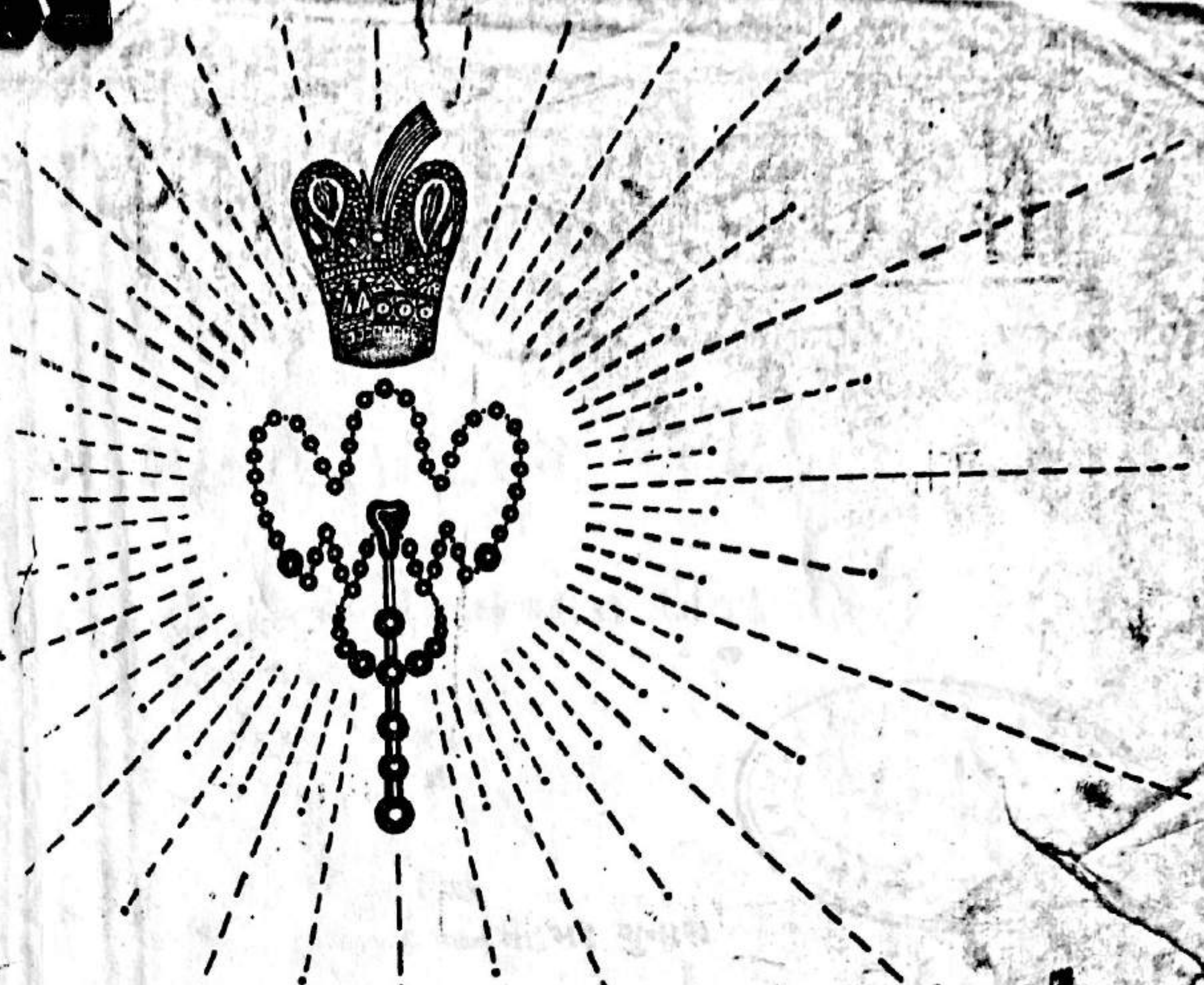

નૂરમ મોબીન

યાને

અલ્લાહની પવિત્ર રસી.

ઈસમાઈલી ઈમામોના જ્વલંત ઈતિહાસ

મુળ લેખક
વઝીર અલીમામદ જાનમહમદ ચુનારા

આવૃતિ ચોથી   સને ૧૯૬૧   પ્રત–૨૦૦૦

મુંબઈ
ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન ફોર ઇન્ડિયાનું પ્રકાશન

NOORUM-MOBIN

OR

The Sacred Cord of God.

—:o:—

A GLORIOUS HISTORY

OF

ISMAILI IMAMS

—:o:—

By :—

VAZIR ALIMAHOMED JANMAHOMED CHUNARA

—:o:—

4 th Edition 1961

Copies 2000

ISMAILIA ASSOCIATION FOR INDIA, BOMBAY

નુરમ મોબીન

ચોથી આવૃતિની પ્રસ્તાવના

ઇ. સ. ૧૯૩૬ ના જાન્યુઆરી માસમા "નુરમ મોબીન" ની પ્રથમ આવૃતિ પ્રગટ થયા પછી જ્યારે ઇ. સ. ૧૯૫૦ માં ૧૪ વરસ પછી આ ગ્રંથની બીજી આવૃતિ પ્રગટ થઇ હતી ત્યારે જગતના વાતાવરણમાં ઘણો મોટો પલટો આવી ગયો હતો. બીજા વિશ્વયુધ્ધની ઘોર યાતનામાંથી એ ચૌદ વરસના ગાળા દરમિયાન જગત પસાર થઇ ચૂકયું હતું અને આના કારણે રાજકારણથી માંડીને જગતની અને માનવીની દૈનિક સ્થિતિમાં પણ પલટાઓ આવ્યા હતા. ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં પણ ઘણા નવા નવા પ્રકરણો ઉમેરાયા હતા. એ સમયે ૪૮માં જોમાનાં ધણી સરકાર નૂર મૌલાના સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. એ વિશ્વના રાજકારણમાં ઘણો જ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો તો હઝરત ઇમામની ઐતિહાસિક ડાયમંડ જ્યુબિલીની પણ હિંદ અને આફ્રિકામાં એમ બે સ્થળોએ ઇસમાઇલીઓએ અપૂર્વ એવી ઉજવણી કરી હતી. વરસો સુધી ગુલામીની યાતનાઓ ભોગવ્યા પછી હિંદુસ્તાન પણ આઝાદ થઇ ગયું હતું, તો પાકિસ્તાનના નામે જગતના પહેલા નંબરના ઇસ્લામી રાષ્ટ્રની પણ સ્થાપના થઇ ચુકી હતી. પેલી બાજુ બરમા અને લંકાએ પણ સ્વતત્રંતા મેળવી હતી.

આ તમામ દેશો સાથે ઇસમાઇલીઓને ગાઢ સંબંધ એ સમયે પણ હતો અને આજે પણ છે. આ પછી ફરી એક વરસના જ ટૂંક સમયમાં આ ઐતિહાસિક ગ્રંથની ત્રીજી આવૃતિ પ્રગટ થઇ હતી અને ત્યારબાદ પૂરા દશ વરસ પછી જયારે આજે ૧૯૬૧ માં આ ગ્રંથની ચોથી આવૃતિ પ્રગટ થઇ રહી છે ત્યારે તો સમગ્ર જગતના વાતાવરણમાં જેમ ગઝબનાક પલટો આવ્યો છે તેમ ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં પણ નવા અને અનોખા પ્રકરણો ઉમેરાયા છે.

આ કાળ દરમિયાન જે સહુથી મહાન પલટો આવ્યો તે એ કે ૪૮ ઇસમાઇલી ઇમામોમાં સહુથી લાંબામાં લાંબા સમય સુધી ઇમામત ભોગવનાર, ઇસમાઇલીઓને કીર્તિ, સંપતિ, સમૃધ્ધિ, રિધ્ધિ અને સિધ્ધિના શિખરે પહોંચાડનાર પરમ પ્રતાપી અને પ્રતિભાશાળી ઇમામ, હઝરત ઇમામ સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ધી રાઇટ ઓનરેબલ હિઝ રોયલ હાઇનેસ નાં૦ આગાખાન સાહેબ ત્રીજાએ તા. ૧૧ જુલાઇ ૧૯૫૭ ના જોમો સિફાર્યો અને ઇલ્લાહી નૂરે યુવાન જીસ્મમાં પ્રવેશ કર્યો. હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની મુકકમિલ વસિયત મુજબ તેઓશ્રીના પ્યારા વડા પૌત્રા અને હિઝ એક્ષેલેન્સી લેફ. કર્નલ નાં૦ પ્રિન્સ અલી એસ. ખાનસાહેબના વડા શાહઝાદા "પ્રિન્સ કરીમ" ૪૯ માં ઇમામ તરીકે ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા અને ઇસમાઇલીઓના હાઝર ઇમામ અને ચોથા આગાખાન તરીકે જાહેર થયા.

મૌલાના હાઝર ઇમામ જે સમયે ઇમામતની ગાદિએ બિરાજમાન થયા તે સમયે જગતમાં કદી ન આવેલા ક્રાંતિકારી અને અદભૂત ફેરફારો થઇ રહયા હતાં. અણુયુગના મંડાણ થઇ ચૂકયા હતા. વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રે નવી નવી શોધખોળો થઇ રહી હતી. બેલગાડીના યુગ પછી ક્રમે ક્રમે પ્રવેશેલા જેટ વિમાનને પણ લોકો ભૂલી રહયા હતા અને તેના સ્થાને રોકેટો આવી રહયા હતા. મનુષ્ય ચંદ્ર, મંગળ અને શુક્રના ગ્રહ સુધી પહોંચવાની એ સમયે તૈયારીઓ કરી રહયો હતો.

આ અજબના ફેરફારોને લઇને શિક્ષણના ક્ષેત્રે, આરોગ્યના ક્ષેત્રે, વેપાર અને ઉદ્યોગના ક્ષેત્રે તો ફેરફારો કરવાની માનવી માટે જરૂર ઉભી થઇજ હતી સાથે સાથે તેના માટે સમગ્ર જીવન પધ્ધતિમાં પણ ફેરફાર કરવાની સખત આવશ્યકતા ખડી થઇ હતી. આજ પ્રમાણે રૂહાની-આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે પણ મનુષ્યને નવી દોરવણી અને નવા પ્રકાશની અગત્યતા રહેલી હતી. સમગ્ર જગત નવો સ્વાંગ સજી રહયું હતું, કહો કે જગત નવયુવાન બની રહયું હતું અને આવાજ સમયે, નવયુવાન બની રહેલા જગતમાં નવયુવાન ઇમામના કદમો થયા; હાજર જમાના ધણી નવયુવાન થઇ પધાર્યા, ઇલાહી નૂરે યુવાન જીસ્મમાં પ્રવેશી સૃષ્ટિ ઉપર દિવ્ય પ્રકાશ રેલાવ્યો, મૌલાના હાઝર ઇમામ તરીકે "પ્રિન્સ કરીમ"નું આગમન થયું.

"શાહઝાદા કરીમ"ની ઇમામતની ગાદીએ નિમણૂંક કરવા પાછળનો હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. નો મહાન હેતુ, તેઓશ્રીની વસિયતમાં આ માટે કરવામાં આવેલ ઉલ્લેખ પરથી જાણીને જગત આખું જેમ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયું હતું તેમ જગતે મહાન ઇસ-માઇલી ઇમામની મહાનતા સામે શિર પણ ઝુકાવ્યું હતું. હઝરત ઇમામે પોતાની વસિયતમા જણાવ્યું હતું કે "અણુવિજ્ઞાનની શોધ સાથે જગતની પરિસ્થિતિમાં તાજેતરના વરસો દરમિયાન જે મૂળભૂત વિરાટ ફેરફારો થયા છે તેથી અમને ખાતરી થઇ છે કે શિયા મુસ્લિમ ઇસમાઇલી કોમના શ્રેષ્ઠ હિતાર્થે અમારે અમારા અનુગામી તરીકે એવી યુવાન વ્યકિતની પસંદગી કરવી જોઇએ કે જે નવા યુગમાં ઉછરી હોય અને તાજેતરના વરસોમાં તેમજ આ નવા યુગની વચ્ચે જેનો વિકાસ થયો હોય અને જે પોતાના ઇમામતના સમય દરમિયાન જીવનમાં નવી દ્રષ્ટિ આપી શકે."

વસિયતમાં હઝરત ઇમામે જગતમાં થયેલા ફેરફારોને અનુલક્ષીને જે પ્રમાણે દિર્ઘદ્રષ્ટિભર્યા શબ્દો ટાંકયા હતા તે પ્રમાણે બરાબર મૌલાના હાઝર ઇમામે ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા પછી તુરતજ જગતમાં ઠેરઠેર પથરાએલા પોતાના વહાલા ઇસમાઇલી અનુયાયીઓને નવા યુગઅનુસારની દોરવણી આપવાની શરૂઆત કરી. ધર્મથી માંડીને રાજકારણ સુધીના પ્રશ્નો માટે મૌલાના હાઝર ઇમામે ઇસમાઇલીઓને નવા સમય પ્રમાણેનું માર્ગદર્શન આપ્યું. નવા સમયમાં શિક્ષણની વધી ગયેલી મહત્વતા માટે ઇસમાઇલીઓને આપે સભાન બનાવ્યા અને કોઇ પણ ઇસમાઇલી બાળક શિક્ષણ લેવાથી વંચિત નજ રહે એમ ભારપૂર્વક ફરમાવ્યું સાથે આ માટેનું રચનાત્મક કાર્ય પણ જગતભરમાં મોટા પાયા ઉપર શરૂ કરાવ્યું.

આજ પ્રમાણે આરોગ્ય સંબંધી, વેપાર અને ઉદ્યોગ સંબંધી જીવન જીવવાની પધ્ધતિઓ સંબંધી અને જીવનને સ્પર્શતી તમામ બાબતો સંબંધી મૌલાના હાઝર ઇમામે ચોકકસ દોરવણીઓ આપી પરિણામે ઇસમાઇલીઓ, જો કે જગતમાં ક્રાંતિકારી ફેરફારો આવ્યા હોવા છતા ઝડપથી નવા જગતને અનુરૂપ બની ગયા, આજે બની પણ રહયા છે.

દસ વરસ દરમિયાન થયેલો આ અપૂર્વ ફેરફાર હતો. આનાજ સાથે સાથે જગતમાં બીજા પણ પલટાઓ આવ્યા હતા. જેમ ગત વરસો દરમિયાન હિંદ, પાકિસ્તાન બરમા અને લંકા આઝાદ થયા હતા તેમ આફ્રિકા ખંડ ઝડપથી આઝાદી ભણી કૂચ કરી રહયો હતો. એક વખતનું બ્રિટિશ ગોલ્ડ કોસ્ટ ઘાનાના નામે સ્વતંત્ર બન્યું. બેલજિયમની સતા તળે રહેનાર કોંગો પણ મુકત બન્યું, માડાગાસ્કરે પણ સ્વાધિનતા મેળવી, તો સાથે સાથે બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાના ટાંગાનિકા, કેનિયા અને યુગાન્ડાએ પણ સ્વાધિનતા ભણી પગલા માંડયા. બીજી બાજુ મલાયા અને સિંગાપોર

સ્વશાસનને વર્યા. આ તમામ દેશોમાં ઇસમાઇલીઓ બહોળી સંખ્યામાં વસતા હોવાથી આ દેશોના નવા જીવન કાળે તેઓના જીવન ક્રમમાં જે ફેરફારો થવા જોઇએ તેની દોરવણી એ દેશોમાં વસતા ઈસમાઇલીઓને ઇમામે ઝમાન તરફથી મળવા લાગી, તો આ બાજુ વરસો થયા આઝાદ બની ગયેલા, હિંદ, પાકિસ્તાન, બરમા અને સિલોનમાં પ્રગતિના જે નવા મંડાણો થયા હતા તે માટે તેમને પણ વખતોવખત દોરવણીઓ મળતી રહી.

ઉપરાંત યુધ્ધ અને શાંતિ તેમજ શાંતિ અને યુધ્ધની દ્વિમુખી વાતો પણ જગતના ચોકમાં તાજેતરના વરસો દરમિયાન થતી રહી અને તેના લીધે જગતજનો એક અકળામણ અનુભવી રહયા. આવા કાળમાં ઇસમાઇલીઓને ધીર, ગંભીર, મજબૂત, મક્કમ અને શક્તિશાળી બનાવવા માટેના મૌલાના હાઝર ઇમામના અવિરત પ્રયત્નો ચાલુ રહયા. મોટા ગણી શકાય એવા તમામ રાષ્ટ્રોના વડાઓ સાથેની આપની મુલાકાતો સદા ઇસમાઇલીઓ માટે લાભમાં પરિણમતી રહી.

છેલ્લા દસ વરસો દરમિયાન આવા અદભૂત ફેરફારો થયા અને એવા કાળમાં નૂરમ-મોબીનની આ ચોથી આવૃતિનું પ્રકાશન હાથ ધરવામાં આવ્યું. આ સમયે આ ઐતિહાસિક ગ્રંથની અગત્યતા કોઇપણ સમય કરતા અનેકગણી વધી ગઇ હતી.

આનુ મુખ્ય કારણ તો એ કે આજનું જગત તર્ક, બુધ્ધિ અને સચોટ પુરાવાઓ ઉપર આધાર રાખતું થઇ ગયું છે. જીવનની ઝીણી ઝીણી બાબતોથી માંડીને ધર્મ જેવી મહાન, અગત્યની અને મહત્વની બાબત વિષે પણ માનવી તર્ક, બુધ્ધિ અને પુરાવાઓ ઉપર આધાર રાખતો થઇ ગયો છે. કોઇ પણ વસ્તુને સચોટ પુરાવાઓ સિવાય સ્વીકારવા આજનો મનુષ્ય તૈયાર નથી તેથી ઇતિહાસની મહત્વતા કયારે નહોતી એટલી આજે વધી ગઇ છે.

આજનું બાળક નવા સમયનું બાળક છે, આવતી કાલે એ નવા સમયનો માનવી હશે અને નવા સમયના આ નવા માનવીઓ પોતાના મઝહબને અક્કલથી, તેમ સાથે સાથે સચોટ પુરાવાઓ સાથે સમજી શકે, પોતાના ઝમાનાના ઇમામને અને મહાન ઇમામોને અક્કલ દ્વારા મળેલી શ્રધ્ધા સાથે ઓળખે તે માટે "નૂરમ-મોબીન" જેવા પુરાવાઓ સાથેના ઐતિહાસિક ગ્રંથની મહત્વતા પણ વધી ગઇ છે.

આ પુસ્તક ઐતિહાસિક પુરાવાઓ સાથેનું પુસ્તક છે. જે પ્રમાણે મૌલાના હાઝર ઇમામે નવા સમયમાં ઇસમાઇલીઓને નવા જીવનપ્રવાહને અનુરૂપ બનાવવા તનતોડ કોશિશો કરી છે તેજ પ્રમાણે તેઓશ્રીના તમામ પૂર્વજોએ પોત પોતાના સમયમાં, પોતાના સમયના વાતાવરણ મુજબ એ સમયના ઇસમાઇલીઓને તે સમયના જીવનપ્રવાહને અનુરૂપ બનાવવા જે પ્રયાસો કર્યા હતા તેનું સચોટ અને સંપૂર્ણ પુરાવાઓ સાથેનું આલેખન આ પુસ્તકમાંથી જ મળી રહે છે. આ ઉપરાંત જગતના વાતાવરણ ઉપર, જગતની આજે મહાન ગણાતી પ્રણાલિકાઓ પૈકીની કેટલીક અગત્યની મહાન પ્રણાલિકાઓ ઉપર પણ બની ફાતિમી ઇસમાઇલી ઇમામોની કેટલી પ્રબળ અસર આજે પણ છે તેની સંપૂર્ણ દસ્તાવેજી વિગતો આ પુસ્તકના પ્રકરણે પ્રકરણમાં ભરી પડી છે. આના ઉપરાંત, જગતકલ્યાણ અને તેમાંયે ખાસ કરીને ઇસ્લામીઓ અને ઇસમાઇલીઓના કલ્યાણ માટે ઇમામે ઇમામ હોવા છતા જે દુન્યવી કષ્ટો ઉઠાવ્યા છે તેની વિગતો પણ આ પુસ્તકમાંથી જ મળી શકે છે. ઇમામોની બાદશાહીના ટાંકણે તેઓ તરફથી તેમના સમયની પ્રજાને અને દેશને જે મહાન કલ્યાણકારી લાભો મળ્યા છે તેની વિગતો પણ આ ગ્રંથમાંજ સમાએલો છે. અલઅઝહર જેવી જગતની સહુથી પુરાણી યુનિવર્સિટી આજે પણ બની ફાતિમી ઇમામોની જાહોજલાલીથી જગતને વાકેફગાર કરે છે. એ પુરાતન વિશ્વવિદ્યાલયનો આજે તો સ્ત્રીઓને પણ લાભ આપવાની હાલમાંજ ગોઠવણ થઇ છે.

હાઝર ઇમામ શાહ કરીમના જીવન ઉપરનું ક્રમબધ્ધ ઇતિહાસીક પુસ્તક પણ તેઓએ લખ્યું છે. એ પુસ્તક ઇમામે ઝમાનના જીવન ઉપર લખાએલું પહેલું પુસ્તક હતું જેને લખવાનો વ્યાજબી યશ જેમ તેના લેખક આલીજાહ સુલતાનને મળે છે તેમ તેને પ્રગટ કરવાનો યશ હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશનને પણ મળે છે. આ ઐતિહાસિક ગ્રંથમાં પણ પાછલા ઇતિહાસને લખનાર તેઓ છે તો સાથે સાથે આ ગ્રંથના પ્રકાશન કાર્યમાં પણ તેઓએ છેવટ સુધી મહેનત કરી છે જે માટે તેમને પણ ધન્યવાદ આપું છું.

આ પુસ્તકની 'ટેકનીકલ' બાબતો માટે જાણીતા વિદ્વાન લેખક, ચિંતક અને ધર્માભ્યાસી આલીજાહ ઇસમાઇલ પંજુભાઇ "સહરે" સતત દોરવણીઓ આપી છે જેનો ઉલ્લેખ કરવો અહિ જરૂરી છે. તેઓ તરફથી એસોસીએશનને હમેશા આવા લાભો મળતા રહ્યા છે જે આનંદની બાબત છે. અમે તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ. આનાજ સાથે સાથે આ પુસ્તકના અગાઉથી ગ્રાહક બનીને જે સંસ્થાઓ અને જે દીનદારોએ અમને સહકાર આપ્યો છે તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ,

ફોટાની બાબતમાં પણ ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે. મૌલાના હાઝર ઇમામના ઘણા ફોટાઓ ઉમેરવામાં આવ્યા છે તો ઘણા જૂના ફોટાઓ ન છૂટકે ઓછા પણ કરવા પડયા છે. કેટલાક ફોટાઓના બ્લોક પુરાણા થઇ ગયા હોવાથી તે છાપવા યોગ્ય રહયા નહોતા અને તેના ફરી બ્લોક બનાવી શકાય તે માટે મૂળ તસવીરો મળી શકી નહી તેથી અમને એ ફોટાઓ ઓછા કરવા પડયા છે જે માટે વાંચકો ક્ષમા કરશે એવી આશા છે. પાનાઓની સંખ્યા વધી જવાને ભયે ઇન્ડેક્ષ પણ રદ કરવું પડયું છે.

આ મહાન પુસ્તક જ્યારે પ્રગટ થઇ રહયું છે ત્યારે એક ઘણુજ કરુણ અને દુ:ખદ બનાવની અમારે ભારે હૃદયે નોંધ લેવી પડે છે. આ બનાવ છે આપણા વહાલા શાહઝાદા, હિઝ એક્ષેલેન્સી લેફ. કર્નલ ના૦ પ્રિન્સ અલી એસ ખાનસાહેબની કરુણ વફાતનો. આજના યુગના તમામ ઇસમાઇલીઓ જેઓશ્રીના પ્રેમ, વાત્સલ્ય અને દોરવણી પ્રાપ્ત કરવાનું સદભાગ્ય મેળવી ચૂકયા છે તે આપણા વહાલા "પ્રિન્સસાહેબે" પોતાના મહાન પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ એ. સ. ના ઇમામતકાળ દરમિયાન વરસો સુધી ઇસમાઇલીઓને દોરવણી આપી હતી. પોતાના પ્યારા પુત્ર મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમના જમાના દરમિયાન પણ તેઓ નામદારે ઇસમાઇલીઓ માટે સતત પ્રેમ અને વાત્સલ્યની વર્ષા કરી હતી. હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહના પ્રકરણમાં ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના મહાન જીવનકાર્યની ઠેર ઠેર નોંધ છે. આવી આ વિરલ વિભૂતિની વિદાય જેમ ઇસમાઇલીઓ માટે એક કારમી ખોટ છે તેમ સમગ્ર જગત માટે પણ એક વસમી ખોટ છે. આ મહાન નરવીર, મુહમ્મદી ખાનદાનના આ મહાન નખીરાની પ્રેમભરી યાદને અમે ઋણી હૃદયે અહિં સંભારીએ છીએ.

અંતમાં, આ પુસ્તકની ચોથી આવૃતિ અગાઉની ત્રણ આવૃતિઓ કરતા વિશેષ રૂચિકર થઇ પડશે તો અમારા પ્રયત્નને અમે યથાર્થ ગણીશું.

રીક્રીએશન ચેમ્બર્સ,
મુંબઇ.
તા૦ ૧૧મી જુલાઇ, ૧૯૬૧

જીસબઅલી ઇસમાઇલ ઉકા
પ્રેસીડેન્ટ,
ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન ફોર ઇન્ડિયા

આ ગ્રંથ ઐતિહાસિક ગ્રંથ હોવાથી અને તે ઐતિહાસિક ગ્રંથ હોવાથી તે સંપૂર્ણ પુરાવાઓ સાથેના દસ્તાવેજ ઉપર આધાર રાખતો હોવાથી તેમજ આજનો માનવી પુરાવાઓ અને દસ્તાવેજો દ્વારા શ્રધ્ધા ટકાવવામાં માનતો હોવાથી આજના ઇસમાઇલી બાળકના ધાર્મિક જીવનઘડતરમાં તેમજ આવતી કાલના ઇસમાઇલીના વિકાસમાં આ ગ્રંથ ખુબ અગત્યનો ભાગ ભજવશે.

આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃતિ પછી પ્રગટ થયેલ બીજી આવૃતિમાં જેમ કેટલાક જરૂરી ફેરફારો કરવામાં આવ્યા હતા અને કેટલીક બાબતો નવા ઢંગે રજૂ થઈ હતી તેમ આ ચોથી આવૃતિના પ્રકાશન સમયે પણ ઘણા અગત્યના ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે. કેટલીક બાબતો ઓછી કરાઇ છે, કેટલીક બાબતો ટુંકાવવામાં આવી છે તો કેટલીક નવી બાબતો આમેજ પણ કરાઇ છે.

ત્રીજી આવૃતિમાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. નો ઇતિહાસ ૧૯૫૧ સુધીનો આપવામાં આવ્યો હતો જ્યારે આ ચોથી આવૃતિમાં છેક તા. ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ સુધીનો એટલે પૂરા ૭૪ વરસના ઇમામતકાળનો સંપૂર્ણ ઈતિહાસ આપવામાં આવ્યો છે.

આનાજ સાથે સાથે મૌલાના હાઝર ઇમામના જીવનનું નવું પ્રકરણ પણ આમેજ થયું છે. મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમના જીવન ઇતિહાસમાં તેઓશ્રીના જન્મથી માંડીને હાલમા, ૧૯૬૧ ના મે માસમા લીધેલ આફ્રિકાની મુલાકાત સુધીની બાબતોનો સમાવેશ કરી નાંખવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકના મૂળ લેખક વઝીર અલીમહમદ જાનમહમદ ચુનારા છે. આ પુસ્તક જ્યારે લખવામાં આવ્યું હતું ત્યારે તેમણે તેમના તે સમયના સાથીઓ સાથે ૮ વરસ સુધી ઝહેમત ઉઠાવી હતી. નવા સંશોધનો તેમને કરવાના હતા, ઘણી ભાષાઓમાંથી હવાલાઓ લેવાના હતા, તેને તપાસવાના હતા, પુરાવાઓ સાથે સરખાવવાના પણ હતા અને તે પછી તેને રજૂ કરવાના હતા. આ કેટલું કપરું કાર્ય છે એ તો તેનો અભ્યાસીજ જાણી શકે. આ કાર્યને તેઓએ ઇમામની દુઆ અને દયાથી પાર પાડી ઇસમાઇલી કોમને એક યાદગાર પુસ્તકની ભેટ આપી.

આજે આ પુસ્તકના મૂળ લેખકની વય એટલી નથી જેટલી એ પુસ્તક પહેલવહેલું પ્રગટ થયું ત્યારે હતી.

એ સમયના ચુનારા યુવાન હતા જ્યારે આજે, ચુનારા વૃધ્ધ થઇ ગયા છે. અલબત, તેઓ વૃધ્ધ જરૂર થઇ ગયા છે પરંતુ શરીરે. જુસ્સા અને મનોબળમાં તો તેઓ આજે પણ યુવાન છે જેની પ્રતીતિ અમને આ ચોથી આવૃતિના પ્રકાશન સમયે થઈ. તેમને કરાંચી ખાતે આ પુસ્તકના પાનાઓ સુધારવા, તેમાંથી કમી કરવા જેવું લાગે તે કમી કરવા અને ઉમેરવા જેવું લાગે તે ઉમેરવા મોકલવામાં આવ્યા. આ કાર્યને, તેએ: વૃધ્ધ થઇ ગયા હોવા છતા યુવાનના ઉત્સાહથી અંજામ આપ્યો. દરેક પ્રકરણને તેઓ ઝીણવટથી તપાસી પણ ગયા અને નવા સુધારાઓ પણ કરી આપ્યા. આ તકે હું વઝીર અલીમહમદ જાનમહમદ ચુનારાને તેમના જુસ્સા, મનોબળ અને કાર્યશકિત માટે અભિનંદન આપું છું અને સહકાર માટે હિંદની ઈસમાઇલીઆ એસોસીએશન વતી આભાર માનું છું.

હઝરત ઈમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. નો ૧૯૫૧ પછીનો ઇતિહાસ લખવાનું તેમજ તેનીજ સાથે સાથે મૌલાના હાઝર ઇમામનું પ્રકરણ લખાવાનું કાર્ય યુવાન ઇસમાઇલી લેખક અને પત્રકાર આલીજાહ સુલતાન વી. નૂરમહમદે ખૂબીથી પાર પાડયું છે. "ઇલાહી નૂર" જેવું આજના સમયનું ઘણુજ ઉપયોગી પુસ્તક તેઓ આ પહેલાજ કોમને આપી ચૂકયા છે તો મૌલાના

નુરમ મોબીન

ત્રીજી આવૃતિની પ્રસ્તાવના

એકજ વર્ષ જેટલા ટુંક સમયમાં "નુરમ મોબીન" ની ત્રીજી આવૃતિ બહાર પાડવી પડે છે એ આ ઉપયોગી પુસ્તકની ઇસમાઇલી કોમમાં કેટલી લોકપ્રિયતા છે તે સાબીત કરે છે.

ઇતિહાસ એ સંસ્કૃતિ (Civilizatoin) નું પ્રતિબિંબ છે. ઇતિહાસમાંથી પ્રજાની સંસ્કૃતિનું માપ નીકળી શકે છે.

ઇસમાઇલી ઇમામોના ઇતિહાસ એ ઇસમાઇલી પ્રજાનો ઇતિહાસ છે. પોતાના ઇમામો સાથે ઇસમાઇલી પ્રજા કેવી રીતે એકતાર થયેલી છે એ "નુરમ મોબીન" ના પાને પાને નોંધાયલું છે. ઇસમાઇલી પ્રજાની આવી ફિદાગીરી દુનિયાની બીજી પ્રજાઓના ઇતિહાસમાં જવલ્લેજ જોવા મળે છે.

આનું મુળ ઇમામોના ફરમાનોના પાલનમાં સમાયલું છે. ઇમામ માટે ઇસમાઇલીઓને કેટલું ખેંચાણ છે તે બીજી કોમોની સમજમાં ઉતરવું મુશ્કીલ છે. એના માટે આ વિષયના ઉંડાણમાં ઉતરવાની જરૂર પડશે.

ઇમામે મોબીન યાને જાહેર ઇમામ સદા કેન્દ્ર (મરકઝ, Centre) ની આસપાસ દુનિયાભરના ત્રણ કરોડ ઇસમાઇલીઓ જોડાયલા છે. પોતાની ધાર્મિક અને વહેવારીક ઉન્નતિ માટે ઇસમાઇલીઓ પોતાના ઇમામ તરફ અહર્નીશ મીટ માંડી રહ્યા છે અને ઇમામ પોતાના મુરીદોની બહેતરી શેમા છે એ બરાબર જાણતા હોવાથી તેઓ ઇસમાઇલીઓને માગદર્શન કરાવે છે. ઇમામ અકલે કુલ છે. 'ઉલીલ અમ્ર' છે, એની જાણ બહાર કશું નથી કારણ ખુદાવંદતઆલાએ કુરાને શરીફમાં જણાવી દીધું છે :

"દરેક વસ્તુ અમે ઇમામે મોબીનમાં સમાવી છે." (સુરા ૩૬ આયાત ૧૨)

ઇસમાઇલીઓ આ વસ્તુ બરાબર જાણતા હોવાથી પોતાના રાહબર ઇમામે ઝમાનનું દરેક ફરમાન પોતાની બહેતરી માટે છે એ સંપૂર્ણપણે સમજે છે.

વખત બદલવા સાથે ઇમામે ઝમાનની પ્રવૃતિઓ પણ બદલાય છે મીસર કે જ્યાં ઇસમાઇલી ઇમામોએ "ફાતમી ખિલાફત" ની જાહોજલાલી દુનિયાને દેખાડી હતી ત્યાં આજે જુદા ફિરકાનો રાજઅમલ ચાલે છે. ત્યાંની પ્રજા પણ જુદા ફિરકાની છે. છતા જેમણે ઇસમાઇલીઝમનું પાન કર્યું છે તેઓ આજે પણ મીસરમાં મોટી સંખ્યામા દેખાય છે.

કરબલાના જંગમાં શહીદ થયેલા ઇસમાઇલી ઇમામ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના પવિત્ર મસ્તકને પાછળથી ફાતિમી ઇમામે મીસરના કેરો ખાતે લાવીને ત્યાં દફન ક્રિયા કરી હતી. અહીં જે મઝાર બાંધવામાં આવી છે ત્યાં અત્યારે પણ દરરોજ સેંકડો ભાવિકો આવી બંદગી ગુજારી જાય છે. આ ભાવિકો જાહેરમાં ગમે તે ફિરકામાં હોય છતા અંતઃકરણથી ઇસમાઇલી છે. તેમનું ઇમાન મુસ્તકીમ છે અને ઇસમાઇલીઝમનું મર્મ તેઓ સમજી ગયા છે.

ઇમામોના ઇતિહાસમાં એવું ઘણી જગ્યાએ આવે છે કે વખત અને સંજોગ પ્રમાણે ઇમામો જુદા જુદા વેશમાં રહેતા હતા. ઇસમાઇલીઓ પણ જેના રાજઅમલમાં રહેતા હોય તેનો મઝહબ જાહેરમાં પાળી અંદરખાનેથી પોતાના પવિત્ર ઇસમાઇલી મઝહબની જ્યોત પ્રકાશિત રાખી પોતાના વંશજોમાં પણ એજ ભાવના પ્રગટાવી જતા હતા. રાજદ્વારી અટપટા સંજોગો અને કાવતરાં તથા કિન્નાખોરીથી બચવા માટે ઇસમાઇલીઓને સંજોગ પ્રમાણે વર્તવાની ફરજ પડતી હતી.

આજે પણ પામીર અને અતરાફના પ્રદેશમાં લાખો ઇસમાઇલીઓ વસે છે જેમણે આઠસો વર્ષો થયા પવિત્ર ઇમામના જાહેરમાં દીદાર નથી કર્યાં છતા તેમનું ઇમાન અને ઇસમાઇલીપણું અડગ અને પહાડની જેમ ટકી રહ્યું છે ?

આ ઇસમાઇલી મઝહબની ખુબી છે એની ફિલસુફીની વિગતમાં ઉતરવા માટે આ સ્થાન નથી પરન્તુ જગતે જોઇ લીધું છે કે ઇસમાઇલી પ્રજા એક વિશિષ્ટ પ્રજા છે જેનો મઝહબ, જેનો કાયદો અને જેનું જીવન ઇમામની ફરમાનબરદારી છે.

ઇમામ, વખતની જરૂરીયાત પ્રમાણે ફરમાન કરે છે; એ પોનાની બહેતરી માટેજ છે એ ઇસમાઇલીઓનુ ઇમાન છે કારણ એ ફરમાન કરવાની એ ખુદાતઆલા તરફથી સત્તા ધરાવે છે. (જુઓ કુરાને શરીફ સુરા ૪ આયાત ૫૯) આમ હોવાથી ઇસમાઇલીઓની પ્રગતિ કદિ રૂંધાતી નથી અથવા "હવે શું કરવુ ?" એની વિમાસણમાં તેઓ પડી જતા નથી; કારણ તેઓને દરેક જમાનામાં દરેક વખતે દોરવણી–હિદાયત–મળતી રહી છે.

આ પવિત્ર ઇમામોનો ઇતિહાસ આ "નુરમ મોબીન" માં એકઠો કરવામા આવ્યો છે તેથી એનું વાંચન ફક્ત ઇસમાઇલીઓ માટેજ નહીં પણ દુનિયાની દરેક પ્રજાઓ માટે વાંચવું જરૂરી છે.

આવી કિમતી વસ્તુ દુનિયાની બીજી પ્રજાઓ વાંચી શકે તે માટે "નુરમ મોબીન"નું અંગ્રેજી ભાષાંતર તૈયાર કરવાની કોશીશ ચાલુ છે.

આ ત્રીજી આવૃતિમાં, બીજી આવૃતિ આખી તપાસી જઇ નવી શોધખોળ ઉપરથી કેટલોક ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે ઉપરાંત, છેવટમાં, ૪૮ માં જેમાના ધણી મૌલાના હાઝર ઇમામના જીવન ઇતિહાસ સંબંધી ૩૦ પાના ઉમેરવામાં આવ્યા છે અને ૧૯૫૧ ઇસ્વી સુધીનો ઇતિહાસ લેવામાં આવ્યો છે.

આ સિવાય આ દળદાર પુસ્તક વાંચવામાં સુગમતા થય તે માટે એનું ઇન્ડેક્ષ પણ તૈયાર કરી છાપવામાં આવ્યું છે.

આ સિવાય કેટલાક નવા ફોટાઓ ઉપરાંત બે ખાસ તૈયાર કરાવેલા ચાર્ટ (નકશાઓ) જેમા પવિત્ર ઇમામોની વંશાવળી અને તેમના વંશમાંથી જે જે મુખ્ય ફિરકાઓ બહાર પડયા તે દેખાડવમાં આવ્યા છે અને ઇમામોએ દુનિયાનાં કયા કયા ભાગોમાં ઇમામત ભોગવી છે તે દેખાડવામાં આવ્યું છે.

મિશનરી જાફરઅલી આહમદ સુરીએ આ ત્રીજી આવૃતિ તપાસી જઇ સુધારા વધારા કર્યા છે ઉપરાંત મૌલાના હાઝર ઇમામનો નવો ઇતિહાસ લખ્યો છે અને ચાર્ટ બનાવવામાં તેમજ સૌથી અટપટું એવું ઇન્ડેક્ષ બનાવવાનું કામ ઘણી જહેમત ઉઠાવી પાર પાડયું છે તે માટે તેમને ઘણા ધંન્યવાદ ઘટે છે. તેમણે એક યાદગાર કિતાબને વધુ યાદગાર અન વધુ વહેવારૂ બનાવી છે એમા કશો શક નથી

ઈસમાઇલી કોમને "નુરમ મોબીન" ની ત્રીજી આવૃતિ જલદી મળી શકે તે માટે એને ઝડપથી છાપી પ્રગટ કરવા માટે ઇસમાઇલીઆ એસોશિએશન ફોર ઇન્ડિયાના પ્રેસ અને પબ્લીસીટી ડિપાર્ટમેન્ટના ઓનરરી સેક્રેટરી હુઝુર મુખી વલીમહમદ નાનજી હુદાએ ઘણો શ્રમ ઉઠાવ્યો છે અને ઉપયોગી સલાહ સુચનાઓ આપી છે તે માટે તેમને પણ ઘણાં ધન્યવાદ ઘટે છે.

બીજી આવૃતિ બહાર પાડતી વખતે પણ એવીજ મહેનત ઉઠાવી હતી.

"રિહીએશન ચેમ્બર્સ"
મુંબઈ ૯
ઓગસ્ટ ૧૯૫૧

ગુલામહુસેન એસ. થાવરભાઇ
પ્રેસીડેન્ટ.
ઇસમાઇલીઆ એસોસિએશન ફોર ઇન્ડીયા

નુરમ—મોબીન

બીજી આવૃતિની પ્રસ્તાવના

"અને તમે સઘળા અલ્લાહની રસીને મજબુત વળગી રહો અને જુદા પડી જાઓ નહિ."

કુરાને શરીફ સુરા ૩ આયાત ૧૦૩

\+ \+ \+

"આ પેઢી નાબુદ થવાની નથી."

બાઇબલ માથી પ્ર૦ ૨૪-૩૪

\+ \+ \+

"ઈમામે ઝમાનને ઓળખ્યા વગર જે મરી જાય છે,
ચોક્કસ તે અજાણુતાના મોતમાં નાશ પામે છે."

હદીસ

હબ્લિલ્લાહ યાને અલ્લાહની રસી અર્થાત ઝમાનાના ઇમામનો સીલસીલો, જે નસલ બ નસલ આ પૃથ્વી ઉપર માણસજાતને સત્ય ધરમી માર્ગ દેખાડવા માટે કયામતના દિવસ સુધી મોજુદ રહેવાનો છે એ વિષે ખુદાઇ કિતાબ કુરાને શરીફમાં ખુદાતઆલાએ અનેક જગ્યાએ જાહેરાત કરી છે.

પયગમ્બર હઝરત મહમદ મુસ્તફા સલ. પોતાની હદીસોમાં આ માટે સ્પષ્ટ રીતે ખુલાસાઓ કર્યા છે.

બાઇબલ અને ગીતામાં આ ખુદાઇ રોશનીની હસ્તીની અને જગત ઉપરની તેની જરૂરતની વિગતો દર્શાવેલી છે.

આ ખુદાઈ રોશની, આ અલ્લાહની પવિત્ર રસી, આ નુરાની વંશ, જે ખુદાતઆલાની હસ્તીની સાબીતી (હુજ્જત) હોવાથી હમેશા હાજર હોય છે અને ખુદાનું જ્ઞાન યાને મારફતે ઇલાહી ઇન્સાન જાતને પહોંચાડે છે.

ખુદાતઆલાએ કુરાને શરીફમાં ફરમાવ્યું છે : (સુરા ૧૭ આયાત ૭૧) "તે દિવસે (કયામતના દિવસે) અમે દરેક કોમને તેના ઇમામના નામથી બોલવશું," અને હ૦ રસુલ સલ. પણ પોતાની હદીસમાં ફરમાવ્યું છે: "જો એક પળ પણ પૃથ્વિ ઉપર ઇમામ ન હોય તો તે તમામ વસ્તી સાથે ગારત થઇ જાય."

આ વિષય ઉપર કુરાને શરીફ અને હદીસના તેમજ અન્ય ધર્મ પુસ્તકોના સંખ્યાબંધ પુરાવાઓ રજુ કરી શકાય તેમ છે. પરંતુ તેમ કરવાની અહીં જરૂર નથી. કારણ આ પુસ્તક "નુરમ મોબીન" એ પવિત્ર ઇમામોના ઇતિહાસનું પુસ્તક હોઇ એમા આધ્યાત્મિક બાબતો ઉપર વિશેષ ભાર નહી મુકતા પવિત્ર ઇમામોના જીવનચરિત્રો તથા તેમનો સમકાલિન ઇતિહાસ જ રજુ કરવામાં આવ્યો છે. આ માટે "પ્રવેશક" માં જણાવ્યા પ્રમાણે પૂર્વ અને પશ્ચિમના આગલા સૈકાઓમાં થઇ ગયેલા અને આ સૈકાના અનેક ઇતિહાસકારોના ઇતિહાસ પુસ્તકોમાંથી સામગ્રી એકઠી કરી આ પુસ્તકનું સર્જન કરવામાં આવ્યું છે.

હ૦ અલી અ૦ જે પહેલા ઇમામ હતા ત્યારથી હાલના ઝમાનાના ૪૮ માં ઇમામ હઝરત મૌલાના આગા સુલતાન મુહમ્મદશાહ રાઇટ ઓનરેબલ હિઝ રોયલ હાઇનેસ નામદાર આગાંખાન સુધીના લગભગ ૧૪૦૦ વર્ષનો જવલંત ઇતિહાસ, જે અરબસ્તાનથી લઇને હિંદુસ્તાન સુધીના જગતના જુદા જુદા દેશોમાં ઘડવામાં આવ્યો છે અને જેના ઘડવૈયાઓ તે ઇસમાઇલી ઇમામો છે એનું વર્ણન ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિથી આ પુસ્તકમાં રજુ કરવામાં આવ્યું છે.

આ ૧૪૦૦ વર્ષના, ઇતિહાસની દ્રષ્ટિથી ટુંકા સમયમાં, ઇસમાઇલી ઇમામોએ રાજ્યકર્તાઓ તરીકે અરબસ્તાન, સીરીયા, કાહેરવાન. મીસર અને આલમોતમાં જે ઇસ્લામી સંસ્કૃતિના પાયા નાખ્યા છે તેનું ફળ આખા જગતની ઇસ્લામી પ્રજા આજે મેળવી રહી છે.

ઇસ્લામી તવારીખમાં સૌથી ઝળકતો તબક્કો જે 'ફાતમી ખિલાફત" ના નામથી પ્રસિધ્ધ છે. (ઇ. સ. ૯૦૯ થી ઇ. સ. ૧૧૭૧) તે ઇસમાઇલી ઇમામોની ખિલાફતનો તબક્કો હતો.

ઇસ્માઇલી ઇમામો ફક્ત ધર્મના ફેલાવા અથવા ધર્મના રક્ષણનું જ કામ નો'તા કરતા પણ તેઓએ સાથે સાથે ઇલ્મ, તહેઝીબ (સંસ્કૃતિ); રાજકારણ, બંધારણવાદ, શહેરીપણા, હુન્નર ઉદ્યોગ, શિક્ષણ અને માનવસેવાના સબકો દુનિયાની જુદી જુદી પ્રજાઓને આપ્યા છે. અને અત્યારની ઘડીએ પણ આપી રહયા છે.

ઇસમાઇલી ઇમામોના આ વિશિષ્ટતા છે.

ખુદાતઆલાએ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કર્યું ત્યારથીજ પ્રગતિની પણ શરૂઆત કરી છે. ફક્ત ધર્મની પ્રગતિ થાય અને બીજા બધા અંગો સ્થગિત રહે એ ખુદાતઆલા કદી ઇચ્છતો નથી અને તેથીજ ખુદાતઆલાની "હુજ્જત" (સાબીતી) અર્થાત ઝમાનાના ઇમામો, ખુદાતઆલાની સૃષ્ટિની સર્વાંગી પ્રગતિ માટે જગતમાં વખતો વખત, જરૂરત પ્રમાણે, પોતાની "સત્તા" થી ક્રાંતિ લાવે છે અને સમય અને સંજોગ અનુસાર આગલા ઇમામોના હુકમોમાં ફેરફાર કરે છે. નવા હુકમો બહાર પાડે છે અને એ પ્રમાણે ખુદાતઆલાએ ઝમાનાના ઇમામોને–ઇમ મે મોબીનને–સોપેલુ કાર્ય તેઓ સતત ચાલુ રાખે છે કારણ કે ખુદાતઆલાએ કુરાને શરીફમાં ફરમાવ્યું છે: "તાબેદારી કરો અલ્લાહની, તાબેદારી કરો રસુલની અને તાબેદારી કરો તમારામાંના હુકમ કરવાની સત્તા રાખનાર (ઉલીલ અમ્ર)ની"

(સુરા ૪ આયાત ૫૯)

જેઓ આ ખુદાઇ ફરમાનનો મર્મ સમજે છે અને 'ઉલીલ અમ્ર" (હુકમ કરવાની સત્તા રાખનાર) ને ઓળખે છે તેઓ પોતાની દીની અને 'દુન્યવી તરક્કી' કરી રહયા છે એમાં નવાઈ નથી.

ઇમામોનો આ દૈવી વંશ, આ નુરાની નસલ, જુદા જુદા દેશોના માનવીઓ સાથે કેવી રીતે એકરૂપ થઇ જાય, જુદા જુદા વખતે, સમય અનુસાર જુદા જુદા ધંધાઓ અને કાર્યો કરે છે અને પોતાનું મુખ્ય કામ–ખુદાતઆલા માટેની હિદાયત–દરેક સંજોગોમાં ચાલુ રાખે છે એનું બયાન આ પુસ્તકના પાનાઓમાં ઐતિહાસિક પુરાવાઓ સાથે ભરપુર આપવામાં આવ્યું છે જે ઉપરથી સાધારણ વાંચનારને ઈમામોની કાર્ય કરવાની રીત માટે અચંબો અને માન ઉપજે તો તેમાં કંઈ નવાઇ નથી કારણ ખુદાતઆલાએ કુરાને શરીફમાં ફરમાવ્યું છે: "દરેક વસ્તુ અમે જાહેર ઇમામમાં ગણી છે."

(સુરા ૩૬ આયાત ૧૨)

પોતાની દૈવી શક્તિથી ઇમામ બધી વસ્તુની માહીતી રાખી શકે છે અને ભવિષ્યમાં શું થવાનું છે એ તેનાથી અજાણ્યું નથી હોતું તેથી "ઉલીલ અમ્ર" (હુકમ કરવાની સત્તા રાખનાર)

તરીકેના તેના ફરમાનોનો અમલ કરવાથી દુનિયાને સુખ પહોંચે છે અને એ પવિત્ર ફરમાનો પ્રમાણે નહી ચાલવાથી નુકશાન થાય છે. આ માટે ખુદાતઆલાએ કુરાને શરીફમાં ફરમાવ્યું છે: "જે સુખ તને મળે છે તે ખુદા તરફથી અને જે દુઃખ તારા ઉપર આવી પડે છે તે તારા પોતા તરફથી છે."

(સુરા ૪ આયાત ૭૯)

આના સમર્થનમાં હાલના સમયના અનેક દાખલાઓ આપી શકાય એમ છે પણ તેમ નહિ કરતા પહેલા ઇમામ હ૦ અલી અ૦ ના વખતનો એકજ ઐતિહાસિક પ્રસંગ આપીશ.

જંગે સિફ્ફીનમાં જ્યારે મુઆવિયાનું લશ્કર, હઝરત અલી અ૦ ના લશ્કર સામે ટકી શક્યું નહી અને હારી જવાની અણી ઉપર આવી ગયું ત્યારે ઉમર બિન આસના કહેવાથી તેના લશ્કરે કુરાને શરીફને ભાલા ઉપર લગાડી તેના સોગંદ આપી હઝરત અલી અ૦ ના લશ્કરને લડાઇ બંધ કરવા વિનવવા લાગ્યા. કુરાન જેવી ખુદાઇ કિતાબની આણ આપવાથી હ૦ અલી અ૦ નું લશ્કર ખચકાઇ ગયું અને દુશ્મન ઉપરનો હુમલો અટકાવી દીધો ત્યારે હ૦ અલી અ૦ પોતાના લશ્કરને ફરમાવ્યું કે દુશ્મનો હારી રહયા છે, તેઓ ખુદાઇ રાહ પર નથી. પોતાની જાન બચાવવા માટે પવિત્ર કુરાનની ઓથ લઇ રહયા છે, એ લોકોની જાળમાં ફસાઓ નહી. છતાં પણ જ્યારે એમના લશ્કરે માન્યું નહી અને કુરાને શરીફની કસમ આપનાર ફરેબીઓના દાવપેચ જાણી શકયા નહી ત્યારે હ૦ અલી અ૦ પોતાના લશ્કરને ફરમાવ્યુ કે આપણા દુશ્મનો જે કુરાનનો હવાલો આપે છે તે કુરાને સામેત છે જ્યારે હું કુરાને નાતિક છું (બોલતો કુરાન છું). મારી વાત માનો અને દુશ્મનોને ફના કરી નાખો. પરંતુ મુસલમાનોએ "કુરાને નાતિક" ની વાત નહી માની અને એના પરિણામે જંગે કરબલાની મહાન આફત વહોરી લીધી, જે પ્રસંગ માટે સાડાતેરસો વર્ષો થયા હજી પણ દુનિયાના મુસલમાનો એ મહાન ભુલને માટે તોબા કરી રહયા છે.

આ દંતકથા નથી પણ ઇતિહાસની બીના છે જેના ઉપર અનેક તવારીખ નવેશોએ મોટા ગ્રંથો લખ્યા છે.

આ "નુરમ મોબીન" પ્રગટ કરવાનો હેતુ એ છે કે હીજરી સનની શરૂઆતથી આજ સુધી ઇમામી સીલસીલાએ ખુદાઇ હુકમ મુજબ, દુનિયામાં રહી, ઇતિહાસ રચી, જગતને સાચો રસ્તો દેખાડવાનું કાર્ય કર્યું છે તેનું વર્ણન નામ, દેશ, તારીખ અને વિગતની સાથે વાંચકને મળે.

ખુદાતઆલાએ કુરાને શરીફમાં ફરમાવ્યુ છે : "તુ (પયગમ્બર) માત્ર ચેતવણી આપનાર છે અને દરેક કોમ માટે એક રસ્તો બતાવનાર છે.

સુરા ૧૩ આયાત ૧૭

આ રસ્તો બતાવનાર પવિત્ર ઇમામો છે જેઓ દરેક ઝમાનામાં લોકોને રસ્તો બતાવવાનું કાર્ય કરતા આવ્યા છે.

નુરમ મોબીનના મુળ લેખક શ્રીયુત અલીમહમદ જાનમહમદ ચુનારાએ વર્ષો સુધીની મહેનત અને 'ઇસમાઇલી" અઠવાડિક પત્રના સ્ટાફની મદદથી ઇસમાઇલી કોમને એક યાદગાર પુસ્તક આપ્યુ છે આ માટે એમને અને એમના ગોઠીયાઓને ઘણો ધન્યવાદ ઘટે છે. ગુજરાતી ભાષામાં સળંગ રીતે, ૪૮ ઇમામો સુધીનો ઇતિહાસ, અરબી, ફારસી, અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, ઉર્દુ. ગુજરાતી, સીંધી ખોજકી. વ્હોરા અરબી વગેરે ભાષાઓના સેંકડો પુસ્તકોના આધારે લખવું એ હિમાલય જેવું મોટું કામ છે એમા કશો શક નથી. આ મહાન કામ પાર પાડીને શ્રીયુત ચુનારાએ અને તેમના ગોઠીયાઓએ ઇસમાઇલી કોમને એક અમર પુસ્તક આપ્યુ છે.

નુરમ મોબીનની સુધારા વધારા સાથેની આ બીજી આવૃતિ તેયાર કરવાનું કામ જાણીતા મિશનરી જાફરઅલી મહમદ શામજીને સોંપવામાં આવ્યું હતું, જે તેમણે બે વર્ષ સુધી સતત મહેનત કરીને અને શોધખોળ કરીને તેયાર કરી છે એ પણ પ્રશંસાને પાત્ર છે.

પહેલી આવૃતિના પ્રવેશકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, આ ઐતિહાસિક કૃતિમા કેટલીક શોધખોળ અને સુધારા વધારાને અવકાશ હતો, જે ઘણે અંશે આ બીજી આવૃતિમાં કરવામાં આવ્યા છે જેથી આમા લખાણ વધવા પામ્યું છે.

પહેલી આવૃતિ કરતા આ બીજી આવૃતિની સાઇઝ મોટી કરવામા આવી છે અને કાગળો ચીકણા પાતળા વાપરવામાં આવ્યા છે જેથી તેમા મેટર વધુ આવ્યા છતા વાંચવામાં સુગમતા થાય. પહેલી અને બીજી આવૃતિઓ તરફ જોતા આ બીજી આવૃતિમાં નવું સંશોધન દેખાઇ આવે છે. મિશનરી જાફરઅલીએ જુદી જુદી ભાષાના ગ્રંથોમાંથી સંશોધન કરી અગત્યની અને ઉપયોગી બાબતો લગભગ સઘળા ઇમામોના ઇતિહાસમાં ઉમેરી છે. તેમજ જયાં જયાં ભાષાદોષ રહી ગયો હતો તે ઘણે અંશે કાઢી નાખી હેડીંગ મથાળાઓમાં જરૂરી સુધારા કરી ભાષા પણ કંઇક અંશે વધુ સરળ અને સાદી બનાવવાની કોશીષ કરી છે.

"નુરમ મોબીન" ની પહેલી આવૃતિમાં ઇ. સ. ૧૯૩૪–૩૫ સુધીનો મૌલાના હાઝર ઇમામનો ઇતિહાસ લખાયેલો છે, જયારે આ બીજી આવૃતિમાં, ત્યાર પછીનો યાને ઇ. સ. ૧૯૪૯ સુધીનો મૌલાના હાઝર ઇમામનો ટુંક ઇતિહાસ પણ લેવામાં આવ્યો છે.

એકંદરે આ બીજી આવૃતિ વાંચકોને વધુ ઉપયોગી થઇ પડશે.

ઇસમાઇલી ધર્મ કેટલો પ્રગતિશાળી ધર્મ છે એનો ઇતિહાસ આ આપણા પવિત્ર ઇમામોના ઇતિહાસના પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે. પોતાના મઝહબથી અને પોતાના ઇમામોના ઇતિહાસથી વાકેફ રહેવું દરેક ઇસમાઇલીની પ્રથમ ફરજ છે, માટે દરેક ઇસમાઇલીની એ પહેલી ફરજ છે કે તેઓ "નુરમ મોબીન" વાંચે અને પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને વંચાવે.

કોઇ પણ ઇસમાઇલી ઘર "નુરમ મોબીન" વગરનું ન રહે એવી મારી અંતઃકરણપૂર્વકની ઇચ્છા છે.

"રિક્રિએશન ચેમ્બર્સ"
મુંબઇ ૯
ડિસેમ્બર ૧૯૪૯

ગુલામહુસેન એસ. થાવરભાઇ
પ્રેસીડેન્ટ
ઇસમાઇલીયા એસોસિએશન ફોર ઇન્ડીયા

પ્રથમ આવૃતિની પ્રસ્તાવના

'ગાલિબ' નદીમે દોસ્તસે આતી હય બુએ દોસ્ત,
મશગુલે હક હું બંદગીયે બુતુરાબમેં.

આ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર એકજ છે. તે સર્વ શક્તિમાન હોઇ સઘળી પ્રસંશા તેનેજ ઘટે છે. હઝરત મહમ્મદ પયગમ્બર (અ.) ને તેણે પોતાના ખાસ મિત્ર ગણી મનુષ્ય સૃષ્ટિના ઉધ્ધાર અર્થે અંતિમ યુગના નબી તરીકે પૃથ્વીપટ ઉપર જન્મ આપ્યો. "ઇમામે માબીન" હઝરત અલી (અ૦)એ તેમના પયગમ્બરી મીશનમા દરેક સહાયતા કરી અને કયામત સુધી એકબીજા લિબા. સર્મા એ માસુમ ઇમામ એકજ "ઝુરીયત"ના સિલસિલામાં હાજર અને વિદ્યમાન રહેશે આ નુરને બુઝાવવા ગમે તેટલા ગુમરાહી શત્રુઓ આદરે પણ ઇમામની ઝાતનો દિવ્ય ઝગઝાટ નિરંતર પ્રકાશતો રહેશે અને આ સૃષ્ટિની ઘટમાળ તેની ગતિથી ગતિમાન થયા કરશે. કુરઆને શરીફમાં અલ્લાહતા'લાએ આ વાતની સાક્ષી આપતા ફરમાવ્યું છે કે, "યોરીદુના અઇ યુતફુ નુરલ્લાહે બે અફવાહેહિમ વ યાબે અલ્લાહો અઈ યુતિમ્મે નુરહુ વલવ કરેહલ કાફિરુન :-તેઓ ઇચ્છે છે કે, તેઓ ખુદાતા'લાનો પ્રકાશ પોતાના મ્હો વડે ઓલવી નાખે પણ ખુદા આ સિવાય બીજુ પસંદ કરતો નથી કે પોતાનો પ્રકાશ પુર્ણ કરે; જો કે કાફરો તે નાપસંદ કરે તો પણ (૯-૩૨) આ ખુદાઇ વચન પ્રમાણે અલ્લાહતા'લાનું નુર સૃષ્ટિજનોની હિદાયત અર્થે સદાકાળ કાયમ રહેશે અને આ સૃષ્ટિની ઘટમાળ તેની ગતિથી ગતિમાન થયા કરશે.

અલ્લાહતા'લાનો આભાર કે તેની પ્રેરણાના પ્રતાપે અને માર્ગદર્શનના અંગે આ "નુરી સિલસિલા"ના ઇતિહાસની ભેટ જનસમાજના કરકમળમાં મુકવા અમે શક્તિમાન થયા છીએ. અને એ કહેવાની ભાગ્યેજ આવશ્યકતા છે કે, આઠ વર્ષની લાંબી શોધખોળનું ફળ આ કૃતિ છે. ઇસમાઇલી સંપ્રદાય દુનિયામાં હમેશા અલ્પ સંખ્યામાં વસતો રહ્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ તે વિખરાયેલો અને છુટાછવાઇ સ્થિતિમાં પણ રહેતો હોવાના લીધે તેનો સરળ ઇતિહાસ મળવાનું કાર્ય કઠીન છે. આ મુશ્કેલીના અંગે જુદા જુદા ઇતિહાસગ્રંથોમાંથી કટકે કટકે મેળવી એકત્રિત સ્વરૂપે પુસ્તક આકાર આપવામાં વિલંબ લાગે એ કુદરતી છે. આટલું છતા અમોએ પરિસ્થિતિને આધીન થઇ અમારાથી બની શકતું દરેક કરવામાં મણા રાખી નથી.

અમોએ આ ઇતિહાસ લખવાનું આરંભ્યું ત્યારે એક મુળ નેમ દ્રષ્ટિ સન્મુખ રાખીને કામ લીધું છે; એટલે કે દરેક કોમની માનનીય વ્યક્તિઓના નામો સભ્યતા સહિત રજુ કર્યા છે. જ્યારે ઇર્ષાળુ ઇતિહાસકારોએ માનનીય ઇસમાઇલી વ્યક્તિઓને ઉતારી પાડવા કે તેમના અનુયાયીઓ માટે અઘટિત ભાષામાં પ્રહારો કરવામાં ભાગ્યેજ બલ્કે કંઇક સયંમ દેખાડયો નથી. અમોએ તેમના નઠારા દાખલાનું અનુસરણ નહિ કરતા સરળતાભરી શૈલીમાં વિગતો લીધી છે જેને લઇને વાંચકવર્ગ કોઇપણ પ્રકારની માનસિક અસ્વસ્થતા વિના શાંતિથી સાર ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન થઇ શકે છે. ઇતિહાસકારોમાંના કેટલાક તો કંગાળ મનોદશા અને પક્ષપાતના દુર્ગુણથી એટલા બધાં ઓતપ્રોત થયેલા દેખાય છે, કે જ્યાં ઇસમાઇલી નામ આવ્યું કે તેના વર્ણનને સ્વાહા કરી જવાની વલણ પણ તેઓ દેખાડયા વિના રહયાં નથી, અથવા એક વસ્તુને અળખામણું સ્વરૂપ આપવા મનસ્વી રંગ પુરીને રજુ કરવામાં આઘુંપાછું જોયું નથી તેમની આવી રૂઢી કોઇને પણ અરોચક થઇ પડે એ ખુલ્લું છે. ઉપર વિવેચન કર્યા મુજબ પક્ષપાતી ઇતિહાસકારોની કૃતિઓમાંથી પણ સંશોધન કરવાના અમોને પ્રસંગ મળ્યા છે અને દરેક ઝમાનામાં એવી વ્યક્તિઓને ઇમામની

મૌજુદગી ખુંચતી રહી છે, એ વિષયમાં બીનુ-મુસ્લિમ ઇતિહાસકારો સંબંધે તો કંઇ કહેવાપણું રહેતું નથી પરંતુ હાલના સુધરેલા યુગમાં પણ કેટલાક મુસ્લિમ બંધુઓએ જ્યાં અંતર પાડયું છે ત્યાં તેમને બે શબ્દ કહેવાની લાલસા અમો થોભાવી શકતા નથી. તેઓએ સમજવું જોઇએ કે, ઇસમાઇલીઓ પણ ઇસ્લામના વિશાળ વૃક્ષની એક શાખા છે, જેઓ પોતના "ઇમામ" ને "હાજર" જુએ છે અને જેમના હુકમ અનુસાર "દીની" તેમજ "દુન્યવી" પયરવી કરે છે. "ઉલિલ અમ્ર મિન્કુમ" ની મુરાદ તેઓ ઇમામે ઝમાનથી લે છે. સ્વભાવિક છે કે તેને અંગે કદાચ ક્રિયાકર્મમાં નિર્દોષ મતફેર હોય પરંતુ, ઇસ્લામના મુળ સિધ્ધાંતોને કોઇ બદલી શકતું નથી, જેમા અલ્લાહ, રસુલ, ઇમામ, મીઝાન (અદલ), કયામતનો સમાવેશ થાય છે.

અમો પોતે વર્ષોથી જોતા આવ્યા છીએ કે, હિન્દુસ્તાનના ખોજાઓનો બહુ થોડો ભાગજ ધાર્મિક સ્થિતિમાં પોતાના પગ ઉપર ઉભેલો જણાયો છે, ત્યારે મોટો ભાગ બીજા પાસેથી જાણવા માટે આશા રાખે છે. તેઓ પોતાનું ઘર તપાસવા સમય લેતા નથી અને જે કંઇ બહારોબહાર પરબારું મળી જાય તેને દેખાદેખી કે ભ્રમમાં અટવાઇ વળગી રહે છે. આટલો ખુલાસો કર્યા પછી અમો એ કહેવાની જરૂર માનીએ છીએ કે દુન્યામાં ઇર્ષાખોર ધર્મના ઠાવેદાર આલિમોનો કાંઇ તોટો નથી; તેઓ ખુદાવંદી "સ્પીરીટ" પર પરદો નાખી દેવા જરાપણ અચકાતા નથી તેવાઓનો ભોગ થનાર ઇસમાઇલીને તેઓ ઇસમાઇલીપણામાંથી ઉખેડી નાંખી બીજે પંથે ચડાવી દેવાનો પ્રયાસ કરે છે. આવા સંજોગોમાં અમો અમારી નરી આંખે ઇસમાઇલી સંપ્રદાયને અન્યાય થતો જોઇએ છીએ પરંતુ એ ન્હાનો સરખો જનસમુહ પોતાની વાચા ખોલીને કરે શું અથવા એમનાથી થાયે શું ? આવી સ્થિતિમાં માત્ર એકજ ઉપાય રહેલો છે અને તે એ કે શાંતિપ્રિયતાથી પોતાનું સાહિત્ય જગત સન્મુખ મુકી જગતને સત્યાસત્યનો તોલ કરવા શક્તિમાન બનાવી અને તેમના અપક્ષપાત હ્રદયોને ન્યાયને નામે અપીલ કરવી. અમારા આ શુધ્ધ હેતુની પ્રતિં અર્થે "નુરમ મોબીન" અથવા અલ્લાહની પવિત્ર રસી" નામની આ કૃતિમાં હઝરત અલી (અ૦) થી લઇને મૌલાના હાઝર ઇમામ આગા સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ૦ સુધી અડતાલીસ ઇમામનો સિલ-સિલાવાર અહેવાલ લખવાનું બીડું ઝડપવાની હામ ભીડી છે અને તે માટેનુ સંશોધન અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ, અરબી, ફારસી, ઉર્દુ, સિંધી ગુજરાતી, ખોજકી અને વ્હોરા અરબી લીપીમાંથી કરીને આ દળદાર ગ્રંથની સામગ્રી એકઠી કરી છે; છતાંયે એટલું તો કબુલ કરવું પડશે કે ઇતિહાસ-સાહિત્યના સમુદ્રમાંથી થોડા બિંદુઓજ અમો રજુ કરી શકયા છીએ. સંબંધી કે વિરોધી ગ્રંથોમા બની ફાતમી અને નિઝારીઓનું આલેખન વ્હોળું છે. ઇતિહાસગ્રંથો ઉપર સામાન્ય દ્રષ્ટિપાત કરનારને પહેલીજ નજરે એ હકીકત જણાઇ આવ્યા વિના રહેતી નથી કે મુળ પુરૂષના વ્યક્તિત્વને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખીને તેના સ્વરૂપમાં ફેરફાર થયેલો છે; એટલે એ વ્યક્તિઓના સમાગમમાં નહિ આવેલા ઇતિહાસકાર તેને ઓળખી શકે નહિ અને તેને અંગે તેઓના ઇતિહાસવર્ણનમાં અનેક ભુલોનો ભોગ થઇ પડયા છે. વળી એ પણ આપણે જોઇએ છીએ કે કેટલાક ઇતિહાસકારો આ ઇતિહાસવર્ણનમાં તટસ્થ રહયા છે; બીજા હાથ ઉપર કેટલાકોએ પોતાનો ઇર્ષાનો ઉભરો ઠાલી ખાલી કરેલ છે, જયારે અન્ય દિશામાં ઇસમાઇલીઓને ન્યાય આપનારાઓની બહુ થોડીજ સંખ્યા દેખાય છે, જેઓ પણ મોટી સંખ્યા તળે દબાઇ ગયા છે; ત્યારે વિદેશી ઇતિહાસકારોએ મોટી સંખ્યાવાળા ઇતિહાસકારોનોજ ચારે બાજુએથી આધાર લીધેલો હોવાથી પોતાની અજાણ-તાથી દોરવાઇ જઇને પોતાની લેખિનીને દોષિત કરી તેઓ નિંદાપાત્ર ઠર્યા છે. કેટલાક વિદેશી ઇતિહાસકારો કે પ્રવાસીઓ કે વિરોધી વલણ ધરાવનારાઓ પોતાના મુરબ્બીઓની અસર તળે

હોઇને તેઓ પોતાના સરપરસ્તોનું મન પ્રસન્ન કરવા પોતાની કૃતિઓને કલંકિત કરી છે. માર્કો પોલો નામના યુરોપીયન પ્રવાસીનું દૃષ્ટાંત આ માટે પુરતું થઇ પડશે. માર્કો પોલો જાતે વેનિશયન હતો અને તે તાતારી રાજયકર્તાઓના સમાગમમાં આવ્યા પછી તેઓનો આશ્રિત થયો હતો, એટલે પોતાના મુરબ્બીઓની પ્રશંસા કરવામાં તેણે પોતાથી બનતું કર્યું છે. માર્કો પોલોને તાતારી દરબારમાંથી મોટો દરમાયો મળતો હતો. ઇસમાઇલીઓને તાતારીઓ પોતાના હરીફ સમજતા હતા. તેઓએ આલમોતના ઇસમાઇલી કિલ્લા ઉપર ચઢાઇ કરી ઇસમાઇલીઓની મોટી કતલ ચલાવી હતી. આ બિના જગપ્રસિધ્ધ છે. માર્કો પોલો તાતારીઓ અને આલમોતીઓનો સમકાલિન હતો. આલમોત પડી ભાંગ્યા પછી તેણે પારોના કઝવીન પ્રદેશના માર્ગેથી જવાનું હતું. એટલા દુરના સમાગમમાં આવેલા ઇતિહાસકારે પણ ઇસમાઇલીઓને કદીપણ "એસેસિન્સ" તરીકે આળખાવ્યા નથી.

આ સ્થળે "એસેસિન" શબ્દના વિષયમાં કંઇક ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. ખરી રીતે જોતા અમુક ઘટનાને દ્રષ્ટિમાં રાખનાર ધર્મઝનુની ખ્રિસ્તી ઇતિહાસકારોના વર્ણનમાં પાછળથી એ શબ્દ જણાય છે, કારણ મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોએ કદી પણ એવો શબ્દપ્રયોગ કર્યો નથી. "એસેસિન" શબ્દનું મુળ શોધતા તેરમી ખ્રિસ્તિ સદી સુધી આપણને આવવું પડે છે. ખરી હકીકત એવી છે છે કે આ સૈકામાં થયેલા ક્રુઝેડ (ખ્રિસ્તિ ધર્મયુધ્ધ)નો ઇતિહાસ લખનાર ખ્રિસ્તિ ઇતિહાસકારોએ તેનો પ્રથમ ઉપયોગ કર્યો હતો અને ત્યારથી તે યુરોપીય સમાજમાં પ્રચલિત થયો છે. આ શબ્દની વ્યુત્પતિ માટેનો પ્રયાસ કરનાર પણ એ વિષયમાં કોઇ નિર્ણય કરી શક્યા નથી. ઇસમાઇલી ધર્મ અને સાહિત્યના મહાન ફ્રેન્ચ અભ્યાસી સિલ્વેસ્ટર ડી'સેસી જેવાઓને પણ તે માટે ગુંચવાવું પડયું છે. ઇ. સ. ૧૮૦૯ માં ઇન્સ્ટીટયુટ ઓફ ફ્રાન્સમાં "મેમોયર ઓન ધી ડીનેસ્ટી ઓફ ધી એસેસિન્સ એન્ડ ધી ઓરીજીન ઓફ ધેર નેમ—"એસેસિન્સ' રાજવંશના સંસ્મરણો અને તેના નામકરણનું મૂળ" એ વિષે આપેલા ભાષણમાં તેઓએ સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે, એ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતા જે મર્યાદાઓ મેં મારા પોતાને માટે બાંધી છે, તે જુદા જુદા વિદ્વાનોએ યોજેલી આ નામની જુદી જુદી વ્યુત્પતિના સવાલની ચર્ચામાં ઉતરવામાંથી મને અટકાવે છે. મારા માટે એટલુંજ કહેવું પુરતું થઇ પડશે કે તેઓ સઘળા ભુલ કરે છે; કારણ કે તેઓએ આ શબ્દ વાપરનાર કોઇપણ અરબી ગ્રંથનો અભ્યાસ કર્યો નથી, એ નિસંદેહ છે, "એસેસિન્સ" શબ્દને બદલે પુર્વ દેશના ઇતિહાસકારો ઇસમાઇલીઓ માટે હમેશા "ઇસમાઇલી" અને કયાંક ઇર્ષા કે દુરાગ્રહને લઇને "મુલહિદ" અથવા "બાતિની" શબ્દ વાપરે છે."

મો૦ સિલ્વેસ્ટર ડી'સેસીના ઉપર ટાંકેલા અભિપ્રાયથી દેખાય છે કે આ શબ્દનું મુળ મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોમાં નહિ પણ તાસુબીવાળા ખ્રિસ્તિ ઇતિહાસવેતાઓના વર્ણનમાંથી જડે છે અને એક અથવા બીજા હેતુસર તેઓએ તેની યોજના કરી હતી.

ખરી રીતે તો ઇસ્લામનો પરાજય કરવા ક્રુઝેડરો (ખ્રિસ્તિ ધર્મયુધ્ધ લડનારાઓ) આવ્યા હતા એટલે તેમની નિષ્ટા ઇસ્લામને કોઇપણ પ્રકારે બદનામ કરવાની હોય એ સહેજે સમજી શકાય એમ છે. "એસીસેન્સ" શબ્દનો પાયો કેવી બનાવટી રીતે નાખવામાં આવ્યો હતો, તે આ ઉપરથી સારી રીતે સમજી શકાય છે એટલે એ વિષયમાં વધુ કહેવાની જરૂરત હવે રહેતી નથી.

"તારીખે જહાંગુશા" નો લેખક અતા મલિક જુવૈની તાતારીઓનો પક્ષકાર અને તેમનો એક રાજયકર્મચારી હોઇ તાતારી રાજયમાં એક મોટી પદવી ધરાવતો હતો. તેના અંતઃકરણમાં

ઇસમાઇલીઓ પ્રત્યે ભલી ભાવના ઉદભવે એ આકાશ કુસુમવત છે; છતા તે સત્યતાને સુંદર રીતે, નહિ તો બેડોળ સ્વરૂપમાં રજુ કર્યા વગર રહી શકયો નથી. આલમોતના પતન પછી પણ આ ઇતિહાસકાર જીવતો હતો, પરંતુ શત્રુના મુખમાંથી સ્પષ્ટ રીતે ભલા શબ્દો નિકળે એમ હતું જ કયાં !

મિસરમાં બની ફાતિમીના યુગમા અબ્બાસીઓ તેમના પ્રબળ હરીફો હતા અને તેઓ ઇચ્છતા હતા કે બની ફાતિમી રાજ્ય પડી ભાંગે તો અબ્બાસીઓ એક છત્રધારી રીતે ઇસ્લામી સામ્રાજ્યનું તંત્ર નિર્વિઘ્ને ચલાવી શકે અને હરીફોથી મુકત એવા વાતાવરણમાં તેઓ છુટકારાનો દમ ખેચી શકે. પાછળથી ઇરાનમાં આલમોતમાં સ્થપાયલા નિઝારી રાજ્યના સમયમાં પણ બની અબ્બાસ તેમના સમકાલિન હતા. બની ફાતિમી કે નિઝારીઓનું બળ છિન્નભિન્ન નહિ કરી શક. વાને લીધે ઇસ્લામી આલમમા તેમની અપકીર્તિ થાય તે માટે ધર્મના વિષયમાં દુરાગ્રહી આલીમોને હથિયાર બનાવી તેમના વિરૂધ્ધ ફતવાઓ બહાર પાડી કે ઈતિહાસકારોને આશ્રય આપી તે દ્વારા ખોટી વાતોનો પ્રચાર કરી અબ્બાસીઓ પોતાની વિરૂધ્ધતા જાહેર કરતા રહેતા હતા. આવી હરિફાઇની ભાવનાને અંગે તેઓએ કેવા પ્રયત્ન કર્યા હતા તેનો ઉલ્લેખ ઇબ્ને ખલદુન પણ કર્યા વગર રહી શકયો નથી. આ પરિસ્થિતિ વચ્ચે બની ફાતિમી અને બની અબ્બાસીઓ એકતા ઉપર આવી શકયા નહિ; પરિણામે ઇતર ધર્માવલંબીઓ બન્નેને મીટાવી નાખવા શસ્ત્રસજજ થયા. તેઓએ પ્રથમ આલમોતની ઇસમાઇલી રાજ્યસત્તાનો અંત આણ્યો અને ત્યારપછી બગદાદના બની અબ્બાસીઓના રાજ્યનો પાયો ઉખેડી નાખ્યો. બન્ને ઇસ્લામી સત્તા એ પ્રકારે પડી ભાંગી અને તાતારીઓનો ઝંડો ઉડતો થયો. આ ઘટના બન્યા પછી બની ફાતિમી એટલે કે નિઝારી વંશના ઇમામોએ દરવેશીનું જીવન ધારણ કર્યું અને પોતાની દઅવતથી ઇસમાઇલી સંપ્રદાય આગળ વધવા લાગ્યો.

આ ઇતિહાસિક ઘટનાના યુગમા "શમ્સ તબ્રેઝ" નામની ઇસમાઇલી વ્યકિત અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. એ ઝમાનામાં ઇસમાઇલીઓને વિપરિત સંજોગો વચ્ચે કામ કરવું પડતું હોવાથી તેમના સંબંધમાં મળતા નામ અને સરખા સમયને અંગે કેટલોક ગુંચવાડો ઉત્પન્ન થયો છે. "હઝરત શમ્સ તબ્રેઝ" અને "હઝરત શમ્સ સબ્ઝવારી (મુલતાની)" ને એકજ વ્યકિત તરીકે કેટલાક ગ્રંથકારોએ આલેખી છે. તારીખે ગુલઝારે શમ્સ નામના ગ્રંથમાં પણ બન્નેને એકજ વ્યકિત દેખાડવામાં આવી છે, આવા મતાંતરો વચ્ચે અમોએ "ઇસમાઇલી વિરલાઓ" ની અમારી પ્રથમ કૃતિમાં એકજ વ્યકિત તરીકેના મતનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. અને તેનું કારણ આ મત સ્વીકારનારા ગ્રંથકારોનું અનુસરણ હતું; પરંતુ "નુરમ મોબીન" ના સંશોધન દરમ્યાન કેટલાક એવા સાધનો અમોને મળી આવ્યા જેની રૂએ આ બન્ને વ્યકિતઓ જુદી હતી એવી અમોને ખાત્રી થઇ. મૌલાના જલાલુદીન રૂમીના મુરશિદ હઝરત શમ્સ તબ્રેઝ ઇબ્ને હઝરત ઇમામ અલાઉ. દીન મુહમ્મદ (અ.) છે, જ્યારે મુલતાનવાલા હઝરત શમ્સ તબ્રેઝ, પીર સલાહુદીન સબ્ઝવારીના પુત્ર છે. આ બન્ને મહાન નરો ઇસમાઇલી વૃક્ષના ખુશબુદાર ફુલો હતા.

ઇરાન મધે બાદશાહ ઇસમાઇલ સફવીના સમયમાં ઇસ્નાઅશરી મઝહબ રાજ્યધર્મ થઇ પડયો હતો. ઇસમાઇલીઓને તેને લઇ પોતાની અલ્પ સંખ્યાના સબબે ઘણું કષ્ટ સહન કરવું પડયું હતું. આલમોતના પતન પછી રાજકારણમાંથી ફારેગ થઇ ઇસમાઇલીઓ ઇરાનના આઝર. બાયજાન પ્રગણામાં વસવાટ કરી રહયા હતા, જેનુ પાટનગર તબ્રેઝ હતું. આ સમયમાં હઝરત ઇમામ શમ્સુદીન મુહમ્મદ (અ.) એક ઝરકોબ તરીકે વ્યાપારી જીવન ગાળતા હતા, તો પણ

ઇસમાઇલી ઇમામતનું વ્યકિતગત વડપણ ઓછું નહોતું. સફવી અને કાચારી બાદશાહોની શાહ-ઝાદીઓ સાથે ઇમામોના લગ્નો થયા હતા, જો કે બાદશાહો ઇસ્નાઅશરી મઝહબના ઉપાસકો હતા. ઇરાનમાં આ યુગમાં પણ મુલ્લાશાહી દોરના, ઇતિહાસકારોના આંધળા પક્ષપાતના અને ઇરાની શાહોની શાહી નવાઝેશોમાં એ લોકોએ જતા કર્યા નહોતા; વળી ધાર્મિક ઇર્ષાના કારણે પોતાની કૃતિઓમાં ઇસમાઇલીઓની બની શકતી વિરૂધ્ધતા તેઓએ દાખલ કરી, પણ ઝમાનાઓ પછી ઇસમાઇલી વિરૂધ્ધના કથન ખોટા લાગતા ફુટનોટમાં સુધારા કરી ઇસમાઇલીઓને ઇન્સાફ આપવા કેટલા ઇતિહાસકારોએ મંથન કર્યું છે. બની ફાતિમી સલતનતના સમયે તેમજ નિઝારી રાજય અમલમાં ઇસમાઇલી સાહિત્ય બ્હોળું બહાર પડયું હતું. ઇતિહાસમાંથી તેના પુરાવા મળી આવે છે. આ ઇસમાઇલી રાજયો પડી ભાંગ્યા પછી સત્તા પર આવનારા રાજયોએ મઝહબી ઇર્ષાના અંગે ઇસમાઇલી સાહિત્યને બાળીને તેનો નાશ કર્યો હતો, જેના પરિણામે આજે ઇસમાઇલીઓ પોતાની પુંજીની શોધ પારકા ઘરે કરે છે.

તારીખે ઇસ્લામના કર્તાનું એવું કથન છે કે તવારીખનું સંશોધન કરતા આપણને સ્વીકારવું પડશે કે મુસ્લિમ ઇતિહાસમાં બની ફાતિમી શહેનશાહત સિવાય એવું એકેય ગૌરવભર્યું રાજ્ય નથી કે બીજા કોઇ વંશે એમ કર્યું હોય. આ સત્યતાભર્યા સખુનો સામે તાસુબ ધરાવનારોઓ ખળભળી ઉઠે અને સમયાનુસાર પોતાના હાથે આવેલી તકનો ગેરઉપયોગ કરી ઇસમાઇલીઓ વિરૂધ્ધ ઇતિહાસોમાં રમત કરે, તો તેવાઓનો કોઇ હાથ પકડી શકે નહિ અને આવી ખોટી વિગતો નોંધાયલી હોવાના અંગે તે કાળજુની થતા બીજા અજાણ ઇતિહાસકારો પણ તેનો આશરો લે એ બનવા જોગ છે અને એજ કારણને લઇ આપણે જોઇએ છીએ કે ભુતકાળમાં ચોખવટનો પ્રસંગ ઉભો ન થવાના પરિણામે આજે પણ દફતરોમાં એવી નોંધો કાયમ પડી છે. ભુંડા કામ કરનારા "કરામતીઓ" તરીકના કે ખુન કરનારા "એસિન્સ" ના ખોટા આળ ઇસમાઇલીઓ પર ચડાવવામાં આવ્યા અને હજુયે ચડાવવામાં આવે છે. ખરી રીતે જોતા એ કર્મોના કરનાર ઇસમાઇલીઓ ન્હોતા. કરામતીઓનો અંત ઇસમાઇલીઓના હાથે આવ્યો હતો અને પોતાના રક્ષણ અર્થે કે રાજકારણના અંગે બળવાન દુશ્મનો સામે નાના બાથ ભીડવા સમર્થ ન હોવાને લીધે નડતી મુશ્કેલી દુર કરવા સિવાય બીજા કોઇપણ સ્વર્થને લઇને ઇસમાઇલીઓએ કદી પણ "ખંજર" કે બીજા હથિયારનો ઉપયોગ કર્યો નથી.

હઝરત અલી (અ.) ના સમયમાં અને તે પછીના ઇમામોને એક જથ્થાએ અલીને અલ્લાહ તરીકે માન્યા. બની ફાતિમી યુગમા હઝરત ઇમામ હાકિમ અમ્રુ (અ.) એ રાજ્યના પોલિટિકલ સબબને અંગે ખ્રિસ્તી દેવળો તોડાવ્યા કે યહુદીઓના ગળામાં પાંચ શેર વજનનો ધાતુનો બનાવેલ "વાછરડો" કે ખ્રિસ્તીઓના ગળામાં "ક્રોસ" પહેરવા શાહી ફરમાન બ્હાર પાડયું, આલમોતના ઇસમાઇલી યુગમા હઝરત ઇમામ અલા ઝકરિયા સલામે (અ૦) રમજાન માસની તા ૧૯ મીનો રોજો છોડી દેવા હુકમ ફરમાવી પોતાના મુરીદોની કસોટી કરી, એ સઘળા પ્રસંગોમાં ઇમામત સાથે રાજકારણ જોડાયલું હતું, તેનો વિચાર નહિ કરતા કેવળ વાતાવરણથી રંગાયલો એક મુસ્લિમ, એક યહુદી કે એક ખ્રિસ્તી જો ઇતિહાસ લખવા બેસે તો શું લખે ? વાંચકવર્ગે એ બિનાને સાધારણ ગણીને જતી કરવી જોઇતી નથી.

અમારી કૃતિમા બની અબ્બાસ અને બની ઉમૈયાનું વર્ણન વિસ્તારથી કરેલું છે. ઇરાનમા ઇમામોના વસવાટ પછી સફવી, નાદિરી, ઝંદ અને કાચારી રાજયોની વિગતો વિસ્તારથી આપેલ છે.

બની ફાતિમી રાજ્યના સમયમાં બની અબ્બાસીઓ અને ઉમવી શાખાઓ પણ રાજ્ય કરતી હતી અને તેઓ રાજકારણને અંગે હમેશા અથડામણમાં આવ્યા કરતા હતા, તેજ પ્રમાણે ઇસમાઈલી ઈમામો સાથે ઇશ્નાઅશરી બાદશાહોનું પણ તેમની બહુમતીને અંગે અથડામણ ઉભી થતી હતી. એ જોતા ઈતિહાસિક ઘટનાઓનો ખ્યાલ આપવા અમારી કૃતિમાં તેની નોંધ લીધી છે.

ઇસમાઇલી ઇમામોના ત્રણ તબક્કા અરબ, અજમ અને હિંદ ખાતે થયા છે. તેમની દઅવતો પણ ત્રણે તબક્કાઓની હિકમતોથી ભરપુર છે, જે વડે હિદાયત મેળવી અરબો, અજમીઓ અને હિંદીઓ ઇમામની શનાખ્ત સુધી પહોંચ્યા. બીજી ઇસ્લામી પ્રજાને ફાળે આવા સંજોગો આવવા પામ્યા નથી, તેઓએ એકજ ધોરણે દાઅવતનો દારોમદાર બાંધ્યો છે. તેના અંગે ઇસમાઇલી દઅવત વિરૂધ્ધ તક લેવા કોઇ વ્યકિત ટીકા કરે તે પહેલા અલ્લાહ પાકના કલામો કે, "એક મચ્છરનો દાખલો આપવા હું શરમાતો નથી." એ વિસરવું જોઇતું નથી.

અલ્લાહ નુર છે અને તે સંપુર્ણ છે. તેના કદી પણ ભાગ પડતા નથી. આ પાક નુર "તુર"ના પહાડ પર ચમકયું. હઝરત મુસા (અ.) એ અંગાર મેળવવા જતા એ નુરને એક ઝાડમાં જોયું. હઝરત આદમ (અ.) ના પુતળામાં આ નુર પ્રવેશતા સઘળા ફરિસ્તાઓએ એ નુરને સિજદો કર્યો. એ પ્રમાણે ઇસમાઇલીઓ આ પવિત્ર નૂરને ઇમામના સીનામાં સમજી તેનેજ નમન કરી રહયા છે.

દુનિયા અને આખેરતનું મુળ અલ્લાહ છે. અલ્લાહને માનવો એ ઇસ્લામનો મુળ સિધ્ધાંત છે; પરંતુ તેને કેવા પ્રકારે સમજવો એ એક સવાલ છે. અહલે સુન્નત સમજે છે કે ખુદાવંદતાંલા કયામતના દિને તખ્ત ઉપર જલ્વાગર થઇને ન્યાય કરશે. ઇશ્નાઅશરી શીઆઓ સમજે છે કે અલ્લાહ "મરઇ" નથી; એટલે ખુદા દુનિયામાં અને આખેરતમાં જોવામાં આવશે નહિ. "અલ્લાહકા દીદાર ઔર મહમ્મદકી શફાઅત" એ વાકયો ઇસ્લામી આલમમાં પ્રચલિત છે અને તેની મુરાદ "કલામે રબ્બાની" થી લે છે. એ જોતા જેમ સુફી લોકો પોતાના મુરશીદની તસવ્વુર કરી લે છે, તેજ પ્રમાણે ઇસમાઇલી ફિરકો ઇમામના જામામાં અલ્લાહને જલ્વાગર થયેલો માની "અલીનો દીદાર એ અલ્લાહનો દીદાર" કહેતા, યદુલ્લાહ અલ્લાહનો હાથ, વજહુલ્લા ખુદાનો ચ્હેરો, લિસાનુલ્લાહ ખુદાની જબાન, અયનુલ્લાહ ખુદાની આંખ" ની મુરાદ પણ ઇમામથી લે છે.

ઇમામ દુનિયામાં એક મનુષ્ય તરીકે છે: તેમણે ખાધું, પીધું, હાલ્યા, ચાલ્યા, સુતા, જાગ્યા, પોતાની આલઅવલાદમાં મશગુલ રહયા, બાદશાહી કરી, ગરીબી ભોગવી, કેદમાં પુરાયા, આઝાદીમાં રહયા, સોદાગર બન્યા, વેપારવણજ કર્યો, લડાઇઓ કરી-તેમા કોઇ સમયે હાર્યા તો અનેક વખતે જીત્યા-રાજ્ય અને મઝહબ માટે લડયા, કોઇ સમયે પોતાની જાત માટે લડયા. તેમા શહીદ થયા, શત્રુઓના હાથે ઝેર પીને વફાત પામ્યા દગાબાજોના ઘા ઝીલીને હક થયા અને અજલ આવી ઉભી રહેતા કુચ પણ કરી ગયા. તેઓના માટે કુદરત તરફથી કોઇ એકજ રૂઢી કાયમ નથી; માત્ર "ઝુરીયત" યાને "વંશ" અલીની ગાદી ઉપર આવે, તેજ "અલી"- તેજ ઝમાનાનો "ઇમામ." ઇમામતને ઇસમાઈલી દ્રષ્ટિ સન્મુખ રાખીને ઇસમાઇલી દઅવતને હમેશા હિકમત સાથે કામ કર્યું છે. તે એક સિધ્ધાંત પર અચળ રહેતા બીજી વ્યકિતના અંતરમાં ઉતારવા એક નહિ તો અનેક રીતે સમજ પાડવા બનતું કર્યું છે. તેના હેતુ જાણવા વગર એકજ માર્ગે વિચરનારા બીજા માર્ગ માટે ચુનોચરા ભલે કરે; પણ બન્ને માર્ગોનું સ્ટેશન એકજ હોય છે. અરણ્યમાં રહેનાર "અરબને" કહો કે હિંદમાં કલમો ભણનાર તેના કરોડો ભાઇ છે; તો એ તેના માન્યમાં કદાચ નહિ આવે અને કહેશે કે હિંદ તો હિંદુઓનાજ દેશ છે; એવી સ્થિતિવાળાને

થી રીતે સમજાવવા એ એક પ્રશ્ન થઇ પડે છે. ઇસમાઇલીઓને જાણવાની ભુલ ભુલામણીને પણ આ એક સબબ છે.

અનાજ, સફા અને ઉશ્ર એ ત્રણે વસ્તુઓ ઇસમાઇલી ક્રિયાઓમા મુખ્ય છે. અનાજ, કાપડ અને ધાતુઓમાં અલ્લાહનો હક છે જ્યારે રંધાયલા અનાજની જુદા જુદા ફિરકાઓ નઝરનિયાઝ કરે છે અને તેના ઉપર ફાતેહાખાની જેવી મઝહબી ક્રિયાઓ કરી ફકીરો, કે બાળકો, કે પોતાના કુટુંબીઓને ખવરાવી દે છે. ત્યારે ઇસમાઇલીઓ આ પવિત્ર થયેલું અનાજ ઈમામને અર્પણ કરે છે. તે પછી તેના એકલા માલીક ઇમામ બને છે અને તેમનીજ મુન્સફીથી "નાંદી" થાય છે. આબેસફા એ પવિત્ર ઇમામનું સ્પર્શ કરેલું પાણી હોય છે, જેમ ઇસ્લામમા સામાન્ય રીતે "આબે ઝમઝમ" છે; જેના પીવાથી અંતઃકરણની શુધ્ધિ થાય છે અને "મૈયત" પર છાટવાથી તેના માટે આસાની મનાય છે તે પ્રમાણે આબેસફા પણ એક પ્રકારનો પવિત્ર પ્રસાદ છે. ત્રીજી વસ્તુ ઉશ્ર અર્થાત દશોંદ છે. તે વિષે અલ્લામાં ઇબ્ને જૌઝીએ લખ્યું છે કે બની ફાતિમી ખિલાફતનો યુગ બેઠો તે વેળા જઝિયા વેરો લેવામાં આવતો હતો. એ રિવાજને બંધ કરી "ઉશ્ર" અર્થાત દશમો ભાગ ઝકાત, નઝરનિયાઝની રકમો રાજ્યને અપાતી હતી, જે વડે રાજકારોબાર ચાલતો હતો. ઉશ્ર વસુલ કરવાનો જુનો ઇસ્લામી રિવાજ છે અને તે ઇસ્લામની શરૂઆતથીજ છે; તે આજે પણ ઇસમાઇલીઓ ઇમામને અર્પણ કરે છે. સર વિલ્યમ મ્યુરે લખેલી "ખિલાફત, તેની ચડતી પડતી, અને પતન" નામની કૃતિમાં ઉશ્ર Tithes નું વર્ણન જુદી જુદી જગ્યાએ કર્યું છે. હઝરત અબુબકરના ખિલાફત કાળમાં બની અબ્સ અને બીજા અરબ કબીલાઓનો ઇસ્લામ વિરૂધ્ધનો બળવો સમાવ્યા પછી ઉશ્રનું નાણું જુદા જુદા દેશો અને કબીલાઓમાંથી આવવા વિષેનો ઉલ્લેખ છે. (પૃ. ૧૬) હઝરત ઉમરના ખિલાફતના સમયનું વર્ણન કરતા સર વિલયમ મ્યુર લખે છે કે તેમના સમયમાં જમીન અને મિલકતવેરા–"ખિરાજ" અને પોલ ટેક્ષ"–"જઝિયા" લેવાતો હતો. પાછળનો વેરો બિન મુસ્લિમ પાસેથી લેવામાં આવતો, જ્યારે મુસ્લિમો આ કર ભરતા ન્હોતા પણ તેમને Tithes–ઉશ્ર ભરવું પડતું હતું જે જમીનની પેદાશનો દશમો ભાગ એટલે દશોંદ જેટલો થતો હતો. (પૃ. ૧૨૪) ખાલિદ બિન વલીદને બની તઘલબના ખ્રિસ્તી અરબો શરણે થયા પછી તેઓ પોતાનો ધર્મ સાચવીને અરેબીયામાં રહેવા માંગતા હતા તેમણે એક ડેપ્યુટેશન મોકલી હઝરત ઉમરને અરજ ગુજારી કે, જઝિયો લેવાને બદલે મુસ્લિમો પાસેથી લેવાય છે તેમ ઉશ્ર લેવામાં આવે તો તે બેવડું આપવા તેઓ તૈયાર છે અને તેના બદલે મુસ્લિમોને જે છુટછાટ અપાય છે તેવી છુટ તેમને આપવી. હઝરત ઉમરે આ માંગણી ઘણી ઉદારતાથી સ્વીકારી. (પૃ. ૧૨૪). અત્રે પણ ઉશ્રનો રિવાજ દેખાઇ આવે છે. આ પ્રમાણે બીજા પણ દ્રષ્ટાંતો મળી રહે છે. આ ઇસ્લામી રિવાજને અનુસરીને ઇસમાઇલીઓ આ 'ઉશ્ર"–દસોદ ઇમામને અર્પણ કરે છે. બની ફાતિમી રાજ્ય મિસરમાં હતું. ત્યારે પણ ઇસમાઇલીઓ એ પ્રકારે ઉશ્ર અર્પણ કરતા હતા.

ઇસ્લામનો પ્રચાર કરવામાં બની ફાતિમીઓએ આગળ પડતો ફાળો આપ્યો છે. હિન્દુસ્તાનમાં હઝરત શમ્સુદીન, પીર સદરૂદીન, હઝરત પીર હસન કબીરદીન અને તેમની બ્હોળી ઔલાદ આખા હિંદમાં પ્રસરી ગઇ હતી, એટલુંજ નહિ પણ ગિઝની, અફઘાન હિંદુકુશમાં પણ તેમણે તબ્લીગ કરી હતી, જેમના હાથે કરોડો મનુષ્યો ઇસ્લામમાં આવીને અલ્લાહ, રસુલ અને ઇમામને ઓળખવા પામ્યા હતા. વખત જતા કોઇ એ સમયના હાકેમના બળે કે, કોઇ મોટા સમુહના દબાણથી જુદા જુદા ફિરકાઓમાં દાખલ થઇ જુદા પડી ગયા હતા. છેલ્લા દોરમા દરવેશો, સાદાતો, સુફીઓ, ઔલિયાઓ અને ઇમામને અનુસરનારાઓના હાથે દઅવતનું મહાન કાર્ય થવા પામ્યું હતું.

ઇમામને માની તેના હુકમ પર પ્રાણ પાથરનારા ધર્મમાં ડગલે ને પગલે સુધ થયા છે. તેઓ આગમા જીવતા જીવન આહુતિ આપવામાંથી અચકાયા નથી. તેઓએ સત્ય માર્ગનું અનુસરણ કરતા દિવાલોમાં ચણાઇ જતા એક ઉચ્છવાસ સરખોય કહાડયો નથી. તેઓ સન્માર્ગે ગમન કરતા તિક્ષણ હથિયારોનો ભોગ થઇ પડતા ભય પામ્યા નથી. એ પ્રકારના અનેક અત્યાચાર સહન કરી ઇમામની આધીનતામાં ઇસમાઇલીઓ માર્ગ નિર્ગમન કરતા રહ્યા છે આજે તેને સાડા તેરસો વર્ષના વ્હાણા વાઇ ગયા છે. ઇસમાઇલી જનતાના જીવનવિશ્વમાં અનેક પરિવર્તક સંજોગો નોધાયા છે; પરંતુ એ પવિત્ર ઇમામની અખંડ ધર્મ ઇમારતમાંથી એક પણ કાંકરી કાળ ખસેડી શકયો નથી અને ખસેડી શકશે પણ નહિં. આ ધર્મભુવન તો સદાકાળ આબાદ અને સમૃધ્ધિવાન રહેવાનું છે, તેની સામે મસ્તક ઉચકનારાઓના મસ્તક ઢળી પડવાના છે.

અમારી આ ઇતિહાસકૃતિ પહેલી છે, છેલ્લી નથી; એમા ઘણા સુધારા વધારાને અવકાશ હશે એમ અમો માનીએ છીએ. એ દિશામાં વિશેષ શોધખોળ થતી જશે તેમ તેમ વધારે વિગતો મળવા સંભવ છે. અત્યાર સુધીમાં જે ઇસમાઇલી ઇતિહાસગ્રંથો ગુજરાતી ભાષામાં લખાયા છે તેમા આ ગ્રંથ એક વધારે માહિતી આપનારૂ અને વધારે સમયની શોધખોળનું પરિણામ છે અને વિશેષ વ્યવસ્થિત પ્રમાણોના જીવનરૂપ છે. એ પ્રકારે અમારા અભ્યાસમંથનનું આ અદના ફળ વાંચકવર્ગના કરકમળમાં મુકતા અમોને આનંદ થાય છે. વાંચકવર્ગ અમારા શ્રમ અને કાર્યને ઉત્તેજનની દ્રષ્ટિથી જોઇને અપનાવશે એવી અમો આશા રાખીએ છીએ.

આ પ્રવેશક પૂર્ણ કરતા અમોને કહેવું જોઇએ કે મનુષ્ય માત્ર ભુલને પાત્ર છે; કદાચ અમો પણ તેનો જાણે અજાણે ભોગ બન્યા હોઇએ તો એ સ્વભાવિક છે. સુજ્ઞ બંધુઓ તે માટે મોટું મન દેખાડી દરગુજર કરશે એવી અમો આશા રાખીએ છીએ. છેવટે આ ગ્રંથની ઇતિહાસ સંકલનામાં જોડાયલી પાક ઝાતમાં શુભ વૃતિ રાખીને અમો અમારા આ મહાન કાર્યમાં સફળ થયા છીએ તે માટે અમારા અહોભાગ્ય માનીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં પણ એ અમર જ્યોતિ–નુરમ મોબીન પોતાના દિવ્ય પ્રકાશથી શુભ કાર્યો કરવા પ્રેરણા આપતી રહેશે એવી આશા સાથે આ પ્રવેશક પૂર્ણ કરીએ છીએ.

(૧૯૩૬)

સાંકળિયું.

★

Noorum-mobin.

અલ્લાહ તોહાર

નૂરમ મોબીન.

યાને

અલ્લાહની રસી.

HAZRAT IMAM SHAH MURTZA ALI
(Before Hizri 3 to A. H. 40)

(૧)

હ. ઈમામ મૌલાના શાહ મુરતઝા અલી (અ. સ.)

(હિ. સ. પુર્વે ૩થી હિ. સ. ૪૦ સુધી)

........O........

વંશાવળિ

હક મૌલાના શાહ ઇમામ મુરતઝાઅલી અ. ની વંશાવળિ "તારીખુલ ખુલ્ફા" (જલાલુદીન સુયુતી) નામક પુસ્તકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હ. અલી બિન અબુ તાલિબ, બિન અબ્દુલ મુતલિબ હાશમ બિન અબ્દે મનાફ બિન કુસય બિન કિલાબ બિન મુરે બિન કઅબ બિન લુવે બિન ગાલિબ બિન ફીહર બિન માલિક બિન નઝર છે. જ્યારે સુન્ની સંપ્રદાયના જાણીતા હદીસશાસ્ત્રી બૂખારીએ પોતાના "સહીહ બૂખારી" ના હદીસ સંગ્રહમાના "મબઉસન નબી" વાળા પ્રકરણમાં હ. નઝરથી આગળ વધીને "કિનાન બિન ખૂઝેમાં બિન મુદ્રિકા બિન ઇલિયાસ બિન મુઝર બિન નિઝાર, બિન મઅદ બિન અદનાન" સુધી ગણાવે છે. (જો કે મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોના કથન અનુસાર હ. અલી અ. ની મુબારક વંશાવલિનો સિલસિલો હ. આદમ અ. સુધી પહોંચે છે, પરંતુ

અમુક ઇતિહાસકારો વચ્ચે થોડાક નામોની મતફેરી જોવામાં આવે છે. આમ છતા એ ઇતિહાસકારો અંતે તો હ. આદમ અ. નેજ મુળ પુરૂષ તરીકે દર્શાવે છે. આનું વર્ણન ઇસ્લામી ઇતિહાસિક ગ્રંથોમાં વિસ્તારપૂર્વક આપવામાં આવ્યું છે.)

હ૦ અબુ તાલિબ અ. નો મુબારક જન્મ અને વફાત

હ. ઇમામ અલી અ. ના દાદાશ્રી, હ. અબ્દુલ મુતલિબ અ. ની વફાત પછી એવણશ્રીનું ધાર્મિક વડપણ હ. અલી અ. ના પિતાશ્રી હ. અબૂ તાલિબ અ. ના હાથમાં આવ્યું. સાથે સાથે હ. મુહમ્મદ સ. નું રક્ષણ અને પોષણ પણ તેમને સુપ્રત કરવામાં આવ્યું. હ. અબ્દુલ મુતલિબ અ. ના અગિયાર ફરજંદો હતા એ સહુમાં હ. અબૂ તાલિબ અ. અને પયગંબર સાહેબના પિતાશ્રી હ. અબ્દુલ્લા અ. એ બન્ને એકજ માતાના સંતાનો હતા કે જેમનું નામ હ. ફાતિમા મખઝુનિયા બિન્તે ઉમર બિન આએઝ હતું. હ. અબૂ તાલિબ અ. નો જન્મ ઇ. સ. ૫૬૨ માં થયો હતો. તેઓશ્રીની વય પચ્ચીસ વરસની થતા આપના માથે ધાર્મિક વડપણની જવાબદારી આવી. ઇતિહાસકારો તેઓશ્રીને "ઇમરાન" તરીકે પણ સંબોધે છે. પરંતુ તેઓશ્રી "અબુતાલિબ" ની નામસંજ્ઞાથી જ વધુ પ્રસિધ્ધ થયા છે. અરબો તેઓશ્રીને "શેખુલ કુરેશ" "રઇસે મકકા" "વલદે હાશમિ" વિગેરેના માનનીય લકબોથી સંબોધતા હતા. હ. અબૂ તાલિબ અ. ની વફાત હિજરીથી ત્રણે વરસ પહેલા થઇ હતી અને આપની વફાત બાદ આપના ઘરાનામાં રહેલું ધાર્મિક વડપણ હ. અલી અ. ના હસ્તક આવ્યું.

હ. ઇમામ અલી અ. નો મુબારક જન્મ

હ. ઇમામ અલી અ. નો મુબારક જન્મ "બયતુલ્લાહ" માં તા. ૧૩મી રજબ અને શુક્રવારના દિવસે "આમુલ ફિલ" (૧) ના અઠાવિસમા વરસે, અર્થાત ઇ. સ. ૫૮૯ માં થયો હતો. આપના વહાલા માતુશ્રીનું નામ હ. ફાતિમા બિન્તે અસદ ઇબ્ને હાશમ હતું.

હઝરત અલી અ. ના મુખ્ય નામો અને લકબો

હઝરત મૌલાના અલી અ. ના મુખ્ય ત્રણ નામો અલી, હયદર અને અસદ છે. આપના માતુશ્રીએ પોતાના પિતાના નામની સ્મૃતિમાં આપનું નામ "અસદ" પાડયું હતું. આપના બાળપણના હેરતભર્યા પરાક્રમો જોઇને પાછળથી "હયદર" નામ રાખ્યું હતું. જ્યારે હ. પયગમ્બર આપને "અલી" નામે બોલાવતા હતા. એ ત્રણે નામોમાં મુખ્ય નામ "અલી" છે. (૨) હઝરત અલી અ. ના લકબો પણ પુષ્કળ છે, જેમાં અમીરૂલ મોમિનીન, અસદુલ્લાહ, મુરતઝા, યદુલ્લાહ, મુશ્કિલ કુશા, શાહે મર્દાન, શેરે યઝદાન, શાહે ઝુલફિકાર, દુલદુલ સવાર વિગેરે પ્રખ્યાત છે. આપને "નફસે રસુલ" પણ કહેવામાં આવે છે. મજકુર લકબ કુરઆને શરીફમાની "મુબાહીલા"

---

૧ "આમુલ ફિલ" અરબી બાબામાં હાથીના વરસને કહેવામાં આવે છે. હબશાનો અબરાહ નામનો સત્તાધિશ હાથીઓના રસાલા સહિત કાબાનો વિનાશ કરવાના હેતુથી ચડી આવ્યો હતો, પરંતુ તેના લશ્કરનો રોગચાળાથી અથવા "અબાબીલ" નામના પક્ષીઓની કંકરવૃષ્ટિથી નાશ થયો હતો તેની યાદમાં આ નામ પડયું હતું.

૨ હઝરિએ ખ્વાસે આઇમ્મા નામક ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે કે કેટલાક લોકોના કહેવા મુજબ જ્યારે હઝરત અલી અ૦ હઝરત મુહમ્મદ સ. ની મુબારક ખાંધ પર કાબાની મૂર્તિઓ તોડવા માટે ચડયા, ત્યારથી તેઓશ્રીનો મરતબો, ઉચ્ચતા તથા મહાનતાના કારણે તેમને "અલી" ના નામથી લોકો સંબોધવા લાગ્યા.

માટેની આયાત સુરે આલે ઇમરાન આ. ૬૧ ના શબ્દ અન્ફોસના ઉપરથી મળેલો કહેવાય છે. અરબસ્તાનમાં યમનના "નજરાન" નામના સ્થળે વસ્તા ખ્રિસ્તી વિદ્વાનોએ હ. નબી મુહમ્મદ (સ. અ. સ.) ની નબુવ્વત વિષે વાંધો ઉપાડયો અને નબી સાહેબ પાસે સાબિતિ માટે આવ્યા. ત્યારે સચ્ચાઇનો નિર્ણય કરવા માટે, અલ્લાહના હુકમ વડે એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે "બન્ને સમૂહે અમુક સ્થળે જઇ, જેઓ અસત્ય ઉપર હોય તેઓના પર કોપ ઊતરે એવી ખુદા પાસે દુઆ માંગવી." આ પ્રસંગનો ઇશારો ઉપરની આયાતમાં જે "અન્ફોસના"—અમારા પ્રાણ (નફસે રસુલ) શબ્દ વપરાયો છે, તેના સંબંધમાં એક દિવસે, હઝરત નબી સાહેબને હઝરત અલી અ. તરફ સંકેત કરી, ઉમર બિન આસે પ્રશ્ન કર્યો તેના જવાબમાં હઝરત નબી સાહેબે ફરમાવ્યું : "શું મારા પ્રાણ સંબંધમાં તું મને પૂછે છે?"

કુરાને શરીફ, હદીસો અને બાઇબલમાં હઝરત અલી (અ.) ની પ્રશસ્તી

હઝરત અલી અ. ની મુબારક શાનમાં સંખ્યાબંધ આયતો કુરાને શરીફમાં આપેલી છે અને એ પ્રત્યેક આયતની વહય થવાનું કારણ અર્થ થતા ટિપ્પણવાર વર્ણન "આયતે જલી ફી શાને મૌલાના અલી" નામક પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે. સુન્ની સંપ્રદાયના જાણીતા વિદ્વાન અલ્લામા જલાલુદીન સિયુતિ "તારીખુલ ખુલ્ફા" માં જણાવે છે કે : "હઝરત અલી અ. ની મુબારક શાનમાં ત્રણસો આયાતો નાઝિલ થઇ છે. એનો ઉલ્લેખ ઇબ્ને અબ્બાસે પણ કરેલ છે. વળી કુરાને શરીફમાં કેટલાક સ્થળે "નુર" અથવા "નુરન મોબીન" અને "ઓલિલ અમ્ર" (૧) આવે છે. તેના માટે પણ ઘણા તફસીરકારો હઝરત અલી અ. તથા એમની ગાદીએ બિરાજનાર પ્રત્યેક ઇમામ પ્રત્યે નિર્દેશ કરે છે. મૌલવી મકબુલ અહમદે પોતાની ભાષાંતરકૃતિમાં તફસીરે અયાશીનો હવાલો આપીને ઝાલેકત કિતાબનો અર્થ હઝરત અલી અ. થી જણાવ્યો છે. (૨) આ ઉપરાંત આપની "ફઝીલત" ની પ્રશસ્તિમાં પાક કુરાનની આયતો ઉપરાંત હઝરત નબી સાહેબની અનેક હદીસો–મુખવચનોમાં પણ ઉલ્લેખો છે. આપને નાતિકુલ કુરાન અર્થાત "બોલતા કુરાન" તરીકે પણ સંબોધવામાં આવે છે. હ. અલી અ ની ફઝિલતો, ઇન્જીલ અને તૌરાતમાં પણ છે, આપની પ્રશસ્તિમાં જુદા જુદા સંખ્યાબંધ પુસ્તકો લખાયા છે. જગત આખા અને સમગ્ર જગતજનો ઉપર આપના દિવ્ય વ્યકિતત્વનો પ્રભાવ છે.

રૂપ અને રંગ તથા ગુણ અને જ્ઞાનનું વર્ણન

હઝરત અલી અ. નું કદ મધ્યમથી સહેજ ઊંચુ હતું, રંગ આછો ઘઉં વર્ણો અને રતાશ પડતો હતો. ચહેરો સૌન્દર્યશાળી અને દેખાવ પ્રભાવશાળી હતો. હસમુખા સ્વભાવને અંગે દાંત હમેંશા દેખાતા હતા. ધીમા ચાલે ચાલતા હતા અકંદરે શારીરિક બાંધો સુંદર અને મજબૂત હતો. આપ વકૃત્વ કલા, ગણીત વ્યાકરણ, ખગોળ વિદ્યા વગેરે પુષ્કળ વિદ્યાના ઉસ્તાદ હતાં. ઇલ્મે તસવ્વુફ–તત્વજ્ઞાનમાં આપ સર્વ ઇસ્લામીઓના ઇમામ છે. સૂફીઓ આપના વસીલાથી આજે તપ સાધનાઓ કરે છે. અનસ બિન માલિક કહે છે કે હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ફરમાવતાં હતા કે, આપ હિદાયતના ઇલ્મ છે. ઇમાનની નિશાની છે અને સઘળા મોમિનોના "નુર" છે.

---

૧ કુરાને શરીફ, સુરે અઅરાફ, આ. ૧૫૭ તથા સુરતુન્નેસાઆ, આ. ૧૭૫.

૨ કુરાને શરીફ, સુરે બકર, આ. ૨.

હ. અલી અ. સ માં દુન્યવી રીતે એક મહાન માણસમાં હોવા જોઈએ તેવા સર્વે, સહુથી વિશેષ સદગુણો હતા, અનેક વિશેષતાઓ હતી. આપશ્રીના આવા અનેક વ્યકિતત્વ અને ગુણોના તેજભર્યા ઝબકારાઓ ઇતિહાસના પાને નોંધાએલા છે. યુધ્ધો વખતની શત્રુઓ તરફની આપની માયાળુ લાગણીઓએ જગતને યુધ્ધમાં નવા નીતિના બોધપાઠ આપ્યા. શત્રુઓ પ્રત્યે પણ માનવતાભરી લાગણી કેળવવાની કે દાખવવાની શરૂઆત થઇ હોય તો તેની શરૂઆત કરનારા હ. ઇમામ અલી અ. સ. હતા. યુધ્ધમાં બન્ને પક્ષે લોહી ઓછું રેડાય તેવા પ્રયત્નો કરનારા અને તેવી નિતી રાખનારા પણ હ. ઇમામ અલી અ. સ. હતા.

હ. અલી અ. સ. ઐકયતાના મહાન હિમાયતી પણ હતા. ખલીફાઓની ચુંટણીઓ વખતે ઇસ્લામની અંખડતિતા જાળવી રાખવા માટે આપશ્રીએ સંજોગે પ્રમાણે મહાન રાજદારી અને મુત્સદીને છાજે તેવું વલણ લઈ ઇસ્લામની ઐકયતા કાયમ રાખી પરિણામે આજે તમામ ફિરકાઓના ઇસ્લામીઓના હ્રદયમાં આપ બિરાજી રહયા છો.

હ. અલી અ. સ. તરફથી જે નવા નિતીનિયમો અસ્તિત્વમાં આવ્યા તેની આજના જગત ઉપર પણ ઘેરી અસર છે અને આજે પણ જગત એજ નિતીએ ચાલે છે. લોકશાહીનો વાવટો ઊંચો રાખનારા, હ. અલી અ. સ. ની લોકશાહી પ્રત્યેની નિતીનો આજે જગતના મહાન રાષ્ટ્રો સ્વિકાર કરે છે. બહાદુર સેનાની, પછી ભલે તે શત્રુદળનો પણ હોય તેને બિરાવનારા હ. અલી અ. સ. હતા અને આના કારણે આપશ્રીના પછી થયેલા ધર્મયુધ્ધોમાં : ક્રુઝેડોમાં વ્યકિતગત વિરતા અને બહાદુરીની કદર થવા લાગી હતી.

યુધ્ધમાં અને રાજકારણમાં જનતાના કલ્યાણ અર્થે બાંધછોડની નિતી અપનાવનારા પણ આપશ્રી પ્રથમ હતા. જંગે સિફીનમાં આપે લવાદીનો સ્વિકાર કરી હિંસાખોરી અટકાવી હતી અને બાંધછોડની નિતી અપનાવી જગતને મહાન બોધ આપ્યો હતો. ધર્મ, રાજકારણ, રોજ઼્દું જીવન અને માનવજગતના તમામ પ્રશ્નોમાં હ. અલી અ. સ. તરફથી નવી દ્રષ્ટિ અને નવી નિતી મળ્યા જેનો પડઘાયો પ્રબળ રીતે આજના જગત ઉપર પણ છે. તેઓ મહામાનવ હતા, ઘણા વધારે હતા જેટલા જગત આપને સમજે છે.

આપના વિષે વિશ્વભરના તવારીખનવેશોએ આજ પર્યંત જે કંઇ પણ લખ્યું છે, તેમાં જે કંઇ પણ લખાયું છે તેથી અનેક ગણા મહાન હ. અલી અ. સ. હતા.

હઝરત અલી અ. ના લગ્ન

હ. અલી અ. સ. હઝરત નબી મહમદ સ. અ. ના કાકાઇ ભાઈ તેમજ જમાઇ પણ થતા હતા. હ. નબી સાહેબના વહાલા શાહઝાદી જનાબ ફાતિમતુઝઝોહરા સાથે આપના લગ્ન તા. ૧લી ઝિલહજ હીજરી સન ૨ અને શુક્રવારના થયા હતા. તે વખતે જનાબ ફાતિમતુઝ-ઝોહરાની વય પંદર વર્ષની અને હઝરત અલી અ. સ. ની એકવીસ વર્ષની હતી. એ પવિત્ર ખાતુનના કુખે, બીજા ઇમામ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. જન્મ્યા હતા જેમની પવિત્ર ઝાતથી ઇમામોની મુબારક વંશાવલી આંજ પ્રર્યંત, અતુટ રીતે જારી રહી છે.

હઝરત અલી અ. ની નિર્ભયતા

હઝરત અબુ તાલિબ અ. અને જનાબ ખદીજતુલ કુબરાની સહયાતાથી હઝરત નબી મહમદ સ. ઇસ્લામનો પ્રચાર જોસભેર કરી શકયા હતા. એટલુંજ નહિ પણ હઝરત અબુ તાલીબ અ. ના પ્રભાવથી અખમીં વિરોધીઓ હ. નબી સાહેબને બિલ્કુલ રંજાડી શકયા નહોતા.

પરંતુ એ બન્ને બુઝુર્ગોની વફાત પછી વિરોધીઓ હઝરત નબી મહમદ સ. ને હેરાન કરવાને ખુલ્લી રીતે બહાર પડયા. એ કસોટીભર્યા સંજોગો વચ્ચે હ. નબી સાહેબને હિજરત કરવાની આજ્ઞા મળી. આથી હિશામના કુટુંબમાંથી અબુ જહલ, અદીના કબીલામાંથી તલહા, બની ઉમૈયામાંથી હુકમ બીન આસ તે મરવાનનો પિતા, બની હાશમના ઘરાનામાંથી અબિલહબ (હ. નબીના કાકા) તયમ વંશમાંથી નસર બિન હારિસ અને ઉબેદ ઇબ્ને હલફ વિગેરે વિરોધીઓએ, હ. નબી સાહેબને શહીદ કરવાનો ઈરાદો કરી, તેમના ઘરને ઘેરો નાખ્યો. જેથી હઝરત નબી સાહેબ કોઇપણ માર્ગે ઘરથી બહાર નિકળી ન શકે, પરંતુ હ. અલી (અ. સ.) ના શૌર્યે અહિં શત્રુઓના પ્રયત્નો નિષ્ફળ કર્યા અને હઝરત નબી સાહેબ મોડી રાત્રે શત્રુઓને ખબર ન પડે એ રીતે મદીના તરફ પ્રયાણ કરી ગયા. (૧) હઝરત મૌલા અલી અ. સંકેત અનુસાર હ. નબી સાહેબના બીછાના ઉપર તેમની ચાદર ઓઢીને સૂઈ ગયા. શત્રુઓએ વહેલી સવારે ઘરમાં ધસી આવીને ચાદર ઉંચકી તો હઝરતં મહમદ સ. ને બદલે હઝરત અલી અ. ને સૂતેલા જોયા. આથી તેઓની અજાયબીનો પાર રહયો નહી. તેઓએ તપાસ કરી પણ હઝરત નબી સાહેબનો કયાય પતો ન લાગતા, શત્રુઓએ હઝરત નબી સાહેબની બાતમી આપવા પ્રશ્નો કર્યા, હઝરત અલી અ. એ એકદમ ઉભા થઇને નીડરતાથી કહયું : "શું તમે હઝરત મોહમદ સ. મને સોંપી ગયા હતા. કે તેમના વિશે મને પુછો છો ?" (૨) શત્રુઓ પોતાની બાજી ઉંધી વળી ગએલી જોઇને, ક્રોધમાં હ. નબી સાહેબનું ઘર છોડીને જતા રહયા. હઝરત અલી અ. ત્રણ દિવસ સુધી જરૂરીયાત પુરતી વસ્તુઓ એકઠી કરીને મકકાથી મદીના ભણી રવાના થયા. એક સો પચ્ચીસ માઇલનું આ અંતર હઝરત અલી અ. એ સખત ગરમીની ઋતુમાં પગપાળા ચાલીને કાપ્યું હતું. ઇસ્લામના સ્થાપકની પડખે આ રીતે નિડરતાથી ખડા રહેનાર હ. અલી (અ. સ) હતા.

ધર્મયુધ્ધો અને ઈસ્લામના અલમબરદાર

ઇસ્લામના જેટલા પણ ધર્મયુધ્ધો થયા છે, તે સઘળામાં હ. અલી અ. મોખરે રહેતા હતા અને દીનનો ઝંડો આપના હાથમાં રહેતો હતો. ઓહદ, બદરના મહાન યુધ્ધોમાં આપે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આપના શૌર્ય સામે કોઇપણ યોધ્ધો ટકી શકતો નહોતો. ખયબરની લડાઇમાં વિજય મેળવી ઇસ્લામનો ડંકો વગાડયો હતો.

જંગે ખયબર

ખયબરના યુધ્ધ વખતે, હઝરત નબી સાહેબે ચાલીસ દિવસમાં ખયબરનો અજિત ગઢ સર કરવા શત્રુઓને કહયું હતું. હઝરત અલી અ. ના આંખો દુ:ખતી હતી, તેથી આપ આ લડાઇમાં ભાગ લઇ શકયા નહોતા. લડાઇ ચાલુ થઇ જવા પછી ઓગણચાલીસ દિવસ નીકળી ગયા છતા ઇસ્લામના વિજયનું કોઇ ચિન્હ ન દેખાવાથી શત્રુઓ પવિત્ર પયગમ્બરની મશ્કરી કરવા લાગ્યા. હઝરત નબી સાહેબને તેથી આઘાત થયો અને હ. અલી અ. ની ગેરહાજરી સાલવા

---

૧ બેઅસતના ૧૩ માં વરસે અર્થાત હ. નબી સાહેબ ઉપર નબુવત નાઝિલ થઈ તેના પછી ૧૩ માં વરસે આ ઘટના બનવા પામી હતી. આજ બનાવની યાદગીરીમાં હિજરી સનની શરૂઆત થઇ હતી.

(૨) આ વર્ણન અબૂલ ફિદા રચીત ઇતિહાસમાં મળી આવે છે. આ મહાન જવાંમર્દીભર્યા બનાવ માટે કુરાને શરીફ, સુરે બકર, આ, ૨૦૭ માં સંકેત છે એવી તફસીરકારોની માન્યતા છે.

લાગી. તેઓશ્રીના મુખેથી હૃદયના ઊંડા ભાવ સાથે આ શબ્દો સરી પડયા : "યા અલી અદરિકની" અને હઝરત અલી અ. અચાનક લબ્બૈક કહીને તેમની પાસે આવી ઉભા રહયા. આ ઇલાહી મદદથી હઝરત નબી સાહેબે શુક્રાના અદા કર્યા.

હઝરત નબી સાહેબ સાથે મંત્રણા કરી હઝરત અલી અ. આગળ વધ્યા અને ખૈબરના મુખ્ય લોખંડી જંગી દરવાજાને આપના બાહુબળ વડે ઉખેડી તેને ખંદક–ખાઈ ઉપર ગોઠવી દીધો. આ દરવાજો ટૂંકો પડતા, દરવાજાના છેડાને હઝરત અલીએ પોતાના હાથ મુબારક પર પકડી રાખ્યો, જેથી ઇસ્લામી લશ્કર તેના પરથી સહેલાઈથી પસાર થઇને ખયબરના કિલ્લામાં દાખલ થઇ ગયું અને હઝરત નબી સાહેબની આગાહી મુજબ બરાબર ચાલીસમાં દિવસની સાંજે દારૂણ યુધ્ધ થયા પછી ખયબરના કિલ્લા ઉપર ઇસ્લામનો મહાન ઝંડો ફરકાવવામાં આવ્યો. ઇસ્લામની અને ઇસ્લામના મહાન સ્થાપકની શાન આ રીતે મહાન ઇમામે બુલંદ કરી

ગદીરે ખુમ્મ

હઝરત નબી સાહેબની છેલ્લી હજને "હજજતુલ વિદાઅ" કહેવામાં આવે છે આ પછી ૧૧મી હીજરીમાં આપની વફાત થઇ હતી. છેલ્લી હજયાત્રા કરી અને મદીના પધારતા હઝરત નબી સાહેબ સાથે એક લાખ ચાલીસ હજાર યાત્રાળુ હતા. માર્ગમાં બીજાઓ પણ ભેગા થયા અને સંખ્યામાં વધારો થયો હતો. આ ગંજાવર કાફલાના સરદાર હઝરત નબી સાહેબ "ગદીરે ખુમ્મ" ના મેદાન પાસે આવી પહોચ્યા ત્યારે "વહી" ઉતરી, જેમા ખુદાતઆલાએ ફરમાવ્યું હતું કે :

હે પયગમ્બર, તારા પરવરદિગાર તરફથી સંદેશો તારા તરફ નીચે મોકલવામાં આવ્યો છે. તે પહોંચાડ અને જો તું તેમ નહિ કરે તો તેનો સંદેશો તે પહોચાડેલો નથી અને ખુદા તને માણસોથી બચાવશે, ખરેખર ખુદા કાફરોને રસ્તો બતાવતો નથી.

(સુરે માએદા આ. ૬૭)

આ વહી ઉતરતા હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. એ મુસાફરી અટકાવીને "ગદીરે ખુમ્મ" ના મેદાનમાં મુકામ કર્યો. કાફલાઓ જેમ આવતા ગયા તેમ તેને રોકવામાં આવ્યા. આગળ ગએલા અને પાછળ રહી ગએલા યાત્રાળુઓને સવારો મોકલીને તેમને ભેગા થવાની ખબર આપવામાં આવી. સઘળા એકઠા થયા અને જન સંખ્યા ઘણી વધી ગઇ. તે સઘળાઓ ઇલાહી સંદેશો સાંભળી શકે એ માટે ઉંટોના કજાવા ગોઠવીને એક ઊંચો મિમ્બર ઊભો કરવામાં આવ્યો તેના પર હજરત નબી સાહેબ ચઢયા અને હેઠળ મુજબનો ખુતબો પઢયા :–

"હે હાજર રહેલા લોકો હું સર્વથી પહેલા અલ્લાહે મને આપેલી નિયામતો માટે તે પાક ઝાતનો આભાર માનું છું; જે અલ્લાહ મારી ઝાતમાં જોવામાં આવે છે. મહાન અલ્લાહે ખંજ઼ તથા ખજાનાની કુંચીઓ મને સોંપી છે અને મારા પાસેથી જે વચન લીધું છે તેની આજ્ઞાથી અને પોતાના ભેદો સોંપ્યા છે તેની સહાયતા વડે મને અંતરચક્ષુની નવાઝિશ થઇ છે.

હે લોકો. અલ્લાહથી ડરો અને ધર્મયુધ્ધ સિવાય જંગ ન કરો. સર્વચીજ તે પાકઝાતથી ઘેરાએલી છે. હવે એ વખત નજીક આવે છે કે જે વખતે અનેક કામો થશે. જે મારા ઉપર આક્ષેપો મુકશે વિરોધીઓની અસત્યતા લોકો સ્વીકારશે. મેં સંદેશા સિવાય વિશેષ કાંઇપણ પહોંચાડયું નથી. આક્ષેપ મુકનારાઓને તેમના આરોપો માટે પુછવામાં આવશે."

હઝરત નબી સાહેબે ફરમાવ્યુ: "તમો મારી "ઇતરત"ની શ્રધ્ધાપુર્વક અને દ્રઢ મને પયરવી કરજો. તેઓ મખ્લુકમાં સર્વથી "આલા" છે. તેઓ પયગમ્બરી ઇલ્મ પ્રાપ્ત કરનારા છે. તેઓજ તમને ગુમરાહીથી બચાવશે તથા સદવર્તન તરફ દોરવી જશે. અમારા લીધેજ સૃષ્ટિનું મંડાળ થયું છે. અલ્લાહે અમોને પયદા કર્યા, ત્યારે અમારા "નુર" વડે સૃષ્ટિનો અંધકાર દુર થયો. અમારી અહલેબયત હિદાયત કરનારા છે ગોને તેઓ પાક અલ્લાહના હુકમ મુજબની મજબૂત રસી છે. તે કદી પણ તુટશે નહિ જે એને પકડી રહેશે તે અમાન પામશે. જેમના સોગંદ અલ્લાહ પાક કુરાને શરીફમાં યાદ દેવડાવ્યા છે. એ વાતંને સત્યતાપુર્વક માનો. અલ્લાહ તમારો રક્ષણકર્તા છે. અલ્લાહે આ આયાતથી અહેલેબયતના પ્રેમનો સંદેશ! પહોંચાડયો છે :–

કહે, હે. મુહમ્મદ, (લોકોને) કે હું તમારાથી નબુવ્વતના! બદલામાં એ સિવાય કાંઇ નથી ચાહતો કે મારા સગાંવ્હાલાંઓથી પ્રેમ કરો. આ તેઓજ છે, જેઓની દરેક પ્રકારની અસ્વચ્છ. તાઓ દુર કરી મેં પવિત્ર બનાવ્યા છે, હે લોકો હું આજ કહી રહ્યો છું તે અલ્લાહનો હુકમ છે

હે હાજર રહેલાઓ હઝરત અલી અ. ના સંબંધમાં અલ્લાહતાલાએ આયાત નાઝિલ કરી છે. હઝરત અલી અ. સૈયદુલ મુસ્લીમ છે, સદવર્તનશાળી અને પરહેઝગારોના ઇમામ છે અને અલ્લાહે જે આજ્ઞા આપી છે, તે પહોંચાડીને મારૂં કર્તવ્ય હું આજે પુર્ણ કરૂં છું. આજે તમારા ઇમામને જાહેર કરૂં છું અને મારા માટે ને તમારા માટે ક્ષમાની યાચના કરૂં છું આ પછી નીચે મુજબની વહી નાઝીલ થઇ.

"આજે મેં તમારા માટે તમારો ધર્મ સંપુર્ણ કર્યો અને તમારા પર મારા આશિર્વાદ પુર્ણ કર્યા છે અને તમારા માટે મેં ઇસ્લામ ધર્મ પસંદ કર્યો છે."

(માએદા : ૩)

હ. નબી મુહમ્મદ સ. ના આ છેલ્લા ખુતબાથી ઇસ્લામી આલમમાં એક નવો જોશ પેદા થઇ ગયો. "અંતા મોલાઇ" ની ગર્જનાથી ગદીરે ખુમ્મનું વિશાળ મેદાન ગાજી ઉઠયું. હ. અલીનો જયઘોષ થયો. હઝરત અલીની જાહેરી ઇમામત માટે પ્રથમ મુબારકી આપનાર હઝરત ઉમર (રઝી) હતા. તેવણે અતિ આનંદમાં આવી મુંસાફો કરતા કહ્યું: "બખ્ખીન, બખ્ખીન, લક યા અલી, અન્ત મવલાઇ વ મૌલા, કુલ્લે મોઅમેનિન વ મોઅમેનાત : યા અલી, આપને મુબારકી છે. આપ મારા મૌલા થયા અને આપને આ પવિત્ર દિન મુબારક થાય કે આપ સર્વે મોમીન સ્ત્રી પુરૂષોના મૌલા થયા." ત્યારબાદ એક પછી એક મોમિન આવતા ગયા અને હઝરત અલી અ. ની "બયઅત" કરતા ગયા. પુરૂષ વર્ગે બયઅત કરી લીધા બાદ સ્ત્રીઓએ બયઅત કરવાનું શરૂ કર્યું.

ઇસ્લામના રાજકવિ હિસ્સાન બિન સાબિતે શાનદાર મુબારક દિવસની તારીફમાં કસીદો સખી, હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ના અનુમોદનથી હાજર રહેલી માનવમેદનીને વાંચી સંભળાવ્યો. આપશ્રીના દિદાર કરી મસ્ત બનેલા મોમિનોના "યા અલી, યા અલી, ના નારાઓથી મયદાન ગાજી ઉઠયું અને આ રીતે હ. આદમ અ. સ. થી સીલસીલાવર હ. અલી અ. સ. સુધી આપશ્રીના પવિત્ર ઘરાનામાં ઉતરી આવેલું ધાર્મિક નેતૃત્વ જગત ઉપર જાહેર થયું. હ. ઇમામ અલી અ. સ. ને ઝમાનાના ઇમામ તરીકે જગતે પ્રથમ વખતે જાહેરમાં ઓળખ્યા. આજ દિન સુધી સરવરે કાયનાતના સાથે અને પડખે ઉભા રહી ધર્મનું રક્ષણ કરનાર અને મોમીનોને નજાતને માર્ગે દોરવનાર મહાન ઇમામ જાહેર થયા અને આપશ્રીની જહુરાતની સાથે મહાન મઝહબ ઇસ્લામ પણ સંપૂર્ણ બન્યો.

નુરે ઇમામતકા સિલસિલા જારી રહેગા, દીનો દુનિયા તક,
કોલ હય દાવરકા મેરી કિતાબ ઔર આલ રહેગી ચાંદ સુરજ તક.

૯૦ નબી સાહેબની વફાત અને ખિલાફત

ઇસ્લામના સ્થાપક સરવરે કાયનાત હ. પયગમ્બર સાહેબની દૈહીક વિદાયનો સમય પણ અંતે આવી પહોંચ્યો. અજ્ઞાનતામાં ડુબેલા માનવ જગતને જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપનાર, માનવીને સંપૂર્ણ માનવી બનાવનાર અને સત્ય ધર્મની સ્થાપના કરી "અલ્લાહો અકબર" નો એકેશ્વરવાદનો સિધ્ધાંત જગતને સમજાવનાર હ. પયગમ્બરના મહાન અને દિવ્ય જીવન વિષે ઇસ્લામી અને બિન ઇસ્લામી એવા સંખ્યાબંધ વિશ્વના લેખકોએ આ મહાન હસ્તી ઉપર સેંકડો પુસ્તકો લખ્યા છે. માનવ આત્માને અલ્લાહ સાથે સીધો સંપર્ક જોડાયો હોય તો તેનું જ્ઞાન આપે તોહિદના સિધ્ધાંતથી આપ્યું હતું. આપે આપના જીવનમાં એ મહાન સંપર્કને અનુભવ્યો પણ હતો "મએરાજ" તરીકે ઓળખાતો આપશ્રીનો આ દિવ્ય અનુભવ એ ઇન્સાની આત્માનું અલ્લાહ સાથેનું સીધું જોડાણ હતું. અલ્લાહ સાથેની એકાગ્રતામાં આપે એ પરમશકિતનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો અને એ મહાન અનુભવ ભણી સહુને દોરવી જવા આપે ઇસ્લામ દ્વારા મનુષ્યોને જ્ઞાન આપ્યું હતું. આ માટે સર્વ ઈન્સાનોને જરૂરી એવા ભૌતિક અને રૂહાની નિતીનિયમો આપે રજુ કર્યા અને ઇન્સાનને તન અને મનથી પવિત્ર બનાવવા કાર્ય કર્યું.

ઇન્સાનને સદાએ આવી દોરવણી અને આવું જ્ઞાન મળતું રહે, હિદાયત કદી બંધ ન થાય તે માટે અલ્લાહના હુકમથી આપે આપના ઉતરાધિકારી અને એક માત્ર વારસદાર તરીકે-પહેલા ઇમામ તરીકે હ. અલી અ. સ. ને જાહેર કર્યા અને ત્યારપછી હિ સ. ૧૧ મા આપે દૈહિક રીતે આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો.

હ. નબી સાહેબે જે સમયે દેહિક રીતે આ જગતનો ત્યાગ કર્યો. ત્યારે બીજી બાજુ મુસ્લિમો આ સમયની પોતાની સાચી ફરજને ભૂલી જઇને, જો કે હ. અલી અ. સ. હ. નબી સાહેબના દુન્યવી અને રૂહાની સતાઓના એકમાત્ર વારસદાર હોવા છતા ખીલાફતપદ માટેની ચર્ચાના કાર્યમાં લાગી ગયા. "સકીફએ બની સાઅદા" નામના સ્થાનમાં જાહેરી ખિલાફતની ચર્ચા શરૂ થઇ. "અન્સાર" અને "મુહાજરીન" પોતાની દીની સેવાઓ રજુ કરવા લાગ્યા. તેમના કબીલામાંથી એક ખલીફ ચુંટવાની વાત ન રહેતા એકમાંથી ખલીફ અને બીજામાંથી "વઝીર" બનાવવાની દરખાસ્ત મુકવામાં આવી, આ અવસરે હઝરત અબુબકરે જણાવ્યું કે, "એક મ્યાનમાં બે તલવાર રહી શકે નહી. આ વાત અસંભવિત છે."

ત્યાર પછી હાજર રહેલાઓ ચૂંટણી માટે વાદવિવાદ કરી અંતે એકજ વ્યકિતને ખલીફ તરીકે નીમવાની વાત નકી થઇ અને છેવટે ખલીફ તરીકે હઝરત અબુબકરને ચુંટી કહાડવામાં આવ્યા.

હ. નબી સાહેબના જીસ્મ મુબારકની અંતિમ ક્રિયા કરી જયારે હ. અલી (અ.) પધાર્યા તો સ્થિતિ બદલાએલી જોતા ફરમાવ્યું કે, "નબુવતના ખાનદાનને અલ્લાહે જે માન આપ્યું છે, તેને તમો પોતાના ઘરોમાં લઇ જાઓ નહિ. અમારાજ ઘરમાં પાક કુરાન નાઝીલ થયું છે. અમારા ઘરમાં જીબ્રાઇલ વહી લાવતા હતા. ધર્મના રહસ્યોમાં અમે સંપૂર્ણ છીએ. અલ્લાહની સૃષ્ટિની ભલાઇ અમોજ સમજી શકીએ છીએ- "ગદીરે ખુમ્મ" માં પણ અમારીજ જાહેરાત થઇ હતી."

કુરેશીઓની મુખ્ય ત્રણ શાખાઓ

- હ. અબ્દે મનાફ
  - હા. હાશિમ
    - હ. અબ્દુલ મુત્તલિબ
      - હ. અબ્બાસ
        - હ. અબ્દુલ્લાહ
          - એમના વંશમાંથી ૩૭ 'અબ્બાસી' ખલીફા થયા.
      - હ. અબ્દુલ્લાહ
        - હ. મુહમ્મદ (અ. સ.)
          - હ. ફાતિમા–તુ–ઝહેરા
      - હ. અબુ તાલિબ
        - હ. ઇમામ શાહ અલી (અ.સ.)
          - (હ. ફાતિમા–તુ–ઝહેરા અને હ. ઇમામ શાહ અલી (અ.સ.) થી:)
            - હ. હસન (અ.સ.)
            - હ. ઇમામ શાહ હુસેન (અ.સ.)
              - બીજા ફાતિમી ઇમામ જેમનાથી ઇમામતનો સિલસિલો આજસુધી કાયમ છે અને સદા કાયમ રહેશે.
  - અબ્દુશ શમસ
    - ઉમૈયા
      - અબુલ આસ
        - હકમ
          - મરવાન (પહેલો)
      - હરબ
        - અબુ સુફિયાન
          - મુઆવિયા (પહેલો)
            - યઝીદ (પહેલો)
              - મુઆવિયા (બીજો)
                - અબુસુફિયાનનો વંશ અટકી જવાથી મરવાન (પહેલો) ગાદીએ આવ્યો. એમના વંશમાંથી અબ્દુલ મલીકથી લઇ મરવાન અલ-હમાર સુધી "ઉમૈયા" ખલીફા થયા.

આમ છતા ખિલાફત જુદી થઇ આ બનાવ પછી હ. અલી અ. એ ઇમામીઓ સાથે પોતાનો રૂહાની સંબંધ કાયમ રાખ્યો.

પહેલી જાહેરી ખિલાફત હિજરી સન ૧૧ માં સ્થપાઇ અને હિજરી સન ૧૩ માં પુરી થઇ. દરમ્યાન હઝરત અલી અ. ઇસ્લામની ભલાઇના કામોમાં સહાયતા કરતા રહયા.

ત્યાર પછી હઝરત ઉમર જાહેરી ખિલાફત પર આવ્યા. તે સમયમાં પણ હઝરત અલી અ. ની દરબાર છેવટનો ફેંસલો આપનાર હતી. ઘણી વખતે અઘરા ફેંસલાઓ આપની પાસે લાવવામાં આવતા હતા. હઝરત અલી અ. ની આ ન્યાયપ્રથાથી હઝરત ઉમર બોલી ઉઠતા "જો હઝરત અલી અ. ન હોત તો હું હલાક થઇ જતે!"

બીજી જાહેરી ખિલાફત હિજરી સન ૧૩ થી લઇને હિજરી સન ૨૩ સુધી રહી. તે બાદ ખિલાફતપદે હઝરત ઉસ્માન આવ્યા. એમની ખિલાફત હિજરી સન ૨૩ લઇને હિજરી સન ૩૫ સુધી ચાલી હતી. જો કે એ ત્રણ મહાન ખલીફાઓ તથા એમના પછી ચોથા મહાન ખલીફા હ. ઇમામ અલી અ. સ. સાથેનો ખિલાફત કાળ એ ઇસ્લામનો સોનેરી યુગ હતો. ઇસ્લામની આણ એ ચાર મહાન ખલીફાઓના સમયમાં લગભગ મધ્ય એશિયા અને દુર પૂર્વથી માંડીને પૂર્વ યુરોપ સુધી અને આફ્રિકાના સીમાડાઓ પાર કરી ચૂકી હતી. ઇસ્લામી સંસ્કૃતિના ઉંડા મૂળ એજ સમયે રોપાયા અને ઇતિહાસને એક અસ્મિતા અને ખૂદી ભરી, માનવતા અને તૌહિદના વિચારોથી રંગાએલી નૂતન વિચારસરણી અને નવી જિંદગી સદાકાળ માટે મળી.

પરંતુ, હ. ઉસ્માન (રદિ)ના ખિલાફતકાળ દરમિયાન ઇસ્લામમાં આંતરિક કુસંપ પ્રવેશી પડયો હતો, ઠેર ઠેર પક્ષકારોનું સામ્રાજ્ય જામેલું દેખાતું હતું, અંતે વાતાવરણ છેક જ બગડી ગયું અને તેના પરિણામે હ. ઉસ્માનનું ખૂન થયું.

ત્રીજા ખલીફની વફાતને સાત દિવસનો ગાળો નીકળી ગયો પરંતુ કોઇ ખલીફ મુકર્રર કરવામાં આવ્યો નહોતો. કુફાવાસીઓ ઝુબેર બિન અવામને ચહાતા હતા. બસરાની પ્રજાની દષ્ટિ તલહા બિન અબ્દુલ્લાહ પ્રત્યે હતી. રીનાવાળાઓમાં સાદ બિન વિકાસનું નામ લેવાતું હતું. કેટલાકો અસામા બિન ઝેદ માટે ઇશારો કરતા હતા. તાત્પર્ય કે જેનો જેનાથી સબંધ હતો તેઓ તેનો પક્ષ લઇને પ્રજા સન્મુખ નામ રજુ કરતા હતા. છેવટે ઘણા વાદવિવાદ પછી, મદીના, શરીફના અગ્રેસરો, મુહાજરીને અને અન્સારોએ એકમત થઇ હઝરત અલી અ. ને ખલીફપદ સ્વિકારવાની અરજ કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને કેટલાકો વધામણી દેવા હઝરત અલી અ. ને ઘરે દોડી ગયા અને કહેવા લાગ્યા "જગત ખલીફા વિના સુનું છે અને એ પદવી માટે અન્ય કોઇપણ વ્યકિત આપના જેટલી યોગ્યતા ધરાવતી નથી માટે કૃપા કરી આપ તેનો સ્વીકાર કરો." હઝરત અલી અ. ફરમાવ્યું કે, "અમોને જરાય ઇચ્છા નથી. તમોને જે શખ્સ પસંદ પડે તેને ખિલાફત આપો. અમારા નિયમ મુજબ અમે તેને ટેકો આપીશું!" અંતે લોકોનો આગ્રહ વધી જવાથી હઝરત અલી અ. એ સ્વતંત્રપણે ઉતર આપતા ફરમાવ્યું કે, "તમારી જેમા ભલાઇ થશે તે પ્રમાણે હું મારી ઇચ્છાનુસાર પગલા લઇશ, પણ હું કોઇને આધીન રહીશ નહી!"

બીજે દિવસે લોકો તલ્હા બિન અબ્દુલાના વડપણ હેઠળ હઝરત અલી અ. ને ઘરે આવ્યા અને અરજ ગુજારી કે : આપ મસ્જિદે નબવીમાં પધારો ત્યાં સઘળા એકઠા થયા છે અને ખલીફ

તરીકે આપની બયઅત કરવા આતુર છે." આ પ્રમાણે મુસ્લિમ પ્રજાના આજીજીભર્યા આગ્રહથી હઝરત અલી અ. ખલીફપદ સ્વિકારી ખિલાફતની ગાદી ઉપર બિરાજમાન થયા અને હાજર રહેલા મુસ્લિમોએ બયઅત કરવાનું શરૂ કર્યું. પ્રથમ તલ્હા બિન અબ્દુલ્લાહ, તે પછી ઝુબેર ઇબ્ને અવામ, હકીમ ઇબ્ને હિલા, માલિકુલ અસ્તર. એવી રીતે એક પછી એક આવતા ગયા અને બયઅત કરતા ગયા. ત્યારબાદ હઝરત અલી અ. એ ખુતબો કહી સંભળાવ્યો જે પુર્ણ થતા હાજરીનો આનંદની લાગણી અનુભવતા પોતપોતાના રહેઠાણો તરફ પાછા ફર્યા.

બની ઉમૈયા

આ બની ઉમૈયાના આગેવાનો હ. અલી અ. ની વિરૂધ્ધતા કરતા હતા. જેના પરિણામે ખુનખાર યુધ્ધો થયા હતા. તે છતા, ઇસ્લામની પ્રતિદિન ઉન્નતિ થતી જતી હતી અને બની ઉમૈયા નબળા પડતા જતા હતા. હઝરત અલી અ. ના અદભૂત પરાક્રમો તેમજ આપની વિજયી ઝુલફીકારની સામે કોઇ ટકી શકવા સમર્થ ન હતું. સમય બદલાઇ ગએલ હોવાથી. બની ઉમૈયાની પુરાણી શત્રુતાએ પણ વલણ બદલ્યું અને પોતાની મનોકામના પુર્ણ કરવા માટે જાહેરમાં ઇસ્લામનો સ્વિકાર કરીને તેઓએ અંદરખાનેથી દુશ્મની ચાલુ રાખી અને અનુકુળ સમયની રાહ જોવા જોવા લાગ્યા. (૧) આખરે હઝરત અલી અ. ના ખિલાફત કાળમાં તેઓને તક મળતા હઝરત અલી અ. ની ખિલાફત સામે ઝઝુમવા શામ ખાતે તેઓ અમીર મુઆવિઆની કુમકે ચડયા. અમીર મુઆવિયા હઝરત ઉમરના સમયથીજ શામમાં ગવર્નર હતા જ્યાં દર શુક્રવારે, હઝરત ઉસ્માનનું ખુન, ખિલાફત મેળવા માટે હઝરત અલીએ કરાવ્યું છે, એવી જાતનું ગંદુ પ્રચાર કાર્ય થઇ રહયું હતું. આથી બીનમાહિતગાર લોકો ઉશ્કેરાઇ જતા હતા.

બીજી તરફથી મદીનામાં યુધ્ધના મૂળ નખાઇ રહયા હતા. આ અરસામાં હઝરત. પયગમ્બરના મહોરદાર જનાબ આયશા યાત્રા કરી પાછા વળતા તેમણે માર્ગમાં હ. ઉસ્માનના ખુનની વાત સાંભળી, તેથી તેમને જુની વાતનો આઘાત થયો અને વાતાવરણ અનુકુળ જોતા હઝરત અલી અ. નો સામનો કરવા નિશ્ચય કર્યો. જંગે જમલ તેના કારણ રૂપ બન્યું. તલહા અને ઝુબેરે હ. અલી અ. ની બયઅત કરી વફાદારીના સોગંદ લીધા હતા, છતા તેમના મનમાં ઉચાટ રહયા કરતો હતો કારણ કે ખિલાફતપદના તેઓ પણ ઉમેદવાર હતા. જેથી તેઓ અનુકુળ વાતાવરણની તક શોધતા હતા. જનાબ આયશાના ઇરાદાની તેઓને ખબર પડતા તેઓ તેમને મકકે જઇને મળ્યા. અહી મકકાનો હાકેમ અબ્દુલ્લા બીન હજરમી જનાબ આયશાને સહાયતા કરવા તૈયાર થઇ બેઠો હતો, આ સઘળી તૈયારીઓથી હઝરત અલી અ. દુન્યવી રીતે અજાણ હતા. આપે જે લશ્કર એકઠું કર્યું હતું, તે અમીર મુઆવિયાના મુકાબલા પુરતું જ હતું. જનાબ આયશાના આક્રમણની અને તલ્હા ઝુબેર તેમની કુમકે ગયા છે એ વાત સાંભળી ત્યારે હઝરત અલી અ. એ મદીના વાસીઓને સર્વ હકીકતથી વાકેફ કર્યા. પરીણામે મદીના વાસીઓએ યુધ્ધમાં સાથ આપવાની કબુલાત આપી અને યુધ્ધની તૈયારીઓ થવા લાગી.

તલ્હા અને ઝુબેરના કહેવાથી જનાબ આયશા, હઝરત ઉસ્માનના ખુનનો બદલો લેવા માટે તલ્હા અને ઝુબેર સાથે બસરામાં આવીને ઉશ્કેરણીભર્યા ભાષણો કરવા લાગ્યા, પરંતુ તેની ખાસ કાંઈ અસર થઇ નહી. બલ્કે, બની સાદ કબીલાના એક શખ્શે તલહા અને ઝુબેરને

૧ આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલી વંશાવલિથી આ બન્ને વંશનો સંબંધ સમજાય છે.

સંબોધીને કહ્યું, "તમોએ મિત્રધર્મ બરાબર બજાવ્યો! પોતાની સ્ત્રીઓને ઓજલમાં રાખીને પવિત્ર નબીની સ્ત્રીને લોકો મેદની સમક્ષ લઈ આવ્યા!" બસરાના હાકેમ, ઉસ્માન બીન હનીફે તો તેઓના પર હુમલો કરી યુધ્ધ આરંભી દીધું. જનાબ આયશાએ યુધ્ધ અટકાવી સુલેહની ઇચ્છા દર્શાવતા હાકેમે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી દીધું કે તલ્હા અને ઝુબેરે હઝરત અલી અ. ની બયઅત તોડી નાખી છે. તેઓને દુર કરવામાં નહી આવે ત્યાં સુધી સુલેહ પર આવવું અશકય છે." આ ઉપરથી પુન: યુધ્ધના મોરચા મંડાયા જેમા ઘણા બસરાવાસી માર્યા ગયા અને હાકેમ કેદ પકડાયો. તલ્હા અને ઝુબેરે તેને મારી નાખવાની પયરવી કરી પરંતુ જનાબ આયશાએ તેને છોડી મુકયો. હાકેમે સીધા મદીને આવી હઝરત અલી અ. ને સઘળા સમાચાર કહી સંભળાવ્યા.

જંગે જમલ

હઝરત અલી (અ.) એ કુફાથી યુધ્ધ સામગ્રી મંગાવવાથી, તેમજ હઝરત હસન (અ)ના વિવેચનની સારી અસર થતા વીશ હજાર કુફાવાસીઓ યુધ્ધ સામગ્રીથી સજ્જ થઇને, હઝરત અલી (અ.) ની તરફેણમાં લડવા બસરા તરફ રવાના થયા. બીજી બાજુ હઝરત અલી (અ.) એ પણ મદીનાથી સૈન્ય લઇ બસરા તરફ પ્રયાણ કર્યું અને બસરાના એક વિશાળ મેદાનમાં પડાવ નાખ્યો. ઇતિહાસમાં આ યુધ્ધ "જંગે જમલ" ના નામે ઓળખાય છે, કારણ કે જનાબ આયશાએ એ યુધ્ધ વખતે ઊંટ પર સવાર થઇને સરદારી લીધી હતી.

હઝરત અલી (અ.) એ બે દિવસ સુધી સુલેહની વાટાઘાટ ચલાવી છેવટે આપશ્રીએ જાતે પણ તલ્હા અને ઝુબેરને બોલાવી ફરમાવ્યું : "તમે બયઅતથી બંધાએલા છો, તેથી લડાઇ કરવાનું કારણ રહેતું નથી અને નહી માનશો તો એક સમયે ઝાલીમ થશો.". એવી હઝરત નબી સાહેબની આગાહીની પણ યાદ આપી. આથી ઝુબેર ખામોશ થઇ ગયો. પરંતુ જનાબ આયશાએ ઝુબેરના દીકરા અબ્દુલ્લાહ અને તલ્હાને યુધ્ધમાં શામિલ થવા માટે સમજાવવા લાગ્યા.

બને પક્ષ પાસે વીશ વીશ હજારનું સૈન્ય હતું બન્ને બાજુ મુસલમાનો હતા. તેઓનું લોહી વ્યર્થ ન રેડાય તેટલા માટે હઝરત અલી (અ.) એ છેવટ સુધી સમજુતિ માટે પ્રયાસ ચાલુ રાખ્યો. પરંતુ તેનું કશું પરિણામ આવ્યું નહી અને અંતે યુધ્ધ થયું. માલિક ઉશ્તરે ત્રણ દિશાએથી આક્રમણ કર્યું. મુસલમાનોના લોહીની નીકો વહેતી જોઇ હઝરત અલી (અ.) ઘણાજ ખિન્ન થયા અને પોતાના લશ્કરને ફરમાવ્યું : "આ મુસલમાનોની અરસપરસની લડાઇ છે, કોઇ ભાગે તો તેને ભાગવા દેજો, ઠાર મારવાનો પ્રયત્ન કરજો નહી, ફકત પોતાના બચાવ માટે મકમતાથી ઉભા રહેજો."

બીજી બાજુ પોતાના લશ્કરની ઉશ્કેરણી કરી લડી રહેલા તલ્હા અને ઝુબેર મરણ પામતા, જનાબ આયશાએ સૈનિકમાં પુન: જુસ્સો રેડયો. એ જોતા હઝરત અલી (અ) ને લાગ્યું કે જનાબ આયશાનો ઊંટ મરણ નહી પામે ત્યાં સુધી યુધ્ધ બંધ પડશે નહી, તેથી આપે માલિક ઉશ્તરને આ કાર્ય સોંપ્યું. ઊંટના બચાવ અર્થે સીંતેર પાસબાનો એક પછી એક આવ્યા અને તે સઘળા માલિક ઉશ્તરના હાથે માર્યા ગયા. અંતે તેણે ઊંટના પગપર તલવારનો ઘા કરવાથી ઊંટ ભોંય પર પછડાઇને મરણ પામ્યું. હઝરત અલી (અ.) આ જોઇને જનાબ આયશા પાસે આવ્યા અને તેમને સમજાવી મદીના તરફ રવાના કર્યાં. અહિં હ. અલીની તરફેણમાં આ જંગનું પરિણામ આવ્યું.

જંગે સિફ્ફીન

હઝરત અલી (અ.) ના વિજયના સમાચાર મુઆવીઆએ શામ ખાતે સાંભળ્યા, ત્યારે પોતાની સ્થિતિ ઘણી કફોડી થએલી જોઇ તેણે એક મોટું લશ્કર તૈયાર કરી હઝરત અલી (અ.) સાથે યુધ્ધ કરવા રવાના કર્યું પાછળથી ઉમર બિન આસ અને છેલ્લે ખુદ અમીર મુઆવીઆએ પણ મોટા લશ્કર સાથે કૂચ કરી. બીજી બાજુ હઝરત અલી (અ.) એ પણ પાયદળ લશ્કર તૈયાર કરી રવાના કર્યું અને તેની કુમકે માલિક બિન ઉશ્તરને સેનાપતિ તરીકે સૈન્ય સાથે મોકલાવ્યો. હઝરત અલી (અ.) નું લશ્કર દજલા ઓળંગી, ફુરાત ચીરી, શામની સરહદમાં દાખલ થઇ ગયું અને પાછળથી હઝરત અલી (અ) આપના સૈન્ય સાથે આવી પહોચ્યા, અમીર મુઆવીઆએ અબુલ આવરને મોખરાની ટુકડીની સરદારી આપીને હઝરત અલી (અ.)નો સામનો કરવા રવાના કર્યો. માર્ગમાં માલિક બિન ઉશ્તર સાથે તેનો ભેટો થતા બન્ને લશ્કરો વચ્ચે યુધ્ધ જામ્યું. અબુલ આવર જગ્યા અનુકૂળ નહી લાગવાથી ફુરાતથી પાછળ હઠીને સિફ્ફી-નમાં લશ્કરની ગોઠવણી કરવા લાગ્યો અને અમીર મુઆવીઆને ખબર આપીને પાણી પર કબ્જો કરી લીધો. પરંતુ હઝરત અલી (અ.) એ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દીધું કે "અમો પાણી માટે લડવા નથી આવ્યા, નદી બન્ને લશ્કરના ઉપયોગ માટે ખૂલ્લી રહેવી જોઇએ." અને એમજ થયું.

બીજે દિવસે હઝરત અલી (અ.) એ અમીર મુઆવીઆને લોકમતે સ્વીકારેલી ખિલાફતનો હક કબૂલ રાખવા અને "બયઅત" કરવાનું કહી મોકલાવ્યું. પરંતુ યુધ્ધ સિવાય તેનો કશો ઉતર આપવામાં આવ્યો નહી. આથી હઝરત અલી (અ.) એ લશ્કરના પેટા વિભાગો પાડીને વ્યુહ રચના કરી સૈન્યની હારબંધ ગોઠવણી કરી હલ્લો લઇ જવાનો બંદોબસ્ત કર્યો. અમીર મુઆવીઆએ તેનું અનુકરણ કરીને યુધ્ધ આરંભી દીધુ. આખો ઝીલહજ માસ આ ખૂનખાર યુધ્ધમાં વ્યતિત થઇ ગયો. છતા કાંઇ પરિણામ આવ્યું નહિ. ત્યાર પછી ઇસ્લામી નવા વર્ષ-મોહરમની શરૂઆત થતી હોવાથી આખો મહિનો યુધ્ધ મુલત્વી રહ્યું. કારણ કે એ મહિનામાં અરબ પ્રજા લડવાનું સારૂં ગણતી નથી. આ મહિનો પુરો થતા હઝરત અલી (અ.) અમીર મુઆવીયાને અગાઉ પ્રમાણે પુન: કહેણ મોકલાવ્યું, જેના જવાબમાં અમીર મુઆવિયાએ હઝરત ઉસમાનના ખૂનનું બહાનું આગળ ધર્યું.

આથી હઝરત અલી (અ.) એ તેને કહયું: "મે સુલેહ માટે તમને ઘણા સમજાવ્યા, પરંતુ તમે હક તરફ વળ્યા નહી, હવે લડવા તૈયાર થાઓ!" તરતજ રણ ગર્જનાઓથી મેદાન ગાજી ઊઠયું એક પછી એક યોધ્ધો રણભૂમિમાં આવતો ગયો. આ રીતે સાત દિવસ યુધ્ધ ચાલુ રહયું. ત્યાર પછી હઝરત અલી (અ.) એ સત્વર પરિણામ આણવા માટે યુધ્ધ નીતિ બદલીને, સામૂદા-યક હુમલો કર્યો અને આગળી હરોળ ચીરી નાંખી, આવી સ્થિતિ જોઇને ઉમર આસ ગભરાવવા લાગ્યો અને પોતાના લશ્કરને હઝરત અલી (અ.) ની ફોજની જમણી બાજુના લશ્કર ઉપર અધિક બળપૂર્વક તૂટી પડવાનો હુકમ આપ્યો, જેથી લશ્કર નાસભાગ કરવા લાગ્યું. એ વખતે હઝરત અલી (અ) એ આપના લશ્કરને પાછા ફરવા પોકાર કર્યો, પરંતુ તેઓ પાછા ફર્યા નહી. આવી સ્થિતિ જોઇ મધ્ય અને ડાબી બાજુના લશ્કરને જમણી બાજુએ લડવાનું કહયું પરંતુ તેઓ પણ હિંમત હારી ગયા હતા. પોતાના લશ્કરની આવી નબળી સ્થિતિ જોતા હઝરત અલી અ. એ ઘોડા ઉપરથી કૂદી પડી, તલવાર ખેંચીને ફરમાવ્યું: "હું એકલોજ લડવા માટે પુરતો છું તમારી કાંઇ પણ અગત્યતા નથી." આટલું કહેતાની સાથેજ આપશ્રી એકદમ ધસારો કરીને

શત્રુદળમાં ઘૂસી ગયા. હઝરત અલી (અ.) ના ઈશારાથી લશ્કરમાં નવચેતનનો સંચાર થયો. હઝરત હસન, હઝરત હુસેન અને તેમના ભાઈ હ. મુહમ્મદ હનફિયાએ પણ ઘોડાઓને દોડાવીને શત્રુદળનો નાશ કરતા હઝરત અલી અ. ની નજદીક આવી પહોચ્યા. તેઓનું અનુકરણ બીજા સરદારોએ પણ કર્યું. આ સમયે માલિક ઉશ્તર જોશમાં આવીને યુધ્ધભૂમિને શામીઓના લોહીથી તરબોળ કરી નાંખી યુધ્ધનો રંગ બદલાઈ ગયો અને માલિક ઉશ્તર, અમીર મુઆવિઆ સુધી પહોંચી ગયા. એ જોઈને અમીર મુઆવિઆએ ગભરાટથી નાસવા માંડયું.

શામી લશ્કરમાંથી અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમરે બહાર આવીને માલિક ઉશ્તર પર વાર કર્યો હઝરત અલી અ. ના લશ્કરે તેના ટુકડેટુકડા કરી નાખ્યા. બીજી તરફ ઉમર બિન આસ ઉપર અમ્માર બિન યાસિર એકલા તૂટી પડયા. ઉમરે પોતાના સરદારોને ઈશારો કરતા તેઓ સઘળા-ઓએ એકઠા થઈને અમ્મારને શહીદ કરી નાખ્યા. આ રીતે એક બીજા ઉપર થતા હુમલાથી મુસલમાનોનું ખૂન રેડાતુ જોઈને હઝરત અલી (અ.) નું દિલ દ્રવી ઊઠયું. આપશ્રીએ અમીર મુઆવિયાને ફરમાવ્યું: "મુસલમાનોનું લોહી શા માટે રેડે છે? મારી સાથે હાથોહાથ આવી જા. આપણા બન્નેની હાર જીતથી યુધ્ધનો નિર્ણય થઈ જશે." ઉમર બિન આસે અમીર મુઆવિઆને કહયું: "શુરવીરતા તો એમાંજ છે કે તમો હઝરત અલી અ. નો એકલે હાથેજ સામનો કરો!" પરંતુ અમીર મુઆવિયાની હિંમત ચાલી નહિ, જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે, "હું કદી પણ હઝરત અલી (અ.) ની સામે જનાર નથી. તેમની સામે જઈને પાછો જીવતો આવ્યો હોય એવો કોઈ પણ માણસ મેં જોયો નથી!"

અમીર મુઆવિઆએ આ યુધ્ધ નિમંત્રણ સ્વિકાર્યું નહી ત્યારે હઝરત અલી અ. એ પુનઃ રણસંગ્રામમાં ઝંપલાવ્યું અને મજબુત હાથે ઝઝુમવા લાગ્યા. માલિક ઉશ્તરની તલવાર પણ વિજળી વેગે પુનઃ ચાલવા લાગી. આ વખતે અમીર મુઆવિઆએ ઉમર આસ જેઓ એક મહાન સેનાનાયક પણ હતા તેમને કહયું: "જો આ વખતે આપણે નિષ્ફળ નિવડયા તો સદાને માટે આપણો નાશ થઈ જશે, હવે તો કોઈ યુકિત શોધી કાઢવી જોઈએ!" થોડીવાર વિચાર કરીને ઉમર આસે, અમીર મુઆવિઆને કહયું: "મને યુકિત સુઝી આવી છે. થોડાજ વખતમાં યુધ્ધ વિરામશે અને અંતે આપણો વિજય થશે! "ઉમર આસે શામી લશ્કરને પોતાની આ યુકિત જણાવી દેતા સઘળાઓએ કુરાને શરીફને નેજા ઉપર ચડાવી પનાહ માંગતા હોય તેવો દેખાવ કર્યો. એ જોતા હઝરત અલી (અ.) ના લશ્કરે ભૂલાંવામાં પડી અને લડવાનું બંધ કરી દીધું.

આથી હઝરત અલી (અ.) એ લશ્કરને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું: "શામી લશ્કરના નાશ અને અમીર મુઆવિઆના મરણના ભયથી આ કાવતરૂં રચવામાં આવ્યું છે. તમારે આ પ્રપંચની જરાપણ દરકાર ન કરવી જોઈએ. થોડાજ વખતમાં હવે લડાઈનો અંત આવી જશે અને જીત આપણી છે, તમારે લડવાનું ચાલુ રાખવું જોઈએ!"

હઝરત અલી (અ.) ના લશ્કરે ઉતર આપ્યો: "અમોને પવિત્ર કુરાનનો વાસ્તો દેવામાં આવે છે. પનાહ માંગનારાઓને કેમ કતલ કરીએ?" હઝરત અલી (અ.) એ ફરમાવ્યું આ માત્ર પ્રપંજાળ પાથરવામાં આવી છે. તેઓ ખરા દિલથી પનાહ માંગવા તૈયાર નથી. તમારે એ પ્રપંચમાં ફસાવું ન જોઈએ મને ઓળખો, હું કુરાને નાતિક છું. મારી ફઝીલત પણ કંઈ ઓછી નથી." છતા લશ્કરે વધુ સાંભળવાની કાંઈપણ દરકાર ન કરી. હ. અલી અ. ની આજ્ઞા ઉથાપી મુસલમાનોએ અહિં ગંભીર ભૂલ કરી.

લશ્કરની આવી દશાથી હઝરત અલી અ. એ ઘણાજ ખિન્ન થઇ ફરીવાર એકલે હાથે લડી લેવાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો. આ જોઇને હઝરત અલી અ. ના સાથીદારોએ આપશ્રીને ઘેરી લીધા. થોડે દુર માલિક ઉશ્તર શત્રુદળથી લડી રહયા હતા. મામલો બિચકેલો જોતા તેઓ છલાંગ મારીને દોડી આવ્યા અને કહયું : "ઓ કુફાવાસીઓ. તમો આ શું કરી રહયા છો: ? તમો કોનો સામનો કરો છો ? તમો કયાં જઇ રહયા છો ? તેનું તમને ભાન છે ? લડાઇ પૂરી કર્યા વિના અધુરી મુકી દેવાનો આ સમય નથી. જો એમ કરશો તો ઇરાક પાછા સલામત જઇ શકશો નહી !" આ સાંભળી કુફાવાસીઓ ઉશ્કેરાઇને પોતાની તલવારો ખેંચી માલિક ઉશ્તર સામે ધસી ગયા, પરંતુ હઝરત અલી (અ.) એ વચ્ચે પડી તેઓને અટકાવ્યા.

લવાદોની નિમણુંક

હઝરત અલી (અ.) એ આ પછી શામી લશ્કર જોડે મસલત ચલાવવાનું યોગ્ય ધાર્યું. શામીઓએ પણ સુલેહ કરવાનો તથા બન્ને પક્ષના બે લવાદોની નિમણુંક કરી અને તેઓના નિર્ણયને બંધનકારક ગણવાનો પોતાનો ઇરાદો દર્શાવ્યો અને પોતાના પક્ષના લવાદ તરીકે ઉમર બિન આસનું નામ આપ્યું. હઝરત અલી અ. એ અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ અને ત્યાર પછી માલિક બિન ઉશ્તરને પોતાના પક્ષના લવાદ તરીકે નિમવાની ઇચ્છા દર્શાવી. પરંતુ શામીઓએ એ બન્ને નામો કબૂલ ન કરતા અબુ મુસા અશઅરીનું નામ સુચવ્યું. હઝરત અલી (અ.) અબુ મુસાને પસંદ કરતા નહોતા, છતા પોતાના લશ્કરનો આગ્રહ જોતા ગમે તે પરિણામ આવે તેની પરવા કર્યા વિના આપે મૌન ધારણ કર્યું. આ રીતે હઝરત અલી (અ.) ના પક્ષનો લવાદ અબુ મુસા અશઅરી નિમાયો. લવાદોની નિમણુંક થતા લડાઇ બંધ પડી. આ યુધ્ધમાં બંને પક્ષના વીશ હજાર માણસો માર્યા ગયા.

ઉમ્મર બિન આસનો પ્રપંચ

સુલેહની શરત અનુસાર આઠ માસ પછી "દુમ્મતુલ જંદલ" માં બન્ને પક્ષના ચારસો માણસો એકઠા થયા. લવાદી ફેંસલો આપવામાં આવે તે પહેલા ઉમર બિન આસે ભોળા અબુ મુસાને ખાનગીમાં મળીને હઝરત અલી (અ.) અને અમીર મુઆવીયા બન્નેને પદભ્રષ્ટ કરી કોઇ ત્રીજી વ્યકિતને ખલીફ બનાવવાનું સમજાવ્યું ઉમર આસની આ યુકિતમાં કેવળ રાજરમત અને પ્રપંચ સમાએલો હતો અબુ મુસા તેનો સહેલાઇથી ભોગ થઇ પડયો. લવાદો પોતાનો ફેંસલો સંભળાવવા આવ્યા ત્યારે ઉમર આસે અબુ મુસાને પોતાનો અભિપ્રાય પહેલા જાહેર કરવા જણાવ્યું. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસે, અબુ મુસાને તેમ કરવા ના પાડી. પરંતુ અબુ મુસાએ કાંઇ ધ્યાન આપ્યું નહિ અને મિમ્બર ઉપર ચઢીને કહયું "હું હઝરત અલી (અ.) અને અમીર મુઆવીઆ, બન્નેનો ખિલાફત ઉપરથી હક કાઢી નાખું છું. મુસલમાનો જેને જોઇએ તેને પોતાનો ખલીફો મુકરર કરે." ત્યાર પછી ઉમર બિન આસે મિમ્બર પર ચઢીને કહયું હું પણ હઝરત અલી (અ.) ને ખલીફપદથી પદભ્રષ્ટ કરૂં છું અને અમીર મુઆવીઆને તેની જગ્યાએ સ્થાપુ છું. તેજ ખરો ખલીફ છે."

અબુ મુસાને ઉમર આસના આ પ્રપંચની સધળું પતી ગયા પછી ખબર પડતા તે ઘણોજ દિલગીર થયો અને ઉમર આસને તેની ચાલબાજી માટે સખ્ત શબ્દોમાં ઠપકો આપ્યો. લવાદોના અસંતોષકારક નિર્ણયને અંગે સુલેહ પડી ભાંગી. મુસ્લિમોને તેમની ગંભીર ભૂલનું પહેલું પરિણામ મળી ગયું.

મીસરમાં બળવો અને ખારજીઓનાં છળપ્રપંચો

અમીર મુઆવીઆની ઉશ્કેરણીથી મીસરમાં બળવો થયો, તેમા બળવાખોરોને ખુલ્લી રીતે અમીર મુઆવીઆના સહકારીઓએ સહાયતા કરી. આ બળવામાં હઝરત અલી (અ.) ની તરફનો ગવર્નર મહમદ બિન અબુબકર માર્યો ગયો. હઝરત અલી (અ.) ને તેની જાણુ થતા માલિક ઉસ્તરને મીસર ખાતે તેની કુમકે મોકલાવ્યો. પરંતુ અમીર મુઆવીઆના પક્ષકારોએ માર્ગમાં ઝેર આપવાથી તેઓ મરણ પામ્યા. અમીર મુઆવીઆએ ઉમર બિન આસને મીસરના ગવર્નરની પદવી આપી અને ત્યાં પોતાની સતા જમાવી. આ સઘળું બની રહયું હતું. તે દરમ્યાન એક ત્રીજો પક્ષ કાંઇ જુદીજ ગોઠવણુ કરી રહયો હતો. એ પક્ષ ખારજીઓનો હતો. કુફાની મસ્જીદમાં

અબ્દુલરહેમાન ઇબ્ને મુલજીમ, મુબારક બિન અબ્દુલ્લાહ અને ઉમર બિન અબુબકર ત્રણેએ મળીને એવો નિર્ણય કર્યો કે, "ખિલાફતના ઝઘડા કેવળ ત્રણ વ્યકિતઓને માટે થાય છે. આથી હઝરત અલી અ; અમીર મુઆવીઆ અને ઉમર બિન આસને ઠાર કરવા જોઇએ." આ નિર્ણય અનુસાર, અમીર મુંઆવીઆનો વધ કરવા રમઝાન માસની સતરમી તારીખે મુબારક બિન અબ્દુલ્લાહ દમિશ્ક ભણી રવાનો થયો. ઉમર બિન આસનો પ્રાણુ લેવા ઉમર બિને અબુબકરે મીસર તરફ પ્રયાણ કર્યું અને ઇબ્ને મુલજિમ હઝરત અલી અ. ને શહીદ કરવાના ઇરાદાથી કુફામાં રહયો.

રમજાન માસની અઢારમી તારીખે અમીર મુઆવિયા દમિશ્કની મસ્જીદમાંથી બહાર આવવા ઊભા થતા, મુબારકે તેના પર તલવારનો ઘા કર્યો. પરંતુ તે પાછા હઠી જવાથી ખભા ઉપર ઝખમ લાગ્યો અને ખભાનું હાડકું માંસ સાથે કપાઇ ગયું આથીઅમીર મુઆવીઆ જમીન પર પડી ગયા. હાજર રહેલા લોકોએ તરતજ મુબારકને પકડી લીધો. અમીર મુઆવીઆએ ભાનમાં આવ્યા પછી મુબારકનો વધ કરાવ્યો.

મીસરમાં ઉમર આસ બીમાર હોવાથી મસ્જીદમાં આવી ન શકયો તેથી તેણે પોતાના બદલામાં બીન્ત શખ્સને મોકલાવ્યો જેને ઉમર આસ સમજી ઉમર બિન અબુબકરે તેનું ખૂન કર્યું હાજર રહેલાઓ તેને પણ તરતજ પકડી લીધો અને ત્યાંજ તેને કતલ કરી નાખ્યો.

જંગે નહેરવાન

આ મહાન લડાઇ હઝરત અલી અ. અને ખારજીઓ વચ્ચે નહેરવાન નામના મુકામે થઇ હતી. ખારજી શબ્દ મૂળ અરબી ભાષાનો છે, જેનું બહુવચન "ખારીજ" છે અને જેનો અર્થ સમૂહમાંથી બહાર નીકળેલા થાય છે, તે પ્રમાણે આ ખારજીઓ ખોટી રીતે દોરવાઇ જઇને હઝરત અલી અ.ના પક્ષકારોથી જુદા પડયા હતા અને બળવા કરીને રાજદ્વારી દ્રષ્ટિએ ચાલુ વાતાવરણુમાં ખલલ પાડવાનો ભાગ તેઓએ ભજવ્યો હતો. પરિણામે હઝરત અલી (અ.) ની ખિલાફતના છેલ્લા બે વર્ષ તેમજ ઉમૈયાઓના રાજઅમલ દરમ્યાન બન્ને પક્ષો વચ્ચે આવી મુસ્લિમ સામ્રાજ્યના પૂર્વ ભાગની શાંતિનો ભંગ કર્યો હતો અને ખાસ કરીને હઝરત અલી (અ.) ઉપર અમીર મુઆવીઆને ફાવી જવાનો માર્ગ તેઓએ સરળ બનાવી દીધો હતો.

જંગે સિફ્ફીનમાં અમીર મુઆવીઆએ હઝરત અલી અ. સન્મુખ મૂકેલી દરખાસ્તથી ઇસ્લામમાં ફિરકા પડવાનો પ્રથમ પ્રસંગ ઊભો થયો. તે માટે ખાસ કરી બની તમીમવાળાઓએ તો લડાઇનો સીધો વિરોધ દર્શાવ્યો અને તેઓ ઇલાહી વાણીમાંના "ખુદા સિવાય અન્ય કોઇને

હુકમ કરવાનો અધિકાર નથી–લા હુકમ ઇલ્લા લિલ્લાહ" નો પોકાર કરતા લશ્કરમાંથી નીકળી જઇને ચાલ્યા ગયા, જેથી તેઓ "ખારજી" નામે ઓળખાય છે. તેઓ હરૂરા નામના ગામડા ભણી કૂચ કરી જતા રહયા અને એક અજાણ્યા સિપાહી અબ્દુલ્લાહ બિન વહબ અલ રાશીબાને પોતાના સરદાર તરીકે ચૂંટી કાઢયો. ખારજીઓની બીજી નામસંજ્ઞા "હરૂરિયા" આ ગામડાના નામ ઉપરથી પડી છે આ ખારજીઓનો નાનો સમૂહ ધીરે ધીરે વધતો ગયો અને નહેરવાનની નહેરના કાંઠે છાવણી નાખી પોતાના બળવાખોર લશ્કર સાથે ઇબ્ને વહબે મુકામ કર્યો.

હઝરત મુહમ્મદ (સ.) ની ભવિષ્યવાણી હતી કે, યા અલી. તમારી જાહેરી ખિલાફતના વખતમાં એક સમૂહ તમારી સખ્ત દુશ્મનાવટ કરશે. તેઓ મોઢેથી કુરઆન ! કુરઆન ! કહેશે પરંતુ કુરઆનનાં હુકમની દરકાર કરશે નહિ. એ કોમો આદ અને સમૂદની કોમો જેવી ફરી ગએલી કોમો હશે. તીર કમાનમાંથી નીકળી જાય છે તેમ એ લોકો નાસી જશે. એ કોમ પોતાને મુસલમાન કહેવડાવશે, છતા તેને લેશ પણ ઇમાન હશે નહી." નહેરવાનના ખારજીઓ તેની નિશાની રૂપ હતા. આ ખારજીઓ મદયન સર કરી ત્યાંની પ્રજા ઉપર દરેક પ્રકારના જુલમો કરી ભારે લૂંટફાટ ચલાવતા હતા.

હઝરત અલી (અ.) ને આ ખબર પહોંચ્યા ત્યારે આપશ્રીએ પ્રજાને દુઃખમાંથી છોડાવવાનો ઇરાદો કર્યો. બીજી તરફથી પ્રજાજનોએ પણ પોતાને આ આફતમાંથી મુકત કરવા અરજ કરતા, હઝરત અલી (અ.) એ ખારજીઓ ઉપર ચઢાઇ કરવા વિચાર કર્યો. પરંતુ અમીર મુઆવીઆ શામમા એંસી હજારનું લશ્કર એકઠું કરીને આપશ્રી સામે લડવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો હતો. હઝરત અલી (અ.) પણ તેના બચાવમાં લશ્કર એકઠું કરી રહયા હતા. આ લશ્કરને શામ ભણી કૂચ કરવાની હતી પણ સંજોગોને લઇ તેને ખારજીઓ સામે લડવા નહેરવાન ભણી રવાના કર્યું. આ લશ્કરે "મારફીન" નામની મન્ઝિલ પાસે પહોંચી પડાવ નાખ્યો.

ત્યાર પછી બન્ને પક્ષોએ પોતાની હરોળ સમારીને એક બીજાનો સામનો કરવા રાહ જોવા લાગ્યા. હઝરત અલી અ. (એ) પોતાનો વાવટો એક ઊંચાણવાળી ભૂમિ ઉપર ખોડી જાહેર કર્યું કે "જે માણસ શત્રુના લશ્કરમાંથી છૂટો પડી અમારા વાવટા તળે આવશે તેને અમાન આપવામાં આવશે અથવા જે સિપાહીઓ અમારો સામનો નહી કરતા કુફા ભણી ચાલ્યા જશે અથવા મદીના પાછા જશે, તેઓને પણ સલામતી મળશે. આ જાહેર કર્યા પછી હઝરત અલી અ. (એ) ૭ હજાર ચુનન્દા લડવૈયા વાવટાના રક્ષણ માટે ફરતા ગોઠવી દીધા. આ જોઇ ખારજીઓમાં ભય પેસી ગયો, જેથી ખારજીઓમાંથી કેટલાકોએ લડવાનું માંડી વાળી કુફા તરફ પ્રયાણ કર્યું અને કેટલાકોએ હઝરત અલી (અ.) ના વાવટા તળે આવીને અમાન મેળવી. આ સ્થિતિ જોઇને અબ્દુલ્લા બિન વહબ ખારજી વિચારમાં પડયો, કારણ કે આ પ્રકારે લશ્કરનો મોટો ભાગ છૂટો પડી ગયો હતો અને તેની પાસે કેવળ ચાર હજાર જ લડવૈયા રહયા હતા. આ સ્થિતિ નિહાળી ઇબ્ને વહબ નાશી છૂટવા ઇરાદો કર્યો પરંતુ તેમ થવું અશકય હતું. જો તેનું લશ્કર નાસવા જાય તો તે પહેલા જ ઘેરાઇ જાય એવો ભય હતો. આથી તેણે મરણિયા થઇને લડવા માટે લશ્કરને હુકમ આપ્યો.

લડાઇનો ધોરણસર આરંભ થયો. ઈબ્ને વહબ હઝરત અલી અ. ને અસભ્યતા અને તોછડાઇથી સંબોધી પોતાનો સામનો કરવા ઉશ્કેરવા લાગ્યો. હઝરત અલી અ. એ ઝુલફિકારની મૂઠ ઉપર હાથ મુબારક મુકી સામે આવી ઊભા રહયા અને સામસામે વાર થવા લાગ્યા. અંતે અબ્દુલ્લા ઇબ્ને વહબ હઝરત અલી અ. ની ઝુલફિકારનો ભોગ થઇ પડયો અને તેના ઊભા બે સીધા ટૂકડા થઇ જવાથી ચીરાઇ જઇને ભોંય પર પડયો.

ત્યાર પછી હઝરત અલી (અ.) ખારજીઓના લશ્કર ઉપર તૂટી પડયા. શત્રુઓનો પ્રાણ નીકળી ગયો. તેઓમાંના માત્ર નવ જણજ જીવતા રહયા અને આશ્રય શોધી પ્રાણ બચાવવા આમતેમ દોડી રહયા હતા. હઝરત અલી (અ.) ના લશ્કરમાંથી ફકત નવ માણસ માર્યા ગયા. આ લડાઇનું પરિણામ હતું. ખારજીઓનો ઉપદ્રવ શમ્યો. હઝરત અલી અ. એ પોતાના લશ્કર સાથે સંપૂર્ણ જીત મેળવી કુફા ભણી પ્રયાણ કર્યું.

સલમાન ફારસી

મહાન અસહાબી સલમાન ફારસી મૂળ ઇરાની વંશના હતા. તેમનું અસલ નામ "માહ-બીહ" અથવા "રૂઝબીહ" હતું. કાઝરૂન શિરાઝ વચ્ચે આવેલા "અરજાન" નામના સ્થાનમાં કે બુશાયર અથવા ઇસ્ફહાનના એક ગામડામાં તેમનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતા બુઝખશાન એક ખેડુત અને અગ્નિ પૂજક હતા. તેમના ઘરમાં ઓલવાય નહી તેવી આગ સદા સળગતી રહેતી. સલમાન ફારસીએ યુવાવસ્થામા ખ્રિસ્તી ધર્મ અંગિકાર કર્યો હતો, પરંતુ તેણે ખ્રિસ્તી પાદરી પાસેથી "અરબસ્તાનમાં એક પયગમ્બર જાહેર થશે." એવી ભવિષ્યવાણી સાંભળી હોવાથી તેઓ એક કાફલા સાથે અરબસ્તાન આવ્યા અને ઇસ્લામ ધર્મમાં દાખલ થયા હતા. ઇસ્લામના આરંભમાં જ ઇમાન લાવનારાઓમાંના તેઓ એક હતા. લશ્કરના બચાવ માટે જે ખંદકો (ખાઇઓ) નો "જંગે ખંદક" માં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, તે ખાઇઓ ખોદવાની સલાહ પણ તેમણે આપી હતી. હઝરત અલી અ ની ખિદમતમાં તેઓ પોતાનું સર્વસ્વ સમજતા હતા. એમનું સ્થાન હઝરત અલી (અ.) ના દ્વાર પરજ હતું. હઝરત મુહમ્મદ (સ.) તેઓને "અંતા મિન્ના અહલુલ બયત" કહીને પોતાની અહલેબયતમાંથી ગણતા હતા. જીવનના અંતિમ સમય સુધી તેઓ હઝરત અલી (અ.) અને હઝરત મુહમ્મદ (સ) ની સેવામાં તન્મય રહેતા હતા. તેઓ બંદગી તથા દીની ક્રિયાઓ ફારસી ભાષામાં કરતા હતા.

વફાદાર કમ્બર

હઝરત અલી અ. ના વફાદાર અને પ્રિય ખિદમતગાર તરીકે "કમ્બર" નું નામ ઇસ્લામી જગતમાં જાણીતું છે. તેનું મુખ્ય નામ "ફતાહ" હતું અને હબસ (એબીસીનિયા) ના બાદશાહનો પુત્ર હતો. કમ્બરના માટે સામાન્ય રીતે એવી વાત પ્રચલિત છે કે તેના અધર્મી કાકાએ, હઝરત અલી (અ.) નું માથુ લાવી આપવાની શરતે પોતાની પુત્રીના લગ્ન તેની સાથે કરી આપવાની કબૂલાત આપેલી હોવાથી, કમ્બર મદીને આવી હઝરત અલી (અ) ની શોધ કરવા લાગ્યો. હઝરત અલી (અ.) ને આવતા જોઇ તેણે "હઝરત અલી કોણ છે? કેવા છે? તેમની શકિત સામે કોઇ ટકી શકે કે કેમ?" વિગેરે બાતમી પૂછી, હઝરત અલી (અ) એ આ પુછપરછ પરથી તેનો હેતુ જાણી ફરમાવ્યું: "શરીરના બાંધામાં, સ્વભાવમાં અને શકિતમાં તેઓ બરાબર મારા જેવા જ છે. જો તું મને કુસ્તીમાં જીતી શકીશ તો હઝરત અલી (અ.) ને પણ જીતી શકીશ અને તારો હેતું પાર પડશે."

આ સાંભળી કમ્બર હઝરત અલી (અ.) સાથે કુસ્તી લડયો અને તેમા તે હારી ગયો. ત્યાર પછી હઝરત અલી (અ.) એ ફરમાવ્યું: "હું પોતેજ અલી છું! તને મારુ માથું જોઇએ તો લે આ તલવાર અને મારું માથું ખુશીથી ઉતારી તારી મુરાદ બર લાવ!" આ દિલેરીની કમ્બર પર ઊંડી અસર થઇ અને હઝરત અલી (અ.) ને પોતાના આકા તરીકે કબૂલ કરીને તેણે આપશ્રીની ખિદમત સ્વીકારી તથા જીવનભર વફાદાર રહી હઝરત અલી અ પર કુરબાન થનાર એક વફાદાર ખિદમતગાર તરીકે પોતાનું નામ જગતભરમાં અમર કર્યું.

લા ફતા ઇલ્લા અલી

હ. ઇમામ અલી અ. આપની અદભુત શકિતના કારણે 'લા ફતા' ના શૌર્યભર્યા નામે પણ ઓળખાય છે કેટલાક ઇતિહાસકારો જણાવે છે કે જંગે ઓહદના યુધ્ધ વખતે આપશ્રીએ દાખવેલા અદભૂત શૌર્યને કારણે આપશ્રી 'લા ફતા' તરીકે મશહુર થયા હતા. હિ. સ. ૩ માં થએલા ઓહદના યુધ્ધ વખતે અબુ સુફિયાન અને તેની સ્ત્રી હિંદાએ અરબોના કબીલાઓને ઉશ્કેરી પાંચ હજારનું લશ્કર એકઠું કર્યું હતું, શત્રુઓનું બળ વધુ હોવાથી ઇસ્લામી લશ્કરના કેટલાક સૈનિકો હ. પયગમ્બર સાહેબને મુકી નાસી ગયા હતા પણ જેમના હસ્તક ઇસ્લામી ઝંડો હતો તે શૌર્યવંતા ઇમામ હ. અલી અ. ખૂબ વીરતાથી લડયા. આનો ઉલ્લેખ કરતા 'મઆરેજુન્નબુવત' અને 'કશફુલ ગુમ્માહ' નામના સુન્ની લેખકોના ગ્રંથોમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ યુધ્ધ વખતનું હ. ઇમામ અલી અ નું શૌર્ય જોઇ ફિરસ્તાઓએ 'લા ફતા ઇલ્લા અલી, લા સઇફ ઇલ્લા ઝુલફિકાર' નો નાદ કર્યો હતો અને હ. અલી અ. ની દિવ્યશકિતની અજોડતા જગતને જણાવી હતી.

ઇમામના આશિકો

હ. ઇમામ શાહ અલી અ. ની દિવ્યતાની તેમજ આપમાં રહેલા અલ્લાહના નૂરની જેઓને શનાખત અને ઓળખાણ થઇ તેઓ સર્વેએ પોતાના માલિક અને સ્વરબ તેમજ આકા તરીકે હ. ઇમામ શાહ અલી અ. નો સ્વીકાર કરી આપશ્રીની ભકિતમાં મહાઆનંદ મેળવ્યો.

આપને પરમશકિત અલ્લાહના સ્વરૂપ તરીકે માનનારાઓ પણ આ પૃથ્વી ઉપર છે. હકીમ નાસિર ખુશરૂ દ્વારા બોધ પામેલા અને મધ્ય એશિયામાં આજે લાખોની સંખ્યામાં વસી રહેલા મૌલાઇઓ, આખા ઇરાનમાં પ્રસરેલા અલી ઇલાહીઓ, શામની હદમાં વસવાટ કરી રહેલા નુસેરીઓ, લેબેનોનના પહાડોમાં વસતા દરૂઝીઓ વિગેરે હ. અલી અ. ને ખુદાઇ સ્વરૂપમાં સ્વીકારે છે. નુર પરસ્તોની આ નામાવલિમાં શેખ, ગાલિયા, ખિઝરવી, સુવેદાની, શમ્સી અને બાતિની નામના ફિરકાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ સહુ પોતપોતાની રીતે પરંતુ હ. અલી અ. ને ખુદાઇ સ્વરૂપમાં ભાળે છે અને અનન્ય ભકિતભાવથી આપની ભકિત કરે છે.

જોમો સિફાર્યો

ઘોર અજ્ઞાનના અને અંધકારના સમયે નૂતન અને ચિરંજવી પ્રકાશ–સતત પ્રકાશ આપનાર, સૃષ્ટિના અંત પ્રયંત કાયમ રહેનાર 'ઇલાહિ નૂર' ના જોમાધારી હ. અલી અ. સ. એ જાહેરી રીતે ઇમામતનો દોર સંભાળ્યો અને આ દોર સંભાળ્યા પછી અને તે પૂર્વે સરવરે કાયનાતની પડખે રહીને તેમણે ધર્મનું અને ધાર્મિક જનોનું રક્ષણ કર્યું અને તેમને મુકિત અને પ્રગતિની કેડીએ નવી દ્રષ્ટિ સાથે દોરવ્યા મનુષ્યો અને મનુષ્યજીવનને સ્પર્શતા તમામ પ્રશ્નોમાં આપે ઝમાનાના ઇમામ તરીકે ઇસ્લામીઓને અદભૂત માર્ગદર્શન આપ્યું અને જ્યારે આપશ્રીની ઝળકતી ઇમામતનું ૪૩ મું કિર્તીવંતુ વરસ ચાલતું હતું ત્યારે આપે જોમો સિફાર્યો.

રમઝાન માસની તા ૯ ના અબ્દુલરેહમાન ઇબ્ને મુલજિમ તેના બે સાથીઓ સાથે કુફાની મસ્જિદમાં દાખલ થયો. હઝરત અલી (અ.) એકાંતમાં હતા. આ લોકો હ. ઇમામને શહીદ કરવાના ઇરાદાથી આવ્યા હતા. બન્નેમાંથી એક જણે તલવારનો વાર કર્યો પણ તે ખાલી ગયો. તે પછી બીજી બાજુથી ઇબ્ને મુલજિમે તલવારનો ઘા કર્યો તે હઝરત અલી અ. ના મુબારક માથા પર લાગ્યો તેથી આપશ્રી શારીરિક રીતે સખ્ત ઝખમી થયા. ખૂની અને તેના સાથીઓએ નાસભાગ કરી મૂકી. બે સાથીઓ તો નાસી છૂટયા, પરંતુ ઇબ્ને મુલજિમ પકડાઈ ગયો. હઝરત અલી અ. ને જખમી હાલતમાં ઘેર લઈ જવામાં આવ્યા. આપના જીસ્મ મુબારકની સારવાર કર્યા

છતા જખમ ઝેરી હોવાથી એજ માસની ૨૧ મી તારીખે હીજરી સન ૪૦ માં આપે જોમો સિફાર્યો.

હઝરત અલી અ. એ જાહેરી ખિલાફત પાંચ વર્ષ ભોગવી હતી અને આપશ્રીની ઇમામતનો સમય ૪૩ વર્ષ પર્યંત લંબાયો હતો. આપના પછી ઇમામતની ગાદીએ હ. ઇમામ હુસેન (અ. સ.) બિરાજ્યા.

હઝરત અલી (અ.) ની કૃતિઓ

હઝરત અલી અ. એ જીવન દરમ્યાન કેટલાક ગ્રંથો લખ્યા હતા એ પૈકી "એકસો વચનો" નું એક પુસ્તક છે જેનું ભાષાંતર રશિદુદીન વતવતે કર્યું છે. હઝરત અલી (અ.) ના બોધ વચનોનું અંગ્રેજી ભાષાંતર કરીને એડીનબર્ગ શહેરમાં વિલિયમ યુલે છાપ્યું છે. "કલામે મૌલા" ના નામે વિખ્યાત પામેલા એ બોધ વચનોના મશહૂર પદો આજે પણ સર્વત્ર વંચાય છે, જેનું દરેક ભાષામાં ભાષાંતર થયું છે. હઝરત અલી (અ.) કાવ્યરચના પણ કરતા હતા. આપશ્રીની કવિતાઓનું એક "દીવાન" પણ છે જે અરબી ભાષાના અભ્યાસમાં ચાલુ છે અને તે અરબી સાહિત્યમાં ઊંચું સ્થાન ધરાવે છે.

હઝરત અલી (અ.) એ જીવન દરમ્યાન જુદા જુદા પ્રસંગોએ આપેલા "ખુતબા" (ભાષણો) નો સંગ્રહ સાહિત્યમાં "નહેજુલ બલાગા" ના નામથી સુવિખ્યાત છે. આ પુસ્તકનું વિવરણ અલ્લામાં ઇબ્નુલ હદીદે સામાન્ય ઇસ્લામની દ્રષ્ટિએ લખ્યું છે. ઉર્દુ ભાષામાં પણ આપના ખુતબાઓનો સંગ્રહ છાપવામાં આવ્યો છે.

હઝરત અલી અ. ની મહેરદારો

હઝરત અલી અ. ની મોહરદારોના નામ આ પ્રમાણે છે: (૧) જનાબ ફાતિમા ઝોહરા, એમના જીવન દરમ્યાન હઝરત અલી (અ.) એ બીજા લગ્ન કર્યા નહોતા: (૨) ઉમ્મુલ બનીન હરમ બિન ખાલિદ, (૩) અસમા બિન્તે ઉમીસ–અલ–ખસમીઆ, (૪) અમામા બિન્તે અબિલ આસ, (૫) મુખબ્બા બિન્તે અમર–ઉલ–કયસ, (૬) ઉમ્મે સાઅદ બિન્તે ઉરવાહ બિન મસઉદ અસ્સકફીઆ, (૭) લયલા બિન્તે મસઉદ બિન ખાલિદ અતમીમી, (૮) ખઉલા (હનીફા) બિન્તે કયસ ઈ. જાફર અલ હનફિયા, (૯) ઉમ્મે હબીબા બિન્તે રબીઆ.

શાહઝાદા અને શાહઝાદીઓ

(૧) હ. હસન, (૨) હ. ઇમામ હુસેન, (૩) હ. મોહસિન જેઓ નાનપણમાં ગુજરી ગયા હતા, (૪) હ. ઝયનબ, (૫) હ. ઉમ્મે કુલસુમ એ પાંચે હ. બીબી ફાતિમાના પેટે અવતર્યા હતા.

હ. ખઉલા પેટે (૬) હ. મુહમ્મદ અકબર ઉર્ફે મુહમ્મદ હનીફ, હ. અમામાના પેટે (૭) હ. મુહમ્મદ અલઅસગર, હ. લયલાના પેટે (૮) હ. અબ્દુર્રહમાન બકબ અબુબકર અને (૯) હ. ઉબયદુલ્લાહ, હ. ઉમ્મે હબીબીના પેટે (૧૦) ઉમર અને (૧૧) હ. રૂકૈયા, હ. ઉમ્મુલ બનીના પેટે (૧૨) હ. અબ્બાસ, (૧૩) હ. અબ્દુલ્લાહ, (૧૪) હ. ઉસમાન અને (૧૫) હ. જાફર, હ. અસમાના પેટે (૧૬) યાહયા અને (૧૭) ઔન.

આ ઉપરાંત હ. ઉમ્મુલ હસન હ. ઝયનબ, હ. સુગરા હ. મયમુના, હ. અમામા, હ. ફાતિમા, હ. ઉમ્મે હાની અને હ. ઉમ્મે સલમા હઝરત અલી અ. ની શાહઝાદીઓ હતી.

હઝરત અલી અ. એ જોમો સિફાર્યા બાદ કુફામાં ફુરાત નદીના–પુરમાંથી ગામનું રક્ષણ કરવા માટે બાંધેલા બંધ (પુસ્તા) નજદીક આપના જીસ્મ મુબારકને સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું હતું. અત્રે પાછળથી "નજફ" શહેર વસાવવામાં આવ્યું હતું.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH HUSSAIN
(A. H. 40-61)

.........0.........

(૨)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ હુસેન અ૦

(હિજરી સન ૪૦-૬૧)

જન્મ

હઝરત ઈમામ શાહ હુસેન અ. નો મુબારક જન્મ મદીના શરીફમાં તા. ૩જી શાબાન હિજરી સન ૪ માં થયો હતો. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. માતાના ગર્ભાવાસમાં ૭ માસ રહયા હતા. ઇતિહાસકારો દર્શાવે છે કે હઝરત ઇસા બિન મરિયમ અને યાહ્યા બિન ઝકરિયા સિવાય એટલો ટુંકા સમય માતાના ગર્ભાવાસમાં રહીને જનમ્યા હોય તો તે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. છે.

નામ અને લકબ

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના પિતાશ્રી હઝરત અલી અ. અને આપના માતુશ્રી હઝરત નબી સાહેબના પ્યારા પુત્રી જનાબ ફાતિમતુઝ-ઝોહરા છે. આપનું મુખ્ય નામ હુસેન અને ઉપનામ 'અબા અબ્દુલ્લાહ' હતું. આપશ્રીના લકબો ઘણા છે.

બાલ્યાવસ્થા

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની બાલ્યાવસ્થા અને આપશ્રી પ્રત્યે આપના નાનાશ્રી હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ના અનહદ પ્રેમના અનેક બનાવો પુસ્તકોમાં વર્ણવેલા છે. હઝરત મુહમ્મદ સ. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને ઘણું ચાહતા હતા. હઝરત મુહમ્મદ સ. જ્યારે બંદગી કરતા અને સિજ્દામાં જતા ત્યારે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. આપના નાના સાહેબના ખભા ઉપર સ્વાર થતા. તેઓ પાછા ઉતરતા નહિ ત્યાં સુધી નબી સાહેબ સિજદામાં જ રહેતા હતા.

ત્રણ શરતો

હઝરત મૌલા મુર્તઝાઅલી અ. ની બાદ ઈમામતની મસનદ પર હઝરત ઇમામ હુસેન અ. બિરાજમાન થયા.

એમના વડીલ બંધુ હઝરત હસન અ. ને લોકોએ અમીર મુઆવિયા સામે ઇસ્લામમાં દાખલ થતી બાદશાહતની પહેલી બિદઅતને નિર્મુળ કરવા માટે તૈયાર થવા કહ્યું. પરંતુ હઝરત હસન અ. તો સંસાર વિરકત થઇ યાદે ઇલાહીમાં લીન રહેતા હતા અને મુસ્લિમોનું વ્યર્થ લોહી રેડાય એ ચાહતા નહોતા, છતા કુફાવાસીઓના આગ્રહથી એમણે યુધ્ધના મોરચા માંડયા હતા. પરંતુ આ યુધ્ધમાં પણ છેલ્લી ઘડીએ કુફાવાસીઓ બેવફા નીવડતા, હઝરત હસન અ. એ અમીર મુઆવિયા સાથે સુલેહ કરી અને આ ત્રણ શરતે સુલેહ થઇ: ૧. હઝરત અલી અ. માટે જાહેર કે ખાનગીમાં ભૂંડા શબ્દો બોલવા નહિ. ૨. હઝરત અલી અ. ના કુટુંબને ખર્ચ પુરતું વર્ષાસન આપવું અને ૩. અમીર મુઆવિયા પોતાના પછી કોઇને રાજગાદીએ નિમી જાય નહિ.

આ સુલેહ થયા પછી જાહેરમાં તો શાંતિ જણાવા લાગી, પરંતુ અમીર મુઆવિયાના હૃદયમાં ત્રીજી શરત ખટકતી હોવાથી તેનો ઇલાજ કરવા તે અંદરખાનેની યોજનાઓ ઘડવા લાગ્યો કારણ કે હઝરત ઉસ્માનના ખૂનના બદલાના હેઠળ તેણે મેળવેલી રાજસતા પોતાના વંશ માટે મૂકી જવાની તેની ઇચ્છા હતી.

'તારીખુલ ઇસ્લામ' ના કર્તા જણાવે છે કે મુઆવિયા પોતાની હયાતીમાં જ પોતાના પુત્ર યઝીદને રાજગાદીએ નિમવાનો પ્રયાસ કરતો હતો, કારણ કે યઝીદ હઠીલો ને દુરાચારી હોવાથી મુઆવિયાના સાથીદારોના વિચારો પણ તેના માટે સારા નહોતા અને તેનામાં કોઇ જાતની લાયકાત નહોતી, વળી યઝીદ જાતે રાજ્ય લોભી હોવાથી ચાલુ ઘટનાઓ ઉપર બહુ લક્ષ આપતો હતો અને તેથી અમીર મુઆવિયાના મનમા પણ તેના સાથીદારોએ કાંઇ જુદુંજ ઠસાવેલું હતુ છતા પણ, હઝરત હસન અ. સાથે થયેલી શરત ભવિષ્યમાં નડશે અને હઝરત હસન અ. જયાં સુધી હૈયાત હોય ત્યાં સુધી યઝીદ નિર્વિઘ્ને રાજયધિકારી થઈ શકશે નહિ, એમ અમીર મુઆવિયા ધારતો હોવાથી તેણે હઝરત હસન અ. ને ઝેર આપવા માટે, હઝરત હસન અ. ની બીબી જાઅદાને એક લાખ દિરહમ અને યઝીદ સાથે લગ્ન કરી આપવાની લાલચ આપી. બીબી જાઅદા આ લાલચમાં ફસાઇ ગઇ અને બેવફા નીવડી, પોતાના પતિને ઝેર આપ્યું, જેથી એમની વફાત થઇ. આ દુ:ખદ બનાવ પછી મુઓવિયાએ બીબી જાએદાને ઠરાવેલી રકમ મોકલાવી કહેવડાવ્યું કે, "લાલચને વશ થઇ પોતાના પતિનો પ્રાણ હરનાર સ્ત્રી ઉપર વફાદારી માટે વિશ્વાસ શી રીતે રાખી શકાય? આ કારણે યઝીદ સાથેના લગ્નનો સ્વીકાર કરી શકાય એમ નથી." આ સાંભળીને જાએદાના પસ્તાવાનો પાર રહયો નહિ. આ પ્રમાણે અમીર મુઆવિયાનો હેતુ પાર પડી જતા તેણે બીજી નડતરો દૂર કરવા તરફ પોતાનું લક્ષ રોકયું.

યઝીદની બયઅત માટે મુઆવિયાની ચળવળ

કુફાના હાકેમ મુઘીરા બીન શોઅબાને હાકમપદનો ઘણો મોહ હતો. અમીર મુઆવિયાની ઇચ્છા ન હોવા છતા યઝીદની બયઅત લેવાના બહાને તે પોતાના હાકમપદને ટકાવી રાખવા માંગતો હતો, 'તારીખુલ ખુલ્ફાના' મંતવ્ય અનુસાર મુઘીરા બિન શોઅબાના સુચનથી યઝીદની બયતની ચળવળના મુળ નંખાયા હતા. પોતાના સ્વાર્થ ખાતર તેણે કરેલા સૂચનથી, યઝીદને ખિલાફતપદે બેસાડવાનો અમીર મુઆવિયાનો વિચાર દ્રઢ થઇ જતાં તેણે હવે વ્યવહારુ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. સર્વથી પહેલાં શામ–જ્યાં બની ઉમૈયાનો પ્રભાવ સારો હતો અને તે પછી ઇરાકવાસીઓથી યઝીદની બયઅત લેવામાં આવી

હિજરી સન ૫૧ માં અમીર મુઆવિયાએ હજને બહાને મકકા શરીફ જઇ યઝીદ માટે પોતાની મૌજુદગીમાં પરાણે બયઅત લેવા માંડી, એ વખતે આગેવાન ગણાતા ચાર શખ્સો હતા ૧. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ૨. પ્રથમ ખલીફ હઝરત અબુબકરના પુત્ર અબ્દુર્રેહમાન, ૩. બીજા ખલીફ ઉમરના પુત્ર અબ્દુલ્લાહ. ૪. અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબેર; આ ચાર શખ્સો ભવિષ્યમાં યઝીદના માર્ગમાં કંટકરૂપ થઇ પડશે એમ અમીર મુઆવિયા માનતો હોવાથી પ્રથમ તેણે અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમરને અને પછી અબ્દુર્રેહમાન બિન અબુબકરને પોતા પાસે તેડાવીને યઝીદની બયઅત કરવા માટે સમજાવ્યા, પરંતુ તેઓ બન્નેએ જયારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઇન્કાર કર્યો ત્યારે અમીર મુઆવિયાએ ધમકી આપતાં કહ્યું: "હું એટલુંજ જોવા ઇચ્છું છું કે યઝીદથી કોણ કોણ વિરુધ્ધ છે?" અબ્દુર્રેહમાને તો તેનો કડક જવાબ આપી રૂખસદ લીધી.

ત્યાર બાદ અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબેરનો વારો આવ્યો. અમીર મુઆવિયાએ તેને કહ્યું: "તું તો એક પ્રપંચી લોકડી છો અને તેં આ બન્નેના કાનમાં ફુંક મારીને તેઓનો અભિપ્રાય બદલાવી નાખ્યો છે." આ સાંભળી ઇબ્ને ઝુબેરે કહ્યું: "જો તમે ખિલાફતથી કંટાળી ગયા હો તો પછી સિંહાસનનો ત્યાગ શા માટે કરતા નથી?" આ જવાબ આપી ઇબ્ને ઝુબેર રવાના થઇ ગયા. પછી અમીર મુઆવિયાએ મિમ્બર પર ચઢીને લોકોને સંબોધીને કહ્યુ કે: "અમોએ વિરોધીઓની આવી વાતો સાંભળી છે. તેઓનું કહેવું છે કે અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર, અબ્દુર્રહમાન બિન અબુબકર અને અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબેર કોઇ કાળે પણ યઝીદની બયઅત કરવાના નથી, વસ્તુત: તેઓએ બયઅત કરી છે." લોકોએ જવાબ આપ્યો કે આમ જનતા સમક્ષ તેઓ બયઅત કરશે નહિ ત્યાંસુધી અમે માનવાના નથી.

આમ છતાં યઝીદની ખિલાફતના કાર્યમાં ખલેલ ન પડે તે માટે, શહેરમાં એવી અફવા ઉડાવવામાં આવી કે ઉપલા ત્રણે આગેવાનોએ યઝીદની બયઅત કરી લીધી છે. ખરી રીતે તો એ ત્રણે જણ તેની વિરુધ્ધતા કરી રહ્યા હતા, બીજી તરફથી મરવાન બિન હકમ મદીના મુનવ્વરામાં યઝીદ તરફથી લોકોની બયઅત પરાણે લઇ રહ્યો હતો. આ પ્રયત્ન ચાલુ હતા તે દરમ્યાન અમીર મુઆવિયાનું હિજરી સન ૬૦ના રજબ માસમાં અવસાન થયું.

યઝીદ રાજગાદીએ.

અમીર મુઆવિયાના મરણ પછી યઝીદ પોતે બહાર પડયો. શામીઓએ તેની બયઅત કરી લીધી. ત્યારબાદ યઝીદે મદીનાવાસીઓને પોતાની બયઅત કરવાનો સંદેશો મોકલાવ્યો. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. તથા અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબેરે તેનો અસ્વીકાર કર્યો અને તેજ રાત્રે તેઓ મદીના મુનવ્વરા છોડી મકકા મોઅઝ્ઝમા ભણી પ્રયાણ કરી ગયા.

કુફાવાસીઓનું આમંત્રણ

આ સમયે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. રાજ્યસત્તાથી અલગપણું જાળવી રહ્યા હતા, અને તે યઝીદની બયઅત નહિ કરવાના હેતુને લઇને હતું. આ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ હુસેન અ. પર કુફાવાસીઓના અનેક પત્રો આવવા લાગ્યા. જેમાં યઝીદના કારણે ઇસ્લામમાં પ્રચાર પામતી અધર્મિ માન્યતા અટકાવવાનો આગ્રહ થઇ રહ્યો હતો અને યઝીદના દુરાચારને લઇને પ્રજાજનોને ભોગવવા પડતાં કષ્ટોનો હ્રદયદ્રાવક ચિતાર પણ આપવામાં આવ્યો હતો. આટલું છતાં હઝરત ઇમામ હુસેન અ. શાંતજ રહ્યા હતા.

કુફાવાસીઓ અધીરા થઈ ગયા અને આપશ્રીની હુઝુરમાં ડેપ્યુટેશન સાથે એક પત્ર મોકલ્યો, જેમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે: "યઝીદે અત્યાચાર માંડયો છે. નિર્દોષ લોકોનાં ખૂન કરાવે છે અને તેમનાં ધન માલ લુંટાવે છે. ચોતરફ ત્રાસ વર્તી રહ્યો છે. અમે આપને હજારો પત્રો લખી ચુકયા છીએ, હવે અમો કુફાવાસીઓ આપને અરજ કરીએ છીએ કે કૃપા કરી આપ એક વખત કૂફામાં આવો, અમો આપની સાથે રહીને યઝીદ સામે ધર્મયુધ્ધ લડીશું અને તેમ કરતાં અમારું મૃત્યુ થશે તો ઘણી ખુશી સાથે મૃત્યુને ભેટીશું. ખુદાના ખાતર અમોને અધર્મતામાંથી ઉગારો અને ફરીથી હકની સ્થાપના કરો. અમે દરેક રીતે આપની સેવામાં હાજર છીએ.

હઝરત મુસ્લિમની ઘટના.

યઝીદના અત્યાચારનું આવું ત્રાસભર્યું વર્ણન સાંભળી હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને ઘણું લાગી આવ્યું અને તેની ખરી તપાસ કરવા માટે મક્કાથી આપના કાકાના દીકરા હઝરત મુસ્લિમ બિન અકીલને કુફા ભણી વિદાય કર્યા અને ફરમાવ્યું કે, કુફાથી આવેલા એલચી અને કુફાવાસીઓના સંખ્યાબંધ પત્રોની હકીકત ખરી હોય તો અમોને જણાવજો, તે પછી અમો કુફા તરફ પ્રયાણ કરશું.

હઝરત મુસ્લિમ પોતાના બે મદદનીશ અને બે બાળકો સાથે લઇને કુફા ભણી રવાના થયા. આ મુંસાફરીનો માર્ગ વિકટ હોવાથી માર્ગમાં પાણીની અછત થતાં મુસ્લિમનો એક સાથી અર્ધરસ્તે મરણ પામ્યો. હવે પોતાના બે બાળકો અને સાથી સહિત ઘણા સંકટો વેઠી હઝરત મુસ્લિમ કુફામાં દાખલ થયા. અહિ તેઓએ મુખતાર બિન અબુ ઉબયદાના ઘેર પ્રથમ ઉતારો કર્યો.

હઝરત મુસ્લિમનાં હાથે બયઅત.

હઝરત મુસ્લિમના આગમનની કુફીઓને ખબર પડતાંજ ટોળાબંધ લોકો તેમની મુલાકાતે આવવા લાગ્યા અને હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની બયઅત કરી પોતાનો જુસ્સો જાહેર કર્યો. અત્રે મોટી સંખ્યામાં કુફાવાસીઓએ તેમના હાથે બયઅત કરી.

કુફાવાસીઓનો પ્રેમ અને પ્રવૃત્તિ જોઇ પહેલાંજ દિને હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને પત્ર લખી હઝરત મુસ્લિમે જણાવ્યું કે, "બાર હજાર કુફાવાસીઓએ મારા હાથ ઉપર આપની બયઅત કરીને પોતાના જાન માલ અને ઓલાદ આપના ચરણોમાં કુરબાન કરવાની વફાદારી દર્શાવી છે. "બયઅત" નું કામ ચાલુ છે. બીજા એક લાખ માણસો તૈયાર છે, જેઓ આપની પધરામણી સુધીમાં "બયઅત" કરી લેશે; માટે આપ સમય નહિં જવા દેતાં સત્વર પધારવાની મહેરબાની કરશો."

હઝરત મુસ્લિમનો આ પત્ર લઇને કુફાના બે સવાર મદીના ભણી રવાના થઇ ગયા અને હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના હાથ મુબારકમાં પત્ર મૂકી વિનંતી કરી કે, "આપ કુફા પધારવા કૃપા કરો. સઘળા કુફાવાસીઓ આપની આતુરતાથી વાટ જોઇ રહ્યા છે."

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ પ્રત્યુત્તરમાં ફરમાવ્યું "તમે પાછા કુફે રવાના થઇ જાઓ, અમે નજદિકમાં આવશું." હઝરત મુસ્લિમને એ સંદેશો પહોંચાડજો.

કુફાના આ સવારો ગયા પછી પચાસ કુફાવાસીઓનું એક બીજું ડેપ્યુટેશન હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને તેડવા આવ્યું અને કુફા ભણી પ્રયાણ કરવા આગ્રહ કરવા લાગ્યું. કુફાવાસીઓને એક પત્ર લખી આપીને હઝરત ઇમામ હુસેન અ એ તેમને રવાના કર્યા, થોડો વખત પસાર થતા એક ત્રીજું ડેપ્યુટેશન ઇમામની હુઝુરમાં કુફાથી આવી પહોંચ્યું. તેણે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને કુફા ખાતે તેમની સાથે પધારવા ઘણી કાકલુદીભરી અરજ કરી. કુફાવાળાઓનો આટલો બધો આગ્રહ જોઇ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ વીરતા સાથે ભવિષ્યનો સામનો કરવા કુફા તરફ પ્રયાણ કરવાની ઝડપી તૈયારી કરવા માંડી.

આ સમયે કુફાના હાકેમ નોઅમાન બિન બશીર અન્સારી હતા. યઝીદના કેટલાક પક્ષકારો તેની પાસે જઇને કહેવા લાગ્યા કે, "તમો અંધારામાં ગોથા ખાઓ છો. વાતાવરણમાં શું બની

રહ્યું છે તેની તમને કશી ખબર નથી. એક તરફ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. કુફે આવવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે અને બીજી તરફ હઝરત મુસ્લિમના હાથ પર અનેક કુફાવાસીઓ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની તરફેણમાં "બયઅત" લઇ રહ્યા છે. આ જોતા હઝરત મુસ્લિમને કતલ કરવામાં નહિ આવે તો યઝીદના હિત જોખમાશે અને તેનું માઠું પરિણામ આવશે."

નોઅમાન બિન બશીરે તેઓને ઉતર આપતા કહ્યું :-તમોએ મારી પાસે જે બાબત રજૂ કરી તેનો મૂળ મુદ્દો શું છે અને તમે જે કહો છો તેમા કેટલી સત્યતા છે તેની કાંઇ સાબિતી આપી શકો છો ? આ સિવાય હઝરત મુસ્લિમને હું કાંઇપણ કરી શકતો નથી. ન તો હું તેમને કેદ કરવા તૈયાર છું અને ન તો તેમને કતલ કરવાની મારી ઇચ્છા છે. પૂરાવાની ગેરહાજરીમાં કશુંએ થઇ શકે નહિ.

કુફામાં ઇબ્ને ઝિયાદના દાવપેચ

નોઅમાન બિન બસીર અન્સારી બની ઉમૈયાની નોકરીમાં હતા, પરંતુ હઝરત પયગમ્બર સ. ના એક "અસહાબી" તેમજ બની ફાતિમાના ચાહકોમાંના એક હતા. તેથી તેમણે યઝીદના પક્ષકારોએ ઊડતો જવાબ આપ્યો. બની ઉમૈયાના લોકો નોઅમાનની આ વલણ જોઇ ઉશ્કેરાઇ ગયા અને યઝીદને આ સઘળી હકીકત અતિશ્યોકતી સાથે લખી મોકલાવી. આથી યઝીદે ક્રોધે ભરાઇને, પોતાના ગુલામની સલાહ મુજબ, નોઅમાનને કુફાની હાકેમીમાંથી પદભ્રષ્ટ કરી તેની જગ્યાએ ઇબ્ને ઝિયાદની નિમણુંક કરી અને તેને લખી જણાવ્યું કે હ. મુસ્લિમને કુફામાંથી જીવતા જવા દેશો નહિ. આ સમયે ઇબ્ને ઝિયાદ બસરાનો ગવર્નર હતો. તેને યઝીદનો પત્ર મળતાંજ તે વેશ બદલી કુફામાં દાખલ થયો અને હ. મુસ્લિમના, પોતાના ગુલામ મારફતે ત્રણ હજાર દિરહમ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની હુઝુરમાં ભેટ ધરવાના બહાને, શોધ કરી લીધી. હઝરત મુસ્લિમને તેની જાણ થઈ જતા હાની ઇબ્ને ઉરવાહના ઘરમાં રહ્યા. ઇબ્ને ઝિયાદને તેની પણ બાતમી મળી ગઇ, તેથી તેણે હાનીને બોલાવીને હ. મુસ્લિમને પોતાની પાસે લઇ આવવા હુકમ કર્યો, હાનીએ નિડરતાથી ઇન્કાર કરતાં ઇબ્ને ઝિયાદે તેને સખત માર માર્યો. કુફાવાસીઓને ખબર પડતાં, ઇબ્ને ઝિયાદની "કસરૂલ ઇમારત" તરફ તેઓએ ધસારો કર્યો. ઇબ્ને ઝિયાદ ગભરાયો. વાતાવરણ બગડતું જોઇ, કાઝી મારફતે લોકોને શાંત કરવા માટે, "હાનીને હ. મુસ્લિમના સમાચાર પૂછવા માટે રોકેલ છે, તેમને કંઇપણ દુઃખ આપવામાં આવશે નહિ." એવી જાહેરાત કરાવી, આથી એકઠી થયેલી માનવમેદની વિખરાઇ ગઇ.

હઝરત મુસ્લિમની શહાદત

હાનીના કેદની વાત સાંભળીને ચાલીશ હજાર કુફાવાસીઓ હઝરત મુસ્લિમના ઘર આગળ એકઠા થઇ જવાથી તેમજ ઇબ્ને ઝિયાદનાં મહેલમાં મોટા મોટા આગેવાન કુરીઓની વાટાઘાટના પરિણામે હાનીને છોડી મૂકવામાં આવ્યો. ઇબ્ને ઝિયાદનો આ પ્રપંચ હતો. પરંતુ લોકો તેને સમજી શકયા નહિ અને સઘળા વિખેરાઈ ગયા. ત્યારબાદ હઝરત મુસ્લિમ હાનીના ઘેરથી નીકળી એક વૃધ્ધાના ઘેર રાત વિતાવી. વૃધ્ધાનો પુત્ર, મહમદ અશઅસનો ગુલામ હોવાથી, તેણે બાતમી આપી દેતાં યઝીદના લશ્કરે વૃધ્ધાના ઘરને ઘેરી લીધું. હઝરત મુસ્લિમે એક પળમાં વાતાવરણ જાણી લઇ, બહાદુરી સાથે બહાર આવી મ્યાનમાંથી તલવાર ખેંચીને યઝીદના લશ્કરને પડકાર કર્યો કે "તમોને હઝરત અલી અ. ની ઝુલફિકારના ઘા યાદ નથી ? અમે તેની છાયામાં વસેલા 'હક રાહના ફિદાઇ' છીએ. 'ના હક-બાતીલ'નો નાશ કરનારા લડવૈયા છીએ. આજે તમારી ખબર

અમારી તલવાર લેશે !" આ બોલવા સાથે હઝરત મુસ્લિમ યઝીદના લશ્કર પર તૂટી પડયા. તેમની કુમકે હાની બિન ઉરવાહ આવી પહોંચ્યા તેની તલવાર પણ ઝપાટાબંધ ચાલવા લાગી. પરંતુ શત્રુઓનું સંખ્યાબળ વધુ હોવાથી હઝરત મુસ્લિમ અને હાની બિન ઉરવાહ જખમોથી લોહીલોહાણ થઇ ગયા અને પીડા અને થાક પણ જણાવા લાગ્યો. આ સ્થિતિ જોઇ યઝીદના લશ્કરે ખુબ જોરથી ધસારો કર્યો, અંતે બન્નેને કેદ કરી ઇબ્ને ઝિયાદ પાસે લઇ ગયા. તેણે એ બંનેને કોઠા ઉપર લઇ જઇ નિર્દય રીતે કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યો. આ સાંભળી હઝરત મુસ્લિમ અને હાની બિન ઉરવાહ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની ખિદમત કરતાં શહીદી મળે તેને ન્યામત સમજી હસતે મુખડે શાહદતને પામ્યા.

હઝરત મુસ્લિમ જાણતા હતા કે કુફાવાસીઓ બેવફા છે, તેને હું પહોંચી વળીશ. પરંતુ મારા બંને બાળકને મદીના રવાના કરી દઉં તો બહેતર થશે. તેથી કેદ પકડાવા અગાઉ પોતાની ધારણા અનુસાર નોકરો સાથે પોતાના બાળકોને મદીના રવાના કર્યા, પણ કુદરતને કંઇ જુદું જ કરવું હતું. બાળકો માટે પણ શહીદી મરતબો નિર્માણ થયેલો હતો. તેથી તેઓ માર્ગ ચૂકી જઇ યઝીદના એક લશ્કરી અમલદાર હારિસના હાથે ચઢયા તેણે આ બંને બાળકોને કત્લ કરી નાખ્યા. એવી રીતે હઝરત મુસ્લિમ, હાની બિન ઉરવાહ અને હઝરત મુસ્લિમના બન્ને બાળકોની લડાઈ પહેલાંજ શહાદત થઇ.

હ. ઇમામ હુસેન અ. ની રવાનગી.

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને હઝરત મુસ્લિમનો પત્ર મળતાં મકકાથી કુફા ભણી જવા આપ કયારના રવાના થઇ ચૂકયા હતા અને "કાદસિયા"ના ત્રણ માઇલના ફાસલા ઉપર આવી પહોચ્યા હતા. જાસુસો દ્વારા તેની ખબર યઝીદને મળી ચૂકી હતી કે, હ. ઇમામ મકકાથી પ્રયાણ કરી ચૂકયા છે. આ ખબર પહેલાથીજ યઝીદે લશ્કરી વ્યવસ્થા કરી રાખી અને "કાદ. સિયા" નઝદિક હઝરત ઇમામ હુસેન અ. પહોંચ્યા કે, તેમનો માર્ગ રોકવા યઝીદી સેનાપતિ હુર ઇબ્ને રિયાહી એક હજારના સૈન્ય સાથે આવી પહોચ્યો. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ તેને વિગતવાર સમજાવ્યું કે, કુફાવાસીઓના આમંત્રણથી અમો તમારા મહેમાન બનીને આવ્યા છીએ અને પાછળથી દગો દેવો એના જેવું ખરાબ કાર્ય કોઇ નથી. તું મારા નાના હઝરત મુહમ્મદ સ. નો કલમો પડે છે; તેમનોજ હું નવાસો છું. મારો સામનો કરવાથી તારી સઘળી બંદગી રદ જશે. આ બે દિવસની તકલાદી દુનિયાના લોભમાં તારી આકેબત બરબાદ ન કર, તું યાદ રાખજે કે આટલું કરવા છતાં દુનિયા તારી થવાની નથી!" હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના આ ઉપદેશથી તેનો હૃદયપલટો થઇ ગયો અને તેણે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની સેવા સ્વીકારી લીધી.

કરબલાની ભૂમિમાં

ત્યારબાદ હુરની અરજ ઉપરથી હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ કુફાનો રસ્તો બદલીને "કરબલા" ભણી રવાના થઇને ત્યાં પડાવ નાખ્યો. આ જોઇ ઇબ્ને ઝિયાદે ઉમર સાદને 'રય'નો પ્રાંત જાગીરમાં આપવાની લાલચ આપીને તેની સરદારી હેઠળ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. નો સામનો કરવા લશ્કર મોકલાવ્યું. કરબલામાં આ સમયે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. સાથે ૭૨ કુટુંબીઓ અને સ્નેહીઓ મળીને કુલ્લે ૧૪૦ જણ હતા. જેઓ હથિયાર સજીને હારબંધ યઝીદીઓનો સામનો કરવા ફિદાગીરીથી ઉભા રહ્યા.

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની અંતિમ ઇચ્છા મુસલમાનોનું વ્યર્થ લોહી ન રેડાય તેવી હોવાથી ઉમર સાદ સાથે આપે સંદેશા ચલાવ્યા જે તે એક અઠવાડિયું નીકળી ગયું. આખરે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ સંધિ કરવા ઇચ્છા દર્શાવી કે, યઝીદને એવો ભય લાગતો હોય કે તેની ખિલાફત છીનવી લેશું, તો અમે મક્કા અથવા અન્ય સ્થળે ચાલ્યા જઇએ. પરંતુ કોઇપણ રીતે યઝીદની બયઅત તો અમે કરનાર નથી. ઉમર સાદે પોતાને એમા કશો પણ વાંધો ન હોવાનું જણાવી, હઝરત ઇમામ હુસેન અ. સાથેની વાતચીતનો વિગતવાર અહેવાલ ઇબ્ને ઝિયાદને લખી મોકલાવ્યો. જેના જવાબમાં ઇબ્ને ઝિયાદે લખ્યું કે, "પ્રથમ હઝરત ઇમામ હુસેન અ એ મારી પાસે આવી યઝીદની બયઅત કરવી જોઇએ અને તે પછી તેમને યઝીદ પાસે લઇ જવામાં આવશે." હઝરત ઇમામે તેનો ખૂલ્લો ઇન્કાર કર્યો. ઇબ્ને ઝિયાદની આવી કડક વલણને અંગે સુલેહના સંદેશા પડી ભાંગ્યા અને યુધ્ધની તૈયારીઓ થવા લાગી.

સંદેશાઓમાં વિલંબ

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. કરબલાના મેદાનમાં મોહર્રમની પહેલી તારીખે આવી પહોંચ્યા હતા, પરંતુ સંદેશાઓમાં સાત દિવસનો વિલંબ થયેલો હોવાથી, મોહર્રમની આઠમી તારીખ થવા આવી અને ઉમર સાદે કંઇપણ હિલચાલ કરેલી ન હોવાથી ઇબ્ને ઝિયાદ છંછેડાયો અને હઝરત ઇમામ હુસેન અ. સામે આક્રમણ શરૂ કરી દઇને તેમનું માથું મુબારક પોતાની પાસે મોકલી આપવાનો હુકમ કાસિદ સાથે લખી મોકલાવ્યો અને જો ઉમર સાદ, હઝરત ઇમામ હુસેન અ. પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી જરાપણ વિલંબ કરે, તો તેને પણ કેદ કરીને, હઝરત ઇમામ હુસેન અ. સામે આક્રમણ કરવા માટે શિમ્ર ઝીલ જોશનને, રવાના કર્યો. મોહર્રમની તા. ૯ મીના સાંજે ચાર વાગ્યાના શુમારે ઇબ્ને ઝિયાદનો હુકમ મળતા, ઉમર સાદ લડવા તૈયાર થયો અને ફુરાત નદીના કિનારાનું મુખ રોકી રાખવા તેણે પાંચસો સૈનિકો સાથે ઉમર બિન હજ્જાજને મોકલાવ્યો.

રણભૂમિમાં અંતિમ સંદેશ

મોહર્રમની દસમી તારીખ થતા હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ જોઇ લીધું કે યઝીદના પક્ષકારો કોઇપણ માર્ગે માનવાના નથી. યુધ્ધજ અંતિમ માર્ગ છે તેથી આપે પોતાની સાથે આવેલાઓને સંબોધીને ફરમાવ્યું: "તમારી સાથે યઝીદીઓને કશો સંબધ નથી, તેઓને અમારી સાથેજ શત્રુતા છે, માટે તમે જયાં જવું હોય ત્યાં સુખેથી જઇ શકો છો."

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના સાથીઓએ ઉતર આપ્યો કે :—"યા મૌલા જે આપનો દુશ્મન છે, તે અમારો પહેલેથીજ દુશ્મન છે, જેથી પહેલા અમે અમારી કુરબાની આપીને યઝીદીઓને પૂરવાર કરી આપશું કે બેવફાઇ સામે વફાદારી શું કરી શકે છે ! એ કુમાર્ગીઓની આંખો તેથી ખૂલશે અને અમને આપની ખિદમતનો લાભ મળશે, અમારી ઇચ્છા તો તમારી સાથે અંત સુધી રહેવાની છે. અમારું ગમે તે થાય તેની અમો દરકાર કરતા નથી. અમારા મૌલાની પ્રસન્નતા એજ અમારું જીવનધ્યેય છે."

સાથીઓનો આવો ફિદાગીરી ભરેલો ઉતર સાંભળ્યા પછી ઉંટ પર સવાર થઇને યઝીદી લશ્કરને સંબોધી હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ અંતિમ સંદેશો આપતા ફરમાવ્યું: "તમારામાંથી જે અમોને જાણે છે અને જે નથી જાણતા તે સઘળાને હું જણાવું છું કે અમે હઝરત મુહમ્મદ સ. ના નવાસા છીએ. હઝરત ઈસા અ. ની અથવા હઝરત મુસા અ. ની કોઈ પણ નિશાની આજે

મૌજુદ હોત તો તેમની ઉમ્મત પોતાના નબીની યાદગીરીની વસ્તુ માની તેને પોતાની આંખે લગા. ડત, તેનું સન્માન કરત, આજે તમને શું થયું છે કે અમારા પવિત્ર નાનાની ઉમ્મત તરીકે પોતાને ઓળખાવીને, અમારા વિરોધી થઈ અમારા લોહીના તરસ્યા બન્યા છો. અમે આ સંસારથી વિરક્ત થઇને અમારા ચાહકો વચ્ચે જીવન નિર્ગમન કરતા હતા. અમારા વિષે શત્રુઓને ભય હતો, તે દુર કરવા માટે મદીનાથી મક્કા આવી રહયા હતા. ત્યાં પણ તેઓએ અમને નચિંતતાથી બેસવા નહિં દેતા સંખ્યાબંધ કાગળો લખીને કાસિદો પર કાસિદો મોકલી અમને બોલાવ્યા અને અમે તમારી વચ્ચે આવ્યા ત્યારે તમે અમારાથી બેવફા થઈ તલવાર ખેંચી અમારી સામે ઊભા રહયા છો.

કરબલાનું ઇતિહાસિક યુદ્ધ

આ પ્રમાણેનો ખુત્બો પુર્ણ થતાંજ હુર ઈબ્ને રિયાહી ખુલ્લી રીતે ઇમામના લશ્કરમાં ભળી ગયો. આથી શિમ્ર ગભરાયો અને સઘળા લોકો ઈમામના પક્ષમાં ભળી જશે એવો ભય લાગવાથી તેણે ઉમર સાદને સત્વર યુધ્ધ આરંભવાનું સૂચન કરતાં ઉમર સાદે તીર ફેંકીને યુધ્ધનો ધોરણસર આરંભ કર્યો. પ્રથમ ઇબ્ને ઝિયાદ અને ઉમર બિન સાદના કુશી ગુલામો રણ-ભૂમિમાં સામનો કરવા આવતાં વહબ બિન અબદુલ્લાહ કલબીએ તે બન્નેને કતલ કરી નાખ્યા, જેથી યઝીદી પક્ષના સાલિમે કૂદી આવીને વહબ ઉપર તલવારનો ઘા કરીને તેમને શહીદ કર્યા. ત્યારપછી હઝરત ઇમામે હુસેન અ. ના પક્ષમાંથી હસન અને કતેઅ નામના બે યોધ્ધાઓ શત્રુ દળના પુષ્કળ માણસોનો કચ્ચરઘાણ કાઢીને શહાદતને મરતબે પહોંચ્યા. હવે હુર મેદાનમાં આવ્યો, અમીર હસાન બિન નમીરનો વધ કરી, તેણે યઝીદી સૈન્ય પર જોશભેર આક્રમણ કર્યું. જેના પરિણામે સેંકડો કાફરો માર્યા ગયા. શત્રુદળમાં ત્રાસ વર્તાઈ ગયો. આ જોઈ ઉમર સાદ ગભરાયો અને યઝીદી લશ્કરને એકત્રિત આક્રમણ કરવાનો હુકમ આપ્યો. હુર શત્રુદળ સાથે એકલે હાથે ઘણીવાર સુધી યુધ્ધ ખેલીને અંતે ઘેરાઈ જતાં તે પણ શહાદત પામ્યો. ત્યારપછી શત્રુઓએ જોશભેર એક સામટો હુમલો કર્યો અને મરણિયા થઇ વધુ બળથી લડવા લાગ્યા. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના બાકી રહેલા માણસો બરાબર જવાબ આપતા રહયા. લડાઇએ ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. હઝરત ઈમામ હુસેન અ. ના પક્ષકારો વીરતાથી શત્રુદળને વિંધતા પોતાના પ્રાણ હસતે મુખડે અર્પણ કરતા હતા. જ્યારે શત્રુઓ લાલસાને અંગે લડવા આવેલા હોવાથી નિશ્વાસ સાથે આંખોમાંથી આંસુઓ વરસાવતા, ચીસો પાડતા, પોતાના પ્રાણ તજતા હતા.

હ. અલી અસગરની શહાદત

અહલેબયતના તંબૂઓ બે હારમાં ગોઠવાયેલા હતા અને એ તંબુઓની પાછળ ખાઈઓ ખોદી તેમાં આગ બાળવામાં આવી હતી. જેથી શત્રુઓ પાછળના ભાગમાંથી ધસારો લાવી શકે નહિ. આ ગોઠવણને અંગે શત્રુઓને ફક્ત સામેથીજ આવવાનો માર્ગ રહેલો હોવાથી, હઝરત ઇમામ હુસેન (અ.) પોતાના કુટુંબીઓનો બચાવ કરી શકયા હતા. શિમ્ર અને તેના સાથીઓએ ખયમા તોડી પાડવાની કોશિશો કરી, પણ સખત મુકાબલા સામે તેમને પાછા હઠવું પડયું. બપોરની બંદગી વખતે બન્ને પક્ષોએ લડાઇ બંધ કરી, પરંતુ બંદગી પૂર્ણ થતાંજ શત્રુઓએ પુનઃ હલ્લો શરૂ કરીને, દુરથી તીર ફેંકવા લાગ્યા. આ વખતે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. આપના નાના શાહઝાદા હ અલી અસગરને

હાથમાં લઇ તંબુ બહાર નીકળતાં એકાએક દૂરથી એક તીર હ. અલી અસગરને વીંધીને આરપાર નીકળી ગયું. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ ફરમાવ્યું : વહાલા ફરજંદ ખુદા તને વધાવી લેશે અને જન્નતમાં તારા દાદા તને જલ્દી મળશે. હું પણ તારી પાછળ આવું છું." તે પછી બાળકનું જીસ્મ આપની બ્હેન હ. ઝયનબને સ્વાધીન કરી પોતે ઘોડાપર સવાર થઇ યઝીદીઓના જુથ વચ્ચે આવી વીરતાથી ઝઝુમવા લાગ્યા. જેને ઘા લાગતો તે કાફરના બે કટકા થઇ જતા અને તે ભુમિપર પડી ધુળ ચાટતો થઇ જતો.

મહાન ફિદાઇ હઝરત અબ્બાસ

હઝરત અબ્બાસ કરબલાની ઘટના બની તે વખતે ભરજવાનીમાં હતા. તેઓએ યુધ્ધ-કળાનું સારામાં સારું શિક્ષણ મેળવેલું હોવાથી, કરબલાના યુધ્ધમાં એમની ખરવીરતા સારી રીતે પ્રકાશમાં આવી હતી. તેઓ હઝરત ઇમામ હુસેન પ્રત્યે અસિમ પ્રેમ ધરાવતા હતા એટલુંજ નહિ પણ તેઓ નાનપણથીજ પોતાના ઇમામ પ્રત્યે ફિદાગીરીની અને ખિદમત કરવાની ભાવના સેવી રહ્યા હતા અંતે કરબલાના યુધ્ધ વખતે એમને એ તક સાંપડી હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એક બાજુ તલવાર ફેરવી રહ્યા હતા, જ્યારે બીજી બાજુ હઝરત અબ્બાસ કાફરો પર સતત મારો ચલાવી, કાફરોનો કચ્ચરઘાણ કાઢી સાહસપૂર્વક આગળ વધ્યા જતા હતા. આ જોઇને શિમ્ર ઝીલ જોશન જેવાનાં મુખેથી પણ આફ્રિનના પોકારો નીકળી ગયા. પરંતુ હઝરત અબ્બાસને હતાશ કરવાના પ્રપંચથી શિમ્ર કહેવા લાગ્યો કે "અમારા હઝારોના લશ્કર સામે તમે જીતવાના તો નથી, નાહક પ્રાણ ખોવા પડશે મને તમારી યુવાની પર દયા આવે છે, તમારા સરદાર હ. હુસેન અ. ને અમે યઝીદની "બયઅત" કરાવ્યા વિના નહિ છોડીએ, માટે મારું કહેવું માનીને યઝીદની સેનામાં આવી જાઓ, હું તમારા માટે ભલામણ કરી તમોને સેનાપતિનો હોદ્દો અપાવીશ."

શિમ્રના આ શબ્દો સાંભળી હઝરત અબ્બાસે તલવાર ખેંચી શિમ્રને કહ્યું "ઓ બદ-કાર! શું તું મને લલચાવી મારા આકાની તાબેદારીથી વિમુખ રાખવા માગે છે? મારા જીસ્મમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી હું કદી પણ ઇમામની તાબેદારી છોડી યઝીદનો સાથી થનાર નથી. તારી લાલચોને હું ઠોકરે મારું છું! શું તું મને કુરીઓ જેવો દગાખોર સમજે છે. મારા આકા હ. ઇમામ હુસેન પર મારી માલ-જાન સર્વસ્વ કુરબાન છે!"

હઝરત અબ્બાસ, કુફ્ફારોના સૈન્યને પોતાની યુધ્ધકળાનો પરિચય આપતા, હઝારોને લોહીનું સ્નાન કરાવતા શત્રુ દળનો કચ્ચરઘાણ કાઢતા હતા. બીજી તરફ ચારે બાજુથી તીર અને તરવારની વર્ષા આ એકલા વીર પુરૂષ પર થવા લાગી. હઝરત અબ્બાસ ઘા ઝીલતા રણભૂમિમાં ઝઝુમતા આગળ વધી રહયા હતા, તેવામાં શામી સૈનિકોએ તેમને ઘેરી લીધા અને નૌફિલ બિન અરઝક નામના એક સૈનિકે ઘેરાનો લાભ લઇ એવી તલવાર મારી કે હઝરત અબ્બાસનો જમણો હાથ, ખભાથી જુદો થઇ ગયો. જમણો હાથ શહીદ થતા કુફ્ફારાએ એકત્રિત થઇ હઝરત અબ્બા-સને ઘા પર ઘા મારવા મંડયા, તેથી એમનું આખું શરીર ઝખમી થઇ જતા પોકાર્યું. "યા મૌલા અદરિકની-યા મૌલા, મારી મદદે આવો." આપના સેવકે પોતાના પ્રાણ કુરબાન કર્યા છે, હવે કેવળ આપના દિદારની આરઝુ છે!"

હઝરત અબ્બાસની શહાદત

આ અવાજ સાંભળીને હઝરત ઇમામ હુસેન (અ.) દોડી આવ્યા અને એ મહાન ફિદાઇનું માથું ખોળામાં લઇને પૂર્ણ પ્રેમભાવથી તેમનાં મુખ ભણી જોયું. બન્નેની આંખો અરસપરસ મળી અને મહાન ફિદાઇ હઝરત અબ્બાસની આરઝુ પૂર્ણ થઇ અને તેમના પ્રાણ હસતે મુખડે આ ફાની દુનિયા તજી ગયાં. હઝરત અબ્બાસની ફિદાગીરી અચળજ રહી. તેઓ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ને આખી જીંદગી "આકા" તરીકે સંબોધતા હતા કદી પણ 'ભાઇ' શબ્દ તેમના મુખેથી ઉચ્ચારાયો નહિ.

હ અલી અકબર અને હ. કાસિમની શહાદત

હઝરત અલી અકબરે પણ કરબલાના મેદાનમાં વીરતાપૂર્વક યુધ્ધ કર્યું. સંખ્યાબંધ યઝીદીઓનો તેમણે પણ સંહાર કર્યો હતો. બની હાશમીઓના પુત્રોમાની વીરતા, ઉદારતા અને હમદર્દીની ભાવના તેમનામાં પૂરેપૂરી હતી. હઝરત અલી અકબર મયદાનમાં વીરતાપૂર્વક લડતા હતા તે દરમ્યાન તેમને ઘણા ઝખમો લાગ્યા હતા. ચોમેરથી યઝીદી સૈનિકો તેમના ઉપર પ્રહારો કરી રહયા હતા તેઓ તેમનો સખ્ત જવાબ દેતા હતા. અંતે મનકદ બિન મરંહ અબદીની બરછીનો તેમને ઘા લાગ્યો. એ ઘા કારી હોવાના સબબે તેઓ પણ શહીદ થયા.

હઝરત અલી અકબર નવયુવાન હતા. ઘણા ખુબસુરત હતા. તેમનો ચહેરો હઝરત નબી સ. થી મળતો આવતો હતો. તેઓ માથે ઝુલફા રાખતા હતા જેથી તેમનુ સૌંદર્ય ઓર દીપી નીકળતું હતું.

હઝરત કાસમ બિન હસન બિન અલી પણ કરબલાના રણજંગમાં બહાદુરીથી લડતાં શહીદ થયા હતા. યઝીદીઓ વચ્ચે તેઓ પણ શુરવીરતાથી લડતા હતા અને હઝરત ઈમામ હુસેન અ. ઉપર પોતાના પ્રાણની કુરબાની કરવાની ભાવના સેવી રહયા હતા. તેઓ ઉગતા યુવાન હતા. હઝરત કાસમ પણ બીજા હાશમી વીરો પ્રમાણે કરબલાના રણજંગમા અરઝક શામીના હાથે શહીદ થયા હતા.

અહલેબયતને આખરી સંદેશો

હઝરત ઈમામ હુસેન અ. ના સઘળા સગા સાથીઓ શહીદ થઈ ગયા પછી, હઝરત ઈમામ હુસેન અ. અહલેબયતને મળવા અને હઝરત ઝયનુલઆબેદીન અ. ની મુલાકાતે ખયમામાં આવ્યા.

આ વખતે હઝરત ઝયનુલઆબેદીન અ. બીમાર હતા. લોખંડનું બખ્તર પગથી તોડવા જતાં એમને ઝખ્મ લાગ્યો હતો અને તેણે બીમારીનું રૂપ લીધું હતું. ખયમામાં હઝરત ઝયનુલ-આબેદીન અ. ચામડાના પાથરણા પર બેઠા હતા. તેમના ફોઈ હ. ઝયનબ આપની બાજુમાં બેઠા હતા. પિતાશ્રીને આવતાં જોઈ આપ ઉઠવા જતા હતા પણ બીમારીની અશકિતને લઇને આપથી ઉઠી શકાયું નહિ. આપે યુધ્ધના સમાચાર પૂછતા, બીમારીમાં આઘાત ન થાય તેના કારણે પૂરે-પૂરી ખબર આપવામાં આવી નહી, પરંતુ હ. ઇમામ હુસેન અ. એ પોતાની આ છેલ્લી મુલાકાત હોવાનું જણાવી ફરમાવ્યું : "વહાલા ફરઝંદ! તમે મારા પછી ખલકના ઇમામ અને કબીલાના રક્ષક છો અને સર્વમાં શ્રેષ્ઠતર છો. અલ્લાહ તમારી શહાદત ચાહતો નથી. તમારી નસલ કયામત

સુધી કાયમ રહેશે, માટે તમે અમારી પાછળ આવશો નહિ." ત્યાર પછી આપના પ્યારા ફરઝંદનો હાથ હાથમાં લઈ અહલેબયતને સંબોધી ફરમાવ્યું : "અમારો આખરી વખત આવી લાગ્યો છે અને તેને અમો ખુશીથી ભેટવા જઇએ છીએ. તમો પણ ખુદાની રઝા પર રાજી રહેજો. મારા પછી ખાનદાનના આગેવાન અને આગારી જગ્યાએ ખલકતના ઇમામ ઝેનુલઆબેદીન છે. એમની આજ્ઞા પ્રમાણે તાબેદારી કરજો."

આ પ્રમાણે અહલેબયતને 'આખરી પયગામ' આપી આપશ્રી ખયમામાંથી બહાર પધાર્યા.

આખરી ઘટના

હઝરત ઈમામ હુસેન અ. ફાતમી પક્ષે હવે એકલાજ યોધ્ધા રહયા હતા. આપશ્રીના સાથીઓ અને કુટુંબીઓ સઘળા આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા હતા એ વાતમાં પણ ખુદાવંદી સંકેત હતો. ખાનદાને નબુવ્વતના સઘળા પુરૂષો પૈકી હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. વિદ્યમાન રહે અને સઘળા કુટુંબીઓ હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની હયાતીમાં શાહદતનો રતબો પામે એમાં એક છુપો રાઝ [ભેદ] સમાયલો હતો. તે પ્રમાણે કુદરતના અટલ નિયમ અનુસાર તેનું પરિણામ આવ્યું. ઇમામને એ માટે હર્ષ કે શોક ન્હોતો અને આવી સ્થિતિ વચ્ચે આપ રણજંગમાં ગયા અને શૂરવીરતાથી લડવા માડયું. યઝીદી સૈનિકો ચોમેરથી પ્રહારો કરવા લાગ્યા, જેથી હઝરત ઈમામ હુસેન અ. નું શરીર ઝખ્મોથી ભરાઇ ગયું, છતાં રણભૂમિમાં આપની તલવાર ચોમેર ઝઝુમી રહી હતી. ચારે બાજુ યઝીદીઓનાં શબોના ઢગલા પડેલા દેખાતા હતા. ઈમામ લડતા હતા, શરીરમાંના ઝખ્મોમાથી લોહી વહેતું હતું. અને એક તીર તેમની પીઠમાં ખુંચ્યું. એ તીરને આપે પીઠમાંથી ખેંચી કાઢયું, પરંતુ ઝુરઆહ ઈબ્ને શરીકે તેમને આ દરમ્યાન તલવારનો ઘા કર્યો. હઝરત ઈમામ હુસેન અ. એ પોતાના હાથે આ ઘા અટકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તે અગાઉ તલવાર પોતાનું કામ કરી ચૂકી હતી. અંતે સિનાઈ ઈબ્ને અનસ નખઇ આપના સામે ધસી આવ્યો અને ભાલો માર્યો. આ ભાલાના ઘાથી આપ જમીન પર પડી ગયા પછી આપનુ મસ્તક શિમ્ર બિન ઝિલ જોશને છુટું કર્યાનું જણાવે છે અને એવો સામાન્ય મત પણ છે. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના શરીર પર ૩૦ ઝખ્મો અને ૪૩ ચીરાઓ પડવાની ગણતરી કરવામાં આવી છે. કરબલાની આ ઇતિહાસિક લડાઇ મહોર્રમ માસની દશમી તારીખે થોડા કલાકોમાં આ પ્રકારે પૂર્ણ થઇ. હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની અવસ્થા વફાત વખતે આશરે ૫૮ વર્ષની હતી. શત્રુદળમાં સીરિયન ખ્રિસ્તીઓ પણ હતા.

નુરાની કુટુંબ

હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના પાંચ મહોરદારો હતા અને તેઓનાં કુખે અગ્યાર શાહઝાદાઓ અને ચાર શાહઝાદીઓ જન્મી હતી. સઘળી મહોરદારોમાં હ. બીબી શહરબાનુ મુખ્યત્વે જાણીતા છે. જેમની કુખે હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. હતા જેમનું નામ હ. "અલી અકબર" હતું. ઝાકિર હુસેન કૃત તારીખુલ ઇસ્લામ પરથી જણાય છે કે, કરબલામાં ૧૮ વર્ષની વયે શહીદ થયેલા હ. ઇમામ હુસેન અ. ના બીજા શાહઝાદાનુ નામ પણ હ. "અલી અકબર" કહેવામાં આવે છે પરંતુ ખરું જોતાં તેમનું નામ હ. "અલી અસગર" હતું. વળી એક બીજા દુધમલ શાહઝાદાનુ નામ હ. "અલી અસગર" કહેવામાં આવે છે, તેમનું નામ હ. "અબદુલ્લા

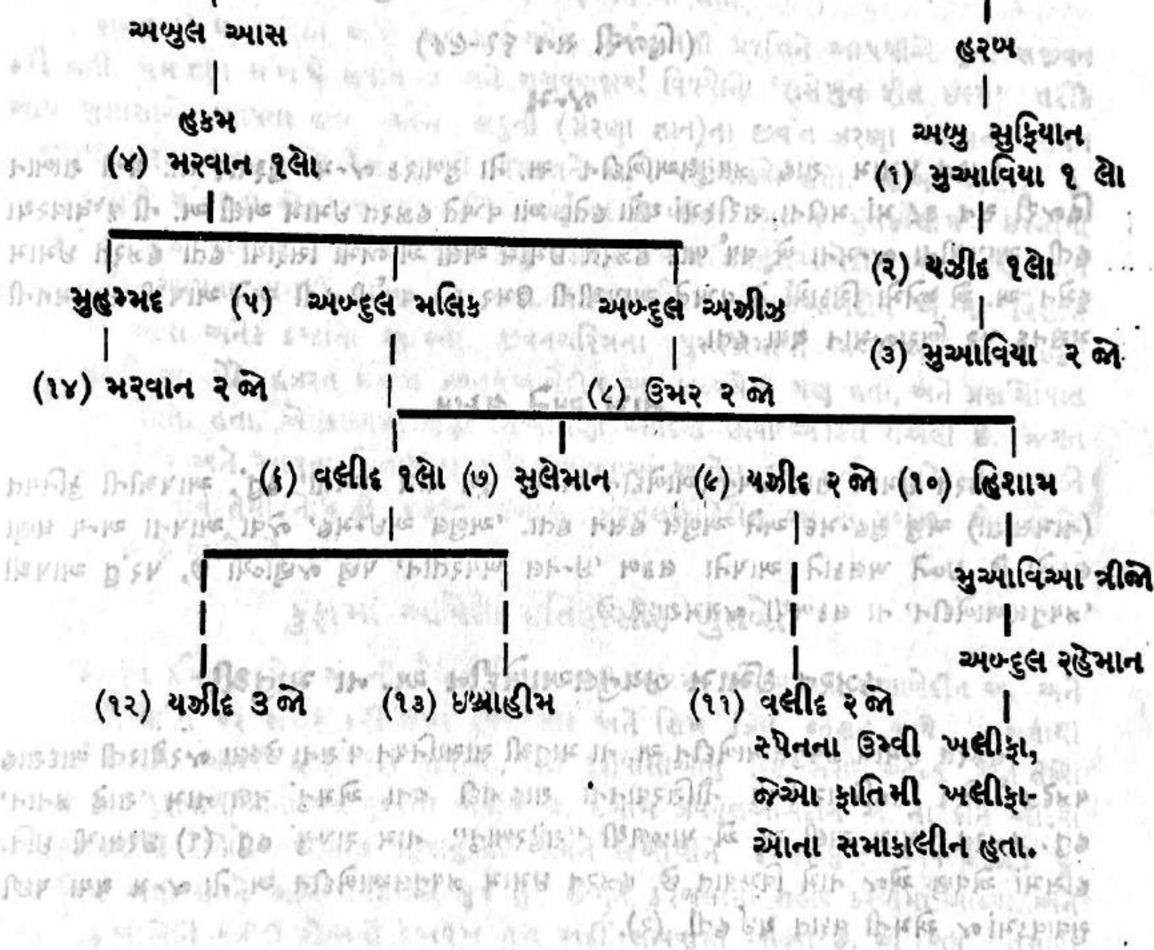
અસગર" હતું. આ સિવાય બીજા શાહઝાદાઓ હ. અબ્દુલ્લા, હ. મુહમ્મદ, અને હ. જાફર હતા જાણીતી શાહઝાદીઓમાં હ. સકીના અને હ. ફાતિમા હતા. કેટલાકોએ હ. ફાતિમા સુગરા અને હ. ઝયનબ એમ બે શાહઝાદીઓ વર્ણવી છે.

શહીદોની અંતિમ ક્રિયા

કરબલાની લડાઇ પુર્ણ થયા પછી શહીદોના પવિત્ર જીસ્મોની બની અસદ નામના એક અરબ કબીલાના કાફલાએ દફન ક્રિયા કરી હતી. યઝીદના દરબારમાંથી વતન ભણી પાછા ફરતાં અહલેબયતે કરબલાના મેદાનમાં આવી શહીદોની આખરી ક્રિયા કરી હતી અને ત્યાંથી તેઓ પોતાના વતન મદીના ભણી સીધાવી ગયા.

અને કરબલાનું યુધ્ધ સદા માટે આવી કરુણ અસર મૂકી પુરું થયું, પરંતુ યઝીદી ઇચ્છાઓ પુરી ન થઇ. જેઓના મુબારક હાથોમાં સત્યનો અલમ હતો, આલમના રક્ષણની અને સત્યની રખેવાળી જેમના શીરે હતી એ તે સમયના મહાન ઇમામ હ. ઇમામ હુસેન અ. સ. એ મોમિનો, ધર્મ અને સત્યના રક્ષણ કાજે યઝીદિયતનો–શયતાનિયતનો સામનો કર્યો અને ધર્મનું રક્ષણ કર્યું જે ધર્મ આજે પણ જીવંત છે. પાક ઇમામ અને તેની પાક આલને મીટાવી દેવાની યઝીદની મિથ્યા કોશિશો મિથ્યા બનીનેજ રહી, યઝીદ મટી ગયો, તેનો નાશ થયો પણ ઇમામતની આલ ચાલુ રહી, ઇમામતનો સુર્ય પ્રકાશતો રહયો અને સદા પ્રકાશતો રહેશે. પાક ઇમામોનું કાર્ય અને તેમની વિરાટ શકિતનો પરિચય એટલેજ હ. ઇમામ હુસેન અ. સ. નું મહાન જીવન કે જે દિવ્ય જીવનમાંથી સમગ્ર વિશ્વને ઇમામ અને ઇમામતની શકિત અને શાનના આજે હજારો વરસોથી દર્શન થઇ રહયા છે અને સદા થતા રહેશે.

ઉમ્વી ખલીફાઓ

કુલ્લે ૧૪ ઉમ્વી ખલીફ થયા હતા જેમની અનુક્રમ સંખ્યા નામ આગળ કાઉન્સમાં આપવામાં આવી છે.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ZAIN-UL-ABEDIN

(A. H. 61–94)

……… 0………

(૩)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ઝયનુલઆબેદીન અ૦

(હિજરી સન ૬૧-૯૪)

જન્મ

હઝરત ઇમામ શાહ ઝયનુલઆબેદીન અ. નો મુબારક જન્મ ગુરૂવાર તા. ૫મી શાબાન હિજરી સન ૩૮ માં મદીના શરીફમાં થયો હતો. આ વખતે હઝરત ઇમામ અલી અ. ની વૃધ્ધાવસ્થા હતી. આપશ્રીના જન્મના બે વર્ષ બાદ હઝરત ઇમામ અલી એ જોમો સિફાર્યો હતો હઝરત ઇમામ હુસેન અ. એ જોમો સિફાર્યો તે વખતે આપશ્રીની ઉમર ૨૩ વર્ષની હતી અને આપશ્રી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા.

નામ અને લકબ

હઝરત ઇમામ શાહ ઝયનુલઆબેદીન અ. નું મૂળ નામ 'અલી' હતું. આપશ્રીની કુનિયત (નામસંજ્ઞા) અબુ મુહમ્મદ અને અબુલ હસન હતા. 'અબુલ અઇમ્મહ' જેવા આપના અન્ય ઘણા લકબો છે. ઇબ્ને ખલકાને આપનો લકબ 'ઇન્નલ ખયરતીન' પણ જણાવ્યો છે, પરંતુ આપશ્રી 'ઝયનુલઆબેદીન' ના લકબથી જગમશહુર છે.

હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના માતુશ્રી

હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના માતુશ્રી સાસાનિયન વંશના છેલ્લા જરથોસ્તી બાદશાહ યઝદેઝર્દ બિન શહરિયાર બિન નૌશિરવાનના શાહઝાદી હતા. એમનું મૂળ નામ 'શાહે ઝનાન' હતું. હઝરત ઇમામ અલી અ. એ પાછળથી "શહેરબાનુ" નામ રાખ્યું હતું. (૧) ઇસ્લામી ઇતિહાસમાં એવણ એજ નામે વિખ્યાત છે. હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. નો જન્મ થયા પછી સુવાવડમાં જ એમની વફાત થઈ હતી. (૨).

---

૧ તેમના અરબસ્તાનમાં આવવા માટે ઈતિહાસમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે અમીરૂલ મોમિનીન હઝરત અલી અ. તરફથી ખુરાસાનના એક ભાગની હકુમત માટે મોકલાવવામાં આવેલ હારીસ ઈબ્ને જાબિર સાથે ઈરાનના છેલ્લા સમ્રાટ યઝદેઝર્દ બિન શહેરયારની બે પુત્રીઓ મદીનામાં આવી હતી. શાહે ઝમાન નામની પુત્રી હઝરત ઈમામ હુસેન અ. સાથે પરણાવી અને જેમના પેટે ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. જનમ્યા અને બીજી પુત્રી પ્રથમ ખલીફા હઝરત અબુબકરના પુત્ર મુહમ્મદને પરણાવી, જેના પેટે કાસિમ જન્મ્યા. (રોઝતુસ્સફા, જિલ્દ ૩જી, પૃષ્ઠ ૪)

૨ નાસિખુત-તવારિખ ઓયુને અખબારે રિઝા, તઝકિરતુલ અઇમ્મા, ઇત્યાદી ઈતિહાસોમાં આ બાબત સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવી છે.

રૂપ અને રંગ, તેમજ ગુણ અને જ્ઞાનનું વર્ણન.

હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. નું શરીર પાતળું પણ મધ્યમ કદનું શુરવીરતાની અચળ ગવાહી આપે તેવું આપના દાદાશ્રી હઝરત ઈમામ અલી અ. થી ઘણેભાગે મળતું આવતું હતું.

આપશ્રી ઘણાંજ સહનશીલ હતા. વાણી ગૌરવશીલ હતી. સાદા ભોજનનો આહાર કરતા. સેવકો ઉપર પ્રેમ રાખતા, દુ:ખીઆઓને સહાય કરતા અને દાન કરવામાં ઘણાંજ ઉદાર હતા. હમેશાં સાદા અને કેટલાક વખતે ઉમદા વસ્ત્રો પણ પહેરતા હતા.

રાજદ્વારી ઘટનાઓને અંગે મંદ થઈ ગયેલ ધર્મજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિને આપશ્રીએ પુન: સજીવન કરી હતી. ધર્મજ્ઞાન સંબંધે સવાલોનો અને ગૂંચવણભર્યા વિષયોનો 'રાસેખુન ફીલ ઇલ્મ' તરીકે આપ ખુલાસાઓ આપતા હતા. ઈલ્મે લદુની (પ્રેરણા જ્ઞાન)ના જીવંત ઝરણા આપની પવિત્ર આતમાથી ઝરતા હતા, જેનો ફેઝ ખુદાની ખલકતને આપે પહોંચાડયો હતો. શેખ અત્તારે હ. ઈમામને સુફી મંડળના એક તારલા તરીકે વર્ણવ્યા છે બીજા મહાન 'મુંતકલ્લીમ' ઈસ્લામી તત્વજ્ઞાનના ઊંડા અભ્યાસી, હસન બસરી પણ હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. સાથે જ્ઞાન ગોષ્ટી કરી, આપના જ્ઞાનથી દિગમૂઢ થયા હતા. હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના વિશાળ જ્ઞાન વિષે આવા અનેક દ્રષ્ટાંતો આપના જીવનચરિત્રના પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે. હઝરત ઈમામ અલી અ. પેઠે, હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. કાવ્યપ્રેમી પણ હતા, અને પ્રસંગોપાત કાવ્યરચના કરતા હતા, એ કાવ્યમાં ઊંડી શિખામણો આદિના છાયા અંકિત થએલી છે. જગત જનોની બેવફાઇ અને આપના પિતાશ્રીના સાથે ચલાવવામાં આવેલ દુષ્ટ વર્તન માટે કટાક્ષ અને ખેદભર્યા શબ્દોનીયે તેમાં નોંધ છે. હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના પુષ્કળ બોધવચનો હજૂ પણ મળી આવે છે.

કુફામાં આપેલો ઇતિહાસીક ખુતબો.

હઝરત ઈમામ હુસેન અ. ની દૈહિક વિદાય પછી, હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. અને કુટુંબીઓને ઊંટો પર સવાર કરી ઉમર બિન સાદ અને શિમ્ર ઝિલ જોશન સાથે કરબલાથી કુફા લઈ જવામાં આવ્યા હતા. કુફા પહોંચ્યા પછી કુફાવાસીઓનું દિલ ભરાઈ આવ્યું અને તેઓ રડવા લાગ્યા કુફાવાસીઓના આ રુદનનો અવાજ હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના કાને આવ્યો ત્યારે આપશ્રીએ તેઓને ખામોશ રહેવાનુ કહી તેમને સંબોધીને ફરમાવ્યું: "અય લોકો! હું હુસેન બિન અલી ઇબ્ને અબિ તાલિબનો પુત્ર છું, જેમને કરબલામાં શહીદ કરવામાં આવ્યા. અને તેમના કુટુંબીઓને યઝીદી સૈન્યની દેખરેખ તળે અહીં લાવવામાં આવ્યા છે. એ બધું તમારી બેવફાઇને લઇને થયું છે અને હવે રડવાથી શો ફાયદો છે? હું તમને ખુદાના સોગંદ આપીને પૂછું છું કે, શું તમોએ મારા પિતાને પત્રો લખીને બોલાવ્યા ન્હોતા અને તેમના હાથ ઉપર 'બયઅત' કરી ન્હોતી? તે પછી તમોએ પોતાનું વચન તોડી અને તેમના સામે લડાઇ લડી અને શત્રુઓના હાથો મજબૂત કર્યા નથી? આ તમોએ આખરત માટે કેવું ખરાબ ભાથું તૈયાર કર્યું છે! અને કેવો કુમાર્ગ મેળવ્યો છે! તમો કેવું મોઢું લઈ અલ્લાહના દરબારમાં જશો અને કઇ આંખોથી હ. નબી મુહમ્મદ (સ.) ને જોશો? જ્યારે તેઓ તમને પુછશે, કે, "મારી ઈતરતને તમોએ શા માટે શહીદ કરી અને તેમનું સન્માન જાળવ્યું નહિં? શું તમો મારી ઉમ્મતમાં ન્હોતા?" તો તમો શું જવાબ આપશો? અમે દુઆ ફરમાવીએ છીએ કે ખુદા તેઓ ઉપર કૃપા

કરે, જેઓ ખુદા, રસુલ અને અહલેબયતના હકમાં અમારી શીખામણ સ્વીકારે છે !"

આ સાંભળી બધા કહેવા લાગ્યા : અમે બધા આપના હકને જાણીએ છીએ અને આપની તાબેદારી વાજીબ સમજીએ છીએ. આપ જે હુકમ આપશો તે બજાવી લાવી શહીદોના ખૂનનો બદલો લઇશું !"

હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ લોકોનો આવો જવાબ સાંભળીને કહ્યું :– "હવે હું તમારા સોગંદનો વિશ્વાસ કરીશ નહિં. હું તમારી છળનીતિ જાણું છું. મારા પિતા જોડે જે વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું છે તે મને યાદ છે. હું માત્ર એ વાત ઇચ્છું છું કે તમે અમને સાથ આપો નહિં તેમજ અમારા શત્રુઓને પણ સાથ નહિ આપો, તમો તટસ્થ રહો એજ તમારા માટે લાભદાયી છે." આટલું કહીને તેઓશ્રીએ ખુત્બો પૂર્ણ કર્યો. (૧)

અહલેબયત કુફા આવ્યા પછી બીજે દિને ઇબ્ને ઝિયાદે 'કસરૂલ ઇમારત'માં દરબાર ભર્યો ઘણા કુફીઓ પણ હાજર હતા. ત્યા અહલેબયતને દરબારમાં લઈ જવામાં આવ્યા. અત્રે ઇબ્ને ઝિયાદના દરબારમાં હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન (અ.) સાથે કેટલાક સવાલ જવાબ થયા પછી અહલેબયતને દરબારમાંથી વિદાય કરવામાં આવ્યા.

નૂરની સર્વવ્યાપકતા

આ પછી કાફલો શામમાં આવી પહોંચ્યો પછી યઝીદના દરબારમાં અહલેબયતને લઇ જવામાં આવ્યા. યઝીદે હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ભણી મોઢું કરીને કહ્યું : "તમારા પિતાએ મારી બાદશાહી લેવાનો વિચાર કર્યો હતો. મારો હક તેવણે ઓળખ્યો નહિં અને લડાઇના પરિણામનો વિચાર કર્યો નહિં." આ પ્રસંગે દરબારની બહાર નોબત વાગતી હતી. યઝીદે હ. ઇમામ ઝનતુલઆબેદીન અ. સામે જોઇ કહ્યું :– "સાંભળો, આ મારી ને મારા બાપની બાદશાહતની નિશાની છે !"

હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. મૌન રહ્યા. થોડા વખત બાદ અઝાન પોકારાઇ તે ભણી ઇશારો કરીને હ. ઇમામે યઝીદને કહ્યું :– "લે સાંભળ ! અમારા બાપદાદાની બાદશાહતની નિશાની આ છે અને તું તારા પિતા સહિત સઘળા તે સામે માથું ઝુકાવે છે." (૨)

દરબાર બરખાસ્ત થયો અહલેબયત ઉપરના બંધનો કહાડી નાંખવામાં આવ્યા અને હરમના મહેલમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા.

એક ઇતિહાસકાર લખે છે કે હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના શામના રહેઠાણ દરમ્યાન યઝીદે એક કુશળ ભાષણકાર (ખતીબ) ને હઝરત ઝયનુલઆબેદીન અ. ના બાપદાદાનો દાવો જાહેર કરવા અને ઉભી રાજ્ય વિરુધ્ધના બળવાના પરિણામનું વર્ણન કરવાનું કહ્યું. ખતીબ મિમ્બર પર ચઢી એ મતલબનો ખુત્બો ભણ્યો તેના ઉતરવા પછી હઝરત ઇમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. મિમ્બર પર ગયા અને હેઠળ મુજબનો ખુત્બો આપ્યો :– "આ સભામાં હાજર રહેલાઓ

---

૧. સ્વાનેહ ઉમ્રી ઇમામ ઝયનુલ આબેદીન (અ) પુષ્ઠ ૧૪–૧૫

૨. ખાજા હસન નિઝામી કૃત મોહર્રમ નામા પૃષ્ઠ ૧૨૭–૧૨૮

જે અમને ઓળખે છે, તેઓને અમારી ઓળખાણ આપવાની જરૂરત નથી. પરંતુ, જેઓ અમારી નસલને જાણતા નથી તેઓને હું જણાવું છું કે, હું ઇસ્લામના સ્થાપકનો નવાસો છું. હઝરત અલી મુરતઝા અને જનાબ ફાતિમા ઝાહરાના પૌત્ર અને હ. ઈમામ હુસેન (અ.) નો પુત્ર છું. સર્વ પ્રકારના ઉત્તમ સદ્‌ગુણો અમારામાં પરિપૂર્ણતાની હદે પહોંચેલા છે. અમને એવો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે કે જે કોઇને અપાયો નથી. જીબ્રઇલ જેવા ફરિશ્તા અમારા ઘરમાં ઉતરતા હતા, અને આસમાની કિતાબ અમારા ઘરમાં નાઝિલ થઈ છે."

હ. ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ અહિં સુધી ખુતબો આપ્યો તેવામાં હાઝર રહેલાઓ ઉપર તેની ભારે અસર થયેલી જણાઇ. લોકોની લાગણી યઝીદ વિરુધ્ધ ઉશ્કેરાવા લાગી. ગડબડાટ વધી પડતાં યઝીદને લાગ્યું કે, કયાંય અત્રે તોફાન ન થઇ જાય! એવું વિચારી તેણે મોઅઝ્ઝીનને અઝાન આપવાનો હુકમ કર્યો. હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ એ ખુતબો બંધ કર્યો.

મદીનામાં બળવો–યઝીદનું મરણ

શામમાં કેટલોક વખત રોકાયા પછી હઝરત ઇમામ ઝૈનુલઆબેદીન મદીને આવ્યા અને ત્યાંજ રહેવા લાગ્યા. કરબલાના યુધ્ધ પછી હ. ઇમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. શાંત અને સંસાર વિરકત થઇ પોતાનું જીવન નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. કોઇ પણ પ્રકારની રાજ્યદ્વારી ચળવળમાં જોડાયા નહિં. હઝરત ઇમામ અલી અ. અને હઝરત ઇમામ હુસેન અ. પ્રત્યેની કુફાવાસીઓની બેવફાઇ રાતદિન આપને અંતરમાં સાલ્યા કરતી હતી. કુફીઓ ઇમામને ઇમામ તરીકે ઓળખનાર નહોતા. કેવળ હઝરત પયગમ્બરના કુટુંબીઓ તરીકે એમને સહાય કરવા તૈયાર થતા હતા. પરંતુ સમયનું ચક્ર ફરી જઇને સામનો કરવાનો વખત આવી લાગતા તેઓ બીરુ બની જઇ સત્યનો ત્યાગ કરી પીઠ ફેરવી નાસી જતા. એવા બેવફા લોકો ઉપર હવે વિશ્વાસ મુકવા હઝરત ઇમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. બીલકુલ તૈયાર ન હતા. આ સઘળા કારણોની આપના ઉપર ઊંડી અસર થઇ હતી, જેથી જાહેર જીવનમાં ભાગ નહિ લેતાં, આપશ્રી એકાંતમાં રહીને ઇલ્મેદીન તથા મુરીદોની પ્રગતિની પ્રવૃતિમાં રચ્યાપચ્યા રહેતા હતા.

કરબલાના છેલ્લા અત્યાચાર પછી લોકોનાં મત ઉશ્કેરણીભર્યા અને ચંચળ બન્યા હતા અને કેટલાક અગ્રગણ્ય લોકોના મનમાં યઝીદી દોરનો અંત લાવવાના વિચારો ઘોળાયા કરતા હતા. એ લોકોને યઝીદી ગવર્નરોની આપખુદી અને અપ્રમાણિકતાથી વધારે પ્રોત્સાહન મળ્યું. મદીનામાં યઝીદનો પિત્રાઈ ઉસમાન બિન મુહમ્મદ આ સમયે ગવર્નર હતો તેનો સ્વભાવ અંત્યત ક્રુર હતો. સત્તાનો તેને અતિશય મદ હતો. રાતદિન અનીતિના કાર્યમાં તે ડૂબેલો રહેતો અને યઝીદી રાજ્યઅમલનો પ્રભાવ બેસાડવાની નિરંતર કોશિશ કરતો હતો. ઘણા લોકોના મન એના વર્તનથી દુભાયેલા હતા. આ પરિસ્થિતિને લઇ અબ્દુલ્લા બિન હન્ઝલા નામના એક અગ્રેસરે યઝીદી સત્તા સામે માથું ઉંચકયું અને તે પોતાના નામની સત્તા લોકોમાં બેસાડવા લાગ્યો. અબદુલ્લા બિન હન્ઝલાનો ઇરાદો જાણી લઇને મન્ઝર બિન ઝુબેર નામનો એક બીજો શખ્સ તેને મળ્યો અને તેને એવી સલાહ આપી કે, "હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ના નરે ચશ્મ હઝરત ઇમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. છે. તેઓશ્રી ઝમાનાના ઈમામ છે. આપણે તેઓની ગુલામીનો દમ ભરનારા છીએ. આપથી વધુ માનવંત વ્યકિત આજે જગતમાં એક પણ નથી અને કોઈ આપનુ સ્થાન પણ લઈ શકે એમ નથી. પ્રથમ એ વિષયમાં આપ નામદારનો શો વિચાર છે તે આપણે જાણી લેવું જોઇએ."

મન્ઝર બિન ઝુબેરની સલાહ અબ્દુલ્લાહ બિન હન્ઝલાને ઠીક લાગતાં બન્ને જણા મળીને હઝરત ઈમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. ની હુઝુરમાં આવ્યા અને અરજ કરી કે "યા મૌલા! અમે યઝીદ સાથે યુધ્ધ કરી આપના પિતાશ્રીનો બદલો લેવા તૈયાર થયા છીએ. આપ કૃપા કરી અમારી આગેવાની સ્વીકારો.!"

હઝરત ઈમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. એ ફરમાવ્યું :– "અબ્દુલ્લાહ અને મન્ઝર! તમારી લાગણી અને વફાદારી જોઈને હું ઘણોજ ખુશી થયો છું, પરંતુ શું તમે અમારા દાદાશ્રી અને પિતાશ્રીના સમયના બનાવોથી અજાણ છો? શું એ પ્રસંગો તમોને યાદ નથી? શું કુફીઓ પ્રથમ સાથ આપી પાછળથી બેવફા થયા ન્હોતા? શું ખારજીઓની કથની કમકમાટી ઉપજાવનારી નથી? છતા તમારો છેવટનો નિર્ણય બળવો જગાડવાનો હોય તો અમો મદીના છોડી ચાલ્યા જઈશું અને જ્યાં શાંતિ હશે ત્યાં રહીશું."

હઝરત ઈમામ ઝૈનુલઆબેદીન અ. ના શબ્દો સાંભળી અબ્દુલ્લાહ બિન હન્ઝલા અને મન્ઝર બિન ઝુબેરે રૂખસદ લીધી પરંતુ, તેઓના વિચાર બદલાયા નહિં અને તેઓએ યઝીદ સામે બળવો જગાડવા માટે ચળવળ ચલાવી લોકોને ઉશ્કેરી મૂકયા અને શહેરમાં ખૂનામરકી શરૂ થઇ. તે દૈરમ્યાન અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને હન્ઝલા આગળ વધતો ગયો. યઝીદે તેનું આગળ વધતું બળ તોડી પાડવા મુસ્લિમ બિન અકબાને રવાના કર્યો એક વિશાળ મેદાનમાં બન્ને લશ્કરનો ભેટો થયો અને ખૂબ જોરથી યુધ્ધ ખેલાવા માંડયું. યઝીદી સૈન્યની પ્રબળતા આગળ અબ્દુલ્લાહ બિન હન્ઝલાથી ટકી શકાયુ નહિં અને તે હાર્યો. એના સાથીદારોની મોટી સંખ્યાનો પણ સંહાર કરવામાં આવ્યો. વિજયના પોકારો કરતું મુસ્લિમ બિન અકબાનું સૈન્ય તે પછી મદીના નગરમાં દાખલ થયું અને શહેરમાં લુટફાટ કરવા લાગ્યું. ત્રણ દિવસ સુધી મદીનામાં કત્લેઆમ ચાલી. (૧) દશ હજાર લોકોનો આ કત્લેઆમમાં વધ કરવામાં આવ્યો. જેમાં સ્ત્રી, પુરુષો, બચ્ચાઓ, સહાબીઓ, મુહાજરીનો, ઉલ્મા અને તાબેઈનનો પણ સમાવેશ થતો હતો.

હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ બળવામાં મરવાનનાં હરમને બળવાખોરોનાં આક્રમણથી બચાવી લીધા હતા. મદીના ઉપરાંત શામ, દમિશ્ક, કુફા વિગેરે સ્થળોએ પણ ફસાદ થયા અને અરાજકતા ફેલાઈ ગઈ, એટલું જ નહિ પરંતુ ખાનએ કાબા અને મસ્જિદુલ હરામને પણ નુકસાન થયું અને ઘણી ખાનાખરાબી થઇ.

આ ઘટના પછી મદીનાવાસીઓ પાસેથી બયઅત લેવામાં આવી. "રવાનેહ ઉમ્રી ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ." ના કર્તા, ઐતિહાસિક ગ્રંથોનો હવાલો આપી જણાવે છે કે, શું ખુદાની શાન છે! મુસ્લિમ બિન અકબાએ હઝરત ઈમામ ઝયનુલ આબેદીન અ. ને બયઅત કરવાનું તો કહ્યું નહિ પરંતુ ઘણીજ ઇઝઝત આપી આપના સાથે સારામાં સારો વર્તાવ કર્યો. આ યુધ્ધ પછી યઝીદ મરણ પામ્યો.

મકકામાં અબ્દુલ્લાહ ઝુબેરનો રાજ્યરંગ

આ બનાવ પછી અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબેરને સારી તક મળી અને પોતાની લાંબા સમયની ઈચ્છા હવે પાર પડશે એમ જાણીને તેણે મકકામાં પોતાની સતા બેસાડી દીધી. અબ્દુલ્લાહ બિન

---

૧ રોઝતસફા જિલ્દ ૩, પૃષ્ઠ ૧૫૮ અને તારીખે અબુલ ફિદા પૃષ્ઠ ૪૬૫.

ઝુબેરના નામનો ખુત્બો મક્કા ઉપરાંત મિસર અને શામમાં પણ ભણવામાં આવ્યો, ઈરાકમાં તેનો ભાઈ મુસઅબ બિન ઝુબેર તેના વતી અમલ ચલાવવા લાગ્યો.

હિજરી સન ૬૬ માં હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા, અને તેમના કુટુંબને તથા કુફાના ૭૦ અગ્રગણીઓને પોતાની પાસે બોલાવી અબ્દુલ્લા બિન ઝુબેરે બયત કરવાનું દબાણ કર્યું. હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા હઝરત અલી અ. ના પુત્ર હતા અને હઝરત ઇમામ હુસેન તથા હઝરત હસનના સાવકા ભાઇ થતા હતા. તેમણે અબ્દુલ્લાને ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દીધું કે, "જ્યાંસુધી આમ પ્રજાવર્ગ તમારી બયઅત નહિં કરે ત્યાંસુધી અમો તૈયાર નથી." આ ઉપરથી અબ્દુલ્લા ઝુબેર અને મુહમ્મદ બિન હનફિયા વચ્ચે બોલચાલ થઈ. આ દરમ્યાન એવા સમાચાર આવ્યા કે, મુખતાર બિન અબુ ઉબેદા સકફીએ કુફા ઉપર કબજો કરી લીધો છે અને તે હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાના નામની બયઅત લઈ રહ્યો છે. ઇબ્ને ઝુબેરે આ ખબર પછી વધારે દબાણ ચલાવી ઝમઝમના કુવા પાસે આજુબાજુ લાકડાઓ ગોઠવી હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા અને તેમનાં સાથીઓને કેદ કરીને સઘળાને જીવતા બાળી નાખવાનો સમય મુકરર કર્યો.

પરિણામે હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાએ પોતાના એક માણસને ખાનગી રીતે કુફા મોકલી મુખતારને પોતાની સ્થિતિ વર્ણવી. આ પરથી મુખતારે અબુ અબ્દુલ્લાહ જદલીને ઘોડેસ્વાર સૈન્ય આપી રવાના કર્યો. અને તેની કુમકે બીજું સૈન્ય મોકલાવ્યું. અબુ અબ્દુલ્લાહ જદલી દોઢસો સવારો સાથે મક્કામાં દાખલ થયો. હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા અને તેમના સાથીઓને જીવતા બાળી મૂકવામાં માત્ર થોડોજ વખત બાકી રહ્યો હતો. એટલામાં અબુ અબ્દુલ્લા જદલી ધસી આવ્યો. ઇબ્ને ઝુબેરના સૈનિકો નાસી ગયા અને હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાને છોડવી લઇ અને લડાઇ કરવા લશ્કરે આજ્ઞા માંગી, કુમકમાં બીજા ચાર હજારનું લશ્કર પણ આવી પહોંચ્યું. ઇબ્ને ઝુબેર ડરી ગયો. આ પછી હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા "શેઅબે અલી" નામની જગ્યામાં જતા રહ્યા.

એક તરફ આ બની રહ્યું હતું, જયારે બીજી તરફ અબ્દુલ્લાહ ઝુબેરનો ભાઇ મસઅબ બિન ઝુબેર મુખ્તાર સાથે લડી રહ્યો હતો. હ. ઇમામ હુસેન અ. ની શાહદતના બદલા માટે તેઓ અહિ લડી રહ્યા હતા. મુખ્તારના માર્યા જવાના અને મસઅબ બિન ઝુબેરે કુફા પર કાબૂ મેળવી લીધાના સમાચાર મળ્યા. મકકામાં અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબેરને આ સમાચાર મળતાં તેણે હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાને મક્કા છોડી જવા કહ્યું અને તે પછી હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા મક્કા છોડી ગયા, અને ઇબ્ને ઝુબેરના મરણ પામતા સુધી તેઓ પાછા આવ્યા નહિ.

ઈમામની આશ્ચર્યકારક ઉદારતા

મદીનામાં વાતાવરણ શાંત થયા પછી મક્કામાં અબ્દુલ્લા બિન ઝુબેરના મુકાબલા માટે દમિશ્કથી હસન બિનનમીર નીકળ્યો. તેણે મક્કા ઉપર મારો ચલાવ્યો, અને અબ્દુલ્લા બિન ઝુબેરના સૈનિકો બચાવ કરી રહ્યા હતા આ યુધ્ધ ચાલતું હતું. તેમાં હસીન બિન નમીરે સમાધાન માટે ચર્ચા શરૂ કરી પરંતુ તેમાં તેને સફળતા મળી નહિં. અને શામના રાજનગર દમિશ્કથી તેને કાંઇ સ્પષ્ટ હુકમ નહિં હોવાથી હસીન દમિશ્ક ઉપડી જવા ચાહતો હતો પરંતુ ઘાસચારો ખુટતાં તે તેની શોધ કરવા લાગ્યો.

હસન બિન નમીરે માર્ગમાં એક નવજવાન અરબને ઊંટ પર સવાર થઇને જતાં જોયો. તેના સાથે ઘાસચારાના ભારા પણ હતા. હસીને તેની આગળ જઇને ઘાસચારો ખરીદવાની ગોતાની

ઇચ્છા દર્શાવી, પરંતુ પેલા અરબ નવજવાને તેની કાંઇ પણ કિમ્મત લીધા વિના તે ભેટ આપ્યો. એક અજાણ્યા પુરૂષની ભેટથી હસીન અજાયબી પામ્યો. તેણે પૂછ્યું :– "આપ કોણ છો ?" હું ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ છું" એવી ઓળખાણ પેલા અરબે આપી અને હ. ઇમામે તે કોણ હોવા વિષેનો સામો પ્રશ્ન પૂછયો. હસીન બિન નમીરે પોતાની ઓળખાણ આપી અને હઝરત ઇમામ ઝયનુલ-આબેદીન અ. ને કહ્યું :–યા ઇબ્ને અલી! યઝીદ મરણ પામ્યો છે એ આપે સાંભળ્યું હશે ! જગત ખલીફ વગર ખાલી છે. આપ મારી સાથે શામ પધારો હું આખા ઇસ્લામી જગતના તમને ખલીફ બનાવીશ. ત્યાં હું અને મારા પાંચ હજાર સાથીઓ આપની બયઅત કરીશું. ઇરાકીઓ ખાંને કુફીઓના જેવા ખાંને દગાબાજ ખાંને બેવફા નથી."

હસીન બિન નમીરના આ શબ્દો સાંભળી ઘાસના ભારા તેની આગળ ફેંકી દઇને હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ કહ્યું :– "અમે કોઇની બયઅત લેવા માગતા નથી." આટલું કહી ઊંટ દોડાવતા ત્યાંથી રવાના થઇ ગયા. હસીન બિન નમીર બની હાશમની ઉદારતા જોઇને અજાયબીમાં ગરકાવ થઈ ગયો.

મુઆવિયા બિન યઝીદનો અંતરનાદ

યઝીદનું મૃત્યુ હિજરી સન ૬૩ માં થયા પછી તેનો પુત્ર મુઆવિયા બિન યઝીદ રાજ્ય-ગાદી પર આવ્યો, પરંતુ તેણે લોકમેદની વચ્ચે જાહેર કર્યું કે, એ રાજગાદી ઉપર મારો કશો હક નથી. એના ખરા હકદાર હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન છે. એ સબબે હું આ રાજ્યસત્તા સ્વીકારવા તૈયાર નથી. તેના આવા શબ્દોથી લોકો રોષે ભરાણા અને બની ઉમૈયાના લોકો તો ખાસ કરીને તેની સામે છેડાઈ પડયા. તેના આવા સત્ય કથનથી સઘળા તેની વિરુધ્ધ થઈ ગયા. આવી સ્થિતિ વચ્ચે કેટલાક લોકોએ મુઆવિયા બિન યઝીદને પુછ્યું :– "તમે આ પદ ગૃહણ કરતા નથી તો પછી તમારી જગ્યાએ કોની નિમણૂંક કરો છો ?"

મુઆવિયાએ નિમણૂંક કરવાનો પણ ઈન્કાર કરી જણાવ્યું : મારા બાપદાદાએ જનાબ રસુલ સ. ની ઈતરતને શહીદ કરી, તેમનો હક છિનવી લઇ જે અઘોર પાપ કર્યું છે, એવા અઘોર પાપમાં હું શામિલ થવા નથી ઈચ્છતો. અને તે સમયથી તે એકાંતમાં રહેવા લાગ્યો અને કદી પણ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો નહિં. (૧) એમ કહેવામાં આવે છે કે, તેને ઝેર આપવામાં આવ્યું હતું, આ બનાવ બન્યા પછી માત્ર ચાલીસજ દિવસ તે જીવવા પામ્યો હતો.

મરવાનીઓના રાજઅમલમાં

બીજા મુઆવિયાના મરણ પછી અમીર મુઆવિયાના વંશની સમાપ્તિ થઈ અને તેના કાકાઇ વંશજ મરવાનીઓ રાજ્યસિંહાસને આવ્યા. તેનો પહેલો બાદશાહ મરવાન બિન હકમ થયો. તેણે સાત વર્ષ અને સાત, મહિનો પર્યંત રાજ્ય ભોગવ્યું. મરવાન હઝરત ઉસમાનના સમયમાં તેમનો સલાહકાર હતો અને લાંબા વખતથી બાદશાહતની લાલસા રાખતો હતો અંતે તે પોતાના હેતુમાં સફળ થયો. અમીર મુઆવિયાએ ઘણા શ્રમપૂર્વક નાખેલી બાદશાહતનું ફળ મરવાનીઓએ ચાખ્યું. મરવાન બિન હકમના મરણ પછી તેના દીકરા અબ્દુલમલિક બિન મર-વાને રાજ્યપદ ધારણ કર્યું. તેણે હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ને કેદ કરવાનો હુકમ બહાર પાડયો હતો.

---

૧ સવાઇકે મુહર્કા અને રોઝતુસ્સફા.

કવિ ફર્ઝદક અને હિશામ

હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ની પ્રશંસામાં કવિ ફર્ઝદકે લખેલો કસીદો પણ આપના જીવનની રસમામગ્રીની એક સુંદર કડી છે. આ કસીદાથી હ. ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. નો ઇમામ તરીકેનો મહિમા અર્થસૂચક રીતે પ્રગટ થાય છે. કવિ ફર્ઝદકનું પુરું નામ અબુ ફરાસ બિન ગાલિબ હતું. તે તમીમી કબીલાનો હતો. ફર્ઝદક એનું તખલ્લુસ હતું. એક વેળા હિશામ બિન અબ્દુલ-મલિક ઉમવી પોતાના ખિલાફતકાળ પહેલા યાત્રા કરવા ગયો ત્યારે લોકોની ભીડમાં તેને ક્યાંયે જગ્યા ન મળતા આ સઘળું નિહાળવા માટે એક જગ્યાએ તે બેસી ગયો. હ. ઈમામ ઝયનુલ-આબેદીન અ. પણ એ સ્થળે હતા. આપ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં તેમના માટે લોકો ઘણીજ જલ્દીથી જગ્યા કરી આપતા. ઇમામની આટલી ઇજ્જત થતી જોઈ એક અજાણ્યા શામીએ હિશામને પૂછ્યું : "આ કોણ શખ્સ છે, જેને આટલું બધું સન્માન આપવામાં આવે છે?" હિશામનો વિચાર થઇ પડયો કે જો ખરી વાત કહી દેવામાં આવશે તો કદાચ શામીઓ પોતાના વંશને ઓછો સન્માનીય સમજશે અને રાજ્યપ્રભાવ જતો રહેવાનો ભય ઊભો થશે; એટલે તેણે પોતાની અજાણતા પ્રગટ કરી કે, "તે કદાચ મક્કા, મદીના કે યમનનો કોઇ શખ્સ હશે!"

કવિ ફર્ઝદક શામીઓના ટોળામાં હાજર હતો. આ શબ્દો સાંભળી તેને ઉકળાટ થઇ આવ્યો. તેણે પેલા શામીને કહ્યું: "હિશામને શું પૂછો છો? મને એ સવાલ પૂછો! હું તેમને સારી રીતે ઓળખું છું." આટલું કહીને તેણે પોતાનો શિઘ્ર કસીદો કહી સંભળાવ્યો જે ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ હોઇ આજે પણ જનતા તેનું વાંચન કરે છે.

આ કસીદો સાંભળીને હિશામને ઘણો ક્રોધ ચઢયો. તેણે કહ્યું—"હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ની પ્રશંસા તે આજે કરી છે, તેવી કદી પણ અમારી તારીફ કરી નથી." કવિ ફર્ઝદક ઉમ્વી દરબારમાં આવતો જતો હતો, તે બિનાને અનુલક્ષીને હિશામે આ શબ્દો કહ્યા હતા.

કવિ ફર્ઝદકે જવાબમાં જણાવ્યું હે અમીર! તારો નાના એવણશ્રીના નાનાશ્રી જેવો હોત, હઝરત અલી ને જનાબ ફાતિમાનો જે મરતબો છે, તે તારા માતાપિતાનો હોત તો અવશ્ય હું તારી એવી પ્રશંસા કરત!"

હિશામે તે પછી ઉમ્વી દરબાર તરફથી કવિ ફર્ઝદકને અપાતું વર્ષાસન બંધ કર્યું અને મક્કા મદીના વચ્ચે આવેલા 'અસ્ફાન' નામના એક સ્થાનમાં કેદ પૂરવામાં આવ્યો. હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ને આ ખબર પડતા બાર હજાર દિરહમ કવિ ફર્ઝદકને મોકલાવ્યાં. કવિ ફર્ઝદકે અહેસાન માનીને પાછા વાળતા કહ્યું : "મેં આ કસીદો માત્ર અલ્લાહ અને તેના પયગ-મ્બરની પ્રસન્નતા માટે જ કહ્યો છે. પૈસા મેળવવાની ભાવનાથી આ કાર્ય મેં કરેલું નથી!"

હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ તે રકમ પાછી કવિ ફર્ઝદક પાસે મોકલાવીને જણાવ્યું કે, "ઇમામ જે રકમ એકવાર બક્ષિસ કરે તે પાછી લેતા નથી. એટલે એ રકમ તારે કબૂલ કરવી જોઇએ." હ. ઇમામના આગ્રહથી આ રકમ કવિ ફર્ઝદકે કબુલ રાખી. મજકુર કવિને ઉમ્વી ખલીફ હિશામના પિતા અબ્દુલમલિક તરફથી વાર્ષિક ૧૦૦૦ દિરહમ સાલીઆણું મળતું હતું. આ ઘટના પછી તેને કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવતા તેણે ખલીફના નિંદા કાવ્યો રચવાનું શરૂ કર્યું પરિણામે તેને બસરામાં દેશપાર કરવામાં આવ્યો, તે પછી તેને હ. ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન તરફથી બમણું વર્ષાસન તેના મરણ પર્યંત ૪૦ વર્ષ સુધી મળતું રહ્યું હતું.

ફારસી ભાષાના જાણીતા કવિ મૌલાના અબ્દુર્રહમાન જામીએ ઉપર વર્ણવવામાં આવેલી ઘટનાના વર્ણન સાથે કસીદાનો ફારસી તરજૂમો કર્યો છે. પણ મૂળ અરબી કસીદો ઘણો લાંબો છે. અત્રે કસીદામાંથી ચૂંટેલા શેરોના તરજૂમો હેઠળ આપવામાં આવે છે:–

આ એક એવી વ્યકિત છે કે જેના પગલાને મકકાની પથરાળ ભૂમિ જાણે છે. ખાનએ કાબા હરમ પણ તેને ઓળખે છે.

અલ્લાહના સઘળા બંદાઓથી જે શ્રેષ્ઠ છે એવા પિતાનો તે પુત્ર છે. તે પરહેઝગાર, માન. નીય અને પવિત્ર નર તરીકે જાણીતો છે.

હઝરત પયગમ્બર તેના નાનાશ્રી છે. જ્યાં સુધી લેખિની રહે ત્યાં સુધી ખુદાની કૃપા ભરી રહે.

દુનિયાના ઉતમતમ બાનું ફાતિમા ઝોહરાનો આ પુત્ર છે. જેની તલવાર દુશ્મનો માટે કહેર સમાન છે. એવા મહાન ઇમામ અલી (અ.) નો એ પુત્ર છે.

જેના દાદાશ્રીની મહત્વતાનો નબીઓની મહત્વતાએ સ્વીકાર કર્યો છે અને તેની ઊમ્મતની મહત્વતાને અન્ય ઉમ્મતોએ કબુલ રાખી છે.

તેઓએ ઇજ્જતના એવા ઊંચા શિખર સુધી એક એવો મહેલ ચણ્યો છે કે ત્યાં અરબ અજમના મુસલમાનો પહોંચી શકતા નથી. સામાન્ય રીતે સૃષ્ટિ તેમના ઉપકાર તળે દબાયેલી છે અને તેના સબબે અંધકાર અને કંગાલીયત જતા રહ્યા છે.

આ ફાતિમાનો પુત્ર છે. (હિશામ પ્રત્યે ઉદ્દેશીને) જો તું એને ઓળખતો નથી તો હવે જાણી લે કે તેના નાનાશ્રી હઝરત પયગમ્બર છે.

તેમનું ઝરણુ હઝરત પયગમ્બરના ઝરણથી ફૂટયું છે. તે માટે તેમા ગુણો રીતભાત અને જુદા જુદા સ્વરૂપો ઉચ્ચ પ્રકારના છે.

"એ કોણ છે ?" એમ તારું કહેવું તેમને નુકસાન પહોંચાડી શકતું નથી, તું ખરેખર તેને ઓળખતો ન હોય તો પણ જો તું ઇન્કાર કરે તો શું થયું ! અરબ અને અજમની પ્રજાઓ તેમને ઓળખે છે.

આ (ઇમામ) એવા લોકોમાંથી છે કે જેની મિત્રતા ઇન્સાનનો ધર્મ છે અને તેની શત્રુતા કુફ્ર છે. તેની નઝદીકમાં મુકિત અને શાંતિ સમાયેલી છે.

ખુદાની યાદ પછી તેમની યાદ સર્વથી ઉચ્ચતર છે. દરેક પ્રકારના આરંભમાં તેની સઘળી વાતો તેઓ ઉપર પૂર્ણ થાય છે.

અલ્લાહે તેમને દિવસોનો આરંભ થયો ત્યારથી મહત્તા આપ્યાં છે. તે માટે તેમની "લોહ" ઉપર કલમ લખી રહી છે.

જે ખુદાને ઓળખે છે તે તેમની આરંભની સ્થિતિને પણ જાણે છે, દીન તો એમના ઘરથીજ લોકોને મળ્યો છે.

તેઓ સરદાર અને આશીર્વાદિત હોવાના કારણથી એવા કયા લોકો છે, જેઓ તેમના ગુલામોમાંથી ગણાતા ન હોય ?

મુહમ્મદ બિન હનફિયા

હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા વિષે કેટલુંક વર્ણન અગાઉ આપી ગયું છે, પરંતુ તે ઇતિહા.

સની સંકલના પૂરતું છે. હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા કોણ હતા અને હઝરત ઝયનુલઆબેદીન અ. સાથે તેમનો કેવો સંબંધ રહયો હતો તે અત્રે જોઈશું.

એમનું નામ મુહમ્મદ અને બાકબ અબુલ કાસમ હતો. તેઓ હઝરત ઇમામ અલી અ. ના પુત્ર હતા. હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના ઝમાનામાં હઝરત ઇમામ અલી અ. ના વંશમાંથી તેઓ એકલાજ બુઝુર્ગ વયના નર વંશધર હતા. તેઓ હ. ખુલા બિન્તે જાફર હનફિયાના પેટે અવતર્યા હતા. હ. મુહમદ બિન હનફિયા હઝરત અલી અ. ના પુત્ર હોવા છતાં તેઓ ઇતિહાસમાં પોતાના કબીલાના નામેજ પ્રસિધ્ધ થયા છે. તેઓ સદચરિત્રવાન અને નરવીર હતા. બીબી આયશાની શામિલગીરીવાળું જંગે જમલનું જે યુધ્ધ થયું તેમાં પોતાના પિતા હઝરત ઇમામ અલી અ. ના પક્ષના હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા ધ્વજધારી હતા.

હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાની માતા હ. ખુલાના લગ્ન હઝરત અલી અ. સાથે થયાની ઘટના એવી રીતે વર્ણવામાં આવી છે કે હઝરત અબુબકરની ખિલાફતના સમયમાં સેનાપતિ ખાલિદ બિન વલીદે હનફિયા કબીલાવાળાઓને કતલ કરી તેમનાં બાળબચ્ચાંઓને મદીના મોકલાવ્યા, તેમાં હ. ખુલા પણ હતા, આ વખતે તે નવયૌવના હતા. આ બનાવ પછી હઝરત અલી અ. વેરે તેમના લગ્ન થયા હતા. એવું પણ કહેવાય છે કે હ. ખુલા બહુ બળવાન હતા. અને હઝરત અલી અ. તેમને જીત્યા પછી તેઓના લગ્ન થયા હતા.

હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાને હઝરત અલી અ. યુધ્ધના સમયે હંમેશ આગેવાની આપતા હતા. આ વિષયમાં લોકોએ તેમને પૂછયું કે "તમારા પિતા હઝરત અલી અ. યુધ્ધના પ્રસંગોએ તમને અગ્રસ્થાન આપે છે અને તેમના બીજા પુત્રો હઝરત હસન અ. અને હ. હુસેન અ. ને શા માટે યુધ્ધમાં વડપણ આપતા નથી અને તેમનું રક્ષણ શા કારણે કરે છે?"

હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાએ ઉત્તર આપ્યો કે "હું મારા પિતા માટે હાથ સમાન છું અને હઝરત હસન અ. અને હઝરત હુસેન અ. હઝરત પયગમ્બર (સ) ની આંખો છે આંખોનું હાથો વડે રક્ષણ કરવામાં આવે છે એવો સામાન્ય નિયમ છે. (૧)

આ જવાબથી હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાની હઝરત હસન અ. અને હઝરત હુસેન અ. પ્રત્યેની પ્રેમભાવના દેખાઇ આવે છે. રિવાયતોમાં આવેલું છે કે, હઝરત મુહમ્મદ હનફિયાએ કૂફીઓ પાસેથી હઝરત ઈમામ હુસેન અ. ની શહાદતનો બદલો સંપૂર્ણપણે લીધો હતો.

હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાની આશરે ૬૯ વર્ષની વય થઈ હતી. હિજરી સન ૮૧ માં તેઓ અવસાન પામ્યા હતા. આ ગણતરીએ તેઓ હિજરી સન ૧૧ માં જનમ્યા હતા, મકકામાં તેમનો ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો.

હ. ઇમામના વારસદાર

હઝરત ઈમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. નાં લગ્ન હઝરત હસન બિન અલીના પુત્રી જનાબ ફાતિમા વેરે થયા હતા. તેઓને સાત પુત્રી અને ૯ પુત્રો મળી સઘળા ૧૬ સંતાન થયા હતાં. જેમાંથી સહુથી વડા હઝરત મુહમ્મદ બાકર અ. હતા. જેમને હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ પોતાની વફાતના એક માસ અગાઉ ઇમામતના હકદાર વારસ જાહેર કર્યા હતા. હ. ઇમામના બીજા પુત્રો ઝેદ, અબ્દુલબહર, અબ્દુલ્લાહ, હસન, હસનુલ અસગર, અલી અકબર, અલી અસગર ને ઉમર એ પ્રમાણે હતા. હિ સ. ૯૪ માં હ. ઇમામ ઝેનુલઆબેદીન (અ.) એ જમો સિધાર્યા હતા.

---

(૧) ઇતિહાસકાર ઇબ્ને ખલકાન

ઝેરનો શિકાર

હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. પ્રત્યે વલીદ ઘણી શત્રુતા રાખતો હતો. તેણે ઇમામના જીસ્મ મુબારકને ઝેર આપ્યું અને આપે ઝેરનો શિકાર થયા. હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. એ જીસ્માની અંતિમ સમયની રાત્રે આપના ફરજંદ હ. મુહમ્મદ બાકિરને વસીઅત કરી હિજરી સન ૯૪ માં ૫૮ વર્ષની વયે આ જગતનો દૈહિક રીતે ત્યાગ કર્યો. જન્નતુલ બકીઅ નામના કબ્રસ્તાનમાં આપના કાકાશ્રી હઝરત હસન અ. ની જોડમાં આપના જીસ્મ મુબારકને સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું. આપના જીવનના વિભાગ આવી રીતે પાડી શકાય; ૩ વર્ષ આપના દાદાશ્રી હઝરત અલી સાથે, ૧૦ વર્ષ હઝરત હસન અને ૧૦ વર્ષ હઝરત ઇમામ હુસેન સાથે અને ૩૪ વર્ષ ઇમામ તરીકે.

ખા ન દા ને અ લી

- હ. ઇમામ અલી (અ.)
  - હ. ફાતિમા–તુ ઝહેરા
    - હ. હસન
      - મુહમ્મદ — (મોરક્કોના શરીફો)
      - અબ્દુલ્લા — ઇદરીસ — મગરિબ આફ્રિકામાં ઇદરીસના નામે રાજસત્તા સ્થાપી.
    - હ. ઇમામ હુસેન અ.
      - હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ.
        - ઝેદ — ઉત્તર ઇરાન અને દક્ષિણ અરબસ્તાનના ઝૈદીયા લોકોનો વંશ ચાલ્યો. એમના વંશમાંથી યમનના ઇમામો થયા.
        - હ. ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ.
          - હ. ઇમામ જાફર સાદિક
  - હનફિયા (હનીફા)
    - મુહમ્મદ
      - અબુ હાશિમ

(મુહમ્મદ બિન હનફિયાના નામે અબુ હાશિમે ઇમામતનો દાવો કર્યો અને તેના અનુયાયીઓ કેસાનીયા ફિરકાના કહેવાયા. આ શાખા મુહમ્મદ બિન અલી બિન અબ્દુલ્લા અબ્બાસીના સાથે જોડાઇ ગઇ. અબુ હાશિમ પોતાના મરણ વખતે તેમને પોતાનો વારસ નીમી ગયો હતો.)

હઝરત મૌલાના ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. અને તે પછી આપના વંશજોની ઇમામત વેળા જુદા જુદા પંથો કેવી રીતે હસ્તીમાં આવ્યા, તેની સમજ અર્થે ખાનદાને અલીનું વંશવૃક્ષ આ સ્થાને આપવામાં આવે છે.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH MUHAMMAD-BAQIR

(A. H. 94-114)

.........()..........

(૪)

હઝરત મૌલાના ઈમામ મુહમ્મદ બાકિર અ૦

(હીજરી સન ૯૪-૧૧૪)

મુબારક જન્મ

હઝરત મૌલાના ઈમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. નો મુબારક જન્મ હિજરી સન. ૫૭માં સફર માસની ૩જી તારીખે, મંગળવારના દિવસે મદીનામાં થયો હતો. આપના દાદાશ્રી હઝરત મૌલાના ઇમામ હુસેન અ. ની શહાદત સમયે આપની ઉમર ૪ વર્ષની હતી. કરબલાના બનાવ પછી ૩૩ વર્ષ પર્યંત આપશ્રી આપના પિતા હ. ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. સાથે રહ્યા હતા એટલે ઇમામતની મસનદ ઉપર આવ્યા ત્યારે આપની વય ૩૭ વર્ષની હતી.

નામ અને લકબ

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના માતુશ્રી જનાબ ફાતિમા, હઝરત હસન બિન અલી બિન અબુ તાલિબના પુત્રી હતા. જેઓનું ઉપનામ "ઉમ્મે અબ્દુલ્લાહ" હતું. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના માતાપિતા બન્ને તરફથી અલવી અને હાશમી હતા આપનું નામ મુહમ્મદ અને ઉપનામ "અબુ જાફર" છે. આપના મુખ્ય અને જાણીતા લકબ "બાકીર" છે. શાકિર તથા હાદીની સંજ્ઞાથી પણ આપ ઓળખાતા હતા.

આગમવાણી

"બહરૂલ અન્વાર" ના ઉલ્લેખ અનુસાર, 'મદીનતુલ ઇલ્મ' સરવરે કાયનાત હઝરત રસુલે ખુદાએ, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકીર અ. ને તેમના જન્મ પૂર્વે "બાકીરૂલ ઉલુમ"–ઇલ્મજ્ઞાનમાં પ્રવીણનો લકબ આપ્યો હતો અને આપશ્રીના નામ વગેરેનું વર્ણન તેઓ નામદારે આગળથી ભાખ્યું હતું "બહરૂલ અન્વાર" વિગેરે ગ્રંથોમાં એ સંબંધેનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. હઝરત રસુલે ખુદાની આ આગમવાણી જાબિર અન્સારીના કથન પરથી લેવામાં આવી છે.

જાબિર અન્સારીનું કથન છે કે: "મારા ભાવિ જીવનમાં થનારી ઘટના વિષે ભવિષ્યવાણી ભાખતા હઝરત પયગમ્બરે મને ફરમાવ્યું: "મારો એક ફરઝંદ જે મારી આંખના નૂર હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની નસલમાંથી હશે. તેની જોડે તારી મુલાકાત થાય ત્યાંસુધી તું હયાત રહીશ. તેનું નામ "મુહમ્મદ" હશે અને તે "ઇલ્મે દીન" ને વિકસાવશે.

હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ની આગમવાણી મુજબ જાબિર અન્સારી પોતાની ઉત્તર અવસ્થામાં આંખોનું નુર ખોઈ ચૂકયા હતા પરંતુ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની મુલાકાતથી મુશર્રફ થઈ પોતાની જાતને દુ:ખમાંથી ઉગારવા ભાગ્યશાળી થયા હતા અને તે પછી ઇમામની ખિદમતમાજ રહયા હતા.

"બાકિર" શબ્દનો અર્થ

"બાકિર" અરબી શબ્દ છે અને તે શબ્દકોષ અનુસાર "બાકિરૂલ અર્ઝ" પરથી લેવામાં આવેલો છે. તેનો અર્થ "પૃથ્વીને પર્વત બનાવનાર" અથવા "છુપી હકીકતને પ્રગટ કરનાર" થાય છે. "બાકિર" લકબથી તેઓને ઓળખવાનું બીજું કારણ એ છે કે, આપશ્રી ઈલાહી રહસ્યો, ઇલ્મે તસવ્વુફ અને મઆરિફતની વિદ્યાઓમાં પ્રવીણ હતા. "ઉમ્મુલ કિતાબ" નામનું પુસ્તક હઝરત મુહમ્મદ બાકિર અ. એ લખ્યું છે. ફકત જ્ઞાનના અધિકારીઓજ તે સમજી શકે છે. આપશ્રી આવુ બહોળું જ્ઞાન ધરાવનારા હોઇ, હઝરત નબી સાહેબની આગમવાણી અનુસાર આપ "બાકિરૂલ ઉલુમ" ની સંજ્ઞાથી લોકપ્રિય થઇ પડયા હતા. ધાર્મિક જ્ઞાન મેળવવા અર્થે મોટા મોટા મોહદ્દીસો (૧) અને તાબેઇનો (૨) પણ આપની સેવામાં હાજર રહી વિદ્યા સંપાદન કરતા હતા. ઉપરાંત ઘણા આલીમો-વિદ્વાનો પણ ધર્મના મુશ્કિલ સવાલોના ઉકેલ કરાવવા માટે તેમના પાસે આવતા હતા. ઇસ્લામ જગતમાં ફકીહ (૩) તરીકે પંકાયલા અત્તાર બિન જરાહ, અબુ હનીફા, ઝહરી જેવા વિદ્વાનોએ પણ આપની હુઝુરમાંથી ધર્મજ્ઞાનનો લાભ મેળવ્યો હતો. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. આપના પિતાશ્રી પ્રમાણે સંસાર વિરકત રહીને ફકત અરબસ્તાનમાં જ નહિ પરતું અરબસ્તાનની બહારના મુલ્કોમાં પણ ચારે તરફ ઇલ્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવવાના કાર્યમાંજ સમય ગાળતા હતા.

રાજ્યના સલાહકાર તરીકે

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ઉમ્વી ખલીફા વલીદના શાસનકાળનાં છેલ્લા વર્ષે, ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા હતા. આપશ્રી રાજ્યકારણમાં બિલકુલ ભાગ લેતા નહોતા છતાં મુલકી સવાલોના સંબંધમાં કેટલીક એવી ઘટનાઓ બનવા પામેલી છે કે જે વખતે ઉમવી ખલીફાઓને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની સલાહ અને સૂચનાઓની જરૂર પડતાં આપને માનસહિત આમત્રંણો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

ઇસ્લામની હુકુમતનાં પ્રારંભકાળથી, ઉમવી ખલીફ અબ્દુલમલિક બિન મરવાનના સમય સુધી ચલણી સિકકાઓ પાડવાનો રિવાજ ન્હોતો અને દેશના નાણા વ્યવહાર માટે જે સિકકાઓ ચાલતા હતા તે રોમન બાદશાહના હતા, ઇસ્લામી દેશોમાં પણ ઇસ્લામ વિરૂધ્ધ મનાતી હોય એવી છાપો પાડી, રોમન બાદશાહ કયસર પોતાની સત્તા દેખાડવા માટે રોમન સિકકાઓ ચલાવતો હોવાથી ખલીફ અબ્દુલમલિકે તેને ઇસ્લામી કરવા માટે જાણીતા માણસોની એક સભા બોલાવી. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને પણ તેમાં પધારવાનું માનસહિત આમંત્રણ આપ્યું. સભાએ રોમન ચલણને બંધ કરી, ઇસ્લામી ચલણ ચાલુ કરવાનો સર્વાનુમતે નિર્ણય

---

૧ હદીસકારો ૨, હઝરત મુહમ્મદ સ. અને તેમનાં અસહાબોને આંખે નિહાળનારા ૩. ધર્મશાસ્ત્રી

કર્યા. અને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની સલાહથી સિક્કાની એક બાજુ "લાઇલાહા ઇલ્લલ્લાહ" અને બીજી બાજુ "મુહમ્મદુર-રસુલિલ્લાહ" એ શબ્દો રાખવામાં આવ્યા, ઇસ્લામી જગતમાં સિક્કાઓનાં ચલણનો આ રીતે આરંભ થયો.

ઉમવી ખલીફા અબ્દુલમલિકના પુત્ર હિશામના રાજ્યકાળમાં પણ એવી એક ઘટના બની હતી. શામ અને ઇરાકથી હિજાઝ તરફ જનારા મુસાફરોને પાણીની બહુજ હાડમારી ભોગવવી પડતી હતી, મુસાફરોને પ્રાણ પણ તજવા પડતા હતાં. આથી ખલીફા હિશામે એક જબરદસ્ત કૂવો ખોદવાનો હુકમ આપ્યો. જમીન ઘણી સખત હોવાથી ખોદકામમાં ઘણો સમય નીકળી ગયો. ઉપરાંત પાણીની સપાટી સુધી કુવો ખોદાઇ ગયો ત્યારે એક બીજી આફત નડી અને છેક તળીએ ખોદકામ કરનારા મજૂરો ઉપર પાછા આવી શકયાજ નહિ. તેની તપાસ કરવા બીજા મજૂરો નીચે ઉતર્યા, તેઓ પણ ઉપર આવી શકયા નહિ અને અંદરજ મરણ પામ્યા. આવી રીતે મજૂરોનો ત્રીજો ભાગ મરણ પામવાથી ખોદકામના અધિકારીઓએ ખલીફ હિશામ પાસે ફરિયાદ કરી. આ ઉપરથી ખલીફ હિશામ જાતે દમિશ્કથી મક્કા આવ્યો અને આ બાબત ઉપર વિચાર કરવા જાણીતા અને બુધ્ધિશાળી લોકોની સભા બોલાવી. જેમાં હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને પણ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. સભામાં કોઈપણ શખ્સ કાંઇ-પણ બોલી શકયો નહિ. પરંતુ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. એ જાતે તપાસ કરી અભિપ્રાય આપ્યો કે "જેઓના પર ખુદાઇ કોપ ઉતર્યો હતો તે કોમ, એહકાફવાસીઓનું એ સ્થાન હોઇ કૂવાનું બાંધકામ એ જગ્યાએ બંધ કરવું જોઇએ અને તેના બીજા છેડાએ કૂવો ખોદાવવામાં આવશે તો આવી જાતની મુશ્કેલીઓ નડશે નહિ." ખલીફાએ ઇમામની સલાહથી બીજા સ્થાને કૂવો ખોદાવ્યો જે આજે પણ અરબસ્તાનના 'હઝરમુત' નામની જગ્યા પાસે આવેલો છે.

હ. ઇમામની ઉદારતા

જાબિર ઇબ્ને અબ્દુલ્લાહ અનસારીનું એક કથન (૧) હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની ઉદારતાનું એક સુંદર દ્રષ્ટાંત પૂરું પાડે છે, જાબિર કહે છે કે: "એક દિવસ હું ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની સેવામાં હાજર હતો, ત્યારે એક કવિએ આવીને એક કસીદો (પ્રશંસા કાવ્ય) રજૂ કરવા દેવા માટે ઇમામને વિનંતી કરી. હ. ઇમામે પરવાનગી આપતાં કવિએ ઇમામની શાનમાં એક ભાવપૂર્ણ કસીદો સંભળાવ્યો. હ. ઇમામે પ્રસન્ન થઇ કવિને ધન્યવાદ સહિત નાણાથી ભરપૂર એક થેલી ભેટ આપી આ જોઇને કવિએ બીજું એક કાવ્ય સંભળાવવાની પરવાનગી માંગી, પરવાનગી મળતાં કવિએ બીજો કસીદો સંભળાવ્યો. આથી ઇમામે તેને એક બીજી નાણાથી ભરેલી થેલી ભેટ આપી કવિ ઇમામની ઉદારતા જોઇ દિગ્મુઢ થઇ ગયો. તેના મનમાં અનેક કલ્પનાઓ થવા લાગી. "ઇમામ પાસે તો કાંઈ નથી" એ લોકવાયકાનું ચિત્ર તેના મગજમાં ઘૂમવા લાગ્યું, પોતાના મનમાં ઉદભવેલી શંકાનું નિવારણ કરવા કવિએ પુન: અરજ કરી, "હે સખી ઇબ્નુલ સખી, આપ આજ્ઞા આપો તો હું મારું ત્રીજું કાવ્ય આપની સેવામાં રજૂ કરું." ત્રીજીવાર પણ એજ પ્રમાણે હઝરત ઇમામે તેના પર નવાજિશ કરી ત્યારે કવિ મુગ્ધ બની ગયો. હઝરત ઇમામે તેના મનમાં ઉદભવેલા વિચારોના તરંગોને પારખી લઇ ફરમાવ્યું. : તું કયામત સુધી જો કસીદા સંભળાવતો રહીશ તો હું પણ તને આવીજ રીતે દરેક કસીદા માટે નવાજતો

(૧) કિતાબુલ બુરહાન પૃષ્ઠ ૧૨૮

રહીશ. અમે ઝમાનાના ઇમામ છીએ. યાદ રાખ, અમે કોઇપણ વસ્તુઓના મોહતાજ નથી" આ સાંભળી કવિને પોતાના મનમાં ઉદભવેલી ખોટી કલ્પના માટે પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યો.

મૂળ કથનકાર જાબિર અનસારી આ સર્વે ઘટના જોઇ રહયો હતો આથી જંગે કરબલાની ઘટના સંબધમાં તેને શંકા થઇ. જેથી તેણે પોતાના મનના પૂર્ણ સમાધાન માટે હઝરત ઇમામની સેવામાં વિનયપૂર્વક અરજ ગુજારી કે "હે ઝમાનાના ઇમામ! લોકો કહે છે કે જંગે કરબલા વખતે આપના દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ હુસેન અ. પાસે અનાજ પાણી જેવાં સાધનો ન હતા, શું એ વાત સાચી છે?"

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. એ ફરમાવ્યું : "હે જાબિર! જે માણસ ઇમામને મોહતાજ સમજે છે, તે ઇમામથી વિમુખ થયેલો છે. જડવાદી લોકો અમને રંક સમજે છે, પરંતુ વસ્તુત: સકળ સૃષ્ટિ જેના કબ્જામાં છે, તે ઔદાર્યતા અને મહાન શકિતના અમે પ્રકટ સ્વરૂપ છીએ. અમે મોહતાજ નથી. અમારામાં કોઇ પ્રકારની ઉણપ નથી!

દમિશ્કની દરબારમાં

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. અને શાહઝાદા હઝરત જાફર સાદિક અ. મકકામાં હતા. તે દરમ્યાન એક વખતે હઝરત જાફર સાદિક અ. એ લોકોની મેદની સમક્ષ ખુત્બો આપ્યો જેમાં "હું અલ્લાહનો આભાર માનું છું કે, હઝરત પયગમ્બર સ. ને રિસાલત આપી અને તેમના અમે વંશધરોને ઉમ્મતના માનનીય બનાવ્યા છે. અમે આ પૃથ્વી ઉપર અલ્લાહના ખલીફા અને ઇમામ છીએ. અમોને જે લોકો અનુસરે છે તે સદ્‌ભાગી છે અને અમારી વિરુધ્ધતા કરનાર ભાગ્યહિણ છે," વગેરે ઘણીજ અસરકારક તેમજ અગત્યની બાબતો આપશ્રીએ જણાવી. આ વખતે ખલીફ હિશામ બિન અબ્દુલમલિક પણ મકકામાં હતો.

હઝરત જાફર સાદિક અ. આ સમયે જુવાન હતા અને આપશ્રીનો આ હિમ્મતભર્યો ખુત્બો સાંભળી લોકો ઉપર ભારે અસર થઈ. ખલીફ હિશામનો ભાઇ જે આ મેદનીમાં હતો તેણે આ ખુત્બો સાંભળ્યો અને પોતાના ભાઇ હિશામને જઇને સઘળી બીના કહી સંભળાવી. હિશામે આ અવસરે કાંઇપણ પગલાં લેવાનું વ્યાજબી ધાર્યું નહિં પરતું તક શોધવા લાગ્યો.

આ બનાવ પછી ખલીફ હિશામ મકકાથીં પોતાના પાટનગર દમિશ્કમા ગયો અને ત્યાં જઇને મદીનાના ઉમ્વી ગવર્નરને, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. અને તેમના પુત્ર હઝરત જાફર સાદિક અ બન્નેને દમિશ્ક ખાતે મોકલવાનું લખ્યું. આ હુકમ મુજબ તેણે હ. ઇમામને અરજ કરતાં, બન્ને બુઝર્ગવારો દમિશ્ક પહોંચ્યાં, પરંતુ ત્રણ દિવસ ખલીફ સાથે મુલાકાત ન થઇ અને ચોથા દિને દરબારમાં આવવાનું જણાવ્યું.

હઝરત ઈમામની અદભૂત તીરંદાજી

આ વખતે દરબારની સ્થિતિ જુદીજ જણાતી હતી. હિશામના અતરાફમાં લશ્કરીઓની એક મોટી સંખ્યા હથિયારો સજીને ઊભી હતી. ખલીફા હિશામ તખ્ત પર બેઠો હતો. મધ્યમાં તીરંદાજીની સામગ્રી ગોઠવી હતી. ત્યાં દરબારીઓ અમીર ઉમરાવો તીરો ફેંકી રહયા હતા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. તરફ જોઇને હિશામે કહયું :– "આપ પણ આ અમીરો પ્રમાણે તીર ફેંકો, !"

હ. ઇમામે જવાબ આપતાં કહ્યું :—"હું વયોવૃધ્ધ થયો છું. હવે હું તીર ફેંકી શકું એમ નથી. જો મને આ પ્રસંગથી મુક્ત રાખવામાં આવે તો ઘણુંજ બહેતર થશે!"

"ખુદાના સોગંદ," ખલીફ હિશામે કહ્યું "હું તમને આ પ્રસંગે મુક્ત રાખી શકતો નથી." તે પછી ખલીફાએ બની ઉમૈયાના અગ્રેસરો પૈકીના એકને ઇશારો કરીને એક તીર-કામઠું હ ઇમામને આપવા કહ્યું. તરત હ ઇમામે તીર કમાનમાં ચડાવીને નિશાનાની બરાબર વચ્ચમાં માર્યું. તે પછી બીજું તીર પહેલા તીરના ભાથામાં માર્યું. એમ એક પછી એક તીર મારતાં મારતાં ભથાઓના કટકે કટકા કરી નાખ્યા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિરને તીરંદાજીમાં આટલા બધા પ્રવીણ જોઇને હિશામ મનમાં અકળાવા લાગ્યો. તેનો વિચાર ઇમામ ઉપર પ્રભાવ પાડવાનો હતો, પરંતુ તે જાતેજ આપના પ્રભાવમાં આવી ગયો. તે પછી ખલીફે કહ્યું : "અબુ જાફર (ઇમામની નામસંજ્ઞા છે,) આપે ઘણી સુંદર તીરંદાજી કરી છે. આ કળામાં અરબ અને અજમના તીરંદાજ લોકો પણ આટલા કુશળ નથી. વૃધ્ધાવસ્થાને લઇ મારામાં શક્તિ નથી એમ શા માટે કહેતા હતા?" તે પછી ખલીફાએ પોતાનું માથું નમાવી દીધું.

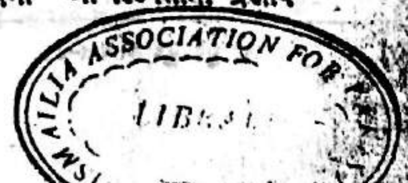
આ પછી તેણે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને પોતાની જમણી બાજુએ બેસાડયા. તેઓશ્રીના શાહઝાદા હ. જાફર સાદિક અ. ને ડાબી બાજુએ જગ્યા આપી કહ્યું :— "અરબ અને અજમના લોકો પર કુરેશના ખાનદાને ગર્વ કરવો જોઇએ કે તેઓમાં આવા માનનીય બુઝુર્ગો છે. ઇમામ તરફ રજૂ થઇ તેણે કહ્યું 'આપને આ તીરંદાજીની કળા કોણે શીખવી એ કૃપા કરી જણાવશો?"

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. એ ફરમાવ્યું "મદીનાવાસીઓ આગળ આ કળા સહજ છે. મારી બાલ્યાવસ્થામાં હું પણ ત્યાં કેટલાક દિવસ પર્યંત તીરંદાજી કરતો હતો. તે પછી આજ દિન પર્યંત એવો કોઇ પ્રસંગ મળ્યો ન્હોતો. આજનો પ્રસંગ પહેલોજ છે."

"એવો તીરંદાજ મેં કયારે પણ જોયો નથી!" હિશામથી બોલી જવાયું "શું આપના શાહઝાદા પણ આપના જેવી તીરંદાજી જાણે છે? હ. ઇમામે હકારમાં જવાબ આપ્યો.

ફરીવાર દમિશ્કમાં

કેટલાક દિવસો પછી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. પોતાના શાહઝાદા હઝરત જાફર સાદિક અ. સાથે હિશામના આમંત્રણથી ફરી દમિશ્કના દરબારમાં પધરામણી કરી ત્યારે ખલીફે દરવાજા સુધી આવીને આપશ્રીનો સત્કાર કર્યો, અને ઇમામને એક ઊંચા આસન પર બેસાડી પછી પોતે બેઠક લીધી જો કે ઉમવી ખલીફાઓ બની ફાતિમી ઇમામો સાથે અંદરખાનેથી જુદાઇ રાખતા હતા, છતાં જાહેરમાં કોઇપણ જાતનો દેખાવ ન આપતા તેઓને માન આપતા. આ વખતે હઝરત ઇમામ અને ખલીફ હિશામ વચ્ચે "ઇમામત" ના વિષયપર વાતચીત થતા, હ. ઇમામે ફરમાવ્યું ઇસરારે મકનુન—ગુપ્ત ખુદાઇ રહસ્યો અમને સોંપ્યા હતા" અને તે સંબધિની હઝરત નબી સાહેબના કેટલીક હદીસો પણ ઇમામે ટાંકી સાબિતીઓ આપી. આ સાંભળી હિશામ ચૂપ થઇ ગયો. હઝરત ઇમામે મુહમ્મદ બાકિર અ. એ સત્ય વાત જાહેર કરતા હિશામના બળ, મરતબા, હકુમત અને જાહોજલાલીનો લેશ માત્ર પણ ડર રાખ્યો નહિ અને તેની પૂરેપૂરી ખાત્રી થઇ જાય તેના માટે રોશન દલીલો અને સચોટ સાબિતિઓ ફરમાવી. પોતાનો પ્રભાવ નાખવા હિશામે હ. ઇમામને આમંત્રણ આપ્યું હતું. જ્યારે તેનાથી ઉલટું દરબારમાં હાજર રહેલા લોકો પર હ. ઇમામની આ દિવ્યતાનો પ્રભાવ પડયો.

ખ્રિસ્તિઓ જોડે વાદવિવાદ

એક વખતે હ. ઇમામે બાદશાહી મહેલ નીચે લોકોની ભીડ જોઇ, તેઓમાંના એક શખ્સને આપે પૂછ્યું :—"આ ભીડ શાની છે ?" તેણે ઉત્તર આપ્યો :—"કેટલાક સંસારત્યાગીઓ અને ધર્માત્માઓ અત્રે એકઠા થયા છે. તેઓનો એક મોટો પાદરી વર્ષમાં એકવાર અહિં આવે છે. તે સમયે સઘળા એકઠા થએલાઓ તેને ધર્મવિષયમાં સવાલો પૂછે અને પાદરી તેઓની મૂંઝવણ ટાળવા જવાબો આપે છે. આજે તેજ વાર્ષિક દિન છે !" એ સાંભળી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ ને આપશ્રીના શાહઝાદા હઝરત જાફર સાદિક અ. એ ટોળામાં દાખલ થતા જોયું કે એક વૃધ્ધ મનુષ્ય અમામો બાંધી ઊંચા આસન ઉપર બેઠો છે. તેણે જનસમૂહ તરફથી પોતાની આંખો ફેરવી બીજી બાજુ નજર નાખી તો તેના દ્રષ્ટિએ "ઇમામ" આવ્યા. આપશ્રીનો નૂરાની ચહેરો જોઇ પાદરીએ પૂછ્યું :—"શું આપ અમારામાંથી છો ?"

"ઉમ્મતે મુહમ્મદીમાંથી." ઇમામે ફરમાવ્યું. તે પછી કેટલાક સવાલ જવાબ થતા ઇમામે ફરમાવ્યું કે, "હઝરત ઇસા મસીહનો દીન સાચો છે પરંતુ તાજો નથી અને હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. નો દીન તાજો છે. તાજા ખોરાકથી ઇન્સાનની તંદુરસ્તી સચવાય છે, તે પ્રમાણે તાજા દીનથી રૂહને શક્તિ મળે છે !" આ વિષયમાં વધુ વાતચિત થતા ઇમામના હાથે પાદરીએ ઇસ્લામ ધર્મ ગ્રહણ કરી આપની બયઅત કરી.

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની ધર્મચર્ચા અને મઅરિફત—જ્ઞાન ભણી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચાઇ રહયું હતું. અન્ય મઝહબના વિદ્વાનો પણ આપશ્રી સાથે ચર્ચા કરવા આવતા હતા અને ઇસ્લામની સચ્ચાઇ જાણી તેનો સ્વીકાર કરતા.

ઇમામની કીર્તિ ધર્મનો સંપૂર્ણ વિજય કરાવનાર દિવ્ય વિભૂતિ તરીકે જાહેરમાં વધવા લાગી. ખલીફ હિશામ બિન અબ્દુલમલિકને ઇર્ષા થઇ કે રખે ઇમામ પોતાનો પ્રભાવ વધારીને મારી રાજસતા ખૂંચવી લે; જેથી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને ખલીફે તાકીદનો સંદેશો મોકલાવી તેમા 'આ વિજયની કદર તરીકે ખિલઅત અર્પણ કરવાની હોઇ ઉતાવળે રાજધાની તરફ આવવા' તેણે વિનંતી કરી અને તે મુજબ હઝરત ઇમામ અ ને ઘણા માનસહિત ખિલઅત પણ અર્પણ કરી રવાના કર્યા. છતા અંદરખાનેથી દુશ્મની તો ચાલુ જ રાખી.

મદીનાવાસીઓનું વર્તન

ખલીફ હિશામના દરબારમાંથી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. અને હ. જાફર સાદિક અ. મદીના ભણી પાછા ફરતા હતા, ત્યારે ખલીફે પોતાની આંતરિક વિરુધ્ધતાના કારણે એવો હુકમ મોકલ્યો કે, "માર્ગમા આ બન્ને બુઝુર્ગવારોને કોઇએ પરોણા રાખવા નહિ, કોઇએ તેમને માલ વેચવો નહિ, કારણ કે તેઓ અબુ તુરાબના વંશમાના બે જાદુગરો છે."

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. અને તેમના પુત્ર હ. જાફર સાદિક અ. ને ખલીફ હિશામના ઉપલા હુકમ અનુસાર મદીનાના વતનીઓ તરફથી ઘણી કનડગત કરવામાં આવી. આવી સ્થિતિ જોઇને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિરે અ. ત્યાંના એક પર્વત ઉપર ચઢયા અને હઝરત શોએબ અ ના લોકોના વર્તનની યાદીમાં જે આયાત નાઝિલ થઇ છે તે મોટે અવાજે પઢયા આયાત એ હતી : "બકીય્યતુલ્લાહ ખયરૂલ્લકુમ ઇન કુન્તુમ મુઅમેનીન" "ખુદા જે બાકી રાખે છે તે તમારા માટે વધારે સારું છે, જો તમે ઇમાનવાળા હો." (૧.)

૧. સુરે હુદ આયાત-૮૬.

7211

આપશ્રીના બુ઼લંદ અવાજની અસરથી શહેરીઓના દિલોમાં ભયની લાગણી પેદા થઇ! એક વયોવૃધ્ધ શખ્સે શહેરીઓને સંબોધીને કહયું : "એ વિભૂતિ તેજ પુર્વત ઉપર તેજ સ્થળે ઉભી છે, જયાં હઝરત શોએબ અ. ઊભા રહેતા હતા. તેમણે શહેરીઓને એજ પ્રકારે ચેતવણી આપી હતી અને તે પછી મદીનાવાસીઓ પર અલ્લાહનો કહેર ઉતર્યો હતો. (૧) માટે આપણે જો એ પરોણાઓ માટે આપણા દરવાજા નહિ ખોલીએ તો આપણી પણ આપણા પુર્વજોની જેવી કઢંગી હાલત થશે."

આ ચેતવણીથી નગરજનો ડરી ગયા અને સઘળાએ પોતાના દરવાજા ખોલી નાખ્યા. ત્યાર પછી આ બન્ને બુઝુર્ગવારો પર્વત પરથી ઉતરી શહેરમાં આવ્યા અને ત્યાંથી કૂચ કરતા મદીના ભણી રવાના થઇ ગયા. હ. ઇમામની રવાનગી બાદ તે શહેરમાં એવી વબા ચાલી કે મોટી સંખ્યામાં માણસો મરી ગયા.

ઝૈદ બિન અલી માટે ભવિષ્યવાણી

જગતમાં પૂર્વકાળથી બનતું આવ્યું છે, તેમ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના જમાનામાં પણ બન્યું. હ. ઇમામના ભાઇ ઝૈદ ઇમામતનો દાવો કર્યો. અને કેટલાક લોકો તેમના પ્રભાવમાં આવી ગયા અને કેટલાક કુફાવાસીઓએ ઝૈદને કુફા આવીને બની ઉમૈયાના રાજ્ય-તંત્રનો અંત લાવવા માટે કાગળો લખ્યા. કુફીઓના આમંત્રણથી ઝૈદ યુધ્ધ સામગ્રી એકઠી કરી ત્યારે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. એ તેનો ઇરાદો જાણી આ કાર્ય પરથી હાથ ઉઠાવી લેવા ઝૈદને સમજાવ્યું : અને ફરમાવ્યું "અય ઝૈદ! અલ્લહાથી ડરો! તમારા પ્રાણને દુશ્મનોના હાથથી બચાવો નહિ તો પ્રાણ ખોવા પડશે." પરંતુ આવેશમાં આવી ગયેલા ઝૈદ તેની દરકાર કરી નહિ. તે પછી ઝૈદ યુધ્ધ માટે કુફા તરફ પ્રયાણ કર્યું જયાં ખલીફ હિશામ બિન અબ્દુલમલિક તરફના અમીર યુસુફ બિન ઉમર સકફી સાથે યુધ્ધ થયું. આ લડાઇમાં ઝૈદના સઘળા સહાયકો નાસી છૂટયા અને પોતાના થોડાક સાથીઓ સાથે તેઓ એકલા રહી ગયા. દરમ્યાન સાંજ પડી ગઇ ઝૈદ જખ્મોથી ચૂર થઇ ગયા. એવી સ્થિતિમાં તેઓ પોતાના તંબૂ ભણી જઇ રહયાં હતા કે, અચાનક એક તીર આવીને તેમના કપાળમાં લાગ્યું જેથી તેમનું ત્યાંજ અવસાન થયું.

તે પછી યુસુફ બિન ઉમર સકફી ઝૈદનું માથું લઇને, ખલીફ હિશામ બિન અબ્દુલ-મલિકને મળવા ગયો. દુશ્મનોએ ઝૈદની લાશને પાછળથી શુળી ઉપર ચડાવી અને પછી લાશને ઉતારીને બાળી મૂકી. તેની રાખ ઉડાડી મૂકવામાં આવી. આ પ્રકારે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ની આગાહી પ્રમાણે ઝૈદનો અંત આવ્યો. આ સ્થિતિ જોઇ ઘણાખરાં ઝૈદીઓ ઇમામની બયઅતમાં પાછા આવ્યાં.

અબુ હાશિમનો ખોટો દાવો

હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાનો પુત્ર અબુ હાશિમ પણ ઇમામતનો ખોટો દાવેદાર હતો. તેનો દાવો હતો કે "મારા પિતા હ. મુહમ્મદ હનફિયા ઇમામ હતા અને તેમના પછી હું ઇમામ છું!" તેના અનુયાયીઓ કેસાનિયા કહેવાતા હતા અને તે શિયા સંપ્રદાયનો એક ફાંટો માનવામાં

---

૧. હઝરત શોએબ પયગમ્બરની આ ઘટના કુરઆને શરીફની સુરે હુદમાં વર્ણવેલી છે.

આવે છે. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકર અ. અને ખલીફ હિશામના સમયમાં તે પોતાનો પક્ષ બળવાન બનાવવાની કોશિશ કરી રહ્યો હતો. શામમાં ખલીફ હિશામને આ ખબર પડતાં તેણે અબુ હાશિમને શામમાં તેડાવ્યો અને ખાનગી રીતે એવો હુકમ કર્યો કે અબુ હાશિમને માર્ગમાં દૂધમાં ઝેર પાઇ દેવું. તે અર્ધે રસ્તે હતો કે, તેને ખલીફ હિશામના હુકમ મુજબ ઝેર આપવામાં આવ્યું. અબુ હાશિમ સમજી ગયો અને અબ્બાસીઓના મુખ્ય મથક "હુમેમાં" ભણી રવાના થયો અને દમિશ્કનો માર્ગ છોડી દીધો. અબ્બાસીઓ પણ આ સમયમા પોતાની ખિલાફત સ્થાપવાનું પ્રચાર કાર્ય કરી રહયા હતા અને આ વખતે તેમનો સરદાર મુહમ્મદ બિન અલી હતો. અબુ હાશિમને પોતાના મથકે આવેલો જોઇને મુહમ્મદ બિન અલીએ તેનો ઘણો આદર સત્કાર કર્યો. અબુ હાશિમનું અત્રે આવવાનું કારણ એ શંકા હતી કે "ઝેરની અસરથી હું માર્યો જઇશ એટલે મારું કાર્ય અધુરું રહી જશે; તેથી બહેતર એ છે કે મારો દાવો અબ્બાસીઓને સોંપી દઉં." અબુ હાશિમના આ ઇરાદા અનુસાર પોતાનો દાવો મુહમ્મદ બિન અલી અબ્બાસીને સોંપી દઇને તે મરણ પામ્યો. મુહમ્મદ બિન અલી ઉમ્મી તંત્ર જીતી ખિલાફતપદે આવે તે પહેલાં મરણ પામતાં તેનો પુત્ર ઇબ્રાહિમ બિન મુહમ્મદ બિન અલીએ તેની જગ્યાએ વડપણ લીધું. તે પણ મરણ પામતાં અસ્સફાના હાથમાં આ વડપણ આવ્યું અને તેજ પહેલો અબ્બાસી ખલીફ થવા પામ્યો.

કેસાનિયા સંપ્રદાયનો અંત

કેસાનિયા સંપ્રદાયની ઇમામતના સંબંધમાં અત્રે થોડોક ઇશારો કરવાની જરૂરત છે. હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયા (હનીફ)એ ઇમામતનો દાવો કર્યો હતો, એમ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ ઇતિહાસિક ગ્રંથો પરથી એવું દેખાતું નથી. બલ્કે હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની ઇમામતને તેઓ માન્ય રાખતા હતા. છતાં એમ કહેવું જોઇએ કે હઝરત અલી અ. ની ઓલાદમાં તેઓ સૌથી મોટી અવસ્થાના હોવાને અંગે કેટલાકો તેમને વડા તરીકે માનતા હતા અને એવી માન્યતા ધરાવનારા કેસાનિયા કહેવાયા અને અહિંથી આ સંપ્રદાયનો પાયો પડયો. હ. મુહમ્મદ બિન હનફિયાએ આમ છતાં પોતે ઇમામ છે એવું જાહેર કર્યું નહોતું, બલ્કે તેઓએ પોતાની જીંદગીમાં લોકોને સ્પષ્ટ કહી દીધું હતું કે, "ઇમામ હુસેન અ. પછી ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ને હું ઇમામ માનું છું," અને તે પ્રમાણે કેટલાક કેસાનિયાઓએ પણ પોતાની માન્યતા બદલી હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ની ઇમામત સ્વીકારી હતી. વસ્તુસ્થિતિ આવી હતી છતાં તેમના પુત્ર અબુ હાશિમે ઇમામતનો દાવો કરી કેસાનિયા દઅવતનો પ્રચાર કર્યો હતો. અને ઉપર જોઇ ગયા તેમ અબુ હાશિમ મરણ પામતાં કેસાનિયા સંપ્રદાયનો અંત આવી ગયો.

ઇમામતનો એક બીજો દાવેદાર

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના જમાનામાં ઇમામતના બીજા પણ દાવેદારો હતા, તેમાંના એક અબ્દુલ્લાહ ઇબ્ને અલી ઇબ્ને અબ્દુલ્લાહ ઇબ્નુલ હુસેન પણ હતા. એની ઇમામતના દાવાના સંબંધમાં એવું કહેવામાં આવે છે કે સાચા ઇમામનો હક પહોંચાડવા માટે ખુરાસાનથી ૭૨ મોમિનોનું એક જુથ મદીના આવ્યું હતું. આ લોકો પુષ્કળ જરજવાહેરાત અને બયતુલ માલનો પૈસો પોતાની સાથે લઇ આવ્યા હતા. ઇમામ કોણ છે એ નક્કી કરવાનો નિર્ણય કરીને એ માલ તેમને સુપ્રદ કરવો. આ ઇરાદાથી તેઓ પ્રથમ અબ્દુલ્લાને મળવા ગયા. તેણે પોતાની ઇમામતની સાબિતિમાં હઝરત પયગમ્બર સ. ના બખતર, વીંટી, લાકડી અને

અમામો દેખાડયા આવતી કાલ આવવાનું જણાવી તેઓએ રૂખસદ લીધી. આ લોકો અબદુલ્લાના ઘરમાંથી બહાર નીકળતા હતા, એટલામાં હઝરત ઈમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. નો એક સેવક ત્યાંથી નીકળ્યો અને તેણે જૂથમાના દરેકનાં નામ લઈને ઇમામના ઘેઃ આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. તે આમંત્રણ સ્વીકારીને તેઓ હ. ઇમામની હુઝુરમાં આવ્યા ત્યારે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. એ, હઝરત જાફર સાદિક અ. ને અંગુઠી લઇ આવવાનું જણાવ્યું અને તેની બરકતથી અબદુલ્લાહે દેખાડી હતી એ સઘળી વસ્તુઓ ત્યાં હાજર થઇ ગઇ. આ જોઇને તે લોકોને આસ્થા આવી અને સઘળો માલ હ. ઇમામને સોંપી દીધો.

ઝૈદ બિન હસનની વિરુદ્ધતા

એક અન્ય ઝૈદનું પણ વર્ણન છે, કે જે ઇમામની વફાતના માટે દુશ્મનોનો હથિયાર બન્યો હતો. પહેલા ઝૈદ હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના ફરજંદ અને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના બંધુ થતા હતા, ત્યારે આ બીજા ઝૈદ હઝરત હસન બિન અલી અબુ તાલિબનો પુત્ર, ઇમામના કાકા થતા હતા. ઉમવી ખલીફા ઉમર બિન અબ્દુલઅઝીઝના સમયમા ઝૈદ બિન હસન અવસ્થાની નજરે બની ફાતિમીઓમાં મોટા હોવાથી તેમના પાસે ફાતિમી મિલકતની નોંધ ખલીફ તરફથી મંગાવવામાં આવી જેના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું કે: "હઝરત અલી અ થી લઇ વંશપરંપરા આ મિલકતનો હક હ. ઇમામની સાથે ઉતરતો આવે છે, એટલે હઝરત ઈમામ મુહમ્મદ બાકિર અ તે તમોને આપી શકે." તે પછી હ. ઇમામ પાસેથી એ નોંધ મેળવવામાં આવી હતી. આ બનાવથી ઝૈદ બિન હસન બિન અલી અબુ તાલિબ ઈમામ પ્રત્યે દુશ્મનાવટ રાખવા લાગ્યા, અને ખલીફ હિશામના વખતમાં આ દુશ્મનીએ ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું, જેથી ખલીફ સાથે મળી જઇ ઇમામના પ્રાણ હરવા માટેના કાવતરાં તેઓ કરવા લાગ્યા. ખલીફ હિશામ પણ ઇમામનો પ્રભાવ સાંખી શકતો ન્હોતો એટલે તેણે ઝૈદ બિન હસનને પોતાનો હથિયાર બનાવ્યો. જો કે તેઓ ઇમામની ઇમામત અને વંશપરંપરાના હકને જાણતા હતા છતાં દુનિયાની માયાએ તેમને ફસાવ્યા હતા.

અંતે ખલીફ હિશામે એક કાગળ આપી ઘોડાના ઝેરી જીન સાથે ઝૈદને ઇમામ તરફ મોકલાવ્યા, કાગળમાં એવું લખ્યું હતું કે: ઝૈદને ધર્મશિક્ષણ આપશો અને આપની પાસે રાખશો. આ ઘોડાનું જીન હું તમને ભેટ તરીકે આપુ છું તે સ્વીકારશો. ઝૈદ બિન હસન આ કાગળ અને જીન લઇને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. પાસે મદીને આવ્યા.

હ. ઈમામે આ કાગળ વાંચીને ભેટ સ્વીકારતાં ફરમાવ્યું :— "તમે જે કાર્ય માટે આવ્યા છો તે કેટલું બધું લાંછન લગાડનારું છે તે તમારે જાણવું જોઈએ. તમે એમ ધારતા હશો કે મને એ વિષે કાંઇ ખબર નથી? પરંતુ કયા ઝાડની લાકડીનું જીન બનાવી મારા માટે મોકલાવ્યું છે, અને તેમાં શું છે તે હું સારી રીતે જાણું છું!"

જોમો સિફાર્યો

કહેવાય છે કે હિશામે મોકલાવેલા જીનવાળા ઘોડા ઉપર સવારી કરવાથી આપની જીસ્માની તબિયત લથડવા માંડી હતી. આપ ત્રણ દિવસ પર્યંત શારીરિક બીમાર રહયા. ચોથા દિવસે પોતાના પુત્ર હઝરત જાફર સાદિક અ ને ઇમામત સોંપી હિજરી સન ૧૧૪ના ઝીલહજ માસની ૭ મી તારીખે જોમો સિફાર્યો "જન્નતુલ બકીઅ" નામના મદીનાના કબ્રસ્તાનમાં આપના મુબારક જીસ્મને જુમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો.

ઇમામનો નૂરાની પરિવાર

હ. ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના ફરઝંદોમાં સર્વથી વડા ફરજંદ હ. ઇમામ જાફર સાદિક અ. હતા. બીજા હ. અલી, ત્રીજા હ. અબ્દુલ્લાહ અને ચોથાનું નામ હ. ઇબ્રાહીમ હતું. હ. અબ્દુલ્લાહ અસગર નામના પણ આપશ્રીના એક ફરઝંદ હતા. ઉપરાંત આપશ્રીને હ. ઉમ્મે સલ્મા અને હ. ઝયનબ નામની બે શાહઝાદીઓ હતી.

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. એ જ્યારે સિધાર્યા પછી ઇમામતની મસનદ ઉપર હ. ઇમામ જાફર સાદિક અ. બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH JAFFER SADIQ

(A. H. 114-148)

........O........

(૫)

હઝરત મૌલાના ઈમામ જાફર સાદિક અ૦

(હિજરી સન ૧૧૪-૧૪૮)

મુબારક જન્મ અને નામ તેમજ લકબ

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૮૩ ના રબીઉલ અવ્વલ મહિનાની તા. ૧૭ મીના મદીના મુનવ્વરામાં થયો હતો. આપશ્રીનું મૂળ નામ જાફર, ઉપનામ અબુ અબ્દુલ્લાહ તથા અબુ ઇસ્માઇલ હતું. આપશ્રી 'સાદિક' ના લકબથી જગમશહુર છે.

આપના માતુશ્રીનું નામ હ. "ઉમ્મે ફરવા" હતું. "ફાતિમા" તરીકે પણ આપ ઓળખાય છે. હઝરત અબુબકરના પૌત્ર કાસમ બિન મુહમ્મદના આપ પુત્રી હતા. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ૦ ના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને જ્યો સિધારવાનો સમય નિકટ આવતા લોકોની રૂબરૂમાં ઇમામતની ગાદીના વારસ અને મોમિનોના મોક્ષદાતા તરીકે હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ને જાહેર કરી પોતાના પછી "ઇમામ" જાહેર કર્યા હતા.

રંગ અને રૂપ તેમજ જ્ઞાનનું વર્ણન

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ની મુખમુદ્રા તથા શરીર ઉજ્જવળ અને સફેદ હતું. આપશ્રીનો પહેરવેશ ઘણું ભાગે સાદો રહેતો. ધર્મ અને ઇસ્લામી સંસ્કૃતિને લગતું વિશાળ જ્ઞાન ધરાવતા હતા, એટલું જ નહિ પણ ફિલ્સૂફિમાં પણ ઘણાજ પારંગત હતા. જગતભરના પરહેઝગાર લોકોમાં આપશ્રીનો દરજ્જો ઘણો ઊંચો હતો. લાંબા સમય સુધી આપનો નિવાસ મદીનામાં હોવાથી ઇસ્લામના જુદા જુદા કબીલાઓને ખાસ કરીને ઘણો ફાયદો મળતો હતો. અનુયાયીઓને તત્વજ્ઞાનનું અમૃત પણ આપ દ્વારા પ્રાપ્ત થયું હતું.

ધર્મજ્ઞાનનો પ્રચાર

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. મદીના નગરની પોતાની સુંદર વાડીમાં સઘળા ફિરકાના લોકોને ઉચ્ચ પ્રકારનું અને રૂહાની જ્ઞાન શિખવવા વિદ્યાલય ચલાવતા હતા. આ વિદ્યાલયમાં શિખેલા શિષ્યોએ ફિકહ-ધર્મનિયમશાસ્ત્ર તથા તત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે. જાણીતા મુસ્લિમ વિદ્વાનો : સુફિયાન સૂરી, ઇબ્ને અયનિયા, શોઅબા, બાયઝીદ બુસ્તામી, યાહ્યા અલકતાન, અબુ અય્યુબ અલ-સિજસ્તાની તેમજ અન્ય ઘણા પ્રખ્યાત મુસ્લિમ વિદ્વાનો આપ.

શ્રીના શિષ્યો હતા. અહેલે સુન્નતના માલિકી સંપ્રદાયના પેશ્વા હઝરત માલિક બિન અનસ અને હનફી સંપ્રદાયના પેશ્વા હઝરત અબુ હનીફા પણ આપશ્રીના શિષ્યો હતા. (૧).

અરબના ત્રણ જાણીતા વંશો

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના સમયમાં ઘણા ઇતિહાસિક પરિવર્તનો થયેલા હોવાથી અને બની ઉમૈયાના રાજ્ય અમલનો અંત આવતાં, ફાતિમી વંશના ઇમામોના નામનો ઉપયોગ કરીને, બની અબ્બાસના રાજ્ય અમલનો પાયો પડયો હોવાથી, અત્રે અબ્દે મુનાફથી ચાલુ થતા અરબના "ત્રણ જાણીતા વંશો" ની રૂપરેખા આપવી સ્થાને ગણાશે.

બની હાશમ, બની અબ્બાસ અને બની ઉમૈયાના ત્રણે જાણીતા ખાનદાનના આદિપુરુષ હઝરત અબ્દે મુનાફ હતા. તેમના પુત્ર અબ્દુશ્શમ્સથી બની ઉમૈયાનો વંશ અને બીજા પુત્ર અબ્દુલ મુત્તલિબથી બની હાશમ અને બની અબ્બાસના વંશો ચાલ્યા. (૨) આ કારણે બની ઉમૈયા કરતાં, આ બે વંશો–બની હાશમ અને બની અબ્બાસ–વચ્ચે વધારે નિકટનો સંબંધ હતો. ઉપરાંત અબ્બાસના પુત્ર અબ્દુલ્લાહ જેઓ ઇસ્લામી જગતમાં, ઇબ્ને અબ્બાસ તરીકે જાણીતા થયેલા છે, તેઓ હઝરત ઇમામ અલી અ. ના સર્વશ્રેષ્ઠ ચાહક હતા. છતાં એમનાં વંશજોએ રાજ્યદ્વારી લાલસાઓને અંગે, બની હાશમી વંશમાંથી ઉતરી આવેલા ફાતિમી ઇમામો વિરુધ્ધ અનેક તકલીફો ઊભી કરી હતી

ઉમૈયા ખલીફાઓનો રાજ્યઅમલ

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ઉમવી બાદશાહ અબ્દુલમલિકના રાજ્યકાળમાં જન્મ્યા હતા. આપ કિશોર અવસ્થાએ પહોચ્યા ત્યારે અબ્દુલમલિકની કારકિર્દીનો અંત આવી રહયો હતો. આપ યુવાવસ્થાએ હતા, ત્યારે વલીદનો રાજ્યકાળ હતો. જ્યારે આપશ્રી ભર યુવાનીમાં હતા ત્યારે સુલેમાન તથા ઉમર બિન અબ્દુલઅઝીઝનો સમય શરૂ થયો. ઉમરે ન્યાય વૃત્તિથી "બાગે ફિદક" નામની મિલ્કત હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને પાછી સોંપી હોવાથી બની ઉમૈયાના લોકોએ ઉમરને ઝેર આપ્યું હતું. તેણે બે વર્ષ પાંચ મહિના રાજ્ય ભોગવ્યા પછી રાજ્યગાદીએ યઝીદ બિન અબ્દુલ મલિક આવ્યો તેણે ઉમર બિન અબ્દુલઅઝીઝની રાજનીતિ પ્રમાણે ન ચાલતાં, બની ઉમૈયાની દુશ્મની કરવાની પુરાણી રાજનીતિ અખત્યાર કરી. તેના પછી તેનો ભાઇ હિશામ ચાલીશ વર્ષની વયે હિજરી સન ૧૦૫ માં રાજગાદીએ બેઠો. હિશામે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ને, હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. સાથે શામમાં બોલાવ્યા એ વખતે હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. શાહઝાદા હતા. ખલીફ હિશામ પછી વલીદ બિન યઝીદ હિજરી સન ૧૨૫ માં ગાદીએ આવ્યો અને તે એક વર્ષ ત્રણ મહિના રાજ્ય ભોગવી હિજરી સન ૧૨૬ માં મરણ પામ્યો. ત્યારપછી યઝીદ બિન વલીદ ગાદીએ આવ્યો. મરવાન અલ હમાર ઉમવી વંશનો છેલ્લો બાદશાહ હતો, તે હિજરી સન ૧૨૭ માં ગાદીએ બેઠો હતો. પાંચ વર્ષ પર્યંત તેણે રાજ્ય ભોગવ્યું. પરંતુ આ પાંચ વર્ષમાં એક પણ દિવસ તે શાંતિથી બેસી શકયો નહોતો. રાજ્યમાં બળવા થવા લાગ્યા. જ્યારે બીજી બાજુ બની અબ્બાસીઓએ સિંહાસન મેળવવા હિલચાલ શરૂ કરી. છેવટે બની ઉમૈયાનું પતન બની અબ્બાસીઓના હાથેજ થયું.

---

૧. જુઓ શિબ્લીકૃત સિરતુન્નોઅમાન

૨. જુઓ વંશાવળી પૃષ્ઠ ૯.

અબ્બાસીઓનાં દૌર પહેલાંની રૂપરેખા

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના સમયમાં, એક બાજુ જ્યારે ઉમવી રાજ્યના પાયા ડગમગી રહયા હતા અને અબ્બાસીઓ રાજ્યસત્તા હાથ કરવા માટે કાવાદાવા કરી રહયા હતા, ત્યારે બીજી બાજુ ઇમામતના ખોટા દાવેદારો બહાર આવવા લાગ્યા. હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના પૌત્ર અને ઝૈદના પુત્ર યાહ્યાએ પણ ઇમામનો દાવો કર્યો હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. એ તેને ચેતવ્યો છતાં તે ચેત્યો નહિ અને પોતાના અનુયાયીઓ સાથે ખુરાસાન તરફ જતાં ત્યાંના હાકિમે તેને શુળી પર ચઢાવી મારી નાખ્યો. તેના પિતા ઝૈદ બિન અલીનો પણ એવોજ કરુણ અંત આવેલો આપણે ઉપર વાંચી ગયા છીએ. આ બનાવ બન્યા પછી અબ્દુલ્લાહ બિન મુઆવિયા બિન અબ્દુલ્લાહ બિન જાફર તૈયારે હિજરી સન ૧૨૭ માં ઇમામતનો દાવો કર્યો. તેનું કહેવું હતું કે હ. મુહમ્મદ હનીફનાં પુત્ર અબુ હાશિમે તેને "નસ" કરી છે તેણે અબુ હાશિમના સિધ્ધાંતોને અનુસરીને પોતાની દઅવતનો પ્રચાર કર્યો. પરિણામે તેને કુફામાં અને ઇરફહાનમાં સફળતા પ્રાપ્ત થઇ. આથી તેણે કસબા તાબે કરવાનું શરૂ કરી પોતાની સત્તા જમાવી અને પોતાના કુટુંબીઓને રાજ્યના મુખ્ય શહેરોના વાલી અને હાકિમ બનાવ્યા.

અબ્બાસી વંશના સ્થાપક અબુલ અબ્બાસ અસ્સફા અને તેના ભાઇ અબુ જાફર મનસુર બની હાશમના કાફલામાં જોડાવાથી, અબ્દુલ્લાહ બિન મુઆવિયાએ તેઓને પણ હાકિમપદ આપ્યું. એટલામાં ઉમ્વી વંશના છેલ્લા ખલીફ મરવાન અલ હમારે, અબ્દુલ્લાહ પર ચઢાઇ કરી તેને હેરાત ભણી નસાડયો. હેરાતમાં અબ્દુલ્લાહ બિન મુઆવિયા અને તેના ભાઇઓને હાશીમે કેદ કરી, તેના સમાચાર ખુરાસાન પ્રાંતના જાણીતા મુસ્લિમ રાજદ્વારી અબુ મુસ્લિમને (૧) પહોંચાડયા. અબુ મુસ્લિમે અબ્દુલ્લાહ બિન મુઆવિયાના કતલનો હુકમ મોકલાવતાં, તેને મારી નાખવામાં આવ્યો. ઉમૈયાઓનું રાજ્ય છિન્નભિન્ન થવા લાગ્યું, છતાં તેનું અનુયાયી દળ કાયમ રહી જવાથી તેણે એવો પ્રચાર કર્યો કે અબ્દુલ્લાહ પુનરાગમન કરશે. આ દળના એક ભાગે ઇસહાક બિન ઝૈદ બિન હારિસ અલ અનસારીને પોતાના 'ઇમામ' તરીકે માન્યો. આ ફિરકો "હારિસિયા" તરીકે ઇતિહાસમાં ઓળખાય છે.

મુહમ્મદ બિન અબ્દુલ્લાહ

ઉમર બિન અબ્દુલઅઝીઝના સમયમાં, બની હાશમ અને બની અબ્બાસના અગ્રેસરોની અબવા મુકામે મળેલી એક સભામાં અબ્દુલ્લાહ ઇબ્નુલ હસને (૨) પોતાના પુત્ર, મુહમદ નફસ અઝઝકિયાને "મહેદી" તરીકે લાયક ઠરાવી, લોકોને બયઅત કરવા માટે જોરદાર ભાષણ આપ્યું. આ સાંભળી અબુ જાફર મનસુરે પણ ભાષણ કરીને અનુમોદન આપતા, લોકોએ તેની બયઅત કરી. તેણે મદીના, મકકા અને બસરામાં કેટલાક વર્ષો સુધી "મહેદી" તરીકે રાજ્ય પણ ચલાવ્યું. જો કે અબ્બાસીઓએ જાહેરમાં તેને ટેકો આપ્યો, પરંતુ અંદરખાનેથી તેઓ રાજસત્તા હાથ કરવાના ચોકઠા ગોઠવી રહ્યા હતા અને જ્યારે તેઓ બળવાન થઇ ગયા ત્યારે ખલીફ મનસુરના સમયમાં તેઓએ મુહમ્મદનો (મહેદી) સામનો કર્યો. એ યુધ્ધમાં તેના સાથીદારો નાસી જતા મુહમ્મદ માર્યો ગયો.

---

૧. આ શખસ પાછળથી અબ્બાસી વંશની રાજ્યસત્તા સ્થાપવા માટે કારણરૂપ બન્યો હતો.

૨. હઝરત હસન બિન અલી બિન તાલિબના વંશધર

આ પ્રકારે ઇસ્લામી આલમમાં, ધર્મ અને ઇમામના નામે અનેક ઉત્પાતો થઇ રહ્યા હતા, એટલુંજ નહિ પણ ઘણા ફેરફારો થતા રહેતા છતા બની ઉમૈયાના રાજ્યોનો દોર હજુ ચાલુજ હતો. જો કે અમીર મુઆવિયાએ સ્થાપેલા ઉમવી વંશનો અંત યઝીદના બીજા પુત્ર મુઆવિયાના સમયમાં જ આવી ગયો હતો. પરંતુ મરવાનીઓએ તેને પોતાના હસ્તક લઇને ટકાવી રાખવા કોશિશો કરી રહ્યા હતા. તેઓ મૂળ ઉમૈયા વંશનાજ હતા.

ઉમૈયાઓનું પતન અને અબ્બાસીઓનો આરંભ

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. આપના ઇમામતના કાળમાં ઘણા લોકપ્રિય હોવાથી ઉમવી રાજસત્તાના પાયા ડગમગવા લાગ્યા અને એક બૂઝાતા દિપક પેઠે દિવસે દિવસે ઉમવી સતાનો પ્રકાશ ઝાંખો પડવા લાગ્યો, તેને પુનઃ પ્રકાશિત કરવા ઉમવીઓ તરફથી પ્રયાસો થઇ રહયા હતા. એજ સમયમાં બની અબ્બાસીઓ તરફથી અબુ મુસ્લિમના પ્રયાસો સફળ નીવડતા તેણે અબ્બાસીઓનો ઝંડો ફરકાવ્યો. ઇરાક અને ખુરાસાનમાં તેના રાજ્યતંત્રની સ્થાપનો થતા ઉમવી સામ્રાજ્યના પગ ઉખડી ગયા. અબુ મુસ્લિમે બની ઉમૈયાનો કાંટો કાઢવામાં એક ચતુરાઇ એ વાપરી કે યઝીદના સમયમાં બનેલી હઝરત ઇમામ હુસેન અ. ની કરુણ ઘટનાને અંગે ઇસ્લામી જનતાના દિલ દુભાયલા હોવાથી તેઓમાં તેણે બદલો લેવાની ભાવના જાગ્રત કરી. સુલેમાન સુર્દ ખિજાઇ અને મુખ્તાર બિન અબુ ઉબૈદાના આક્રમણો એના પરિણામરૂપ નીવડયા. અબુ મુસ્લિમને વેગ મળ્યો. જનસમુહનો મોટો ભાગ તેની અસર તળે આવી ગયો તે સઘળાના એકત્ર બળ વડે અબુ મુસ્લિમે ઉમૈયાના અંતિમ બાદશાહ મરવાન અલ હમારની સતા તોડી પાડી.

અબ્બાસીઓના છળપ્રપંચ

ઉમવીઓ સામેના અબ્બાસી યુધ્ધ દરમ્યાન ઇરાકમાં ઉમવી રાજ્યની સતા તોડી પાડનાર મુખ્ય પુરુષ અબુ મુસ્લિમનો સહકારી, અબુ સલમા હતો, કુફાના વિજય પછી અબુ મુસ્લિમે સઘળી સતા અબુ સલમાને સોંપી. અબુ સલમાએ બની ફાતિમીઓની કોઇ પ્રભાવશાળી વ્યકિતને ખિલાફતની પદવી આપી, તેના નામની દઅવતનું બહાનું કરી, ઉમવીઓના પાટનગર દમિશ્ક પર હુમલો કરવામાં આવે તો ઘણી સફળતા મળે એવા વિચારથી તેણે બની ફાતિમી વંશની જુદી જુદી ત્રણ વ્યકિતઓ : ૧. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ૨. હઝરત હસન બિન અલી બિન અબૂ તાલિબના વશંધર અબ્દુલ્લાહ, મુહમ્મદ નફસ અઝઝકિયાના પિતા, ૩. ઉમર ઇબ્ને અલી ઇબ્ને હુસેન (જેઓ હઝરત ઇમામ ઝયનુલઆબેદીન અ. ના એક ફરઝંદ હતા અને 'ઉમરલ અશરફ" ના લકબથી જાણીતા હતા. તે) ને જુદા જુદા કાગળો લખ્યા અને ખિલાફતપદ ધારણ કરવાની અરજ કરી. અબુ સલમાના સૂચન અનુસાર કાસીદે સૌથી પહેલા હઝરત ઇમામ જાફર-સાદિક અ. ને પત્ર આપ્યો. હઝરત ઇમામે મજકુર પત્ર પોતાના સામે બળતા એક દીવા પર રાખી તેને વગર વાંચ્યે બાળી નાખ્યો અને કાસિદને કહ્યું : "પત્રનો જવાબ આ છે." ત્યાર પછી કાસિદે બીજો કાગળ અબ્દુલ્લાહને આપ્યો, તેણે હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ની સાથે મસલત કરી, તેનો અસ્વીકાર કર્યો. ત્રીજો પત્ર "ઉમરલ અશરફ"ને મળ્યો તેણેપણ ઉડતો જવાબ આપ્યો. ત્રણેમાંથી કોઇએ પણ અબુ સલમાના આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો નહિ, કારણ કે તેઓ અબ્બાસી વંશના છળ પ્રપંચથી સારી રીતે માહિતગાર હતા. (૧).

---

૧ જુઓ રોઝતુસ્સફા ખંડ બીજો.

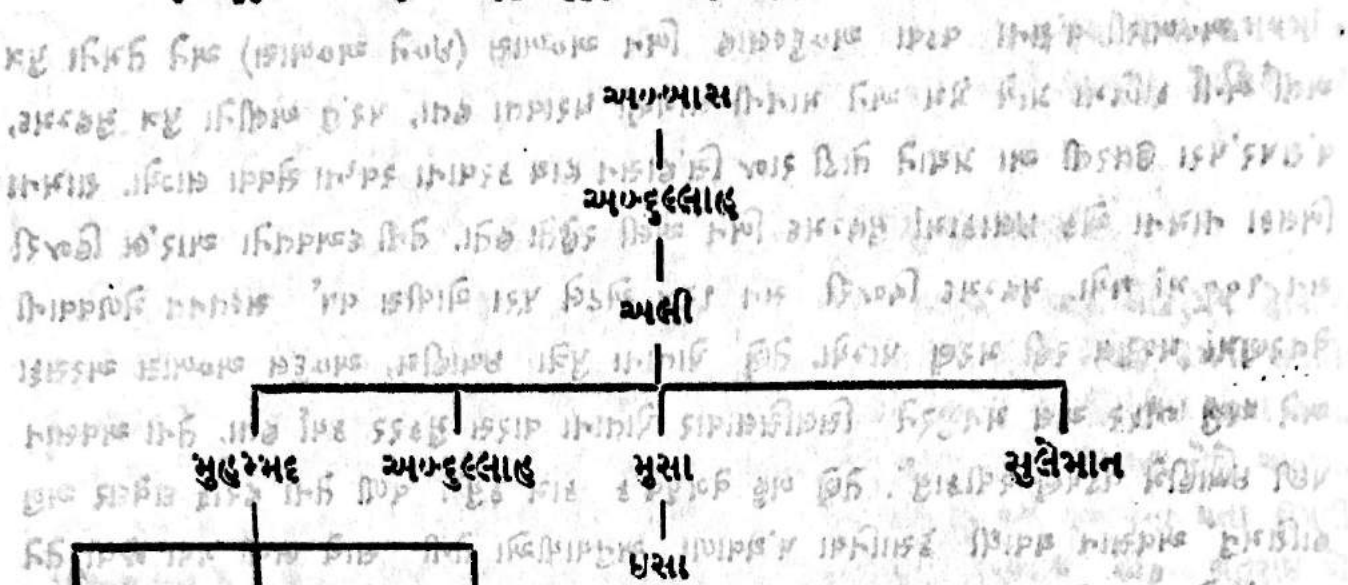
અબ્બાસી ખલીફાઓ

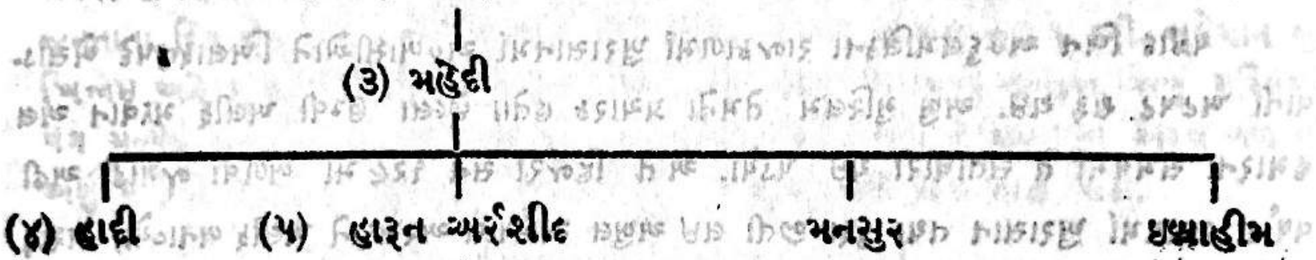
અબ્બાસી વંશના વડવા અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (ઇબ્ને અબ્બાસ) અને તેમનો પુત્ર અલી બની ફાતિમા પ્રત્યે પ્રેમ અને માનની લાગણી ધરાવતા હતા, પરંતુ અલીનો પુત્ર મુહમ્મદ, વંશપરંપરા ઉતરતી આ પ્રથાને તોડી રાજ સિંહાસન હાથ કરવાના સ્વપ્ના સેવવા લાગ્યો. શામના બિલકા નામના એક ઇલાકામાં મુહમ્મદ બિન અલી રહેતો હતો. તેની દઅવતનો આરંભ હિજરી સન ૧૦૦ માં થયો. મુહમ્મદ હિજરી સન ૧૨૪ એટલે પૂરા ચોવીસ વર્ષ સલ્તનત મેળવવાની વેતરણમાં મશ્ગુલ રહી મરણ પામ્યો. તેણે પોતાના પુત્રો ઇબ્રાહીમ, અબ્દુલ અબ્બાસ અસ્સફા અને અબુ જાફર અલ મનસુરને સિલસિલાવાર પોતાના વારસ મુકરર કર્યા હતા. તેના અવસાન પછી ઇબ્રાહીમે વડપણ સ્વીકાર્યું. તેણે બહુ વેગપૂર્વક કામ કર્યું. વળી તેના હરીફ દાવેદાર અબુ હાશિમનું અવસાન થવાથી કેસાનિયા પંથવાળા અનુયાયીઓ તેની સાથે ભળી ગયા જેથી, તેને બમણું જોર મળ્યું.

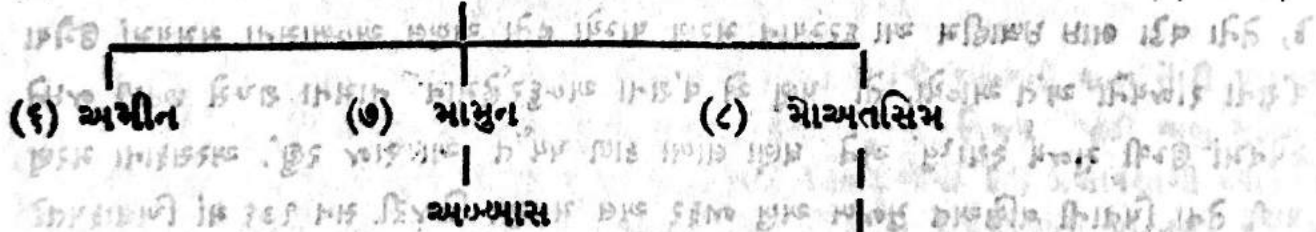
યઝીદ બિન અબ્દુલમલિકના રાજકાળમાં ખુરાસાનમાં અબ્બાસીઓને ખિલાફતપદે બેસાડવાની ખટપટ શરૂ થઇ. અબુ મુસ્લિમ તેમનો પ્રચારક હતો. છેલ્લા ઉમ્વી ખલીફ મરવાન અલ હમારના સમયમાં તે સત્તાધારી થઇ પડયો. અંતે હિજરી સન ૧૨૯ માં બળવો જગાડી અઢી વર્ષના સમયમાં ખુરાસાન તથા કુફા જીતી લઇ અબુલ અબ્બાસ અસ્સફાને ખલીફ બનાવ્યો, કારણ કે, તેનો વડો ભાઇ ઇબ્રાહીમ આ દરમ્યાન મરણ પામ્યો હતો. અબુલ અબ્બાસના સમયમાં ઉમૈયા વંશના રાજ્યનો અંત આવ્યો, તો પણ એ વંશના અબ્દુર્રહેમાન નામના શખ્સે છટકી જઇને સ્પેનમાં ઉમ્વી રાજ્ય સ્થાપ્યું અને ઘણા લાંબા કાળ પર્યંત આ રાજ રહ્યું. અસ્સફાના મરણ પછી તેના પિતાની વસિઅત મુજબ અબુ જાફર અલ મનસુર હિજરી સન ૧૩૬ માં ખિલાફતપદે આવ્યો. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ની કારકિર્દીનો મોટો ભાગ અલ મનસુરના રાજઅમલમાં પસાર થયો હતો અને ઇમામ પ્રત્યે ખૂલી રીતે દુશ્મની કરનાર પ્રથમ અબ્બાસી ખલીફ અલ-મનસુરજ હતો. બનિ ફાતિમા અને બની અબ્બાસ વચ્ચે અહિંથી છેવટનું ભંગાણ પડયું.

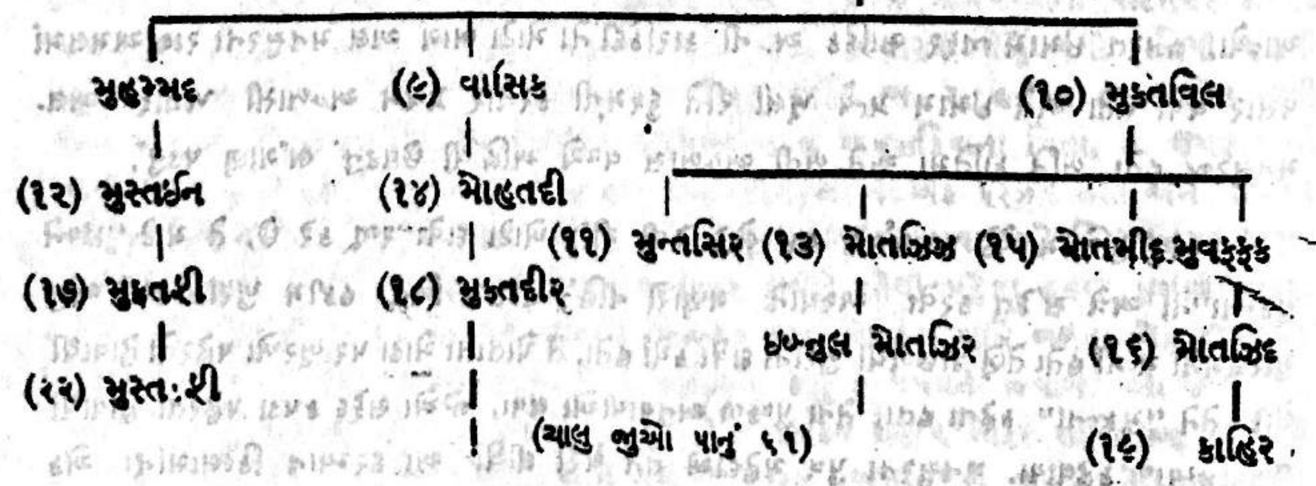
અબુ મુસ્લિમ પેઠે સ્વાર્થવશ થઇ લોકો કેવી રીતે ખોટા દાવો રજૂ કરે છે, તે માટે "ઇબ્ને મુકન્ના"નો અત્રે સંકેત કરવો અસ્થાને ગણાશે નહિં. હાશમ બિન હકીમ ખુરાસાનમાં અબુ મુસ્લિમનો મંત્રી હતો તેણે પાછળથી ખુદાનો દાવો કર્યો હતો. તે પોતાના મોઢા પર બૂરખો પહેરતો હોવાથી લોકો તેને "મુકન્ના" કહેતા હતા, તેના પુષ્કળ અનુયાયીઓ થયા, જેઓ સફેદ કપડા પહેરતા હોવાથી "બયઝિય્યા" કહેવાયા. મનસુરના પુત્ર મહેદીએ તેને ઘેરી લીધો આ દરમ્યાન કિલ્લામાંના એક કૂવામાંથી ચંદ્રમાની રોશની પ્રગટ કરવાનો તેણે મોઅજિઝો દેખાડયો. સાંજના વખતે છ માઇલ સુધી તેનો પ્રકાશ રહેતો હતો એમ કહેવાય છે. અંતે ઘેરો લાંબા વખત સુધી રહેવાથી મુકન્નાએ પોતાના બાળબચ્ચાંઓને બાળી મૂકયા અને પોતે પણ દુશ્મનોના હાથમાં જવાને બદલે બળી મૂઓ.

બની અબ્બાસીઓની વંશાવળી

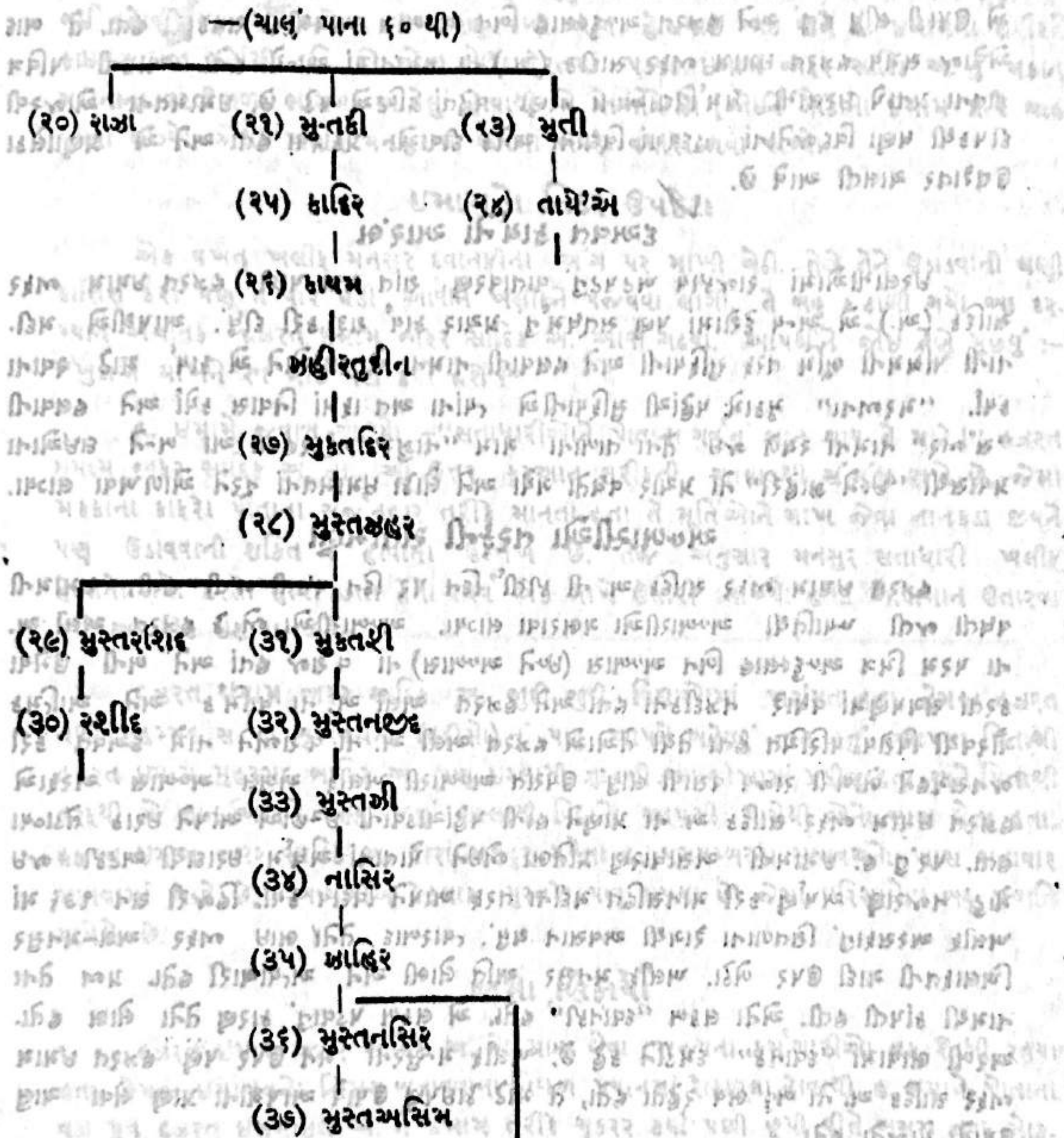

(ચાલુ જુઓ પાનું ૬૧)

જે નામના આગળ આંકડા લખેલા છે તેઓ અબ્બાસી ખલીફાઓ હતા અને આંકડા સિવાયના નામો અબ્બાસી વંશનો સિલસિલો બતાવવા માટે આપવામાં આવ્યા છે.

શાંત જીવન

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક (અ.) ધર્મવિદ્યાની વૃધ્ધી કરવા તરફ લક્ષ આપ્યું અને રાજ્યસત્તામાં મહાલનારાઓને ધર્મરહસ્ય સમજાવી તેઓને સિરાતલ મુસ્તકીમ સંતપંથને માર્ગે લાવવા પ્રયાસ કરતા રહ્યા. પરંતુ હ. ઇમામ કોઇપણ રાજકીય કાર્યોમાં ભાગ લેતા નહિ.

હઝરત પયગમ્બર (સ.) ની વફાત પછી આ મહત્વનું કાર્ય (જ્ઞાન ચર્ચા) હઝરત ઇમામ અલી આ

એ ઉપાડી લીધુ હતું અને હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ આપશ્રીના સહકારી હતા. તે બાદ એવોજ સમય હઝરત ઇમામ જાફર સાદીક (અ.) ના ઝમાનામાં આવ્યો હતો. આપની પવિત્ર ઝાતના પ્રતાપે ઇસ્લામી ધર્મવિદ્યાઓના ઝરણા વહેતાં દ્રષ્ટિએ પડે છે. ઇમામતના ઓજસ્વી દીપકથી ઘણા વિદ્વજનોના હ્રદયમાં વિદ્યાના અનેક દીવાઓ પ્રકાશ્યા હતા અને એ પ્રણાલિકા ઉત્તરોત્તર ચાલતી આવે છે.

દઅવત કાર્યનો આરંભ

ઇસ્લામીઓમાં રાજકીય ખટપટનું વાતાવરણ શાંત થયા પછી હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક (અ.) એ અન્ય દેશોમાં પણ સત્ધર્મનું પ્રચાર કાર્ય શરૂ કરી દીધું. આપશ્રીએ મદીનાની પશ્ચિમની ભૂમિ તરફ સુફિયાની અને હલવાની નામના બે ભાઇઓને એ કાર્ય માટે રવાના કર્યા. "મરજાના" મુકામે પહોંચી સુફિયાનીએ ત્યાંના અતરાફમાં નિવાસ કર્યો અને હલવાની "સંજાર" નામના સ્થળે જઇ તેના તાબાના ગામ "નાકુર" માં રહયા. આ બન્ને ભાઇઓના પ્રયાસથી "ઇલ્મે ઝાહેરી" નો પ્રચાર વધતો ગયો અને લોકો ઇમામતનાં નૂરને ઓળખવા લાગ્યા.

અબ્બાસીઓ તરફની સતામણી

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ની કીર્તી દિન પર દિન વધતી જતી હતી, ઇમામની વધતી જતી ખ્યાતિથી અબ્બાસીઓ ગભરાવા લાગ્યા. અબ્બાસીઓ જો કે હઝરત અલી અ. ના પરમ મિત્ર અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (ઇબ્ને અબ્બાસ) ના વંશજ હતાં અને બની ઉમૈયા કરતાં સગપણમાં વધારે નઝદીકના હતા અને હઝરત અલી અ. ના ધાર્મિક અને આત્મિક ગૌરવથી વિશેષ પરિચિત હતા તેથી તેઓએ હઝરત અલી અ. ના વંશજોને નામે દઅવત કરી જનસમૂહને ભેળવી રાજ્ય વસાવી લીધું. ઉપરાંત અબ્બાસી ખલીફ અબુલ અબ્બાસ અસ્ફાએ હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના પ્રાણને હાની પહોંચાડવાની ઇચ્છાએ આપને ઇરાક તેડાવ્યા હતા. પરંતુ હ. ઇમામની અસાધારણ પ્રતિભા જોઇને પોતાનાં અધર્મ ઇરાદાથી અટકી જઇ મોટું નજરાણું અર્પણ કરી માનસહિત મદીના તરફ આપને વિદાય કર્યા. હિજરી સન ૧૩૬ માં ખલીફ અસ્સફાનું શિતળાના રોગથી અવસાન થયું. ત્યારબાદ તેનો ભાઇ જાફર અલ-મનસુર ખિલાફતની ગાદી ઉપર બેઠો. ખલીફ મનસુર અતિ લોભી અને અત્યાચારી હતો. પ્રજા તેના નામથી કાંપતી હતી. એનો લકબ "દવાનકી" હતો. એ લકબ પડવાનું કારણ તેનો લોભ હતો. અરબી ભાષામાં "દવાનક" દમડીને કહે છે. ખલીફ મન્સુરના મન ઉપર પણ હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. નો બહુ ભય રહેતો હતો, તે માટે કોઇપણ ઉપાયે આપશ્રીના પ્રાણ લેવા ચાલુ ઉપાયો યોજતો હતો.

એક ભયંકર ઘટના !

એક વેળા ખલીફ મનસુરે મદીનાના ગવર્નર હસન બિન ઝૈદ હાશમીને લખ્યું કે "હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના ઘરમાં આગ લગાડી દેજે જેથી તેઓ આગમાં ઘેરાઇ જાય" ખલીફ મનસુરની આજ્ઞા અનુસાર તેણે આગ લગાડી. આગ એટલી બધી ફેલાઇ ગઇ કે આપશ્રીના મકાનના દરવાજા અને આંગણામાં પણ આગની જવાળાઓ નીકળવા લાગી ઘરમાંથી બહાર નીકળવાનો કે અંદર પેસવાનો એકે માર્ગ ન રહયો. પરંતુ હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ આગના ભડકાઓ વચ્ચે બહાર નીકળ્યા ને અંદર ગયા. એમ વારે ઘડીએ આંટા દેવા લાગ્યા અને કહેતા હતા કે, "ભૂમિ જેના કારણે સ્થિર રહી છે, તે

પૂછે છે કે હઝરત ઇબ્રાહિમ અ. અમારા પૂર્વ પુરુષ હતા, તેમના માટે નમરૂદની આગ ઠંડી થઈ ગઈ નહોતી ?" આ વચનોના ઉચ્ચારણ પછી આગ હોલવાઇ ગઇ અને હ. ઇમામના શરીરને કોઇપણ ઇજા પહોંચી નહિ. એ જોતા લોકો હેરતમાં પડયા ઇમામ જાફર સાદિક અ. નું મકાન મદીનાના વસ્તીવાળા ભાગમાં આવેલું હોવાથી એ મોઅજિઝો [જોઇને લોકોનો ઇમામ પ્રત્યે ચાહ વધવા લાગ્યો. એથી ખલીફ મનસુરના ભયમાં બેવડો વધારો થવા પામ્યો.

ઇમામનો નિડર ઉપદેશ

એક વખત ખલીફ મનસુર દવાનકીના અંગ પર માખી બેઠી. તેણે તેને ઉડાડવાની ઘણી કોશિશ કરી પણ તે વારે ઘડી આવીને ખલીફને પજવવા લાગી. તે બહુ કંટાળી ગયો આ દરમ્યાન અચાનક હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. આવી ચઢયા. આપશ્રીને જોઇ તેણે પૂછયું :– "ખુદાએ માખને શા માટે પેદા કરી હશે ?"

હ. ઇમામે જવાબ આપ્યો :–"સતાધારીઓને પોતાના ગર્વનું ભાન થાય તે માટે !" હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. નો આ ઉત્તર કુરઆન શરીફની આયાતથી સંબંધ રાખે છે, જેમા મક્કાના કાફરો પોતાના સર્જનહાર તરીકે માનતા હતા તે મૂર્તિઓને માખ જેવા નાનકડા જીવને પણ ઉડાવવાની શકિત ન હોવાનો ઉલ્લેખ છે. તેજ અનુસાર મનસુર સતાધારી ખલીફ હોવાનો દાવો કરતો હોવા છતા તેનો ગર્વ એક માખે ઉતારી નાખ્યો હતો. અભિમાન ઉતારવા માટે આ એક ઇશારો હતો.

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. જુદી જુદી વિદ્યાઓમાં પારંગત હતા, તેમજ હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ના મુખવચનો (હદીસો) નું પણ આપને બહોળું જ્ઞાન હતું. આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. પણ ઇસ્લામી જ્ઞાનની આ શાખામાં પ્રવીણ હતા અને પિતાશ્રી તરફથી એ જ્ઞાન આપને મળ્યું હતું. ઇસ્લામી વિદ્વાનો આપશ્રી પાસેથી એનો લાભ લેતા હતા. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. દ્વારા મશહુર થયેલા હ. પયગમ્બરના મુખવચનો ખાસ સતાવાર માનવામાં આવે છે. આપશ્રીએ કેટલાક પુસ્તકો પણ લખ્યા છે જેમા "રિસાલો" બહુ ખ્યાતિ પામેલો છે.

જામે શિફાર્યો

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. નો પ્રાણ લેવા રાજયના કર્મચારીઓ તક શોધી રહયા હતા. તેમજ ઇમામતનો ચિરાગ બુઝાવવાના નિષ્ફળ પ્રયત્નમાં રોકાયેલા હોવાથી હ. ઇમામે પોતાના વડા પુત્ર હઝરત ઇસમાઇલ અ. ને ઇમામ તરીકે મુકરર કર્યા પછી છૂપી રીતે બસરા તરફ મોકલાવી દીધા. ખલીફ દવાનકીએ અંતે હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ને હિજરી સન ૧૪૮માં કોઇપણ રીતે શહીદ કરવા પોતાની પાસે તેડાવ્યા. પરંતુ, રૂબરૂમાં તેની હિંમત ચાલી નહિ. આ ઘટના પછી આપશ્રીના શરીરને છુપી રીતે ઝેર આપવામાં આવ્યું, જેથી તેજ વર્ષમાં આપે જામે શિફાર્યો. બીજી રીવાયત એવી પણ છે કે મુલ્લાઓએ "શરા" લાગુ કરવાના કારણે હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના કાનમાં સીસું ગરમ કરી અબ્બાસી ખલીફ મન્સુરના હુકમથી રેડવામાં આવ્યું જેથી સવાલ માસની પંદરમી તારીખે આપે જામે શિફાર્યો. મદીનામાં જન્નતુલ બકીઅ નામના કબ્રસ્તાનમાં આપશ્રીના મુબારક જીસ્મને સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું આ સ્થળેજ આપના પિતાશ્રી તથા દાદાશ્રીની મુબારક

રમૈને તેમજ હઝરત હસન બિન અલી બિન અબુ તાલિબ તથા હઝરત અલી અ. ના બીજા વંશજોના રુહોને પણ ત્યાંજ સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવેલ છે.

ઈમામના ફરજંદો

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના સાત ફરજંદો અને ત્રણ પુત્રીઓ હતી. પહેલા હ. ઇસ્માઇલ, બીજા અબ્દુલ્લાહ, ત્રીજી ઉમ્મે ફરવા; આ ત્રણે ભાઇ બ્હેન જનાબે ફાતિમાના કુખે જનમ્યા હતા. ચોથા મુસા કાઝિમ, પાંચમાં ઇસ્હાક, છઠ્ઠા મુહમ્મદ; તેઓ બર્રા નામની સ્ત્રીના પેટે જનમ્યા હતા. પાછળથી જેમનું નામ હમીદાખાતુન રાખવામાં આવ્યું હતું. સાતમાં અબ્બાસ, આઠમા અલી, નવમા અસંમા, દસમી ફાતમા સુગરા; આ બહેન ભાઇઓ જુદી જુદી માતાઓના પેટે જન્મેલા સંતાન હતા. હઝરત ઇસમાઇલ અ. ના માતા સૌથી વધુ માનનીય હતા.

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. સુધીના ઇમામોનો નિવાસ અરબસ્તાન રહયો હતો અને તેમા પણ મદીના નગર મુખ્ય હતું. ત્યાર પછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇસમાઇલ અ. થી ઇમામોએ એ સ્થળ બદલાવીને સીરિયાના એક પ્રગણા સલમિયામાં વસવાટ કર્યો હતો. ઇમામોના સલમિયાના નિવાસ દરમ્યાન કયા કયા ઇમામો થઇ ગયા તથા ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના બીજા પુત્રોની વિગતો સાથેની વંશાવળી આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે.

હઝરત ઈમામ જાફર સાદિક (અ૦)

ઇસમાઇલ અ. | મુસા કાઝિમ | અબ્દુલ્લા અલ ફતહ | ઇસહાક | અબ્બાસ | મુહમ્મદ | અલી

ઇસમાઇલ અ. → મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. → વફી અહમદ અ. → તકી મુહમ્મદ અ. → રઝી અબ્દુલ્લા અ.

મુસા કાઝિમ → અલી રઝા → મહમદ તકી → અલી નકી → હુસન અસકરી → મુહમ્મદ મહેદી → સામરાની ગારમાં ગાયબ થયાનુ કહેવાય છે. એમને માનનારા ઈશ્નાઅશરી કહેવાયા

અબ્દુલ્લા અલ ફતહ → (એમને માનનાર 'ફતહિયા' કહેવાયા)

મુહમ્મદ → (એમના અનુયાયીઓ 'સમનિયા' કહેવાયા)

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. થી ઇમામતની ગાદી સારિયા (શામ) ના સલમિયા નગરમાં હતી અને હઝરત ઇમામ અબ્દુલ્લાહ ઉર્ફે મુહમ્મદ મહેદી અ. સુધી ઇમામતનું વડું મથક ત્યાંજ રહ્યું હતું. હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લા અ. પછી મઘરિબ આફ્રિકામાંના કાયરવાન પ્રગણાની જીત થતા હ. ઈમામ મહેદી અ. નું વડું મથક કેરવાન બન્યું, જ્યાં તેઓશ્રીએ 'મહેદિયા' નામે કિલ્લો બંધાવીને નગર વસાવ્યું.

Hazrat Mowlana Imam Ismail

" " " Muhammad

" " " Vafi Ahmed

" " " Taqi Muhammad

" " " Razi Abdullah

PART II.
SYRIA & IMAMAT

ભાગ ૨જો.
સીરિયા અને ઈમામત

હઝરત મૌલાના ઇમામ ઇસમાઇલ અ.

" " " મુહમ્મદ અ.

" " " વફી એહમદ અ.

" " " તકી મુહમ્મદ અ.

" " " રઝી અબ્દુલ્લા અ.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ISMAIL

(A. H. 148-158)

........O........

(૬)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ઈસમાઈલ અ૦

(હિજરી સન ૧૪૮-૧૫૮)

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. હિજરી સન ૧૪૮ માં ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજમાન થયા હતા. આપનુ પૂરું નામ ઇસમાઇલ મુહમ્મદ હતું અને "અલ મકતુમ" તરીકે જાણીતા થયા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. ના માતુશ્રી હઝરત હસન અ. ના પુત્રની પુત્રી હ. ફાતિમા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ ઉપર આપના પિતાશ્રી ઘણો પ્યાર રાખતા હતા. આપ ઘણાં ખુબસુરત હતા. આપના પિતાના સમયમાંજ જાનશીન તરીકે સઘળું ધાર્મિક કાર્ય ઉકેલતા હતા. ધર્મના મૂળ તત્વો વિષેનું આપનુ ઊંડું જ્ઞાન, સરળ પ્રકૃતિ, ઊંચા સદ્દગુણો, અને સ્વાભાવિક વિલક્ષણુતાએ પ્રજાસમૂહનો પ્રેમ ખેંચી લીધો હતો, અસંખ્ય લોકો હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. પાસેથી ધર્મબોધ મેળવી આત્મિક લાભ પ્રાપ્ત કરતા હતાં.

હઝરત ઇમામ ઇસિમાઇલ સાલમિયામાં

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ની લોકપ્રિયતા અને જનસમૂહનું ખેંચાણ અબ્બાસી ખલીફ મન્સુરને ખૂંચવા લાગ્યું વળી આપના પિતાશ્રીએ આપના પર "નસ" કરેલી હોવાનું સાંભળતાં ખલીફ વધારે રોષે ભરાયો અને પિતા પુત્રનો ઘાત કરવા માટે જુદા જુદા શખ્સો રોકયા. એ લોકોએ ઇમામની સતામણી ચાલુ કરી અને આપના પ્રાણુને હાની પહોંચાડવા માટે તક શોધી રહયા હતા. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ને આ બાતમી મળતાં હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ને સીરિયા તરફ ગુપ્તપણે રવાના કર્યા અને હઝરત ઇસમાઇલ અ. એ શામના ઇલાકામાં આવેલા "સલમિયા" નામના સ્થળે આવી મુકામ કર્યો.

હઝરત ઇસમાઇલના ગુપ્ત રીતે મદીના મૂકી ચાલ્યા જવાથી કોઇ કહેવા લાગ્યા કે આપ બીમાંરીના સબબે બહાર નીકળતા નથી. ઘણાઓ રાજદ્વારી કારણુ આપવા લાગ્યા એકંદરે ઘણી અફવાઓ ઊડવા લાગી; જેથી ખલીફ મન્સુર ઉડાયો અને ચાંપતી તપાસ કરાવી પરંતુ કશી બાતમી મળી નહિં.

ઇમામતના અન્ય દાવેદારો

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. સલમિયામાં શાંતિથી વસવાટ કરી રહયા હતાં, એ દરમ્યાન મદીનામાં, ઇમામતનો દાવો કરનારા કેટલાક શખસો બહાર આવ્યા જેઓમા હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. ના નાના ભાઇ હઝરત મુસા કાઝિમ ઉપરાંત બીજાઓ પણ હતા. આ વિષે એ વખતે ઇસ્લામી જગતમાં કેવું વાતાવરણ પ્રવર્તી રહ્યું હતું તેની ટૂંક વિગત અત્રે આપવી સ્થાને લેખાશે

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના બીજા ફરજંદ હઝરત મુસા કાઝિમે પણ ઇમામતનો દાવો કર્યો. તેમને પણ અબ્બાસી ખલીફે પોતાના પાસે તેડાવી કેદ કર્યા. તેમણે પોતાની ઉમરનો મોટો ભાગ કેદખાનામાં ગાળ્યો હતો અને હિજરી સન ૧૮૩માં રજબ માસની ૨૫મી શુક્રવારના દિને બંદીખાનામાં ખલીફે મોકલેલી ઝેર ભેળવેલી દ્રાક્ષના આહારથી એમનું અવસાન થયું. ઇસ-માઇલીઓથી જુદુ પડેલું હઝરત મુસા કાઝિમને માનનારું આ ટોળું "મુસવિયા" ના નામે ઓળ-ખાયું. હઝરત મુસા કાઝિમ પછીના વંશજ હઝરત અલી રઝા, હઝરત મુહમ્મદ તકી, હઝરત અલી નકી, હઝરત હસન અસકરી અને હઝરત મહેદી સુધી આવીને એ સિલસિલાની સમાપ્તિ થઇ.

હઝરત મુસા કાઝિમ પછી થયેલા ફિરકા

હઝરત મુસા કાઝિમના અવસાન પછી એમનાં અનુયાયીઓમાં બે પક્ષ પડી ગયાં. એમાંના એકનું નામ "મયતુરિયા" અને બીજાનું નામ "વાકેફિયા" હતું. "મયતુરિયા" ફિરકાવાળાઓ હઝરત મુસા કાઝિમની વફાત પામવાની વાત માનતા ન્હોતા. "વાકેફિયા" ફિરકાવાળાઓ તેમને હયાત માનતા હતા અને સૃષ્ટિ પાપથી ભરાઈ ગયા પછી તેઓ પાછા ઝહુર કરશે એવી માન્યતા ધરાવતા હતા. "મુસવિયા" ફીરકાના આ બે પક્ષ ઉપરાંત "અકતાઇયા" નામનો એક પક્ષ હતો. હઝરત મુસા કાઝિમ અવસાન પામ્યા છે એ વાત આ લોકો માનતા હતા. વધુમાં તેમના ફરજંદ હઝરત અલી મુસા રઝાનો તેમના પિતા પછી આ ફિરકાવાળાઓએ ઇમામ તરીકે સ્વીકાર કર્યો. આ ફિરકાનો સિલસિલો હઝરત મહેદી સુધી આવીને પોતાના આગલા એક ફિરકા "વાકેફિયા"ની માન્યતા અનુસાર તેઓ હઝરત મહેદીને સામરા નામની ગારમાં જીવતા ગેબ થવાનું માને છે. આવી રીતે આ ફિરકાના બાર ઈમામો થયા પછી તેનું નામ "ઇસ્નાઅશરિયા" પડી ગયું.

હઝરત હસન અસકરી પછી થયેલા અગિયાર ફિરકા

'મોસમે બહાર' માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે આ ફિરકામાં બીજા પણ તડાંઓ પડયાં હતાં. "અકતાઇયા" ફિરકો ઇસ્નાઅશરીઓના અગિયારમા ઇમામ હઝરત હસન અસકરીના સમયમાં અગિયાર ફિરકામાં વ્હેંચાઇ ગયો, અર્થાત "અકતાઇયા" ફિરકામાં અગિયાર તડાં પડી ગયાં. આ સઘળા ફિરકાઓની ઇમામ વિષેની માન્યતા સિવાયની અન્ય માન્યતાઓમાં ખાસ ફરક જોવામાં આવતો નથી. એમાંના એક ફિરકાની માન્યતા છે કે, હઝરત હસન અસકરી વફાત પામ્યા નથી અને વફાત પામશે પણ નહિ. તેઓજ આખર ઝમાનાના 'મહેદી' અને 'કાંયમ' છે અને ધર્મમાં વર્ણવેલાં મજકુર લકબો ભોગવનાર એજ નર છે.

બીજા એક ફિરકાની માન્યતા છે કે, તેઓની વફાત થઇ છે પણ પાછા જીવતા થઇ ફિસાદને દૂર કરશે; તેમના પછી બીજો કોઇ ઇમામ થઇ શકે નહિ.

ત્રીજા ફિરકાની માન્યતા છે કે, હઝરત હસન અસકરીની વફાત થઇ છે અને તેમના ભાઇ જાફર ઇમામ અને ગાદીવારસ છે. તવારીખમાં અને "જાફર કઝ્ઝાબ" એટલે 'અસત્યવાદી જાફર' તરીકે પણ વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

ચોથા ફિરકાની માન્યતા છે કે હઝરત હસન અસકરીની વફાત થઇ છે એ વાત બરાબર છે. પરંતુ, તેઓ ખરેખરા ઇમામ નહિ પણ ઇમામનો લકબ ધરાવતા હતા અને તેમના ભાઇ જાફર ખરા ઇમામ છે. હઝરત હસન અસકરીની ઇમામત નિર્વંશતાને કારણે ખરી ઠરતી નથી અને તેમના નામને ફકત ઇમામ તરીકે સંડોવવામાં આવે છે.

પાંચમા ફિરકાની માન્યતા છે કે હઝરત હસન અસકરીની વફાત થઇ છે. એમની ઇમામ. તની માન્યતા માટે આપણે દોષપાત્ર આ કારણે છીએ કે તેઓ વાસ્તવિક ઇમામ નહોતા. વાસ્તવિક ઇમામ તો તેમના સંતાનવાળા ભાઇ મુહમ્મદ છે.

છઠ્ઠા ફિરકાની માન્યતા છે કે હઝરત હસન અસકરી પોતાની પાછળ પુત્ર મુકી ગયા છે. તેમની વફાત પહેલા બે વર્ષ ઉપર તેનો જન્મ થયો છે. આ પુત્ર હઝરત હસન અસકરીના ભાઇ જાફર અને તેના અનુયાયીઓની બીકથી ગેબ છે અને તેજ છેલ્લા સમયનો મહેદી છે.

સાતમા ફિરકાની માન્યતા છે કે હઝરત હસન અસકરીના દીકરા એમની વફાત પછી આઠ મહીને જનમ્યા હતા તેમના જીવનમાં આ રીતે પુત્રજન્મ થયાની વાત સાચી નથી.

આઠમા ફિરકાની માન્યતા છે કે, હઝરત હસન અસકરીની વફાત ચોકક્સ થઇ છે એમા જરાએ શંકા નથી અને તેમની કોઇ અવલાદ નથી; તેથી તેમના બાદ કોઇ ઇમાન નથી,' હવે સૃષ્ટિનો રહેનુમા ખુદા એકલોજ છે.

નવમા ફિરકાની માન્યતા છે કે હઝરત હસન અસકરી વફાત પામ્યા છે, પરંતુ બુધ્ધિની કલ્પના અનુસાર એમના ફરઝંદ હોવા જોઇએ, નહિ તો આ જગત ઇમામ વિના વ્યવસ્થિત દીઠામાં આવે નહિ.

દસમાની માન્યતા છે કે હઝરત હસન અસકરી વફાત પામ્યા છે, તેમના પછી એમના પુત્ર કે બીજી કોઇ વ્યકિત અવશ્ય ઇમામ હોવી જોઇએ, નહિંતર જગતનું તંત્ર સ્થિર રહી શકે નહિ.

અગિયારમો ફિરકો એમ માને છે કે, હઝરત હસન અસકરીની વફાત થઇ છે તે બાદ તેમના ફરજંદ ઇમામ છે, જેઓ દુશ્મનોની પ્રબળતાને લઇ ગેબ થયા છે અને જગત જુલમથી ભરાઇ જતા પાછા જાહેર થઇ જહાદ કરી પુનઃ ધર્મની સ્થાપના કરશે. આ અગિયારમો ફિરકો "ઇસનાઅશરી" નામે ચાલુ થયો હતો. હસન અસકરીની ૨૮ વર્ષની વયે હિજરી સન ૨૬૧માં વફાત થઇ હતી.

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ના ભાઇ અબ્દુલ્લાહ અલ-ફતેહને એક ટોળાએ 'ઇમામ' માન્યા, પરંતુ અબ્દુલ્લાહ પોતાના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. પછી કેવળ ૭૦ દિવસ હયાત રહ્યા હતા. એમને ઇમામ તરીકે માનનારા 'ફતહિય્યા" કહેવાયા હઝરત ઇમામના એક અન્ય પુત્ર મુહમ્મદની એક ટોળાએ ઇમામત સ્વીકારી, જેઓ "સમનિયા" તરીકે ઓળખાયા હતા

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. મદીનામાંથી ખાનગી રીતે ચાલ્યા ગયા પછી એક ફિરકાએ ઇમામત અહિંજ ખત્મ થયેલી માની, અને તેઓને "મહેદી મવઊદ" તરીકે સમજી આખની "ઇમામત"ને માનવા લાગ્યા અને તેઓએ પોતાને "ઇસમાઇલિયા" તરીકે ઓળખાવ્યા. એમનું માનવું છે કે, કયામત બરપા કરવા ફરીથી હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. દુનિયામાં પ્રગટ થશે. એ સબબે તે ફિરકાવાળા "કાયમુલ કયામત" તરીકે ઓળખાય છે."

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના સમય પછી કેટલાક આલિમો પણ ઇમામ તરીકે બહાર આવ્યા, જેમાં ચાર મુખ્ય છે. અબુ હનીફા નોઅમાન બિન સાબિત જેમને ટૂંકમાં ઇમામ અબુ હનીફા કહે છે. અહેમદ ઇબ્ને હમ્બલ, જેમને ઇમામ હમ્બલ અને માલિક બિન અનસ જેમને ઇમામ માલિક કહે છે. ચોથા અબુ અબદુલ્લાહ મોહમ્મદ બિન ઇદરીસ અશ્શાફી જેઓ ઇમામ શાફઇ તરીકે ઓળખાય છે. આ પ્રમાણે જે ચાર વિભાગ પડયા, તેને પરલાભી જગતમાં સંપ જળવાઇ રહે એ આશયથી ખલીફ હારૂન અલ-રશીદે કબૂલ રાખ્યા. આ ચાર ઇમામના નામે સુન્નત વલ-જમાઅતના ચાર મોટા સંપ્રદાયો "હનફી", "હમ્બલી", "માલિકી" અને "શાફઇ" નામે ઓળખાય છે.

આવી સ્થિતિ વચ્ચે પણ ઇસમાઇલી મઝહબ યમન, યમામા, બહેરેન, સિંધ, હિંદ, મિસર, ઉત્તર આફ્રિકા સુધી ફેલાઇ ગયો હતો. જાણીતા ઇસમાઇલી દાઇઓ સૂફીઆની અને હલવાની એકજ વર્ષમાં મરણ પામ્યા હતા, તે પછી અબુ અબદુલ્લાહ સૂફીએ અને ઇબ્ને હવશબે પ્રચાર કર્યો હતો.

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ પર "નસ"

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. માટે ખાજા અલાઉદીન અતા માલિક જુવેની કૃત "તારીખે જહાંગુશા" અને મુહમ્મદ કાસિમ ફરિશ્તા કૃત "તારીખે ફરિશ્તા" માં "નસ" ની વાતનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે, આ ઉપરાંત અરબી ઇતિહાસિક ગ્રંથ "અસરારૂન-નુતકા" માં લખેલું છે કે, "જયારે હઝરત ઈમામ જાફર સાદિક અ. ની જીસ્માની તબીયત લથડવા લાગી ત્યારે આપે પોતાના અનુયાયીઓમાંના વિશ્વાસુ લોકો અને કુટુંબીજનોને બોલાવી, આપના પૂર્વે થઇ ગયેલા ઇમામો પેઠે, હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલને ઇમામતની 'નસ' કરી જાહેર રીતે ઇમામત સોંપી હતી, વળી હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ એ એક વેળા હઝરત શાહ ઇસમાઇલની રૂબરૂમાં પણ લોકોને ફરમાવ્યું હતું કે: "ઇસમાઇલ મારી બાદ ઇમામ છે અને જે તમોએ મારા પાસેથી ઇલ્મ ગ્રહણ કર્યું છે એજ તમો ઇસમાઇલ પાસેથી ગ્રહણ કરી શકશો."

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. એ હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ પર ઇમામતની નસ કરી હોવાના સમાચાર, ફાતિમી વંશના વિરોધી ખલીફ મનસુરને મળતાં તે હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલને પકડવા માટે જાસુસો મોકલી કાવતરાંઓ કરવા લાગ્યો. કેટલાક ઇતિહાસકારોના કથન અનુસાર ખલીફે હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. ને પોતાની રાજધાની બગદાદ તરફ મોકલી આપવા હુકમ કર્યો આવી સ્થિતિ વચ્ચે હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. સુખચેનથી પોતાનું કાર્ય કરી શકે તેટલા માટે, હઝરત ઇમામ જાફર સાદિકે આપશ્રીને મદીનામાંથી છુપી રીતે રવાના કરી, શાહ ઇસમાઇલ વફાત પામ્યા એવું જાહેર કરી જનાઝાની એક ફકત જાહેરી દેખાવ પૂરતી યુકિત કરી હતી.

વખતો વખત હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક ફરમાવતા કે, "વલ્લાહ ઇસમાઇલની જુદાઇથી

મને કાંઈ લાગી આવતું નથી, કારણ કે મેં મારો કોલ પૂરો કર્યો છે." હ. ઇમામ જાફર સાદિક પોતાના વારસદાર કોને નિમ્યા તેની તપાસ કરવા આવનારા જાસૂસોએ ખલીફને હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલની યુકિતપૂર્વક જાહેર કરાએલી વફાતના સમાચાર આપતા તે ચિંતાયુકત બન્યો.

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ બસરામાં

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. એ થોડા દિવસ બસરામાં દેખાવ દીધો. આપ પોતાની ઇમામતની શકિત વડે બસરાના રોગીઓને શફા આપી સાજા કરતા હતા એક દિવસે લકવાની બિમારીથી અપંગ થઇ ગએલો સાઠ વર્ષનો એક વૃધ્ધ બસરાની બજારમાં પોતાની દુકાનમાં દોરે ખજૂરીના પાંદડાના કંડિયા ગૂંથી રહ્યો હતો, બાજુમાંથી હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ પસાર થતા લોકો આપનું સન્માન કરવા લાગ્યા આ જોઇને પેલો અપંગ હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ.નો અનુયાયી હોવાથી હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ને કહેવા લાગ્યો : "હે આલે નબી મારા તરફ આપના હાથો લંબાવો !" હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ એ તે શખ્સનો હાથ પકડી દુકાન પરથી ઉતારી પોતાના સાથે થોડેક સુધી ચલાવીને તેનો હાથ છોડી દેતા તે સાજો થઇને દોડતો દુકાન પર બેસી ગયો. આ જોઇને લોકો તે શખ્સને આશ્ચર્ય પામી પૂછવા લાગ્યા : "તને સાજો કરી દેનાર એ શખ્સ કોણ છે ?" તેણે કહી દીધું કે "હઝરત મૌલાના શાહ ઇસમાઇલ અ. છે." આ બાબતની બહુ જાહેરાત થતા "ઇમામ" બસરા છોડી સલમીયા જઇ રહ્યા.

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ફાતિમી વંશના ઇમામ હોવાનો સ્વીકાર વિરોધીઓએ પણ કર્યો હતો, છતા આપના માટે અપશબ્દો બોલવા ચૂકતા ન્હોતા, એટલું જ નહિ પરંતુ આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ને નિર્વંશ:સિધ્ધ કરવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરતા હતા. પરંતુ કંદહાર અને ખુરાસાનમાં ઇસમાઇલી મઝહબના બ્હોળા પ્રચારે એ બનાવટી વાતોને તોડી પાડી હતી.

સલમિયામાં નિવાસ

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ના સલમિયામાં નિવાસ પછી આપે ઇસમાઇલી મઝહબની ફિલસૂફી તથા તત્વજ્ઞાનનો કેળવાયેલા દાઇઓ મારફતે પ્રચાર શરૂ કરી દીધો, પૂર્વે થઇ ગયેલા ઇમામો આ જ્ઞાન, મઝહબમાં આગળ વધેલા મૂરીઓનેજ બક્ષિશ કરતા હતા, જ્યારે હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. એ આમ ઇસમાઇલીઓમાં પ્રચાર કર્યો. આથી દમિસ્ક, સીરીયા, મિસર અને તેની આતરાફના પ્રગણામાં ઇસમાઇલીઓની સંખ્યા પ્રતિદિન વધવા લાગી. પાચ વર્ષ જેટલો સમય પસાર થઇ ગયા પછી હિજરી સન ૧૫૪ના વર્ષમાં બની ફાતિમીઓની દાઅવત પ્રત્યે લોકોના વધતા જતા પ્રેમના સમાચાર એક ખારજીએ બગદાદ ખાતે અબ્બાસી ખલીફને પહોંચાડયા. આ સમયમાં બગદાદ અબ્બાસીઓનું પાટનગર હતું. આ નગરમાં પૂર્વે નોશિરવાને આંદિલ રાજ્ય કરી ગયો હતો. તેના રાજ્યકાળ દરમ્યાન બગદાદનું નામ "બાગે-દાદ" અર્થાત ફરિયાદ સાંભળવાનો બગીચો હતો. પાછળથી અપભ્રંશ થઇને 'બગદાદ થયું' છે.

ઇસમાઇલી મઝહબનો પ્રચાર અને મિશનની સ્થાપના

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના સમયથી જ સફિયાની અને હલવાની નામના બાહોશ દાઇઓને અન્ય દેશો ભણી મોકલી દઅવતના કાર્યની શરૂઆત તો થઇ ચૂકી હતી, પરંતુ હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. એ ધર્મોપદેશ અર્થે ધોરણસરની યોજના ઘડી તેને વ્યવસ્થિત બનાવી., ઉપરાંત

નાયબો અને દાઇઓ નીમ્યા, જેઓ મઝહબનો પ્રચાર અને દાઇ મંડળની અન્ય ગોઠવણો કરવામાં મશગૂલ રહેતા હતા. હ ઇમામની મુલાકાત પણ આ નાયબો અને દાઇઓ મારફતે થઇ શકતી હતી. આ સમયે ધર્મના ઊંડા રહસ્યોનું શિક્ષણ આપવાની પણ ગોઠવણો કરવામાં આવી હતી. આથી મુરીદો પોતાની આત્મિક શક્તિની ખીલવણીની સાથે સાથે પોતાના જ્ઞાનમાં પણ વધારો કરી શકતા હતા, એટલુંજ નહિ પણ થોડા સમયમાં આવા ઉંચ્ચ શિક્ષણથી તેઓ કાબેલ દાઇ તરીકે બહાર પડી શકતા હતા. આ તત્વજ્ઞાન અને ધર્મના ઊંડા રહસ્યોનું શિક્ષણ મેળવવા આવનાર શખ્સની લાયકાત તરફ ખાસ ધ્યાન રાખવામાં આવતું હતું. આવી જાતનું જ્ઞાન મેળવનારાઓને માનનીય અને મોટા અધિકારીઓ તરીકે ગણવામાં આવતા હતા.

અબદુલ્લાહ બિન મયમુન

અબદુલ્લાહ બિન મયમુન આની તાલિમ આપનાર વડા દાઇ હતા. તેઓ મહાન અસહાબી સલમાન ફારસીના વંશમાંથી ઉતરી આવેલા હતા. એમનું જ્ઞાન પણ ઘણુંજ ઉંચ્ચ પ્રકારનું હતું. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના ઝમાનામાં અબદુલ્લાહ પોતે અને તેના પિતા અબુ મયમુન બન્ને ઇમામના આશકો હતા અને તે પછી હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. સાથે અબદુલ્લાહનો સેવાધારી તરીકે સંબંધ ચાલુ રહયો હતો. અંતે તેઓ દાઇ બન્યા હતા અને ઇસમાઇલી ધર્મના "બાબ" ની ઊંચ્ચ પદવી ધરાવતા થયા હતા. અબૂ મયમુન હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. તથા હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના ફરમાનો સાંભળનાર તથા તેનો પ્રચાર કરનારા તરીકે ગણાય છે. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ના વખતમાં પણ અબદુલ્લાહ બિન મયમુને ઇસમાઇલી દઅવતના કાર્યમાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. આ વખતે "અસકર મુકરંમ" નામનું સ્થળ દઅવતનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું. એ સ્પષ્ટ કરવાની જરૂરત છે કે અબદુલ્લાહ બિન મયમુનના વંશ સાથે ફાતિમી વંશના ઇમામોનો વંશ ઉપજાવી કહાડવાનો કેટલાક હિતશત્રુઓએ પ્રયાસ કર્યો છે, પરંતુ એ હકીકત સત્યથી તદ્દન વેગળી છે (૧). સારાંશ કે હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. અને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ના સમયમાં અબદુલ્લાહ બિન મયમુન એક વડા દાઇ હતા.

જામો સિફાર્યો

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ની શામ–સલમિયા ખાતેની દઅવતની હિલચાલ ખલીફ મનસુરની જાણમાં આવી, ત્યારે અશાંત થઇ ઘણીજ ચિંતામાં પડી ગયો. તેણે પોતાના તાબા હેઠળના ગામ દમિશ્કના વાલીને, હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ સંબંધી પોતાને કાંઇપણ ખબર ન આપવા માટે પત્રમાં ઠપકો લખી હુકમ કર્યો કે : "હઝરત ઇસમાઇલ અ. ને કેદ કરી મારા તરફ રવાના કરો!" દમિશ્કના વાલીને ખલીફ મન્સુરનો પત્ર મળ્યો, પરંતુ તે "ઇસમાઇલી" મઝહબનો સ્વીકાર કરી ચૂકેલો હોવાથી તેણે ઇમામને આ વાતની ખબર આપી જેથી થોડા દિવસ માટે ઇમામ સલમિયાથી બીજે સ્થાને જતા રહયા. તે પછી દમિશ્કના વાલીએ ખલીફાને ખબર આપી કે, "અત્રે ઇમામનો પતો મળી શકતો નથી. તમોને ગાઇએ ભરમાવ્યા લાગે છે." આ વાત ઠંડી પડયા પછી ઇમામ સલમિયા ખાતે પાછા આવી પોતાના કાર્યમાં મશગુલ

૧ જુઓ રશિયન પ્રોફેસર ડબલ્યુ આઇવેનો કૃત 'એલેજડ ફાઉન્ડર ઓફ ઇસમાઇલીઝમ'

થઇ ગયા, આપશ્રીએ ૧૦ વર્ષ ઇમામત ભોગવી હિજરી સન ૧૫૮માં સલમિયામાં જન્નતે સિધાર્યા. આપના જીસ્મ મુબારકને સલમિયા ખાતેજ સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું.

હ. ઇમામના શાહઝાદાઓ

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ના હઝરત મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અને હ. અલી બિન ઇસમાઇલ એમ બે ફરજંદો હતા. હઝરત મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ આપના કાકા હઝરત મુસા કાઝિમ અને હઝરત ઇસહાકથી ઉમરમાં મોટા હતા આપના ભાઇ હ. અલી બિન ઇસમાઇલથી આઠ વર્ષ મોટા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલની વફાત પછી ઇમામતની મસનદ ઉપર હઝરત મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM MUHAMMAD BIN ISMAIL

(A. H. 158-197)

.... O.........

(૭)

હઝરત મૌલાના ઈમામ મુહમ્મદ બિન ઈસમાઈલ અ૦

(હિજરી સન ૧૫૮–૧૯૭)

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઈસમાઇલ અ. હિજરી સન ૧૫૮ માં ઇમામતની મસનદે બિરાજમાન થયા. આ સમયે આપની ઉમર ૨૬ વર્ષની હતી, જ્યારે આપના નાના ભાઈ શાહઝાદા હ. અલી બિન ઇસમાઇલ ૧૯ વર્ષના હતા. હ. ઈમામનો લકબ "વસી મુહમ્મદ" પણ હતો આ બન્ને ભાઇઓ આપના દાદાશ્રી હ. ઈમામ જાફર સાદિક અ. પાસે મદીના ખાતે રહેતા હતા. જે સમયથી હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ની દુશ્મની કરવા માટે અબ્બાસી ખલીફ અલ મનસુરે કમર કસી ત્યારથી જ હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. એ પોતાના આ બન્ને પૌત્રનું જતન કર્યું હતું. હઝરત ઈમામ જાફર સાદિક અ. ની વફાત પ્રર્યંત બન્ને ભાઇઓ એજ પ્રમાણે રહયા હતા. હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ની વફાત થવાના વર્ષમાં જ ખલીફ મનસુરનું પણ મરણ નીપજ્યું હતું અને એજ વર્ષથી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ની ઇમામ તરીકેની કારકિર્દીનો આરંભ થાય છે.

ખલીફ મનસુર અબ્બાસી પછી તેનો પુત્ર મહેદી બિન મન્સુર ખિલાફતપદે આવ્યો અને હિજરી સન ૧૬૯ માં તે પણ મરણ પામ્યો. અબ્બાસી વંશનો એ ત્રીજો બાદશાહ હતો. તે પછી તેનો પુત્ર મુસા હાદી બિન મહેદી અબ્બાસી ખિલાફત પર આવ્યો, જેનું હિજરી સન ૧૭૦ માં એટલે માત્ર એક વર્ષ રાજઅમલ ભોગવી મૃત્યું થયું તેના અવસાન પછી તેનો ભાઇ હારૂન અર્રશિદ અબ્બાસીએ ખલીફપદ ધારણ કર્યું. તેનું મરણ હિજરી સન ૧૯૩ માં એટલે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ની વફાત પહેલા ચાર વર્ષ અગાઉ થયું હતું. જેથી ઇમામનો તે સમકાલીન હતો. તેણે પણ પોતાના દાદા મન્સુર બીન અબ્બાસીની રાજનીતિ ધારણ કરી બની ફાતિમી પ્રત્યેની પોતાની તેવીજ વલણુ ચાલુ રાખી હતી.

ઇસમાઇલી ધર્મનો પ્રચાર

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. એ આપના પિતાશ્રીની વફાત પછી અબ્બાસી ખલીફાઓની દુશ્મનીભરી રાજનીતિને અંગે ખાનગી નિવાસ ચાલુ રાખ્યો અને દઅવતનું કામ પણ તે પ્રકારેજ આગળ વધારતા રહયા. ઇમામના સંખ્યાબંધ દાઇઓ દૂર દૂરના શહેરોમાં જઇને દઅવતનું કાર્ય ઉમંગભેર બજાવતા હતા. પરિણામે હજારો લોકો ઇસમાઇલી દાઇઓના હાથે ઇમામની બયઅત કરતા હતા. આમ પ્રતિકુળ સંજોગો વચ્ચે પણ ઈમામતનો પ્રકાશ ઘણા દેશોમાં ફેલાવા માંડયો હતો.

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. જાતે પણ એક શહેરથી બીજા શહેરમાં ફરતા રહેતા હતા તથા આપના દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના મદીનામાંના નિવાસ સ્થળે પણ આવતા હતા જ્યા દાઇઓ તથા મુખ્ય અગ્રેસરોની ખાનગીમાં ધાર્મિક સભાઓ ભર. વામાં આવતી હતી. આ પ્રકારે થોડાક વિશ્વાસુ માણસો સિવાય આમ લોકોને ઇમામના નિવાસની ખબર પડતી ન્હોતી. પરંતુ પ્રસંગોપાત દાઇઓ આપની મુલાકાતો લેતા રહેતા હતા અને પત્ર વ્યવહાર પણ કરતા હતા. સઘળા દાઇઓ અને અગ્રેસરો હ. ઇમામ પ્રત્યે વફાદારીથી વર્તતા હતા અને મઝહબને લગતા સઘળા વ્યવહારોમાં ઇમામના હુકમ અનુસાર કાર્ય કરે જતા હતા.

ઇમામ પ્રત્યે ખલીફ હારૂન અર્રશિદની રાજનીતિ

ખલીફા હારૂન અરંશિદ અબ્બાસી હિજરી સન ૧૭૦ માં ખિલાફતપદે આવ્યા પછી તેણે હ. ઇમામની શોધખોળ માટે પોતાના જાસુસોને જુદી જુદી દિશાઓમાં મોકલ્યા. તેઓ તરફથી ખલીફાને ખબર મળી કે હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. સલમિયા ખાતે વફાત પામ્યા છે અને આપની ગાદી ઉપર હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. બિરાજે છે અને મદીના તરફ ગયા છે. આ બાતમી ઉપરથી ખલીફા હારૂન અરંશીદે ઇમામને પકડવા પોતાના માણસોને મદીના તરફ રવાના કર્યા.

ખલીફા હારૂને પોતાની બેગમ ઝુબૈદાને પણ આ વિષે વાત કરી હતી. ઝુબૈદા બુધ્ધિશાળી અને બની ફાતિમીઓ પર આસ્થા રાખનારી સ્ત્રી હતી. હઝરત પયગમ્બરના વંશધરો પ્રત્યેની પોતાના પતિ ખલીફ હારૂન અરંશિદની વિરોધી વલણ તે જાણતી હતી, છતા તેણે કદી પણ પોતાની લાગણીની જાણ તેને પડવા દીધી નહોતી. દાઇઓની ખાનગી સભા માટે મદીના ખાતેના હ. ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના મકાનમાં હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. આવનાર હોવાથી ખલીફના માણસો આપને પકડવા જનાર છે, એ જાણ્યા પછી તે વ્યાકુળ બની ગઇ અને હ. ઇમામને માહિતગાર કરવા પોતાના એક ખાનગી વિશ્વાસુ માણસને તેણે ઉતાવળે રવાના કર્યો. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ને ખલીફના ઇરાદાની જાણ થતા પોતાના ભાઇ શાહઝાદા હ. અલી સાથે આપે કુફા તરફ પ્રયાણ કર્યું. કેટલોક વખત સુધી હ. ઇમામે કુફામાં ખાનગી નિવાસ રાખ્યો પરંતુ, ત્યાં પણ શાંતિથી રહેવા દેવામાં નહિ આવતા આપે કુફા છોડયું.

હ. ઇમામની મુબારક શાદી

ખલીફા હારૂન અરંશિદ તરફથી ઇસહાક બિન અબ્બાસ અલ ફારસી "રય" પ્રાંતના ગવર્નર હતા. હાલમાં એ પ્રાંતને તહેરાન કહેવામાં આવે છે. ગવર્નરની બહેન સારાહ નજર કેદી તરીકે ખલીફાના મહેલમાં રહેતા હતા. ઇસહાક બિન અબ્બાસ અલ ફારસી ખાનગી રીતે બની ફાતિમીનો મોહિબ હતો. તેની બહેન સારાહ પણ બની ફાતિમી પ્રત્યે સારી ભાવના ધરાવતી હતી. સારાહને ફાતિમા નામની એક પુત્રી હતી, જે પોતાના પિતાના મરણ પછી પોતાના મામા ઇસહાક બિન અબ્બાસ અલ ફારસીને ત્યાં ઉછરી હતી. હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. અને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ની ખબરો વારંવાર ઝુબૈદા બેગમ સારાહ મારફતે પૂછાવતી હતી અને સારાહ તેને એ વિષયમાં ભરોષાપાત્ર ખબરો પૂરી પાડતી હતી. એકવાર સારાહે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. સાથે પોતાની પુત્રી ફાતિમાને પરણાવવાનો ઇરાદો ઝુબૈદા બેગમને જણાવતા તેણે એ ઇરાદા પ્રત્યે ખુશાલી બતાવી. આ સઘળું ખાનગીમાં બન્યું.

આ બનાવ પછી ઝુબેદા બેગમે સારાહને નજર કેદમાંથી છોડવવા પુષ્કળ પ્રયત્નો કર્યા અને અંતે તેની કોશિશોથી સારાહ છૂટી અને તેમને "રય" જવા દેવામાં આવ્યા. સારાહ "રય" ખાતે પાછી ફરી ત્યારે ઝુબેદા સાથે થયેલી વાતચીતથી અમીર ઇસહાકને માહિતગાર કર્યા અને તેમણે આ વાત કબુલ રાખી. તે પછી પોતાની પુત્રી ફાતિમાને વિશ્વાસુ માણસો સાથે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ના નિવાસે મોકલી આપી. ત્યાં ઇમામ સાથે લગ્ન થયા. આ બાનુના પેટે હ. ઇમામ શાહ વફી અહેમદનો મુબારક જન્મ થયો અને હ. ઇમામ વફી એહમદની ઉમર બે વર્ષની હતી, તે વખતે આપના માતુશ્રી વફાત પામ્યા. હ. ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. આ દરમ્યાન "રય" માં રહેતા હતા. હ. ઇમામના બાળપુત્રનું નામ હ. "અબ્દુલ્લાહ" હતું અને તેઓ વફી એહમદના લકબથી જાણીતા થયા હતા.

હ. ઇમામનો "રય"માં નિવાસ

ખલીફ હારૂન અર્રશિદને પોતાના જાસુસો તરફથી એવા સમાચાર મળ્યા કે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. "રય" ખાતે અમીર ઇસહાક બિન અબ્બાસ અલ-ફારસીને ત્યા રહે છે. આથી ખલીફાએ હ. ઇમામને તાકીદે કેદ કરી બગદાદ ખાતે મોકલી દેવાનો કાગળ "રય"ના ગવર્નરને લખ્યો. એ કાર્ય કરવા માટે તેમને મોટા હોદ્દા અને જાગીરો આપવાનું વચન પણ પત્રમાં આપ્યું હતું.

અમીર ઇસહાકે આ કાગળ હ. ઇમામને દેખાડયો. તે પછી તેમણે ખલીફ હારૂન અર્રશિદને જવાબ લખી મોકલ્યો કે, "હઝરત મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. નો પતો અત્યાર પર્યંત લાગ્યો નથી, છતા તપાસ ચાલુ છે. તેઓ કેદ પકડાતા બગદાદ ખાતે રવાના કરવામાં આવશે!"

આ બનાવ પછી થોડો સમય રહીને ફરીથી ખલીફ હારૂન અર્રશિદને તેના જાસુસોએ ખબર આપી કે, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. હજુ સુધી અમીર ઇસહાક સાથે "રય" માં છે અને ત્યાંથી તેઓ દાઈઓને દઅવત માટે મોકલાવે છે.

આ ખબર પરથી ખલીફે ફરીથી અમીર ઇસહાકને ધમકી ભરેલો કાગળ લખ્યો અને લખ્યું કે જો "તમે હ. ઇમામને બગદાદ નહિ મોકલાવશો તો લશ્કરને લઇને હું "રય" આવીશ!"

રયના ગવર્નર અમીર ઇસહાકની કુરબાની

આ કાગળ પણ અમીર ઇસહાકે હ. ઇમામને દેખાડયો જેથી શાહઝાદા અબ્દુલ્લાહને લઇ હ. ઇમામ ઇરાનના "નિહાવંદ" શહેરના સુરક્ષિત કિલ્લા તરફ જવા તૈયાર થયા. આ શહેર તથા કિલ્લો અમીર ઇસહાકના પરમ મિત્ર મનસુર બિન જોશનના તાબામાં હતો. અમીર ઇસહાકે જે બીના બની હતી તે સઘળી અમીર મનસુરને લખી જણાવી અને તેમના પાસેથી અમીર ઇસહાકે કાઝરૂન પાસે આવેલો "સરહતા" નામની એક ખીણનો વિસ્તાર ખરીદી લીધો. ત્યારપછી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. આપના પરિવાર સાથે ત્યા જઈ વસ્યા. અત્રેના વસવાટ દરમ્યાન ઇમામે દાઇઓની પણ નવેસરથી વ્યવસ્થા કરી અને તેમને જુદા જુદા પ્રાંતોમા દઅવત કરવાનું કાર્ય સોપ્યું.

ખલીફ હારૂન અર્રશિદના બીજા કાગળનો જવાબ પણ આગલા કાગળ જેવોજ અમીર ઇસહાકે મોકલાવતા, ખલીફ છુપવેશમાં એક મોટું લશ્કર લઇ "રય" આવ્યો અને અમીર ઇસ

... હ. ઇમામના રહેઠાણની બાતમી મેળવવા દબાણ કર્યું. પરંતુ એમણે કોઇપણ પ્રકારની માહિતી આપી નહિ. અમીર ઇસહાકની આવી અડગ વલણથી ખલીફને વિશેષ રોષ ચડયો અને અમીરને ચાબુકના ફટકાઓ મારવાનો હુકમ કર્યો. ચાબુકના મારથી તેમની પીઠ ફાટી ગઇ અને અંતે સખ્ત મારની અસરથી અમીરનું મૃત્યુ થયું. અમીર ઇસહાકે હ. ઇમામની સેવા માટે પોતાના પ્રાણની કુરબાની આપી અને અથાગ પ્રયત્નો કર્યા છતા પણ હ. ઇમામની શોધખોળમાં ખલીફ હારૂન અર્રશિદ નિષ્ફળ નીવડયો.

હ. ઇમામના બીજા લગ્ન

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. નિહાવંદ ઇલાકાના કાઝરૂમાની "સરહતા"ની ખીણના વિસ્તારમાં રહેતા હતા. અહી હ. ઇમામે અમીર અબુ મનસુર બિન જોશનની પુત્રી વેરે લગ્ન કર્યાં. જેમને પેટે ચાર પુત્રો જન્મ્યા. એક તરફ હ. ઇમામને કેદ કરવા ખલીફના જાસુસો નિષ્ફળ કોશિશો કરી રહયા હતા, જયારે બીજી તરફ ઇમામતનું નૂર પ્રકાશમાન બની ચોમેર પ્રસરી રહયું હતું અને મઝહબનો પ્રચાર વધ્યે જતો હતો; જીવના જોખમે હ. ઇમામના દાઇઓ દઅવત કરી રહયા હતા જેના પરીણામે મુરીદોના કાફલાના કાફલા નિહાવંદ ભણી હ. ઇમામના દીદાર માટે આવતા હતા.

હ. ઇમામના મકાનને ઘેરો

મઝહબના વધતા જતા પ્રચારની ખબર બગદાદમાં ફરીથી ખલીફ હારૂન અર્રશિદને પડી. હવે તેણે મુહમ્મદ બિન અલી ખુરાસાનીને ૨૫૦ ઘોડેસ્વારો સાથે "નિહાવંદ" મોકલ્યો અને "સરહતા" ગામમાં જઇને હઝરત ઇમામને કેદ પકડી પોતાની પાસે લઇ આવવા અને આ કાર્ય સામે કોઇપણ માથું ઊંચકે તો તેનો સખ્તાઇથી સામનો કરવા અને છેવટ સુધી લડીને હ. ઇમામને કોઇપણ રીતે જવા દેવાની તક નહિ આપવા ભલામણ કરી.

મુહમ્મદ બિન અલી ખુરાસાની પોતાના ઘોડેસ્વાર લશ્કર સાથે "નિહાવંદ" આવી પહોંચ્યો અને ત્યાંથી "સરહતા" આવી તેણે બપોરના વખતે હ. ઇમામનું મકાન ઘેરી લીધું. આ અચાનક આવી પડેલા ઘેરાથી હ. ઇમામના મુરીદો અકળાયા. મુહમ્મદ બિન અલી ખુરાસાની ઘોડા પરથી ઉતરીને આગળ વધ્યો અને હ. ઇમામ જયા બિરાજયા હતા ત્યા આવી ઉભો રહયો. આ સમયે હ. ઇમામનો નૂરાની પ્રભાવ જોઇને આપશ્રી સાથે વાતચીત કરવાની તેની હિંમત ચાલી નહિ. દરમ્યાન ઇમામે તેના તરફ નજર કરી અને તેના ઉપર એવી તો ઊંડી અસર થઇ કે, પોતાના ઇરાદાથી હાથ ઉઠાવી લઇ ઇમામના ચરણોમાં તેણે માથું ઝુકાવી દીધું. હ. ઇમામે પોતાના હાથ મુબારકથી તેને ઊભો કરી "કોઇપણ શોક કરવાનું કારણ નથી", એમ માયાભરી રીતે ફરમાવી તેના માથા ઉપર પોતાનો હાથ મુબારક ફેરવ્યો.

'સાબુર' માં ઇમામનો નિવાસ

ત્યારબાદ મુહમ્મદ બિન અલી ખુરાસાનીએ હ. ઇમામને બગદાદના ખલીફની આપશ્રીના વિરુધ્ધની સઘળી ચળવળ વિષેની વિગત કહી સંભળાવી અને સાવચેત રહેવા વિનંતિ કરી. આ વાતચીત પછી હ. ઇમામ નિહાવંદ પ્રગણાથી કૂચ કરી મુહમ્મદ બિન અલી ખુરાસાની સાથે

"સાબુર" નગરમાં આવી લાગ્યા અને ત્યાંના જાણીતા શહેરી કમાસ બિન જુહના ઘેર મુકામ કર્યો "સાબુર" ખાતેના હ. ઇમામના નિવાસ દરમ્યાન ઇમામે કમાસની પુત્રી "રીયત" સાથે લગ્ન કર્યાં જેમના પેટે એક પુત્રનો જન્મ થયો. પુત્રના જન્મ પછી બે મહીને હ. ઇમામના આ ત્રીજા મહેરદાર "રીયત" ની વફાત થઇ.

"સાબુર" માં ઠરીઠામ થયા પછી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. એ અતરાફના મુલકોમાં ઘણી મુસાફરીઓ કરી દાઅવતનું કાર્ય પૂર જોશમાં શરૂ કર્યું. પરિણામે અત્રે પણ ઘણા લોકો ઇમામના હાથ મુબારક ઉપર "બયઅત" કરી.

મહમુદાબાદ શહેર વસાવ્યું

"તારીખે ફિરશ્તા" ના કર્તા મુહમ્મદ કાસિમ ફિરશ્તા લખે છે કેઃ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસ્માઇલ અ. આપના પિતા અને દાદાની વફાત પછી મદીનાથી "રય" ભણી હિજરત કરી ગયા અને વર્ષો પર્યંત આ મુલકમાં વસવાટ રાખ્યો. અત્રે આપે આપના નામ પરથી "મહમુદાબાદ" નામનું એક શહેર વસાવ્યું જે આજે પણ મૌજુદ છે.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ને "સાબુર" માં પણ ધર્મના વિરોધીઓએ શાંતિથી રહેવા દીધા નહિ. ખલીફ હારૂન અર્રશિદના માણસો હ. ઇમામનો પીછો પકડવા અત્રે પણ આવ્યા, જેથી હ. ઇમામ "સાબુર" થી ખાનગી રીતે "ફરગાના" ભણી વિદાય થયા, "ફરગાના" માં નિવાસ કર્યા પછી દાઇઓ સાથેનો સઘળો પત્ર વ્યવહાર હ. ઇમામે બંધ કર્યો. થોડા વખત પછી "ફરગાન" થી પણ પ્રયાણ કરી આપના પિતાશ્રીના સલમિયા ખાતેના નિવાસમાં આવી રહયા. સલમિયા ખાતે પણ આપની સતામણીઓ કાંઇ ઓછી થઇ નહિ. પરંતુ એવી સ્થિતિમાં પણ ઇમામે પોતાનું કાર્ય ચાલુજ રાખ્યું. આપના ઝમાનામાં દાઅવતની ગૌરવભરી પ્રગતિ થઇ ઇસમાઇલી મઝહબના પ્રચારનું કાર્ય વેગપૂર્વક ચાલુ હતું, એ દરમ્યાન હિજરી સન ૧૯૭ માં આપે જોમો સિફાર્યો. આપના મુબારક જીસ્મને મહેમુદાબાદ ખાતે સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું.

હ. ઇમામનો પરિવાર

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. પોતાની પાછળ ત્રણ પુત્રો મૂકી ગયા હતા. આપના પ્રથમ મહેરદાર હ. ફાતિમાના કુખે જન્મેલા વડા પુત્ર હ. અબ્દુલ્લાહ આપના પછી ઇમામતની ગાદી ઉપર "વફી એહમદ" ના લકબથી બિરાજ્યા. "નિહાવંદ" ના અમીર મનસુર બિન જોશનની પુત્રી નેક અખતરના કુખે જન્મેલા શાહઝાદા હ. હુસેન અને શાહઝાદા હ. અલી પણ આપની સાથે રહેતા હતા.

ખલીફ હારૂન અર્રશિદ હિજરી સન ૧૯૩ માં મરણ પામ્યો અને તેના પછી તેનો પુત્ર અમીન બિન હારૂન અર્રશિદ ખિલાફત ઉપર આવ્યો. તે ચાર વર્ષ રાજ્ય ભોગવી મરણ પામ્યો. હ ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ની ઇમામતની કારકીર્દી દરમ્યાન આ બનાવ બન્યા હતા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અ. ની વફાત થઇ ત્યારે ખલીફ અમીન અબ્બાસી ગાદી ઉપર હતો.

HAZRAT MOWLANA IMAM WAFI AHMED.

(A. H. 197–212)

..........()..........

(૮)

હઝરત મૌલાના ઈમામ વફી એહમદ અ૦

(હિજરી સન ૧૯૭–૨૧૨)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ વફી એહમદ અ. નું મૂળ નામ હ. અબ્દુલ્લાહ બિન મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ હતું. "જાફર અલ–મુસદક" તરીકે પણ આપશ્રી ઓળખાય છે, આપના માતુશ્રીનું નામ ફાતિમા હતું, જેઓ "૨૫" ના અમીર ઇસહાક બિન અબ્બાસના બહેન સારાહના પુત્રી થતા હતા.

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ વફી એહમદ અ. હિજરી સન ૧૯૭માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. આપ ઘણાજ આનંદી સ્વભાવના હોવાથી, વાતચીત તથા ઉપદેશ હંમેશા હસતે મુખે કરતા હતા આપ ઇમામત પર આવ્યા ત્યારે બગદાદનો ખલીફ અમીન બિન હારૂન અર્રશિદ અબ્બાસી હતો, પરંતુ તે હિજરી સન ૧૯૮ માં મરણ પામતા તેનો ભાઇ અલ–મામુન અબ્બાસી સિંહાસને આવ્યો. ખલીફ અલ–મામુનને બની ફાતિમી ખાનદાનનું વડપણ અને ગૌરવ ખૂંચ્યા કરતું હોવાથી, તેણે પણ પોતાના પૂર્વજો પ્રમાણે અહલેબયત તરફની દુશ્મની ચાલુ રાખી હતી. હઝરત અલી અ. ના વંશ સાથે દુશ્મની રાખવાના કારણે તેના રાજઅમલ દરમ્યાન ઘણા બળવા થયા હતા. તેણે હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. ની શોધખોળ માંટે પોતાના સામ્રાજ્યના જુદા જુદા ભાગોમાં ઘણા જાસુસો રાખ્યા હતા. એ જાસુસો હ. ઇમામને ઓળખવા ભુલ કરતા અને બિચારા બીજા નિર્દોષ લોકોના ખૂનો કરી નાખતા હતા. મઝહબના દાઇઓ સાથે તેમનો ભેટો થઇ જતા, તેઓની પણ ઘણીજ સતામણી કરવામાં આવતી હતી અને તેઓના પાસેથી હ. ઇમામની બાતમી મેળવવા માટે સખતમાં સખત તકલીફો આપતા હતા, છતા એ ફિદાઇ દાઇઓ પોતાના પ્રાણ જતા સુધી હ. ઇમામની માહિતી બતાવવાનો ઇન્કાર કરતા હતા.

હ. ઇમામના શાહઝાદા અલી અલ–લયસ આગેવાન તરીકે

હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. એ આપના પિતાશ્રીની વફાત પછી, નિહાવંદ પ્રગણામાં અમીર મનસુર બિન જોશનના પિત્રાઇ અમીર હમદાનને ત્યાં ઉતારો કર્યો હતો. અમીર હમદાને પોતાની પુત્રી આમેનાખાતુનના લગ્ન હઝરત ઇમામ સાથે કરી આપ્યા. અમીર હમદાન ધર્મપ્રેમી હોવાથી, હ. ઇમામની સેવામાં હરહમેશા મશ્ગુલ રહેતા હતા. આમેનાખાતુનના કુખે એક પુત્ર અલી અને ફાતિમા નામની પુત્રી જનમ્યા હતા. શાહઝાદા અલીને, તેમના નાનાએ "અલ–લયસ" નો લકબ આપ્યો હતો.

અબ્બાસીઓ ઇમામત સાથે ઉગ્ર શત્રુતા રાખતા હતા એ હ. ઇમામ જાણતા હોવાથી, તેમજ અબ્બાસીઓની દુશ્મની ઓછી થઇ જાય એટલા ખાતર આપશ્રી મરયાદ (૧). ખાતે મકાન બાંધી, એક સોદાગર તરીકે ખાનગીમાં વસવાટ કરવા લાગ્યા અને જાહેરી કામકાજ શાહજાદા હ. અલી અલ-લયસને સોંપી આપ થોડાક સમય નિવૃત્તિમાં રહ્યા. મરયાદમાં હ. ઇમામના ખાનગી રહેઠાણ દરમ્યાન દાઇઓ તથા ફિદાઇઓએ શાહઝાદા હ. અલી અલ-લયસની આગેવાની હેઠળ દઅવત વિગેરેનું કાર્ય કરવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. આ દરમ્યાન એહમદ ઇબ્ને અલ-કય્યાલે ઇમામનો દાવો કર્યો હોઇ તેની પ્રપંચી જાળમાં એક અજ્ઞાન સમૂહના લોકો સપડાઇ પડયા, કારણ કે તેણે પોતાના અનુયાયીઓને કયામતના દિવસે મહાન દરજ્જો આપવાની લાલચ આપી હતી. થોડાજ સમય પછી તેનું પોકળ ખુલ્લું પડી જવાથી તેના પોતાનાજ અનુયાયીઓએ તેને મારીને તેના કટકે કટકા કરી નાખ્યાં.

ઈસ્માઈલી ધર્મનો પ્રચાર

આ બનાવ પછી હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. એ નિહાવંદથી આપના ૩૨ વિશ્વાસુ દાઇઓ સાથે "દયલમ" પરગણા તરફ કૂચ કરી અને "અશનાશ" નામના ગામમાં મુકામ કર્યો અને આપના સાથે આવેલા ૩૨ દાઇઓને આખા દયલમ પરગણામાં ફેલાવી દીધા. તેઓની દાઅવતના પરિણામે મઝહબનો ઘણોજ પ્રચાર થવા પામ્યો. અશનાશના રહેઠાણ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ વફી એહેમદ અ. એ અલવી ખાનદાનની એક બાનુ સાથે લગ્ન કર્યાં અને તેમના કુખે એહમદ નામના પુત્રનો જન્મ થયો, જેઓ 'તકી મુહમ્મદ" ના લકબથી રોશન થઇ, હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. પછી ઇમામત પર આવ્યા હતા.

ખલીફ મામુનની ભેદી રાજનીતિ

હઝરત પયગમ્બર સ. ની આલ પ્રત્યેની ખલીફ મનસુર દવાનીકની શત્રુતાભરી રાજનીતિ ખલીફ અલ-મામુને પણ ઘણીજ સખ્તાઇથી અમલમાં મૂકી, જેથી ઇસ્લામી આલમમાં ઘણા બળવા થવા લાગ્યા. હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ના સમયથી વાતાવરણ ઉગ્ર હતું, તેવીજ સ્થિતિ અલ-મામુનના સમયમાં પણ હતી. આથી ખલીફ મામુને બળથી નહિ પણ કળથી કામ કરવાની રાજનીતિ અમલમાં મૂકી. અલવીઓના એક બળવાન પક્ષને શાંત પાડી કાબૂમાં લાવવા હઝરત અલી રઝા બિન મુસા કાઝિમને ગાદી વારસ ઠરાવી, પોતાની પુત્રી ઉમ્મે હબીબા જોડે લગ્ન કરી આપ્યા અને તેમના નામના સિકકા પણ પડાવ્યા. ખલીફની ભેદી રાજનીતિના ઊંડા દાવપેચ અબ્બાસીઓ પ્રથમ સમજી શકયા નહી, પરંતુ અંતે અબ્બાસી ખિલાફતનો અંત ખલીફ મામુનના હાથેજ આવવા માંડયો છે, એમ તેઓને લાગવા માંડયું જેથી ક્રોધવેશમાં તેઓએ ઇબ્રાહિમ બિન મહેદીને અબ્બાસીઓની ગાદીએ બેસાડી ખલીફ મામુનને પદભ્રષ્ટ કરી નાખ્યો. પરિણામે સામસામા પક્ષો ઊભા થયા, રાજ્યમાં લૂંટફાટ ચાલી અને સર્વત્ર અંધેર વ્યાપી ગયું. અબ્બાસી વઝીર ફઝલ નવા ખલીફા ઇબ્રાહીમથી સર્વ વાતો છૂપાવતો હોવાની હકીકત ખલીફની જાણમાં આવતા વઝીર અને નવા ખલીફ વચ્ચે મતભેદ થયો. પદભ્રષ્ટ ખલીફ મામુને આ તકનો લાભ લઇ વઝીર ફઝલને મરાવી નાખ્યો અને ઝેર ભેળવેલી દ્રાક્ષ મોકલવાથી હઝરત અલી રઝા

---

૧. ઈમામનું મજકુર રહેઠાણ "મરયાદના કિલ્લા" તરીકે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. સીરિયાના એક ઈસ્માઈલી સરદાર શેખ સિનાનની સરદારી હેઠળ ખ્રિસ્તીઓ સાથેના ત્રીજા ક્રુસેડ-ધર્મ યુધ્ધમાં આ કિલ્લાએ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. જેનું વર્ણન હઝરત મઉલાના ઇમામ અલા મુહમ્મદ અ. ના ઈતિહાસમાં આવશે.

બિન મુસા કાઝિમનુ પણ તરતજ અવસાન થયું, પણ લોકોને અંધારામાં રાખવા જાહેરી રીતે પોતાની ભલી લાગણી દેખાડી તેમની કબ્ર ઉપર પાછળથી એક મકબરો ચણાવ્યો. એમ કરીને ઉશ્કેરાયલી પ્રજાના મનને શાંતી આપી અને રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લઇ લીધી.

ઇમામના ભાઇ ફાતિમી સેવાધારી તરીકે

હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. એ નિહાવંદથી "દયલમ" ભણી જતી વખતે પોતાના ભાઇ હઝરત હુસેન બિન મુહમ્મદ બિન ઇસ્માઇલને ધર્મ પ્રચાર કરવાની આજ્ઞા આપી હતી અને સઘળા મોમિનોને તેમને સહકાર આપવા ફરમાવ્યું હતું.

હઝરત હુસેન બિન મુહમ્મદ બિન ઇસ્માઇલ નિહાવંદથી વ્યાપારી પોશાકમાં યાત્રાળુઓ સાથે મક્કા તરફ રવાના થયા. તેઓ સામરા ખાતે આવી પહોંચ્યા પછી અહેવાઝવાસીઓ સાથે તેમની મુલાકાત થતા તેમને ખબર મળી કે "ઇમામ"ના "ખાનગી" વસવાટના સબબે અહેવાઝ ખાતેના દાઇઓ તેમના નામે અર્થાત હુસેન બિન મુહમ્મદના નામે દઅવત કરે છે અને તેઓ કહે છે કે, હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. પછી આપના ભાઇ "ઇમામ" છે. આવી વસ્તુસ્થિતિ જોતા તેઓને ખેદ થયો અને તરત અહેવાઝ ભણી રવાના થઇ દાઇઓને તેડાવીને ખરી વાતથી વાકેફ કરી તેઓને જણાવ્યું કે "ઇમામ" દયલમ ખાતે વસવાટ કરી રહ્યા છે પરંતુ એ વસવાટ ખાનગી હોવાથી તમો તેની જાહેરાત કરશો નહિ, આ વાત ફક્ત તમો દાઇઓની જાણ માટે છે. હું પોતે તો ઇમામનો અદના સેવક છું.

અહેવાઝમાં ઇસમાઇલી મિજલસ

આ પછી અહેવાઝના ઇસમાઇલીઓની એક આમ મિજલસ ભરવામાં આવી તેમા પણ હઝરત હુસેન બિન મુહમ્મદે બુલંદ અવાજે હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. તરફથી આશિર્વાદ પહોંચાડતા કહ્યું :-"ઇમામ દુનિયાની સપાટી ઉપર હંમેશા હયાત અને મૌજુદ રહે છે. અલ્લાહની સૃષ્ટિમાં આપણે સઘળા ઇમામના દાસ છીએ હું "ઇમામ" નથી પણ તેમના તરફનો એક અદના દાસ છું. તમે પોતાના હૃદયને સત્ય વિચારથી પવિત્ર રાખજો. કદીપણ શૈતાનની બાજી ખાશો નહિ શૈતાન ઇન્સાનના લિબાસમાં આવે છે. અને તે દિલમાં વસવસો નાખે છે, તેથી સાવચેત રહી ઇમામના દામનગીર રહેજો!"

ફાતિમી સેવાધારીઓની ફિદાગીરી

હઝરત ઇમામ વફી અહેમદ અ ના ફરઝંદ હ અલી અલ-લયસને આપના પિતાશ્રી તરફથી સત્તાની રૂએ જે કામકાજ કરવાની નવાજિશ કરવામાં આવી હતી, તે પ્રમાણે તેઓ નિહાવંદ ખાતે કાર્ય કરી રહ્યા હતા, ત્યા ખાતે તેઓએ બે હજાર જેટલાં મુરીદોને "ઇમામ"ને નામે "બૈયત" કરાવી.

એક વખતે શાહઝાદા હ. અલી પોતાના સાથીઓ સાથે શિકાર કરવા ગયા હતા, ત્યાં સંજોગવશાત હ. ઇમામની શોધમાં નીકળેલા અબ્બાસી લશ્કરનો ભેટો થતા, તેઓ દુશ્મનો વચ્ચે ઘેરાઇ ગયા. શાહઝાદા અલી સાથે બહુજ થોડા સાથીઓ હતા. છતા તેઓ દુશ્મનો સાથે વીરતાથી ઝઝુમી "શહીદ" થયા. આ દરમ્યાન હઝરત હુસેન બિન મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અહેવાઝથી સલીના ભણી રવાના થયા. સલીનામાં તેમને પોતાના ભત્રીજાના શહીદ થવાના સમાચાર મળતાં

ત્યાંથી ખાનગી રીતે કૂચ કરી "ખારઝમ"ના રસ્તે હ. ઇમામની હુઝુરમાં જવા પ્રયાણ કર્યું, હ. ઈમામની શોધ માટે દુશ્મનોના જૂથના જૂથ ફરી રહ્યા હતા અને માર્ગ પરથી પસાર થતી વટેમાર્ગુઓ પાસેથી બાતમી મેળવવા તેમની સતામણી કરી રહયા હતા. હઝરત હુસેન પણ એજ માર્ગથી પસાર થતા દુશ્મનો વચ્ચે ઘેરાઇ ગયા. બન્ને પક્ષો વચ્ચે યુધ્ધ થયું, તેમા હઝરત હુસેન બિન મુહમ્મદ પોતાના સાંથીદારો સહિત શહીદ થયા.

આ વખતે નિહાવંદના પહાડોમાં શાહઝાદા હ. અલી અલ–લયસના ફરજંદ, શાહઝાદા હ. અહેમદ અલ–લયસ એકલા રહેતા હતા. એમની વય ઘણી નાની હોવાથી દુશ્મનોથી બચાવી રાખવા "દાના" દાયાએ તેમને નિહાવંદથી લઇ જઇને "મહેદીકુનગાહ" નામના ગામડામાં વસવાટ કર્યો આ ગામડામાં એમની બાલ્યવસ્થાનો મોટો ભાગ પસાર થયો. દાયા ઇમાનદાર હતો. મહેદી-કુનગાહમાંજ તેઓ યુવાન થયા હતા. કુદરતે તેમને વિલક્ષણ બુધ્ધિ આપી હતી. તેમણે પણ ઇસ્મા-માઇલી મઝહબનું દાઅવત કાર્ય હાથ ધર્યું અને દ્રઢતાથી તથા ચાતુર્યતાથી આગળ વધાર્યું. ટોળાબંધ લોકો એમનો સદબોધ સાંભળવા આવતા હતા. એમના પ્રભાવથી મહેદીકુનગાહના હજારો રહેવાસીઓ સતપંથી બન્યા. આગળ જતા અતરાફની ભૂમિમાં ઇસમાઇલીઓનો વિસ્તાર વધતા શાહઝાદા હ. એહમદ બિન અલી અલ–લયસે ચાર હજાર નરવીરોનું લશ્કર તૈયાર કરી "સલીના" ભણી કૂચ કરી, દુશ્મનોનો વીરતાપૂર્વક મુકાબલો કરી નિહાવંદમાં પ્રવેશ્યા જ્યાં દાઅવતનું કાર્ય આગળ ધપાવવા બંદોબસ્ત કર્યો.

ફરી સલમિયામાં

હઝરત ઇમામ આપના ફરજંદ અને ભાઇની શહાદત પછી આપના ગાદીવારસ ફરજંદ "તકી મુહમ્મદ"ને લઇને "સામરા" રવાના થયા. કેટલોક વખત ત્યાં ગાળ્યા પછી શામ ભણી પ્રયાણ કર્યું અને ત્યાંથી સલમિયામાં એક વેપારી તરીકે સહકુટુંબ નિવાસ કર્યો. જ્યારે સાથે આવેલા દાઇઓએ વેપારીના આડતિયા તરીકે અતરાફના દેશોમાં મુસાફરીઓ કરી, દઅવતનું કાર્ય કુશળતાપુર્વક કરવાનું ચાલુ રાખ્યું.

દાઇઓની દીદાર માટે ઈમામની શોધ

હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. ની મહાન પરહેઝગારી અને સદગુણોને અંગે સલમિયાના લોકો આપનું અત્યંત સન્માન કરતા હતા, તેઓ ઇમામને એક ઊંચા દરજ્જાના અમીર અથવા શ્રીમંત વેપારી સમજતા હતા અને હ. ઈમામ પણ અતરાફના દુશ્મનોનું વાતાવરણ જોઇ ખાસ લોકો સિવાય આમ વર્ગમાં સામાન્ય રીતેજ રહેતા હતા. આથી હ. ઇમામના વસવાટની કોઇને પણ ચોકકસ ખબર પડતી ન હતી. વળી હ. ઇમામે એટલા બધા સ્થળો બદલ્યા હતા અને દેશ-પરદેશની સંખ્યાબંધ મુસાફરીઓ કરેલી હતી કે જેથી હ. ઇમામ કયા છે, એ કહેવું પણ મુશ્કિલ થઇ પડયું હતું. આવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે કેટલોક વખત નીકળી ગયા પછી હ. ઇમામના દીદાર માટે તલસતા કેટલાક પ્રેમીઓએ કોઇપણ રીતે હ. ઇમામને શોધીને આપના દીદારથી મુશર્રફ થવાનો નિર્ણય કર્યો. આ નિર્ણય ઉપર આવ્યા પછી નામાંકિત દાઇઓ કુરમુઝ અને તેમના પુત્ર મહેદી, સુરહાબ બિન રુસ્તમ અને તેમનો પુત્ર ઇમરાન મળી ચાર જણાઓએ લાંબી મુસા-ફરીની તૈયારી કરી. મુસાફરીના ખર્ચને પહોંચી વળવા ઇસમાઇલી મુરીદોએ ચાર હજાર દીનારનો ફાળો કરી આપ્યો, જેમાંથી તેઓએ અત્તર તથા બાળકોને આનંદ આપનારી વસ્તુઓ ખરીદ કરી,

સોદાગર તરીકે તેઓ ગામેગામ ફરતા રહી હ. ઇમામની શોધખોળ ચાલુ રાખી. અત્તારી તરીકે તેઓ શોખીનોને અને બાળકોને રમકડાના વ્યાપારી તરીકે ખુશ કરતા હતા. આવી રીતે ચારે જણા એકેક કરીને દિવસે જુદા જુદા ગામોમાં જતા અને રાત્રે એક નિયત કરેલા સ્થાને ભેગા થતા. લોકોના ટોળા આ નવીન વેપારીઓને ઘેરી વળતા હતા અને બાળકો ખરીદી માટે પોતાના માબાપોને તેડી લાવતા હતા.

સલમિયામાં હ. ઇમામની મુલાકાત

આ પ્રવાસી સોદાગરો દીદારની ઝંખનામાં હ. ઇમામની શોધ કરતા અને તક મળતા દઅવતનું કામ પણ કરી લેતા હતા. પ્રવાસ દરમ્યાન કોઇ ધર્મબંધુ મળી જતા ઇમામનો પતો મેળવવા જીજ્ઞાસાભરી પુછપરછ પણ કરતા હતા. જ્યાં જતા ત્યાં ઇમામના રૂપરંગનું વર્ણન કરી ગામમાં કોઇ એવી વ્યક્તિ હોવા વિષે ગામ લોક પાસેથી બાતમી મેળવતા હતા. એક ગામમાં પતો ન મળતા બીજે ગામ જતા આ પ્રમાણે ફરતા ફરતા દાઇ હુરમુઝના પુત્ર મહેદી "સલમિયા"માં આવી પહોંચ્યા અને પુછપરછ કરતા ઘણી મુશ્કિલીથી ઇમામના રહેઠાણની ખબર પડી જેથી તેઓ ત્યાં પહોંચી ગયા અને અત્યંત આનંદ વચ્ચે તેઓએ ઇમામના દીદાર કરી દસ્તબોશી કરી. (૧) હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. આપના મુરીદ મહેદીની વફાદારીથી ઘણા ખુશી થયા અને દુઆઆશિષ ફરમાવ્યા. તે પછી મહેદીએ પોતાના સાથીદારોને પણ તેડાવી લીધા અને ચારે જણાએ સાથે મળી ફરીવાર પવિત્ર ઇમામની મુલાકાત લીધી હ. ઇમામના દિદારનો લાભ લઇ, હ. ઇમામના આશીર્વાદ સહિત તેઓ પોતાને વતન પાછા ફર્યા અને પોતાના જીવનના અંત સુધી હ. ઇમામની સેવા કરવા મઝહબી પ્રચારમાં મશગુલ રહયા.

જોમો સિધાર્યા

હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. છેવટ સુધી સલમિયામાં જ રહયા હતા. પોતાના પછી પોતાના પુત્ર હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. ને ઇમામત સોંપી અને સઘળા દાઇઓને તેની ખબર આપી. આપશ્રીએ હિજરી સન ૨૧૨ માં જોમો સિધાર્યા. આપના મુબારક જીરમને સલમિયામાં સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું. આપના એક પૌત્ર શાહઝાદા હ. એહમદ બીન અલી અલ-લયસ હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. ઇમામત પર આવ્યા પછી પોતાના પિતાશ્રીની પ્રણાલિકા ચાલુ રાખી ધર્મપ્રચાર કરતા હતાં.

૧ સઇયદના ઇદ્રીસ કૃત ઉયુનુલ-અખબાર

HAZRAT MOWLANA IMAM TAQI MUHAMED

(A. H. 212–225)

..............O..............

(૯)

હઝરત મૌલાના ઈમામ તકી મુહમ્મદ અ૦

(હિજરી સન ૨૧૨–૨૨૫)

હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. નું મુળનામ હ. એહમદ બિન અબ્દુલ્લાહ બિન મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ છે. "અતકી" આપ નામદારનો લકબ હોવાથી ઇસ્લામી આલમમાં "તકી મુહમ્મદ" ના નામે વિખ્યાત થયા છે. ઉપરાંત આપશ્રી ઘણાજ લોકપ્રિય હોવાથી "મુહમ્મદ અલ–હબીબ" અર્થાત "વહાલા મુહમ્મદ"ના લાડકા નામે પણ જાણીતા છે. આપ નામદાર હિજરી સન ૨૧૨ માં ઇમામતના મસનદ પર બિરાજમાન થયા ત્યારે બગદાદના ખલીફ અલ–મામુન અબ્બાસીને સિંહાસન પર આવ્યે ૧૪ વર્ષ પસાર થઇ ગયા હતા. પોતાની હમેશની રાજનીતિ અનુસાર તેણે પણ પવિત્ર ઇમામની શોધ કરવાની અનહદ કોશિશો કરી, પરંતુ તે તેમાં છેવટ સુધી ફાવ્યો નહિ.

બૃહદ ગ્રંથ અખ્વાનુસ્સફા

હારૂન અર્રશીદના શાસનકાળમાં ગ્રીક, સંસ્કૃત ઇત્યાદી ભાષાઓમાંની જુદી જુદી વિદ્યાઓ અને ફિલસૂફીના ગ્રંથોના અરબીમાં તરજૂમા કરવા માટે રાજ્ય તરફથી ઉતેજન મળતું હોવાના કારણે ઇસ્લામી ફિલસૂફીનો કંઇક અંશે વિકાસ થવાનો આરંભ થતા, સામાન્ય વિદ્વાન સમુદાય ફિલસૂફી તરફ ઢળવા લાગ્યો હતો. જો કે ફિલસૂફીનો આ આરંભ–કાળ હોવાથી તેને સામાન્યવર્ગ પચાવી નહોતો શકતો. કારણ કે તેમા નિરંકુશતાનું તત્વ વધુ પ્રમાણમાં હતું, તેથી ઇસ્લામ ધર્મ અને વિજ્ઞાન એ બન્ને વસ્તુઓ જુદી છે, એવો વાદવિવાદ અને ઝગડો બન્ને પક્ષ તરફથી ઉત્પન્ન થયો હતો. એ વખતે ખલીફ મામુનના ધાર્મિક વિચારોમાં પણ પરિવર્તન થયુ હતું. તે "મુતઝલ્લી" અથવા "મુ'અતઝલા" ફિરકાના વિચારો ધરાવતો થયો અને એ પંથને લગતા પોતાના નિરંકુશ વિચારો ઇસ્લામના ઉપલા વર્ગમાં પરાણે ઠસાવવાની પ્રવૃતિ આદરી. વળી તેની એવી પણ માન્યતા હતી કે કુરાને શરીફની રચના આ દુનિયામાં થઇ છે. જેના સામે અહેલે સુન્નત વલ જમાઅતના ચાર વડા પેશ્વા પૈકી એક હઝરત એહમદ બિન હમ્બલે વિરુધતાનો ઝંડો ઉઠાવ્યો જેના લીધે તેમને જેલનિવાસ ભોગવવો પડયો. (૧)

ખલીફ અલ–મામુનની આ રીતે ધર્મમાં સુધારા વધારા કરવાની ચળવળમાં જડવાદનું મિશ્રણ હોવાથી સરવરે કાયનાત હઝરત રસુલ સ. ના શિક્ષણ અનુસારના સત્ય ધર્મથી ઇસ્લામીઓ થોડેક અંશે વિમુખ થવા લાગ્યા. જેથી તેના માટે યોગ્ય અને સંગીન ઉપાય થવાની ખાસ

---

૧. આ કરૂણ બનાવ અલ્લામા જલાલુદીન સિયુતી કૃત "તારીખુલ ખુલ્ફા" માં વર્ણવામાં આવી છે.

જરૂરત ઊભી થઇ હતી, એટલું જ નહિ પણ ધર્મ અને ફિલસૂફી અલગ અલગ હોવાના ઝઘડાથી આમ લોકોના દિલ સત્ય જાણવા તલસી રહ્યા હતા. આવી પરિસ્થિતિ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. ના દાઇઓ દઅવત માટે ઇસ્લામી આલમમાં ફરી રહ્યા હતા, તેઓની જાણમાં આ બાબત આવતા તેઓએ ઇસ્લામી આલમમાંથી આ કલુષિત વાતાવરણને પોતાની નૂરની શકિત વડે શુધ્ધ કરવા "ઇલ્મના બાબ" હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. ને વિનંતિ કરી જેથી હ. ઇમામે ફિલસૂફીની દ્રષ્ટિએ ચર્ચા કરતો એક બૃહદ ગ્રંથ તૈયાર કર્યો. આ ગ્રંથના બાવન રિસાલા છે. દરેક રિસાલામાં જુદી જુદી જ્ઞાન ચર્ચાઓ કરવામાં આવેલી છે અને છેલ્લા રિસાલામાં એ સઘળા વિષયના સારરૂપ ચર્ચા કરવામાં આવેલી છે. આ છેલ્લો રિસાલો ઉપસંહારરૂપ લખાયલો હોઇ તેનું નામ "રિસાલતુલ-જામીઆ" રાખવામાં આવ્યું છે. જેનો સવિસ્તર અહેવાલ ઉયુનુલ-અખબાર નામના ઇતિહાસિક ગ્રંથના ચોથા ભાગમાં આપવામાં આવ્યો છે. આ એન્સાઇકલોપિડિયા-સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ "અખવાનુસ્સફા" ના નામે જગપ્રસિધ્ધ છે, જેની અમરકીર્તિ આજે પણ ઇસ્લામી આલમ ઉપરાંત પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાંસ્કૃતિક જગતમાં કાયમ છે. 'અહેલે મઆરિફત' ની દ્રષ્ટિમાં કુરાને શરીફ પછી "અખ્વાનુસ્સફા' પ્રથમ દરજ્જો ધરાવે છે. રાજ્યદ્વારી કારણોસર હ. ઇમામે આપનું નામ અને નિવાસ ગુપ્ત રાખેલા હોવાથી આ રિસાલાના લેખક તરીકે ઇમામે પોતાનું તખલ્લુસ "હુમાયુન" રાખ્યું હતું. એ ઉપનામમાં પણ એક ખુબી એ રહેલી છે કે, હ. ઇમામના મુબારક નામની અબજદની ગણત્રીએ જેટલી સંખ્યા થાય છે, તેટલો "હુમાયુન" શબ્દનો પણ એકંદર સરવાળો આવે છે. આ અમર ગ્રંથ "અખવાનુસ્સફામાં" ઇલ્મે ઇલાહી, ઇલ્મે હિકમત, ઇલ્મે મઅરિફત તેમજ જુદી જુદી અનેક વિદ્યાઓ અને ધર્મજ્ઞાનનો સંગ્રહ છે, એટલું જ નહિ પણ તેમા જગતના કોઇપણ વિષયની ચર્ચા બાકી રાખવામાં આવી નથી.

બની ફાતિમી ઇમામ જગતમાં મૌજુદ છે.

આ ગ્રંથ તૈયાર થઇ રહયા પછી એક દિવસે અબ્બાસી ખિલાફતના પાટનગર બગદાદની બાવન મસ્જિદોના કિબ્લેગાહ-મહેરાબમાં રાત્રીના સમય દરમ્યાન જુદા જુદા રિસાલાઓ રાખી દેવામાં આવ્યા સવાર થતા લોકોની નજર તેના પર પડતા એ વિષે તરેહવાર ચર્ચાઓ થવા લાગી. અંતે ખલીફ મામુન પાસે આ રિસાલાઓ લઇ જવામાં આવ્યા. ખલીફ આ રિસાલાઓ જોઇ પહેલા તો દિગમુઢ બની ગયો. ત્યાર પછી તેણે ઉલમાઓને બોલાવ્યા, જેઓ પણ એ જોઇ આશ્ચર્યચકિત બની ગયા. ખલીફ મામુનને લાગ્યું કે, આ પુસ્તક કોઇ સાધારણ વિદ્વાનનું લખેલું નથી અને ધર્મજ્ઞાનના અધિકારી પવિત્ર ઇમામ વિના અન્ય કોઇ તે લખી શકે નહિ. આથી તેના મનમાં ચોકકસ થઇ ગયું કે બની ફાતમિ વંશના વારસદાર ઇમામ આ જગતમાં મોજુદ છે અને મારી સ્વાર્થ સલામતી માટે આપની શોધ કરવી જોઇએ. અત્યાર સુધી તે એમ માનતો હતો કે બની ફાતિમી વંશમાંથી હવે કોઇ રહ્યું નથી. ધર્મ અને ફિલસૂફી પરસ્પર વિરૂધ્ધ નહિ પરંતુ સમાનતા ધરાવનારી વસ્તુઓ હોવાની ચર્ચા "અખ્વાનુસ્સફા" માં આપવામાં આવેલી હોવાથી એ ઝમાનાના આલિમો વચ્ચે 'એ બન્ને વિષયમાં ભિન્નતા હોવાનો' ચાલતો વાદ ટાળવામાં આ પુસ્તકની ભારે અસર થઇ હતી. લોકો પર થયેલી સારી અસર દાબી દેવા માટે આ સાધન દ્વારા પોતાની મતલબ સાધી લેવાની તક ખલીફે એમા જોઇ અને તેથી હ. ઇમામને હાથ કરવા માટેનો તેનો ઇરાદો મજબૂત થયો.

દાઈ અબુ તિરમિઝી

આ સમય દરમ્યાન, સંજોગવશાત અબુ તિરમઝિ નામના એક દાઇ બગદાદમાં આવ્યા.

ખલીફ મામુને તેની મુલાકાત લીધી. ખલીફે પોતાના દિલમાં દર્દ પેદા થયું હોય એવો દંભ કરીને ધીમે ધીમે દાઇના હૃદય પર સારી અસર નાખી તેને પોતાની નઝદીક રાખ્યો. આ દરમ્યાન દાઇના દાનાઇભર્યાં સુખુનો અને વાતચીત પણ ઘણી અજાયબી પમાડનારાં હતા. ખલીફ પણ જાણે હ. ઇમામનો આશક અને નિખાલસ મોમિન હોય એવો દેખાવ કરી વર્તવા લાગ્યો. ખલીફ મામુન અબ્બાસીનો આ ફરેબ હતો તે દાઇ તિરમિઝી સમજી શકયો નહિ, તેને ખલીફ પર પૂરેપૂરો વિશ્વાસ આવી ગયો. અંતે બરાબર તક સાધીને, ખલીફ મામુને પાસા ફેંકી કહ્યું, "હું હ. ઇમામતો પરવાનો છું જો હ. ઇમામની મને મુલાકાત થઈ જાય તો હું મારી તમામ સલતનત અને મુલ્ક હ. ઇમામના ચરણોમાં ધરી દઇ ધન્ય બનું !" આ સાંભળીને દાઇનું હૃદય પીગળી ગયું, તેણે સર્વે સત્ય માની અને એક વખતે ખાનગીમાં–ખલીફને ખબર ન પડે એવી રીતે–રવાના થઇ હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદની અ. ની હુઝુરમાં રજૂ થયો. હ. ઇમામને ખલીફ મામુનની સઘળી કેફિયત કહી સંભળાવીને કહ્યું, "યા ઇમામ, ખલીફ મામુન હવે પોતાના ઝુલ્મ માટે શરમીંદા છે માટે હવે આપ સલતનતના માલિક થઇ જગતમાં રોશન થાવ !"

જવાબમાં હ. ઇમામે ફરમાવ્યુ : "તિરમિઝી, તું જાણતો નથી, ખલીફનું દિલ કિન્નાથી ભરપૂર છે, તે સદંતર જૂઠો છે. તેનું દિલ પથ્થર કરતા પણ વધારે સખ્ત છે !" આમ છતા દાઇ વારંવાર આગ્રહ કરવા લાગ્યો. હ. ઇમામે જોયું કે દાઇને પરિણામ શું આવશે તેની ખબર નથી, ત્યારે હ. ઇમામે ફરમાવ્યું : "તિરમિઝી, તને ભરોસો છે તો તું મામુન પાસે જઇને અલ–ઇમામ તરીકે દાવો કર અને જો તે ખરેખર ઇમામને માનવાવાળો હશે તો તેણે જે વાયદા કર્યા છે તે પ્રમાણે તને ખિલાફત આપી સર્વસ્વ તને અર્પણ કરશે જો આમ બને તો મને ખબર આપજે તો હું જાહેર રીતે આવીશ" ત્યારે દાઇએ અરજ કરી, "યા સાહેબુલ ઝમાન, એ બુધ્ધિવંત બાદશાહ છે, તે ઇમામતની નિશાનીઓ જોશે અને મારી પરીક્ષા કરશે !" આથી ઇમામે પુનઃ ફરમાવ્યું કે, "તને સર્વ વસ્તુઓ મયસ્સર થશે ! અમારા નૂરના પ્રતાપે મામુનના હવાસ ઉડી જશે અને કસોટી કરશે તો તેને યકીન થશે !" પરંતુ ખુબ યાદ રાખજે, કે મામુન હરગીઝ વફા નહિ કરે અને તને કતલ કરી નાખશે !" છતા તિરમિઝી મામુન પાસે ગયો અને કહ્યું કે, "હું તમામ આલમનો ઇમામ છું ફક્ત તારી શત્રુતાથી હું લોકોથી મારી ઇમામત પોશીદા રાખતો હતો. હવે તને ખાત્રી થાય કે હું રહેબર અને ઇમામ છું !" આ સાંભળીને ખલીફે દાઇ સાથે સવાલ જવાબ કરીને તેની પરિક્ષા કરી દીની બાબતો અને ફિલસુફીની મુશ્કિલઓની તિરમિઝી સાથે છણાવટ કરી. તિરમિઝીના વર્ણનથી ખલીફને ખાત્રી થઇ ગઇ કે ખચીત તિરમિઝી ઝમાનાનો ઇમામ છે. એજ વખતે જલ્લાદને બોલાવી અને તેને કતલ કરાવી નાખ્યો. "મોસમે બહાર"ના કર્તા આ દ્રષ્ટાંત પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે, "ખરેખર ઇમામનો ઇરાદો ખુદાતઆલાનો ઇરાદો છે અને ઇમામનો કૌલ હકક જલ્લે શાનહુનો કૌલ છે, ખુદાવંદેઆલમની કુવ્વત જેવી ઇમામની કુવ્વત છે (૧).

અબ્બાસી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા અને બળવો

અબ્બાસી સલતનત આ સમયે બહુ સંકડામણમાંથી પસાર થઇ રહી હતી. એક પછી એક વિદ્રોહ તેની સામે થતા હતા, જેને શમાવવા માટે અબ્બાસી ફોજ સતત રોકાયલી રહેતી હતી આ વાતાવરણ વચ્ચે હિજરી સન ૨૦૫ માં "તાહેરિયા" વંશના લોકોએ 'ખુરાસાન' તથા

---

૧. "મોસમે બહાર" પાનું ૩૦૬

'માવરા ઉન્નહર ના પ્રગણા જીતી લીધા. હિજરી સન ૨૦૬ માં "ઝિયાદિયા" વંશે યમન જીતી લીધું. હિજરી સન ૨૧૦ માં 'ઝુલફિયા' વંશવાળાઓએ કુર્દિસ્તાન અને હમદાનમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. 'અલ-જઝીરા' માં નસર બિન સિબ્ત ઉકેલીએ સખ્ત બળવો જગાડયો અને પાંચ વર્ષ પર્યંત તેનું આક્રમણ ચાલુ રહ્યું. હઝરત જાફરે તૈયાર તથા કેટલાક અલ્વી વંશના નબીરાઓએ આ સ્થિતિ અનૂકુળ જાણી હથિયાર ઉપાડયા. ઝૈદી પંથવાળા મુહમ્મદ બિન ઇબ્રાહિમ તબાતિબાઇએ કુફામાં બળવો કર્યો અને સાથે સાથે તેણે "આલે-રસુલ" ના નામે લોકોને દઅવત પણ કરવા માંડી. બની શયબાનના એક મોટા સરદાર અબુ સરાયાસરી બિન મન્સુર શયબાનીએ તેમને સહાયતા આપી, જે અબ્બાસીઓના વડા વઝીર ફઝલના એક સરદાર અને સેનાપતિ હરસમાના લશ્કરી સરદારોમાંના એક હતા બન્નેએ એકત્ર બળ વડે કુફાના અબ્બાસી ગવર્નર હસન બિન સુહેલના સૈન્યને પરાજિત કરી આખા દક્ષિણ ઇરાક ઉપર કબ્જો મેળવ્યો. વિજયના બીજા દિને મુહમ્મદ બિન ઇબ્રાહિમ તબાતિબાઇ મરણ પામ્યો. જેથી અબુ સરાયે તેની જગ્યાએ મુહમ્મદ બિન ઝૈદને અમીર બનાવ્યો. અબ્બાસી સેનાપતિ હસન બિન સુહેલે અબુ સરાયા સામે બીજીવાર આક્રમણ કર્યું પરંતુ તેમા તેણે ફરીથી હાર ખાધી. આ દરમ્યાન ઝૈદી અબુ સરાયાના પક્ષમાં અલ્વીઓ ભળ્યા અને તેઓ દરેક જગ્યાએ ફરી વળ્યા.

હવે અબુ સરાયાએ કુફામાં રહીને બસરા, વાસિત તથા મદયન બાજુ ઝૈદી લશ્કર મોકલાવ્યું અને ઇરાકના ઘણા પ્રાંતો તથા શહેરો તેણે જીતી લીધા. અલ્વીઓમાં તેથી ઉત્સાહ વધ્યો અને એકત્ર બળથી અબ્બાસીઓના ઘરોને તેઓએ આગ લગાડી નાશ કર્યો આ કાર્યમાં બસરા તથા અહેવાઝના ઝૈદીઓ તરફથી નિમાયેલા ગવર્નર ઝૈદ બિન મુસા કાઝિમે મોટો ભાગ ભજવેલો હોવાથી તે "ઝૈદુન્નાર-આતશી ઝૈદ" તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો હતો. મક્કા મોઅઝમાની યાત્રાની મોસમ આવતા અબુ સરાયાએ હુસેન બિન હસન બિન ઇમામ ઝયનુલ આબેદીનને મક્કાના ગવર્નર નિમ્યા. ઇબ્રાહિમ બિન મુસા કાઝિમને યમનના સુબા તરીકે અને ફારસના ગવર્નર તરીકે ઇસમાઇલ બિન મુસા કાઝિમને નિયુકત કર્યા. મદયન બાજુ હઝરત હસન બિન અલીના વંશજ મુહમ્મદ બિન સુલેમાન બિન દાઉદ બિન હસન મુસન્નાને મોકલી બગદાદ ઉપર પૂર્વ દિશાએથી ચડાઇ લઇ જવા જણાવ્યું. આ પ્રકારે અબુ સરાયાનો રાજ્ય વિસ્તાર વધતા વધતા વિશાળ બની ગયો.

અશાંત વાતાવરણ

અબ્બાસી ખલીફના વડા વઝીર ફઝલ બિન સુહેલે અબુ સરાયાને પરાજિત કરવા હરસમા નામના સેનાપતિને રવાના કર્યો. જગપ્રસિધ્ધ નહેરવાનના યુધ્ધ સ્થળે બન્ને પક્ષો વચ્ચે ખુનખાર લડાઇ થઇ, જેમા અબુ સરાયા માર્યો ગયો અને મુહમ્મદ બિન ઝૈદ પકડાઇ જતા તેને ખલીફ મામુન પાસે લઇ જવામાં આવ્યો. અબુ સરાયાનો દોર એવી રીતે દસ મહિના પર્યંત ચાલ્યો.

તે પછી હિજાઝની પ્રજાએ મુહમ્મદ બિન જાફરને પોતાના અમીર બનાવ્યા. તેમના વિરુધ્ધ યમનમાં ઇબ્રાહિમ બિન મુસા કાઝિમે માથું ઊંચક્યું; પરિણામે તેઓની વચ્ચે ઇરાનની સરહદથી લઇ યમનની સરહદ સુધી લડાઇ જાગી. એ દરમ્યાન વડા વઝીર ફઝલના હાથે અબ્બાસી સેનાપતિ હરસમા અંગત દુશ્મનીના સબબે માર્યો ગયો; તેના મરણ પછી તેને ચાહનારા લશ્કરે બગદાદમાં બળવો કર્યો.

આવી રાજખટપટો વચ્ચે ખલીફ મામુન અબ્બાસીનું હિજરી સન ૨૧૮ માં મૃત્યું થયું અને તેની ગાદીએ તેનો ભાઇ મોઅતસિમ અબ્બાસી આવ્યો. મામુનના પુત્ર અબ્બાસને રાજકીય

દ્રષ્ટિએ રાજપદ સોંપવામાં આવ્યું તહિ. ખલીફ થયા થયા પછી પોતાના ભાઇ મામુનનું અનુકરણ કરી મોઅતસિમ રાજકારોબાર ચલાવવા લાગ્યો. હકદાર અબ્બાસ પ્રત્યે રાજ્યનું અરબ લશ્કર સારી ચાહના ધરાવતું હતું. મોઅતસિમે એ ભય ટાળવા નવું તુર્ક સૈન્ય તૈયાર કર્યું, જેની સહાયતાથી પોતાના રાજઅમલમાં થયેલા કેટલાક વિગ્રહો તે જીતી શકયો હતો. તુર્ક લશ્કરને અરબ સૈન્યનું સ્થાન મળતા અરબો ઉશ્કેરાયા. અબ્બાસે રાજ્ય સામે બળવો કર્યો, તેમા તેઓએ તેનો સાથ આપ્યો, પરંતુ અબ્બાસ માર્યો ગયો અને તેના મરણની સાથે અરબ લશ્કરનું સ્થાન હંમેશ માટે તુર્ક સૈન્યે લીધું.

હઝરત મુહમ્મદ તકી બિન અલી રઝા બિન મુસા કાઝમ પોતાની પત્ની સાથે ખલીફ મોઅતસિમની મુલાકાતે બગદાદ ગયા, જ્યાં તેમને મારી નાંખવામાં આવ્યા. ખલીફ મોઅતસિમ પણ એક પ્રાણઘાતક બીમારીનો ભોગ થઇ હિજરી સન ૨૨૭ મા મરણ પામ્યો.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. ના સમયમાં રાજકીય જગતમાં આવી અશાંતિ પ્રવર્તી રહી હતી, છતા આપશ્રી શામના હેમ્સ (ઇમીસા) નજદીકના સલમિયા ખાતે આપના દાદાના રહેઠાણમાં નિવાસ રાખીને, દૂરદરાજના દેશોમાં દાઇઓ મોકલતા હતા, જેઓ મઝહબના પ્રચાર કાર્ય માટે યમન, બેહરેન, યમામા, મિસર સોમાલીલેન્ડ, વિગેરે સ્થળોમાં ફેલાઇ ગયા હતા. પંજાબ-હિન્દુસ્તાનમાં પણ દાઅવત આવી ચૂકી હતી. હ. ઇમામ જાતે પણ વ્યાપારી વેશે સલમિયા છોડી લાંબી મુસાફરીએ રવાના થયા હતા. સલમિયાથી કુફા, કુફાથી દયલમ, ત્યાંથી અસકર મુકર્રમ અને ત્યાંથી આપશ્રી પાછા સલમિયા આવી રહયા હતા, કારણ કે તે વખતે હ. ઇમામનું મુખ્ય મથક "સલમિયા" હતું, અત્રે હિજરી સન ૨૨૫ માં આપે જોમો સિફાર્યો અને જીસ્મ મુબારકને પણ સલમિયામાંજ સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું.

હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. ના બે ફરજંદો : હ. ઇબ્રાહિમ અને હ. હુસેન હતા. હઝરત ઇબ્રાહિમ આપની હયાતીમાંજ વફાત પામ્યા હતા, જેથી હ. "હુસેન" ને જાંનશીન નિમ્યા. જેઓ આપના પિતાની વફાત પછી ઇમામતની મસનદ પર "રઝી અબ્દુલ્લાહ" નો લકબ ધારણ કરી બિરાજમાન થયા. આપશ્રીએ આપના કાકાની પુત્રી જોડે લગ્ન કર્યા હતા.

HAZRAT MOWLANA IMAM RAZI ABDULAH

(A. H. 255–268)

.........O.........

(૧૦)

હઝરત મૌલાના ઈમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ૦

(હિજરી સન ૨૨૫–૨૬૮)

હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ (અ.) નું મુળનામ હ. હુસેન બિન એહમદ બિન અબ્દુલ્લાહ હતું. 'રઝી અબ્દુલ્લાહ' આપનો લકબ હતો. હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લા અ. નો સમકાલીન ખલીફ, મામુનનો ભાઇ ખલીફ મોઅતસિમ હતો. હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા, તેના ત્રણ વર્ષ બાદ એટલે હિજરી સન ૨૨૭ માં ખલીફ મોઅતસિમ મરણ પામ્યો. હઝરત ઇમામની ઇમામત દરમ્યાન બીજા પણ ૭ ખલીફાઓ થયા હતા. ખલીફ મોઅતસિમ પછી અલ–વાસિક, હિજરી સન ૨૨૭–૨૩૨, તેનો ભાઇ અલ–મુત્તવકિકલ ૨૩૨–૨૪૭, તેનો પુત્ર અબુ જાફર મુરતનસિર ૨૪૭–૨૪૮, મોઅતસિમનો પુત્ર મુસ્તઇન ૨૪૮–૨૫૨, મોઅતઝિર બિન મુતવકિકલ ૨૫૨–૨૫૫, અલ–વસિકનો પુત્ર મોહતદી ૨૫૫–૨૫૬. અબ્બાસી ખલીફ મોઅ. તમિદ બિન મુતવકિકલ ૨૫૬–૨૭૯, પણ ઇમામનો સમકાલિન હતો.

હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. એ ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા પછી ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય વ્યવસ્થિત કર્યું અને દૂરદરાજના મુલકોમાં દાઇઓ મારફતે 'અખવાનુસ્સફા' નો પણ પ્રચાર કરી સાબિતિઓ કાયમ કરી હતી.

'ઝહરૂલ માઅની' માં જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ તકી મુહમ્મદ અ. રચિત "અખ્વાનુસ્સફા" ગ્રંથમાંથી હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. એ એક બોધદાયક અને અત્યંત ઉપયોગી સંક્ષિપ્ત રીતે સારગ્રંથ રચીને તેનો પણ પ્રચાર કર્યો હતો. જેનું નામ આપે "જમીઅતુલ જામીઆ" રાખ્યું હતું, આ ઉપરાંત જેઓ સત્ય ધર્મની શોધમાં હતા તેમને સત્ય ધર્મમાં દાખલ કરતા હતા. આ રીતે ધર્મનો પ્રચાર ચોતરફ થઇ રહ્યો હતો, અબ્બાસીઓ ભયની નજરે વધતી જતી સઘળી હિલચાલ તપાસી રહયા હતા. આથી દાઇઓ નામ, ઠામ અને ઠેકાણું તદ્દન ગુપ્ત રાખતા હતા, છતા બહુજ વફાદાર અનુયાયીઓ પાસે ખાનગીમાં જાહેર કરતા હતા.

હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ એ ધર્મપ્રચારનું કાર્ય વ્યવસ્થિત કરી કુફા તરફ પ્રયાણ કર્યું. જ્યા આપની સાથે ઇબ્ને હવશબની મુલાકાત થઇ, જેઓ પાછળથી મહાન દાઇ થયા હતા

વફાદાર દાઈ ઇબ્ને હવશબ

ઇબ્ને હવશબનું પૂરું નામ અબુલ કાસિમ અલ-હુસેન બિન અલ-ફરહ બિન હવશબ હતું. તેઓ કુફાના રહેવાસી હતા અને ઇસ્લામી ધર્મનો અંગિકાર કર્યો તે પહેલા તેઓ ઇસ્નાઅશરી મઝહબના એક ઉલમા હતા અને ઇમામની ઝહુરાતની પરિક્ષા કરતા હતા એક વખત અચાનક હઝરત ઇમામ સાથે તેમની મુલાકાત થઇ. હઝરત ઇમામના સમાગામના ફળરૂપે તેમની ઇચ્છા ફળીભુત થઇ અને તેમણે સતપંથનો અંગિકાર કર્યો. પાછળથી તેઓ દાઈ થયા હોવાથી, હઝરત ઇમામ તરફથી તેમને યમનની દઅવતનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું.

યમનમાં સતપંથનો પ્રચાર

હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. ની આજ્ઞાનુસાર વફાદાર દાઇ ઇબ્ને હવશબે, યમનના એક ઇસમાઇલી અલી બિન ફઝલ સાથે યમન તરફ પ્રયાણ કર્યું અને ત્યા ધર્મ પ્રચારનું એક મોટું મથક સ્થાપ્યું. આ કાર્ય માટેની તેમની બુધ્ધિમતા વિશાળજ્ઞાન અને સદગુણના પ્રતાપે, અસંખ્ય લોકોના મન પર ધર્મના આદર્શનીય રહસ્યોની પવિત્ર અસર થઇ અને લોકોની મોટી સંખ્યાએ તેમની મારફતે હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. ની બયઅત કરી યમનની દઅવતમાં યોગ્ય સફળતા મળ્યા પછી દાઇ ઇબ્ને હવશબે આજુબાજુના પ્રાકાઓમાં પોતાના હાથ તળેના દાઇઓને રવાના કર્યા. જેથી ત્યા પણ ધર્મનો સારો પ્રચાર થવા પામ્યો. 'સન્આ' માં પણ સતપંથનો ઝંડો ફરકાવવામાં આવ્યો. જેના પરિણામે દાઇ ઇબ્ને હવશબને હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. એ "દાઇયુલ-કિબાર-વડા દાઇઓનો" દરજ્જો નવાજિશ ફરમાવી અને તેમના હાથ તળે દાઇઓની એક મોટી સંખ્યા સોંપવામાં આવી, જેઓ ધર્મપ્રચારનું કાર્ય પુરજોશથી કરવા લાગ્યા. દાઇયુલ-કિબાર ઇબ્ને હવશબે દઅવતનું કાર્ય હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. ના સમયમાં ખાનગી રીતે ચાલુ રાખ્યું હતું.

યમન તરફનું સતપંથના પ્રચારનું કાર્ય પૂરજોશમાં આરંભી, હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. રયથી હમદાન અને હમદાનથી ઇરાનના આઝારબાઇજાન થઇ ઇસ્તમ્બુલમાં આવી વસવાટ કર્યો. અહિં પણ હ ઇમામે મઝહબના પ્રચારકાર્ય માટે આજુબાજુના ગામોમાં દાઈઓ રવાના કર્યા ત્યારપછી આપ પુનઃ સલમિયા પધાર્યા અને બાદમા આપે અસ્કર મુકર્રમમાં વસવાટ કર્યા હતા. અહિં શાહઝાદા હ. મુહમ્મદ મહેદી અ નો મુબારક જન્મ થયો

અદભૂત અને દિવ્ય ભવિષ્યવાણી

હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. એક સમયે જીસ્માની રીતે બીમાર હતા તે વખતે આપના ફરઝંદ હઝરત મુહમ્મદ મહેદી અ. ને પાસે તેડાવી ફરમાવ્યું : "મારા નૂર ચશ્મ ફરઝંદ, તમોને દુરદરાજ મુલકોમાં જવું પડશે અને આપણા નાના હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ની જે મહાન ભવિષ્યવાણી છે, તે તમારા દ્વારા પૂર્ણ થશે અને 'મહેદી' તરીકે તમો દુનિયામાં રોશન થશો."

"ઝહરૂલ માઅની" ના નિર્દેષ અનુસાર હ. ઇમામના દાઇઓ હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. ની મુબારક હદીસ : "ફી રાસે સલાસા મિયા તતલઉશ શમ્સ મિન મગરિબ" મારી બાદ ત્રણસો વર્ષે સૂર્ય "મગરિબ તરફથી ઉગશે." એ ભવિષ્યવાણી ટાંકીને ખુશ વધાઇ આપી પોતાનું પ્રચાર કાર્ય પૂરજોશમાં કરતા હતા અને આ ભવિષ્યવાણી અનુસાર "મહેદી" ના ઝહુરાતનો સમય ઘણોજ નજદીક આવી લાગ્યો હોવાનાં ખુશીભર્યાં સમાચારો આપતા હતા.

ફાતમિ ખાનદાન તરફથી જુદા જુદા ખલીફાઓની શત્રુતાના કારણે દુન્યવી રીતે ધર્મ અને ધાર્મિકજનોના કલ્યાણ ખાતર કેટલાક ફાતમિ ઇમામોએ જાહેરમાં દેખાવ દેવાનું યોગ્ય માન્યું નહોતું. પરંતુ હવે સમય પલટાવા લાગ્યો હતો સત્યના સૂર્યે અસત્યનો નાશ કર્યો હતો; સત્યધર્મ પ્રકાશી રહયો હતો. અંતે સરવરે કાયનાતની દિવ્ય ભવિષ્યવાણી અનુસાર "મહેદી" ના પ્રગટીકરણનો સમય આવી રહયો હતો.

જોમો સિફાર્યો

"ઉયનુલ અખબારના" ના જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. આપના સલમિયાના વસવાટ દરમ્યાન "હાશમી" તરીકે જાણીતા થયા હતા. અહિ સલમિયામાં પણ અબ્બાસી જાસૂસોની શત્રુતાથી આપે અસકર મુકરંમ તરફ પ્રયાણ કર્યું અને ત્યાં હિજરી સન ૨૬૮ માં આપે જોમો સિફાર્યો અને આપના પછી શાહઝાદા હઝરત મુહમ્મદ મહેદી અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

Hazrat Mowlana Imam Muhammed Mahdi

" " " Qa'im

" " " Mansur

PART III

N. W. AFRICA & IMAMAT

ભાગ ૩ જો.

મઘરિબ આફ્રિકા અને ઈમામત

હઝરત મૌલાના ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ.

" " " કાયમ અ.

" " " મનસુર અ.

HAZRAT MOWLANA IMAM MUHAMMED MAHDI

(A. H. 268–322)

........()..........

(૧૧)

હઝરત મૌલાના ઈમામ મુહમ્મદ મહેદી અ૦

(હિજરી સન ૨૬૮–૩૨૨)

હઝરત મૌલાના ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. નું પૂરૂં નામ અબુલ કાસિમ મુહમ્મદ અબ્દુલ્લાહ બિન હુસેન બિન અહમદ બિન અબ્દુલ્લાહ છે. આપની કુનિયત–નામસંજ્ઞા અબુલ કાસિમ, લકબ "મહેદી" અને નામ મુહમ્મદ છે. આપનો જન્મ મુબારક હિજરી સન ૨૬૦ ના સવ્વાલ માસમા, તા. ૧૨મી ને વાર સોમવારના થયો હતો અને હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. પછી હિજરી સન ૨૬૮ માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

ઈમામના કાકા સૈયદુલ ખયર

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના મુબારક લગ્ન આપના કાકા હઝરત મુહમ્મદ બિન અહમદની નેક અખ્તર પુત્રી સાથે થયા હતા. આપના કાકાનો લકબ અબુઅલી અલ–હકીમ તથા 'સયદુલ ખયર' હતો. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. બાળ વયમાં હતા તે વખતે આપનું પોષણ પણ એમને સુપરત કરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ ની વફાત બાદ સૈયદુલ ખયરે પોતાના એક પુત્રને "ઇમામ" તરીકે જાહેર કરવાનો ઇરાદો કરતા તે પુત્ર મરણ પામ્યો. બીજા પુત્ર માટે ઇરાદો કરતા બીજો પણ મરણ પામ્યો. 'ઉયનુલ અખબાર' અને 'ઇસ્તિતારૂલ–ઇમામ' ના નિર્દેશ અનુસાર હ. ઇમામ મહેદી અ. ના કાકા સૈયદુલ ખયરના આ પ્રમાણે એક પછી એક બધા પુત્રો (૧) ગુજરી ગયા ત્યારે તેમણે પોતાની ભૂલ માટે પ્રાયશ્ચિત કર્યું.

સમકાલીન ખલીફાઓ

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ઇમામતની ગાદી પર બિરાજ્યા તે વખતે બગદાદમાં મોઅતમિદ બિન મુતવક્કિલ ખિલાફતપદે હતો. ઉપરાંત હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના સમકાલીન ખલીફાઓ મોઅતદિદ ૨૭૯–૨૮૯, મુકતફી ૨૮૯–૨૯૫, મુકતદિર ૨૯૫–૩૨૦ અને કાહિર ૩૨૦–૩૩૯ સુધી ખિલાફત પર હતા. આ અબ્બાસી ખલીફાઓની અને ખાસ કરીને મુકતદિર

---

૧. "ઇસ્તિતારૂલ ઈમામ" નામના પુસ્તકના જણાવ્યા પ્રમાણે દશ પુત્રો અને "મોસમે બહાર" ના જણાવ્યા પ્રમાણે આઠ પુત્રો ગુજરી ગયા.

ખલીફની જોહાકીભરી વર્તણુંકથી સઘળી જનતા ત્રાસી ઊઠી હતી. પવિત્ર ઇમામની વિરુધ્ધતા પણ ચાલુ હતી. તેઓના જાસૂસો હઝરત ઇમામની હિલચાલની દરેક બાતમી મેળવવાની કોશિશ કરી રહ્યા હતા.

યાકુબ બિન લયસની વીરતા

બની અબ્બાસીઓ સામે બહાદુરીપૂર્વક બંડ ઉઠાવનારમાં યાકુબ બિન લયસનું નામ મોખરે છે. સફારી વંશમાં જન્મેલા આ યોધ્ધાએ આપ બળે ગરીબાઇમાંથી આગળ વધી અબ્બાસીઓના કબજા હેઠળના ખુરાસાન, સીસ્તાન, માજન્દ્રાન, કેરમાન અને ખુનિસ્તાન ઉપર હિ. સ. ૨૫૯ માં વિજય મેળવ્યો હતો અને આ પ્રદેશોનો શાસક બન્યો હતો.

યાકુબની ઇચ્છા અબ્બાસી અમલનો અંત આણવાની હતી પરંતુ તેણે કળથી કામ લેવાનું નક્કી કર્યું અને કાસદ મારફત અબ્બાસી ખલીફને સંદેશો મોકલ્યો કે : 'તમે ખલીફ છો તેથી હું તમારી બયત લેવા માંગું છું.'

યાકુબના આ સંદેશા પાછળ રહેલો ભય ચાલાક ખલીફ પામી ગયો. યાકુબ બની ફાતિમીનો પ્રેમી હતો એ ખલીફ જાણતો હતો પણ યાકુબની બહાદુરી પણ ખલીફના જાણમાં હતી તેથી ખલીફે પણ કળથી કામ લીધું. તેણે પોતાના દરબારીઓની સહાયથી પોતાના પક્ષના આલીમો મારફત યાકુબ માટે એવો ફતવો જાહેર કરાવ્યો કે, 'યાકુબ બંડખોર છે, તેની નીતિ રાજ્યને બરબાદ કરવાની અને રાજા બનવાની છે.' ફતવામાં બની અબ્બાસીઓની મહતાના ગુણગાન પણ ગાવામાં આવ્યા હતા. આ ફતવાના પરિણામે ઘણાઓ યાકુબના પક્ષમાંથી નીકળી અબ્બાસીઓના પક્ષમાં ભળી ગયા.

આ યુક્તિને યાકુબ સમજી ગયો અને તેણે સીધો સામનો કરવા નિર્ણય કર્યો. પરિણામે લડાઇ થઇ. યાકુબના પક્ષે સંખ્યા ઘણી ઓછી હતી છતા હિંમતથી સામનો કર્યો પણ અંતે સમય જોઇ આ વખતે પાછા ફરવાનું યાકુબે યોગ્ય ધાર્યું અને અમીર યાકુબ ખુરાસાન પાછો ફર્યો. ખુરાસાન આવી તેણે વિશાળ પાયા ઉપર યુધ્ધની તૈયારીઓ કરવા માંડી. પંચોતેર હજારનું જંગી સૈન્ય તેણે એકઠું કર્યું.

ખલીફને આની ખબર પડતા સુલેહ માટે કહેવરાવ્યું પરંતુ યાકુબે ખલીફને જવાબ મોકલતા કહ્યું : 'મને રાજ્ય કે ધન-વૈભવની લાલસા નથી. મારી તલવાર જુલ્મગારો માટે ઉઠી છે અને જુલ્મોનો નાશ કરીને જ તે મ્યાનમાં જશે. સાચા હકદારો બની ફાતિમિઓની સંપૂર્ણ વફાદારી અદા કરી આ શમશેર હું મ્યાન કરીશ.'

આ પછી લડાઇની જોશભેર તૈયારીઓ થવા લાગી. અમીર યાકુબે પોતાના પ્રદેશનો રાજ્યભાર પોતાના ભાઇ ઉમર બિન લયસને સુપ્રત કર્યો અને તેને સફારી વંશના બાદશાહ તરીકે જાહેર કર્યો બની અબ્બાસીઓ સામે તે ફરી એક વખત યુધ્ધ કરી શકે તે પહેલા અચાનક કોઇ રોગમાં તે સપડાયો, અને ઇલાજો છતા હિ. સ. ૨૬૫ માં તેનું અવસાન થયું.

કરમતી ફિરકો

આ સમયે કરમતી ફિરકો કે જે અર્ધ ધાર્મિક અને અર્ધ રાજકીય આશયવાળો એક હતો. તેણે અબ્બાસી વંશના પાયા હલાવ્યા. હિજરી સન ૨૭૮ માં કરમતીઓએ

પ્રથમ બળવો જગાડયો હતો. સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે એ પંથનો પહેલો પ્રચારક ખુઝિસ્તાનનો વતની હમદાન બિન અશઅસ અલ–કરમતી નામનો એક અજાણ્યો શખ્સ હતો. જે ઉપરથી તેના અનુયાયીઓ કરમતી તરીકે ઓળખાય છે.

હિજરી સન ૨૭૮ થી ઉપર જણાવ્યા મુજબ અલ–કરમતીએ જુદા જુદા સરદારો હેઠળ રાજસત્તા સામે માથું ઊંચકી દેશભરમાં કેટલાક વર્ષો પર્યંત અશાંતિ ફેલાવી દીધી. બની ફાતિમીઓની ખિલાફતના આરંભ કાળમા પણ આ બળવાખોરોનો ફિસાદ ચાલુ હતો.

દીદાર માટે ઈમામની શોધમાં

હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. થી લઇને તેમના પછીના ઇમામો અબ્બાસી ખલીફાઓના અત્યાચારોને અંગે પોતાના નિવાસ ખાનગી રાખતા હોવાથી તેઓના નિવાસની કોઇને ભાગ્યેજ ખબર પડતી હતી. એટલું જ નહિ પણ ઘણા અનુયાયીઓ ઇમામના જાહેરી દીદાર માટે તલસતા હતા અને તેના માટે ઇમામની શોધમાં નિકળતા હતા.

હઝરત ઇમામ વફી એહમદ અ. ના દિદાર માટે દાઇ હુરમઝ તથા તેમના સાથીઓ કેવી રીતે ઇમામની શોધમાં નિકળ્યા હતા તેનું વર્ણન આગળ આવી ગયું છે. એજ પ્રમાણે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ની દસ્તબોશી અને અને દીદાર કરવા અબુ ગફીર, અબુ સલમા, અબુલ હસન બિન અત–તિરમિઝી. જિયાદ બિન અલ-ખશાઅ્મી, અહમદ બિન અલ-મવસિલી અને અબુ મુહમ્મદ અલ–કુફી નામના ૭ મુખ્ય દાઇઓ ઇમામના દિદાર અર્થે ફારસ, ઇરાક, હરાન અને યમન પ્રાંતનો પ્રવાસ કરવા વેપારીઓના વેશે મુસાફરી પર નીકળ્યા. પ્રવાસ કરતા કરતા તેઓ હલબ મેસોપોટેમીઆ અને અન્ય સ્થળોએ એક વર્ષ પર્યંત જાનના જોખમે સતત મુસાફરીઓ કરી છતાં દિદાર થયા નહિ. ત્યાર પછી તેઓ હિમ્સ (ઇમીસી) પરગણામાં ગયા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. પણ આ પરગણામાં "જબલુસ–સુમાક" નામની ટેકરીઓમાંના "ચકલીનું મઠ" એ નામના આશ્રમમાં વસવાટ કરી રહયા હતા. દાઇ અબુગફીર અને જિયાદ અહિંથી પસાર થતા, હઝરત ઇમામના સમાચાર સાંપડયા કે તુરતજ બન્ને દાઇઓએ હુઝુરમા પહોંચી જઇ દિદાર કર્યા. હ. ઇમામની આજ્ઞાનુસાર અન્ય દાઇઓને બોલાવવામાં આવતા તેઓ સઘળાઓએ પણ અત્યંત હર્ષથી હઝરત ઇમામ મહેદી અ. ના દિદાર કર્યા. હઝરત ઇમામે તેઓને ફરમાનો ફરમાવી અન્ય સઘળા દાઇઓને તેમજ વફાદાર મુરિદોને મુલાકાતના સમાચારો અને મુબારક ફરમાનો પહોંચાડવા પોતપોતાના સ્થાને જવાને હુકમ કર્યો તે મુજબ તેઓ રવાના થયા. (૧)

ઈમામ મુહમ્મદ મહેદી અ૦ સલમિયામાં

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. આ પછી સલમિયામાં પોતાના દાદાશ્રી હઝરત ઇસમાઇલ અ. નું નિવાસ સ્થાને વેપારી વેશે વસવાટ કરવા લાગ્યા. અહિં હઝરત ઇમામને જુદા જુદા સ્થળોએ ધર્મબોધ કરતા દાઇઓ તરફથી કાસિદો મારફતે મોમિનોના સમાચારો નિયમત મળતા હતા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. આ સમયે પોતાને "હાશમી" તરીકે પણ ઓળખાવતા હતા. કેટલાક અબ્બાસીઓ પણ પોતાને "હાશમી" તરીકે ઓળખાવતા હતા. આ સઘળા "હાશમી" ઓ તરફ આપશ્રી ઘણોજ સારો સંબંધ ધરાવતા હતા એટલું જ નહિ

૧ સઇયદના અહમદ બિન ઇબ્રાહીમ નયસાબુરી કૃત "ઇસ્તિતાફલ ઈમામ"

પરંતુ સલમિયાના ગવર્નરો પ્રત્યે પણ સારો પ્રેમભાવ રાખી તેઓને અવારનવાર ભેટ સોગાદો મોકલતા હતા. પરંતુ જ્યારે અબ્બાસી ખલીફ તરફથી સલમિયાના ગવર્નર તરીકે એક તુર્કી ગુલામની નિમણૂંક થઇ ત્યારે હઝરત ઇમામની બાતમી મેળવી, બગદાદ જઇ અબ્બાસી ખલીફના કાન ભંભેરી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ અ ને ગિરફતાર કરવાનો ખલીફનો હુકમ લઇ લશ્કર સાથે સલમિયા તરફ કુચ કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

દાઇયુલ કિબાર અબુલ હુસેન

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. આપની મસનદ પર બિરાજ્યા પછી તરતજ આપ. શ્રીએ દાઇ અબુલ હુસેન બિન અલ–અસવદની દાઇયુલ–કિબાર યાને સર્વ દાઇઓના વડા તરીકેની નિમણૂંક કરી, દઅવત માટે મિસર મોકલ્યા હતા. આ પછી સઘળો પત્રવ્યવહાર તેમના ઉપર આવતો હતો અને તેઓ હઝરત ઇમામની હુજુરમાં પહોંચાડતા હતા પ્રથમ જે વ્યવસ્થા ચાલતી હતી તેમા પણ તેઓએ ફેરફાર કરી નાખ્યો. એવામાં કુફાના એક દાઇ અબુ મુહમ્મદની વફાત થતા તેના ત્રણ પુત્રો: મુહમ્મદ, અબુલ કાસિમ અને અબુ મહઝુલે સંપ કરીને પોતાના બનેવી અબુલ અબ્બાસને ધર્મદ્રોહી માનીને તેનું ખૂન કર્યું; આ સમાચાર દાઇ અબુલ હુસેનને મિસરમાં મળતાં તેમણે અબુલ કાસિમને કુફાની દઅવતના ઓધ્ધા પરથી પદભ્રષ્ટ કર્યો, પરિણામે, અબુલ કાસિમ અને તેના બન્ને ભાઇઓ મુહમ્મદ અને અબુ મહઝુલના મનમાં દુશ્મનીનું બીજ રોપાયું; જેથી તેઓ દાઇયુલ–કિબાર અબુલ હુસેન તથા લાગ મળે તો હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ને શહીદ કરવાની વેતરણ કરવા લાગ્યા. (૧.)

મહાન વિજેતા મિશનરી અબુ અબ્દુલ્લાહ

આ દરમ્યાન બસરાના કોટવાલ અબુ અબ્દુલ્લાહ અને તેમના ભાઇ અબુલ અબ્બાસે, "બાબુલ–અબવાબ" દાઇ ફિરોઝ મારફતે ઇસમાઇલી ધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. અબુ અબ્દુલ્લાહનું પુરું નામ અબુ અબ્દુલ્લાહ અલ–હુસેન બિન અહમદ બિન ઝકરિયા હતું. તેઓ યમન પ્રાંતના પાટનગર 'સન્આ' ના વતની હતા. એમને ઇતિહાસમાં "સુફી" અથવા "શીઇ" (૨) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સતપંથ અખત્યાર કર્યા પછી તેમને એ લકબો મળ્યા હતા. સતપંથી થયા પછી બસરાના કોટવાલનો ઓધ્ધો છોડીને હ. ઇમામના ચરણોમાં પોતાની સેવા અર્પણ કરી મઝહબી કાયમાં મશગુલ થયા હતા. તેઓ ઘણા વિદ્વાન અને રાજકારોબારની અતિ ઉંચ સમજશકિત ધરાવતા હતા. હઝરત ઇમાનની આજ્ઞાનુસાર તેઓ ઇસમાંઇલી ધર્મની ફિલસુફીનું જ્ઞાન સંપાદન કરવા મિસર ગયા હતા. ત્યારપછી તેઓને યમનમાં દાઇયુલ કિબાર,–વડા દાઇ ઇબ્ને હવશબ હસ્તક રાખવામાં આવ્યા હતા.

મગરિબ આફ્રિકામાં ઇસ્માઇલી ધર્મપ્રચાર

અબુ અબ્દુલ્લાહ પૂરેપૂરા પારંગત થયા પછી તેમને 'મગરિબ' (આફ્રિકા) તરફ બરબરી અને બની કતામાના કબીલાના અરબોમાં દાઇ તરીકે ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય કરવા માટે

"ઇત્તિઆઝુલ-ઈમામ" ના જણાવ્યા પ્રમાણે અબુ મહઝુલે પાછળથી અબુલ હુસેન ઉપર બરબાર હુંડી સેને રિબાવી મારી નાખ્યો. જ્યારે અબુ મહઝુલે ઘણીજ લુંટફાટ કરી બળવો કર્યો હોવાથી અબ્બાસી ખલીફ મુઅતદિદ તેને બગદાદ પકડી મંગાવી અને ઘણીજ ખરાબ રીતે રિબાવીને મારી નાખ્યો.

૨ "સુફી" આત્મજ્ઞાનીને કહેવામાં આવે છે, જેને ઈલ્મે રૂહાનીનું જ્ઞાન હોય "શીઈ" એ "શીયા" શબ્દનું એક

રવાના કરવામાં આવ્યા. તેઓ કંઇપણ સાધન કે સંપતિ પોતાના સાથે લઇ ગયા નહોતા અને પોતે એકલાજ આફ્રિકા તરફ જઇને ઇમામની આજ્ઞાનુસાર દઅવતના કાર્યનો આરંભ કર્યો હતો. તેઓ ઘણાજ દઢ નિશ્ચયી, પ્રભાવશાળી અને ખંતીલા હોવાથી, સતત પ્રયાસો વડે અને મીઠીવાણી જેવા ઉતમ ગુણોના પ્રતાપે કતામા અને બરબરી કબીલાઓમાં ઘણાજ લોકપ્રિય થઇ પડયા હતા. પરિણામે મોટી સંખ્યાના બરબરી અને કતામાના આરબોએ ઇસ્માઇલી ધર્મનો અંગીકાર કર્યો હતો. આ બરબરી અને કતામાના લોકો જન્મથીજ લડવૈયા અને શુરવીર હતા.

સલમિયાથી ઇમામ મહેદીની રવાનગી

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક બાજુથી તુરકી ગુલામ સૈન્ય લઇને સલમિયા તરફ આવી રહ્યો હતો; બીજી તરફથી કરમતીઓએ પણ બળવો કર્યો હોવાથી, તેઓનું સૈન્ય સલમિયા પર હુમલો કરવા આવી રહ્યું હતું. આથી અબ્બાસી ખલીફે, આ હુમલો હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ની સૂચના અનુસાર થઇ રહ્યો હોવાનું માનીને, સલમિયા તરફ કૂચ કરી રહેલા તુરકી ગુલામને, કરમતીઓને માર્ગમાંજ રોકી દઇને, તેઓથી પહેલા સલમિયાનો કબજો લઇ લેવા માટે બગદાદથી હુકમ મોકલ્યો. બગદાદ ખાતેના હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ ના દાઇઓને જાણ થતા તેઓએ આ ઉલ્કાપાતના સમાચાર, તુરકી ગુલામનું સૈન્ય સલમિયા પહોંચે તેના પહેલા હઝરત ઇમામને 'સંદેશવાહક–કબુતર' મારફતે પહોંચાડી દીધેલ હોવાથી, આપશ્રી હિજરી સન ૨૮૬ માં સલમિયા છોડી દમિશ્ક તરફ રવાના થઇ ગયા. આ વખતે હઝરત ઇમામના શાહઝાદા હઝરત કાયમ જેઓ બાળ વયમાં હતા, તેઓ તથા 'બાબુલ–અબવાબ' વડા દાઇ ફિરોઝ, વફાદાર નોકર તૈયબ, કતામા ટેરીટરીના દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહના ભાઇ અબુલ અબ્બાસ અને હજુરીઓ જાફર બિન અલી અલ–હાજિબ આપના સાથે હતા. હઝરત ઇમામ દમિશ્ક પધાર્યા ત્યારે અબ્બાસી ખલીફ મોઅતદિદ તરફથી કેદ કરવાનો હુકમ દમિશ્કના ગવરનરને મળી ગયેલો હોવાની આપને જાણ થતા, હઝરત ઇમામે ટાઇબિરીયા તરફ પ્રયાણ કર્યું. ટાઇબિરીયાના એક સ્થાનિક દાઇ માર્ગમાં પવિત્ર ઇમામની રાહ જોતા ઉભા હતા; કારણ કે તેમને 'સંદેશવાહક–કબુતર' મારફતે સમાચાર મળી ગયા હતા કે પવિત્ર ઇમામે સલમિયા છોડયું તેજ દિવસે પાછળથી કરમતીઓએ સલમિયા પર હુમલો કર્યો છે અને ઉપરથી તુરકી ગુલામનું સૈન્ય આવતા, ઘણીજ ખુવારી થવા પામી છે અને સલમિયાના ઘણા રહેવાસીઓની કતલ કરવામાં આવી છે અને જાસુસો પાછળ આવી રહયા છે, કેમકે અબુ મહફુઝે મરતામરતા પણ વેરભાવે હ. ઇમામની બાતમી આપી દીધી હતી. આથી હ. ઇમામે ટાઇબિરીયાથી રમલા તરફ પ્રયાણ કર્યું. આ ગામ પેલેસ્ટાઇનમાં આવેલું છે.

'રમલા' ના ઇસ્માઇલી ગવર્નર

'રમલા' ના ગવર્નર, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના ચૂસ્ત અનુયાયી હોવાથી તેમણે પવિત્ર ઇમામની ઘણીજ પ્રેમપૂર્વક આગતા સ્વાગતા કરી. અત્રે પણ આપને કેદ કરવાનો અબ્બાસી ખલીફનો પરવાનો લઇને દમિશ્કથી એક કાસિદ ગવર્નર પાસે આવ્યો હતો, પરંતુ ગવર્નરે તેને ઉડતો જવાબ આપી રવાના કરી દીધો. રમલામાં હઝરત ઇમામ ઘણો વખત રહ્યા હતા.

૧. જુઓ રાઇઝ ઓફ ધી ફાતમાઇડ પાનું ૧૯૩

'સિરતે જાફર' ના કથન અનુસાર "રમલા" ખાતે હઝરત ઇમામના વસવાટ દરમ્યાન એક રાત્રે, કેટલાક ખરતા તારાઓથી આકાશ રોશન થઇ જતા, ગામના લોકો આ દ્રશ્ય જોવા એકઠા થયા. હઝરત ઇમામ પણ આપના શાહઝાદા અને ગવર્નર સાથે મહેલના ઝરૂખેથી આ દ્રશ્ય જોવા લાગ્યા, આ વેળા ગવર્નરનો હાથ પકડી હઝરત ઇમામે ફરમાવ્યું : "જુઓ આ નિશાનીઓ અમારી ફતેહની સાબિતિઓ છે."

'રમલા' થી હઝરત ઇમામ મહેદી અ. મિસર પધાર્યા. અત્રે આપના દાઇ અબુ અલી જેઓ મિસરમાં દઅવતનું કાર્ય કરી રહયા હતા, તેમણે હ. ઇમામની મુલાકાત લીધી. મિસરમાં પણ અબ્બાસી જાસુસો પહોંચી ગયા હતા, પરંતુ તેઓ ફાવી શકયા નહોતા. જો કે આપના હજુરિયા જાફર બિન અલી અલ–હાજિબને મિસરના ગવર્નરે શંકા ઉપરથી પકડી તેના પાસેથી બાતમી મેળવવા તેને તકલીફ આપી હતી. પરંતુ તેમા તે નિષ્ફળ જતા તેને છોડી મૂકવામાં આવ્યો હતો.

યમનમાં ઇસમાઇલીઓની ફતેહ

આ દરમ્યાન વડા દાઇ ઇબ્ને હવશબે યમનમાં મહાન ફતેહ મેળવી લીધી. તેમણે હઝરત ઇમામ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. ના સમયમાં યમન તરફ દઅવતનું કાર્ય આરંભ્યું હતું જે આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ. ઇબ્ને હવશબે ત્યાર પછી સતત પ્રયાસો કરી સમગ્ર યમન દેશમાં ધર્મનો બહોળો ફેલાવો કરી યમનના પાટનગર 'સન્આ' માં પણ સતપંથનો ઝંડો ફરકાવ્યો, એટલું જ નહિ પણ મોટી મોટી સતાઓ પણ સતપંથ અંગિકાર કરી શરણે આવી ગયેલ હોવાના પરિણામે હિજરી સન ૨૯૩ ની આસપાસ આખું યમન કબ્જે થયું.

મઘરિબના રાજવીનો પરાજય

બીજી તરફ વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહ પણ મઘરિબ તરફ દઅવતનું કાર્ય પૂર જોશમાં કરી રહયા હતા. એ વખતનો મઘરિબનો અઘલબી વંશનો રાજકર્તા અબ્દુલ્લાહ બિન ઇબ્રાહીમ ઉપર તેની અવ્યવસ્થા અને અંધેરના કારણે પ્રજાનો એક સમુહ ક્રોધે ભરાયો હતો. આ દરમ્યાન દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહની પ્રતિદિન થતી પ્રગતિ અને બની કતામા તથા બરબરી કોમના લોકોમાં તેમની વધતી જતી લોકપ્રિયતાની બાદશાહને જાણ થતા તેણે સતપંથી પ્રચારને અટકાવી અને પોતાના રાજ્યની હદમાંથી ઇસમાઇલીઓની મારી હટાવવાનો ઇરાદો કર્યો અને તેના માટે તેણે "ઇસમાઇલીઓને કોઇપણ પ્રકારનો સહકાર ન આપવા અને જયા પણ ઇસમાઇલી મળે તેને કતલ કરી નાખવા" પ્રજા જોગ હૂકમ બહાર પાડયો. ઉપરાંત તેણે અમીર ઇબ્રાહીમની સરદારી હેઠળ ૪૦,૦૦૦ નું સૈન્ય તૈયાર કરી મલુશાહ નામના સ્થળે એકાએક હુમલો કર્યો. આ વેળા અબુ અબ્દુલ્લાહના સંજોગો નબળા હતા અને લશ્કરી તૈયારી પૂરેપૂરી થઇ નહોતી, તેના કારણે પ્રથમ તો અબુ અબ્દુલ્લાહની હાર થઇ પરંતુ તેઓ જરાય હતાશ થયા વિના ",મસીલાહ" ના રણક્ષેત્રમાં મોરચો માંડી ઝડપથી ફોજને વ્યવસ્થિત કરીને અઘલબી સૈન્ય પર સામે હુમલો કર્યો આ લડાઇ બે અસમાન પક્ષોની વચ્ચે હતી, કારણ કે એક તરફ અઘલબી રાજ્યના પીરણસરના તાલીમબધ્ધ લડવૈયા અને બીજી તરફ ધર્મ માટે પ્રાણ આપનારા વીર પ્રજાજનો હતા. છતા અબુ અબ્દુલ્લાહના સૈનિકો ઘણીજ બહાદુરીથી લડયા અને છેવટે અઘલબી સૈન્યની હાર થઇ. આ યુધ્ધ ચાર મહિના પર્યંત લંબાયું, અઘલબીઓની હારના પરિણામે અઘલબી સેનાપતિ

અમીર ઇબ્રાહીમ પોતાની રાજધાની ટ્યુનિસ ભણી નાઠો. અઘલબી બાદશાહ પણ બૈતુલ મુકદ્દસ તરફ નાસી છૂટયો અને માર્ગમાં બીમાર પડી જવાથી 'રમલા' મુકામે વફાત પામ્યો.

અઘલબીઓ હાર્યા પછી દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહ પોતાના વિજયી લશ્કર સાથે ટ્યુનીસની રાજધાનીમાં દાખલ થયા. શહેરમાં ચોતરફ લશ્કરી પહેરા ગોઠવી દીધા પછી તેઓએ જે ગામો જીત્યા હતા તેની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યા.

હ. ઇમામની મિસરથી રવાનગી

આ વખતે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. મિસરમાં વેપારી વેશે વસવાટ કરી રહયા હતા. આપનો ઇરાદો અત્રેથી દાઇયુલ-કિબાર ઇબ્ને હવશબના આમંત્રણથી યમન તરફ જવાનો હતો, પરંતુ સંજોગો જોતા આપે મધરિબ (આફ્રિકા) તરફ જવાનો ઇરાદો કર્યો. હઝરત ઇમામે એકાએક આ રીતે પોતાનો ઇરાદો બદલ્યો હોવાની દાઇ ફિરોઝને જાણ થતા તેણે હઝરત ઇમામનો સાથ છોડી, બેવફા થઇ યમન તરફ નાસી જઇ વિરુધ્ધતા કરવાની કોશિશ કરી હતી, પરંતુ તે મરણ પામ્યો.

હઝરત ઇમામે અત્રે મિસરથી વેપારીના એક કાફલા સાથે ત્રિપોલી તરફ પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં 'તાહુના' ગામ પાસે એક લૂટારુની ટોળીએ કાફલા ઉપર હુમલો કર્યો. આ ઝપાઝપીમાં દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાના ભાઇ અબુ અબ્બાસ જેઓ હ. ઇમામની સાથે હતા, તેઓ ઝખમી થયા હતા. કાફલો ત્રિપોલી પહોંચતા તેને વિખેરી નાંખી, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. એ ત્રિપોલીમાં મુકામ કર્યો અને વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહને હ. ઇમામે આપની પધરામણીના સમાચાર આપવા તથા બધી વિગતોની તપાસ કરવા અબુલ અબ્બાસને કેટલાક કતામા તાયફાવાળાઓ સાથે કયરવાન રવાના કર્યા. આ કતામા તાયફાવાળાઓ, દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહ તરફથી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ને 'મગરિબ' તરફ પધારવાનું આમંત્રણ આપવા માટે આવ્યા હતા. અબુલ અબ્બાસ કયરવાન પહોંચ્યા ત્યારે અઘલબી બાદશાહ ઇબ્રાહીમનું મરણ થયેલું હોવાથી તેની ગાદીએ તેનો પુત્ર ઝિયાદતુલ્લાહ હતો. તેને અબ્બાસી ખલીફ તરફથી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ને કેદ કરવાની સૂચના મળી ગયેલ હોવાથી તેના માણસો આવતા જતા મુસાફરોની બારીકીથી તપાસ કરતા હતા, તેમા અબુલ અબ્બાસ માટે શંકા આવતા તેમને કેદ કરી બાતમી મેળવવા માટે તેમના પર જુલમ ગુજારવામાં આવ્યો, પરંતુ બાતમી ન મળવાથી તેમને છોડી મૂકયા.

સિજિલમાસામાં પધરામણી

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ત્રિપોલીથી કસ્તીલિયા અને તુઝર થઇને સિજિલમાસા પધાર્યા, અબુલ અબ્બાસના કયરવાનમાં કેદ થવાના સમાચાર હઝરત ઇમામને પહેલેજ મળી ગયા હોવાથી, આપે સીધા 'મધરિબ' તરફ જવાના બદલે વચ્ચે સિજિલમાસામાં મુકામ કર્યો.

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના નિવાસસ્થાનમાંના બગીચાનો માળી એક દિવસ એકાએક હર્ષમાં આવીને પૂકારવા લાગ્યો "મહેદી પધાર્યા છે" આથી તેને હઝરત ઇમામની હુજુરમાં લઇ આવતા તેણે જણાવ્યું : અમારા વૃધ્ધ વડવાઓ કહી ગયા છે કે હઝરત ઇમામ મહેદીની પધરામણીથી આ બગીચાના સુકાઇ ગયેલા પાણીના ઝરાઓ પુનઃ ખળખળ વહેતા થશે, આજે એ ઝરાઓ વહેતા થયા છે, ખચિત આપ "મહેદી" છો !"

કયરવાનમાં મહાન વિજય

આ દરમ્યાન વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહ, અઘલબી બાદશાહના પતન પછી ફતેહ પર ફતેહ પ્રાપ્ત કરીને વિજયનો વાવટો ફરકાવતા પાટનગર "કયરતાન" માં પણ દાખલ થયા. કયરવાનથી ત્રણ માઇલના અંતરે "રકાદા" નામનું સુંદર શહેર આવેલું હતું તેમા મોટી મોટી ઇમારતો, જાહેર બગીચાઓ અને હમામો હતા તેનો પણ અબુ અબદુલ્લાહે કબજો લઇ તેમા સુધારા વધારા કર્યા.

મહેદીની ઝહુરાતનો સંદેશો

જીતેલા દેશની વ્યવસ્થા કરી, પશ્ચિમ આફ્રિકાની આમ પ્રજાને સંદેશો મોકલતા વડા દાઇ અબુ અબદુલ્લાહે જણાવ્યું : "જે 'મહેદી' ની તમે ઇન્તેઝારી કરો છો તે "મહેદી" ની ઝહુરાતનો સમય ઘણોજ નજદીક છે. મારી બાદ ત્રણસો વર્ષે સુર્ય 'મઘરિબ' તરફથી ઉગશે. હઝરત નબી સાહેબની આ મુબારક હદીસ ટાંકીને વધુમાં તેમણે કહ્યું કે, મઘરિબ (આફ્રિકા) આપણે જીત્યું છે. 'મહેદી' અ. તેના માલિક છે, એ 'મહેદી' કોણ છે? હઝરત રસુલે કરીમ સ. ફરમાવ્યું છે કે એ 'મહેદી'નું નામ મારા નામ જેવું હશે અને મારા પિતાશ્રીના નામ જેવું તેના પિતાશ્રીનું નામ હશે. આ હદીસ પ્રમાણે 'મહેદી' તરીકે બિરાજતા આપણા પવિત્ર ઇમામનું નામ "મુહમ્મદ" છે અને તેમના પિતાશ્રીનું નામ "અબ્દુલ્લાહ" છે, જેની બૈયત કરવા માટે સમસ્ત પ્રજાને હું દઅવત દઇ ઇમામ મુહમ્મદ અ. ની દામન પકડવાની ખબર આ સંદેશા દ્વારા આપું છું અને આ તક જે સાંપડી છે તેને કોઇ જતી ન કરે !,'

હિજરી સન ૨૯૬ માં સમગ્ર મઘરિબ (આફ્રિકા) ની જીત પછી આ સંદેશાથી કયરવાનમાં ઇસમાઇલીઓનું ગૌરવ વધ્યું. લોકોના જૂથના જૂથ સતપંથમાં દાખલ થવા લાગ્યા. બની કતામાના એક વડા સરદાર હસન બિન હારૂને આ પ્રચાર કાર્યમાં ભારે સહાયતા કરી, બરબરીઓના કેટલાક કબીલાઓએ પ્રથમ વિરોધ કર્યો, પરંતુ સત્ય સમજી તેઓ પણ મોટી સંખ્યામાં મઝહબ અંગિકાર કરવા લાગ્યા. વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહે કયરવાનના શાહી મહેલ ઉપર "મહેદી"નો વાવટો ઉડતો કર્યો અને તાબાના સઘળા શહેરો અને કસબાઓમાં ઇસમાઇલીઓને ગવર્નર તરીકે મુકરર કર્યા. સઘળે સુલેહશાંતી પથરાઇ રહી અને ત્રણ માસ પર્યંત રાજ્યની ઉતમ વ્યવસ્થા કરવાથી પ્રજાની સ્થિતિ પણ દિવસે દિવસે સુધારા પર આવી.

સિજિલમાસામાં હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ને આ ફતેહના સમાચાર મળતા આપે કયરવાન તરફ જતા અબુલ કાસિમ ઇબ્ને હસન મુત્તલીબી નામના એક મુસાફર સાથે વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહને અભિનંદન આપતો એક મુબારક સંદેશો મોકલ્યો હતો.

સિજિલમાસામાં હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. વસવાટ કરી રહ્યા હતા તે વખતે ત્યાંનો ગવર્નર અલીસા બિન મિદરાર હતો. તેણે પ્રથમ હઝરત ઇમામની ઘણી ખાતરબરદારી કરી ઘણુંજ માન આપ્યું, પરંતુ આ સમાચાર બગદાદના ખલીફ મુકતદિરને મળતા, તેણે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. તથા આપના સાથીદારોને તુરતજ ગિરફતાર કરવાનું તેના પર દબાણ કર્યું. આથી ગવર્નર અલીસા બિન મિદરારને ભય લાગતા તેણે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. અને આપના શાહઝાદા કાયમ, જાફર અલ-હાજિબ, વફાદાર તૈયબ ઇત્યાદી સાથીદારોને જુદા જુદા સ્થળોએ નજર કેદી તરીકે રાખ્યા, એટલુંજ નહિ પણ ઇમામના સાથીદારો ઉપર ઝુલ્મ ગુજારવા લાગ્યો.

સિજિલમાસા ઇસમાઇલીઓના કબજામાં

જો કે વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહે સઘળી તૈયારીઓ પ્રથમથી રાખી હતી. પરંતુ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ને રાજસિંહાસન ઉપર બેસાડવાની ક્રિયા કરવાનું બાકી રહયું હોવાથી, હઝરત ઇમામને "આપ નામદાર જલ્દી પધારો લશ્કર તૈયાર છે." લખીને વારંવાર આમંત્રણો મોકલાવ્યા હતા, છતા વિલંબ થવાથી અબુ અબ્દુલ્લાહે તપાસ કરતા તેમને હઝરત ઇમામની ગિરફતારીના સમાચાર મળતા એક જંગી લશ્કર તૈયાર કરી, સિજિલમાસા તરફ કુચ કરી. ગવર્નર ઇબ્ને મિદરાર સાવચેત હતો, તેણે પણ લશ્કરી તૈયારી કરી રાખી હતી, બન્ને લશ્કરો વચ્ચે સિજિલમાસાના મેદાનમાં મુકાબલો થયો. ઇબ્ને મિદરાર હારની અણી ઉપર હતો, એવામા સાંજ પડી અને અંધકારનો લાભ લઇ તે નાસી છુટયો. ગવર્નરના નાસી જવાથી તેના સૈનિકો પણ પલાયન કરી ગયા અને ઇસમાઇલી ફોજ પોતાના સરદાર દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહની સરદારી તળે વિજય વાવટો ફરકાવતા શહેરમાં દાખલ થયા.

આ પછી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ અને આપના શાહઝાદા હ. કાયમ અ. ની હુઝુરમાં અબુ અબ્દુલ્લાહ ખૂલ્લે પગે ચાલીને ગયા. હ. ઇમામ અને શાહઝાદા કાયમને પાણીદાર અશ્વો પર સવાર કરી તેની લગામ પકડી, "મહેદી" ના આગમનની વધાઇ દેતા, ભર બજારમાં પગપાળા માનવમેદની વચ્ચે ફર્યા. એ સમયે અબુ અબ્દુલ્લાહની આંખોમાંથી હર્ષના અશ્રુઓ વહી રહયા હતા. ત્યાંથી હ. ઇમામ તથા આપના શાહઝાદા અને વડા દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહ, શહેર બહાર ઉભા કરવામાં આવેલ શામિયાનામાં આવી પહોંચ્યા. હઝરત ઇમામ એક ઊંચા આસન પર બિરાજમાન થયા. આપે સુંદર ઝભ્ભો (ખિલઅત) પહેર્યો અને એજ પ્રમાણે શાહઝાદા કાયમે પણ કર્યું. ઇસમાઇલીઓએ આ વેળા ગગનભેદી અવાજોથી આપને વધાવી લીધા. સઘળાએ હઝ-રત ઇમામની દસ્તબોશી કરી. હઝરત ઇમામે આ ખુશીના પ્રસંગે વડા દાઇને ઘણીજ દુઆઆશીશો ફરમાવી આપના મુબારક હાથે તેને "ખિલઅત" પહેરાવી એક પાઘડીની શાલ અને "તલવાર" ભેટ આપી. એજ પ્રમાણે જાફર અલ-હાજિબ તથા વફાદાર તૈયબ તથા અન્ય સેવાધારીઓને હઝરત ઇમામે બક્ષિશો આપી.

બહાદુર ઇસમાઇલી સૈનિકોએ અલીસા બિન મિદરારને કેદ પકડી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ની હુઝુરમાં હાજર કર્યો. શાહઝાદા હઝરત કાયમ અ ની ભલામણથી તેને છોડી મૂકવામાં આવ્યો. તેણે એ પછી સિજિલમાસામાં પોતાનું બાકીનું જીવન ગાળ્યું.

ત્યારબાદ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ; દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાહ, પોતાના સાથીદારો, વફાદાર ઇસમાઇલીઓ અને લશ્કર સાથે ફતેહમંદીથી દબદબા સહિત એક પછી એક મંજલ પસાર કરતા, રકાદા' થઇને કયરવાન નઝદીક આવી પહોંચ્યા. કયરવાનની પ્રજાને હ. ઇમામની મુબારક પધરામણીના ખુશ સમાચાર મળતા, લોકો શહેર બહાર આવી હ. ઇમામનો પ્રેમપૂર્વક ભારે સત્કાર કર્યો. હિજરી સન ૨૯૭ ના રબીઉલ આખિર મહિનામાં કયરવાનમાં ઇમામના પધરામણી થઇ.

હ. ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ખિલાફતના તખ્ત પર

બીજે દિવસે કયરવાનના એક આલીશાન મેદાનમાં એક મોટો શામિયાનો ઊભો કરવામાં આવ્યો. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. પધારી સિંહાસન પર બિરાજમાન થયા. આપના

યુવાન શાહઝાદા હઝરત કાયમ અ. જમણી તરફ એક તલવારથી સજ્જ થઇ સિંહાસન પાસે ઊભા હતા. દરબાર શરૂ થતા પહેલા હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ખલીફ તરીકે જાહેર થયા અને બની ફાતિમી સલ્તનતનો પાયો નાંખ્યો. ત્યારપછી દાઇ અબુ અબ્દુલ્લાની સરદારી હેઠળ દાઇઓ અને સરદારો હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ની હુઝુર પુરનૂરમાં પેશ થઇ, દસ્તબોશી કરી. એવી રીતે લાગલગાટ ત્રણ દિવસ સુધી "દસ્તબોશી" ની ક્રિયા ચાલુ રહી. પ્રજાના સઘળા વર્ગ–રાય તથા રંકને હ. ઇમામની મુલાકાતનો એક સરખો લાભ મળતો રહયો. દસ્તબોશીનું કાર્ય પુર્ણ થયા બાદ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. શહેરની વ્વવસ્થા કરવામાં અને રાજકારણમાં મશ્ગુલ થયા.

હઝરત ઈમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. રાજ્યના સિહાંસને આવતા પ્રથમ બની કતામા તથા બરબરી કબીલાના ઇસમાઇલીઓને મોટા મોટા ઓધ્ધાઓ અને જાગીરોની બક્ષિશો આપી અને ટ્રાબ્લીસ અને સકલિયા–સીસીલી પર ઇસમાઇલી ગવર્નરો મુકકર કર્યા. આ સમય દરમ્યાન સકલિયાના સૈન્યે હિજરી સન ૩૧૩ સુધી લડીને કલુરિયા–કેલેબ્રિયાના કેટલાક શહેરો ટોરોન્ટો અને ઓટ્રેન્ટો વિગેરે ફતેહ કરી લીધા અને લોમ્બાર્ડી ઉપર હુમલો કરીને પયરાન તથા એબ્રોઝા ફાતિમી સતા તળે આણ્યા હતા, આવી રીતે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના સુંદર રાજતંત્રથી રાજ્યની હદ પ્રતિદિન વધતી ગઇ અને ઇસમાઇલીઓની ખ્યાતિ દરેક સ્થળે ફેલાવા લાગી.

અબુલ અબ્બાસનું કાવતરૂં

દાઇ અબુ અબદુલ્લાહના ભાઇ અબુલ અબ્બાસથી આ જાહોજલાલી જોઇ શકાય નહિ. રાજ્ય ભોગવવાની લાલસા તેના મનમાં જન્મી, જેથી બની કતામાના કેટલાક સરદારોને ભોળવી તેણે એક કાવતરું રચ્યું અને દાઇ અબુ અબદુલ્લાહને ભરમાવી તેમને પણ રાજની લાલસા આપી પોતાના પક્ષમાં લીધા અને અબુ અબદુલ્લાને રાજ્યાસને બેસાડવાની બાજી રચી. આ કાવતરાની જાણ થતા, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ને ખેદ થયો અને કોઇપણ ભોગે બન્ને ભાઇઓને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એ શુભ હેતુમાં કેટલાક ઇસ્માઇલી સરદારોને પણ સાથે લીધા પરંતુ સમજાવટ અર્થેની ઇમામની નરમ વલણ જોઇ અબુ અબદુલ્લાહને ગર્વ ઉત્પન્ન થયો અને "ઇમામ અમારાથી ડરે છે" એમ પોતાના મનમાં ધારી લીધું. પોતાના કાવાદાવાની પૂર્ણાહુતિ માટે કેટલાક બેવફા લાલચુ ગુલામોને અબુલ અબ્બાસે ઇમામને શહીદ કરવા માટે રોકયા. આ હિલચાલની જાણ ઇસ્માઇલીઓને થતા એક હથિયારબંધ ટોળું અબુ અબદુલ્લાહના મહેલે ધસી ગયું. બન્ને પક્ષો વચ્ચે ઝપાઝપી થઇ. ઝુબેર બિન તમારસના ભાલાથી અબુ અબદુલ્લાહ અને ગઝરવિયાના હાથે અબુલ અબ્બાસ માર્યા ગયા. આ બનાવ હિજરી સન ૩૦૮ માં બન્યો. એ પછી રાજ્યમાં શાંતિ છવાઇ અને નવા ધોરણે વ્યવસ્થિત રીતે રાજ્યનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો.

"મહેદીયા" નો પાયો નંખાયો

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના અમલ દરમ્યાન રાજ્યની સીમા દિવસે દિવસે હવે વધતી જતી હતી. પૂર્વમાં બરકા અને પશ્ચિમમાંના તાહિરત પણ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદીની સલતનતમાં આવ્યા હતા. હિજરી સન ૩૦૧ અને ૩૦૭ માં શાહઝાદા હ. કાયમે સિકંદરિયા (એલેકઝાંડ્રિયા) અને મિસરના કેટલાક બીજા ઇલાકાઓ પણ જીતી લીધા: પરંતુ મુકતદીર અબ્બાસીએ ગુલામ મુનિસ સાથે લશ્કર મોકલતા બન્ને પક્ષો વચ્ચે સખ્ત યુધ્ધ ગયું અને ફાતિમી લશ્કરને સમય જોઇ પાછું ફરવું પડયું

હિજરી સન ૩૦૩ થી ૩૦૬ સુધીમાં હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. એ બહારના હુમલાઓથી પ્રજાને સુરક્ષિત રાખવા કયરવાન પાસે એક મજબૂત ગઢ બંધાવી તેનું નામ પોતાના નામ પરથી "મહેદિયા" રાખી તેને પાટનગર બનાવ્યું. હિજરી સન ૩૦૫ માં ફાસ-ફેઝના ઇદ્રીસી બાદશાહને તાબે કર્યો. કયરવાનના બની ફાતિમી રાજય સાથે હિજરી સન ૩૦૯ માં તેનો મુલ્ક જોડી દેવામાં આવ્યો. સિજિલમાસાનો વિદ્રોહ પણ આ દરમ્યાન શમાવવામાં આવ્યો હતો.

હ. ઇમામના નામનો ખુત્બો

મઘરિબ આફ્રિકાના મુલ્કોમાં હવે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ નું નામ ખુત્બામાં ભણાવા લાગ્યું. અને પ્રજા આપને બની ફાતિમી ખલીફ તરીકે માનવા લાગી. સ્પેનના બની ઉમૈયા અને બગદાદના અબ્બાસીઓ પણ આપને ફાતિમી તથા અલ્વીઓ તરીકે પિછાણવા લાગ્યા

હિજરી સન ૩૧૫ માં મઘરિબના ઇલાકાઓમાં બની ફાતમિઓનો અમલ ધીમો પડતા અબુલ કાસિમ મહમદે ચઢાઇ કરી બળવાખોર કબીલાઓને જીતી લીધા. "રીફ" ઉપર હુમલો કરીને 'લિકોર' જીત્યું અને "જરાદહ" ના હાકમ હસન બિન અબીલ અયશ ઇદ્રીસીને તાબે કર્યો.

શેખ વજહદીન મઘરિબીને બશારત

વજહદીન મઘરિબી નામના ઘણીજ ખ્યાતી પામેલા એક શેખ દસ વર્ષની ઉમરના હતા ત્યારથી તેમને ઇબાદતનો શોખ ઉત્પન્ન થયો હતો. ત્રીસ વર્ષની વયે શેખે એકાંત સ્થળ તજી આગળ વધવાનો ઇરાદો કરતા એક રાત્રે તેમને સ્વપ્નામાં "બશારત" થઇ: "હે શેખ! આ સ્થાન તજીને આગળ જતો નહિ, આજથી એકસો વર્ષ બાદ એક દૈવી પુરૂષ આલે નબી, ઔલાદે અલી અલ હુસેની તારા સ્થળે પધરામણી કરશે. એ જગતના ઇમામ હશે અને સમગ્ર "મઘરીબ" (આફ્રિકા) ના બાદશાહ હશે, એ મહા પુરુષનું નામ "મુહમ્મદ" લકબ "મહેદી" અને કુનિયત "અબુલ કાસિમ" હશે. આપની બયઅત તારા બયઅત તારા નસીબમાં લખેલી છે."

"બશારત" ને બરાબર એકસો વર્ષે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ શિકાર પર જતા આપને એક વૃક્ષ હેઠળ એક વૃધ્ધ ઇબાદતમાં મશ્ગુલ થયેલા જોવામાં આવ્યો. હઝરત ઇમામ ઘોડા પરથી ઉત્તરી શેખ મઘરિબી તરફ ગયા. શેખે આંખ ઉઘાડી હ. ઇમામના દીદાર કર્યા

આ દરમ્યાન જાબીલશાહ નામના એક બુતપરસ્ત બાદશાહને ત્રણ રાત્રીથી લાગલગાટ એકજ પ્રકારનું સ્વપ્નું આવ્યા કરતું હોવાથી તે ગભરાટથી પીરમર્દ શેખ વજહદીન પાસે પોતાના સ્વપ્નાની તાસીર પૂછવા માટે આવી ચઢયો. બાદશાહે અહિં આવવા પૂર્વે પોતાના મઝહબના આલિમોને સ્વપ્ન ઉકેલ પૂછયો હતો પણ સંતુષ્ઠ ન થવાથી અહિં આવ્યો હતો. તેનું સ્વપ્ન આવા પ્રકારનું હતું: "શહેરના એક મોટા દરવાજામાંથી ત્રણસો ઊંટોની કતાર પસાર થઇ રહી હતી અને ચોમેર અંધારું ફેલાઇ ગયું હતું. પરંતુ તેવામાં 'મઘરિબ' માંથી એકાએક સૂર્ય ઉગતો દેખાયો." શેખે આ સ્વપ્નાની તાસીર જણાવી કે "હઝરત નબી મુહમ્મદ સ પછી ત્રણસો વર્ષે હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલની સીધી નસ્લે ઉતરી આવેલા આલે નબી, ઔલાદે અલી "મહેદી" તરીકે મઘરિબના દેશોમાં સૂર્યની જેમ રોશન થયા છે અને તેઓ અહિં પધારેલા છે અને એમની બરકતથી તારી સઘળી મુસીબતો દૂર થશે." આટલું કહી શેખે ઇમામ સાથે

બાદશાહની મુલાકાત કરાવી. ત્યાર પછી બાદશાહે ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરી હ. ઇમામની બયઅત કરી અને પોતાના શહેર જાબિલસ્તાન તરફ પધારવાની અરજ કરતા હ. ઇમામે તે કબૂલ ફરમાવી, શેખ વજીહુદીન મધરિબી સાથે જાબિલસ્તાન પધરામણી કરી. જાબિલશાહે પોતાની પ્રજાને હઝરત ઇમામ મહેદીની ઝહુરાતનો સંદેશો આપતા સમસ્ત પ્રજાએ "ઇસ્લામ" નો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી સઘળાઓ ઇબાદતખાનામાં ગયા, જ્યાં શેખ વજીહદીન મધરિબી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. નો ખુત્બો પઢયા. આ મુલાકાતનું વર્ણન "મહેદીનામા" માં વિસ્તાર-પૂર્વક આપવામાં આવેલ છે.

રાજ્યમાં બળવા

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના રાજ્યકાળમાં પશ્ચિમ (મધરિબ) તરફના કેટલાક નાના રાજ્યો અવારનવાર બળવો જગાડવાની કોશિશ કરતા હતા, જે હ. ઇમામના સેનાપતિઓ સમાવી દેતા હતા. ઉપરાંત હ. ઇમામે આપના શાહઝાદા હઝરત કાયમ અ. ને ચૂનંદા લશ્કરની સરદારી આપી પશ્ચિમ (મધરિબ) ના એક શહેરના બળવાખોરોને નસિહત કરવા રવાના કર્યા. શહેરને ઘેરો નાખવામાં આવ્યો. જેથી બળવાખોરો હઝરત કાયમ અ. ને શરણે આવ્યા, ફાતમિસતાનો વિસ્તાર ટ્રાબ્લીસ, મસીલા અને મિલાન વિગેરે સુધીનો વધ્યો હતો.

બની ફાતિમીઓનું રાજ્ય આ સમયે મિસરથી લઇને બહરે કુલ્માત–રાતા સમુદ્ર અને ખાલદાતના ટાપુઓ સુધી અને બહરે રૂમ–ભૂમધ્ય સમુદ્રથી લઇને સહેરાએ આઝમ–સહરાના રણ સુધી વિસ્તરેલું હતું.

ઇતિહાસ સાથે અબ્બાસીઓની રમત

બની ફાતિમીઓ સતા ઉપર આવ્યા પછી પ્રતિદિન એમના રાજ્યનો વિસ્તાર વધતો જતો હતો, પરંતુ બની અબ્બાસીઓ અને બની ઉમૈયાઓની શત્રુતા ઘટતી નહોતી. ૯૨ વર્ષના ગાળા દરમ્યાન બની ઉમૈયાના ૧૪ બાદશાહો થયા. આ વંશના છેલ્લા બાદશાહ મરવાન અલ હમારના સમય સુધી અને તે પછી અબ્બાસીઓનો એકલે હાથે દૌર શરૂ થયો. તેના અંતકાળ પર્યંત બની ફાતિમીઓ તરફ શત્રુતા ચાલુ રહી. ઇસ્લામી જન સમૂદાયમાં બની ફાતિમીઓની લોકપ્રિયતા વધતી જતી હતી છતા આમ જનતા તેઓની તરફેણમાં એકદમ ઝુકી ન જાય તે માટે બની અબ્બાસીઓએ એક નવીન રાજનીતિ ધારણ કરી. બની અબ્બાસીઓ એ યુગના વિદ્યા અને સાહિત્યના 'મુરબ્બી' ગણાતા હતા અને એ કારણે અનેક વિદ્વાનો અને ઇતિહાસકારોનો આશ્રયદાતા હતા, તેથી એ લોકોને હાથમાં લઇ "હઝરત ઇમામ મૌલાના શાહ મુહમ્મદ મહેદી અ. બની ફાતિમી નથી" એવું ઇસ્લામી જનતા સન્મુખ દેખાડવા માટે તેઓની વંશાવળી સાથે ચેડા કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

બની ફાતિમીઓના વર્ણનમાં સૈયદ અમીરઅલી લખે છે કે "ખલીફ કાહિરબિલ્લાહના સમયમાં બગદાદના આલિમોએ ફત્વો આપ્યો હતો કે હઝરત ઇમામ મૌલાના શાહ મુહમ્મદ મહેદી અ. હઝરત અલી મુરતઝા અને જનાબે ફાતિમાની ઓલાદમાંથી નથી; પરંતુ એ ફત્વો માત્ર દુશ્મનીનું પરિણામ છે. મિક્રેઝી, ઇબ્ને અસીર, અબુલ ફિદા અને ઇબ્ને ખલીકાન જેવા સઘળા તવારિખનવેશોએ "અબ્દુલ્લાહ મહેદી"ને ખરા સૈયદ બની ફાતિમી તરીકે હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે."

૯૦ ઈમામની વંશાવળી

"આસારે મુહમ્મદી" માં જણાવ્યા મુજબ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ની કીર્તિ અને પ્રભાવ દિવસે દિવસે વધતા જોઇને અબ્બાસી ખલીફ મુકતદીરે ઉલમાઓ અને ખતીબોને ભારે લાલચો આપી ઇમામને શહીદ કરવાનો ફત્વો મેળવ્યો અને તેમા ન ફાવતા હ. ઇમામની વંશાવળી ખોટી ઠરાવવાના મિથ્યા પ્રયત્ન કર્યા હતા. અબ્બાસીઓના આ અસત્ય પ્રચારને લીધે મૂળ વસ્તુથી બિન માહિતગાર કેટલાક ઇતિહાસકાર ઊલ્ટી દિશામાં દોરવાઇ ગયા તેમજ અબ્બાસી રાજસતાની લાગવગ તળે દબાએલા ઇતિહાસકારાએ આ પ્રચારને ઉતેજન આપ્યું, છતા પણ સત્ય છુપું ન રહ્યું. એ સાચી મૂળ હકીકત ઉપર વિદ્વાન ઇતિહાસવેતાઓએ પ્રકાશ પાડયો છે. જાણીતા તવારિખનવેશ મિકેઝી લખે છે કે, બની ફાતિમીઓને રાજદ્વારી દ્રષ્ટિએ નબળા બનાવવા માટે બની અબ્બાસી. ઓએ ઉલમાઓને લાલચ આપી આમ જનસમૂહમાં શંકા ફેલાવવા બની ફાતિમીઓની બનાવટી વંશાવળી ઉપર સહીઓ લઇને તેનો પ્રચાર કર્યો હતો."

જાણીતા ઇતિહાસકાર અબુ તાલિબ બગદાદી 'ઉયનુત-તવારિખ' માં દર્શાવે છે કે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. નું નસબ આ પ્રમાણે છે:-અબુલ કાસિમ મુહમ્મદ અલ મહેદી ઇબ્ને અબ્દુલલાહ અરંઝી ઇબ્ને કાસિમ અતકી ઇબ્ને અહેમદ અલ વફી ઇબ્ને મુહમ્મદ અલ વસી ઇબ્નલ ઇસમાઇલ ઈબ્ને જાફર અસ્સાદિક અ. બીજા અનેક સતાધારી ઇતિહાસગ્રંથો પરથી પણ ફાતિમી ઇમામોની વંશાવળીના પુરાવા મળી આવે છે.

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના રાજયકાળના છેલ્લા ભાગમાં ફાસ-ફેઝ અને મઘરિબ તરફના મુલ્કોના ગવર્નરે બળવો ઉઠાવી સ્પેનના બની ઉમૈયાથી મળી જઇને બની ફાતિમીનું નામ ખુત્બામાં ભણાવવાનું બંધ કરી બની ઉમૈયાનું નામ દાખલ કર્યું. આથી હઝરત ઇમામ મહેદી અ. એ આપના જનરલ અેહેમદ બિન બસલયનને તેના તરફ મોકલ્યો; તેઓએ વિદ્રોહી ગવર્નરને હરાવ્યો અને "મઘરિબુલ અકસા" નો આખો પ્રદેશ જીતી લઇ બની ફાતિમી રાજય સાથે જોડી દીધો. "મઘરિબુલ અકસા" એ આજનો "મોરકકો" નો પ્રદેશ છે.

અહલે સુન્નત વલ જમાઅતના ચૂસ્ત અનુયાયી ઇતિહાસકાર સિયુતી લખે છે કે, હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના અદલ ઇન્સાફ અને ઉદારતાના ગુણોને લઇને આપની પ્રજા આપના પ્રત્યે અસીમ પ્રેમ ધરાવતી હતી.

જોમો સિફાર્યો

સ્પેનનો ઉમવી ખલીફા હ. ઇમામ પ્રત્યે ભારે શત્રુતાની નજરે નિહાળતો હતો, તેના ઉપર ચડાઇ લઇ જવાની તૈયારીઓ થઇ રહી હતી, તે દરમ્યાન હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. એ તા. ૧૫મી રબીઉલ અવ્વલ હિજરી સન ૩૨૨ માં જોમો સિફાર્યો. આપે લગભગ ૨૪ વર્ષથી વધુ સમય રાજય કર્યું હતું આપના મુબારક જીસ્મને મહેદીયામાં સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું હતું. આ પછી ઇમામતની મસનદ ઉપર હઝરત ઇમામ કાયમ અ. બિરાજમાન ગયા. સાથે સાથે રાજયસિંહાસને પણ આપશ્રી બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH QA'IM

(A. H. 322-334)

...........O...........

(૧૨)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ કાયમ અ૦

(હિજરી સન ૩૨૨-૩૩૪)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ કાયમ અ. નું પુરું નામ અબુલ કાસિમ મુહમ્મદ બિન અબ્દુલ્લાહ અલ-કાયમ બિઅમ્રિલ્લાહ હતું. આપનો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૨૮૦ ના મોહર્રમ મહિનામાં સલમિયા ખાતે થયો હતો. આપશ્રી તા. ૧૫મી રબીઉલ અવ્વલ, હિજરી સન ૩૨૨માં ઇમામત અને ખિલાફતના તખ્ત ઉપર બિરાજમાન થયા હતા. આપનું નામ "મુહમ્મદ" હતું, પરંતુ આપશ્રી "કાયમ બિઅમ્રિલ્લાહ" ના લકબથી જગપ્રસિધ્ધ થયા છે. આપને હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ મહેદી અ. એ જાંનશીન જાહેર કરી બયઅત લેવાનું ફરમાન કર્યું હતું.

સમકાલિન અબ્બાસી ખલીફાઓ

બગદાદના અબ્બાસી ખલીફ રઝિ બિન મુકતદીર ૩૨૨-૩૨૯, મુતકી બિન મુકતદીર ૩૨૯-૩૩૩ અને મુસ્તકફી બિન મુકતફી ૩૩૩-૩૩૪, હઝરત ઇમામના સમકાલીન હતા.

બનાવટી મહેદી

હિજરી સન ૩૨૨ માં ઇબ્ને તાલુત નામના એક શખ્સે "મહેદી" ના પુત્ર હોવાનો દાવો કરી ત્રિપોલીને ઘેરો નાખ્યો, પરંતુ તેનું પોકળ તુરંતજ બહાર પડી જવાથી તેનાજ સાથીદારો તેનાથી અલગ પડી ગયા. અને તેને મારી નાખ્યો.

"મધરિબુલ અકસા" તરફ પાછો બળવો ફાટી નીકળ્યો. હિજરી સન ૩૨૩-૨૪ માં એ બળવો મોટા વિસ્તારમાં ફેલાઇ ગયો. પરંતુ બની ફાતિમી લશ્કરે તેને દાબી દઇ સુલેહશાંતિ સ્થાપી અને "રીફ" ના ઇદ્રિસીઓને તાબે કર્યા.

જગતનો પ્રથમ ફાતિમી દરિયાઈ કાફલો

હઝરત મૌલાના શાહ કાયમ અ. ને યુધ્ધકળાનો ઘણોજ અનુભવ હતો. આપે આપના પિતાશ્રીની હયાતીમાં અનેક યુધ્ધોમાં લશ્કરના જનરલ તરીકે ભાગ લીધો હતો, આપ યુધ્ધમાં હમેશા મોખરે રહેતા હતા. સુપ્રિસિધ્ધ ઇતિહાસવેતા સૈયદ જસ્ટીશ અમીરઅલીના કથન અનુસાર જગતમાં સૌથી પહેલા મોટામાં મોટો દરિયાઇ કાફલો તૈયાર કરનાર ફાતિમી ખલીફ હઝરત મૌલાના શાહ કાયમ અ. હતા. દરિયાઇ જહાંજો

તૈયાર કરવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે બની ફાતમિઓનાં મુલ્કો ઉપર ઇટાલીઅન ચાંચીઆઓ ચડી આવી લૂટફાટ કરી નાસી જતા હતા, જેનાં પરિણામે પ્રજાને બહુ જ ખમવું પડતું હતું.

ઇટલીમાં ફતેહ.

એક વેળા લાયગોરિયા કાંઠાથી "પીસા" અને તેની અતરાફના સ્થળોએ વસતા ઇટાલિયન ચાંચીયાઓ બની ફાતિમી બારાઓમાં ચડી આવતાં હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. સ.એ, એ ચાંચીયાઓના ઉપદ્રવનો જડમૂળથી નાશ કરવા પોતાના અમીરૂલ બહર (એડમીરલ)ને રવાના કર્યા, જે દક્ષિણ ઇટાલિના "ગેટા" થઇ "જીનોવા" શહેર સુધી પહેચી ગયા. "જીનોવા" શહેર ઘણા લંબા સમય સુધી બની ફાતિમી ખલીફના તાબામાં રહ્યું હતું. "લોમ્બાર્ડી"નો પણ એક ભાગ ફાતિમી કબજામાં આવ્યો હતો.

"તારીખુલ ઇસ્લામ"ના કર્તા સૈયદ ઝાકિર હુસેન લખે છે કે, અબુ યઝીદ ખારજી બળવો ન કરતે તો બની ફાતિમીઓ આખોયે ઇટલી દેશ સર કરી લેત, પરંતુ અબુ યઝીદની બળવાખોર ચળવળ અટકાવવામાં તેઓનું દ્રવ્ય અને સૈનિક બળ ખર્ચાયાથી ઇસ્લામની મહાન ફતેહનું કાર્ય રોકાઇ ગયું.

અબુ યઝીદ "દજ્જાલ"

ફાતિમીઓનું પાટનગર "મહેદિય્યાહ" બંધાઇ તૈયાર થયું, ત્યારે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. એ કોઇ એક વ્યકિતને તીર ફેંકવાનો હુકમ કર્યો અને આ તીર જ્યાં પડયું તે સ્થળે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ.એ એક મસ્જિદ બંધાવી ભવિષ્યવાણી ભાખી કે: "દજ્જાલ અલય લઆનત અહિં આવી પહોંચશે." "ઝહરૂલ મઆની"ના નિર્દેશ અનુસાર અબુ યઝીદ મુખલિદ બિન કયદાદ નામના શખ્સનો પણ એ જ વખતે જન્મ થયો હતો.

'તારિખુલ ઇસ્લામ'ના જણાવ્યા પ્રમાણે અબુ યઝીદનો જન્મ "કસ્તિલિય્યા"માં થયો હતો. બાળવયથી "ઇબાદી" ખારજીઓના સહવાસમાં રહેવાથી તેણે એ પંથ સ્વીકાર્યો હતો. યુવાવસ્થામાં તેણે મોરકકો નઝદીક, તાહિર્ત નામના એક ગામમાં શિક્ષક તરીકેનું પણ કાર્ય કર્યું હતું. તે અન્ય સર્વ ધર્મના અનુયાયીઓને કાફર સમજતો હતો, રાજ્ય સામેની લડાઇને જહાદ–ધર્મયુધ્ધ માનતો હતો. પોતાની નેમમાં ફાવવા માટે તેણે લોકોને વ્યાખ્યાનો આપવાનું પણ શરૂ કર્યું હતું. પરિણામે તેના પક્ષમાં અનેક લોકો ભળી ગયા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ.ના રાજઅમલ દરમ્યાન આ સઘળી તૈયારીઓ કરી લઇ, આપની વફાત બાદ "જબલ" અને "રાસ" નામના સ્થળોએ તેણે બળવો જગાડયો. લોકો તેને "દજ્જાલ" કહેતા હતા અને તેના સમર્થનમાં એક હદીસ ટાંકતા હતા કે "મહેદિય્યામાં 'મહેદી'ના સામે દજ્જાલ ઊભો થશે" પરંતુ તેણે તો લોકો પર પ્રભાવ નાખવાના ઇરાદાથી "શેખુલ મોમનિન"નો લકબ ધારણ કર્યો અને ભારે પરહેઝગાર હોવાનો દંભ કર્યો હતો. ગધેડા સિવાય અન્ય કોઇ પ્રાણીની અસવારી કરતો નહોતો, જેથી લોકોમાં તે "સાહેબુલ હેમાર" તરીકે જાણીતો થયો હતો. લોકોને દેખાડવા ફકત ઉનના વસ્ત્રો પહેરતો હતો; પોતાની દિલચાલ મજબૂત બનાવવા તેણે એક બીજી રાજદ્વારી ચાલબાજી ધારણ કરી બની ફાતિમીઓની સલતનત હાથ કરવાનો તેનો હેતુ હોવાથી, બની ફાતિમીઓ જોડે શત્રુવટ ધરાવતા સ્પેનના ઉમ્વી ખલીફ નાસિર સાથે મિત્રાચારી બાંધવા પોતાના તાબાનાં દેશોમાં ઉમ્વી ખલીફના નામનો ખુત્બો પઢાવવાનું તેણે ચાલુ કર્યું. બરબરી કોમના પણ ઘણા લોકો તેની સાથે જોડાયા હતા.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઇટાલિયનોના મુકાબલામાં ગયેલું નૌકાસૈન્ય અબુ યઝીદના બળવાના કારણે જલ્દી પાછું ફર્યું, છતાં માર્ગમાં સારડીનિયાના ઉપર હુમલો કરી ફિરંગીઓને હાર આપી, અને ત્યાંથી સકલિયા–સીસીલીના કાંઠે આવેલા "કીરકીસિયા" ભણી પ્રયાણ કરી બની અબ્બાસી. એનાં વહાણો સળગાવી દીધા અને પુષ્કળ ધન દોલત હાથ કરી સૈન્ય "મહેદિયા" પાછું ફર્યું.

સકલિયાના વતનીઓની વહારે

"રવઝતુરસફા"માં લખવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. ખિલાફત ઉપર આવ્યા પછી હિજરી સન ૩૨૬ના વર્ષમાં "સકલિયા"ના લોકોએ બની ફાતિમીઓની તાબેદારી વિરુધ્ધ માથું ઊંચક્યું. બની ફાતિમી ગવર્નર સાલિમ ઇબ્ને રશીદ રૈયત જોડે વધારે સત્તાશીલ વર્તન ચલાવવાના કારણે પ્રજામાં અશાંતિ જન્મી હતી. ગવર્નરે આ સમાચાર હઝરત ઇમામની હુઝુરમાં પહોંચાડતા આપે તેની કુમકે ખલીલ ઇબ્ને ઇસ્હાક નામના એક જનરલને મુતજંદા કબીલાવાળાના સૈન્ય સાથે મોકલ્યો. સકલિયા પહોંચતા જનરલ ખલીલની જાણમાં આવ્યું કે પ્રજાના અસંતોષનું કારણ સાલિમની જોહુકમી છે, પ્રજાના દર્દનું કારણ તેણે હ. ઇમામને લખી જણાવતા સાલિમને પદભ્રષ્ટ કરી તેની જગ્યાએ એક બીજો ગવર્નર નિમવામાં આવ્યો.

હિજરી સન ૩૨૩માં હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ કાયમ અ ના જનરલ ઝૈદાને સિકંદ્રિયા –એલેકઝાંડ્રિયા જીતી લીધું. પાછળથી બની ઇખ્શીદના લશ્કરના બળથી ફાતિમી સૈન્યને ત્યાંથી ખસી જવું પડ્યું.

ફરી બળવો.

સકલિયાની પ્રજાની સતામણીનો અંત આવવા છતાં તેઓએ ફરીથી માથુ ઊંચક્યું અને વારંવાર હાર ખાવા છતા હિજરી સન ૩૨૭માં કોન્સ્ટન્ટીનોપલના ખ્રિસ્તી બાદશાહના દરિયાઇ કાફલાને પોતાની કુમકે તેડાવ્યો, પરંતુ સકલિયાના ફાતિમી ગવર્નરે હિજરી સન ૩૨૮માં અબુ સૂર અને બ્લુતના કિલ્લાઓ ફતેહ કરી "જરજન્ટી"ને ઘેરો નાંખ્યો અને બની ફાતિમીઓના નૌકા સૈન્યે ટ્યુનિસ પહોંચી જઇ રૂમીઓના દરિયાઇ કાફલાનો હિજરી સન ૩૨૯માં નાશ કર્યો. આવી રીતે ફીરંગીઓએ પોતાના પક્ષની કંગાળ હાલત થઇ પડેલી જોઇને "જરજન્ટી" અને તેમની પછી આખાયે સકલિયાના વતનીઓએ ફાતિમીઓ પાસે શસ્ત્ર નાંખી દીધા, જેથી આખાયે ટાપુમાં શાંતી પથરાઇ ગઇ.

બાદશાહો અને જાણીતા નરવીરો ઇસમાઇલી મઝહબમાં.

સામાની વંશના બુખારાના રાજ્યકર્તા નસ્ર બિન અહેમદ હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ.ના સમકાલિન હતા. પ્રોફેસર બ્રાઉને લીટરરી હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયામાં (૧) નસ્ત્ર બિન અહેમદ સતપંથી હોવાની નોંધ કરી છે. "સિયાસત નામા"ના મૂળ ફારસી પુસ્તકના ફ્રેન્ચ વિદ્વાન શેફરે કરેલા ભાષાંતરમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે કે પોતાની ધાર્મિક માન્યતા જુદી હોવાના સબબે આ પુસ્તકના કર્તા નિઝામ–ઉલ મુલ્કે સમ્રાટ નસ્ત્ર બિન અહેમદ સામાનીને સતપંથી તરીકે વર્ણવીને તેમની નિંદા કરી છે.

હિજરી સનની ચોથી સદીના આરંભકાળમાં બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ ના હુકમથી ફાતિમી દાઇઓ ખુરાસાન ની આસપાસના મુલકોમાં પ્રસરી ગયા હતા. તેઓમાંના એક ઇસમાઇલી સિધ્ધાંત અનુસાર હુસેન બિન અલી મર્વઝીને બૈયત કરાવી. તેમના ઉત્તરાધિકારી મુહમ્મદબિન

---

૧. જુઓ ભાગ બીજો પાનું ૨૦૨

નખશાબી થયા. તેઓએ સતપંથની પ્રવૃતિઓ ટ્રાન્સઓક્ષેનિયામાં ચાલુ કરી તે પછી 'નફ્સ' માંના અમીર ઉમરાવોને ધર્મના સિધ્ધાંતો સમજાવીને પોતાના પંથમાં ભેળવી લીધા, જેઓ સઘળા જાણીતા હતા અને રાજદરબારમાં માન પામેલા હતા. આ લોકોમાં હાજીબ અયતાસ, અબુબક્ર બિન અસઅશ, અબુ મન્સુર ચંગાની વગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે.

સમ્રાટ નસ્ર બિન અહેમદે મઝહબનો ઉપદેશ કરવા માટે દાઇ અબુલ હુસેનને બુખારા ખાતે તેડાવી, પોતાને ત્યાં મહેમાન તરીકે રાખી પાછળથી તેમને ખિલઅત અર્પી સાલિયાણું બાંધી આપ્યું. ખુરાસાન પ્રગણામાં રાજ્યના ખજાનામાંથી સાલિયાણું મેળવનારા તેઓ પહેલા 'અલ્વી' હતી.

દાઇ હુસેન, સમ્રાટ નસ્ર બિન એહમદ વિરુધ્ધ ઝંડો ઊંચકવાના કાવતરાનો ભોગ થઇ પડતા તેઓનું અવસાન બુખારાનાં કારાગ્રહમાં થયું. આ સમાચાર હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. ને મળતા, બુખારાના બાદશાહ પાસેથી ૧,૧૯,૦૦૦ દીનાર વસુલ કરી બયતુલ માલમાં જમે કરવામાં આવ્યા.

બુખારાના સમ્રાટ નસ્ર બિન અહેમદનો, અબુ અબ્દલ્લાહ જાફર બિન મુહમ્મદ નામનો એક માનિતો કવિ હતો જે "રુદકી" નામે જગમશહુર છે અને ફારસી કાવ્યનો જન્મદાતા તેમજ એ સમયના કાવ્ય સાહિત્યનો મુકટમણી ગણાય છે. કવિ રૂદકી પણ બની ફાતિમીની મહોબત ધરાવતો હતો અને હમેશા 'ઇમામ' ના ગુણગાન ગાતો હતો. "રિયાસત નામા" માં વર્ણવ્યા પ્રમાણે કવિ રૂદકી પણ ઇસમાઇલી હતો.

હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. ના શાસનકાળમાં ઘણા મોટા મોટા રઇસો અને બાદશાહોએ સતપંથ અંગિકાર કર્યો હતો. જો કે બની ફાતિમીઓથી દુશ્મનાવટ ધરાવનારાઓએ હમેશા ઇસ-માઇલીઓ પર અને ઇમામની સલતનત પર આક્રમણ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. બની ફાતિ-મીઓ પણ તેનો યોગ્ય જવાબ વાળતા રહયા હતા.

અબુ યઝીદના જુલ્મો

અબુ યઝીદે પણ હિજરી સન ૩૩૨ માં 'તબસા', 'મરમાજના, 'અરબસ' અને 'સબીબા' કબ્જે કરી લીધા હતા. હઝરત ઇમામે તેને મહાત કરવા લશ્કર મોકલ્યું અને બીજું લશ્કર 'બાજા' તરફ મોકલ્યું. પરંતુ અબુ યઝીદે લશ્કરને હરાવી 'બાજા' માં દાખલ થઇ, માણસો અને બચ્ચાંઓની કતલ ચલાવી. ત્યારબાદ તે ટયુનીસ તરફ આગળ વધ્યો. કયરવાન અને રકાદા, કબ્જે કરી, આફ્રિકામાં લૂંટ આગ અને કત્લેઆમ ચલાવી કેર વર્તાવ્યો. હિજરી સન ૩૩૩ માં ફાતિમી લશ્કરે મહેદિયા આગળ નાકાબંધી કરીને જબરો હુમલો કર્યો. આ હુમલામાં ૭ વખત તે સખત હાર ખાતો રહયો. અંતે હિજરી સન ૩૩૪ ની શરૂઆતમાં તેના માણસોમાં મતભેદ પડતા સઘળા નાસવા લાગ્યા અને ફકત ત્રીસ માણસો તેના સાથે રહયા, આથી અબુ યઝીદ પણ નાસી છૂટયો. તેના માણસોના વિખરાઇ જવાના સમાચાર ગામડાઓમાં મળતા, લોકોએ તેના 'આમીલો' ને કતલ કરી નાખ્યા. તારીખે ઇસ્લામના કથન અનુસાર અબુ યઝીદે ફરી પાછા ઘણા માણસોને એકઠા કરી ખુનામરકી અને લૂંટના હુકમો આપ્યા તેના લશ્કરે હિજરી સન ૩૩૪ ની આખરીમાં ટયુ-નીસમાં દાખલ થઇ ગામને લૂંટી મસ્જિદો તારાજ કરી નાખી. પાછળથી એજ વર્ષમાં ફાતિમી

ફોજે ટયુનીસ કબજે કરી લીધું. અબુ યઝીદે ફરી પાછો ટયુનીસ પર હુમલો કર્યો, પરંતુ તેમા તેણે હાર ખાધી. આ પછી તેણે ફરી લશ્કર એકઠું કરી "સુસા" પર ઘેરો નાખ્યો. આવી રીતે તે વારંવાર પરાજિત થવા છતા પણ તે ફરી ફરી લશ્કર એકઠું કરી મુકાબલો કરવા તૈયાર થતો હતો. તાત્પર્ય કે અબુ યઝીદનો બળવો સમાવવામાં હઝરત ઇમામ કાયમ અ. નો રાજઅમલનો મોટો ભાગ પસાર થતા પામ્યો હતો.

જોમો સિફાર્યો

અબુ યઝીદનો બળવો ચાલુ હતો, તે દરમ્યાન હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. એ જોમો સિફારતા અબુ યઝીદનો ઉપદ્રવ દબાવવાનું કાર્ય હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. પર આવ્યું. આપે ઘણી ધીરજ અને બુધ્ધિપુર્વક એ કાર્ય હાથ ધર્યું. હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. એ તા. ૧૪મી સવ્વાલ હિજરી ૩૩૪ માં જોમો સિફાર્યો. જે વખતે આપની વય આશરે ૫૫ વર્ષની હતી. ૧૨ વર્ષ અને ૭ માસ આપનો રાજઅમલ ચાલ્યો. આપના જીસ્મને મહેદિયા ખાતે સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું. હઝરત ઇમામ અબુ તાહિર મન્સુર અ. એ આપના પિતાશ્રીના પછી રાજસિંહાસન પર બિરાજી 'મધરિબ'નું રાજયતંત્ર હાથમાં લીધું અને ઇસમાઇલીઓના ઇમામે બરહક તરીકે ઇમામતની મસનદે પણ બિરાજમાન થયા.

હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ. ના, હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. હઝરત હમ્ઝા અને હઝરત અદનાન એમ ત્રણ ફરજંદો હતા.

HAZRAT MOWLANA IMAM MANSUR

(A. H. 334-341)

........0.........

(૧૩)

હઝરત મૌલાના ઈમામ મન્સુર અ૦

(હિજરી સન ૩૩૪-૩૪૧)

હઝરત ઇમામ શાહ મન્સુર અ. હિજરી સન ૩૩૪ના વર્ષમાં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા. આપનું પૂરું નામ અબુ તાહિર ઇસમાઇલ મન્સુર બિલ્લાહ અ. હતું. આપનો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૩૦૨માં કયરવાન ખાતે થયો હતો. આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ.એ જ્યારે સિધાર્યા ત્યારે અબુ યઝીદ ખારજી 'કનાઅત' અને 'સુસા' ઉપર ઘેરો નાંખી પડયો હતો. અબુ યઝીદનો બળવો શમ્યો નહિ ત્યાં સુધી તે સમયના રાજકીય સંજોગોને જોતા હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ.ની જીસ્માની વિદાયના સમાચાર હ. ઇમામે બહાર પાડયા નહિં, તેમજ ખલીફપદ પણ જાહેરમાં ધા ણ કર્યું નહિ ઉપરાંત ખુત્બા કે ચલણી સિકકામાં પણ ફેરફાર કરવામાં ન આવ્યો. જે કાંઇ શાહી ફરમાન કે હુકમનામા બહાર પડતા તેમાં "અમીર ઇસમાઇલ જાનશીન" એ પ્રમાણે સહી કરતા હતા.

હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.નો જન્મ આપના દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ.ના શાસનકાળમાં થયો હતો. આપના દાદાશ્રીએ ભવિષ્ય ભાંખ્યું હતું કે "આ બાળક હઝરત નબી મુહમ્મદ સ. અને હઝરત ઇમામ અલી અ.ની નિશાની છે, ફાતિમી વંશના પ્રકાશિત દીપક છે, વિદ્રોહની અગ્નિ તેઓ બુઝાવશે. ઇમામુલ ઇન્સો જીન્ન છે અને ખુદાની ખલ્કતને દજ્જાલના જુલ્મોથી ઉગારશે." ઇતિહાસવેતાઓએ લખ્યું છે કે હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. જીસ્માની રીતે શુરવીર, બુધ્ધિશાળી, શાંત સ્વભાવના, હસમુખા, ઉપરાંત ઉચ્ચ દરજ્જાના કવિ અને ઉમદા ભાષણકાર હતા અને પૂર્વ તૈયારી વિના કલાકો સુધી એકધારું પ્રવચન કરી શકતા હતા.

અબુ યઝીદનો "સુસા" પર ઘેરો.

સલતનત આ સમયે અશાંત વાતાવરણમાંથી પસાર થઇ રહી હતી અબુ યઝીદનો બળવો સંપૂર્ણ નિમૂળ કરવાનો હોઇ હ. ઇમામે પ્રથમ આ કાર્ય હાથ ધર્યું. અબુ યઝીદના "સુસા" પરના ઘેરાથી બની ફાતિમીઓને અન્ય રીતે પણ ઘણું ખમવું પડયું હતું, એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રસંગ જોઇ મઘરિબુલ અકસાના પ્રદેશ ઉપર ઉમ્વી ખલીફ નાસિરે પણ પોતાની સત્તા જમાવી દીધી હતી.

"સુસા" પરનો ચાલુ ઘેરો પ્રજાજનો માટે અસહ્ય થઈ પડયો હોવાથી "સુસા"ના વતનીઓ પણ તેને નિષ્ફળ કરવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા. હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.એ આપના પિતા-

શ્રીની દૈહિક વિદાય પછી રાજ્યની લગામ હાથમાં લેતા વેંત જ લડાયક ખમીર ધરાવનાર શૂરવીરોનું લશ્કર તૈયાર કરી અબુ યઝીદ ખારજી ઉપર ચઢાઇ કરી. 'સુસા'ના વતનીઓનો પહેલેથી જ સહકાર હોઇ બની ફાતિમીઓનું લશ્કરી બળ વધવા પામ્યું. આ અશાંતિના સમયમાં મહેદિયા અને સમુદ્ર કાંઠાના થોડાક કિલ્લાઓ અને ગઢો સિવાય અન્ય કોઇ પ્રદેશ બની ફાતિમીઓના કબ્જામાં રહ્યો નહોતો. આવા વિપરિત સંજોગોમાં પણ હિમ્મત હારી ન જતાં પોતાની પ્રજાના રક્ષણ અને સલામતી અર્થે હ. ઇમામ પોતે પણ લડાઇમાં જાતે બહાર પડયા હતા.

ફાતિમી ફોજની શુરવીરતા—મનસુરિયા વસાવ્યું.

હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.નું લશ્કર સુસા પાસે આવી લાગતાં, એ શહેરના વતનીઓ સાથે ઉપર જણાવ્યા મુજબ જોડાઇને અબુ યઝીદ સામે રણજંગે ઉતર્યું. બની ફાતિમીઓની ફોજે ઘણી શુરવીરતાથી યુધ્ધ કર્યું, અબુ યઝીદ લાંબો સમય ન ટકી શકયો, અને નાસી છૂટયો. નાસેલો અબુ કયરવાન આવી પહોંચતા લોકોએ તેને આશ્રય ન આપ્યો અને તેણે નીમેલા ગવર્નરને પણ શહેરમાંથી હાંકી કહાડયો. છેવટે હિજરી સન ૩૩૪માં પોતાના સાથીદારો સાથે 'કયરવાન'થી બે દિવસના માર્ગ ઉપર આવેલા 'સખીબા'માં પનાહ લીધી અને પુનઃ હુમલા માટે તૈયારી કરવા લાગ્યો. તા. ૨૪મી શાબાનના હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.નું કયરવાનમાં આગમન થયું, તે જ દિવસે અબુ યઝીદ હલ્લો લઇ આવ્યો. પહેલે દિવસે ફાતિમી લશ્કરે જીત મેળવી પરંતુ બીજે દિને તેને પાછું હઠવું પડયું, છતાં સુસા તથા મહેદિયામાં રહી દુશ્મનોનો સામનો કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. આવા કટોકટીના સમયમાં હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. આપની સાથે ફાતિમી ફોજની એક સંખ્યા લઇ જાતે રણભૂમિમાં આવી પહોંચ્યા અને વીરતાપૂર્વક જંગમાં ઝઝુમ્યા. અંતે અબુ યઝીદથી ટકી શકાયું નહિ. તે ફરી ભાગ્યો પરંતુ ફરી નવી લશ્કરી સામગ્રી સાથે તેણે ૧૫મી મહોર્રમના કયરવાન મુકામે દેખાવ દીધો આ વેળા પણ દારૂણ યુધ્ધ થયું; અંતે અબુ યઝીદ હારીને નાસી ગયો. હ. ઇમામે બની ફાતિમીઓના એ વિજય સ્થાન પર એક શહેર વસાવી તેને "મન્સુરિયા" નામ આપ્યું.

અબુ યઝીદનો અંત.

હિજરી સન ૩૩૫માં દાઅવત કાર્યને વ્યવસ્થિત કરી જુદા જુદા પ્રદેશોમાં હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.એ દાઇઓ રવાના કર્યા ઠેર ઠેર બની ફાતિમીઓનાં થાણા બેસી ગયા અને પ્રતિદિન ઇસમાઇલી વસ્તી વધવા લાગી. ટોળેબંધ લોકો મઝહબમાં દાખલ થવા લાગ્યા

પરંતુ અબુ યઝીદ ખારઝીનો ત્રાસ સદંતર નાબૂદ તો થયો નહોતો તેથી હઝરત ઇમામે એ ત્રાસ સદાને માટે દૂર કરવા તા. ૨૦મી રબીઉલ અવ્વલના વીર લડવૈયાનું સૈન્ય લઇ તેની પૂંઠ પકડી અને જંગલ અને પહાડોની દરકાર કર્યા વિના તેની પાછળ વધતા ગયા, એટલે સુધી કે સુદાનના એક એવા ઉજ્જડ સ્થળે આવી પહોંચ્યા કે જ્યાં પાણીની એક પખાલની કિંમત એક દીનાર પડતી હતી. એ દરમ્યાન હ. ઇમામ મન્સુર અ જીસ્માની રીતે બીમાર થતાં આપે ઉમર્ત નામના ગામમાં નિવાસ કર્યો. આ તક જોઇ અબુ યઝીદે 'મસીલા'ને ઘેરો નાંખ્યો, પણ હ. ઇમામ સાજા થતાં જ મસીલા પાસે આવી પહોંચ્યા અબુ યઝીદ ઘેરો ઊચકી નાસી છૂટયો. અને કતામાના એક કિલ્લામાં ભરાઇ બેઠો. હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. ત્યાંપણ જઇ પહોંચ્યા. બની ફાતિમી સૈન્ય વીરતાપૂર્વક કિલ્લા ઉપર હુમલો કરી અબુ યઝીદને બહાર આણી હઝરત ઇમામ પાસે હાઝર કર્યો. અંતે તેનો અંત આવ્યો.

"હકાયકુલ અખ્બાર" ના કર્તા લખે છે કે અબુ યઝીદ ખારજી નાસ્તિક હતો અને તેણે તથા તેના સાથીઓએ હૃદય હલવી નાંખે તેવા અત્યાચારો કર્યા હતા.

ઇબ્ને ખલીકાનનું કથન

ઇબ્ને ખલીકાન પોતાના ઇતિહાસિક પુસ્તકમાં જણાવે છે કે:–

"અબુ યઝીદ ખારજીને હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. એ જે દિન પરાજિત કર્યો તે વેળા હું તેમની સાથે હતો. જેમ જેમ અમો આગળ વધતા જતા હતા તેમ તેમ પોતાના હાથમાંના બે ભાલા એક પછી એક ઇમામ ફેંકતા જતા હતા અને હું તે ભાલા ઝમીન પરથી ઉંચકી, ખંખેરી તેમને આપતો જતો હતો. એક સારા શુકન તરીકે એ ઘટનાને જણાવતા મેં (અબુ જાફર) એક કાવ્ય ચરણ ટાંકયું, જેનો ભાવાર્થ એ હતો કે "તેણી પોતાના હાથમાંની લાકડીઓ આમ તેમ નાખતી આગળ વધતી જતી હતી એટલે સુધી કે દૂર દુરનો પ્રદેશ તેનું નિવાસભુવન બની ગયું.... અને જો કે એ નિવાસ વિદેશમાં હતો, તો પણ વતન તરફ પાછો ફરતો પ્રવાસી પોતાનું ઘર જોઇ આનંદ પામે છે તે પ્રમાણે તેને લાગ્યું."

મજકુર કાવ્યપદ સાંભળી ઇમામે ફરમાવ્યું:–"અબુ જાફર આજની ઘટનાને એના કરતાયે વધુ સુયોગ અને ઉચ્ચતર વચન હેઠળ મુજબ છે, તે ત્હેં શા માટે ન ટાંકયા? હું તને એ યાદ અપાવું છું કે:–

"અને અમોએ મુસા તરફ વહી મોકલી કે તારી લાકડી તું નીચે ફેંક. પછી જે જુઠી વસ્તુઓ તેઓ (જાદુગરો) એ બનાવી હતી, તે સઘળી તે ગળી ગઇ, પછી સત્ય સાબિત થયું ને તે અસત્ય નાબુદ થયું."

આ સાંભળી અબુ જાફરે કહ્યું:–"યા મૌલાના! આપ હ. રસુલિલ્લાહના લાડીલા છો. આપ એકલાજ ઇલાહી ઇલમના જ્ઞાન ધરાવનારા છો, આપનું કથન સત્ય છે."

મનસુરિયામાં સત્કાર

અબુ યઝીદ ખારજીનો ફસાદ સમ્યા પછી હિજરી સન ૩૩૬ ના મહોર્રમની તા. ૨૩ મીએ વિધિસર હઝરત ઇમામ મન્સુર રાજ્યસિંહાસને બિરાજમાન થયા અને દરેક સ્થળે ખિલાફતના સમાચાર રવાના કરવામાં આવ્યા. સફર માસની ત્રીજી તારીખે અમીર ઉમરાવોને સાથે લઇ હ. ઇમામ મન્સુરિયા બાજુ રવાના થયા. જે કબીલાવાળાઓ ફરી ગયા હતા, તેઓ માર્ગમાં મળ્યા અને પોતાની ભૂલ માટે તેઓએ પશ્ચાતાપ કરી ક્ષમા યાચી હ. ઇમામે ઉદાર દિલે તેઓને માફી બક્ષી. ત્યારપછી આપશ્રી "મનસુરિયા પધારતા આપના શાહઝાદા હઝરત મોઇઝ અ. એ દબદબા-ભર્યો સત્કાર કર્યો

ફાતિમી સલતનતના સિકકાઓ

બની ફાતિમીઓએ પોતાનો રાજ્યઅમલ શરૂ થયો ત્યારથીજ પોતાના નામના ચલણી સિકકાઓ શરૂ કર્યા હતા. જેમાના કેટલાક સિકકાઓ પશ્ચિમ દેશના મ્યુઝિયમ–સંગ્રહસ્થાનમાં તેમજ ખાનગી વ્યકિતઓ પાસે અજેય મૌજુદ છે. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. અને હઝરત ઇમામ શાહ કાયમ અ ના સમયમાં પણ અન્ય સિકકાઓ ઉપરાંત દીનાર પણ ચાલુ હતા. હઝરત ઇમામ કાયમ અ.ના સમયની સોનાની દીનાર સિજિલમાસાની ટંકશાળમાં પાડવામાં આવી હતી. હઝરત ઇમામ મન્સુર અ ના સમયની સોનાની ૦ દીનારના આગલા ભાગમાં પવિત્ર કલમો

અને પાછલા ભાગમાં "અલ-મન્સુર બિલ્લાહ અલ-ઇમામ અમીરૂલ મોઅમિનીન" કોતરવામાં આવ્યું છે. આ દીનાર હ. ઇમામના પાટનગર "મન્સુરિયા"ની ટંકશાળમાં પાડવામાં આવી હતી તેનો ઉલ્લેખ પણ તેમાં કોતરવામાં આવ્યો છે.

ફઝલનો અંત.

અવરાસના પર્વતોમાં અબુ યઝીદ ખારજીના પુત્ર ફઝલે બળવો જગાડયો, અને દુશ્મને કસ્તીલા અને કફસા તથા તેની આજુબાજુના બે ગામો પણ જીતી લીધા તેમજ બરબરીઓ તથા બાકી રહેલા કેટલાક અન્ય બળવાખોરો પણ તેની સાથે જોડાયા. આ સમાચાર હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.ને મનસુરિયામાં મળતાં, આપે એક મોટી ફોજ સહિત શાહઝાદા હઝરત મોએઝ અ.ને સાથે લઇ "અકસરે કસીફા" તરફ રવાના થયા અને તા. ૨૮મી સફરની સાંજે "હસન-માવાસ" નામની જગ્યાએ મુકામ કર્યો. સવાર પડતાં બન્ને લશ્કર વચ્ચે મુકાબલો થયો. આ યુધ્ધમાં શાહઝાદા હઝરત મોએઝ અ.ને સરદારી આપવામાં આવી હતી. એ સમયે આપની વય માત્ર ૧૭ વર્ષની હતી, અને યુધ્ધભૂમિમાં આપે પહેલી જ વાર સરદારી લીધી હતી. શત્રુદળ વચ્ચે શાહઝાદા હઝરત મોએઝ અ. વીરતાપૂર્વક જંગ ખેલી અને આપે "હસનમાવાસ" સર કરી લીધું.

વિજય મેળવી હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.ની હુઝુરમાં શાહઝાદા મોએઝ અ. પધારતાં હ. ઇમામે આપને પ્રેમથી આલીંગન કરી લલાટે ચુંબનો આપ્યા. હવે ઇમામ જાતે યુધ્ધમાં ઉતર્યા બન્ને પક્ષો વચ્ચે હવે ખૂબ યુધ્ધ થયું અંતે ફઝલની ફોજ નાસવા લાગી. આ નાસભાગમાં ફઝલ કેદ પકડાયો, અને અબુ યઝીદના ત્રાસનો સમૂળગો અંત આવી ગયો.

ગવર્નર હસન બિન અલી કલ્બી

અબુ યઝીદના બળવા દરમ્યાન મગ્રિબુલ અકસાના ગવર્નરે બેવફા થઇને અંદલુસ-એન્ડુ-લુશિયા (દક્ષિણ સ્પેન)ના ઉમ્વી ખલીફ નાસિરના નામનો ખુત્બો પડાવવાનું ચાલુ કર્યું હતું. તેને તાબે કરવા હ. ઇમામે લશ્કર મોકલતાં, તે નાસી ગયો. લશ્કરે તાહિર્ત જીતી લીધું. સકલિયા-સીસીલીની પ્રજાનો પણ બળવો દાબી દઇને ખંડણી લેવાની શરતે સુલેહ કરવામાં આવી અને હસન બિન અલી બિન અબીલ હુસેન કલ્બીને ત્યાંનો ગવર્નર બનાવી રવાના કરવામાં આવ્યા, તેઓએ બળવાખોરોને બરાબર ઠેકાણે પાડયા. રૂમના વડા ધર્માધ્યક્ષ-રાહિબે પણ ત્રણ વર્ષની ચઢેલી ખંડણી હ. ઇમામને ભરપાઇ કરી,. પરંતુ ઇસ્તમ્બુલ-કોન્સ્ટન્ટીનોપલના ખ્રિસ્તી બાદશાહે સમુદ્ર માર્ગે સકલિયા ભણી લશ્કર મોકલ્યું, જે ઓરનિત-ઓરાન્ટો ખાતે ઉતર્યું. હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.ના એક સેવક ફરખને આ સમાચાર મળતાં, એક બળવાન દરિયાઇ કાફલો લઇને તે ગવર્નર હસન બિન અલી કલ્બીની કુમકે પહોંચી ગયો. પોતાના સૈનિકોને હ. ઇમામના કાફલા સાથે જોડી દઇને કલોરિયા-કેલેબ્રિયા ઉપર ગવર્નર હસને જોશભેર ધસારો કર્યો અને રૂમીઓનો મુકાબલો કરવા લશ્કર પણ એકદમ આગળ ધપ્યું. બની ફાતિમી ફોજનો દોર-દમામ જોઇને લડયા વિના દુશ્મનો "બારા" ભણી નાસી ગયા

કલોરિયાનો વિજય

શિયાળો આવી લાગતાં હસન પાછા મસીના ખાતે વળી આવ્યા અને ઉનાળાનો આરંભ થતાં ફરી તેઓએ કલોરિયા ઉપર હલ્લો કર્યો. હિજરી સન ૩૪૦ના ૯મી ઝિલહજના દિને "જરાજા" આગળ રૂમીઓની સખત હાર થતાં, રૂમના બાદશાહ કોન્સ્ટનટાઇનને સુલેહ કરવાની

ફરજ પડી. ત્યાંથી રવાના થઇ 'રીયુ" નામનું એક શહેર સર કરી ગવર્નર હસને એ શહેરના મધ્ય ભાગમાં એક ભવ્ય ઇબાદતગાહ ચણાવી.

કસીરિયાના વિજયની ખુશાલીમાં અબુ જાફર મર્વરૂદીએ હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. ની હુઝુરમાં એ અવસરની મુબારકી આપનારી કવીતા પેશ કરી હતી. રવઝતુસ્સફાના કર્તા મીર ખોંદ પોતાના પુસ્તકમાં તેમાંના એક કાવ્યપદનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે લખ્યો છે :-

"ઉમેદ રાખું છું કે આપની આંખોના નૂર ચશ્મ હઝરત મોએઝ લેદીનિલ્લાહનું બખ્તાવર નામ મુબારક મક્કા અને મદીનાના મિમ્બર ઉપર કોતરાશે અને ઇસ્લામી સલતનતના ખલીફ તરીકે દીનારો અને દિરહમો ઉપર તેઓ નામદારનું નામ લખવામાં આવશે અને "ઇમામત"ના બુર્જમા તેઓશ્રી મુકુટમણી સમ દીપી નીકળશે."

હસન બિન અલી કલ્બીના ફાતિભર્યા વિજય પછી બની ફાતિમીઓ તરફથી તેમને સક. લિયા અને તેની અતરાફના મુલ્કો સોંપી એક ખંડણિયા સુબા તરીકે નીમવામાં આવ્યા અને હસનના ખાનદાને એ ઓધ્ધો લાંબા કાળ પર્યંત ભોગવ્યો. આ ખાનદાનના છેલ્લા અમીર હસનના સમય દરમ્યાન હિ. સ. ૧૧૫૨ માં કાઉન્ટ રોજરે સકલિયા પાછું જીતી લીધું હતું.

સુકલિયામાં બની ફાતિમાનો સિક્કો બેસેલો હોવા છતાં વારંવાર બળવા થતાં હોવાથી, તેનો લાભ લઇ મોરક્કો અને મધરિબ આફ્રિકાના બની ઇદ્રીસના તાબા હેઠળના પ્રદેશ ઉપર સ્પેનના ઉમ્વી રાજ્યકર્તા નાસિરે કબ્જો કરી લીધો હતો જો કે આજે અલજિરીયા તરીકે ઓળ. ખાતો મગરિબનો મધ્ય પ્રાંત બની સન્હાજના હાથમાં હતો, જેઓ બની ફાતિમીઓના અડગ મિત્રો અને વફાદાર અનુયાયીઓ હતા. એ પ્રાંતની હકુમત એ સમયે ઝીરી બિન મિનાદના હાથમા હતી, જેણે અલજિરીયાની રાજધાની વસાવી હતી.

જોમો સિફાર્યો

ફાતિમી સલતનતને ઉપરના સંજોગોમાં સુવ્યવસ્થિત કરવાની જરૂરત હતી, એવામા હઝરત ઇમામ મન્સુર અ.એ અબુ યઝીદને કયરવાનમાંથી હાંકી કહાડયા અર્થે તેની નજદીકના રણમેદાનમાં વિજય મેળવી યાદગાર તરીકે આપના નામ પરથી વસાવેલા મનસુરિયા ખાતે હિજરી સન ૩૪૧માં જોમો સિફાર્યો અને આપના મુબારક જીસ્મને ત્યાં જ સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું.

Hazrat Mowlana Imam Shah Mu'izz
" " " " Aziz
" " " " Hakim Bi-amri'llah
" " " " Zahir
" " " " Mustansir
" " " " Nizar

PART IV
EGYPT & IMAMAT

ભાગ ૪થો
મિસર અને ઈમામત

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ મોઇઝ અ૦
" " " " અઝીઝ અ૦
" " " " હાકિમ બિઅમ્રિલ્લાહ અ૦
" " " " ઝાહિર અ૦
" " " " મુસ્તનસિર અ૦
" " " " નિઝાર અ૦

HAZRAT MOWLANA IMAM MU'IZZ

(A. H. 341-365)

.........()..........

(૧૪)

હઝરત મૌલાના ઈમામ મોએઝ અ૦

(હિજરી સન ૩૪૧-૩૬૫)

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. નું પૂરું નામ અબુ તમીમ મઆદ હતું. રાજ્યાસને બિરાજતી વેળાએ હ. ઇમામે "મોએઝ લે દીનિલ્લાહ" લકબ ધારણ કર્યો હતો. આપનો જન્મ મધરિબ આફ્રિકાના "મહેદિયા" નામના એક શહેરમાં હિજરી સન ૩૧૯ના રમઝાન માસની ૧૧મી તારીખે થયો હતો. હિજરી સન ૩૪૧ના સવ્વાલ માસના ચાંદના દિને આપશ્રી ઇમામતની મસનદે બિરાજમાન થયા હતા. આપશ્રીનો રાજ્યઅમલ ૨૩ વર્ષ અને ૬ મહિના રહયો હતો અબ્બાસી ખલીફાઓમાંથી મુતી'અ બિન મુકતદિર ૩૩૪-૩૬૩ અને તા'ઇ બિન મુતી'અ ૩૬૩-૩૮૧ હ. ઇમામના સમકાલીન હતા.

બની ફાતિમીઓના દારૂલ ખિલાફતને મિસરમાં સ્થાપનાર હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના કેટલાક જુદા જુદા સિકકાઓ સચવાયેલા આજે મળી આવે છે, તેમા હિજરી સન ૩૪૭ના સિકકામાં પવિત્ર કલમા ઉપરાંત વચલા વર્તુળમાં "વ અલિયુન અફઝલુન વસિયીન વ વઝીરે ખયરૂલ મુરસલીન" એ શબ્દો કોતરેલા છે બીજા વિભાગમાં "અલ મોએઝ લે દીનીલ્લાહ અમીરૂલ મોમિનીન" અને છેક અંદરના વર્તુળમાં તથા વચલા દાયરામાં "દઆઉલ ઇમામ મઆદ લ તવહિદુલ્લાંહહુસ્સમદ" અને હાંશિયામાં "બિસમીલ્લાહ" શબ્દ પછી ટંકશાળના સ્થળ તરીકે મન્સુરિયા અને સિકકા પાડવાની સાલ ૩૪૭ કોતરેલા છે. આ સિકકાનું વજન ૬૨ ગ્રેન (ઘઉંભાર) છે.

મિસરની ટંકશાળમાં હિજરી સન ૩૬૩ માં પાડેલી દીનારો ફકત ટંકશાળના નામના અપવાદ સિવાય મન્સુરિયાની દીનારો પ્રમાણેની જ છે. દારૂલ ખિલાફત મિસરમાં છાપવામાં આવેલા સિકકામાં આ દિનાર સર્વથી પહેલી છે. જેને અંગે મિસરની ચડાઇની ગાઝી જૌહરે ફતેહ કરી તેની અને નવીન શહેર કેરો બાંધવાની યાદગીરી એ દીનાર પૂરી પાડે છે. આ પ્રસંગે એ પણ જણાવવાની જરૂરત છે કે ગાઝી જૌહર મિસર ફતેહ કરવા મહેદિયાથી રવાના થયા તે પ્રસંગે હિજરી સન ૩૫૮માં પાડેલી સોનાની દીનારો પણ મળી આવે છે.

હ. ઇમામની ફઝીલત

"મધ્ય યુગનો ઇતિહાસ" ના કર્તા મી લેન પુલ લખે છે કે મિસર વિજેતા હઝરત ઇમામ અલ-મોએઝ અ. બની ફાતિમીઓના ઇતિહાસમાં એક નવું પાનું ઉમેરે છે. આપ જન્મથી જ રાજદ્વારી પ્રકૃતિવાળા હોઇ એક પ્રખર-રાજનિતીજ્ઞ હતા. હ. ઇમામનું વિદ્યાજ્ઞાન એટલું તો વિશાળ હતું કે આપ અરબી ભાષામાં કાવ્યો લખતા અને સાહિત્યમાં રસ લેતા હતા. આપે યુનાની

ભાષાનો પણ અભ્યાસ કર્યો હતો અને બરબર તેમજ સુદાની ભાષાઓ પણ જાણતા હતા ઉપરાંત પૂર્વ યુરોપ વાસીઓ સાથે વાતચીત કરી શકવા માટે સ્લાવોનીક ભાષાનું પણ આપે જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. આપનું. વકતૃત્વ અજોડ હતું. હ. ઇમામના અનેક જીસ્માની ગુણોમાં અદલ ઇન્સાફ માટેનો આપનો અનહદ પ્રેમ ખાસ નોંધપાત્ર હતા.

દેશનું બંધારણ અને સુવ્યવસ્થા

હ. ઇમામના અનુપમ રાજ્યામલ દરમિયાન મધરિબ આફ્રિકાએ ઘણી પ્રગતી કરી હતી. પ્રજાની સુખશાંતિના દરેક સાધનોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી જેના પરિણામે લોકોનું જીવન સુખમય અને નચિંત બન્યું હતું. દેશની આંતરિક અશાંતિને આપે મજબૂતીથી દાબી દીધી અને દરેક કાર્ય માટે કાયદા કાનૂન મુકરર કર્યાં. પ્રાંતોની જાતે મુલાકાત લઇ જીલ્લાવાર વ્હેંચણી કરીને તેના પર અનુભવી. ઠરેલ અને યોગ્ય અમલદારો નિમ્યા. ઉપરાંત આપે "નિઝામિયા" અને 'મિલિશિયા' સૈન્ય પણ તૈયાર કર્યું. "નિઝામિયા" સૈન્ય કાયમ માટે રહેતું હતું, જ્યારે 'મિલિશિયા' સૈન્યના યુધ્ધ વખતે ભરતી કરવામાં આવતી હતી. "મિલિશિયા" ફોજમાં લડાયક કોમના લોકો દાખલ થતા હતા. રાજ્યને લશ્કરી ધોરણે મજબૂત બનાવવામાં આ બન્ને સૈન્યે ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. દરિયાઇ કાફલો પણ વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યો હતો અને વ્યાપાર હુન્નરને ઘણું ઉતેજન મળતું હતું.

હ. ઈમામની ઉદારતા અને ક્ષમાવૃતિ

અબુ યઝીદના ફિતનામાં સંડોવાયેલા બરબરી કબીલાના કેદીઓ અને અન્યોને હઝરત ઇમામ મોએઝ અ, એ રાજસિંહાસને આવતા જીવતદાન આપ્યું અને તેના સૈન્યના બાકી રહેલા સરદારોને પણ માફી બક્ષી હ. ઇમામનું કૃપા ભરેલું વર્તન જોઇ મુહમ્મદ બિન ખિઝર તથા બીજાઓએ દઅવત કબૂલ કરી, વફાદારીના સોગંદ લઇને હ. ઇમામના હાથ ઉપર એજ સ્થળે બયઅત કરી.

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ની ખિલાફત દરમ્યાન અનેક મહત્વના બનાવોમાં મિસરના વિજય પછી તેના સિપેહસાલાર ગાઝી જોહરે કેરો શહેર વસાવ્યું અને ત્યાર પછી ફાતિમી સલ. તનતના "દારૂલ ખિલાફત" તરીકે એ શહેરને હ ઇમામે પસંદ કર્યું. આ સ્થાને મિસરની એ યુગની રાજકીય સ્થિતિનું અવલોકન કરવાની જરૂર છે.

ગુલામ કાફુર અંગરક્ષક

"એ શોર્ટ હિસ્ટરી ઓફ ધી ફાતિમીડ ખિલાફત" કર્તા મી. ઓલિયરી જણાવે છે કે મિસર ખાતે હિજરી સન ૩૩૫ માં ઇખ્શીદ મુહમ્મદ બિન તુગ્ઝનું અવસાન થયા પછી તેનો પુત્ર અબુલ કાસિમ ઉન્જુર ગાદી ઉપર આવ્યો. આ સમયે તેની ઉમર ૧૫ વર્ષની હતી. મર્હૂમનો હબસી ગુલામ કાફુર દેખાવે બિહામણો, શરીરે ભારી અને કદરૂપો હતો. તેને ૧૦ વર્ષની ઉમરમાં એક મિસરી અમીરે ખરીદયો હતો, એક વખતે બાદશાહની હુઝુરમાં કાફુરના હાથે અમીરે ભેટ મોકલાવતા તેણે કાફુરને રાખી લીધો અને એ પછી તે ધીમે ધીમે આગળ વધતો ગયો. પ્રથમ તે ઇખ્શીદીના હરમમા સેવા કરતો હતો. પરંતુ પાછળથી રાજદ્વારી કાર્ય તેની પાસેથી લેવામાં આવ્યું. તેણે પોતાના મિલનસાર સ્વભાવથી અને મીઠા વચનોથી રાજ્યના દરેક કર્મચારી સાથે મિત્રતા સાધી લીધી અને છેવટે ઇખ્શીદીએ પોતાના બે પુત્રોના અંગરક્ષક તરીકે તેની નિમણૂંક કરી.

કાફુરના કાવાદાવા

મિસરનો અમીર ઇખ્શીદી મરણ પામતા રાજ્યમાં બળવો ફાટી નીકળ્યો. કાફુરે દુરઅંદેશી વાપરી બળવો દાબી દેવાથી રાજ્ય અને પ્રજા બન્નેમાં તેની લોકપ્રિયતા વધી ગઇ. રાજ્યમાંની અશાંતિ હજી પૂરેપૂરી શમી નહોતી, એવામા ખબર મળ્યા કે હમદાન કબીલાવાળો સૈફુદ્દવલા અલી શામના પાટનગર દમિશ્કનો કબજો કરી હમલા ઉપર ચઢાઇ લઇ આવે છે. એક મોટા લશ્કર સાથે તેનો મુકાબલો કરવા કાફુર જાતે બહાર પડયો. બન્ને પક્ષનો ભેટો થતા અલી હમદાની પરાજિત થઇ નાસી છૂટયો. બીજી તરફ લૂંટનો પુષ્કળ માલ હાથ કરી કાફુર મિસરમાં પાછો ફર્યો. આ વિજયે તેની ખ્યાતિમાં ઘણો વધારો કર્યો. જો કે રાજ્યબંધારણ અનુસાર તે કંઇ સત્તા ધરાવતો નહોતો તો પણ કુનેહથી સઘળું કામકાજ તેના હાથમાં આવી પડયું. પ્રજાજનોમાં કાફુર હવે "ઉસ્તાદ" ની સંજ્ઞાથી ઓળખાવા લાગ્યો. સમય જતા જુમ્માની બંદગીના ખુત્બામાં પણ તેનું નામ લકબ સાથે લેવામાં આવ્યું. સગીર રાજા ઉન્જુર મોટો થતો ગયો તેમ તેમ વાલીપદ ભોગવતા કાફુર અને રાજા વચ્ચે અણબનાવ થતા છુપી દુશ્મની વધવા લાગી અને બન્ને અરસપરસ કાવાદાવા કરવા લાગ્યા. અંતે હિજરી સન ૩૪૯ માં ઉન્જુર કાવત્રાંઓનો ભોગ થયો, કાફુરે તેને ઝેર આપેલું હોવાથી તેનું મરણ થયું.

ઇતિહાસકાર મિકેઝી લખે છે કે કાફુરે સઘળી સતા પોતાના હાથમાં રાખી રાજ્યાસને ઉન્જુરના નાના બંધુ અબુલ હસન અલીને બેસાડયો. નામ ખાતરના આ રાજાને તેણે ૪ લાખ દીનારનું વર્ષાસન બાંધી આપ્યું. પણ ખરી રીતે રાજ્યનું આખુંય તંત્ર કાફુરના હાથમાં હતું, નવા રાજાની વય ૨૩ વર્ષની થવા આવી તો પણ તે કોઇની મુલાકાત લઇ શકતો નહોતો; કારણ રાજમહેલમાં તેને પૂરી રાખવામાં આવ્યો હતો હિજરી સન ૩૫૫ માં તેનું પણ અવસાન થયું. તે સમયે કાફુરે ઝેર આપેલું હોવાની શંકા પ્રજાના મનમાં ઉત્પન્ન થઇ હતી.

ગુલામ કાફુર–મિસરના અમીર તરીકે

અમીર અબુલ હસન અલીના મરણ પછી થોડા સમય પર્યંત બગદાદના ખલીફની સંમતિવાળા રાજ્યકર્તા વિનાનું મિસર ખાલી રહ્યું, જો કે રાજ્યની સર્વ સત્તા આગળ જણાવ્યા મુજબ કાફુરના તાબામાં હતી કેટલોક સમય વહી ગયા બાદ મિસરના અમીર તરીકે બગદાદના ખલીફ તરફથી ખિલ્અતનો મળેલો ઝબ્બો તેણે હિજરી સન ૩૫૫ના સફર મહિનાની ૧૦મી તારીખથી જાહેરમાં પહેરવાનું ચાલુ કર્યું.

કાફુર જ્યારે આ રીતે મિસરનો અમીર થયો ત્યારે હઝરત ઇમામ મોઇઝ અ.એ પોતાના કેટલાક દાઇઓને તેના પાસે મોકલાવ્યા, જેઓનું તેણે પોતાના દરબારમાં સુંદર રીતે સન્માન કરીને માન સહિત મુલાકાત લીધી તથા બની ફાતિમી ખલીફ તરીકે હ. ઇમામ સાથે વફાદાર રહેવા માટે બયઅત કરી, એટલું જ નહિ પણ પોતાના હુઝુરિયા અને રાજ્યના મુખ્ય ઓધ્ધેદારો પાસેથી પણ વફાદારીનું વચન લેવરાવ્યું. આ એલચી મંડળની મુલાકાતના પરિણામે બની અબ્બાસીઓનાં વડપણમાંથી નીકળી બની ફાતિમીઓની છત્રછાયા કાફુરે સ્વીકારી.

કાફુરના અંતિમ દિવસો

કાફુરે કુલ્લે ૨૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું, જેનો અર્ધો ભાગ ઇખ્શીદી મુહમ્મદ બિન તુગ્ઝના બે શાહઝાદાના "ઉસ્તાદ" કે વાલી તરીકે અને બાકીનો અર્ધો ભાગ સ્વતંત્ર 'અમીર' તરીકે તેણે ગાળ્યો હતો.

પોતાનાં શાસનકાળનાં અંતિમ સમયે તે પ્રજાજનોમાં અપ્રિય થઇ પડયો હતો, એને એશઆરામમાં પડી ગયેલો હોવાથી રાજકર્મચારી તરીકેની તેની બુધ્ધિ મંદ પડવા લાગી હતી. અગાઉ હમદાનીઓને હાર આપવામાં જે પરાક્રમ કાફૂરે દેખાડયું હતું, અને ફાતિમીઓને મિસર પર ચઢાઇ લઇ આવવામાંથી રોકવા માટે જે સફળતાભરી બુધ્ધિ તેણે દેખાડી હતી, તેવી કુશળતા તે પાછળના જમાનામાં દેખાડી શકયો નહિ. તેનો પ્રભાવ દિવસે દિવસે ઘટતો જતો હતો. જ્યારે બીજી બાજુ શામમાં કરમતીઓ બળવાન થવા લાગ્યા. મકકા જતા મિસરી યાત્રાળુઓના કાફલા તેઓ લૂંટી લેતા હતા. કાફુરે તેઓને કંઇ શિક્ષા કરી નહિ ન્યુબિન્યાવાસીઓ પણ મિસરની દક્ષિણે આવેલા મુલ્કોમાં ભારે લૂંટફાટ કરતા હતા; તેઓને પણ કાફુર અટકાવી શકતો નહિં.

મિસરમાં અંધાધુંધી

આ સમય દરમિયાન નાઇલ નદીમાં પુર ન આવવાથી મિસરમાં દુકાળ પડયો. પ્રજા અતિશય પીડાવા લાગી. શામમાં કરમતીઓની લૂંટફાટ અને ખુનામરકી વધતી ગઇ. કરમતીઓનાં ઉપદ્રવને શમાવવા ગયેલા તુર્કી અને યુનાની સૈન્યને પગાર બરાબર ન મળતાં તેઓમાં પણ અસંતોષ ફેલાયો. આવી પરિસ્થિતિ દરમ્યાન હિજરી સન ૩૫૬ના જમાદીયુલ અવ્વલમાં કાફુર મૃત્યુ પામ્યો.

કાફુરના મરણ પછી મિસરમાં અંધાધુંધી વધી ગઇ. નવા અમીરની નિમણુંક માટે દરબાર ભરવામાં આવ્યો પણ તેનું કંઇ પરિણામ આવ્યું નહિ. ઇખ્શીદ મુહમ્મદ બિન તુગ્જના એક પૌત્ર અબુલ ફવારિસ અહેમદની પસંદગી કરવામાં આવી, પરંતુ રાજકારોબાર તો કાફુરના સમયના વડા વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતની સતામાં રહ્યો, એવામાં કરમતીઓના હાથમાંથી છૂટીને હુસેન બિન અબ્દુલ્લાહ બિન તુગ્જ મિસર આવ્યો. તુર્કી લશ્કરે તેનો સત્કાર કરી પોતાના વડા જનરલ તરીકે તેને સ્વીકાર્યો, તરતજ તેણે વડા વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતને કેદ કરી તેની પાસેથી નાણાંની એક મોટી રકમ કઢાવી. તે પછી તે શામ તરફ પાછો ચાલ્યો ગયો.

મિસરી પ્રજા હ. ઇમામની સહાય માંગે છે

લશ્કરીઓના પગાર ચઢી ગયેલા હોવાથી તેઓ ખુલ્લો બળવો કરવા તૈયાર હતા. તેઓને કાબુમાં રાખી શકે તેવી કોઇ વ્યકિત મિસરમાં નહોતી. આવી અવ્યવસ્થામાં દુકાળ અને મરકીનો ત્રાસ ફેલાવા લાગ્યો જેથી મિસરની ઘણી જ કઢંગી સ્થિતિ થઇ, આ કટોકટીમાંથી ઉગારનાર મિસરમાં કોઇ નહોતું. અંતે દુ:ખથી વ્યથિત બનેલી પ્રજાએ બની ફાતિમીઓને દેશની દુર્દશા ટાળવા અને મિસરના રાજકારોબારની લગામ હાથમાં લેવા માટેનું આમંત્રણ આપ્યું, પરંતુ કેટલાક સતાલોભી તાયફાવાળાઓ અને સગીર રાજા અબુલ ફવારીસના નામે લાભ લેવા ઇચ્છતા તેના પક્ષકારોનો સામનો થવાના સ્વભાવિક રીતે સંભવો હોવાથી ચઢાઇ લઇ જવા પહેલાં તે માટેની તૈયારી કરવામાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. મશ્ગુલ થયા. સૈન્ય સરળતાથી કૂચ કરી શકે તે માટે મહેદિયાથી છેક મિસર સુધીના માર્ગમાં ઠેર ઠેર કૂવા ખોદાવ્યા, પડાવ નાંખવા માટે નિયમિત અંતરે મંઝિલો કાયમ કરવામાં આવી અને શસ્ત્રાશસ્ત્ર તૈયાર કરવાનો હુકમ બહાર પાડવામાં આવ્યો અને પોતાના માનિતા અબુલ હસન જોહરને વડા સેનાપતિ (કમાન્ડર–ઇન–ચીફ) મુકરર કર્યા.

મહાન વિજેતા ગાઝી જોહર

મિસરવિજેતા તરીકે ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ જોહરનો જન્મ ઇટાલિયન રાજ્યના સીસીલીમાં થયો હતો, જેને અરબ પ્રજા 'સકલિયા'ના નામે ઓળખે છે. એમનું પુરું નામ અબુલ હસન જોહર

બિન અબ્દુલ્લાહ છે. એમનાં પિતા બાઇઝેન્ટાઇન સામ્રાજ્યના યુનાની કોમના એક માન્યવર પ્રજાજન હતા, અને સામાન્ય રીતે "યુનાની કાતિબ" તરીકે મશહૂર હતા. પિતાના ઉચ્ચ સંસ્કારની જોહર પર અસર પડી હતી. સંજોગવશાત ગાઝી જૌહરનું ગુલામોનાં ટોળાં સાથે કયરવાનમાં આવવાનું થતાં, હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ની નજદીકી પ્રાપ્ત થઇ. પાછળથી પોતાના સુંદર ચારિત્ર્ય અને વફાદારીભરી ખિદમતના પ્રતાપે પ્રગતિ કરતા રહીને બની ફાતિમી સૈન્યના વડા સેનાપતિ (કમાન્ડર-ઇન-ચીફ)નો ઓધ્ધો તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકયા હતા.

'રવઝતુસ્સફા' નામના ફારસી ઇતિહાસગ્રંથનું કથન છે કે હ. ઇમામ આપના પ્રિય જોહરને ઘણા પહેલિ ઇનાયત કરી એક મોટા સૈન્ય સહિત મગરિબુલ અકસાના ઇલાકા જાણી રવાના કર્યા. તેઓ એ પ્રદેશ પર વિજય મેળવતા એટલે સુધી પહોંચી ગયા કે એટલાન્ટીક મહાસાગરના બંદરો અને ખાલેદાત ટાપુઓ સુધી હ. ઇમામની આણ ફેલાવી અને સમુદ્રની મશહૂર માછલીનો શિકાર કરી, તેનું પેટ ચીરી ગનીમતના માલ સાથે હ. ઇમામને ચરણે ધરવા મોકલી. આ ભેટ મોકલવામાં એવો ગર્ભિત ઇશારો કરવામાં આવ્યો હતો કે માછલીના પેટ પ્રમાણે આ તરફનો પ્રદેશ ચીરીને તેમાં પૂરી જીત સર કરવામાં આવ્યો છે, આથી હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.એ આ જીતો મેળવવા માટે તેમને આશિર્વાદો મોકલાવ્યા.

હઝરત હસન અ.ના વંશધરોને ઇમામના ઉપદેશ

વિજય મેળવીને રહી હઝરત હસન અ.ના બની ઇદ્રીસી વંશજના પાયતખ્ત ફેઝમાં ગાઝી જોહર આવી પહોંચ્યા, જ્યાં ઇબ્ને બકર અને ઇબ્ને વાસિલ નામના બે શખ્સો જેઓ "ઇમામત" નો દાવો કરતા હતા તેઓની સાથે સિજિલમાસાના શીરજોર બનેલા શાહઝાદાઓને કેદ કરી હ. ઇમામની હુઝુરમાં મોકલવામાં આવ્યા. હ. ઇમામે એ કેદીઓ ઉપર કૃપા કરી માન સહિત રાજસભામાં તેમને બેઠક આપીને કહ્યું : "હે ઇદ્રીસ બિન હસન બિન અલી ઇબ્ને અબુ તાલીબ અ.ના વંશજ તમારું અને અમારું ખાનદાન માન અને પ્રતિષ્ઠામાં અળગું નથી, પરંતુ એટલું યાદ રાખજો કે શારીરિક વંશની તાબેદારી ધર્મી મનુષ્યો માટે વ્યર્થ છે. એ માટે હઝરત નુહ નબીનું દ્રષ્ટાંત મૌજુદ છે. "ઉલિલ અમ્ર"ની તાબેદારી માટે ઇસ્લામમાં કહેવામાં આવ્યું નહોત અને ઝુરીયત અનુસાર 'ઇમામત" મળી નહોત, તો તમોને સમજાવવાની જરૂરત નહોત; પરંતુ ઇમામતની એ મસનદ ઉપર અમારો હક વાજીબ છે, એ સબબે અમારી ઇમામતના સ્વીકારથી "અલ્લાહ" અને "ઝીલ કુરબા"ની ઇનાયત થઇ શકે છે, માટે તમારો ખોટો દાવો છોડી દઇ ખલકતને ખોટે માર્ગે જતી બચાવો ! તમોને હવે પછી ખરી વસ્તુઓ જાણવા માટે વિચાર કરવા છોડી મૂકવામાં આવે છે." આ પ્રમાણે શીખામણ આપી એ લોકોને જીવતદાન આપી છોડી મૂકવામાં આવ્યા.

ફાતિમી દરિયાઇ કાફલાના પરાક્રમો

હિજરી સન ૩૪૪માં સ્પેનના ઉમવી ખલીફ નાસિરે એક મોટું વેપારી બારકસ તૈયાર કરાવ્યું. આટલુ જંગી જહાજ કોઇપણ રાજ્યે એ યુગમાં બનાવ્યું નહોતું એ બારકસ ધંધાર્થે બહરે રૂમ-બૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠના શહેરોમાં મોકલવામાં આવ્યું. માર્ગમાં એક અન્ય વહાણ એ બારકસને મળ્યું. જેમાં સકલિયાના ગવર્નરનો કાસિદ રાજ્યના અગત્યના કાગળો લઇ હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ની હુઝુરમાં જઇ રહ્યો હતો, તેનો સઘળો માલ અસબાબ લુંટી ઉમવી બારકસ જતું રહ્યું. આ સમાચાર મળતા હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ને ઘણો ખેદ થયો,

અને નાસિર ઉમ્વીનો ગર્વ ઉતારવા એક જંગી કાફલો તૈયાર કરાવી સકલિયાના ગવર્નર હસન બિન અલી કલ્બીના વડપણ હેઠળ સ્પેન ઉપર હુમલો લઇ જવા રવાના કર્યો. મજકુર કાફલાએ માયરાના બંદરમાં ઘૂસી જઇને ત્યાંના સઘળા ઉમ્વી બારકસોનો નાશ કર્યો અને ફાતિમીઓના ઓગરિયા લંડી જનાર અને સિકંદ્રીયાથી માલ અસ્બાબ લઇ પાછા ફરેલા બારકસને પકડી લીધો આવી રીતે ફાતિમી કાફલો મોટી ફતેહ સહિત પાછો ફર્યો.

ફાતિમીઓના આ શાનદાર વિજયથી નાસિર બહુ રોષે ભરાયો અને બની ફાતિમીઓ પાસેથી તેનો બદલો લેવા હિજરી સન ૩૪૫ માં ૭૦ લડાયક બારકસોનો એક કાફલો પોતાના નૌકા સેનાધ્યક્ષ—અમીરૂલ બહર ગાલિબ સાથે રવાના કર્યો, તેણે બની ફાતિમીઓના મુલ્કોમાં લૂંટફાટ કરી. આવી રીતે બની ફાતિમીઓ અને ઉમ્વીઓ વચ્ચે વખતોવખત લડાઇઓ થતી રહેતી હતી.

ફાતિમીઓએ સર કરેલું મોરક્કો

મઘરિબના દેશોમાં ઉમ્વીઓનો ઝુલમ વધી પડતા હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના હુકમથી બની ફાતિમી સિપેહસાલાર ગાઝી જૌહરે તેનો ગર્વ ઉતારવા કૂચ કરી અને "સન્હાજ" ના એક સરદાર બિલકિન ઇબ્ને ઝીરી સાથે જોડાઇ જઇને યુધ્ધ માટેની તૈયારી કરી. આ એકત્ર થયેલા લશ્કરે ઉમ્વી સત્તા હેઠળના મુલ્કો ફાસ અને સિજિલમાસા તરફ આગળ વધી તે સર કર્યા. તક સાધી સ્પેનના ઉમ્વીઓ બળવો કરે તો તેને પૂગી વળવા પશ્ચિમ ભણી કૂચ કરી છેક સમુદ્રના કાંઠા સુધીનો સઘળો મઘરિબ પ્રદેશ જીતી લીધો. બની ફાતિમીઓ પ્રત્યેની દુશ્મનાવટના કારણે સ્પેનના ઉમ્વીઓનું બળ ઘણુંજ નબળું પડી ગયું જેથી એ રાજસતાનો પ્રાણઘાતક અંત અંતે ખ્રિસ્તી કાસ્ટીલ વંશીના હાથે આવ્યો અને તેથી મુસ્લિમ બળને એક મોટો ફટકો પડવા પામ્યો હતો.

એટલાન્ટિકના મુલ્કો પર ફરકતો ફાતિમી ઝંડો

મઘરિબ (આફ્રિકા) નો મુલ્ક ઉમ્વી અસરથી મુકત કરી ગાઝી જૌહરે એ પ્રદેશમાં શાંતિ સ્થાપી. આ સમય દરમ્યાન બની ફાતિમીઓ વિરૂધ્ધ જઇ યાઅલી બિન મુહમ્મદ યફ્રનીએ ઉમ્વીઓના ખૂલ્લી તરફેણ કરી અને ગવર્નર તરીકેના પોતાના તાબાના શહેરોમાં બની ઉમૈયાનો ખુત્બો પઢાવ્યો. એના સમાચાર ગાઝી જૌહરને મળતા "મઘરિબુલ અવસત" માં પહોંચી જઇ ઉમ્વી ગવર્નરનો વધ કરી હિજરી સન ૩૪૮ માં એટલાન્ટિક મહાસાગરના કિનારા સુધીના સઘળા દેશો જીતી લઇ, બધા ઉમ્વી ગવર્નરોને હાંકી કાઢવા અને એ રીતે બની ફાતિમી ઝંડો એટલાન્ટિક સમુદ્રના આખાય કિનારા ઉપર ફરકતો કરવામાં આવ્યો.

રૂમીઓ ઉપર મુસ્લિમોનો વિજય

સ્પેનના ઉમ્વી ખલીફ હકમ બિન હિશામે પોતાની રૈયતના કેટલાક લોકોને સિકંદ્રિયા ખાતે દેશપાર કર્યા હતા. આ દેશપાર થયેલા શખ્શોએ હિજરી સન ૨૧૦ માં પોતાના સરદાર અબુ હફ્સ બિન ઉમર સોએબ બલોતીની સરદારી તળે ક્રીટનો ટાપુ રૂમીઓ પાસેથી સર કર્યો હતો. હિજરી સન ૩૫૦ સુધી અબુ હબસ વંશ ક્રીટશમાં રાજ્ય કરતો રહયો; તે પછી હિજરી સન ૩૫૧ માં રૂમીઓનું એક જંગી લશ્કર એ ટાપુ ઉપર હલ્લો કરવા ચઢી આવ્યું. રૂમીઓનો મુકાબલો કરવા પૂરતી શકિત ન હોવાથી મદદ મેળવવા ક્રીટશનના રાજ્યર્તાએ, હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ને વિનંતી કરી. આથી હ. ઇમામે તેઓની કુમુકે લશકર મોંકલ્યું અને ક્રીટશની

ફોજ સાથે મળી જઇને આ બન્ને લશ્કરે રૂમીઓ સાથે યુધ્ધ કર્યું, જેમા મુસ્લિમોનો વિજય થયો અને રૂમના ખ્રિસ્તી લડવૈયાઓને મોટી સંખ્યામા કેદ તરીકે પકડવામાં આવ્યા.

ફાતિમી પ્રતાપે સકલિયાનું ગૌરવ

થોડા સમય પછી બની ફાતિમી સૈન્ય વિદાય થતા રૂમીઓ ફરી પાછા ચઢી આવ્યા અને તેઓએ ક્રીટશ સર કરી લીધું. આ વેળા ક્રિટશના મુસ્લિમોએ અન્ય દિશાએથી એનો બદલો મેળવી લીધો. સકલિયાના જે સઘળા કિલ્લાઓ રૂમીઓના કબજામાં હતા. તે સર્વે હિજરી સન ૩૫૨ થી ૩૫૪ સુધીમાં ફતેહ કરી લઇને રૂમીઓની એ બેટ પરની સતા જડમૂળથી ઉખેડી નાખી અને બની ફાતિમીઓના વડપણ હેઠળ હસન બિન અલી કલ્બીના વંશજોએ એક સદીથી વધારે મુદત સુધી ત્યા રાજ્ય કર્યું. કલ્બી અમીરોની સત્તા તળે સકલિયા ઉન્નતિની ટોચે આગળ વધતું રહ્યું અને વિદ્યા હુન્નરનો ચોમેર પ્રચાર થયો. બગદાદ અને કોર્ડોવાની યુનિવર્સિટીઓની તુલનામાં પાલર્મોના કેન્દ્ર વિદ્યાપીઠ જરાએ ઉતરતી નહોતી. રાજ્યની સુવ્યવસ્થાથી પ્રજાની આબાદી અને જ્ઞાનવૃધ્ધિના સાધનો વધી ગયા. બની ફાતિમીઓની સરપરસ્તીના પ્રતાપે સકલિયાને આ ગૌરવ પ્રાપ્ત થયું હતું.

સકલિયામાંથી મુસ્લિમોને હાંકી કહાડવા રૂમના ખ્રિસ્તી બાદશાહ કોન્સ્ટન્ટાઇનની સહાયતા લઇ ખ્રિસ્તીઓના વડા ધર્મગુરુ પોપ યુહન્ના દસમાએ લશ્કર એકઠું કરી ચઢાઇ કરી, પરંતુ તે પોતાના એ પ્રયત્નમાં ફળીભુત થયો નહિ; તેની નિષ્ફળતા ખાસ કરી બની ફાતિમી લડવૈયાઓની વીરતા અને ફાતિમી સરદારોની કુશળતાને આભારી હતી.

હ. ઇમામ મોએઝ અ. નો પ્રભાવ–'કરફ્યુ ઓરડર"

ઇતિહાસકાર સ્ટેન્લી લેન–પુલ લખે છે કે ગાઝી જૌહરે મઘરિબ (આફ્રિકા) માં જે ફતેહો મેળવી તે ખરી રીતે હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ની રાજકીય છુટછાટ અને અંગત લાગવગને આભારી લેખાય. બની ફાતિમીઓની કહેવાતી 'ઇલ્હાદી' માન્યતા કટ્ટર વિરોધી મુલ્લાંઓ અને શેખોથી એ ઝમાનામાં ખુદ પાટનગર કયરવાન ખદબદી રહ્યું હતું. કોઇપણ પ્રકારે બહાનું કાઢી રાજ્ય સામે બળવો કરવા તેઓ રાત દિવસ તક જોતા બેઠા હતા, પરંતુ હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. એ વિષયમાં પુરા સાવધ હતા. ટંટા ફિસાદમાં હંમેશના પાવરધા એવા આ મુલ્લાંઓને કોઇપણ પ્રસંગ નહિ આપવા માટે કેટલાક ઉપાય લેવામાં આવ્યા હતા અને સમય અનુસાર 'કરફ્યુ ઓરડર'–રાત્રી ફરમાનનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો. સૂર્ય આથમતી વખતે દરેક શેરીમાં બ્યુગલ ફુંકી લોકોને ચેતવણી આપવામાં આવતી હતી અને તેને અનુસરી સઘળા લોકો પોતાના ઘરોમાં જતા રહેતા હતા. આ હુકમનો ભંગ કરનાર મોતને શરણે થતો હતો. બળવાખોરો શાંતિ જાળવતા હતા, ત્યાં સુધી તેમની જોડે ન્યાયસર વર્તન કરવામાં આવતું હતું. કરફ્યુ ઓર્ડરની આ પ્રથા આજે ઘણા દેશોએ અપનાવી છે.

શેખોનું ડેપ્યુટેશન–હ. ઈમામની મુલાકાતથી મળેલી નવી પ્રેરણા

ઇતિહાસકાર મિકેઝી દર્શાવે છે કે, આ અશાંતિના સમય દરમ્યાન શેખોનું એક ડેપ્યુટેશન હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ની મુલાકાતે આવ્યું હતું. હ. ઇમામે આ વખતે તદન સાદો પોષાક ધારણ કર્યો હતો અને ડેપ્યુટેશન સાથે જે ઓરડામાં મુલાકાત થઇ તેમા પુસ્તકો સિવાય અન્ય કોઇ પ્રકારની

ભપકાદાર સામગ્રીનું નામ નિશાન પણ નહોતું. હ. ઇમામ ખાનગીમાં જાહોજલાલીભર્યું જીવન ગાળે છે, એવો શેખોને ખ્યાલ હતો; પરંતુ આ સાદગી જોઇને તેમના વિચારોમાં પરિવર્તન થયું. આ મુલાકાત પ્રસંગે થયેલી વાતચીત દરમ્યાન હ. ઇમામે જણાવ્યું કે, "હું એકલો હોઉં છું ત્યારે કેવા કાર્યમાં મશ્ગુલ રહું છું તે તમે જોઇ શકો છો. પૂર્વ અને પશ્ચિમના મુલકોમાંથી જે પત્રો આવે છે, તે હું જાતે વાંચું છું અને તેના જવાબો પણ મારા હાથે જ લખું છું. દુનિયાની સઘળી મોજમજાહથી હું પર છું અને ફકત તમારી જીંદગીની સલામતી, તમારી આલઔલાદની આબાદી અને તમારા દુશ્મનોના પરાજય માટે હું નિરંતર પ્રયત્ન કરું છું. હું તમોને ફરમાવું છું કે, એક પુરુષ માટે એક પત્ની પૂરતી છે. તેનુ તમો ભરણપોષણ કરશો તો ખુદાએ જેમ આપણને મઘરિબમાં વિજય આપ્યો છે, તેમ મશરિકમાં પણ આપણો વિજય થશે." ડેપ્યુટેશનને નવીન પ્રેરણા મળી અને તે નવીન વિચારથી પ્રભાવિત થયુ.

ગાઝી જૌહર મિસરના માર્ગે

આપણે આગળ જોઇ ગયા છીએ કે મિસરના અમીર કાફુરે બની ફાતિમીઓનું વડપણ સ્વીકાર્યું હતું અને તે પછી તેનું મરણ થતાં મિસરમાં અંધેર વ્યાપી રહ્યું હતું; પરિણામે ઘણી કપરી સ્થિતિ થઇ પડતાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ને મિસર આવવાનું મિસરી પ્રજાએ આમંત્રણ આપ્યું હતું. એ દરમ્યાન હ. ઇમામના જનરલ જૌહર, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મઘરિબના આખાયે પ્રદેશમાં બની ફાતિઓનો ઝંડો ફરકતો કરી મહેદિયા પાછા ફરતાં મિસર પર કૂચ કરવાનો તેમને હુકમ મળ્યો. મિસરના રાજપ્રકરણમાં લાંબી મુદત સુધી અગત્યનો ભાગ ભજવનાર યાકુબ બિન કિલીસને પણ આ ચડાઇમાં ગાઝી જૌહરની સાથે મોકલવામાં આવ્યો.

હિજરી સન ૩૫૮ના રબીઉલ આખિરની તા. ૧૪મીના ગાઝી જૌહરે મિસર ભણી પ્રયાણ કર્યું. એક લાખ બહાદુર અસવારો તેમની સાથે હતા. રાજ્ય તરફથી એક હજાર અને બસો પેટીઓ નગદ નાણાંની આપવામાં આવી હતી. જૌઝ નામના હ. ઇમામના એક સાચા આશકે એક લાખ અશરફી અને બાવીસ હજાર દિરહમો ચઢાઇના શુભ પ્રસંગે ગાઝી જૌહરના લડાઇના ધનભંડારમાં વધારો કરવા હ. ઇમામને અર્પણ કર્યા.

બની ફાતિમીઓના સમયને ખાસ ઇતિહાસકાર મિક્રેઝીના આધારે મી. લેન-પુલ લખે છે કે બે કરોડ ચાલીસ લાખ સોનાની દીનાર મિસરની ચઢાઇ પ્રસંગે છૂટે હાથે બક્ષિસ આપવામાં આવી હતી. એક લાખ શસ્ત્રો સજ્જિત અશ્વસેના તથા પુષ્કળ પાયદળની સરદારી આપી હઝરત ઇમામે જનરલ જૌહરને મિસરભણી રવાના કર્યો. એક હજાર ઉંટો તથા વાટ ખર્ચના નાણા અને સરસામાન ઉપાડવા અસંખ્ય ભારબરદારી ઘોડાઓ પણ તેમના સાથે હતા.

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ગાઝી જૌહરને વિદાય આપવા પોતાના દરબારીઓ સહિત પધાર્યા ત્યારે ગાઝી જૌહર હ. ઇમામના ચરણોમાં પોતાનું માથું નમાવી આજ્ઞા મળવાની ઇન્તેજારીમાં ઊભા હતા. હ. ઇમામ ઘોડા પર અસવાર હતા. આપે ગાઝી જૌહરને કેટલીક ભલામણો કર્યા બાદ આપના ચારે શાહઝાદા હ. અબ્દુલ્લાહ, હ. નિઝાર, હ. તમીમ અને હ એકીલને ઘોડા પરથી હેઠા ઉતરી ગાઝી જૌહરને વિદાય આપવાની આજ્ઞા કરી. એ જોઇને રાજ્યના સઘળા ઉચ્ચ દરજ્જાના સત્તાધારીઓ અને ઉમરાવો પણ પોતાના અશ્વો પરથી ઉતરી પડયા અને શાહઝાદા સાથે સઘળાઓએ ગાઝી જૌહરને વિદાયગીરીની સલામી આપી. પોતાના આકા હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ના દસ્ત મુબારકને ચૂંબન કર્યું. હ. ઇમામે પ્રસન્ન થઇ તેમને કૂચ કરવા

આજ્ઞા આપતાં, તુરત વિદાયના બ્યુગલો ફૂંકાવા માંડયા અને સઘળાઓનાં વિજયનાદોથી વાતાવરણ ગરજી ઊઠયું. ગાઝી જોહર પોતાના લશ્કરને લઇ ખુશાલીના પોકારો સાથે માર્ગ કાપવા લાગ્યા.

ગાઝી જોહર સમક્ષ મિસરી ડેપ્યુટેશન

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.એ વિદાય આપતી વખતે સજેલા વસ્ત્રાલંકાર અને બખતર વિગેરે ગાઝી જોહરને એ શુભ પ્રસંગની યાદ તરીકે ભેટ મોકલાવ્યા અને ગાઝી જોહરના સત્કાર માટે અને વફાદારીની બયઅત કરવા માટે, માર્ગમાં આવતા મુલ્કોનાં સઘળા ગવર્નરોને કાસિદો મારફતે કહી મોકલાવ્યું. પરંતુ બરકાના ગવર્નર અફલાએ મોટાઇના વિચારોથી પ્રેરાઇને હઝરત ઇમામનાં સંદેશાની બિલ્કુલ પરવા કરી નહિ અને ગાઝી જોહરને એક લાખ દીનારના બદલામાં ફોસલાવીને બયઅત માટે અખાડા કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી. પરંતુ ગાઝી જોહરના પવિત્ર વિચારો અને ગવર્નરના ગંદા વિચારોમાં મોટો તફાવત હતો. ગાઝી જોહર તેની યુકિતમાં ફસાયા નહિ. પરંતુ ગવર્નર અફલાને બયઅત અને તાબેદારી સ્વીકારવી પડી.

લશ્કર સહિત આગળ વધતા એલેકઝાન્ડ્રિયા પર ગાઝી જોહરે ચઢાઇ કરી. અંતે ઉદાર શરતોના પરિણામે એ નગર શરણે આવી ગયું. આ પ્રમાણે હ. ઇમામનું સૈન્ય વિજયડંકા વગાડતું આગળ વધી રહ્યું હતું, તેના સમાચારથી "ફુસ્સાત"ના ગવર્નર અને અમલદારો એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે પ્રજાજનોના જાનમાલની સલામતીની શરતે, વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતે સુલેહ માટે ગાઝી જોહરને પત્ર લખવો અને આ પત્ર ફાતિમી વંશના માનનીય અમીર અબુ જાફર મુસ્લિમ બિન ઉબૈદુલ્લાહની આગેવાની હેઠળ એક ડેપ્યુટેશનના આકારમાં જઇ હાથોહાથ આપી પ્રજાની ઇચ્છાનો ખુલાસો કરવો. આ બાબત વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતે કબૂલ રાખી.

હિજરી સન ૩૫૮ના રજબના ૧૮મી તારીખે અમીર અબુ જાફર મુસ્લિમ બિન ઉબૈદુલ્લાનાં વડપણ હેઠળ નામાંકિત નરોનું એક ડેપ્યુટેશન મિસરથી રવાના થયું અને તેણે "તારજુ" નામના ગામમાં ગાઝી જોહરની મુલાકાત લીધી. ડેપ્યુટેશને વિસ્તારપૂર્વક પોતાનું નિવેદન તેમની સમક્ષ રજૂ કર્યું. ગાઝી જોહરે શરતો નક્કી કરી કરારનામું લખી આપ્યું, જે કરારનામું લઇ ડેપ્યુટેશન "ફુસ્તાત" ખાતે પાછું ફર્યું.

કરારનામાનો ભંગ—ઇખ્શીદીઓનો બળવો

મિસરનો વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાત પ્રજાજનો સહિત ડેપ્યુટેશનનો સત્કાર કરવા શહેર બહાર આવ્યો ત્યાં આગળ પેલું કરારનામું વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું અને લોકોની જાનમાલની સલામતીની મંજૂરીવાળા ગાઝી જોહરના પત્રો તેને સોંપવામાં આવ્યા. તે પછી કરારનામાની શરતો વિષે હાજર રહેલાઓએ ચર્ચા ચલાવી પરંતુ કોઇપણ ચોકકસ નિર્ણય પર આવી શકાયું નહિ. અમુક શરતોના સંબંધમાં મિસરીઓ વચ્ચે મતભેદ પડયો. ઇખ્શીદી અમલદારો ગાઝી જોહરની કબૂલાતના વિરોધી હતા અને તેઓએ લડાઇ માટેની તૈયારી કરી. 'નેહરીર અશ્શોઇઝાઇ'ને સેનાપતિ બનાવી વિરોધી પક્ષે શસ્ત્રો સજી ગીઝા ભણી કૂચ કરી.

"ફુસ્તાત"થી મિસરીઓ ઇખ્શીદી લશ્કર સહિત હુમલો લઇ આવે છે એવી ખબર ગાઝી જોહરને મળતાં, તેમનો સામનો કરવા પોતાનો પડાવ ઉપાડી લીધો અને તા. ૧૧મી શાબાનના દિને ગીઝા ખાતે ફાતિમી સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. દુશ્મનના મથકનો કબજો કરવા ફાતિમી સૈનિકો તૂટી પડયા. પહેલાજ હુમલામાં સંખ્યાબંધ કેદીઓ પકડાયા. તેઓને કયરવાન ભણી પહેરેગીરો સાથે મોકલાવી આપી, ગાઝી જોહરે આગળ વધવા માંડયું.

મિસરીઓની યાચના—બીજું ડેપ્યુટેશન આવે છે

આગળ જતાં "મુનિયાતુસ્સયાદીન" નામનું માછીઓનું એક ગામ હતું, જેનો ઘાટ દુશ્મનોના તાબામાં હતો. ફાતિમી સૈન્યે મજકુર ઘાટ કબ્જે કરી લેતાં દુશ્મનોના સૈન્યના એક ભાગે ઘાટની આ પાર આવી ગાઝી જોહરના ચરણોમાં પોતાના શસ્ત્રો મૂકયા. પરાજિત થવા છતાં કેટલાક દુશ્મનો એ ઘાટ ઉપર પહેરેગીરો રાખી વધુ હુમલો લાવવાની તૈયારી કરી, જે જોઇ ગાઝી જોહરે પોતાના વડા જનરલ જાફર ઇબ્ને ફલાહને ઘાટનો કબજો લેવા માટે આજ્ઞા કરતાં કહ્યું :- "યાદ રાખો કે, તમારી સેવાની હઝરત ઇમામ મોઇઝ અ.ને જે દિવસ માટે જરૂરત હતી, તે આજનો દિવસ છે !" જાફરે ઘાટ પાર કરી જવાની તૈયારી કરી એટલામાં ખુદ જનરલ જોહરે પોતાનો સઘળો પોશાક શરીરેથી દૂર કરી ઘાટમાંથી પેલે પાર જવાનું શરૂ કર્યું અને તેમની પાછળ સૈનિકો પણ પળવારમાં આવી પહોંચ્યા, જ્યાં ઇખ્શીદીઓ અને તેમના પક્ષકારો પર હુમલો કરી દુશ્મનોને કેદ પકડયા. રાત્રીનો એ સમય હોવાથી કેટલાકો ઘાટ પરથી નાસી છૂટયા અને શહેરોમાં જઇ ઘરોમાં ભરાઇ બેઠા. પોતાના લશ્કરની કફોડી સ્થિતિ જોઇ શહેરના લોકોને ભય લાગવા માંડયો; અને એક ડેપ્યુટેશન લઇ જઇ ગાઝી જોહરની ફરી ક્ષમા માંગવા અને વિનંતી પત્ર લખી તેમના પાસે લઇ જવા અબુ જાફરને તેઓએ અરજ કરી, જે તેણે કબુલ કરી. એક અરજી તૈયાર કરી ફાતિમી સેનાપતિને પહોંચાડવામાં આવી. જનરલ જોહરે પ્રજાજનોની વિનંતિ સ્વીકારી શહેરમાં લૂંટ કે અત્યાચાર કરવાની સખ્ત મનાઇ કરનારો હુકમ બહાર પાડયો, જેથી નગરજનોને શાંતિ મળી અને બજારો ખૂલતાં શહેરનો નિયમસરનો કારોબાર ફરી ચાલુ થઇ ગયો.

ગાઝી જોહરના હુકમને અનુસરી દેશના આગેવાનો, સત્તાધારીઓ, અમીરો અને ધનાઢયોનું એક ડેપ્યુટેશન ગીઝા ખાતે ગયું અને તેણે તેમને શહેરનો સૈન્ય સાથે કબજો લેવા માટે પધારવાની વિનંતિ કરી. આ ડેપ્યુટેશનમાં હાજર રહેલાઓમાં વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાત અને એલચી અબુ જાફર સિવાય સઘળા ઘોડા પરથી ઉતરીને પ્યાદા ચાલવા લાગ્યા. ગાઝી જોહરની ડાબી બાજુએ ઇબ્નુલ ફુરાત અને જમણી બાજુએ એલચી અબુ જાફર કૂચ કરવા અગાઉ ઊભા રહયા અને એવી રીતે સલામીની ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ સઘળા પ્રતિનિધિઓ પ્રથમ શહેર ભણી વિદાય થયા અને વિજયી ફાતિમી સૈન્ય પોતાના શસ્ત્રો સહિત સાંજે ચાર વાગે હિજરી સન ૩૫૮ના શાબાન માસની ૧૭મી તારીખે મિસરમાં દાખલ થયું, જે વેળા પ્રજાજનોએ તેઓને ભવ્ય આવકાર આપ્યો ગાઝી જોહરે આ અવસરે પોતાના શરીરે ઝરિયાનથી ભરપૂર વસ્ત્રો પોતાના હોદ્દાના ચિન્હ રૂપે પરિધાન કર્યા હતા અને ધોળા રંગના એક પાણીદાર અશ્વ ઉપર સવાર થયેલા હતા.

અણધારેલો હલ્લો—અબુ યુસુફનો પરાજય

ઇખ્શીદીઓના મળતીયા અને ફાતિમીઓ સાથેની સંધીની વિરુધ્ધતા કરનારા કતામા કબીલાના કેટલાક અરબો શહેર બહાર ખીણોમાં ભરાઇ બેઠા હતા. ફાતિમી લશ્કર શહેરની ચોતરફ ફરીને મેદાન ભણી આવ્યું, ત્યારે ચેતવણી આપ્યા વિના તેઓએ હુમલો કર્યો. આ અણધારેલી ઘટનાથી ફાતિમી સૈન્ય સાવધ બનીને ભરાઇ બેઠેલા દગલબાજોને કુનેહથી ઘેરી ધીમે ધીમે આગળ વધતાં બાથે.બાથ આવી ગયા. આ હાથોહાથની લડાઇમાં દુશ્મનોની મોટી ખુવારી થઇ અને તેમના સરદાર અબુ યુસુફને પકડી ગાઝી જોહર પાસે લઇ જવામાં આવ્યો. ગાઝી જોહર સામે તુમાખી-ભરી વર્તણુંક દાખવતા અબુ યુસુફે કહ્યું : "તું એમ નહિં સમજતો કે, હવે મિસર તારા તાબામાં આવી ગયું છે, હું જીવતો છું ત્યાંસુધી તું આ ભૂમિનો ધણી થઇ શકે એવી તારી તાકાત નથી !"

આ શબ્દો સાંભળી રોષે નહિં ભરાતાં ગાઝી જોહરે તેની સામે સ્હેજ મલકાવ્યું અને અબુ યુસુફને છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો. તે પછી તેઓએ અબુ યુસુફ ભણી એક તિવ્ર દૃષ્ટિ ફેંકતા કહ્યું: "જા, તું હવે છૂટો છે અને તારી આશા પૂરી કરી લે તું બંદીવાન સ્થિતિમાં કાંઇ કરી શક્યો નહિ !, હવે તને કહેવાનું કારણ નહિ રહે !"

ગાઝી જોહરના આ વીરતાભર્યાં વચનો સાંભળી તેમની ઉદારતા પર ફિદા થઇ વીર ગાઝીના ચરણોમાં અબુ યુસુફ ઝુકી પડ્યો. તે પછી સઘળા કતામાના કબીલાવાળાઓ પણ તેની સાથે જોડાયા.

વિજયી ફાતિમી સેના—નવું શહેર વસે છે

મિસરમાં પ્રવેશ કરવાની સાંજના "ફુસ્તાત" શહેર બહાર ફાતિમી સૈન્યે છાવણી નાંખી. છાવણીની હદમાં ગાઝી જોહરે બારસો વાર જમીન ઉપર નિશાની કરી જુદી પાડી. ત્યાં આગળ એક નવું શાહી શહેર-દારૂલ ખિલાફત વસાવી તેમાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.નો શાહી મહેલ બંધાવવાનો પ્લાન તૈયાર કરાવી હ. ઇમામની હુઝુરમાં રવાના કર્યો. જેને હઝરત ઇમામ તરફથી બહાલી મળી ગયા પછી ગાઝી જોહરે નવું નગર વસાવવાની યોજનાં હાથ ધરી. હ. ઇમામના મહેલનો પાયો નાંખવાનું કામ શરૂ કરવા પહેલાં આખા પ્લાનના વિસ્તારોમાં મજૂરોને કોદાળી સહિત ફરતા ગોઠવી દીધા જેથી હુકમ મળતાં એક જ વેળાએ એક સામટો ફરતો પાયો ખોદવાનાં કાર્યનો આરંભ કરી શકાય. રાત્રી પહેલાં પાયો નાખવાનું કામ આરંભાઇ ગયું અને જોતજોતામાં ભવ્ય તૈયારીઓ ચાલુ થઇ ગઇ.

બીજે દિવસે સવારના નગરજનો શહેરમાંથી બહાર નીકળી ફાતિમી સૈન્યની છાવણી તરફ આવતાં તેઓની અજાયબી વચ્ચે નવા નગરના પાયા નંખાયલા જોયા. એ શહેરનું નામ "અલ-કાહિરા" રાખવામાં આવ્યું જે પાછળથી 'કેરો'ના નામે પ્રસિધ્ધ થયું અને આજેય ઇસ્લામી આલમમાં "ઉમ્મુદ દુનિયા-જગજનની" તરીકે મશહુર છે.

આ સ્થાને ગાઝી જોહરે નવાં વસાવેલાં શહેર અને તેની અંદર પોતાના આકા હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. અને રાજકુટુંબ તથા શાહી સૈન્ય વિગેરે માટે કરેલી વ્યવસ્થાનો ઉલ્લેખ કરવાની આવશ્યકતા છે, કારણ કે એ નવા શાહી શહેરની આબાદી થકી જ મિસરનું નામ જગમશહૂર થયું છે અને ફાતિમીઓની જ્વલંત કારકીર્દીએ અમર નામના મેળવી છે.

ફાતિમી મિસરનાં નવા રંગરૂપ

મિસર-અલ-અતિક અથવા પુરાણું ફુસ્તાત હિજરી સન ૨૧માં ઉલમાઓએ મિસર ફતેહ કર્યા પછી વસાવવામાં આવ્યું હતું. હિજરી સન ૧૩૩માં ફુસ્તાતના ઇશાન ખૂણામાં "અલ અસ્કર" નામના પરાંનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો હતો. ખરી રીતે નવું શહેર ખાસ છાવણીની વપરાશ માટે હતું. હિજરી સન ૨૫૬માં અલકિતાઇ નામની એક બીજી છાવણીનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો, જેનો પાછળથી અબ્બાસી ખલીફાએ થોડેક અંશે અગ્નિથી નાશ કર્યો હતો. પુરાણા ફુસ્તાતનો અગ્નિથી નાશ થયા પછી જ લોકોએ નવા શહેરમાં આવી વસવાટ કર્યો હતો અને ત્યારથી તે આબાદ થતું ગયું.

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. માટે જે રાજમહેલ બાંધવાનો હતો, તે માટે નગરના ચોકની પૂર્વમાંની નવા શહેરને બરોબર બે ભાગમાં વહેંતી નાંખતી જગ્યા પસંદ થઇ હતી. એ જગ્યાના એક ભાગમાં અત્યારે 'ખાન-અલ-ખલીલી' નામની વિદેશી સોદાગરોની 'સરા' તથાં બીજા ભાગમાં "મસ્જિદે

હસનન" આવેલા છે. દક્ષિણ બાજુના બાબુઝ-ઝુવેલાથી લઇને હઝરત ઇમામ અઝીઝે પાછળથી બાંધેલા રાજભુવન અને આ રાજ્યમહેલ વચ્ચેના "બયનલ-કસરૈન" નામના ચોગાન આગળથી થઇ "બાબુલ ફુતુહ" પર્યંત એક રાજમાર્ગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો.

હ. ઇમામના મહેલની ઉતરમાં વડા વઝીરના દફતરનું મકાન હતું અને દક્ષિણે અલ-અઝહરની જામ્આ ઇબાદતગાહ ચણવામાં આવી, જેનું કામ ગાઝી જોહરે નવા શહેરનો પાયો નાખ્યા પછી થોડાકજ વખતમાં હાથ ધર્યું હતું, અને જે હિજરી સન ૩૬૧ના રમઝાન માસની ૭મી તારીખે પૂર્ણ થયું હતું. ગાઝી જોહરે હ. ઇમામના મિસરમાં નિવાસ અર્થે બંધાવેલું આ નવું શહેર એક ઇમારતજ નહિ પણ આપના પરિવાર તથા સરકારી અમલદારો અને રસાલાં માટેના મકાનોની હારમાળા હતી. જેની અંદર ત્રીસ હજાર માણસોનો સમાવેશ થઇ શકતો હતો. એને ફરતી એક અનેક દરવાજાવાળી ઊંચી દિવાલ ચોમેર બાંધેલી હોવાથી અંદરના ભાગમાં રાહદારી. ઓની નજર પડી શકતી નહોતી. તેનો દેખાવ અદભૂત હતો.

લશ્કરીઓના રહેઠાણની વ્યવસ્થા

રાજમહેલ સાથે સૈનિકો માટે પણ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. જે માટે જુદી જુદી બરાકો જુદા જુદા સૈન્યો માટે બાંધવામાં આવી. ચોગાનની પશ્ચિમ ભણીની ચાર "હારો મા એ બરાકો હતી. જે બર્જવાની, અમીરી, જોહરી અને ઝુવેલાના નામે ઓળખાતી હતી, ફરહાય્યાહ, મુતંહય્યાહ, અકદીં અને મહમુદિય્યાહ નામની ચાર અન્ય બરાકો એની પશ્ચિમે હતી અને આ બન્ને બરાકોની વચ્ચે નીલ નદીની નહેરનું જળ વહેતું હતું. ગાઝી જોહરની જુદી જુદી ટુકડી. ઓના અથવા તેમના અફસરોના નામ ઉપરથી આ નામો યોજવામાં આવ્યા હતા. રાજ્યના સિપેહસાલારના રહેઠાણ માટેની વ્યવસ્થા રાજ્યગારની પૂર્વ દિશામાં કરેલી હતી અને એજ તરફ યુનાની લશ્કર માટેની બરાકો હતી. જ્યારે દક્ષિણ તરફ દેલમીઓ અને તુર્કી સૈન્યની છાવણી હતી, જેના ઇશાન ખૂણામાં ઉલુફ નામના સીદી કેપ્ટનના નામે ઓળખાતી એક બરાક અને તેની પશ્ચિમે બકિંય્યાહ નામની બીજી છાવણી હતી. એ ઉપરાંત રાજમહેલની દિવાલની બહાર બીજી. નાની મોટી લશ્કરી ટુકડીઓની "કેમ્પો" હતી.

ગાઝી જોહરે બંધાવેલા શાહી શહેર અલ-કાહિરાના વિસ્તાર વર્ણનમાં મિસરના પુરાતત્વ ખાતાના અમલદાર અલી પાશા મુબારકના આધારે પ્રોફેસર ડબલ્યુ. એસ માર્ગોલીઅથ લખે છે કે શહેરની દરેક બાજુએથી લંબાઇ આશરે ૧૨૦૦ મીટર-૦ાા માઇલની હતીં અને તેનું ક્ષેત્રફળ ૩૪૦ ફેદાન હતું. જેમાંથી ૭૦ ફેદાન "શરકિય્યાહ" રાજ્યમહેલ માટે, કવાયેદ માટેની બે જગ્યા માટે ૩૫ તથા કાફુરના બગીચામાં ૩૫ ફેદાન રોકાયેલા હતા અને બાકીના ૨૦૦ ફેદાનમાં લશ્કરી બરાકો હતી. ઝમાનાના વહનની જોડાજોડ પાછળથી મકાનો બંધાતા ગયા અને તેનો વિસ્તાર વધતો જઇને અસલ "અલ-કાહિરા"થી તે અત્યારે છ ઘણું મોટું થવા પામ્યું છે.

મિસરમાં ફાતિમી ખુત્બો હ. ઇમામ મોએઝ અ. ખલીફતુલ મુસ્લેમીન

"તારીખુલ ઇસ્લામ" નામના ઉર્દૂ ઇતિહાસીક ગ્રંથ અનુસાર બની ફાતિમી ખલીફાઓના સંપૂર્ણ અધિકારમાં આખુ મિસર આવી ગયા પછી હિજરી સન ૩૫૮ના ઝીલકાદ મહિનાની તારીખ ૮મીથી નીચે મુજબના શબ્દો ઉમેરી ખુત્બો પઢવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું :.

અફલાહુમ્મા સલ્લે અલા મુહમ્મદિલ મુસ્તફા વ અલા અલિયુલ મુર્તુઝા વ અલા ફાતિમતિલ બતુલ વ અલલ હસન વલ હુસ્સૈન સિબ્બત રંસુલિલ હાઝીના અઝહબા અન્હોમુ રિજસા વ તહહરહુમ તતહીરા વસલ્લે અલલ અઇમતિ તાહેરીના આબાએ અમીરૂલ મોઅ્મેનીન.

હિજરી સન ૩૫૯ ના રબીઉલ આખિરની ૧૮મીના જુમ્આને દિને પુરાણા ઇબાદતખાના "મસ્જિદે અમ્ર" મા બંદગી વખતે ગાઝી જૌહરની હાજરી વચ્ચે ખતીબ અબ્દુસ્સમી બિન ઉમર અબ્બાસીએ "ખલીફતુલ મોઅ્મનીન હ. ઇમામ શાહ મોઐઝ એ." એ નામોચ્ચાર સહિત પહેલ-વહેલા ખુત્બો પડાવ્યો. મજકુર ઇબાદતગાહ હિજરી સન ૨૧૨ માં અબ્દુલ્લાહ બિન તાહેરે ફરી ચણાવી હતી અને અત્યારે પણ કેટલાક ફેરફાર સહિત એ બંદગીનું સ્થળ મોજુદ છે.

ખુત્બો પૂર્ણ થઇ રહેતા ખતીબ અબ્દુસ્સમી અબ્બાસીએ વાએઝ કરી હતી, જેમા "અહેલે બયત" અર્થાત હઝરત અલી અ. ની નસલે નરવંશજ ઇમામોનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અવસરે સંખ્યાબંધ સૈનિકો પણ બંદગીમાં શામિલ થયા હતા.

ગાઝી જૌહરનું નામ પણ જોડી તેમના માટે દુઆ ગુજારવામાં આવી હતી. પોતાના આકા મૌલાયિલની જોડાજોડ પોતાનું નામ સાંભળી ગાઝી જૌહરે તે પ્રત્યે નારાજી દેખાડી જણાવ્યું કે:- "હું તો બની ફાતિમાઓનો ગુલામ છું, આકાની સાથે ગુલામનું નામ શોભે નહિ!" પાછળથી તેમનું નામ કાઢી નાખવામાં આવ્યું હતું.

ઇબ્ને ખલ્લિકાન મજકુર પ્રસંગ લખી ઉમેરે છે કે એજ વર્ષ અર્થાત હિજરી સન ૩૫૯ના "જમાદાયુલ અવ્વલ માસમા "હય્યાઅલા ખયરિલઅમલ" શબ્દો અઝાનમાં ઉમેરવામાં આવ્યા હતા. ઇબાદતમાં "બિસ્મિલ્લાહ" બૂલંદ અવાજે પઢાવવા લાગી, તેમજ અહેલેબયતના ફઝાયલો-ગુણવર્ણનો સાથે સઘળા ખતીબો બંદગીમાં ખલીફતુલ મુસ્લેમીન અમીરૂલ મોઅ્મેનીન તરીકે હઝરત ઇમામ મોઐઝ અ. નું નામ લેવા લાગ્યા અને એ મુજબ શહેરમાંની સઘળી ઇબાદતગાહોમાં અમલ થવા લાગ્યો.

મરકી અને દુકાળ નિવારણનું કાર્ય

મિસર પર કબજો કર્યા પછી જે મુશ્કિલમાં મુશ્કિલ સવાલ ગાઝી જૌહર સામે હતો તે નીલ નદીમા પુરતા પૂર ન આવવાથી પડેલા દુકાળનું નિવારણ કરવાનો હતો. ગાઝી જૌહર મિસર જીતી લેવાની ખબર હઝરત ઇમામ મોઐઝ અ. ને પડતા અનાજથી ભરેલા વહાણો સાથેનો એક કાફલો હ. ઇમામે મિસર ભણી રવાના કર્યો હતો. આથી પ્રજાજનોને રાહત મળી ઉપરાંત મિસરી પ્રજાને ખાત્રી થઇ ગઇ કે અગાઉના પ્રજાને રંજાડી મોજમજાહ ભોગવનારા અમીરો અને ગવર્ન-રોનો દોર હવે પૂરો થયો છે અને તેની જગ્યાએ આપણે એક એવો બાદશાહ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ કે જેને હૈયે પ્રજાના સુખદુ:ખ નિરંતર વસે છે.

ગાઝી જૌહરે પ્રજાજનોમાં આ અનાજ વહેંચવા માટે એક કોટવાલની દેખરેખ હેઠળ એક કોઠાર ખોલ્યો અને લોકોને તે વ્હેંચવાનું કાર્ય તરતજ શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું. દુકાળનો લાભ લઇ ભારે નફો ખાવાની લાલચે અનાજ મોંઘું વેચાતું હતું, તે અટકાવવા માટે કાળા બજાર કરીને વેચનારાઓને પકડી પકડીને ચાબૂકે ફટકારવાનો હુકમ ગાઝી જૌહરે આપ્યો, મિસરી અમલદારોએ પૂરતી કાળજીથી તે અમલમાં મૂક્યો. આ દુકાળની ભયંકરતાનો ખ્યાલ એટલા પરથીજ આવી શકે છે કે રાહત માટેના પૂરેપૂરા પગલા આવી રીતે લેવાયા છતા હિજરી સન ૩૬૦ ના અંત સુધી દુકાળ જેવી સ્થિતિ ચાલુ રહી હતી ઉપરાંત દુકાળ પછી તરતજ મરકી

ફાટી નીકળી હતી. હિજરી સન ૩૬૧ ના શરૂઆતના મહિનાઓ દરમ્યાન આ દુકાળનો અંત આવ્યો, તે પછી જ થોડા મહિનામાં દેશે પુનર્જીવન પ્રાપ્ત કર્યું અને મરકીનો ઉપદ્રવ પણ થોડા વખત પછી દૂર થયો. બની ફાતિમીના કુશળ વહીવટ, પ્રજા વાત્સલ્ય અને ઉદાર કારોબારનું આ સ્પષ્ટ પરિણામ હતું.

ગાઝી જોહરે મિસરનો કબ્જો લીધા પછી બાશમુર ઇલાકામાં એક ઇખ્શીદી અમલદારે હિજરી સન ૩૬૧માં જગાડેલા ફિસાદના અપવાદ સિવાય તમામ લોકોએ હ. ઇમામની તાબેદારી રાજી ખુશીથી સ્વીકારી લીધી હતી. બળવાખોરોની પેલેસ્ટાઇન સુધી પૂંઠ પકડવામાં આવી અને એ ઇખ્શીદી અમલદારને ફાતિમી લશ્કરે કેદ કર્યો.

ન્યૂબિયા નમ્યું

ગાઝી જોહરે હવે મિસરની પ્રતિષ્ઠા વધારવા ભણી લક્ષ આપવા માંડયું. છેક પ્રાચિન કાળથી જગતનાં ધાર્મિક તથા રાજકીય ઇતિહાસમાં મિસરની કીર્તિ ઉચ્ચ રહી હતી પરંતુ ઇખ્શીદી ગવર્નરના મૃત્યુ પછી તેની પ્રતિષ્ઠાને ઘણો આંચકો લાગ્યો હતો. ગાઝી જોહર મિસરની પ્રતિષ્ઠા પુનઃ મેળવવા પ્રયત્ન કરવામાં મશગુલ થયા. ફાતિમી રાજઅમલ પૂર્વે હિજરી સન ૩૫૫માં મિસર ઉપર ન્યુબિયનો હલ્લો લાવી, ફાવી ગયા હતા. હવે તેઓનું માથું નમાવવા ગાઝી જોહરે હિજરી સન ૩૬૨માં ન્યુબિયા–નુબાના રાજકર્તા જયોર્જ પાસે એક એલચીમંડળને મોકલીને તેને દઅવત આપી ખંડણી ભરવાનું કહેવામાં આવ્યું. ન્યુબિયન રાજકર્તાએ એ એલચી મંડળનું ભારે માન સહિત સ્વાગત કર્યું અને ખંડણી ભરવાનું કબુલ કર્યું.

કરમતીઓ કોણ હતા?

ગાઝી જોહરે જો કે મિસર ફતેહ કરી લીધું હતું અને સ્થાનિક સુખશાંતિ માટેના સઘળા પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા, તે છતાં બહારનો ભય તો માથે ઝઝુમતો જ હતો. મિસરમાં ફાતિમી રાજઅમલના આરંભિક વર્ષોમાં કરમતી બળવાખોરોના હુમલાઓથી દેશમાં કાંઇક અશાંતિ રહેતી હતી. જેથી તેના બચાવ માટે કેરો શહેરને ફરતી ભીંત બાંધવા ઉપરાંત ખંદકોની એક હારમાળા ખોદવાની પણ જરુરત ગાઝી જોહરને જણાઇ હતી, જે મુજબ શહેરને ચારે બાજુથી સુરક્ષિત બનાવવામાં આવ્યું.

ઇતિહાસકાર માર્ગોલીઅથ લખે છે કે મૂળ ઉત્પતિમાં કરમતીઓ અને બની ફાતિમીના અનુયાયીઓ એક દેખાય છે અને આરંભ કાળમાં ઇમામતના સિધ્ધાંતની નજરે તેઓ વચ્ચે અંતર જેવું દેખાતું નથી. પરંતુ એક સદી જેટલો સમય વહી જવા દરમ્યાન આ બન્ને પક્ષવાળાઓ વચ્ચેની ભિન્નતા ક્રમે ક્રમે વિશાળ બનતી ગઇ હતી. અન્ય દિશાએથી જોતાં સદી જેટલી લાંબી મુદત દરમ્યાન બની ફાતિમીઓ મગરિબમાં આબાદ થતા ગયા હતા ત્યારે અરબ અને અબ્બાસી ખલીફાઓની હકુમત તાબેનાં પૂર્વ તરફના ઇલાકાઓમાં કરમતીઓ મારફાડ કરી રહયા હતા.

આ સ્થળે એ વિષયનો સ્ફોટ કરવાની જરુર છે કે કરમતીઓ અને ફાતિમી મઝહબવાળાઓ બન્ને આધ્યાત્મવાદની એક પ્રણાલીને અનુસરનારાઓ હતા. બન્નેની માન્યતાનો એક ભાગ હઝરત પયગમ્બર સ.ના પિત્રાઇ તથા જમાઇ હઝરત અલી અ ના વંશધરોમાં ઇલાહી અંશ હોવાની આસ્થા રાખવાનો હતો. પરંતુ રાજનીતિને અનુસરી ફાતિમીઓની એ માન્યતા કંઇક અંશે નરમ પ્રકારની રહી જ્યારે પૂર્વ તરફના પ્રદેશમાં રહેતા કરમતીઓ સઘળા ધાર્મિક ક્રિયાકાંડોના સખ્ત

ઉચ્છેદક હતા અને પૂર્વે ઇસ્લામમાં કદીયે પેદા થયા ન હોય તેવી ઉગ્ર માન્યતાવાળા કરમતીઓ હતા. ગાઝી જોહરે મિસર ફતેહ કર્યું. તે વેળાએ કરમતીઓનો વડો-કબીર હસન બિન અહેમદ અલ-આઅસમ હતો. જેનું વડું મથક ઇરાની અખાતમાના "અહસા" નામના ગામમાં હતું.

શામ જીતાયું

આ પ્રસંગે એ યાદ રાખવાનું છે કે શામ ઇખ્શીદી રાજ્યનો એક હિસ્સો હોઇ શામના રાજદ્વારી પ્રકરણમાં મિસરના સમ્રાટ તરીકે ભાગ લીધા વિના મિસરનું રાજકારણ સ્થિરતા પકડી શકે નહિ, એ ગાઝી જોહરે જાણી લીધું હતું. મિસરનો આગલો ઇતિહાસ પણ સાફ દેખાડી આપતો હતો કે શામના સંબંધથી તે કદીપણ અળગું રહ્યું નહોતું. કાફુરના મરણ પછી મિસરમાં વ્યાપેલા અંધેર દરમ્યાન અબુલ ફવારિસના નાયબ અને ગાદીવારસ તરીકે નિમાયેલા હુસેન બિને તુગ્ઝ ઇખ્શીદી પ્રસંગરંગ પરખી લઇને વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતને લૂંટી શામમાં પાછો ચાલ્યો આવ્યો હતો અને તે અત્યારે "રમલા"માં પોતાની સત્તા જમાવી બેઠો હતો તેનું બળ તોડી પાડવા ગાઝી જોહરે પોતાના મદદનીશ સેનાપતિ જનરલ જાફર ઇબ્ને ફલાહને મોકલ્યા.

અબુ અલી જાફર ઇબ્ને ફલાહ અલ કત્તામી હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ના એક જનરલ હતા, અને તેમને કાયેદુલ કવ્વાદ જોહર સાથે મિસર ફતેહ કરવા હ. ઇમામે મોકલ્યા હતા. જોહર તરફથી આજ્ઞા મેળવી તેઓએ શામ તરફ કૂચ કરી. હિજરી સન ૩૫૮ના ઝીલકાદ મહિનામાં 'હુસેન'નું નિવાસ સ્થળ રમલા લીધું અને તેને કેદ પકડી મિસર મોકલ્યો. મિસરવાસીએ આ ઝાલીમનો આવી રીતે અંત આવેલો જોઇ સંતોષની લાગણી અનુભવતા હતા. આ વિગ્રહ દરમ્યાન કરમતીઓના સરદાર અબુ મરવાન અને બીજા કેટલાક વડા અમલદારો માર્યા ગયા તેમજ કેટલાકો કેદ પકડાયા, જેઓને મન્સુરિયા તરફ હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ની હુઝુરમાં રવાના કરવામાં આવ્યા અને હુસેનને કારાવાસમાં મોકલી દેવામાં આવ્યો, જ્યાં તેનું હિજરી સન ૩૭૧માં મૃત્યુ થયું.

કરમતીઓનો ઉપદ્રવ

હુસેન બિન તુગ્ઝને પરાજિત કર્યા પછી જનરલ જાફર ઉત્તર ભણી આગળ વધ્યો અને દમિશ્કવાસીઓ સાથે થોડાક મુકાબલા પછી હિજરી સન ૩૫૯ના મોહરંમ મહિનામાં દમિશ્ક શહેર તાબે કર્યું ત્યારપછી દમિશ્ક બહાર આવેલી યઝીદ નદીના કાંઠા ઉપરના અદુકફા ગામમાં પડાવ નાંખ્યો

દમિશ્ક ફાતિમીઓના હાથમાં આવી રીતે આવવાના પરિણામે કરમતીઓની અથડામણમાં ફાતિમીઓને આવવું પડયું, કારણ કે કરમતી સરદાર હસન બિન અહેમદ અલ-આઅસમને છેલ્લા કેટલાક વખતથી દમિશ્ક ખંડણી આપતું હતું, તે હવે બંધ કરવામાં આવી હતી.

હઝરત ઇમામ મહેદી અ.ના પ્રકરણમાં કરમતી ફિરકાની જે રૂપરેખા દોરી છે, તે પ્રમાણે એ ફિરકાના મુળ ઉત્પાદક હમદાનની નિવૃતી પછી, જુદા જુદા સરદારો હેઠળ રાજસત્તા સામે માથું ઊંચકી દેશભરમા તેઓએ અશાંતિ ફેલાવી દીધી હતી, તેમના એક સરદાર-કબીર અબુ સઇદ 'અહેસા'માં પોતાની સતા જમાવી બહારના પાટનગર હજર ઉપર બે વર્ષ પર્યંત ઘેરો નાંખ્યો, જે દરમ્યાન તેના અનુયાયીઓનો સમૂહ વધી જતાં તે શહેર સર કર્યું. હિજરી સન ૨૮૬માં કબીર તરીકે જાહેરમાં દેખાવ દીધા પછી હિજરી સન ૨૮૭માં બસરા પર સતા મેળવવાની તેણે નિષ્ફળ કોશિશ

કરી હતી; ત્યાર પછી તેણે ઓમાનનો કબજો મેળવવા ફાંફાં માર્યાં છેવટે હિજરી સન ૩૦૧માં કેટલાક અન્ય કરમતી સરદારો સાથે અબુ સઇદનો વધ કરવામાં આવ્યા પછી તેનો બીજો પુત્ર તાહેર, જેને કબીર તરીકે નિમવામાં આવ્યો હતો, તે ઉમરે આવે ત્યાં સુધી તાહેરના વડીલબંધુ અબુલ કાસિમ સઇદે કામચલાઉ સરદારી લીધી. અબુ તાહિર સુલેમાને "કબીરપદ" ઉપર આવ્યા પછી મક્કા ઉપર હુમલો કર્યો હતો. હિજરી સન ૩૩૨ માં તેના મરણ પછી તેના ત્રીજા પુત્ર અબુ મન્સુરનું પણ એક વર્ષમાં અવસાન થયું, જેથી અબુ સઇદના વડા પુત્ર કાસિમે ફરી 'કબીરપદ' હાથમાં લીધું.

કરમતીઓ જુદી જુદી દોસ્તી બાંધે છે

એવું જણાય છે કે હિજરી સન ૩૬૦ માં આફ્રિકા અને એશિયાનિવાસી કરમતીઓ વચ્ચે સંપૂર્ણ ભંગાણ પડયું કારણ કે આફ્રિકાવાસીઓ કયરવાનમાં બની ફાતિમીઓને સાનુકૂળ થઇ જવાથી એશિયાવાસી કરમતીઓને ભય લાગવા માંડયો અને હવે બની ફાતિમીઓ વિરૂધ્ધ બગદાદના ખલીફ સાથે સબંધ જોડવામાં એશિઆઇ કરમતીઓએ સલામતી જોઇ. આ સમયે હસન બિન અહેમદ અલ-આઅસમ કરમતીઓનો વડો હતો, જેણે એક નવી બાજી ગોઠવી, ઉપર જણાવ્યા મુજબ તેના નામનો ઉપયોગ કરી ફાતિમીઓને દમિશ્કમાંથી હાંકી કહાડવા અબ્બાસી ખલીફની સહાય માગી. હસન જાણતો હતો કે બગદાદના અબ્બાસી ખલીફાઓ અને ફાતિમીઓ વચ્ચે સંઘર્ષણ ચાલ્યા કરતું હોવાથી અબ્બાસી ખલીફ પાસેથી તેને જોઇતી મદદ મળી રહેતા, તે પોતાના ધારેલા હેતુમાં પાર પડશે; પરંતુ બગદાદના એ સમયના અબ્બાસી ખલીફ મુતીએ હસનને ધિક્કાર સહિત તરછોડી કહાડયો. આ દિશામાંથી નિરાશા મળતા તેણે બીજી તરફ પાસું નાખ્યું. મિસર ફતેહ થયું, તે ઝમાનામાં હલબ એલેપ્પોમાં શિયા વંશના સ્વતંત્ર રાજકર્તા હકુમત કરતા હતા. ઇરાકમાં બુવૈયા વંશી રાજકર્તા મોઇઝઝુદ્દવલા હતો અને તે કરમતીઓ જોડે સંબંધ ધરાવતો હતો, જેથી હસને એ સંબંધને આગળ વધાર્યો. વળી તેણે ફુરાત નદી ઉપરના બસરા નજીકના રહ્બા નામના સ્થાનમાં હમદાની વંશના શાહઝાદા જોડે પણ મિત્રાચારી બાંધી. કેટલાક લડાયક કબીલાના માત્ર લૂંટફાટના શોખીન ભાડૂતી અરબ સૈનિકોને પણ તેણે પોતાના પક્ષમાં ભેળવ્યા.

જનરલ જાફરની શહાદત

હસન બિન અહેમદ અલ-આઅસમ આ પ્રમાણે સઘળી સામગ્રી એકઠી કરી દમિશ્ક ઉપર ધસી ગયો. ઉપર જણાવ્યા મુજબ અદુકકા ગામમાં જનરલ જાફર છાવણી નાખી પડયા હતા, તે દરમ્યાન હસનના ધસારાના સમાચાર મળતા પોતે બીમાર હોવા છતા તેનો મુકાબલો કરવા કૂચ કરી. બન્ને લશ્કરનો ભેટો થતા ભિષણ યુધ્ધ થયું જેમા જનરલ જાફર દુશ્મનોને હાથ કેદ પકડાયા અને તેઓએ તેમને કતલ કર્યા. મજકુર લડાઇમાં ફાતિમી ફોજને ઘણું ખમવું પડયું. આ બનાવ હિજરી સન ૩૬૦ ના ઝીલકાદ માસની તા. ૬ઠ્ઠી ને ગુરૂવારના દિને બનવા પામ્યો હતો. જાફર બિન ફલાહના અવસાન પછી તેમના નિવાસભૂવનના દ્વાર પર એ વીરનરની યાદી જાળવવા હેઠળ મુજબનો લેખ કોતરવામાં આવ્યો હતો :-

"અય મહેલ! તારા નિવાસીને તે ભાગ્યના રમકડા બનાવ્યા છે અને તેઓ કદિ પાછા ન મળે તેવી રીતે તેમને તે વિખેરી નાખ્યા છે. તારી અંદર અમોએ એક વેળાએ જેઓને રહેતા દીઠા હતા અને જેઓના હસ્તો દ્વારા ભાગ્યદેવી ભલા લેખોની વૃષ્ટિ કરતી હતી, તેવા વીરનર આજે કયા છે?"

દમિશ્કના આ વિજયની ઉજવણીમાં શહેરની જામ્એ મસ્જિદમાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. સામે હસન કરમતીએ "તબર્રા" (ધાર્મિક નિંદા) શરૂ કરી. કરમતીઓ હવે ધાર્મિક લાગણીમાં પણ બેદરકારી દેખાડવા લાગ્યા હતા, કારણ કે અહ્‌લેબયત તરફની મોહબ્બત તેઓએ ત્યજી દીધી હતી.

દમિશ્ક લીધા પછી હસન અલ-આઅસમે દક્ષિણ ભણી કૂચ કરી. "જાફા" નગર પર હલ્લો કરવાનું છોડી દઇ 'રમલા' માંથી પસાર થઇ તે વિજળીક ઝડપે મિસર ઉપર હલ્લો કરવા ધસી આવ્યો. તેણે સુએઝ અને ફરામા પર ધાડ નાખી નાખી અને એ પ્રકારે સુએઝની સામુદ્રધુની તેના હાથમાં આવી, તેનો આ વિજય જોઇને "ટીનીસ" તેની તરફેણમાં જોડાઇ ગયું. ત્યાર પછી આગળ વધતા "અયનુશ્શમ્સ" સુધી આવી ત્યા છાવણી નાખી અને કેરો શહેર પર ચઢી જવાની તે તૈયારીઓ કરવા લાગ્યો.

ગાઝી જૌહરની વ્યૂહરચના

ગાઝી જૌહરે મિસર જીતવા માટે જે કુશળતા દાખવી હતી તેથી પણ વિશેષ ચાતુર્ય આ વિપરિત સંજોગોમાં તેમને દાખવવું પડયું હતુ. હસન બિન અહેમદ અલ-આઅસમ કરમતીના "અયનુશ્શમ્સ" સુધી આવવાની ખબર ગાઝી જૌહરને મળતા ઉપર જણાવવામાં આવ્યા મુજબ તેમણે કેરો શહેર આગળ ખાઈઓ ખોદી રક્ષણ માટેની તૈયારીઓ કરી દીધી. મિસરના પુરાણા ઇખ્શીદી અમલદારો જો કદાચ દગો કરે તો તે માટે આગલા મિસરી વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતની ખાનગી હિલચાલ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક જાસુસ મુકરર કરવામાં આવ્યો; કારણ કે હસન અલ-અઆસમ કરમતીના લશ્કરના થોડા સૈનિકો મિસરના નગરજનોના પોષાકમાં શહેરમાં દાખલ થઇ જૂના ઇખ્શીદી સરદારોને ફાતિમીઓ વિરુધ્ધ બળવો જગાડવાનું સમજાવતા હતા.

કરમતીઓને પહોંચી વળવા માટે ગાઝી જૌહરે દુશ્મનના સૈન્ય ઉપર વીસ છાપાઓ મારવાની યોજના કરી હતી. આ યોજના અમલમાં મૂકવાના બીજા દિવસે હસન કરમતી ખાઈઓ ઉપર ધસારો લઇ આવ્યો. ફાતિમી લશ્કરે તેનો બહાદુરીથી મુકાબલો કર્યો, જેના પરિણામે કરમતીઓને ભારે ખુવારી સાથ સુએઝ ભણી પાછા હઠવું પડયું. આ હારથી દુશ્મનો એટલા તો ગભરાઇ ગયા કે પોતાનો સરસમાન પણ તેઓએ પડતો મૂકયો. આ સઘળી સામગ્રી બની ફાતિમી લશ્કરે હાથ કરી લીધી.

"અયનુશ્શમ્સ" પાસે હસન કરમતી છાવણી નાખી પડયો હતો, ત્યારે તેને મદદ કરવા માટે કરમતીઓનો એક દરિયાઇ કાફલો નીલ નદીમાં આવી પહોંચ્યો હતો, તેનો પણ સામનો થતા પોતાના સાત બારકસો છોડી તેઓને નાસી જવું પડયું, જેથી ફાતિમીઓને મજકુર બારકસો સાથે ૫૦૦ કેદીઓ અને પુષ્કળ માલ અસબાબ મળ્યા.

અત્રે એક બનાવ નોંધવા જેવો એ છે કે ગાઝી જૌહરના સૈન્યમાં જોડાયલા મિસરી વોલન્ટીયરો તથા ઇખ્શીદી સરદારોએ ભારે બહાદુરી દેખાડી હતી અને કરમતીઓને પરાજિત કરવામાં તેમનો ફાળો ઓછો ન્હોતો.

ફાતિમી સૈન્યે વગાડેલો ડંકો

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ને મિસર ઉપર કરમતીઓએ કરેલી ચઢાઇના સમાચાર પહોંચાડવામાં આવેલા હોવાથી ઇબ્ને અમ્મારની સરદારી હેઠળ કયરવાનથી કુમકનું લશ્કર આ જીતના

સમયે આવી પહોંચ્યું. આવી રીતે વધુ મદદ મળવાથી ભૂમિમાર્ગે વિજય મેળવવા ઉપરાંત દરિયા માર્ગે પણ વિજય મેળવવા દુશ્મનોની પૂંઠ પકડી ગાઝી જોહર 'ટીનીસ' પર ચઢી ગયા. ત્યાંના લોકોએ પોતાની ભુલ માટે પસ્તાવો કરવાથી, ગાઝી જૌહરે તેમને ઉદાર શરતો સાથે માફી આપી. હસન અલ-આઅસમ સાથે લૂંટફાટના આશયથી જોડાયલા અરબો પણ હવે ફાતિમીઓનાં ભયથી છૂટા પડી ગયેલા હોવાથી કરમતીઓનું બળ ઘણું ઘટી ગયું હતું, અને ફાતિમી સૈન્યે આ તકનો સારો લાભ લીધો. પાછળ હઠતા દુશ્મનોની પૂંઠ પકડી રાખી, ગાઝી જૌહરે "જાફા"ની વહારે ચઢી જઇ એક જનરલ તરીકેની પોતાની ઊંચામાં ઊંચી કુશળતા પૂરવાર કરી. હસન કરમતી ત્યાંથી દમિશ્ક ભણી નાઠો, જ્યાં કેટલાક સમય પર્યંત રોકાયા પછી ફરી પગભર થતાં ફાતિમીઓ ઉપર ચઢાઇ લઇ જવાની તે તૈયારી કરવા લાગ્યો.

કયરવાનના વાયસરોય યુસુફ ઝીરી

બીજી તરફ ગાઝી જોહરને લાગ્યું કે હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. મિસર પધારી હકુમત સંભાળી લે એ સમય હવે આવી લાગ્યો છે, જેથી એક અરજી અદબ સાથે હ. ઇમામની હઝુ-રમાં રવાના કરતાં, જે માન્ય રાખી હ. ઇમામે મિસર ભણી પ્રયાણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આપે ઇફ્રિકિયાના પોતાના નાયબ તરીકે યુસુફ બિન ઝીરીની બુધવાર ત. ૨૨મી ઝીલહજ હિજરી સન ૩૬૧ના નિમણુંક કરી. હિજરી સન ૩૬૨ના આરંભમાં કયરવાનથી મિસર ભણી વિદાય થતી વખતે હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. યુસુફ બિલ્કીનને તાબે રહેવાની આજ્ઞા કર્યા પછી કેટલીક મહ-ત્વની સલાહ આપી છેવટમાં હ. ઇમામે ભલામણ કરી કે, "બદુ અરબો ઉપરની જકાત વસુલ કરવાનું કદી પણ બંધ કરવું નહિ; બરબરીઓને તલવારની ધારે રાખવા; પોતાના સગાંઓ, ભાઇઓ અને પિત્રાઇઓને કદી પણ અધિકારવાળો ઓધ્ધો આપવો નહિ, કારણ કે આ સગાસંબં-ધીઓ પોતાને અપાએલા અધિકાર કરતાં વધુ અધિકાર માટેનો પોતાનો હક ધારતા હોય છે, અને રૈયત સાથે માયાથી વર્તવું.

ઇબ્ને ઝીરીનું આખું નામ અબુલ ફતુહ બિલ્કીન ઇબ્ને ઝીરી ઇબ્ને મનાદ અલ-હુમેરી અરસન્હાજી છે. તેમને યુસુફને નામે લોકો બોલાવતા હતા. યુસુફે હ. ઇમામનું નાયબપદ અથવા અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો વાયસરોયપદ શોભાવ્યું. સમયવહને ઇફ્રિકિયાના સ્વતંત્ર બાદશાહ જેવો તે થઇ પડયો, તો પણ પોતાના રાજ્યમાં બની ફાતિમીનાં ખુત્બો પઢાવવાનું ચાલુ રાખ્યું. યુસુફના વંશમાંથી બધા મળી ૮ રાજકર્તાઓ થયા અને ૧૬૨ વર્ષ પર્યંત તેમની હકુમત ચાલી.

હ. ઇમામનું મિસર માર્ગે પ્રયાણ

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. કયરવાનથી મિસર ભણી વિદાય થયા ત્યારે યુસુફ લાંબે સુધી વળાવવા સાથે ગયો. શાહી સવારી આગળ વધતાં કાબુસ, ટ્રાબ્લીસ, અજદાબિયા અને બરકા વટાવી વસંત ઋતુમાં સિકંદ્રીયા ખાતે આવી પહોંચ્યા, જ્યાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ને દિલોજાન આવકાર આપવા ફુસ્તાતનો કાઝી અને બીજા રાજ્યધિકારીઓ આવેલા હતા, જેઓને ઇમામે મુલાકાતનું માન આપ્યું. ત્યાંથી કૂચ કરી ઉનાળાના આરંભમાં ગીઝા મુકામે હ. ઇમામે પડાવ નાંખ્યો, અહિં પોતાના પ્યારા ઇમામ અને આકાના દીદાર માટે ગાઝી જોહર આવ્યા. થોડોક સમય અત્રે વિશ્રાંતિ લઇને દબદબા સહિત દારૂલ-ખિલાફત ભણી જવાની હ. ઇમામે તૈયારી કરી. પોતાના માલિકના સન્માનના મહિમાભર્યા પ્રસંગે મિસરે સુંદર શણગાર સજ્યો હતો.

મિસરમાં શાનદાર પધરામણી

ભવ્ય સરઘસ સાથે દબદબા સહિત હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. મિસરમાં દાખલ થયા. બન્ને બાજુએ પ્રજાજનો પોતાના કૃપાવંત બાદશાહને જોઇને "અહલન વ સહલન"ના પોકાર કરી વધાવી લેતા હતા આ સરઘસનાં બન્ને બાજુનાં રસ્તાપર હારબંધ હથિયાર સજેલા સંત્રીઓનો પહેરો મૂકવામાં આવ્યો હતો. આગળ ગાઝી જૌહર ચાલતા હતા. તેમને પ્રજાજનો "મુબારક મુબારક" કહી વધાઇઓ આપતા હતા. ગાઝી જૌહરના હર્ષની કશી સીમા નહોતી. રાજ્યના બીજા અમલદારો, અફસરો અને લશ્કરી વડાઓ હ. ઇમામની સવારી પાછળ ચાલતા હતા. આ દબદબો જોઇને પ્રજાજનોનાં હ્રદય આનંદથી છલકાઇ ઊઠયા.

ધનસંપત્તિની વિપૂળતા

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. કયરવાન છોડી મિસર ભણી પધાર્યા ત્યારે "અસારે મુહમ્મદી" નામના ઇતિહાસગ્રંથના જણાવ્યા અનુસાર પચાસ હજાર ઊંટ અને દસ હજાર ખચ્ચરથી લાદેલા ઝરજવાહિર હ. ઇમામ પોતાની સાથે લાવ્યા હતા. કયરવાનથી રવાના થયા તે દરમ્યાન માર્ગમાં આવતા શહેરોના ગવર્નરો અને અમીર ઉમરાવો હ. ઇમામની મુલાકાત લેતા હતા; જેમના પાસેથી હ. ઇમામને પુષ્કળ ભેટ સોગાદો અને નજરાણા મળ્યા હતા, આ સઘળી ઝરજવાહિરાતની અને ધનદોલતથી ભરેલી પેટીઓ હ. ઇમામે રાજ્ય મહેલના આંગણે મૂકી અને શહેરમાં ઢંઢેરો ફેરવ્યો કે. "દરરોજ જે મહોતાજ આવે તેણે એક મૂઠીમાં સમાય તેટલી દૌલત લઇ જવી !" આ વાતની સાક્ષી આપતી ખાલી સંદુકો આજે પણ મૌજુદ છે. હઝરત ઇમામ મોએઝે અ. રમઝાન માસની પાંચમી તારીખે મિસરમાં પ્રવેશ કર્યો અને આપે પોતાનો નિવાસ રાજ્ય મહેલમાં રાખ્યો. રમઝાન પૂરો થતાં પૂર્ણ થએલી "જામ એ અઝહર"ની ઇબાદતગાહમાં ઇમામે ઇદની બંદગી ભણાવી. આ બંદગી સ્થળ શાહી મહેલ આગળ આવેલું હતું. "જામે અઝહર"ની ભવ્ય ઇબાદતગાહ પાછળથી જગતમાં એક મહાન યુનિવર્સિટી–વિદ્યાપીઠ તરીકે વિખ્યાતી પામી.

"આસારે મુહમ્મદી"ના જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.એ પોતાના વડીલ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ., હઝરત ઇમામ કાયમ અ. અને હઝરત ઇમામ મન્સુર અ. જેમના મુબારક જીસ્મો મિસરમાં સાથે લાવવામાં આવ્યા હતા તેને "કસ્ર–અલ–કબીર"ના ચોગાનમાં ભુમિદાહ કરવામાં આવ્યા હતા.

ઇતિહાસકાર સ્ટેલીન લેન–પુલ કહે છે કે, હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.એ મિસરમાંના પોતાના રાજ્યમહેલમાં નિવાસ કર્યા પછી દરબારમાં લોકોનાં ટોળેટોળાં આવવા લાગ્યાં અને હ. ઇમામના ચરણોમાં નજરાણું મૂકવા લાગ્યા. આ સઘળા નજરાણામાં ગાઝી જૌહરનું નજરાણું ઘણું સુંદર અને કિંમતી હતું. કસ્તુરીથી મહેકતાં સોનાના રત્નજડિત જીન અને લગામો સહિત પાંચસો પાણીદાર અશ્વો, બાકટ્રિયન ઊંટો ઉપર રેશમના તંબુઓ, સાંઢણીઓ, ખચ્ચરો, ભારવહી ઊંટો સોનાચાંદીના વાસણોથી ભરેલી રૂપાની નકશીવાળી સંદુકો, સોને મઢેલી તલવારો, કિમ્મતી જવાહિરાતથી મઢેલી નકશીવાળી ચાંદીની કાસ્કેટો, જવાહિરાત જડિત "અમામો" અને મિસરની બનાવટના સઘળા પ્રકારના નમૂનાઓથી ભરપૂર નવસો પેટીઓ વગેરેનો તેમા સમાવેશ થતો હતો. આ સઘળો ધનભંડાર એકલા ગાઝી જૌહરે જ હ. ઇમામના ચરણોમાં ધર્યો હતો. ઉપરાંત આ અર્પણ થયેલી વસ્તુઓથી અનેક વધુ વસ્તુઓ પ્રજાએ અર્પણ કરી હતી.

હ૦ ઇમામ પ્રજાનું વડપણ સ્વીકારે છે

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. એ ઇદના દિને સઘળી મુસ્લિમ પ્રજાનું વડપણ સ્વીકારી "ઇમામ" તરીકે ઇદની બંદગી ભણાવી અને ત્યાર પછી મિમ્બર ઉપર બિરાજમાન થઇ ખુત્બો ભણ્યો. ધાર્મિક બોધ આપી ધર્મ ક્રિયાઓની હિદાયત કરી. આ દબદબા ભરી ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી હ. ઇમામે પોતાના સૈન્યના મોખરે અશ્વ ઉપર સવાર થઇ રાજભુવન તરફ રવાના થયા. હ. ઇમામના ચાર પુત્રો બખતર સજી અંગરક્ષક-બોડીગાર્ડો તરીકે હ. ઇમામને વીંટળાઇને ચાલતા હતા. આ સરઘસના મોખરે સોના તથા રત્નજડિત અંબાડીવાળા હાથીઓ ચાલતા હતા અને હ. ઇમામના આગમનની ખબર આપતા હતા. રાજભુવનમાં દાખલ થયા પછી હ. ઇમામે નામાંકિત પરોણાઓને ઇદની શાનદાર મિજબાની આપી. હિજરી સન ૩૬૪ માં મિસરમાં પહેલીજવાર ઇદ મોટી ધામ. ધૂમથી ઉજવવામાં આવી હતી.

"કસ્ર-અલ-મોએઝ"-ઈમામનું રાજભુવન

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. નું રાજભુવન ઘણું વિશાળ હતું. જાણે એક નાનકડું શહેર. વર્તમાન કૈરો શહેરનું તે એક આકર્ષક કેંદ્ર હતું જૂના પાટનગર ફુસ્તાતથી થોડે દૂર એ બાંધ. વામાં આવ્યું હતું, એ આપણે ઉપર વાંચી ગયા છીએ. મિસરી પ્રજાજનો તેને "અલ-મદીના" ના નામે ઓળખતા હતા. તે એક બાદશાહી કિલ્લા સમાન હતું, એમા બની ફાતિમી ખલીફ અને તેમની માનનીય હરમ, અંગત કુટુંબીઓ, ચોકીબાનો, ચૂનંદા સૈનિકો, રાજ્યના મોટા અધિકારીઓ માટે પણ સગવડ રાખવામાં આવી હતી. રાજમહેલનો વિશાળ ચોગાન વટેમાર્ગુઓ માટે બંધ હતો. વિદેશી રાજ્યોના એલચીઓ સુધ્ધાને પણ ખલીફની મુલાકાત માટે આવતા કિલ્લાની બહાર સવારી ઉપરથી ઉતરવું પડતું હતું. બાઇઝેન્ટાઇન અને ઉસમાની દરબારો પ્રમાણે એલચીઓને રક્ષકો વચ્ચેથી હ. ઇમામની હુઝુરમાં લઇ જવામાં આવતા હતા. અત્રે એ પણ જણાવવું જોઇએ કે, મશરિકના શહેનશાહે પોતાના એલચીને મિસરના વિજય પછી ગાઝી જૌહર પાસે અને ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. પાસે પણ મોકલ્યો હતો.

હ. ઇમામનું ખાસ નિવાસભૂવન "કસ્ત્ર-અલ-કબીર" માં હતું, જેને "કસ્ત્ર-અલ-મોએઝ" તરીકે પણ ઓળખાવામાં આવતું હતું. અત્રે વસતા હ. ઇમામના હરમ, બચ્ચાંઓ, ચોકીબાનો, નોકરચાકરો' ખિજમતગારો, ખ્વાજાસરાઓ મળી સઘળાની સંખ્યા ૧૮ હજારની થવા જતી અને પાછળના યુગમાં એ સંખ્યા વધીને ૩૦ હજાર જેટલી થવા પામી હતી.

"કસ્રે-અલ-સગીર"-હ૦ ઈમામ અઝીઝની યાદગાર

પાછળથી હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. એ બંધાવેલું "કસ્ત્ર-અલ-સગીર' મગરિબ દિશામાં હતું. આ મહેલનો માર્ગ કાફુરના બગીચામાં હતો. અહિ અંગ કસરત માટે એક વ્યાયામશાળા બાંધવામાં આવી હતી. આ બન્નેને "બયનલ-કસરૈન" નામની જગ્યા જુદી પાડતી હતી. મધ્ય. ભાગમાં આવેલા મેદાનમાં એકી સાથે દશ હજાર સૈનિકો 'પરેડ' કરી શકતા હતા. બન્ને મહેલોને જોડતો એક ભૂમિમાર્ગ હતો. જેમાંથી હ. ઇમામ આવજાવ કરતા હતા તેની નઝદીક આપના વડીલોના મકબરા આવેલા હતા અલ-અઝહરની ઇબાદતગાહ પણ નિકટમાં જ આવેલી હતી. હ. ઇમામ જાતે દર જુમ્આના દિવસે બપોરે પધારી બંદગી ભણાવતા હતા.

"કસ્રે-અલ-મોએઝ" ની ભવ્યતા

"કસ્ર-અલ-કબીર"ની ભવ્યતાનું વર્ણન કરવામાં અરબી ઇતિહાસકારો થાકી ગયા છે. આ મહેલમાં ચાર હજાર ઓરડાઓ હતા, જે મધ્યમાં આવેલા "સુવર્ણ હોલ" ભણી જતા વચ્ચે સોનાના દ્વારનું એક ભવ્ય મંડપ-પેવેલિયન પણ હતું, જેની અંદર 'સુવર્ણ સિંહાસન" ઉપર પોતા । દરબારીઓ વચ્ચે બની ફાતિમી ઇમામો બિરાજતા હતા. તેને સોનાની જાળીવાળા પરદાઓ હતા. જેમાંથી ઇસ્લામી તહેવારોની જે ઉજવણી કરવામાં આવતી હતી, તે હ. ઇમામ નિહાળતા હતા. સંગેમરમરના સ્તંભોવાળા "લીલમ-હોલ" ની ઘુમ્મટવાળી એક બારી હતી. "દીવાને-ખાસ" માં ઇમામ પોતે સોમવારે તથા ગુરુવારે મોટા આસન ઉપર બિરાજી દુઃખિયાઓ તથા પિડિત પ્રજાજનોની દાદ સાંભળી તેનો નિકાલ આણતા હતા.

આ સઘળી ઇમારતોની હારમાળાનો "પ્લાન" હ. ઇમામે જાતે ગોઠવ્યો હતો. એની ઝીણી ઝીણી વિગતો ઉપર પૂરતું ધ્યાન દેવામાં આવ્યું હતું. ગાઝી જોહરે ત્રણ વર્ષ પર્યંત આ કામ પાર પાડવા માટે સખ્ત મહેનત કરી હતી. આની ભવ્યતાનો ખ્યાલ આજે પણ અનેક પૂરાવાઓ પરથી મેળવી શકાય છે.

શિલ્પ અને લલિતકળા

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના એક મહોરદારે "કરાફા" ખાતે એક ઇબાદતગાહ બંધાવી હતી, તેના શણગાર માટે છૂટથી ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો. એક ઇરાકી આર્કિટેક્ટ-શિલ્પીએ એ ઇબાદતખાનાની "ડીઝાઇન"-આકૃતિ દોરી હતી. તેની શીલીંગ અને ભીંતોને બસરાથી બોલાવેલા કારીગરોએ રંગ લગાડયો હતો. ઇરાનના સુસ્તર ગામના મશહૂર રેશમના વણકરો દ્વારા એક તાકો વણવાનો હ. ઇમામે હુકમ આપ્યો હતો, જેમા કસબી અને રંગબેરંગી ઝરીકામથી દુનિયાનો નકશો ચીતરવામાં આવ્યો હતો, એની કિમ્મત બાવીસ હજાર દીનાર થઇ હતી.

બની ફાતિમીઓ કેળવણી અને સાહિત્યના પ્રેમી હોવા ઉપરાંત વિદ્યાકળાને દરેક પ્રકારે ઉતેજન આપતા હતા; લલિતકળાઓ તો બની ફાતિમીઓના શાસન દરમ્યાન પૂર્ણ કળાએ ખિલી હતી. ચિત્રકળાને નવીન જીવન આપનાર બની ફાતિમીઓજ હતા અને એવી રીતે જીવંત વસ્તુઓના ચિત્રો માટેનો સામાન્ય લોકોનો અણગમો ટાળ્યો હતો. બની ફાતિમી હુકુમત તળે હુન્નરકલાનીએ ભારે ખીલવણી થઇ હતી. મિસર અને સકલિયામાં તે વિશેષ વૃધ્ધિ પામી હતી. વિખ્યાત "એયો" ની કારકેટમાં પોપટ અને અન્ય પંખીઓની આકૃતિઓ ચાંદીમાં કોતરેલી હતી. "વિકટોરિયા અને આલબર્ટ મ્યુઝિયમ" માં હિજરી સન ૩૬૦ની સાલમા કોતરેલી હાથી દાંતની મંજુષ (પેટી) ફાતિમી કારીગરોની કલાનું પરિણામ છે. વેનિસમાં સેન્ટ માર્કના ખજાનામાંના સ્ફટિકના "કુજા" ઉપર હઝરત ઇમામ શાહ મોએઝ અ. ના પુત્ર હઝરત શાહ અલ-અઝીઝનું નામ કોતરેલું છે.

ફાતિમી ન્યાયખાતું—મહાન ન્યાયમુર્તિ કાઝી નોઅમાન

હ. ઇમામ મોએઝ અ.એ ન્યાયખાતાને પણ ઊંચા પંક્તિએ મૂકવા કાળજી લીધી. ઇબ્ને ખલ્લિકાનના કથન અનુસાર હ. ઇમામ કયરવાન છોડી મિસર જતી વેળા કાઝી નોઅમાનને સાથે લઇ ગયા હતા અને ત્યાં ખાતે વડી અદાલતના ચીફ જસ્ટીસ તરીકે તેમને નિમવામાં આવ્યા હતા. અરબી ભાષામાં વડા જજને "કાઝી-યુલ-કુઝ્ઝાત" કહેવામાં આવે છે.

હઝરત મૌલાના ઇમામ મોઇઝ (અ.) પોતાના સિપેહસાલાર જોહર તથા ફિદાઇઓની ફોજ સાથે, મિસરના વિજય પછી બની ફાતિમી સલતનતનો વાવટો મિસરમાં ફરકાવ્યો તે સમયે ખલીફ શાહ મોએઝ (અ.) ની પ્રજા સાથેની પહેલી મુલાકાતનો દેખાવ.

ફાતિમી ખલીફાઓએ સ્થાપેલી વિશ્વની મોટામાં મોટી ઇતિહાસ પ્રસિધ્ધ યુનિવરસિટિ,
" જામ – એ – અઝહર "

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના સમયમાં કાઝી નોઅમાને કયરવાનમાં અલી બિન સુરીઝના સિધ્ધાંત અને અભિપ્રાયનું ખંડન કર્યું છે. "ઇખ્તિલાફુન ફુકહા" એ વિષયમાં તેમની મહાપૂર્ણ કૃતિ છે. અહેલેબયતના અકાયદોનું એમા સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. તેઓ હંમેશ હ. ઇમામની સેવામાં હાજર રહેતા હતા.

કાઝી નોઅમાનનું પૂરું નામ અબુ હનીફ રીયદના કાઝી-ઉલ-કુઝઝાત નોઅમાન બિન મુહમ્મદ હતું. શિયા જમાતના તેઓ મહાન ફકીહ અને નિયમશાસ્ત્રી હતા.

અમીર મુખ્તાર લખે છે કે તેઓ નિયમશાસ્ત્રમાં એટલા બધા પ્રવિણ હતા કે તેમનો કોઇ હરીફ નહોતો; એમણે ઘણા પુસ્તકો લખ્યા છે ઇબ્ને ખલ્લિકાન કહે છે કે, તેઓ પહેલા માલેકી સિધ્ધાંતને અનુસરનારા હતા, પરંતુ પાછળથી શીઆ સિધ્ધાંતોની પયરવી કરનારા થયા "દવાયમુલ-ઇસ્લામ", "ઇફતેતાહુ દૂઆવાત" "અખબારઅલ-ફકીહ" અને "ઇકિતસા-અલ-ફિકહ" પણ એમની કૃતિઓ છે.

ઇબ્ને ઝુલાનું કથન છે કે કાઝી નોઅમાન કાવ્ય રચવામાં પણ કુશળ હતા. (ભાષાન ઉપર એમનો સરસ કાબૂ હતો. એમની ન્યાય છણવાની બુધ્ધિ અદભૂત હતી.

ભવ્ય ફાતિમી દરિયાઇ કાફલો

ઇતિહાસકાર લેન-પુલ જણાવે છે કે, હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. રાજકાજમાં નિત્ય ઉમંગથી ભાગ લઇ રાજયવૃધ્ધિ કરવા અને બળ ટકાવી રાખવા પૂરતો ખંત રાખતા હતા. હ. ઇમામને વારસામાં સકલિયાનો કાફલો મળ્યો હતો, જે સ્પેનના કાંઠા ઉપર હિજરી સન ૩૪૪ માં ચઢાઇ કરી ગનીમતનું પુષ્કળ દ્રવ્ય અને સંખ્યાબંધ કેદીઓને પકડી લાવ્યો હતો. સ્પેનના ખલીફે જવાબમાં ટયુનીસ ઉપર પોતાનો કાફલો મોકલ્યો જેણે ટયુનીસના "નોબોના" નઝદિકના એક નાના બારાને બાળી નાખ્યો હતો અને બરબરી કીનારા ઉપર લૂંટફાટ ચલાવી હતી, જેને લઇ બની ફાતિમી શહેનશાહતને વધારે મોટા દરિયાઇ કાફલાની જંગી તૈયારી કરવી પડી. પરિણામે કેરોના બંદર તરીકે હાલના "બુલાક" ના બદલે તે સમયના "મકસ" ખાતે એક ડકકો બાંધવામાં આવ્યો અને છસો લડાયક વહાણો તૈયાર કરવામાં આવ્યા. અરબોના મિસરપર વિજય થવાની તવારીખમાં સર્વથી મહાન કાફલો મિસરે બાંધ્યો હોય, તો તે બની ફાતિમીઓનો હતો. એ કાફલાની ભવ્યતાનો ખ્યાલ એટલા પરથી આવી શકે છે કે, હકીમ નાસિર ખુસરૂએ, હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના શાસનકાળ બાદ પોણી સદી પછી એ બારકસો જોયા હતા, જેનું વર્ણન કરતા લખે છે કે, "એક બારકસ ૧૫૦ કયુબીક ફીટ લાંબુ અને ૬૦ ફીટ પહોળું હતું"

કરમતીઓનો સત્તામદ

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ની મિસરમાં પધરામણી થઇ ત્યા સુધી શામની હકુમતનો કોયડો હજી અણઉકેલોજ રહયો હતો. કરમતીઓનો ભય હજુ ઝઝુમી રહયો હતો. તેઓએ દમીશ્ક લેવાનો ફરી પાછો પ્રયાસ કર્યો હતો, પરંતુ તેઓ સફળ થયા ન્હોતા, તે પછી કાંઇ વધું હિલચાલ થઇ ન્હોતી. હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. એ તેના સરદાર સાથે પત્રવ્યહવાર કરવા માંડયો, પરંતુ હ. ઇમામના સમાધાનીભર્યા પત્રના જવાબમાં કરમતી સરદાર હસન બિન અહેમદ અલ-આસમે તોછડો જવાબ આપ્યો.

ત્યાર પછી કરમતીઓ વસંતઋતુમાં ફરી "અયનુશ્શમ્સ" ખાતે ચઢી આવ્યા. બળવાખોર ઇખ્શીદીઓ અને હરીફ અલ્વીઓ સાથે જોડાઇ જઇને ઝડપભેર મિસરના સઘળા ભાગોમાં તેઓ પ્રસરી ગયા આ સમયે હ. ઇમામ તેમને ઉત્તર વાળવા તૈયાર થયા. પરંતુ બની ફાતિમી લશ્કર પોતાનું રક્ષણ સામટી રીતે કરી એમ નહોતું. હ. ઈમામના શાહઝાદા હ. અબદુલ્લાહે ચાર હજાર સૈનિક સાથે નીલના ત્રીવેણી સંગમ પ્રદેશમાં દુશ્મનોના સૈન્યને ફતેહમંદીથી હરાવ્યું હતું. એમા ફાતિમી લશ્કરની કેટલીક શકિત વપરાઇ ગઇ હતી, તે સબબે કેરો પર ધસી આવતા કરમતી સૈન્યને અટકાવી શકાયું નહિ. દુશ્મનો કેરો પાસે આવી પહોંચતા ફાતિમી સૈન્યને ખાઇઓમાંથી નીકળી શહેરમાં જવાની ફરજ પડી.

કરમતી દમિશ્ક પડયું

તે પછી કરમતીઓના બની બેઠેલા એક મિત્ર 'બની તય'ના સરદારે પોતાના મળતિયા અરબોને યુધ્ધભૂમિમાંથી ખસેડી લીધા જેથી કરમતી સૈન્યમાં ભાગલઃ પડતા ફાતિમિ સૈન્ય બહાર આવીને કરમતીઓ ઉપર તૂટી પડયું, હસન કરમતી આ આક્રમણના પરિણામે નાસી છૂટયો. ફાતિમી સૈન્યે તેની છાવણી કબજે કરી અને તરતજ દશ હજારનું ફાતિમી સૈન્ય શામ ઉપર ચઢી ગયું. અત્રે કરમતીઓના બન્ને સરદારો વચ્ચે મતભેદ જાગવાથી એક સરદારે બીજા કરમતી સરદારને ફાતિમી સૈન્યના હાથમાં સોંપી દીધો. આ સરદાર તથા તેના પુત્રોને મિસર મોકલવામાં આવ્યા કરમતીઓની લૂંટફાટ અને ઉપદ્રવ આથી તૂટી પડયા પરંતુ દમિશ્ક કેટલીક ગેરવ્યવસ્થાને અંગે કષ્ટ ભોગવતું રહયું.

ફાતિમી સૈન્યે બેરૂત જીત્યું

હઝરત ઈમામ મોએઝ અ. માટે ખ્વાજાસરા "રયાને" રૂમીઓ પાસેથી ટ્રાબ્લીસ–ત્રીપોલી જીતી લીધું. હ. ઇમામે તેને દમિશ્ક ઉપર ચઢાઇ કરવા જણાવ્યું, પરંતુ તુર્ક અમીર ઇફતગીન સામે તે ટકી શકયા નહિ, ઇફતગીને શામમાં અબ્બાસી ખલીફનું નામ ખુત્બામાં ચાલુ કર્યું. એક બીજા ખ્વાજાસરાએ ફાતિમી સૈન્યની કુમકે જઇને "બેરૂત" સર કર્યું. આ ખોટને લઇને શામમાંના ખ્રિસ્તીઓનાં રૂમી સરદાર "ઝીમીસીસ" વફાદારી ઇફતગીને એકદમ સ્વીકારી લીધી અને સુલેહના કરાર કર્યા. બીજી બાજુ રયાન ટ્રાબ્લીસમાંથી આગળ વધ્યો અને તેણે રૂમીઓને પરાજિત કર્યા.

હિજરી સન ૩૬૩માં બની ફાતિમીઓની કુમકે કયરવાનથી દશ હજાર લશ્કરી યોધ્ધાઓ આવી પહોંચ્યા, તેમની મદદથી દુશ્મનો પર ફાતિમી સૈન્યે કિર્તીવંત વિજય મેળવ્યો

મક્કા–મદીનામાં હ. ઈમામનો ખુત્બો

મિસર, હિજાઝ અને શામના પ્રજાજનોએ હ. ઇમામની 'બયઅત' કરી મક્કા મોઅઝમા અને મદીના મુનવ્વરામાં પણ હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.નો ખુત્બો ભણવાનું ચાલુ થયું. તે પછી હ. ઇમામે બે વર્ષ પર્યંત કેરોમાં નિવાસ કરી અનેક સુધારાઓ કર્યા. ઇતિહાસકાર લેન–પુલના કથન અનુસાર યાકુબ ઇબ્ને કિલીસ અને અસલુગને જમીનના સામાન્ય કારોબારી તરીકે નિમ્યા. "અમીરાત"ની ઓફીસમાં દરરોજ એ બે અમલદારો બેસતા હતા. તેઓ દાણ, જકાત, માથાવેરો, વકફ અને મહેસુલની દરેક શાખા પર દેખરેખ રાખતા હતા તેઓ મહેસુલ વસુલ કરવામાં

ઝીણવટથી કામ કરતા હતા, જેમાં લોકોની ફરિયાદ અને માંગણી પ્રત્યે ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવતું હતું. આ મહેસુલી અમલદારોના કુશળ કારોબારથી મહેસુલમાં મોટો વધારો થયો. સઘળી જકાત ફાતિમી સિક્કાઓમાં વસુલ કરવામાં આવતી. "ફુસ્તાન"માં માત્ર એક જ દિવસનો વેરો પચાસ હજાર દિનાર થતો હતો અને કોઇ કોઇ વાર એક લાખ વીસ હજાર જેટલો પણ થવા જતો. ટીનીસ, દમિયાત અને અશમુનૈન ખાતે એક વેળાએ એક દિવસમાં બે લાખ દીનારનો વેરો વસુલ થતો હતો.

હઝરત ઈમામનો પરિવાર

હ. ઇમામ પોતાની પચરંગી પ્રજાની અનહદ કાળજી રાખતા હતા પુરાણા પાટનગરના રહેવાસીઓને હરકત કરવાની પોતાના આફ્રિકન સૈનિકોને હ. ઇમામે મનાઇ કરી હતી, તેઓને "અયનુશ્શમ્સ"ની ખાડીઓ પાસે વસાવ્યા હતા સાંજના સમયે એક હલકારો ફુસ્તાતમાં ફરી વળતો હતો, જેથી સૈનિકોને અંધારું થયા પહેલાં શહેર છોડી પોતાની બરાકોમાં જવું પડતું હતું.

બની અબ્બાસીઓના તાબામાંના શહેરો મિસર દયારે શૈલઝમાન, દમિશ્ક, મક્કા, મદીના, સિકંદ્રીયા વિગેરે ફાતિમીઓએ પોતાના મહાન ભોગ અને બાહુબળથી સર કર્યા હતા. કમાન્ડર–ઇન–ચીફ ગાઝી જોહરની બહાદુરી તેમાં મુખ્ય હતી અને તે ઇતિહાસના પૃષ્ઠો પર સોનેરી અક્ષરે નોંધાઇ રહી છે.

હ. હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ના હઝરત અબ્દુલ્લા, હઝરત નિઝાર (અઝીઝ), હઝરત તમીમ અને હઝરત ઓકીલ નામના ચાર શાહઝાદા અને સાત શાહઝાદીઓ હતી.

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના આગમનથી હવે ઇમામતનું દરખાનું અને "દારૂલ ખિલાફત" મિસર થવાથી હ. ઇમામને મિસરના પહેલા ખલીફ તરીકે ગણી તે પછીના તેમના વંશજોને મિસરના ખલીફાઓ તરીકે ઇતિહાસકારો ઓળખાવે છે.

જામો સિફાર્યો

હિજરી સન ૩૬૫ ના રબીલ આખ્રિરની તા. ૧૫ ના હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. એ જામો સિફાર્યો. વફાત સમયે હ. ઇમામનું આયુષ્ય ૪૬ વર્ષનું હતું. "નહેસ" નામના સ્થળે આપે જામો સિફાર્યો, આપના મુબારક જીસ્મને કાહેરા (કેરો) મા ભૂમિદાહ આપવામાં આવ્યો હતો.

સુવર્ણ યુગ

હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. ના ઉપર દર્શાવેલા ચાર પુત્રો ઉપરાંત સાત પુત્રીઓ પણ હતી. હ. અબદુલ્લાહ સૌથી વડા પુત્ર હતા. અને હિજરી સન ૩૬૪ એટલે આપના પિતાશ્રીથી એક વર્ષ અગાઉ વફાત પામ્યા હતા. બીજા પુત્ર હ. અઝીઝ અ. ઇમામતની ગાદીએ આવ્યા હતા. ત્રીજા પુત્ર હ. તમીમ અરબી ભાષાના એક બાહોશ કવિ હતા. અરબી ઇતિહાસોમાં એમની કવિતાઓ મળી આવે છે. હ. ઓકીલ વિષે ખાસ ઉલ્લેખ થયેલો જણાતો નથી. મિસરમાં બની ફાતિમી સલતનત સ્થપાયા પછી ઘણી પ્રગતિ થઇ હોવાથી ઇસમાઇલી ઇતિહાસનો આ "સુવર્ણ યુગ" છે.

મિસરમા ફાતિમી ખિલાફત

હઝરત ઇમામ મોઅેઝ અ૦

હ. અબ્દુલ્લાહ — હ. ઇ. અઝીઝ અ. — હ. તમીમ — હ. ઓકીલ

(હ. ઇ. અઝીઝ અ.)

હ. હાકિમ અ૦ — હ. સિત્તુલ મુલક

હ. ઝાહીર અ૦ — (૧૬ વર્ષની વયે ગાદીપર આવતા તેમના ફોઇ સિત્તુલ મુલ્કે ૪ વર્ષ પર્યંત રાજ. કારોબાર પર દેખરેખ રાખી હતી.)

હ. મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ૦

HAZRAT MOWLANA IMAM AZIZ

(A. H. 365-386)

........O........

(૧૫)

હઝરત મૌલાના ઈમામ અઝીઝ અ૦

(હિજરી સન ૩૬૫-૩૮૬)

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. હિજરી સન ૩૬૫ના રબીઉલ આખિરની તા. ૧૫મીએ ફાતિમી ખિલાફત અને ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા. તાઇ બિન મુતીઅ ૩૬૩-૩૮૧ અને કાદિર બિન મુકતદિર ૩૮૧-૪૨૨ હ. ઇમામના સમકાલીન અબ્બાસી ખલીફ હતા.

હ. ઇમામનું પૂરું નામ અબુલ મન્સુર નિઝાર અલ-અઝીઝબિલ્લાહ અ. હતું. આપનો જન્મ "મહેદિયા"માં હિજરી સન ૩૪૪ના મહોર્રમ માસની તા. ૧૪મીને ગુરુવારના દિને થયો હતો. હ. ઇમામે ૨૧ વર્ષની યુવાન વયે રાજ્ય અને ધર્મની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી હતી.

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. તખ્ત પર બિરાજતા ફાતિમી રાજ્યકર્મચારીઓ અને પ્રજાજનોએ આપની બયઅત લઇ વફાદારી પ્રગટ કરી. આપના અમલમાં રાજકારોબારના દસ્તાવેજો પર ખલીફ તરીકે જે મહોર લગાડવામાં આવતી હતી, તેના પર "યનસરૂલ અઝીઝુલ જબ્બારો નબસરિલ ઇમામિન નિઝાર" કોતરેલું હતું.

'રવઝતુસસફા'માં જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ની બયઅત લેનારાઓમાં આપના કાકા હ. હયદર, આપના પિતાના કાકા હ. અબુલ ફુરાત અને આપના દાદાના કાકા પણ હતા. બયઅતના દિને હ. ઇમામે એક પવિત્ર ખુતબો તવાજેશ કર્યો જેમાં પ્રજાને ઘણી અમૂલી શિખામણો આપવામાં આવી હતી.

હ. ઈમામના રાજ્યઅમલના ફાતિમી ચલણી સિક્કાઓ

ઇતિહાસકાર લેન-પુલ દર્શાવે છે કે હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ના ચલણી સિક્કાઓ મિસર ('ફુસ્તાત')માં હિજરી સન ૩૬૫ થી ૩૮૬ પેલેસ્ટાઇન (રમલા)માં હિજરી સન ૩૬૮ થી ૩૮૩, મહેદિયામાં હિજરી સન ૩૭૦ થી ૩૮૪, ઇફ્રિકિયા અને મનસુરિયામાં હિજરી સન ૩૬૭ થી ૩૮૬, સકલિયામાં હિજરી સન ૩૬૬ થી ૩૭૭, શામના ટ્રોપોલીસમાં હિજરી સન ૩૭૪ અને મક્કામાં હિજરી સન ૩૬૬માં પાડવામાં આવ્યા હતા.

મિસરની ટંકશાળમાં સિક્કા દર વર્ષે પાડવામાં આવતા હતા, ત્યારે અન્ય ટંકશાળોમાં જરૂરત અનુસાર સિક્કા છપાતા હતા. જે સિક્કાઓ યુરોપવાસીઓને મળી આવ્યા છે તે સઘળા સોનાના છે, પરંતુ રૂપાનાણું પણ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ચાલતું હતું.

હ. ઇમામ અઝીઝ અ.નો ન્યાયઘંટ

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ના સઘળા ઇતિહાસકારોએ ગુણગાન ગાયા છે. તેઓ લખે છે કે: હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ઉમદા સ્વભાવના, દયાભાવ રાખનારા નરવીર, બુધ્ધિશીલ, ધૈર્યવાન, સહનશીલ, સદવર્તનશાળી અને ગુનેહગારોને ક્ષમા આપનારા ઉમદા ગુણવાળા એક રાજવી હતા. આપ દુશ્મન પર કૃપા કરતા બલ્કે કેટલીક વખતે તેને નવાજી પણ દેતા હતા. આપ ન્યાયપ્રિય, ઉપરાંત વિદ્યા અને જ્ઞાનમાં પણ પ્રવીણ હતા. સાહિત્યપ્રેમી અને કવિ પણ હતા. અરબી ઇતિહાસકારોએ આપની કેટલીક કાવ્યપંકિતઓ પણ આપી છે. દુરાચારીઓ સાથે સખ્તાઇથી કામ લેનારા, નિડર અને અચ્છા શિકારી તરીકે આપને ઇતિહાસકાર ઓલિયરીએ ઓળખાવ્યા છે. કોઇપણ પ્રજાજન આપની બેધડક મુલાકાત લઇ શકતો. હઝરત દાઉદ અ.ના •મશહુર થયેલા "ન્યાયઘંટ"વાળી પ્રથા હ. ઇમામે અદાલતમાં દાખલ કરી હતી.(૧) અશ્વ, ઝવેરાત વિગેરેની પરિક્ષા હ. ઇમામનું વિશિષ્ટ લક્ષણ હતું. હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.નો રંગ ઘઉંવર્ણો, રૂખસાર રકતવર્ણીય, આંખો મોટી અને જયોતિર્મયી, આકૃતિ ભવ્ય કેસરી સિંહનો ભાસ કરાવતી હતી.

ખ્રિસ્તી દેવળ બાંધવાની પરવાનગી

ઇતિહાસકાર ઓલિયરી કહે છે કે, હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. સર્વે ધર્મવાળા તરફ ભારે પ્રેમ ધરાવતા હતા, હ. ઇમામના એક મહોરદાર ખ્રિસ્તી હતા, જેઓના બે ભાઇઓને ખ્રિસ્તી ધર્મના "માલકાઇટ" સંપ્રદાયના "પેટ્રીયાર્ક" નિમવામાં આવ્યા હતા. "ફુસ્તાત"માં "અબુસૈફેન" નું ખંડિયર થયેલું મંદિર ફરી બાંધવાની કિપ્તી પેટ્રીયાર્કને હ. ઇમામે પરવાનગી આપી હતી.

ધાર્મિક છુટાપણું

ઇતિહાસકાર લેન પુલ લખે છે કે હ. ઇમામના રાજયમાં ધાર્મિક છુટાપણું ખાસ નોંધનીય હતું. ખ્રિસ્તી મઝહબના બીશપ સેવરસને કાઝી ઇબ્ને નોઅમાન જેવા વિખ્યાત મુસ્લિમ આલિમ સાથે ધાર્મિક સિધ્ધાંતોના મુદ્દાઓ ઉપર વાદવિવાદ કરવા માટે હ. ઇમામ ઉત્તેજન આપતા હતા.

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ના દરબારમાં બે વર્ષ પર્યંત ઇસા બિન નેસ્ટોરિયસ નામનો ખ્રિસ્તી વઝીર હતો. દીવાની કામકાજ માટે પણ ગેરમુસ્લિમોને તક આપી હતી હ. ઇમામના શાસનકાળના અંતિમ ભાગમાં યુનાની સમ્રાટ બેસિલનો સામનો કરવા છસો લડાયક બારકસોનો કાફલો હ. ઇમામે તૈયાર કરાવ્યો હતો; તેમાંથી નીલ નદી પરની "મકસ"ની ગોદીમાં પડેલા સર્વથી મોટા અગ્યાર બારકસોને કોઇએ આગ લગાડી દીધી. વહાણના ખલાસીઓ અને અમલદારોને આજુબાજુ વસતા યુનાનીઓ ઉપર શક જતાં એક મોટું હુલ્લડ થયું, જેમાં પુષ્કળ યુનાનીઓ મરણ પામ્યા. તેમના ઘરો લૂંટી લેવામાં આવ્યા આટલું છતાં ખ્રિસ્તીઓ વિરુધ્ધની એ દિલચાલ નહોતી. હ ઇમામે તુર્કી તથા બરબરી સૈન્યને મોકલી આ રમખાણુ તરતજ દાબી દીધું અને છ મહિના જેટલી મુદતમાં ઇબ્ને નેસ્ટોરિયસની ખંતથી સર્વ કરતાં ચરસ છ નૌકાઓ તૈયાર કરવામાં આવી.

વડા વઝીર યાકુબ બિન કિલીસ

હ ઇમામના વડો વઝીર યકુબ બિન કિલીસ હતા જે જન્મથી હઝરત મુસા અ.નો અનુયાયી હતો. તેના પિતાએ તેને પ્રથમ શામ ભણી રવાના કર્યો અને ત્યાંથી મિસર આવી

૧. આ યાદગાર પ્રથાનું અનુકરણ મોગલ સમ્રાટ જહાંગીરે કર્યું હતું.

થયું. પોતાની કુશળતાથી ત્યાર પછી તેણે ખજાનચીનો ઓધ્ધો પ્રાપ્ત કર્યો હિજરી સન ૩૫૬માં તેણે પવિત્ર ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. અમીર કાપુરનું હિજરી સન ૩૫૬માં મૃત્યુ થતાં મિસરમાં વ્યાપી રહેલા અંધેર દરમ્યાન વઝીર ઇબ્નુલ ફુરાતે યાકુબના ધનસંપત્તિ લૂંટી તેને કેદખાનામાં પૂર્યો, જ્યાંથી તે છટકી જઇ કયરવાનમાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ની પનાહમાં આવી રહ્યો હતો અને આગળ જણાવ્યા મુજબ હ. ઇમામે મિસરના વિજય માટે ગાઝી જોહર સાથે તેને મોકલ્યો હતો. ત્યારથી તેના ઉપર હ. ઇમામની અમીદ્રષ્ટિ વધતી ગઇ હતી અને અંતે તે વડા પ્રધાન પદે પહોંચ્યો. યાકુબ વિદ્યાજ્ઞાનનો ભારે શોખ ધરાવતો હતો. બીજા પ્રધાનો પણ જ્ઞાન પ્રત્યે ચાહના ધરાવતા હતા, પરંતુ યાકુબનો ચાહ સઘળા કરતાં વધી જાય એવો હતો. ધાર્મિક દાવાને અંગે ફાતિમી વંશજો રાજ્યાસને બિરાજ્યા હોવાથી તેમનાં વિરોધીઓનો અને અન્ય વંશના ખલીફાઓને ટેકો આપનારા સાહિત્યનો પ્રચાર લોકોમાં કરવામાં આવતો હતો, જેમાં કેટલાક જાણીતા વિદ્વાનોની એક લાંબી હારમાળા સંકલિત હતી. આ વિરોધી પ્રચારની સાથે સત્યની તુલના થઇ શકે એવું સાહિત્ય મંડળ સ્થાપવા અને તેના નિભાવ માટે રાજ્ય પાસેથી ગ્રાન્ટ મેળવી સત્તાધારી પુસ્તકો બહાર પાડવા, તેનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા અને તેને દરેક ઉત્તેજન આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવે તો બહારથી આવતા વિરોધ પક્ષના સાહિત્યના પ્રવાહ સામે તે ઢાલનું કામ આપી શકે, એ ખાસ જરૂરનું હતું. યાકુબ બિન કિલીસે તે માટે જાતે પુસ્તકો લખ્યા અને એ પુસ્તકોમાંના શિક્ષણ અનુસાર વર્તનારા ચારિત્રવાન પુરુષો તૈયાર કરવા માટે એક યુનિવર્સિટિ (વિદ્યાપીઠ) બનાવવાની તેમણે યોજના તૈયાર કરી.

જગપ્રસિધ્ધ વિશ્વ વિદ્યાલય જામ-એ-અઝહર

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ જેઓ મિસરના બીજા બની ફાતિમી ખલીફ હતા આપના સમયમાં વઝીર યાકુબ બિન કિલીસે હ. ઇમામના હુકમ મુજબ યુનિવર્સિટીની યોજના તૈયાર કરી. જેના ખર્ચ માટે હ. ઇમામે મંજૂરી આપતા, પ્રથમ ૩૫ વિદ્યાર્થીઓ માટેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી અને તે માટેની ગોઠવણ ગાઝી જોહરે પાટનગર કેરોની જોડાજોડ બંધાવેલ ઇબાદતગાહ "જામ્એ અઝહર"માં કરવામાં આવી. આવી રીતે "અલ-અઝહર" યુનિવર્સિટીની શરૂઆત થઇ. જેના નામમાં પણ એક વિશેષતા સમાયલી છે ઇસમાઇલી ઇમામો બની ફાતિમી હોવાના સબબે એ વંશ સૂચક નામ એ વિદ્યાપીઠ માટે પસંદ કરવામાં આવ્યું. હ. બીબી ફાતિમાનો પ્રસિધ્ધ લકબ "અઝ-ઝોહરા" (તેજસ્વી) છે અને આપની સ્મૃતિમાં "અઝહર" નામ રાખવામાં આવ્યું. આ સંસ્થાની ક્રમેક્રમે અદભૂત થઇ અને તે જગતની એક ભવ્ય યુનિવર્સિટિમાં ફેરવાઇ ગઇ હતી. આ યુનિવર્સિટીનો લાભ લેવા દુનિયાના પ્રત્યેક ભાગમાંથી દેશ વિદેશના લોકો આવતા હતા. એમા ધર્મના ભેદભાવ વગર દરેક પ્રકારનું ઇલ્મ શીખવવામાં આવતું હતું. આ યુનિવર્સિટિ આજે પણ જગત માટે ઇલ્મના કેન્દ્ર તરીકે સુપ્રસિધ્ધ છે અને સર્વપ્રિય છે.

"લીટરરી હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયા"ના કર્તા પ્રોફેસર ઇ. જી બ્રાઉન જણાવે છે કે: કેરોની યુનિવર્સિટિમાં નામાંકિત પ્રોફેસરોને સાંભળવા માટે લોકોની ઠઠ જામતી હતી. ઉપરાંત દરેક ધર્મો પ્રત્યે સંપૂર્ણ સહિષ્ણુતા બતાવવામાં આવતી હતી."

જો કે બની ફાતિમી રાજ્યઅમલ પછી અન્ય વંશના મુસ્લિમ રાજ્યકર્તાઓએ તેની સ્થાપનાના હેતુને બદલી નાખીને જુના (ઓર્થોડોક્ષ) વિચારનું એક મહાન કેન્દ્ર બનાવ્યું હતું. પોતાની સઘળી હરીફ સંસ્થાઓને ઝાંખી પાડી દેવાવાળા તેના કયા સંજોગો

હતા, તે એટલા બધા ખુલ્લા નથી, છતા સ્પેન અને ઇરાકની યુનિવર્સિટિઓથી કેરોનું વિશ્વવિદ્યાલય હજી પણ કેવી રીતે જીવંત છે તે આપણે સમજી શકીએ છીએ. આ દેશોમાં તે સમયે કોઇ નગર કેન્દ્ર તરીકે નહોતું, ત્યારે ઇસ્લામનું "દારૂલ–ખિલાફત" કેરો હતું. ઇમામોએ પણ તેને સર્વોપરીપદ સોંપ્યું હતું. કોન્સટેન્ટીનોપલ ઇસ્લામી નહિ પણ વિદેશી ભાષા બોલનારું શહેર હતું. "અઝહર" વિશ્વવિદ્યાલયની તે સમયમાં પણ ઘણી હરીફ સંસ્થાઓ હતી. પાછળના યુગમાં અર્થાત મમ્લુકોના શાસનકાળમાં પોતાનું નામ અમર રાખવા લગભગ દરેક બાદશાહે એકેક વિદ્યાપીઠ બાંધી તેના પાછળ ઉદાર રકમો ખર્ચી હતી. આટલું છતાં "અઝહર" અન્ય સંસ્થાઓથી આગળ વધી હતી, તેનું કારણ એ હતું કે તે સર્વથી પુરાણી, કીર્તિવંત અને ચડિયાતી આદર્શ સંસ્થા હતી અને તેનું નામ આખી ઇસ્લામી આલમમાં જાણીતું થયું હતું. આ સંસ્થા સિવાયના અન્ય વિદ્યાર્થીઓને કીર્તિવંત બનવાની તક ભાગ્યેજ મળતી હતી.

એક હજાર વરસો પછી અલ અઝહર

મહાન ફાતિમી ઇમામ સ્થાપિત આ જગપ્રસિધ્ધ શૈક્ષણિક કેન્દ્રને આજે એક હજાર વરસ જેટલો સમય થવા આવ્યો છે–આ લખાયું છે ત્યારે એટલે ઇ. સ. ૧૯૫૯, હિ. સ. ૧૩૭૯ માં, છતા આજે એક હજાર વરસોથી એ કેળવણીકેન્દ્ર વિશ્વમાં બેજોડ અને બેનમૂન તરીકેની પોતાની વિશેષતાઓ જાળવી રહયું છે અને પુર્વ તેમજ પશ્ચિમના જગતને પોતા તરફ ખેંચી રહયું છે., વધુને વધુ આકર્ષી રહયું છે.

આજે એક હજાર વરસો પછી આવેલા જગતના પલટાઓમાં આ મહાન કેળવણી કેન્દ્રને એટમિક યુગ પ્રમાણેની આધુનિકતાઓ અર્પવામાં આવી રહી છે. અગાઉ અઝહરના વિદ્યાર્થીઓ ચટાઇ ઉપર બેસી જ્ઞાન મેળવતા પણ આજે અઝહરના વિદ્યાર્થીઓ અને જ્ઞાન આપનારા પ્રોફેસરો માટે દરેક પ્રકારની આધુનિક સગવડો કરવામાં આવી છે.

અપંગો અને અંધજનો પણ તાલીમ મેળવી એક મનુષ્ય તરીકે જીવી શકે છે એવું આજના જગતને સમજાયું છે પણ એ સમજાવનાર અને એ સિધ્ધાંત પ્રતિપાદન કરનાર પ્રથમ કેળવણી કેન્દ્ર અઝહર હતું જેનો આજના જગતે ખૂલ્લો સ્વીકાર કર્યો છે. આજે અઝહરમાં અંગ્રેજી, ફ્રેંચ અને જર્મન ભાષાઓનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે અને આ ભાષાઓમાં જગતને પયગામ આપનારા આલિમો અઝહરમાં તાલીમ મેળવી રહયા છે. ઉપલી ભાષાઓનું શિક્ષણ જામે એ અઝહરમાં હાલમા ફરજિયાત કરવામાં આવ્યું છે.

આ વિદ્યાપીઠ પોતાની આધુનિક પ્રયોગશાળા પણ આજે ધરાવે છે ઉપરાંત ૧૯૫૯ ના વરસમાં લાખો ડોલરોને ખર્ચે અદ્યતન મિશન સીટી–ધર્મપ્રચાર નગરીનું બાંધકામ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું છે. આ મકાનમાં પાચ હજાર વિદેશી વિદ્યાર્થીઓને રાખવાની જોગવાઇ કરવામાં આવી છે.

હિંદ, પાકિસ્તાન, આફ્રિકા, અફઘાનિસ્તાન, ઇન્ડોનેશિયા, ન્યુઝિલેન્ડ અને ફિલીપાઇન્સ ઉપરાંત વિશ્વના અનેક દેશોના વિદ્યાર્થીઓ આજ અઝહરમાં તાલીમ મેળવી રહયા છે. આજે અહિં શિક્ષણ લેનારાઓની સંખ્યા ૧૦,૦૦૦ ની આંકવામાં આવે છે.

૧૯૫૯ ના વરસમાં આ વિદ્યાપીઠ માટે પ્રગટ થયેલી ઉપર મુજબની માહિતીપૂર્ણ હકીકતોમાં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ વિદ્યાપીઠના આરંભકાળે શિક્ષણ મેળવનારાઓની સંખ્યા

દાઈઉદ્-દુઆત હકીમ નાસિર ખુસરૂ: એક જાણીતા ઇસમાઇલી ફિલસુફ, કવિ, મિશનરી અને પ્રવાસી.

શેખુર્રઈસ હકીમ અબુ અલી હુસેન ઇબ્ને સીના,

યુરોપીયન જગતમાં જેઓ આજે "એવીસીના"ના નામે સુપ્રસિધ્ધ છે તે શેખુર્રઈસ હકીમ અબુ અલી સીના ઇસમાઇલીઓનું અપુર્વ અને અનુપમ ગૌરવછે. દસમી સદીના આરંભકાળે, આજથી એક હજાર વરસ અગાઉ થઇ ગયેલા આ નરવીર ઇસમાઇલી તેઓના સમયના મહાન "ફિઝિશિયન" (તબીબ) હતા. તેઓ એક વિદ્વાન સુફી પણ હતા. એક અજોડ તબીબ તરીકે આજે સમગ્ર જગત તેમને યાદ કરે છે.

૩૫ ની હતી જે વધીને આજે ૧૦,૦૦૦ જેટલી થઇ હતી. ૧૯મી સદિમા મિસરના રાજવી મુહ. મ્મદઅલીએ પણ કેટલાક સુધારાઓ કર્યા હતા. અઝહરમાં તાલીમ લેતા ઝળકતી કારકિર્દીવાલા વિદ્યાર્થીઓને કાયદાશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર, રાજકારણ, વિજ્ઞાન અને તબીબીજ્ઞાન આપવા પરદેશ પણ મોકલવામાં આવે છે.

એક હજાર વરસો પશ્ચાર થયા છતા આજે આ મહાન વિદ્યાપીઠે પોતાની ઐતિહાસિકતા, મહાનતા અને ગૌરવ જાળવી રાખ્યા છે. તેમા વધારાઓ થઇ રહયા છે.

મિસરની જાહોજલાલી

મિસરમાં બની ફાતિમી સલતનતની સ્થાપના થયા પછી, મિસરની સર્વ પ્રકારે ઘણી જ પ્રગતિ થતાં, તેની જાહોજલાલી બહુ વધવા પામી હતી. ખાસ કરીને હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ના સમયનું રાજ્ય સૌથી ઊંચામાં ઊંચી કક્ષાએ પહોંચ્યું હતું.

"અઝહર" યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરીને ફાતિમીઓએ મિસર અને સમસ્ત ઇસ્લામી આલમ ઉપર મહાન અહેસાન કર્યો છે. "અઝહર" યુનિવર્સિટીએ ઇસ્લામની ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સાધવામાં પણ ઘણો જ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. દુષ્કાળ અને સિરિયાથી દુશ્મનીઓના હુમલાઓ આવ્યા છતાં ફાતિમીઓએ મજબૂતાથી કામ લીધું હોવાથી ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારાઓના પ્રદેશોની હદ સુધી અલ્જિરિયાથી સિરિયા અને અરબસ્તાનના પવિત્ર સ્થળોએ પણ બની ફાતિમીઓની સતા પ્રસરી હતી. લોકોના જાનમાલની સલામતી વધવાથી મિસરની વસ્તીમાં વધારો થયો અને વેપાર રોજગારમાં પણ અત્યંત પ્રગતિ થઇ હતી.(૧)

આર્થિક વિકાસ માટે પણ હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ એ ઘણા જ સુધારા કર્યા. આપે લાંચ રૂશ્વતની બદી નાબૂદ કરી અને ભેટ સોગાદો લેવાનો રિવાજ સદંતર બંધ કરાવ્યો હતો. દરેક અમલદાર તથા રાજમહેલના નોકર ચાકરોને નક્કી કરેલો ચોકકસ પગાર આપવાનો રિવાજ દાખલ કર્યો. ઉપરાંત ઇરાની બનાવટના નવી જાતના કસબી અમામાઓ, સોનાજડિત બખતરો અને એવી અન્ય અનેક સામગ્રીઓ હઝરત ઇમામે પોતાના રાજ્યમાં દાખલ કરી હતી.

હ. ઇમામનો રાજ્ય વિસ્તાર

હઝરત ઇમામ શાહ અઝીઝ અ ના શાસનકાળમાં 'તારીખે ઇસ્લામ'ના કથન અનુસાર ફાતિમી સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર વધ્યો હતો. (એમીસા), હમાત, સીઝર અને હલબ ફતેહ કરી એ મુલ્કો બની ફાતિમી સલતનત સાથે જોડી દેવામાં આવ્યા હતા. હિજરી સન ૩૮૨માં મોસલના હાકેમ મુખ્ખલીદ બિન મુસૈયબ અકીલીએ પોતાના સમસ્ત રાજ્યમાં અર્થાત મોસલ, મદયન, કુફા અને અંબાર વિગેરેનો જેમાં સમાવેશ થાય છે, ત્યાં હ. ઇમામના ચલણી સિકકા ચાલુ કરીને હ. ઇમામનું નામ ખુત્બામાં દાખલ કર્યું હતું.

ફાતિમીઓનું સઘળું સૈન્ય બની કતામાં લોકોનું હતું. તેઓ ફિદાઇ અને વિશ્વાસુ લડવૈયા હતા. દુશ્મનોનો વખતો વખત સામનો કરવો પડતો હોવાથી તેને સંગઠિત કરી સારા પાયા ઉપર લાવવા હ ઇમામે લક્ષ આપ્યું. સાથે સાથે તુર્કી દેલમી અને ઇરાની સૈનિકોનું પણ લશ્કર ઊભું કરવામાં આવ્યું હતું, જેથી બન્ને પક્ષો વચ્ચેનું સમતોલપણું જળવાઇ રહે, કતામી તથા બરબરી

(૧) જુઓ ઇન્સાઇકલોપિડિયા ઓફ રિલિજીયન એન્ડ એથીકસ ગ્રંથ ૮મો પાના ૬૦૦-૬૦૧

લશ્કર "મધરિબા" (પશ્ચિમ દેશના વતનીઓ) અને તુર્કી તથા દેલમીઓ "મશારિકા" (પુર્વ દેશના વતનીઓ) તરીકે ઓળખાતા હતા.

અમીર ઇફતગીન તક સાધે છે

અમીર ઇફતગીન શામ ખાતે મોટું લશ્કર લઇ આવવાના સમાચાર ફેલાતા, દમિશ્કના કેટલાક વિઘ્ન સંતોષીઓએ તેના સાથે પત્રવહેવાર કરી, ફાતિમીઓને હાંકી કાઢવાની શરતે તેને અમીર તરીકે કબૂલ રાખવાનું વચન આપ્યું.

ઇતિહાસકાર ઓલિયરીનું કથન છે કે ફાતિમીઓ તરફ અણગમાની લાગણી ધરાવનાર કેટલાક ધર્મઝનૂની દમિશ્કવાસીઓની આ શરતો તરફ લલચાઇ ઇફતગીન તક સાધીને સાનિયતલ-ઉકાબ સુધી આગળ વધી ગયો. ફાતિમીઓ શામમાં યુનાનીઓ ત્રિપોલી પર હૂમલો લઇ આવવાના હોવાથી તેઓનો સામનો કરવામાં રોકાયેલા હતા, આથી ઇફતગીન કોઇપણ સામના વગર દમિશ્કમાં દાખલ થઇ ગયો.

ઇફતગીને દમિશ્ક શહેરનો કાવાદાવાથી પૂરેપૂરો કબ્જો મેળવી લીધા બાદ શિષ્ટાચાર અનુસાર બગદાદના અબ્બાસી ખલીફનું વડપણ તેણે સ્વીકાર્યું છતાં તેને બની ફાતિમીઓની બીક રહેતી હોવાથી તેણે કરમતીઓ સાથે મિત્રાચારી બાંધી, કરમતીઓએ પણ ઇફતગીનને મદદ આપવા કબુલાત આપી. પરિણામે તેઓનું એક મોટું સૈન્ય દમિશ્ક આવી પહોંચ્યું.

દમિશ્કના રાજકારણનો કોયડો

બની ફાતિમીઓએ મિસર તાબે કરી લેવાના પરિણામે શામના કોયડાની શરૂઆત થઇ હતી અને તે પ્રથમથીજ મિસરના ફાતિમી રાજ્ય માટે ભારરૂપ થઇ પડયો હતો. હઝરત ઇમામ મોએઝે અ. પોતાની વફાત વખતે વડા વઝીર ઇબ્ને કિલીસને ત્રણ ભલામણો કરી હતી. તેમાંની એક એ હતી કે "જુમ્આના ખુત્બા"માં તથા ચલણી સિક્કાઓમાં હ. ઇમામનુ નામ રાખવામાં આવે ને હમદાનીઓ જોડે સુલેહ જાળવી રાખવી અને તે પ્રમાણે યુનાનીઓ જોડે પણ સારો વર્તાવ કરવો. શામને સત્તામાં રાખવાની ઇચ્છા મિસરના રાજકર્તાઓ માટે સદાય મુશ્કિલરૂપ નીવડી છે, તે માટે ફાતિમી ખલીફની વિધીસરની સાર્વભૌમ સત્તાનો તે સ્વીકાર કરે તો વધુ કંઇ ન મેળવવાની સલાહ આપી હતી. જ્યારે અત્યારે પણ સમય વર્તીને ચાલવાનું હતું. કરમતીઓનો ભય પણ મિસરના દ્વાર પર ઝઝુમતો હતો. પોતાની નેમમાં ફાવવા માટે કરમતીઓએ ઇફતગીન સાથે મિત્રાચારી સાધી હતી, કારણ કે દમિશ્કમાંથી તેને ફાતિમી ગવર્નર માવર્દને હાંકી કહાડયો હતો.

ગાઝી જૌહર દમિશ્કના રણસંગ્રામમાં

હઝરત ઇમામ અઝીઝે અ. શામનો સવાલ ગાઝી જૌહરને સોંપ્યો અને એક મોટું સૈન્ય તેમને સોંપવામાં આવ્યું. ગાઝી જૌહરના આગમનના સમચાર મળ્યા તે સમયે કરમતીઓ "રમલા" મુકામે હતા અને "અક્કા" સામે ઇફતગીને છાવણી નાંખી હતી, ગાઝી જૌહરના આવવાની ખબર સાંભળતાં કરમતીઓ ગભરાયા અને તેઓ "રમલા"થી નાસી છૂટયા. ગાઝી જૌહરે તેનો કબ્જો લીધો. કેટલાક કરમતીઓ છેક પોતાના વતન "લાહસા" ભણી કૂચ કરી ગયા જ્યારે બીજા ચારે દિશામાં વિખરાઇ ગયા હતા. પોતાને નિરાધાર અવસ્થામાં આવી પડેલો

જોઇ 'તાઇબારિયા' ભણી ઇફતગીન પાછળ હઠી ગયો. જ્યાં કેટલાક વિખરાઇ ગયેલા કરમતીઓને પોતાના વાવટા તળે એકઠા કર્યા અને તે પછી પોતાની તુર્કી ફોજની સહાયથી ગાઝી જોહર સામે યુધ્ધમાં ઉતરવાની તૈયારી કરી. પહેલાં તેણે 'હાઉરાન' અને 'દમિશ્ક' પાસેના ઇલાકા 'બસ-નિયા'માંથી લડાયક સામગ્રી મેળવી અને શહેરને ઘેરા સામે ટક્કર ઝીલવી પડે તો તે માટે અન્ન પાણી પણ પૂરતા પ્રમાણમાં સંઘરી લીધા.

ઝીલકાદ મહિનાના અંત ભાગમાં ગાઝી જોહર પણ ત્યાં ખાતે આવી પહોંચ્યા. તેમણે દમિશ્ક આગળ પોતાની છાવણી નાંખી. છાવણીની આજુબાજુ ઊંડી ખંદકો ખોદવામાં આવી અને પોતાના સૈનિકો આવજાવ કરી શકે તે માટે વચ્ચોવચ્ચ માર્ગ મૂકવામાં આવ્યો. ઇફતગીને પોતાના સરદાર કાસમ શરેખને અનિયમિત ધાડાં નાખવા અને સામનો થતાં હુમલો પણ કરવાનું કામ સોંપ્યું અને નિયમિત સૈન્ય શહેરમાં રાખવામાં આવ્યું. હિજરી સન ૩૬૬ના રબીઉલ-આખિરની તા. ૧૧મી સુધી લડાઇ ચાલુ રહી, છતાં ફાતિમીઓને કાંઇપણ લાભ દેખાતો નહોતો જેથી ગાઝી જોહરનો ઉત્સાહ મંદ પડી ગયો. અમીર ઇફતગીન શહેર છોડી નાસી જવાના વિચા-રમાં હતો, પરંતુ દમિશ્ક છોડવા પહેલા તેણે સઘળી તરફથી મદદ મેળવવાના પ્રયત્નો કર્યા છેવટે તેને આશાભર્યા સમાચાર મળ્યા કે તેની કુમકે કરમતી સરદાર હસન બિન અહેમદ અલ-આઅ-સમ આવી રહ્યો છે. ગાઝી જોહરને આ સમાચાર મળતાં ઇફતગીન સાથે સંધી કરવામાં તેઓએ ડહાપણ જોયું અને ઇફતગીનની ભારે ખુશાલી વચ્ચે ત્યાંથી ચાલી જવાનું ગાઝી જોહરે કબુલ કર્યું. તે પછી તેઓ 'તાઇબારિયા'માં આવી પહોંચ્યા. આ વાત કરમતીઓને માલૂમ પડતાં ફાતિમી લશ્કરની તેણે પૂંઠ પકડી અને બન્ને લશ્કર 'રમલા' મુકામે સામસામા થઇ જતાં એક નાની લડાઇ થઇ, જેમા કરમતી સરદાર હસન બિન અહેમદનું મૃત્યુ થયું, જેથી કરમતીઓના "કબીર"નો ઓધ્ધો તેનાં પિત્રાઇ જાફરને સોંપાયો; જ્યારે અબુ સૈયદના છ પુત્રોમાંના એકજ હયાત પુત્ર યુસુફની સત્તા તળે કરમતી લશ્કર આવ્યું, એ પછી છ "સૈયદો"ના હસ્તક પોતાનું લશ્કરી બળ મૂકવાનો રિવાજ કરમતીઓમાં પડયો. ખરી રીતે કહેતા એ છ જણાની "ઇલેકટીવ મિલીટરી કાઉન્સીલ" (નિયુકત લશ્કરી મંડળ) બનતી હતી,

સુલેહના સંદેશા

કરમતી સરદાર હસન બિન અહેમદના મરણ પછી કરમતીઓ અને ઇફતગીનના પક્ષો વચ્ચે ઝગડો ઊભો થયો. પરિણામે કરમતીઓ તેને મૂકીને ચાલ્યા ગયા. છતા ઇફતગીન હિંમત હાર્યો નહિ અને ગાઝી જોહર સાથે લડવાનો નિર્ણય કર્યો. બન્ને પક્ષ વચ્ચે યુધ્ધ થતા ગાઝી જોહરને હાર ખમીને "અસ્કેલાન" ભણી ચાલ્યા જવું પડયું. આ ફતેહથી ફુલાઇ જઇને ઇફતગીને "અસ્કેલાન" ઉપર ઘેરો નાખ્યો. બીજી તરફથી હ. ઇમામ શાહ અઝીઝ અ. ને પોતાના લશ્કરની હારના સમાચાર મળતા આપે ગાઝી જોહરની સહાયતા માટે જાતે રવાના થવાની તૈયારી કરી. મિસરમાં સામગ્રી એકઠી કરતા થોડો વિલંબ થયો. તે દરમ્યાન ઇફતગીન અને ગાઝી જોહર વચ્ચે આ બે શરતે સંધી થઇ: ૧ ગાઝી જોહરે બદલાની અમુક રકમ આપવી અને ૨ "અસ્કેલાન" શહેરના દ્વાર પર ઇફતગીન પોતાની તલવાર લટકાવે તેની હેઠળથી ગાઝી જોહરનું લશ્કર શાંતિથી પસાર થાય આ શરતો કબૂલ રખાઇ અને ફાતિમી સૈન્ય "રમલા"ના માર્ગે મિસર ભણી રવાના થયું.

હ. ઇમામ અઝીઝ યુદ્ધમાં—ઇફ્તગીનનો પરાજય

પરંતુ હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. મોટા લશ્કર સાથે તેમની કુમકે આવતા હતા, માર્ગમા ગાઝી જોહર સાથે ભેટો થતા ઇફતગીન પર હલ્લો લઇ જવા બન્ને લશ્કરે એકત્ર થઇને દમિશ્ક ભણી પાછા ફરી આગળ વધવા માંડયું. આ ખબર ઇફતગીનને "તાબરિયા" માં મળી. થોડાજ વખતમાં ફાતિમી સૈન્ય દુશ્મનોની સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યું અને બન્ને પક્ષો વચ્ચે યુધ્ધ થયું દમિશ્ક પડયું. તેના પર બની ફાતિમી વાવટો ફરકતો થયો અને થોડા સમયમાં જ ઇફતગીનની હાર થઇ તે એકદમ નાસી છૂટયો. આ લડાઇ હિજરી સન ૩૬૮ ના મોહર્રમ માસની તા. ૨૩મીને ગુરૂવારના દિને થઇ હતી. કેટલાક ફાતિમી સૈનિકોએ ઇફતગીનને કેદ પકડીને હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ની સેવામાં હાજર કર્યો. તેને બીજા તુર્કી કેદીઓ સાથે મિસર લઇ જવામાં આવ્યો.

"રવઝતુરસફા" ના જણાવ્યા મુજબ ઇફતગીનનો હૃદય પલટો થયો હતો અને હ. ઇમામે પણ તરતજ ઉદાર દિલે તેને માફી આપી હતી.

ઇફ્તગીનનું સન્માન

કેરો શહેરમાં પહોંચ્યા પછી હ. ઇમામે ઇફતગીનને ઘણી બક્ષિશો, ખિલાત અને રહેવા માટે એક ભવ્ય મકાન આપવામાં આવ્યું. ફાતિમી દરબારમાં એક માન્યવર પરોણા તરીકે તે રહેવા લાગ્યો. ઇફતગીન હ. ઇમામ અઝીઝ અ. ના ઉપકારથી સદા ઋણી રહેતો અને સહુને હ. ઇમામની ક્ષમાવૃતિ અને ઉદારતાની હકીકતો કહેતો

હ. ઇમામે લશ્કરી ગુણો ધરાવતા તુર્કીઓનો એક વિભાગ ઊભો કરવાની યોજના કરી અને તે અનુસાર કેરો ખાતેના તુર્કી અને દેલમી કેદીઓને છૂટા કરીને ઇફતગીનની સરદારી તળે મુકવામાં આવ્યા અને આ રીતે હ. ઇમામે પોતાનું સ્વતંત્ર અંગરક્ષક સૈન્ય બનાવ્યું. હિજરી સન ૩૭૨ માં ઇફતગીનનું મૃત્યુ થતા સુધી હ. ઇમામની તેના પ્રત્યે માયાભરી નજર રહી અને તે પણ એક સેવક તરીકે હ. ઇમામની સેવામા રહયો.

યુસુફ ઝીરીને ટ્રીપોલી ભેટ અપાયું

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના કર્તા દર્શાવે છે કે, યુસુફ (બિલ્કીન) બિન ઝીરીએ મઘરિબના આખા મુલક પર ફરી કબજો જમાવ્યા પછી હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. પાસે ટ્રીપોલી અને તેના વિસ્તારના મુલકો પોતાના તાબામાં સોંપી દેવાની અ.જ કરતા હિજરી સન ૩૬૮ માં "સરત અને "અજદાબિયા" ના પ્રદેશ સાથે ટ્રીપોલીનો આખો પ્રાંત તેને ભેટ દેવામાં આવ્યો.

યુસુફ (બિલ્કીન) ઝીરીએ મઘરિબમાં "ઝનાત" ના કબીલાનો બળવો સમાવ્યો હતો. અબરા બિન ઉમ્મુલ અન્સારે નબુવ્વતનો દાવો કરતા તેની સાથે યુધ્ધ કર્યું હતું. બની ઇદરીસના પાયતખ્ત "ફાસ"–ફેઝ અને 'સિજિલમાસા" ઉપર તેણે ફરીથી અધિકાર જમાવ્યો હતો. મઘરિબુલ અકસાના કેટલાક ઇલાકા સ્પેનનો ઉમ્વી ખલીફ દબાવી બેઠો હતો, તેની સાથે યુધ્ધ કરી યુસુફે સઘળા ફાતિમી મુલકો પાછા કબ્જે લીધા. હિજરી સન ૩૭૧ મા બની ઉમૈયાના મૂળ આ મુલકોમાંથી તદન ઉખેડી નાખવામાં આવ્યા.

યુસુફ ઝીરીનું હિજરી સન ૩૭૩ મા મરણ થતા તેનો પુત્ર મનસુર ટ્રીપોલી અને ટયુનીસનો રાજકર્તા થયો. તેણે હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ને દસ લાખ દીનારનું નજરાણું આપ્યું. યુસુફ ઝીરીના મરણની તક સાધી બની ઉમૈયા ફરીવાર મઘરિબુલ અકસા ભણી ધસી આવ્યા અને ત્યાનો કબજો લીધો.

સકલિયાનું રાજકારણ

હિજરી સન ૩૬૮ મા સકલિયાના ફાતિમી ગવર્નરે "કિરતના" અને "કલરિયા" માં "ટારિન્ત" અને "ઉરવાનિયા" સર કરી લીધા હતા. હિજરી સન ૩૭૧માં ફલેન્ડર્સનો બાદશાહ ઓડવીલ ક્રુઝેડ (ધર્મયુધ્ધ) પર નિકળ્યો હતો. તેણે માલ્ટાનો કિલ્લો તાબે કર્યો. આ કિલ્લો પાછો મેળવવા ફાતિમી ગવર્નરે બાદશાહ ઓડવીલ સામે ચઢાઇ કરી. હિજરી સન ૩૭૨ માં સકલિયાનો ગવર્નર એ લડાઇમાં માર્યો ગયો. સકલિયાવાસીઓએ રણસંગ્રામમાંજ તેના પુત્ર જાબીરને તેના પિતાનું વડપણ આપ્યું. તે પછી ફાતિમી સૈન્યે એવો એક સખ્ત હુમલો કર્યો કે બાદશાહ ઓડવીલને નાસી જવું પડયું અને જાબીર સકલિયા ભણી પાછો ફર્યો. તેનો રાજયવહીવટ નિષ્ફળ નીવડવાથી હ. ઇમામે તેને પદભ્રષ્ટ કરી અબુલ કાસિમના ભત્રિજા જાફર બિન મુહમ્મદ બિન હસન કલ્બીને સકલિયાનો ગવર્નર બનાવ્યો. હિજરી સન ૩૭૫માં તેનું મૃત્યુ થતાં તેના ભાઇ અબ્દુલ્લાહને ગવર્નરપદ આપવામાં આવ્યું. હિજરી સન ૩૭૯ મા તે પણ મરણ પામતા અબુલ ફુતુહ યુસુફ બિન અબ્દુલ્લાહને આ ઓંધો સોંપાયો

દમિશ્કમાં ફરી ફાતિમી વાવટો ફરકયો

ઇફતગીનના શરણે થયા પછી આપણે દમિશ્કના મામલાને એમજ છોડયો છે; તે ભણી ફરીવાર નજર નાખશું. ઇફતગીનની ગેરહાજરી દરમ્યાન એના વઝીર કુસ્શામે દમિશ્કનો કબજો કરી લીધો હતાં, જો કે તેણે હ. ઇમામ અઝીઝ અ. નો ખુત્બો ચાલુ રાખ્યો હતો; આ સબબે હ. ઇમામે તેને બહાલ રાખ્યો. હિજરી સન ૩૭૨ માં મિસર બોલાવીને તેને પદભ્રષ્ટ કરવામાં આવ્યો અને તેના સ્થાને દમિશ્કનો ગવર્નર ખતલજ નિમાયો. પરંતુ, તે પણ યોગ્ય પૂરવાર ન થવાથી "બકજુર" નામના શખ્સને આ ઓધ્ધો અપાયો. આગળ જતા તેની પણ અભિમાનવૃતિ ઉભારવા લાગતા પ્રજાજનોને તે પણ પીડવા લાગ્યો.

ગવર્નર "બકજુરે" પ્રજાજનો સાથે સારું વર્તન નહિ ચલાવતા હિજરી સન ૩૭૮ માં તેની જગ્યાએ હઝરત ઇમામ અઝીઝે પોતાના સેવક મુનીરને ગવર્નર જનરલ બનાવ્યો. મુનીર દમિશ્કમાં હરીઠામ થયો. રાજયમાં તેની સઘળી સત્તા પૂર્ણપણે જામી જતા પોતાની સ્વતંત્ર હકુમત સ્થાપવાની તેની લાલસા થઇ આવી. હિજરી સન ૩૮૬ માં તેણે માથું ઊંચકયું. તેની બેઇમાનીથી નારાજ થઇ તેના ગર્વનું ખંડન કરવા "મંજુતગીન" નામના તુર્ક સરદારને હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. એ દમિશ્ક ભણી રવાના કર્યો, જેણે ત્યાં પહોંચતા વ્હેંતજ દમિશ્ક ઉપર આક્રમણ કર્યું. મુનીરે મદોન્મત થઇ તેનો સામનો કર્યો. પરંતુ "મંજુતગીન" ના સખ્ત હુમલા સામે તે ટકી શકયો નહિ અને અંતે તેને રણભૂમિ છોડીને નાસી જવું પડયું. આ યુધ્ધ પછી ફરીવાર દમિશ્ક તથા તેના તાબાના મુલકો ઉપર બની ફાતિમીઓનો વાવટો ફરકતો થયો.

પેલેસ્ટાઇનની લૂંટફાટ

હિજરી સન ૩૬૯ માં એક એવો બનાવ બન્યો કે, પેલેસ્ટાઇનના સબળા આરબો અને બની તય નામના લાગવગવાળા કબીલાના સરદાર અમીર મુફરંજ બિન દગફલ બિનુલ જરીહ ઘણો બળવાન થઇ પડતા, પોતાની સત્તાનો દુરૂપયોગ કરી રમલાના આજુબાજુના પ્રદેશમાં ભારે ત્રાસ ફેલાવીને લૂંટફાટ ચલાવી રહયો હતો. હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. એ આ વર્ષમાં તુર્ક સરદાર બુક્તગીનની સરદારી હેઠળ તેનું બળ તોડી પાડવા એક લશ્કર મોકલ્યું. અમીર મુફરંજ સાથે ફાતિમ સૈન્યનું યુધ્ધ થવાના પરિણામે તે હારી ગયો અને ત્યાંથી નાસી જઇને અન્તાકિયા (એન્ટીઓક) ના ગવર્નરની પનાહમાં છુપાયો. તે પછી સાઅદુલ્લાહ હમદાનીના તાબાના 'હેમ્સ' નગર ભણી તે ચાલ્યો ગયો.

ગાઝી જૌહરનું અવસાન

ગાઝી જોહરે હ. ઇમામની છેલ્લા દમ સુધી એક વીર ફિદાઇ તરીકે અનહદ સેવા બજાવી હતી. ઇબ્ને ખલિકાનના કથન અનુસાર ગાઝી જૌહરે પોતાની આખી જીંદગી સુધી ઉદારતા દાખવી હતી. તેમણે બની ફાતિમી રાજ્યકાળમાં અતિશય ઉચ્ચ કોટીના તેજસ્વી નર તરીકેની લાંબી કારકિર્દી પસાર કરી હતી. આજે પણ ગાઝી જૌહરનું નામ ફાતિમી ઇતિહાસના પાનાઓ પર ઉજ્જવળ સ્થાન ધરાવે છે. છેલ્લી લડાઇ શામમા લડી અને તેમા સંપૂર્ણ વિજય મેળવ્યા પછી તેમણે હ. ઇમામની સેવામાં રહી નિવૃતિમાં દિવસો ગુજાર્યા હતા. હિજરી સન ૩૮૧ માં ઝીલકાદ માસની તા. ૨૦ મીએ મિસરમાં તેમની વફાત થઇ. હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. એ જાતે તેમના જનાઝામાં પધારીને આ વીર ફાતિમી યોધ્ધાને અંતિમ માન આપ્યું હતું.

કીર્તિવંત ફાતિમી પ્રધાન

યાકુબ ઇબ્ને કિલીસે પણ વઝીર તરીકે બની ફાતિમી ખલીફની પંદર વર્ષ સુધી સેવા બજાવી હતી. દેશની આંતરિક શાંતિ અને રાજ્યની આર્થિક સ્થિતિ તેમણે ઘણા મજબૂત પાયા પર લાવી મૂકી હતી. હિજરી ૩૬૮ માં તેમનું અવસાન થયું હતું.

હ. ઇમામના કવિબંધુ હ. તમીમ

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ના ભાઇ હઝરત અબુ અલી તમીમ અતિ ઉચ્ચ બુધ્ધિમતા ધરાવતા હતાં તેઓ એક ઉચ્ચ શ્રેણીના કવિ હતા તેમના કાવ્યોની એક મોટી સંખ્યા સોઅલબી કૃત 'યતીમ તુદહર' માંથી મળી આવે છે. "દવલુલ મન્કતિયા" ના કર્તા લખે છે કે, તેમનું અવસાન હિજરી સન ૩૭૪ ના ઝીલકાદ માસમા મિસર ખાતે થયું હતું. તેમની અંતિમ ક્રિયામાં હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. એ ભાગ લીધો હતો. તેમના પોતાના બગીચામાં તેમને દફન કરવામાં આવ્યા. કાઝી મુહમ્મદ ઇબ્નુલ નોઅમાને તેમને ગુસલ આપ્યું હતું એમના શબને "જુબ્બા" વિંટાળવામાં આવ્યા હતા, "કરાફા" ના કબ્રસ્તાનની ઇબાદતગાહમાં છેલ્લી બંદગી પડવામાં આવી હતી.

કાઝી મુહમ્મદનું અવસાન

કાઝી મુહમ્મદ ઇબ્ને નોઅમાન પણ ઘણાજ વિદ્વાન પુરુષ હતા, જેઓ ચૌદ વર્ષ પર્યંત બંદગી કરાવવા માટેના પેશ ઇમામ અને ટંકશાળ તથા તોલ માપના ડાયરેકટર હતા તેમને વડા જજ–કાઝીયુલ કુઝઝાત પણ નિમવામાં આવ્યા હતા. સિકંદિયા, હરમૈન અને શામના કાઝી

તરીકેનો માનભર્યો ઓધ્ધો પણ તેઓ ભોગવતા હતા. તેમના પુત્ર અબ્દુલ અઝીઝના લગ્ન ગાઝી જોહરની પુત્રી વેરે કરવામાં આવ્યા હતા. હ. ઇમામે તેમના ઉપર ઘણી નવાજિશ કરી હતી. કાઝી મુહમ્મદ ઇબ્ને નોઅમાનનું હિજરી સન ૩૮૯ માં અવસાન થયું હતું.

દેશની આબાદી

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ના સમયમાં બાંધકામોને લગતા જે સુધારા વધારા થયા તેમા મુખ્ય મોતીચોક, કરાફાનું કબ્રસ્તાન. સુવર્ણ રાજમહેલ, કસ્ત્રલ સગીર, આપના માતુશ્રીનો રોજો, હાકિમના નામે ઓળખાતી ઇબાદતગાહ, કેટલાક ઉપયોગી પુલો, નહેરો તથા દરિયાઇ ગોદીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. હ. ઇમામના રાજયકાળમાં લોકો એટલા બધા સુખી હતા કે દરરોજ દિવસે ઇદ અને રાત્રે શબેબરાત પ્રમાણે ખુશહાલ જીવન ગુજારતા હતા

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ના રાજ્યઅમલના અંતિમ દિવસોમાં રૂમના ખ્રિસ્તીઓ, શામના કેટલાક બની ફાતિમી ઇલાકાઓમાં લુંટફાટ અને ખૂનરેજી ચલાવી રહ્યા હતા. તેઓની સાન ઠેકાણે લાવવા હ. ઇમામ પોતે ચઢાઇ લઇ ગયા હતા. હિજરી સન ૩૮૬માં બિલબિસ મુકામે હ. ઇમામ પહોંચ્યા. ત્યા ખૂનખાર યુધ્ધ થયું, તેમાં શારીરિક રીતે ઝખમી થતાં આપની જીસ્માની તબીયત લથડી પડી. આથી કાઝીયુલ કુઝઝાત મુહમ્મદ બિન નોઅમાન અને જનરલ અબુ મહમ્મદ અલ હસન ઇબ્ને અમ્મારને પોતાની પાસે તેડાવી હઝરત હાકિમ અ. જેઓ તે વખતે જીસ્માની રીતે માત્ર અગિયાર વર્ષની વયના હતા તેમને પોતાની પાછળ ઇમામ તથા ખલીફ તરીકે રાજ્યાસને બેસાડવાની ભલામણ કરી. તે પછી પોતાના પુત્રના મુખ મુબારક ઉપર ચુંબન કર્યું. હિજરી સન ૩૮૬ને રમઝાન માસની તા. ૨૮મીના દિને હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.એ જોમો સિફારતાં ઇમામતની મસનદ ઉપર અને ખિલાફત પર આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. બિરાજ્યા.

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ની અંતિમ ક્રિયા

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ની જીસ્માની વિદાયના બીજે દિને હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. આપની અંતિમ જીસ્માની ક્રિયા માટે બિલ્બિસથી મિસર પાછા ફર્યા. હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ની મઝારની બાજુમાં રાજમહેલના એક ભાગમાં જીસ્મ મુબારકને જુમિદાહ આપવામાં આવ્યો.

HAZRAT MOWLANA IMAM HAKIM

(A. H. 386-411)

.........O.........

(૧૬)

હઝરત મૌલાના ઈમામ હાકેમ અ૦

(હિજરી સન ૩૮૬-૪૧૧)

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.નો મુબારક જન્મ 'કાહિરા મોઇઝિયા' (કેરા)માં હિજરી સન ૩૭૫ના રબીઉલ અવ્વલની તારીખ ૨૩મીને ગુરુવારની રાત્રે થયો હતો. આપનું પૂરું નામ હ. અબુ અલી મન્સુર અલ-હાકિમ બેઅમ્રિલ્લાહ અ. હતું. આપ હિજરી સન ૩૮૬ની તા ૨૮મી રમઝાનના ઇમામતની મસનદ અને બની ફાતિમી ખિલાફતની ગાદી ઉપર બિરાજમાન થયા. એ વખતે આપની શારીરિક વય માત્ર અગિયાર વર્ષની હતી. કાદિર બિન મુકતદિર અબ્બાસી ૩૮૧-૪૨૨, હઝરત ઇમામનો સમકાલિન હતો.

હ. ઇમામના ગુણદર્શન

ઇબ્ને ઝુલાક લખે છે કે, હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. સખી, શૂરવીર, ન્યાયી, વિદ્વાન અને 'સાહિબે કરામત' હતા.

આપે વિદ્યા પ્રચાર માટે વિદ્યાલયોને ઘણું ઉતેજન આપી તેના નિભાવ અર્થે જાગીરોની બક્ષિશ કરી હતી અને વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવા વિદ્વાનો અને ધર્મશાસ્ત્રીઓને મુકરર કર્યા હતા.

સામાન્ય રીતે ઇબ્ને યુનુસ તરીકે ઓળખાતા, વિખ્યાત ખગોળશાસ્ત્રીએ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના નામ ઉપર એક ઉતમ પ્રકારનું "પંચાંગ" ચાર વિભાગમા તૈયાર કર્યું છે જે ",હાકિમી પંચાંગ" તરીકે આજે પણ વિખ્યાત છે.

હ. ઇમામનાં રાજ્યનું ચલણ

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના ચલણી સિક્કા મિસર, (ફુસ્તાત), મનસુરિયા, મહેદિયા, ઝવીલા, સકલિયા, દમિશ્ક, અક્કા, અસ્કેલાન, પેલેસ્ટાઇન, ટાઇબીરિયા, ટ્રીપોલી, અલ-કાહિરા, અલ-મહ્દસા મક્કા અને મદીનામાં પાડવામાં આવતા હતા.

હઝરત ઇમામ હાકિમ અ. ના સોનાં રૂપાનાં નાણાંની અજાયબી પમાડનારી વિગતો ઇતિહાસકાર મિકેઝીએ લખી છે તે અનુસાર રાજ્યનું ચલણ નિયમિત કરવા અર્થે તેનું વજન પણ ચોક્કસ રાખવા માટે કાચના તોલ બનાવવામાં આવ્યા હતા

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના રાજયકાળની મળી આવેલી એક સોનાની ૦।
દીનારનું વજન આશરે ૧૫ાા અને ૧૫ ગ્રેન (ઘઉં ભાર) જેટલું છે. એના અગ્ર ભાગનો લેખ ૨૫૮ટ વાંચી શકાય છે, જયારે વિભાગમા "અલમન્સુર અબુ અલી અલ-ઇમામ અલ-હાકિમ બેઅમ્રિલ્લાહ અમીરૂલ મો'મેનીન" શબ્દો ૨૫૮ટ દેખાય છે. હિજરી સન અને ટંકશાળના નામ અર્ધા ભૂંસાયલા છે.

હ. ઈમામનો રાજ્યાભિષેક અને બૈયત

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ની દૈહિક વિદાયના ત્રીજે દિને સવારમાં રાજમહેલમાં રાજ્યાભિષેકનો દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો. બાળ શહેનશાહ વિધિસર પોતાના પૂર્વજોના સિંહાસન પર બિરાજમાન થયા. સઘળા ઉમરાવો અને દરબારી અગ્રેસરો પોતાનાં ઓધ્ધા અનુસાર એક એક પછી આવી અને બાળ શહેનશાહ પ્રત્યે વફાદારીનાં સોગંદ લીધા.

આ પછી હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ના વિશ્વાસુ તુર્કી ગુલામ બર્જવાને સહુથી પહેલા હ. ઇમામની બૈયત કરી. હ. ઇમામ અઝીઝે પોતાની વફાતના સમયે હ. ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના 'શિક્ષક' તરીકે તેને નિમ્યો હતો. એનું પૂરું અબુલ ફુતુહ યુસુફ બિન અબ્દુલ્લાહ બર્જવાન હતું. હિજરી સન ૩૮૮માં, મિસર, હિજાઝ, શામ અને મઘરિબનો 'નાઝિમ'-વહીવટી અમલદાર અને ફાતિમીઓના સઘળા એસ્ટેટોનો 'સુપરવાઇઝર' બર્જવાન હતો. કેરોના એક મહોલ્લાનું નામ આજે પણ 'બર્જવાન' છે.

બર્જવાને બયઅત કર્યા બાદ હાજર રહેલાઓએ બયઅત કરી. બગઅતનું કાર્ય પૂર્ણ થતા હઝરત ઇમામ હાકિમ બેઅમ્રિલ્લાહ અ.ને 'ઝમાનાના ઇમામ' અને હાકેમુલ વકત બની ફાતિમી ખલીફ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા 'શિક્ષક' બર્જવાન સાથે કાઝી નોઅમાનને અને ઇબ્ને અમ્મારને દેખરેખ રાખવા માટે નિમવામાં આવ્યા હતા.

ઈબ્ને અમ્માર અમીનુદ-દૌલા

આ સમયે ઇસા બિન નેસ્ટોરીઅસને કાઢી મૂકીને કેરોમાં કતામાં પક્ષનો આગેવાન ઇબ્ને અમ્માર વડા વઝીરના ઓધ્ધા પર આવ્યો. તેની સાથે રાજ્યના મંત્રીની પદવી પણ જોડાએલી હતી. વળી તેણે અમીનુદ-દૌલા(૧) નો ખિતાબ ધારણ કર્યો.

બર્જવાન અને ઈબ્ને અમ્માર વચ્ચે ચકમક

બર્જવાન ધીમે ધીમે પણ સંગીનતાથી પોતાનો વગવસીલો વધારતો જતો હતો. હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.એ પોતાના રાજયકાળમાં 'કતામા' અને અન્ય 'બરબરી' કબીલાઓની સાથે સમતોલપણું જાળવવા ખાતર તુર્કી અને ઇરાનીઓ (દેલમીઓ)ને લશ્કરમાં દાખલ કર્યા હતા. એ લોકોએ બર્જવાનને ટેકો આપ્યો છે, એવા સમાચાર ઇબ્ને અમ્મારને મળતા વેંતજ તેણે શામના તુર્કી ગવર્નર મંજુતગીનને કાબૂમાં રાખવા પોતાની કોમના એક બરબરી સરદાર સુલેમાન ઇબ્ને જાફર ફલાહની સરદારી હેઠળ લશ્કર મોકલ્યું આથી 'અસ્કેલાન" અને "રમલા" માં બન્ને પક્ષો વચ્ચે નાની

---

૧ ઈતિહાસકાર. ઓલિયરીના મત મુજબ બની ફાતિમી રાજ્યમાં "દઉલા" શબ્દ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તો આ પહેલીજવાર છે. ડીસેસીના કથન અનુસાર આ સમયની નવીન ભાવનાનું એ સુચક છે અત્યાર સુધી બની ફાતિમીના વરાધરો સપળાથી વધા ધર્મગુરૂ "ઈમામ" કહેવાતા હતા. તેઓ પ્રથમ ઈફ્રિકિયામાં અને પછી મિસરમાં રાજ્ય સ્થાપવા શક્તિમાન થયા જેથી દુન્યવી હકુમતના અર્થસુચક રૂપ "દઉલા" શબ્દ-પ્રયોગ થયેલો દેખાય છે.

લડાઇ પણ થઇ, જેમા તુર્કી લશ્કરની હાર થતા, મંજુતગીન કેદ પકડાયો અને મિસર મોકલવામાં આવ્યો. કેરોમાં તુર્કી પક્ષ બહુ બળવાન હોવાથી મંજુતગીનની દિલસોઝી મેળવ્યા વિના પોતે સર્વસત્તાધિશ બની શકે તેમ ન હોવાથી ઇબ્ને અમ્મારે પોતાનો પક્ષ મજબૂત બનાવવા મંજુતગીનનું સારામાં સારું સન્માન કર્યું.

મંજુતગીન પર વિજય મેળવ્યા બાદ સુલેમાન ઇબ્ને જાફર ફલાહને શામનો ગવર્નર બનાવવામાં આવ્યો અને તે ત્યાંથી ચઢાઇ લઇ જઇને ટાઇબીરિયાસ ભણી આગળ વધ્યો. આં દરમ્યાન તેણે પોતાના ભાઇ અલીને પોતાના નાયબ તરીકે દમિશ્ક મોકલાવ્યો પરંતુ દમિશ્કના પ્રજાજનોએ તેને ગવર્નર તરીકે માન્ય રાખ્યો નહિ અને શહેરમાં પણ દાખલ થવા દીધો નહિ. આ સમય દરમ્યાન સુલેમાનનો એક ધમકી પત્ર દમિશ્કની પ્રજાને મળ્યો, જેથી ગભરાઇ જઇને દમિશ્કવાસીઓએ પોતાનો વિરોધ તજી દીધો અને અલીને શહેરમાં દાખલ થવાની અરજ કરી. પરંતુ તેણે આ સમયે પોતાનો મિજાજ ગુમાવ્યો અને પ્રજાજનોને કતલ કરી નાખ્યા અને શહેરના કેટલાક ભાગો બાળી મૂકયા, પછી શહેર બહાર છાવણી નાખી અલી પડયો રહયો. થોડા સમયમાં સુલેમાન આવી લાગ્યો. પ્રજાજનોએ તેના પાસેથી માફી માગી અને વફાદારીના સોગંદ ખાવા લાગ્યા, આથી સુલેમાને તેઓને માફી આપી. શામી ટ્રીપોલી દરિયા કાંઠેનું એક અગત્યનું બંદર હતું, તે કતામી કબીલાના બરબરી ગવર્નર અર્થાત પોતાના ખુદના સરદાર ઇબ્ને અમ્મારના પક્ષકાર જયશના તાબામાં હતું, તો પણ પોતાના જુદા દ્રષ્ટિબિંદને કારણે સુલેમાને તેને પદભ્રષ્ટ કરી. પોતાના ભાઇ અલીને સોંપ્યું. જયશ નારાજ થઇ મિસર પાછો ફર્યો અને બર્જવાનના પક્ષમાં ભળી ગયો.

ઇબ્ને અમ્મારની હાર

બર્જવાનના કાવાદાવા કેરોમાં સફળ થયા હતા તેની મદદે તુર્કીઓ અને દેલમીઓનું મજબૂત બળ હોવાથી, તેમજ ઇબ્ને અમ્મારના પક્ષનો મોટો ભાગ શામમાં હોવાથી બર્જવાનની સત્તા નમાવવા હાલ તે અશકત હતો. આ બન્ને અગ્રેસરોની સાઠમારી અને અંદરો અંદરના કુસંપને અંગે કેરો શહેરમાં ધોળે દિવસે લૂંટ, ખૂનો અને અમર્યાદાના ગુનાઓ વધી પડયા હતા. આવી સ્થિતિ વચ્ચે કેટલાક વહેમીઓ એમા હ. ઇમામનો હાથ હોવાનું માનીને ઇબ્ને અમ્મારને હ. ઇમામ વિરૂધ્ધ કાવતરાં કરવા માટે ઉશ્કેરવા લાગ્યા. ઇબ્ને અમ્મર આવી દુષ્ટ સલાહથી કંપી ઉઠયો. જો કે રાજ્યની સર્વ સત્તા તે હાથ કરવા માગતો હતો તો પણ આવા દુષ્ટ ઇરાદાથી તને અલગ રહેવાની સલાહ આપી ઘણો ઠપકો આપ્યો.

બર્જવાનની સત્તા એટલી વધી ગઇ હતી કે, અમીર ઉમરાવો અને મોટા અધિકારીઓમાં તડ પડવા લાગ્યા. "મશારિકા" તરીકે ઓળખાતું તુર્કી અને ઇરાની લશ્કર બર્જવાનના પક્ષમાં ભળી ગયું જ્યારે ઇબ્ને અમ્મારના પક્ષમા "મઘરિબ" સૈન્ય તો હતુંજ, કારણ કે તે જાતે પણ કત્તામી કબીલાનો હતો. આ રીતે બર્જવાન અને ઇબ્ને અમ્મારના વચ્ચેની શત્રુતાએ ભયંકર રૂપ પકડયું. શહેર તથા શહેર બહારના પરાંઓમાં બન્ને સૈન્યો વચ્ચે રમખાણ થવા લાગ્યા જેમા છેવટે ઇબ્ને અમ્મારના પક્ષની હાર થઇ. રાજદ્વારી ખટપટમાંથી અળગો થઇ ઘેર બેસી રહે તો ઇબ્ને અમ્મારને વર્ષાશન આપવા અને જાગીર દેવાનું વચન બર્જવાને આપ્યું. ઇબ્ને અમ્મારે આ સઘળું સ્વીકારી લીધું. બર્જવાનના સઘળા પાસા સંરખા પડતા હોવાથી અને રાજકારણમાં તેનો કોઇપણ મજબૂત હરીફ રહયો ન હોવાથી પોતાની જીત સમજીને ગર્વિષ્ઠ બની જઇ હ. 'ઇમામ'ની સભ્યતા અને સન્માન જાળવવામાં તે પછાત પડવા લાગ્યો.

હિજરી સન ૩૮૭ માં ઇબ્ને અમ્મારની પડતી થયા પછી બર્જવાને "વાસિત" અને "સીકાર'ના ઓધ્ધાઓ પોતે હાથ કરીને રાજયનો કર્તાહર્તા બની બેઠો. બર્જવાને તે પછી સર્વથી પહેલા જે સવાલ હાથમાં લીધો તે દમિશ્કનો હતો. તેણે દમિશ્કની પ્રજાને લખી મોકલાવ્યું કે, "સુલેમાન ઇબ્ને જાફર ફલાહનો વિરોધ કરો, કત્તામા કબીલાની સતા પડી ભાંગેલી હોવાથી વડી સરકાર અર્થાત બની ફાતિમી ખલીફ તરફથી તમોને પુરેપૂરી કુમક આપવાની ખાત્રી આપવામાં આવે છે.

દમિશ્કના લોકોને આ પ્રકારે ઉત્તેજન મળવાથી તેઓએ સુલેમાનને શહેરમાંથી હાંકી કહાડયો. આટલું છતા એ ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે તુર્કી અથવા કતામા એ બન્નેમાંથી કોઇપણ પક્ષ અંતિમ હદ સુધી જવા જેટલી સંગીનતા મિસરમાં ધરાવતો નહોતો. શામમાંથી બરબર સૈન્ય પાછું ફરે તેમા ભય રહેલો હોવાનું બર્જવાન ખૂબ સમજતો હતો. તેણે થોડા સમય પર્યંત ઇબ્ને અમ્મારને તેના ખુદનાજ ઘરમાંજ રાજકેદી તરીકે નજર કેદ રાખ્યો હતો. છતા તેની સઘળી જાગીરો અને આવકના સાધનો કાયમ રાખવામાં આવ્યા અને થોડા દિવસો પછી તેને છુટો મુકવામાં આવ્યો હતો. તે હવે બહાર અને દરબારમાં પણ આવજાવ કરી શકતો હતો.

જનરલ જયશની ફતેહ

સુલેમાન જાફર ફલાહની પડતી પછી શામમાં ગેરવ્યવસ્થા થવાથી એક બાજુ બદુઇન સરદાર મુફર્રજ બિન દગફલ બિન જર્રાહે રમલા અને તેની આજુબાજુના ગામોમાં ધાડા મારવાનું ચાલુ કર્યું અને બીજી બાજુ "ઓલાકા"ની સરદારી હેઠળ "તાયેરે" બળવો કર્યો અને શહેનશાહ ડયુકસની સરદારી હેઠળ યુનાનીઓએ "એપામિયા" પર ઘેરો નાખ્યો. આ રીતે બે બાજુના વિદ્રોહથી ગભરાઇ ન જતા બર્જવાને એક વખતના ઇબ્ને અમ્મારના પક્ષકાર જયશની સરદારી હેઠળ શામ ભણી મુફર્રજને તાબે કરવા લશ્કર મોકલ્યું. જ્યા પહોંચતાજ સુલેમાન ઇબ્ને જાફર ફલાહને કેદ કરી મિસર રવાના કરવામાં આવ્યો અને ત્યા બળવાખોરો સાથે યુધ્ધ થતા તેઓની હાર થઇ અને તેઓ શરણે આવ્યા.

ત્યાર પછી હુસેન બિન અબ્દુલ્લાહની સરદારી હેઠળ કેટલુંક લશ્કર જયશે "તાયર" ખાતે મોકલ્યું અને પોતે મુફર્રજ પર ચઢાઇ લઇ ગયો. માર્ગમાં "ઓલાકા" અને મિસરથી આવેલા બની ફાતિમી લશ્કર વચ્ચે ઝપાઝપી થઇ. ઓલાકાને યુનાનના બાદશાહની તાત્કાલિક મદદ ન મળવાથી તેની સખત હાર થઇ અને તાયરવાસીઓ બિન શરતે શરણે આવ્યા. ઓલાકાને બંદીવાન કરી મિસર મોકલી આપવામાં આવ્યો.

બીજી તરફ જયશ પોતાના મોટા લશ્કર સહિત મુફર્રજ પર આક્રમણ કરવા આગળ વધી રહ્યો હતો, એ જોઇને મુફર્રજ ડરીને નાઠો. જયશ દમિશ્કમાં દાખલ થયો. જયશ કતામા કબીલાનો એક બરબરી હોવાથી પ્રજા ચિંતાતુર બની, જેથી જયશે ખાત્રી આપનારું ભાષણ કર્યું. પરિણામે પ્રજાજનો પોતાની જાન માલની સલામતી વિષે નચિંત બની શરણે આવ્યા. દમિશ્કનો ...મી રહેલો ભય આ રીતે દૂર થવા પામ્યો અને પ્રજા પણ સંતુષ્ટ થઇ.

એક કુર્દ યુવાનની બહાદુરી

દમિશ્કની અશાંત સ્થિતિનો લાભ લઇ છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી યુનાનીઓ મુસ્લિમ પ્રજાને પીડી રહ્યા હતા, તેનો ઉત્તર આપવાનો હવે જયશે વિચાર કર્યો. દમિશ્કમાં પૂર્ણ શાંતિ સ્થપાયા

પછી પોતાના બહોળા લશ્કરને લઇને 'એપામિયા' ભણી તેણે કુચ કરી અને યુનાની બાદશાહ ડયુકસનો સામનો કર્યો. બન્ને પક્ષો વચ્ચે દારૂણ યુધ્ધ થયું. બન્ને પક્ષોની એમાં મોટી ખુવારી થઇ. કમનસીબે જયશ આ યુધ્ધમાં હારી જતાં તે પાછળ હઠયો અને પાછળ હઠતા મુસ્લિમોની પૂંઠ પકડવાને બદલે દુશ્મનો લુંટફાટ કરવામાં મશગુલ બન્યા. એ દરમ્યાન એહમદ ઇબ્ને અબ્દુ. લહક નામનો એક કુર્દ યુવાન પોતાના એક નાના દળ સાથે યુનાનીઓ પર ચઢી આવ્યો. યુનાની બાદશાહ પોતાના અફસરો અને પુત્રો સાથે એક કુંડાળામાં ઘેરાઇને ઊભો હતો. વળી તે જીતથી અભિમાની પણ બન્યો હતો, તેને અંગે એહમદની નાની ટોળી જોઇ દુશ્મનો શરણે આવે છે એમ તેણે માની લીધુ.

નજદીક આવતાં વેંતજ યુનાની શહેનશાહ ડયુકસ પર એહમદ તલવાર લઇને તૂટી પડયો અને તેના એક જ ઘાથી યુનાની બાદશાહ મરણ પામ્યો. પોતાના બાદશાહના આવા ઓચિંતા અવસાનથી યુનાનીઓ ગભરાટમાં પડયા; એ તક હાથ આવેલી જોઇને મુસ્લિમોએ એકદમ ધસારો કર્યો અને વિજયી નીવડયા. આ પ્રકારે અણધારેલી ફતેહ મળતાં જયશ ત્યાંથી 'અંતાકિયા' તરફ ચઢાઇ લઇ જવા આગળ વધ્યો. ત્યાર પછી તે પાછો દમિશ્ક આવ્યો. યુનાનીઓનો હવે ભય ટળી ગયો હતો, તેથી તેણે સ્થાનિક કબીલાઓના સરદારો જેઓ અવારનવાર દગા ફસાદ કરી આખા શામમાં બળવો જગાડતા હતા, તેઓ બધાઓને યુકિતપ્રયુકિતઓથી કતલ કરી નાખ્યા અને કેટલાકોને કેદ પકડી મિસર રવાના કરી દીધા. જનરલ જયશની આ રાજદ્વારી કુનેહથી શામમાં ફરી શાંતિ અને વ્યવસ્થા સ્થપાઇ.

જયશે હ. ઈમામને અર્પણ કરેલી મિલકતો

જયશે પોતાના અવસાન પહેલાં પોતાની સઘળી માલમિલકતનું 'વીલ'-વસિયતનામું કર્યું હતું, જેમાં લખ્યું હતું કે "આ માલમિલકતના માલિક બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ છે, એમાં મારા પુત્રો કે કુટુબીઓનો કાંઇપણ હક નથી."

ઇતિહાસકાર એોલિયરી એ મિલકતનો અડસટો ૨,૦૦,૦૦૦ સોના મહોરો હોવાનું જણાવે છે. હિજરી સન ૩૯૦માં જયશનું મૃત્ય થતાં તેનો પુત્ર એ 'વીલ' લઇ મિસર આવ્યો અને હ. ઇમામના કદમ મુબારકમાં મૂકીને અરજ ગુજારી કે: "આ સર્વે માલ મિલ્કતનો કબજો લેવાની કૃપા કરો."

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ પ્રસન્ન થઇ ફરમાવ્યું :— "તારા પિતાનું વસિયતનામું અમોએ વાંચ્યું છે, અને ધન દોલત અને મિલકતની જે વ્યવસ્થા કરી છે, તેની યાદી પણ જોઇ ગયા છીએ. હવે અમારી ઇચ્છા છે કે આ સઘળી ધનસંપતિ તારા કલ્યાણ અને આબાદી અર્થે તું ભોગવ !" આવી ઉદારતાના અનેક દ્રષ્ટાંતો હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની આખીએ રાજકારકિર્દીમાં મળી આવે છે અને તેને અંગે તેઓ પ્રજામાં ઘણા જ લોકપ્રિય થઇ પડયા હતા.

બર્જવાનનો ઘમંડ અને સત્તામદ

'શામ'ની લડાઇ ચાલુ હતી તે દરમ્યાન બર્જવાને 'બરકા' અને 'ટ્રાબલીસ' કબજે કરવા પણ લશ્કર મોકલાવ્યું હતું અહિ પણ પોતાના આશયમાં ફતેહમંદ થતા આખાય બની ફાતિમી

સામ્રાજ્યમાંના બળવાખોરોને તાબે કરવામાં આવ્યા. પરિણામે સઘળું ઠરીઠામ થયા પછી કતામી કબીલામા ફહલ બિન ઇસમાઈલને "તાયર"નો ગવર્નર નિમવામાં આવ્યો. ગુલામ "યનાસ"ના કાબૂ તળે "બરકા" મૂકાયું, મમલુક મયસુરને ટ્રાબ્લીસ સોંપવામાં આવ્યું. મમલુક યમનનાં અધિકારમાં સરહદ ઉપરનાં થાણા 'ગીઝા' અને 'અસ્કેલાન' રાખવામાં આવ્યા. યુનાનીઓને શાંત રાખવા માટે તેમની જોડે ૧૦ વર્ષ પર્યંતના સુલેહના કરારો કરવામાં આવ્યા.

દમિશ્ક અને યુનાનીઓ પરના આ વિજયથી અમીર ઉમરાવો અને પ્રજાજનો ઉપર બર્જવાનનો સારો પ્રભાવ પડ્યો અને પોતાની સફળ કાર્યવાહીથી ગર્વિષ્ઠ થઇ તે પોતાને સર્વ-સત્તાધારી માનવા લાગ્યો. સત્તાના મદમા હવે હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની મંજૂરી વગર તે સર્વ કારોબાર કરવા લાગ્યો. હ. ઇમામ તેની સામે વાંધો ઉઠાવતા બર્જવાન તેની કશી પણ દરકાર કરતો નહિ. પોતાના ઇમામ અને માલિક પ્રત્યેની બર્જવાનની આ વર્તણુંક અસહ્ય હતી. એટલું જ નહિ પણ એનાથી આગળ વધીને બર્જવાન હ. ઇમામ વિરુધ્ધ કાવતરાં યોજવા લાગ્યો. પરિણામે હિજરી સન ૩૯૦માં એક શાહી છત્રધારી અબુલ ફઝલ રયદાને ઉશ્કેરાઇને તેના પેટમાં છરી ઘોચીને તેને મારી નાખ્યો.

હ. ઈમામ હાકિમ અબુ અલી અ. રાજ્યસત્તા સંભાળે છે

બર્જવાનના મૃત્યુના લીધે શહેરમાં બળવો ફાટી નિકળ્યો. પોતાની રૈયત સાથે કામ લેવાનો હ. ઇમામનો આ પહેલો પ્રસંગ હતો. બળવાની શરૂઆત થતાં જ મહેલમાંથી હ. ઇમામ બહાર નીકળી શહેરમાં આવીને પ્રજા સન્મુખ જાહેર કર્યું કે: "બર્જવાને મારી વિરુધ્ધ કાવતરું રચ્યું હોવાથી તે શાહી 'છત્રધારી'ના હાથે માર્યો ગયો છે. તમોને તમારા બાદશાહના આ ખુલાસાથી સંતોષ થશે અને તમો પહેલાંની જેમ સુલેહશાંતિથી રહેશો એવી હું આશા રાખું છું." હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના આ ઉદ્દગારો સાંભળી બળવાખોરો શાંત થયા અને તરત જ શાંતિ પ્રસરી ગઇ.

બર્જવાનના મૃત્યુ પછી હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ સત્તા સંભાળી. હઝરત ઇમામ હવે આપના ગુણુનો પરિચય પ્રજાને કરાવવા લાગ્યા. આપે બર્જવાનના હોદ્દા પર ખ્રિસ્તી કોમના એક આગેવાન ફહદ બિન ઇબ્રાહિમની નિમણુંક કરી. ગાઝી જોહરના પુત્ર હુસેનને "કાયદુલ કવ્વાદ"નો ખિતાબ અર્પણ કરી વડો સેનાપતિ બનાવ્યો. રૂદબારવાળા સાલેહને 'સિ... સિકાતુલ સૈફ વલ કલમ", ઇબ્ને આબ્દુનને "અલ-કાઝી". ઇસા ઇબ્ને નેસ્ટોરિયસના પુત્ર ઝુર્આને "અશ્શાફી", અલ-હુસેન બિન તાહેરને "અમીનુલ રિયાસતૈન" વગેરે લકબોથી નવાજવામાં આવ્યાં. ફહલ બિન તમીમને દમિશ્કનો ગવર્નર બનાવવામાં આવ્યો, પરંતુ ટૂંક સમયમાં તેનું મૃત્યુ થતાં તેની જગ્યાએ અલી બિન ફલાહની હ. ઇમામે નિમણુંક કરી.

હ. ઈમામની ઉમદા રાજનીતિ

સ્વતંત્રપણે પોતાના હાથમાં રાજતંત્રની લગામ લેવાની સાથેજ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. રાજ્યની વ્યવસ્થામાં મશ્ગુલ થયા. હિજરી સન ૩૮૯માં હ. ઇમામ તરફથી ઢંઢેરો બહાર પાડવામાં આવ્યો કે રાત્રે શહેરના દરવાજા બંધ કરવા નહિ અને સઘળા મકાનો અને દુકાનોના પણ દરવાજા

ખુલ્લા રાખવા. શહેરમાં રાતે દિવા તથા મશાલો બળતી મુકવાનો પણ હુકમ કર્યો. ગન્જ કાઉન્સીલ પણ રાત્રે ભરવાનો હુકમ કહાડવામાં આવ્યો. આ સમયથી ઇસમાઇલી મઝહબની ધાર્મિક મિજલસો પણ રાતે મળવા લાગી. ચોર કે લુંટારાનો ભય જરાપણ રહયો નહિ. હ. ઇમામ પોતે પણ શહેરમાં એક સામાન્ય શહેરી માફક ફરતા હતા. ચોકીદારો અને પહેરેગીરો હ. ઇમામની આવી રાજનીતિથી ચોકતા રહેતા હતા અને પોતાનો પહેરો બરાબર સંભાળતા હતા

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી આપના પૂર્વજોની નીતિ અનુસાર ખ્રિસ્તીઓ અને યહુદીઓ પ્રત્યે પણ ધાર્મિક સહિષ્ણુતા દાખવતા હતા. અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ઇમામના માતુશ્રી ખ્રસાઇ બાનુ હતા. આ પણ સમભાવના પરિણામે એક જોડાણ રૂપ હતું. હ. ઇમામે પોતાના અમલદારો પ્રત્યે પણ ઉદાર વર્તાવ રાખ્યો હતો. પ્રજા આથી આપને ઘણી ચાહતી હતી.

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. આપના પૂર્વજો પ્રમાણે જાહેર બાંધકામમાં પણ ભાર રસ લેતા હતા અને જ્ઞાનપ્રચાર અર્થેની આપની કોશિશો આજેય યાદગાર છે. હિજરી સન ૩૯૩ માં આપે "જોમ્એ રાશીદા" નામક એક ઇબાદતગાહ બાંધી અને શહેરમાં દસ્તી ધરાવતા ઇબાદતખાનાઓના નિભાવ અર્થે મોટી રકમોની ગ્રાંટ બાંધી આપી.

ઇતિહાસ પ્રસિધ્ધ દારૂલ-હિકમત

"આસારે મુહમ્મદી" ના ગ્રંથકર્તા જણાવે છે કે હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. એ હિજરી સન ૩૯૫ મા "દારૂલ-હિકમત" નામની એક શિક્ષણ સંસ્થા સ્થાપી હતી, તેને "દારૂલ-ઇલ્મ" પણ કહેવામાં આવે છે. તેમા લાભ લેતા અભ્યાસીઓ માટે ખાસ "અભ્યાસક્રમ" ચીવટથી તૈયાર કરવામાં આવ્યા બાદ તે પ્રમાણે કેળવણી આપવા માટે ખાસ પ્રવીણ, સુશિક્ષિત અને સુસંસ્કારી અધ્યાપકો રોકવામાં આવ્યા હતા. અધ્યાપકોની પસંદગી કરવાની હોય ત્યારે પ્રથમ ઉમેદવારોને હ. ઇમામની હુઝુરમાં જવું પડતુ. જ્યાં હ. ઇમામ તેની સાથે ધર્મશાસ્ત્ર, વૈદક, ફિલસુફી અને ખગોળશાસ્ત્રના વિષયો પર ચર્ચા કરતા હતા ચર્ચા પછી લાયક જણાતા તેને અધ્યાપકની પદવિ મળતી હતી. આ શિક્ષણ સંસ્થામાં દીન અને દુનિયાનું ઘણાજ ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું; એટલુંજ નહિ પણ હિકમત અને મઆરિફતનું જ્ઞાન આપી "રૂહાની" બાબતોમાં પણ અભ્યાસીઓને પારગત બનાવવામાં આવતા હતા જેથી અભ્યાસીઓ અહર્નિશ તત્વજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિક વિષયોનું મંથન કરી ઉપસ્થિત થતી ગૂંચવણોનું નિરાકરણ કરતા અને જે વસ્તુનું નિરાકરણ થવું મુશ્કિલ લાગે તેનું નિરાકરણ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. ને અદબ સહિત પૂછી લેતા. આ શિક્ષણ સંસ્થા ખાસ લોકો માટે એક આશિર્વાદરૂપ થઇ પડી હતી. જો કે સંચાલકોની હિમ્મતના અભાવે તે પાછળથી બંધ થવા પામી હતી, તો પણ આજેય તેની કીર્તિ ઇતિહાસ પ્રસિધ્ધ છે.

વિદ્યાર્થીઓને ડિગ્રીઓ અને જબ્બાઓ

જામ-એ-અઝહર તો ફાતિમી શાસનકાળ દરમિયાનની એક મહાન વિદ્યાપીઠ બની ચૂકી ઉપરાંત મદરસએ જોહરિયા. દારૂલ ઉલ્મ એને કુતુબખાનાઓ જેવી શિક્ષણસંસ્થાઓ પણ ફાતિમી ઇમામો નિભાવતા હતા અને જ્ઞાનપ્રચારને વેગ આપતા હતા. શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરનારાઓને જ્ઞાન. પ્રાપ્તિ માટેની દરેક સુવિધાઓ મળી શકે તે માટે ફાતિમી ઇમામો છૂટે હાથે નાણા અર્પતા હતા. તે સમયે મિસરમાં જે પુસ્તકાલય હતું તે વિશ્વનું સર્વેથી મોટું અને મહાન પુસ્તકાલય ગણાતું

હતું. આ લાયબ્રેરીમાં બે લાખ ઉપરાંત પુસ્તકો હતા જેમાં હસ્તલેખિત પુસ્તકો પણ ખૂબ મોટ. સંખ્યામાં હતા જે પ્રાચીન વિદ્યાઓ ઉપર પ્રકાશ પાડતા. દારૂલ હિકમત પાછળ બે લાખ અને સતાવન હજાર દીનારનો ખર્ચ આવતો હતો એમ માનવામાં આવે છે.

હુન્નર ઉદ્યોગ, વૈજ્ઞાનિક તાલીમ વિગેરે પ્રકારની તાલીમો માટે પણ ફાતિમી ઇમામોએ પુષ્કળ લક્ષ આપ્યું હતું અને આ માટે ચાર લાખ અને બ્યાસી હજાર દીનારને મંજૂર ફરમાવ્યા હતા. આ વિદ્યાલયોમાંથી શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરનાર વિદ્યાર્થીઓને ડિગ્રીઓ–પદવીઓ આપવાની પ્રથા ફાતિમી ઇમામોના કાળમાં શરૂ કરવામાં આવી જે આજે પણ ચાલુ છે, આજે ડિગ્રીઓ સાથે જે જબ્બાઓ વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવે છે તે પ્રથા પણ ફાતિમી શાસનકાળ દરમિયાન જ શરૂ થઇ હતી. જેને જબ્બાઓ મળતાં તેને 'ખફતા' અને 'ખલા' તરીકે સંબોધવામાં આવતા, ધાર્મિક શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરનારને પણ ડિગ્રીઓ આપવામાં આવતી જેમાંની મુખ્ય ડિગ્રીઓ 'હુઝતે આઝમ' 'હુઝતે અઝાબર' અને 'હુઝતે માદુક' તરીકે ઓળખાતી હતી. હ. ઇમામના ફરમાનથી યુનિવર્સિટીના વડા આ ડિગ્રીઓ અર્પણ કરતા.

દાઈઉદ્દ દુઆતનો ઓદ્ધો

બની ફાતિમીઓના શાસનકાળમાં વડા કાઝી અર્થાત ચીફ જસ્ટીસ પછીનો દ જ્જો વડા દાઇનો રહેતો હતો. બન્ને એક જ પ્રકારનો સામાન્ય રીતે સફેદ પોષાક ધારણ કરતા હતા, વડા દાઇના હાથ તળે બીજા બાર મદદનીશો રહેતા હતા. વડા દાઇ 'દાઇઉદ્દ–દુઆત'ના લકબથી ઓળખાતા હતા. મઝહબમાં જેઓ દાખલ થતા હતા, તેમને ધાર્મિક વિષયોમાં વાકેફ કરવાનું કામ પણ તેઓ બજાવતા હતા. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના રાજ્યકાળમાં 'દાઇઉદ્દ–દુઆત'નો ઓધ્ધો બની અબદુલ કવિના ખાનદાનમાં વંશપરંપરા ઉતરતો આવ્યો હતો.

હ. ઈમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની યાદગાર ઇમારતો

હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. એ બાબ–અલ–ફુતુહ નામના દ્વાર નજીક એક ઇબાદતગાહ ચણાવવાનું કામ હિજરી સન ૩૮૦માં શરૂ કર્યું હતું અને હિજરી સન ૩૮૧ સુધીમાં તેનું ચણતર લોકો બંદગી ગુજારી શકે તેટલું થયું હતું. પરંતુ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન હિ. સ. ૩૯૪માં એ ઇબાદતખાનાનું બાંધકામ સંપૂર્ણ થયું. એ માટે હ. ઇમામે ચાલીસ હજાર અશરફી ખર્ચી હતી અને તે ઇતિહાસમાં આજેય "જામેએ–હાકિમ" તરીકે મશહુર છે. કાળચક્રની ગતિને લઇને એ ઇબાદતખાનું આજે બિસ્માર હાલતમાં છે, તો પણ તેની એક વેળાની જાહોજલાલી અને ભવ્યતાનો ખ્યાલ આંખે જોનારને આવ્યા વગર રહેતો નથી.

જામે અઝહરનો ઉલ્લેખ હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. તથા હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ.ના જીવનવૃતાંતમાં કેટલોક આવી ગયો છે, પણ ખરી રીતે કહેતાં એ વિશ્વવિખ્યાત વિદ્યાલયને લોકપ્રિય બનાવનાર તો હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.જ છે. એ કારણે પ્રોફેસર માર્ગોલીઅથ–જામેએ અઝહરના બીજા સ્થાપક તરીકે હ. ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ને જણાવે છે. આપે ત્રણ ઇબાદતગાહો સ્થાપી અને એક મહાન પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરી. આ પુસ્તકાલય "કસ્ર–અલ–મશરિક"માં આવેલું હતું જેનું ભેટ ખત આજે પણ સાચવી રાખવામાં આવ્યું છે અને તેમાં હ. ઇમામે આપેલા નાણા અને તેનો કારોબાર કેવી રીતે કરવો તેની વિસ્તારપૂર્વક વિગતો આપવામાં આવી છે. આ ખતમાં હ. ઇમામે બાંધેલી ઇબાદતગાહો, અલ–અઝહર વિશ્વવિદ્યાલય,

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય અને એકેડેમીને આપેલી ભેટોનું વર્ણન કરેલું છે. અલ-અઝહર પછી બની ફાતિમી વંશધરોએ બંધાવેલા મકાનોમાં હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની 'જામેએ-રશીદા'નું સ્થાન છે. જે કેરો શહેરની પહેલી દીવાલની બહાર અને બીજી દીવાલની અંદરના ઘેરાવામાં આવેલી છે. આજે તે ખંડિયેર સ્થિતિમાં પડેલી દેખાય છે. એક લેકચર હોલ પણ ઇમામે બંધાવ્યો હતો. જેના માટે પ્રોફેસરોની નિમણુંક કરવામાં આવી હતી.

દારૂબંધી તથા અનીતિનો અટકાવ

હિજરી સન ૩૯૨માં હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ એક સરકારી વટહુકમ દ્વારા રાજ્યમાં દારૂબંધી જાહેર કરી. આ કાનુનનો ખૂબજ સખ્તાઇથી અમલ પણ કરવામાં આવ્યો.

આ ઉપરાંત અનીતિમાન સ્ત્રીઓને પણ ભારે સજા કરવામાં આવતી હતી. વૃધ્ધ વયની જાસૂસ સ્ત્રીઓ હ. ઇમામ તરફથી ગુનાની તપાસ કરતી હતી. અનિતીમાન સ્ત્રીઓ અને દુરાચારી પુરુષોને દીવાલ સાથે ચણી લેવામાં આવતા હતા. આજે અમલમાં મૂકાતા આવાજ કાનૂનની શરૂઆત કરનાર ઇસમાઇલી ઇમામ હતા.

હ૦ ઇમામની નગરચર્યા

સ્ટેનલી લેન-પુલના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. જાહેરજીવનની સમાગમમાં જેમ જેમ વધુ આવતા ગયા તેમ તેમ આપનો પરિચય લોકોને થતો ગયો. પ્રજામાં છૂપાવેશે ભળાઇ જવાની આપને ટેવ હતી અને એવી રીતે લોકોના સુખદુ:ખથી આપે જાતે માહિતગાર રહેતા. રાત્રે આપ નગરચર્યા જોવા ફરતા ઉપરાંત દરબાર પણ ભરતા, બજારમાં વેપારીઓના તોલમાપ જાતે તપાસતા.

યહુદીઓ-ખ્રિસ્તીઓ માટે પ્રજાની ફરિયાદો

ખ્રિસ્તીઓ અને યહુદીઓ પ્રત્યે પ્રજાજનોની પુષ્કળ ફરીયાદો હ ઇમામ પાસે આવી હતી મિકરીઝી જણાવે છે કે ખ્રિસ્તીઓ અને યહુદીઓ બની ફાતિમીઓના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન સરકારી ઓધ્ધાઓ ધરાવતા હોવાથી લોકો પર ઝુલ્મ ગુજારી ખૂબ ધનસંપતિ તેઓએ એકઠી કરી હતી. અને તેઓ મદોન્મત બન્યા હતા. આ નિરંકુશતા ટાળવા રાજદ્વારી કુનેહવાળી સખ્તાઇનો અમલ કરવામાં આવ્યો.

અન્ય શાહી વટહુકમો

ઉપરાંત હ. ઇમામની આજ્ઞા પ્રમાણે "મલુખિયા" ખાવાની મનાઇ કરવામાં આવી, શરાબ કબજે કરી નીલ નદીમાં વહેવડાવી દેવામા આવ્યું, જૂગારની બદી ટાળવા "દામ" જેવી રમતોનો પણ નિષેધ કરવામાં આવ્યો અને તેના પાટિયા અને સોગઠાં બાળી નખાયા.

"તારીખુલ ઇસ્લામ" માં જણાવ્યા પ્રમાણે હ. ઇમામના હુકમને અનુસરી કોઇપણ પ્રજાજન શરાબ કે ભીંગડા વગરની માછલીનો વેપાર કરી શકતો નહોતો. ગુલામો ખરીદવાની પણ મનાઇ કરવામાં આવી હતી.

ખુદાની ખલકત સન્મુખ જમીન સુધી ઝુકવાનો રિવાજ ફાતીમીઓની "બિદઅત" હોઇ હિજરી સન ૪૦૨ મા ખલીફાના અદબ ખાતર ભૂમિને ચૂંમવાની અને સલામ કરતી વખતે ચૂંબન કરવાનો રિવાજ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. એ બંધ કરાવ્યો હતો. આ સાલમા ગાયનવાદનનો ધંધો કરનારાઓને અને નજુમીઓને દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા. પ્રજાના સામાન્ય વર્ગ સુધીના લોકોને એક સરખી રીતે ન્યાય મળે તે માટે લોકોની અરજી હ. ઇમામ જાતે સાંભળતા અને તેને ચૂકાદો આપતા.

અબુ રકવાનો બળવો–ફઝલની ફતેહ

હિજરી સન ૩૯૬ માં મધરિબ આફ્રિકા ખાતે એક બળવો ફાટી નીકળ્યો અને થોડા સમયમાં તેણે ભારે ગંભીર રુપ ધારણ કર્યું. આ બળવાના પરિણામે લોકોને પણ ચિંતા થવા લાગી. એ ફિસાદના મૂળ ઘણા ઊંડા હતા. સ્પેનની ઉમ્વી સત્તા તળેના મુલક જોડે તેને સીધો સંબંધ હતો. આ બળવાનો નેતા અબુ રકવા નામનો એક શખ્સ હતો, જે દરવેશી પ્રમાણે પોતાની સાથે એક છાગળ રાખતો હતો. પ્રથમ તે મિસર ગયો અને ત્યાંથી મકકા, યમન, શામ, જઇ પહોંચ્યો, દરેક સ્થળે ઉમ્વી વંશને ટેકો આપનારો પક્ષ ઊભો કરવાનો તેનો ખાસ હેતુ હતો. તે પોતાના કુશળતા ભર્યા પ્રચાર કાર્યના પરિણામે બની ફાતિમીઓનો વિરોધ કરતા અનુયાયીઓ મેળવી શકયો. તે પછી "રસુલ બે અમ્રિલ્લાહ" અને "મન્સુરે અદુ–અલ્લાહ" ના લકબ ધારણ કરી તેણે પોતાને અમીર તરીકે જાહેર કર્યો. તેના અનુયાયીઓમાં "ઝનાટા"વાલાઓનું મોટું દળ હતું. હજી લાંબો સમય પસાર થયો નહોતો કે કેટલાક બરબરી કબીલાઓ તથા કેરોના લોકો પણ તેની સાથે જોડાયા, લડાયક તાલિમ વિનાના એક મોટા સૈન્યની સરદારી લઇ અબુ રકવા પૂર્વ ભણી આગળ વધ્યો અને 'બરકા' પર આક્રમણ કરી તે તેણે કબજે કર્યું. તેના મુકાબલા માટે ઇનાકની સરદારી તળે ગયેલ ફાતિમી લશ્કરના માર્ગમાં પાણીની તંગી અને અન્ય કપરા સંજોગોમાં થયેલી હારના સમાચાર મિસરમાં હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ને મળતાં ફઝલ બિન સાલેહની સરદારી હેઠળ બીજું લશ્કર મોકલવાની આપે આજ્ઞા કરી. દરમ્યાન અબુ રકવા પ્રથમ થયેલી જીતથી ગર્વિષ્ઠ બની મિસર પર ચડી આવવા આગળ વધવા લાગ્યો. બની ફાતિમી લશ્કરે ગીઝામાં છાવણી નાંખી, દુશ્મનો આવીને છાપો મારે તેના પહેલાં જનરલ ફઝલે તેઓના પર અણધાર્યો હુમલો કર્યો જેથી તેઓ ગભરાઇ ગયા. હઝરત ઇમામે ફઝલની કુમકે બીજું ચાર હઝારનું ઘોડેસ્વાર લશ્કર મોકલાવ્યું. આ ખબર રકવાને પડતાં તે નાસી છૂટયો. ફઝલે તેની લાંબે સુધી પૂંઠ પકડી, અબુ રકવા પોતાનો જીવ બચાવવા ન્યુબિયામાં ભરાઇ બેઠો અને ન્યુબિયાના બાદશાહ પાસે બની ફાતિમી એલચી તરીકે ઢોંગ કરીને થોડા દિવસ પરોણા તરીકે રહયો. અંતે ફઝલને ખબર પડી જતા તેને કેદ કર્યો અને અંતે તેનો નાશ થયો.

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ હિજરી સન ૩૯૮માં રાજ્યના વડા સેનાપતિ–કમાન્ડર–ઇન–ચીફનો ઓધ્ધો સાલેહ બિન અલી રૂદબારીને આપ્યો. આ વર્ષના રજબ માસની ૧૬મી તારીખે કાઝીયુલ–કુઝઝાત અને વડા દાઇ અબ્દુલ અઝીઝ ફારેગ થતાં, તેની જગ્યા માલિક બિન સઇદ અલ–ફાર્કીને આપવામાં આવી અને દમિશ્કના ગવર્નર તરીકે અલી બિન ફલાહની નિમણૂંક થઇ.

ધાર્મિક સ્વતંત્રતા

ઇબ્ને ખલ્લિકાન લખે છે કે, ઇસ્લામના આરંભકાળના ખલીફાઓના "તબર્રા" (ધાર્મિક

નિંદા) માટે ઇમામ તરફથી મનાઇનો હુકમ કહાડવામાં આવ્યો અને તેમના નામ પાછળ "રઝી-અલ્લાહો અન્હુમ" શબ્દો વાપરવાની છુટ આપવામાં આવી. અન્ય બાજુએ હઝરત અલી અ.ના નામ સાથે "અલયહિસ્સલામ" લખવાની પણ છુટ હતી. દરેક મુસ્લિમ–શીઆ કે સુન્ની– કોઇ પણ મઝહબ પાળવાને પૂરેપુરો સ્વતંત્ર હતો.

અર્થસુચક ખુત્બો

હિજરી સન ૪૦૧ મોસલના રાજા કરવાસ બિન મુકલ્લિદે અબ્બાસી ખલીફની તાબેદારી ત્યજીને પોતાના આખા રાજ્યમાં હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.નો ખુત્બો પઢાવ્યો અને "અમીર અલ મો'મેનીન" તરીકે કબુલ કર્યા. પરિણામે મોસલ, અંબાર, મદયન અને અન્ય શહેરોમાં બની ફાતિમીઓનાં નામે નીચે મુજબના શબ્દો સાથે લોકો ખુત્બો ભણવા લાગ્યા :–

"એવા મા'અબુદના વખાણ કર કે જેના નૂરથી તાઅસ્સુબ કરનારાઓની આંખ ખુલ્લી ગઇ, અને તેની કુદરતથી અધર્મિપણાની ભીંતો ભાંગી ગઇ તથા તેના નૂરનાં વજુદથી 'હક'નો સૂર્ય 'મગરિબ'માં પ્રકાશ્યો."

એક બીજો બળવો

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના રાજ્યકાળમાં ધર્મઢોંગના ઓઠા હેઠળ એક બીજો પણ બળવો ફાટી નીકળ્યો હતો. તેનો મુખ્ય નાયક હસન બિન અબ્દુલમલેક નામનો એક શખ્સ હતો. તેને પણ સ્પેનના ઉમ્વી રાજ્યકર્તા તરફથી ઉતેજન મળતુ હતું. લોકોનું ખેંચાણ કરવા અને પોતાનો હેતુ પાર પાડવા પોતાને અબ્બાસી વંશના એક નબીરા તરીકે ઓળખાવી, હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની રાજ્યસત્તા પર પોતાનો ખરો હક્ક છે એવો દાવો તેણે રજુ કર્યો તેણે અનેક પ્રકારની લાલચોની પણ જાહેરાત કરી. લોકો ભરમાયા અને તેઓએ ફાતિમી સરહદમાં દંગો કર્યો. આ હસનની કનડગતના સમાચાર હ. ઇમામને મળતાં જનરલ ફઝલની સરદારી હેઠળ તેને પકડવા એક લશ્કર હ ઇમ.મે રવાના કર્યું. જનરલ ફઝલ મિસરથી કુચ કરી હસનના નિવાસસ્થળે આવી પહોંચતા બન્ને પક્ષો વચ્ચે યુધ્ધ થયું. થોડા સમયની ખૂનખાર લડાઇ પછી હસન પકડાઇ ગયો. તેના સાથીદારો નાસી ગયા. હસન મોતને શરણે થયો.

હસ્સાનનો બળવો

હિજરી સન ૪૦૧ના વર્ષમાં સર્વથી ધ્યાન ખેંચનારી બિના હસ્સાન બિન મુફરંજ બિન દગફલ બિન જર્રાહનો બળવો હતો. હિજરી સન ૩૯૯માં દેશ તજી ગયેલા ત્રણ જણામાંના એક હુસેને હસ્સાનને બળવો કરવા ઉશ્કેર્યો હતો. વઝીર મન્સુર બિન આબદુનની સુચનાથી હુસેનના બે પુત્રો અને બે ભાઇઓને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા, આ કારણે હસ્સાનનો આશરો લઇ તેને હ. ઇમામ સામે હથિયાર સજવાને હુસેને ઉશ્કેર્યો હતો. પરિણામે એ બળવાખોરના સરદાર સાથે અરબોની એક સંખ્યા જોડાઇ તે પછી તેની જોડે મક્કાના સુલતાન હુસેન બિન જાફરની સરદારી હેઠળ આખા હિજાઝના કબીલાવાળાઓ પણ શામિલ થયા. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ આ બળવાખોર હિલચાલ દબાવી દેવા "યારખ્તગીન"ની સરદારી તળે એક મોટું લશ્કર હલબ ભણી રવાના કર્યું. સૈન્ય શામમાં આવી લાગતાં શીઆ અને અરબીલાન વચ્ચે

"કમીનગાહ" અર્થાત છુપાઇ રહેવાની જગ્યા આગળ ફાતિમી સૈન્યને યુક્તિથી લઇ આવવામાં હસ્સાન ફાવી ગયો, અને ત્યાં આગળ બન્ને પક્ષ વચ્ચે થએલી લડાઇમાં જનરલ યારખ્તગીન માર્યો ગયો. તે પછી બળવાખોરોએ રમલા ઉપર ઘેરો નાખ્યો. લાલચમાં આવી દરરોજ નવા શીખાઉ લડવૈયાના ટોળેટોળાં તેમની સાથે જોડાવા લાગ્યા. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ બળવાખોરોને શાંતિથી સમજાવવા માટે પત્રો લખ્યા, પરંતુ એ પરત્વે તેઓએ કાંઇ લક્ષ ન આપતાં સામયિક જીતથી ફુલાઇને મક્કાના સુલતાન હુસેન બિન જાફરને ખિલાફતનો હોદ્દો સ્વીકારવાનું આમંત્રણ આપ્યું, જે કબૂલ રાખી, મક્કામાં પોતાનો એક નાયબ નિમી અને મુફર્રજને આવી મળ્યો, જ્યાં બળવાખોર લશ્કરે તેને અમીરૂલ મોઅમેનીન તરીકે વધાવી લીધો.

હસ્સાનને માફી-મક્કામાં ફાતિમી ખુત્બો અને સિક્કા

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ ફરીવાર ઉદારતા દર્શાવી અને હસ્સાન અને મુફર્રજને આની અસર થતાં તેઓ નવા ખલીફ બનેલા મક્કાના સુલતાનને તજી હ. ઇમામને શરણે આવ્યા. પરિણામે મુફર્રજ અને મક્કાના સુલતાનના પક્ષ વચ્ચે ભારે ઝઘડો થયો, અને છેવટે હુસેન મઘરબીને પોતાની સાથે લઇને સુલતાન મક્કે ચાલ્યો આવ્યો, જો કે હસ્સાને હજુ હથિયાર ફેંકી દીધા નહોતા.

આ ઘટના પછી થોડા દિવસ બાદ હ. ઇમામે, જાફર બિન ફલાહની સરદારી તળે શામમા એક સૈન્ય મોકલાવ્યું. તેણે મુફર્રજના પુત્ર હસ્સાન અને તેના સાથીદારોને 'રમલા' માંથી હાંકી કાઢ્યા. બે વર્ષ પછી પોતાના પિતાની ભલામણથી હસ્સાને હ. ઇમામની માફી મેળવી અને તે જાગીરદાર બની સુલેહશાંતિથી મિસરમા રહેવા લાગ્યો.

ફાતિમી ખલીફની વિરુધ્ધ મક્કાના સુલતાને હિજરી સન ૪૦૩ સુધી વિરોધી વલણ કાયમ રાખી. તે પછી તેણે પણ હ ઇમામ પાસે ક્ષમા યાચી, મક્કામા ફાતિમી ખુત્બો પઢવાની તથા ફાતિમી સિક્કા ચાલુ કરવાની કબૂલાત આપી અને તેનો અમલ પણ તરત કરવામાં આવ્યો.

કાદિરબિલ્લાહ અબ્બાસીનું પ્રચાર કાર્ય

આ સમયે અબ્બાસીઓનો પચીસમો ખલીફ કાદિરબિલ્લાહ સિંહાસન પર હતો. તેનાથી બની ફાતિમીઓની જાહોજલાલી જોઇ શકાઇ નહિ અને તે કારણોને અંગે તેણે પોતાના વડપણ હેઠળ ઉલમાઓની એક સભા ભરી, આલિમોને એકઠા કરી એક નાનો રિસાલો તૈયાર કરાવ્યો, જેમા બની ફાતિમી ખલીફ ખરા ફાતિમી નથી, એમ સિધ્ધ કરવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો. આવા સંકુચિત ધર્મવિચારને પરિણામે બગદાદમાં શીઆ અને સુન્નીઓ વચ્ચે ઝઘડો થતા કેટલાક માણસો માર્યા ગયા.

તારીખુલ-ઇસ્લામના કર્તા જણાવે છે કે અબ્બાસી ખલીફ કાદિરબિલ્લાહે બની ફાતિમી ખલીફ પ્રત્યે વિરુધ્ધતા દેખાડી હિજરી સન ૪૦૨ મા બની ફાતિમીઓની એક ખોટી વંશાવળી તૈયાર કરાવી, તેમા તેઓને "મજુસી" અર્થાત અગ્નિપૂજક અને "ઝિન્દીક" તથા "મુલહિદ તરીકે ઓળખાવવાનો પ્રયાસ કરી તેના ઉપર સુન્ની તથા શીઆ ઉલમાઓની સહીઓ લીધી. અબ્બાસી ખલીફનું આ કામ માત્ર રાજદ્વારી ધર્માંધ અંગે હતું. ઇસ્લામી જગતમાં તેઓ

હઝરત બીબી ફાતિમાના તેમજ હઝરત અલી અ૦ના વંશધર હોવાથી હ. ઇમામનું સન્માન અબ્બાસી ખલીફાઓ પોતાની રાજસત્તા માટે હાનિકારક સમજતા હતા.

હઝરત ઇમામ હાકિમ અ. ની ન્યાય પ્રિયતા

અરમુનેનનો વડો પાદરી હેવેરસ કહે છે કે હિજરી સન ૪૦૨ મા ફળોના એક વેપારીએ પોતાની સઘળી મુડી કાયદામાં મનાઇ કરવામાં આવેલા ફળોની ખરીદી કરવામાં રોકી. પરંતુ રાજ્યના હુકમ અનુસાર આ માલ જપ્ત કરી તેનો નાશ કરવામાં આવ્યો, જેથી તે વેપારીએ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. વિરુધ્ધ વડા કાઝીની અદાલતમાં રાજ્યગતી રાજ્યના જવાબદાર વડા અધિકારી–ખલીફ તરીકે ફરિયાદી માંડી. ફાતિમી ખલીફે પોતાના ઉપર માંડવામાં આવેલી ફરિયાદીનો જાતે અદાલતમાં પધારીને જવાબ આપવાની મહેરબાની ફરમાવી. મુકદમાની તપાસ શરૂ થતા વેપારીએ એક હજાર સોના મહોરની નુકશાની બતાવી એ રકમ ભરપાઇ કરવાનો હુકમ કરી આપવાની કાઝી પાસે અરજ ગુજારી. ખલીફે પોતાના બચાવમાં જણાવ્યું : "જપ્ત કરેલા ફળોનો ઉપયોગ કલામે રબ્બાની અનુસાર મના કરેલું પીણું બનવવા માટે કરવાનો એ વેપારીનો હેતુ હતો કે નહિ એ જોવાનું છે. જો સોગંદ પર એ વાતનો તે ઇન્કાર કરે તો તેની નુકશાની ભરી આપવાને અમે તૈયાર છીએ.

વેપારીએ કાઝી સન્મુખ અરજ કરી કે નુકશાનીની રકમ હાજર કરવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી સોગંદ લેવાની મારી મરજી નથી. હ. ઇમામ રકમ હાજર કરી તે પછી વેપારીએ સોગંદ પર જણાવ્યું કે, આ ફળોનો માત્ર ખાવામાં ઉપયોગ કરવાનો હતો. આ ઉપરથી વેપારીને નુકશાનીના નાણા ભરી દેવામાં આવ્યા. દાવાનો નિકાલ થઇ ગયા પછી કાઝીએ ફારેગ થતા પોતાની ફરજની રૂએ અદબ સાથે હ. ઇમામને સલામી આપી. કાઝીના ન્યાયી વર્તનથી હ. ઇમામે તેના પર પ્રસન્ન થઇને ફરિયાદીને યોગ્ય ફેંસલો આપવા માટે તેને કીંમતી ભેટ સોગાદો આપી. આ દ્રષ્ટાંત હ. ઇમામની એક સાચા પ્રજાપ્રિય અને ન્યાયી રાજવી તરીકેની વિશેષતા પૂરવાર કરે છે.

હ. ઇમામની ઉદારતા

કાઝી શાહબુદીન પોતાના "મસલકુલ–અન્સાર" નામક ગ્રંથમાં હ. ઇમામની ઉદારતા વર્ણવતા લખે છે કે "હઝરત હાકિમ અબુ અલી અ.' નગરચર્યા જોવા માટે શહેરમાં ફરવા નીકળ્યા એ દરમ્યાન આપને પ્યાસ લાગવાથી એક બગીચાના દરવાજા પાસે આવ્યા, જ્યા એક માણસને ઊભેલો આપે જોયો તેને તેના સેવકો ઘેરીને ઉભા હતા. પાણીની માંગણી કરેતા એ શખ્સ દોડતો ગયો અને હ. ઇમામના દસ્ત મુબારકમાં અદબ સાથે ઠંડા પાણીનો કટોરો ધર્યો. હ. ઇમામે પાણી પીધા બાદ પેલા શખ્શે અરજ કરી : "મારા બગીચામાં આપના કદમ મુબારક કરીને પાવન કરવા કૃપા કરો!" હ. ઇમામે ખુશી સાથે બગીચામાં પ્રવેશ કર્યો તેણે હ. ઇમામે પાસે ઉમદા વાનીઓ રજૂ કરીને જમવા વિનંતી કરી હ. ઇમામે તેમાંથી થોડું લીધું. આ મહેમાની કરનારની મુખમુદ્રા ઉપર નિરાશા ભર્યા ચિન્હ દેખાતા હતા. હ. ઇમામે તેની દિલગીરી જાણી શું બાબત છે તે વર્ણવાનું ફરમાવતા, પેલા શખ્સે કહ્યું : "હું એક અદના ગરીબ માણસ છું. મારી મુશ્કીલીઓનો પાર નથી. મારો મોટો વેપાર છે. ઘણી જાગીરો છે પરંતુ નાણાની તંગીના સબબે તે બધું હાલહવાલ થઇ રહ્યું છે."

હ. ઇમામને આ સાંભળી તેની હાલત પર દયા આવતા આપે ફરમાવ્યું : "અમારી

...જામાં બધા અમીર હોય તો અમે ઘણા રાજી થઇએ. તમે ચિંતા કરશો નહિ. તમારી મુશ્કીલી દૂર થઇ જશે." આ પછી હ. ઇમામે એક કરોડ સાત લાખ દિરહમ પેલા શખ્સને મોકલી દીધા.

હલબ ખંડણિયું બન્યું

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના શાસનકાળ દરમ્યાન બની ફાતિમીઓની કીર્તિપૂર્ણ કળાએ ઝળકી ઊઠી હતી. બુદૈઇ રાજવી સયફુદ-દૌલાના પ્રપૌત્ર અબુલહયજા હલબ ઉપર હુમલો લઇ આવતાં મન્સુર બિન લુ'લુ'એ હ. ઇમામને યાચના કરતા તેને સંપૂર્ણ સહાય આપવામાં આવી. પરિણામે એજ વર્ષ હિજરી સન ૪૦૪ના રમઝાન માસમાં હ. ઇમામે મન્સુરના નામે હલબ અને તેના આજુબાજુના પ્રદેશના ભોગવટાનો પરવાનો લખી આપ્યો, અને આવી રીતે એ પ્રદેશ બની ફાતિમીઓનો ખંડણિયો ઇલાકો બન્યો.

હલબના વિજેતાને મુબારક-ઉદ-દૌલાનો ખિતાબ

હિજરી સન ૪૦૬માં મુરતઝા અને ફાતેહ કલાઇ વચ્ચે ઝઘડો થયો. એ સમયે ફાતેહ દમિશ્કના કિલ્લાનો ગવર્નર હતો. બળવો જગાડવામાં તેણે સાલેહને ઉત્તેજન આપ્યું હતું, એવી મુરતઝાને શંકા હતી. અંતે ફાતેહે ખૂલ્લો બળવો કર્યો અને મુરતઝાને હલબ છોડી ચાલ્યા જવા કહ્યું. આ સંદેશો મળ્યા પછી મુરતઝા હજી તો "બાબુલ જીનાન" નામના શહેરના દ્વાર પાસેના મહેલમાં હતો; ત્યાં તો ઢોલ, પડઘમ અને બ્યુગલોના અવાજ સંભળાયા અને તે ગભરાયો. અંતે કોઇપણ તપાસ કર્યા વિના પોતાના કુટુંબ સહિત 'અંતાકિયા' ભણી નાસી છૂટયો, જ્યાં તેને યુનાની બાદશાહે રક્ષણ આપ્યું.

મુરતઝાના નાસી જવાના સમાચાર મળતાં વેંત ફાતેહે હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની બાદશાહ તરીકે જાહેરાત કરી અને સાલેહના સાથે સુલેહના કરાર કર્યા. ફાતેહે આ સઘળી ઘટના હ. ઇમામની હૂઝુરમાં લખી મોકલાવી જેથી ડહાપણથી મામલો કાબૂમાં લાવવાની સેવાની કદરસનાસીમાં તેને "મુબારક-ઉદ્દવાલા વસ્સયદા"નો લકબ હ. ઇમામે નવાઝિશ કર્યો. હવે હલબ ઉપર ઇમામની સંપૂર્ણ સત્તા સ્થાપિત થઇ. હિજરી સન ૪૦૭માં હલબની પ્રજા જે કરવેરા ભરતી હતી તે માફ કરવામાં આવ્યા. મુરતઝાની સઘળી ધનસંપતિ ફાતેહને આપવામાં આવી. અમીર અઝીઝુદ્દવલા નામના મંજુતગીનના એકવારના આમીંનિગનને હલબનો કિલ્લો સોંપીને "તાયર"નું ગવર્નર પદ લેવાનો હુકમ મળતાં તેણે "તાયર"નો કબ્જો લઇ લીધો.

બની ફાતિમીઓનો સાહિત્ય પ્રેમ

બની ફાતિમી ખલીફાઓ સાહિત્ય પ્રત્યે અત્યંત ચાહ ધરાવતા હતા એ તો જગપ્રસિધ્ધ વાત છે. જામે-અઝહર અને દારૂલ હિકમતની મહાન લાયબ્રેરીઓ ઉપરાંત ઇતિહાસવેત્તાઓના જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની મહાન લાયબ્રેરીમાં ચાલીશ ખંડ-ઓરડાઓ હતા, જે દરેકમાં અઢાર હજાર ગ્રંથો હતા. ફક્ત સોનેરી અક્ષરોએ લખાયલા બાર હજાર તો કુરાને શરીફ હતા.

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના રાજ્યકાળમાં અબુ યુસુફની જેમ હમીદુદીન બિન

અહેમદ બિન અબ્દુલ્લાહ અલ કેરમાનીએ પણ સાહિત્યની બહોળી સેવા કરી મોટા ગ્રંથકાર તરીકે કીર્તિ સંપાદન કરી હતી. "મનુષ્ય આત્માની ઉત્પતિ" નામનું તેનું લખેલું પુસ્તક ઘણું વિખ્યાત છે.

અબુ હામીદ અહેમદ ઇબ્ને મુહમ્મદ અલ–અંતાકી પણ હ. ઇમામનો સમકાલીન કવિ હતો. તેનું કાવ્યનામ "અબુ રકામક" હતું. શોઅલબીએ એના જીવન અને કાવ્ય વિષે 'યતીમતુદ્દહર'માં ઉલ્લેખ કર્યો છે આ કવિ સુંદર કાવ્ય રચતો હતો. તેણે હઝરત ઇમામ મોએઝ અ., હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. અને હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની શાનમાં કસીદાઓ રચ્યા છે. "અંતાકી"નો અર્થ "અંતાકિયા"નો રહેવાસી થાય છે અને તે હલબની નિકટમાં આવેલું એક શહેર છે

જગપ્રસિધ્ધ "કેરો" શહેરની સુંદર વ્યવસ્થા

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના રાજ્યકાળમાં સારામાં સારા બહાદુર પોલીસોની ફોજ હતી. જે ઘણીજ તાલીમબાજ અને કડક શિસ્તવાળી હતી. ફ્રેન્ચ ઇતિહાસકાર ગ્રુલ સ્ટ્રેન્જના જણાવ્યા પ્રમાણે એ વખતે આખી દુનિયામાં કોરડોવા, બગદાદ, કેરો અને દમિશ્ક આ ચાર શહેરોજ ફકત એવા હતા કે જેમાં પોલીસ ખાતું અને શેરીઓના દિવા ગોઠવવામાં આવેલા હતા. આ ચાર શહેરોમાં છેલ્લા બે ઇસમાઇલી શહેરો છે. કેરો એટલું જગપ્રસિધ્ધ શહેર હતું કે તેને "જગત માતા" તરીકે કહેતા અને તેના માટે એવી એક લોકવાયકા પ્રચલિત હતી કે :— "જેણે કેરો ન જોયું તેણે કાંઇ ન જોયું."

દ રૂ ઝી ઓ !

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ના સમયમાં એક બીજો ફિરકો "દરૂઝી"ના નામે બહાર આવ્યો હતો.

"દુરૂઝી' સાહિત્યમાં એવી વાત મળે છે કે હિજરી સન ૪૦૭ મા મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ દુરૂઝી નામનો એક ઇરાની દાઇ હતો. તે "બાતુની માન્યતા" ધરાવતો હતો ફાતિમી ખલીફની હુજુરમાં પોતાના 'બાતુની' અકીદાને અનુકૂળ વાતાવરણ મળતા તેને આસ્થા આવી અને તેણે એક પુસ્તક પણ લખ્યું, જેમા ઉલ્લેખ કરેલો છે કે, ખુદાતઆલાએ જે "ઇલાહી રૂહ" હઝરત આદમ અ. માં ફુંકયું હતું, તે તબકકે તબકકે એક નબીમાંથી થઇ બીજા નબીમા આવી હ. ઇમામ અલી અ. દ્વારા પસાર થતું રહયું હતું અને આજે તે 'રૂહ' હ. ઇમામ હાકિમ અ. મા ઉતર્યું છે.

આ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ તે પછી શામ ભણી લિબનાનના પર્વતોમાં જઇ વસવાટ કરવા લાગ્યો. અત્રે એક મોટી કોમ વસ્તી હતી. તેમા તેણે "ઇમામની ઇલાહિયત"નો પ્રચાર ચાલુ કર્યો. થોડા વખતમાં આ આખી કોમે તેનો સ્વીકાર કરી લીધો આ રીતે દુરૂઝી મઝહબની સ્થાપના થઇ.

હિજરી સન ૪૧૦ મા આ પછી હમઝા બિન અલી બિન અહેમદને હ. ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. એ પોતાના રાજ્યનો વઝીર બનાવ્યો. આ શખ્સ પણ હ. ઇમામના ઇલાહી

વ્યક્તિત્વમાં માનતો હતો તેણે દુરૂઝી માન્યતાના પ્રચાર અર્થે ખાસ પ્રયાસો કર્યા હતા, જેને લીધે એ કોમનો મૂળ સ્થાપક હમઝા મનાય છે.

હમઝા બિન અલી બિન અહેમદ હાદી ઇરાનના "જવઝાન" નામના ગામનો વતની હતો દુરૂઝીઓ પોતાના વર્ષની ગણતરી હમઝાના યુગથી કરે છે. હમઝાનો ધાર્મિક સમાગમ હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. સાથે હિજરી સન ૪૦૫ મા ખાનગીમાં ચાલુ હતો. તેનો નિવાસ "મંતરીઓ" ખાતેની "તનઅે બીર" નામની ઇબાદતગાહમાં હતો, જે અસલમાં એક "અલ્વી" નો રોઝો હતો. ત્યાર પછી તેણે હિજરી સન ૪૦૮ મા દુરૂઝી સિધ્ધાંતનું સમર્થન ખૂલ્લી રીતે કરવા માંડયું હતું.

દુરૂઝીઓના ધર્મમા

"હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. ખુદાઇ નૂર છે" એવી માન્યતાનો પ્રચાર જનસમૂહમાં થોડો વખત પછી મૂળ ફરગાના શહેરનો હસન અલ-અખ્રમ નામનો એક ઇરાની પણ કરવા લાગ્યો.

આ સઘળા દરૂઝી દાઇઓમાં સર્વથી વિખ્યાત હમઝા હતો. હિજરી સન ૪૧૧ મા હ. ઇમામની જીરમાની વિદાય પછી તેણે ઇસમાઇલ બિન મુહમ્મદ તમીમી, મુહમ્મદ બિન દારાબ, અબુ ખયર સલમી બિન અબ્દુલ વહાબ અને બહાઉદીન નામના વિદ્વાનોને દુરૂઝી ધર્મના પ્રચાર માટે નિમ્યા. આ છેલ્લી વ્યકિત તો પોતાના મહાન ગ્રંથોના પ્રતાપે હિંદમાં પણ જાણીતી છે.

દુરૂઝી ધર્મપુસ્કોનો આધારે ઓલીયરી જણાવે છે કે, કેટલાક ખ્રિસ્તિઓ અને યહુદીઓએ હ. ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. પાસે આવી સતપંથ અંગિકારની ઇચ્છા પ્રગટ કરી હતી.

હિજરી સન ૪૧૧ દરમ્યાન હમઝાના અનુયાયીઓ પોતાના દુરૂઝી અકીદામાં અંતિમ હદ સુધી ગયા હતા. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. ની હુઝુરમાં દાખલ થતી વખતે કેટલાક દરબારીઓ સલામ કરતા બોલતા કે: "અસ્સલામો અલયકા લાઇલાહા ઇલ્લલ્લાહ, અસ્સલામો અલયકા લા શરીક લકા" અને કહેતા કે "અમોને જીવન અને મૃત્યુ આપનારા અને તવંગીરી તથા ફકીરીના માલિક તારા પર સલામ!"

ઇતિહાસકારો આ સમયનો ઉલ્લેખ કરતા દર્શાવે છે કે, સતપંથ મઝહબના સર્વથી ઉચ્ચતર દરજ્જાના (યાને મઆરિફતના) શિક્ષણના કારણે પ્રજાજનોના આચર વિચારોમાં ભારે પરિવર્તન થયુ હતું.

દુરુઝીઓના ત્રણ વિભાગ

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. ના સમયમાં સ્થપાયલો આ દરૂઝી ફિરકો પાછળથી ત્રણ વિભાગમાં વિભકત થઇ ગયો. આ વિભાગ 'સુવેદાની" "ખઝરવી" અને "દુરૂઝી" એ નામથી ઓળખાય છે. આ ત્રણેમાં "દુરૂઝી" વિભાગ સૌથી બહોળી સંખ્યાવાળો છે.

વઝીર હમઝા દુરૂઝી ધર્મસાહિત્યનો સત્તાધારી લેખક છે. તેણે એ વિશે ઘણું સાહિત્ય લખ્યું છે. "દુરૂઝી" ધર્મ પરના તેના ભાષણોનો સંગ્રહ "કીતાબ અલ્દુરૂઝ" ના નામે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

જોમો સિફાર્યો

હિજરી સન ૪૦૮ થી ૪૧૧ સુધીના વર્ષો મિસરના ઇતિહાસમાં અસાધારણ બનાવોની યાદી સમાન છે. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. હમેશ કરતાં વધુ વાર પોતાના રાજ્ય-મહેલથી બહાર હવે ફરવા લાગ્યા હતા. પોતાના માનીતા સફેદ ગધેડા પર અસ્વારી કરી તદન સાદા પોષાકમાં કશા પણ બાદશાહી ઠાઠમાઠ વગર હ. ઇમામ બહાર આવજાવ કરતા હતા. કોઇ વેળા પાલખીમાં ફરતા તો કોઇ વખતે નીલ નદીમાં નૌકાવિહાર કરતા નજરે પડતા હતા.

"તારીખુલ ઇસ્લામ"ના ઉલ્લેખ પ્રમાણે હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.એ કેરો પાસે "જબલ મુકતમ"ની ટોચ પર પોતાના માટે એક એકાંતગૃહ બંધાવ્યું હતું. મોટે ભાગે તેઓ રાત્રે ત્યાં જતા અને એકાંત અવસ્થામાં રહેતા હતા.

ઇબ્ને ખલ્લિકાનના કથન અનુસાર હિજરી સન ૪૧૧ના સવ્વાલની ૨૭મી તારીખની મોડી રાત્રે મહેલમાંથી બહાર નીકળી "મુકતમ"ના પહાડ પર આખી રાત ફરવામાં ગાળી હતી અને અહિંથી હ. ઇમામ ત્રણ દિવસ સુધી રાજ્યમહેલમાં પાછા ફર્યા નહિ. ઇતિહાસકાર મિકેઝીનું કથન છે કે હ. ઇમામને આપના શત્રુઓએ છીરમાની રીતે આ સમય દરમિયાન શહીદ કરતાં આપે જોમો સિફાર્યો.

હ. ઇમામની શોધખોળ કરવા ગયેલા સેવકો નસીમ અને બીજાઓને લોહીથી ખરડાયલી નિશાનીઓ મળી તે લાવીને રાજ્યમહેલમાં હ. ઇમામના બહેન શાહઝાદી સિતુલ મુલ્ક પાસે રજૂ કરી પછી તરત રાજ્યમાં આપે જોમો સિફાર્યો હોવાની જાહેરાત કરવામાં આવી અને આપના શાહઝાદા હઝરત મૌલાના ઝહિર અલી અને ઇમામ અને બની ફાતિમી ખલીફ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા. સઘળા દરબારીઓએ આપની વિધીસર બયઅત કરી વફાદારી દર્શાવી. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ની વફાત સમયે ઉમર છત્રીસ વર્ષને સાત માસની હતી. પચીસ વર્ષ અને ઓગણીસ દિવસ પર્યંત આપે ખિલાફત તથા ઇમામત ભોગવી અને હિજરી સન ૪૧૧ના સવાલ માસની તા. ૨૭મીના રોજે "જબલ મુકતમ"માં આપે જોમો સિફાર્યો. હઝરત ઇમામને શહીદ કરનાર તરીકે અમુક લોકો ઉપર શંકા હતી. જેમાંનો એક રાજ્યનો વડો સેનાપતિ અમીર અલ-જયુસ યુસુફ બિન દવ્વાસ અદૌલા' ધારવામાં આવતો હતો. હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. રાજ્યાસને બિરાજ્યા પછી તેના પર બારીકાઇથી નજર રાખી અને ખાત્રી થયા બાદ તેને દેહાતદંડ આપવામાં આવ્યો. એ ઉપરાંત હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ.ના રાજ્યકાળમાં હિજરી સન ૪૧૫માં બની હુસેનના કબીલામાંથી એક શખ્સને પકડવામાં આવ્યો. જેણે સ્વીકાર્યું કે "હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ.ને મેં મઝહબી શત્રુવટને અંગે શહીદ કર્યા હતા!" તેની ઝડતી લેતાં કેટલીક વસ્તુઓ પણ હાથ આવી હતી. આ ઇકરાર કર્યા પછી તેણે પોતે પોતાના પેટમાં છરી મારી આપઘાત કર્યો હતો.

ફાતિમી ખિલાફતકાળની અજોડતા અને અનુકરણીય પ્રથાઓ

હ ઇમામ શાહ મોએઝ અ. સ. થી હ. ઇમામ શાહ હાકિમ અ. સ. સુધીના મિસરના ફાતિમી ખિલાફત-કાળ દરમિયાન નવી ને નોખી, બેજોડ અને આજે પણ અનુકરણીય એવી શાસનપધ્ધતિઓ અમલમાં આવી. ફાતિમી ઇમામોએ દેશના શાસનકર્તાઓ તરીકે પ્રજામાં લાભાર્થે

જે પધ્ધતિઓ અમલમાં મૂકી તેનો આજે એટમિક યુગમાં પણ જગતના મોખરેના રાષ્ટ્રો અમલ કરી રહયા છે. ફાતિમી ખિલાફતકાળ દરમિયાન જે રાજયપધ્ધતિઓ અસ્તિત્વમાં આવી તેનો આજે પણ છૂટથી પ્રજાના કલ્યાણઅર્થે અમલ થઇ રહયો છે.

હ. ઇમામ શાહ મોએઝ અ. સ ના ખિલાફતકાળમાં 'કરફ્યુ ઓર્ડર' ની પ્રથા અમલમાં આવી જે આજે દુનિયાભરના રાષ્ટ્રોએ અપનાવી છે. દરિયાઇ સેનાની શરૂઆત પણ હ. ઇમામ શાહ મોએઝ અ. સ. એ જ કરી હતી જેના અનુકરણરૂપે વિવિધ સુધારાઓ સાથે જગતભરના રાષ્ટ્રો પોતાના દરિયાઇ કાફલાઓ ધરાવે છે અને દરિયાઇ સેનાનું મહત્વ સમજતા થયા છે.

ઇન્સાફના મૂલ્યો પણ ફાતિમી ઇમામોએ જ આંકયા. પ્રજાને ગમે તે સમયે ઇન્સાફ મળી રહે તે માટે ન્યાયઘંટની પ્રથા શરૂ કરનાર હ. ઇમામ શાહ અઝિઝ અ. સ. હતા. મોગલ સમ્રાટ જહાંગીરનો ન્યાયઘંટ ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત છે પણ તેના જન્મદાતા હ. ઇમામ શાહ અઝિઝ અ. સ. હતા. લાંચ રૂશ્વત રાજ્ય સામે સતત ભયરૂપ હોય છે અને આ પ્રથાની નાબૂદી કરનાર પણ હ. ઇમામ શાહ અઝિઝ અ. સ. હતા, ધાર્મિક છૂટાપણાને આજે લોકશાહી દેશો ખૂબ મહત્વ આપે છે અને તેની શરૂઆત હ. ઇમામ શાહ અઝિઝ અ. સ. તરફથી કરવામાં આવી હતી.

હ ઇમામ શાહ હાકિમ અ. સ. ના સમયમાં પણ અનેક સુધારાઓ હસ્તીમાં આવ્યા જેનું આજનું જગત છૂટથી અનુકરણ કરી રહયું છે. દારૂબંધી, અનીતિનો અટકાવ, જૂગારની નાબૂદી, વિગેરે વિગેરે આજના જગતમાં ખૂબ પ્રિય એવી રાજયપ્રથાઓના મૂળ પ્રણેતા હ. ઇમામ શાહ હાકિમ અ. સ. હતા. આજે જગતના આગેવાન રાષ્ટ્રો પોતાના રાજયમાં સ્ત્રી પોલીસો અને અને જાસૂસો રાખે છે પણ તેની શરૂઆત હ. ઇમામ શાહ હાકિમ અ. સ. ના સમયથી થઇ હતી. પ્રજાના સુખ દુઃખ જાણવા રાજાઓ રાત્રે નગરચર્યા જોવા નીકળતા હોવાની વાતો ખૂબ પ્રચલિત છે અને આ પ્રથાની શરૂઆત પણ હ. ઇમામ શાહ હાકિમ અ. સ. ના સમયમાં થઇ હતી. માણસને ગુલામ તરીકે વેચવાની અને ખરીદવાની પ્રથા માનવતાથી વિરુધ્ધ હોવાનું આજે જગત કહે છે પણ આ પ્રથાની નાબૂદી કરનારા હ. ઇમામ શાહ હાકિમ અ. સ. હતા.

ફાતિમી રાજયકર્તાઓએ જગતને એવી એવી રાજયપધ્ધતિઓ આપી છે જેનું આજનું જગત સ્વીકાર કરી, તેને અપનાવી અને અમલમાં મૂકી રાજયની અને પ્રજાની સલામતી માટે ઉપયોગ કરી રહયું છે.

HAZRAT MOWLANA IMAM ZAHIR

(A. H. 411-427)

.........0.........

(૧૭)

હઝરત મૌલાના ઈમામ ઝાહીર અ૦

(હિજરી સન ૪૧૧-૪૨૭)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ ઝાહિર અ.નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૩૯૫ના રમઝાન માસની તા. ૧૦મીને બુધવારના દિવસે કાહિરા મોએઝિયા (કેરો) ખાતે થયો હતો. આપનું પુરું નામ અને લકબ હ. અબ્દુલ હસન અલી અલ-ઝાહિર લિ-ઇઅઝાઝે દીનિલ્લાહ અ. હતા. આપ હિજરી સન ૪૧૧ માં, ઇમામતની મસનદે અને બની ફાતિમી ખિલાફતના તખ્ત પર બિરાજમાન થયા હતા.

હ. ઇમામના વિશિષ્ટ ગુણો

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અ.ના રાજકીય ગુણવર્ણનમાં ઇતિહાસમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, આપ રાજ્ય કારોબાર માટેની દક્ષતા અને સંપૂર્ણ અગમબુધ્ધિ ધરાવતા હોવાના લીધે રાજ્ય માંનો સઘળો ફિસાદ આપે સમાવી દીધો હતો. "હબીબુસ-સિયર"ના કર્તાએ લખ્યું છે કે હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. રાજ્યકારોબારમાં પ્રવીણ અને ન્યાયી હતા.

હ. ઈમામના રાજ્યકાળના ફાતિમી ચલણી સિક્કાઓ

ઇતિહાસકાર લેન-પુલના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ મૌલાના ઝાહિર અલી અ.ના ચલણી સિક્કા મિસર, મનસુરિયા, મહેદિયા, ઝવિલા, સકલિયા, ફિલિસ્તીન (રમલા) અને તાયરની ટંકશાળમાં પાડવામાં આવ્યા હતા. હિજરી સન ૪૧૩ના સિક્કા ઉપરથી બની ફાતિમીઓની ટંકશાળોમાંના એક સ્થાન તરીકે સિકંદ્રિયાનું નામ પહેલવહેલું આવે છે. વળી એ જમાનાના ચલણનાં તોલમાપ તથા તેમાંના લખાણો એક સરખા રાખવા જુદી જુદી સાલના કાચના સંખ્યાબંધ વજન પણ સચવાયેલા મળી આવ્યા છે.

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ.ના રાજ્યઅમલની જે એક સોનાની ૦ા દીનાર ૧ ા આવી છે, તેનો પ્રથમ ભાગ અને હાંસિયો જો કે અપૂર્ણ છે તો પણ તે અન્ય ફાતિમી સિક્કાઓ જેવાજ છે; જ્યારે બીજા ભાગમાં "અલ-ઝાહિર લિ ઇઅઝાઝે દીનિલ્લાહ અમીર-અલ-મોઅ્મેનીન" અને બીજા વર્તુળમાં અલ-ઇમામ અબ્દુલ્લાહ વલીયોહ્ અબુલ હસન અલી" અને તેજ હાંસિયામા "બિસ્મિલ્લાહ" "સન્નત ઇશ્રીન અરબા મિયાત" એટલા શબ્દો સાફ વાંચી શકાય છે. આ દીનારનું વજન ૧૬ાા ગ્રેન (ઘઉંભાર) છે. ખાસ કરી ઐતિહાસિક વાકયોનું

પ્રમાણુ જોતાં આ નાનકડા સોનાના સિકકા ઉપરનું લખાણ અસાધારણુ છે. આ સમયના સિકકામાં "લા શરીકલહુ" નજરે પડે છે. બીજા વિભાગના પહેલા વર્તુળમાં "અલી"ના નામના સંબંધમાં એક ખાસ વિશિષ્ઠતા જોવામાં આવે છે અને તે એ છે કે, લખાણનાં ગોળ ચક્રાવાનાં કારણે એ શબ્દો પહેલે કે લખાણુના અંતે લઇ શકાય છે. એ જ લખાણમા "અલ-ઇમામ" અને "અલ-હસન" શબ્દોમાં "કુફી" ઢાલને મળતા વધારાના અક્ષરો દેખાય છે પણ લખાણુ સાથે તેનો કાંઇ સબંધ નથી; બલ્કે કેવળ શોભા ખાતર એ વાપરેલા દેખાય છે.

હિજરી સન ૪૨૩ની સોનાની મળી આવેલી અન્ય બ દીનારમાં દાગીના અથવા માદળિયા તરીકે લટકાવવા માટે પાડેલા કાંણાના સબબે કેટલાક શબ્દો કપાઇ ગયા છે. તે અપવાદ બાદ કરતા તેમા કાઇ પાણુ ત્રુટી દેખાતી નથી અને તેના ઉપરનું લખાણુ પણુ સહેલાઇથી જોઇ શકાય છે, તે પ્રમાણે "રસુલ" શબ્દનો "વાવ" દીનારમાંનો 'રે' અને 'બસકલિયા' માંથી 'બે' અને 'સીન' ઊડી ગયા છે, જે લખાણુના ઉકેલમાં કંઇ ગંભીર મુશ્કેલી ઊભી કરતા નથી. આ દીનાર "સકલિયા-સિસિલીની ટંકશાળમાં પાડવામાં આવી હતી. તેનું વજન પંદર ગ્રેન (ધઉભાર) છે.

હિજરી સન ૪૨૫ની સોના મહોર મિસરની ટંકશાળમાં પાડેલી મળી આવી છે. તેનું વજન ૬૩ ગ્રેન છે. આ મહોરમાં ઐતિહાસિક વાકયો સારો 'ટેસ્ટ' દેખાડે છે. એની વિશિષ્ટતામાં "કલમા" ની સાથે સાંકેતિક ચિન્હ એટજ જગાએ સાથે લીખેલું જોવામાં આવે છે અને ત્યાર. પછી અલ્લાહની ખાસ લાક્ષણિક સંજ્ઞાઓ "અર્રહમાન" અને "અર્રહિમ" હાંસિયામાં આપેલી છે. અર્થાત આખી "બિસ્મિલ્લાહ" લખેલી છે જે દરેક મુસ્લિમ કૃતિઓના આરંભમાં મળી આવે છે; વળી "અલી" અને "અલ-ઇમામ" શબ્દો આગળ પાછળ કરેલા છે, જેમા દ્વીઅર્થ સમાએલો છે :—૧ ઇમામના આદિ પુરુષ હઝરત ઇમામ અલી અ. નું સૂચક હોવાથી જોડાજોડ ૨ મે જુદ ઇમામ "અલી રૂપે" નું પણુ એ રૂપક છે.

હ૦ ઈમામના ફોઈ શાહઝાદી સિત્તુલ-મુલ્ક અને દેશની પરિસ્થિતિ

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. રાજ્યગાદીએ બિરાજમાન થયા તે સમયે આપની ઉમર સોળ વર્ષની હતી. આથી આપના ફોઇશ્રી શાહઝાદી સિતુલ મુલ્કે ચાર વર્ષ પર્યંત વિકટ અને જોખમભર્યો રાજ્યકારોબાર સુંદર રીતે અને વ્યવસ્થાપૂર્વક ચલાવ્યો હતો જાણીતા ઐતિહાસિક ગ્રંથ "રવઝતુસ્સફા" ના કથન અનુસાર તેમને વડા સેનાપતિ બનાવવામાં આવ્યા હતા. જો કે લશ્કરી નાયકોની આપખુદ સત્તા પર તેમને અમલ ચલાવવાનો હતો.

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના સમયમાં સંજોગવશ સંપૂર્ણ શાંતિનો કંઇક અભાવ હતે. રાજ્યની અંદરના અને બહારના એવા બે પ્રકારના દુશ્મનોનો રાજ્યને સામનો કરવાનો હતો. એક પ્રકારે તો મિસરનું રાજ્ય પોતાના હસ્તક લેવાની લાલસા ધરવતી યુનાની-ઇરાની આદિ હકુમતોની દુશ્મની હતી. બીજો પ્રકાર હ. ઇમામનું વડપણ જોઇ ન શકનારા ઉમ્વીઓ તથા અન્ય રાજવીઓનો હતો. ફાતિમી રાજ્યમાં સહેજે નબળાઇ આવે અથવા એવા કારણો ઉપસ્થિત થાય તો તેને રાજકીય રંગે રંગી સામનો કરવાનો આ સઘળા તક શોધતા હતા.

હઝરત ઇમામ મનસુર (અ.) ના રાજકાળમાં અબુ યઝીદના બળવાને દાબી દઇને ફરી સમસ્ત રાજ્ય પોતાના કબજામાં હ. ઇમામે લીધા પછી સંગીન પાયા પર તેની વ્યવસ્થા કરવાની જરૂરત હતી અને બંને પ્રકારના દુશ્મનો સામે ટકકર ઝીલવા માટે તેને શકિતમાન બનાવવાનું

ગયુ. રાજકીય નજરે પણ અગત્યનું હતું. તેજ પ્રકારે હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના રાજ્યઅમલ સમયે પણ રાજ્યની પુનર્રચના કરવાની જરૂર ઊભી થઇ હતી.

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. સિંહાસન પર બિરાજતા, હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. ના છેલ્લા વડા વઝીર રઇસુર્-રઉસા અબુલ હસન બિન અમાર બિન મુહમ્મદે હ. ઇમામની બયઅત કરી અને હ. ઇમામના વડા વઝીર તરીકે તે મુકર્રર થયો. હ. ઇમામના ફોઇ શાહઝાદી સિતુલ મુલ્ક' ને "નાયબ-ઉસ-સલ્તનત" ની પદવિ આપવામાં આવી.

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. એ પોતાના પિત્રાઇ ભાઇ અબદુર્રહીમને દમિશ્કનો ગવર્નર બનાવ્યો હતો. તે અદ્યાપી એ પદવિ ભોગવતો હતો. હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ગાદી પર બિરાજમાન થયા પછી પછી તેને શાહઝાદી સિતુલ મુલ્કે મિસરમાં પાછા આવવા લખી મોકલાવ્યું. પરંતુ અબદુર્રહીમ એ આજ્ઞાને તાબે થયો નહિ અને તેણે દમિશ્કના સ્વતંત્ર રાજ્ય-કર્તા તરીકે પોતાને જાહેર કર્યો અને ત્યાં ફાતિમી કાયદાઓ પ્રચલિત હતા તેને રદ કરીને પ્રજા વર્ગમાં લોકપ્રિય થવાના તે પ્રયાસ કરવા લાગ્યો પરંતુ તેની એ પ્રજાપ્રિયતા લાંબો વખત ટકી શકી નહિ. પોતાના સ્વાર્થ માટે પ્રજાને નિચોવવાની તેની રાજનીતિએ તેને પ્રજામાં અળખામણો બનાવ્યો. આ તક સાધી શાહઝાદી સિતુલ મુલ્કે પોતાને ટેકો આપનાર પક્ષની સહાયતાથી તેને કેદ કરી મિસર તેડાવ્યો મિસરમાં તેને ચાર વર્ષ પર્યંત કેદ રાખવામાં આવ્યો, જ્યા તેના પર બીમારીએ હુમલો કર્યો; જેથી શાહઝાદી સિતુલ મુલ્કની વફાત હિજરી સન ૪૧૫ માં થઇ તેના ત્રણ દિવસ અગાઉ તે મરણ પામ્યો.

નવા ઓધ્ધેદારોની નિમણુંક

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના કર્તા લખે છે કે, શાહઝાદી "સિતુલ મુલ્ક" ની વફાત પછી હબશી ખાદિમ મા'ઝાદ રાજ્યનો વડો તંત્રી થયો. કાયેદ મા'ઝાદ સાથે શરીફ કબીર અજમી વડા પ્રધાને, શેખ નજીબ-ઉદ્દવલા જરજરાઇએ અને શેખ ઉમ્મિદ મોહસિન બિનલ દવ્વાસે ખાનગી કરારનામું કર્યુ કે, હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ની હુઝુરમાં અમે ત્રણ સિવાય અન્ય કોઇ દાખલ થઇ શકે નહિ. કાયદે મા'ઝાદ હસ્તક રાજ્યસત્તાનું આખું તંત્ર હોવાથી આ કરારના પરિણામે ધારેલો રવૈયો પડી ગયો અને તેથી ફાતિમી સામ્રાજ્યના સઘળા કારોબાર પર તેઓનો કબજો જામી ગયો, કાઝિયુલ કુઝ્ઝાત-ચીફ જસ્ટીસ (વડા કાઝી), દાઇયુલ-દુઆત-મુખ્ય દાઇ, નકીબુલ નુકબા-મુખ્ય નકીબ, (છડીદાર), રાજ્યછત્રધારી, કાતિબો-લહિયા અને અરજદાર લોકોને વીસ દિવસમાં એક વખત ખલીફની સેવામાં હાજર થવાની પરવાનગી મળતી, તેઓ સિવાય અન્ય કોઇપણ હ. ઇમામની હુઝુરમાં જઇ શકતો નહોતો.

હિજરી સન ૪૧૮ માં અબુલ કાસિમ અલી બિન અહેમદ જરજરાઇને હ. ઇમામે વડો પ્રધાન બનાવ્યો. તેની રાજનીતિ ઉત્તમ પ્રકારની સિધ્ધ થઇ. હ. ઇમામને વફાદાર હોવાના કારણે વડા પ્રધાનનો ઓધ્ધો તે છેવટ સુધી ભોગવતો રહયો અને વડા પ્રધાન તરીકેની કારકીર્દિથી તેઓ એક કુશળ રાજનીતિજ્ઞ તરીકે સાબિત થયા હતા.

દેશમાં પુનઃ આબાદી અને સુવ્યવસ્થા

ઇતિહાસકાર લેન-પુલના જણાવ્યા મુજબ હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના સમયમાં પ્રજા પરના કેટલાક બંધનો હળવા કરવામાં આવ્યાથી લોકોને રાહત મળી હતી છતા નીલ નદીમાં

પાણી પૂરતું નહિ હોવાથી બે વર્ષ પર્યંત દેશમાં દુકાળ પડયો અને અનાજની ભારે અછત થતા મોંઘવારી વધી જવા પામી. ખોરાક માટે જાનવરોની કત્લ કરવાની મનાઇ કરવામાં આવી, કારણ કે આ સમયમાં ભારદારી જાનવરોની પણ અછત થઇ પડી હતી અને એક ઢોરની કીંમત પચાસ દીનાર આપવી પડતી હતી. આ મોંઘવારીની અસરને આગળ વધતી અટકાવવા કડક કાયદાઓ ઘડવામાં આવ્યા. મિસરીઓનો સામાન્ય ખોરાક ઘેટાં, બકરા, મરઘા કે બતકા તો મળતાજ નહોતા. લોકો પોતાનો સરસામાન વેચવા તત્પર થયા છતા તેનો કોઇ ખરીદનાર મળવો મુશ્કેલ હતો. ખોરાકની તંગીને લીધે લોકો બીમાર પડવા લાગ્યા અને કેટલાક બળવાન શહેરીઓ ધાડ-પાડુઓ બનીને વટેમાર્ગુઓ અને વણજારાને લૂંટવા લાગ્યા હાજીઓ સુધ્ધાંને તેઓએ છોડયા નહિ. આ તકનો લાભ લઇ શામી બળવાખોરો સરહદના શહેરો પર ચઢી આવ્યા. રાજમહેલ પાસે પ્રજાજનોના ટોળેટોળા એકઠા થવા લાગ્યા પ્રજાની પીડા ટાળવામાં રાજ્યનો સઘળો ખજાનો ખાલી થઇ ગયો હતો. લોકો પરન કરવેરા ચઢી ગયા હતા. આ કપરા સંજોગોનો લાભ લઇ બળવાખોરો બળવો કરી બેઠા. તેના ત્રાસમાંથી બચવા પ્રજાજનોએ સમિતિઓ બનાવી અને રાજ્ય તરફથી પોતાના રક્ષણ માટે બળવાખોરોને જેર કરવા તેઓને પરવાનગી મળી અને બળવાખોરોને શહેરમાં ધસી આવતા અટકાવવા મહોલ્લે મહોલ્લે કાંટાળી વાડ ઊભી કરવામાં આવી. આખરે હિજરી સન ૪૧૯ માં નીલ નદીમાં પુષ્કળ પાણી આવ્યું અને આબાદીનું પુનઃ આગમન થયું. અવ્યવસ્થા દૂર થતા ફરી લોકોને રાહત મળી અને ધોરણસર રાજ્યનો કારોબાર ચાલુ થયો.

નામદાર શાહઝાદાનો મુબારક જન્મ

હિજરી સન ૪૨૦ માં હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના શાહઝાદા હઝરત મુસ્તનસિર-બિલ્લાહ અ. નો મુબારક જન્મ થયો. પ્રજાએ ના. શાહઝાદાનો જન્મોત્સવ ભારે ધામધૂમથી ઉજવ્યો. આખા મિસર શહેરમાં તે દિને તહેવાર પાળવામાં આવ્યો. ઘરોઘર રોશની પ્રગટાવવામાં આવી. સમસ્ત પ્રજાએ ના. શાહઝાદાના જન્મ દિનનો ઉત્સવ મોટી ખુશાલી સાથે ઉજવ્યો હતો.

એજ વરસના અંતમા રમલામાં ધરતીકંપ થયો. એ દેશમાંના પહાડો પણ તેના સખ્ત આંચકાથી ભૂમિભેગા થઇ ગયા. રમલાની ઇમારતો, ઇબાદતગાહો અને તેના મિનારાઓ પડી જવાથી ઘણું નુકસાન થયું.

અબ્બાસી ખલીફ તરફથી હાજીઓની સતામણી

મિસરમાંથી હજ માટે જતા યાત્રાળુઓના એક સંઘ ઉપડતા હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. એ તેમને ઇનામ અકરામો આપ્યા, ખિલઅતો અર્પણ કરી. આ યાત્રાળુઓનો સંઘ હજી બગદાદ પહોંચ્યો હશે કે સુલતાન મહમદ સબકતગીનના એલચીએ અબ્બાસી ખલીફ કાદિરબિલ્લાહના કાન ભંભેર્યાં કે મિસરના રાજકર્તા "બેદીન" છે, તેની ખિલઅતો યાત્રાળુઓએ કેમ લીધી તે હું સમજી શકતો નથી. આ પરથી ખલીફ કાદિરબિલ્લાહ અબ્બાસીના હુકમ અનુસાર હાજીઓ પાસેથી ખિલઅતો છીનવી લઇને બાળી નાખવામાં આવી.

ઇસમાઇલી મઝહબનો પ્રચાર-ધાર્મિક છુટછાટ

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. એ હાજીઓને અર્પેલી ખિલઅતો અબ્બાસી ખલીફ કાદિર બાળી નાખી હતી, તેથી હ. ઇમામને ખેદ થયો. ઇસમાઇલી મઝહબના પ્રચારને બળવાન

બનાવવા મઝહબી શિક્ષણને મોટા પાયા પર લાવી વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવા "દઆઇમુલ-ઇસ્લામ" તથા "મુખ્તસર-અલ વઝીર" (૧) નામના પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવાની હ. ઇમામ તરફથી આજ્ઞા કરવામાં આવી આ કામના પ્રચાર માટે વિદ્વાન દાઇઓ નિમવામાં આવ્યા. આ ઉપરાંત મઝહબની ઉન્નતિ અર્થે અન્ય ઉપાયો પણ યોજવામાં આવ્યા. આ પ્રચારકાર્યની ધારેલી અસર થવા પામી અને મિસર તથા બની ફાતિમી સામ્રાજ્યમાંના લોકો ટોળાબંધ ઇસમાઇલી મઝહબમાં ભળવા લાગ્યાં. તેમ છતા ઇતિહાસકાર લેન-પુલ લખે છે કે, સઘળા ફિરકાના મુસ્લિમોને પોતાનો ધર્મ પાળવાની સંપૂર્ણ છૂટ હતી. અહેલે સુન્નત ઉપર પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ બજાવી લાવવા માટે કોઇપણ પ્રકારનું બંધન મુકવામાં આવ્યું નહોતું.

ઇસ્માઇલી દાઇની બહાદુરી

હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના સમયમાં બીજા પણ ઘણા રાજકીય અને ધાર્મિક ઉપદ્રવો જાગ્યા હતા, જેથી ફાતિમી રાજ્યને કઠણ સંજોગોમાંથી પસાર થવું પડયું હતું. એક સમયે હસન અલ-અજદા નામના "ફરગાના" શહેરમાં રહેતા એક શખ્સે એક નવો ઉત્પાત જગાડયો. હઝરત ઇમામ વિષે તે અનિષ્ટ વિચારોનો પ્રચાર કરવા લાગ્યો. તેની વાક્ચાતુરીથી લોકો તેની પ્રપંચજાળમાં આવી ગયા. આ નવા ઉપદ્રવનાં મૂળિયા ઊંડા ઉતરે તે પહેલા તેને નાબૂદ કરવા દાઇ હમીદુદીનને હઝરત ઇમામ ઝાહિર અ. એ "ફરગાન" મોકલ્યો. આ દાઇએ હુસન અલ-અજદા સાથે પ્રથમ હથિયાર ન ઊંચકતા ડહાપણનો માર્ગ લઇ સમજાવવાના પ્રયત્ન કર્યા અને પોતાના સાથે વાદવિવાદ કરી, તેની ભૂલ ભરેલી માન્યતા સુધારવા તેને તક આપી. પરંતુ હસન અલ-અજદા અને તેના સંગાથીઓએ હઠવાદ છોડયો નહિ. તેને ફરીવાર ગંભીર ચેતવણી આપવામાં આવી છતા તેણે કાંઇપણ દરકાર ન કરતા ગુમાની દેખાડી. આ દાઇ હમીદુદીને હથિયાર ઉપાડયા અને હસન અલ-અજદા અને તેના અનુયાયીઓને જેર કરી હ. ઇમામ વિરુધ્ધ થતા જૂઠા પ્રચારકાર્યનો અંત આણી "ફરગાના" માં પુનઃ શાંતિ સ્થાપી.

શામમાં પુનઃ અશાંતિ

ઇતિહાસકાર લેન પુલે કરેલા નિર્દેશ અનુસાર હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના રાજ્યકાળમા મિસરની બની ફાતિમી હકુમતની સત્તાની અસર શામમા ભાગ્યેજ દેખાતી હતી. ફિલિસ્તીન-પેલેસ્ટાઇનમા હસ્સાન બિન દગફલની આગેવાની હેઠળ જાગેલા રમખાણે અને દમિશ્કની આસપાસ સિનાને જગાડેલા બળવાના પરિણામે છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી હ. ઇમામના ફોઇ શાહઝાદી સિત્તુલ મુલ્કના હિંદી સેવક ફિરોઝની સત્તા તળે મૂકાયેલું હલબ તેના હાથમાંથી સાલેહ બિન મિરદાસે છીનવી લઇને ફાતિમીઓ સામે વિરોધ્ધ ઝંડો ઊંચક્યો હતો. એ બળવાખોરોનું બળ તોડી પાડવા અને પ્રજાને અનેક હાડમારીઓમાંથી ઉગારવા ફાતિમી સૈન્યના કુશળ સેનાપતિ અને સીઝારિયા (કયસરિયા) ના ગવર્નર અનુસ્તગીન દીઝબીરીને એક મોટા સૈન્ય સાથે શામ ભણી રવાના કરવામાં આવ્યો. "તાઇબીરિયા" નામના સ્થળ નજદીક "ઉખુવાન" નામના સ્થળ પાસે બન્ને

---

૧. આ પુસ્તકો હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ૦ ના વડા વઝીર યાકુબ બિન કિલીસના રચેલા હતા. જેમનું વર્ણન હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ના પ્રકરણમાં આવી ગયું છે. આ ઉપરાંત કિતાબુલ અદયાન ઇલ્મુલ-અબદાન નામના તેમના પુસ્તકો પણ સુપ્રસિધ્ધ છે. હઝરત ઇમામની આજ્ઞાનુસાર આ પુસ્તકોનો પણ અભ્યાસ કરવામાં આવતો હતો.

સૈન્યનો સામનો થતા યુધ્ધ થયું અને તેમા સાલેહ બિન મિરદાસ માર્યો જતા તેના પક્ષનો પરાજય થયો. તે પછી તેણે બળવાખોર હસ્સાનની પૂઠ પકડી, જે છેવટે નાસી છૂટયો અને રૂમીઓના આશ્રય તળે ભરાઇ બેઠો. આ પ્રકારે ઉત્તર પ્રદેશ સિવાયનો શામનો સઘળો મુલક મિસરના બની ફાતિમી ખલીફના તાબામાં આવ્યો. (૧).

સ્પેનમાં ફાતિમીઓનો ખુત્બો

હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અ. ના હાથે ઉમ્વી ખલીફ હાશિમ યુધ્ધમાં સપડાઇ જતા તેને દેહાત દંડની શિક્ષા કરવામાં આવી હતી, ત્યારથી સ્પેનની ઉમ્વી ખિલાફત બની ફાતિમીઓની હકુમત તળે રહી હતી અને ઉમ્વી વંશના નબીરાઓને ખંડિયા સુબા તરીકે મુકરર કરવામાં આવતા હતા. હઝરત ઇમામ ઝાહિર અ. ગાદીએ આવ્યા ત્યારે બંદગી પછી બની ફાતિમી ખુત્બો ભણવામાં આવતો હતો તેને બંધ કરવામાં આવ્યો. હ. ઇમામને મિસરમાં આ ખબર મળતા ઉમ્વીઓને ચેતવણી આપવામાં આવી. આ ચેતવણીથી ઉમ્વીઓએ ભયભિત થઇ પોતાના રાજ્યમાં ફરીથી બની ફાતિમી ખુત્બો ચાલુ કર્યો અને દરેક ઇબાદતગાહનાં 'અમીરૂલ-મોઅ્મેનીન" તરીકે હ. ઇમામનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

સિંધમાં બની ફાતિમીઓનો ખુત્બો

સિંધમા પણ બની ઉમૈયા અને અબ્બાસીઓની સત્તા પડી ભાંગી ત્યારે "સુમરા" ઓ સિંધના રાજ્યકર્તા થયા હતા. આ કોમ બહુ બળવાન હતી.

સુમરા કોમની ઉત્પિતિ વિષે જુદી જુદી ભાષાઓના લેખકોએ જુદી જુદી હકીકતો દર્શાવી છે સુમરાઓ પોતાને અન્સારની નસલમાંથી ઓળખાવે છે તેમને અરબી, ફારસી અને સિંધી મુસ્લિમ લેખકોએ મૂળ આરબ વંશના દર્શાવી અને તે માટેના પુરાવાઓ પણ આપ્યા છે.

'તોહફતુલ કિરામ' માં મિરઝા કલીચબેગ જણાવે છે કે બગદાદ પાસે સુમરા નામનું એક ગામ છે અને સુમરાનો કબીલો એ ગામનો છે તેથી તેની ઉત્પિતિ મૂળ આરબ વંશ સાથે સબંધ રાખે છે. તવારીખમાં આ કોમ માટે એવા પણ ઉલ્લેખો મળે છે કે હ. અલી અ. સ. ના એક ફરજંદ કે જેઓ હ. મુહમ્મદ હનીફના નામે સુવિખ્યાત છે તેમની ઔલાદમાંથી સુમરાઓના ઉત્પતિ થઇ હતી.

ગાઝી મોહમ્મદ કાસિમ જ્યારે સિંધ ઉપર ચડી આવ્યો ત્યારે તેની સાથે સુમરા કબીલાના એકસો માણસો આવ્યા હતા જેઓ અહિ સ્થિર થતા તેઓની વંશાવેલો સિંધમાં વિસ્તર્યા. તેઓએ અહિં પૂર્ણ જાહોજલાલી સાથે સેંકડો વરસો સુધી રાજ્ય કર્યું તેમના શાસનકાળની મુદત માટે જુદા જુદા ઇતિહાસકારો જુદી જુદી વર્ષસંખ્યા દર્શાવે છે. આ કોમ એટલી તો બળવાન હતી કે મિત્રાચારી જાળવી રાખવા માટે બની અબ્બાસીઓ હમેશા તેમને ખિતાબો અને ખિલાત મોકલતા. આ સુરમાઓ પ્રથમ સિંધના જાગીરદારો હતા અને પાછળથી તેઓનું સ્વતંત્ર રાજ્ય થયું હતું. "તાલુફાતે અરબો હિન્દ" ના કર્તા લખે છે કે સુમરાઓ "ઇસમાઇલી બાતિની ફિરકાના મુસલમાન હતા." મૌલવી અબ્દુલ હલીમ શરર લખે છે કે "સુમરાઓને ઇતિહાસકારો

(૧) સ્ટેન્લી લેન-પુલ કૃત "એ હીસ્ટ્રી ઓફ ઇજીપ્ત" ભાગ ૧, પાનું ૧૫૯

એ હિંદુ લખ્યા છે, પરંતુ ખરી રીતે તેઓ 'ઇસમાઇલી' બાતિની ફિરકાના મુસલમાન હતા." "મુલતાને ગુમ" નામની તવારિખમાં નોંધ મળી આવે છે કે "સુમરા" ઇસમાઇલી હતા અને તેઓએ સિંધ અને મુલતાન ઉપર રાજ્ય કર્યું હતું. તેઓ મુલતાનના હાકિમોના તાબામાં હતા. અને એ સમયે મુલતાનના હાકિમો બની ફાતિમી ખલીફાઓ તરફથી નિમાતા હતા. સૌથી પહેલા, જ્યારે બની ફાતિમીઓએ સ્થાપેલું 'કેરો શહેર દુનિયાના અન્ય બંદરો સાથે વેપારી હરીફાઇ કરવા લાગ્યું ત્યારે સિંધ-હિંદ સાથે સંબંધ જોડાતા, હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. નો એક સિપેહસાલાર સિંધ પર ચડાઇ લાવ્યો હતો અને બની અબ્બાસીઓ પાસેથી સત્તા છીનવી, બની ફાતિમીઓના સુબા મુકરર કર્યા હતા. તેમજ બની ફાતિમીઓનો ખુત્બો અને ચલણ ચાલુ કર્યું હતું. એ સમયથી અર્થાત હિજરી સન ૩૭૫ થી બની ફાતિમીઓનો વાવટો સિંધ પર ફરકતો થયો.

મુલ્તાન પર બની ફાતિમીઓની હકુમત

પંજાબ અને સિંધ વચ્ચે આવેલું મુલતાન ઘણું પુરાતન શહેર છે. હિજરી સન પહેલા સૈકાના અંતમાં સિંધના રાજકર્તા "દાહિર" ની સત્તા હેઠળ તે હતું, તેને અલીમુદીન મુહમ્મદ કાસિમે જીતી લીધુ અને ત્યારથી તે બની ઉમૈયા ખલીફાઓની સત્તા હેઠળ આવ્યું. પરંતુ અલીમુદીન મુહમ્મદ કાસિમને ખલીફાએ ગાયના ચામડામાં સીવીને મોકલવાનો ક્રૂર હુકમ કર્યો જેનો અમલ થતા સિંધમાં ઉમૈયા સત્તા નબળી બની. ત્યાર પછી અબ્બાસીઓનો દોર ચાલુ થયો. પરંતુ બની ફાતિમીઓના દૌરની શરૂઆત થઇ ત્યારે મુલતાન પર બની અબ્બાસીઓની સતા, તેમના હાકિમો અને સુબાઓ વચ્ચેના કુસંપને અંગે પડી ભાંગી હતી. બની ફાતિમીઓના સુબાઓએ મુલતાન જીતી લીધા પછી બની ફાતિમી રાજ્ય અમલની સ્થાપના કરી જુમા મસ્જિદમાં બની ફાતિમીઓનો ખુત્બો અને ચલણી સિક્કાઓ ચાલુ કર્યા હતા.

"તારીખે સિંધ" ના ઉલ્લેખ મુજબ, બની ફાતિમીઓના સિપેહસાલાર જલબ બિન સાયબાએ આખું સિંધ અને મુલતાન હિજરી સન ૩૭૫ માં જીતી લઇને બની ફાતિમી ચલણ ચાલુ કર્યું હતું. સાહસિક અરબ બસરી મુકદશી ના પ્રવાસગ્રંથ "કિતાબુલ જબીર" ના કથન અનુસાર હિજરી સન ૩૭૫ મા મુલતાનના મુસલમાનો ખુત્બામાં મિસરના બની ફાતિમી ખલીફાનું નામ લેતા હતા અને બની ફાતિમી ખલીફના હુકમથી મુલતાનના અમીરોની નિમણુંકો થતી હતી. હદીઓ-નજરાણું બની ફાતિમીઓને મોકલવામાં આવતું હતું અહિંનો સઘળો રાજ્ય કારોબાર પણ તેઓના હસ્તક હતો. તેઓના હુકમથી એક રૌનકદાર મસ્જીદ પણ બાંધવામાં આવી હતી.

મહમુદ ગઝનવીની હિંદુસ્તાન પર ચઢાઇ

જ્યારે મુલતાન બની ફાતિમીઓની સતા હેઠળ હતું ત્યારે ગઝનીના રાજ્યકર્તાઓનુ દિવસે દિવસે બળ વધતું જતું હોવાથી તેઓ મુલતાનની અતરાફના દેશો પર અવાર નવાર આક્રમણ કરી લૂંટફાટ ચલાવી રહયા હતા. અલ્પતગીન પછી સબકતગીન રાજ્યસતા પર આવ્યો ત્યાં સુધી ઇસમાઇલી સુબાઓ અને ગઝનીનાં અમીરો વચ્ચે મિત્રાચારી ભર્યો સબંધ હતો, પરંતુ, "તારીખે ફરિશ્તા" ના ઉલ્લેખ અનુસાર મહમુદ ગઝનવી સતા પર આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાના

પિતાની નીતિ વિરુધ્ધ અમલ કર્યો. પ્રોફેસર બ્રાઉને પણ મહમુદ ગઝનવીને ઇસ્માઇલીઓ પ્રત્યે તાઅસુબ-ધર્માન્ધતા ધરાવનારા અને ઇસમાઇલીઓના દુશ્મન તરીકે વર્ણવ્યો છે.

પ્રોફેસર બ્રાઉનના જણાવ્યા પ્રમાણે મહમુદ ગઝનવીએ બાર વખત હિંદુસ્તાન પર સફળતા પૂર્વક ચઢાઇ કરીને, કાશ્મીર અને ઉત્તર-પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનનો મોટો ભાગ પોતાના કબ્જે કરી લીધો હતો. મહમુદ ગઝનવીની આ રીતે ફતેહ થવાથી તે જોરમા આવી ગયો. તેનું કારણ એ પણ હતું કે બની અબ્બાસી ખલીફ તરફની તેને મદદ મળતી હતી. એક સમયે અબ્બાસી ખલીફે મહમુદ ગઝનવીને ખિલઅત મોકલી ખુબ પ્રશંસા કરી લખ્યું કે બની ફાતિમીઓના અનુયાયીઓ પ્રત્યે જરાય દયા બતાવશો નહિ આથી તેણે મુલતાન પર આક્રમણ કર્યું. પરંતુ મુલતાનના ઇસમાઇલી સુબા શેખ હમીદ લોદીનો પૌત્ર અબુલ ફતેહદાદ બિન નાસિરૂદીન બિન શેખ હમીદ લોદીએ ત્રણ હજાર દીનાર ખંડણી તરીકેના આપીને સુલેહ કરી લીધી જેથા મુલતાન પરથી લડાઇના વાદળા વિખેરાઇ ગયા.

પરંતુ અબ્બાસીઓની ઉશ્કેરણીથી પોતે કરેલ સુલેહને તોડી હિજરી સન ૪૦૦ મા સીધો મુલતાન પર પુનઃ હુમલો લઇ આવ્યો. ઇસમાઇલીઓએ પૂર જોશમા તેનો સામનો કર્યો પરંતુ ગઝનીના લશ્કરનું ત્રણ લાખનું સંખ્યાબળ હોવાથી ઇસમાઇલીઓ માટે મુશ્કેલ થઇ પડયું. અંતે અબુલ ફતેદાદ લડતા લડતા પકડાઇ ગયો. તેને કેદમા નાખી તેને બની ફાતિમીઓનું વડપણ અને ઇસમાઇલી ધર્મ તજી દેવા ઘણું સમજાવવામાં આવ્યું, છતા તેણે મચક ન આપતા, તેની આંખો ફોડી નાંખી ઘણા દુઃખો આપી રિબાવીને હિજરી સન ૪૦૨ મા ગોરના કિલ્લામા. હ. ઇમામ અને મઝહબ પ્રત્યે અડગ રહેવાને અંગેં મારી નાખવામાં આવ્યો.

સુમરાઓનો પુનઃ ઉદય

હિ. સ. ૪૩૫ મા સિંધ અને મુલતાનમાં ગીઝનીના સુલતાન તરફથી બુઅલી નામે એક કોટવાલ કારોબાર સંભાળતો હતો. ઇસમાઇલી સુમરાઓએ આ કોટવાલ સામે જંગ કરી વિજય પ્રાપ્ત કર્યો અને સિંધ ઉપર કબ્જો મેળવ્યો. બુઅલી નાસી ગીઝની ભાગ્યો પરંતુ સુલતાન તેના ઉપર રોષે ભરાયો અને તેને કેદમા પૂર્યો. હિ. સ. ૪૪૦ મા સુલતાન અબ્દુર્રશીદ જયારે સત્તા ઉપર હતો ત્યારે તેણે અલી બીન રબ્બાને 'અમીરૂલ ઉમરા' નો ખિતાબ આપી સિંધ ઉપર ચડાઇ લઇ જવા રવાના કર્યો. અલી બિન રબ્બાએ સિંધ ઉપર આક્રમણ કર્યું પણ સુમરાઓ બહાદુરીથી લડયા. ગીઝનીના લશ્કરને સખ્ત હાર મળી, સેનાપતિ નાસી છૂટયો અને ફરી એક વખત સિંધ અને મુલાકાત પર ઇસમાઇલી સુમરાઓએ સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ આ પછી લાંબો સમય અહિ રાજ્ય કર્યું હતું.

ખ્રિસ્તી રાજ્યમાં બુત્બો

હિજરી સન ૪૨૧ મા ફાતિમી રાજ્ય પર રૂમી કયસરનું છ લાખનું સૈન્ય ચઢી આવ્યું. હલબની હદમા તે આવ્યું તે સમયે ઋતુ ઘણી ગરમાસવાળી બનતા પાણીની તંગીથી રૂમી સૈન્યનો મોટો ભાગ વ્યાકુળ બન્યો આ સ્થિતિ દરમ્યાન હલબવાસીઓએ તેમના પર છાપો માર-વાથી રૂમી લશ્કર છિન્નભિન્ન થઇ ગયું અને ઇસમાઇલીઓનો વિજય થયો.

આ બનાવ પછી રૂમી કયસર બીજા કોન્સટન્ટાઇને ફાતિમીઓ સાથે કરારનામુ કર્યું. આ તહનામા અનુસાર બાઇઝેન્ટાઇનના ખ્રિસ્તી રાજ્યની અંદરની દરેક મસ્જિદોમાં હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ નો ખુત્બો પઢાવવાનું મંજૂર કરવામાં આવ્યું અને આ કરાર અનુસાર જેરૂસલમના "અલ કિયામા" અર્થાત 'ચર્ચ ઓફ રિસરેકશન' બાંધવાની પરવાનગીના બદલામાં કોન્સટેન્ટીનોપલની ભાંગી પડેલી ઇબાદતગાહ પુનઃ બાંધી દેવામા આવી. આ રીતે બની ફાતિમી અને રૂમીઓ વચ્ચે સંધી થઇ. આ કરાર ફરીવાર હિજરી સન ૪૨૮ મા કરવામાં આવતા રૂમી બાદશાહ માઇકલ ચોથાએ પાંચ હજાર મુસ્લિમ કેદીઓને મુકત કર્યા હતા અને એ દેવળ ચણવાની છૂટ મળેલી હોવાથી મિસરી નિલ્પશાસ્ત્રીઓ જેરૂસલમ મોકલવામાં આવ્યા.

"તારીખુલ ઇસ્લામ" મા જણાવ્યા મુજબ હિજરી સન ૪૨૫મા બગદાદ ખાતે તુર્કોએ બળવો કરતા તેમને શાંત કરવા હઝરત ઇમામ ઝાહિર અ. એ ત્યા ખાતે ઇસમાઇલી દાઇઓ રવાના કર્યા જેથી દાઇઓનો મોટો સમૂહ એકઠો થઇ ગયો. પરિણામે ઘણા લોકોએ ઇસમાઇલી દઅવત સ્વીકારી.

ઇસમાઇલી ફિલસૂફ હકીમ અબુઅલી સીના

ઇસ્લામના સુપ્રસિધ્ધ ફિલસૂફ હકીમ અબુઅલી સીનાનો જન્મ બુખારા પાસે "સીના" નગરમા હિજરી સન ૩૭૦ મા થયો હતો. તેમને શેખુર્રઇસ" ની સંજ્ઞાથી તેમજ "તઝકીરતુશ-શોઅરા" ના કર્તા દોલતશાહના કથન અનુસાર લોકો તેમને "હુજ્જતુલ-હક્ક" તરીકે પણ સંબોધતા હતા. મહાન ઇતિહાસકાર ઇબ્ને ખલિકાનના જણાવ્યા પ્રમાણે હકીમ અબુઅલી સીના ઇસમાઇલી હતા અને સૂફી ઇસમાઇલી સાથે તેઓએ આધ્યાત્મવાદીઓના ઇલ્મે તસવ્વુફનો અભ્યાસ કર્યો હતો. ત્યાર પછી તેમણે અન-નાટિલી નામના પ્રખ્યાત ફિઝીશિયન સાથે પોરફાયરીની જાણીતી વિદ્યાઓ. તર્કશાસ્ત્ર. ભૂમિતી ઇત્યાદીનું શિક્ષણ સંપાદન કર્યું. તેઓએ ૧૭ વર્ષની વયે તો એક બાહોશ ફિઝીશિયન (તબીબ) તરીકે નામના મેળવી લીધી. સામાની બાદશાહ નુહ બિન મન્સુર પોતાના સમયથીજ સૂફી હતા. બાદશાહે હકીમ અબુઅલી સીના પાસેથી સારવાર કરાવીને સારો લાભ ઊઠાવ્યો હોવાથી બાદશાહ હકીમ અબુ અલી સીનાના ગાઢ પરિચયમાં આવ્યા હતા. આ બાદશાહે તેઓને પોતાની અમૂલ્ય લાયબ્રેરીનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપી હતી, પરંતુ દુર્ભાગ્યે લાયબ્રેરીને આગ લાગવાથી તે તારાજ થઇ જતા હકીમ સીનાના દુશ્મનો કહેવા લાગ્યા કે તેમણે જાણી બુઝીને આગ લગાથી છે. જેથી પોતે લાયબ્રેરીમાંના અમૂલ્ય પુસ્તકોમાંથી મહેનત કરીને જે ઇલ્મ સંપાદન કર્યું હતું તેના પોતેજ એકલા જ અમાનતદાર તરીકે રહી શકે. (૧).

પોતાના પિતા અમીર અબદુલ્લાહના અવસાન પછી હકીમ અબુઅલી સીનાએ બુખારા છોડી ખારિઝમના પાટનગર "કારક" મા વસવાટ કર્યો. ખારિઝમશાહની દરબારમાં પાંચ ઇસ્લામી નર રત્નો હતા જગતમા પંકાયેલા તબીબ અને ફિલસૂફ હકીમ અબુઅલી સીના, તત્વજ્ઞાની અબુ સુહેલ મસીહી, વૈદ્ય હસન અબુલ અઝ્માર, ઇતિહાસકાર અબુ રયહાન અલ-બીરૂની, ગણિતશાસ્ત્રી અબુ નસ્ર અર્રાક વગેરેની ખ્યાતિ તે સમયે આખી ઇસ્લામી આલમમાં ફેલાયલી હતી.

સુલતાન મહમુદ ગઝનવી એ સમયમાં અતિ બળવાન રાજવી હતો તેના દરબાર સુધી આ પાંચે નર રત્નોની ખ્યાતિ ફરી વળી હતી. એ હીરલાઓ પોતાના દરબારમાં આવતા, તેની નામના

૧ જુઓ ઈ, જી. બ્રાઉન કૃત લિટરરી હિસ્ટ્રી ઓફ પરશીયા ગ્રંથ બીજો પાનું ૧૦૭

અમર થાય એવી ઇચ્છાથી સુલતાન મહમુદ ગઝનવીએ આ લોકોને બોલાવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણે પોતાના એલચી અમીર હુસેન બિન અલી બિન મીકાઇલને ખારિઝમશાહ ઉપર પત્ર લખી મોકલ્યો. ખારિઝમના દરબારમા પહોંચીને સુલતાનનો તે પત્ર એલચીએ રજૂ કર્યો, જેમા આ પાંચે રત્નોને પોતાના દરબારમા મોકલવાની માંગણી કરવામાં આવી હતી. સુલતાનનો આ પત્ર વાંચીને આ પાંચ રત્નોને પોતાની સમક્ષ તેડાવીને ખારિઝમશાહે કહયું, "સુલતાન મહમુદ ગઝનવી બળવાન રાજવી છે. ખુરાંસાનથી હિંદ પર્યંત તેની સત્તા પ્રવર્તે છે. તેને ઇરાકે અજમ પર અધિકાર ભોગવવાની પણ લાલસા છે. હું એવા બળવાન બાદશાહ સામે આટલા કારણસર જોખમ ખેડવા તૈયાર નથી, તમે સુલતાન મહમુદના દરબારમાં જવા તૈયાર છો કે નહિ? હું તમારી પોતાની ઇચ્છા જાણવા માંગુ છું."

અલ-બીરૂની, અલ-અમ્માર અને અર્રાક એ ત્રણે જણ સુલતાનના દરબારમાં જવા તૈયાર થઇ ગયા. પરંતુ હકીમ અબુઅલી સીના અને મસીહીની જવાની ઇચ્છા ન હોવાથી તેઓ "કોરક" થી ચાલ્યા ગયા અને ખારિઝમશાહે પણ તેમની ઇચ્છા આડે કોઇ અવરોધ મૂકયો નહિ.

જાણીતો ઇહિહાસકાર ઇબ્નુલ અસીર લખે છે કે, હકીમ અબુઅલી સીના "કોરક" થી નીકળ્યા પછી કેટલોક કાળ કષ્ટમય જીવન ભોગવી અંતે બુવૈયા વંશના બાદશાહ અલાઉદ-દ્દૌલા અબુ જાફર બિન કાકુયાના રાજયમાં વઝીરની પદવી પર નિયુકત થયા.

હિજરી સન ૪૨૮ ના અંતમા બાદશાહના ધર્મવિચારમાં પરિવર્તન થયું અને તેણે પણ ઇસમાઇલી મઝહબ અંગિકાર કરી બની ફાતિમી ઇમામની બયઅત કબૂલ રાખી. વાતાવરણ અનુકૂળ મળી જતા હકીમ અબુઅલી સીનાએ પણ પોતાના ધર્મવિચારનું ઘણું સાહિત્ય પ્રગટ કરી તેનો પ્રચાર કરવા માંડયો. સામાન્ય રીતે ઇતિહાસકારો ઇસમાઇલીઓને જે સંજ્ઞાથી સંબોધે છે, તે અનુસાર ઇબ્નુલ અસીરે પણ હકીમ અબુ અલી સીનાને સંબોધ્યા છે. કાઝી નૂરલ્લાહ શુસ્તરી પોતાની વિખ્યાત કૃતિ "મજાલીસ-ઉલ-મોમેનીન" માં લખે છે કે, હકીમ અબુ અલી સીના ઇસમાઇલી મઝહબના એક અનુયાયી હતા અને પોતાના જીવનના અંત સુધી ઇસમાઇલી રહયા હતા. તેમને એ કારણે ઘણા દુઃખ વેઠવા પડયા હતા. હકીમ નાસિરે ખુસરૂના લખાણોમાંથી પણ હકીમ અબુ અલી સીનાના ઇસમાઇલી ધર્મના અનુયાયી હોવાનો પુરાવો મળી રહે છે.

પ્રોફેસર નિકલસન દર્શાવે છે કે હકીમ અબુઅલી સીનાની ફિલસૂફી એરિસ્ટોટલ અને અફલાતુનની ગ્રીક ફિલસૂફી અને ઇરાનના અધ્યાત્મવાદના મિશ્રણરૂપ હોવાથી લોકોની રૂચીને તે તદન અનુકૂળ થઇ પડી અને પૂર્વના દેશોમા અત્યારે પણ તે સર્વોપરી સત્તા ધરાવે છે. તેની મુખ્ય કૃતિઓ વૈદકજ્ઞાન, માનસશાસ્ત્રી, અધ્યાત્મ વિદ્યા વગેરેને લગતી હતી. આજનું યુરોપ પૂર્વના જે મહાન નરોના નામ સન્માનપૂર્વક લે છે તેમા હકીમ અબુઅલી સીના પણ અગ્રસ્થાન ધરાવે છે અને તેઓ યુરોપિયન જગતમાં એવીસીના (Avicenna) ના નામે વિખ્યાત છે. તેઓ એક અજોડ હકીમ હતા.

હકીમ અબુઅલી સીના, હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. હઝરત ઇમામ હાકિમ અબુ અલી અ. અને હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના સમકાલિન હતા. તેમની વફાત હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ની વફાત પછી બીજે વર્ષે એટલે હિજરી સન ૪૨૮ ને રમઝાન માસમા થઇ હતી.

જોમો સિફાર્યો

હિજરી સન ૪૨૪ મા હલબનો કેટલોક ભાગ સાલેહ બિન મિરદાસે હાથ કરી લીધો હતો તે પાછો મેળવવા હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. એ એંસી હજારનું ફાતિમી સૈન્ય કમ્બર ઇબ્ને અબ્દુલ્લાહની સરદારી તળે રવાના કર્યું. ઇતિહાસકાર મિકેઝી લખે છે કે, ઇફ્રિકિયા (ટ્રાબ્લીસ અને ટ્યુનીસ) મિસર, શામ અને હિજાઝ હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ની હકુમત તળે હતા. હ. ઇમામે પોતાના સાથીઓને યુધ્ધવિદ્યા, રાજકીય જ્ઞાન અને જુદી જુદી કળાઓ જાતે શીખવી હતી.

હિજરી સન ૪૨૭ મા હઝરત ઇમામે ઝાહિર અલી અ. ની જીસ્માની તબિયત અસ્વસ્થ થઇ અને કેરાં નિકટ મિસરના "અયનુશ્શમ્સ" નામક પરાંમા આપે જોમો સિફાર્યો. આપની વય આ વખતે ૩૧ વર્ષ ૧૧ મહીના અને ૨૬ દિવસની હતી. નજીબઉદ્દવલાએ આપના મુબારક જીસ્મને ઘણાજ સન્માન સહિત "કેરા"મા લાવી ત્યા ખાતે ભૂમિદાહ કર્યું. હ. ઇમામે ૧૫ વર્ષ ૧૦ મહીના અને ૩ દિવસ સુધી ઇમામત અને ખિલાફત ભોગવી હતી. તે પછી આપના શાહઝાદા હઝરત મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ઇમામત અને ખિલાફતની ગાદી પર બિરાજમાન થયા હતા.

HAZRAT MOWLANA IMAM MUSTANSIR BILLAH

(A. H. 427–487)

..........()..........

(૧૮)

હઝરત મૌલાના ઈમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ૦

(હિજરી સન ૪૨૭–૪૮૭)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૪૨૦ના જમાદિયુલ–આખિરની તા. ૧૭ મીની રળિયામણી પ્રભાતે કાહિર મોએઝિયા (કેરો) શહેરમાં થયો હતો આપનું પૂરું નામ હઝરત અબુ તમીમ સૈયદ અલ–મઆદ અલ–મુસ્તનસિર બે અલ્લિલ્લાહ હતું.

ઇતિહાસકાર લેન–પુલના ઉલ્લેખ અનુસાર આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ ઝાહિર-અલી અ. એ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ને આઠ માસની વયમાં પોતાના જાંનશીન જાહેર કર્યા હતા. આપ હિજરી સન ૪૨૭ ના શાબાન માસની ૧૫મી તારીખે ઇમામતની મસનદે તેમજ બંની ફાતિમી ખિલાફતની ગાદી ઉપર બિરાજમાન થયા હતા.

બગદાદના અબ્બાસી ખલીફાઓ, કાયમ બિન કાદિરબિલ્લાહ ૪૨૨–૪૬૭, મુકતદી બિન મુહમ્મદ ૪૬૭–૪૮૭ અને મુસ્તઝહિર બિન મુકતદી ૪૮૭–૫૧૨ હઝરત ઇમામના સમકાલિન હતા.

મિસરી પ્રજાને હ. ઈમામના પવિત્ર દીદારનો લાભ

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. તખ્તનશીન થયા તે સમયે આપની વય માત્ર સાત વર્ષ અને કેટલાક માસની હતી. હ. ઇમામની બાલ્યવસ્થા દરમ્યાન સઘળો કારોબાર આપના માતુશ્રી હસ્તક હતો, જેમણે ઘણીજ કુનેહપૂર્વક આ કાર્ય બજાવ્યું હતું.

"રવઝતુસ્સફા" ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. પહેલ વહેલા બાર વર્ષની વયે રાજ્યકર્મચારીઓ અને લશ્કરી અમલદારો સહિત નીલ નદીને કાંઠે વિહાર કરવા સવારીએ નીકળ્યા હતા. આ સમયે મિસરી પ્રજાના ટોળેટોળાં પોતાના પવિત્ર ઇમામ અને ખલીફના દીદાર કરી પાવન થયા હતા અને એ દિવસ સમસ્ત મિસરમાં તહેવાર તરીકે પાળવામાં આવ્યો હતો.

ફાતિમી સિક્કાઓની જવલંત રૂપરેખા

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના રાજ્ય અમલમાં મિસરની ટંકશાળમાંથી ૬૨ વર્ષ હિજરી સન ૪૮૬ સુધી સોનાના સિક્કાઓ એકધારા બહાર પડતા રહ્યા હતા. અન્ય ફાતિમી ટંકશાળો જેવી કે સિકંદ્રીયા, ખરતા, મનસુરિયા, મહેદિયા, સકલિયા, પેલેસ્ટાઇન, દમિશ્ક, તાઇબારિયા, અક્કા, તાયર, ટ્રિપોલી હલબ અને મદીના ખાતે પણ સિક્કાઓ છપાયા હતા અને તે બની ફાતિમીના રાજ્ય વિસ્તારમાં ચાલુ હતા. આ સિક્કાના તોલમાપ સરખા રાખવા માટેના હ. ઇમામના શાસનકાળના કાચના વજનો (Glass weights) પણ ઘણા મળી આવ્યા છે.

બની ફાતિમીના નામવાળા સિક્કા મનસુરિયાની ટંકશાળમાં છેલ્લે હિજરી સન ૪૩૮ મા છાપવામાં આવ્યા હતા. તેમજ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના નામના કેટલાક સિક્કા મહેદિયાની ટંકશાળમાં હિજરી સન ૪૫૪ થી ૪૫૭ સુધી પાડવામાં આવેલા દેખાય છે. બની ઝીરીએ ફરીવાર હ. ઇમામની 'આણ' સ્વીકારેલી હોવાની સાબિતી એ પૂરી પાડે છે. સકલિયાના અમીર બની કલબીઓ તો પોતાના રાજ્યઅમલના આરંભથીજ બની ફાતિમી ખિલાફતના નામવાળા સિક્કા પાડવાનું અને ચલણ તરીકે વાપરવાનું ચાલું રાખ્યું હતું. આ સિક્કાઓની છેલ્લામાં છેલ્લી સાલ હિજરી સન ૪૪૬ તથા ૪૪૮ ની જણાય છે. હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ.ના નામે બગદાદ–મદીનતુ–સ્સલીમમાં હિજરી સન ૪૫૦ મા બની ફાતિમી સિક્કા છાપેલા હોવાની નોંધ "ફાહને" કરી છે.

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયની હિજરી સન ૪૨૮ મા મિસર ખાતે છાપેલ જે સોનામહોર મળી આવી છે, તેના બીજા ભાગમા "અલ–ઇમામ–મઆદ અબુ તમીમ અલ–મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અમીરૂલ મો'મેનીન" તથા હાંસિયામાં આખી "બિસ્મિલ્લાહ" સાથે ટંકશાળનું નામ અને વર્ષ તેમજ પ્રથમ ભાગનું સઘળું લખાણ સ્પષ્ટ વાચી શકાય છે આ સોના મહોરનું વજન ૬૭ ગ્રેન (ઘઉંભાર) છે. હ. ઇમામની તખ્તનશીની પછી એક વર્ષને અંતરે છાપેલી આ સોના મહોર આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના હિજરી સન ૪૨૫ મા છાપેલા સિક્કા જેટલીજ સુંદર છે.

આ સિક્કાની કારીગીરી ઉચ્ચ કોટીના કુફી સિક્કાઓ ઉપર સરસાઇ લઇ જાય છે. ખરું જોતા આવા સિક્કાઓ ઉપરથી ઇતિહાસકારોને ઘણું જાણવાનું મળે છે અને ખાસ કરી ઇતિહાસકારોએ આપેલા રાજ્યભિષેકના વર્ષો વચ્ચેનો સંબંધ એથી જાણી શકાય છે. હઝરત ઇમામ શાહ ઝાહિર અલી અ. ના રાજ્ય અમલનો છેલ્લામાં છેલ્લો સિક્કો હિજરી સન ૪૨૫ નો આજે પણ હસ્તી ધરાવે છે. આપની વફાતનું વર્ષ હિજરી સન ૪૨૭ છે, જ્યારે હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નો વહેલામાં વહેલો હિજરી સન ૪૨૮ નો ચલણી સિક્કો જણાય છે. આ ઉપરથી અનુમાન બાંધવું કેટલું સરળ છે તે સહેજે સમજી શકાય તેવું છે.

જુદી જુદી ટંકશાળો–સિક્કાઓ પરના લેખો

હિજરી સન ૪૩૯ મા મિસરમાં છાપેલી સોનાની દીનારનું વજન ૬૩ાા ગ્રેન (ઘઉંભાર) છે. તેનું લખાણ પ્રથમ વિભાગમાં ઉપર દર્શાવેલી સોના મહોર જેવું જ છે, છતા તેમાંના શબ્દોના અનુક્રમમાં હેરફેર જોવામા આવે છે અને તે દેખીતી રીતે કળાકારની પોતાના વિચાર પ્રમાણેની ગોઠવણી જણાય છે. દાખલા તરીકે બીજા ભાગમા "મઆદ અબ્દુલ્લાહ વ વલીયોહુ–અલ ઇમામ

અબુ તમીમ અલ-મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અમીરૂલ મો'મેનીન" લખેલું છે. આ લેખમા 'મઆદ' શબ્દ જુદો પડી જાય છે, જે હઝરત ઇમામનો લકબ નહિ, પણ નામ છે અને એ નામ 'મઆદ' ફાતિમી વંશના મિસરમાં રાજ્ય ભોગવનારા પહેલા ખલીફનું પણ હતું. આ સિક્કાના શબ્દોના અળગાપણાથી આપ નામદાર માટેનો ભાવ જોઇ શકાય છે. સામેની બાજુએ કોતરેલા 'અલી' અ. ના કાઉન્ટર પાર્ટ" માટે એમ હોય એ પણ બનવાજોગ છે. એજ વર્ષના છાપેલા અન્ય સિક્કાઓ પણ મળી આવ્યા છે સિક્કાઓના અભ્યાસી મિ. એડલરના જણાવ્યા મુજબ 'મઆદ' ને બદલે 'મુહમ્મદ' લખેલું છે.

હિજરી સન ૪૪૨ મા "તાયર" ની ટંકશાળમાં છાપેલા સિક્કાઓમાંથી સચવાયેલી ત્રણ સોનાની દીનારોનું વજન અનુક્રમે ૫૯!, ૬૦ અને ૬૬ ગ્રેન (ઘઉંભાર) છે. એના પ્રથમ વિભાગમાં પવિત્ર કલમા ઉપરાંત વચલા વર્તુલમા "વ અલિયુન અફઝલુલ વસિય્યીત વઝીરે ખયરૂલ મુરસલીન" એવો લેખ છે, જે વિશેષતા સૂચક છે. તેજ પ્રમાણે બીજા વિભાગના પહેલા વર્તુલમા "અલ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અમીરૂલ મો'મેનીન અને વચ્ચેના વર્તુલમાં "અલ ઇમામ માઅદન તવહિદુલ્લાહુસ્સમદ" ખાસ ધ્યાન ખેંચનારૂં વાક્ય છે. આ દીનાર. ગાના ત્રણ ગોળ વિભાગના લખાણો મિસરના વિજેતા પહેલા બની ફાતિમી ખલીફના "મુઇઝ્ઝિયા તરીકે મશહૂર થયેલા સિક્કાઓને મળતા આવે છે. ધારવા મુજબ ઉપર જણાવેલા સિક્કામાંહેના લખાણોવાળી દીનાર પુરાતન "તાયર" નગરમાં પાડેલા સિક્કામાંથી સચવાયેલી છે. વળી પહેલા ઇમામ હઝરત અલી અ. ને એમા લગાડવામાં આવેલા ઇલ્કાબો ખાસ ધ્યાન ખેંચનારાજ નહિ પરંતુ, એ સમયે "ઇસમાઇલીઝમ" કેટલી હદ સુધી પ્રચાર પામ્યું હતું, તેનો પણ ખ્યાલ એ ખિતાબોથી મળી આવે છે.

હિજરી સન ૪૬૫ ની જે દીનાર કેરોની ટંકશાળમાંથી બહાર પડી છે, તેના પ્રથમ વિભાગના હાંસિયામાંનું લખાણ ચોકખા અક્ષરોમાં છે. આ મહોર સારી રીતે સચવાયલી છે. બીજા વિભાગમાં "મઆદ" અબ્દુલ્લાહો વ વલિયોદ્દુલ ઇમામ અબુ તમીમ અલ-મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અમીરૂલ મો'મેનીન અલિયુન" આ શબ્દો જેમ છેડે છે, તેજ પ્રમાણે પ્રથમ વિભાગમા "અલિયુન લાઇલાહા ઇલ્લલ્લાહ વાહદહૂ લા શરીકલહૂ મુહમ્મદુન્ રસુલિલ્લાહ વલિયોહુ" એ શબ્દોમાં શિરોભાગે હઝરત અલી અ. નું નામ ખાસ લક્ષ ખેચે છે. આ સોના મહોર આગળ કરતા ચાર ગ્રેન (ઘઉંભાર) વધારે વજનદાર છે.

હિજરી સન ૪૨૯ મા હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ ને હલબમાં છાપેલો સિક્કો પેરિસની 'બિબ્લિયોથિક નેશનલ" માં છે. વળી હિજરી સન ૪૪૨ થી ૪૪૭ પર્યંતના સિક્કાઓ પણ જોવામાં આવે છે.

હલબ પુનઃ ફાતિમીઓના કબજામાં

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. રાજ્ય સિંહાસને બિરાજ્યા તે વખતે વડા વઝીર તરીકે અબુલ કાસિમ અલી બીન અહમદ જરજરાઇ અને શામના ગવર્નર તરીકે અનુસ્તગીન દિઝિબીરી હતા. અનુસ્તગીન ન્યાયપરાયણ, મુત્સદી અને ઠરેલ બુધ્ધિવાળો હતા. તેણે શામમા પુષ્કળ સુધારા કર્યા હતા. અન્ય બાદશાહો પણ તેને માનની નજરથી જોતા હતા. ખાસ કરીને

સુલ્તાનનો બાદશાહ તેનાથી કંપતો હતો, કારણ કે હેમાત અને અફામિયા (એપામિયા) વચ્ચે યુનાનીઓનો સામનો કરી ફાતિમીઓએ તેમને સખત હાર આપી અને એવા નિર્બળ બનાવી મૂકયા હતા કે લાંબા સમય સુધી તેઓ મુસલમાનોને રંજાડી શકયા નહોતા.

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. શામના આ ગવર્નર અનુસ્તગીન ઉપર ઘણો ચાહ ધરાવતા હોવાથી વડા વઝીર જરજરાઇ ઇર્ષા રાખતો હતો અને તેથી તેના ઉપર બળવો કરવાનો આક્ષેપ મૂકીને તેના તરફ દમિશ્ક લશ્કર મોકલાવ્યું અનુસ્તગીન હેમાત ચાલ્યો ગયો એને ત્યાં કેટલું લશ્કર એકઠું કરી હલબ પર ચઢાઇ કરી.

"રવઝતુસસફા" ના દર્શાવ્યા પ્રમાણે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ પહેલવહેલા જે મોટું કાર્ય હાથ ધર્યું તે ફાતિમી લશ્કરને હલબ કબ્જે કરવા મોકલાવ્યું તે હતું. ત્યાંના વાલી નસ્ત્ર બિન સાલેહ બિન મિરદાસે બળવો જગાડયો હોવાથી તેને કેદ કરી મિસર મોકલાવવામાં આવ્યા. આ રીતે હલબ ફરીવાર ફાતિમી કબજામાં આવ્યું. ફાતિમી ફોજે મધરિબ, દયાર બક અને દયારે રબિયા પર પણ ચઢાઇ કરી હતી, આ આક્રમણોમા પણ ફાતિમી લશ્કર વિજયવંત નીવડયું હતું.

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના ગવર્નર તરીકે અનુસ્તગીને દમિશ્કમાં સખ્ત હાથે હકુમત ચલાવતા ત્યાં સુલેહ શાંતિ સ્થપવાનું શકય થઇ પડયું હતું, એટલું જ નહિ, પણ ફુરાતના કાંઠાના પ્રદેશ પર આવેલા હર્રાનના ગવર્નર ઉપર ફાતિમીઓનો પ્રભાવ પડી ગયો હોવાથી તેણે હર્રાન, સરૌજ અને રકકાની ઇબાદતગાહોમાં ફાતિમી ખલીફની આણ ફેરવી ખુત્બો ચાલુ કર્યો હતો.

અસ્સુલૈહી ખાનદાનની અનુપમ સેવા

અબુલહસન અલી બિન મુહમ્મદ બિન અલી અસ્સુલૈહી યમનના કાઝીનો પુત્ર હતો. તે ઇસમાઇલી દાઇ અમીર બિન અબ્દુલ્લાહ અઝઝવારી પાસેથી કુરાને શરીફના તાવીલનું શિક્ષણ સંપાદન કરતો હતો. આ રીતે દાઇના સહવાસમાં આવતા તેણે ધર્મ અંગિકાર કર્યો. હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. પ્રત્યે તે અત્યંત પુજ્યભાવ દર્શાવતો અને સદા સેવામા તત્પર રહેતો હતો. મકકા યાત્રા કરવા જતા યાત્રાળુઓના ભોમિયા તરીકે અસ્સુલૈહીએ પંદર વર્ષ સુધી કાર્ય કર્યું હતું. એ દુરદરાઝ યાત્રા માર્ગના પ્રદેશમા તે વખતે "નજાહ" નામનો વડો સરદાર હતો. અસ્સુલૈહીને લાંબી મુદ્દત પછી તક મળતા તેણે પોતાની દઅવતમાં આવેલા ૬૦ અનુયાયીઓની સરદારી લઇ ત્યાની હકુમત પર હુમલો કર્યો, જેમા તેને ફતેહ મળતા "જબલ મશાર" નો તેણે કબ્જો લઇ લીધો હિજરી સન ૪૫૨ મા નજાહનું મૃત્યુ થતા તેનો ભય સદાને માટે ટળી ગયો. ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષમા તો સમગ્ર યમનમા તેની આણ વર્તાવા માંડી એ પ્રદેશના વડા મથક તરીકે 'સના' મા તે વસવાટ કરતો હતો. લગભગ વીશ વર્ષ સુધી યમનના શહેરો તેમજ અતરાફના થોડાક ભાગોમા અને હિજાઝના પવિત્ર શહેરોમાં હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નું નામ બંદગી પછી ખુત્બામાં ભણવામાં આવતું હતું. હિજરી સન ૪૭૩ મા અસ્સુલૈહીએ પોતાના નાયબ તરીકે પોતાના પુત્ર માલિક અલ-મુકરમને નિમીને પોતાની પત્ની અને પોતાના અધિકાર તળેના દેશવાસીઓને સાથે સાથે લઇ, યાત્રાએ જતા માર્ગમા "અલ-મહજમ" નામના સ્થળો નજદીક છાવણી નાખી, જયા "નજાહ" સરદારનો પુત્ર અસ્સુલૈહીના સૈનિકોના હાથમાંથી છટકી જઇ છુપી રીતે છાવણીમાં દાખલ થઇ તંબૂમા ઘુસી ગયો અને અસ્સુલૈહીનું ખૂન કર્યું આથી તે ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

અબ્બાસી પાટનગર બગદાદની મસ્જિદોમાં હ૦ ઇમામનો ખુત્બો

ઇતિહાસકાર લેન-પુલના ઉલ્લેખ અનુસાર અરબસ્તાનમાં ઇસમાઇલી ધર્મ અંગિકાર કરનાર અલી ઇબ્ને સુલૈહીના પ્રયાસોના પરિણામે બની ફાતિમીઓની કીર્તિ અરબસ્તાનમાં વધી ગઇ હતી. હિજાઝ અને યમન પોતાની સત્તા હેઠળ આવ્યા પછી હઝરમૂતથી મક્કાના મિમ્બર પર ફાતિમી ખલીફની આણ અલી ઇબ્ને સુલૈહીએ વર્તાવી હતી. આગળ ચાલતા એજ ઇતિહાસકાર જણાવે છે કે: જે પવિત્ર સ્થળો (મક્કા-મદીના વગેરે) મા ઇસ્લામનો ઉદ્ભવ થયો હતો, તેમા જ માત્ર નહિ પણ અબ્બાસી ખલીફના ખુદ પાટનગર બગદાદની સઘળી મસ્જિદોમાં પણ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નો બંદગી પછી ખુત્બો ભણવામાં આવતો હતો. આ સમયની યાદગીરીમાં બગદાદની ટંકશાળોમાં બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના મુબારક નામના ચલણી સિક્કાઓ પણ પાડવામાં આવ્યા હતા. (૧)

મિસરની આબાદીનો ચિતાર

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયમાં બનેલી મહત્વની અને ઇતિહાસિક બાબતોમાં એક બાબત એ છે કે, લગભગ હિજરી સન ૪૩૯ મા એક મહાન ફિલસૂફ અને પ્રવાસી હકીમ નાસિર ખુસરૂએ મિસરની મુલાકાત લીધી હતી અને તે સમયના કેરો શહેરની અસાધારણ આબાદી, બજારો, વેપારની પરિસ્થિતિ, માર્ગો, શહેરીઓ અને મકાનો, લશ્કરી શિસ્ત (ડીસીપ્લીન), ઉપરાંત બની ફાતિમી રાજ્યનું ગૌરવ, સંસ્કૃતિ અને દરબારની ભવ્યતા વગેરેનું અત્યંત ઉપયોગી અને રસમય વર્ણન પોતાના "સફરનામા-પ્રવાસગ્રંથ" નામના જગવિખ્યાત પુસ્તકમાં ઘણીજ સુંદર રીતે કરી બની ફાતિમી રાજ્યઅમલની જાહોજલાલી અને આબાદીનો સ્પષ્ટ ચિતાર આપ્યો છે, જે આજે પણ એક મહત્વની બાબત તરીકે ઇતિહાસના પાનાઓ પર જળવાઇ રહેલી જોવામાં આવે છે. ઇરાન અને ઇરાકના સમૃધ્ધ દેશોના નાસિર ખુસરૂ પ્રવાસી હોઇ, એ દેશોની સઘળી રાજ્ય દરબારોની જાહોજલાલી, ભવ્યતા, સુંદરતા, અને સંસ્કૃતિ નાસિર ખુસરૂને ઉચ્ચ અને અદભૂત લાગી હતી. એવીજ રીતે બની ફાતિમીઓની કીર્તિ ટોચે પહોંચ્યા પછી અમુક વર્ષો બાદ, યુરોપમાંથી ખ્રિસ્તી ક્રુઝેડ-ધર્મયુધ્ધમાં ભાગ લેવા આવેલા ક્રુઝેડરોના હ્રદય પર પણ એવીજ ઉત્તમ છાંપ પડી હતી. તેનું કારણ એ કે એ સમયના દુનિયાના અન્ય શહેરો કરતા, સુંદરતા, સંસ્કૃતિ અને ભવ્યતામા બની ફાતિમી સત્તા હેઠળનું પાટનગર, બની ફાતિમીઓની સંસ્કૃતિના કેન્દ્રરૂપ અને ગૌરવરૂપ કેરો શહેર સર્વથી ચઢિયાતું હતું. જો કે પ્રવાસી નાસિર ખુસરૂએ કેરોની મુલાકાત લીધી હતી તે સમયે મિસરનું લશ્કર પક્ષાપક્ષીમાં સંડોવાયેલું હતું, એવા વખતે પણ તેમણે કરેલું લશ્કરનું વર્ણન કાંઇ ઓછું ઉપયોગી અને રસમય નથી.

મહાન ફિલસુફ કવિવર હકીમ નાસિર ખુશરૂ

"મજમુઉલ-ફુસહા" નામની કૃતિમા રિઝા કુલીખાને દર્શાવ્યું છે તે પ્રમાણે, તથા સ્વરચિત "દિવાને નાસિર ખુસરૂ" મા તેઓએ પોતે કરેલા નિર્દેશ અનુસાર, હકીમ નાસિર ખુસરૂનો જન્મ ખુરાસાનના પાટનગર બલ્ખ ખાતે, હિજરી સન ૩૯૪ મા થયો હતો. આ સન નાસિર ખુસરૂ કૃત "સફરનામા-પ્રવાસગ્રંથ" ના ફ્રેંચ અનુવાદક ચાર્લ્સ શેફરે પણ સ્વીકાર્યો છે. તેમનું પૂરૂં

---

(૧) જુઓ સ્ટેન્લી લેન-પુલ કૃત "એ હિસ્ટ્રી ઓફ ઇજીપ્ત" વોલ્યુમ છઠ્ઠું પાનું ૧૩૮

નામ 'અબુ મુઇનુદ્દીન નાસિરે ખુસરૂ અલ-કબાદિયા અલ-મરવઝી" હતું. હકીમ નાસિર ખુસરૂ એક ધર્માત્મા પુરુષ હતા અને પોતાના મઝહબના રાજ્યનગર-દારૂલ-ઇમામત તરીકે કેરોને તથા બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ને સાચા ઇમામ તરીકે સમજતા હતા. પોતાની એ ઇસમાઇલી ધર્મ માન્યતા તેઓએ પોતાની કૃતિઓમા છૂટથી વર્ણવી છે. કારણ કે તેઓ એક ચૂસ્ત ઇસમાઇલી હતા. પ્રોફેસર બ્રાઉન જણાવે છે કે તેમનો સર્વથી વિખ્યાત "સફરનામા-પ્રવાસગ્રંથ" જો કે આમજનતા માટે લખાયલો છે, તો પણ તેમણે કેટલેક ઠેકાણે કરેલા ઉલ્લેખ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેઓ બની ફાતિમી પેઢીના ખરા હકદારપણા માટે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા અને બની ફતિમી ખલીફને તેઓ સાચા ઇમામ તરીકે સ્વીકારતા હતા. તેઓએ સફરનામા (પૃષ્ઠ ૨૧૦) મા જણાવ્યું છે કે, "બની ફાતિમીઓજ કેવળ કાયદેસરના સત્તાધિકારીઓ અને ખુદાઇ બગીચાના બાગબાનો (ઇમામ) છે." તેઓ કુરાને શરીફની "તાવીલ-સ્પષ્ટીકરણ" માં માનતા હોવાથી, તેમણે પોતાની કૃતિઓમાં ધર્મથી નિકટનો સંબંધ ધરાવતા વિષયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં પૂરતી સાવચેતી રાખી છે.

જીવન પટ્ટો

હકીમ નાસિર ખુસરૂ પ્રથમ ખુરાસાનમાં ચગ઼ઃબેગ સલજુકીના રાજ્ય દરબારમા રાજમંત્રી અને મહેસુલ ખાતાના એક અધિકાર તરીકેનો જોખમભર્યો ઓધ્ધો ધરાવતા હતા પરંતુ તેમના જીવનમાં એક સાંકેતિક ઘટના બનવાથી તેમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઇ જતા, સંસારી માયાથી વિમુખ થઇ, પોતાના ઓધ્ધાનું રાજીનામું આપી, તેઓ હિજરી સન ૪૩૭ ના જમાદિયુલ આખિર માસની તા. ૬ઠી ને ગુરુવારના દિવસે મકકે યાત્રા કરવા રવાના થયા. આ વેળા તેમની વય આશરે ૪૩ વર્ષની કહેવાય છે. પહેલા તેઓ નિશાપૂર ખાતે જઇને વિશ્વવિખ્યાત મહાન સૂફી અને કવિ ઉમ્મર ખય્યામ અને આલેમોતના યોધ્ધા તરીકે પ્રસિધ્ધ થયેલા હુઝતે આ'ઝમ હસન સબ્બાહના શિક્ષાગુરુ શેખ મૌફિકને મળ્યા અને અને ત્યાંથી કુમિસ જઇને મહાન સૂફી સંત બાયઝીદ બુસ્તામીની સમાધિસ્થળની મુલાકાત લીધી ત્યાર પછી દમગાન માર્ગે સમનાન પહોંચી અબુ અલી સિનાના એક શિષ્ય નિશાઇને મળ્યા હતા. હિજરી સન ૪૩૮ ના સફર માસની તા. ૨૦ મીના દિવસે તેઓ તબ્રીઝ પહોંચ્યા. હલબ, ત્રિપોલી, બૈરૂત, સિદોન. તાયર, અકકા, હાયફા, જરૂસલમ (બયતુલ મુકદસ) થઇ મકકે હજ્જ કરી દમિશ્કથી જેરૂસલમ ગયા અને ત્યાંથી દરિયા માર્ગ અનુકૂળ ન લાગતા તેઓ ખુશ્કી માર્ગે મિસર જવાનો ઇરાદો કયો આ પ્રમાણે તેઓ હિજરી સન ૪૩૯ ની સફર માસની તા. ૭મી ને રવિવારના દિવસે કેરો પહોચ્યા. નાસિર ખુસરૂ જયારે મિસર પહોચ્યા ત્યારે તેઓએ કદી ન જોયેલી શાંતિ અને સુખ સલામતી ત્યા નિહાળી હતી.

ફાતિમી પાટનગર કેરોનું ગૌરવભર્યું વણન

ઇતિહાસકાર લેન-પુલ લખે છે: "હકીમ નાસિર ખુસરૂએ, કેરો અને મિસરના અન્ય સ્થળોનું ઘણુંજ રસમય વર્ણન કર્યું છે જે સદભાગ્યે જળવાઇ રહ્યું છે. નાસિર ખુસરૂએ મુલાકાત લીધી ત્યારે "રોયલ સીટી" કેરો શહેર અતિ ઘણું વિશાળ હતું અને તે "અલ-કાહિરા અલ-મોઇઝિયા" તરીકે વિખ્યાત હતું. શહેરના માર્ગો અને શેરીઓ દીવા બતીઓથી રોશન થયેલા હતા. તેમા પાકી ઈંટોના ચણેલા ઘરો લગભગ ૨૦,૦૦૦ હતા, તે સઘળા પાંચથી છ માળના હોવાથી પ્રવાસી નાસિર ખુસરૂને દૂરથી કિલ્લા સમાન દેખાતા હતા. દરેક મકાન એક

બાજાથી અલગ અલગ અને પાણી માટે કુવા કે રેંટમાળ સહિત સુંદર બાગ બગીચાથી સુશોભિત થયેલા હતા. દુકાનોની સંખ્યા પણ લગભગ ૨૦,૦૦૦ ની હતી. આમાની કેટલીક દુકાનોમાં કયાય ન જોયેલી તરેહતરેહની નકશીદાર દીવા બતીઓ જોઇને નાસિર ખુસરૂ છકક થઇ ગયા હતા. બજારોમાં મેવો અને શાકભાજી પુષ્કળ વેચાતા હતા. જુદી જુદી જાતના સુંદર વાસણો અને ખાસ કરીને લીલા રંગના પારદર્શક કાચ જોઇને તેઓ ઘણાજ અજાયબા પામ્યા હવા. તેઓ વર્ણવે છે કે "ફુસ્તાત શહેરની બનાવટના વાસણો એટલા તો બારીક હતા કે તેમાંથી તમે તમારા હાથ જોઇ શકો." આ સઘળી દુકાનો અને મકાનોના માલિક હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. હતા, જેની વાર્ષિક ઉપજ આશરે ૯૭,૫૦,૦૦૦ દીનાર જેટલી થતી હતી. પરંતુ નાસિર ખુસરૂ વધારે અજબ તો ત્યારે થયા હતા કે જયારે તેઓએ સંગીન પત્થરોથી ચણવામાં આવેલ રાજમહેલ જોયો. જો કે નાસિર ખુસરૂએ રાજમહેલના અંદરના ભાગની વિગતો ઘણીજ ઓછી આપી છે, તો પણ ચાંદીના પગથિયા સાથેનો સિંહાસનવાળો વિખ્યાત દરબાર હોલનો તેઓએ નિર્દેશ કર્યો છે. (૧)

પ્રજાની જાનમાલની સલામતી

ઇતિહાસકાર પ્રોફેસર બ્રાઉન લખે છે કે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના ૬૦ વર્ષના લાંબા રાજઅમલ વખતે, ઇસમાઇલીઓ અને બની ફાતિમી પેઢી, સત્તા અને કીર્તિની ઊચામા ઊંચી ટોચે હતી. ઉત્તર આફ્રિકા, મિસર, સિસીલી, માલ્ટા, સિરિયા અને એશિયા માઇનોર તેમજ રાતા સમુદ્રના કિનારાઓ સુધીના અમુક ભાગો પર હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નું સામ્રાજય હતું એટલુંજ નહિ પણ વાસિત અને ખુદ બગદાદ, મકકા અને મદીના સુધી પણ ફાતિમી સત્તાનો સ્વીકાર થતો હતો. આ વખતના સુંદર રાજયઅમલનો, આપની પ્રજાની સુખ સલામતી અને આબાદીનો ચિતાર, જેને લોકો "હુજજતે ખુરાસાન" તરીકે ઓળખતા હતા તે નામાંકિત કવિવર, પ્રવાસી અને ઇસમાઇલી દાઇ નાસિર ખુસરૂએ આપણને આપ્યો છે.

હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના રાજયઅમલની શ્રેષ્ઠતા, ધન સંપતિ, સુખશાંતિ, અને પ્રજાની સલામતી માટે નાસિર ખુસરૂ ઘણીજ શ્રધ્ધા ધરાવતા હતા. તેઓનું કેરોનું વર્ણન, તેની મસ્જિદો (અઝહર સહિત), તેના મુખ્ય દશ લતાઓ, તેના બાગબગીચાઓ, મકાનો અને પરાઓની વિગતો પ્રશંસનીય છે. બની ફાતિમી રાજયઅમલના વહીવટ અને કારભાર માટે તેઓએ આપેલ વિગતો અત્યંત ઉપયોગી છે. ખાસ કરીને 'લશ્કરની ડીસીપ્લીન' ની તેઓના હદય ઉપર ઊંડી છાપ પડી હતી.

નાસિર ખુસરૂ કેરો શહેરની, પુષ્કળ ઝર-ઝવેરાત અને માલથી ભરપૂર બઝારો જોઇને ઘણીજ અજાયબી પામ્યા હતા. લોકોના જાન માલની એટલી બધી સલામતી હતી કે વેપારીઓને ચોરીના બીકે પોતાની દુકાનો અને ગોડાઉનોને તાળા મારવાની પણ જરૂરત પડતી નહોતી. પોતાના સફરનામા-પ્રવાસ ગ્રંથમા એ વિષેનું રસીલું વર્ણન કરતા તેઓ જણાવે છે :-

"જયારે હું હિજરી સન ૪૩૯ માં ત્યા હતો ત્યારે બાદશાહ હઝરત ઇમામ મૌલાના શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ને ઘેર પુત્રનો મુબારક જન્મ થયો, જેથી બાદશાહની આજ્ઞાનુસાર પ્રજા

૧ એ હીસ્ટ્રી ઓફ ઈજીપ્ત ગ્રંથ ૬, પાનું ૧૩૬-૪૦

ધામધુમ કરી રહી હતી. શહેર અને બઝારો એવી સુશોભિત રીતે શણગારવામાં આવી હતી કે જેનું હું વર્ણન કરીશ તો કદાચ લોકોને માનવામાં નહિ આવે. કાપડના વેપારીઓની દુકાનો અને નાણા વટાવવાની દુકાનો સોનું, ઝવેરાત, નાણું, ભરતકામ અને રેશમી કાપડોથી એટલા હદ સુધી ભરપૂર હતી કે બેસવાની જગ્યા પણ રહેતી ન્હોતી. સમગ્ર પ્રજા બાદશાહની ન્યાયવૃતિથી એટલી બધી નિશ્ચિત અને નિર્ભય હતી કે કોઇને પણ ચોર લોકો માલ લૂંટી જશે એવો ભય પણ રહેતો નહોતો." (૨)

નીલ નદીના બંધ ખોલવાની ક્રિયાનો મહોત્સવ

મિસરની આબાદીનો સર્વ આધાર નીલ નદીના પાણીના પુલ ઉપર અવલંબિત હોવાથી નીલ નદીમા પાણી ભરાતા તેના બંધ ખોલવાની, પ્રાચીન કાળથી ચાલતી આવેલી પ્રથા પ્રમાણેની ક્રિયાનું પણ નાસિર ખુસરૂએ પોતાના સફરનામા-પ્રવાસગ્રંથમાં સુંદર વર્ણન કર્યું છે. તેઓ લખે છે કે વર્ષા ઋતુ પૂર્ણ થયા બાદ નીલ નદીના બાંધેલા બંધને ખોલવા માટે ખલીફ તરફથી જાહેર કરવામાં આવે, તે દિવસ જાહેર તહેવાર તરીકે સમસ્ત પ્રજા પાળતી હતી અને આ ન્હેર પર બાંધ ખોલવા ખલીફ જતા તે દિને એક હજાર માણસને ખાસ રોકવામાં આવતા. તે પ્રત્યેકના હાથમા એક અશ્વ પકડેલો રહેતા જેની સો સોની હાર કરવામાં આવતી. તેની પાછળ બ્યુગલો, ઢોલ, શરણાઇઓ વગાડતા વાજીંત્રવાળાઓ પછી હારબંધ લોકો ચાલતા હતા. તેની પાછલી હરોળમાં સૈનિકોનું એક દળ ઝંડા સહિત ચાલતું. એ પ્રકારે ખલીફના રાજમહેલના દ્વાર પાસેથી આખું સરઘસ શહેરના કાંઠા સુધી જઇને પાછું આવતું. આ દમામદાર સરઘસની સામગ્રીઓ સહિત પાછળના ભાગમા ખલીફ સૈન્ય સાથે ગૌરવથી ચાલતા દેખાતા હતા.

નીલના પાણી ભરાઇ ગયા પછી બંધ (ખલીજ) ખોલવા માટે બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. પધારતા હતા ત્યારે હકીમ નાસિર ખુશરૂએ આપના દર્શન કર્યા હતા. આપ ભવ્ય મુખાકૃતિવાળા એક યુવાન હતા. આપે મુબારક શરીરને સફેદ "કફતાન" તથા "અમામા" વડે અતિશય સાદાઇથી શણગાર્યું હતું. એક વડા અફસરે આપના માથે રાજછત્ર ધરી રાખ્યું હતું. આ છત્ર અમૂલ્ય હીરા મોતીઓથી મઢેલું હતું. દૈલમના ૩૦૦ ઇરાનીઓ હ. ઇમામની પાછળ હથિયાર સજી પગપાળા ચાલતા હતા. બન્ને બાજુએ અમ્બર તથા અગરના સુવાસિક દ્રવ્યોનો ધુપ કરતા સેવકો ચાલતા હતા. પ્રજાજનો સલવાતો પડતા જોવામા આવતા હતા.

કાઝિયુલ-કુઝઝાત, દાઇઉદ-દુઆત, હકીમો, તથા અફસરો હ. ઇમામની પછવાડે હારબંધ ગોઠવાયેલા હતા. તેની સાથે સાથે અંગરક્ષક લશ્કરના ૨૦,૦૦૦ બની કતામાના બરબરી સવારો, ૧૦,૦૦૦ બાતીલીઓ, ૨૦ હજાર સુદાનીઓ, ૧૦ હજાર તુર્કીઓ, ૩૦ હજાર ખાદીમો, ૧૫ હજાર હિજાઝના બદવીઓ, ૩૦ હજાર સીદી, યુરોપીઅન, 'ખાદિમો' અને 'ઉસ્તાદો', ૧૦ હજાર નોકર ચાકર, ૩૦ હજાર સોધી ખડગધારીઓ, ઉપરાંત ખલીફના હુજુરિયાઓમાં મુગ્રિબ, યમન, રૂમ, સ્લાવોનીયા, જ્યોર્જીયા, ન્યુબિયા, એબિસીનિયાના રાજવીઓ અને દૂર દેશાવરોમાંથી આવેલા તુર્કસ્તાનના તારતરીઓ અને હિંદુસ્તાનના દિલ્હી નરેશના શાહઝાદાઓ પણ એ મહોત્સવમા શામિલ

૨ લિટરરી હિસ્ટ્રી ઓફ પરશીયા ગ્રંથ ૨ પાનું ૨૨૧-૨૩

હતા. નીલ નદીના મુખ પાસે બંધાવેલા "પેવેલિયન-અસ્સુકકાર" પાસેથી બની ફાતિમી ખલીફ બંધ (ખલીજ) ખોલતા લોકો નદીમા નહાવા માટે કૂદી પડયા. એ ધામધુમ જોવા માટે મોટી મેદની એકઠી મળતી હતી.

જમીનવેરાની ઝાંખી

એ સમયની આબાદીનો ખ્યાલ આપવા હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના ઝમાનાના જમીનવેરાની એક યાદી ઇબ્ને કહહાલ દ્વારા હિજરી સન ૪૮૨ મા તૈયાર કરવામાં આવી હતી. એ યાદીમા ૧૨૭૬ ડીસ્ટ્રીકટ અને ૮૯૦ ગામડાઓના ઉત્તરના ચૌદ પ્રાંતોની આવક ૨૦,૪૦,૦૪૦ દીનાર અને દક્ષિણના આઠ પ્રાંતોની આવક ૧૦,૨૦,૯૫૩ દીનાર મળીને ૩૦,૬૦,૯૯૩ દેખાડેલી છે.

આ આવકના આંકડાઓમાં ખાસ કરીને ઉત્તર કાંઠેના સિકન્દ્રિયા, દમીયાત, ટીનીસ અને અપર ઇજીપ્તમાના કુફત, નેકાદા, તથા ઇખ્મિયાના પ્રાંતો ગણવામાં આવ્યા નથી. સાત વર્ષના દુકાળનો સમય બાદ કરીએ તો મિસરની આબાદી એટલી બધી વધી ગઇ હતી કે તે પછીના ૨૦ વર્ષ પર્યંત છત સિવાય દુ:ખનું નામ પણ શોધ્યું જડતું નહોતું, તો પણ આ લાંબા સમય દરમ્યાન શામમા અવારનવાર યુધ્ધો તો થયાજ કરતા હતા.

ફાતિમી લશ્કરનું વર્ણન

હકીમ નાસિર ખુસરૂએ ફાતિમી લશ્કરની સંખ્યા આશરે ૨,૬૫,૦૦૦ ની લખી છે, જેમા ઘોડેસ્વારોના સૈન્યમાં ૩૫,૦૦૦ તો ઉત્તર આફ્રિકામાંથી આવેલા બરબર તાયફના અરબોજ હતા. ૫૦,૦૦૦ હિજાઝવાસી અરબો, ૩૦,૦૦૦ હજાર મિસરી સૈનિકો હતા. પાયદળ લશ્કરમાં પણ જુદી જુદી કોમોનું તત્વ વિશેષ પ્રમાણમાં હતું, જેમા ૨૦,૦૦૦ સીદીઓ હતા. ૩૦,૦૦૦ યુરોપવાસીઓ ૧૦,૦૦૦ શામીઓ, તુર્કીઓ અને કુર્દો હતા. ૩૦,૦૦૦ જેટલી સેવકોની સંખ્યા હતી. જેમા મોટે ભાગે મધ્ય આફ્રિકાના રહીશો હતો. રાજ્યમહેલના રક્ષકોની સંખ્યા ૧૦,૦૦૦ સૈનિકોની હતી અને તેમા આફ્રિકા, ન્યુબિયા, સુદાન અને યુરોપના જુદા જુદા ભાગોમાથી આવેલા બહાદુર વિદેશીઓની મોટી સંખ્યા હોવાનું જણાવેલું છે. આ ઉપરાંત રાજમહેલના ૧૨,૦૦૦ ખિજમતગારો સાથે મહેલમાં વસનારાઓની એકંદર સંખ્યા ૩૦,૦૦૦ ની હતી. રાતે એક હજાર પાયદળ ને ઘોડેસ્વારો મહેલમાં ચોકી પહેરો ભરતા હતા.

બની ફાતિમી જાહોજલાલીનું એક આછું અવલોકન

ઇતિહાસકાર લેન-પુલે કરેલા વર્ણન પ્રમાણે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના ખઝાનામા હઝરત ઇમામ મોએઝ અ. અને હઝરત ઇમામ કાયમ અ. ની તલવારો, હઝરત ઇમામ હુસેન અ. નું છાતીએ પહેરવાનું બખ્તર, હઝરત હમઝા ર. ની ઢાલ, હઝરત અલી અ. ની વિખ્યાત બેધારી ઝુલફિકાર અને હઝરત નબી મુહમ્મદ મુસ્તફા સ. ની વિજયવંતી "સયફ" નો પણ સમાવેશ થતો હતો.

સિકન્દ્રિયા, દમિયાત, અસ્કેલાન, અને અન્ય શામી બંદરો, રાતા સમુદ્રમાંના અઝિયાબના બારામા બની ફાતિમી ખલીફે નૌકા-સૈન્ય રાખ્યું હતું. આ કાફલામાં ૭૫ લડાયક બારકસો, ૧૦

ટ્રાન્સપોર્ટો અને ૧૦ ગલીએશીશ હતા, જે એક વડા અમીરૂલ-બહર-નૌકા સેનાધ્યક્ષની સરદારી હેઠળ હતા. રાજકારોબારમાં સુવ્યવસ્થા જાળવવા બની ફાતિમી અમલ દરમ્યાન તેના બે વિભાગ (૧) દિવાની તથા (૨) લશ્કરી પાડવામાં આવ્યા હતા, જેના વડા અધિકારીઓ અર્થાત સત્તાધારી વઝીરને આ બે વિભાગ સોપવામાં આવ્યા હતા : (૧) સાહેબુસ સયફ અને (૨) સાહેબુલ-કલમ એવી તેમની બે સંજ્ઞાઓ હતી પહેલો ઓધ્ધો લશ્કરી વડાનો અને બીજો શહેરીજનોના રક્ષકનો હતો. અમીરૂલ-બાબ નામનો એક ત્રીજો ઓધ્ધો પણ હતો. આ દરજ્જો વડા વઝીરથી ઉતરતો હતો.

બની ફાતિમી ખલીફની ખાસ જે વીસ નૌકાઓ હતી, તે દરેક નૌકા ૫૦ ગજ લાંબી અને ૨૦ ગજ પહોળી રહેતી હતી. આ નૌકાઓ રાજ્યમહેલ માટે પાણી લઇ આવતી હતી. આ નૌકાઓને સોના ચાંદીની પટીઓ લગાડી જવાહિરાતથી જડવામાં આવી હતી અને રેશમી ગાદીઓ તથા પરદાઓથી ઉત્તમ પ્રકારે શણગારવામાં આવી હતી. આ નૌકાઓને લાંગરવા માટે ખાસ એક જુદું કુંડ રાખવામાં આવ્યું હતું, જેમા ચોકી પહેરા હેઠળ નૌકાઓ બાંધી રાખવામાં આવતી હતી.

ઈસ્માઈલીઓનો "સુવર્ણ યુગ"

મિસર (ફુસ્તાત) અને કેરો વચ્ચે એક માઇલનું અંતર હતું. આ વિસ્તારમાં સુંદર બાગબગીચા આવેલા હતા. જ્યારે નીલ નદીમાં પાણી ભરાતા ત્યારે એ સ્થાન સરોવર જેવું દેખાતું, જે બિરકત-અલહબશના નામે લોકોમા જાણીતું થઇ પડયું હતું. દરરોજ સાંજના આ સોહામણા સ્થળે શહેરી જનો સહેલગાહે આવતા હતા. તેની નિકટમાં હઝરત ઇમામ મોએઝ અ.ના શાહઝાદાએ વસાવેલી પુષ્પવાટિકા, સેન્ટ જોનનો મઠ અને રાક્ષસી કદના અંજીરી વૃક્ષ તળે પગ-થિયાવાળું તળાવ હતું. મિસરમા સાત અને કેરોમા આઠ ઇબાદતગાહો હતી, "ખાનકાઓ"ની સંખ્યા બસોની આવતી હતી આજે "દુકાનો"માં મળી આવતા "નકકી ભાવ" યુરોપની એક ખાસ વિશિષ્ટતા મનાય છે, પરંતુ ખરી રીતે કહેતા એ ફાતિમીઓના રાજ્યઅમલનું એક વધુ અનુ-સરણ છે. ફરક માત્ર એટલો જ છે કે જે વ્યાપારીઓ ગ્રાહકો પાસેથી વધારે ભાવ લેતા તો તેને ગુનેહગાર તરીકે ઊંટ પર બેસાડી શહેરમાં ફેરવવામા આવતા હતા અને ઘંટડી વગાડીને તેના ગુનાહની પ્રજાને ખબર કરવામાં આવતી હતી. વેપારી લોકો ગધેડા અને ખચ્ચરોને વાહન તરીકે ઉપયોગમા લેતા હતા કે જે બજારના ચોકમા ભાડેથી મળી શકતા હતા, જેની સંખ્યા ૫૦,૦૦૦ ની હતી.

મિસરમાં બની ફાતિમી સલતનતની સ્થાપના થયા પછી મિસરે અનેક રીતે અત્યંત ઘણીજ પ્રગતિ કરી હતી. ઇસમાઇલીઓના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન વેપાર, ઉદ્યોગ અને ખેતી વાડીનો પણ અત્યંત વિકાસ થવા પામ્યો હતો. એક આખો ઝભ્ભો આંગળીની વીંટીમાંથી પસાર થઇ શકે એવું બારીક કાપડનું ઉત્પાદન પણ થતું હતું. (૧) સારાંશ હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નો રાજ્યકાળ મશહુર ઇતિહાસકાર ઓલિયરીના જણાવ્યા પ્રમાણે ઇસમાઇલીઓનો "સુવર્ણ યુગ" હતો.

૧ ઇજીપ્તસ રોયીઝ, હિસ્ટ્રી, મોન્યુમેન્ટસ એન્ડ સોશિયલ લાઇફ (લેન-પુલ-કૃત) પાનું ૨૪૦

Mowlana Imam Shah Hadi
" " " Muhtadi
" " " Kahir
" " " Hassan Ala Zikrihi's-Salaam
" " " Ala Muhammad
" " " (Khud) Jalal-ud-Din Hassan
" " " Ala-ud-Din Muhammad
" " " Rukn-un-Din Khurshah

PART V

ALAMUT & IMAMAT

ભાગ પમો

આલમુત અને ઈમામત

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હાદી અ૦
" " " " મોહતદી અ૦
" " " " કાહિર અ૦
" " " " અલા ઝિકરિયા સલામ અ૦
" " " " અલા મુહમ્મદ અ૦
" " " " ખુદ જલાલુદ્દી હસન અ૦
" " " " અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ૦
" " " " રૂકદીન ખુરશાહ અ૦

HAZRAT MOWLANA IMAM HADI

(A. H. 490–530)

...........O...........

(૨૦)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ હાદી અ૦

(હિજરી સન ૪૯૦–૫૩૦)

હઝરત ઇમામ શાહ હાદી અ. હિજરી સન ૪૯૦ મા આપની પિતાશ્રી હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ નિઝાર અ. બાદ ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા. આ સમયે ઇમામતની ગાદી "આલમુત" પરથી રોશન થઇ રહી હતી, મહાન વીર હસન બિન સબ્બાહ "આલમુત" પર ઇસમાઇલી રાજ્યઅમલની સ્થાપના કરી ચૂકયા હતા. હસન બિન સબ્બાહે પોતાના ઉત્તમ ચારિત્ર• અને આત્મિક બળને અંગે પ્રજાનો ચાહ મેળવી લીધો હોવાથી સંખ્યાબંધ લોકો મઝહબમા દાખલ થયા હતા. જેમને હસન બિન સબ્બાહે એવું આલા દરજ્જાનું શિક્ષણ આપ્યું હતું કે તેઓ વીર ફિદાઇ તરીકે, આજ્ઞા થતાજ દરેક પળે, દરેક સંજોગોમા, ઇમામની ખિજમત માટે તૈયાર રહેતા હતા. તેઓ વીર હસન બિન સબ્બાહને "શેખુલ–જબલ" ના લાડકા નામે સંબોધતા હતા.

સમકાલિન રાજ્યોની ટુંકી રૂપરેખા

ઇતિહાસકાર વોન હેમરના આલેખન મુજબ સુલતાન મલેકશાહનો રાજ્યઅમલ મધ્યયુગની તવારીખમા સર્વથા વિશેષ અવ્યવસ્થિત યુગ હતો. એ, દરમ્યાન અનેક પુરાણા વંશોનું પતન અને નવા રાજ્યોનો ઉદય થયો હતો. તબ્રિસ્તાન, હલબ, દયારબક્ર, બની ઝિયાદ, બની મિરદાસ અને મરવાનની કોમ અદ્રશ્ય થઇ ગઇ હતી. હિજરી સન ૪૭૧ અને તે પછી એ જગ્યાએ "દાનિશમંદે–બાવંદ" અને 'ઉર્તુક' ના ખાનદાન કુમ, તબ્રિસ્તાન અને મરાદીનમા સિંહાસને બેઠા. સલજુકી વંશના સ્થાપક તુઘરિલ બેગના યુગથી ઇરાનમા સલજુકીઓ રાજ્ય કરતા હતા. તેમની શાખાઓ હિજરી સન ૪૭૭મા શામમા ફેલાઇ ગઇ હતી. અબ્બાસી ખલીફાઓનું પાટનગર બગદાદ અંદર અંદરની લડાઇથી છિન્નભિન્ન થઇ રહયું હતું. જુદા જુદા ફિરકાના મુસલમાનો લડી રહયા હતા, આ સમયે ઇસમાઇલી દાઇઓ તથા ઇસમાઇલી અધિકારીઓ આખા એશિયામા પ્રસરી ગયા હતા અને આ સમય દરમ્યાન હસન બિન સબ્બાહને આલમુતના પહાડ ઉપર એક ફળદ્રુપ જમીન મળી આવી હતી

આલમુતની પૂર્વસ્થિતિ

આલમુત; ઇરાનની 'કઝવીન' શહેરની ઉત્તરે પચાસ માઇલ પર આવેલા 'રૂદબાર' પ્રાંતમા એક અજીત ગઢ હતો, તેને તથા તેની આસપાસના પ્રદેશને લોકો "તાલકાન" ના નામે ઓળખતા

ઇસ્માઇલી ફિલસૂફીનો અભ્યાસ

નાસિર ખુસરૂનો પ્રવાસ, તેઓએ પોતાનું વતન છોડયું અને પાછા હિજરી સન ૪૪૪ ના જમાદીલ અવ્વલ મહિનાની તા. ૨૬ મી ને શનિવારના પોતાને દેશ પહોંચ્યા ત્યા સુધી પૂરેપૂરા સાત વર્ષનો પ્રવાસ પ્રોફેસર બ્રાઉન લખે છે જ્યારે રવઝતુસ્સફા, હબીબુસ-સિયર અને દબિસ્તાનુલ -મઝાહિબમાં લખેલું છે કે હકીમ નાસિર ખુસરૂ સાત વર્ષ સુધી મિસરમા સ્થાઇ રહયા હતા. તેઓએ વિશ્વવિખ્યાત "જામએ અઝહર" મા ઇસમાઇલી ફિલસફીનો અભ્યાસ કર્યો હતો. "દારૂલ-હિકમત" મા પણ તેઓએ દાખલ થઇ બહોળું વાંચન કરી ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. દાઇઉદ-દુઆત, ખાજાએ મઠૌયિદ સાથે સંપર્ક સાધી તેઓ ઘણીવાર ચર્ચા કરતા હતા; કારણ કે દાઇઉદ-દુઆત ખાજાએ મુઐયિદ હકીમ નાસિર ખુશરૂના ઉસ્તાદ-શિક્ષાગુરૂ હતા. મહાન ઇતિહાસવેત્તા મિકેઝી અને અન્ય ઇતિહાસવેતાઓના કથન અનુસાર બની ફાતિમી ખલીફાઓના શાસનકાળમાં ઇસમાઇલી ધર્મપ્રચાર કાર્યના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક પણ ખાજાએ મુઐયિદ હતા. ઇસમાઇલી ધર્મ અંગિકાર કરનારા લોકો પાસેથી "અહદ" લેનાર તરીકેની પદવિએ તથા ઇમામે ઝમાનની પવિત્ર હુજુરમા નવા મુરીદને પેશ કરવાનું કાર્ય કરનાર પણ તેઓજ હતા. હકીમ નાસિર ખુસરૂએ જેને "મજલિસુલ-હુકમા" નું નામ આપ્યું છે, તે મંડળીના સરનશીન તરીકે પણ તેઓ હતા. એના માટે ઇતિહાસકાર મિકરેઝીએ તેમની પ્રશંસા પણ કરી છે. મિકરેઝીના જણાવ્યા પ્રમાણે એ પદવિ માટેનો પોશાક પણ ખાસ ન્યાયાધીશના જેવોજ ઝભાવાળો હતો. ખાજાએ મુઐયિદને નાસિર ખુસરૂએ "દ્વારપાળ" (દરબાન) ની ઉપમા આપી છે, તેમના હાથ નીચે જ્ઞાની અને અનુભવી બીજા બાર "નકીબો" હતા. મિસર, શામ અને બની ફાતિમીના સઘળા રાજ્ય વિસ્તારમાંના શહેરમા તેમનો એક પ્રતિનિધિ (નાયબ) રહેતો હતો. સારાંશ નાસિર ખુસરૂને ઇસમાઇલી ફિલસૂફીનું ઊંડું જ્ઞાન શિખવનાર એ ખાજાએ મુઐયિદ હતા. પરંતુ નાસિર ખુસરૂને વકતા તરીકે બહાર લાવનાર, હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના એક વઝીર અબુ નસ્ત્ર સદકા ઇબ્ને યુસુફ હતા.

નાસિર ખુસરૂ "દાઇઉદ-દુઆત" મુકરર થયા

હકીમ નાસિર ખુસરૂએ આ રીતે મિસરમા ઇસમાઇલી દાઇઓ અને નકીબો મારફતે ઇસમાઇલી ધર્મની ફિલસૂફી અને તત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો. ઇતિહાસકાર ઓલિયરીના દર્શાવ્યા પ્રમાણે હકીમ નાસિર ખુસરૂ કેરોમા બે કે ત્રણ વરસ રહયા પછી તેમને ઇસમાઇલી ધર્મની 'ખાસ' મંડળીના ઊંચા તબકકામાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. (૧) પ્રોફેસર બ્રાઉન જણાવે છે કે નાસિર ખુશરૂ મિસરમાં બે કે ત્રણ વર્ષ રહયા, એ યાદગાર સમયને, તેઓએ પોતાના જીવનકાળના 'સૌથી શ્રેષ્ટ કાળ' તરીકે ગણ્યો છે, કારણ કે નાસિર ખુસરૂ, બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના રાજયના સુંદર વહિવટ, ન્યાય અને જાહોજલાલીથી પરિચિત થયા હતા. એટલુંજ નહિ પણ તેઓને ઇસમાઇલી ધર્મના ગૂઢવાદમાં પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. (૨)

---

૧ હિસ્ટ્રી ઓફ ફાતિમાઇડ ખલીફાત પાનું ૧૯૯
૨ લિટરરી હિસ્ટ્રી ઓફ પરશીયા, વોલ્યુમ બીજુ પાનું ૨૨૩

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના કથન અનુસાર હકીમ નાસિર ખુસરૂ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના શાસનકાળમાં સાત વર્ષ મિસરમા રહયા હતા. તેઓ વ્યાપારી પોશાકમાં હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની હૂઝુરમાં દાખલ થયા હતા અને કેટલોક સમય પસાર થયા પછી હઝરત ઇમામ તરફથી અજમ અને ખુરાસાનના મુલકો માટે "દાઇઉદ-દુઆત" અર્થાત વડા દાઇ મુકરર થયા. નાસિર ખુસરૂ, મિસરથી વિદાય લેતા પહેલા હઝરત ઇમામ મુસ્તસિર બિલ્લાહ અ. એ તેમને ફરમાવ્યું કે : 'અમારા વડા શાહઝાદા હ. નિઝાર અમારા જાંનશીન છે"

ધર્મના પ્રચારકાર્યમાં સંકટો

હકીમ નાસિર ખુસરૂ ખુરાસાનના મુલકોમાં ઇસમાઇલી ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટેનો અધિકાર મેળવી મિસરથી પાછા ખુરાસાન આવ્યા અને ત્યા તેઓએ મિસરમા ખિલાફતની ગાદીએ બિરાજતા ઇમામે ઝમાન હઝરત મૌલાના શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની દઅવત શરૂ કરી. આ ધર્મપ્રચારના કાર્યથી ત્યાના વતનીઓ તેમના દુશ્મન બની ગયા અને તેમના પ્રાણ લેવાનો ઇરાદો કર્યો. નાસિર ખુસરૂને દુશ્મનોના આ દુષ્ટ ઇરાદાની જાણ થતા, તેઓ પહાડી પ્રદેશોમાં નીકળી ગયા અને ત્યા જઇને તેઓએ ધર્મપ્રચારનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યું. પહાડી પ્રદેશોના પ્રવાસ દરમ્યાન અનેકવાર તેમને અનાજ નહિ મળતા કંદમૂળ ખાઇને તેના પર સંતોષ રાખવો પડતો. પગપાળા પ્રવાસ કરવાથી તેમના પગોમા ફોલ્લા પડતા ત્યારે તેઓ સંબોધી કહેતા "મારા શત્રુ શું તું મને મારા માલિકની સેવાથી દૂર રાખવા માગે છે ?" આ રીતે અનેક સંકટો અને હાડમારીઓ વેઠીને વીશ વર્ષ સુધી તેમણે ખાનગી રીતે ધર્મપ્રચારના કાર્યમા ગુજાર્યાં એમના અણથક પ્રયાસોના પરિણામે પહાડી પ્રદેશોમાના મોટી સંખ્યાના લોકોએ તેમના હસ્તક ઇસમાઇલી ધર્મ અંગીકાર કર્યો. "ગૌહરે રીઝ" નામના ગ્રંથમા લખ્યું છે કે હકીમ નાસિર ખુસરૂના સદગુણોથી આકર્ષાઇને મોટી સંખ્યાના બદખશાનવાસીઓએ પણ તેમની દઅવતનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

અબ્બાસીઓનો ગભરાટ

નાસિર ખુસરૂ, બની ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મૌલાના શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની દઅવત અને ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરી રહયા હતા તે ખુરાસાનના અમીરો અને હઠધર્મીઓને ગમ્યું નહિ, એ કારણે તેઓ નાસિર ખુસરૂને હલકા પાડવાનો પ્રયાસ કરી રહયા હતા. આ પ્રચાર કાર્ય વધી પડતા ખુરાસાનના રાજ્યનું વડપણ ભોગવતા બની અબ્બાસી વંશના ખલીફા ગભરાવા લાગ્યા અને નાસિર ખુસરૂના આ ધર્મપ્રચાર કાર્યથી મોટો સમૂહ ઇસમાઇલી ધર્મ અંગીકાર કરી લેશે એવા ભયથી તેમને દેશપાર કરવામાં આવ્યા. નાસિર ખુસરૂ એક સ્થળે લખે છે :—

"હે નીલવર્ણીય આકાશના સ્વામી ! મુજ સેવક તરફથી તારી હઝારો પ્રશંસા હોજો, કયામતના દિવસે અબ્બાસના વંશજોથી મારી દાદ સચ્ચાઇથી આપજે, તથા તે ટોળીના લોકો જેઓ આલે રસુલ અને તેની કિતાબને ધાર્મિક ઝઘડા કરવા માટે કામે લગાડી છે, તેઓથી પણ મને પ.પ આપજે."

નાસિર ખુસરૂ યમગાનના પહાડોમા

ત્યાર પછી નાસિર ખુસરૂએ પોતાની ઉતરાવસ્થામાં સૈયદ સોહરાબ નામના ઇસમાઇલી ને પોતાનું કાર્ય સોંપી પોતે યમગાનના પહાડોમાં પંદર વર્ષ સુધી નિવૃત રહી ખુદાની

જીંદગીમાં તલ્લીન રહેવા લાગ્યા. તેમના સદ્‌ગુણોથી આકર્ષાઇને ઘણા લોકો એક મહાન સફી તરીકે તેમની મુલાકાત લઇ હિદાયત ગ્રહણ કરી તેમના સહધર્મી બનતા હતા.

હકીમ નાસિર ખુસરૂએ જુદા જુદા ધર્મશાસ્ત્રો અને કેટલીક ભાષાઓ ઉપરાંત જ્યોતિ-શાસ્ત્ર અને ખગોળશાસ્ત્રનો પણ ઊંડો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ પોતાના સમયની કેવળ એક સુશિક્ષિત વ્યકિત તરીકેજ નહિ પરંતુ એક અસાધારણ બુધ્ધિશાળી અને મહાન વ્યકિત તરીકે પ્રખ્યાત હતા. જગતના મહાન વિદ્વાન સાહિત્યકારો અને ઇતિહાસકારો આજે પણ એમના પ્રત્યે અદભૂત માન દર્શાવે છે. જો કે તેમણે પોતે પોતાની કૃતિઓમા જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે તેમણે આટલી કમાલિયત પ્રાપ્ત કરી હોય તો તે ફકત હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની ખિજમતના પ્રતાપેજ હતી.

ઇતિહાસકાર હાજી ખલીફાના કાળનિર્ણય અનુસાર હકીમ નાસિર ખુસરૂની વફાત હિજરી સન ૪૮૧ મા "યમગાન" ખાતે થઇ હતી. આ ઉપરથી તેમની વય ૮૭ વર્ષની થઇ હોવાનું જણાય છે.

વિદ્વાન દાઇ સૈયદ સોહરાબ

ખુરાસાનના વડા દાઇ હકીમ નાસિર ખુસરૂના બહેનના પુત્ર સૈયદ સોહરાબ પણ એક મશ-હુર ઇસમાઇલી દાઇ હતા. તેમણે પોતાના મામા નાસિર ખુસરૂના સહવાસમા રહીને પવિત્ર ઇસ-માઇલી મઝહબનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. યમગાન પ્રગણામા હકીમ નાસિર ખુસરૂ ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરતા હતા તે વેળા સૈયદ સોહરાબ તેમના એક સહયોગી હતા. મામાના સમાગમમા રહેવાથી તેમના જ્ઞાન અને બુધ્ધિમા ભારે વૃધ્ધિ થઇ હતી, એટલું જ નહિ પણ તેમના સ્નેહભર્યા સહવાસે સોહરાબના હૃદય પર ઊંડી અસર કરી હતી. બની ફાતિમીઓના કીર્તિસ્થંભ તરીકે સમગ્ર જગતમા પ્રસિધ્ધ થએલ "જામ્એ અઝહર" યુનિવર્સિટીમાં દાઇ સૈયદ સોહરાબે ઉચ્ચ કેળવણી સંપા-દન કરી "ગ્રેજયુએટ"–પદવિધારી પણ થયા હતા. આ શિક્ષણ મેળવ્યા પછી ત્રણ વર્ષ સુધી તેમણે ધર્મપ્રચાર કાર્યને લગતું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું. ત્યાર પછી તેમણે "સહિફતુન નાઝિરીન" નામનું એક પુસ્તક લખવાનું શરૂ કર્યું. ગૂંચવણભર્યા પ્રશ્નોના ઉકેલ કરવામા તેમના વિદ્યાગુરુ હકીમ નાસિર ખુસરૂ તેમને સહાયતા આપતા હતા. યમગાન પ્રગણામાં નાસિર ખુસરૂ, હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના "દાઇયુલ–કબીર" અર્થાત વડા દાઇનો દરજજો ભોગવતા હોવાથી, પોતાના અધિકારોની રૂએ તેઓએ હ. ઇમામની કૃપા વડે સોહરાબને દાઇ તરીકેની પદવિ આપી, ધર્મપ્રચારનું કાર્ય સોપ્યું હતું. મધ્ય અશિયામાં નાસિર ખુસરૂએ જે ઇસમાઇલી ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરી સંખ્યાબંધ લોકોને ધર્મમા દાખલ કર્યા હતા, તેમા અમુક અંશે દાઇ સૈયદ સોહરાબનો પણ ફાળો છે.

સૈયદ સોહરાબને ધર્મપ્રચાર કાર્ય માટે જુદા જુદા સ્થળોએ મુસાફરી કરવી પડતી હોવાથી, તેઓ લાંબા સમય સુધી હકીમ નાસિર ખુસરૂની મુલાકાત પણ લઇ શકયા નહોતા. હકીમ નાસિર ખુસરૂની વફાત સમયે, સૈયદ સોહરાબ ધર્મપ્રચાર માટે પ્રવાસ પર ગયેલા હોવાથી તેઓ હકીમ નાસિર ખુસરૂની અંતિમ મુલાકાત પણ લઇ શકયા નહોતા. પરંતુ હકીમ પોતાની વફાત પહેલા પોતાનું જગપ્રસિધ્ધ "વજહેદીન" નામનું પુસ્તક, દાઇ સૈયદ સોહરાબને "મહોબતની યાદ" તરીકે ભેટ આપવાની વસિયત કરી ગયા હતા.

હકીમ નાસિર ખુસરૂની વફાત બાદ દાઇ શૈયદ સોહરાબે યમગાનના પ્રગણામા ધર્મપ્રચારનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું હતું. આ દરમ્યાન તેમને અનેક સંકટોનો સામનો પણ કરવો પડતો, એટલું જ નહિ પણ કેટલીક વખતે પ્રાણનો ભય ઊભો થતા, જંગલોમા અને નાના નાના ગામડાઓમાં વસવાટ કરી, જીવન ટકાવવા ખાતર જંગલના કંદમૂળ ઉપર નિર્વાહ ચલાવવો પડતો હતો. દાઇ શૈયદ સોહરાબ આ પ્રમાણે અનેક સંકટો વેઠી ત્રીસ વર્ષ સુધી ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કર્યા બાદ અવસાન પામતા, નાસિર ખુસરૂની આરામગાહ પાસે તેમના શબનો ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો.

મગરિબ (આફ્રિકા) ના રાજરંગ

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના લખવા મુજબ ઇફ્રિકિયાનો ગવર્નર મોએઝ બિન બાદિસ ઇસમાઇલીઓ સાથે બહુ સખ્તાઇથી વર્તતો હતો. તેણે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ નો ખુત્બો કઢાવી નાખી, અબ્બાસી ખલીફનું નામ ખુત્બામા ચાલુ કર્યું. વઝીર યાઝુરીની સલાહથી હ. ઇમામે, અરબના બે કબીલા "રોઅબા" અને "રિયાહ" વાળાને હાથમા લઇ, મોએઝ બિન બાદિસની પાછળ છોડી મૂકયા. હિજરી સન ૪૪૩ મા એ બે કબીલાવાળા અરબોએ પાછળથી પોતાની સંખ્યા વધારીને ટ્રાબ્લીસ ફતેહ કર્યું અને કયરવાનથી ત્રણ મંજલ પર આવેલા "જરદાન" આગળ તેઓના ત્રણ હજારના લશ્કરે મોએઝે ઇબ્ને બાદિસના સાઠ હજારની સંખ્યાવાળા લશ્કરને કુશળતાથી સખ્ત હાર આપી, "બાજા" કબજે કર્યું. હિજરી સન ૪૪૭ મા કયરવાનમા એ અરબ કબીલાવાળાઓએ પ્રવેશ કર્યો. મોએઝ ઇબ્ને બાદિસ "મહેદિયા" ભણી નાસી છૂટયો અને ત્યા હિજરી સન ૪૫૬ મા મરણ પામ્યો. તેની જગ્યાએ તેનો પુત્ર તમીમ સિંહાસને આવ્યો. તેણે હિજરી સન ૪૭૦ મા અરબોને હરાવી કયરવાનમાંથી હાંકી કઢાડયા તેમજ અન્ય કેટલાક ઇલાકા સર કર્યા. હિજરી સન ૪૮૦ મા અરબોથી શહેરને મુકત કરી તે સ્વતંત્રપણે હકુમત કરવા લાગ્યો. એના અવસાન પછી એનો પુત્ર યાહ્યા હાકમપદે આવ્યો જેણે ઇફ્રિકિયામાં ફરી પાછો બની ફાતિમી ખુત્બો ચાલુ કર્યો. સિસિલી–સકલિયાના ખ્રિસ્તિ બાદશાહ "રોજરે" હિજરી સન ૪૫૩ મા "મહેદિયા" જીતી લીધુ ત્યા સુધી બની ઝિરીના રાજવી યાહ્યાએ ચાલુ કરેલો બની ફાતિમી ખુત્બો એકધારો ચાલુ રહ્યો હતો.

હલબમાં ફરી બળવો–મોએઝ–દૌલા શરણે

હિજરી સન ૪૪૦ મા હલબવાસીઓએ બળવો જગાડયો અને હલબ પોતાના તાબે કર્યું હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ને આ બિનાની જાણ થતા બળવો સમાવવા એક સૈન્ય મોકલાવ્યુ આ સૈન્ય હલબની સરહદ પાસે પહોંચ્યુ તે વખતે ધોધમાર વરસાદ પડયો અને રેલમા કેટલાક સૈનિકો તણાઇ ગયા, તેમની લડાયક સામગ્રી પણ બરબાદ થઇ ગઇ જેથી સૈન્ય પાછું મિસર ખાતે આવ્યું અને નવી તૈયારી કરીને ફરીવાર ફાતિમી લશ્કર હલબ પર ચઢાઇ લઇ ગયું, જેથી શહેરનો બની બેઠેલો રાજ્યકર્તા હારી જતા નાસી છૂટયો. એ રીતે ફરીથી હલબ બની ફાતિમી ખલીફના કબજે આવ્યું. હિજરી સન ૪૪૧ મા ૩૦ હજાર સૈનિકોનું બનેલું ફાતિમી લશ્કર દમિશ્ક સર કરવા મોકલવામાં આવ્યું અને તેના પરિણામે મોએઝુદ–દૌલા શરણે આવ્યો. તેણે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ને ૪૦ હજાર દીનારનું નજરાણું ધરીને જેરા શહેરમા પોતાનો નિવાસગૃહ રાખ્યો.

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ મોએઝુદ-દૌલાને સત્તા પર સ્થિર કર્યા પછી તેણે યુનાની શહેનશાહબાનુ "થિઓડોરા" અને અબ્બાસી ખલીફની દરબારમાંના સુલતાન તુઘરિલ બેગ સલજુકી સાથે પોતાનો પરિચય વધાર્યો. હિજરી સન ૪૪૯ મા તેણે હલબના બદલામાં બૈરૂત, અક્કા-એકર અને જુબૈલ લીધા અને હલબમાં ફરીથા બની ફાતિમી ગવર્નરો સત્તા પર આવ્યા. કેટલાક વખત પછી મહમુદે પોતાના કાકા સામે જંગ કરી ગ્રીકોની સહાયથી હિજરી સન ૪૫૭ મા હલબ પાછું સર કર્યું અને સુલતાન અલ્પ અરસલાનના નામની પ્રજા પાસેથી બયઅત લીધી. આ ગોઠવણ હલબની પ્રજામા ઘણી અપ્રિય થઇ પડી. હલબના ઇસમાઇલી પ્રજા-જનોને આથી ખેદ થયો અને તેઓ જાહેરમાં અસંતોષ વ્યક્ત કરતા રહયા.

વઝીર અલ-યાઝુરીની રાજનીતિ

હિજરી સન ૪૪૨ મા એક નાવિકનો પુત્ર અલ-યાઝુરી નામનો શખ્સ બની ફાતિમી ખલીફનો વઝીર નિમાયો. તે જાફાની નિકટમા આવેલા 'યાઝુર' નામના ગામડાનો રહેવાસી હતો. તેણે આઠ વર્ષ પર્યંત દ્રઢતાથી પ્રધાનપદ ભોગવ્યું તે ઉમંગી અને સુધારક વૃત્તિનો હતો. પોતાના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં તે નિખાલસપણે ઘણા અખતરા કરતો હતો, તેમા નિષ્ફળ પણ જતો હતો, છતા સચ્ચાઇ તેને આંચ આવવા દેતી નહિ. લોકહિતની દિશામા તેણે પહેલું પગલું એ ભર્યું કે રાજકોઠારમાંનું સઘળું અનાજ ચાલુ ઓછા બજાર ભાવે વેચી નાખ્યું જેથી બજા-રમા ભાવ ગગડી ગયા. આ પગલાથી રાજ્યની મહેસૂલમાં ભારે ખોટ આવી અને એથી પણ ગંભીર પરિણામ પાછળથી નીલના પાણી સુકાઇ જતા દુકાળ પડયો તે દરમ્યાન આવ્યું. પ્રજાજનોની થઇ પડેલી વિષમ સ્થિતિને પહોંચી વળવા ગ્રીક બાદશાહ કોન્સટન્ટાઇન મોનોમેકોસ પાસેથી ૨૦ લાખ બુશલ અનાજ મેળવવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી, જેથી પરિસ્થિતિમાં તાત્કાલિક સુધારો થયો અને કેટલોક સમય સુધી જરૂર પડતા મોસમોમા મદદ મળતી રહી. હિજરી સન ૪૪૭ માં કોન્સટન્ટાઇનનું મરણ થતા સુધી બની ફાતિમી અને ગ્રીકો વચ્ચે સારી ઐકયતા રહી પરંતુ રાણી થિઓડોરાના અધિકારપદે આવ્યા પછી બની ફાતિમીઓ સાથે કડક વ્યવહાર રાખવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો, તેથી મિત્રાચારીના કરારનું સ્વરૂપ બદલાઇ ગયું વળી દરેક વર્ષે મિસરમાં દુકાળ પડે તેવું તો કાઇ નહોતું પણ ગ્રીક રાણીની શરતો અનુસાર કરાર તો હંમેશ માટે બંધન-કર્તા થઇ પડે તેમ હતું. આ વિચાર કરી ફાતિમીઓએ થિઓડોરાને કાંઇ મચક આપી નહિં જેથા બહારથી આવતું અનાજ બંધ પડી ગયું, બલ્કે અન્તાકિયાની નિકટમાંની ફાતિમી પ્રજાની સતામણી પણ થવા લાગી.

ખ્રિસ્તીઓ પ્રત્યેનું વલણ

બીજા વર્ષે નીલમા પૂરતા પાણી આવ્યાથી વઝીર યાઝુરીએ છૂટથી ખરીદી કરી અને તે ... પણ જરૂર પડે તો કામ લાગે એવા આશયથી અનાજના કોઠાર ભરી રાખ્યા તેની સાથે સાથે મૂડીદારો ઊભો પાક ન લઇ લે અને બજાર ઘટી જવાથી વેપારી સસ્તે ભાવે લઇને કાપણી ન કરે, તેના માટે આવશ્યક પગલા ભર્યા, જેથી ભૂતકાળમા ભાવ ખાનારાઓના હાથે ખેડૂતોને ઘણું ખમવું પડયું હતું, તેમાથી બચી ગયા. બીજી બાજુ ખ્રિસ્તીઓ સાથેનું તેનું વર્તન સખત હતું. પરંતુ મહેસૂલ વેરા વસુલ કરનારાઓ પર લોકોના નારાજી ઉતરે એ સ્વભાવિક છે. છતાં એ કબૂલ કરવું જોઇએ કે રાજયની આમદાની માટેની તેની કાળજી અને લાગણી તેમા જણાઇ

આવે છે કારણ કે પ્રથમ બની ફાતિમા રાજ્યઅમલ હેઠળ જે સંગીન વ્યવસ્થા મહેસુલના બારામાં દાખલ કરવામાં આવી હતી તે બંધારણ હવે ઢીલું પડી ગયું હતું. જો કે ખુદ યાઝુરીએ પોતાના હોદ્દાની રૂએ મળતા નિયમિત દરમાયાથી એકઠું થઇ શકે તે કરતા પણ અનહદ વધુ દ્રવ્ય ભેગું કર્યું હતું તો પણ એક રીતે કહેતા યાઝુરી એક ભલો અને સારો રાજવહીવટ કરનારો ગણાવવો જોઇએ. ખ્રિસ્તીઓ સામેના તેના કડક પગલાઓમાંનું એક પેટ્રીયાર્ક ક્રિસ્ટોડોલસને કેદમાં પુરવાની ઘટના પણ ગણાય. ઇતિહાસકાર ઓલિયરી કહે છે કે એમા કોમીભેદ કે લાગણી જેવું જરાએ જણાતું નહોતું છતા આ બિનાને કેટલાક ઇતિહાસકારોએ ધાર્મિક અસહિષ્ણુતા અને અત્યાચાર તરીકે વર્ણવી છે.

હિજરી સન ૪૫૦ મા યાઝુરી મરણ પામ્યો તેના પર રાજદ્રોહી તરીકેનો આક્ષેપ મૂકવામાં આવ્યો કે બગદાદના ખલીફાઓ સાથે તે ખાનગીમા પત્રવ્યવહાર ચલાવે છે, પરંતુ ખરું કારણ તો એ હતું કે, રાજ્યના દ્રવ્યમાંથી તેણે ઉચાપાત કરી અઢળક સંપતિ એકઠી કરી હતી. અંતે ઝેરના પરિણામે તેનું મૃત્યુ નીપજયું હતું.

રાજનીતિજ્ઞ બસાસીરીની બહાદુરી-અબ્બાસી ખલીફ કેદખાનામાં

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના ઉલ્લેખ અનુસાર હિજરી સન ૪૫૦ મા હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના શાસનકાળમાં સૌથી વધારે મહત્વનો એક બનાવ બન્યો હતો જેનું મુખ્ય પાત્ર બસાસીરી નામનો એક તુર્કી હતો. ઇબ્ને ખલિકાનના કથન પ્રમાણે બસાસીરી બગદાદના તુર્કી સૈન્યનો જનરલ હતો. એહવાઝના બુવેહી બાદશાહ બહાઉદ-દૌલા ઇબ્ને ઇઝદ-દૌલાનો તે એક ગુલામ હતો અને બગદાદના અબ્બાસી ખલીફની દરબારમાં તેના નાયબ તરીકે રહેતો હતો. તેનું પુરૂ નામ અબુલ હાશિમ હારિસ અરસલાન ઇબ્નુલ બસારીર અતુર્કી હતું.

ઇતિહાસકાર મસઉદી કૃત "મુર્રૂવજુઝ-ઝહબ" પરથી જણાય છે કે બસાસીરીને પ્રથમ અબ્બાસી ખલીફ અલ મોઅતસિમની નોકરીમાં રાખવામાં આવ્યો હતો, ત્યારપછી બગદાદના ખલીફ કાયમે ૪,૦૦૦ તુર્કી સૈન્યનો તેને જનરલ બનાવી સર્વોપરી સતા આપી હતી તથા ઇરાક અને ખુઝીસ્તાનના ખુત્બામાં તેનું નામ ભણવાની આજ્ઞા કરી હતી. પરંતુ બસાસીરી શિયા હતો અને ખલીફના વઝીર રઇસુર ઉસા સાથે મતભેદ પડતા તેને ખલીફના હુકમથી કાઢી મૂકવામા આવ્યો, જેથી તે તેના નિકટના સંબંધી નુરદ-દૌલા દુબેશ પાસે "મહિલ્લા" મા આવ્યો. પરંતુ તુઘરિલે બસાસીરીને હાંકી કાઢવા માટે દુબેસ પર દબાણ કરતા ત્યાથી તે "રહેબા" મા આવ્યો, કારણ એ સાહસિક વીરનરને હવે લાગ્યું કે બની ફાતિમીઓની નવાજિશો મૌજુદ હોવા છતા અબ્બાસી પર આધાર રાખવા કરતા બની ફાતિમીઓની શરણમા રહી સ્વતંત્રપણે કાઇ કરી બતાવ જોઇએ. આ વિચારોથી પ્રેરાઇને તેણે પોતાની નીતિ બદલી નાખી અને ફાતિમી ખલીફ હ. ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની તાબેદારી સ્વીકારી. ટૂંક મુદતમા હ. ઇમામે તેને "રહેબા"... ગવર્નર બનાવ્યો. હિજરી સન ૪૪૮ ના સવ્વાલ માસમા બસાસીરી અને દુબેશે મળીને "મોસલ" ના વાલી કુરેશ બિન બદરાનને "સન્જર" મુકામે પરાજિત કર્યો. હવે કુરેશ પણ આ બન્ને સાથે મળી ગયો. આ ત્રણે રાજદ્રોહી શખશોએ બની ફાતિમીનું વડપણ સ્વીકારી "મોસલ" ના ખુત્બાહત. ખાનામાં હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના નામનો ખુત્બો ભણાવ્યો.

હિજરી સન ૪૫૦ મા તુઘરિલ બેગે પોતાના ભાઇ ઇબ્રાહિમ નિયાલનો બળવો દબાવી દેવા માટે હમદાન ભણી કૂચ કરી. આ દરમ્યાન બસાસીરીએ અબ્બાસી ખલીફ સામે બળવો જગાડી બગદાદ ફતેહ કરી, અબ્બાસી ખલીફ કાયમને કેદ કરીને રઇસુર્રઉસા (વઝીર) ને દેહાન દંડ આપ્યો અને અબ્બાસી ખીલાફતના ચિન્હ સમા લેખાતા, જામો, અમામો અને સુવર્ણ સિંહાસન ફેરો મોકલાવી, બગદાદને ફાતિમીઓની સત્તા તળે મૂકી, હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નો ખુત્બો બગદાદમાં ચાલુ કરી દીધો. આ બહાદૂર બસાસીરીની બગદાદ પરની અજોડ ફતેહની આ ઇતિહાસિક ઘટના છે.

બરાબર એક વર્ષ પછી, હિજરી સન ૪૫૧ મા તુઘરિલ બેગ બગદાદ આવી પહોંચતા બસાસીરી સાથે યુધ્ધ કરી તેને કુફા પાસે હરાવ્યો અને અબ્બાસી ખલીફ કાયમને છોડાવીને ફરીવાર તેને બગદાદના સિંહાસને બેસાડયો. તુઘરિલ બેગના સૈનિકોએ હિજરી સન ૪૫૧ મા ઝીલહજની તા. ૧૫ મીને ગુરુવારે બસાસીરીનો વધ કર્યો અને તેનું મસ્તક આખા બગદાદમાં ફેરવવામાં આવ્યું, તેમજ તેનું શરીર શૂળી પર ચઢાવી "નુબા" ના દ્વાર પાસે લટકાવવામાં આવ્યું. આવી જબરી સત્તા ધરાવનાર બસાસીરી ઉપર તુઘરિલ બેગ સલજુકીએ આ વિજય મેળવવાથી અબ્બાસી ખલીફે તેને સુલતાનની નામસંજ્ઞા અને રૂકનુદ્દ-દોલાનો ખિતાબ આપી, જે ઇસ્લામી દેશોમા અબ્બાસી ખલીફના નામની આણ હતી, તે સઘળા મુલ્કોની સંપૂર્ણ હકુમત તેને સોંપી દીધી. જ્યારે અબ્બાસી ખલીફ કાયમે તુઘરિલની ભત્રીજી અરસલાન ખાતુન બિન્તે દાઉદ સાથે લગ્ન કર્યાં, વળી તેણે પોતાની પુત્રી સૈયદાના લગ્ન તુઘરિલ સાથે પણ છૂપી રીતે કરાવી આપ્યા હતા.

અબ્બાસીઓએ બનાવેલી ખોટી વંશાવળી–યમનમાં ઇમામનો ખુત્બો

"રવઝતુસ્સફા" મા નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે હિજરી સન ૪૪૬ મા એક સિતારો આકાશ પર એવો ઉગ્યો હતો કે જેનું તેજ ચંદ્રમા જેવું હતું. તેના તેજસ્વી કિરણોથી ઘણા દેશો પ્રકાશિત થઇ ગયા અને તેની રોશની ઘણા લાંબા સમય પ્રર્યંત રહેવાથી લોકો ઉપર સંકટ આવી પડયું છે એમ કેટલાકો માનવા લાગ્યા. હિજરી સન ૪૬૦ મા "જમાદીલ–અવ્વલ" ની તા. ૧૨ મીના દિને મિસર અને તેની અતરાફના મુલ્કોમા મોટો ધરતીકંપ થયો, જેથી સમુદ્રના તળીએ રહેતા માછલીઓ સુધ્ધા ઉછળીને બહાર આવી પડી અને ઘણા લોકો અન્નવસ્ત્ર વિનાના થઇ પડયા. હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ લોકોને મદદ કરવા ઉદાર દિલે પુષ્કળ ધનદોલતની નવાજિશ કરી. આ આવી પડેલી આફતના સમયમા ઉદારતા પ્રજા માટે બહુ રાહતરૂપ થઇ પડી હતી.

એજ વર્ષમા રાજદ્વારી હરીફાઇના પરિણામે અબ્બાસી ખલીફની સૂચનાથી બની–ફાતિમી ઇમામોની એક ખોટી વંશાવળી તૈયાર કરવામાં આવી, જેમા અલવીયો મઘરિબ અને મિસરના રાજ્યકર્તા છે, પરંતુ તેઓ બની–ફાતિમી હોવાનો દાવો કરે છે તે જૂઠો છે, બલ્કે તેઓનો વંશ, મજુસીઓથી જઇ મળે છે, એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. બની અબ્બાસના લાગતાવળગતાઓએ આ લખાણ પર સહીઓ કરી હતી અને તેની નકલો દેશપરદેશ મોકલવામાં આવી હતી.

"આસારે મુહમ્મદી" નામના ઇતિહાસમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ ખોટી વંશાવળી યમનના હાકિમ અલી ઇબ્ને મુહમ્મદને મળતા તેણે અબ્બાસી ખલીફના આ કાર્ય પ્રત્યે તિરસ્કાર દર્શાવી

તેના કાગળો ફાડી નાખ્યા અને હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની તાબેદારી કબૂલ રાખી, અબ્બાસી ખલીફાઓના નામ યમનની ઇબાદતગાહોના ખુત્બામાંથી કહાડી નાખીને બની-ફાતિમી ઇમામનું નામ દાખલ કર્યું. બની ફાતિમીનો પ્રભાવ એ રીતે દિવસે દિવસે વધતો જતો હતો. હરમ શરીફમા "ખાનાએ કાબા" માંથી કાળા રંગનો અબ્બાસી પરદો કહાડીને બની ફાતિમીનો સફેદ રંગનો પરદો નાંખવામા આવ્યો હતો, જેના પર હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નું મુબારક નામ નકશ કરવામાં આવ્યું હતું.

મિસરમાં સાત વર્ષનો ભયંકર દુષ્કાળ

હિજરી સન ૪૬૦ થી ૪૬૭ સુધી મિસરમાં સાત વર્ષ પર્યંત ચાલુ સખ્ત દુકાળ પડવાથી ઘણા પ્રજાજનો ભૂખતરસથી મરી ગયા. કેટલાકો દેશત્યાગ કરી નાસી ગયા. ઉત્તર અને દક્ષિણમાં બળવાખોરોનું બળ હોવાથી બહારની દુનિયા સાથેનો મિસરનો સંબંધ કપાઇ ગયો. લોઅર મિસરમાં બરબરોએ જાણી બુઝીને કરેલી લૂંટફાટથી સ્થિતિ વધુ કપરી બની. દેશભરમાં અશાંતિ ચાલુ થઇ ગઇ, પુલો અને નહેરોના બાંધકામ ભાંગી નાખવામાં આવ્યા. દુશ્મનો પાટનગર અને આજુબાજુના પ્રદેશ કબજે કરવાની દરેક યુકિતઓ શોધી રહયા હતા. એ માટે પ્રજાને ભૂખે મારવાનો તેમણે ઇલાજ શોધી કહાડયો. પ્રજાનો મોટો ભાગ બેકાર થઇ પડયો હતો. ધંધોરોજગાર તૂટી પડયા હતા. મોટા મોટા તવંગરો પણ મોહતાજ થઇ પડયા હતા. રાજમાતાએ પણ પોતાના કુટુંબીઓ અને બાનુઓ સાથે ફેરાથી જતા રહીને બગદાદમાં આશરો લીધો હતો. આ આફત દરમિયાનજ દેશમા મરકી ફાટી નીકળી, જેથી મરણનું પ્રમાણ ઘણું વધી ગયું. પ્રજાજનોના મરણથી મહોલ્લાના મહોલ્લા ખાલી થઇ ગયા. બીજી તરફ સૈન્યને પગાર ચૂકવતા રાજ્યનો ખજાનો પણ પૂરો થઇ ગયો, જેને અંગે મહેલમાં રાખેલી કળાકૃતિઓ અને અમૂલ્ય વસ્તુઓ સઘળી વેચી નાખીને જે કાઇ રકમ ઉપજી તે પ્રજાના બચાવ અર્થે ખર્ચી નાખવામાં આવી. એક સમયે ત્રણ લાખ દીનારની કિમ્મતના લીલમ પાંચ સોમા એક તુર્કીએ ખરીદ કરી લીધા. ૭ લાખ દીનારના ઝવેરાત દર દાગીનાઓ ફકત વીશ હજાર દીનારમા વેચાણા; આ પ્રકારે ફકત એકજ પખવાડીઆમાં ત્રણ કરોડ દીનારની ૪૩૦ વસ્તુઓ તુર્કી લશ્કરને પગાર ચૂકવવા માટે વેચવી પડી હતી. ખ્વાજાઓનો સંગ્રહ આશરે સિંતેર-એંસી હજારની કિંમતનો, એક મૂર્ખ માણસે દેવતા નાખવાથી સળગી ગયો. આ બધામા કદી ન પૂરી શકાય એવી નુકશાની ગઇ હોય તો તે ગંજાવર લાઇબ્રેરીની કહી શકાય. જેમા જગતની સઘળી વિદ્યાઓ અને ઉત્તમ પ્રકારના સાહિત્ય અને શાસ્ત્રોના આશરે એક લાખ પુસ્તકોનો ભંડાળ હતો. જેમા નામાંકિત લેખકોના લખેલા હસ્તલિખિત ગ્રંથોનો પણ સમાવેશ થાય છે. અરબી લુગાતની ૩૦ નકલો પણ હતી. મહાન ઇતિહાસવેતાઓએ લખેલા પુસ્તકો પણ સાથે હતા. આ સઘળા તુર્કી લશ્કરને પગાર ચૂકવવા માટે વેંચી નાખવા પડયા હતા અથવા લૂટાઇ ગયા હતા. તંત કે ઇતિહાસકાર લેન-પુલના જણાવ્યા પ્રમાણે હ. ઇમામની ખાનગી લાઇબ્રેરીના પુસ્તકો બચી જવા પામ્યા હતા. કેટલાક પુસ્તકો બહારગામ પણ મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા. બની ફાતિમીઓ સાહિત્ય પ્રત્યે કેટલો ચાહ ધરાવતા હતા તેનો ઉલ્લેખ કરતા એજ ઇતિહાસવેતા જણાવે છે કે ગમનાક તબાહી થઇ છતા બની ફાતિમીઓએ એટલા બધા પુસ્તકો પુનઃ એકઠા કરી લીધા હતા. આ દરમ્યાન નાસિરૂદૌલા કેરો ઉપર હુમલો લઇ આવ્યો, જેનો બચાવ તુર્કી સૈન્યે કર્યો હતો. આ સમયે મિસરનો થોડો ભાગ આગ લાગવાથી બળી ગયો હતો.

બદ્ર જમાલીના હાથમાં સત્તાના સુત્રો–મિસરમાં પુનઃવ્યવસ્થા અને આબાદી

"આસારે મુહમ્મદી" ના નિર્દેશ મુજબ એ પ્રકારે સંજોગો અંતિમ હદે પહોંચ્યા પછી હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ સુરિયાના હાકિમ બદ્ર જમાલી ભણી એક ફરમાન રવાના કરી તેને સત્વર હાજર થવા કહેવામાં આવ્યું. હુકમ મળતા વેંતજ બદ્ર જમાલી હઝરત ઇમામની હુઝુરમા આવી પહોંચ્યો. તેનું આગમન ખાનગી રાખવામાં આવ્યું હતું. હ. ઇમામ સાથેની મુલાકાત પછી હઝરત ઇમામે બદ્ર જમાલીની વડા પ્રધાન તરીકે નિમણુંક કરી. તેણે શામથી પોતાનું અંગરક્ષક લશ્કર બોલાવી મંગાવ્યું. ઇતિહાસકાર ઓલિયરીના લખવા મુજબ તેણે સૌથી પહેલું કામ કેરોના તુર્કી ગવર્નર "ઇલ્ડેગુઝ" ને બંદીવાન બનાવવાનું કર્યું. આથી લશ્કરી જોહુકમી પર અંકુશ બેઠો અને તુર્ક સૈન્યે બદ્ર જમાલીનો સત્કાર કર્યો. તે પછી તેણે બેવફા તુર્કી આગેવાનોને મંત્રણાના બહાને પોતા પાસે તેડાવ્યા અને તે દરેકનો વધ કરાવ્યો. પરિસ્થિતિને અનુસરી આ રીતે તેને સખ્ત હાથે કામ લેવું પડયું હતું આ રીતે બદ્ર જમાલીએ લશ્કરી દોર પર પોતાનો અંકુશ બેસાડયો. તેની આ કામગીરીથી હઝરત ઇમામે "વઝીર–ઉસ–સયફ–વલ–કલમ" નો માનવંતો લકબ તેને અર્પણ કર્યો. આ ઉપરાંત "કાઝીયુલ–કુઝઝાત" અને "દાઇઉદ–દુઆત" ની પદવી પણ તેને અર્પણ કરી. આ રીતે થોડા વખતમાં કેરોની રાજ્યવ્યવસ્થા ફરી અસલ સ્થિતિ પર આવવા માંડી.

તે બાદ બદ્ર જમાલી સૈન્ય સહિત લોઅર મિસર ભણી રવાના થયો અને માર્ગમા જે લૂંટમાર અને અંધેર ચાલી રહયા હતા તેને ફરી દુર કરી સિંકદ્રિયા પાસે આવી લાગ્યો, જ્યા થોડી વિરુધ્ધતા થઇ; તેનો તેને મુકાબલો કરવો પડયો. અંતે એ શહેર પણ હ. ઇમામને શરણે આવ્યું. હિજરી સન ૪૬૭ સુધીમા કેરોના મોટા ભાગમા–લોઅર મિસરમાં શાંતિ ફેલાવા પામી. ત્યારપછી હિજરી સન ૪૬૮ મા બદ્ર જમાલીએ અપર ભણી કૂચ કરી અને ત્યાંના સુદાની લશ્કરને વિખેરી નાખવામાં તે ફતેહમંદ નીવડયો. આવી રીતે આ ભાગોમા પણ શાંતિની સ્થાપના કરવામાં આવી. અંતે બદ્ર જમાલીના પ્રયત્ન વડે મિસર ફરીથી સંગીન અને વ્યવસ્થિત બન્યું. વળી આ દરમ્યાન નીલ નદીમા બે વર્ષથી પાણીનો પ્રવાહ પણ પુષ્કળ આવતા દેશમા સુકાળ થયો. અને પ્રજા સુખમય જીવન ગુજારવા લાગી.

જામએ અઝહર" મા સુધારા વધારા–ગંજાવર લાયબ્રેરીની સ્થાપના

મિસરના ભયંકર દુકાળના સાત વર્ષ પસાર થયા પછી સર્વત્ર સુખ શાંતિ, અને આબાદીના ચિન્હો નજરે પડવા લાગ્યા કે તરતજ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ એક ભવ્ય લાયબ્રેરીની સ્થાપ્ના કરી, બની ફાતિમીઓના સાહિત્ય પ્રેમનો એક સુંદર દાખલો બેસાડયો. આ ગંજાવર લાયબ્રેરી તે વખતે જગતમા હસ્તી ધરાવતી લાયબ્રેરીઓમાં મોટામા મોટી ધારવામાં આવતી હતી. જેમા ઇસ્માઇલીઓના લખેલા પુસ્તકો મૌજુદ હતા, તેનો લાભ સર્વ લોકો છુટથી લઇ શકતા હતા, આ લાયબ્રેરીના વ્યવસ્થાપક તરીકે એક વિદ્વાન અબ્દુલ્લાહ આરિફની નિમણુંક કરવામાં આવી હતી. હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની કેરો ખાતેની લાયબ્રેરીમા એક લાખ પુસ્તકો હતા. ઉપરાંત "રય"મા પણ ચારસો ઉટો પર લાદી શકાય તેટલા પુસ્તકોની એક સુંદર લાયબ્રેરી હસ્તી ધરાવતી હતી. "દારૂલ–હિકમત" ની લાયબ્રેરીમા વીસ લાખ પુસ્તકો હતા. સિરિયાની ત્રિપોલીની લાયબ્રેરીમા ત્રીશ લાખ પુસ્તકો હતા, જેમા

પ્રયાસથી સાઠ હજાર તો ફકત કુરાને શરીફની તફસીરો હતી. (૧) "દારૂલ હિકમત" પાછળ પણ બે લાખ સત્તાવન હઝાર દીનારનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો.

ઇતિહાસકારોના કથન અનુસાર, બની ફાતિમીઓની કીર્તિસ્થંભ સમાન "જાઅએ અઝહરે" પણ આ સમયે સારી પ્રગતી કરી હતી. હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ કેળવણીની પધ્ધતિમાં અદભુત સુધારા વધારાઓ દાખલ કર્યા. પરિણામે કોલેજમા શિક્ષણ સંપાદન કરીને સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ આદર્શવાદી અને મહાન પુરુષ તરીકે બહાર આવવા લાગ્યા. આ મહાન કોલેજમાંથી ઘણા ચારિત્રવાન માણસો બહાર આવ્યા જેની કારકીર્દી ઇસ્લામી ઇતિહાસોના પાના પર સુવર્ણાક્ષરે નોંધાયલી છે.

બદ્ર જમાલીની આગમચેતી

ઇતિહાસકાર લેન-પુલના ઉલ્લેખ અનુસાર હિજરી સન ૪૬૭ મા જેરૂસલમમા સલજુકી ગવર્નર અતસીઝે પ્રવેશ કર્યા પછી તે પાંચ વર્ષ સુધી દર વર્ષે દમિશ્કને ઘેરી લેતો હોવાથી અને આજુબાજુના પ્રદેશના પાકનો નાશ કરતા રહેવાના પરિણામે તેમજ બની ફાતિમીના આંખમીંચામણીના સબબે છેવટે હિજરી સન ૪૭૨ મા દમિશ્ક શહેર તેણે મેળવ્યું. એ સમયે બની ફાતિમી કમાન્ડર-ઇન-ચીફ બદ્ર જમાલી નીલ નદીના ખિણના પ્રદેશો તાબે કરવામા રોકયેલો હતો, તેવામા "અતસીઝ શામની સરહદ ઓળંગી કેરોની સરહદ પરના "ગીઝા" અને "અલ-અરીશ" સુધી વધી આવ્યો અને તેને અટકાવવા માટે બદ્ર જમાલીએ કોશિશ કરી, પરંતુ સમજુતી નહિ થતા લડાઇ થઇ જેમા દુશ્મનોની હાર થઇ. ઇતિહાસમાં જેમ બને છે તે પ્રમાણે મિસરમા શાંતિની સ્થાપના કરીને ફાતિમી લશ્કર છૂટું થતાજ એકદમ દમિશ્કર પર ઘેરો નાખવામાં આવ્યો, પરંતુ સલજુકી સુલતાન મલેકશાહનો ભાઇ તુતુશ હિજરી સન ૪૭૪ મા આવી પહોચતા મિસરીઓને પાછા હઠી જવું પડયું. પાછળથી અબ્બાસી સુલતાન તરફથી તુતુશને શામનો વાઇસરોય નિમવામાં આવ્યો હતો.

બદ્ર જમાલીનું અવસાન-તેનો પુત્ર અફઝલ વઝીરપદે

ઓલિયરી જણાવે છે કે હિજરી સન ૪૭૮ મા તુતુશે હલબ સર કર્યું, તે પછી તેનો ભત્રીજો બર્કયારૂક તેની સામે યુધ્ધમા ઊતર્યો, જેની સામે તુતુશને કેટલાક સમય પર્યંત લડાઇઓ કરવી પડી હતી; જેમા છેવટે બર્કયારૂના સૈન્યના હાથે હિજરી સન ૪૮૬ મા તુતુશ માર્યો ગયો. આ તકનો લાભ લઇ બની ફાતિમી સેનાપતિએ દમિશ્ક પર હુમલો કર્યો જયા વાતાવરણ અનુકુળ નહિ પડતા બની ફાતિમીઓએ "તાયર" અને "અકકા" પાછા હાથ કર્યા. આ વિજય પછી બદ્ર જમાલીનું હિજરી સન ૪૮૭ મા અવસાન થયું અને તેની જગ્યાએ તેનો પુત્ર અમીર અબુલ કાસિમ અલ-અફઝલ આવ્યો.

બની ફાતિમી વડા વઝીર બદ્ર જમાલીએ ભારે કુશળતાપૂર્વક ૨૦ વર્ષ પર્યંત પ્રધાનપદ ભોગવ્યું હતું. મિસર શહેરને બહારના દુશ્મનોના આક્રમણથી બચાવવા કેરો શહેરની અગ્નિ દિશાએ "જબલ-અલ-જયુશી" નામનો એક પર્વત હતો તેના ઉપર લોખંડી બાંધકામવાળો એક કિલ્લો પણ તેમણે બંધાવ્યો હતો. આ કિલ્લામાં લડાઇના સમયમાં ઉપયોગમાં આવે તે માટે દારૂગોળો તથા હથિયારોનો એક મોટો જથ્થો રાખવામાં આવ્યો હતો.

---

૧ જુઓ હુસેન જુન "આઉટલાઇન્સ ઓફ ઇસ્લામીક કલચર" પાનું ૨૬૮

ગાઝી જોહર: બની ફાતિમી સલતનતના કમાન્ડર-ઇન-ચીફ. જેમણે મિસર ફતેહ કર્યું હતું.

દાઈ-એ-આ'ઝમ શેખ અબ્દુલ મલિક બિન અત્તાશ: જેઓ આઝરબાઇજાન અને ઇસ્ફહાનના વડા મિશનરી અને કુશળ રાજનીતિજ્ઞ હતા.

એ ઉપરાંત બદ્ર જમાલીએ કેરો શહેરના મુખ્ય ત્રણ દરવાજા, "બાબ-ઉઝ-ઝુવૈલા," "બાબ-ઉન-નસ્ર," અને "બાબ-ઉલ-ફુતુહ" ને પુનાની કારીગીરીથી શોભાયમાન કર્યા. જેની અત્યારે પણ પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.

હ૦ ઇમામના માતુશ્રી રાજકારણમાં

ઇતિહાસકાર ઓલિયરી દર્શાવે છે કે હઝરત ઇમામ ઝાહિર અલી અ. ના એક સુદાની મોહરદાર કે જેઓશ્રી હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લહ અ. ના માતુશ્રી હતા. તેઓ હ. ઇમામના રાજ્યઅમલના આરંભના વર્ષોમા સઘળી દેખરેખ રાખી વહીવટ કરતા હતા.

ઇતિહાસકાર લેન-પુલ દર્શાવે છે કે બની ફાતિમી તવારીખમા એ સમયે ત્રીજી વખતે રાજકારોબારમાં એક બાનુની સર્વોત્તમ વહીવટી કુશળતા જગતે નીહાળી હતી. પહેલા એવાજ બાનુ હઝરત ઇમામ અઝીઝ અ. ના ખ્રિસ્તી મહોદાર હતા, બીજા હઝરત ઇમામ હાકિમ અલી અ. ના બહેન અને ત્રીજા હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ ના આ સુદાની માતા જેઓ હ. ઇમામની સગીર વય દરમ્યાન રાજ્યમાં વડપણ ધરાવતા હતા.

હસન બિન સબ્બાહ

હસન બિન સબ્બાહ પણ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયમા એક મહાન વીર પુરુષ હતા. એમનો જન્મ હિજરી સન ૪૩૨ મા ઇરાનના "રય" પ્રગણાના "કુમ" નામના ગામડામા થયો હતો. જ્યા તેમના પિતાએ કુફાથી આવીને વસવાટ કર્યો હતો. તેમનું પુરૂં નામ અલ-હસન બિન અલી બિન મુહમ્મદ બિન જાફર બિન અલ-હુસેન બિન અસ્સબ્બાહ અલ-હુમેરી હતું. યમનમાં પૂર્વકાળમા રાજ્ય કરી ગયેલા "હુમેરી" વંશના બાદશાહના ખાનદાનના વંશમાંથી તેઓ ઉતરી આવેલા હોવાનું મનાય છે. તેઓને ટૂંકમા "અલ-હુમેરી"ની સંજ્ઞાથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. જો કે તેઓ ઊંચ ખાનદાનીનો ખોટી રીતે જરાય ગર્વ લેતા નહોતા અને તેઓ હમેશા કહેતા હતા કે, પોતાની ઊંચ ખાનદાનીને યાદ કરીને ફખ્ર લેવા કરતા હ. ઇમામના એક સેવક તરીકે રહેવાનું હું વધારે પસંદ કરું છું. (૧) તેમની સાત વર્ષની વય હતી ત્યારથી તેઓ વિદ્યાભ્યાસ માટે અત્યંત શોખ ધરાવતા હોવાથી તેઓએ નિશાપુરના એક મદ્રેસામાં શેખ મૌફિકના હાથ નીચે ઇલ્મ શિખવાનું શરૂ કર્યું. વિશ્વવિખ્યાતી મેળવનાર મહાન સુફી ઉમર ખૈયામ અને ખાજા નિઝામુલ-મુલ્ક પણ તેમના સહાધ્યાયી હતા. સતર વર્ષની વય થઇ ત્યાં સુધીમા તો તેમણે બહોળું વાંચન કરી ઇબ્નુલ આસીરના જણાવ્યા પ્રમાણે ગણિતશાસ્ત્ર, ભૂગોળ વિદ્યા, જ્યોતિશાસ્ત્ર, ફિલસુફી વગેરેનો અભ્યાસ કરી લીધો હતો. તેઓ સ્વભાવે મિલનસાર પરંતુ મકકમ, હિંમતવાન, દિલેર અને અદ્ભુત વ્યકિતત્વ ધરાવનારા ચારિત્રવાન પુરુષ હતા

હસન બિન સબ્બાહ ઇસમાઇલી ધર્મમા

હસન બિન સબ્બાહ પ્રથમ તેમના પિતાની માફક ઇસ્નાઅશરી ફિરકાના અનુયાયી હતા. પરંતુ બાહોશ ધર્મપ્રચારક હકીમ નાસિર ખુસરૂની તેમના પર અસર થયા પછી તેઓ "રય"

૧ લિટરરી હિસ્ટ્રી, ઓફ પરશીયા ગ્રંથ રજો. પાનું ૨૦૧

ખાતે અમીર દારાબ નામના એક ફાતિમી દાઇના સમાગમમા આવ્યા, જેમના સાથે તેમણે વાદ-વિવાદ કર્યો, જેની અસર તો થઇ છતા તેઓ એ વખતે અકરજ રહયા. ત્યાર પછી તેઓ બચવાની આશ ન હોય એવી સખ્ત માંદગીમાં પટકાઇ પડયા. તેમનું હૃદય સતપંથની શોધખોળ પ્રત્યે ખેંચાયા કરતું હોવાથી, તેઓ સાજા થયા પછી તરતજ બુ'નજમે સર્રાજ અને મોમિન નામના ઇસ્માઇલી દાઇઓ જેઓ ઇરાનના લોકપ્રિય આગેવાન અબ્દુલમલિક બિન અતાશના હાથ નીચે દાઇ તરીકેનો અધિકાર મેળવીને ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરી રહયા હતા. અંતે હસન બિન સબ્બાહે દાઇ મોમિનના હાથ પર બની ફાતિમી ઇમામની બયઅત કરી. હિજરી સન ૪૬૪ ના રમઝાન માસમા, ઇબ્ને અતાશ, જેમની પ્રવૃતિનો પ્રદેશ ઇસ્ફહાન અને આઝરબાયજાન હોવાથી રય ખાતે આવ્યા, ત્યારે હસન બિન સબ્બાહે તેમની મુલાકાત લેતા તેઓએ મુબારકી આપીને હસન બિન સબ્બાહને ધર્મમાં આગળ વધવા અને હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના દીદારથી પવિત્ર થવા અને મિસરના પાટનગર કેરો જવાની સલાહ આપી.

હસન બિન સબ્બાહ મિસરમા

ઇબ્ને અતાશની સલાહ અનુસાર હસન બિન સબ્બાહ હિજરી સન ૪૬૭ માં ઇસ્ફહાન ગયા અને ત્યા ઇબ્ને અતાશના નાયબ તરીકે બે વર્ષ કાર્ય કર્યું. ત્યારબાદ તેઓ આઝરબાયઝાન, મયાફારિકીન મોસિલ, રહબા, દમિશ્ક સાઇડોન, તાયર અને અકકા માર્ગે થઇ, દરિયાઇ રસ્તે મિસર જવા રવાના થયા અને હિજરી સન ૪૭૧ મા કેરો આવ્યા, જ્યા દાઇઉદ-દુઆત બુ'દાઉદે અને અન્ય નામાંકિત વ્યકિતઓએ તેમનો સત્કાર કર્યો. ઇતિહાસકાર ઓલિયરી લખે છે કે હિજરી સન ૪૭૧ મા એક ઇરાની દાઇ હસન બિન સબ્બાહે મિસરની મુલાકાત લીધી તેની પૂર્વે નાસિર ખુસરૂએ લીધેલી મુલાકાત સાથે એનો નિકટનો સંબંધ હતો.

હસન બિન સબ્બાહ મિસરમા અઢાર માસ રહયા હતા. એ દરમ્યાન તેમણે ધર્મની ફિલસુફીનો અભ્યાસ કરી હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની કૃપા પ્રાપ્ત કરી હતી. જો કે પ્રોફેસર બ્રાઉનના જણાવ્યા પ્રમાણે તેમને અઢાર માસ પર્યંત હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની મુલાકાત થઇ નહોતી. કસોટીના તબકકામાં પસાર થયા પછી 'મુલાકાત' માટે તેઓ વધુને વધુ આતુર થવાથી હઝરત ઇમામે તેમને પોતાની હુઝુરમા બોલાવી 'મુલાકાત' નું માન આપી આશિર્વાદો આપ્યા અને 'દાઇ' નો માનવંતો દરજ્જો અર્પણ કરી લોકોને ઉપદેશ આપવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

હસન બિન સબ્બાહની અડગતા

એ સમયે ઇમામતના હકદારની બાબતમાં બે પક્ષો ઊભા થયા હતા; એક પક્ષ હ. ઇમામના વડા પુત્ર હઝરત નિઝાર અ. નો હતો, જ્યારે બીજો પક્ષ તેમના નાના હઝરત મુસ્તેઅલીની તરફેણ કરી રહયો હતો. 'જામેઉત-તવારિખ' ના નિર્દેશ અનુસાર હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ હસન બિન સબ્બાહને એક મુલાકાત દરમ્યાન આપના વડા પુત્ર હઝરત શાહ નિઝાર અ. પોતાના જાંનશીન હોવાનું જણાવ્યું હતું, જે ઉપરથી હસન બિન સબ્બાહે કોહિસ્તાનના કિલ્લાઓમાં પોતાના ધર્મપ્રચારનું કેન્દ્ર સ્થાપી ત્યા હઝરત શાહ નિઝાર અ. ની દઅવત શરૂ કરી હતી.

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ એ પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન હઝરત શાહ નિઝાર અ ને આપના "જાંનશીન" અને બની ફાતિમી સલતનતના માલિક તરીકે વિધિસર જાહેર કરી અને આપના રાજ્ય વિસ્તારના પ્રાંતિક ગવર્નરોને રીતસર આ બાબતની ખબર આપી. આથી હસન બિન સબ્બાહ પોતાની સઘળી લાગવગ હઝરત શાહ નિઝાર માટે એકઠી કરવા લાગ્યા. જ્યારે બીજી બાજુ રાજ્યના વડા વઝીર તથા સિપેહસાલાર બદ્રુલ જમાલીએ, મુસ્તેઅલીનો પક્ષ લઇ હિલચાલ શરૂ કરી દીધી. એક વેળા હસન બિન સબ્બાહે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ ની હુઝુરમા, વડા વઝીરની હઝરત શાહ નિઝાર અ ની વિરુધ્ધની હિલચાલ બાબતમા અરજ કરતા, હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ તેમને પોતાના સચ્ચાઇ પર કાયમ રહેવા માટે ધન્યવાદ આપી ફરમાવ્યું કે :– "તું હઝરત નિઝાર અ. ની તરફદારીમાં મજબૂત રહેજે."

મિસરથી રવાનગી–આલમુત વસાવ્યું

હસન બિન સબ્બાહની હિલચાલ પરથી બદ્ર અને રાજ્યના અન્ય અધિકારીઓના મનમા શંકા ઉત્પન્ન થતા, હસને બિન સબ્બાહને નડતર રૂપ માની, પકડીને દરિયા કિનારે આવેલા "દુમિયાત" ના એક ખંડિયેર કિલ્લામા ગુપ્ત રીતે કેદ કર્યો. છતા હસન બિન સબ્બાહ નાહિંમત ન થયા. "મુનાજાત" અને આત્મબળના પરિણામે કિલ્લાની દિવાલો ચમત્કારિક રીતે એકાએક તૂટી પડતા, હસન બિન સબ્બાહ અજાયબી વચ્ચે છુટકારો પામીને, હઝરત શાહ નિઝાર અ.ની અન્ય મુલકોમા 'દઅવત' કરવાનું યોગ્ય ધારી, મિસર છોડી, વહાણમા બેસીને હિજરી સન ૪૭૨ ના રજબ માસમા સિકંદ્રિયા તરફ રવાના થયા ત્યાંથી આગળ વધતા સિરિયાના કિનારે તેમનું વહાણ ખરાબે ચઢ્યું, જેથી પગ વાટે હલબ, બગદાદ અને ખુઝીસ્તાનના માર્ગે હિજરી સન ૪૭૩ ના ઝીલહજ્જ માસની આખરીએ ઇસ્ફહાન પહોચ્યા. ત્યાર પછી તેમણે યઝદ, કિરમાન, તબિસ્તાન, દમગાન અને ઇરાનના અન્ય સ્થળોએ જઇ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. અને તેઓશ્રીના વડા પુત્ર નિઝાર અ. ની દઅવત કરી; ઇસમાઇલી ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. જેમા તેમને ઘણી સફળતા મળી. ઇરાક અને આઝરબાયજાનની પ્રજાને મોટી સંખ્યામા ઇસમાઇલી નિઝારી મઝહબનું શિક્ષણ આપવામાં તેઓ વિજયી નિવડયા. આખરે તેમણે પોતાની હિંમતના પ્રતાપે હિજરી સન ૪૮૩ મા રૂદબાર પરગણામાં આવેલા "આલમુત" (આલુહ આમુત) ના પર્વત પર સત્તા જમાવી "આલમુત" ના વીર તરીકે જગવિખ્યાત થયા.

દાઈએ આઝ'મ અબદુલ મલિક બિન અતા–શ

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ રાજકારણમા અને પ્રજાની સુખસલામતીના માટે અનેક સુધારાવધારાઓ કર્યા ઉપરાંત ધર્મના પ્રચાર કરવાની બાબતમા પણ ઘણી સુંદર વ્યવસ્થાઓ કરી હતી. મિસર એ "દઅવત" ધર્મપ્રચારનું મુખ્ય મથક હતું. અને ત્યા ઘણા આગેવાન વિદ્વાન દાઇઓ બિરાજતા હતા. ઉપરાંત ઇસ્લામી અને ગેર–ઇસ્લામી રાજ્યના અનેક ભાગોમા ખાનએ દઆવત સ્થાપી ઇસમાઇલી દાઇઓ મારફતે ધર્મનો સારી રીતે ફેલાવો કરી અને સામાન્ય પ્રજા પણ ઇસમાઇલી મઝહબથી પાવન થઇ શકે તેટલા માટે દરેક પ્રકારની કોશિશો કરવામાં આવી. મિસર પછી અગત્યનું મથક ઇરાન થવાનું હોવાથી, ઇરાનના જુદા જુદા પરગણામાના લગભગ દરેક સ્થળે દાઇઓ ફેલાયેલા હતા. હકીમ નાસિર ખુસરૂ ખુરાસાન પરગણાના વડા દાઇ હતા, જ્યારે ઇરાનના લોકપ્રિય વિદ્વાન અને તિક્ષણ અભ્યાસી "દાઇએ આઝમ," દાઇ

અબ્દુલ મલિક બિન અત્તાશ ઇસ્ફહાન અને આઝરબાયજાન પરગણાઓ અથવા ઇરાકે અજમ માટે પ્રચારની સઘળી કાર્યવાહી માટે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. તરફથી વડા દાઇ તરીકે નિયુક્ત થયેલા હતા. તેઓ હરહમેશા દઅવતને લગતા સમાચાર હ. ઇમામની હુઝુરપુરનૂરમા મોકલાવતા હતા. ઇરાનમાં તે સમયે સલજુકી વંશના તેમજ અન્ય વંશના રાજાઓ રાજ્ય કરતા હોવાથી, રાજકીય દ્રષ્ટિએ બની ફાતિમી ખલીફાઓની સત્તા તેમના પર હતી નહિ, છતા સાધારણ રીતે, એક શહેરી કે પ્રવાસી તરીકે ઇસમાઇલી દાઇઓ તથા નકીબો જુદા જુદા લોકોના સમૂહમા ભળી જઇ ધર્મચર્ચા કરતા હતા. એમના પ્રભાવથી લોકોનું મન તેમના પ્રત્યે ખેંચાતુ હતું. જેઓ વિશ્વાસ લાવતા હતા, તેઓને તે પછી ધર્મસ્થાનમાં લાવવામા આવતા હતા અને ત્યા તેઓને ઇસમાઇલી ધર્મની ફિલસુફીનો અભ્યાસ કરાવવામા આવતો હતો. આ ઊંડુ જ્ઞાન ધરાવતા નિષ્ણાત ઇસમાઇલી દાઇઓની પરહેઝગારી નિખાલસતા, વફાદારી, એકનિષ્ઠા ભકિતભાવ અને કાર્યદક્ષતાની પ્રોફેસર બ્રાઉન જેવા મહાન ઇતિહાસકારો પણ પ્રશંસા કર્યા વગર રહી શકયા નથી.

મશહુર કિલ્લા ઇસમાઇલીઓના કબજામા

શેખ અબ્દુલમલિક અત્તાશ કેવળ દાઇઓના જ વડા હતા એટલુંજ નહિ બલ્કે રાજકારણમાં પણ પાવરધા હતા, તેને અંગે ઇસમાઇલી રાજકીય અસર પણ તેમના હાથે દાખલ થઇ. ઇસ્ફહાનમા આવેલો "દીઝકૂ" નામનો કિલ્લો મલેકશાહે બંધાવી તેને સ્વર્ગ સમાન બનાવ્યો હતો અને એ કિલ્લામા બાદશાહી ખજાનો તથા લડાયક સરસામાનનો મોટો જથ્થો રહેતો હતો. આ કિલ્લો અબ્દુલમલિક અતાશે સર કર્યો. "દસ્તેગોર" નામના સ્થાનમા તેઓએ એક ઇસમાઇલી "ખાનએ દઅવત" સ્થાપ્યું; જ્યા સતત મહેનતના પરિણામે તેમના હાથે ૩૦,૦૦૦ લોકો મઝહબમા પણ દાખલ થયા.

હિજરી સનની પાંચમી સદીની શરૂઆતમા ઇરાનમા ઇસમાઇલી બળ વૃધ્ધિ પામ્યું હતું, તે અરસામા અબ્દુલમલિક અત્તાશ "સોરિયા" ના મશહુર કિલ્લાઓ "કાદમોરા અને "ખાનબાસ" વગેરે કબ્જે કર્યા. એ ઉપરાંત ઇરાનમા "શાહદીઝ" કે "દીઝકુહ" નામના કિલ્લાની પેઠે શેરકુહ, તાબીસ, ખુરખુરફ, કાઇન, ખાલજાના, કુલ્લાતુન્નાઝર નામના ઇરાની હદમા આવેલા પુષ્કળ મશહૂર કિલ્લાઓ પોતાની સત્તા તળે આણ્યા, એ સમયે ફરીથી ઇસમાઇલીઓના બળમા વધારો થયો. અબ્દુલમલિક અતાશના પ્રયાસથી ઇરાનમા અમીર ઉમરાવો ઇસમાઇલી થયા એટલુંજ નહિ પણ સલજુકી રાજના શાહઝાદાઓના દિલ પર પણ ઇસમાઇલી મઝહબની અસર થવા પામી હતી એમ ઇતિહાસકારો જણાવે છે.

આ "દીઝકુહ" નો કિલ્લો એકવાર હાથમાંથી ખોઇયા પછી પાછો મેળવવા મલેકશાહ ભારે પ્રયત્નો કરી ઘણી લડાઇઓ લડ્યો અંતે લડાઇમા અબ્દુલમલિક અતાશ કેદ થઇ જવાથી તેમને મલેકશાહે ફાંસીની સજા કરી. તેમની પાછળ તેમના પુત્ર અહેમદ અત્તાશ આવ્યા. "દીઝકુહ" નો કિલ્લો ઇસમાઇલીઓના હાથમાથી જતો રહયો, પરંતુ ઇસમાઇલી મઝહબની અસરમા તેથી કાંઇ પણ ઘટાડો થવા પામ્યો નહિ.

મહાન તત્વજ્ઞ કવિ ઉમર ખૈયામ

તત્વજ્ઞાની ઉમર ખૈયામ પણ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયના એક મહાન ઇસમાઇલી ફિલસૂફ અને કવિ હતા. તેઓ નિશાપુરના વતની હતા અને તેનો જન્મ હિજરી

સન ૪૦૮મા નિશાપૂરની નઝદીક આવેલા એક ગામડામા થયો હતો એમનું પૂરું નામ ગ્યાસુદ્દીન અબુલફતેહ ઉમર હતું. (૧) અલ-કિફતી કૃત "તારીખુલ-હુકમા" અને નિઝામીએ અરૂઝી સમરકંદી કૃત "ચહાર મકાલા" મા દર્શાવ્યા પ્રમાણે તેમના પિતાશ્રીનું નામ ઇબ્રાહિમ હતું. તેમનું કાવ્યનામ "ખૈયામ" છે. તેના સંબંધમા કહેવામા આવે છે કે, તેમના પિતા અને દાદા તંબુ બનાવવાનું કાર્ય કરતા હતા. અરબી ભાષામા તંબૂને "ખયમાહ" કહેવામા આવે છે. અને ખયમાહ-તંબુઓને બનાવનારને "ખૈયામ" કહેવામા આવે છે. ખૈયામે પોતાના વડીલોના ધંધા ઉપરથી પોતાનું કાવ્યનામ 'ખૈયામ' રાખેલું હોવાનું મનાય છે. તેઓએ એક સ્થળે પોતાની 'રૂબાઇ' મા "ખૈયામ કે ખયમહાએ હિકમત મી દુખ્ત અર્થાત ખૈયામ હિકમતના તંબૂઓ બનાવે છે કિંવા તત્વજ્ઞાનના રહસ્યો ગૂંથે છે." 'ખૈયામ' કાવ્યનામ આ ફિલસૂફીને અનુસરીને તેમણે રાખ્યું હોય એ વધુ સંભવિત લાગે છે.

ઉમર ખૈયામના વંશ તથા ગૃહજીવન વિષે સામાન્ય રીતે ઘણી ઓછી માહિતી મળે છે, તો પણ ચારિત્રકાર દૌલતશાહ તથા "આતિશકદા" ના કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે શાહફુર બિન મુહમ્મદ નિશાપૂરી "અશહરી" ખૈયામના વંશમાથી ઉતરી આવ્યા હતા. આ શાહફુર ઝહીરૂદીન ફારયાબીનો શિષ્ય હતો અને સુલતાન મુહમ્મદ તગશના શાસનકાળમા "મન્સબે ઇન્શા" લેખ વિભાગ તેના હસ્તક હોય તે સાહિત્ય ખાતાનો પ્રમુખ હતો.

ખુરાસાન પરગણામા નિશાપુર એક પુરાણું અને વિખ્યાત નગર હતું અને એ સમયે વિદ્યા અને સાહિત્યનું મુખ્ય કેન્દ્ર પણ હતું. ખ્વાજા મૌફિક એ સમયના એક મહાન વિદ્વાન પ્રોફેસર હતા તેમની જાણીતી મદ્રેસામા ઉમર ખૈયામે સિધ્ધાંતશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર, ફિલસૂફી, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન, ખગોળ, વગેરેનું ઉચ્ચ શિક્ષણ સંપાદન કર્યું હતું.

ત્યારબાદ તેઓ દુનિયાના રણક્ષેત્રમા બહાર આવ્યા. પરંતુ તેમને જગતજંજાળો અને દુન્યવી પ્રવૃત્તિઓ તરફ અભાવ થઇ જતા તેઓ નિવૃત રહેવાનો ઇરાદો કરી, પોતાનો સઘળો વખત એકાંતમા રહી, સાહિત્ય અને અભ્યાસની રોકાણમા ગાળતા હતા. તેમણે ઘણા પુસ્તકો લખ્યા છે. સઘળામા અધિકતર વિખ્યાત તેમની રૂબાઇઓ છે.

ખૈયામના ધર્મ વિચારો અને ફિલસુફી

ઉમર ખૈયામા ધાર્મિક વિચારો વિષે અવલોકન કરતા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે કે તેઓ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના ગૌરવભર્યા યુગમા "હુજ્જતે ખુરાસાન" તરીકે વિખ્યાત થએલા મહાન દાઇ હકીમ નાસિર ખુસરૂની મૈત્રી અને સહવાસમા આવીને મઝહબ અંગિકાર કરી, ઇસમાઇલી રંગે રંગાયેલા હતા. તેઓએ હઝરત ઇમામની પ્રશંસામા એક કાવ્યમાં લખ્યું છે :—

"મારા અંતરાત્મામા (મૌલાના) મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના દિદાર રૂપી જન્નતનું ચિત્ર આત્માને પવિત્ર કરનાર છે"

---

૧ મઔલાના શિબ્લી નોઅમાનીએ પોતાના પ્રસિધ્ધ ગ્રંથ "શેરૂલ અજમ" મા તેમનું નામ "અમર" દર્શાવ્યું છે, પરંતુ તારીખુલ હુકમા ચહાર મકાલા તથા ઇન્સાઇક્લોપિડિયા બ્રિટાનીકા અને એ સિવાયના સર્વ ગ્રંથોમા "ઉમર" જ લખ્યું છે.

(મૌલાના) મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની કૃપાની ઉમેદ સિવાય મને અન્ય કોઇપણ વસીલાની જરૂરત નથી, મારો વસીલો મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની ઝાત છે."

"જ્ઞાનચક્ર" નામના સાઇક્લોપિડીયાના ચોથા વોલ્યુમમા દર્શાવવામા આવ્યું છે કે ઉમર ખૈયામ ઇસમાઇલી ધર્મ પાળતા હતા. તેઓએ મિસરમા મહાન ફાતિમી ખલીફ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ ની પ્રશંસામા એક કસીદો લખ્યો છે, તેના મકતા (અંતિમ કાવ્યચરણ)મા નાસિર ખુસરૂ નામના દાઇના હસ્તે ઇસમાઇલી ધર્મ સ્વીકાર્યાનું જણાવ્યું છે. તેમના મનની વલણ રોમન તત્વજ્ઞાન તરફ વધારે હતી. બની ફાતિમીઓની મિસર ખાતેની મહાન "દારૂલ હિકમત" મા પ્લેટો, એરિસ્ટોટલ અને પિથાગોરસના રચેલા ફિલસૂફીના પુસ્તકો જે અભ્યાસક્રમમા દાખલ કરવામા આવેલા હતા, તેનું જ્ઞાન ઉમર ખૈયામે હ. ઇમામની મુલાકાત પછી મેળવ્યુ હતું. તેમને "ખાજાએ હુજ્જતુલ હક્ક" નો માનવંતો ખિતાબ પણ મળ્યો હતો.

ઉમર ખૈયામ પોતાના સમયના એક મહાન પુરુષ હતા અને તેમની પ્રતિષ્ઠા અને મોભા પણ આલા દરજ્જાનો હતો. અનેક વિદ્વાનો તેમની મિત્રતામા પોતાનું ગૌરવ સમજતા હતા. અમીરોના હૃદયોમા પણ તેમનું વિશિષ્ટ સ્થાન હતું. "ચહાર મકાલા" ના કર્તા નિઝામીએ અરૂઝી સમરકંદી જેઓ ખૈયામના સમકાલીન વિદ્વાન હતા, તેઓ તેમને હંમેશા "ખાજાએ હુજ્જતુલ હક્ક" ના લકબથી સંબોધતા હતા. ફિલસૂફોના જીવન ચરિત્રનું પુસ્તક "તારીખુલ હુકમા" ના કર્તા અલ કિફ્તીએ ખૈયામને યુનાની ફિલસૂફીના નિષ્ણાત તરીકે જણાવ્યા છે જ્યારે "નુઝહતુલ-અરવાહ" ના કર્તા શાહરઝુરીએ ઉમર ખૈયામ વિષે અલ-કિફ્તી કરતા વધુ સારા પ્રમાણમા વર્ણન કર્યું છે. તેણે ઉમર ખૈયામને મહાન ઇસમાઇલી ફિલસૂફ હકીમ "અબુ અલી સીના" ના શિષ્ય હોવાનું જણાવ્યું છે. તદુપરાંત તે જણાવે છે, કે તેમની યાદશકિત એટલી સરસ હતી કે તેઓ ઇસ્ફહાન ખાતે કોઇપણ પુસ્તક સાત વખત વાંચ્યા બાદ નિશાપુર આવીને એ પુસ્તક શબ્દે શબ્દે લખી શકતા હતા.

ફિલસૂફી અને તત્વજ્ઞાનથી તેમજ "ઇશ્કે હકીકી" થી છલોછલ ભરેલી રૂબાઇઓ ઉમર ખૈયામે રચી અને પોતાની અનુપમ અને અનોખી શૈલીથી તેને શણગારી છે. પરંતુ કેટલાકો તેનું ખરૂં આંતરિક રહસ્ય ન સમજતા હોવાથી માશુક. સુરાહી, સાકી, જામ ઇત્યાદી રૂપક માર્મિક શબ્દોને 'ઇશ્કે મિજાઝી" ની ભાવનામા લઇને તેનો ગેરઉપયોગ કરે છે. જો કે ખૈયામનું નામ યુરોપના ઓરિએન્ટલ સાહિત્યકારો દ્વારાજ અતિશય મશહુર થયું છે. તેમની રૂબાઇઓ પશ્ચિમના સુધરેલા દેશોમા પણ ભારે રસ સહિત વાંચવામા આવે છે. કેટલેક ઠેકાણે તો "ખૈયામ કલબો" પણ સ્થાપવામાં આવેલી છે. તેમજ અન્ય સંસ્થાઓ સાથે પણ ખૈયામનું નામ જોડાયલું જોવામા આવે છે.

તેમની વફાત વિષે શહરાઝુરી કૃત "નુઝહતુલ-અર્વાહ" તેમજ "ફિરદૌસુત-તવારિખ" મા દર્શાવ્યા પ્રમાણે તેઓ ઇસમાઇલી ફિલસૂફ હકીમ અબુ અલી સીનાનું પુસ્તક "શિફા" જેનું તેઓ અવારનવાર અવલોકન કરતા હતા, તેમાનું વહેદત-એકત્વ અને કસરત-બહુત્વનું પ્રકરણ તેમને દીલે ચોંટી રહયું હોવાથી વારંવાર વાંચન કરી રહયા હતા. આ પુસ્તકના બે પાના બાકી રહી ગયા હતા, જેની વચ્ચે પોતાની દાંત કોતરવાની સળી મૂકી પોતાના મહેબુબની બંદગીમા મશગુલ

થઇ, છેલ્લી વસિયત કરી સિજદામા ગયા અને ખુદાની પ્રશંસા કરતા કરતા એમની રૂહ પરવાઝ કરી ગઇ, તેમના અંતિમ ઉદગારો આ પ્રમાણે હતા :– "હે ખુદા ! ખચીત મેં મારી શકિતના પ્રમાણુમા તને ઓળખવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, માટે મને ક્ષમા કરજે, કારણુ કે જેટલું હું તારા વિષેનું જ્ઞાન ધરાવું છું તે તારી પાસે પહોંચવાનું (ફકત) મારું સાધન છે."

ઉમર ખૈયામનું અવસાન હિજ સન ૫૧૭ મા નિશાપૂર ખાતે થયું હતું. એ સમયે ઇમામતની મસનદ ઉપર હઝરત ઇમામ શાહ હાદી અ. બિરાજતા હતા. જેમનું મથક આલમુતના કિલ્લામા હતું. જ્યા બની ફાતિમી રાજ્ય વીર હસન બિન સબ્બાહે પુનઃ સ્થાપ્યું હતું.

પીર સૈયદ નુરૂદ્દીન (રહે.)

મહાન વીરનર હસન બિન સબ્બાહના વૃતાંતમા પ્રથમ આપણે જાણી શકયા છીએ કે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયમા ઇમામતના હકદારની બાબતમા બે પક્ષો ઊભા થયા હતા. એટલુંજ નહિ પરંતુ દુશ્મનો હઝરત મૌલાના શાહ નિઝાર અ. ની સખત વિરુધ્ધતા કરી રહયા હતા. આ સંજોગો વચ્ચે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ સૈયદ નૂરૂદીન ઉર્ફે પીર સતગુર નૂર (રહે.) ને હઝરત મૌલાના નિઝાર અ. ના પક્ષધર તરીકે અને હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. અને "ઇમામત" ની ગાદીના વારસ હઝરત શાહ નિઝાર અ. ની દઅવત કરવા અર્થે હિજરી સન ૪૬૨ મા હિંદુસ્તાન ભણી મોકલ્યા હતા. હઝરત સૈયદ નૂરૂદીન (રેહ.) હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ. ની ઔલાદમાથી ઉતરી આવેલા બની ફાતિમી ખાનદાનના નબીરા હતા. તેઓ હિંદુસ્તાનમા આવનારા પહેલા ઇસમાઇલી નિઝારી દાઇ હતા.

હઝરત સૈયદ નુરૂદીન (રહે.) હિંદુસ્તાનમા પધાર્યા પછી તેઓએ તરતજ અહિંની ધાર્મિક માન્યતાઓ અને રહેણીકરણીનો બારીકાઇથી અભ્યાસ કરી, વેદ, પુરાણુ, ગીતા અને સ્મૃતિઓના અહેવાલ જાણી, એ યુગના તત્વની નવીન સ્વરૂપે વ્યાખ્યા કરી, શ્રધ્ધાળુઓના અંતઃકરણોપર અસર કરે એવા, હિદાયતથી ભરપુર "જ્ઞાનો" કિંવા બોધકાવ્યો રચીને "ઇમામે ઝમાન" ની તેમણે દઅવત શરૂ કરી દીધી.

સૈયદ નૂરૂદીન શાહ ઉર્ફે પીર સતગુર નૂર ગુજરાતમા ફરતા ફરતા એક દિવસે પાટણ પધાર્યા જ્યા એક મંદિરનો પૂજારી પ્રેમથી પૂજા કરી રહ્યો હતો. તેમના પર તેમણે પ્રથમ દઅવતનો અખતરો અજમાવ્યો અને આત્મજ્ઞાનના બળે સૈયદ નૂરૂદીને કેટલાક ચમત્કાર દેખાડયા. એ ચમત્કારો જોઇ પૂજારી રાજા સિધ્ધરાજ પાસે દોડતો ગયો અને સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી; પરિણામે સિધ્ધરાજ પોતાના અબધુત રૂષિ કાનીપા યોગી અને દરબારીઓ સાથે મંદીરમા આવી પહોચ્યો. અહિ કાનીપા યોગીએ સૈયદ નૂરૂદીન સામે શરત રાખી જે તેઓએ સ્વીકારીને મંદીરની એક મોટી મૂર્તિને હુકમ કરતા પાસેના તળાવમાંથી તે એક છાગળમા પાણી ભરી લાવી. કાનીપો યોગી આ કરામત જોઇને સ્તબ્ધ થઇ ગયો. સૈયદ નૂરૂદીનનો આ ચમત્કાર જોઇ ક્ષત્રી, કણબી, બ્રાહ્મણુ, વિગેરે અઢારે જ્ઞાતિના લોકો "ઇસમાઇલી" થઇ હઝરત નિઝાર અ ની દઅવત કબૂલ કરી અને રાજાને પણ તેમા વિશ્વાસ આવ્યો.

નવસારી જીલ્લામા ધારાનગરી નામના ગામમા સુરચંદ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાલણદે નામની કન્યા હતી. તે મનમાન્યો વર મેળવવા વ્રત પાળતી હતી. સૈયદ નૂરદીનની અદભૂતતા જોઇ કુંવરીએ તેમની સાથે 'ઘડીઆ લગ્ન' કર્યા.

પીર નુરૂદીન રેહ. ના પ્રથમવારના આગમન સંબંધી કેટલીક મતભેદ જોવામા આવે છે, પરંતુ ઇતિહાસિક સાબિતિઓ પરથી સિધ્ધ થાય છે કે તેઓશ્રી ગુજરાતમા પધાર્યા તે સમયે સિધ્ધરાજ જયસિંહનો રાજઅમલ હતો. "તારીખે જોહરે ઓલિયા" નામના પુસ્તકમા લખ્યું છે કે "સૈયદ નૂરમહમદ (નૂર સતગુર) મશહુર સૈયદ સાદાત કે જેઓનો રોઝો નવસારીમાં છે, તેઓ સિધ્ધરાજના સમયમા હિંદુસ્તાનના પ્રસિધ્ધ શહેર પાટણમા પધાર્યા હતા અને સિધ્ધરાજને પોતાના પવિત્ર મઝહબથી મુશર્રફ કર્યા હતા. પીર ઘણી બુઝુર્ગીવાળા અને કરામત ધરાવનારા હતા.

"ધિ પ્રિચીંગ ઓફ ઇસ્લામ" નામના પુસ્તકમા લખ્યું છે કે પીર સતગુર હિન્દુસ્તાનમા પધાર્યા તે વખતે રજપૂત રાજા સિધ્ધરાજ જયસિંહ રાજ કરતો હતો.

સૈયદ નૂરદીન ઉર્ફે સતગુરનૂરની વફાત દગાના પરિણામે થઇ હતી. એના કારણરૂપ "ચંચ" હતો એમની વફાત હિજરી સન ૪૮૭ મા નવસારી મુકામે થઇ હતી. એમના હાથે હિંદુસ્તાનમા અનેક લોકો "ઇસમાઇલી" બની "ઇમામ" ને ઓળખી સતપંથ ધર્મનો માર્ગ લીધો હતો. હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ.ની વફાત પણ એજ વર્ષમા થઇ હતી. સૈયદ નૂરૂદીન શાહનો રોઝો નવસારી ખાતે છે.

પીર સતગુર નૂરને, સૈયદ નૂરૂદીન રેહ. પીર નૂર સતગુર, સૈયદ સાદાત અને સૈયદ નૂરમહમદ વગેરે નામોથી પણ હિન્દુસ્તાનની પ્રજા ઓળખે છે. એમના રચેલા શાસ્ત્રોમા "પીર સતગુર નૂરના પૂતળા," "પરિબ્રહ્મ વરને પૂજો" ઉપરાંત બીજા સેંકડો જ્ઞાનો કિંવા બોધકાવ્યો રચેલા છે, જેમા "આત્મ-અભ્યાસ" અર્થાત રૂહાની જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની હિદાયત આપેલી છે.

યમનમા મુસ્તેઅલવી દઅવત-હુર્રતુલ મલેકા

યમન, સિંધ અને હિંદ ખાતે હુર્રતુલ મલેકા બની ફાતિમી દઅવતનું કાર્ય કરતા હતા. એ બાનુનું નામ "સૈયદા" અને લકબ 'મલકા' હતું. તેઓ અરસુલૈહી ખાનદાનમાંથી હતા. એમના ખાનદાનના લોકોએ પોતાના પ્રાણનાં ભોગે ઇમામે ઝમાનની સેવા બજાવી હતી. હુર્રા મલેકાને દઅવતના કાર્યમા તેમના પતિ મલેક મુકરંમ અને પુત્ર અલ-મુકરંમ-ઉલ-અસગર મદદ આપતા હતા.

મલિક મુકરંમ હિજરી સન ૪૭૭ મા લકવાની બીમારીથી અવસાન પામ્યા. તે પછી તેમની ઉત્તરાધિકારી તરીકે રાજ્યની લગામ તેમના પુત્રના હાથમા રહી, જ્યારે દઅવતનું કાર્ય હુર્રતુલ મલેકા કરતા રહયા. કેટલોક સમય પછી હુર્રા-મલેકાના પુત્ર ગુજરી જવાથી તેઓ એકલા રહી ગયા. એ સમયથી રાજ્ય અને ધર્મ બન્ને વિષયમાં તેઓ કામ કરતા રહયા હતા. તેમની વય ૯૨ વર્ષની થઇ. એ સમયમા ઇમામતના બે પક્ષ થતા હુર્રા મલેકાએ હઝરત મુસ્તેઅલીનો પક્ષ લીધો અને તેઓ એ પક્ષના મોટા પ્રચારક રહયા. હિંદમાના વ્હોરાઓની હસ્તી યમનના દાઇઓની તબલીગનું પરિણામ છે. હિંદ ખાતે હઝરત મુસ્તેઅલી પક્ષના અબ્દુલ્લાહ અને અહેમદ નામના બે દાઇઓ પ્રથમ મોકલવામાં આવ્યા હતા. આ બન્ને દાઇઓ ખંભાતમાં આવી ઉતર્યાં હતા.

હુજ્જતુલ આ'ઝમ હસન બિન સબ્બાહ: એક મહાન ઇસમાઇલી મિશનરી અને રાજનીતિજ્ઞ, જેમણે હિજરી સન ૪૮૩માં ઇરાનના રૂદબાર પ્રાંતમાં આવેલા "આલમુત" માં ઇસમાઇલી સલતનતની પુનઃ સ્થાપના કરી હતી.

ગુજરાતમાં નવસારી ખાતે સૈયદ પીર નુરૂદીન ઉર્ફે સતગુરનુરની દરગાહનો દેખાવ. તેઓ હિંદમાં આવનાર
પહેલા ઇસ્માઇલી નિઝારી મિશનરી હતા.

પીર માહમુદશાહ

પીર માહમુદશાહ સબ્જવારીનો જન્મ હિ. સ. ૪૪૩ ના સાબાન માસની ૧૨ મી તારીખને શુક્રવારના થયો હતો. તેઓશ્રી ઘણા સ્વરૂપવાન, દિલેર, શૂરા સાથે ઇલ્મમા પણ પાવરધા હતા. તેઓશ્રીને તેમના સૌંદર્ય માટે 'યુસેફે સાની' તરીકે લોકો સંબોધતા હતા.

હ. શાહ નિઝાર સામે હ. મુસ્તેઅલીએ જ્યારે ઇમામતનો દાવો કર્યો હતો તે સમયે પીર માહમુદશાહ પોતાના ચાર પુત્રો : ઇબ્રાહીમ, જાફર, હયદર અને અબુલ હસન સાથે હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા. અહિ પંજાબમા આપનું મથક હતું જ્યાંથી આપે દાઅવતકાર્ય કરી ઘણાઓને ઇસમાઇલી બનાવ્યા હતા. પીરના પાચમા પુત્ર જેઓ પીર મોઇબદીન (રેહ) હતા તેઓ સબ્ઝવારમાં હતા. આ સમયે ગીઝનીથી સુલતાન મસઉદ બિન ઇબ્રાહીમે પંજાબ ઉપર હુમલો કરી પંજાબ સર કર્યું હતું અને સુલતાન વતી તેનો સુબો તફતગીન લાહોર ખાતે રહી રાજ્ય કારોબાર કરતો હતો.

હિ. સ ૪૯૨ મા સુલતાન મસઉદ બિન ઇબ્રાહીમ અવસાન પામતા તેનો પુત્ર અરસલાન ગાદીએ આવ્યો જેના પર ખુરાસાનનો સુલતાન ચડાઇ લાવતા તે નાસી છૂટયો. કેટલાક સમય બાદ અરસલાન લશ્કર એકઠું કરી લાહોર પર તુટી પડયો. લડાઇ થઇ પીર માહમુદશાહ પહેલેથીજ શૂરા અને યુધ્ધકળામા પ્રવીણ હતા. આપ પણ લડાઇમા જોડાયા અને બહાદુરીથી લડયા પરંતુ અંતે આપની યુધ્ધ દરમિયાનજ વફાત થઇ. આ પછી આપના ચારે પુત્રોએ વીરતાથી લડાઇ કરી; શત્રુઓ કિલ્લામા ભરાયા પણ તેઓ કિલ્લાનો દરવાજો તોડી અંદર દાખલ થઇ ગયા. ભિષણ યુધ્ધ થયું જેમા પીરના ચારે પુત્રોની વફાત થઇ. તેઓની મઝાર એ કિલ્લામા આવેલી છે. પીર માહમુદશાહનો રોઝો લાહોરના અનારકલી વિસ્તારમા આવેલો છે.

પીર માહમુદશાહને દાઅવતકાર્ય એટલું તો પ્રિય હતું કે તેઓશ્રી લડાઇમાંથી પાછા ફરતા ત્યારે માર્ગમા પણ દાઅવતનુ કાર્ય કરતા રહેતા.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ ૬૦ વષ પર્યંત રાજ્ય ભોગવ્યું હતું. આપની કીર્તિ અજોડ છે. સંજોગો વચ્ચે દુશ્મનો જોડે લડાઇમા હ. ઇમામ જાતે ઉતરતા હતા અને મોખરે પણ રહેતા હતા. તેનો પૂરાવો સિકંદ્રિયાની લડાઇ પરથી મળી રહે છે.

ઇતિહાસકાર લેન–પુલના કથન અનુસાર ૬૧ વર્ષ રાજગાદીએ રહી હિજરી સન ૪૮૭ મા ઝિલહજ્જ માસની ૧૮મીએ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ એ જોમો સિફાર્યો. એ સમયે આપની વય ૬૭ વર્ષની હતી. ''તારીખુલઇસ્લામ'' ના કર્તાના આલેખન મુજબ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. નો રાજ્યઅમલ ૬૦ વર્ષ ને ચાર મહિના રહ્યો હતો, જ્યારે આપનું આયુષ્ય ૬૭ વર્ષનું થયું હતું. આપની દૈહિક વિદાય પછી હઝરત શાહ નિઝાર અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના હઝરત શાહ નિઝાર અ; હઝરત અહેમદ મુસ્તેઅલી, અબ્દુલ્લાહ, મોહસિન, હસન, મુહમ્મદ અને ઇસમાઇલ નામના સાત પુત્રો અને ત્રણ પુત્રીઓ હતી.

હઝરત ઈમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ૦

હઝરત ઈમામ નિઝાર અ૦

(આપના વંશમાંથી ઇરાનના રૂદબાર પ્રાંતમા આવેલા આલમુતમા રાજ્ય-ગાદી સ્થાપી ઇસમાઇલી ઇમામોએ સૈકાઓ પર્યંત રાજ્યકર્તા થઇ ઇસ-માઇલી ઇમામત ચલાવી હતી જે ઇમામતનો સીલસીલો અતૂટ પણે આજે પણ ચાલુ છે)

હઝરત મુસ્તેઅલી (ખલીફ થયા)

- હઝરત આમિર (ખલીફ થયા)
  - હઝરત તૈયબ (પરદે થયા)
    (મુસ્તેઅલી—વ્હોરાઓના સિલસિલાના છેલ્લા ઇમામ ગણાય છે. તેઓ પરદે થયા તે પછી વ્હોરાઓમા દાઇઓનો સિલસિલો શરૂ થયો જે આજે ચાલુ છે.)

મુહમ્મદ

(તેઓ જાતે ખલીફપદે આવ્યા નહોતા. પણ તેમના પુત્ર હાફિઝ અને તેમના વંશજો હઝરત આમિર પછી ખિલાફતે આવ્યા હતા.)

- હાફિઝ (ખલીફ થયા)
  - ઝાહિર (ખલીફ થયા)
    - ફાએઝ (ખલીફ થયા)
- યુસુફ
  - આઝિદ (ખલીફ થયા)
    (હિજરી સન ૫૬૬ મા આઝિદના સમયમા મિસરનું રાજ્ય સુલતાન સલાહુદીનના હાથમા ગયું.)

HAZRAT MOWLANA IMAM NIZAR

(A. H. 487–490)

..........0..........

(૧૯)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ નિઝાર અ૦

(હિજરી સન ૪૮૭–૪૯૦)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ નિઝાર અ. નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૪૩૭ ના રબીઉલ–અવ્વલ મહિનાની તા. ૧૦ મી ના 'કેરો' શહેરમા થયો હતો. આપનું પૂરું નામ હઝરત સય્યદ મુસ્તફા અલ–નિઝાર બેઅમ્રિલ્લાહ અ. હતું.

ઇતિહાસકારોના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ આપના જીવન-કાળ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ને જાંનશીન નિમી અને તાબા હેઠળના સઘળા પ્રાંતોના ગવર્નરોને અને પ્રાંતિક એજન્ટોને વિધિસર જાહેરાત કરી જાણ કરી દીધી હતી. હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના બીજા પણ છ ભાઇઓ હતા. આપના પિતાશ્રીની દૈહિક વિદાય બાદ હિજરી સન ૪૮૭ મા આપ 'ઇમામત'ની મસનદ પર બિરાજમાન થયા. આ સમયે તેઓશ્રીની વય ૫૦ વર્ષની હતી. તે સમયના રાજ્યનો વડો વઝીર હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની વિરૂધ્ધ હોવાથી, તેમજ સઘળો લશ્કરી વહિવટ અને રાજ્યની લગામ તેના હાથમા હોવાથી, તેણે હઝરત મુસ્તેઅલીની તરફેણ કરી, આથી "રાજકીય ખિલાફત" આપના નાના ભાઇ હઝરત મુસ્તેઅલીના હાથમા ગઇ.

વઝીર અલ–અફ્ઝલની ઉદ્ધતાઈ

બની ફાતિમી વડા વઝીર બદ્ર જમાલીએ ભારે કુશળતાપૂવક વીશ વર્ષ સુધી પ્રધાનપદ ભોગવ્યા બાદ હિજરી સન ૪૮૭ મા તેનું અવસાન થતા તેની જગ્યાએ વડા વઝીર તરીકે તેનો પુત્ર અમીર અબુલ કાસિમ અલ–અફ્ઝલ આવ્યો હતો જે ઘણોજ ગર્વિષ્ઠ અને ઉધ્ધત હતો. "આસારે મુહમ્મદી" ના કર્તા જણાવે છે કે એક સમયે વડો વઝી અમીરૂલ જુયુશ અલ–અફ્ઝલ, હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના મહેલ પાસેથી પસાર થતા તેણે ઘોડા પરથી ઉતરીને હઝરત ઇમામની દુરમત જાળવી નહિ, હઝરત ઇમામે અફ્ઝલને ઘોડા પરથી નીચે ઉતરવા ફરમાવ્યું તેથી ગર્વિષ્ઠ અફ્ઝલ કે જે હઝરત ઇમામની શાનથી અજ્ઞાન હતો તે કિન્નાખોર બન્યો. હ. ઇમામની દુશ્મની રાખવા લાગ્યો. તક આવેથી બદલો લેવાની વેતરણ પણ કરવા લાગ્યો.

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ૦ નો વિરોધ

ઇબ્ને ખલ્લિકાનના કથન પ્રમાણે હિજરી સન ૪૮૭ ના ઝીલહજ માસની તા. ૧૮મી ગુરુવારે હઝરત મુસ્તેઅલીને ખિલાફતના તખ્તે બેસાડી ખલીફ તરીકે તેમને જાહેર કરવામા આવ્યા આ કાર્ય કરવામા અમીરૂલ જુયુશ અલ-અફઝલનો મુખ્ય હાથ હતો. આ સમયે હઝરત મુસ્તેઅલીની ઉમર અઢાર વર્ષની હતી. અને તેઓ અલ-અફઝલના જમાઇ થતા હતા ઇતિહાસકારો તેમને 'મામાં' તરીકે ઓળખાવે છે, પરંતુ ખરી રીતે તો તેઓ તેમના 'સસરા' થતા હતા. ઇતિહાસકાર ઓલિયરી લખે છે કે, હઝરત મુસ્તેઅલી ખિલાફતના તખ્ત પર બેઠા પછી વડા વઝીર અલ-અફઝલે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના બીજા બધા ફરઝંદોને દરબારમા હાજર કરવાનો હુકમ કર્યો. કેટલાક શાહઝાદાઓ નિકટમા હતા, જેથી તેઓ તરત આવી પહોચ્યા. જ્યારે હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ; હઝરત અબ્દુલ્લાહ અને હઝરત ઇસ્માઇલે થોડી વાર પછી પ્રવેશ કરતાજ પોતાના નાના ભાઇને રાજસિંહાસને બેઠેલા જોઇને ત્રણે ભાઇઓને ખેદ થયો. તે સમયે નવા ખલીફ હઝરત મુસ્તેઅલીની બયઅત લેવા અફઝલ કહેતા, હઝરત ઇમામ નિઝારે ઇન્કાર કરી ફરમાવ્યું.: "મારા પિતાજીએ મને પોતાનો વારસ નિમ્યો છે અને એ માટેનો તેમના હસ્તાક્ષરવાળો પત્ર પણ મારી પાસે છે" અને તરતજ હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ત્યાથી જતા રહ્યા. આપ પાછા ન ફરતા વઝીરે આપની પૂંઠે સિપાહીઓ મોકલ્યા. તેઓએ ખબર આપી કે હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. મિસર છોડીને કયાક રવાના થઇ ગયા છે.

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ૦ સિંકદ્રિયામા

"આસારે મુહમ્મદી" ના કર્તા લખે છે કે, મહમુદ ઇબ્ને મસાલ નામના એક ઇસમાઇલી મઝહબના અનુયાયી અને વિશ્વાસપાત્ર માનનીય ઉમરાવ સાથે હ. ઇમામ એક ઝડપી ઘોડાપર બેસી સિકંદ્રિયા પહોચ્યા. સિંકદ્રિયાનો હાકિમ હઝરત ઇમામ નિઝાર અ ની ઇમામતમા માનનારો હતો અને એક સમયે હ. ઇમામનો સેવક હતો. તે હઝરત ઇમામ મોઇઝ અ. ના તરબિયત પામેલા સેવકોના વંશમાથી ઉતરી આવ્યો હતો. તેનું નામ નાસિરૂદ-દૌલા ઇફતગિન હતું. તેણે હઝરત ઇમામના આગમનને મુબારક ગણી આપની તાબેદારી કબૂલ કરી અને સમસ્ત સિકંદ્રિયા અને તેની આસપાસના ગામોના લોકોએ પણ હ. ઇમામની તાબેદારી સ્વીકારી સર્વ જણ હ. ઇમામના પડખે ઊભા રહ્યા.

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ૦ની બયઅત

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. એ સિકંદ્રિયા પહોંચ્યા પછી ખલીફપદે બિરાજમાન થઇ "અલ-મુસ્તફા લે-દિનિલ્લાહ" નો લકબ ધારણ કર્યો અને ત્યાના શહેરીજનોએ વિધિસર હ. ઇમામની બયઅત કરી. (૧) ત્યારપછી હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. એ નાસિરૂદ-દૌલા ઇફતગિનની વઝીર તરીકે નિમણૂંક કરી.

ઇતિહાસકાર ઓલિયરી જણાવે છે કે હઝરત ઇમામ મુસ્તનાસિર બિલ્લાહ અ. ની વફાત અગાઉ હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ને એક પક્ષ ટેકો આપવા તૈયાર હતો અને આપની ઇમામતના

---

૧ જુઓ ઓ'લિયરી કૃત હિસ્ટ્રી ઓફ ધિ ફતિમાઈડ ખલીફાત પાનું ૨૧૧

દાવાને ફતેહમંદ બનાવવાના ચિન્હો પણ એ સમયે સાફ દેખાતા હતા. આથી આપણે ખાત્રીપૂર્વક કહી શકીએ છીએ કે ફાતિમી ઇમામતને ટેકો આપનાર મિસરની ઇસમાઇલી પ્રજા હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની પડખે હતી. વળી વડા વઝીર અમીરલ જુયુશ અલ–અફઝલના રાજકારોબારથી નારાજ થયેલા ઘણા લોકો પણ હતા. એટલુંજ નહિ પણ અગાઉ વઝીરના પિતા બદ્ર જમાલીએ જે લોકોને દબાવી દીધા હતા, તેઓએ પણ આ સમયે માથું ઊંચક્યું અને ફેરોમા વઝીરે નિમેલા સત્તાધીશો વિરુધ્ધ પોતાનું ભાગ્ય અજમાવવા તેઓ તૈયાર થયા. (૧)

સિકંદ્રિયામા મુસ્તેઅલવી લશ્કરની હાર

આ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ નિઝાર અ સિકંદ્રિયામા આપનો નિવાસ રાખી નિઝારી ખિલાફત અને દઅવતનું કેન્દ્ર સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. ઇતિહાસકાર ઇબ્ને ખલ્લિકાન જણાવે છે કે તે પછી ઇસમાઇલી નિઝારી ફિરકાની કેટલીક સતા શામની આસપાસ ફેલાઇ ગઇ હતી. સલજુકી સુલતાન મલેકશાહના બીજા પુત્ર તુતુશનો પુત્ર રિઝવાન પણ નિઝારી મઝહબમા જોડાયો હતો. આવી સ્થિતિ વચ્ચે મિસરમા વડા વઝીર અલ–અફઝલને ભય પેઠો અને હિજરી સન ૪૮૮ મા મોટુ લશ્કર તૈયાર કરી હઝરત ઇમામ નિઝાર અ ની સામે સિકંદ્રિયા પર ચઢાઇ લઇ આવ્યો. ઓલિયરી જણાવે છે કે આ પ્રયત્નમા તેની હાર થઇ અને તે સિકંદ્રિયાથી મિસર પાછો ફર્યો. આ હારથી તેને બહુ નાસીપાસ થવું પડયું.

સિકંદ્રિયામા નિઝારી પક્ષની આ જીત ઘણી ઉત્સાહજનક હતી આ લડાઇમા સિકંદ્રિયાનો ગવર્નર ઇફતગિન અને ઉમરાવ ઇબ્ને મરસાલે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આ બન્ને વ્યકિતઓએ હ. ઇમામની દઅવતને મજબૂત ટેકો આપ્યો હતો. નિઝારીઓ માટે આ ફતેહ બહુ કીર્તિવંત પુરવાર થઇ.

વઝીર અલ–અફઝલના દાવપેચ

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. એ સિકંદ્રિયા ખાતે રાજ્ય સ્થાપ્યું; એથી મિસરની સલતનતના વડા વઝીર અમીરલ જુયુશ અલ–અફઝલને ઘણો આઘાત થયો, અને છેલ્લી હાર પછી સિકંદ્રિયાના સબંધમા કેવા પગલા લેવા તેની વિચારણા ને તૈયારીમા તેણે એક વર્ષ વિતાવ્યું. આ દરમ્યાન હ. ઇમામ સામે ઘણા કાવતરા પણ રચવામા આવ્યા હતા. "આસારે મુહમ્મદી" ના નિર્દેશ મુજબ લગભગ એક વર્ષ વિતી ગયું હતું પણ અલ–અફઝલ કશો નિર્ણય ન કરીશ કવાથી તેણે કાવતરાના માર્ગ ગ્રહણ કર્યો. તેણે મિસરમાથી હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ના અનુયાયીઓ પર ધમકી ભરેલા પત્ર લખ્યા અને ઘણું મોટું લશ્કર લઇને સિકંદ્રિયા પર ફરી આક્રમણ કર્યું. તેની વચ્ચે સિકંદ્રિયા ખાતે સર્વથી પહેલા મહેમુદ ઇબ્ને મરસાલ બેવફા થયો અને પોતાની માલ. મિલ્કત વહાણુમા ચઢાવી સિકંદ્રિયા છોડી ચાલ્યો ગયો. જયારે બીજાઓમા પણ કેટલાક ધમકીથી કે લાલચથી વશ થઇ બેવફા થયા. આથી હ. ઇમામના પક્ષના બળમા સહેજ શિથિલતા આવવા લાગી. અલ–અફઝલ લશ્કર સહિત સિકંદ્રિયામા આવી કેટલાક દિવસો પર્યંત ઘેરો નાખી પડયો રહયો. નિઝારી લશ્કરે તેનો મુકાબલો કર્યો. મુસ્તેઅલવી લશ્કરે પણ લડવા માંડયું. બન્ને પક્ષો

---

૧ જુઓ ઓ'લિયરી કૃત હિસ્ટ્રી ઑફ ધિ ફાતમાઇડ ખલીફાત પાનું ૨૧૧

વચ્ચે કેટલાક દિવસો પર્યંત સંગ્રામ ચાલુ રહયો. અંતે વઝીર અલ–અફઝલ પાસે સુલેહ માટે માગણી કરવામા આવતા હ. ઇમામને સંધિ માટે મિસર આવવા કહેવામાં આવ્યું. હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. અને આપના ગવર્નર અફતગિનન મિસર ગયા. ત્યા પહોચ્યા પછી નીતિ, નિયમ અને ફરજને ભૂલી જઇ પોતાના માનવંતા અને મહાન વડીલ બંધુ હ. ઇમામ નિઝારને હઝરત મુસ્તેઅલીએ કેદમા પુરવાનો હુકમ આપ્યો અને ગવર્નર અફતગિનને શૂળીએ ચઢાવી મારી નાખવામા આવ્યો.

"તારીખે જહાંગુશા" મા અતા મલિક જુવેની કહે છે કે. હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. જે સમયે સિકંદિયાથી રવાના થયા ત્યારે આપની સાથે આપના બે સાહેબઝાદાઓ હતા, તેમાના એક જાંનશીન પણ હતા પાછળથી એ બન્ને શાહેબઝાદાઓને પકડી કેદ ખાતે લાવવામાં આવ્યા હતા જ્યા તેમને પણ કેદમા પુરવામાં આવ્યા હતા.

હઝરત મુસ્તેઅલી

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના કર્તા, ઇતિહાસકાર અલ્લામા ઇબ્ને ખલદુનના આધારે જણાવે છે કે વડા વઝીર અમીરૂલ જુયુશ અલ–અફઝલે હઝરત મુસ્તેઅલી માટે હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની ફુઇને પોતાની સાથે એક છૂપા કરારથી બાંધી લીધા હતા, જેને અંગે તેમણે હઝરત ઇમામ મુસ્તસિર બિલ્લાહ અ. ના કાઝી અને દાઇ સન્મુખ એવી સાક્ષી આપી કે, હઝરત મુસ્તેઅલીને ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહે પોતાના જાંનશીન બનાવ્યા હતા. આવા અનેક ખોટા ઉપાયો યોજીને હઝરત મુસ્તેઅલી ખિલાફતની ગાદી પર આવ્યા તે પછી શામનો મુલક ખ્રિસ્તિ અને સલજુકીઓ વચ્ચે વ્હેંચાઇ ગયો. તે બાદ "હાયફા," "કયસારિયા" અને "શામ" ના કાંઠાના મુલ્કો પણ હઝરત મુસ્તેઅલીના તાબામાંથી નીકળી ગયા.

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના આલેખન મુજબ હઝરત મુસ્તેઅલીના આખા રાજ્યઅમલ દરમ્યાન, લશ્કરી, દીવાની, મહેસૂલી વગેરે સઘળા પ્રકારના કારોબાર ઉપર અમીરૂલ જુયુશ અલ–અફઝલ સરમુખત્યાર હતો. હઝરત મુસ્તેઅલીની વફાત હિજરી સન ૪૯૫ મા ૨૬ વર્ષની ભર જુવાન વયે થઇ. બાદ તેમના ઉતરાધિકારી તરીકે તેમના પુત્ર હઝરત આમિર મિસરની રાજકીય ખિલાફત ઉપર આવ્યા.

હઝરત આમિર

હઝરત આમિર પુખ્તવયે આવ્યા સુધી વઝીર અલ–અફઝલ રાજ્યની લગામ હાથમા રાખી હકુમત કરતો હતો ઇતિહાસકાર ઓલિયરી લખે છે કે વઝીર અલ અફઝલની આ સરમુખત્યારી હઝરત આમિરને પસંદ નહિ પડવાથી રમઝાનના ચાંદના દિવસે હિજરી સન ૫૧૫ મા કેટલાક માણસો મોકલી વઝીર અલ–અફઝલને કતલ કરાવી નાખવામાં આવ્યો અલ–અફઝલને કતલ કરાવીને ખલીફે એક હુકમ બહાર પાડીને તેનું ઘર પણ લૂંટાવ્યું. જે ઘરમા અનહદ ખજાનો ભરેલો હતો અને તેને લૂંટવામા ચાલીશ દહાડા લાગ્યા હતા.

હાફિઝ લેદિનિલ્લાહ–હઝરત તૈયબ

હિજરી સન ૫૨૪ મા હઝરત આમીર સહેલગાહે નીકળ્યા જ્યા તેમનું ખૂન થવાથી તેમની

વફાત થઇ હઝરત આમીરે ફરમાવ્યું હતું કે, "મારી એક બેગમ સગર્ભા છે તેને ઓલાદ થાય તે અગાઉ મારો રાજકારોબાર મારો પિત્રાઇ અબદુલહમીદ સંભાળે અને "નાયબુ રસલતનત" કિંવા "સલતનતના નાયબ" તરીકે રહે. આ ભલામણ અનુસાર હઝરત આમિરની વફાત પછી "હાફિઝ લેદિનિલ્લાહ" નો લકબ ધારણ કરી હાફિઝ રાજગાદી પર આવ્યા. પરંતુ દરબાર, લશ્કર અને લોકો અમીરલ જુયુશ અલ–અફઝલના પુત્ર વઝીર અબુઅલી એહમદના તાબામા હોવાથી તેણે ખલીફ હાફિઝને કેદ કરી સઘળી રાજસત્તા પોતાના હાથમા લઇ લીધી. ઇબ્ને ખલ્લિકાનનો હવાલો આપતા ઇતિહાસકાર ઓલિયરી લખે છે કે હાફિઝ વિશ્વાસ દર્શાવતા હતો કે મરહુમ ખલીફ આમિરના બેગમ સગર્ભા છે તેમને પુત્ર જન્મશે, કારણ કે તેમણે ઉમેર્યું કે "આ વંશના કોઇપણ ઇમામ પોતાની પાછળ પોતાના પુત્રને મૂકયા વગર વફાત પામતા નથી કે જે પુત્રને તેઓ ખાસ જાહેરાત કરી "ઇમામત" સોંપે છે." પરંતુ એજ ઇતિહાસકાર જણાવે છે કે હઝરત આમિરના બેગમે પુત્રીનો જન્મ આપ્યો હતો અને એ સઘળા સમય દરમ્યાન, હિજરી સન પર૬ સુધી હાફિઝ કેવળ એક રાજયાધિકારી (Regent) તરીકેજ રહયા હતા. (૧) જ્યારે મુસ્તેઅલવી ફિરકાનો ઇતેકાદ છે કે "હઝરત આમિરના બેગમ સાહેબાએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો તે બાળક બે વર્ષ અને અમુક મહિનાની વયમાંજ પરદે થયા. જેમનું નામ હઝરત તૈયબ હતું." અંતે ખલીફ પોતાના દરજ્જાથી અને વઝીરે તેમના પર મૂકેલા અંકુશથી અસંતોષી થયા. હિજરી સન પર૬ ના મહોરમની તા. ૧૫ મીએ વઝીર અહમદ ચોગાન (Polo) રમવા જતો હતો તે વખતે તેનું ખૂન કરવામા આવ્યું અને રાજસત્તા ખલીફ હાફિઝ લેદીનિલ્લાહે પોતાના હાથમા લીધી. એમનો આખો રાજકાળ વઝીરોની ખટપટમાજ પૂર્ણ થયો હતો. હિજરી સન પ૪૪નાં જમાદિલ આખિરની તા. ૫મીએ એમનું અવસાન થયું.

ખલીફ ઝાફિર

ત્યાર પછી હિજરી સન પ૪૪ મા હાફિઝના પુત્ર અબુ મનસુર ઝાફિર રાજગાદી પર આવ્યા અને તેઓએ અબુલફતહ ઇબ્ને મસ્સાલને વઝીરપદ આપ્યું. આ નિમણુંકને માત્ર ચાલીસજ દિવસ થયા હતા કે, ઇબ્ને મસ્સાલને હાર આપી ઇબ્ને સાલારે તેને કત્લ કર્યો અને પોતે મિસરની સલતનતમા કર્તાહર્તા થઇ પડયો. આ વખતે પણ ખલીફની સતા મહેલની ચાર દીવાલમા ભરાંઇ બેસવા જેટલી રહી. નામને ખાતર પણ તેઓ બહાર નીકળી શકતા નહિ. ઇબ્ને સાલારને તેના ઓરમાન પુત્ર અબ્બાસે હિજરી સન પ૪૮મા કત્લ કરાવી દીધો. આ સમયે કાવાદાવા એટલા તો વધી ગયા કે કેરોની જમીનને લડાઇનું મેદાન બનાવી મૂકવામા આવ્યું. તે પછી ખલીફ ઝાફિરના વિષયમા કાવતરું રચાયું. અબ્બાસનો પુત્ર નસ્ત્ર અતિશય ખુબસુરત હતો તે આખો દિવસ ખલીફના સહવાસમા રહેતો હતો જેથી અબ્બાસ ઉશ્કેરાયો અને ખોટા બ્હાના હેઠળ ખલીફને પોતાના ઘેર મિજબાનીનું આમંત્રણ પોતાના પુત્ર નસ્ત્ર દ્વારા મોકલ્યુ. ખલીફ નસ્ત્રનું દિલ રાખવા ચહાતા હોવાથી તેઓ રાતે પગે ચાલીને મિજબાનીમા આવ્યા અને જેવા ઘરમા દાખલ થયા કે અબ્બાસના સાથીદારો તેમની ઉપર તૂટી પડયા અને તેમને તેના સાથીઓ સાથે કત્લ કરવામા આવ્યા. હિજરી સન પ૪૯ મહોરંમ માસની તા ૧૫ મી એ રીતે ખલીફનું અવસાન થયું.

---

૧ જુઓ ડી. લેસી ઓ'લિયરા કૃત હિસ્ટ્રી ઓફ ધિ ફાતિમાઇડ ખલીફાત પાનું ૨૨૨–૩

ખલીફ ફાએઝ

ફાએઝ બેનસ્રલાહ મિસરની ખિલાફત પર આવ્યા, તે વખતે તેની ઉમર સાઠ ૭ વર્ષની હતી, જેથી રાજ્યનો માલેક વઝીર અબ્બાસ બની બેઠો કે જે ખલીફ ઝાફિરનું ખૂન કરાવવામાં જવાબદાર હતો. રાજમહેલની બેગમો અને નોકરોને આ વાતની જાણ થતા તેઓ પોતાનો જીવ બચાવવા અર્થે રાજમહેલ છોડી જતા રહયા. અરબ અને સુદાની લશ્કર પણ અબ્બાસના વિરુધ્ધ થયું. રાજમહેલના લોકોએ "અસમુનૈન" અને "બહિન્સા" ના ગવર્નરને આ કાર્યની ખબર આપી ફરિયાદ કરતા તેણે અબ્બાસને તાબે કરવા પુષ્કળ સિપાહીઓ અને બંદુઓને રવાના કર્યા. અબ્બાસને આની જાણ થતા તે પોતાના પુત્ર નસ્ત્ર સાથે શામ ભણી નાસી ગયો. પણ ખલીફ ઝાફિરની બ્હેન અરફેલાનના ખ્રિસ્તિઓને પુષ્કળ દોલત આપીને અબ્બાસની પૂંઠ પકડવા જણાવ્યું. તેઓએ અબ્બાસને ઘેરી લીધો અને તેના પરિણામે તે લડાઇમા માર્યો ગયો. તેના પુત્ર નસ્ત્રને કેદી તરીકે પકડીને મિસર રવાના કરવામા આવ્યો અહિં તેનો વધ કરીને તેના શબના કટકેકટકા કરી નાખવામા આવ્યા અને તેની લાશના ભાગોને દશમે દિવસે એકઠા કરી બાળી મૂકવામા આવ્યા.

ફાએઝની કારકીર્દિમા એક એવો બનાવ વર્ણવવામા આવ્યો છે કે, ફાએઝના કાકાઓને કત્લ કરી અબ્બાસ તેમને મહેલમા લાવતો હતો ત્યારે ફાએઝની નજર તેમના કાકાઓની લાશો પર પડી અને તેથી તેમને એટલી બધી ધાસ્તી પેસી ગઇ કે, આખી જીંદગી પર્યંત ફિકરાની બીમારીમા તેઓ ઝકડાયલા રહયા અને હિજરી સન ૫૫૫ ના રજબ માસની તા. ૧૭ મીએ તેમનું અવસાન થયું. આ સમયે તેમની ઉમર ૧૧ વર્ષની હતી.

ખલીફ આઝિદ

ખલીફ ફાએઝનું અવસાન થયા પછી તેમની ગાદીએ આઝિદ લેદીનિલ્લાહ આવ્યા અને તેમણે પોતાની ફોઇના દીકરા રઝ્ઝીકને વઝીરપદ આપ્યું. તેની વઝીરાતને હજુ તો એકજ વર્ષ પસાર થયું હતું કે પોર્ટ સઇદના ગવર્નર શાવરે ચઢાઇ કરી રઝ્ઝીકને કતલ કરાવી દીધો અને હિજરી સન ૫૫૮ ના સફર માસમા તે પોતે વઝીર બની બેઠો. શાવરને પણ વઝીરપદ ભોગવવાને નવજ માસ થયા હતા એટલામા તેના દ્વારપાળ અમીર ઝિરગામે તેને મિસરમાથી હાંકી કહાડ્યો. શાવર ત્યાથી દમિશ્ક ખાતે શામના રાજકર્તા નૂરદીન મહમ્મદ ઝંગી પાસે આવી પહોચ્યો અને કહયું ; "તમે મુકાબલો કરીને મને વઝીરપદ મેળવી આપો તો હું મિસરી લશ્કરનો પગાર ચૂકવ્યા પછી જે કાઇ વધારો રહેશે તેમાથી ત્રીજો ભાગ આપને નજરાણા તરીકે આપતો રહીશ અને આપના સિપેહસાલાર શેરકુહ સાથે આપનું સૈન્ય મિસરમા રાખીશ."

શાવરની આ વાત માન્ય રાખી અસદુદીન શેરકુહન અને તેના ભત્રીજા સલાહુદીન યુસુફને લશ્કર આપી શાવર સાથે નૂરદીને રવાના કર્યા. હિજરી સન ૫૫૯ ના જમાદીલ–આખિર માસમા તેઓ કેરોમા દાખલ થઇ ગયા અને ઝિરગામને પકડી તેનો વધ કર્યો.

હિજરી સન ૫૬૪ ના સફર માસમા ફિરંગીઓના જેરૂસલમના બાદશાહ અમારી મિસર પર ચઢી આવ્યો અને અને "બિલબેસ' જીતી લઇને તેણે લૂંટફાટ કરવા માડી, તે બાદ તેણે કેરો પર ઘેરો નાખ્યો મિસરવાસીઓ આ ઘેરાના ત્રાસથી કંટાળી ગયા. તેઓએ શહેરને બચાવવા તનતોડ મહેનત કરી અને ખલીફ આઝિદે નૂરદીનને પત્ર લખીને પોતાની સહાયતાએ તેડાવ્યો.

સુલતાન સલાહુદ્દીને અબ્બાસી સતા સ્થાપી

નૂરૂદ્દિનને ખલીફ આઝિદનો પત્ર મળતા હિજરી સન ૫૬૪ના રબ્બીઉલ-અવ્વલમા તેણે સલાહુદ્દીન તથા પુષ્કળ અમીર સહિત આઠ હજારનું સૈન્ય શેરકૂહને સોપી તેને મિસર ભણી રવાના કર્યો. શેરકૂહે ફિરંગીઓ ઉપર મારો ચલાવી મિસર ફતેહ કર્યું. હવે ખલીફ આઝિદે શેરકુહને પોતાનો વઝીર બનાવી "મલેકુલ મન્સુર અમીરલ જયુશ" નો લકબ અર્પણ કર્યો. તેણે પોતાના લશ્કર માટે જાગીરો નક્કી કરાવી લીધી અને પોતાના સહકારીઓને ગવર્નરપદે નિમ્યા. વઝીર શેરકુહ બે મહિના ને પાચ દિવસ પર્યંત વઝીરપદ ભોગવીને મરણ પામ્યો. ખલીફ આઝિદે તેના ભત્રીજા સલાહુદ્દીન યુસુફને "મલેકુન્નસિર" નો ખિતાબ આપી વઝીર બનાવ્યો. તેણે લોકોને ભેટ સોગાદો આપી પોતાના પક્ષકાર બનાવ્યા અને ખલીફ આઝિદને દુર્બળ બનાવવાના ઉદ્દેશથી તેમની પાસેથી મોટી મોટી રકમો વસુલ કરીને તેણે ખલીફને એટલી હદ સુધી મુફલિસ બનાવ્યો કે, તેમની પાસે એકનો એક સવારી માટે ઘોડો રહ્યો હતો, તે પણ મંગાવી લીધો, અંતે એવી સ્થિતિ થઇ પડી કે ખલીફનું ગાત્ર ખુત્બામાજ નામ રહી ગયું અને સઘળી સતા સલાહુદ્દીનના હાથમા આવી ગઇ.

હિજરી સન ૫૬૬મા "દારૂલ-માઅવા" નો નાશ કરી તેણે "મદ્રસએ શાફિયહ" તેમજ "દારૂલ-અદબ" ને બંધ કરી "મદ્રસહે માલિકિયાહ" બનાવી. અલવી કાઝીઓને પદભ્રષ્ટ કરી આખા શમા શાફઇ કાઝીઓની નિમણુંક કરી. ખલીફ આઝિદના "કાઝીયુલ-કુઝઝાત" કામિલને બરતરફ કરી સદરૂદ્દીન અબ્દુલ મલેક બિન દરબાસને આખા મિસરમા વડો કાઝી બનાવ્યો. આ સમયથી મિસરમાંથી અલવી સતા બંધ પડતા શાફઇ અને માલિકી સંપ્રદાયો બળવાન થવા લાગ્યા. ખલીફ આઝિદ આ સ્થિતિથી કંટાળી જઇ તેમાંથી મુકત થવા ખાજાસરા મોતમિનલ ખિલાફા સાથે એક યોજના ઘડી કાઢી. ખાજાસરાએ મિસરીઓના એક સમૂહને મેળવી લઇને સલાહુદ્દીનના મુકાબલામા ફિરંગીઓની સાહયતા માંગી આ યોજનાનો ભેદ ફુટી જતા ખાજસરાને પકડી સલાહુદ્દીને કતલ કરાવ્યો અને રાજ્યમહેલના સઘળા નોકરોને બરતરફ કરી પોતાના માણસો ગોઠવ્યા. આ ઉપરાંત તેણે હિજરી સન ૫૬૭ના મહોર્રમની તા. ૭મીને શુક્રવારના દિને ખલીફ આઝિદનો ખુત્બો બંધ કરી અબ્બાસી ખલીફ મુસ્તઝીનો ખુત્બો ભણાવ્યો.

ખલીફ આઝિદનું અવસાન-મિસરની અલવી ખિલાફતનો અંત

ખલીફ આઝિદને આ પ્રમાણે વાતાવરણ બદલાતું જતું હોવાથી ધ્રાસ્કો પડતા તેઓ બીમાર પડયા અને મોહર્રમની તા ૧૦મીએ અવસાન પામ્યા. ખલીફ આઝિદની વફાત થતા સાલાહુદ્દીને તેમની સઘળી માલમિલકત પર કબજો કર્યો અને તેમના કુટુંબીઓ તથા બાળબચ્ચાને રાજમહેલના એક ખૂણામા કેદ કર્યા. અંતે તેઓ સઘળા બંદીવાન અવસ્થામાજ ગુજરી ગયા.

અહિંથી મિસરમા અલવીઓની બાદશાહી પૂર્ણ થતા સલાહુદ્દીન સુલતાનના લકબથી મિસરનો રાજ્યકર્તા બન્યો. જ્યારે મિસરની અલવી બાદશાહત દરમ્યાન હિજરી સન ૪૮૩ મા મહાન હસન બિન સબ્બાહ આલમૂતના ગઢ પર નિઝારી રાજ્યની સ્થાપના કરી ચૂકયા હતા.

આલમુતપર નિઝારી રાજ્યની સ્થાપના

બની ફાતિમી ખલીફાઓના સમયથી જ અનેક દેશોના જુદા જુદા ભાગોમા, ખોરાકની તકલીફો, દુશ્મનોનો ભય વગેરે પારવાર હાડમારીઓ અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠીને પણ સંખ્યાબંધ

ઇસમાઇલી દાઇઓએ આત્મત્યાગ અને પરિશ્રમ વડે મઝહબનો પ્રચાર કર્યો હતો, જેમાંથી બહુ થોડાજ ઇતિહાસના પાનાઓ પર આવવા પામ્યા છે. જ્યારે અન્ય કેટલાક દાઇઓ પ્રસિધ્ધિમા આવ્યા નથી છતા તેઓએ પણ પ્રતિકૂળ સંજોગો વચ્ચે ખાનગીમા દઅવતનું કાર્ય જારી રાખ્યું હતું.

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની દઅવતનું કાર્ય પણ એજ રીતે પ્રતિકૂળ સંજોગો વચ્ચે ઇરાન, ઇરાક અને આઝરબાયજાનના જુદા જુદા દાઇઓ હકીમ નાસિર ખુસરુ, વીર હસન બિન સબ્બાહ અને રૌગદ નુરદીન શાહ રેહ. ઉપરાંત બીજા ઘણા અપ્રસિધ્ધ વિદ્વાન દાઇઓ તરફથી આરંભી દેવાયું હતું. જ્યારે વીરનર હસન બિન સબ્બાહ મિસર છોડયા પછી ધર્મનો પ્રચાર કરતા કરતા 'આલમુત' આવી પહોચ્યા. ત્યા તેમણે અસંખ્ય લોકોને ધર્મમા દાખલ કરી "આલમુત" પર કબજો કરી ઇસમાઇલી નિઝારી રાજ્યની સ્થાપના કરી.

સેન્ટપીટર્સબર્ગ (લેનીનગ્રાડ) મા નિઝારી ચલણી સિક્કો

ઇતિહાસકાર ઓગલિયરીના કથન અનુસાર હિજરી સન ૪૮૩ મા હસન બિન સબ્બાહે આલમુત ગઢનો કબજો મેળવ્યો હતો. તેઓએ હ. ઇમામની અજોડ સેવા કરી છે. 'આલમુત' ગઢનો કબજો લીધો તેની પૂર્વે તેઓએ ઇરાનના જુદા જુદા ભાગોની મુસાફરી કરી આસપાસમા વસતા લાખો મનુષ્યોને મઝહબમા દાખલ કરી હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની 'દઅવતનો' પ્રચાર કરતાં કરતા "આલમુત" સુધી આવી પહોચ્યા, જ્યા તેમની સરદારી તળે ઇસમાઇલીઓએ પૈસો, લશ્કર કે લોહી રેડયા વિના "ઇસમાઇલી સલતનત" સ્થાપી. નિઝારીઓના આ અદ્ભૂત પરાક્રમોની મિસાલ જગતભરના ઇતિહાસોમા મળી શકતી નથી.

મહાન હસન બિન સબ્બાહે હિજરી સન ૪૮૩ મા રૂદબાર પ્રગણામા આવેલા આલમુતના પર્વત પર સતા જમાવી અને હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ના સિકકા બહાર પાડયા. ઇતિહાસકાર લેન-પુલ લખે છે કે આગાનો એક સિક્કો સેન્ટપીટર્સબર્ગ (લેનીનગ્રાડ) ના મ્યુઝીઅમા છે, જેમા ટંકશાળાનું સ્થળ "કુરશીએ ડઈલામ" દેખાય છે.

હસન બિન સબ્બાહની આસ્થાનું બળ

મિસરની ડામાડોળ સ્થિતિ જોતા મહાન વીરનર હસન બિન સબ્બાહને પ્રેરણા થઈ કે હવે પછી "ઇમામત" માટે કાયમનું સ્થળ બીજે નકકી કરવાનું અવશ્યનું છે. તેમણે આ ઇરાદાને અમલમા મૂકવા મિસરમાંજ હ. ઇમામની દુઆઆશિષો મેળવી ઇસ્ફહાન ખાતે પોતાના મિત્ર રઇસ અબુલ ફઝલની મુલાકાત લીધી જેઓ એક ચુસ્ત ઇસમાઇલી હોવા ઉપરાંત હ. ઇમામની હુઝુરમા વડપણ ધરાવતા હતા. હસન બિન સબ્બાહે તેમની આગળ પોતાના અંતરની વાત કરતા કહ્યું...."જો તું મને સાથ આપે તો આપણે બંને મળી હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. માટે સલતનત કાયમ કરીએ. મિસરનો વડો વઝીર હ. ઇમામથી વિરુધ્ધ છે. સઘળો લશ્કરી વહીવટ અને રાજ્યની લગામ તેના હાથમા છે અને તે હઝરત મુસ્તેઅલીની તરફદારી કરે છે, જેથી આપણને હ. "ઇમામ" ની ખિદમત બજાવી લાવવા જાનશીન માટે યોગ્ય કરવું જોઇએ."

આ વાત સાંભળતા રઇસ અબુલ ફઝલને લાગ્યું કે હસન બિન સબ્બાહનું મગજ દુર્બળ પડી જવાથી આવી ગાંડી વાતો કરે છે. તેથી તેણે દયાભાવથી મગજની પુષ્ટિ માટેના ખોરાકનો પ્યાલો ભરી હસન બિન સબ્બાહની સામે ધર્યો. તેમણે રઇસને માઠું ન લાગે તે માટે પી જઇને તેમનાથી છૂટા પડી પોતાની કોશિશો ચાલુ રાખી. અંતે તેમણે પોતાના પ્રયત્નો વડે આલમુતમા ઇસમાઇલી રાજ્યની સ્થાપના કરી. જ્યા પાછળથી હઝરત હાદી અ. નો પણ વસવાટ થયો. ઇસ-માઇલીઓને આલમુતનું કેન્દ્ર હાથ આવ્યા પછી તેઓ ફરી બળવાન બનવા લાગ્યા અને તેઓની જાહોજલાલી વધવા લાગી.

ઇતિહાસકાર જોન માલકમના કથન અનુસાર ખુરાસાન ખાતેના હસન બિન સબ્બાહના જૂના મિત્ર રઇસ અબુલ ફઝલ તેમની મુલાકાતે આલમુત ગઢમા આવ્યા અને તેમણે "મુસાફો" કરવા હાથ લંબાવતા હસન બિન સબ્બાહે તેમનો હાથ પકડીને હસતા હસતા કહ્યું : "મારા ભલા મિત્ર, મારી ઘેલછા મટાડવા તમો તમારી સાથે કાંઇ ઔષધિ લાવ્યા છો ? હવે તમોને લાગતું હશે કે એથી ત્રણ માણસો એકત્ર થતા અજાયબીભર્યા કાર્યો કરી શકે છે !"

અબુલ ફઝલે જણાવ્યું કે : "હું સદાય તમોને શકિતશાળી પુરુષ માનતો આવ્યો છું. પરંતુ તમો જે કરી શકયા છો, એ તે તમો કરી શકશો એવી હું કદી આશા રાખતો નહોતો"

હસન બિન સબ્બાહે કહ્યું :—"અત્યાર પર્યંત ખાસ કરીને મેં મારી રાજકીય કુનેહમા વિશ્વાસ રાખ્યો હતો, પરંતુ હવે આસ્થા શું કરી શકે છે, તેની અજમાશ લેનાર છુ." (૧)

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ના બે સાહેબઝાદા પણ કેદમા હતા, તેમાથી "તારીખુલ ઇસ્લામ" ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ હાદી અ. કેદખાનામાંથી છૂટા થતા અબુલ હસન સઇદી નામના એક વફાદારે હઝરત શાહ હાદીને મિસરથી આલમૂત પહોંચાડયા હતા. જ્યા આગળ જતા હઝરત ઇમામ હાદી અ થી આલમુતમા ઇસમાઇલી ઇમામોનો વસવાટ શરૂ થયો.

હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની સાથે ચલાવવામા આવેલા વર્તનના પરિણામે એક તરફ ફેરોના બની અલ્વીઓ અને તેમના દરબારીઓ વચ્ચે અને બીજી તરફ હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ની ઇમામતમા માનનારા એશિયાવાસી ઇસમાઇલીઓ વચ્ચે ખુલ્લી જુદાઇ પડી ગઇ.

જોમો સિફાર્યો

મિસરના ખલીફની સખ્તાઇથી હઝરત ઇમામ શાહ નિઝારને કેદમા પૂરવામા આવ્યા જ્યા હિજરી સન ૪૯૦ મા આપે કેદખાનામાજ જોમો સિફાર્યો.

---

૧. હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયા પાનું ૩૯૫–૩૯૮

હઝરત ઈમામ શાહ નિઝાર અ૦ (મિસર)

આલમુતના ઇસમાઇલી હાકિમો

હસન બિન સબ્બાહ

|

કિયા બુઝુર્ગ ઉમીદ

|

મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગ

આલમુતમા ઇસમાઇલી રાજ્ય સતા સ્થપાયા પછી ઉપરોક્ત ત્રણ હાકિમો થયા.

નોટ :- મહાન હસન બિન સબ્બાહ અને તેના નાયબ કિયા બુઝર્ગ અને કિયા બુઝુર્ગના પુત્ર મુહમ્મદ હાકિમો થયા હતા.

હ. ઇમામ શાહ હાદી અ૦

|

હ. ઇમામ શાહ મોહતદી અ૦

|

હ. ઇમામ શાહ કાહિર અ૦

|

હ. ઇમામ શાહ હસન અલાઝિકિયા સલામ અ૦

|

હ. ઈમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ૦

|

હ. ઇમામ શાહ ખુદ જલાલુદીન હસન અ૦

|

હ. ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ૦

|

રૂકનુદ્દીન અ૦ — શમ્સ તબ્રીઝી

રૂકનુદ્દીન અ૦

|

શમ્સુદ્દીન અ૦

(આલમુતનું પતન થયા પછી ઇરાનના આઝરબાયજાન પ્રાંતમા ઇમામોએ વસવાટ કર્યો.)

શમ્સ તબ્રીઝી

("મૌલાના જામી કૃત 'નફહાતુલ ઉન્સ" મા એમનો ઇસમાઇલી સિલસિલો વર્ણવેલો છે.

હતા. આ કિલ્લો પર્વતના અંદરના ભાગમા મોટી ઊંચાઇએ અને ખીચોખીચ ઘાટીઓની મધ્યમા આવેલો હતો. શરુઆતમા આ ઉજ્જડ અને વેરાન પહાડી સ્થળ હતું તેની રાજકીય અગત્યતા જરાય નહોતી, તેમજ તેનો કોઇ પણ પ્રકારનો ઉપયોગ પણ થતો નહોતો. આ પ્રદેશ દયલમી સુલતાનોના કબજામા હતો.

દયલમી સુલતાનો પૈકીના એકને શિકાર ખેલવાનો ભારે શોખ હોઇ તે પહાડી પ્રદેશોમા વારંવાર શિકારે જતો હતો. એક પ્રસંગે, શિકાર કરતા આ કઠીન માર્ગવાળા વિસ્તારમા તે આવી લાગ્યો. અહિં શિકારની સારી તક હોવાનું માની તેણે પોતાના "બાઝ" પક્ષીને શિકાર પકડવા ઊડતા મૂકયા. એક "બાઝ" આકાશમા ઉડતા પક્ષીને પકડી સુલતાન પાસે આવવાને બદલે સંજોગે "આલમુત"ના કિલ્લાવાળી જગ્યાએ જઇને પડયું. દયલમી બાદશાહ અને તેના સાથીદારો પર્વત પર ચઢી "બાઝ" પાસે આવ્યા. આ એક આકસ્મિક ઘટના હતી પરંતુ આ રીતે સુલતાનને અહિં નિરીક્ષણ કરવાનો અણધાર્યો પ્રસંગ સાંપડતા રાજકીય દ્રષ્ટિએ તેને આ સ્થળ ઘણું અગત્યનું જણાયું. અહિના જેવો મજબુત કિલ્લો બીજે કયાય બાંધી શકાય એમ નથી એમ તેને ચોકકસપણે લાગ્યું, શિકારથી પાછા ફર્યા પછી ત્યા કિલ્લો બાંધવાની યોજના ઘડીને તેણે બાંધકામનું કાર્ય ચાલુ કર્યું.

'આલમુત' ની વ્યાખ્યા

આ પ્રમાણે કિલ્લો તૈયાર થઇ રહેતા સુલતાને તેને "આલુહ–આમુત" નામ આપ્યું. દયલમી ભાષામા આ એક અર્થસૂચક શબ્દ હતો. એ શબ્દ ધ્વનિ કરતા કરતા એ શિકારી ટોળી પર્વત પર ગઇ હતી, તેથી એ નામ રાખવામાં આવ્યું, તેનો અર્થ "શિકારી પક્ષીનો માળો" થાય છે. વખતના વહન સાથે તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમા રહેવા પામ્યું નહિ અને અપભ્રંશ થતા "અલ્તમુત," "અલામુત" અને છેવટે "આલમુત" બની ગયું.

'આલમુત' કેવી રીતે કબજામા આવ્યું ?

દયલમી સુલતાનો પછી સલજુકીઓ સતા પર આવ્યા. જયારે વીરનર હસન બિન સબ્બાહ મિસર છોડી "આલમુત" તરફ આવ્યા ત્યારે એ કિલ્લો, સલજુકી વંશના બાદશાહ સુલતાન મલેકશાહ સલજુકી વતી ગવર્નર મહેદીની દેખરેખ હેઠળ હતો. જે પણ એક "અલ્વી" ખાનદાનો નબીરો હતો. તે હસન બિન સબ્બાહના સમાગમમા આવ્યો અને ઇસમાઇલી ધર્મનો અંગિકાર કરી બયઅત કરી. આ પછી એક ભોજન સમારંભ પ્રસંગે હ. ઇમામની વધારે સારી રીતે ખિદમત કરવાની વાટઘાટ થતા હ. "ઇમામ" ની સેવા માટે મજકુર કિલ્લો ઉપયોગી થાય તેવું પૂરવાર થવાથી તે માટે ત્રણ હજાર દીનારની રકમમા તેનું સાટું થયું. એ વેળા હસન બિન સબ્બાહ પાસે નાણા નહોતા પરંતુ હસન બિન સબ્બાહની ચીઠ્ઠી ઉપરથી "ગિર્દકુહ" અને "દમગાન"ના હાકેમ રઇસ મુઝફ્ફરે પૈસા ચૂકવી આપ્યા. મજકુર સોદા અનુસાર મહેદીએ આલમુતના કિલ્લાની સત્તા મૂકી દીધી અને હસન બિન સબ્બાહે તેનો કબજો લઇ લીધો.

"જામેઉત–તવારિખ" ના આલેખન મુજબ હસન બિન સબ્બાહ આલમુતના કિલ્લા પાસે દરીદામ થયા પછી પોતાનો સમય પરહેઝગારી અને ઇબાદતમા તેમજ લોકોની દીની તથા દુન્યવી ઉન્નતિના ચિંતનમા ગાળવા લાગ્યા. પરિણામે ગઢની આસપાસ વસતી પ્રજા મોટા પ્રમાણમા ધર્મમા દાખલ થઇ કિલ્લાના કોટવાળે પણ ધર્મનો અંગીકાર કર્યો હતો.

એક કલ્પિત દંતકથા

આલમુત ગઢ હસન બિન સબ્બાહે સલજુકી સુલતાન મલેકશાહના લશ્કરી ગવર્નર મહેદી અલ્વી પાસેથી કેવી રીતે લીધો તે સંબંધમા ગાયના ચામડાની કલ્પીત દંતકથા પ્રચલિત છે. ખરી રીતે તો આ કલ્પિત વાત લાગે છે સાચું એ છે કે પ્રજાબળના આધારેજ આલમુત હસન બિન સબ્બાહે હાથ કર્યું હતું તેની સાથે હ. ઇમામના ભલા આશિર્વાદ પણ હતા.

શેખુલ-જબલ-"પહાડી ઘરડો પુરૂષ"

ઇતિહાસકાર જોન માલકમ લખે છે કે સલજુકી વંશના પાછલા યુગમા બાદશાહની નબળાઇનો લાભ લઇ જે સરદારો અને રાજવીઓએ મુલકો પચાવી પાડયા હતા તેમના રાજઅમલ સંબંધમા ઇતિહાસોમા વર્ણન કરવામા આવ્યું છે. પરંતુ, ઇરાની ઇતિહાસના એ ઝમાનામા એક એવી વિરલ સત્તાધારી હસ્તી આપણને જડે છે કે જે રાજ્યોની આપણે નોંધ લીધી છે, તેના કરતા જુદાજ પ્રકારની તે વ્યકિત છે. શ્રધ્ધાના સબળ સાધન દ્વારા એ વીર વ્યકિત અને વિરલ સરદારના ઉત્તરાધિકારીઓએ પોતાના હાથ તળેના લોકોના મન પર પોતાની સત્તા બેસાડી દીધી હતી. તેઓએ સર્વથી મહાન સત્તાધીશ સમ્રાટોના મન ઉપર પણ તેમનો મજબુત પ્રભાવ બે સદીઓ પર્યંત બેસાડયો હતો. એ મહાન રાજકર્તાને ખરેખર વફાદાર સરદાર કહી શકાય. એ સરદાર એક ઊંચા પહાડ પર રહેતો હતો. તેના હુકમ ઉપર અમલ કરવામા એકે કારણ તેના સાથીઓને બાધક નીવડે એમ નહોતું અને કોઇપણ જોખમ ઉપાડવા અને કોઇનો પણ મુકાબલો કરવા તેઓ તૈયાર રહેતા હતા. તોરતોસા અને ટ્રીપોલીસ વચ્ચેના પહાડોમા હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. ના ઇસમાઇલી પંથના એક અનુયાયી અને સરદાર હસન બિન સબ્બાહે સ્થાન વસાવેલું હતું. એ સરદારને "ઓલ્ડ મેન ઓફ ધી માઉન્ટન" અર્થાત "પહાડી ઘરડો પુરુષ" એ નામે ઓળખવામા આવ્યો છે. ઇરાનમા વસેલા ઇસમાઇલી અનુયાયીઓની શ્રધ્ધા વડે તે સરદાર બળવાન થવા પામ્યો હતો અને એ વીરનર અન્ય કોઇ નહિ પણ હસન બિન સબ્બાહ હતો.

'અબજદ'ની રૂઢીએ ગણત્રી

આ સ્થાને એક બીજી અર્થસૂચક, આશ્ચર્યકારક અને રસદાયક બાબત જણાવવાની અગત્ય છે કે, 'આલમુતન' નો ગઢ વીર હસન બિન સબ્બાહના કબ્જામા હિજરી સન ૪૮૩ મા આવ્યો હતો. હિજરી સન ૪૮૩ ના વર્ષના અરબ્બી 'અબજદ' ની રૂઢી અનુસાર જેટલા 'અદદ' થાય છે તેટલાજ "આલુહ-આમુત" અર્થાત આલમુતના થાય છે. 'આલુહ' ના, અલીફ ૧, લામ ૩૦, હે ૫; 'આમુત' ના અલીફ ૧, મીમ ૪૦, વાવ ૬, તે ૪૦૦ મળીને ૪૮૩ થાય છે.

'આલમુત' મા સુધારા વધારા

આલમુત ગઢ તાબે કર્યા પછી હસન બિન સબ્બાહે તેમા દિવાલો ચણાવી અને કુવાઓની પૂરતી સગવડ કરી, પર્વતની તળેટીએથી પાણી ઉપર લાવવા અનેક નહેરો ખોદાવી અત્રેની વેરાન પડેલી જમીનમા સુશોભિત બાગ અને બગીચાઓ બનાવ્યા, આથી આલમુતનુ ઉજજડ સ્થળ રળિયામણું બની ગયું. નહેરની સગવડ થવાથી ખેતીવાડીને પણ ઘણું ઉત્તેજન મળ્યું આલમુતમા

સ્થાપવામા આવેલી ઇસમાઇલી રાજ્યસત્તાને સુરક્ષિત બનાવવામા તેની આજુબાજુ લોખંડી દિવાલો ઊભી કરવામા આવી. હસન બિન સબ્બાહ આ રીતે સુલતાન મલિકશાહના શાસનકાળમા વીશ વર્ષ પર્યંત આલમુતમા પોતાની મજબૂતીનો પાયો નાખવા ગૂંથાયેલા હતા.

હઝરત ઈમામ હાદી અ૦ની આલમુતમા પધરામણી

"આસારે મુહમ્મદી" ના કર્તા જણાવે છે કે, હસન બિન સબ્બાહના જમાનામા અબુલ હસન સઇદી નામના એક શખ્સ નિઝારીઓના ભરોસાપાત્ર અને પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતા. તેમણે હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ હાદી અ. ને મિસરથી લઇ આવીને આલમુતમા પહોચાડયા હતા. ઇમામની પધરામણીથી હસન બિન સબ્બાહને અનહદ આનંદ થયો અને આલમુત પાસેના એક કસ્બામા આપને રહેવાની ગોઠવણ કરી આપવામા આવી. આપની ખિદમત અર્થે કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદને રોકવામા આવ્યા. જેઓ વીર હસન બિન સબ્બાહ પછી "દાઇયુલ કબીર" મુકરર થયા હતા. તેઓ હ. ઇમામની સેવામા પોતાનો સમય ગાળતા હતા.

ઉયુનુલ અખબાર પરથી જણાય છે કે હસન સઇદી નામની એક વ્યક્તિ હસન બિન સબ્બાહના મિત્રમંડળમા હતી. તેઓ હઝરત ઇમામ હાદી અ. ને તેમના માતુશ્રી સાથે આલમુતમા લઇ આવ્યા હતા. હસન બિન સબ્બાહ મિસરમા હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. નો પક્ષ લઇ તેમની દઅવત કરતા હતા, ત્યારે હસન સૈઇદી તેમના સહાયક હતા.

હઝરત ઇમામના પવિત્ર દીદાર

હઝરત ઇમામ હાદી અ. આપની લાંબી મુસાફરી પૂરી કરી રૂદબાર પ્રાતમા પધારતા અતરાફમા મઝહબનો પ્રચાર કરનારા દાઇઓ આપના દીદારથી મુશર્રફ થયા. તે પછી હ. ઇમામે આલમુતનો માર્ગ લીધો અને આપ આલમુતમા આવી પહોંચ્યા, પછી ત્યાના લોકોમા નવું જ ચૈતન્ય પ્રગટ્યું. આ સમયે ઇસમાઇલીઓના બળમા પણ ઘણો વધારો થયો હતો. હસન સઇદી આલમુતમા સાત મહિના પર્યંત નિવાસ કર્યા પછી હ ઇમામની રજા મેળવીને મિસર ખાતે રવાના થયા.

હઝરત ઇમામ હાદી અ. એ આલમુત ખાતે વસવાટ કર્યો, ત્યારબાદ આપે ફક્ત ધર્મિક લગામ પોતાના હાથમા રાખી હતી અને પોતાના મુરીદો વચ્ચે પધારી દીદાર મુબારકથી પાવન કરી હિદાયત કરતા રહેતા હતા. રાજ્યકારોબારનો સઘળો ભાર હસન બિન સબ્બાહ પર હતો. એવા પ્રકારનું બંધારણ ઘડી કાઢ્યું કે જે સઘળા માટે ઘણું અસરકારક અને લાભદાયક નિવડ્યું હતું.

નામદાર શાહઝાદાનો મુબારક જન્મ

"દબિસ્તાનુલ-મઝાહિબ" મા એવો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે : "સૈય્યદના હસન બિન સબ્બાહના સમય દરમ્યાન ઇસમાઇલીઓના ભરોસાપાત્ર લોકોમાના એક અબુલ હસન સઇદી નામનો શખ્સ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની વફાત પછી મિસરમાથી આલમુત આવ્યો હતો. અને તે હઝરત નિઝાર અ ના વંશમાથી એક પુત્ર પોતાની સાથે લઇ આવ્યો હતો, જે ઇમામતને

યોગ્ય હતા. સઇયદના હસન બિન સબ્બાહ સિવાય અન્ય કોઇને પણ આ વાત જણાવવામા આવી નહોતી. સય્યદનાએ અબુલ હસન સઇદીને ઘણું જ માન આપીને તેને; કિલ્લાની વજેટીમા આવેલા એક ગામડામા હ. ઇમામ સાથે રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી. થોડા સમય પછી એક સાહેબ બાનું સાથે હઝરત ઇમામે લગ્ન કર્યાં અને તેમના કુખે એક પુત્ર રત્ન સાંપડ્યું, જેમનો ઇલકાબ "અલા ઝિકરિહિસલામ" અને નામ "મોહતદી" રાખવામા આવ્યા. શાહઝાદાની સંભાળ પણ કિયા બુઝુર્ગ ઉમીદ રાખતા હતા.

આલમુતનો કીર્તિવંત ઇસ્માઇલી રાજ્યઅમલ

હુઝતે આઝમ હસન બિન સબ્બાહ કેવળ એક મહાન 'જનરલ' હતા એટલું જ નહિ પણ તેઓ એક મહાન ફિલસૂફ, ગણિતશાસ્ત્રી અને ખગોળશાસ્ત્રી પણ હતા. તેઓએ આલમુત ગઢ પર અમૂલ્ય સાધનોવાળી એક ઓબ્ઝરવેટરી (Observatory) વેધશાળા પણ રાખી હતી. આ ઉપરાંત એ પહાડી સ્થળે જ્ઞાનવૃધ્ધિ માટે "દારૂલ-કુતુબ" નામની એક મોટી લાયબ્રેરી પણ સ્થાપી હતી, જેમા ધર્મ, વિજ્ઞાન અને ફિલસૂફી તેમજ જુદી જુદી અનેક વિદ્યાને લગતા ગ્રંથોનો સારો સંગ્રહ હતો. ઉપરાંત એક વિશાળ સગવડવાળો "ખાને નિઝારિયા" અર્થાત નિઝારિયા હોલ બાંધવામા આવ્યો હતો. આ હોલમા દર પખવાડીએ ભાષણો આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવેલી હોવાથી, ઇસ્માઇલી વિદ્વાનો જુદા જુદા વિષયો પર વિદ્વતાભર્યાં ભાષણો આપતા હતા તેમા પ્રસંગોપાત હઝરત ઇમામ પણ કેટલીક વખતે પધારતા હતા. ઇસ્માઇલી ધર્મનું પધ્ધતિસર શિક્ષણ આપવા માટે "મજલિસુલ-હિકમત" નામની એક શિક્ષણ સંસ્થા પણ સ્થાપવામા આવી હતી જેમા સઘળા મળીને ૯ વર્ગ (કલાસો) રાખવામા આવ્યા હતા. ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે, પ્રચારક સંસ્થા પણ મૌજુદ હતી. ગામેગામ મુસાફરી કરી ધર્મનો પ્રચાર કરનારા "દાઇ" પણ હતા તેઓ સઘળા દાઇઇદ-દુઆત અર્થાત વડા દાઇના વડપણ હેઠળ હતા, જેમના પર હ. ઇમામની સર્વોપરી સત્તા હતી રૂદબાર અને અતરાફના અન્ય પ્રાંતોમા આ દાઇઓના પ્રચારના પરિણામે સંખ્યાબંધ લોકો ધર્મનો અંગિકાર કરી પાવન થયા હતા.

આ ઉપરાંત લશ્કર પણ હતું, જેના પર કમાન્ડર-ઇન-ચીફ નિમવામા આવતો હતો. રાજ્ય-વહિવટ ચલાવવા જુદા જુદા કિલ્લાના ગવર્નરો, રેવેન્યુ કલેકટરો તથા અન્ય રાજ્યકર્મચારીઓ પણ કાર્ય કરી રહ્યા હતા. વર્ષમા એકવાર સઘળા કિલ્લાઓના લોકો "આલમુત"મા એકઠા થતા હતા અને તે દિવસે હઝરત ઇમામ ખુતબો આપતા અને તે દિવસે ઇદના તહેવાર જેવી ધામધૂમ થતી હતી.

હુજ્જતે આ'ઝમ હસન બિન સબ્બાહ

ઇતિહાસકાર વોન હેમર ઉલ્લેખ કરે છે કે, ફ્રેંચ ક્રાંન્તિના પ્રવૃત્તિકારોએ જે ઉપાયો યોજ્યા હતા, તે પ્રમાણેની ક્રાન્તિ સાત સૈકા પહેલા હસન બિન સબ્બાહે આદરી આલમુતનો કબજો કર્યો હતો. માનવજાનના લાંબા અનુભવે, વિશાળ જ્ઞાને, રાજનીતિ અને ઇતિહાસના ઊંડ અભ્યાસે હસન બિન સબ્બાહને શિખવ્યું હતું કે ખાનદાની હકુમતોને આબાદ કરવા કરતા તેની નાશની પ્રથા અને રાજ્યોને વ્યવસ્થિત રાખવા કરતા તેમા ક્રાન્તિ લાવવાની પ્રથા વધુ સફળ થઇ શકે છે. રાજ્યકર્તાં માટે કાનુન-કાયદાનો ભંગ હોઇ શકે, પણ પ્રજા માટે તો કદીએ એમ થવા દેવું જોઇએ નહિ. કાયદાની લગામ વિપુલતાને કાબુમા રાખી શકે છે. પરંતુ નીતિ અને ધર્મ રાષ્ટ્રોની

જામેદારી માટેની તેમજ રાજ્યકર્તાઓની સલામતી અર્થેની ઉત્તમ જામીનગીરી સમાન છે. બંની ફાતિમી ખિલાફતનાં અમલમા કેરોના લોજ (દારૂલ હિકમત) ના સર્વથી ઉચ્ચ તબકકામા હસન બિન સબ્બાહ અધિકારી થયેલા હોવાથી એ સંસ્થાના અમર અભિલાષાની ભીતરમા તેઓ ઉતરેલા હતા, જે અનુસાર અબ્બાસી ખિલાફતના વિનાશ અને તેના ખંડિયેરો ઉપરની નવી રાજગાદી. ઓની સ્થાપનાનો આશય એ સિવાય અન્ય કંઈપણ લેશમાત્ર ઓછો નહોતો.

હસન બિન સબ્બાહને 'સૈયદનાં' તરીકે સંબોધવામા આવતાં હતા પશ્ચિમના ઇતિહાસકારો તેમને "ઓલ્ડ માન્તર" તરીકે કહે છે. અરબીમા તેઓ "શેખુલ-જબલ" ના નામે ઓળખાય છે. આલમુતની રાજ્યસત્તા તળે ઇરાક, કોહિસ્તાન અને શામના પહાડી પ્રદેશમાંના સેંકડો કિલ્લાઓ હતા. હઝરત દાનિયાલના યુગની સંસ્કારી પ્રજા માફક ઇસમાઇલીઓ પણ સફેદ પોષાકધારી હતા. આલમુતના ગઢમા જે સર્વથી ઉચ્ચ સંસ્કૃત પુરુષ રહેતો હતો તે સામાન્ય રીતે "બાદશાહ" કે "રાજવી" નો જે અર્થ થાય છે તે પ્રમાણેના ભાવમા નહોતો. તેઓએ કદીપણ રાજવી, સુલ-તાન, મલેક અથવા અમીરનો લકબ ધારણ કર્યો નહોતો. કેવળ "શેખ" ના નામેજ તેઓ ઓળખાતા હતા, આજે પણ અરબોના કબીલાના સરદારો, સૂફી કે ધાર્મિક મંડળના મોટેરાઓ "શેખ" નો લકબ ધરાવે છે.

આલમુતનું ઈસમાઈલી બંધારણ—જુદી જુદી પાયરીઓ અને તબકકાઓ

મહાન હસન બિન સબ્બાહ "હુજ્જતે આઝમ" હતા. એમનાથી ઉતરતો દરજ્જો "દાઇયુલ-કબીર" ની સંજ્ઞાથી ઓળખાતો, જે તેમના નાયબોનો હતો. કોહિસ્તાન અને શામના ઇલાકાઓમા ઇસમાઇલીઓની આણ પ્રવર્તતી હતી; ત્યા તેઓને વ્યવસ્થા માટે નીમવામા આવતા હતા. એમના હાથ તળેના અધિકારી સત્તાધિશો તરીકે દાઇઓ રહેતા હતા આ સઘળા દાઇઓ હઝરત ઇમામ હાદી અ. ના નામે દઅવત કરતા હતા ઇસમાઇલી મઝહબનું ખાસ શિક્ષણ લીધા પછી દાઇની પદવી પ્રાપ્ત કરી અધિકાર મેળવવા તેઓ હઝરત "ઇમામ" પાસે જતા હતા, જ્યારે દાઇપદ માટેનાં તબકકાવાર શિક્ષણમા પ્રગતિ કરનારાને "રફીક" કહેવામા આવતા હતા અને વફાદાર ફિદાઇઓ મઝહબના રક્ષક યોધ્ધાઓ હતા. રાજકીય ક્ષેત્રમાં નવાં જોડાયલાઓ "લસીક"ના નામે ઓળખાતા આ સઘળા દરજ્જામા પહેલા શેખ, બીજા "દાઇયુલ-કબીર," ત્રીજા દાઇ, ચોથા રફીક, પાચમા ફિદાઇ અને છઠ્ઠા "લસીક" હતા આ સિવાયના સઘળાઓને "અવ્વામ" એટલે સામાન્ય જનસમૂહ કહેતા હતા.

રૂહાની અધિકારના પણ આ પ્રમાણે સાત તબકકા હતા :—

પહેલા "ઇમામ," બીજા "હુજ્જત કે અસાસ," ત્રીજા "મુકાસિર," ચોથા દાઇ, પાંચમા માઝુન, છઠ્ઠા મુકલ્લબ અને સાતમા મોમિન.

હસન બિન સબ્બાહનો ઘણો લાંબા વખતથી અતિશય વફાદાર મિત્ર અને હ. ઇમામનો સાચો અનુયાયી ગિર્દકુહનો રઇસ મુઝફ્ફર હતો અને અવોજ એક બીજો પણ સાચો કર્મવીર કાઇનનો રહેવાસી હુસેન હતો. આ બન્ને દાઇઓ તરીકે મઝહબની દઅવત કરતા હતા જેથી સંખ્યાબંધ લોકો મઝહબનો સ્વીકાર કરતા હતા રઇસ મુઝફ્ફરે "જબલ" ને અને હુસેન કાઇનીએ ઉત્તર ઇરાનમા આવેલા કોહિસ્તાનના પ્રદેશને પોતાની દઅવતના મુખ્ય મથક બનાવ્યા હતા.

અત્યાર પૈર ઇસમાઇલીઓમા ઇમામતની હિમાયત કરનાર માત્ર હાથીઓ હતા. પરંતુ આલમુતમા હઝરત 'ઇમામ' નો વસવાટ થયા પછી હસન બિન સબ્બાહના હાથે બે ખાસ ટોળા બહાર આવ્યા. આમાના એક ટોળાનું નામ "રફીક" અને બીજાનુ નામ "ફિદાઇ" હતું.

આલમુતના યુરોપિયન પ્રવાસીઓના વર્ણનો

"તારીખુલ ઇસ્લામ" ના કર્તા લખે છે કે ઇસમાઇલીઆ કોહિસ્તાનિયા કિંવા નિઝારી ફિરકાના બાદશાહોનું પાટનગર 'આલમુતનો ગઢ' હતું. આ ગઢ કઝવીન અને ગીલાનની વચ્ચે આવેલો હતો. ઇતિહાસકારો મુસ્તેઅલ્વીઓને "પશ્ચિમ દેશિય (Western) ઇસમાઇલીઓ" તરીકે લખે છે, તથા હઝરત ઇમામ નિઝાર અ. ને અને તેમના વંશજોને માનનારાઓને "પૂર્વ દેશીય" (Eastern) ઇસમાઇલીઓ" તરીકે ઓળખાવે છે તેઓએ એ દેશના ઇતિહાસમા એટલો બધો મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે અને ખાસ કરીને તેમા "આલમુત ગઢે" જે અમર નામના પ્રાપ્ત કરી છે, તેનાથી આકર્ષાઇને અનેક પ્રવાસીઓ આજે પણ તેની મુલાકાત લે છે. આજથી એક સદી પૂર્વે કર્નલ મોન્ટીથ (ઇ સ. ૧૮૩૩) અને લેફટન્ટ કર્નલ જસ્ટીસ શીલે (ઇ. સ. ૧૮૩૭) મા પશ્ચિમના લોકોનું પ્રથમ ખાસ લક્ષ ખેંચ્યા પછી એ દેશના અનેક પ્રવાસીઓ આલમુત પ્રત્યે આકર્ષાઇ આવ્યા હતા. તાજેતરના પ્રવાસીઓમા પ્રોફેસર હર્ઝફેલ્ડ (૧૯૨૭), કેપ્ટન એકલ્સ, મિ. જે. બી. હેન્ડરસન, અને લોરેન્સ લોકહાર્ટ (૧૯૨૮) પછી એ ગઢની મુલાકાત લેનારાઓમા જાણીતા રશિયન વિદ્વાન પ્રોફેસર ડબ્લ્યુ આઇવેનોવ અને અમેરિકન પ્રવાસી મિસ ફ્રેયા સ્ટાર્કના નામો ગણાવી શકાય; ઐતિહાસિક ઘટનાના વર્ણન પહેલા ઇસમાઇલીઓના કીર્તિકળશમા એ ગઢનો પરિચય અત્રે આપવો અસ્થાને તો નજ થશે.

આલમુતનો આ કિલ્લો સાંકડી ખીણોની વચ્ચે આવેલો છે. તેની ઊંચાઇ ૧૧૦૦૦ ફીટની છે અને ઊભા ખડકોવાળા પર્વતોની એક હારમાળામા તે આવેલું છે. ખીણની તળેટીએ ઝડપી વહેતા પાણીના ઝરાઓ, સારો વરસાદ પડયા પછી ઘૂંઘવાતો જળપ્રવાહ બની જાય છે, જેના પરિણામે તેના કિનારે આવેલી ખેતી કરવા લાયકની જમીનની તે બરબાદી કરી મૂકે છે. શિયાળામા ટેકરીઓ ઉપર બરફ બંધાય છે, ત્યારે સૌન્દર્યતા જોઇ ખૂબ આનંદ મળે છે.

આલમુતનો કિલ્લો અલબુર્ઝના પર્વતની હારમાળામા આવેલો છે આ હારમાળા એકંદરે ૨૨૪૪ ટેકરીઓની બનેલી છે. એમા સૌથી મોટી અને છેલ્લી ટેકરી ઘણી જાણીતી છે. આ પર્વતમાંથી ત્રણ નદીઓ વહે છે. એને "કિઝલ" "ઓઝેન" અને "એરેસ" કહે છે. આ પર્વત કાઝમીનના અગ્નિ ખૂણામા બત્રીસ માઇલને છેડે છે. અત્રે ઇસમાઇલીઓનું મુખ્ય મથક છે, પૂર્વ કોહિસ્તાનથી કેનગામ સુધી લાખો ઇસમાઇલીઓ વસવાટ કરી રહ્યા છે. આ સઘળા ઇસમાઇલીઓ ખેતીવાડી કરે છે. દુનિયામા એમની પરોણાગત ઉત્તમ પ્રકારની મનાય છે. જે જે પ્રવાસીઓએ તેમની પરોણાગત ચાખી છે, તેઓએ તેમના મુક્ત કંઠે ગુણ ગાયા છે.

ઇસમાઇલી વિરુદ્ધ સલજુકીઓ–સુલતાનનો પરાજય

આલમોતના પહાડ પર હસન બિન સબ્બાહે ઇસમાઇલી રાજ્ય સ્થાપીને પોતાના બચાવ માટે મજબૂત વાતાવરણ ઊભું કર્યું પોતાની પડોશમા એક સંગઠિત અને બળવાન રાજ્ય આ પ્રમાણે ઊભુ થતું જોઇને આજુબાજુના રાજ્યકર્તાઓ ખળભળી ઊઠયા અને હસન બિન સબ્બાહ

કિલ્લામા દારૂગોળા અને હથિયારની પૂરતી સામગ્રી ભરે તે પહેલા જ રૂદબાર ઇલાકાના ગવર્નરોએ માલ અસબાબના લાવ લઇજાવનો માર્ગ કાપી સઘળી ખરીદી બંધ કરાવી દીધી. હસન બિન સબ્બાહને પોતાની ભાવિ યોજનામા આવી રીતે અણધારી અડચણમા આવી પડી પરંતુ તેને વિજય વરવાનો છે, એવી ખાત્રી હઝરત ઇમામે આપી હતી જેથી, તેમનામા નવી હિંમતનો સંચાર થયો હતો અને તેમા વિજયી થવાના દિવસથી એ કિલ્લાનું નામ તેમણે "ભાગ્યદેવીનું ભુવન" રાખ્યું હતું.

ઇસમાઇલીઓના આ નવિન પ્રયાસોને પહેલાથીજ સુલતાન મલેકશાહ તુચ્છકારની નજરથી જોતો હતો અને ઇર્ષાની લાગણીથી મહાન હસન બિન સબ્બાહને "ધાડપાડુ" તરીકે સંબોધતો હતો. પરંતુ કુનેહ અને બળથી જ્યા ત્યા ઇસમાઇલીઓનોજ વિજય થતો હોવાથી હસન બિન સબ્બાહનું બળ નિશદિન વધતુ જવાની ખબર તેને પડતા તે જાગૃત થયો અને હિજરી સન ૪૮૫ મા હસન બિન સબ્બાહ તેમના પુત્રો અને સઘળા ઇસમાઇલીઓ અનુયાયીઓનો નાશ કરવા પોતાના લશ્કરી વડા અમીર અર્સલાનતાશને હુકમ આપ્યો

સર જોન માલકમ કૃત ઇરાનના ઇતિહાસમા દર્શાવ્યા અનુસાર સુલતાન મલેકશાહનું લશ્કર આલમુત પર ચઢી આવ્યું, ત્યારે હસન બિન સબ્બાહની સાથે માત્ર ૭૦ ઇસમાઇલીઓ હતા અને લડતા લડતા તેઓ કેદ પકડવાની અણી પર હતા, એવામા છેલ્લી ઘડીએ "રય" માથી ત્રણસો લડવૈયાની મદદ દાઇ અબુ અલીએ મોકલી. તેઓ કિલ્લામાના સૈનિકો સાથે જોડાઇને દુશ્મનો પર તૂટી પડયા. આ ઓચિંતા હુમલાથી સુલતાનના લશ્કરને ઘેરો ઉઠાવી લેવો પડયો આ હારથી સુલતાન મલેકશાહ ચોંકી ઉઠયો.

નિઝામુલ-મુલ્કના કાવાદાવા

ઇતિહાસકાર વોન હેમર પોતાની કૃતિમા લખે છે કે, સુલતાને તે પછી સૌથી વધુ વિશ્વાસપાત્ર અધિકારી કઝિલ ઇબ્ને શારિકને ખુરાસાનના સૈન્ય સાથે ઇસમાઇલી દાઇ હુસેન કાઇની સામે લડવા મોકલ્યો. હુસેન કાઇની કોહિસ્તાનના આખા ઇલાકામા ઇસમાઇલી દઅવતનો પ્રચાર કરતો હતો તેથી સુલતાનને ઇર્ષા થઇ હતી. કઝિલ શારિકનું લશ્કરનું આવી પહોચતા તેનો મુકાબલો કરવા માટે હુસેન કાઇનીએ સલામતી ખાતર મોમિનાબાદ આગળ છાવણી નાખવાનું ઉચિત ધાર્યું. એ સમયે એક બાજુ આલમુત પર સુલતાન મલિકશાહનું આક્રમણ ચાલુ હતું, જયારે બીજી બાજુ કોહિસ્તાનમા પણ સુલતાનનું લશ્કર હુસેન કાઇની સામે ઉપર જણાવ્યા મુજબ આવી પહોંચ્યું. આ સ્થિતિ ઇસમાઇલીઓ માટે ઓછી કપરી નહોતી. આ સંજોગો વચ્ચે હસન બિન સબ્બાહે જોઇ લીધું કે, દારૂગોળા કે શસ્ત્રાસ્ત્ર મેળવવાના સાધન દુશ્મનોની અટકાયતથી બંધ થઇ ગયા છે ઉપરાંત સુલતાનનું તાલીમ પામેલું જબરદસ્ત લશ્કર નાશ કરવા ડોળા ધુરકાવી રહ્યું છે. આવા વિપરિત સંજોગોમા બળવાન દુશ્મનથી મુકિત મેળવવા કાઇ યોજના ઘડી કાઢવી જોઇએ. સાથે સાથે પોતાની સામે અંગત શત્રુતા ધરાવનાર નિઝામુલ-મુલ્કજ છે અને તેને અંગેજ આ સઘળું થઇ રહ્યું છે એ તેઓ સારી પેઠે જાણતા હતા. નિઝામુલ-મુલ્ક સલજુકી વંશના પહેલા ત્રણ બાદશાહ તુઘરિલ બેગ, અલ્પ અર્સલાન અને મલિકશાહના તંત્ર તળે સલજુકીઓના વઝીર તરીકે રાજ્યનો કર્તાહર્તા થઇ પડયો હતો આ પ્રસંગે પણ પોતાની દુશ્મનીનો બદલો લેવા આલમુત પર ચઢી જવા બાદશાહને તેણે ભંભેરી આલમુતના ઇસમાઇલી રાજ્યને તોડી પાડવા માટે ખુલ્લી રીતે રણજંગમા ઉતર્યો.

સલજુકી સામ્રાજ્યમા લડાઇનો પાયો નાખનાર, ઇસમાઇલીઓનો સર્વથી પહેલો દુશ્મન નિઝામુલ–મુલ્ક હવે પોતાનો પુરાણા કીનો વસુલ કરવા તૈયાર થયેલો હોઇને, કજિયાના એ મૂળનેજ મિટાવી દેવાથી બીજા હજારો લડવૈયાઓના લોહી રેડાયા વગર મામલો શાંત થાય, એ હેતુસર એક ફિદાઇ નિઝામુલ–મુલ્કને કતલ કરી આવ્યો અને તે પછી ટુંકમા મલિકશાહનું મૃત્યુ થયું જેથી કઝિલ શારિક મોમિનાબાદ ઉપર ઘેરો નાખી ઇસમાઇલીઓને તંગીમા લાવવા કોશિશ કરતો હતો તે ઘેરો ઉઠાવી લઇ ચાલતો થયો, મલિકશાહના મરણ પછી સલજુકી સામ્રાજ્યમા જુદા જુદા ભાગલા પડી ગયા. ઇરાનમા એ પ્રકારે અશાંતિ ફેલાતા ઇસમાઇલીઓને બહાર આવવાની તક મળી ગઇ હતી.

ઇસમાઇલીઓના કબજામા અન્ય કિલ્લાઓ

ઇસમાઇલીઓ ક્રમશ વધુ પ્રગતિ કરવા લાગ્યા. હસન બિન સબ્બાહના પક્ષકારોના અધિકારમા ઇરાકના સર્વથી મજબૂત ગઢો આવ્યા. સુલતાન મલિકશાહે બંધાવેલો "શાહદુર" નામનો ઇસ્ફહાનનો મજબૂત કિલ્લો સુધ્ધા ઇસમાઇલીઓએ કબ્જે કરી લીધો, કોન્સ્ટેન્ટીનોપલનો રૂમી શહેનશાહનો એલચી અને સુલતાન એક દિવસે શિકારે નીકળ્યા હતા, ત્યારે આ જગ્યા પસંદ કરીને એ ગઢ ખાસ બંધાવ્યો હતો.

હિજરી સન ૪૯૯ મા ઇસ્ફહાન પાસે "દરકુલ" અને તેની પાચ ફરસંગના અંતરે આવેલા "ખલીન્જાન", અબ્હાર પાસેના "વરતકુહ" નો ગઢ, ફારસ અને કોહિસ્તાન વચ્ચે "તન્બુર" અને "ખાલુખાન", કુમીશના ઇલાકામા "દમગાન" ફિંઝકુહ અને ગિર્દકુહ અને છેવટેમા કોહિસ્તાનની અંદરના કિલ્લા તબ્સ, કાઇન તુન અને મોમિનાબાદ અને બીજા ઇલાકામાના કેટલાક અન્ય કિલ્લાઓ પણ ઇસમાઇલીઓએ હસ્તગત કર્યા હતા.

હસન બિન સબ્બાહના ભાણેજ અબ્દુલફત્તાહે 'ઇસ્ફહાન' અને કિયા બુઝુર્ગ ઉમીદે "લામસ્તર" ના દુર્ગો જીતી લીધા હતા. એ બન્ને પીછલા રઇસ મુઝફ્ફર અને હુસેન કાઇની સાથે દાઇ તરીકે ઇસમાઇલી સિધ્ધાતના પ્રચારક અને હસન બિન સબ્બાહના મદદગાર હતા.

આલમુત અને વરતુકુહના કિલ્લાઓ ઇસમાઇલીઓના હાથમા દશ વર્ષ પહેલા આવ્યા હતા. તે સિવાય બાકીના સઘળા કિલ્લા ક્રુઝેડના ખ્રિસ્તી લડવૈયાઓએ જેરૂસલમ લીધું તે પછીના વર્ષમા ઇસમાઇલીઓએ મેળવ્યા હતા.

ખ્રિસ્તિ ક્રુઝેડરોમા ઇસમાઇલીઓની ધાક–હસન બિન સબ્બાહનો ભાણેજ અબુલફત્તાહ

આલમુત અને તેના અતરાફના ભૂમિવિસ્તારમા ઇસમાઇલીઓએ ક્રુઝેડરોના સમયમા રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. ખ્રિસ્તી બારમી સદીના પહેલા વર્ષમાં હેમ્સના રાજા જનાહુદ્દૌલા કાઉન્ટ સેન્ટ ગીલ્સે "હસ્નલ કુર્દ" પર ઘેરો નાખ્યો હતો, એ દરમ્યાન સર્જીલ દુશ્મનીના કારણે જનાહુદ્દૌલાનું મૃત્યુ થયેલું મનાય છે. ઇસમાઇલીઓના એક હિતેચ્છુ હલબના બાદશાહ રિઝવાન ઉપર આ કાઉન્ટને મારી નાખવાનો શક લઇ જવામા આવે છે. ક્રુઝેડરોની ચાલુ દુશ્મનાવટ અને સતામણીથી હલબનો રાજવી કંટાળી ગયો હતો. તેની કુમકે એક ઇરાની સોનાર અબુતાહેર આવી

પુગો હતો: એ પણ ઇસમાઇલી એતેકાદ ધરાવતો હતો પાછળથી દમિશ્કનો રાજ્યકર્તા "દુકાક" પણ રિઝવાનનો સાથી બન્યો હતો.

હલબની દક્ષિણે એક દિવસના માર્ગના અંતરે આવેલી મજબૂત જગ્યા "જરમીન" હસન બિન સબ્બાહના ભાણેજ અબુલફતાહનું નિવાસ્થાન હતું, જ્યાથી તેઓ, શામમા દાઇયુલ કબીર તરીકે મઝહબનો પ્રચાર કરતા હતા. કોહિસ્તાન, કુમેશ અને ઇરાકના દાઇયુલ કબીર હુસેન કાઇની, રઇસ મુઝફ્ફર અને કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદ હતા.

થોડાક વર્ષો પછી હિજરી સન ૫૦૧ મા અફામિયાના વતનીઓએ અફામિયાના મિસરી ગવર્નર ખલફના અત્યાચારમાથી ઉગરવા "જરમીન"ના લશ્કરી હાકેમ અબુ તાહેરની કુમક માગવા એ ગવર્નરને મારી હલબના રાજ્યકર્તા રિઝવાનના નામે અબુ તાહેરે શહેરનો કબજો લીધો અને કિલ્લાની હકુમત સંભાળી લીધી ૫ છુ પાછળથી તે "ટેનક્રેડ"નો સામનો કરી શક્યો નહિ અને તેની સાથે સુલેહ કરીને તેને શરણે જતા ટેનક્રેડે કરારનો ભંગ કરીને અબુ તાહેરને કેદી તરીકે અંતાકિયા લઇ ગયો અને દંડની એક મોટી રકમ વસુલ કર્યા પછી તેને મુકત કર્યો. ઇતિહાસકાર કમાલુદીન એક હાથ પર ટેનક્રેડને વચન ભંગ કરવા માટે અપરાધી ગણે છે, બીજા હાથ પર "આવા એક અધમ નરને જીંદગી જેવું ઉત્તમ દાન દેવા માટે" ટેનક્રેડને કુજેહતો નોંધ-ણીકાર "એક્ષતો અલ્બર્ટ" ધર્મઝનૂન અને ઇર્ષાથી ઠપકો આપે છે.

અખરસના અત્યાચારો

હિજરી સન ૫૦૭ મા હલબના રાજ્યકર્તા અને ઇસમાઇલીઓના મહાન રક્ષક રિઝવાનનું અવસાન થયું. ઇસમાઇલીઓએ રિઝવાનની વફાદારી જોતા તેના રાજ્યની જાળવણી અર્થે જરૂર પડતા યુધ્ધો કર્યા તેને લીધે રિઝવાનના સોળ વર્ષની વયના પુત્ર અખરસ સાથે ખ્વાજાસરા લુંલુ હકુમત ચલાવવા લાગ્યો. થોડો સમય જતા ઇસમાઇલીઓનો ઉપકાર ભૂલી જઇ લુંલુની ચડામણીથી અખરસ ઇસમાઇલીઓ પર જુલમ ગુજારી તેઓના બાળબચ્ચા અને સ્ત્રી પુરુષોમા મળી ત્રણસો જીવોની હત્યા કરી અને બસો ઇસમાઇલીઓને કેદમા પૂર્યા પાછળથી તેઓનો પણ વધ કરી એમના શબોને બાળી નાખવામા આવ્યા. બાદશાહ રિઝવાનનો આ પુત્ર અબ્બાસી ખલી-ફના ખાનદાનથી ઉતરી આવેલો હતો. જેઓ ઇસમાઇલીઓ પ્રત્યે હમેશા શત્રુતા ધરાવતા હતા. આવી સ્થિતિમા આવી પડેલા ઇસમાઇલીઓ જ્યારે પોતાના પ્રાણ બચાવવા હથિયારનો ઉપયોગ કરતા હતા તો તે માટે ઇર્ષાળુ દુશ્મનો તેમને વગોવે છે.

ઇસમાઇલીઓનો પ્રભાવ

હિજરી સન ૫૧૪મા હલબના અમીર ઇલગાઝીને ઇસમાઇલીના વડાએ "શરીફ"ના કિલ્લાનો કબજો આપી દેવાની માગણી કરી હતી. ઇલગાઝીએ ઇસમાઇલીઓના બળથી ભય પામીને કિલ્લો આપી દેવા ઇસમાઇલી એલચી સામે ઢોંગ કર્યો. ઇસમાઇલી એલચી પોતાના રાજ્યમા પાછો ફર્યો કે, હલબવાસીઓએ કિલ્લાની ભીંતોનો નાશ કરી ખાઇઓ પૂરી નાખીને શહેર સાથે કિલ્લાને જોડી નાખ્યો. આવી રીતે ઇસમાઇલીઓને કિલ્લો નહિ સોંપી તેમનું બળ વધતું અટકાવવાની વ્યવસ્થા કરનાર ઇબ્ને ખશ્શાબને પોતાના લોહીથી તેની કિંમત આપવી પડી. દમિશ્કનો મશહુર રાજ્યકર્તા નુરૂદ્દીન મુહમ્મદ બિન અમાદુદીન ઝંગી, જેણે વિખ્યાત સુલતાન સલાહુદીનના કાકા અસદુદીન શિરકુહને મિસર બાજુ વઝીર શાવરના કહેવાથી મોકલ્યો હતો, તેણી

પાસેથી પણ ઇસમાઇલીઓએ "બેતુલ્લાહ" સોંપી દેવાની માગણી કરી હતી. એ સમયે ઇસમાઇલીઓની એટલી જબરદસ્ત હાક પડતી હતી કે નરૂદીન જેવો એ સમયે સમર્થ ગણાતો શામનો હાકેમ પણ ઇસમાઇલીઓની માગણીનો ઇન્કાર કરી શકયો નહિ અને તેણે પણ તેનો ઢોંગથી સ્વીકાર કર્યો પરંતુ ગામવાસીઓને તેણે ઉશ્કેરી મૂકયા અને ઇસમાઇલીઓ તેની હદમા પગ મૂકે તે પહેલા પ્રજાએ પોતાના કિલ્લાઓનો નાશ કરવાનું આરંભી મેદાનમેદાન બનાવી મૂકયા.

ઇરાનમા પણ ઇસમાઇલીઓનો એવીજ રીતે ચોમેર ડંકો વાગી રહયો હતો. નિઝામુલ-મુલ્ક પછી પણ સલજુકીઓની દુશ્મનીભરી વલણમા કશોએ ફેરફાર થવા પામ્યો નહોતો અને તેઓ વધુ કનડગત કરતા હતા. નિઝામુલ-મુલ્કના પુત્ર ફખ્રલ-મુલ્ક અબુલ મુઝફ્ફર અલી, જેણે પોતાના પિતાની માન અને મોટા દરજ્જાવાળી જગ્યા વારસામા મેળવી હતી, તેણે પણ સુલતાન મહમ્મદ અને સુલતાન સંજર એ બન્ને રાજવીઓના શાસનકાળમા ઇસમાઇલીઓ પ્રત્યેની પોતાની એવીજ દુશ્મનીભરી રાજનીતિ ચાલુ રાખી.

સલજુકી સુલતાન સંજરનું આક્રમણ

ઇતિહાસકાર જોન માલકમના ઉલ્લેખ પ્રમાણે સુલતાન સંજરના કારણે ઇસમાઇલીઓ ઉપર સંકટનો ભય આવી ઉભો રહયો, કારણ કે તે હવે ઇસમાઇલીઓને નિર્મૂળ કરવાના ઠરાવ પર આવ્યો અને આલમુતગઢ ભણી પોતાના મોટા લશ્કર સહિત આગળ વધવા લાગ્યો. બળવાન દુશ્મન સામે લડાઇમા ઉતરવું અતિ કઠિન કાર્ય હતું, તેથી દુશ્મનોનો મુકાબલો કરી ફોકટમા ખાનાખરાબી કરવા કરતા યુકિત અને હિંમતથી કામ લેવા નક્કી કરવામા આવ્યું. જર્મન ઇતિહાસકાર વોન હેમરે પોતાના ગ્રંથમા એ વિષયનો આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે સુલતાન સંજર નિંદ્રામા હતો, ત્યારે તેના માથાની એકદમ નજદીક જમીનમા એક ફિદાઇએ ઊંડુ ખંજર ખોડયું. ઊંઘમાથી જાગૃત થઇ પોતાની પાસે ધારદાર શસ્ત્ર નિહાળતા સુલતાનને ધ્રાસ્કો પડયો, પરંતુ તેણે બહારથી પોતાની બીક છુપાવી રાખી, થોડા દિવસ પછી શાહી હકુમતના ધોરણે હસન બિન સબ્બાહે સુલતાનને લખ્યું છે કે, "સુલતાન પ્રત્યે અમારી ભલી લાગણી ન હોત તો જમીનને બદલે સુલતાના ઉદરમા એ ખંજર અમે સહેલાઇથી ઉતારી શકતા હતા!"

કોહિસ્તાનમાના ઇસમાઇલી કિલ્લાઓ પર સુલતાન સંજરે કેટલુંક સૈન્ય મોકલ્યું હતું. આ ચેતવણી પછી ત્યા ઘેરો ચાલુ રાખવામા સુલતાનને ભય લાગ્યો અને તે ઉપાડી લીધો. બીજી તરફ ઇસમાઇલીઓના આલમુત અને લામસરના બે મજબૂત કિલ્લા ઉપર સુલતાન સંજરના ભાઇ મહમ્મદના હુકમથી અતાબેગ અનુસ્તગીન શહરગીર એક વર્ષ ઘેરો નાખી પડયો હતો. કિલ્લામા ઘેરાયલા લોકોની સ્થિતિ વિષમ થઇ પડી પરંતુ અણીના સમયે હિજરી સન ૫૧૧મા મહમ્મદનું અવસાન થયું; જેથી ઇસમાઇલીઓને રાહત મળી.

પોતાના ભાઇનું મરણ સુલતાન સંજર માટે શિખામણરૂપ થઇ પડયું. તેણે ઇસમાઇલીઓ સાથે સંધી કરી લીધી અને તે અનુસાર હસન બિન સબ્બાહ અને સુલતાન સંજર વચ્ચે સુલેહનાં કરાર થયા. ત્યાર પછી ગીર્દકુહના ઇલાકામા સઘળી સરકારી જકાત અને વેરામાથી સુલતાને ઇસમાઇલીઓને બાકાત રાખ્યા એટલુંજ નહિ પણ ઇસમાઇલીઓને વર્ષાસન તરીકે કુમીસની મહેસૂલનો અમુક ભાગ નક્કી કરી આપ્યો. આવી રીતે ઇસમાઇલીઓનું બળ વિરોધી વાતાવરણમ પણ પ્રતિદિન વધવા લાગ્યું હતું.

મઝહબી શિક્ષણ

ઇસમાઇલીઓ અને સૂફીઓના સિધ્ધાંતો વચ્ચે કોઇ મોટો તફાવત નથી. બલ્કે સિધ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ બન્ને એકજ છે. 'નફસ' ની લાલસાઓનો 'રિયાઝત' (આત્મદમન) વડે વધ કરી, 'કામિલ ઇન્સાન' કિંવા ઇમામની હિદાયત પ્રમાણે 'ઝિક્રે આઝમ' ના રટણ સાથે એક પછી એક ભૂમિકાઓ પસાર કરતા કરતા 'મઆરિફતે ઇલાહી' ને પહોચવાનો ધ્યેય મુખ્ય હોવાથી સૂફીઓ પેઠે, ઇસમાઇલીઓ પણ કર્મકાંડ કે બાહયાચાર કરતા ઇલ્મે રૂહાની–આત્મજ્ઞાન અને આંતરિક ઇબાદત તરફ વધુ પ્રમાણમા પોતાનું વલણ ધરાવતા હોય છે. આથી તેઓને બાતિનિયા કે 'ગુઢરહસ્યવાદીઓ' (Mystics) તરીકે ઇતિહાસમા સંબોધવામા આવેલ છે. હુજ્જતે આ'ઝમ હસન બિન સબ્બાહ પણ ઇસમાઇલી ધર્મના એક મહાન દાઇ હતા. ઇસમાઇલી ધર્મના સિધ્ધાંતોનું પાલન અને વફાદારીથી હ ઇમામની સેવા કયા માર્ગે થઇ શકે તેનું શિક્ષણ આલમુતના ઇસમાઇલીઓને તેઓએ અત્યંત સુંદર રીતે આપ્યું હતું.

ઇતિહાસકાર જોન માલકમ જણાવે છે કે, ઇસમાઇલી મઝહબના અનુયાયીઓને જે ધર્મ સિધ્ધાંત હસન બિન સબ્બાહે શીખવ્યા હતા; તે ઇરાની સ્થાપિત ધર્મ માન્યતાથી સંગીન રીતે નિરાળા હતા. ઇસમાઇલી મઝહબનું મૂળ ઇમામના દરજ્જા માટે ઇમામની નસલે વારસનો હક કાયમ રાખતી શ્રધ્ધા ધરાવવાનું છે. એ સિધ્ધાંત તેમજ સૂફીઓ, ફિલ્સૂફો કે બ્રહ્મજ્ઞાનીઓની માન્યતાને વધુ અનુકૂળ આવે એવા ઇસમાઇલી મઝહબના અનેક મૂળતત્વોનો સ્ફોટ હસન બિન સબ્બાહના શિક્ષણમા સુરેખપણે સમજાવેલા હતો. બંદગીની રાબેતાની પધ્ધતિ છોડી તેઓ કહેતા હતા કે ખરી ભકિત અંતરમા વસે છે અને પોતાના પરવરદિગાર પ્રત્યે ગુપ્તપણે અંતરનો ભકિતભાવ સદાયે અર્પવો જોઇએ. (૧)

હસન બિન સબ્બાહ ઇસમાઇલી પંથવાળાઓમા દીની કે દુન્યવી કાયદા કાનૂનોનો અમલ કડકાઇથી કરાવતા હતા. મિતપાન અને મિતાહાર પાળવાનો ઇસમાઇલીઓને તેમણે સખત હુકમ આપ્યો હતો કારણ કે "આમાલ પાક' ઇસમાઈલી સિધ્ધાંતોનો પાયો છે. કહેવામા આવે છે કે ઇસમાઇલી ધર્મના નિયમો તરફ બેદરકારી દેખાડનારા તેમના બે પુત્રોને ચાબુક (દુર્રા) નાં ફટકા મારવાની સજા કરી હતી, જેથી તેઓ મરણ પામ્યા હતા. વળી એમ પણ જણાવવામા આવે છે કે દુશ્મનો આલમુતગઢને ઘેરો નાખી પડયા હતા. ત્યારે પોતાની મહોરદાર અને બે પુત્રીઓ સુરક્ષિત રહે એ આશયથી પોતાના મિત્ર રઇસ મુઝફ્ફરને ત્યા તેઓને મોકલ્યા અને સાથે રઇસને સૂચના આપી હતી કે "મારી મહોરદાર અને બે પુત્રીઓ સુતર કાંતીને પોતાનો નિર્વાહ કરશે અને તેઓ જે કાઇ મેળવે તે ઉપરાંત તેમને કોઇપણ પ્રકારનો ટેકો આપવો નહી." જોન માલકમ ઉમેરે છેકે આ ઉપરથી હસન બિન સબ્બાહ પોતાને કેટલા 'અદના' સમજતા હતા તેને તોલ આપણે કરી શકીએ છીએ એક કોમની ફતેહમંદી માટે જે સંયમતા અને સ્વતંત્રતાના ગુણો જરૂરના છે, તેનો આ ઉપરથી દાખલો રજૂ કરીને પોતાના સાથીઓને સાવચેત રહેવાનું તેઓ કહેતા હતા.

---

૧ જુઓ હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયા પાનું ૩૯૬

હસન બિન સબ્બાહે રચેલા પુસ્તકો

હસન બિન સબ્બાહે સ્થાપેલી ગંજાવર–કેટલાકોની માન્યતા પ્રમાણે ચાર લાખ પુસ્તકોના સમૂહવાળી લાયબ્રેરી અને તેમના હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો નાશ કરવામા આવેલો હોવાથી, હસન બિન સબ્બાહના સઘળા પુસ્તકો મળી શકતા નથી, છતા સંજોગોને લઇને, જે પુસ્તકો બચી જવા પામ્યા છે, તેમાના કેટલાક પુસ્તકો : "સરગુઝિશ્તે સૈયદના," કિતાબુલ અશ્કાલ વલ કરા" અને "ફુસુલઅલ–મુબારિક" ઇત્યાદીની યુરોપિયન અને ઓરિએન્ટલ સાહિત્યકારોએ મહેનત કરી શોધખોળ કરી છે. જાણીના ઇતિહાસકાર રશીદુદીન ફઝુલુલ્લાહે લખેલા મશહુર ઇતિહાસગ્રંથ "જામેઉત–તવારિખ" કે જેમા ઇસમાઇલીઓને લગતી કેટલીક હકિકત મળે છે. તેણે પણ હસન બિન સબ્બાહના જીવન ચરિત્રના અહેવાલમા લખવામા આવેલો ઇસમાઇલી ગ્રંથ "સર ગુઝિશ્તે સૈયદના" ઉપરથી તેનો આધાર લીધો છે, જે ગ્રંથ હલાકુખાને આલમુતના કિલ્લાનો કબ્જો લીધો ત્યારે આલમુતની ઇસમાઇલી લાયબ્રેરીમાંથી મળી આવ્યો હતો "તારીખે જહાંગુશા" નામના ઇતિહાસગ્રંથમા મળી આવે છે, જે ગ્રંથ અતા મલિક જુવૈનીએ લખ્યું છે. જુવૈની હલાકુખાનના આલમુતના આક્રમણ વખતે તેની સાથે હતો અને તેણે છેલ્લા હુમલાનો તથા હસન બિન સબ્બાહનો અહેવાલ પણ પોતાના એ ગ્રંથમા આપ્યો છે. તે પોતે લખે છે તે અનુસાર "સર ગુઝિશ્તે સૈયદના" નો ગ્રંથ આલમુતની લાયબ્રેરીના પુસ્તકોનો કબ્જો લેતા તેણે જોયો હતો.

ઇસમાઇલીઓની નિખાલસતા

ડચ અભ્યાસીઓ ડોઝી અને ડી. ગીજે ખાસ કરીને લખેલા આક્ષેપવાળા ભાગનો હવે ઘટાડ થતો જાય છે. આજે ખરી ઇસમાઇલી કૃતિઓ જાહેર થઇ રહી છે કોઇપણ ધર્મ અને ખાસ કરીને ઇસમાઇલીઝમ જેવા લાંબા કાળ પર્યંત ટકી રહેલા મજબૂત જુસ્સાવાળા મઝહબના અનુયાયીઓની નિખાલસતા નોંધ લેવા યોગ્ય છે. એમના અનન્ય ભકિતભાવના વિષયમા અણુમાત્ર શંકા ઉઠાવવાની લેશ પણ જરૂરત નથી. અતિશય વધારે નોંધપાત્ર એ છે કે ઇસ્લામમા સુધારો (Reformation) કરવાની મહાન કોશિશ ઇસમાઇલીઝમમા છે કે નહિ? એ દ્રષ્ટિએ જોઇએ તો અબદુલ્લાહ બિન મયમુન અને ત્યાર પછી હસન બિન સબ્બાહ ઇસ્લામી આલમના મહાન હિતચિંતકોમા એ દરજ્જા માટેનો પોતાનો હકક સ્વીકારવાનો દાવો પૂરી રીતે કરી શકે છે.

હસન બિન સબ્બાહની કૃતિ–ફુસુલ–અલ મુબારિક

હસન બિન સબ્બાહનું રચેલું આ પુસ્તક ઘણુંજ પ્રસિધ્ધિ પામ્યું તેમા સઘળી વાતોને લક્ષમા રાખીને દાઇઓ "દઅવત" નું કાર્ય સુગમતાથી કરી શકે તેના માટે ઇસમાઇલી ધર્મના સિધ્ધાંતો અને ઇસમાઇલી ફિલસૂફી ઉપર સુંદર પ્રકાશ પાડવામા આવ્યો છે. એટલુંજ નહિ પણ મુરશિદની જરૂરિયાત, મોઅલ્લિમે સાદિક (સાચા ગુરુ) તથા મોઅલ્લિમે કાઝિબ (જૂઠા ગુરુ) નું સ્પષ્ટીકરણ, ગયબના સિધ્ધાંતનું ખંડન, ઇમામે મૌજુદ વિષેની સાબિતિઓ, સત્ય અને અસત્ય વચ્ચેનો ભેદ, "વહેદતુલ વુજુદ" (કુદરતીમા એક એવો અલ્લાહ) ની ઓળખ વગેરે વિષય પર ઘણાજ સરસ અને કિમતીભર્યા વિચારો દર્શાવ્યા છે. તેમની બુધ્ધિગ્રાહ્ય દલીલો અને આકર્ષક વર્ણન શૈલીની કોઇપણ ધર્મના અનુયાયી પર અસર થયા વિના રહેતી નથી. ઉપરાંત ઇમાન, નબુવ્વત, કયામત, તૌહિદ, મિઝાન, પુલે સિરાત વગેરેની વ્યાખ્યા ઇસમાઇલી ધર્મના સિધ્ધાંત અનુસાર સમજાવવામાં આવી છે. એકંદરે એ ફુસુલ અલ–મુબારિક નામની કૃતિમા

"વહેદતુલ વુજુદ" ની ઓળખ વિષેની ચર્ચાના અંતમા ઇસમાઇલી અકીદા પ્રમાણે "મઆરિફતે મુરસ્સિલ" અર્થાત ખુદાતઆલાની મઆરિફતની પૂરેપૂરી વ્યાખ્યા તેઓ આ શબ્દોમા કરે છે:—

"અમારા પંથમા, પહેલા મોહકિકક (અત્રે મોહકિકકને હ. ઇમામના અર્થે વાપરવામા આવ્યો છે.) સાથે અમે 'હક' ને ઓળખીએ છીએ. ત્યારબાદ અમે 'હક' ને મોહકિકક સાથે ઓળખીએ છીએ. ખુદાતાલા પ્રત્યે તેની મઆરિફત મેળવવા જે પ્રયાસ કરવાનો છે, તે મોહકિકક (ઇમામ) ઉપર અવલંબિત છે, કારણકે 'હક' ને અમો 'મોહકિકક' સાથે ઓળખીએ છીએ અને 'મોહકિક' ને હક સાથે પીછાણીએ છીએ, વહેદતુલ વુજુદ (હસ્તીમા એક એવો–અલ્લાહ) ની ઓળખવાની આ રીત છે."

માર્કો પોલોએ ઉપજાવી કાઢેલું સ્વર્ગ !

મહાન હસન બિન સબ્બાહ પર શદ્દાદના બહેશ્ત પ્રમાણેનું ચિત્ર ખેચવાનું જે તહોમત મુકવામા આવ્યું છે, તે ખરી રીતે ઇર્ષાખોરોને આભારી છે. કેટલાક ઇતિહાસકારો પણ તેનો ભોગ થઇ પડયા છે અને કેટલાક વાર્તાકારોએ એમા કલ્પિત રસ પણ રેડયો છે.

હસન બિન સબ્બાહના "બાગે–બહેશ્ત" વાળા પ્રકરણમા "માર્કો પોલોને જુદા જુદા બિન સત્તાધરી આસામીઓ પાસેથી વિગત મેળવનાર" તરીકે ઇતિહાસકાર જોન રાઇટ સિધ્ધ કરે છે. જોન માલકમ પણ "માર્કો પોલો"ના બહેશ્તની દલીલોને વિચિત્ર અને અસંભવિત ગણી વિરોધી ટોળીની આપેલી વિગતો જાહેર કરે છે. ઇસ્લામી લેખકોએ "માર્કો પોલો" ની વિગત પર વજન આપ્યું છે. એટલે તેઓ પણ પરધર્મી ઇતિહાસકારો કરતા પણ ઘણા ઓછાજ વજનદાર પોતાને ઓળખાવી ગયા છે, પ્રખ્યાત મુસાફર લેફ. કરનલ જસ્ટસ શીલ ૧૯૩૭ મા આલમુતની જાતે મુલાકાત લઇને પોતાની કૃતિમા જણાવે છે કે "શેખનું સ્વર્ગ આલમુતમા હતું. એ વિષે કાંઇ પુરાવો મળતો નથી."

હસન બિન સબ્બાહની પરહેઝગારી–વફાત

હસન બિન સબ્બાહે પોતાના આખા જીવનમા જે કાંઇ કર્યું હતું, તે ફકત 'ઇમામ' માટેજ કર્યું હતું; એમા એમને કાંઇપણ સ્વાર્થ નહોતો. તેઓના કુટુંબીઓ પણ જાતે મહેનત કરી રળી ખાતા હતા. તેમના પોતાના માત્ર બેજ પુત્રો હતા જેઓ ગુનામા આવી જતા તેમને સજા કરી જેથી તેઓ મરણ પામ્યા હતા. આલમુત કબજે કર્યા પછી ૩૫ વર્ષની લાંબી મુદત સુધી તેઓ બહાર નીકળતા નહોતા રાત દિવસ હઝરત ઇમામની સેવા અને પ્રજાના ભાવિ માટેના કાર્યમા રોકાયલા રહેતા હતા "રવઝતુરસફા" ના કર્તા લખે છે કે, આ ૩૫ વર્ષના અમલ દરમ્યાન કેવળ બે વખતજ તેઓ કિલ્લાની અગાસી ઉપર આવ્યા હતા, કારણ કે તેઓ હંમેશા રાજવ્યવસ્થા તથા ધાર્મિક કામકાજમા સતત રચ્યા પચ્યા રહેતા હતા. જરૂર પડતા તેઓ પોતાના સલાહકારોને કિલ્લામાના પોતાના રહેઠાણ પરજ બોલાવી સલાહ મસલેહત કરતા. દાઇઓને સૂચનાઓ આપતા અને તેના પર સલાહકારો અને કાર્યવાહકો અમલ કરતા હતા અને સમગ્ર રાજયમા તેનો ફેલાવો કરતા. આ ઉપરાંત તેઓ ધાર્મિક સાહિત્ય લખીને તેના પ્રચાર કાર્યને પણ પુષ્કળ મહત્વનું ગણાતા હોવાથી, વિરોધીઓએ ઇસમાઇલી ધર્મ વિરુધ્ધ લખેલા પુસ્તકોના જવાબો તથા ધર્મના સિધ્ધાંતો અને ઇસમાઇલી ધર્મના ફિલસુફી પર પ્રકાશ પાડનારા ગ્રંથો રચવામા પણ પોતાના સમયનો ઘણો ઉપયોગ કરતા હતા. હિજરી સન ૫૧૮

મા તેમની ઉપર જીવલેણ બિમારીએ હુમલો કર્યો અને તેમને ખાત્રી થઇ કે આ દુનિયા નિકટમાંજ છોડી જવાની છે, ત્યારે તેમણે પોતાના વિશ્વાસુ દાઇ કિયા બુઝુર્ગને પોતાની પાસે તેડાવી હકુમતનું વડપણ સોંપતા કહ્યું :–"હઝરત ઇમામ હાદી અ. રાજ્યલગામ પોતાના હાથમા ન લે ત્યા સુધી પવિત્ર ઇમામની સેવા અડગપણે બજાવવાની ભલામણ કરું છું અને મારા સ્થાને તમારી નિમણુંક કરું છું." ત્યારપછી તેમણે દાદારઅલી અને હસન કસરાનીને મોટા હોદ્દાઓ પર કાયમ કરીને જમાદીલ અવ્વલની તા. ૨૬ મીના દિને તેઓ આ ફાની દુનિયા છોડી આલમે બકા તરફ કૂચ કરી ગયા.

કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદનું તંત્ર–શત્રુઓનો મુકાબલો

હિજરી સન ૫૧૮ થી કિયા બુઝુર્ગ ઉમેદની હાકેમ તરીકે સત્તાવાર નિમણુંક થયા પછી, તેમણે પોતાના જીવન પર્યંત મહાન હસન બિન સબ્બાહની રાજ્યપ્રથાને જરાપણ ફેરફાર કર્યા વિના ચાલુ રાખી. આલમુત અને તેની અતરાફના કિલ્લાઓનું સમારકામ કરાવી વધુ મજબૂત કર્યા, જરૂર જોગા નવા કિલ્લાઓ બનાવ્યા. દરેક કિલ્લાના રક્ષક માટે વ્યવસ્થિત લશ્કરી છાવણીઓ પણ હમેંશ માટે રાખવામા આવી. ઇસમાઇલીઓની સલતનતની હદમા જે જમીન ઉપર ધોરણસરનો કબજો નહોતો તેવા બધા વિસ્તારને પોતાના કબજે કરીને તેની ખીલવણી હાથ ધરવામા આવી.

હિજરી સન ૫૨૦ મા મયમુનદીઝ નામનો ફરીથી નવો સંગીન કિલ્લો બાંધવામા આવ્યો ત્યા ગવર્નર તરીકે અબ્દુલમલેકની નિમણુંક કરવામા આવી. એજ વર્ષના શાબાન માસમા અતાબેગ શહરગીરનો ભત્રીજો લશ્કર સહિત રૂદબાર પ્રગણામા ઇસમાઇલીઓ પર ચઢી આવ્યો હતો. તેને હઠાવવા કિયા બુઝુર્ગે બળવાન ફિદાઇઓનું એક લશ્કર રવાના કર્યું બન્ને પક્ષના લડવૈયાઓનો સામનો થતા ભારે યુધ્ધ ખેલાયું, જેમા અતાબેગ શહરગીરની સખ્ત હાર થઇ અને તેઓ સઘળા પોતાનો માલ અસબાબ મૂકી નાસી ગયા આથી ખાધાખોરાકી, ભારબદારી જાનવરો, ઘોડાઓ, દારૂખાનું અને હથિયારોનો એક મોટો જથ્થો ઇસમાઇલીઓના હાથમા આવ્યો.

હિજરી સન ૫૨૧ મા સુલતાન મહમ્મદ સલજુકીએ ઇસ્ફહાનથી આલમુત ગઢ પર પોતાનું એક મોટું સૈન્ય મોકલ્યું. આ સૈન્ય ઇસમાઇલીઓની સરહદમા આવી પહોંચે તે પહેલા જ કિયા બુઝુર્ગને તેના સમાચાર મળી જવાથી પોતાના ફિદાઇ લડવૈયાઓને માર્ગ રોકવા રવાના કર્યા, જેઓ સુલતાનના સૈન્યની વાટ જોતા ઊભા હતા. આ જોતા સુલતાને ક્રોધમા આવીને કહ્યું :– "આપણું લશ્કર પહોંચ્યા પહેલા આલમુતનુ લશ્કર આવી પહોંચ્યું છે અને તેઓ મુકાબલા માટે રાહ જોઇ રહ્યા છે." આ કારણે સુલતાનને આલમુતવાસીઓની આવી દિલાવરી જોતા ફાળ પડી.

ઇસમાઇલી એલચીનું ખૂન !

"હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા" મા જોન માલકમ લખે છે કે, સુલતાને એક સૈન્ય મોકલ્યું પરંતુ રૂદબાર સર કરવાની તેની કોશિશ સફળ નીવડી નહિ અને સલજુકી જનરલને પાછળ હઠી જવાની ફરજ પડી, જેથી સુલતાને કિયા બુઝુર્ગને થોડા સમય પર્યંત લડાઇ 'તહકુબ' રાખવાની ઇચ્છા દર્શાવી. અંતે સુલેહ થઇ, જેને અંગે આલમુતના રાજ્ય તરફનો એક એલચી ખ્વાજા નાસિર શહેરસ્તાનીને ઇસ્ફહાન ખાતે મોકલવામા આવ્યો. જેમનો સુલતાનના દરબારમા ભારે સત્કાર કરવામા આવ્યો. પરંતુ ઇરાનની રાજધાનીમાંથી આવેલા ઇસમાઇલી સરદારના

એક પ્રતિનિધિને જોઇને પોતાના બાદશાહ કરતા વધુ અધીરી બનેલી પ્રજા એટલી બધી ઉશ્કેરાઇ ગઇ કે એલચીના નિવાસ સ્થાન ઉપર હલ્લો કરી ખૂન કર્યું. "તારીખે ગુઝિશ્તા" ના એક સ્તર્કોનમા લખ્યું છે કે જનસમૂહના ધિક્કારની જવાળા મુલ્લાઓએ ભડકાવી હતી. ધર્મના અહેકામ પાળવા કરતા હસન સબ્બાહના પંથવાળાઓનું ખૂન કરવું, એ વધારે સારું છે એવો તેઓએ ફતવો આપ્યો હતો. આ ઘટના બન્યા પછી સુલતાન મહમ્મદ સલજુકીએ આ એલચીના ખૂનમા પોતાનો હાથ નથી, એવું જાહેર કરવા તત્કાળ એક ડેપ્યુટેશન કિયા બુઝુર્ગ ઉમેદ પાસે આલમૂત તરફ રવાના કર્યું. આ ડેપ્યુટેશન આલમૂત પહોંચતા તેણે સુલતાનનો બચાવ રજૂ કર્યો. પરંતુ કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદે જણાવ્યું કે, "ગુનો કરનારાઓને અમારા હવાલે કરવામા ન આવે ત્યા સુધી શાંતિ થશે નહિ. અમારો આ સંદેશો સુલતાનને આપશો."

ઇસમાઇલીઓની જીત

ઉશ્કેરાયેલા પ્રજાજનોના ટોળામાથી અત્યાચારીને શોધી કઢાડવાનું કાર્ય સુલતાન માટે મુશ્કેલ થઇ પડ્યું હોવાથી સુલતાન તરફથી વિલંબ થતો જોઇ કિયા બુઝુર્ગ ઇસમાઇલી લડવૈયાની એક ટુકડી હિજરી સન ૫૨૩ મા કઝવીન ખાતે મોકલી આ ટુકડીએ શહેરમા દાખલ થઇને હુમલો કર્યો અને પહેલા મુખ્ય ફતવો આપનાર કાઝીને તેમજ તેની સાથેના બીજા પણ ચારસો સખ્સોને યોગ્ય સજા આપી આ લડાઇમા ૧૧૫ ઇસમાઇલીઓ માર્યા ગયા હતા.

"તારીખે ગુઝીદાહ"ના કર્તા જણાવે છે, તે આ બનાવથી ફરી સુલતાન અને કિયા બુઝુર્ગ વચ્ચે વેરના બીજ રોપાયા. આ અથડામણનો અંત સુલતાનના અવસાન પર્યંત ન આવ્યો. સુલતાન મહમદ સલજુકીના મરણ પછી કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદે સુલતાનના લશ્કરને હાર આપી "ગીલાન" દેશ પણ ફતેહ કર્યો.

"રવઝતુસ્સફા" મા વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે, હિજરી સન ૫૨૫ ના મહોર્રમ માસની ૪થી તારીખે સુલતાનનું ત્રીસ હજારનું લશ્કર ઇરાકથી "લામસ્તર" ના કિલ્લા ઉપર ચઢી આવ્યું. આ સમયે સુલતાન મહમ્મદ સલજુકી પણ મરણ પામવાથી કઝવીની લશ્કર લડાઇ કર્યા વગર પાછું હઠી ગયું.

ત્યાર પછી ફરી એકવાર ઇસમાઇલીઓના મુકાબલો કરવા કઝવીનીઓ ચઢી આવ્યા, આ યુધ્ધ દરમ્યાન કઝવીનીઓની આ છેલ્લી હાર હતી. તે પછી તેઓએ કદી પણ માથું ઊંચક્યું નહિ.

ઇમામતનો ખોટો દાવેદાર–અબુ હાશમ અલવીનો અંત

હિજરી સન ૫૨૬ મા અબુ હાશમ અલવી નામની એક વ્યકિતએ ગીલાનમા 'ઇમામ' નો દાવો કર્યો અને ગીલાનવાસીઓને પોતાની બયતમા આણ્યા. આજુબાજુના દેશોમા પણ અલવી તરફનો પ્રચાર તેના પ્રચારકો કરવા લાગ્યા અને 'ઇમામનો ઝહુર ગીલાન શહેરમા થવાના' પત્રો પણ અબુ હાશમ અલવીના સાથીઓએ દેશાવરોમા લખી મોકલ્યા.

'રવઝતુસ્સફા'' ના કથન અનુસાર કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદે તેને ખોટો દાવો નહિ કરવા માટે નસિહતનો પત્ર લખતા, તેણે ધુષ્ટતાભર્યો જવાબ આપ્યો, એટલુંજ નહિ પણ ગીલાનવાસીઓ

ઇસમાઇલી ધર્મ માટે નઠારૂં બોલવા લાગ્યા. આખરે વીર યોધ્ધાઓ અને અબુ હાશમનાં નવા મઝહબના અનુયાયીઓના સૈન્ય વચ્ચે 'દેલમાન' પાસે દારૂણ સંગ્રામ થતા અબુ હાશમ રણભૂમિમાંથી રક્ષણ શોધવા પહાડોમા નાસી ગયો. ઇસમાઇલી ફિદાઇઓ તેને પકડીને "લામસ્તર" કિલ્લામા કેદી તરીકે લઇ આવ્યા જ્યા તેને ત્રણ દિવસ સુધી સમજાવવામા આવ્યા, છતા તે ગુમરાહ માર્ગ પર નહિ આવતા તેને દેહાત દંડ આપવામા આવ્યો.

સુલતાન ખ્વારઝમશાહનો પરાજય

સુલતાન મહમ્મદ સલજુકીના મરણ બાદ સુલતાન મસઉદ ઇરાકનો બાદશાહ થયો. તેણે "બરનકીસ"નું સ્થાન ખ્વારઝમશાહને આપ્યું. બરનકીસ નાસી જઇને આલમુતવાસીઓને શરણે આવ્યો. આ બનાવ બન્યા પહેલા ઇસમાઇલીઓ જોડે ખ્વારઝમશાહની મિત્રતા હોવાથી તેઓ કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદને કાસીદ દ્વારા કહી મોકલાવ્યું કે, "બરનકીસ ઇસમાઇલીઓનો કટ્ટો દુશ્મન છે, તેણે ઇસમાઇલીઓને ઘણા દુઃખો દીધા છે, તે તમો ભૂલી ગયા નહિ હશો જ્યારે હું તમારી સાથે પહેલાથીજ મિત્રાચારી રાખતો આવ્યો છું. સુલતાન મસઉદે બરનકીસને પહેલાથીજ મારા તાબામા મૂક્યો હતો. હવે તે નાસી જઇને તમારી સરહદમા આવી ભરાયો છે. તેને તમે જો સોંપી દેશો તો તમારી અને મારી વચ્ચે પ્રથમના જેવી મિત્રતા ચાલુ રહેશે" આ સંદેશો વાંચ્યા પછી કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદે તેના જવાબમા જણાવ્યું કે, "આલમુતવાસીઓ શરણે આવેલાને પાછો સોંપતા નથી" આથી ખ્વારઝમશાહ નિરાશ થયો અને ૪૦ હજારના મોટા સૈન્ય સાથે આલમુત અને લામસ્તરના કિલ્લાઓ પર ચઢાઇ કરી. હજુ ખ્વારઝમશાહનું લશ્કર ઇસમાઇલી સરહદથી દસ ફરસંગ દુર હતું એટલામા તો ઇસમાઇલીઓ તેના પર તૂટી પડયા અને શત્રુઓનો પરાજય થયો.

હિંદુસ્તાનમા મહાન ઇસમાઇલી પીરોની દઅવત

પીર માહમુદશાહને હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ પીરાતન ઇનાયત કરી હતી જેનો ઉલ્લેખ આગળ થઇ ગયો છે. પરંતુ મુસ્તેઅલવીઓએ હઝરત નિઝાર અ. ની વિરૂધ્ધતા આદરી તે સમયે પીર માહમુદશાહ (રેહ.) એ મિસરથી પોતાના સબંધ તોડી, ગીઝનીના બાદશાહ મસઉદ બિન ઇબ્રાહીમના સાથે હિંદુસ્તાન તરફ પધાર્યા હતા. લશ્કરમા જોડાઇને હિંદુસ્તાનમા આવવાનો તેમનો મુખ્ય ધ્યેય "ઇસમાઇલી ધર્મનો પ્રચાર" હતો. આ સમયે હઝરત ઇમામ હાદી અ ઇમામતની મસનદ પર જલ્વાગર હતા અને 'આલમુત' પર ઇસમાઇલી સલતનતનો વાવટો ફરકી રહ્યો હતો. પીર માહમુદશાહની હકીકતો આગળ આપણે જોઇ ગયા છીએ.

પીર મોહિબદીન (રેહ.) ની દઅવત

હઝરત ઇમામ હાદી અ. એ સોળમા પીર માહમુદશાહ (રેહ) ની વફાત બાદ, એમના ફરઝંદ પીર મોહિબદીન (રેહ.) ને 'પીરાતન' આપી હતી. પીર મોહિબદીન (રેહ) નો જન્મ હિજરી સન ૪૬૨ માં સબ્ઝવાર ખાતે થયો હતો. પીરના ચાર ભાઇઓ પંજાબમા લાહોર ખાતે આગળ આપણે વાંચી ગયા તેમ અસલાન શાહની સાથે લડાઇમા ઉતરી પુર દિલેરી સાથે લડતા લડતા શહાદત પામ્યા હતા. એ વખતે પીર મોહિબદીન (રેહ) સબ્ઝવારમા હતા. પીર મોહિબદીન

જરના સમકાલિન હતા જે પીરને ભારે માન આપતો હતો. પીરશ્રીના અલી ખ'લીક-
'દ કમાલુદીન, સય્યદ જમાલુદીન, સય્યદ શમ્સુદીન અને સય્યદ ઇમામુદીન નામના
ફરજંદ. હતા. પીર મોહિબદીન (રેહ.) હિજરી સન પરર મા સાઠ વર્ષની વયે વફાત પામ્યા હતા.
એમની મઝાર સબ્ઝવારમા છે.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ હાદી અ. ની ઇમામત ચાલીસ વર્ષ પર્યંત રહી હતી રૂદબારમા આવ્યા પછી "લામરસ્તર" ના કિલ્લામા આપ વસવાટ કરી રહયા હતા. કિયા બુઝુર્ગ આપની સેવામા નિશદિન રહેતા હતા. હઝરત ઇમામે કોઇપણ વખતે રાજદ્વારી બાબતોમા તેમજ લડાઇઓ કે બીજા સંજોગોમા કદી ભાગ લીધો નહોતો. માત્ર ધાર્મિક અને રૂહાની વિષયોમા આપ રસ લેતા હતા.

હઝરત ઇમામ હાદી અ. એ હિજરી સન ૫૩૦ મા "લામરસ્તર" ના કિલ્લામાંજ જોમો સિફાર્યો અને ત્યાં આપના જીસ્મ મુબારકને બુમિદાહ કરવામા આવ્યો હતો. ત્યારપછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ મોહતદી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા.

HAZRAT MOWLANA IMAM MUHTADI

(A. H. 530-552)

..........0..........

(૨૧)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ મોહતદી અ૦

(હિજરી સન ૫૩૦-૫૫૨)

હઝરત મૌલાના ઇમામ મોહતદી અ. નો મુબારક જન્મ રૂદરબારવાસી એક 'સાદાત' ખાતુ. તના કુખે "લામસર" નામના અજીત કિલ્લામા થયો હતો. આપનું પુરૂ નામ હઝરત ઇમામ મોહતદી અલ-મહેદી અલા ઝકહિરસલામ હતું. હઝરત મૌલાના ઇમામ મોહતદી અ. આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ હાદી અ. ની દૈહિક વિદાય બાદ, હિજરી સન ૫૩૦ મા ઇમામતની મસ્નદે બિરાજમાન થયા હતા. આ વખતે ઇસમાઇલી રાજ્યના હાકિમ તરીકે સત્તા પર મહાન વીરનર દાઈ કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદ હતા. સઘળી રાજ્ય સત્તા તેમના હાથમા હતી, જ્યારે તેમના ફરઝંદ મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદ હઝરત મૌલાના ઇમામ મોહતદી અ. ની ખિદમતમા રાત દિન રહેતા હતા.

"આસારે મુહમ્મદી" ના ઉલ્લેખ અનુસાર મહાન કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદે હઝરત મૌલાના ઇમામ મોહતદી અ. ને ઇમામતના તખ્તે તખ્તનશીન કરી આપના હુકમો દરેક જગ્યાએ પહોંચાડયા હતા.

કિયા બુઝુર્ગનું અવસાન-એક ભવિષ્યવાણી

'આલમુત' ના મહાન ઇસમાઇલી હાકેમ કિયા બુઝુર્ગનું અવસાન હિજરી સન ૫૩૨ મા આલમુત ખાતે થયું ત્યારે તેમણે પોતાના પુત્ર મુહમ્મદને હઝરત મૌલાના ઇમામ અ ની મંજુરીથી "દઅવતે-કુબરા" ની પદવિ સોંપતા, ઇસમાઇલી રાજ્ય કારોબાર, ઉત્તમ અને વ્યવસ્થિત રીતે પ્રગતિશીલ અને ત્યારે હઝરત ઇમામને રાજ્યગાદી સોંપી દેવાની ભલામણ કરી હતી. ૫ અમુક મુદત બાદ હઝરત મૌલાના ઇમામ મોહતદી અ. એ મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગને ફરમાવ્યુ કે, "હાલમા રાજકારોબાર તમારેજ સંભાળવાનો છે અને અમારા બાદ અમારા ફરઝંદ જેમનું નામ હ. કાહિર હશે તેમને સોંપવાનો છે." હઝરત ઇમામે આ ભવિષ્યવાણી પોતાના ફરઝંદનો જન્મ થયો નહોતો તે વેળા ફરમાવી હતી.

અબ્બાસીઓની જૂની દુશ્મની !

બની ફાતિમી અને બની અબ્બાસીઓ વચ્ચે જૂના વખતથી અથડામણ ચાલતી આવતી હતી. જે આ સમય સુધી ચાલુ હતી અને ઇસમાઇલી રાજ્યની સરહદમા તેઓના જાસૂસો ઘુસી આવતા અને છૂટા છૂટા પ્રદેશોમા પ્રસરીને જાસૂસી કરતા હતા. હિજરી સન ૫૨૯ મા બગદાદની રાજ્યગાદી પર અબ્બાસી ખલી રશિદબિલ્લાહ હતો, જે હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. નો સમકાલિન હતો. ખલીફનો પિતા મરણ પામતા તેને રાજ્યગાદી પર લાવવા માટે સુલતાન મસઉદ સલજુકીએ મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો. પરંતુ બગદાદના દરબારના અમીરો સાથે મતભેદ થવાથી મસઉદને બગદાદમાથી હાંકી કાઢવામા આવ્યો જેથી તે રોષે ભરાયો અને એક મોટા લશ્કર સાથે બગદાદ પર ચઢી આવ્યો બન્ને પક્ષોનો સામનો થતા સુલતાન મસઉદ અને ખલીફના પક્ષના એક નાના રાજવી દાઉદ ઝંગી વચ્ચે યુધ્ધ ખેલાયું, જેના પરિણામે ખલીફની હાર થતા મસઉદ સલજુકી બગદાદમા દાખલ થયો અને ઉલમાઓ પાસેથી ફતવો મેળવી ખલીફ પર તહોમત મૂકી તેને રાજ્યપદ પરથી પદભ્રષ્ટ કરાવ્યો. આ બનાવ બન્યા પછી ખલીફ રશિદબિલ્લાહ મોસલમા જઇને વસવાટ કરવા લાગ્યો અને દાઉદ ઝંગી પોતાના પાટનગર "મરાધા" તરફ ચાલ્યો ગયો.

હિજરી સન ૫૩૨ ની તા. ૨૬મી ને જમાદીલ આખિરમા કિયા બુઝુર્ગ ઉમેદના અવસાનના સમાચાર સાંભળી અબ્બાસી ખલીફ રશિદબિલ્લાહને આનંદ થયો અને પોતાના પિતાનો બદલો લેવા માટે ઇસમાઇલીઓ સાથે લડવા માટે લશ્કર એકઠું કરવા લાગ્યો. સઘળો સરંજામ તૈયાર થઇ રહેતા લશ્કરનું પોતે વડપણ લઇ હિજરી સન ૫૩૨મા ખલીફે ઇસ્ફહાન ભણી કૂચ કરી પરંતુ આલમુત આવી પહોંચે તે પહેલા ચાર ફિદાઇ લશ્કરીઓ ખલીફની છાવણી સુધી પહોંચી જઇને ખલીફને ઠાર કરી આવ્યા. આ બનાવ બનતા ખલીફના લશ્કરમા નાસભાગ થઇ પડી અને લડવા આવેલું સૈન્ય થોડા વખતમાજ વિખરાઇ ગયું. આલમુતમા વિજયોત્સવ થયો.

બની આસ અને મસિયાફના કિલ્લા કબજામા

હસન બિન સબ્બાહે ફુઝેડેરોના સમયમા કેવી રીતે આલમુતમા રાજ્ય સ્થાપ્યું અને હલબના બાદશાહ રિઝવાન અને જન્નદુદવલાના મૃત્યુની ઘટનાનો ઉલ્લેખ હઝરત ઇમામ હાદી અ.ના જીવન વૃતાંતમા આવી ગયો છે, તે ઉપરથી વાંચકો જાણી ગયા હશે કે શામમા નિઝારિયા ઇસમાઇલી પંથનો પ્રચાર હસન બિન સબ્બાહના એક મદદગાર દાઇ દાય થયો હતો, જેમના માટે રીઝવાને એક ખાસ "દારૂલ દઅ્વત" બંધાવી આપ્યું હતું. એ દાઇના અવસાન પછી તેમના ઉતરાધિકારી અબુ તાહેર થયા. એ દરમ્યાન ઇસમાઇલીઓને અનેક ચડતી પડતીમાંથી પસાર થવું પડયું હોવાથી કોઇના આશ્રય તળે રહેવા કરતા પોતાનું ખુદનું કોઇ સુરક્ષિત સ્થળ મેળવવાની તેઓએ કોશિશ કરી અને છેવટે હિજરી સન ૫૨૦ મા તેઓ "બની આસ" ના ગઢનો કબ્જો મેળવવામા ફતેહમંદ થયા એ સમયે તેમનો વડો સરદાર બેહરામ નામનો એક શખ્સ હતો. 'બની આસ" શામની સરહદ પર આવેલું હતું અને "ઝમાક" નામે ઓળખાતા પહાડી પ્રદેશની ચાવી સમાન એ સ્થળ હતું. આ સમયે એ પ્રદેશની વસ્તી મોટે ભાગે ઇસમાઇલી હતી, જેઓ હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલની ઇમામતના સંબંધમા મતભેદ પડયો તે સમયથીજ હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ તથા આપના શાહઝાદા હ. ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસમાઇલ અને આપની ઇમામતના હકદાર વંશજને સાચા ઇમામ તરીકે માનતા હતા. 'બની આસ" થીજ ઇસમાઇલીઓએ

.. તાબે માની લીધો નહિ અને ગેર્દરામે આજુબાજુના કિલ્લાઓ પણ તાબે કર્યા. હિજરી સંન ૫૨૬–૨૭મા કદમોસ અને કહફ વેચાતા લીધા પછી ૮ વરસ રહીને ઇસમાઇલીઓના કબ્જામા મસિયાફનો મહત્વનો ગઢ હાથ આવ્યો અને ત્યાર પછી ધીમે ધીમે અન્ય કિલ્લાઓ પણ તેમના તાબામા આવ્યા અને એવી રીતે હિજરી સન ૫૫૭ સુધીમા તો ઇસમાઇલીઓની સત્તા સંપૂર્ણ-પણે શામમા સ્થપાઇ ગઇ. લગભગ ૭૦ વર્ષ જેટલા લાંબા સમય દરમ્યાન નિઝારી ઇસમાઇલીઓ જુદા જુદા દેશોમા વિખરાયલા હોવાથી, તેઓ જો કે અનેક સરદારોને તાબે રહેતા હતા, છતા હઝરત ઇમામની જ બયઅત કરેલી હતી. તેઓનું બળ ઝમાકના પહાડી પ્રદેશોમા કેન્દ્રિત થતા વેંતજ તેઓએ અબુ મહમ્મદ નામના કહવાસી એક સરદાર (દાઇ) ના હાથ તળે રહેવાનું શરૂ કર્યું, જેમને હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. શામના "હુજ્જત અને કેટલાક "મુતવલ્લીઓ" ની મદદથી શામની હકુમત ચલાવવા માટેના એક ગવર્નર પણ નિમ્યા હતા. અબુ મહમ્મદ હિજરી સન ૫૦૧ મા આ દેશમા પ્રથમ એક ઇસમાઇલી દાઇ તરીકે આવ્યા હતા અને હલબના ઇસમાઇલી. ઓનું વડપણ સ્વીકાર્યા પછી તેઓએ ધીમે ધીમે આલમુતના એકજ કેન્દ્ર અને હઝરત ઇમામની છાયા તળે સઘળા કિલ્લાઓ પોતાની સત્તા હેઠળ આણ્યા હતા, જેઓએ પોતાના શામમાના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમની નિમણૂંક કરી.

મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગનું તંત્ર.

મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગે રાજ્યની લગામ હાથમા લીધા પછી જે દુર્ગો ઇસમાઇલીઓની આણ હેઠળ હતા, તે પર તેઓએ પાકો કબ્જો કરી અને જોઇતું સમારકામ કરાવ્યું. એટલુંજ નહિ પણ અન્ય કેટલાક નવા કિલ્લાઓ પણ બંધાવ્યા તથા ખરીદ પણ કર્યા. આવી રીતે શામમા તેઓએ કદમોસ, કહફ અને મસિયાફ કિલ્લાઓનો કબજો મેળવ્યો, જેમાના પહેલા બે સ્થળો ઇબ્ન અમરૂન પાસેથી હિજરી સન ૫૨૯ અને ૫૩૩ મા ઇસમાઇલીઓએ વેચાતા લીધા હતા જ્યા. સીઝારિયાના હાકમ પાસેથી હિજરી સન ૫૩૫ મા છેલ્લો દુર્ગ ઇસમાઇલીઓએ સર કર્યો હતો અને શામમાના ઇસમાઇલીઓના મુખ્ય કેન્દ્ર તરીકે એ કિલ્લાએ ઘણો અગત્યનો ભાગ યુરોપના ઇતિહાસમા ભજવ્યો છે. એની સનદ મીર ખોંદ અને અબુલ ફિદાની કૃતિઓમા છે.

મુહમ્મદ બીને કિયા બુઝર્ગ ઉમેદને ઇસમાઇલી મઝહબ પ્રત્યે દુશ્મનાવટ રાખનારાઓ સાથે વખતોવખત નાની નાની લડાઇઓ લડવી પડી હતી. દરેક વખતે ઇસમાઇલીઓનો અજૂતમ જુસ્સો, શૂરાતન, અને એકતાના ઉમદા સદગુણો. ધર્મપ્રિયતા અને એકીકરણ જગતની નજરે એવા તો અજોડ દેખાતા હતા કે તેમની સામે મહાન શૂરવીરોની છાતી કંપી ઉઠતી હતી. આ કારણોને લઇને હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. ના સમયમા વધારે ઉથલપાથલ મુશ્કેલીઓ અથવા મુસીબતો નડી હતી નહિ.

સુલતાન સંજરનો એલચી આલમુતમા

"રવઝતુસ્સફા" ના આલેખન અનુસાર એક સમયે સુલતાન મહમદ સંજર પ્રવાસે નીકળ્યો હતો ત્યારે "રય"મા આવી પહોચતા પોતાના એલચીને આલમુત મોકલીને ઇસમાઇલીઓના દઅવતના સંબંધમા પૂછપરછ કરાવી હતી તે સમયે આલમુતની હકુમત પર મુહમ્મદ ઇબ્ને કિ. બુઝુર્ગ હતા સુલતાનના એલચી જોડે તેમની મુલાકાત થતા જે સવાલ સુલતાને કર્યા હતા, તેના જવાબમા કહ્યું કે : "ખુદાતઆલાને ગાલિબ તથા બુઝુર્ગ સમજી તેની તથા તેના રસુલની આજ્ઞા

અનુસાર વર્તવું જોઈએ. કયામત, જન્મ, સવાબ અને અઝાબ વિષે ખુદાએ કુરાને શરીફમા ફર. માવ્યું છે, તેના પર આસ્થા રાખવી યોગ્ય છે. કોઈને તેમા ફેરફાર કરવાનો અધિકાર નથી." તે ઉપરાંત મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગે વધારામા એટલું પણ એલચી સાથે કહી મોકલાવ્યું કે, જો આ મઝહબ સુલતાનને પસંદ હોય તો ઠીક; નહિ તો એક આલિમને અમારી પાસે મોકલે તો તેની સાથે અમે ચર્ચા કરશું. આ સમાચાર સુલતાન પાસે પહોંચ્યા ત્યારે સુલતાને ઈસમાઈલીઓનો મુકાબલો કરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

શાહઝાદા કાહિરનો મુબારક જન્મ

"આસારે મુહમ્મદી" ના કર્તા લખે છે કે હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. એક વખત સખ્ત બિમાર પડયા ત્યારે મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે, અમારી બેગમ સગર્ભા છે. તેમને તમારા ઘેર લેઈ જાઓ. તેઓની સેવાચાકરી કરવામા પાછી પાની કરશો નહિ અને તેને પુત્ર થશે, માટે તેમને સારી તરબિયતમા રાખજો. રાજકુનેહમા પ્રવિણ બનાવજો અને ઇસ. માઇલી સલતનતનું તખ્ત મારી પછવાડે મારા પુત્રને સોંપજો !" કિયા બુઝુર્ગ ઉમેદ આ સઘળી આજ્ઞા શિરમાન્ય કરી અને થોડા દિવસ બાદ હઝરત કાહિર અલા ઝિકહિરસલામ અ. નો મુબારક જન્મ થયો. હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. એ મુહમ્મદ કિયા બુઝુર્ગને ઘેર પધરામણી કરીને આપના શાહઝાદાની આંખો પર ચૂંબન દેતા ફરમાવ્યું કે "એ હુસનો જમાલનો માલેક થશે." આપે આપના મોહરદારને ઇમામતને લગતી કેટલીક સનદો પણ સોંપી કે જે વડે સમય આવતા શાહ. ઝાદા કાહીર પ્રકાશિત થઇ શકે.

પીર સૈયદ ખાલિકદીન (રેહ.)ની દઅવત

પીર સૈયદ ખાલિકદીન (રેહ.) નો જન્મ, કન્ઝુલ નસબના જણાવ્યા પ્રમાણે હિજરી સન ૪૮૦ના રજબ માસની તા. ૨૨મી ને વાર સોમવારના થયો હતો. પીર ઘણાજ નમ્ર સ્વભાવના હતા હ. ઇમામની તાબેદારી એમનો મુખ્ય ધ્યેય હતો. તેઓ એક સૈનિક તરીકે આલમુતવાસી. ઓને સેવા આપતા હતા. તેમજ એક દરવેશ તરીકે ગામેગામ ફરીને દઅવતના કાર્યમા મશગુલ રહેતા હતા. તેમના સૈયદ અબદુલ મોમનીન અને સૈયદ અબ્દુલ્લાહ નામના બે ફરઝંદો હતા.

પીર સૈયદ ખાલિકદીન (રેહ.) એ પોતાના વડા ફરઝંદ સૈયદ અબ્દુલ મોમનીન સાથે મક્કા અને મદીનાથી, શાહ નજફ અને કરબલા થઇને, કુફામા મુકામ કર્યો, ત્યારે "ઇલ્મે ઝફર" ના માહિતગાર મહમદ બિન ઉમરતે સૈયદ અબ્દુલ મોમનીનનું લલાટ જોઇ "તેઓ ભવિષ્યમા એક મહાન નર થશે." એવી ભવિષ્યવાણી ભાંખીને તેમની ખિજમત કરવા અર્થે પીર ખાલિકદીન (રેહ.) પાસે માગણી કરી. સૈયદ અબ્દુલ મોમનીનની પણ ખાએશ હોવાથી અનુભવ મળે તેટલા માટે પીરે પોતાના નૂરચશ્મ ઉમરતને સોપી પોતે કુફાથી રવાના થઇ ગયા. ઉમરત સૈયદ અબ્દુલ મોમનીનને પોતાના સાથે મોરકો લઇ ગયા અને ત્યાં તેમને પોતાના મિત્ર તરીકે ઓળખાવી ખિજમત કરતા રહયા.

પીર ખાલિકદીન (રેહ.) ની વફાત હિજરી સન ૫૪૦ મા થઇ હતી. તેમના બાદ હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. એ પીરના ફરઝંદ સૈયદ અબ્દુલ મોમનીન (રેહ)ને "પીરાતનો" ઇનાયત કરી હતી.

પીર અબ્દુલ મોમનીનની મોરકકોથી સ્પેન સુધી હકુમત

પીર અબ્દુલ મોમનીન (રહ.) પોતાના પિતા બુઝુર્ગવારના જીવનકાળ દરમ્યાન મહમદ બિન તુમરત સાથે મોરકકો ગયા હતા. તારીખે ફરમાન રવા અરબનું કથન છે કે મહમદ બિન તુમરત મોરકકોના સુલતાનનો સિપેહસાલાર હતો તે પોતાના મિત્ર સૈયદ અબ્દુલ મોમનીન અને અન્ય કેટલાક મિસરી સૈયદો સાથે આલમુત આવીને હઝરત ઇમામની બયઅત કરી જુદી જુદી દિશાએ દઅવત કરવા નીકળી ગયા, જેમાના પીર સૈયદ અબ્દુલ મોમનીન (રહ.) મોરકકે: આવીને નિઝારી ઇસમાઇલી દઅવતનું કાર્ય કર્યું હતું. મોરકકોમા તેઓએ પ્રથમ તુમરતના સઘળા કુટુંબ કબીલાઓ ઉપરાંત મસવૂદ અને મોહદીન કબીલાઓના લોકોને ધર્મમા દાખલ કર્યા હતા.

તારીખે ફરમાનદારાને ઇસ્લામનો મત છે કે તુમરતનું મરણ થતા એના કાયમ મુકામ સૈયદ અબ્દુલ મોમનીન બન્ને પીર ખાલિકદીન (રહ) થયા. તેમણે તુમરતની ફોજ અને સરંજામ લઇને હિજરી સન ૫૪૧મા મોરકકો સાથે અલ્જીરિયાને પણ તાબે કરીને ત્યા વિજય ધ્વજ ફરકાવ્યો હતો. હિજરી સન ૫૪૨ મા અલ્જીરિયાના હાકેમને ટ્યુનીસિયાથી નસાડી સોમાલી આફ્રિકા પર જીત મેળવી, અશરીદના નસરાની શહેરોનો પણ કબજો મેળવ્યો હતો. સ્પેનમાં પણ નસરાની અને મુસ્લિમ પ્રજા પોતપોતામા લડી રહી હતી હિજરી સન ૫૪૪મા પીર અબ્દુલ મોમનીન (રહ.) ના હકુમતનો વિસ્તાર આફ્રિકાથી લઇને સ્પેન સુધી લંબાયો હતો. સાઇકલોપિડિયાના કથન અનુસાર પીર અબ્દુલ મોમનીન (રહ.) પહેલા ઇસમાઇલી રાજ્યકર્તા છે, જેમણે સ્પેન તરફ જતા મોરીસના સુલતાને પણ તેમનું મુરબ્બીપણું કબૂલ્યું હતું. જ્યારે તેઓ કુઝેડની લડાઇ માટે તૈયારીઓ કરતા હતા તે વેળા હિજરી સન ૫૫૦મા તેમની વફાત થઇ હતી પીરના ચાર ફરઝંદો હતા જેમા સૈયદ મહમદ યુસુફ મોરકકોના સુલતાન થયા, સૈયદ અબુ હફઝ મોરકકોમાં જ રહયા. ત્રીજા સૈયદ જાફર રજ્યુદીહીન અને ચોથા સૈયદ સલામદીન જેમને હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. એ "પીરાતન" ઇનાયત કરી હતી.

મોરકકોમા ફાતિમી હુકુમત

'તવારીખે ખુલ્ફા એ ઇસ્લામ'મા જણાવવામા આવ્યું છે કે બરબરી કબીલાનો એક સરદાર યુસુફ બિલકીન કે જે ફાતિમી ખલીફાનો નાયબ હતો અને જે મશરકી આફ્રિકાનો હાકેમ હતો તેણે આઝાદ થઇ પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું આમ છતા તે બની ફાતિમીઓની વિરૂધ્ધ ગયો નહોતો. તેણે અલ્જીરિયા, હમાંદીઆ અને જયરીઆના મોટા ભાગ ઉપર કબજો મેળવ્યો. આ પછી કાળક્રમે આ સંસ્થાનો ફાતિમી આણ હેઠળ આવ્યા હતા. તવારીખો કહે છે કે હિ. સ. ૫૨૪થા હિ. સ. ૬૬૭ સુધી આ પ્રદેશો ફાતિમી શાસન હેઠળ હતા।

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. આલમુતમા ૨૨ વર્ષ સુધી ઇમામત ભોગવી હતી. હિજ સન ૫૫૨ મા આપે જોમે: સિફાર્યો. આખી જીંદગી હ. ઇમામે એકાંતમા દરવેશી જીવન ગાળ્યુ હતું અને મુરીદોની રહેબરી કરતા રહયા હતા. આપના બાદ આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH KAHIR

(A. H. 552-557)

(૨૨)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ કાહિર અ०

(હિજરી સન ૫૫૨-૫૫૭)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ કાહિર અ. આપના પિતાશ્રીની દૈહિક વિદાય પછી હિજરી સન ૫૫૨ મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થઈ આલમુતના રાજ્યનું તંત્ર સંભાળી તેની વ્યવસ્થા કરવાનું કાર્ય આરંભ્યું.

હઝરત ઇમામ શાહ કાહિર અ. નો મુબારક જન્મ આલમુતમા થયો હતો. હઝરત ઇમામનું પૂરૂં નામ હઝરત ઇમામ અલ કાહિર એ કુવ્વતિલ્લાહ ઇબ્ને મોહતદી ઇબ્ને હાદી ઇબ્ને નિઝાર અ. છે.

હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. ની વસિયત પ્રમાણે પણી પ્રસન્નતાપૂર્વક અને સન્માન સહિત મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગે હઝરત ઇમામને આલમુતના રાજ્યનું વડપણ સુપ્રત કરી પોતે વડા વઝીર અને "દાઇયુલ-કબીર" તરીકેની સેવામાં જોડાયલા રહ્યા.

હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ની મસનદનશીની

હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ના ઈમામતના સમયમા મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગે એક ભવ્ય ભરી અને સભા વચ્ચે રાખવામા આવેલા મિમ્બર પર ચઢી આલમુત તથા અંતગઢના ઓમા વસ્તી ઇસમાઇલી પ્રજાને સંબોધીને તેમણે કહ્યું કે :-"દોર-ઉસ-સત્ર" નો સમય થયો છે અને હવે "દોર-ઉલ-કશ્ફ" નો ઝમાનો પાસે આવતો જાય છે. આલમુતના પહેલા ખુલ જબલ" અને નિઝારીઓના "હુજ્જતે આ'ઝમ" હસન બિન સબ્બાહ પોતાના જીવનકાળ ન ખુલ્લી રીતે કહેતા હતા કે નજદીકમા એક વખત એવો આવવાનો છે કે જે સમયે મલાફત' અને 'ઇમામત' ની બેગી મસનદો પર હ. 'ઇમામ' પોતે બિરાજમાન થશે. તેમણે તાના અવસાન સમયે મારા પિતાશ્રી કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદને "પોતાની પાછળ સઘળા રાજ્ય-કારોબારની સરદારી સોંપતા, હઝરત ઇમામને રાજ્યલગામ હાથમા લેવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેમને તરત સોંપી દઇ, પોતાની અડગ વફાદારી બજાવતા રહેવાની" વસિયત કરી હતી, આજે એ શુભ

દિવસ આવી પહોંચ્યો છે અને સૈયદના હસન બિન સબ્બાહની બલામણ પૂર્ણ કરવાનો આજનો આ અવસર છે, તે એ કે હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ને રાજ્યગાદી સુપ્રત કરતા હું મારી ફરજ અદા થયેલી માની મને પોતાને ભાગ્યશાળી સમજુ છું."

મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગના આ વિવેચન પછી સભામા કાંઇ સંકોચની લાગણી દેખાવા લાગી આથી હ. ઇમામ શાહ મોહતદીએ આપના મહોરદાર ખાતુનને જે સનદો આપી હતી, તે હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ના નામે મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગે જાહેર કરી તેઓએ લોકોને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું કે, "હવે રાજ્ય ખટપટોનો અંત આવી ગયો છે; આજુબાજુના રાજ્યો પણ ઇસમાઇલીઓને ઓળખી ચૂક્યા છે, જેથી તે રાજ્યો પણ માથું ઊંચકે એમ નથી, એ જોતા હઝરત ઇમામને રાજ્યગાદી ઉપર બિરાજમાન કરવા આપણે ઇસમાઇલીઓ શકિતમાન થયા છીએ. ઇસમાઇલીઓ પર દુશ્મનીના જે વાદળ ચઢી આવ્યા હતા, તે હવે વિખરાઇ ગયા છે, ઇસમાઇલીઓનો સિતારો હવે જાહેરમા ચમકતો થયો છે અને ઇમામતના તેજસ્વી કિરણોની સહાયે આપણે આજે જાહેરમા દુનિયાની સપાટી પર પ્રગતિ કરી રહયા છીએ."

ત્યારપછી એક પાણીદાર અશ્વ ઉપર હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ને સવાર કરી, મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગે અશ્વની લગામ હાથમા પકડી પગપાળા ચાલી આલમોતની પ્રજાની મેદની વચ્ચે હઝરત ઇમામની આણ ફેરવતા "ઇમામે ઝમાન અને પોતાના બાદશાહ તરીકે હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ની ઓળખ આપી" પ્રગટ ઇમામતની જાહેરાત કરી. હઝરત ઇમામની સવારી આખા શહેરમા ફરી રહયા બાદ શાહી મહેલમા લઇ જવામા આવી ત્યા આપને રાજસિંહાસને બેસાડી પ્રથમ મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગે આપના હાથ ઉપર ઇસમાઇલી સામ્રાજ્યના રાજવી તરીકેનું સૂચક ચૂંબન કર્યું.

હ. ઇમામની બયઅત-ઇસમાઇલી પ્રજા આનંદમા

અમીર ઉમરાવો, અધિકારીઓ અને આલમુત તથા દેશ પરદેશની પ્રજાએ તે પછી હઝરત ઇમામના હાથ ઉપર જાહેરમા બયઅત કરી. આલમોતવાસીઓએ આ દિવસ ઉત્સવ તરીકે ઉજવ્યો. બયઅતની ક્રિયા અને ઉજવણી સાત દિવસ પર્યંત ચાલી હતી. દબિસ્તાન-ઉલ-મઝાહિબ નામક કૃતિમા લખવામા આવ્યું છે કે, અલ-કાહિર બે કુવ્વતિલ્લાહ અ. ને ઇસમાઇલીઓ "ઇમામે હક" સમજે છે. આસારે મુહમ્મદીના કર્તા લખે છે કે હઝરત ઇમામના કથનની સત્યતા ઇસમાઇલીઓએ જાહેર થયેલી જોઇ અને દીની ઈલ્મના ઇસરારને નવા ઇમામની ઝાતમા પ્રગટ થયેલા દીઠા ત્યારે પ્રજામા આનંદની ભારે લાગણી પ્રગટી નીકળી હતી.

હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ગાદી પર આવ્યા પછી ઇસમાઇલી રાજ્યસત્તા તળેના સ ગવર્નરો અને રાજ્યકર્તા હાકેમોને સંદેશાઓ મોકલવામા આવ્યા. જેના મુબારકીઓ સાથે જ ફરી વળ્યા; પરંતુ આજુબાજુમા આવેલા કેટલાક રાજ્યોમા અને પ્રજામા ઇસમાઇલી વિરોધી લાગણી હતી. જે માટે મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગને ઘણા પ્રયાસો કરવા પડયા. જે હઝરત ઇમામની સંપૂર્ણ સત્તાની ધોરણસર આમ લોકોમા જાહેરાત થતા પાંચ વર્ષ લાગ્યા, ત્યાર પછી સંતોષકારક પરિણામ આવ્યું અને એ પ્રકારે હિજરી સન ૫૫૭ ની શરૂઆતમા સર્વ સ્થળે હ. ઇમામની સ્વતંત્ર સત્તા પ્રસરી ગઇ.

ઈસ્લામી આલમની રાજકીય પરિસ્થિતિનું અવલોકન

આ સમયની ઇસ્લામી આલમની રાજકીય પરિસ્થિતિનું એક ઝાખું અવલોકન કરવાની અગત્ય છે. એશિયાના લગભગ સઘળા નાના મોટા રાજવીઓમા વંશ વારસાના ઝઘડાને લઇને ભારે પરિવર્તન થઇ રહ્યું હતું. વળી આ સઘળા રાજ્યો મુખ્યત્વે કરી ઇસમાઇલીઓની વિરુધ્ધતા ધરાવતા હતા.

વોન હેમરના કથન અનુસાર ખુરાસાનની સરહદથી લઇને શામના પર્વતો સુધી અને મુસ-ઓરેમસથી લઇને લેબનાનની ગગનચૂંબી હારમાળામા, કાસ્પિયન સમુદ્રથી માંડી ભૂમધ્ય સુધી ઇસમાઇલી સામ્રાજ્યની આણ ફરતી હતી, જેનું કેન્દ્ર રૂદબાર પ્રાંતમાનઃ આલમુતના અજીત પહાડી દુર્ગમા આવેલું હોવાથી એ રાજ્યોના સંઘર્ષણમા અનિચ્છાએ પણ ઇસમાઇલીઓને આવવું પડે એ કુદરતી છે.

એ દ્રષ્ટિમા આ સઘળા ભૌગોલિક વિસ્તારની ઘટના સમજવામા આવી શકે તે માટે આપણે પ્રથમ ખુરાસાનથી આરંભી શામના વર્ણન પર એની પૂર્ણાહુતિ કરીશું. કોહિસ્તાનની છેક પાસેજ ખુરાસાનનો પ્રાંત આવેલો હોઇ આપણે ઉપર જોઇ ગયા છીએ તેમ એ પ્રદેશમા સલજુકીઓ સાથે આલમુતમા ઇસમાઇલી રાજ્યની સ્થાપના થઇ ત્યારથીજ ઇસમાઇલીઓ અથડા-મણમા આવતા રહયા હતા. મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગના સમયમા એ વંશનો મોઇઝુદીન અબુલ હારિસ સંજર સલજુકીઓનો મહાન રાજવી હતો. તેના પિતા મલેકશાહના મરણ વખતે ખુરાસાનનું ઇસરોય પદ તેને મળ્યું હતું. સલજુકી વંશના વડા તરીકે ઇરાકમા રાજસત્તા ભોગવતા પોતાના ભાઇ બર્કયારૂક અને મહમદના નામે ૨૦ વર્ષ સુધી તેણે ત્યા અમલ ચલાવ્યો હતો હિજરી સન ૫૦૧ મા મહમ્મદનું અવસાન થતા મોઇઝુદીન અબુલ હારિસે એ રાજસત્તા પોતાના હાથમા લીધી. ઇસમાઇલીઓનો તે સર્વથી બળવાન દુશ્મન હતો.

વળી સલજુકી વંશના એ વિખ્યાત સુલતાન સંજરના અમલની કાઇ ઝાખી વાંચકોને રસતૃપ્તિ અર્થે પણ અત્રે આપવી જોઇએ, આપણે ઉપર જોઇ ગયા તેમ સંજર પોતાના બંધુઓ મહમદ અને બર્કયારૂક પછી સલજુકીઓનો સાર્વભૌમ સત્તા ધરાવનારો બાદશાહ થયો. તેના ભાઇ મહમ્મદ સલજુકીના પુત્ર મહમુદે તેનો અધિકાર સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરતા તેને પરાજીત કરીને શરણે લાવ્યો. પરંતુ, ઇરાકે અજમના ઇલાકા તેણે તેને સોપી દીધા. એ સમયથી સલજુકીઓનું એક જુદું રાજ્ય સ્થાપ્યું.

સુલતાન સંજર લોખંડી પાંજરામા

ત્યારપછી ત્યાના બાદશાહ મસઉદની સહાયતાથી ગોરીવંશના સુલતાન અલાઉદીન જહા. હરાવીને ખંડણીઓ બનાવ્યો. આ સમયમા બલ્ખમા 'ગુઝ' કબિલાવાળા તુર્કમાનોએ બળવો ને તેમા તેમને એટલી હદ સુધી વિજય મળ્યો કે, હિજરી સન ૫૪૮ મા સુલતાન સંજર. ના મુકાબલા માટે જાતે જવું પડ્યું. સુલતાન સંજર તુર્કમાનો સાથે લડાઇમા ઉતરતા તેમના પકડાઇ ગયો અને ચાર વર્ષ પર્યંત તેને કેદી અવસ્થા ભોગવવી પડી. તુર્કમાનો સુલતાનને તે લોખંડના પીંજરામા પૂરી રાખતા અને દિવસે તખ્ત પર બેસાડી પોતાની ઇચ્છા મુજબ હુકમો કઢાડીને તેના પર તેની સહી કરાવી લેતા. ગુઝ તુર્કમાનોનું લશ્કર આ રીતે સુલતાનને

પોતાની સાથે લઇ પ્રથમ 'મર્વ' મા દાખલ થઇને તે શહેર તેણે લૂંટી લીધું. ત્યારપછી નિશાપુર ભસ્મીભૂત બનાવ્યુ અને આખા ખુરાસાન પ્રાંતમા ખૂનામરકી ફેલાવી.

હિજરી સન ૫૫૧ મા સુલતાન સંજરે પોતાના જેલના રક્ષકને શિકારે જવાનો લાભ આપી પોતે નાસી જઇને 'જયહૂન' નદીના કાંઠે આવી લાગ્યો. જ્યા આગળ "તિરમીઝ"ના રાજ્યકર્તા અહમદ કમાજે સુલતાનને ઓળખી લઇ તેને નૌકામા બેસાડીને "તિરમીઝ" ખાતે રવાના કર્યો. જ્યા કેટલાક ઉમરાવો સુલતાન સાથે જોડાયા અને તેને મર્વમા લઇ આવ્યા. સુલતાન સંજર આ સ્થળે આવી પહોચતા અને આખા પ્રદેશને તારાજ થયેલો જોતાં તેને આઘાત થયો અને તેના પરિણામે હિજરી સન ૫૫૨ મા તેનું અવસાન થયું. એજ સુલતાન સંજરને આલમુતના ઇસમાઇલીઓ સાથે લડાઇમા ઉતરી તેમની સાથે સંધી કરવી પડી હતી.

ઇમામતનો એક બીજો ખોટો દાવેદાર

મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગના એક પુત્ર હસને આ દરમ્યાન ઇમામતનો દાવો કર્યો હતો. વિખ્યાત ફારસી ઇતિહાસગ્રંથ 'રવઝતુસ્સફા' ના આલેખન અનુસાર આ વાતની જાણ મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગને થતા તેમણે સપળા લોકોને એકઠા કર્યા અને કહ્યું કે, "હું પોતે ઇમામ નથી. મારો દીકરો હસન પણ ઇમામ નથી. હું તો હ. ઇમામનો એક અદના દાઇ છું. તેમની વિરુધ્ધ દાવો કરનાર અધર્મી છે." ત્યારપછી તેમણે હસન પર રોષે ભરાઇને તેને ઠપકો આપ્યો અને એ મતના બીજા અનુયાયીઓને શહેર બહાર કાઢી મૂકયા. આ પ્રમાણે પોતાના પિતાનો સખ્ત ક્રોધ જોઇને હસન ગભરાયો અને તેણે પોતાના અનુયાયીઓના વિચારોની સુધારણા કરી; તેમ પોતાના પિતાની ભલામણ અનુસાર હઝરત ઇમામની પવિત્રતાના વિષય પર કેટલાક પુસ્તકો પણ લખ્યા.

આલમુતના પાડોશી રાજ્ય-રૂયાન અને રૂસ્તમદાર ઇલાકાઓ અને તેના રાજ્યોની ટુંક રૂપરેખા

ઇરાકે અજમની ઉત્તરે અને કાસ્પિયન સમુદ્રના કાંઠે આવેલા દયલમ, તબારિસ્તાન, ગીલાન અને મઝીન્દ્રાન નામના ચાર પહાડી ઇલાકાઓ આવેલા છે, તેઓની બીજી તરફ લગભગ મધ્યમા 'રૂયાન' અને 'રૂસ્તમદાર' નો પ્રદેશ આવેલો છે. આ દેશના મૂળ વતની રાજાઓ આઠસો વર્ષથી રાજ્ય કરતા હતા ઇસમાઇલીઓના આ પાડોશી રાજ્યનો બાદશાહ ખીલાનના હાકિમના નામરાશિ કયકાઉસ હતો. તેને ઇતિહાસકારો 'ઉસ્તાનદાર" ના લકબથી ઓળખાવે છે. જ્યારે ઉપર જણાવેલા ચાર ઇલાકાઓમા એક પછી બીજા વંશોની ચડતી પડતી થતી રહેતી હતી, એ સમયે મઝિન્દ્રાનના રાજવીઓ બળવાન ગણાતા હતા. કોહિસ્તાનનો પ્રદેશ તેમના તાબે હતો, આલમુતથી લઇને, ઇસમાઇલી સામ્રાજ્યની હદ આ પ્રદેશ પર્યંત લંબાયેલી હતી. જો કે કોહિસ્તાનનો પણ પાછળથી ઇસમાઇલીઓએ જીતી લીધો હતો.

ઈસમાઇલીઓ પર અત્યાચાર

રૂયાનનો આ રાજવી ઉસ્તાનદાર કયકાઉસ, હિજરી સનની ૬ઠ્ઠી સદીના પહેલા સમયમા રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે "કાસ્પિયન આલ્પસ" ની બીજી બાજુએ આલમુતમા મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગનો ડંકો વાગતો હતો. જો કે એ વખતે લગભગ સઘળા રાજવીઓ ઇસમાઇલી-

ઓને ઇર્ષાની નજરે નિહાળતા એ તો આપણે જોતા આવીએ છીએ, તેમા વળી કયકાઉસ અને શાહ ગાઝી રૂસ્તમ વચ્ચેની અરસપરસની મિત્રાચારીએ આગમા તેલની ગરજ સારી. શાહ ગાઝી ઇસમાઇલીઓનો દુશ્મન હતો, જેના ઇસમાઇલીઓ પ્રત્યેની તિરસ્કાર અને કીન્નાની લાગણી અંગત વેરઝેરથી વધુ ભડકી ઉઠી હતી. સુલતાન સંજરના દરબારમા એક હજાર ઘોડેસ્વારો સહિત તેણે પોતાના એક ખાસ હુઝુરિયા અબુ જાફર બાવંદને મોકલાવતા 'સરખસ" ખાતે કેટલાક ઇસમાઇલીઓએ બાવંદને મારી નાખ્યો.

આ સમયથી ગાઝી રૂસ્તમે ઇસમાઇલીઓ પર જુલમ ગુજારવામા કાઇ બાકી રાખી નહિ અને તેનો સેનાપતિ શેહ્કુ દગલઆજીથી રાત્રીના વખતે ઇસમાઇલીઓના મુલકમા ઘુસી આવ્યો અને તેણે હજારો ઇસમાઇલીઓની નિર્દયપણે કત્લ ચલાવી આ રીતે એટલા બધા ઇસમાઇલીઓ માર્યા ગયા કે રૂદબાર ખાતે મરણ પામેલાઓની ખોપરીના પાંચ મિનારાઓ તેણે ચણાવ્યા હતા.

શરૂઆતમા શાહ ગાઝીએ પોતાના સાળા અને દયલમના બાદશાહ કિયા બુઝુર્ગ ઉમેદ બિન હાદીને ઇસમાઇલીઓ સામે મોકલાવ્યો અને તેના મૃત્યુ પછી રૂયાનના ઉસ્તાનદારને રવાના કર્યો. આવી રીતે આલમુતના કિયા બુઝુર્ગ ઉમેદના પુત્રની સાથે દયલમના એક અન્ય કિયા બુઝુર્ગનો રણજંગ જામ્યો. જેમા પોતાના ભાણેજ દયલમના કિયા બુઝુર્ગનું મરણ થતા કયકાઉસે એ ઇલાકાને રૂસ્તમદાર અને રૂયાન સાથે જોડી નાખ્યા અને દયલમીઓ પાસેથી ત્રીસ હજાર દીનારની ખંડણી તબારિસ્તાનનો રાજા શાહ ગાઝી લેતો હતો તે તેણે માફ કરી. પરંતુ એ માટે એવી શરત રાખી કે, કયકાઉસે ઇસમાઇલીઓ સામે ચાલુ યુધ્ધમા ઉતરી તેમનું નામનિશાન ભુસી નાખવું. આ પ્રમાણે શાહ ગાઝી સાથે થયેલી સમજૂતીને અનુસરીને કયકાઉસે ઇસમાઇલીઓ ઉપર કેટલીક ચઢાઇઓ કરી અને પોતાના મુલકની આસપાસ આવેલા ઇસમાઇલીઓના પ્રદેશમા લૂંટફાટ ચલાવી.

આલમુતના ઇસમાઇલીઓ પર એક ઝનુની કાગળ

આ પછી તેણે મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગને એક પત્ર લખ્યો હતો. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે :—"આ પૃથ્વી પરથી તમારુ નામ નાબૂદ થાઓ ! સળગતી તલવાર તારા મસ્તક અને દેશ ઉપર ઝઝુમી રહે ! તું ચોમેરથી ઘેરાઇ ગયેલા હોવાથી હવે ઝાડીમા છુપાયલા કોહલા (શિયાળ) જેવી તારી સ્થિતિ થઇ પડી છે. પરંતુ અમે તો કોઇપણ પ્રકારના રક્ષક વિના છડે ચોક બેઠા છીએ. તારા સર્વથી મોટા દુશ્મન સામે મરદાનગીથી લડવા માટે તને હવે કઇ ચીજ અટકાવે છે ?"

આલમુતના હાકિમ મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગે પોતાની હમેશની રીત પ્રમાણે આ ઝુનૂનથી લખાયેલા કાગળના ટુકડા અને ખરડીના ખાર કરતાયે તિક્ષણ જવાબ વાળ્યો :—"કાગળ વાંચ્યો. લખાણ અપમાનજનક છે અને અપમાનનો જવાબ અપમાનથી મળશે, તેની ખાત્રી રાખજો."

કયકાઉસને તેના આ ગેરડાહપણભર્યા સાહસનો બદલો આપવામા આવે તે અગાઉ તેનું મૃત્યુ થયું અને હવે તેની જગ્યાએ હઝર-અસ્પ બિન શહેરનુંશ આવ્યો. ઇસમાઇલીઓ પ્રત્યેના યુધ્ધથી કંટાળી જઇને તેણે નવી રાજનીતિ ધારણ કરી અને ઇસમાઇલીઓ સાથે સુલેહના કરાર કરી પોતાના એક મજબૂત કિલ્લાઓ તેણે તેમને હવાલે કરી દીધા.

મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગનું અવસાન

હિજરી સન ૫૫૦ મા સલજુકીઓની સલતનત તદ્દન નબળી પડી જુદા જુદા ઇલાકાના ગવર્નરો તદ્દન સ્વતંત્ર થઇ ગયા અને ખુરાસાનનો પ્રાંત સલજુકીઓના હાથમાથી નીકળી ખ્વાર-

ઝમીઓ અને ગોરી વંશના લોકો હસ્તક આવ્યો. આ બન્ને સરખે ભાગે પોતાની વચ્ચે એ પ્રાંત વહેંચી લીધો. મહાન મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગનું અવસાન પણ એજ વર્ષમા થયું હતું. તેઓએ હઝરત ઇમામ હાદી અ; હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. અને હઝરત ઇમામ કાહિર અ.ની અડગપણે સેવા બજાવી પોતાનું જીવન સાર્થક કરી હઝરત ઇમામના કીર્તિવંત સેવાધારીઓમા પોતાનું નામ ઉજજવળ બનાવ્યું હતું.

અંધાધુંધીના આ યુગમા હિજરી સન ૫૩૭મા ફારસમા રૂકુએના, હિજરી સન ૫૪૯ મા દમિશ્કમા તુગતગીનના વંશજોના, હિજરી સન ૫૫૩ મા યમનમા નજશાહના અને હિજરી સન ૫૫૫મા ખુરાસાનમા ગોરી વંશના રાજ્યઅમલનો અંત આવ્યો હતો અને તેના સ્થાને "અઝહમ" મા 'ઝીકી' અને હેમ્સના "અય્યુબીઓ" રાજસત્તા ઉપર આવ્યા હતા. સુલતાન સંજરના મરણના ત્રણ વર્ષ અગાઉ આ સઘળાથી બળવાન અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમના દેશોના રાક્ષસ સમા જંગીસ-ખાનનો જન્મ થયો, જેણે એકવારના ફળદ્રુપ દેશોને જંગલ સમાન વેરાન બનાવ્યા અને જંગ-લોને લોહીધારાઓથી બાંજવી દીધાં.

અય્યુબી સત્તાની સ્થાપના-મુસ્તેઅલવી રાજસત્તા અંત

હેમ્સના અય્યુબી રાજકર્તાઓનો ફાતિમી ખલીફાઓ સાથે સંબંધ હોવાથી તેનો ઉલ્લેખ કરવો અહીં ઉપયોગી થઇ પડશે. સલજુકી રાજ્યના કટકેકટકા થયા પછી અતાબેગના લકબથી દમિશ્ક, મોસલ, શામ, જઝીરા (વાસિત), વિગેરે સ્થળે જે સ્વતંત્ર રાજ્યો કાયમ થયા તેમા ઇરાકના અતાબેગ નૂરૂદીન મહમ્મદ ઇમાદુદીન ઝંગી શામમા હકુમત કરતો હતો એ ખ્રિસ્તી ક્રુઝેડરોનો સર્વથી બળવાન વિરોધી હતો. "તાયર" નો બિશપ તેના ગુણદોષનું વર્ણન કરતા લખે છે કે, નૂરૂદીન ડાહ્યો અને સારી સમજ શકિતવાળો માણસ હતો. તેના લોકોની માન્યતા અનુસાર તે ખુદાથી ડરવાવાળો શખ્સ હતો. તેણે પોતાના બાપદાદાના વારસામા વૃધ્ધિ કરી હતી. તેના વિજયના ફળરૂપે અંતાકિયા અને ગઝલીનનો રાજ્યકર્તા રેમન્ડ અને કાઉન્ટ ઓફ ત્રીપોલી પડયા. પરિણામે મોટી ગનીમત સહિત તલબસર, અંતબ, અસાસ, રયદાન, તખાલિદ, હર્સ, કફ-સરૂદ, મરોશ અને નહેરૂલ હુઝ, હિજરી સન ૫૪૬ મા આ સઘળા એ વિજેતાના હાથમા આવ્યા. ખરૂં કહેતા મોસલ અને હલબનો કબજો નૂરદીનના હાથમા હોવાથી તે ઉત્તરનો શામનો સાર્વભોમ સ્વામિ હતો, પરંતુ દક્ષિણ શામનો ભાગ તેને ખૂંચતો હતો. તેણે બે વાર દમિશ્ક પર ઘેરો નાખ્યો હતો. છેવટે ક્રુઝેડરોના ભયથી શહેરીઓ તેને શરણે આવ્યા અને શામમા સલજુકીઓના છેલ્લા બાદશાહ મઝહરૂદીને, પોતાની મરજીથી રાજગાદી છોડી નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા દેખાડતા તેને પ્રથમ "હુમ્સ" અને પછી "બાલીશ" મળ્યા અને અંતે મઝહરદીન બગદાદ ચાલ્યો ગયો.

નૂરદીને અઠાવીસ વર્ષ દરમ્યાન પચ્ચાસથી વધુ કિલ્લાઓ જીત્યા હતા. પોતાના રાજ્યના દરેક શહેરોમા ઇબાદતગાહો અને પાઠશાળાઓ બંધાવી હતી. દમિશ્કની 'દારુ-ઉલ-હદીસ" એમા સવંથી વધુ વિખ્યાત છે ધાર્મિક માન્યતા અને રાજકીય નીતિની કારણે નૂરદીને ફાતિમી ખલીફાઓ તા બગદાદના અબ્બાસીઓની તરફેણમા રહેવાનું વધુ સલાહભર્યું ગણ્યું હતું. આ સમયે મિસરમા ભારે અંધાધુંધી ચાલી રહી હતી અને પાછલા યુગના ફાતિમી ખલીફ પાસેથી તાજ ખૂંચવી લેવાની તક હવે આવી લાગેલી જોઇ નૂરદીને તેનો પૂરેપૂરો લાભ લીધો. તેણે પોતાના નાયબ સલાહુદીનને ફાતિમીની કુમકના બહાને મિસર રવાના કર્યો. તેણે વડા વઝીર તરીકેનો હોદ્દો લીધા પછી સઘળી સત્તા પોતાના હાથમા લેવાની વેતરણ કરી. સલાહુદીને બગદાદના અબ્બાસી ખલીફાઓનું

નામ ખુત્બામા દાખલ કર્યું. સાથે સાથે એ નામ પછી શામના પોતાના બાદશાહ અતાબેગ નૂરદીનનું નામ લેવાનો હુકમ કર્યો.

આલમુતનું બળવાન ઇસ્માઇલી રાજ્ય-પ્રજાના સુખ સલામતી

જો કે એક બીજી શાખા આલમુતના કિલ્લામા પોતાનો પાયો નાંખીને બળવાન બની બેઠી હતી, જેને ઇતિહાસકારો પૂર્વના ઇસમાઇલી તરીકે ઓળખાવે છે. ઇસમાઇલીઓના ઇતિહાસમા આ એક અતિશય અગત્યની ઘટના છે કે મિસરની ખિલાફતના ખંડિયેરો ઉપર સલાહુદીને અય્યુબી વંશની સ્થાપના કરી પરંતુ તેની સામે પોતાના પગો ઉપર ઊભેલું એક બળવાન અને મહાન હરીફ રાજ્ય આલમુતના પહાડોમા હસ્તી ધરાવતું હતું.

હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ના જમાનામા સંભાળભરી રાજ્ય વ્યવસ્થા અંગે આર્થિક અને ખેતીવાડીની ખિલવણી થઇ. ઇસમાઇલી રાજ્યવિસ્તારમા વસતી પ્રજા સુખથી પોતાનું જીવન નિર્ગમન કરવા લાગી. વળી આલમુત અને લામસ્તર જેવા કિલ્લાની અભેદ દિવાલો અને અજીત બાંધકામોથી દુશ્મનોની વારંવારની ચઢાઇઓથી પણ પ્રજાને રક્ષણ મળ્યું. આ સમયે ઇસમાઇ-લીઓની હાક વાગતી હોવાથી ઇસમાઇલીઓ પર ચઢાઇ લાવવાની પણ કોઇની હિંમત ચાલતી નહોતી. આવી સુખદ સ્થિતિમા ઇસમાઇલીઓ રાજ્યની ભલાઇ અને હઝરત ઇમામની સેવામા કૂચ કદમ કરી આગળ વધે જતા હતા.

પીર સૈયદ ઇસ્લામદીન (રેહ.) આલમુતમા

પીર સૈયદ ઇસ્લામદીન (રેહ.) નો જન્મ હિજરી સન ૫૧૬ ના ઝીલહજ માસની તા. ૨૧ મીએ સબ્ઝવારમા થયો હતો. તેઓ ઇસ્લામી તવારિખમા "સૈયદ સલામદીન" ના નામે સુવિખ્યાત છે. હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ઇમામતની મસનદ પર જલ્વા અફરોઝ થયા એ સમયે પીર સૈયદ ઇસ્લામદીન (રેહ.) એક કાફલા સાથે આલમુત આવ્યા હતા અને હઝરત ઇમામની મુલાકાત અને દસ્તબોશી કરી હતી. પીર ઇસ્લામદીન (રેહ.) ઘણા પ્રભાવશાળી હતા. તેઓએ ધર્મનો પ્રચાર પણ બહોળા પ્રમાણમા કર્યો હતો. તેઓ પચીસ વર્ષ સુધી પીરાતન ભોગવીને હિજરી સન ૫૭૫ મા વફાત પામ્યા હતા. તેમના સૈયદ અબ્દુલ હાદી, સૈયદ જલાલુદીન અને સૈયદ સલાહુદીન નામના ત્રણ ફરઝંદો હતા.

જામે સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ કાહિર અ. ને ઇમામત અને ખિલાફતની મસનદ ઉપર આવ્યે પાંચમુ વર્ષ પૂરું થયું હતું અને "શેખુલ જબ્બલ" મુહમ્મદ બીને કિયા બુઝુર્ગને આ ફાની દુનિયા છોડયે અમુક મહિના પસાર થઇ ગયા. એ સમયે હઝરત ઇમામે આપના શાહઝાદા હઝરત હસન અલા ઝિ ક્રિયા સલામ અ. ને ફરમાવ્યું :—"અમોએ તમારા માટે સઘળી સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી છે. હવે પછી તમો એકલાજ ઇમામત અને રાજ્યગાદીના માલિક છો !"

આપના ફરજંદને ભલામણ કર્યા પછી થોડા દિવસ પસાર થયા હતા અને હિજરી સન ૫૫૭ મા હઝરત ઇમામ કાહિર અ. એ જામે સિફાર્યો. આ પછી હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકહરીયા સલામ અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા અને રાજ્યની લગામ પણ સંપૂર્ણપણે હાથમા લીધી.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH HASAN ALA ZIKRHIS-SALAM

(A. H. 557-561)

............0............

(૨૩)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ હસન અલા ઝિક્રિયા—સલામ અ૦

(હિજરી સન ૫૫૭-૫૬૧)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હસન અલા ઝિક્રિયાસલામ અ. નો મુબારક જન્મ "તારીખે જહાંગુશા" ના જણાવ્યા પ્રમાણે હિજરી સન ૫૦૬ મા 'આલમુત' ખાતે થયો હતો. હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હસન અ. નો મુબારક લકબ: "અલા ઝિક્રહિસ્સલામ" છે. જેનું અપભ્રંસ "અલા ઝિક્રિયા સલામ" થયું કે જે નામથી આપશ્રી ઓળખાય છે.

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હસન અલા ઝિક્રિયા સલામ અ. હિજરી સન ૫૫૭ મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થવા ઉપરાંત 'આલમુત' ના હાકેમ તરીકે રાજ્યની લગામ આપના હાથમા લીધી. "આસારે મુહમ્મદી" ની કૃતિમા દર્શાવ્યા મુજબ આ સમયે આસપાસનાં સઘળા રાજ્યોમા હઝરત ઇમામની સતાની એવી અસર પડી ગઇ હતી કે કોઇપણ સત્તા હઝરત ઇમામ સામે માથું ઊંચકી શકતી નહિ, ઇસ્માઇલીઓ મહાન ગૌરવભર્યું જીવન જીવી રહ્યા હતા.

જોન માલકમ પોતાની કૃતિ "હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા" મા લખે છે કે. "મુહમ્મદ ઇબ્ને કિયા બુઝુર્ગ ઉમ્મીદે સત્તાનો નામ ખાતર સ્વીકાર કર્યો હતો અને એ રાજવીએ પોતાને વઝીર બનાવી સંતોષ માની લીધો હતો. કારણ કે મુખ્ય રાજ્યકર્તાને તેના પદ ઉપર સ્થાપવાથી ધાર્મિક સબંધો પરિણમ્યા હતા.

આ ઘટના હઝરત ઇમામ કાહિર અ ના સમયની છે, જ્યારે હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિક્રિયા સલામ અ. આપના જાંનશીન હતા અને આપશ્રી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા તે સમયે મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગ હિજરી સન ૫૫૭મા આ ફાની દુનિયા છોડી ગયા હતા.

રાજ્યમા અસંખ્ય સુધારાવધારા

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિક્રિયા સલામ અ. ના સમયમા એક અગત્યનું પરિવર્તન થયું હતું. અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે અત્યાર સુધી આલમુતમા 'ઇમામત' અને 'હકુમત' જુદી

જુદી હતી, પરંતુ હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકિયા સલામ અ. એ ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થઇ આલમુતની રાજ્યસત્તા એટલે "હકુમત" પણ આપના હાથમા લીધી.

મિસરમા ઇમામોના ગૌરવશાળી રાજ્ય પછી આલમુતમા ફરીવાર રાજ્ય કારકીર્દીનો આરંભ થયો. આપે મસનદનશીન થતાજ રાજ્યવ્યવસ્થામા પુષ્કળ સુધારાવધારા કર્યા. ધર્મને લગતી બાબતોમા પણ નવું ચેતન રેડયું અને જુદા જુદા કિલ્લાઓમા વસતા મોટા મોટા સરદારો અને અમલદારોને તથા દાઇઓ, નકીબો અને ગવર્નરોને આલમુતના કિલ્લામા એક જશન કરી તેમા આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું અને હઝરત ઇમામે એ પ્રસંગે પહેલીજવાર રાજ્યકારોબારની તપાસણી પણ કરી હતી.

હઝરત ઇમામનું અનેક વિદ્યાઓ પર પ્રભુત્વ

"રવઝતુસ્સફા" ના કથન અનુસાર "હઝરત ઇમામ હસન ઝિકિયાયા સલામ અ. એ યુવાવસ્થામા પગ મૂકયો ત્યારે ઇસમાઇલી મઝહબ, દીની ઇલ્મ તથા અકાયદોની ચર્ચામા આપનો સમય તેઓ વ્યતિત કરતા હતા. એ પ્રકારે ઇલ્મની અવસ્થા ગાળ્યા પછી "અકલી" અને મન્તિકી (તર્કશાસ્ત્રીય) મસઅલાઓમા પોતાનું મન પરોવ્યું અને તે પછી આ સઘળા ઇલ્મને "મકસદ" અને "તાવીલ" નો લિબાસ પહેરાવીને અનુયાયીઓની રહેબરી કરવા અને હિદાયત આપવા બહાર આવ્યા. ઇસમાઇલીઓ હઝરત ઇમામ પ્રત્યે હમેશા વફાદાર રહેતા હતા. આ પ્રકારે ઇસમાઇલી મઝહબના મૂળતત્વોનો બહોળો પ્રચાર થવા લાગ્યો."

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકિયા સલામ અ.ની રાજ્યકારકિર્દીનું વર્ણન કરવા પહેલા આપશ્રીના નસબી હકીકત માટે પ્રથમ લખવાની જરૂરત છે, કારણ કે આગળ આપણે વાંચી ગયા છીએ કે હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ મહેદી અ. ના સમયમા અબ્બાસી ખલીફ મુકતદિરે તેમજ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયમા અબ્બાસી ખલીફ કાયમ બિન કાદિરબિલ્લાહે ઉલમાઓને લાલચો આપીને, રાજ્યસત્તાના બળે ખોટી વંશાવળીઓ બનાવી હઝરત ઇમામના નસબને વિકૃત સ્વરૂપમા રજૂ કરી, લોકોમા શંકા ફેલાવવા તથા ઇસમાઇલીઓને ચલાયમાન કરવા અનેક કોશિશો કરી હતી, જો કે આવા વિપરિત સંજોગોમા પણ હઝરત ઇમામનો પ્રભાવ અને સત્યના જાહેર થઇ જતા એવા સઘળા કાવત્રાઓ નિષ્ફળ નિવડયાં હતા.

આ સમયે પણ અબ્બાસીઓએ ઇમામની શત્રુતા ન તજી, "આસારે મુહમ્મદી" ના કથન પ્રમાણે એ સમયના અબ્બાસી ખલીફના હૃદયમા હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામ અ. નો અનહદ ભય પેસી ગયેલો હોવાથી લોકોના વિચાર નબળા બનાવવા અર્થે દરેક સ્થળે એવી ખબર તેણે ફેલાવવા માંડી કે, હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. સાથે પોતાની નસબ જોડાણનો દાવો હસન અલા ઝિકરિયા સલામ અ. કરે છે, પરંતુ તે દાવો ખોટો છે. એક બનાવટી વંશાવળી બનાવી અબ્બાસીઓએ પોતાના રાજ્યની હદમા ફેલાવી લોકોને હઝરત ઇમામથી ગુમરાહ કરવા કોશિશ કરી.

હઝરત ઇમામનો ઇતિહાસિક ખુત્બો–વંશનું સ્પષ્ટીકરણ

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામ અ. એ હિજરી સન ૫૫૯ ના તા. ૧૭ મી રમઝાનના દિને એક ખુત્બો આપ્યો. એ દિવસે, રૂદબાર, કોહિસ્તાન, લામસ્તર, આલમુત, ઇસ્ફહાન,

કાઇન, બિરજંદ અને બીજા આસપાસમા વસતા સઘળા ઇસમાઇલીઓ આલમુતમા એકઠા થયા. પહેલા હઝરત ઇમામે એક જંગી દરબાર ભરવા હુકમ આપ્યો હતો. હઝરત ઇમામે સઘળી હાજર રહેલી ખલકતને સંબોધીને ફરમાવ્યું કે, "હું તમારો બરહક ઇમામ છું, અમારા અનુયાયીઓ અમારા કલામો પર ઇમાન આણશે અમારો નસબ આ પ્રમાણે છે : હસન બિન કાહિર બિન મોહતદી બિન હાદી બિન નિઝાર બિન મુસ્તનસિર બિલ્લાહ. "કિયામત" અમારી જાતથી 'કાયમ' થશે અને અમારા વંશનું આ સ્પષ્ટિકરણ છે. તે વિરુધ્ધ જનાર મઝહબથી ગુમરાહ છે."

આલમુતના ઇસમાઇલીઓનો મહોત્સવ "ઇદુલ કયામ"

ત્યારબાદ હઝરત ઇમામે કયામતનો સંકેત કરતા ફરમાવ્યું કે, "આજ દિને સઘળી શરિયતી તકલીફોથી તમોને હું સ્વતંત્ર કરું છું. આજે તમારે માટે રહેમતના દ્વાર ઉઘડી ગયા છે. તમો સઘળાને આ જગતમા શરિયત અને કયામતના ભેદથી માહિતગાર કર્યા છે, હવે પછી તમારામાના જે અમોને ન ઓળખતા હોય તેઓને ખુલ્લા શબ્દોમા જાણ કરીએ છીએ કે, અમો યુગના ઇમામ છીએ. ઝમાનો અમારી તાબેદારી સ્વીકારવા તૈયાર છે. એવા સમયમા તમને વિચાર કરવાનું કારણ રહેતું નથી. આ લડાઇનો અવસર છે, તેમા કવાયત સંભવે નહિ. જો કવાયતમા મશ્ગુલ રહેશો તો માર્યા જશો. શરીઅત એ કવાયત અને લડાઇ એ 'આમાલ' છે. 'આમાલ' વડેજ તમો કયામતના ભયથી બચી જશો. પાક પરવરદિગારની નઝદિકી આમાલથીજ છે અને ખુદાની નિકટ જઇ પહોંચવાનો અર્થજ "કયામત" થાય છે."

આ વિવેચન પછી હઝરત ઇમામે મિમ્બર પરથી હેઠળ આવી સઘળા હાજર રહેલાઓને મુબારકી આપતા ફરમાવ્યું કે, "આજ ઇદનો દિવસ છે માટે સઘળાઓ ખુશાલી મનાવો." આ મુબારક દિનને ઘણીજ ધામધુમ અને દમામદાર રીતે સઘળા ઇસમાઇલીઓએ ઉજવ્યો અને એ દીનને 'ઇદુલ કિયામ' ના નામે ઓળખવા લાગ્યા. દર વર્ષે ઇસમાઇલીઓ આ દિનને ઉજવતા રહયા; આ સબબે શરીઅતમાંજ દીનધર્મને સંપૂર્ણ સમજતી ઇસ્લામી પ્રજા ખળભળી ઉઠી અને ઇસમાઇલીઓ ઉપર દ્વેષથી ગંદા વિશેષણો લગાડયા જેની નોંધો આજે પણ ઇતિહાસોમા મળી આવે છે.

"હબિસ્તાન-ઉલ મઝાહિબ" ની કૃતિમા ઉપલું વર્ણન કર્યા બાદ જણાવેલું છે કે, "હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામે ખિલાફતપદે પોતાનું આસન લીધું ત્યારે આપના રાજ્યના અમીર ઉમરાવો અને અફસરોને બલદતુલ ઇકબાલ-ભાગ્યવંત ભૂમિમા એકઠા કરીને ફરમાવ્યું કે, "હું ઇમામે વકત છું અને "અમ્રો નહી" (૧) વસ્તુત: શરીઅતી રસ્મો અને રિવાજો છે, જેની તકલીફો લોકો ઉપરથી ઉપાડી લઉ છું કારણ કે આ કયામતનો ઝમાનો છે."

ઘણા ઇતિહાસકારોનો એવો મત છે કે મજકુર 'ઇદુલ કયામ' નો દિવસ ૧૭મી રમઝાનનો હતો. જે દિવસે અમીરૂલ મોઅમેનીન હઝરત અલી અ. અબદુર્રહેમાન ઇબ્ને મુલજીમના હાથે ઝખમી થયા હતા. એટલે કે 'દુનિયાથી' છુટવું અને 'ઉકબા' થી જોડાવું. એ પરિપૂર્ણતાએ પહોં

૧ અમ્રો નહી-વિધિનિષેધો અર્થાત અમુક કરવા અથવા નકરવા આદિની શાસ્ત્રાજ્ઞાઓ.

ગેલા આત્માની બિજજતનું સાધન છે અને એ સબબે એ દિનને 'ઇદુલ કયામ'નામ પાડી હઝરત ઇમામે આપના દાદા બુઝુર્ગવારની શાનને રોશન કરી છે.

'રવઝતુસ્સફા' મા એવો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે કે, એક પ્રતિષ્ઠાવાન માણસે મૌલાના યુસુફ શાહ કાતિબ પાસેથી સાંભળ્યું હતું કે, "હું આલમુતમા ગયો હતો ત્યારે ત્યા આગળ આ પ્રમાણે એક બયઅત લખેલી મેં જોઇ હતી :–

બર દાશ્ત ગિલે શરઅ બ તાઇદે ઇઝદી,
મખદુમ રોઝગાર અલી ઝિક્ર હિસ્સલામ

અર્થાત :–ખુદાની મદદથી શરીઅતના તોકને ઝમાનાના મંખ્દુમ–માલિક અલા ઝિકરિયા સલામ અ. એ કાઢી નાખ્યો."

"મોમિનાબાદ" મા "ઇદુલ કયામ" નો મહોત્સવ

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામ અ. ની આ જાહેરાતની પત્ર દ્વારા સઘળા સ્થળોએ ઇસમાઇલી વસ્તીને ખબર આપવામા આવી, જેમા કોહિસ્તાનના હસન બિન સબ્બાહના નાયબ રઇસ મુઝફ્ફરના નામરાશિનો પણ સમાવેશ થાય છે. એમને મોકલવામા આવેલા પત્રમા હઝરત ઇમામ તરફથી જણાવવામા આવ્યું હતું કે "જમીનની સપાટી ઉપર હું ખુદાનો ખલીફો છું અને કોહિસ્તાનનો રઇસ અમારો ખલીફો છે, એ દેશની પ્રજાએ અમારો હુકમ બજાવી લાવ. ની આવશ્યકતા છે અને રઇસ મુઝફ્ફરના વચનને અમારું વચન સમજે."

આ કાગળમાની ભલામણને અનુસરીને મોમિનાબાદના કિલ્લામા રઇસ મુઝફ્ફરે હઝરત મનો ઇનાયત થયલો પત્ર વાચી સંભળાવ્યો જે પરથી ત્યાની ઇસમાઇલી પ્રજાએ "ઇદુલ કયામ" મનાવી અને એ પ્રમાણે બીજા ઇસમાઇલી ઉમરાવોએ પણ હઝરત ઇમામના કાગળમાંની ભલામણો અમલમા મૂકી હતી.

ઇસમાઇલી સિધ્ધાંતોનું રહસ્ય

"દબિસ્તાન–ઉલ–મઝાહિબ" મા ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે કે, ઇસમાઇલીઓના અકીદામા ઇમામે હક તરફથી થતી નફસની તપાસણીને "કયામત" કહે છે. તેઓનું માનવુ છે કે, લોકો ખુદાની નજદીકમા પહોચે છે ત્યારે કયામત કાયમ થાય છે અને તે સમયે શરીઅતની તકલીફ દૂર થઇ જાય છે. આ "કયામત"નો અર્થ એવો છે કે પોતાના ઇમામતના ઝમાનામા ખલકત (સર્જન) ને તેના ખાલિક (સર્જનહાર) સાથે ઇમામે વાસિલ (સંયોગ) કરવાથી તેઓના ઉપરથી શરીઅતની રસ્મો ઉપાડી લે છે.

"આસારે મુહમ્મદી" ના કથન પ્રમાણે હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામ અ.એ આલોકના જે રહસ્ય સમજાવ્યા છે તે પ્રમાણે જગત કદીમ છે. ઝમાનો અનંત છે. કયામત રૂહાની (આત્મિક) છે. બહિશ્ત અને દોઝખ 'મઆનવી' (બાતમી–સૂક્ષ્મ) છે. દરેક મનુષ્યની કયામત તેનું મોત છે. 'બાતિનમા સ્થિરજનોએ ખુદાની સેવામા રહેવું જોઇએ અને 'ઝાહેર' મા ...ાતાની ઇચ્છા પ્રમાણેનું જીવન ગાળવું જોઇએ, જેને અંગે બંધનકર્તા બંધનો સ્થિરજનો પરથી ઉઠાવી લેવામા આવે છે.

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિક્રિયા સલામ અ. આપના રાજ્યની શાખા તળેના સઘળા મુલ્કોના ઇસમાઇલીઓને એકઠા કરી ફરમાવ્યું: "કાયમ-ઉલ-કયામત" મારાથી છે. એ દિવ આલમુતના સઘળા ઇસમાઇલીઓએ મહાન ઉત્સવ ઉજવ્યો અને ઇતિહાસમા એ દિન "ઇદુ કયામ" તરીકે પ્રસિદ્ધિમા આવ્યો. આલમોતની આ ઘટના ઘણીજ મહત્વની હતી.

શેખ ઇરાકી કોણ હતો?

હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. તરફથી શામની હકુમત ચલાવવા માટે નિમાયેલા ગવર્નર અબુ મુહમ્મદે એક દિવસ સાંભળ્યું કે એક અજાણ્યો માણસ "કહફ" ની બાજુના "બરતરશુન" નામના ગામડામા વસવાટ કરવા આવ્યો છે અને તે પોતાને ઇરાકી અરબી જણાવે છે. ગામડામા તે બાળકોને લખવા વાચવાનું શિખવતો હતો. કોઇ ગામડીઓ બીમાર પડતો તો તેને આ અજાણ્યા માણસ પાસેથી ઝટ ઉપચાર મળી આવતો હતો; આ દરવેશની ખ્યાતિ તત્કાળ સઘળા દેશોમા ફેલાઇ ગઇ હતી અને તે એક "સંત" તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો લોકો તેને "હકીમ" ના ઉપનામથી પણ સંબોધતા હતા, બંદગી વેળાએ તે કલાકોના કલાકો સુધી એક ચિતે બેસી રહેતો હતો. આવો એક અસાધારણ શખ્સ "કહફ" ના હાકિમની કુતૂહલતા જગાડે એ સ્વાભાવિક હતું. અબુ મુહમ્મદે તેને કિલ્લામા બોલાવીને તેના જીવન નિર્વાહ માટે તથા પોતાની નજદીક રહેવા કરવાની સગવડ કરી આપી, જે પેલા સખ્સે માન્ય રાખી અને સાત વર્ષ સુધી તે એવી રીતે કહફમા રહ્યો, દરમ્યાન જે સદ્ગુણો અને ચારિત્ર વડે તેની ઇસમાઇલીઓમા ખ્યાતિ થવા પ હતી તેનો વધુ અને વધુ તે વિકાસ કરતો ગયો. લોકો તેનું નામ જાણતા નહોતા તેથી તેને શે ઇરાકી કહેતા હતા.

સિનાનનો પ્રથમ પરિચય

જ્યારે અબુ મુહમ્મદની વય ૮૦ કે ૯૦ વર્ષની થઇ અને તે સખ્ત બીમાર પડયો ત્યારે પેલો અજાણ્યો શખ્શ—શેખ ઇરાકી તેના ઓરડામા દાખલ થઇને કંઇપણ લાંબી વાતચીતમા ન ઉતરતા અબુ મુહમ્મદને જણાવ્યું કે "હવે તમારા જીવનનો અંત નજદીક આવી લાગ્યો છે. તમારું અવસાન થાય તે પહેલા તમારૂં પદ મને હઝરત ઇમામે અર્પણ કર્યું છે તમે તેની તપાસ લઇ લો તો બહેતર થશે." આ વાત સાભળી અબુમુહમ્મદ ચોંકી ઉઠયો. જે અદના શખ્સ સાથે એક સામાન્ય ચાકર જેવો સાત વર્ષ પર્યંત વર્તાવ રાખવામા આવ્યો હતો, તે સાત વર્ષ પછી હઝરત ઇમામે પસંદ કરેલા તેનો ઉત્તરાધિકારી! સાથે સાથે અબુ મુહમ્મદે આ હકીમ અથવા શેખ ઇરાકીનું નામ પણ જાણી લીધું જે તેણે "રશીદુદીન સિનાન" જણાવ્યું. એવી રીતે તે લોકોની નજર સન્મુખ સિનાનના નામે અને સલાહુદીનના જગમશહુર હરીફ તરીકે બહાર આવ્યો.

સિનાન એક લોખંડી પુરૂષ

આ ઇસમાઇલી સરદાર "સિનાન"નું જીવનચરિત્ર ફ્રેન્ચ ભાષામા "લયા મેત્ર દેઝ આસાસે" અર્થાત શામના ઇસમાઇલી શેખના નામે લખવામા આવ્યું છે. તેમા વર્ણવેલું છે કે જે વ્યક્તિ શેખ "સિનાન"ના ટૂંકા નામથી વિખ્યાત થઇ છે, એનું પૂરું નામ અબુલ હસન બિન સુલેમ બિન મુહમ્મદ રશીદુદીન હતું. એનો જન્મ બસરા ખાતે થયો હતો. જર્મન વિદ્વાન "વેસ્ટફિલ લખે છે કે "અકોશ સાદાન" નામના ગામમા તે પારણે ઝુલ્યો હતો, સમજણો થતા તેણે એવા

પરાક્રમો કરી દેખાડયા છે કે જેમા તેની પૂર્વે ભાગ્યેજ માનવ કલ્પનામા આવ્યા હોય અન્ય કેટલાકોમાં એવી માન્યતા છે કે "મવદુદ" ના નામે ખ્યાતિ પામેલા માણસ પણ સિનાનજ છે. આખનો મહાન ઇતિહાસકાર કમાલુદીન પણ એ પ્રમાણેજ વર્ણવે છે.

સિનાન આલમુતમા–શામના વડા દાઇના ઓદ્ધાની નવાજિશ

ઇતિહાસકાર યાકુતી દર્શાવે છે કે, સિનાનના પિતા "અંકારા સાદાન"મા એક સરદાર હતા આ શહેર નુસેરીઓથી વસાયેલું હતું, જેઓ હઝરત અલી અ ને અલ્લાહ તરીકે માને છે. સિનાનનો નિવાસ કિલ્લામાજ હતો, જેનો તેણે પોતાના ભાઇઓમા અણબનાવ થતા પાછળથી ત્યાગ કર્યો હતો. તે ઇસમાઇલી સિધ્ધાંતોમા માનતો થયો હતો. છતા તેના શિક્ષણમા જે નુસેરી અસર છે, તે વિસરી શકાય તેવી નથી. સિનાનના સમયમા નુસેરીઓની બોલબાલા હતી. તેની સામે ઇસમાઇલીઓનું બળ નરમ પડતુ જણાયું હતું. આવા કટોકટીના સમયમા ઇસમાઇલી મઝહબમા જોડાવાનો નિશ્ચય કરી કંઇપણ સાધન અને વાહન વગર પગપાળા સિનાન આલમુત ગઢમા આવી પહોંચ્યો. મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝુર્ગે તેને પોતાના પુત્ર હસન અને હુસેન પ્રમાણે રાખ્યો. મુહમ્મદ બિન કિયા બુઝર્ગનું અવસાન થતા હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામ અ એ સિનાનને વડા દાઇના ઓધ્ધો આપીને શામ ખાતે "ફરમાન પત્ર" સાથે રવાના કર્યો અને ઇસમાઇલીઓની સહાયતાથી "કહફ" ખાતે પહોંચી હ. ઇમામની આજ્ઞા અનુસાર ત્યાના ઇસમાઇલી વડા અબુ મુહમ્મદની તહેનાતમા રહેતા હતા..

હ૦ ઇમામ વિરુદ્ધ કાવતરૂં

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકરિયા સલામે અ. પોતાને "કાયમુલ કિયામત તરીકે જાહેર શરીઅતની રિવાજ રસમને બંધ કરી, અલ્લાહતાલાના સામે સરળ રીતે મન જોડી દેવાની ખામણુ આપી હતી. આ ઉપરથી કેટલાક અધૂરા લોકો છંછેડાઇ પડયા હતા; એ કારણે વખતો-વખત મસઅલાઓનો ઉકેલ કરવા માટે દંભી શખ્સોની સલાહ લેવામા આવતી હતી તેથી કારોબાર સદંતર બંધ પડી ગયો; જેના અંગે રોષે ભરાઇને તેઓ હઝરત ઇમામને શહીદ કરવા તક શોધી રહયા હતા, પરંતુ એક બાદશાહ સુધી પહોંચવાની વાત સહેલી નહોતી, એટલે તેઓએ હઝરત ઇમામના સાળા હસન ઇબ્ને નામવારને પોતાના પ્રપંચમા ફસાવી લાલચો આપી. આ કાવતરા-ખોરોની ભંભેરણીમા હસન આવી ગયો. બીજી તરફ બાદશાહી મહેલમા દાખલ થવાનું તેને માટે સહજ હોવાથી, હિજરી સન ૫૬૧ ના રબીઉલ અવ્વલ માસની તારીખ ૬ઠ્ઠીએ લામસરના કિલ્લામા હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકિયા સલામ અ. પર હસને ખંજર વડે હુમલો કરતા આપે જનો સિધાર્યો.

હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકિયા સલામ અ. બુવૈયા ખાનદાનમાથી ઉતરી આવેલા નામવાર નામના સદ્‌ગૃહસ્થની પુત્રી સાથે પરણ્યા હતા. તેમની કુખેથી શાહઝાદા મુહમ્મદનો જન્મ થયો હતો જેઓ લામસરના કિલ્લામા વસવાટ કરી રહયા હતા. હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકયા સલામ અ. ની દૈહિક વિદાય પછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ અલા મુહમ્મદ અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થવા ઉપરાંત રાજ્યની લગામ પણ હાથમા લીધી.

હઝરત ઇમામ મોહતદી અ. હઝરત ઇમામ કાહિર અ. અને હઝરત ઇમામ હસન મળી એ ત્રણે ઇમામોને કેટલાક ઇતિહાસકારોએ અલા ઝિકહિસલામ (અલા ઝિકરિયા સલામ) ના એકજ લકબથી સંબોધ્યા છે.

258
BLANK

મ્મદે અ. વધુ જોરશોરથી ધર્મનો પ્રચાર કરી લોકોને હિદાયત આપતા હતા પ્રોફેસર બ્રાઉન આપના ઊંડા જ્ઞાન વિષે પ્રશંસા કરતા જણાવે છે કે મહાન સુન્ની વિદ્વાન ફખરૂદીન રાઝીને પણ આપે ઇલ્મથી ઇસમાઇલી બનાવ્યા હતા. (૧)

અલ્લામા ફખરૂદ્દીન રાઝી

અલ્લામા ફખરૂદીન રાઝી સુન્ની સંપ્રદાયના એક મહાન વિદ્વાન હતા. તેઓ આઝરબાયજાનના માર્ગથી હઝરત ઇમામ અલા મુહમ્મદ અ ના સમયમા પોતાના વતન રય (તહેરાન) મા ગયા જ્યા તેઓ ઇસમાઇલીઓની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા અને તેમની વાદપધ્ધતિ અને સિધ્ધાંતોની સંગીનતા માટે વારંવાર પોતાના ઊંચા અભિપ્રાય પ્રજા સન્મુખ જણાવતા હતા, જો કે કેટલાકોના મત અનુસાર અલ્લામા ફખરૂદીન રાઝી ઇસમાઇલી પંથના અનુયાયી નહોતા, પરંતુ ઇસમાઇલીઓના સિધ્ધાંતોને પોતાના સ્વતંત્ર મતથી વખાણનારા હતા. અલ્લામાના એ પ્રકારના વર્તનથી પ્રજાના આમવર્ગોમા એવી ગેરસમજૂતી ફેલાવા લાગી હતી કે, અલ્લામાએ અંદરખાનેથી ઇસમાઇલી મઝહબનો સ્વીકાર કરી લીધો છે અને એક દાઇ તરીકે રાજકીય ધોરણે દઅવતનું કામ તેઓ કરી રહયા છે. આ અફવાનો બહોળો પ્રચાર થતા અલ્લામા ફખરૂદીનના કાને પણ આ વાત પહોંચી, એ સમયે તેઓ અહલે સુન્નત વલ જમાતમા સારી પ્રતિષ્ઠતા ધરાવતા હતા માટે એવી અફવા ફેલાતી અટકાવી પોતાની પ્રતિષ્ઠાને હાની ન પહોંચે એવા ઇરાદાથી તેમના ઉપર અજ્ઞાનતાથી નાખવામા આવતું તહોમત દૂર કરવાના આવેશમા એક વેળા તેઓ જાહેર રીતે મિમ્બર પર ચઢીને ઇસમાઇલીઓની અપકીર્તિ ગાવા માંડી પરંતુ પોતા પરનું તોહમત દૂર કરવાનો જે માર્ગ અલ્લામાએ લીધો હતો તે ઘણો સંકુચિત ભાવનાવાળો હોવાથી સ્વભાવિક રીતે ઇસમાઇલીઓના દિલને તે આઘાત પહોંચાડનારો નિવડ્યો.

અલ્લામા ફખરૂદીન રાઝીએ ઇસમાઇલીઓ વિરુધ્ધ જાહેર રીતે બોલવા માંડયું છે એ સમાચાર આલમુતમા પહોંચતા ઇસમાઇલીઓના દિલ દુઃખાયા અને ત્યાનું વાતાવણ ગરમ બન્યું, જેથી અલ્લામા ફખરૂદીન રાઝીને જેમ બને તેમ ઇસમાઇલી મઝહબ વિરૂધ્ધ થતા અટકાવવા માટે પગલા ભરવામા આવ્યા અને એક વીર ઇસમાઇલી તે માટે રવાના થયો. તે પછી વિદ્યાર્થી તરીકે અલ્લામાની સેવામા એ ઇસમાઇલી રહેવા લાગ્યો. એક દિવસ અલ્લામા પોતાના ઓરડામા એકલા હતા ત્યારે પ્રસંગ જોઇ એ વીર ઇસમાઇલીએ અંદર પ્રવેશ કર્યો અને અલ્લામાને ઇસમાઇલી મઝહબનું અપમાન કરવાથી અટકવાની સખ્ત ચેતવણી આપી. આની ધારી અસર થઇ અને અલ્લામાએ કબુલાત આપી કે હવે પછી ઇસમાઇલી મઝહબ માટે કદી પણ હું હલકુ બોલીશ નહિ. આ વચન અનુસાર અલ્લામાએ પોતાના જીવન પર્યંત ઇસમાઇલી મઝહબ માટે અપમાનજનક એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નહિ.

દુશ્મનો પ્રત્યે ઇસમાઇલીઓનું વલણ

આ અચંબો પમાડનારી ઘટના સંબંધમા પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવતા ઇતિહાસકાર વોન હેમર લખે છે કે, જો કે મીર ખોંદ, દવલતશાહ અને ગફારી આદી કેટલાક ઇરાની ઇતિહાસકારોએ

---

૧ લિટરરી હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયા ભાગ રજો પાનું-૪૫૫

સંજોગ અને સમયને અનુકૂળ થોડાક ફેરફાર સહિત એ ઘટના વર્ણવી છે, તો પણ આલમુતના રાજસત્તાધારીઓ પોતાના દુશ્મનોને મારવાની નીતિ ધરાવતા નહોતા. ઇસમાઇલીઓની ધાર્મિક વડી અદાલત ઇસમાઇલીઓના દુશ્મનોનો નાશ કરી નાખવા કરતા તેમને પોતાના મિત્ર બનાવવાનુ વધુ પસંદ કરતી હતી.

હઝરત ઈમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. ની ઉદાર રાજનીતિ

અલ્લામા ફખરૂદી રાઝી ત્યાર પછી ઘોરી બાદશાહ ગ્યાસુદીન અને શાહબુદીન પાસે ખ્વારિઝમ ગયા અને ત્યાંથી સુલતાન મુહમ્મદ ખ્વારિઝમશાહના દરબારમા અલ્લામાએ પોતાનું આયુષ્ય ગુજાર્યું. એ દરબારમા મૌલાના જલાલુદીન રૂમીના પિતા શેખ બહાઉદીન પણ એક માનનીય વ્યક્તિ હતા. અત્રેના વસવાટ દરમ્યાન અલ્લામા રાઝી અને મૌલાના રૂમીના પિતા શેખ બહાઉદીન વચ્ચે મતભેદ થતા શેખ ખ્વારિઝમશાહનો દરબાર મૂકીને પોતાના વતન કોનિયા (રૂમ) મા નિવાસ કર્યો. આ સમયે મહાન સૂફી કવિવર મૌલાના રૂમી ૭ વર્ષની બાળવયમા હતા

"આસારે મહમ્મદી" ના કર્તા જણાવે છે કે હઝરત ઇમામ અલા મુહમ્મદ અ. ની ઉદાર રાજનીતિના પરિણામે આમ ઇસ્લામી જનતા સાથે ઇસમાઇલીઓનો ઘણો સારો સંબંધ હતો. આ સમયે અન્ય ધર્માવલંબીઓનું ઇસમાઇલીઓ પ્રત્યે જે વિરુધ્ધ વાતાવરણ હતું તે પણ દુર થઇ ગયું હતું.

સુલતાન સલાહુદીન અને ઇસમાઇલીઓ

મૌલવી અબદુલ હલીમ 'શરર' ના નિર્દેશ અનુસાર આ યુગમા ઇરાન મધે ઇસમાઇલીઓની કુવ્વત વધતી જતી હતી, પરંતુ શામના પ્રગણામા સુલતાન સલાહુદીનના વિજયોને લઇને મિસરમાના ઇસમાઇલીઓના બળને ઘણી હાની પહોંચી હતી. આપણે આગળ જોઇ ગયા તેમ ઇસ્માઇલીઓના એક વેળાના રાજકેન્દ્ર મિસરને પોતાના તાબામા લેનાર વ્યક્તિ એજ સુલતાન સલાહુદીન છે, જેણે મિસર પર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો હતો. તે દરમિયાન આલમુતમા આવી વસેલી બની ફાતિમી મુખ્ય શાખા ઇસમાઇલી નિઝારી તરીકે છૂટી પડી ગઇ હતી અને તેથી મિસરની સત્તા વિવશ સ્થિતિમા નબળી બનવા પામી હતી. એ સમયે એકજ ઇસમાઇલી મઝહબના અનુયાયીઓની બે શાખાઓ પડી જવાનો આ યુગ પલટો હતો, જેને અંગે જ એક ત્રીજી વ્યક્તિ એમા હાથ નાખવા માટે શક્તિશાળી બની હતી. આ ભાગલાના પરિણામે સુલતાન સલાહુદીને શામનો કેટલોક ભાગ પણ પોતાના કબજે કરી લઇને આસપાસના નાના નાના ઇસ્લામી રાજ્યોની હિમાયતી બનીને બેઠો હતો. ઇસમાઇલીઓથી તો તે હંમેશા વેરભાવ રાખતો હતો. પરંતુ જ્યારે તે શામના ઇસમાઇલીઓની સરહદમા ઘૂસી આવવાની પયરવી કરવા લાગ્યો ત્યારે તેને અટકાવવા ચાર ઇસમાઇલીઓ બહાર પડયા અને હલબ શહેરની બહાર તેણે નાખેલી છાવણીમા ઘૂસી તક સાધીને સુલતાન પર તૂટી પડયા સુલતાન આકસ્મિક રીતે બચી ગયો પરંતુ આ બનાવ પછી તેના દિલમા એવી ધાક બેસી ગઇ કે ઇસમાઇલીઓની સરહદ પરથી તે પાછો હટી ગયો અને "મસિયાફ" ના ઇસમાઇલી કિલ્લા પરનો ઘેરા પણ તેણે ઉઠાવી લીધા

જો કે સુલતાન સલાહુદીનની જિંદગીનો મોટો ભાગ યુરોપના ધાર્મિક યુધ્ધના જુસ્સાવાળા ક્રુઝેડરોના હુમલાને રોકવામા પસાર થયો હતો, તો પણ તે ઇસમાઇલીઓ પર તક મળતા હુમલા કરવાનું ચૂકતો નહિ.

ઇતિહાસકાર વોન હેમર પોતાના ઇતિહાસમા જણાવે છે કે ક્રુઝેડરો ખ્રિસ્તી ધર્મના હિમાયતી હોવાનો દાવો કરતા હતા અને મુસ્લિમો પાસેથી પવિત્ર સ્થળો પોતાના કબજામા લેવા પ્રયત્નો કરી રહયા હતા, તો પણ શામમા પહોંચ્યા પહેલા તેઓએ ખ્રિસ્તી ગ્રીક સંપ્રદાય પ્રત્યેનું પોતાનું ભેદભાવભર્યું વલણ પોતાની કારકિર્દીમા સ્પષ્ટ દેખાડી આપ્યું હતું. અર્થાત પૂર્વ દેશના સઘળા ખ્રિસ્તી સંપ્રદાયો સાથે તેઓ ખુલ્લી દુશ્મની ધરાવતા હતા. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ક્રુઝેડરોના દુશ્મનો કેવળ મુસ્લિમોજ નહોતા. આ ક્રુઝેડરોના સમયમા અબુલ હસન બિન સુલેમાન બિન મુહમ્મદ રશીદુદીન સિનાન નામનો લોખંડી પુરુષ પણ બહાર આવીને પોતાના પ્રચંડ બળ વડે ધરતીને ધમધમાવી નાખી.

સિનાનનું પોલીસ અને જાસૂસ ખાતું–સંદેશવાહક કબુતરોનો ઉપયોગ

સિનાને હિજરી સન ૫૫૭ મા શામના અભેદ કિલ્લામા આવી અને સાત વર્ષ સુધી પોતાની રીતભાતથી લોકોના મન જીતી લીધા જે આપણે હઝરત ઇમામ શાહ હસન અલા ઝિક્રિયા અ. ના વૃતાંતમા વાંચી ગયા છીએ. શામના ઇસમાઇલી આગેવાન શેખ અબુ મુહમ્મદનું અવસાન થયા પછી તેમની વડી પદવિ ખ્વાજા અલી નામનો એક શખ્સ પચાવી પાડવા તૈયાર થયો અને "કહફ" વાસીઓના મોટા ભાગે તેની તરફેણમા જાહેરાત કરી. જેથી એક નરવીર ઇસમાઇલીએ તેનો વધ કર્યો. આ ખબર આલમુતમા પહોંચતા હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ એ હિજરી સન ૫૬૪ મા સિનાનને અબુ મુહમ્મદની પદવી આપી તેમજ હઝરત ઇમામે ના હસ્ત મુબારકથી એક પત્ર લખીને "કહફ" મા પ્રદેશમા ફેલાયલી અશાંતિમા ઇસમાઇલીઓનું રક્ષણ કરવાની ભલામણ કરી.

સિનાને પોતાના રક્ષણ અર્થે એક જંગી છૂપી પોલીસ ખાતું સ્થાપ્યું હતું. તેથી તેની સામે થતા કાવત્રાનો ભેદ તેને મળી જતા તે સાવધ બની પોતાની સામેના કાવાદાવાઓને નિષ્ફળ બનાવવા માટેનો આવી રીતે પતો મેળવી તત્કાળ તેનો ઉપાય કરતો હતો, તે જોઇને કાવતરાંખોરો અજાયબીમા પડી જતા હતા. સિનાને હલબના કિલ્લાના અંદરના ખાનગી ભાગમા એક કબુતરખાનું પણ રાખ્યું હતું. એ સઘળા કબુતર કેળવાયેલા અને સંદેશા લાવનારા હતા, જેથી જુદા જુદા દેશોમાના પોતાના જાસૂસોનો પત્રવ્યવહાર અને સમાચારો તેને આ સંદેશવાહક કબુતરો મારફતે મળી જતા હતા. તેના જવાબો પણ તરત એજ રીતે મોકલવામા આવતા હતા, જેથી એ સમયમા સિનાન સામે માથું ઊંચકવા કે દુશ્મની કરવાની કોઇની હિંમત ભાગ્યેજ ચાલતી હતી. કાવતરું સ્થાયું કે તેનો તરતજ ઉપાય થઇ જતો હતો.

સિનાનીઓ અને આલમુતના ઇસમાઇલીઓ

સિનાન પુર્વજન્મના સિધ્ધાંતમા માનતો હતો અને માનવ આત્માને હઝરત ઇમામની ઓળખાણ થયા બાદ તે પરિપૂર્ણ થાય છે, એવો તેનો અકીદો હતો. એ માન્યતા અનુસાર પ્રમાણે લોકો ત્યાર કઇવાર ધરતી પર શુભ કાર્યો કરે છે. પાપી થઇને મરનાર મનુષ્યનો આત્મા પણ જગતમા આવે છે પરંતુ એક જાનવરના દેહમા આવીને દુનિયા પર દોજખ ભોગવે છે.

કહેવાય છે કે એક દિવસે સિનાન પોતાના કેટલાક સાથીઓ સાથે માર્ગમાથી પસાર થઇ રહયો હતો, એટલામા એક સર્પ તેની નજરે પડયો સાથીઓ તે સર્પને મારવા ધસી ગયા.

સિનાને તેઓને અટકાવતા કહ્યું : "એ સર્પ કદદ વિના અન્ય કોઇ નથી. સર્પ રૂપે શિક્ષા ખમવી એ તેનું દોઝખ છે. તેને મારી નાખીને મુક્ત કરવો યોગ્ય નથી." એ શખ્સે ખ્વાજા અલીનો વધ કર્યો હતો.

સ્પેનના અરબ પ્રવાસી ઇબ્ને જુબેરે હિજરી સન ૫૬૯ મા શામનો પ્રવાસ કર્યો હતો તે લખે છે કે, લેબેનોની સરહદની પાંખો ઉપર ઇસમાઇલી મઝહબવાળાઓના કિલ્લાઓ મે જોયા હતા. ત્યા સિનાનને અવતારી પુરુષ માનનારી એક કોમ વસતી હતી. તેઓ તેના હુકમ પર પોતાના પ્રાણ કુરબાન કરવા તૈયાર રહેતા હતા કદાચ ઊંચા પ્રર્વત પરથી પડતું મૂકવાનો હુકમ કરવામા આવતો, તો તેનો અમલ કરવામા તેઓ જરાપણ પાછી પાની કરતા નહિ.

સિનાનને માનનારા ઇસમાઇલીઓ પોતાને "સિનાનીઓ" તરીકે ઓળખાવતા હતા અને આલમુતના પવિત્ર ઇસમાઇલી ઇમામ પર તેઓનું યકીન હતું. પરંતુ પાછળથી તેઓ થોડા સમય સુધી જુદા પડી ગયા હતા, એવું કેટલાક ઇતિહાસકારોનું માનવું છે.

સિનાનની પ્રવૃત્તિઓની સ.ક્ષી અન્ય મુસ્લિમ ઇતિહાસકારો પણ આપે છે. "ધરબી" નામનો એક ઇતિહાસકાર કહે છે કે, તેણે પોતાના પંથવાળાઓ માટે કિલ્લાઓ બાંધ્યા અને અન્ય કિલ્લા. ઓનું સમારકામ કરાવ્યું. 'કદમૂસ' ની નિકટમા આવેલા ખ્વાબીના કિલ્લાનું સમારકામ તેણેજ કરાવ્યું હતું.

શામમા ઇસમાઇલીઓમા અભેદ કિલ્લાઓ

હિજરી સન ૫૬૩ મા વિખ્યાત નૂરુદીન જંગી હલબનો બાદશાહ હતો, જેને સિનાનીઓના રાજ્ય હદ અને સત્તાનો આભાસ ભાગ્યે થયો હતો, કારણ એ સમયે એ લોકો પોતાના અભેદ કિલ્લાઓમા પોતાનું સલામતીભર્યું જીવન વ્યતિત કરતા હતા. પરંતુ નૂરુદીને ધર્માંધતાથી પ્રેરા. ઇને એક સમયે આ અભેદ કિલ્લાવાળા પ્રદેશમાના 'સમાક' પર્વતમા પેસવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

સમાકની એ પહાડી હારમાળા જૂ ખ્ય સમુદ્રની સમાન રેખામા આવેલી હોઇ લેબેનોનના ગગનચૂંબી પ્રર્વતો સાથે જોડાઇ જાય છે. [illegible] જગવિખ્યાત કિલ્લો એની અંદર આવેલો છે. બીજા ૧૮ ગામો સહિત આ ગામ હમા (એપીફેનિયા) ના પ્રદેશમા આવેલું છે. ઇસમાઇલીઓના બળની પ્રતિમા રૂપ ૧૦ પહાડી કિલ્લામાનો એક મુખ્ય દુર્ગ એ સમયમા 'મસ્યાફ' હતો જેમા ક્રુઝેડના સમકાલિન ઇતિહાસકારોના અડસટ્ટા મુજબ ૬૦ હજારથી વધુ માણસોની વસ્તી હતી ક્રુઝેડના ઇતિહાસના એક મુખ્ય સત્તાધારી નોંધ લેનાર ટાયરના વિલિયમે એ વાતનું સમર્થન કર્યુ છે. આ ૧૦ કિલ્લાઓમાથી ત્રણ મસ્યાફ, કદમોસ અને કહફનો ઉલ્લેખ આગળ આવી ગયો છે અન્યના નામો આ પ્રમાણે છે :– અકકાર, હુસ્નલ, કિયાદ, સિફતા, અલીકા, હુરનલ, કરનેશ, સેહનીન. ઝરમીન : એ શામના ઇસમાઇલીઓના પહેલા સંસ્થાનો છે. આ દુર્ગમ્ય કિલ્લાઓ ઉત્તર શા મા સિનાનની ભારે ધાક પડતી હતી.

બોલતો કાગળ

સિનાન ઇસમાઇલીઓનો સરદાર બન્યો ત્યારે નૂરુદીન જંગીને લાગ્યું કે તેનો એક [illegible] હરીફ જાગ્યો છે, માટે તેને પરાજિત કરવો જોઇએ. તેણે સિનાન સામે સૈન્યો મોકલ્યા બન્નેના

પક્ષકારો વચ્ચે ઘણી લડાઇઓ થઇ; છેવટે નૂરદીન જંગીના સઘળી કોશિશો નિષ્ફળ નીવડતા, હિજરી સન ૬૧૨ મા નૂરદીન જંગી પોતેજ લશ્કર સાથે ચઢાઇ લઇ આવ્યો.

એક દિવસ પરોઢીએ બિછાનામાથી ઉઠી બાદશાહ ઊભો થયો તો પોતાના મસ્તક પાસે જમીનમા ચીઠ્ઠી સાથે એક ખંજર ઘોચેલું દીઠું જેમા લખ્યું હતું કે "આજ સાંજ સુધીમા છાવણી ઉઠાવીને અહિંથી કૂચ કરીશ નહિ તો પછી ખંજર તારો પ્રાણ લેશે." આ ઘટના કઝ-વીનીએ વર્ણવી છે અને તે વધુમા ઉમેરે છે કે નૂરદીન જંગી એ ચીઠ્ઠી જોતાજ છાવણી ઉઠાવી કૂચ કરી ગયો. નૂરદીન જંગીએ કુલ્લ અઢાર વખત ચઢાઇઓ કરી હતી.

નૂરદીન જંગી અને ઇસમાઇલીઓના શામી સરદાર સિનાન વચ્ચે ચાલેલા અચંબો પમાડ-નાર પત્રવ્યવહારની સુલતાન સલાહુદીનના વઝીર કાઝી અલ ફાઝિલે નકલ ઉતારી લીધી છે અને તે ઇબ્ને ખલ્લિકાને પોતાના જગમશહૂર ઇતિહાસગ્રંથમા જાળવી રાખી છે. આ પ્રકારે સિનાન ઉપર ફાવવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા છતા નૂરદીન જંગી સફળ થયો નહિ અને અંતે તેનું અવસાન થયું. હવે તેનો પુત્ર મલિક સાલેહ, કુમાશતગીનની દેખરેખ તળે પોતાનો પિતાનો ઉત્તરાધિકારી થયો, દરમ્યાન પોતાના જૂના માલિકના પુત્ર માટે હલબ ફરી હાથ કરવાની યોજના સુલતાન સલાહુદીન ગોઠવી રહયો હતો.

ઈસમાઇલીઓ પર સુલતાન સલાહુદીનનું આક્રમણ—
નરવીર સિનાનની રાજદ્વારી કુનેહ

સુલતાન સલાહુદીન છ અઠવાડીઆ પછી એટલે હિજરી સન ૫૭૧ મા ઇસમાઇલી મુલકો ઉપર ચઢાઇ લઇ આવ્યો અને મરયાફના કિલ્લા સુધી આવી કિલ્લાની આસપાસ ઘેરો નાખ્યો. એ સમયે સિનાન કદમોસના ઇલાકાના એક ગામડામા હતો, જ્યા સુલતાન સલાહુદીના કાસિદ સાથે તેને ભેટો થતા તેની પાસેનું સુલતાનનું ફરમાન જાણી લીધા પછી સિનાન મરયાફ ભણી રવાના થયો. જ્યા કિલ્લાને ઘેરાયલો જોઇને તે એક પહાડ પર ચઢી ગયો. તેની સાથે બે ઇસમા-ઇલીઓ અને એક હજુરિયો હતો. આ ત્રણ પૈકીનો એક સિનાનના હુકમથી સુલતાનના તંબૂમા ઘૂસી ગયો અને અગાઉ પ્રમાણે ચેતવણી આપી. સુલતાનને તેની સાથે ડહાપણથી કામ લેવાનું વ્યાજબી લાગ્યું. પરંતુ તેણે બહારથી એવો દેખાવ કર્યો નહિ. જ્યારે ઘેરો ઉપાડી લેવાની વાત આવી ત્યારે સિનાને સુલતાનના કાકા શાહબુદીનને પોતાના ભત્રીજા સુલતાનને સમજાવવા કહ્યું અને જણાવ્યું કે જો સુલતાન સમજશે નહિ તો શાહબુદીન, સુલતાન અને તેના અમીર ઉમરા-વોને ઇસમાઇલીઓની તલવારનો સ્વાદ ચાખવો પડશે શાહબુદીને સુલતાન સલાહુદીનને વસ્તુસ્થિ-તિની સમજ પાડી અને તે અનુસાર સલાહુદીન પોતાના કાકાની સમજાવટથી લશ્કર વિખેરી નાખી ઇસમાઇલી મુલક ખાલી કરી ગયો અને મિસરના કોઇ ગામમા જઇ એકાંતમા રહેવા લાગ્યો.

સિનાનના જાસુસો દરેક રાજ્યકર્તાની છાવણીમા રહેતા હતા અને જરૂર પડતા દરેક જગ્યાએ સરકી જતા હતા હતા. સ્વાંગ ધરવામા તેઓ નિપુણ હતા. પ્રસંગની વાટ જોવામા ધીરજ કેવી રીતે ધરવી તે તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા. સુલતાને છુપી રીતે સિનાન સાથે કોલકરાર કર્યા અને હવે પછી કદી પણ ઇસમાઇલી રાજ્ય ઉપર આક્રમણ ન કરવાનું સુલતાને સ્વીકાર્યું.

મારકવીસ કોનરેડના ખૂનનો કોયડો !

મૌલવી અબ્દુલ હલીમ શરર લખે છે કે, એક સમયે સિનાને એક ઇસમાઇલી રાજદૂતને ખ્રિસ્તી બાદશાહ એમરી પાસે મોકલ્યો. ત્યારે ત્યાના રાજ્યની ગેરવ્યવસ્થાના પરિણામે ધર્મ ઝનૂનીઓના હાથે એ રાજદૂત માર્યો ગયો. આથી સિનાનના રોષનો પાર રહ્યો નહિ અને તેણે ખ્રિસ્તી બાદશાહ પાસે ખૂનીની માગણી કરતા, તેનો પણ અસ્વીકાર કરવામા આવ્યો. પરિણામે ઇસમાઇલીઓ અને પેલેસ્ટાઇનના રાજ્ય વચ્ચે રાજ્યદ્વારી સંબંધો બગડવા પામ્યા અને ખ્રિસ્તીઓએ ઇસમાઇલીઓની સહાનુભૂતિ ગુમાવી.

ત્યાર પછી મારકવીસ કોનરેડના ખૂનવાળી ઘટના બનવા પામી. ક્રુઝેડની ત્રીજી લડાઇના સમયમા ઇંગ્લંડનો કીંગ રિચર્ડ લાયન હાર્ટેડ અને ફ્રાન્સનો શહેનશાહ ફિલીપ જેરૂસલમ પહોંચ્યા પછી સ્ત્રીઓના સંબંધોને અંગેની ઇર્ષાઓએ આ બન્ને બાદશાહો વચ્ચે અદેખાઇની આગ ભડકાવી. થોડાક સમય પછી ફ્રાન્સનો શહેનશાહ ફિલીપ સ્વદેશ તરફ જતી વખતે પોતાના ઉતરાધિકારી તરીકે કોનરેડને મુકરર કરતો ગયો. કોનરેડે ઇંગ્લંડના રાજા કીંગ રિચર્ડના કામકાજોની ટીકા કરી, તેને દરેક બાબતમા દોષિત ઠરાવી, શહેનશાહ ફિલીપનોજ પક્ષ ખેંચતો હતો, જેથી કીંગ રીચર્ડ તેના પર રોષે ભરાયો અને થોડા દિવસો પછી તાયરની ખુલ્લી બજારમા મારકવીસનું ખૂન થયું.

જો કે ઇતિહાસકારો આ વિષે જુદા જુદા મત ધરાવે છે. કેટલાકનું માનવું છે કે આ કીંગ રિચર્ડના છૂપા કાવતરાનું પરિણામ હતું. અન્ય મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોનું માનવું છે કે, સલાહુદીન અને સિનાન બન્નેનું આ એક ચોકઠું હતું અને તેના કારણમા દર્શાવવામા આવે છે કે મારકવીસ ઓફ મોન્ટફેરાટે ઇસમાઇલીઓના રાજદૂતના ખુનીને નહિ સોપતા સિનાનને નારાજ થવાનું કારણ આપ્યું હતું, તેમજ સુલતાન સલાહુદીનની આંખો સન્મુખ તાયરના મુસ્લિમ કેદીઓને કત્લ કરવાનો કોનરેડને હુકમ આપ્યો હતો. સુલતાન સલાહુદીન કે સિનાન એ નિર્દય કાર્ય ભૂલી શકે નહિ અને તેનો બદલો એ સિવાય બીજી રીતે લેવાનું સર્વથા અશકય હોવાનું પણ માનવામા આવે છે.

સિનાન-સલાહુદીન મિત્રાચારી

ઇતિહાસકાર અબુલ ફિદા લખે છે કે કોનરેડ ડી મોન્ટફેરાટનું ખૂન થયા પછી જેરૂસલમ અને તાયરના હાકમોને સુલેહના કરાર માટે સલાહુદીન અને કીંગ રિચર્ડ લાયન હાર્ટેડ મળ્યા ત્યારે સલાહુદીને એવી શરત રજૂ કરી કે ઇસમાઇલીઓના મુલકો એક સ્વતંત્ર દેશ તરીકે રહેવા દેવા અને સિનાનને બદલો વાળી આપવો. વળી એ બન્ને હાકેમોની સત્તા તળેના ગામડાઓમા ઇસમાઇલી ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટેની છુટ પણ આપવી. આ રીતે સુલતાન સલાહુદીન અને સિનાન વચ્ચે મિત્રાચારીભરી સંધી થઇ.

સિનાન સલાહુદીનની કુમકે-ઇસમાઇલીઓને "દાર-તબલીગ" સ્થાપવાની છુટ

ઇસમાઇલીઓનું એ વિષયમા કહેવું છે કે, એક ફ્રેન્ચ બાદશાહની સરદારી તળે દરિયાઇ માર્ગે આક્રા-એકર ઉપર ખ્રિસ્તીઓ હુમલો લઇ આવ્યા હતા, એ બિનાની સિનાનને જાણ થતા

તેણે ધાર્યું કે પોતાનો મિત્ર સલાહુદીન ઘણો ભયથી ભારે મુશ્કેલીમા આવી પડશે. તેથી તેણે ફ્રેન્ચ ભાષા જાણનારા બે ઇસમાઇલીઓને ફ્રેન્ચ પોશાક ધારણ કરવાનો હુકમ આપ્યો અને ચઢાઇ લઇ આવેલા ફ્રેન્ચ બાદશાહને ફ્રેન્ચ બાદશાહને ખતમ પહોંચાડી દેવાનું કામ સોંપ્યું અને બીજી તરફ સિનાન પોતે પણ સલાહુદીનની મદદે જઇ પહોંચ્યો. સુલતાન પોતાના દુશ્મનો ઉપર હલ્લો કરવાનો ઇરાદો કરી રહ્યો હતો, તે દરમ્યાન સિનાનની મદદ મળી જતા તેમણે દુશ્મનોને નસાડી મૂકયા.

ત્યાર પછી સુલતાન સલાહુદીને ઇસમાઇલીઓને અનેક ઇલાકાઓની મહેસૂલ ભેટ આપી અને કેરો, દમાશ, હમીસા, (હેમ્સ) હમાત, અને હલાતમા ઇસમાઇલીઓને "દારૂલ તબલીગ" સ્થાપવાની સત્તા આપી. જેના પુરાતન અમૂલ્ય અવશેષો અત્યારે પણ મોજુદ છે.

ઇસમાઇલીઓની અજોડ ફિદાગીરી–કાઉન્ટ શેમ્પેની અજાયબી

કોનરેડનું ખુન થયુ તેના બે વર્ષ પછી કાઉન્ટ શેમ્પેન યુરોપથી પેલેસ્ટાઇનની ભૂમિના પ્રવાસે જતા માર્ગમા "મસ્યાફ" નગરમા સિનાનનો મહેમાન થયો હતો, એ વખતે તેને કિલ્લાઓનુ બાંધકામ, બૂરૂજો તેમજ ખાઇઓ દેખાડવામા આવી હતી, ત્યારે બુરજના દરેક પગથિયા પર બબ્બે સિપાહીઓ હારબંધ ઊભા હતા. ખાસ કરીને બુરજ પર સઘળાથી છેડે ઉભેલા સફેદ પોશાકવાળા સિપાહીઓમાંથી બેને આંગળીથી ઇશારો કરતા વેંતજ તેઓ ઊંડી ખાઇમા કૂદી પડયા અને મૃત્યુના શરણે થયા. આ દેખાડીને સિનાન બોલ્યા: "કાઉન્ટ, આ બે જણથીજ અમારા વફાદાર સૈનિકોનો અંત આવી જતો નથી પરંતુ આ સફેદ પોશાક પહેરીને જેટલા સિપાહીઓ ઊભા છે, તેઓ સઘળા એજ પ્રકારે મારા હુકમ પર મરી ફીટનાર છે." આ જોઇને કાઉન્ટે કહ્યું :–"આવી પ્રાણ કુરબાન કરનારી રયત કોઇ નસીબદાર મુકટધારીનેજ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે."

સલાહુદીન તથા સિનાનનું અવસાન–ઇસમાઇલીઓની સુખદ સ્થિતિ

મોન્ટફેરાટનું મૃત્યુ થયા પછી પણ સુલતાન સલાહુદીન, કીંગ રિચર્ડ લાયન હાર્ટેડ અને સિનાનની એક સરખી મિત્રાચારી ચાલુ રહી હતી ક્રુઝેડની લડાઇમાં અંત આવ્યા પછી સુલતાન સલાહુદીન તેમજ સિનાન વધારે જીવી શકયા નહિ અને બન્નેનું એકજ વર્ષમા અવસાન થયું. સુલતાન સલાહુદીનનું અવસાન હિજરી સન ૫૮૯ મા થયું તે પછી છ માસ રહીને સિનાન પણ આ નાશવંત જગત છોડી ગયો.

હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. ના સમયમા ઇસમાઇલીઓની સ્થિતિ ઘણી સુખદ હતી. એક ઇસમાઇલી કવિના નીચેના શબ્દોમા પ્રજાના સંતુષ્ટ માનસનો આભાસ પડઘો પડે છે:–

ગમ રા કુજા વજુદ બિમાનદ કે સિમા બરીન,
નામે ખુશી મુહમ્મદ અલી ઝિક્રન્સલામ.

અર્થાત :–જ્યારે હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અલી બિન ઝિક્રહિસ્સલામનું ખુશીભર્યું નામ હૃદયમા સ્થાન લે છે તો પછી દિલગીરીને તેમા સ્થાન જ કયાં છે?

રઇસ હસન આલમુતમા

હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. ના સમયમા આલમુત અને અતરાફના પ્રદેશો ઉપરાંત સમસ્ત ઇરાનના ગામડે ગામડે ઇસમાઇલી દઅવતનું કાર્ય જોશભેર થઇ રહયું હતું. એ વખતે ખુરાસાનથી રઇસ હસન હ. ઇમામના દીદાર માટે આલમુતમા આવ્યા હતા.

રશિયન વિદ્વાન ડબલ્યુ. આઇવેનોવ જણાવે છે કે: "હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિકિહિ-સલામ અ. ના ફરઝંદ હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. ના સમયમા થઇ ગયેલા રઇસ હસન નામના 'દાઇ' ના કસીદાઓ અથવા કવિતાઓ જૂના હસ્તલિખિત ભખાણોમાંથી મળી આવ્યા છે, જે કવિવરે આલમુતના બાદશાહ હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. ની શાન મુબારકમાં લખેલ છે. કવિવર ખુરાશાનના ગામડાના આગળ વધેલા એક ઇસમાઇલી હતા અને હઝરત ઇમામના દીદાર માટે આલમુતમા આવ્યા હતા. તેમના કસીદાઓમાથી પ્રતિત થાય છે કે તેઓ જમાતના અધિકારીઓની સમંતિ વગર હઝરત ઇમામના દીદાર માટ રવાના થઇને દાઅવતના કાનૂનનો સખત ભંગ કરેલો હતો અને તેથી તેમણે મજકુર કસીદામા હઝરત ઇમામના ગુણગાન સાથે ક્ષમાની યાચના પણ કરી છે. જો કે આ પ્રમાણે કરવાનું કોઇ ગંભીર કારણ હોવાનું પણ જાહેર થાય છે. પરંતુ કમનસીબે તે કારણ શું છે તે તેઓએ તેમા દર્શાવ્યું નથી." એ ઇતિહાસવેતાએ મજકુર કસીદાઓનું અંગ્રેજી ભાષાંતર કરીને પ્રગટ પણ કર્યું છે.

હિંદુસ્તાનમાં પીર સલાહુદ્દીન (રેહ.)ની દઅવત

પીર સૈયદ ઇસ્લામદીન (રેહ.) એ હઝરત ઇમામ મોહતદી અ; હઝરત ઇમામ કાહિર અ; હઝરત ઇમામ હસન અલા ઝિક્રિયા સલામ અ. તથા હઝરત ઇમામ અલા મુહમ્મદ અ. ના સમયમા પચીસ વર્ષ સુધી દઅવતનું કાર્ય કરી હિજરી સન ૫૭૫ મા વફાત પામ્યા તેમના સૈયદ અબ્દુલહાદી, સૈયદ જલાલુદીન અને સૈયદ સલાહુદીન નામના ત્રણ ફરઝંદો હતા, જેમાના મોટા ફરઝંદ સૈયદ સલાહુદીન (રેહ.) ને હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. એ પીરાતન ઇનાયત કરી હતી. તેમનો જન્મ હિજરી સન ૫૩૪ ના શાબાન માસની તા. ૧૫મી ને ગુરુવારના દીને સબ્ઝવારમા થયો હતો. તેમના માતુશ્રી બીબી મરિયમ સૈયદ જાફર રઝિયુદીનની પુત્રી હતા.

પીર સૈયદ સલાહુદીન (રેહ.) હમેશાં કલંદરી અને દરવેશી લિબાસમા રહેતા અને દિનરાત હઝરત ઇમામના ઘરની ખિજમત કરતા હતા. એમણે "અહુતે ફિકફાબ" નામનું પુસ્તક લખ્યું છે, જેમા ઇલ્મે રૂહાની અને અહેલેબયતની ફઝીલતનું વર્ણન છે. પીરે ઘણી મુસાફરીઓ કરીને દઅવતનું કાર્ય ઘણુંજ સુંદર રીતે કર્યું હતું. તવારિખે ફરિસ્તા નામક કૃતિમા વર્ણન છે કે, દવલતે ઇસમાઇલિયામાંથી એક શખ્સ લિબાસે દરવેશીમા હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા તેમણે હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. ના મઝહબની દઅવત કરી હતી. મલફુઝે કમાલિયા નામક કૃતિમા ઉલ્લેખ છે કે સલાહુદીન નામના એક શખ્સ જેઓ "ઇલ્મે ફિકાહ" મા પારંગત હતા તેમણે "મઝહબે ઇસમાઇલી" ની દઅવત ઘણા દેશોમા કરી હતી તેમણે હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. થી હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. સુધી પાંચ ઇમામોની ખિજમત કરી હતી. દરિયા માઆબના કિનારા પર સુલતાન જલાલુદીને પોતાના માણસ કોહેનના હાથે તેમનું ખૂન કરાવ્યું, જેથી હિજરી સન ૬૬૪ મા ૧૩૦ વર્ષની વયે તેમની વફાત થઇ હતી. તેમના

સૈયદ અબ્દુલહુસેન, સૈયદ અબ્દુલ હાઝી અને સૈયદ શમ્સુદીન નામના ત્રણ ફરઝંદો હતા. જેમાના સૈયદ શમ્શુદીન પીર શમ્સના નામે ઇસમાઇલીઓમા જાણીતા છે.

જોમા સિફાર્યો

ઇતિહાસકાર જોન માલકમ વર્ણવે છે કે હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. નો રાજ્યઅમલ આબાદ હતો. આપે ૪૬ વર્ષ જેટલા લાંબા સમય સુધી હકુમત કરી હતી. આપના સમયમા જો કે ઘણા યુધ્ધો થયા પરંતુ તે બધામા હઝરત ઇમામ વિજયી રહયા હતા. આપના જીસ્મ મુબારકને ઝેર આપવાના પરિણામે હિજરી સન ૬૦૭ મા આપે જોમા સિફાર્યો હતો. ત્યારપછી આપના ફરજંદ હઝરત ઇમામ શાહ ખુદ જલાલુદીન હસન અ, (ત્રીજા હસન) ઇમામ. તખ્તે મસ્નદ પર બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH KHUD JALALUDDIN HASAN

(A. H. 607-618)

..........0..........

(૨૫)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ ખુદ જલાલુદ્દીન હસન અ૦

(હિજરી સન ૬૦૭-૬૧૮)

હઝરત ઇમામ શાહ ખુદ જલાલુદીન હસન અ. નો મુબારક જન્મ, આપના દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ હસન અલા ઝિક્રિયા સલામ અ. ના સમયમા "આલમુત"મા થયો હતો આપનો મુબારક લકબ 'જલાલુદીન' છે, એટલે લકબ સાથેનું પૂરૂં નામ ખુદ જલાલુદીન હસન અ. છે. આપના દાદાશ્રીએ પોતાના નામ ઉપરથી પૌત્રનું નામ હસન પાડયું હતું. આ નામથી આપ જગતમા પ્રસિધ્ધ થયા છે. જયારે ઇતિહાસકારોએ આપને 'ત્રીજા હસન' તરીકે ઓળખાવ્યા છે. આપ હિજરી સન ૬૦૭મા ઇમામતની મસનદ પર અને આલમુતના રાજ્ય સિહાસને બિરાજમાન થયા હતા.

નવો અમલ-નવી નીતિ

હઝરત ઇમામ શાહ હસન અલા ઝિકરિયા સલામે અ. એ શરીઅતની તોક કહાડી અલ્લાહની નિકટતા માટે મહાન ઉપદેશ આપ્યો હતો, તેનો અર્થ અજ્ઞાન પ્રજાવર્ગમાંથી કેટલાકોએ નહિ સમજવાથી અનર્થ કરી મૂકયો હતો: તેમજ કેટલાક ઇમાનદારોએ પોતાની રૂહાની ખીલવણી કરવાના બદલે સ્વચ્છંદતા ધારણ કરી દીનની રહેણીકરણીને એકદમ તરછોડી દીધી હતી. આ સંજોગો વચ્ચે ગુંચવાઇ ગયેલા મામલાનો ઉકેલ કરી તેને પાછો યોગ્ય સ્થળે લાવવા હિકમતથી હઝરત ઇમામને કામ લેવાનું હતું. એ માટે આપ નામદારે પૂન: શરીઅતને કાયમ કરી અને સર્વ સ્થળોના ઇસમાઇલીઓ જોગ પોતાના ફરમાનો રવાના કર્યા. આ વલણથી આસપાસના રાજ્યોને એમા નવીનના જણાઇ.

મૌલવી અબદુલ હલીમ શરરના આલેખન અનુસાર હઝરત ઇમામ જલાલુદીન હસન અ. એ આમ મુસલમાનો સાથે ઇખ્લાસભર્યો સંબંધ વધારી. સમકાલિન મુસ્લિમ બાદશાહોને ત્યા એલચીઓ મોકલ્યા અને આપના રાજ્યના સઘળા મથકોમા ઇબાદતખાના અને મદરેસાઓ કાયમ કરી મોટા મોટા ઉલમા અને વિદ્વાનોને કિલ્લામા તેડાવ્યા અને આમ જનતાને શિક્ષણ આપવાનું શરૂ કર્યું

૬૦ ઈમામના માતુશ્રી અને મહોરદારને ઈસ્લામી જગતમાં અજોડ આવકાર–બગદાદના ખલીફનો સત્કાર

હઝરત ઇમામ શાહ પુર જલાલુદ્દીન હસન અ. રાજસિંહાસન પર આવ્યા પછી બીજે વર્ષે આપના માતુશ્રી અને મહોરદારને 'હજ' કરવા જવાની ઇચ્છા થઇ, જેઓને પુષ્કળ સરસામાન આપીને રવાના કરવામા આવ્યા. રાજમાતા અને બેગમ સાહેબા જે કોઇપણ મુસ્લિમ બાદશાહની હકુમતમાથી પસાર થતા હતા, ત્યા ત્યા તે દેશના રાજાપ્રજા તરફથી આપને ભારે માન આપવામા આવતું હતું અને લોકો ઘણા અદબ સાથે એ બન્ને નામવાર બાનુઓનો લાંબે સુધી વળાવવા ગયા હતા.

આ બન્ને નામવાર બાનુઓ બગદાદની હદમાથી પસાર થયા તે વખતે રાજ્ય તરફથી તેઓને જે માન આપવામા આવ્યું તે અજોડ હતું. ખ્વારિઝમશાહના ભવ્ય વાવટાની મોખરે આલમુતનો ઇસમાઇલી શાહી વાવટો ફરકી રહયો હતો. સઘળા રાજ્યોના હાકિમ અને પ્રજાના આગેવાનોએ માનવંત બાનુઓને લાંબે સુધી વળાવવા ગયા હતા.

"આસારે મુહમ્મદી" ના કર્તાના આલેખન અનુસાર બગદાદના અબ્બાસી ખલીફા નાસિરે હઝરત ઇમામ શાહ જલાલુદ્દીન હસન અ. ના માતુશ્રીનું સુંદર સન્માન કર્યું હતું. એ વખતે સુલતાનના [illegible] શાહી વાવટો [illegible] હઝરત ઇમામની સલ્તનતના ચિહ્ન [illegible] સાથે હતા. દબદબા સહિત સવારી આગળ વધી રહી હતી. હઝરત ઇમામ શાહ પુર જલાલુદ્દીન હસન અ. નો વાવટો, ખ્વારિઝમશાહના વાવટાથી પણ ઉપર ફરકી રહયો હતો. ઇસમાઇલીઓના રાજ્ય-ગૌરવનું આ સૂચક ચિહ્ન હતું.

હઝરત ઇમામ જલાલુદ્દીન હસન અ. એ ખીલાનના હાકિમ કયકાઉસની બહેન સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. બગદાદના ખલીફાએ આ કાર્યમા સહમત થતા જણાવ્યું કે, આલમુતના મહાન રાજ્યના અધિષ્ટાતાના સાથે એક કુલિન કુટુંબની રાજકુંવરી લગ્નગાંઠથી બંધાય એ એક મોટું માન છે.

હઝારઅસ્પ ઇસમાઈલીઓના શરણે

હઝરત ઇમામ શાહ કાહિર અ. ના વૃતાંતમા આપણે વાંચી ગયા છીએ કે ગ્યાનના રાજવી કયકાઉસના મૃત્યુ બાદ હઝારઅસ્પ બિન શહેરનુશ તેની જગ્યાએ આવ્યો અને તેણે ઇસમાઇલીઓ સાથેના ચાલુ યુધ્ધથી કંટાળી સુલેહ કરી હતી.

હઝારઅસ્પે ગાદીપર બેસતાજ પોતાના પુત્ર અને ભાઇ બન્નેને મારી નાંખવાના હુકમ કરતા તેઓ માઝન્દ્રાનના રાજવી અરદેશર પાસે નાસી જઇને તેની વિરુધ્ધ ફરિયાદ કરી, જેથી અરદેશરે હઝારઅસ્પને સમજાવવા અને ઠપકો દેવા એક માણસ મોકલ્યો, પરંતુ તેમા તે નિષ્ફળ જતા, જે અમીર ઉમરાવો હઝારઅસ્પની નવી રાજનીતિની વિરુધ્ધતા કરીને અરદેશરના દરબારમા ભરાઇ બેઠા હતા, તેઓને મદદ આપીને તેણે હઝારઅસ્પ પર હુમલો કરવા મોકલાવ્યા. હઝારઅસ્પે દરેક બાજુએથી હારી જતા ઇસમાઇલીઓનું શરણ લીધું. એક વખતે હઝારઅસ્પે ઇસમાઇલીઓની મદદ મેળવી 'દયલમ' પર ચઢાઇ કરી, જેમા ત્યાંનો ગવર્નર સૈયદ અબુ રિઝા માર્યો જતા, અરદેશરે હઝારઅસ્પના લોહીથી ગવર્નરના ખૂનનો બદલો લેવાના આકરા સોગંદ લીધા અને 'દયલમ'

પર ચઢી આવ્યો. હઝારઅરપ નાશીને વલીજમા છુપાઇ જતા અરદેશરે 'વલીજ' પર ઘેરા નાખ્યો; લાંબા વખત સુધી પડી રહેવા છતા અને મુશ્કેલીઓ આવી પડતા તે ઘેરા ઉપાડી પોતાને દેશ ચાલ્યો ગયો. આથી હઝારઅરપ આઝાદ થયો અને ઇરાક થઇ હમદાન ગયો અને સલજુકી વંશના છેલ્લા ઇરાની બાદશાહ તુઘરિલબેગનો આશરો લીધો.

તુઘરિલે, હઝારઅરપ માટે અરદેશરને સમજાવવા એલચી મોકલાવતા તેણે જવાબ આપ્યો કે :—"હઝારઅરપ રયાનનું રાજ્યપદ પાછું મેળવવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે પોતાની અધમતા માટે પશ્ચાતાપ કરી ઇસમાઇલી સાથેનો પોતાનો સંબંધ તોડી નાખવો જોઇએ. જો તે ઇસમાઇલીઓથી ડરતો હોય તો બાદશાહ તેને કોઇ એવું સ્થળ સોંપશે કે જ્યા તેને ડરવાનું રહેશેજ નહિ." અરદેશરના આ અભિપ્રાય સાથે તુઘરિલ સલજુકી પણ સમંત થયો, પરિણામે હઝારઅરપને 'રય' તરફ નાસી જવું પડ્યું અને ત્યાના રાજવી સિરાજુદીન કામિલની સહાય મેળવવાની કોશિશ કરી પરંતુ તેમાં તે નિષ્ફળ નીવડતા, આખરે કંટાળીને અરદેશર પાસે આવ્યો, જેથી તેણે તેને 'વલીજ' ના કિલ્લામા કેદ કર્યો, પરંતુ કિલ્લાના ગવર્નર હઝારઅરપનો વફાદાર હોઇ તેણે કેદ કરવાની ના પાડતા રયાનના ગવર્નરે અરદેશરને ખબર આપ્યા વિના હઝારઅરપનું ખૂન કરી નાખ્યું આ ઘટના હિજરી સન ૬૧૦મા બનવા પામી હતી.

હઝરત ઇમામનો શાંતિકાળ–તાતારીઓના દરબારમા ઈસમાઇલી એલચી

વોન હેમર લખે છે કે ઇરાક અને "કાસ્પીઅન આલ્પસ" માના પ્રદેશોની ઘટનાઓનો ઇતિહાસકારોને ઉલ્લેખ કરવો પડે છે, છતાયે એતો કબૂલ કરવું પડશે કે હઝરત ઇમામ શાહ જલાલુદીન હસન અ. ના શાસનકાળ દરમિયાન એકેય અણછાજતો બનાવ બનવા પામ્યો નહોતો. ઇતિહાસકાર જોન માલકમ પણ લખે છે કે, હઝરત ઇમામ આપના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન કેવળ ઇરાકના ગવર્નર સાથે યુધ્ધમા ઉતર્યા હતા અને અત્યાર અગાઉ આલમુતની રાજ્યસત્તા સામે હુમલો લાવનારાઓ જેવું જ ઇરાકના ગવર્નરનું પણ પરિણામ આવ્યું હતું; એટલે ઇરાક અને આલમુતના સૈન્યના વચ્ચેની લડાઇના પરિણામમા ઇરાકનો પરાજય થયો હતો. આ સિવાય બીજી એક લડાઇ હઝરત ઇમામને લડવી પડી નહોતી. સઘળા રાજ્યોએ હઝરત ઇમામ જોડે સારો સંબંધ રાખ્યો હતો.

આ સમયમા તાતારી સરદાર ચંગીઝખાનના જુલ્મના પડઘમ વાગી રહયા હતા. પોતાના સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર તે પ્રતિદિન વધારતો જતો હતો. ઇસ્લામીઓને પણ પોતાની સત્તા તળે લાવવાનો તેણે મનસુબો કર્યો હતો. આ સમયમા તાતારી દરબારનું બળ ઘણું મોટું હતું. રાજકીય સંજોગને અનુસરીને આલમુતના દરબારમાંથી એક ઇસમાઇલી એલચીને સંધી કરવાની શરતો માટે માવરાઉન્નહર (ટ્રાન્સ–ઓક્ષોનિયા) ખાતે મોકલવામા આવ્યો હતો.

ઈમામ જલાલુદીનનો પ્રવાસ–રાજ્યમા આબાદી

મૌલવી અબ્દુલ હલીમ શરર જણાવે છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ હસન અ. એકવાર પ્રવાસે (ઇરાકની ચડાઇ માટે) નીકળ્યા હતા આ પ્રવાસ દોઢ વર્ષ પર્યંત લંબાયો હતો, જે દરમ્યાન આપે જે જે રાજવીઓની મુલાકાતો લીધી હતી તે મુલ્કના સઘળા રાજવીઓએ આપનો ભારે ઠાઠમાઠભર્યો સત્કાર કર્યો હતો. હઝરત ઇમામની આ સઘળી પ્રવૃતિઓનું સ્વભાવિક રીતે

પરિણામ એ આવ્યું કે, સમસ્ત ઇસ્લામી આલમ આલમુતના બાદશાહ સાથે મિત્રચારીભર્યો સંબંધ ધરાવતી થઇ ગઇ અને જે ગેરસમજૂતિ અને અદાવતની લાગણી તેઓએ દેખાડી હતી તેનો અંત આવી ગયો હતો.

"જામે ઉ તવારીખ"ના આલેખન મુજબ હઝરત ઇમામ અ. ના રાજ્યગાદીએ આવ્યા પછી તરતજ આપને અનુસરનારાઓ અને રાજ્યના અધિકારીઓને ક્રાંતિભર્યા કામોની સત્તા કરી અને દરેક કસબામા ઇબાદતગાહ, હમામ, મુસાફરખાના, કૂવાઓ વગેરે બંધાવી દેવામા આવ્યા. પ્રવાસની તકલીફોમાથી મુસાફરોને બચાવવા માટે જાહેર માર્ગોને પાકા અને વિશાળ બનાવવામા આવ્યા હતા'

આઝરબાયજાનના રાજ્યની કુમકે ઈસમાઈલીઓ–શાહી પરોણાગત

આ આબાદીભર્યા યુગમા ઇસમાઇલીઓ દુનિયાના ઘણા ભાગોમા પથરાઇ ગયા હતા. આઝરબાયજાન, ગીલાન, માઝન્દ્રાન, કાસ્પિયન સમુદ્રના કાંઠેના પ્રદેશો, ખુઝીસ્તાન, લારિસ્તાન, કેરમાન, કુર્દીસ્તાન, તહેરાન, પામીરની ખીણ, તબ્રીઝ, શિરાઝ, સીરિયા, જેરૂસલમ, બગદાદ, હલબ, ખુરાસાન, મિસર ઉપરાંત અરેબિયાના થોડા ભાગમા, અફઘાનિસ્તાન અને રશિયાના છૂટાછવાયા દેશોમા તેમજ પહાડો અને ખીણવાળા પ્રદેશોમા ઇસમાઇલીઓ વસવાટ કરી રહ્યા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ જલાલુદીન હસન અ. સાથે આઝારબાયજાનનો બાદશાહ અતાબેગ મુઝફ્ફરદીન અવસબેગ સારી મિત્રતા ધરાવતો હતો. ઇરાકના બાદશાહ નાસિરૂદીન મંગલી સાથે તેને અણબનાવ હતો આથી આઝરબાયજાનના બાદશાહે હઝરત ઇમામની સહાયતા માગી એટલે આલમુતનું લશ્કર અતાબેગની મદદે ગયું હઝરત ઇમામનું સૈન્ય આઝરબાયજાનમા આવી પહો. ચતા બાદશાહે તેની ઉત્તમ પ્રકારની પરોણાગત કરી.

મોરક્કોના ઈસમાઈલી શાસકો

હઝરત ઇમામ શાહ મોહતદી અ.ના પ્રકરણમા પીર અબ્દુલ મોમનિનની મોરક્કોની હુકુમ. તંત્રં વર્ણન આપણે જોઇ ગયા છીએ. પીર અબુદુલ મોમનિન પછી તેઓશ્રીના ફરજંદ સૈયદ મહમદ યુસુફ સત્તા ઉપર આવ્યા. તેઓ સુલેહ અને શાંતિપ્રિય હતા. 'જામે સોહંયલી' નામની એક ઇમારત ચણાવવા ઉપરાંત તેઓએ એક લાયબ્રેરીની પણ સ્થાપના કરી અને એક જંગી પુલ બંધાવ્યો.

'કરતુલ અકરામ ખુલફાએ ઇસ્લામ'મા જણાવવામા આવ્યું છે કે હિ. સ ૫૬૮ મા બાદશાહ કસતલાન ચડી આવ્યો પણ તેને હાર મળી. આ પછી સૈયદ મહમદ યુસુફ આફ્રિકા ભણી રવાના થયા અને માર્ગમા સોરના દરિયા ઉપર વિજય મેળવ્યો અને સ્પેન પહોંચ્યા. હિ. સ. ૬૮૪મા તેઓની વફાત થઇ.

મોરક્કોમા સત્તા ઉપર આવેલા સુલતાનોમા ૧ પીર અબ્દુલ મોમનિન, ૨, સૈયદ મહમદ યુસુફ, ૩ યાકુબ મન્સુર, ૪ મહમદ નાસીર, ૫ યુસુફ સાની મુસ્તસર, ૬ અબ્દુલ વહીદ, ૭ અબુ માહમુદ અબ્દુલ્લા અવલ, ૮ યાહયા મુસ્તસીમ, ૯ અબુ આલ ઇદ્રીસ, ૧૦ અબ્દુલ વહીદ, ૧૧ અબ્દુલ અલી સઈદ, ૧૨ અબુ હફ્સ અમર મુરતઝા અને ૧૩ અબુલ આલા વથસીક હતા. મોરક્કોના હાકેમોનો વંશ હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. સ. સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

હઝરત ઇમામનું સન્માન—બાદશાહો ઇસમાઇલી મઝહબમા

ઇસમાઇલીઓની મદદ મળ્યા અતાબેગ પછી બગદાદના અબ્બાસી ખલીફને સાથે પોતાની મિત્રતાની ગાંઠે જોડાવવાની કાસિદ મારફતે માગણી કરતા ઇરાકના હાકિમનો સતામદ ઉતારવાની પણ ખાહિશ જાહેર કરી. ખલીફે મિત્રતા સ્વીકારી એક ચૂનંદા અમલદારના હાથ તળે અતાબેગની કુમકે અબ્બાસી લશ્કર મોકલાવ્યુ આ ત્રણે લશ્કરો એકઠા થયા પછી હિજરી સન ૬૨૧ માં આલમુતના સેનાપતિની સરદારી હેઠળ ઇરાક પર ચઢાઇ કરી, ઇરાકના બાદશાહ નાસિરૂદીને મંગલીના લશ્કરને ભારે હાર આપી. મંગલી પોતે પણ આ લડાઇમા માર્યો ગયો. હઝરત ઇમામે અત્રે દોઢ વર્ષ ગાળ્યુ આ સઘળો સમય આસપાસના મુલકની મુસાફરીમાં ગયો, એ દરમ્યાન હઝરત ઇમામને દરેક સ્થળે ભારે માન મળ્યું. અત્રેના બે મોટા બાદશાહોએ ઇસમાઇલી મઝહબ અંગિકાર કર્યો હતો. હઝરત ઇમામ ત્યારપછી આલમુતમા પધારી આપની પ્રજા વચ્ચે વસવાટ કરવા લાગ્યા

સલજુકીઓના અંતિમ કાળની ઝાંખી

આલમુતમા ઇસમાઇલી રાજ્યની સ્થાપનાની સાથે જ સલજુકી બાદશાહ સાથે તેમનો સંબંધ એક અથવા અન્ય રીતે જોડાયેલો રહયો છે, એ આપણે હુઝતે આઝમ હસન બિન સબ્બાહ તથા ત્યારપછીના ઇતિહાસ વર્ણનમા આગળ જોઇ ગયા છીએ. આ સ્થળે તેમના અંતિમ કાળના ઇતિહાસનું વર્ણન કરવાની એટલા માટે જરૂર છે કે હિજરી સન ૪૮૫ મા મલિકશાહ સલજુકીનું અવસાન થતાજ એ વંશના ભાગલા પડી જઇ, તેમનું રાજ્ય વેરવિખેર થઇ ગયું હતુ. હિજરી સન ૫૭૨ મા સુલતાન સંજરના મરણ પછી ખુલ્લી રીતે ઠેકઠેકાણે અને ખાસ કરીને ઇરાન અને રૂમના જુદા જુદા સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપાયા અને સલજુકીઓના નબળા સમયમા ખાસ રૂમમા નોખા જે રાજ્યો સ્થપાયા હતા તેમા શામના સલજુકીઓ, આરમીનિયાના કુત્બીઓ, દયારબિક્રના ઉર્તુકો, કેપાડોશિયાના દાનેશમંદિયો, દમિશ્કના અતાબેગો, શામ અને જઝીરાના અતાબેગો, મિસર, શામ વગેરેના વિજેતા સલાહુદીનના વંશના અય્યુબીયો, ઇરાકે અરબ વગેરેના જલાયેરો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, જ્યારે મલિકશાહે એશિયા માયનરનો ઇલાકો રૂમેનસના મરણ પછી ખ્રિસ્તીઓ પાસેથી છીનવીને સુલેમાન બિન કતલમશ બિન ઇસ્રાઇલ બિન સલજુકને હવાલે કર્યો, ત્યારે તેણે પણ ત્યા સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું અને તેનો વંશ હિજરી સન ૬૯૬ પર્યંત ચાલ્યો. એજ સમયે કુર્દિસ્તાન અને ઇરાકમા જે સલજુકી રાજાઓ થઇ ગયા, તેમાથી કેટલાકોનો ઉલ્લેખ અત્રે આપ્યો છે. આ સ્થળે પ્રથમ મલિકશાહના પૌત્ર મુઘીસુદીન મહમ્મદે હિજરી સન ૫૧૧ મા રાજ્ય સ્થાપ્યું હતુ. ત્યારપછી એ વંશના આઠમા બાદશાહ અરસલાને હિજરી સન ૫૫૬ મા માઝનદ્રાનના હાકિમ ઉપર હુમલો કર્યો અને કઝવીનની પાસેના કેટલાક ઇસમાઇલી કિલ્લા સર કર્યા. એના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન ખારિઝમશાહીઓએ પણ જોર પકડ્યું હતુ.

એવીજ રીતે કેરમાનના સલજુકીઓના સમાગમમા ઇસમાઇલીઓ આવ્યા હતા. હકીમ નાસિર ખુસરૂ એકવાર જેના દરબારમા રાજમંત્રી તરીકે રહયા હતા એ ચગરબેગ સલજુકીના પુત્ર કાવરદીલને તેના કાકા તુઘરિલબેગે કેરમાનનો ગવર્નર બનાવ્યો હતો. ૩૨ વર્ષ પર્યંત રાજ્ય ભોગવ્યા પછી મલિકશાહે તેને કેદ કરી ઝેર આપવાથી તેનું મરણ થયું. એ રાજ્યના છઠ્ઠા બાદશાહ ઇરાનશાહને નિઝારિયા મઝહબ અંગિકાર કરવા માટે તેના અમીરોએ મારી નાખ્યો.

હઝરત ઈમામ શાહ ખુદ જલાલુદ્દીન હસન અ૦

જોમો સિફાર્યો

સર જોન માલકમના આલેખન મુજબ હઝરત ઇમામ શાહ ખુદ જલાલુદીન હસન અ. આપની ઉદારતા અને મમતાળુ સ્વભાવથી ઇરાનના ઇતિહાસમા વિખ્યાત છે અને ઇતિહાસકારોના જણાવ્યા પ્રમાણે આપ એક માયાળુ બાદશાહ હતા. હિજરી સન ૬૧૮ મા હઝરત ઇમામ શાહ ખુદ જલાલુદીન હસન અ. ને કેટલાક રાજયદ્રોહીઓ તરફથી મિજબાની કરવામા આવી, જયા હઝરત ઇમામે હાજરી આપી અને જમણ લીધું. આ મિજબાનીમા હઝરત ઇમામ સાથે દગો કરવામા આવેલો હોઇ હઝરત ઇમામ (જીસ્માની રીતે બીમાર પડયા અને તેજ વર્ષના રમઝાન માસમા આપે જોમો સિફાર્યો. આપની મઝાર આલમુતના કિલ્લામા આવેલી છે. આ સમયે આપના ફરઝંદ હઝરત અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ની ઉમર દશ વર્ષની હતી, જેઓ ત્યારપછી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ALAUDDIN MJHAMMED

(A. H. 618–653)

...........O...........

(૨૬)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ.

(હિજરી સન ૬૧૮–૬૫૩)

હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ.નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૬૦૮ મા થયો હતો. આપશ્રી હિજરી સન ૬૧૮ મા ઇમામતની મસનદ પર અને રાજસિંહાસને બિરાજમાન થયા: જો કે હઝરત ઇમામની બાલ્યાવસ્થા હોવાને અંગે રાજકારોબાર આપના માતુશ્રીના વડપણુ હેઠળ રાજ્યના અધિકારીઓ ચલાવતા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. બાદ. શાહ તરીકે આલમુતના "ત્રીજા મુહમ્મદ" ના નામે મશહુર હતા.

"દબિસ્તાનુલ–મઝાહિબ" નામના પુસ્તકમા દર્શાવ્યા અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ અલા. ઉદીન મુહમ્મદ અ સિંહાસને આવ્યા પછી આપ નામદાર તરફથી જે લોકોએ હઝરત ઇમામના પિતાશ્રીને ઝેર આપ્યું હતું અને મિજબાનીમા જેઓ ભેગા થયા હતા, તેઓ સઘળાઓને દેહાત-દંડની સજા આપવામા આવી હતી.

ઈસ્માઇલીઓ ઉપર અણધાર્યો હલ્લો

હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ના રાજ્યકાળ દરમ્યાન ખ્વારિઝમના છેલ્લા સુલતાન જલાલુદીન મંગબર અને હઝરત ઇમામ વચ્ચે પત્ર વ્યવહાર થયેલો હોવાનું એક નજરે જોનાર માને છે. જલાલુદીનને તેના પિતા તરફથી ગીઝનીનો હાકિમ નિમવામા આવ્યો હતો. પિતાના મરણુ પછી તેણે મોટા સૈન્ય સહિત મોંગલોને એક પછી એક હાર આપી, પરંતુ ચંગીઝખાનના મુકાબલામા પરાજિત થઇ તે સિંધ ભણી જતો રહયો, પણુ ત્યા પરંતુ ચંગીઝે પીછો પકડતા અનેક ચડતી પડતી પછી તે છેવટે પોતાને વતન પાછો ફરી આવ્યો. ત્યારપછી તેણે અમીર આરખાનને "નિશાપુર" નો ગવર્નર નિમ્યો. ઇસમાઇલીઓના કેટલાક મુલ્કો તેની સરહદ પાસે આવેલા હતા. આરખાનના નાયબે તેની ગેરહાજરીમા ઇસમાઇલીઓના મુખ્ય પ્રદેશ કોહિસ્તાનના પાટનગર 'ટીમ' અને 'કાઇન' મા લૂંટફાટ અને ખૂનામરકી ચલાવી. આ ખૂનામરકી અટકાવવાનો સંદેશો લઇને ઇસમાઇલીઓ તરફથી એલચી તરીકે કમાલુદીન ગયો, પરંતુ આરખા-નના નાયબે જવાબ આપવાને બદલે ધિક્કારભરી રીતે તેની સામે કેટલા ખંજરો ફેંકયા,

એવું દેખાડવા કે તમારા ખંજરોથી અમે ડરતા નથી, પણ ખંજરનો જવાબ ખંજરથી વાળીશું; જેથી ઇસમાઇલીઓએ તેની આ ધૃષ્ટતાનો જવાબ વાળવાની મનમા મજબૂત ગાંઠ બાંધી.

મૌલવી અબ્દુલ હલીમ શરર આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરતા લખે છે કે, કોઇ વાતથી પ્રસન્ન થઇને ખ્વારિઝમના સુલતાને અમીર આરખાનને નિશાપૂર અને તેની આસપાસના ઇલાકાઓ આપેલા હતા. ત્યાર પછી એક સમયે અમીર આરખાનને રાજ્યના કોઇ અગત્યના કામસર દરબારના મુલક તરફ જવાનું થતા પોતાની પાછળ એક શખ્સને તે પોતાનો "નાયબ" નીમી ગયો. આ 'નાયબે' ઇસમાઇલીઓ ઉપર અણધાર્યો હલ્લો કરી લૂંટફાટ કરવા માંડી અને કેટલાક ગામડાને લૂંટીને સર પણ કરી લીધા.

આ હલ્લાની ખબર આલમુતમા પડતા હઝરત ઇમામે એક એલચી મંડળ રવાના કર્યું. નિશાપૂર આવીને આ ઇસમાઇલી એલચી મંડળે આ ગેરરીતિ માટે જવાબ માગ્યો. પરંતુ અમીરના 'નાયબે' જવાબ આપવાને બદલે એલચી મંડળનું અપમાન કર્યું અને તેમના મ્હોં સામે ખંજરો ફેંક્યા. આલમુતવાસીઓના હૃદયમા અગ્નિજવાળા સળગી રહી હતી, તેને ઓલવવાને બદલે નાયબે ઉલ્ટું તેલ હોમ્યું. ઇસમાઇલી એલચી મંડળે આ સ્થિતિમા આલમુત પાછા ફરવાનું કર્યું. પરિણામમા શત્રુઓની શાન ઠેકાણે લાવવા માટે અમીર આરખાનની સરહદમા કેટલાક ઇસમાઇલી યોદ્ધાઓ કૂચકદમ કરી આવી પહોંચ્યા. તેઓએ પ્રથમ અમીરને યમદ્વારે પહોંચાડયો. આ જુસ્સાવાળા યોદ્ધાઓ પોતાના બાદશાહ હઝરત ઇમામ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ની પ્રશસ્તિ કરતા શહેરની બજારમાંથી સુલતાન ખ્વારિઝમના વડા વઝીરના મહેલમા પ્રવેશ કર્યો અને તેને શોધવા લાગ્યા. આ દરમ્યાન મહેલના પહેરેગીર અને પ્રજાજનો એકઠા થઇ ગયા. ખુલ્લી રીતે આ ઇસમાઇલી યોદ્ધાઓનો સામનો કરવાની કોઇમા હિંમત નહિ હોવાથી લોકોએ ટોળે મળીને દૂરથી પથ્થરાઓની વર્ષા કરવા માંડી, ચોમેરથી આવતા પથ્થરના પ્રહારોથી આ ઇસમાઇલી વીરલાઓ શહીદ થયા.

ઇસમાઇલીઓ સાથે સુલેહ–એક અર્થસૂચક ઘટના

બદરૂદીન અહેમદ નામના આલમુતના એલચીએ આ બનાવના સંબંધમા સુલતાનના વડા વઝીરની મુલાકાત માગી. તે સમયે આરખાનનાં માર્યા જવાથી અને પોતાની શોધખોળ થતી હોવાથી વઝીર એટલો બધો ગભરાઇ ગયો હતો કે સુલેહ કરવાના હેતુથી આલમુતના એલચીને તરતજ પોતાની પાસે તેડાવ્યો અને તેમની ઘણી પરોણાગત કરી. સુલેહની વાટાઘાટ ચાલે તે પહેલા તેણે કહ્યું કે: "તમે સુલેહ માટે જે શરતો મુકરર કરશો તે સાંભળ્યા વિના આગળથીજ મંજૂર કરૂં છું."

ત્યારપછી સુલેહની શરતો થઇ, જે આ પ્રમાણે હતી: (૧) ખ્વારિઝમ અને આલમુતના ઇસમાઇલીઓ વચ્ચે લડાઇનો અંત લાવી મિત્રાચારીભર્યું વર્તન રાખવું. (૨) દમગાનનો કિલ્લો ઇસમાઇલી રાજ્યકર્તાને વેચાતો આપવો.

ઉપલી શરતો ઉપર બન્ને પક્ષોની ધોરણસરની મંજૂરી મળ્યા પછી આલમુતના એલચીઓ ખ્વારિઝમશાહના વઝીરને ત્યા અમુક દિવસો મહેમાન તરીકે કહાડયા. આ દરમ્યાન એક દિવસે ખાણા ઉપર બેઠા હતા તે વખતે આલમુતના એલચીએ કહ્યું કે: "એવું કોઇ પણ રાજા, રાજ્યના અધિકારી અથવા હોદ્દેદારનું મકાન નથી કે જે અમારા મિત્રો કે સેવકોના વસવાટ વિના ખાલી હોય!"

આ સાંભળીને વઝીર અચંબો પામ્યો અને તેણે પૂછયું: "અહિંયા જે લોકો છે તેમા કયા લોક તમારા છે?" સાથેજ વઝીરે આલમૂતના એલચી બાજુ પોતાનો રૂમાલ ફેંકયો તેનો અર્થ એવો થતો હતો કે, "એવા લોકો મારા હસ્તક હશે તો પણ હું તેમને રક્ષણ આપવાનું વચન આપું છું."

વઝીરનો રૂમાલ એલચી પાસે પડતાજ રસોડામા કામ કરતા પાંચ ઇસમાઇલી "સલામ" કરતા બહાર નીકળી આવી સામે ઊભા રહયા. આ પાચમાથી એક હિન્દુસ્તાની અને ચાર અજમી હતા, હિંદુસ્તાની ઇસમાઇલીએ પોતાના અન્ય સાથીદારોથી એક કદમ આગળ વધીને કહયું કે; "અમે તમને મારવા આવ્યા નથી, નાહતર કયારનું અમે અમારું કાર્ય કરી નાખ્યું હોત પરંતુ અમે આલમુતવાસીઓ વગર કારણે કોઇને તકલીફ દેતા નથી."

આ જોઇ વઝીર ચોંકી ઉઠયો અને ઇસમાઇલીઓ સાથે હમેશા મિત્રચારીથી વર્તવાનું તેણે વચન આપ્યું. તે બાદ તેણે સોગદ ખાતા કહયું કે: "હું મને પોતાને હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ (અ.) નો સેવક સમજીશ" સઘળું કામ સંપૂર્ણ થયા પછી આલમુતનો એલચી બદરૂદીન અહેમદ આલમુત ભણી પાછો ફર્યો.

ઇસમાઇલીઓનું બલિદાન--પચાસ હજાર અશરફીનો દંડ

આ ઘટનાની ખબર સુલતાન ખ્વારઝિમશાહને પડતા પોતાના વઝીરની નબળાઇ માટે તેનાં ઉપર તે ઘણો રોષે ભરાયો અને પહેલા પાચ ઇસમાઇલીઓને જીવતા અગ્નિમા બાળી નાખવાનો તેણે હુકમ કર્યો. વઝીરને સુલતાનની આ આજ્ઞાથી ઘણો ભય લાગ્યો પરંતુ સુલતાનની આજ્ઞાનો અનાદર થઇ શકે તેમ નહોતું. આ સજાનો આ અમલ તેને અનિચ્છાએ કરવો પડયો. સુલતાનનાં હુકમ પ્રમાણે એક ખાડો ખોદીને તેમા અગ્નિ પ્રકટાવવામા આવી. આ સમયનું દ્રશ્ય વિરલ અને અચંબાભર્યું હતું. એક તરફ ઇસમાઇલીઓના ધાકથી વઝીર ધ્રૂજી રહ્યો હતો અને પોતાની કઢંગી સ્થિતિ પર શોક કરતો હતો, ત્યારે બીજી તરફ પેલા પાંચ બંદીવાન ઇસમાઇલીઓ હસ્તે મુખડે અગ્નિકુંડમા કૂદી પડયા અને પોતાના ઇમામના નામની ફતેહ પૂકારીને કહેતા હતા કે; "અમે ખુશનશીબ છીએ કે દીન ઉપર મરી મીટનારાઓની નામાવલિમા અમારા નામો પણ નોંધાશે અને શહીદના માર્ગે જવાની અમને તક મળી છે." આ પ્રકારના ઉમંગ સાથે આ પાંચે ઇસમાઇલીઓએ પોતાના પ્રાણ કુરબાન કર્યા.

આલમુતમા એ પાંચ ઇસમાઇલીઓના બલિદાનની હકીકત જાહેરમા આવતા ત્યાનું વાતાવરણ ઘણું ઉશ્કેરણીભર્યું બની ગયું અને અત્રેના ઇસમાઇલીઓ પોતાના હમદીન બંધુઓના ખૂનનો બદલો લેવા તૈયાર થયા; પરંતુ હઝરત ઇમામે પ્રથમ વાટાઘાટનો માર્ગ ધારણ કર્યો અને ખ્વારિઝમશાહ સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કર્યો, જેના પરિણામે પાંચે બલિદાન દેનારના બદલામા સોનાની દશ હજાર અશરફી લેખે પચાસ હજાર અશરફી દંડ તરીકે સુલતાન ખ્વારિઝમશાહના વઝીરે ભરી દીધી અને 'દમગાંન' ના કિલ્લાના વેચાણ તરીકે જે રકમ ઇસમાઇલીઓએ આપી હતી, તે કિલ્લો પણ ઇસમાઇલીઓના કબજામા રહેવા દઇને એ રકમ પાછી આપીને દંડની રકમમા વધારો કરવામા આવ્યો. આવી રીતે ખ્વારિઝમશાહ અને આલમુતના બાદશાહ વચ્ચે છેવટે સમજૂતી થઇ અને મામલો શાંત પડયો.

ખ્વાજા નસીરૂદ્દીન તુસી

હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ના સમયમા થઇ ગયેલા અનેક મહાન નરોમા એ વીરનર, ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસી અને શેખુલ અકબર મોહિયુદીન અરબી મોખરે આવે છે, જેથી તેઓના જીવનનો ટૂંક પરિચય અહિ આપવો જરૂરી છે.

ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીનો જન્મ ખુરાસાનમા આવેલા "તુસ" નામના શહેરમા તા. ૧૧મી જમાદીલ અવ્વલ હિજરી સન ૫૯૭ મા થયો હતો તેમનું નામ મુહમ્મદ બિન હસન હતું અને લકબ 'નસીરૂદીન' હતો. ખ્વાજા નસરૂદીન તુસી જન્મથી શીઆ સંપ્રદાયના અનુયાયી હતા તેઓ પોતાનાં સમયના એક સર્વોત્કૃષ્ટ વિદ્વાન હતા, તેમની યોગ્યતાનો તેમના સમકાલિન વિદ્વાન મંડળે સ્વીકાર કર્યો હતો, તેઓએ યુવાવસ્થામાજ વિદ્યાજ્ઞાનને લગતી દરેક શાખાઓનું ઉચ્ચ શિક્ષણ સંપાદન કર્યું હતું. તેમણે પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન પુષ્કળ ગ્રંથો લખ્યા છે, જેમાનો કેટલાંક હાલ પણ મળી શકે છે.

આ ઉપરાંત ખ્વાજા નાસીરૂદીન તુસીનું 'અખ્લાકે નાસિરી' કિંવા નીતિશાસ્ત્ર અત્યંત પસંદગી પામ્યું છે. આ પુસ્તક આલમુત ગઢના તાબેના કોહિસ્તાન પ્રદેશના ઇસમાઇલી ગવર્નર નાસીરૂદીન અબ્દુર્રહમાન બિન અબી મન્સુરને અર્પણ કરવામા આવ્યું છે અને તેમની સંજ્ઞા અનુસાર "નાસિર" નામ પર પુસ્તકની યોજના કરવામા આવી છે. એ ગ્રંથ કોહિસ્તાનમાં આવેલા "મોમિનાબાદ" ના કિલ્લામા લખવામા આવ્યો હતો. આજે પણ બદખશાનના ઇસમાઇલીઓ તેને એક માનનીય પુસ્તક તરીકે લેખે છે, એટલુંજ નહિ પણ સમસ્ત ઇસ્લામી આલમ … આ પુસ્તકનો પ્રેમપૂર્વક અભ્યાસ કરે છે. "ફાતહે તકવીમ" નામના પુસ્તકમા ખ્વાજા નસીરૂદીન … લમુતના પવિત્ર ઇમામો અને હાકિમોનો ઇતિહાસ લખ્યો છે. ઇમામતના વિષયા … ફિલસૂફીની દ્રષ્ટિએ પણ એક પુસ્તક લખ્યું છે જેનું નામ "રવઝતુત-તસલીમ" (૧) છે. પ્રોફેસર બ્રાઉનના જણાવ્યા પ્રમાણે રશિયન સાહિત્યકાર ઝુકોવસ્કીએ પોતાના સંશોધન પરથી જણાવ્યું છે કે ઉમર ખ્યામની રૂબાઇઓમા ઇરાનના અન્ય જાણીતા કવિઓની માફક ખ્વાજા નસીરૂદીનની રૂબાઇઓ પણ ભળી ગયેલી છે.

અબ્બાસીઓ સાથે અણબનાવ

ઇસમાઇલીઓના સમાગમમા આવ્યા પહેલા ખ્વાજા નસીરૂદીને બગદાદના રાજ્યકર્તા અબ્બાસી ખલીફ મોઅતસિમબિલ્લાહના વડા વઝીર ઇબ્નુલ અલકમી સાથે પત્રવ્યવહાર ચાલુ કર્યો હતો, પરિણામે તેમને અબ્બાસી ખલીફના દરબારમા એક નોકરી મળી હતી. તેઓ બાળપણથીજ ચંચળ સ્વભાવના હોવાથી રાજ્યદ્વારી વિષયોમા રસ લેવાનું શરૂ કર્યું અબ્બાસી દરબારના વડા વઝીર ઇબ્નુલ અલકમીને એ ગમ્યું નહિ અને તક સાધીને ખલીફ પાસે ખ્વાજાની વિરુધ્ધ તેણે ભંભેરણી કરી. પરિણામે ખલીફે ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીનું અપમાન કરીને દરબારમાંથી હાંકી કહાડયા અને તેમના લખેલા પુસ્તકો ઇબ્ને હાજીબના હાથે દજલા નદીમા ફેંકી દીધા. આથી ખ્વાજાનો શોકનો પાર રહ્યો નહિ અને તેમણે તક મળતા બગદાદના ખલીફનું

---

૧ 'તસવ્વુરાત' નામે આ પુસ્તક મશહુર છે જેનો અંગ્રેજી તરજુમો, તેની અસલ ફારસી ઈબારત સહિત પ્રોફેસર ઈવેનોવે 'ઈસમાઈલી સોસાયટી' હસ્તક પ્રગટ કરેલ છે.

શાસન ઉથલાવી નાખવા મનસુબો કર્યો. તેમણે અનહદ મહેનતે લખેલા પુસ્તકનો થયેલો નાશ તેઓ એક પળવાર પણ વિસરતા નહિ. અંતે આવી દુ:ખદ સ્થિતિમા તેઓ બગદાદથી ઇરાન બાજુ રવાના થઇ ગયા.

કોહિસ્તાનના ખંડિયેરોમા

વઝીર ઇબ્નુલ અલકમીને ખ્વાજા નસીરૂદીનના બગદાદ છોડી જવાની ખબર પડતા તેણે ખલીફને ઉશ્કેરવાથી ખ્વાજા નસીરૂદીનને પકડી કેદ કરવાનો ખલીફે હુકમ કર્યો. ખ્વાજા નસીરૂદીનના હિતચિંતકોના કાને આ વાત પહોંચતા તેમણે ખબર આપી દીધી જેથી ખ્વાજા નસીરૂદીન કોહિસ્તાનના ખંડિયેરોમા ચાલ્યા ગયા. જ્યા કોઇ મિત્ર, સ્નેહી કે આશ્રય વિના નિરાધાર સ્થિતિમા આવી પડયા હતા. કોહિસ્તાનની પર્વતમાળાઓમા રઝળવાથી અને દુ:ખથી તેમનો રંગરૂપ પણ બદલાઇ ગયો.

ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસી કોહિસ્તાનના ઇલાકામા આવી નિરાધાર હાલતમા ભટકી રહ્યા હતા, તેવામા એક દિવસે કોહિસ્તાની પાશબાનોની નજરે ચડતા તેઓને કોઇ ભટકતા જાસુસ હોવાની શંકા પડતા તેમને પકડીને ગવર્નર નાસીરૂદીન અબ્દુર્રેહમાન ખાન અબી મનસુર સમક્ષ ઊભા કર્યા, જ્યા તેમની ઝડતી લેવામા આવતા અબ્બાસી વઝીર ઇબ્નુલ અલકમી સાથેનો પત્ર-વ્યવહાર મળી આવ્યો, જેથી તેમને જાસૂસ સમજીને મોમિનાબાદના કિલ્લામા કેદ કરવામા આવ્યા.

ખ્વાજા નસીરૂદીન હઝરત ઈમામના દરબારમા

ત્યારપછી આલમુતના ખબર આપનારા ખાતા તરફથી ખબર મળી કે, અબ્બાસી દરબારમાંથી એ અપમાનિત થયેલો શખ્સ છે. તેની ખાત્રી કર્યા પછી ગવર્નર નાસિરૂદીને ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીને પોતાની પાસે રાખ્યા. આગળ જતા ખ્વાજાએ ગવર્નરનો વિશ્વાસ જીતી લીધો.

એક સમયે હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ના દરબારમા ગવર્નર નાસિરૂદીન અબ્દુર્રેહમાન તેમને પોતાની સાથે તેડી લાવ્યા, જ્યા હઝરત ઇમામને જોતા ખ્વાજા નસીરૂદીને પુજ્યભાવે વંદન કર્યા. પૂર્વના મહાન નરોના જીવનમા અવારનવાર બનતું આવે છે તેમ ખ્વાજા નસીરૂદીન માટે પણ બનવા પામ્યું હતું. દરબારમા હઝરત ઇમામની દિવ્યતાથી તેઓ આકર્ષાઇ ચૂકયા હતા અને જ્ઞાની હોવાથી તેમના અંતરચક્ષુઓ પણ ખૂલવા લાગ્યા હતા. આગળ જતા તેઓ હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ને પોતાના બરહક ઇમામ તરીકે સ્વીકારીને રાજ્યની સેવામા જોડાયા.

ખ્વાજા નસીરૂદીન વઝીરપદે

ખ્વાજા નાસિરૂદીન તુસી ઇસમાઇલી તરીકે બહાર આવ્યા પછી આલમુતના દરબારમા તેમનો સંબંધ વધતો ગયો અને તેમના કાર્યથી પણ રાજ્યનો ઘણો સંતોષ થયો પરિણામે તેઓ મોટી પદવિએ આવ્યા અને અંતે હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ, ના રાજ્યકાળમા તેઓ વડા વઝીરના પદે પહોચ્યા એ જોઇને નાસિરૂદીન અબ્દુર્રેહમાન અનહદ હર્ષિત થતા હતા.

ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસી હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. અને ત્યાર પછી હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. ના સમયમા પણ વડા વઝીરપદે હોવાથી તેમનું

બાકીનું વૃતાંત આગળ આવશે.

માર્કો પોલોનું વિકૃત વર્ણન !

જાણીતા વેનેશિયન મુસાફર માર્કો પોલોએ હિંદ, ચીન તથા પૂર્વના બીજા દેશોમા ૨૪ વર્ષ પ્રવાસ કરી પોતાની મુસાફરીનો જે અહેવાલ પ્રગટ કર્યો છે, તેને તેનાજ સમકાલીન મુસાફરો ભરોસાપાત્ર જણાવતા નહોતા બલ્કે હવે તો તેમાનું કેટલુંક વર્ણન કેટલેક અંશે ન માની શકાય તેવું લેખવામા આવે છે.

હિજરી સન ૬૭૨ મા માર્કો પોલોએ ચીનના દેશની મુલાકાત લીધી તે વેળા મંગોલ સુલતાન કુબલાઇ ખાન ઉપર તે સમયના ખ્રિસ્તી પોપ ગ્રેગરી દશમાનો ભલામણ પત્ર લઇને તે આવ્યો હતો. તે પછી માર્કો પોલોએ એજ દેશમા ચોવીસ વર્ષ ગાળ્યા હતા. એ દરમ્યાન ત્રણ વર્ષ સુધી "યાંગશો" નગરના ગવર્નર તરીકે પણ તેને નિયુકત કરવામા આવ્યો હતો આ સમયના પૂર્વ દેશોની જે જાહોજલાલી તેણે નિહાળી હતી, તેવી યુરોપવાસીઓને સ્વપ્ને પણ નિહાળવાનું લભ્ય નહોતું.

ચીનના એ પ્રવાસ દરમ્યાન માર્કો પોલો આલમુત ગઢથી દૂરના ઇરાની પ્રદેશમાંથી પસાર થયો, ત્યારે તેણે નજરે જોયેલ અહેવાલ કરતા લોકો પાસેથી સાંભળેલા અહેવાલનો પોતાનો પ્રવાસ ગ્રંથમા વિશેષ ભાગ લખ્યો છે અને આલમુતની રાજસત્તાના કલ્પિત અહેવાલો પણ લોકોના મોઢે સાંભળી તેને સાચા માનીને પોતાના ગ્રંથમા તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. માર્કો પોલોએ જાતે પણ પોતાની કૃતિમા હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ. ના સમયનું વર્ણન કરતા આરંભમાજ આ વાતનો સ્વીકાર કર્યો છે. વળી તાતારીઓના ઓશિયાળે આવેલા શખ્સ મુસ્લિમ જગતને સારી દ્રષ્ટિથી જુએ એ શંકાસ્પદ છે, તેમજ ઇસમાઇલીઓની વિરુધ્ધતાથી જ્યાનું વાતાવરણ ઝેરી બનેલું હોય તેવા સ્થળના લોકો પાસેથી ખોટી વિગતો મેળવી માર્કો પોલો પોતાના પ્રવાસ ગ્રંથમા નોંધી લે તેના ઉપર કેટલું વજન મૂકી શકાય, એ સરળતાથી સમજી શકાય તેવી હકીકત છે ! છતા કેટલાક વિધ્વસંતોષીઓ એનો આધાર લઇને વિકૃત ઇતિહાસ રજૂ કરી ઇસમાઇલીઓને વગોવવા નિષ્ફળ કોશિશો કરી છે, પરંતુ છેવટે સત્ય પ્રગટયા વિના રહેતું નથી અને આધુનિક યુગના કેટલાક ઇતિહાસકારોએ આ પુરાણા પોકળનો ભેદ પણ ખુલ્લો કરી દીધો છે.

શેખુલ-અકબર ઇબ્નુલ અરબી

મુસ્લિમ જગતે આપેલા અનેક ફિલસફોમા શેખુલ-અકબર મોહિય્યુદ્દીન ઇબ્નુલ અરબી પણ દુનિયામા પ્રશંસા પામેલી એક મહાન વ્યકિત છે. એમનો જન્મ સ્પેન ખાતે "મુરસિયા" (Murcia) ગામમા હિજરી સન ૫૬૦ મા રમઝાન માસની તા. ૧૭મીએ થયો હતો.

ઇબ્નુલ અરબીનું પૂરું નામ મોહિય્યુદ્દીન મુહમ્મદ ઇબ્ને અલી બિન મુહમ્મદ અલ અરબી ને એમનો લકબ "હાતમી" છે. તેઓ હાતમતાઇના તય કબીલામાંથી ઉતરી આવેલા છે. એ સ્પેન ફતેહ કર્યા પછી તેમના વડવાઓ સ્પેનમા વસવાટ કરતા હતા ઇબ્નુલ અબ્બાસના અનુસાર તેમના પિતા અલી સુતારનું કામ કરતા હતા. જો કે ઇતિહાસકારોનું માનવું છે કે સાધનસંપન્ન હોઇ, પોતાના એકના એક લાડકા પુત્ર માટે ઊંચામા ઊંચી કેળવણીની તેઓએ કરી આપી હતી. હજુ અભ્યાસી જીવન ગાળતા હતા તે દરમ્યાન ઇબ્નુલ

અરબીની ખ્યાતી એટલી તો ફેલાઇ ગઇ કે દૂર દેશાવરોના લોકો તેમની મુલાકાતનો લાભ લેવા આવતા હતા. મુખ્યત્વે મોહિયુદ્દીન પોતાનો સમય સૂફીઓ અને એહલુલ હકના સમાગમમા ગાળતા હતા.

ઇબ્નુલ અરબીની કૃતિઓ

હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ. ના સમયમા શેખ મોહિય્યુદ્દીન ઇબ્નુલ અરબી એક ફિલસૂફ તરીકે દુનિયામા વિશેષ ખ્યાતિ મેળવી શકયા હતા. કેળવણી મેળવ્યા પછી ઇસ્લામી દેશોના પ્રવાસે તેઓ નીકળ્યા હતા. જેમા મિસર, હિજાઝ, મોસલ અને એશિયા માઇનરની મુલાકાત લીધા પછી દમિશ્કમા તેઓએ પોતાનો નિવાસ રાખ્યો હતો.

ઇબ્નુલ અરબીને પ્રોકલસને "દિવ્ય ફળદ્રુપ ભેજાવાળા" તરીકે વર્ણવ્યા છે. પ્રોફેસર બ્રાઉને તેમના લખેલા સઘળા પુસ્તકોમાંથી દોઢસો ગ્રંથો વિદ્યમાન હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પવિત્ર કુરાને શરીફની તેમની તફસીર ઘણીજ જગવિખ્યાત છે. હિજરી સન ૬૨૧ સુધી પોતે રચેલાં પુસ્તકોની ૨૮૯ની સંખ્યા ખુદ ઇબ્નુલ અરબીએ ગણાવી છે. મૌલાના જામી પોતાની કૃતિ "નફહાતુલ ઉન્સ" મા ઇબ્નુલ અરબીના લખેલા પાંચસો કરતા વધુ પુસ્તકો હોવાની ગણત્રી કરે છે. આ સઘળામાંથી "ફુસુસુલ હકમ" અને "ફુતુહાતુલ મકિકય્યા" ઘણા મશહુર અને ઉચ્ચ શ્રેણીના હોવાનો અભિપ્રાય આપવામા આવે છે. પહેલું પુસ્તક દમિશ્કમા છપાયું છે, જેના જુદી જુદી ભાષામા ભાષાંતરો થયા છે. બીજુ પુસ્તક મિસરમા છપાયું છે. એ ગ્રંથ ઘણો વિશાળ છે, જેમા ફિલસૂફી ધર્મસિધ્ધાંત, નમાઝ, હજ તથા રોઝાની તાઅવીલ, ઇન્સાન, હિદાયત, ખુદાવંદી નૂર અઝલી–અબદી ઇત્યાદી વિષયો પર સ્ફોટ કરવામા આવ્યો છે. એ પુસ્તકની હકીકતને કલામુલ્લાહ (અલ્લાહી વાણી) ની આયતોથી ટેકો આપવામા આવ્યો છે, પરંતુ ઓછી સમજના લોકો આ ઉપ-રથી ઉશ્કેરાઇ જઇને ઇબ્નુલ અરબીનું ખૂન કરવાની કોશિશ કરવા લાગ્યા, છતા પણ તેઓના પ્રશંસકોનો સમૂહ મોટો હોવાથી એ વાત બહાર આવી અને એ રીતે તેમનો બચાવ થઇ ગયો.

ઇબ્નુલ અરબીના ઉચ્ચ વિચારો

ઇબ્નુલ અરબીના ધાર્મિક વિચારોમા પરિવર્તન થયા પછી તેમણે "રાહે હકીકત" ઉપર જે પલટો લીધો, તે સમયના વિચારો ખાસ એક વ્યકિતને સંબોધીને તેનો ખૂલ્લો સંકેત કરતા લખે છે કે :–

> "ખુદા તઆલાએ ફરમાવ્યું કે અલ્લાહતઆલા નૂર છે જમીન અને આકાશમા અને તેની પુરવણી સમયે કહયું, અને તે એવું નૂર છે છે જેના વડે તે લોકોમા ચાલે છે. તે પોતાની જાત વિના ચાલતો નથી અને તેની જાતની આંખ તેના નૂરની આંખ બરાબર છે. તેનુ વજુદ નથી પરંતુ, તે ખુદાનું વજુદ છે અને તે લોકોમા હાલેચાલે છે, પરંતુ લોકો તે જાણતા નથી.

મોહિય્યુદ્દીન ઇબ્નુલ અરબીની કૃતિના એક ઇસમાઇલી ભાષ્યકારનું કથન છે કે અરબીનો ઈમામે ઝમાન ભણી એ સંકેત છે અને હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદ્દીન મુ૦ અ. ની ઇમામતના સમયમા ઇબ્નુલ અરબીએ એશિયા માઇનરની મુસાફરી પ્રસંગે ઇઃ ધર્મસ્થળમા "લામસતર" ના કિલ્લાની મુલાકાત લીધી હતી.

જૂના વિચારના લોકોની કનડગત

ઇબ્નુલ અરબી અધ્યાત્મવાદમાં પૂર્ણતા પામેલા હોવાથી "શરીઅત"ની પાબંદી તેઓએ છોડી દીધી હતી, જેથી શરીઅતપનાહો રોષે ભરાયા અને ઇબ્નુલ અરબી પર "ઇલહાદ" અને "કુફ્ર" ના આક્ષેપો કરી તેમને બદનામ કરવા લાગ્યા. શેખ ફરીદુદ્દીન અત્તારે 'મઝહરૂલ-અજાયબ' નામના પોતાના પુસ્તકમાં ઝલાલી મર્મ વિષે લખીને જૂના વિચારના લોકોનો રોષ વ્હોરી લીધો તેમ ઇબ્નુલ અરબી માટે પણ બનાવા પામ્યું હતું. પરતું તેઓ નીડર અને સ્વતંત્ર મતવાદી હતા, જેથી તેઓએ પોતાને માટે લોકમત નબળો બનશે એવી ભીતિ રાખી ન્હોતી.

ઇબ્નુલ અરબીનું "આધ્યાત્મિક જગત."

ઇબ્નુલ અરબી આલમુતવાસીઓના દાઇ તરીકે 'તકિયો' રાખી સેવા કરતા હતા. એમની લેખન શૈલીમાંથી એ ભાવનાનું દર્શન થઇ શકે છે. ઇશ્ક (પ્રેમ), આશક (પ્રેમી), માશુક (પ્રેમપાત્ર) શરાબ, શાકી, ગાલપર તલ: આદી સૂફીઝમના વિશેષણો એમના લખાણમાં તરવરી રહ્યા છે. આ સઘળાની કામિલ મુરશીદની ખુદાઇ સાથે તેને હકકાની લિબાસમાં પહેરાવ્યો છે. તેઓ કહે છે કે 'તમારા માટે આવશ્યક છે કે "શેખ" અર્થાત "મુરશીદ" ની શોધ કરો. "શુધ્ધતા" અને "સત્યતા" એ મુરીદના લક્ષણ હોવાં જોઇએ, કારણ કે જયારે મુરીદ અલ્લાહતઆલા જોડે સત્યતા અને શુધ્ધતાથી એકાગ્રતા સાધે છે તો અલ્લાહતઆલા તેના માટે 'દસ્તગીર'–હાથ પકડનારો થાય છે અને જયાં તે પહેલા શયતાનના ગળાનો હાર બનેલો હતો તેજ, મુરશીદના પ્રતાપે હવે ફરિસ્તો બની જાય છે; કારણ કે સત્યતા જે વસ્તુ ઉપર પડે છે, તેની કાયા પલટાઇ જાય છે. આ એક એવો સવાલ છે, જેની તલાશ કરવાની સખ્ત જરૂરત છે.

પ્રોફેસર નિકલશન વર્ણવે છે કે, 'સત્ય ખ્યાલના' જગતમાં હઝરત મુહમ્મદ સ.ને ફરિસ્તાઓ, નબીઓ અને ઓલિયાઓની વચ્ચે તખ્ત ઉપર બિરાજમાન થયેલા ઇબ્નુલ અરબીને જોયા અને અને ખુદાઇ ભેદની વિગતો બહાર લાવવાની ઇબ્નુલ અરબીને આજ્ઞા મળી. એક પ્રસંગે ઇબ્નુલ અરબી કા'બા શરીફની પ્રદક્ષિણા કરી રહ્યા હતા. એકાએક યુવાન' સ્વરૂપમાં આકાશી રૂહ સાથે તેમની મુલાકાત થઇ. બહારના સ્વરૂપમા જે નિર્જીવ કા'બા છે તેનાં સિધ્ધાતમાં જે જીવંત બાતુની 'કા'બા' છુપાયેલો છે, તે ઇબ્નુલ અરબીને તેણે દેખાડયો; એ જોઇને તેઓ બેહોશ થઇ ગયા અને શુધ્ધિમાં આવતાં તેમણે જાહેર સ્વરૂપનુ ચિંતન કર્યું. ત્યાર પછી ઇબ્નુલ અરબી સાથે પેલા યુવાને 'કા'બા'માં પ્રવેશ કર્યો અને પાછું રૂહાની સ્વરૂપ ધારણ કરી ત્રણ પગ ઉપર ટેકેલા ઘોડા પર સવાર થયેલ તેમને પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવ્યા. એ યુવાને ઇબ્નુલ અરબીના સીનામાં સર્વ વસ્તુઓનો જ્ઞાન-મંત્ર ફૂંકયો અને ખુદાઇ આકારમાં જે ભેદો ભરેલા છે, તેનુ વર્ણન ફરીથી વધુ એકવાર કરવા માટે આજ્ઞા કરી. ઇબ્નુલ અરબી પોતાની ભકિતમાં 'ઝાહેરી' હતા અને પોતાની શ્રધ્ધામા 'બાતુની' હતા. તેઓએ સઘળી 'તકલીદો' ફેંકી દીધી હતી.

ઈબ્નુલ અરબીના અજોડ કથનો.

ઇબ્નુલ અરબીના ઉદગારોમાંથી પ્રોફેસર નિકલસન કેટલાક પ્રસંગ આ પ્રમાણે ટાંકે છે: 'દુઆ બંદગીનું તત્વ છે; જેવી રીતે અવયવોને તાત્વિક પદાર્થ બળ આપે છે' તેવી રીતે દુઆ બંદગીને બળ આપે છે, ખુદાઇ મોતી એ એક સફેદ મોતી સમાન છે, જેને અંધકારમય

ફનાના છીપમાં નિવાસ કરવો પડે છે. મારુ દરેક સ્વરૂપ શકિતમાન છે. જેમ 'સન્યાસી' માટે 'હુજરો', 'મૂર્તિ' માટે 'મંદિર', અને મૃગો માટે 'ચારાગૃહ' હોય છે, તેમ 'પૂજારી માટે દિલનો ,કા'બા' તૌરાત અને કુરઆનની 'લોહ' ઇશ્કનો મઝહબ છે, જે મઝહબ હું ધરાવું છું. ગમે તે બાજુ ઉંટનું મોં કરો તે બાજુ ઇશ્કનો મઝહબ છે અને ઇશ્ક મારો મઝહબ અને ઇમાન છે."

•

"ફુસુસુલ હકમ" ના પહેલા પ્રકરણમાં ઇબ્નુલ અરબી કહે છે કે જયારે ખુદાએ ઇચ્છયું કે તેની સિફાતોનો ઝહુર થાય ત્યારે ખુદાએ એક "કૌન જામી"–સુક્ષ્મ સ્વરૂપ અર્થાત "ઇન્સાનુલ કામિલ" સર્જયું, જેના દ્વારા ખુદાનો "ઇસરાર" પોતે ઝહૂર થાય. ઇબ્નુલ અરબીના આ વચનથી પ્રેરાઇને અબ્દુલ કરીમ ઇબ્ને ઇબ્રાહીમ 'જીલ્લી' એ 'ઇન્સાનુલ કામિલ ફી માઅરેફતિલ અવાખિર વલ અવાયિલ' નામનો ગ્રંથ તેની શરેહમાં લખ્યો હતો. ગ્રંથમાં લેખકે 'લાઇલાહા ઇલલ્લાહ'ને 'જમાલો હુસ્નહુ'નાં રૂપક પદમાં આપ્યું છે.

પ્રોફેસર બ્રાઉનના કથન અનુસાર ઇસમાઇલીઓ ઇબ્નુલ અરબી પ્રત્યે અસિમ પ્રેમ ધરાવે છે. શામ અને ઇરાનના ઇસમાઇલીઓ તેમના પુસ્તકોને પોતાની ધર્મભાવનાના ગ્રંથો જાણી તેનો લાભ લે છે.

ઇબ્ને ખલદુન લખે છે કે ઇબ્નુલ અરબીની ધર્મ માન્યતા 'ઇસમાઇલિયા' અને 'બાતિનિયા' ફિરકાના વિચારોથી જોડાયલી છે કે જેની સાથે 'સબઇન' (સબાઇયા)ને પણ જોડવામાં આવે છે.

અલ્લામા તયમિયાએ બન્ને બુઝુર્ગોને સ્પષ્ટ બાતિનિયા અને ઇસમાઇલી કહ્યા છે. એ બિના તેમની રચેલી કૃતિ 'અર્રદ અલલ મન્તિક'માં મળી આવે છે. ઇબ્નુલ અરબીના શાગિર્દો ઇબ્ને અફીર, ઇબ્ને કારિઝ અને નજમેએ બન્ને બુઝુર્ગોનું અનુકરણ કરી ઇમામની ખુદાઇ તથા 'મુન્તકલ' ના સિધ્ધાંતો માન્યા છે

ઇબ્નુલ અરબી "હુજ્જતે આઝમ" તરીકે

ઇબ્નુલ અરબી જન્મે ઇસમાઇલી નહોતા પણ પાછળથી તેઓએ ઇસમાઇલી ધર્મનો અંગિકાર કર્યો હતો, પરંતુ "બાતિનિયા" તરીકે તેમને સંબોધીને ઇતિહાસકારોએ ભેળસેળ કરી છે. તેમને મૌજુદ ઇમામે "હુજ્જતે આઝમ" નો ઇલકાબ અર્પણ કર્યો હતો. તેઓને તેમની વિદ્વતાને અંગે લોકો "શેખુલ અકબર તરીકે સંબોધતા હતા. વળી હુજ્જતુલ્લાહહિલ ઝાહિર–ખુદાની ઝાહેર હુજ્જત અને આયતુલ્લાહો બાહિરા ખુદાની કરામતી નિશાનીને નામે પણ વિખ્યાતી પામ્યા હતા. ધનસંપતિની ઇબ્નુલ અરબીને બિલકુલ પરવાહ નહોતી જો કે તેઓ તેની વિરુધ્ધતા કરતા નહોતા; બલ્કે ખુદાની પ્રીતિ મેળવવાના એક સાધન સમ તેને લેખતા હતા,. પરંતુ અંગત રીતે તેમને એ માટેની તમા નહોતી. દમિશ્કમા ઠરીઠામ થયા પછી હેમ્સનો ગવર્નર તેમને રોજના ૧૦૦ દીરહમ અને ઇબ્નલ અઝકી ૮૦ દીરહમ આપતા હતા, તેમાથી પોતાના ખપ જોગું રાખી બાકી તેઓ દાનમા ખર્ચતા હતા.

હિજરી સન ૬૩૮ ના શુક્રવાર તા. ૨૮ મી રબિયુલ આખરમા ૭૮ વર્ષની વયે તેમનું અવસાન થયું. "કાસિયુલ" (હાલનું સલાહ) પર્વતની તળેટીમા તેમની મઝાર આવેલી છે.

સંત જમાલુદ્દીનને ઇસમાઈલી આન

આલમુત અને કઝવીનવાસીઓનો કેવો સંબંધ હતો તે આપણે આગળ જોઇ ગયા છીએ. આલમુત ઇસમાઇલી રાજ્યની પ્રતિદિન વધતી જતી કીર્તિ કઝવીનવાસીઓથી જોઇ શકાતી નહોતી. કઝવીનના એક સંત શેખ જમાલુદીનને 'આરિફબિલ્લાહ" અર્થાત અધ્યાત્મજ્ઞાની કરીકે હઝરત ઇમામ તેમના પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખતા હતા, તેથી એ દરવેશ પ્રત્યે કઝવીનવાસીઓ રોષે ભરાતા હતા. કઝવીનવાસીઓની આટલી બધી દુશ્મની ભરેલી વલણ છતા શેખ જમાલુદીનની મહોબ્બતને લઇને આલમુતના ઇસમાઇલીઓ કઝવીન પર આક્રમણ કરતા નહોતા, છતા પણ કઝવીનવાસીઓ પોતાની વલણ છોડતા નહોતા. એક દિવસે હઝરત ઇમામે નારાજ થઇને જણાવ્યું કે : "જો શેખ જમાલુદીનનું નિવાસસ્થાન કઝવીનમા ન હોત, તો હું તેની માટી પણ સલામત રહેવા આપત નહિ."

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ના સમયમા અનેક નામાંકિત ઇસમાઇલી બુઝુર્ગો થવા પામ્યાં છે, જેમાના ત્રણનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામા આવ્યો છે. હિજરી સન ૬૫૩ના વર્ષમા સંજોગોવશાત સુલતાન અહેમદ ઇબ્ને મલિકશાહ સલજુકી, જે અગાઉ આલમુતના નિઝારીઓ સાથે મિત્રતા રાખતો હતો, તેણે પોતાનું વલણ બદલ્યું અને ખ્વારિઝમશાહના હુકમથી હસન માઝન્દ્રાની નામના એક શખ્સને ઊભો કરી હઝરત ઇમામને ખાનગીમા શહીદ કરી નાખવાનું કાવતરૂં રચ્યું. હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ, આપના શયનગૃહમા આરામ લઇ રહયા હતા, ત્યા ઘૂસી જઇને એકાએક હિજરી સન ૬૫૩ ના શવ્વાલ માસમા શહીદ કરી હસન ભાગી છૂટયો અને હઝરત ઇમામે જોમો સિફાર્યો. હઝરત ઇમામના જીસ્મ મુબારકનો "શીરકુહ" કિલ્લામા ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો.

આ પછી હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદ્દીન અ. ના શાહઝાદા હઝરત શાહ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજમાન થયા અને આલમુતના બાદશાહ તરીકે પ્રજાએ તેમની બયઅત કરી.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH RUKNUDDIN KHURSHAH

(A. H. 653-654)

........0........

(૨૯)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ૦

(હિજરી સન ૬૫૩-૬૫૪)

હઝરત મૌલાના ઇમામશાહ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. હિંજરી સન ૬૫૩મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજવા સાથેજ આલમુત રાજયની લગામ પણ હાથમા લીધી. હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયામા સર જોન માલકમ જણાવે છે કે હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. કાહિરશાહના નામે વધુ સારી રીતે મશહુર છે.

"આસારે મુહમ્મદી" ના કર્તાના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. મસનદનશીન થયા નછી પહેલવહેલું જે કાર્ય હાથ ધર્યું તે આપના પિતાશ્રીના કાતિલ હસન માજન્દ્રાનીને દેહાત દંડની શિક્ષા કરવાનું હતું. સુલતાન ખ્વારિઝમશાહની ઉશ્કેરણીથી હસન માઝન્દ્રાનીએ હઝરત ઇમામને શહીદ કર્યા હતા.

કઝવીનવાસીઓનું કાવતરું

ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસી હઝરત ઇમ.મ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. ના સમયમા પણ વડા વઝીર હતા. તેથી અબ્બાસીઓને આલમુતની સત્તા વધુ મજબૂત થવાની ચિંતા રહયા કરતી હતી. કઝવીનવાસીઓ પણ આલમુતના ગાજયની સ્થાપનાથી જ હઝરત ઇમામની સામે ખરાબ વર્તન ચલાવતા હતા અને રાજયસત્તાને નબળી પાડવા તેઓએ પ્રયોગો પણ અજમાવ્યા હતા; પરંતુ વડા વઝીર ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસી ઘણા બુધ્ધિશાળી હોઇ તેમની મીઠી નજરથી બચી જતા હતા; એવી રીતે કઝવીનવાસીએ.ની બાજી જેમ જેમ અફળ જતી હતી તેમ તેમ તેઓ વધુ રોષે ભરાતા હતા. અંતે તેઓએ તાતારીઓ (મંગોલો) ભણી દ્રષ્ટિ કરી અને તેમની મદદ મેળવવા એક કાવતરું ઊભુ કર્યું.

બીજી તરફ અબ્બાસી ખલીફ મોસતસિમબિલ્લાહ અને કઝવીનવોસીઓ વારંવાર તાતારી ખાન પાસે ઇસમાઇલીઓનું બળ તોડી પાડી આલમુતની રાજયસત્તાનો નાશ કરવાની માગણી કરી રહયા હતા અને એ વિષયે તેમણે પુષ્કળ કાગળો પણ લખ્યા હતા. પરંતુ તાતારીઓ તરફથી

કાંઇ મનગમતો પ્રત્યુતર મળ્યો નહોતો. છેવટે તાતારી શહેનશાહ ચંગીઝખાનના મરણ બાદ તેના ચાર પુત્રો વચ્ચે રાજ્યની વહેંચણી કરી દેવામા આવી. ત્યારપછી દુશ્મનોએ સમય અનુકૂળ આવેલો જોયો. હિજરી સનની છઠ્ઠી સદીની આખરીમા ચંગીઝખાનની સરદારી હેઠળ તાતારી સૈન્યની ખરીઓથી ધરા ધ્રુજી ઊઠી અને પાછળથી આખુયે એશિયા એ વંટોળિયામા ઘેરાઇ ગયું. મંગોલએ છેક યુરોપ સુધીના મુલકોમા પણ ખાનાખરાબી કરી. ચંગીઝખાનના મૃત્યુ પછી તેના ત્રીજા ઉતરાધિકારી મનકુખાનના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન તેના ભાઇઓ કુબ્લાઇખાન અને હલાકુખાને ચીન અને ઇરાન પર વિજય મેળવ્યો હલાકુખાનની ઇરાનની ચઢાઇ સમયે આલમુતમા હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. નો શાસનકાળ હતો. એ આક્રમણ કેવા સંજોગમા થયું, તે આપણે જોઇશું.

કઝવીનના કાઝીની ઉશ્કેરણી

અબ્બાસી ખલીફ મોઅતસિમબિલ્લાહ તથા કઝવીનના સત્તાધીશોએ તાતારી શહેનશાહ પર તેની રાજધાની કારાકોરમ ખાતે એક એલચી મંડળ દ્વારા એક પત્ર મોકલાવ્યો, જેમા ઇસમાઇલીઓ સમસ્ત એશિયાના રાજ્યોને કનડી રહયા હોવાનું જણાવ્યું અને તેમનું વધતું જતું બળ તોડી પાડવા વિનંતી કરી. એ પત્ર મનકુખાનના એક સરદાર અમીર તાબજ્યુઆને મજકુર એલચી મંડળની હાજરીમા પોતાના બાદશાહ સમક્ષ રજૂ કર્યો વધુમા પોતાની તરફથી અતિશ્યોક્તિભરી અન્ય વિગતો રજૂ કરી ઉશ્કેરણી કરી.

તાતારી ખાન મનકુખાને અમીર તાબજ્યુઆનને લશ્કર સહિત ઇરાન મોકલી, ઇસમાઇલીઓ અને અબ્બાસીઓના પ્રશ્ન વિષે શું પગલા લેવા તે માટે વિગત મોકલવા જણાવ્યું હતું, પરંતુ તે આલમુત અને બગદાદ ગયો છતા કાંઇ ખાસ માહિતી મેળવી શકયો નહોતો અને વીલે મોઢે પાછો ફરી તે ઇરાનની સરહદ પર પડયો હતો. એ સંબંધમા તેને ઘણું સાલતું હતું તે આગ ઠંડી કરવા આ ઉપાય તેણે યોજ્યો.

તાતારી ખાનના દરબારમા આવેલા એલચી મંડળ સાથે કઝવીનનો કાઝી ઢોંગ કરી બખ્તર પહેરી આવ્યો હતો અને ઇસમાઇલીઓના ડરથી બખ્તર પહેરીને ફરવું પડે છે એવી ખોટી વિગતો જણાવી પછી તેણે પોતાના શરીર પરના કપડા ખસેડયા, એટલે કાઝીએ અંદર બખ્તર પહેર્યું હતું, તે દેખાડયું. આ જોઇને તાતારી ખાને વિસ્મય પામીને પૂછયું :—"આનું કારણ શું."

"નામદાર!" કાઝીએ વીલે મોઢે અને આંસુ સાથે કહેવાનું શરૂ કર્યું :— "અમારા દુ:ખની કહાણી ઘણી દર્દનાક છે."

બાદશાહ લાગણીવશ થઇને કહેવા લાગ્યો :—"મને તો ખબર પડવી જોઇએ કે તમારા દુ:ખની હકીકત શું છે? સ્પષ્ટપણે કહો તો કાંઇ સમજી શકાય."

કાઝીએ કહયું :—"નામદાર! અમારા અમીર, ઉમરાવ તથા રાજ્યના બીજા ઓધ્ધેદારોના પ્રાણ હમેશા જોખમમા રહે છે. આલમુતના ઇસમાઇલીઓ અમોને એટલો બધો ત્રાસ આપે છે કે, અમે બહાર પણ નીકળી શકતા નથી અને અમારા દુ:ખનું નિવારણ કરી શકે એવું તમારા સિવાય અન્ય કોઇ નથી!"

તાતારી રાજધાનીથી હલાકુખાનની આલમુત ભણી કૂચ.

કઝવીનના કાઝીના નિવેદન સાથે અમીર તાબજયુઆનને પણ નિરાશા સાથે પાછું ફરવું પડયું હતું, તેની પણ બ.દશાહને યાદ આવતાં રોષ થયોજ હતો, તેમાં વળી કાઝીએ અગ્નિમા તેલ હોમવાનું કાર્ય કરતા, વેર વાળવાની જવાળા એકદમ ભડકી ઉઠી. ખાને તરત લશ્કર તૈયાર કરી આલમુત ભણી કૂચ કરવાનો હુકમ કર્યો અને હલાકુખાનને જંગી ફોજ સાથે આલમુત પર ચઢાઇ લઇ જવાની આજ્ઞા કરી.

હલાકુખાન પોતાનુ સૈન્ય વ્યવસ્થિત બનાવી તેમાં ત્રણ હજાર દારૂગોળા બનાવનારા ચીનાઓનો ઉમેરો કરી તેને વધુ બળવાન બનાવ્યું. આ ચીનાઓ કિલ્લા ઉપર ઘેદો નાખવાના યંત્રો ચલાવતા અને પાછળથી "ગ્રીક ફાયર" તરીકે જાણીતા થયેલા ગોળાઓ અર્થાત પાણી નીચે પણ સળગી ઊઠે તેવા ગોળા ફેંકવાનું કાર્ય કરતા હતા હિજરી સન ૬૫૧ ના રમઝાન માસમાં તેણે છાવણી ઊંચકી અને માર્ગમાં અન્ય સૈનિકો લૂટની આશાએ હલાકુખાનના લશ્કર સાથે જોડાતા ગયા, કૂચ દરમ્યાન પ્રથમ સમરકંદમાં અને ત્યાર પછી કાશમાં તેણે એક મહિના પર્યંત વિસામો લીધો.

વોન હેમરના દર્શાવ્યા મુજબ આ સ્થળે ખુરાસાનથી મલિક શમ્સુદીન કુર્ત અને અમીર અરઘુન શરણે આવી હલાકુખાન સાથે જોડાયા. વળી તેણે અજુબાજુના દેશોમાં આ સંદેશા સહિત પોતાના એલચીઓ મોકલાવ્યા કે: 'બાદશાહ મનકુખાનની આજ્ઞાથી હું ઇસમાઇલીઓ સામે ચઢાઇ લઇ જાઉં છું. મારા આ સાહસમા તમે મને સહાય કરશો તો તમારી મહેનતનો બદલો વાળી આપીશ અને તમારો દેશ રક્ષિત રહેશે" હલાકુખાનના જંગી સૈન્યના આ સમાચાર ફેલાતાં વેંતજ લોકો દાબમાં આવી ગયા અને રૂમ, ફાર્સમાના સલજુક રાજવીઓ સુલતાનોના એલચીઓ પોતાના માલિક વતી તાબેદારીના સંદેશા લઇ આવ્યા.

હલાકુખાન કાર્ય આરંભે છે.

હિજરી સન ૬૫૩ ના ઝીલહજ મહિનાના આરંભમાં હલાકુખાને એક કામચલાઉ પુલથી જયહૂન (ઓક્ષસ) નદી ઓળંગી તેની પેલે પાર છાવણી નાખી અને સિંહના શિકારમા વખત ગાળતા શિયાળો આવી લાગ્યો જેથી ઠંડી એટલી સખ્ત પડી કે સૈન્યના લગભગ સઘળા અશ્વો દરી ગયા. પરિણામે આ સ્થળે તેને વસંતઋતુ સુધી થોભવું પડયું, જે સમયે અરઘુનખાન એક જંગી ફોજ સહિત તેની સેવામાં હાજર થયો. હવે હલાકુખાન શીરઘાનથી રવાના થઇ ખ્વાફમાં આવી પોહોંચતા બીમાર પડી ગયો, જેથી તેણે પોતાના એક જનરલ કાયુ કનીઆનને કોહિસ્તાન સર કરવા મોકલ્યો અને પોતે હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહના વડા વઝીર નસિરૂદીન તુસીની જન્મ ભૂમી તુસમાં મુકામ કર્યો. ત્યાંથી તે મન્સુરિયા પહોંચ્યો જયાં અરઘુનખાનની પત્નીઓ તથા તેના નાયબ ઇઝઝુદીન તાહિરે તેની ખૂબ આગતાસ્વાગતા કરી. આ સ્થળેથી તેણે મલિક શમ્શુદીન કુર્તને સરખરતના હાકિમ નાસિરૂદીન અબ્દુલરહેમાન પાસે મોકલ્યો અને તેમને ભારે માન ઇકામથી નવાજી મૂકયા.

ઇસમાઈલી ગવર્નર નાસિરૂદીનનો વીરતા ભર્યો જવાબ.

"ર્વઝતુસ્સફા"ના કથન અનુસાર હિજરી સન ૬૫૪ માં તાતારી લશ્કર આલમુતની

સરહદમાં આવી પહોંચ્યું. આલમુતના લશ્કર સાથે એક પહાડ પરની ચઢાણવાળી જગ્યાએ તાતારી લશ્કરનો મુકાબલો થયો. તાતારીઓને અત્રેથી માર ખાઇને પાછું હઠવું પડયું. પરંતુ તાતારી લશ્કરે આ હારથી ચીઢાઇને સંખ્યાબંધ ખેતરો બાળીને પોતાનું વેર વાળ્યું. ત્યાર પછી તાતારીઓએ દિશા બદલી, જનરલ હલાકુખાનને લઇને ખાનગી રીતે આગળ વધ્યા અને અતરાફના રાજ્યાધિકારીઓને લાલચ આપીને ફોડવાની શરૂઆત કરી; એ દિશામાં કેટલેક અંશે તેને સફળતા મળી. ત્યાર પછી તેણે પોતાના એક વિશ્વાસુ સરદાર મલિક શમ્સુદીન કુર્તને કોહિસ્તાનના ઇસમાઇલી ગવર્નર નાસિરૂદીન અબ્દુલરહેમાનને પોતાની પાસે તેડી લાવવા મોકલાવ્યો. એ વખતે "સરખસ્ત" નામના કિલ્લામાં તેમનો નિવાસ હતો. તેઓ પાકટ અને વયોવૃધ્ધ હોવાથી સમય વર્તી શમ્સુદીન સાથે તાતારી સરદાર પાસે આવ્યા તેણે ગવર્નર નાસિરૂદીનને ઘણા માન સાથે પોતાની પાસે બેસાડીને વાતચીતનો આરંભ કરતાં તાતારી સરદાર હલાકુખાને જાળ પાથરતાં કહ્યું કે: "આલમુતગઢની પ્રજા જુલ્મી છે અને લોકો પર અનહદ અત્યાચાર કરે છે. તેની સત્તા તોડી પાડવી જોઇએ. તમો રૂદબાર પ્રાંતના બુઝુર્ગ પુરૂષ છો માટે એ કાર્ય અર્થે તમોને અમારો સાથ આપવો પડશે. વિશેષમાં અમે ઇચ્છીએ છીએ કે તમારા ઉપર ઝઝુમતો ભવિષ્યનો જુલ્મ આજે ટાળી દઇએ જેથી હવે પછી તમે સુખે રાજ ભોગવી શકો."

આ સાંભળી અમીર નાસીરૂદીને કહ્યું:—"સરદાર ! તમારા આક્ષેપો મારાથી સાંભળી શકાતા નથી. થોડી જીંદગી માટે હું તમારા કાળા કૃત્યોમાં કયાં સાથ આપુ !"

હલાકુખાને પોતાના કહેવાની ઊલ્ટી અસર થતી જોઇ વલણ બદલીને કહ્યું:- ગવર્નર સાહેબ, તમે અત્રે મારી પાસે એકલા આવ્યા છો ! કિલ્લામાંના બીજા ઇસમાઇલીઓ તમારી સાથે કેમ આવ્યા નથી ?"

ગવર્નરે કહ્યું :—"એ તો પ્રજાના માલિક હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. જાણે; એ વિષે હું કાંઇ કહી શકું નહિ." આટલું કહી તેઓ પોતાના કિલ્લા ભણી રવાના થયા. હલાકુખાન તેમના વફાદારીભર્યા વેણોથી આભો બની ગયો અને અત્રેથી પોતાની છાવણી ઉપાડીને આલમુત ભણી પ્રયાણ કરવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો.

હ. ઇમામ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ.ને તાતારી સંદેશ

મૌલવી અબ્દુલ હલીમ શરર પોતાની કૃતિમાં જણાવે છે કે તાતારી દળ પૂર્વના દેશોમાં એક પ્રચંડ તુફાનની પેઠે પ્રસરી ગયું. અને ઇરાનના ઇલાકાઓને ફતેહ કરતું તે આગળ વધ્યું. જે રાજવીઓ તેની સાથે મળતા હતા, તેને પોતાના પક્ષમાં લેતા હતા અને જેઓ વિરુધ્ધ જતા તેમનો તેઓ વિનાશ કરતા હતા. હલાકુખાનને મુસ્લિમ મુલકો ભણી આક્રમણ કરવા વિદાય આપતી વખતે તાતારી બાદશાહ મનકુખાને હલાકુખાનને ભલામણ કરી હતી કે: "આ સવારી દરમ્યાન ચંગીઝખાની રીતરિવાજને અનુસરજે. મંગોલિયન સત્તાને જયહુન નદીથી વધારીને નાઇલ નદીની પેલીપાર સુધી વિસ્તારજે." તે પ્રમાણેજ તેણે પગલા લીધાં હતાં.

હલાકુખાને પોતાના બાદશાહના આ સુખનો અંતરમાં કોતરી રાખ્યા હતા અને તેને કબુલ નહિ રાખનારને તેના સ્ત્રી કે બચ્ચાંઓ સહિત કત્લ કરતો હતો. આ લોહી તરસ્યા તાતારીઓ સામે નહિ થતાં ખુરાસાનથી મલિક શમ્સુદીન કુર્ત અને અમીર અરઘુન, ફારિસ્તાનથી અતાબેક

સાઅદ, રૂમથી સુલતાન રૂકનુદીન અને એ પ્રમાણે ઇરાક, આઝરબાયજાન, શિરવાન, ગુર્જીસ્તાનના બાદશાહોએ પણ તેનું વડપણ સ્વીકાર્યું. આ સઘળા રક્ષિત રાજવીઓનું લશ્કર પણ હલાકુખાનના સૈન્ય સાથે ભળવાથી લાખોનું લશ્કર એકઠું થયું. તે "ઝાદએ ખ્વાફ"થી થઇ "કારાન"ના માર્ગે આગળ વધ્યું. હલાકુખાન જનુશાન પાસે આવી પહોંચતાં મંગોલોએ પૂર્વની ચઢાઇ વેળાએ જે સ્થળના કિલ્લાઓ જમીનદોસ્ત કર્યાં હતા તે આમ પ્રજાના ખર્ચે ફરી બાંધવાનો હુકમ કરી, પોતે ખિરકાન ભણી વળી આવ્યો, જ્યાંથી તેણે હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. પાસે પોતાનો એલચી મોકલી કહેવરાવી મોકલ્યું કે "અમારા બાદશાહ મન્કુખાન પાસે ઇસમાઇલીઓ વિરુધ્ધ ઘણી ફરીઆદો આવી છે અને એથી મારે આલમુતના રાજ્ય ઉપર ચઢાઇ લાવવી પડી છે. જો તમે સુલેહ ચાહતા હો તો તમને મારી પાસે જાતે આવવું. જો એ પ્રમાણે અમલ કરવામા નહિ આવે તો મને લડાઇ જાહેર કરવી પડશે. હું મારી સાથે અગણિત લશ્કર અને બહોળો લડાયક અસબાબ લાવ્યો છું અટલે આલમુત સર કરવામા વાર લાગશે નહિ."

હઝરત ઈમામની સુલેહ પ્રિયતા–તાતારીઓ પોતાની મનોદશા પ્રગટ કરે છે

હલાકુખાનનો એક સેનાપતિ બાયજુર ન્યુબીન બીજી તરફ હમદાન સુધી આવી પહોંચ્યો હતો. હઝરત ઇમામને સંદેશો મળતા આપે પ્રથમ બાયજુર ન્યુબીન સાથે પત્ર વ્યવહાર કર્યો, પરંતુ તેનો સંતોષકારક ખુલાસો ન થતા આપના બંધુ શાહિનશાહને હલાકુખાન પાસે મોકલવાનો ઠરાવ કર્યો, જે અનુસાર બાયજુરના પુત્ર સહિત હલાકુખાન પાસે જવા શાહિનશાહ રવાના થવા. આ વાટાઘાટ દરમ્યાન હિજરી સન ૬૫૪ ના જમાદિયુલ અવ્વલની ૧૯મી તારીખે પોતાના સૈન્ય સહિત બાયજુર પણ આલમુતની સરહદમા દાખલ થઇ ગયો અને તેણે ઇસમાઇલી કિલ્લાઓ ઉપર આક્રમણ શરૂ કર્યું, પરંતુ તેમા ન ફાવતા સીમમા લૂંટફાટ કરવા લાગ્યો.

વોન હેમરના કથન અનુસાર, આપના બંધુ શાહિનશાહની હલાકુખાન સાથેની મુલાકાત પછી સંધિ કરવા ખાતર હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહે કેટલાક કિલ્લાઓ તોડી પડાવ્યા અને એ વિષેની ખબર રાજ્યના એક અતિ માન્યવર સરદાર સદરૂદીન ઝંગી દ્વારા હલાકુખાનને પહોંચાડી, પણ એટલું પૂરતું ન માની લેતા હલાકુએ સદરૂદીનને વધારે કડક હુકમો સહિત હઝરત ઇમામની સમક્ષ પાછો ફેરવ્યો અને હઝરત ઇમામ પર એક પત્ર પણ લખીને જણાવ્યું કે, 'તમારા ભાઇ શાહિનશાહ મારી પાસે આવી ગયા છે અને તેમણે તમારી તરફથી મિત્રાચારીભરી લાગણી જાહેર કરી છે, જે અમો સ્વીકારીએ છીએ, પરંતુ અમારા ચંગીઝી રિતરીવાજ અનુસાર તમારા સઘળા કિલ્લાઓનો તમારા હાથેજ નાશ કરીને તમે બધાએ અમારી તાતારી દરબારમા હાજર થવું જોઇએ."

"આસારે મુહમ્મદી"મા જણાવ્યા અનુસાર હઝરત ઇમામે આલમુતના કિલ્લાના કેટલાક બુર્જો તોડાવી પાડયા અને પોતાના કાકાના પુત્ર સુલતાન મલિક સૈફુદીનને વઝીર શમ્સુદીન કલ્કી સાથે મોકલ્યો. હલાકુખાને હઝરત ઇમામના વઝીર શમ્સુદીન કલ્કીને ગિર્દુકુહના કિલ્લા ભણી રવાના કર્યો જેથી એ કિલ્લાનો રક્ષક સામનો નહિ કરતા તાતારીઓને તે તરફનો મુલ્ક સરળતાથી સોંપી દીયે જ્યારે બીજી તરફ હઝરત ઇમામ પાસે સૈફુદીનને મોકલાવીને હલાકુએ કહેવરાવ્યું કે :–"તમે જાતે હાજર થઇ શકત ન હો તો તમારા પુત્રને તમારા ભાઇ સાથે મોકલવા ત દી લેશો."

વોનહેમર એ વિષેનો ઉલ્લેખ કરતા વધુંમા ઉમેર્યું છે કે, હઝરત ઇમામે સુમેળ જાળવી રાખવાના આશયથી શમ્સુદ્દીન કલ્કી વિગેરેને હલાકુખાન સાથે મોકલવા ઉપરાત કોહિસ્તાન તથા ગિર્દકુહના હાકિમ તથા સેનાપતિઓને મંગોલ છાવણીમા પહોંચી જવાની આજ્ઞા પણ આપી દીધી હતી. એ દરમ્યાન ઇસમાઇલીઓથી વસાયેલી પહાડી હારમાળાની તળેટી પાસેના દમાવંદમા હલાકુખાન આવી પહોંચતા પોતાની મુરાદ બર લાવવા તેણે ચાલબાજી કરી કલ્કીને ગિર્દકુહ ભણી જેમ રવાના કર્યો હતો તેવી રીતે હઝરત ઇમામના પિત્રાઇ સૈફુદ્દીનને એજ આશયથી કોહિસ્તાન ભણી પોતાના એક એલચી સાથે મોકલ્યા. જેઓ રમઝાન માસની શરૂઆતમા મયમુનદિઝ ખાતે આવી પહોંચ્યા. તેઓએ હલાકુખાનની આગમનની તેણે ખબર સાથે તેણે મોકલેલો સંદેશો પણ હઝરત ઇમામને જણાવ્યો કે, પોતાના પુત્રને હઝરત ઇમામ હલાકુ પાસે મોકલશે નહિ, ત્યા સુધી શાહિનશાહને છાવણીમાથી જવા દેવામા આવશે નહિ એ દરમ્યાન ગિર્દકુહનો ગવર્નર આવી લાગતા હલાકુએ ઉપર મુજબની માગણી સહિત શાહિનશાહને પણ હઝરત ઇમામ પાસે જવા દીધો.

ઇમામના "જાંનશીન" આઝરબાયજાનને માર્ગે

હલાકુખાનની આ માંગણીનો હઝરત ઇમામે રાજકીય દ્રષ્ટિએ સ્વીકાર કરતા કોઇ બીજાને મોકલી પોતાના જાંનશીન હઝરત શમ્સુદ્દીન મુહમ્મદ અ. ને કુટુંબ સહિત ભાઇ ઇરાનશાહ સાથે આઝરબાયજાનના ઇલાકા ભણી વિદાય કર્યા; એમા હઝરત ઇમામના હેતુ મસનદે ઇમામત વંશપરંપરા સુરક્ષિત રાખવાનો હતો.

મયમુનદિઝનું પતન

હલાકુખાનને એ ખબર મળતા તેણે આલમુતને ઘેરો નાખવાનો હુકમ કર્યો બીજી તરફ વડા વઝીર ખ્વાજા નસીરૂદ્દીન તુસીએ અનાજ તથા પાણીનો જથ્થો જીવન ટકાવી રાખવા માટે સંભાળીને પ્રજાને વાપરવાની ચેતવણી આપી, કારણ કે હલાકુખાનના ઘેરાને પરિણામે બહારથી આલમુતમા એ સામગ્રી હવે આવી શકે એમ નહોતું. આલમુતવાસીઓ પાસે અનાજ તથા પાણીનો જે જથ્થો હતો તે સામાન્ય ખપજોગા વપરાશથી કાંઇ વિશેષ નહોતો. વળી હલાકુખાને ઇરાનના ઘણા ઇલાકાઓમાના અનાજપાણીના જથ્થાનો નાશ પણ કર્યો હતો, જેથી ઇરાન પ્રદેશમા પણ અનાજની ખેંચ હતી. આલમુતનો ઘેરો લાંબા સમય પર્યંત રહ્યો. એ દરમ્યાન આલમુતવાસીઓએ અનાજપાણીના જથ્થાને બની શકતી દરેક સંભાળથી વાપર્યો હતો, તો પણ સમય જતા ખૂટી ગયે અને તાતારીએ પણ આખા ઇરાનને ખૂંદી વળ્યા પછી આલમુતના રાજ્યના પાયા ઉખેડી નાખવા તેઓ અત્રે પડયા હતા.

અંતે પ્રજા ભૂખતરસથી પીડાવા લાગી. પ્રજાનું દુઃખ ઇમામ જોઇ ન શકવાથી એનો કાંઇ તોડ કઢાવવા તાતારીઓ સાથે સંધી થાય તેવા દરેક પ્રયાસો કરવાનું ચાલુ રાખ્યું, પરંતુ તેનું કાંઇપણ ધારેલું પરિણામ આવ્યું નહિ. છેલ્લે આલમુતના વઝીર શમ્સુદ્દીન, ગિર્દકુહના વઝીર રૂકનુદ્દીન તથા ગિર્દકુહના ગવર્નર મરદાનશાહે હિજરી સન ૬૫૪ના સવ્વાલ માસની તા. ૯મીએ હઝરત ઇમામના હુકમ અનુસાર "મયમુનદિઝ"ના કિલ્લાને વેરાન કરી તા. ૧૭મી સવ્વાલના હઝરત ઇમામના ભાઇ શાહિનશાહ સાથે હલાકુખાન પાસે હાજર થઇને 'મયમુનદિઝ' તેના હવાલે કર્યું તાતારી સરદારને આટલું છતાએ સંતોષ થયો નહિ તેણે વધારે માગણીઓ કરતા રહી

આલમુત પરનો ઘેરો ઉઠાવી લેવાની સદંતર ના પાડી. છતા પણ ઇસમાઇલીઓએ સુલેહ ખાત્ર. વધા અર્થે દરેક ભોગ આપ્યા. તેના આટઆટલા બલિદાનથી હલાકુખાનને તેમની સુલેહપ્રિયતાની ખાત્રી થશે. એવું તેઓ ધારતા હતા પરંતુ 'મયમુનદિઝ' જેવો મજબુત કિલ્લાને ઉજ્જડ બનાવ્યા છતા પણ હલાકુખાનને સંતોષ ન થયો જેથી ઇસમાઇલીઓ તેની આંતરિક ઇચ્છાઓ સમજી ગયા, અને અંતે તા. ૨૫ મી સવ્વાલના કેસરિયા કરવાનો ઇરાદો કરી તેઓ કિલ્લા બહાર આવ્યા. તાતારીઓ સાથે અત્રે ખૂનખાર યુધ્ધ થયું. ઇસમાઇલી સૈનિકોની સંખ્યા તાતારીઓ જોડે સર. ખાવતા કોઇ ગણત્રીમા નહોતી છતા ઇસમાઇલી સૈનિકો વીરતાપૂર્વક લડયા. આ યુધ્ધનું પરિણામ તો પહેલાથી જ નકકી થઇ ગયેલું હતું અને છેવટે તેમજ બન્યું. આ આગમચેતીનો લાભ લઇ ખ્વાજા નસીરૂદીને ગઢની શાનદાર ઇમારતો અને કિલ્લાઓનો નાશ કરીને ખંડિયેર કરી મૂકયા, એટલા માટે કે દુશ્મનો તેનો લાભ ઉપાડી શકે નહિ.

તાતારી યુવતી સાથે લગ્ન.

આ યુધ્ધમાં જીલકાદ માસની પહેલી તારીખ સુધીમાં બાર હજાર ઇસમાઇલી સૈનિકો માર્યા ગયા હતા. તાતારીઓનો કચ્ચરઘાણ નીકળ્યો હતો પરંતુ, સંખ્યા બળને અંગે તાતારીઓ નો વિજય થયો હતો. 'આસારે મુહમ્મદી'ના કર્તા દર્શાવે છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. આપના વડા વઝીર ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસી, આપના બીજા પુત્ર મુઝફરદીન અહેમદ ભાઇ શાહિનશાહ અને કાકાના પુત્ર સૈફુદીન સહિત હલાકુખાન પાસે ગયા અને તેના મનની તૃપ્તિ અર્થે પુષ્કળ ઝરઝવેરાત તેની પાસે રજૂ કરવામાં આવ્યું. હલાકુખાન કાંઇ ખુશ થયેલો દેખાયો અને આલમુતનું રાજ્ય, જે કાસ્પિયન સમુદ્રનાં કાંઠાથી ભૂમધ્ય સમુદ્ર સુધી લંબાયેલી શસ્ત્રસજ્જ અને દારૂગોળાથી ભરપૂર કિલ્લાની હારમાળાનું બનેલુ હતું, તે સંપૂર્ણ રીતે પોતાના કબ્જામાં આવે, તે માટેની ગોઠવણ કરવા હલાકુખાન હમદાન ભણી પાછો આવ્યો, જ્યાં એક મંગોલિયન યુવતી સાથે હ. ઇમામના લગ્ન શાહી દોરદમામથી કરવામાં આવ્યા. તે પછી હ. ઇમામને એક દિવસે તાતારી ખાનને મળવાની ઇચ્છા થઇ. આ વાત હલાકુખાનના કાન ઉપર આવતા તે ચોંકી ઉઠયો અને તેને લાગ્યું કે હઝરત ઇમામ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. મનકુખાન સુધી પહોંચી જશે તો કદાચ તે હ. ઇમામને વંશપરંપરાની હકુમત પાછી આપી દેશે. વળી મંગોલિયન કુમારીકા જોડે હ. ઇમામના લગ્ન થયેલા હોવાથી કેટલાંક મંગોલિયન ઇર્ષાળુઓ પણ હ. ઇમામ વિરુધ્ધ ઉશ્કેરાયા હતા તેઓએ આ તકનો લાભ લઇ હલાકુખાનને ભંભેરી મૂકયો તેથી તેઓ હવે હ. ઇમામની પ્રાણહત્યા કરવાની યોજનામા ગૂંથાયા. એક દિવસ હ ઇમામ નદી કિનારે ફરી રહ્યા હતા, એવામાં અચાનક દુશ્મનોનું એક ટોળું ધસી આવ્યું અને હ. ઇમામને ઊંડા જળમાં ડુબાડી દીધા. આવી રીતે દગાબાઝી થવાની ખબર પડતાં તાતારી બાદશાહ મનકુખાને આ ગુનાની શિક્ષા તરીકે ગુનેગારોનાં શિરોચ્છેદનો હુકમ કર્યો.

સલામત રહેલા કિલ્લાઓ અને ઇસમાઇલીઓ

હલાકુખાનની જબરદસ્ત સામૂહિક કતલ. લૂંટફાટ અને આગના અધમ અત્યાચાર અને લુંટફાટના વર્ણનોથી ઇતિહાસના પાનાઓના પાના ભરેલા છે. આથી સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા આમ લોકોમાં ઘર કરેલી જોવામાં આવતી કે આલમુતના પતન પછી ઇસમાઇલીઓનું નામ નિશાન રહેવા પામ્યું નથી. પરંતુ ઇસમાઇલી પ્રજા કુદરતી રીતે જ આલમુતે જવાના પતન

બાદ જો કે વેર વિખેર થઈ પડી છતાં જુલ્માટ અને ઘરગજબોએ તેમનો ધાર્મિક જુસ્સો અને હ. ઇમામ પ્રત્યેનો પ્રેમ દબાવી શકાયો નહિં. પરિણામે આજ સુધી વિના ખંડને ઇસમાઇલીઓ પોતાના ભૂતકાળનો જેવાજ ધાર્મિક જુસ્સા સહિત જગતના અનેક ભાગોમાં વસવાટ કરી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિં પણ ઇરાનના પહાડી મુલકો અને કોહિસ્તાનમાં અને ખાસ કરીને આલમુત ગઢના ખંડિયેરોની બાજુમાં પણ ક્રૂર હલાકુખાનની ખૂનખાર સામુદાયિક કતલમાંથી બચી ગયેલા ઇસમાઇલીઓના વંશજો અત્યાર સુધી મૌજુદ છે. (૧)

'રવ્ઝતુસ્સફા' ના ઉલ્લેખ પ્રમાણે આલમુતગઢ પડયા પછી પણ કેટલાક અજીત કિલ્લઓ ઇસમાઇલીઓના હાથમાં રહી ગયા હતા, જેમાં ઇસમાઇલીઓનો નિવાસ આલમુતના પતન પછી પણ ચાલુ હતો. બાદશાહ તૈમુરલંગ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો ત્યાં સુધી ઇસમાઇલીઓ આલમુતનાં વિસ્તાર પાસેના અન્ય સલામત રહી ગયેલા કિલ્લાઓમાં રાજ્ય કરતા હતા

મોલવી અબ્દુલહલીમ શરર પોતાની કૃતિ "હસન બિન સબ્બાહ"માં લખે છે કે તૈમુરલંગ ઇરાનમાં વિજય મેળવતો માઝન્દ્રાનના પ્રગણામાં દાખલ થયો તો ત્યા પણ તેને ઇસમાઇલીઓ મળી આવ્યા હતા; જેઓ હલાકુખાનની લોહી તરસી તલવારથી બચી ગયા હતા. તેમજ ઉસમાની (તુર્કી) ખાનદાનના તાજધારીઓએ અરબસ્તાનનો દક્ષિણ પ્રદેશ ફતેહ કર્યો ત્યારે ત્યાં પણ વિપુળ સંખ્યામાં ઇસમાઇલીઓ વસ્તા નજરે પડયા હતા. અરબસ્તાનના કાંઠાના મુલકો એટલે હઝરમોત, ઉમાન અને બહેરેનના ટાપુઓમાં ઇસમાઇલીઓની વસ્તી ઘણા વખત અગાઉથીજ આબાદ હતી. બગદાદના અબ્બાસી ખલીફના સામા પક્ષના ઘણા લોકોએ એ સબબે એવા સ્થળોમાં રક્ષણ શોધ્યું હતું, ઇસમાઇલીઓને અહિં પણ પનાહ મળવાનું બંધ થતાં તેઓ વહાણમાં સવાર થઇ સિંધના પ્રદેશોમાં જઈ વસવાટ કરવા લાગ્યા।

સિંધ અને મુલતાનમાં ઇસમાઇલીઓનો વસવાટ.

હિંદુસ્તાનનો સિંધનો મુલક પણ અબ્બાસી ખલીફના સામ્રાજયમાં હતો. આગળ જતાં અબ્બાસી ખલીફાઓ પોતાના વિશાળા વિસ્તારવાળા સામ્રાજય પર દેખરેખ રાખી નહિ શકવાથી તેમના હાથ તળેના સુબાઓ સ્વતંત્ર થવા લાગ્યા. સમય જતાં સિંધની પણ એજ સ્થિતિ થઇ. ઉમાન અને બહેરિનમાં વસવાટ કરતા ઇસમાઇલીઓની અત્રે ઘણી આવજાવ થવા લાગી અને પ્રતિદિન ઇસમાઇલી મઝહબનો આમ રીતે પ્રચાર થવા લાગ્યો મસઉદ ઇબ્ને ખરવાઝિયા, ઇબ્ને હવકલ અબુ ઇસ્હાક ઇસ્તખરી અને અલ્લામા બસાસરીના 'પ્રવાસ ગ્રંથ'ને ક્રમવાર દ્રષ્ટિ સન્મુખ રાખવામાં આવે તો સ્પષ્ટ રીતે જણાશે કે ઇસમાઇલી મઝહબ ધીરે ધીરે કેવી રીતે આગળ વધ્યો હતો, હિંદમાં ઇસમાઇલીઓના બે કેન્દ્રસ્થાન હતાં, તેને અંગે બે ઇસમાઇલી રાજ્ય કાયમ થયા હતા એક "મુલતાન અને બીજી સલતનતનુ પાટનગર "નોસેરા" હતું.. આ હકીકત એ પ્રવાસીઓનાં ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે. મુલતાન તો પ્રથમથીજ ઇસમાઇલી મઝહબને અનુ-સરનારુ બની ગયું હતુ. જયારે અમુક મુદત પછી "નોસેરા"એ પણ બગદાદના અબ્બાસીઓનો મઝહબ ત્યાગી દીધો હતો. એ બંને રાજયોની ઇબાદતગાહમાં બની ફાતિમી ઇમામનો ખુત્બો પડવામાં આવતો હતો. આ રાજયોની એટલી બધી ઉન્નતિ થઇ કે ત્યાં બની ફાતિમી નાણાનું ચલણ પણ ચાલુ થયું હતું.

૧. જુઓ ટોપોગ્રાફિકલ હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયા.

અબ્બાસી રાજય સત્તાનો અંત.

આલમૂતની જીત પછી તાતારી સરદાર હલાકુખાનનો રાજ્ય લોભ વધતો ગયો તે બગદાદના અબ્બાસી સામ્રાજ્ય ભણી રવાના થયો. આ સમયે ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીએ રાજનૈતિક ધોરણે તાતારીઓનો વિશ્વાસ જીતી લીધો હતો. તેમની સાથે મયમુનદિઝના જીવતદાન પામેલા બીજા ઇસમાઇલીઓને પણ હલાકુએ સાથે લીધા. આ સમયે બગદાદની ગાદીએ ખલીફ મુસ્તાસિમ બિલ્લાહ હતો તેનો વઝીર ઇબ્નુલ અલકમી હતો. આ બન્ને ઇસમાઇલીઓથી વિરૂધ્ધતા ભરી વલણ ધરાવતા હતા અને પોતાની હકુમતના વિસ્તારમાં રહેતા ઇસમાઇલીઓના ઘરબાર લુંટી લઇને તેમને દુઃખ દેતા હતા. આથી હલાકુખાનનો સાથ અગત્યનો જણાતા તેને સાથ આપ્યો હતો.

બગદાદની સતા સામે આક્રમણ કરવા હલાકુખાન સરહદ ઉપર આવી લાગ્યો ત્યારે સામસામા કાસિદો આવવા લાગ્યા. કારણ કે વઝીર અલકમીની દુશ્મનાવટ અને કાવતરાનો અંત આણવાના નિર્ણય પર ખ્વાજા નસીરૂદીન આવ્યા હતા. ઇબ્નલ અલકમી પણ પોતાનું સઘળું બળ અજમાવવા માગતો હોવાથી અંતે બન્ને પક્ષો વચ્ચે સમજૂતિ નહિ થતા યુધ્ધની તૈયારીઓ થવા લાગી.

હલાકુખાન પણ અનુકૂળ રાજદ્વારી સંજોગો જોતો હતો, કારણ કે ખલીફ તથા વઝીરો વચ્ચેની આંતરિક ફાટફુટ પણ તેના લક્ષમા હતી. ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીના સલાહ અનુસાર હલાકુખાને પોતાના લશ્કરને દજલા નદીને પેલે પાર લઇ જઇને પોતે "બુર્જે અજમી" પાસે છાવણી નાખી. હિજરી સન ૬૫૬ના સફર માસની ૪થી તારીખે ઘણી ઝપાઝપી થયા પછી અબ્બાસી ખલીફ, પોતાના પુત્રો તથા અમીર ઉમરાવો સાથે શહેર બહાર આવી હલાકુખાનને શરણે થયો. આ સઘળાને કેદ કરીને હલાકુએ બગદાદમા કત્લેઆમ ચલાવી લૂંટફાટ કરી. છેવટે તા. ૯મીએ ખલીફને બોલાવી તેની પાસે જે ખજાનો હોય તે નજરાણા તરીકે રજૂ કરવા કહ્યું. એવી રીતે ખલીફ પાસેથી સઘળો ધનમાલ લીધા પછી પણ ખલીફ તથા વઝીરને મારી નાખવામા આવ્યા. એ પ્રકારે બગદાદની રાજયસત્તાનો અંત આવ્યો. પ્રોફેસર બ્રાઉનના જણાવ્યા પ્રમાણે બગદાદની આ કતલમા આઠ લાખ બગદાદવાસી માર્યા ગયા હતા.

ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીની વફાત

બગદાદનું પતન થયા પછી પણ અરબોના ભયથી તાતારીઓ ચેનથી રાજ્ય કરી શકયા નહિ અને છેવટે તેમને મુસ્લિમ થવું પડયું. ખ્વાજા નસીરૂદીન તુસીને એ જોઇને ખુશાલી ઉત્પન્ન થઇ અને પોતાના સઘળા દુઃખ તેઓ ભૂલી ગયા. એમનું અવસાન બગદાદ ખાતે હિજરી સન ૬૭૨ મા ઝિલહજ માસની ૧૮મા તારીખે થયું હતું. તેમને કુરેશીઓના કબ્રસ્તાનમાં દફનાવવામાં આવ્યા છે.

દુશ્મનના હાથે ઈસમાઇલી ઇતિહાસની રચના–અતામલિક જુવેની

"તારીખે ગુઝિદા"ના કર્તા મુસ્તવફી કઝવીનીએ પોતાની કૃતિમા ઇરાનના ઇસમાઇલીઓનું વૃતાંત આપેલ છે. જનરલ ડ'ફ્રીમરીએ તેનું ફ્રેન્ચ ભાષાંતર કર્યું છે; જેમા હલાકુખાને જે ઇસમાઇલી કિલ્લાઓ નાશ કર્યા હતા તેની વિગતો આપેલી છે, તેમા નાશ કરેલા કિલ્લાઓમા

"ગિર્દકુહ" અને "લામસતર" કિલ્લા હતા. લામસતરના કિલ્લાનો પૂર્વથી પશ્ચિમ ૬૦૦ ફીટ અને ઉત્તર દક્ષિણ ૧૫૦૦ ફીટ જેટલો વિસ્તાર હતો. મજકુર કિલ્લાઓને તાબે કરવામા તાતારી હલાકુખાનને ખૂબ શ્રમ પડયો હતો. કિલ્લા સર કર્યા પછી ઇસમાઇલીઓની જગવિખ્યાત લાયબ્રેરી હલાકુખાનના એક વઝીર અતામલિક જુવેનીને જોવાની ઇચ્છા થઇ. ઉપર જણાવ્યા મુજબ હલાકુખાન જયહૂન નદીની પેલી પાર છાવણી નાખી પડયો હતો. તે સમયે હલાકુના હુકમથી તેની તાબેદારી સ્વીકારનાર અરઘુનખાન તેની સેવામા હાજર થતા પોતાના વઝીર મજકુર ખ્વાજા અતા મલિક જુવેનીને તેડી લાવ્યો હતો, જેણે હલાકુની વઝીરાત પાછળથી સ્વીકારી લીધી હતી અને તેણે તાતારીઓનો મશહૂર ઇતિહાસ "જહાંગુશા" નામે લખ્યો છે, તેમા તેણે હલાકુખાનની આલમુતની ચઢાઇ તથા આલમુતના ઇસમાઇલીઓનું આરંભથી વર્ણન કર્યું છે. તેણે આલમુતની લાયબ્રેરી જોઇને તેમાના ઘણા અમૂલ્ય પુસ્તકો પોતાની પાસે રાખી લીધા બાકીના લાખો પુસ્તકોનો હલાકુખાને નાશ કર્યો હતો. સુભાગ્યે જે પુસ્તકો જુવેની પાસે રહી ગયા તેમાથી કેટલાકોનો તેણે પોતાના ઇતિહાસમા ઉપયોગ કર્યો છે અને તે ઉપરથી અન્ય ઇતિહાસકારોને તેમજ વર્તમાનકાળના ઇતિહાસવેતાઓને ઇસમાઇલીઓના સંબંધમા ઘણું જાણવાનું મળ્યું છે. વોન હેમરના આલેખન મુજબ, રૂદબાર, કોહિસ્તાન, કાઇન, તુન લામસતર અને આલમુતના બીજા કિલ્લા ઘણી મુસીબતે હલાકુખાનના હાથમા આવ્યા હતા પરંતુ ગિર્દકુહનો કિલ્લો હજુ ઇસમાઇલીઓના નામે ઊભો હતો. મનસુરાબાદ નજીક દમગાનના ઇલાકામા એક ઊંચા પહાડની શીખરે એ કિલ્લો બાંધેલો છે. માઝાન્દ્રાના રાજવી શમ્સુલ મુલક અરદેસર અને રૂયાનના રાજા અરતાન દાર શેહરયારે તાતારીઓની તાબેદારી સ્વીકારી લીધેલી હોવાથી અને હલાકુખાન બગદાદ સર કરવા જવાનો હોવાથી ગિર્દકુહ પર ઘેરો નાખવાનો તેઓને હુકમ કર્યો હતો.

વળી શાહ સુલેમાન સફવીના વખતમા શાહી કેદખાના તરીકે આલમુત ગઢનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો હતો. આજે પણ આમુતના કિલ્લા પર પત્થર તથા માટીનું ચણેલું લાકડાના દરવાજા સાથનું એક મકાન છે, એમા કોઇ "ઇમામઝાદા"ની કબર હોવાનું એ વિસ્તારમા વસનારાઓ માને છે.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. ઇરાનમા આવેલા આલમુત રાજ્યના છેલ્લા બાદશાહ હતા. આ રાજ્યના મહાન સ્થાપક "જજતે આ'ઝમ વીર હસન બિન સબ્બાહ કે જેઓ હઝરત ઇમામના ઘરની ગુલામી કરવામા હમેશ ગર્વ લેતા હતા, તેમણે હિજરી સન ૪૮૩ મા આલમુત હસ્તગત કર્યું હતું. ત્યારપછી ઇસમાઇલી નિઝારી ઇમામોના હાથમા તેની હકુમત હિજરી સન ૬૫૪ સુધી રહી હતી. આ પ્રકારે ૧૬૭ વર્ષ પર્યંત આલમુત ઉપર ઇસમાઇલી નિઝારિયા વાવટો ફરકતો રહયો હતો.

હઝરત ઇમામ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. એ એક વર્ષ પર્યંત આલમુતની બાદશાહી અને ઇમામત ભોગવી હતી. હિજરી સન ૬૫૪મા આપે જોમો સિફાર્યો હતો. દગાબાજીથી ઇમામની વફાત થવાની ખબર તાતારી બાદશાહને પડતા તેણે આ ગુનાની શિક્ષા તરીકે ગુનેગારોના શિરોચ્છેદનો હુકમ કર્યો હતો. આ સમયથી ઇરાનના બીજા ભાગમા ઇમામોનો વસવાટ ચાલુ થયો.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH SHAMSHUDDIN MUHAMMED

(A. H. 654/5-710)

(૨૮)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ૦

(હિજરી સન ૬૫૪/૫-૭૧૦) / 1257-1310

Being 7th should have the heading of Alamut & verification

હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. હિજરી સન ૬૫૪/૫મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા એ સમયે બાદશાહી ન હોવાથી તેઓ ઇરાનમા આવેલા આઝરબાયજાન નામના ઇલાકામા પોતાના કુટુંબીઓ સાથે એક શહેરી તરીકે વસવાટ કરી રહ્યા હતા.

સૈયદના ઇદ્રીસ કૃત 'ઉયનુલ અખબાર'ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. ના પુત્ર શમ્સુદીન મુહમ્મદ ઇમામતની ગાદીએ આવ્યા. જેઓનું નામ 'મુહમ્મદ' હતું. મંગોલિયનો સાથે યુધ્ધ થયું ત્યારે આપના પિતા હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. એ કોઇ છૂપી જગ્યાએ તેમને મોકલી દીધા હતા; ત્યારપછી તેઓનો વસવાટ આઝરબાયજાનમા થયો.

આઝરબાયજાનમા હ૦ ઈમામનો નિવાસ

"આસારે મુહમ્મદી" ના ઉલ્લેખ અનુસાર હઝરત ઇમામ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ ની દૈહિક વિદાય પછી આપના પુત્ર શમ્સુદીન મુહમ્મદ પોતાના કાકાઓ સાથે આઝરબાયજાનમા રહેતા હતા અને ખાનગીમઃ રહેવાની ખાતર ઝરદોઝીનું કામ કરતા હતા. આપની નામસંજ્ઞા મુહમ્મદ છે પરંતુ આપશ્રી અત્યંત સૌંદર્યશાળી હોવાને 'શમ્સ' ના લકબથી ઓળખાય છે. હિંદ અને સિંધમા 'શમ્સ' નામે જે સાદાતો શમ્શ તબ્રેઝી જેઓ મૌલવી જલાલુદીન રૂમીના મુરશીદ તરીકે મશહૂર થયા છે તેઓ હઝરત ઇમામ શાહ શમ્શુદીન મુહમ્મદ અ. થી જુદા છે: જો કે આ સિલસિલો મૂળ ઇસમાઇલી ઇમામના ખાનદાનથી જુદો નથી અને જે સાદાતો બદખશાનમા છે તે તેઓમાંથી છે.

'ઉયનુલ અખબાર" ના આલેખન મુજબ 'નિઝારી કોહિસ્તાની નામનો એક ઇસમાઇલી કવિ થયો છે તેણે હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ ને પોતાના "મમદુહ" ગણ્યા છે અને કવિએ પોતાના કાવ્યોમા પોતાના ઇમામ તરીકે સંબોધ્યા છે. (૧).

(૧) કવિ નિઝારીના જીવનચરિત્ર માટે જુઓ ૨૬મા ઇમામ હઝરત ઇમામ કાસમ શાહનું જીવન

Hazrat Imam Shah Shamsu-Din Muhammed
" " " Kassam Shah
" " " Islam Shah
" " " Muhammed bin Islam Shah
" " " Mustansir Billah II
" " " Abdus-Salaam Shah
" " " Gharib Mirza
" " " Abu-zar Ali

Hazrat Imam Shah Murad Mirza
" " " Zulfiqar Ali
" " " Nurdin Ali
" " " Khalil-ullah Ali
" " " Nizar II
" " " Sayyid Ali
" " " Hassan Ali
" " " Kassam Ali
" " " Abul Hassan Ali
" " " Khalil-ullah Ali II

PART VI

PERSIA & IMAMAT

ભાગ છઠો

ઈરાન અને ઈમામત

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ
" " " " કાસમ શાહ
" " " " ઇસ્લામ શાહ
" " " " મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામ શાહ
" " " " મુસ્તનસિર બિલ્લાહ (બીજા)
" " " " અબ્દુસ્સલામ
" " " " ગરીબ મીરઝા
" " " " અબુઝર અલી

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા
" " " " ઝુલફીકાર અલી
" " " " નૂરદીન અલી
" " " " સૈયદ ખલિલુલ્લાહ અલી
" " " " નિઝાર (બીજા)
" " " " સૈયદ અલી
" " " " હસન અલી
" " " " કાસમઅલી
" " " " અબુલ હસન અલી
" " " " ખલિલુલ્લાહ અલી (બીજા)

296

BLANK

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી (રેહ.)

પીર શમ્સ બિન સલાહુદ્દીન સબ્ઝવારી

'ઝરદોઝી'નું કાર્ય—ઈસમાઇલી દાઅવત.

આલમુતના પતન પછી હઝરત ઇમામ શાહ શમ્શુદ્દીન મુહમ્મદ અ. દરવેશી જીવન ગાળતા હતા. તેની જાણ ફકત હ. ઇમામના કુટુંબીઓ, દાઇઓ અને ફિદાઇઓને હતી, જયારે જાહેરીમાં ઇમામ "ઝરદોઝ" તરીકે ઓળખાતા હતા, અને જે જરીકામ હ. ઇમામના કુટુંબની બાનુઓ તૈયાર કરીને હવાલે કરતા હતા, તે માલ હ. ઇમામ વેચી લાવતા હતા.

એક દરવેશ તરીકે હ. ઇમામની પ્રતિદીન ખ્યાતિ વધતી જતી હતી તેમજ ઇસમાઇલીઓના આઝરબાયજાનનાં રાજય સાથે સારા સંબધો હોવાના લીધે હ. ઇમામે આપના કેટલાક કુટુંબીઓ અને ખાસ મુરીદોને 'દાઅવત'નું કામ સોંપ્યું હતું, જેઓ કાર્ય કર્યા જતા હતા. આવી રીતે તબ્રીજ પ્રગણામાંથી અને ઇરાનની અતરાફમાંથી ઇમામતની રોશનીનાં કિરણો પ્રગટ થવા માંડયા અને ટોળાબંધ લોકો હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. ની 'બયઅત' લેવા માટે આઝરબાયજાનમાં આવવા લાગ્યા હતા.

આઝરબાયજાન ખાતે હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદના વસવાટ પહેલાં આપના કાકા હઝરત શમ્સુદીન ઇબ્ને ઇમામ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ઉર્ફે હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી આલમુત ના મહાડ પરનો નિવાસ છોડીને ઇરાનમાં વસવાટ કરી રહ્યા હતા, તેઓ પણ 'ઇમામઝાદા' હોવા ઉપરાંત ઇલ્મે રૂહાનીમાં અને સૂફીઝમમાં પ્રવિણ હતા.

મહાન સંત હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીને બાળપણથીજ સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ હતી. તેઓ હંમેશાં ફિરસ્તાઓથી વાતો કરતા હતા. જમીન આસમાનની સહેલ પણ તેઓને ઇચ્છા થતી ત્યારે કરી શકતા હતા. એકજ જગ્યાએ બેસવું તેઓ બિલકુલ પસંદ કરતા નહોતા, આથીજ આપને "પરિન્દા" ના નામે પણ સંબોધવામાં આવતા હતા. તેઓ મકતબમાં હતા ત્યારે હઝરત મુહમ્મદ મુસ્તફા સ. ના પવિત્ર જીવન ચરિત્રનું વાંચન કરતાં તેઓના હૃદય પર એટલી બધી અસર થઇ કે પોતાના જીવનનો બોધપાઠ જાણી અને ખાવાપીવાની ઇચ્છા ઘટાડી નાંખી.

અલ્લાહના 'વાજીંત્ર' અને 'ઝબાન 'નફ્સ'નું દમન.

તઝકિરે દૌલતશાહીની કૃતિમાં તથ રવાનેહ ઉમ્રીએ શમ્સ તબ્રીઝીનાં લેખક જનાબ 'ફીકે' આલમુતનાં બાદશાહ હઝરત ઇમામ અલાઉદીન મુહમ્મદ અ. ના પુત્ર તરીકે હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીને વર્ણવેલ છે. હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીની 'પરિન્દા' અર્થાત ઉડતા પક્ષીની સંજ્ઞા વિષેનો ઉલ્લેખ કરતાં પ્રોફેસર નિકલસન વર્ણવે છે કે એક પળે જમીનની સપાટી પર અને અન્ય પળે કયાં ઊડી અદ્રશ્ય થઇ જાય તેવાં ચમત્કારીક અને 'ભેદી પુરુષ' હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી હતા. વધુમાં નિકલસન જણાવે છે કે હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી અક્ષરજ્ઞાને અભણ હતા, છતાં તેઓ ખુદાના પસંદ કરાએલા "વાજીંત્ર" અને 'ઝબાન' હતા. એમણે સિધ્ધાંતોના અપૂર્ણ મંતવ્યોને કાળાનું વસ્ત્ર પહેરાવ્યું હતું અને પ્રેમના મૂલ્ય તરીકે અંતરને અજવાળાની આવશ્યકતા દેખાડી હતી. (૧)

૧. જુઓ હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીના ચુંટી કાઢેલા કાવ્યોનું ઈન્ટ્રોડકશન

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી યુવાન અવસ્થામાંજ 'નફસ'નું દમન કરવા રોટલીને પાણીમા બીંજવીને તેનો આહાર કરતા હતા. એક દિવસે દુકાનદારે દરવીશાની લાગણીમાં વશ થઇને ઘી ચોપડીને રોટલી આપી; જે ખાવા માટે તેઓ નારાજ થયા અને પેલી દુકાન પરથી રોટલી લેવાનું બંધ કર્યું. તેઓ વખતોવખત ખાધા પીધા વિના કેટલીક વખતે દિવસો પર્યંત ઉપવાસ' પણ કરતા હતા. જે લોકો તેમના ચિતાકર્ષક અને ચમત્કારિક વર્તુળમાં પ્રવેશ કરતા તેઓનાં હૃદય પરજ કેવળ નહિ, પરંતુ અકકલમંદ ઇન્સાનોના હ્રદય પર પણ મહાન આત્મિક બળ વડે તેમની અદભૂત અસર પડયા વિના રહેતી નહિ. તેમની આવી કમાલિયતનાં વર્ણનો જુદી જુદી કૃતિઓ માંથી મળી આવે છે.

ચારિત્ર તેજ.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીની ઉમર વીશ વર્ષની હતી તે સમયે તેઓ એક વેળા એક ખ્રીસ્તી દેવળ પાસેથી પસાર થઇ રહ્યા હતા, જ્યાં એક પાદરી દરવીશી લિબાસમાં ઊભો હતો; તેણે ઢોંગથી નમન કર્યું. એ જોતાં હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીએ તેને પ્રશ્ન કર્યો કે:– "પહેલા તમે જન્મ્યા કે તમારી દાઢી?" પાદરીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "પહેલાં હું જન્મ્યો અને પછી અઢાર વર્ષે દાઢી જન્મી!"

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીએ ફરમાવ્યુ કે, 'મને કહેતા ઘણો ખેદ થાય છે કે તમારી પાછળ જન્મેલી દાઢીએ 'કાળાશ' મૂકીને 'સફેદી' ધારણ કરી છે પરંતુ તમે આગળ જન્મેલા હોવા છતાં તમારા અંતરની કાળાશ ગઇ નથી!" એ સાંભળતાં પાદરી દીગમૂઢ બની ગયો અને આવી ઉત્તમ દલીલની અસર થતાં તરત હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીનાં ચરણોમાં પડીને માફી માંગી ઇસ્લામ ધર્મનો અંગિકાર કર્યો.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી કદી કોઇ પર નારાજ થતાં હતા તો તેની લાંબી આવરદા અને પુષ્કળ દોલત માટે દુઆ ગુજારતા હતા; જેનો ભાવાર્થ એ થાય છે કે કોઇ માનવી લાંબુ આયુષ્ય ભોગવે તો તેને જીવનના સ્વભાવિક સંતાપો સહન કરવા પડે અને ધનદોલત મળતાં તવંગરીની ખુમારીમાં તે ખુદાથી ગાફિલ રહે; અટલે નારાજીનો નતીજો તેને પોતાના કર્મો વડેજ આપોઆપ મળી જાય.

એક આશ્ચર્યકારક બનાવ.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી ખુદાની ખાસ પસંદ કરેલા વ્યકિતમાંના એક હતા, તેમની કમાલિયતના વર્ણનો જુદી જુદી કૃતિમાંથી મળી આવે છે જેમાંનું એક નમૂના તરીકે અત્રે વર્ણવું યોગ્ય થઇ પડશે. એક દિવસે એક શખ્સ અમીરી ઠાઠમાઠ સાથે ઘોડા પર સ્વાર થઇ હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી પાસે આવ્યો અને એમની સામે ઊભો રહીને અનહદ રડવા લાગ્યો. પછી કંઇપણ વાતચીત કર્યા વગર તે પોતાના અશ્વને પૂરપાટ દોડાવી ચાલ્યો ગયો. આ હકીકત જોતા હઝરતની સાથે મિજલસમાં બેઠેલા તબ્રીઝવાસીઓએ હેરતમાં પડી જઇ એ ભેદ ખુલ્લો કરવા માટેની આતુરતા દેખાડી પ્રત્યુત્તરમાં હઝરતે ફરમાવ્યું: આ અમીરી પોષાક અને ઠાઠમાઠમાં રહેલો શખ્સ એક દરવીશ છે. તેમજ પાક ખુદાની હઝુરમાં સ્વીકારાયલો એક નેક શખ્સ છે પરંતુ તેણે સંસારનો દોરદમામ રાખેલો

છે, એ કારણે જગતજનો પોતાની મતલબસર તેને ફુરસદ આપતાં નથી. એટલે તે એકાંતમાં બેસી "તસ્બીહ" કે "ઝિક" કરી શકતો નથી; આવી સ્થિતિ વચ્ચે તેનું મન ભરાઇ આવ્યાથી તે મને જોઇને રડવા લાગ્યો જેથી એનું મન ખાલી થતાં તેણે અમીરી ઠાઠમાઠ તજી ફકીરી પોષાક ધારણ કરવાની મરજી દેખાડી; પરંતુ ખુદાને તે પસંદ નથી અને જે હાલતમાં એ દરવીશી જીવન ગુજારે છે તેમાંજ ખુદા રાજી છે. "લા રોહબાનિયત ફિદીન-ધર્મમાં મઠવાસીપણું નથી." તેની તેને જાણ થતાં સંતોષ સાથે તેજ પળે તે પાછો ફરી ગયો." એ વિષયમાં વધુ સ્ફોટ કરતાં હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીએ જણાવ્યું કે જો એ દરવીશ ઠાઠમાઠથી સંસારમાં જીવન ગુજારતો રહે તો દુનિયાદારો સાથે ઘણી ભલાઇ કરી શકે છે અને ફકીરીમાં દહાડા વિતાવે તો સંસારીજનોની ભલાઇ તેના હાથમાંથી જતી રહે અને ફક્ત દીનદારીજ તેનાં હાથમાં આવે; તેથી બહેતર તો એ છે કે સંસારમાં રહી એ તવંગર દરવીશ દીન અને દુનિયા બન્નેની રાહનુમાઇ કરે. (૮)

મુરશીદની જરૂરિયાત.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી ઇબ્ને મૌલાના ઇમામ અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ. ના સંબંધમાં જનાબ મહમ્મદુદીન ફોક પોતાની ઉર્દૂ કૃતિમા એક બીજો બનાવ ટાંકતાં દર્શાવે છે કે, એક મિજલસમાં કેટલાક આલિમો બેઠા હતા, જેમાંના એક શેખ હરીરે હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીને પૂછ્યુ. :-"તમારા મુરીદો નમાઝ પડતા નથી, રોઝા રાખતા નથી તેમજ કેટલાક કામો શરાઅ વિરૂધ્ધ કરે છે તેઓને તમે કશો પણ ઠપકો આપતા નથી?"

to be removed (shariat details)

તેના જવાબમાં હઝરત શમ્સે જણાવ્યું કે "મારા મુરીદોની વાત જવા દો, હું પોતે પણ તેજ પંક્તિનો છું." ત્યાર પછી હસીને કહ્યું:— જો તેઓ નમાઝ પડે, રોઝા રાખે શરીઅતના સઘળા અહેકામો બજાવી લાવે તો તે વડે તેઓની મુક્તિ થઇ જાય તો પછી મુરશીદની જરૂરત શી રહી? પરંતુ મુરીદોએ મારી દામન એટલા માટે પકડી છે કે તેઓ પ્રત્યેક સંજોગો દરમ્યાન અમનોઅમાનમાં રહી શકે અને હું તેઓની દસ્તગીરી કરું. જો તેઓ પોતાના તરીકા પ્રમાણે સેવા બજાવી લાવશે તો તેઓ પોતાનું હિત સાધી શકશે; સાથેસાથે મને પણ ઘણો આનંદ થશે."

રૂમ તરફ પ્રયાણ.

સિપેહસાલાર નામના જીવનચરિત્રકારના નિર્દેશ અનુસાર હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીએ વ્યવહારિક તેમજ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીલીધા પછી નિવૃત્ત થઇને પર્યટન કરવાનું આરંભ્યું હતું. તેઓ સામાન્ય દરવીશો કે ફકીરોની માફક ભિક્ષાવૃતિથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા નહોતા, પરંતુ સૌદાગર પેઠે નગરો નગર ફર્યા કરતા હતા. તેઓ ધર્મશાળાઓમાં ઉતારો રાખતા હતા અને રાત્રે ઘણો ખરો સમય પોતાના ખંડમાં ધ્યાનમગ્ન રહેતા હતા. એક સમયે તેમણે જગતનિયંતા પાસે પ્રાર્થના કરી કે: "હે ખુદા એવો કોઇ ખાસ માનવી મને મળી જાય કે જે પરમાર્થ માર્ગનો અભિલાષી હોય અને સોહબતનો વિચાર રાખતો હોય" સત્વર અદ્રશ્ય જગતમાંથી સૂચન થયું કે "રૂમ જાઓ." એજ વેળા હઝરત શમ્સે રૂમ ભણી પ્રયાણ કર્યું. તેઓ કૌનિયા નગરમાં પહોંચ્યા અને બિરંજફરોશીઓની સરાઇમાં ઉતારો રાખ્યો.

મૌલાના જંલાલુદ્દીન રૂમી સાથે મુલાકાત.

મૌલાના જલાલુદીન રૂમી સંજોગોવસાત કૌનિયા નગરમાં આવી ચઢયા. હઝરત શમ્સ ઓટલા પર બેઠા હતા અને તેમના આસપાસ એ અજાણ્યા પુરુષને જોવાની જીજ્ઞાસામા લોકોનું ટોળું એકઠું થયેલું હતુ. આ ભીડ જોઇને મૌલાનાં જલાલુદીન પણ હઝરત શમ્સ ભણી આવ્યા જુએ છે તો એક કાંતિવાન પુરુષ બેપરવાહીં સાથે બેઠો છે, તેનો નૂરાની ચહેરો જોઇ પોતે દમિશ્કમાં જોયેલો દિવ્ય પુરુષ યાદ આવ્યો. તેમના મુખનું મળતાપણું જોઇ આશ્ચર્ય પામ્યા, પરંતુ પોષાક જુદા પ્રકારનો હોવાથી આ એજ દિવ્ય પુરુષ હશે કે કેમ એની વિમાસણમાં પડી ગયા એટલામાં તો હઝરત શમ્સે મૌલાના તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી, બંનેની આંખો મળી, હઝરત શમ્સનું આત્મિક ઓજસ મૌલાનાની આંખ વડે અંતરમાં ઉતરી ગયું. કેટલીકવાર બંનેની આંખો ગુપ્તજ્ઞાનની વાતો અરસપરસ કરતી રહી, "આંખોની ભાષા" બંધ કરતા હઝરત શમ્સ મૌલાનાને મહાન સુફી બાયઝીદ બુસ્તામી વિષે કેટલાક માર્મિક અને કસોટીરૂપ પ્રશ્નો પૂછયા જેના યોગ્ય જવાબો મળતાં હર્ષનાં ઉમળકાથી હઝરત શમ્સ મૌલાનાને ભેટયા.

મહાન સૂફી મૌલાના જલાલુદીન રૂમી.

વિશ્વવિખ્યાત "મસનવી" નામક ગૂઢ, આધ્યાત્મવાદ અને ભકિતરસભર્યા બૃહદ કાવ્ય ગ્રંથના રચનાર મહાન સૂફી સંત મૌલાના જલાલુદીન રૂમી સાથે હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીના જીવનનો કેટલોક ભાગ જોડાયેલો હોવાથી તેમનું ટૂંક વૃતાંત અત્રે આપવું ઠીક થઇ પડશે.

તેમનું મૂળ નામ મુહમ્મદ, લકબ જલાલુદીન, ઉપનામ "રૂમી" હતું. તેમના પિતા બહાઉદીન બલ્ખ શહેરના મૂળ વતની હતા. હિજરી સન ૬૦૪માં રબીઉલ અવ્વલ માસની ૬ઠી તારીખે મૌલાના રૂમીનો જન્મ બલ્ખ નગરમાં થયો હતો. મૌલાના રૂમીના વડવા હુસેન બીન એહમદ એક જાણીતા સૂફી હતા. મૌલાનાના પિતા બહાઉદીનના લગ્ન ખુરાસાનના રાજ્યકર્તા જલાલુદીન મુહમ્મદ ખારિઝમશાહની પુત્રી વેરે થયા હતા. એમનો સિલસિલો જાણીતા સૂફી ઇબ્રાહીમ અદહમથી મળે છે. સુલતાન ઇબ્રાહીમ અદહમ બલ્ખના બાદશાહ હતા. પાછળથી તેમણે સૂફી પંથ ધારણ કરી રાજપાટ તજી વૈરાગી તરીકેનું જીવન ગાળવા માડયું હતું.(૧)

મૌલાના જલાલુદીન રૂમીની વય વીશ વર્ષની થતાં તેમના લગ્ન હિજરી સન ૬૨૩મા સમરકંદવાળા લાલા શરફુદીનની પુત્રી ગૌહરખાતુન વેરે લારન્દા શહેરમાં કરવામા આવ્યા હતા. કેટલાક એમનું નામ જોહર ખાતુન પણ કહે છે તેમના પેટે બે ફરઝંદો એક અલાંઉદીન અને બીજા સુલતાન વલદનો જન્મ થયો હતો. ગૌહર ખાતુન યુવાવસ્થામાં મરણ પામતાં મૌલાનાના બીજા લગ્ન "કિરા ખાતુન" વેરે થયા. તેમના પેટે એક પુત્રી તથા એક પુત્ર થયા હતા.

શેખ અત્તારનું ભવિષ્ય કથન.

મૌલાના જલાલુદીન રૂમીના પિતા પ્રત્યે સુલતાન મુહમ્મદ ખારિઝમશાહ ઘણો ભકિતભાવ ધરાવતો હતો. તેઓ મૌલાના ઇમામ ખુદ જલાલુદીન હસન અ. ના સમકાલિન હતા અલ્લામા ફખ્રુદીન રાઝીથી તેમને મતભેદ થતાં તેઓ ખારઝમ છોડી નિશાપૂર ગયા હતા

જાણીતા સૂફી શેખફરીદુદ્દીન અત્તાર જોડે તેમની મુલાકાત થઇ. આ વેળા બાળ જલાલુદ્દીનની વય માત્ર ૭ વર્ષની હતી. શેખ અત્તારે તેમનુ જળકતું ભવ્ય લલાટ અને બુધ્ધિપ્રભા નિહાળી સ્વરચિત 'અસરાર નામા-રહસ્ય ગ્રંથ" નામક પુસ્તક તેમને ભેટ આપ્યું હતું અને એવું ભવિષ્ય આપ્યુ હતું કે: "આપના પુત્ર આધ્યાત્મિક શિખરની ઊંચામા ઊંચી ટોચે પહોંચશે, આ કાબિલ રત્નની ઉપેક્ષા ન કરજો, તેને પૂરેપૂરી કેળવણી આપજો."

હિજરી સન ૬૧૯ મા નિશાપૂર ખાતે મૌલાના રૂમી અને તેમના પિતા આવ્યા હતા. અત્રેના રાજ્ય કર્તા મૌલાના જલાલુદ્દીનના માતામહ થતા હોવાથી પિતા પુત્રને ઘણો આવકાર આપ્યો. આ બાદશાહે હઝરત ઇમામ શાહ અલાઉદ્દીન મુહમ્મદ અ.ના રાજ્યકાળમા પાંચ ઇસમાઇલીઓને જીવતા બાળી મૂકયા હતા. ઇસમાઇલીઓ એ સબબે આ બાદશાહથી નારાજ હતા. મૌલાના જલાલુદ્દીન રૂમી અત્રે આઠ વર્ષ પર્યંત રહયા. જ્યાં તાતારીઓના હાથે બાદશાહ માર્યો ગયો હતો તાતારીઓની આ ત્રીજી જીત હતી. ત્યારપછી પિતા પુત્ર બન્ને કોનિયા જઇ વસ્યા. કોનિયાનો બાદશાહ આ વખતે ઇઝઝુદીન કેકોબાદ સલજુકી હતો. તાતારી સેનાપતિ બેકુએ કોનિયા પર આક્રમણ કરતા તે નાસી છૂટયો અને કોનિયાની પ્રજાએ તાતારી સત્તા સ્વીકારી ત્યારબાદ તાતારી સરદાર બેકુએ ઇસ્લામ ધર્મ અંગિકાર કર્યો.

મૌલાના જલાલુદ્દીન કોનિયા ખાતે ખ્યાતિ પામતા ગયા. સૈયદ બુરહાનુદ્દીન તિરમઝીના સમાગમમા આવી ઘણી વિદ્યાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું અને તેઓ સામાન્ય રીતે પ્રચાર પામેલા સૂફીઓની હરોળમા આવી ગયા. એ સમયના લોકો, રાજ્યકર્તાઓ અને વિદ્વાનો એમનું સન્માન કરતા અને મુલાકાતે પણ આવવા જવા લાગ્યા હતા. હિજરી સન ૬૨૮મા તેમના પિતા મરણ પામતા મૌલાના જલાલુદ્દીન તેમની પદવિએ આવ્યા. અફલાકી લખે છે કે મૌલાના જલાલુદ્દીન રૂમી સૈયદ બુરહાનુદ્દીનની પહેલા પણ હલબ અને શામની મુલાકાતો લઇ ત્યા ખાતે પણ કેટલીક વિદ્યાઓ શીખ્યા હતા.

મૌલાના રૂમીનો જીવન પલટો

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી સાથેના મૌલાના રૂમીના 'પ્રથમ મિલન' વિષે કેટલીક જુદી જુદી વાતો પ્રચલિત છે. સારાંશ 'પ્રથમ મિલન' પછી એમનો પરિચય પ્રતિદિન વધતો ગયો એટલે સુધી કે હઝરત શમ્સ અને મૌલાના રૂમી બન્નેએ, શેખ સલાહુદ્દીન ઝરકોબના ઓરડામા ૭ માસ એકાંતવાસમા ગાળ્યા, જ્યા શેખ સલાહુદ્દીન સિવાય એમને મળવા કોઇપણ જઇ શકતું નહિ. આ ૭ માસના સહવાસના પરિણામે મૌલાનાનો જીવન પલટો થઇ ગયો. ફિકાહ અને દીની મસઅલાઓના પુસ્તકો પરથી તેમનું મન ઊઠી ગયું, તે એટલે સુધી કે શિષ્યોને શિક્ષણ આપવાનું, વાયેઝો નસિહત કરવાનું છોડી દઇ હઝરત શમ્સ સાથે એકાંત સ્થળોએ વસવાટ કરવા લાગ્યા અને હઝરત શમ્સના સહવાસમા રહી અન્ન પાણીની પરવા કર્યા વિના દિવસોના દિવસો આધ્યાત્મ:જ્ઞાનના ઊંડા અને ગુપ્ત રહસ્યોનો અભ્યાસ કરવામા મશગુલ રહેવા લાગ્યા.

મૌલાના રૂમીના આવી જાતના જીવનપલટાનો ખરો મર્મ ન સમજી શકનારા તેમના શિષ્યોમા એક જાતની ગેરસમજ ફેલાવા પામી, પરિણામે કેટલાક ઈર્ષાળુઓએ એમની આવા

સ્થિતિનો ગેરલાભ લઇ એવી વાતો ફેલાવા માંડી કે એક વિચિત્ર દીવાના જેવા શખ્સે મૌલાના રૂમી પર એવું જાદુ કર્યું છે કે તેઓ પોતાની બધી સુધબુધ ભૂલી ગયા છે, એટલુંજ નહિ પણ દીની અહેકામોની તેમને પરવા રહી નથી.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીની કૌનિયાથી વિદાય

દિવસે દિવસે લોકોમા આ રીતનો પ્રચાર વધતો ગયો. અજ્ઞાન જનસમૂહ આંતરિક રહસ્યની વાતો સમજી શકે તેમ નહિ હોવાથી, તેમજ ઉશ્કેરણી વધીને હદથી બહાર જવાના સંજોગો ઉપસ્થિત થવાના ચિન્હો જણાવવાથી, હઝરત શમ્સ, મૌલાના રૂમીની જાણ વગર અને ખાનગી રીતે એકાએક કોનિયા છોડી, દમિશ્ક તરફ રવાના થઇ ગયા.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીની આમ અચાનક વિદાયથી મૌલાનાના દિલને ઘણોજ આઘાત પહોંચ્યો હતો. એટલે સુધી કે તેમના વિયોગની અસરથી મૌલાના રૂમની સ્થિતિ હતી તેથી વધુ વધુ વિચિત્ર બની ગઇ, પરિણામે તેમને સર્વથી સંબંધ તોડી એકાંતવાસ ધારણ કરી લીધો અને પોતાનો સમય અત્યંત શોકમા ગુજારવા લાગ્યા. કહેવાય છે કે આ બે વર્ષમા અસહ્ય વિયોગાવસ્થાના સમય દરમ્યાન મૌલાનાએ ઘણાજ દર્દભર્યા અને અસર કરનારા શએરો–કાવ્યોનું સર્જન કર્યું હતું. (૧)

હઝરત શમ્સ પાછા કૌનિયામા

થોડા દિવસે પછી મૌલાનાના ફરઝંદ સુલતાન વલદ હઝરત શમ્સને સમજાવી ઘણા માનથી કોનિયા ખાતે તેડી લાવ્યા. મૌલાના જલાલુદીન ફરી પોતાના મુરશિદની સેવામા તલ્લીન રહેવા લાગ્યા. તેઓ ફરી કોનિયા છોડી જતા ન રહે તે માટે કીમિયાખાતુન નામની પોતાને ત્યા પોષણ પામેલી બાળા સાથે તેમના લગ્ન કરી આપ્યા અને પોતાની જોડમા રહેવા માટે જગ્યા પણ કરી આપી.

એક દિવસે હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીથી કીમિયા ખાતુન નારાજ થઇ ઘરમાથી જતી રહી. મૌલાના જલાલુદીનને તેની ખબર પડતા તેમને ખેદ થયો અને કેટલીક બાનુઓને બોલાવી કીમિયાખાતુનને તેડી લાવવા મોકલી, પરંતુ તેઓ પાછા ફરતા હઝરત શમ્સના ઓરડા પાસેથી મૌલાના રૂમનું જવાનું થતા તેઓના કાને મૌલાના શમ્સ સાથે કીમિયા ખાતુન વાતો કરતા હોય તેવો અવાજ આવ્યો, એટલે તેઓ ત્યાજ થાભી ગયા. હઝરત શમ્સની દ્રષ્ટિ મૌલાના જલાલુદીન ઉપર પડતા તેમને પોતાના ઘરમા બોલાવ્યા. ઘરમા હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીને એકલા જોતા તેમણે પૂછ્યું :–"કીમિયાખાતુન ક્યા છે ?" તેમણે જવાબ આપ્યો કે, "તે તો રીસાઇને ચાલી ગઇ છે." મૌલાના જલાલુદીન આશ્ચર્યથી પૂછ્યું :–"હમણા તો તમે કીમિયા ખાતુન સાથે વાતો કરતા હતા. કૃપા કરી એમા શું 'રાઝ' છે, તેનો ખુલાસો કરશો." (૨) જવાબમા હઝરત શમ્સ તબ્રીઝીએ

---

૧. દૌલતશાહ અને કેટલાક અન્ય ઇતિહાસકારો, હઝરત શમ્સની યાદગીરી તરીકે "દીવાને શમ્સ તબ્રીઝી" ની રચના મૌલાનાએ આ મુદત દરમ્યાન કરી હોવાનું માને છે, જ્યારે કેટલાક તેનો મોટો ભાગ પાછળથી રચાયો હોવાનું માને છે.

૨. અફલાકી કૃત "મનાકિબુલ આરિફીન"

કહ્યું કે, "અલાહતાલા મારાથી એટલી હદે રાજી છે કે જે સ્વરૂપમા હું તેને જોવાની ઇચ્છા કરૂં છું તેજ સ્વરૂપમા તે પોતાનો 'જલાલ' મને દેખાડે છે."

આ વાતચીત પુર્ણ થઇ રહયા પછી કીમિયાખાતુન ઘરમા પાછા ફર્યા. હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી ૪૦ દિવસ રહીને હિજરી સન ૬૪૪ના શાબાન માસમા હિજરત કરી હંમેશ માટે કોનિયા છોડી ગયા. 1246

કોનિયામા પુનઃ ઉશ્કેરણી—વફાત

જ્યારે સિપેહસાલારના જણાવ્યા પ્રમાણે, હ.શમ્સ તબ્રીઝી અને મૌલાના રૂમી વચ્ચેની મુલાકાતો અમુક સમય સુધી ઘણીજ ઉત્સાહ અને આનંદ સહિત ચાલુ રહ્યા બાદ, ઇર્ષાળુઓએ પુનઃ ઉશ્કેરણી અને ચર્ચાઓ શરૂ કરી. આ વખતે ચર્ચાખોરોનો આગેવાન ખુદ મૌલાના રૂમીનો બીજો પુત્ર અલાઉદ્દીન હતો. આથી હઝરત શમ્સને ઘણુ જ દુઃખ થયું. છેવટે તેઓ કોનિયા નગરનો હમેશ માટે ત્યાગ કરી જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને એક દિવસે એકાએક તેઓ અલોપ થઇ ગયા અને તલાશ કરતાં તેમનો કયાંય પત્તો લાગ્યો નહિ. કેટલાક વૃતાંતકારો જણાવે છે કે મૌલાના રૂમીના કોઇ શિષ્યે ઇર્ષાના આવેશમાં આવી જઇ તેમને શહીદ કર્યા છે. જ્યારે સિપેહસાલાર કે જે ૪૦ વર્ષ મૌલાનાની ખિજમતમાં રહયા હતા તેણે ફકત એટલુંજ લખ્યું છે કે, હઝરત શમ્સ નારાજ થઇને કયાંક ચાલ્યા ગયા હતા અને ત્યારબાદ તેમના વિષે કોઇ માહિતી ન મળી,

મુરશિદનો વિયોગ.

આ ઘટનાને અંગે મૌલાના રૂમીના હૃદયને ઊંડો આઘાત લાગ્યો હતો અને હઝરત શમ્સના વિયોગની અસહ્ય વેદનાથી તેમનું જીગર ચીરાઇ જતું હતું તેઓ હમેશાં પોતાના મુરશીદ સાથેની પ્રેમાળ મુલાકાતોના દિવ્ય પ્રસંગોનું સ્મરણ કર્યા કરતા હતા તથા હમેશાં ઇબાદત અને પરહેઝગારીની અવસ્થામાં રહેતા. બિછાનું અને ઓશીકાનો તો ઉપયોગ બિલકુલ નહોતા કરતા, નિંદ્રા લેવા માટે તેઓ શરીર ઢાળીને સૂતા પણ નહિ, પરંતુ બેઠે બેઠે ઊંઘ લઇ લેતા, જ્યારે માલિકની આરાધનાનો સમય થતો ત્યારે ગમે તે હાલતમા. હોય તો પણ તરતજ બંદગીમાં લીન થઇ જતા અને તે વખતે તેમના ચહેરાનો રંગ પણ બદલી જતો. તેઓ ઇબાદતમાં અત્યંત તલ્લીન થઇ જતા હતા. કેટલીક વેળા આખી રાત સવારો સવાર સુધી ઇબાદતમાં મશગુલ રહેતા હતા.

હઝરત શમ્સ તબ્રીઝી પછી શેખ સલાહુદ્દીન ઝરકોબ, મૌલાના રૂમીના, બ્રહ્મજ્ઞાનની જવાળાઓ તેમજ વિયોગથી બળતા હૃદયની શાંતિરૂપ હતા. શેખ સલાહુદ્દીન પણ એક આધ્યાત્માવાદી હતા જરીના તાર બનાવવાનો ધંધો કરતા હતા. ઇતિહાસવેત્તાઓએ તેમના સાથેનો મૌલાના રૂમીનો સંબંધ દશ વર્ષનો લખ્યો છે. (૧૦)

અહદ કાવ્યગ્રંથ મસનવીની રચના.

શેખ સલાહુદ્દીન ઝરકોબના અવસાન પછી મૌલાનાને હિસામુદ્દીન ચિલ્પી નામના એક શિષ્ય મળી આવ્યા, જેઓ તેમને આશ્વાસન આપવા તેમની ખિદમતમાં પડયા રહેતા' મૌલાના

રૂમી તેમના પ્રત્યે અસિમ પ્રેમભાવ ધરાવતા હતા. જગવિખ્યાત "મસનવી"ની રચના માટેના મુખ્ય પ્રેરક પણ હિસામુદીન ચિલ્પીને માનવામા આવે છે. સુફીઝમના ઊંડા અન્વેષણનો પોતે જેવો લાભ લીધો હતો. તેવો લાભ જગતના માનવીઓને મળે એવી શુભ નિષ્ઠાથી એક દિવસે ચિલ્પીએ મૌલાના પાસે અરજ ગુજારી કે "શેખ અતારનાં પુસ્તક "મન્તકુતૈયર" (પંછી નામા)ની તર્ઝ પર બ્રહ્મજ્ઞાનને લગતી "મસનવી" લખવામાં આવે તો સારું." મૌલાનાએ કહ્યું: "મને પણ રાત્રે એજ વિચાર આવ્યો હતો અને એજ વેળા થોડાક પદો "બિશ્નવ અય....થા પર સુખુન કોતાહ બાયદ, વસ્સલામ" સુધી રચાઇ પણ ગયા છે. મસનવીની રચનામાં હિસામુદીને સારો ભાગ લીધો હતો. તેથી મસનવીમાં ઘણે ઠેકાણે હિસામુદીનનાં નામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

રૂમીનો મુરશીદ પ્રેમ.

હઝરત શમ્સ તબ્રેઝીનો સંબંધ હંમેશ માટે બંધ થયા પછી મૌલાના જલાલુદીન રૂમીને તેમની જુદાઇથી ઘણું લાગતું હતું. તેઓ પોતાના મુરશીદને ઘણું ચાહતા હતા તેઓ મુરશીદની મહત્વતા વિષે લખે છે કે:—

"તે બાદશાહે મજબુતીથી દરવાજા બાંધ રાખ્યા હતા, તે આજે દરવાજા ઉપર આદમનો પોષાક પહેરીને (અર્થાત મનુષ્ય સ્વરૂપમા) આવ્યો છે. તું જાણી લે કે મુરશીદ સર્વાંશે હકની સિફત છે, પછી ભલે મનુષ્ય સ્વરૂપમાં દેખાતો હોય"

',એટલે સફાના જીસ્મના સૂર્ય તે ઝાહિર ઇમામ અને ખુદાના દોસ્ત તે હ. ઇમામ કે જેની સાથે આ દુનિયા, ઝમાંના, ઝમીન અને આસમાન કાયમ છે. તેની ઝાત પૂજનીય છે અને મરતબાવાળી છે. એ ઇમામ પવિત્ર છે, શિર્ક, કુફ્ર, કે દંભથી પર તેમનો નિવાસ વહેદાનિયતની સૃષ્ટિમાં છે અને આ જે કાંઇ (જગત) છે, તેથી તે નિર્લેપ છે."

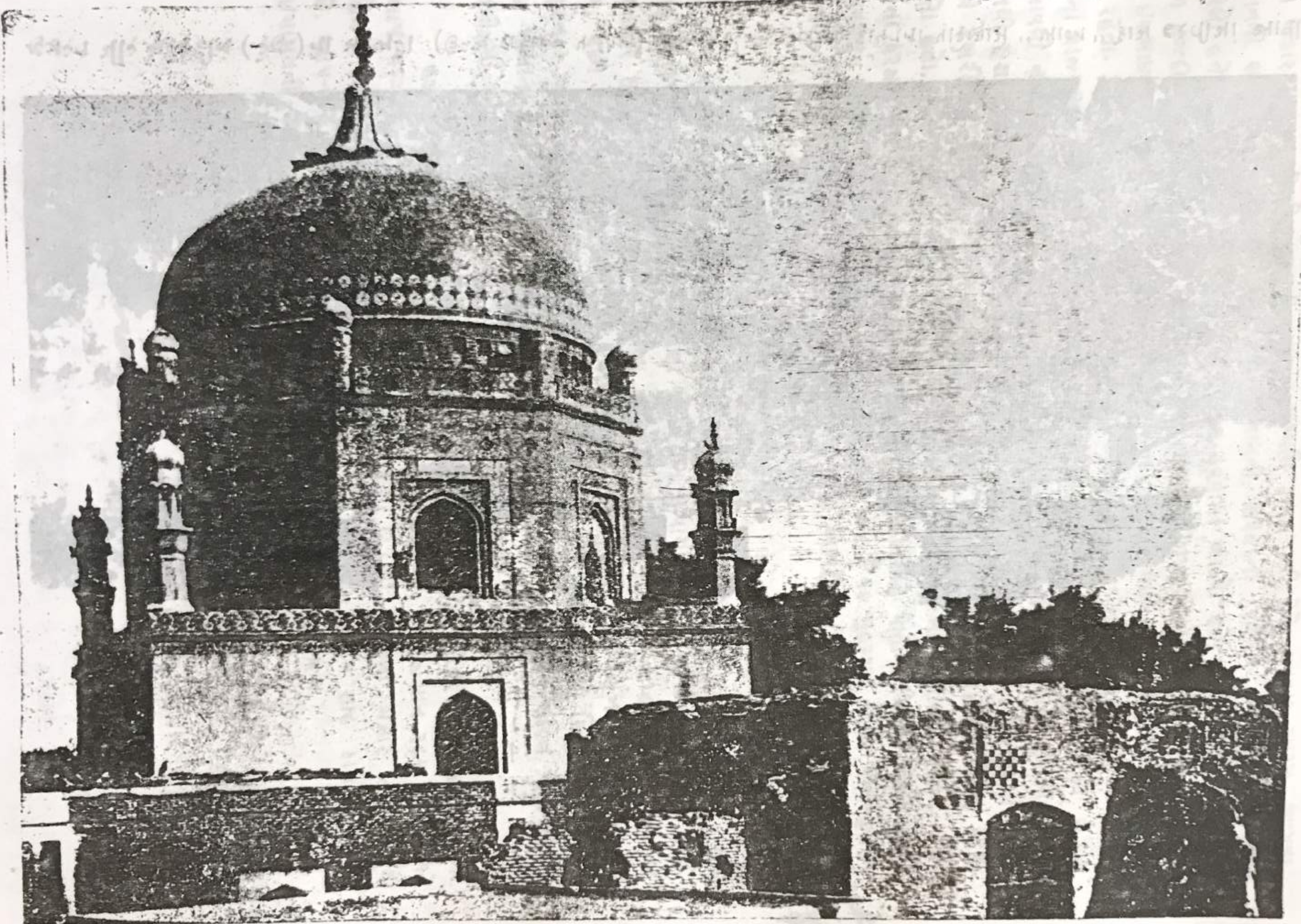
ઇરાનમા આવેલા આઝરબાયઝાનમાં એ સમયે ઇમામતની મસનદ ઉપર હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ ઇબ્ને હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. બિરાજમાન હતા.

1273
મૌલાના જલાલુદીન રૂમીની વફાત કૌનિયા મધ્યે હિજરી સન ૬૭૨ના જમાદીઉસ્સાનીની તા. ૫મીએ મુરશીદનાં વિયોગમાં થઇ હતી. એમની મઝાર કૌનિયામાં છે.

હ. મોમિનશાહ અને નિઝારી દઅવત.

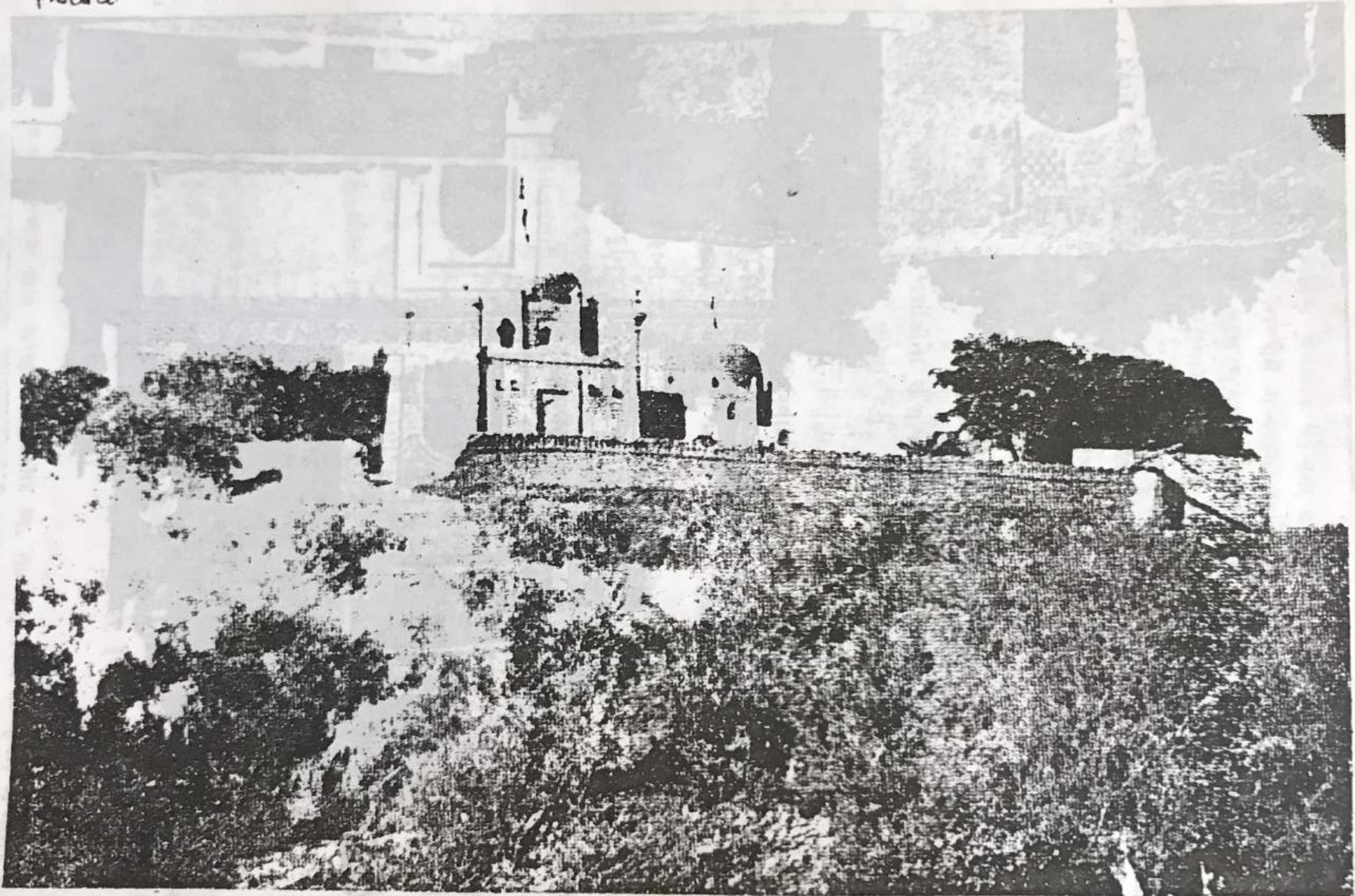
હઝરત ઇમામ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. આઝરબાયજાનમાં વસવાટ કરી રહ્યા પછી ક્રમે ક્રમે નિઝારિયા પંથનાં પ્રચારનું કાર્ય હાથ ધરી આપના કુટુંબીઓ અને ઇસમાઇલી દાઇઓને જુદા જુદા શહેરોમાં ઉપદેશ કરવા મોકલ્યા હતા. તેઓ ઘણીજ સાવધાનીથી પ્રચારકાર્ય કરતા હતા, તેમના પ્રયાસોથી ફરી ઇસમાઇલી મઝહબની રોશની ચોતરફ ફેલાવા લાગી અને હ. ઇમામના અનુયાયીઓની સંખ્યામાં વધારો થવા લાગ્યો.

હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. ના ત્રણ ફરજંદો હતા, જેમાનો એક હઝરત ઇમામ કાસમશાહ અ. જેઓ પોતાના પિતાની વફાત પછી ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજીત થયા હતા, જયારે બીજા ફરજંદો મૌલાના મોમિનશાહ અને હ. કિયાશાહ જેઓ ઇસમાઇલી દઅવત

પીર શમસુદીન (રેહ) નો રોઝો (મુલતાન–પંજાબ)

Photo should be clear one

હઝરત પીર સદરૂદ્દીન (રેહ.)નો મકબરો (ઉચ્ચ શરીફ - પંજાબ) જેમની હિમ્મતભરી હિદાયતના પરિણામે "ખોજા" કોમ હસ્તીમાં આવી

ફરવા બહાર પડયા અને પીરશુસરની દાવઅત પધ્ધતિ કાયમ કરી તેને વ્યવહારૂ સ્વરૂપ આપવા ગીલાનની સરહદ ભણી તેઓએ પ્રયાણ કર્યું. ગીલાનની સરહદની પેલેપાર આલમુતનો કિલ્લો આવેલો હતો, જેનો તાતારી હલાકુના હાથે વિનાશ કરવામાં આવ્યો હતો. હ. મોમિનશાહે એ સ્થળ નજદીક આવેલા 'માબાનક' નામના ગામમાં પોતાનું રહેઠાણ રાખ્યું, ત્યાંથી અતરાફના ગામમાં ઇસમાઇલી દાઇઓને રવાના કરવામાં આવતા હતા. હઝરત મોમિનશાહ પોતે દરવીશી પોષાકમા રહેતા. પાછળથી હ. મોમિનશાહની અવલાદ 'સાદાતે ખોનદિયા' તરીકે મશહુર થઇ હતી. અતરાફના રાજ્યકર્તા શાહશાહે અને મુલતાનમાં તેમનો માન મરતબો વધવા પામ્યો હતો. એમના પ્રભાવથી નામચીન જમીનદારો પણ ઇસમાઇલી મઝહબનો અંગિકાર કરીને પવિત્ર ઇમામની બય-અતથી મુશર્રફ થતા હતા, છતાં પણ ઇસમાઇલીઓ વિરુધ્ધની દુશ્મની મોટા વિસ્તારમાં ઇર્ષાના લીધે પ્રસરી રહી હતી તેને અંગે હઝરત મોમિનશાહને અનેક જગ્યાએ 'તકીયો' ગ્રહણ કરવો પડતો હતો. જોકે વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ ઇસમાઇલી હતા. હઝરત મોમિનશાહની વફાત પછી તેમના ફરઝંદ મોમિનશાહ (બીજા) અને તેમના પુત્ર રઝિયુદ્દીનશાહે પોતાના પિતાને પગલે ચાલીને દઅવતનું કામ ચાલુ રાખ્યું અને ત્યાર પછી તેમના વંશજ સૈયદ મુહમ્મદ તાહિર અલી-દુરીના-ને નામે વિખ્યાતી પામ્યા. જેમનો અહેવાલ આગળ જતાં આવશે.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદ્દીન અ. ને 'ગુલઝારે શમ્સ'ની કૃતિમાં મખદુમશાહને નામે પણ ઓળખવામાં આવ્યા છે. આપ ઘણા સૌંદર્યવાન હોવાથી આપને 'શમ્સ' પણ કહેતા હતા. 'આસારે મુહમ્મદી'માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ રૂકનુદ્દીન ખુરશાહ અ. પછી એક નાની પુસ્તિકામાં હ. ઇમામે આપનું નામ તથા ટુંક વર્ણન લખ્યાં છે. આ પુસ્તિકા બલુચીઓના બળવા વખતે 'જરકા'માં બચી ગઇ હતી. આ ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે કે, હ. મૌલાના ઇસામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. આપના કાકા શાહિનશાહ સહિત ખાનગી રીતે તબ્રીઝમાં રહેતા હતા અને ઝરકોબનું કામ કરતા હતા. (૪૫)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ શમ્સુદ્દીન મુહમ્મદ અ. હંમેશા આઝરબાયજાનમાં રહ્યા હતા. આપ ઘણા લાંબા સમય સુધી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન રહયા હતા અને હિજરી સન ૭૧૦માં આઝરબાયજાન ખાતે આપે જોમો સિફાર્યો. આપની મઝાર ત્યાં આવેલી છે. આપની દૈહિક વિદાય પછી આપના ફરજંદ હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજી ઇસમાઇલીઓના ઇમામ તરીકે રોશન થયા.

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ૦

- હ૦ કિયાશાહ
- હ૦ મોમિનશાહ
  - મોમિનશાહ
    - રફિયુદીન — એમના વંશજો 'સાદતે ઓલિયા' તરીકે મશહુર થયા.
      - શાહ તાહિર
        - મુહમ્મદશાહ — જેઓ રફિયુદીનથી છે, તેઓ એક મહાન સૂફી તરીકે મશહુર હતા અને ઈરાન તેમજ હિંદના રાજા પ્રજા બન્ને તેઓને માન આપતા હતા.
      - શરફખાતુન
    - દોલત સિફ્ત
- હ૦ ઈમામ શાહ કાસમશાહ — પીર શમ્સ સબ્ઝવારીને હિંદુસ્તાન ખાતે દાઈ તરીકે એવણ ઈમામે મોકલાવ્યા.
  - હ૦ ઈમામ શાહ ઈસ્લામશાહ — પીર સદરદીન અને પીર હસન કબીરદીનને એવણ ઈમામે પીરાતનની નવાજિશ કરી.
    - હ૦ ઈમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઈસ્લામશાહ — પીર તાજદીને એવણ ઈમામની દઅવત કરી.
      - હ૦ ઈ. શાહ મુસ્તનસિરબિલ્લાહ — પીર તાજદીનની યાદીમા "પંદીઆતે જવામરદી" લખી.
        - હ૦ ઈમામ શાહ અબ્દુસ્સલામ — "પંદીઆતે જવામરદી" પીર તરીકે એવણ ઈમામના સમયમા ચાલુ કરવામા આવી.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH KASSAM SHAH

(A. H. 710–771)

........O........

(૨૯)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ કાસમ શાહ અ૦

(હિજરી સન ૭૧૦-૭૭૧) / 1310 – 1370

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. હિજરી સન ૭૧૦ (1310) મા આપના પિતા હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. પછી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા હતા. આપ ઇસમાઇલી નિઝારીઓના ૨૯ મા ઇમામ છે. આપનો નિવાસ પણ ઇરાનના આઝરબાયજાન પ્રગણામા હતો. આપને "નર કાસમશાહ" તરીકે પણ ઓળખવામા આવ્યા છે.

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ ઇમામતની ગાદીએ આવ્યા એ સમયે આપના નાના ભાઇઓ હઝરત મોમિનશાહ તથા હઝરત કિયાશાહ ઇસમાઇલી મઝહબની દઅવતના કાર્યને અંગે મુસાફરીમા રોકાયલા હતા. તેઓ 'ગીલાન' પ્રગણાથી આઝરબાયજાન તરફ આવવા નીકળ્યા એ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ શાહ મૌલાના શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. એ જામા સિફાર્યો અને હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ ઇમામતની મસનદ પર જલ્વાગર થયા. હઝરત મોમિનશાહ અને હઝરત કિયાશાહને સંદેશો મળતા તેઓ તબ્રીઝ ભણી નહિ આવતા પાછી મુસાફરી શરૂ કરી અને જ્યા ઇસમાઇલી દાઇઓ દઅવતનું કાર્ય કરી રહયા હતા, ત્યા ત્યા તેમને હઝરત ઈમામ શાહ કાસમ-શાહના નામે દઅવત કરવા અને બયઅત લેવાની આજ્ઞાઓ પહોંચાડી. પીર સદરૂદીન સાહેબે હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. ને ઇરાકી એટલે ઇરાકે અજમના નિવાસી તરીકે પણ પોતાના કથનમા ઓળખાવેલ છે. વળી સૂફી શિયા તરીકે પણ નિર્દેસ કરવામા આવ્યો છે.

તાતારી બાદશાહ ઈસ્લામ ધર્મ અંગિકાર કરે છે.

આ સમયે ઇરાનમા તાતારી બાદશાહ મઝનખાન રાજ્ય કરતો હતો. તે મુસલમાન થયા પછી મુલ્લાઓના સમાગમમા આવ્યાથી ધર્મને બહાને ઇસમાઇલીઓ વિરૂધ્ધ તેને બહેકાવવામા આવતા આ નવ મુસ્લિમ બાદશાહ કેટલા ઇસમાઇલી કાર્યકર્તાઓને બારીક નજરથી નિહાળવા લાગ્યો અને તેમના કાર્યને અટકાવવાના ઇરાદાથી અમુક ઇસમાઇલી દાઇઓને કત્લ કરવા હથિયાર ઉપાડ્યા. આ પરિસ્થિતિ જોતા હઝરત ઇમામે દઅવતનું સ્વરૂપ બદલી તકિયાથી કામ કરવાની આજ્ઞા ફરમાવી.

હઝરત ઇમામના સમકાલીન તાતારી રાજ્યકર્તાઓની થોડી હકીકત અત્રે આપવાનું ઉપયોગી થઇ પડશે. નિઝારીઓનું રાજ્ય તાતારીઓના આક્રમણથી પડી ભાંગ્યા પછી તાતારી ખાકાન મનકુખાને ઇરાનનું રાજ્ય પોતાના ભાઇ હલાકુખાનને સોંપ્યું. હલાકુખાનનું મૂળ તાતારી નામ "ઇલખાન" હતું, જે ઉપરથી તેના વંશના રાજ્યકર્તાઓ 'ઇલખાની' બાદશાહો તરીકે ઓળખાયા. હિજરી સન ૬૬૩ ના મરઘા ખાતે હલાકુખાન મરણ પામ્યો.

હલાકુખાનના રાજવંશનો અંત

મિસરના સુલતાન અને અબુ સઇદ વચ્ચે અણબનાવ થતા સુલતાન નાસિરે મંગોલો વિરૂધ્ધ સીરિયાના ઇસમાઇલીઓની મદદ મેળવી. ઇસમાઇલી સીરિયનો અબુ સઇદના રાજ્યમા આવી પહોચતા પરિણામે અબુ સઇદે સુલતાન નાસિર સાથે સંધિ કરી પોતાના ખાનદાનની એક શાહઝાદી સાથે તેનાં લગ્ન કરી આપ્યા. હિજરી સન ૭૩૬માં બાદશાહ અબુ સઇદ મરણ પામ્યો. પ્રોફેસર બ્રાઉને 'ઇરાનના સાહિત્ય ઇતિહાસ'માં આ બનાવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.---

તાતારી હલાકુખાનના વંશનો એ છેલ્લો સત્તાધારી બાદશાહ હતો ત્યારપછી અબુ સઇદે પોતાના ગાદી વારસ તરીકે અરપાખાનને નિમ્યો હતો, પરંતુ તેને થોડા સમયમાંજ મારી નાખવામાં આવ્યો. તેની જગ્યાએ હસન બુઝુર્ગે આવીને નવો રાજવંશ સ્થાપ્યો. ત્યારપછી પૂર્વ વિભાગના તાતારી ખાકાનો એક પછી એક ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારતા ગયા હતા.

મુઝફ્ફરી વંશની સ્થાપના.

ઇરાનમાં મુઝફ્ફરી વંશના રાજ્યની સ્થાપના થતા તેમણે પોતાના પાટનગર તરીકે શિરાઝને પસંદ કર્યું. આ જમાનામાં મહાન સૂફી કવિ હાફિઝ શિરાઝી વિદ્યમાન હતા.

મુઝફ્ફરી વંશનો સ્થાપક મુબારિઝુદ્દીન હતો. તેણે અલ—મુઝફ્ફરનો લકબ ધારણ કરવાથી મુઝફ્ફરી વંશ તરીકે એ ખાનદાનના રાજ્યકર્તાઓ વિખ્યાત થયા હતા. મુબારિઝુદીનને ઇરાનમા ચાલતી અંધાધુંધી ઓછી કરીને તેને આબાદ બનાવવા ઘણું મંથન કર્યું અને આ હેતુ પૂર્ણ કરવા અર્થે તેને ઘણી નાની મોટી લડાઇઓ લડવી પડી હતી. તેના રાજ્યની સ્થાપના હિજરી સન ૭૪૨માં થઇ હતી. એણે રાજ્યનું પાટનગર તબ્રીઝ બનાવવાથી આઝરબાયજાનમાં જે રાજ્યાધિકારીઓની દોડધામ થઇ હતી. તે નરમ પડતાં ઇસમાઇલીઓને પણ સત્તામણીમાંથી કાંઇ રાહત મળી હતી. આવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. એ દઅવત કાર્ય પર વધુ લક્ષ આપીને ખુરાસાન, કિરમાન, તખેરસ્તાન, કોહિસ્તાન, આલમુત, રય, દેલમ. આઝરબાયજાન, ગીલાન, કેપ્ત (કહેક) વિગેરે સ્થળે ફરીથી ઇસમાઇલી દઅવત કાર્ય સજીવન કરીને સંભાળપૂર્વક કામ આગળ ધપાવવા માંડ્યું અને હિંદુસ્તાનમાં પણ દાઇઓ મોકલવાની ગોઠવણ હાથ ધરી.

મહાન ઇસમાઇલી કવિ નિઝારી.

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. ના વખતમાં જાણીતા ઇસમાઇલી કવિ નિઝારી થયા છે જેમનું વર્ણન અત્રે આપવું ઉપયોગી થઇ પડશે.

કવિવર નિઝારી કોહિસ્તાનીનો જન્મ હિજરી સન ૬૪૫માં ઇરાન દેશના કાઇન શહેરની દક્ષિણે આવેલા પૂર્વ ઇરાન મધેના બિર્જંદ નામના ગામમાં થયો હતો. એમનું પૂરું નામ નાયરૂદીન બિન જલાલુદીન છે. એ કવિએ હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. તથા હઝરત ઇમામ મૌલાના શાહ કાસમશાહ અ. ની ઘણી વફાદારીથી સેવા કરી છે. મિસરમાં ફાતિમી રાજ્યનું પતન થયા પછી ઇમામત માટે ઇસમાઇલીઓ વચ્ચે બે વિભાગો પડયા હતા, જેમાં હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના અનુયાયીઓવાળો વિભાગ મુખ્ય હતો. કવિવરે પોતાના કાવ્ય નામ સાથે આપનુ પવિત્ર નામ જોડી દઇને ધર્માભિમાન સચવતું કાવ્યનામ 'નિઝારી' રાખ્યું. કવિવર નિઝારી એક પ્રખર વિદ્વાન હતા અને ભૂતકાળમાં થઇ ગયેલા ઇસમાઇલી કવિમંડળમાં હકીમ નાસિર ખુસરૂ, ઇમામ કુલી, ખાકી ખુરાસાની અને ઇબ્ને હાનીની હરોળમાં કવિવર નિઝારીનું પણ સ્થાન આવે છે, આટલું છતાં ઇરાની કવિઓના જીવનચરિત્ર આલેખનારા અને ગ્રંથકારોએ ઇસ્વી સનની તેરમી સદીના અંતમાં કે ચૌદમી સદીના આરંભકાળમાં થઇ ગયેલા જાણીતા નરોની નામાવલીમાં કવિવર નિઝારીનો જવલ્લેજ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

કવિવર નિઝારીના જીવન વિષે રશિયન [illegible] મી. ઇવેનોવ જણાવે છે કે મંગોલોની ચઢાઇ પછી ઇરાની સંસ્કૃતિને પુનઃજીવન થવાના ચિન્હો દેખાવા લાગ્યા. જેને આગલા વિનાશકારી બનાવોએ છિન્નભિન્ન કરી નાખી હતી. આ સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ બનાવવા અર્થે એ સદીમાં આપણને પહેલુ યોગ્ય નામ મળી આવે છે, તે બિર્જંદવાસી કવિવર નિઝારી નયરૂદીન બિન જલાલુદીનનું છે. તેઓ એક અગ્રપદ ધરાવનારા કવિ હતા અને ઇસમાઇલી ધર્મના અનુયાયી હતા. આપણી પાસે તેની લગતી સ્પષ્ટ સાબિતિઓ છે. પોતાનાં સાચાં મઝહબનો ખુલ્લો સ્વીકાર તે વખતની પરિસ્થિતિને અંગે તેઓ માટે અશક્ય હતો આ સબબોસર તેમને ઘણી સાવચેતીભરી રીતે લખવું પડયું હતું. પરંતુ ઇસમાઇલી સિધ્ધાંતનુ જેમને થોડું ઘણુંએ જ્ઞાન હશે, તેઓને એમના કાવ્યમાંથી ઇસમાઇલી ધર્મના પુષ્કળ તત્વો મળી આવશે.

કવિવર નિઝારીની કૃતિઓ.

કવિવર નિઝારીના ઝમાનામાં ફારસી અરબી વિદ્યાકળાની સારી પ્રગતી થઇ હતી. અરબ તથા અજમીઓમાં સાહિત્યનો શોખ પણ સારી પેઠે વિકાસ પામ્યો હતો કવિવર નિઝારી સુસંસ્કારી અને સુશિક્ષિત હતા, કારણ કે તેમણે પોતાના ઝમાનાની વિદ્યાકળાનું સારી રીતે શિક્ષણ સંપાદન કર્યું હતું. તેમનું ચારિત્ર પણ ઉજ્જવળ હતું અને તેથી લોકો તેમને 'મુવહિદ' અને કેટલાકો 'આરિફ' તરીકે સમજતા હતા, પરંતુ ખરી રીતે તો તેઓ ઇસમાઇલી ફિરકાના એક ફિલસૂફ અને વિદ્વાન કવિ હતા. એમની કૃતિઓમા હકીકી ઇશ્કની મસ્તી, સુફી તત્વોના મિશ્રણ સહિત તરી આવે છે. તેઓ મઆરિફતી હતા. તેમની ગઝલોમાં 'મુજરિસમ મુરશીદ'ની મસ્તીમાં 'વાજિબુલ વુજુદ' ખુદાને માન્યો છે. અને તે અઝલી (અનાદી) અને અબદી (અનંત) એક વુજુદમાં કાયમ દાયમ હંમેશા જલ્વાગર છે અને તે ઝમાનોનો સાહેબ દરેક ઝમાનામાં જુદા જુદા પોષાક હોવા છતા એકજ હોય છે.

કવિવર નિઝારીની સઘળી કાવ્ય કૃતિઓના "કુલિયાત"માં સંપૂર્ણ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. 'કુલિયાત'નું આ સુંદર પુસ્તક રશિયાના પુરાણા પાટનગર પીટર્સબર્ગ (લેનીનગ્રાડ)ની ઇમ્પીરીઅલ પબ્લીક લાઇબ્રેરીમાં જાળવી રાખવામાં આવી છે. ઇ. બર્ટેલ્સ નામના રશીયન અભ્યાસી

ને પ્રોફેસર સેલેમનની સાહિત્ય સામગ્રીમાંથી કવિવર નિઝારીનુ 'દસ્તુરનામા' નામનું ફારસી ભાષા માં લખેલું વિસ્તૃત કાવ્ય પુસ્તક (મસનવી) અનુવાદ સહિત હાથ લાગ્યું છે. આ મસનવીમા ૫૭૭ બએત છે. (૧)

જાણીતા વિદ્વાન સ્ટીંગર "દસ્તુરનામા"ને સુંદર ભાષામાં લખાયેલું જણાવે છે. એમના કાવ્યશૈલી અને ભાષા તેજે ભરેલાં છે. એમણે સૂફીઓની પરિભાષામાં સામાન્ય અર્થોને એટલા બધા રહસ્યપૂર્ણ બનાવ્યા છે કે તેનાં ઊંડાણમાં ઉતરવાથી તેમનો મૂળ આશય સમજમાં આવી શકે છે.

કવિવર નિઝારીએ "દસ્તુરનામા" ઉપરાંત "અદબનામા", "સફરનામા," "અઝહરો મઝ. હર," રૂબાઇય્યાત અને કેટલાક અન્ય ગ્રંથો પણ લખેલા છે. એમનાં ગઝલોની મોટી 'દીવાન' જવલ્લેજ મળી આવતું એક ગ્રંથ છે. ઉપરાંત તેમની કેટલાક હસ્તલિખિત કૃતિઓની નકલો પણ મળી આવી છે. જેમાં ગઝલો અને કસીદાઓ છે. એમના કાવ્યોમાં સર્વથી વધુ રસભર્યો "આઝ. બાયજાન" ભણીના તેમની મુસાફરીનું વર્ણન આપતું "સફરનામુ–પ્રવાસ ગ્રંથ" છે. આલમુત ગઢ છોડ્યા પછી ઇસમાઇલી ઇમામોએ મઝહબનો પ્રચાર "કોકેસસ" અને 'આરમીનિયા'માં મોટે ભાગે કરેલો જણાય છે. એ બાબતને જાણીતાં ઇતિહાસકારો ટેકો આપે છે. કવિવરના 'સફરનામા' પરથી જણાય છે કે તેમણે બિર્જંદથી કોકેસસ અને આરમીનિયાની પણ મુસાફરી કરી હતી. આઝરબાયજાનમાં એ વખતે ઇસમાઇલી પવિત્ર ઇમામો વસવાટ કરી રહયા હતાં. એ ઝમાનાના ઇમામ હઝરત મૌલાના શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. નો ઉલ્લેખ ~~કરતાં કવિ નિઝારી લખે છે કે:~~

"આપશ્રી દીનના તાજ અને જગતના શહેનશાહ છે. જગત સમ્રાટની આંખોના તેજ હ. અલીના પુત્ર (શમ્સુદીન) મુહમ્મદ આત્મિકતાના પિતા અને અવિનાશી કિરતારના બાગના મીઠા મેવા છે.

જ્યારે આ હદ પર્યંત મારી નજર દોડાવી તો મારો ખીજનો ચાંદ વિશાળ પૂનમનો ચાંદ થયેલો દેખાયો. એકંદરે એ જરૂરિયાતને અંગે ખૈયામની માફક મારી હથેલીમાં મધુરી મદીરા લીધી.

મેં મદીરાગૃહ ભણી મોઢું ફેરવ્યું, ત્યારે મને "મુલાહદ"ના શેખનો ઇલકાબ આપવામા આવ્યો. હા, હું એવો શેખ છું, પણ સલામતીભર્યા અંતઃકરણવાળો છું, કોઇ ધર્મઢોંગી ઓ જેવો દ્વિમુખી નથી."

ઇસમાઇલી ઈમામ નિઝાર અ. નો નામ પરથી 'નિઝારી' તખલ્લુસ.

દોલતશાહ સમરકંદી "તઝકરતુશ્શોઅરા" નામના પોતાના પુસ્તકમાં લખે છે કે કવિ નિઝારી ઇસમાઇલી 'ખલીફાઓના અનુયાયીઓમાંથી હતા, તેને અંગેજ પોતાનું નામ બની ફાતિમી ખલીફ શાહ નિઝાર અ. ને અનુલક્ષીને "નિઝારી" તખલ્લુસ રાખ્યું હતું. તેમના કથનો પણ તેમના ઇસમાઇલી હોવાનાં સાક્ષી પુરે છે.

૧. જુઓ ડબલ્યુ ઇવેનોવ કૃત "એ ગાઇડ ટુ ઇસમાઇલી લિટરેચર" પૃ. ૧૦૫-૬.

પ્રોફેસર બ્રાઉન પોતાના "ઇરાની સાહિત્ય ઇતિહાસ"માં કવિવર 'નિઝારી' માટે લખતા જણાવે છે કે તેમની કૃતિમાંના કાવ્ય જોતાં નાસિર ખુસરૂ નામે વિખ્યાત થયેલા મહાન ઇસમાઇલી કવિની તુલનામાં તેમની બુધ્ધિમતા મળતી આવવાની મને ખાત્રી છે. એ કવિના જન્મ સ્થળ અને તખલ્લુસ (કાવ્યનામા પરથી તેઓ ઇસમાઇલી પંથના હતા. એવો માત્ર દાવો કરવામાં આવતો નહોતો પણ તેમનું જીવન ચરિત્ર લખનારા પુષ્કળ લોકોએ એ વિષે ઇશારો કરીને કહ્યું તે કે તેવણે પોતાના પૂર્વે થઇ ગયેલા હ. ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના નામ પરથી પોતાનું તખલ્લુસ 'નિઝારી' રાખ્યું હતું, અરાજકતા અને અ.ધાધુધીમાંથી રક્ષણ મેળવવા એ સમયે ઇસમાઇલીઓ માટે "કોહિસ્તાન" મજબૂત કિલ્લા સમાન હોવાથી કવિ નિઝારી ત્યાં નિવાસ કરી રહ્યા હતા

ઓરિયન્ટલ બાયોગ્રાફિક ડિકશનરીના કર્તા લખે છે કે કવિવર નિઝારીએ બહોળું દેશાટન કર્યું હતું. શિરાઝના મશહુર કવિ, ગુલીસ્તાન અને બોસ્તાનના કર્તા શેખ સાદી અને એવા અન્ય નામાંકિત કવિઓ એમનાં સમાગમમાં આવ્યા હતા.

કવિવર નિઝારી પોતાના જીવનના છેલ્લા તબકકામાં 'ઓરિયન્ટલ બાયોગ્રાફિકલ ડિક્ષનરી' ના કર્તાના દર્શાવવા મુજબ જગતથી નિવૃત થઇ ખેતીવાડી કરી, એકાંત જીવન ગુજારી, ઇમામે. ઝમાનની મસ્તીમાં ચકચુર રહેતા હતા. એમનું અવસાન હિજરી સન ૭૨૦નાં થયું હતું. કવિવર નિઝારીના મરણ સમયે ઇમામતની મસનદ પર હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. બિરાજમાન હતા.

ઇસમાઇલી દાઇ પીર શમ્સુદીન સબ્ઝવારી.

હિંદુસ્તાનમાં આવેલા ઇસમાઇલી દાઇ પીર શમ્સની વંશાવળી આ પ્રમાણે છે, હઝરત શમ્સુદીન બિન સલાહુદીન બિન સાલેહદીન બિન ઇસ્લામદીન બિન અબદુલ મોમિનન બિન ખાલિક. દીન બિન મોહિબદીબ બિન મહમુદશાહ બિન મહમ્મદશાહ બિન હાશમશાહ બિન અહમદ હાદી બિન મુસ્તનસિર-બિલ્લાહ બિન ગાલિબદિન બિન મુહમ્મદ મનસુર બિન સૈયદ ઇસમાઇલ સાની બિન મુહમ્મદ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ બિન સૈયદ નુરૂદીન મુહમ્મદ બિન હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ અ. બિન ઇમામ જાફિર સાદિક અ.આ પ્રમાણેની વંશાવળી "ગુલઝારે શમ્સ" નામની કૃતિમાં આપવામા આવી છે. પીર શમ્સના પિતા સૈયદ સલાહુદીન મુહમ્મદ નૂરબક્ષ હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. ના મુરીદ હતા. તેઓ પણ ઇસમાઇલી ધર્મના પ્રચારક હતા. પીર સૈયદ સલાહુદીન (રેહ.) એ, હઝરત ઇમામ શાહ અલા મુહમ્મદ અ. થી હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. સુધી પાંચ ઇમામની ખિદમત કરી હિજરી સન ૬૬૪મા વફાત પામ્યા હતા.

પીર શમ્સને પિરાતનની નવાજીશ.

હજરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. ના વંશથી ઉતરી આવેલા સૈયદ હાશમઅલી બિન સૈયદ અહેમદ હાદીની વફાત હિજરી સન ૪૦૪મા 'યમન' ખાતે થઇ હતી. સૈયદ હાશિમ યમનથી 'કાહેરા' (કેરો એટલે મિસર ગયા. તેમની માતાજીનું નામ ખયરન્નિસા હતું. જેઓ સૈયદ ઇમા.

ઇહિમના પુત્રી હતા. તેઓ 'આરિફ' અને 'કામિલ' હતા. એમની વંશ સંકલના હઝરત ઇમામ શાહ જાફર સાદિક અ. સુધી પહોંચે છે. એ સઘળા ઇસમાઇલીઓ એક બીજા સાથે જોડાયેલા હતાં. તેઓએ કાહેરાથી ઇરાન આવીને સબ્ઝવારમાં નિવાસ કર્યો હતો. 'શુબઝારે શમ્સ તબ્રીઝી' ની કૃતિ પરથી જણાય છે કે, સૈયદ હાશમઅલી કાહેરાથી હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ હાદી અ. સાથે આલમુતમાં આવ્યા હતા. એમના વંશમાંથી હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) ઉતરી આવેલા છે.

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. એ હઝરત પીર શમ્સને પોતાની હઝુરપુરનૂરમાં બોલાવી આપના વકીલ તરીકે નિમણુંક કરીને "પીર"નો લકબ અર્પણ કર્યો હતો અને ઇરાનની બહાર અન્ય દેશોમાં દઅવત કરવા હુકમ ફરમાવતાં તેઓ તૈયારી કરવા લાગ્યા. વિદાય ના દિને હ. ઇમામની દસ્તબોશી કરી ભલી આશિષો લઇ હઝરત પીર શમ્સે પ્રયાણ કર્યું અને 'સરકસ' ના માર્ગે પ્રથમ બદખ્શાન આવી પહોંચ્યા, જ્યાં ઝમાનાના ઇમામ હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહની મોટી સંખ્યામાં લોકોએ બયઅત કરીને ઇસમાઇલી ધર્મ અંગિકાર કર્યો.

પીર શમ્સ રેહ. ની દઅવત

ત્યારપછી બદખ્શાન" થી "તિબતે કુચક" ભણી રવાના થયા. ત્યા પણ થોડા દિવસ નિવાસ રાખી દઅવતનું કાર્ય કર્યું એ પ્રકારે ગિઝની, ચીનબ વિગેરે ગામોથી પસાર થઇ હિંદુ-કુશના માર્ગે પામીરની ખીણોનો વિકટ માર્ગ પાસ કરી હિંદ મધ્યે કાશ્મીરમા આવી પહોચ્યા. આ પ્રવાસ દરમ્યાન પણ હઝરત પીર શમ્સે દાઅવત કાર્ય ચાલુ રાખ્યું હતું. તેમને મુસાફરીમા કોઇવાર અનાજ મળતું, તો કોઇ વેળા લાંઘણો પણ કરવી પડતી. ઘણે સ્થળોએ પાણી ન મળવાથી બહુ શરીરકષ્ટ પણ ભોગવવું પડતું હતું. આ સઘળા દુઃખો સહન કરતા તેઓ પોતાની "મન્ઝિલે મકસુદ" પર આવી પહોંચ્યા અને ત્યા સ્થાયી નિવાસ કરી દાઅવત કાર્યની પધ્ધતિ અર્થે ચોકકસ ભાષાઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી હિંદીઓને ઉપદેશ કરવાનું કાર્ય આરંભ્યું.

પીર શમ્સ રેહ. ની ગરબીઓ

એક દિવસ હઝરત પીર શમ્સ રેહ. ફરતા ફરતા અનલ ગામમા આવી પહોંચ્યા, તે સમયે દશેરાનો તહેવાર હોઇ હિન્દુઓ એક સ્થળે ગરબા રાસ રમી રહયા હતા, તેઓની સાથે ભળીને હઝરત પીર શમ્સ પણ ગરબા મંડળમા ગરબીના રાગમા ગાવાનું શરૂ કર્યું. સઘળી મળી ૨૮ ગરબીઓ પીરે ગાઇ સંભળાવી, જેમા ઇસ્લામની ઇશાઅતની રૂહ ફુંકવામા આવી છે. આ ગરબી-ઓમા ઝમાનાના ઇમામ હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. ની દઅવત કરતાં તેઓ કહે છે :-

માનો કાસમશાહ નૂરને રે ગાફલો, અસલ ઇમામ કલ માહે,
તેની કૃપાથી અમે આવ્યા રે ગાફલો, અમે પીર શમ્સ સોહી.

ગરબી છે કાઇ જુદો દેવ.
ભવાની છે કયા રે લોલ ?

આ રીતે પીર શમ્સે અઠાવીસ ગરબીઓ દસ દિવસ પર્યંત ગાઇ. તે સમયે ત્યા જે પંડિતો હાજર હતા, તેઓ તે લખતા ગયા, અંતે ગરબીમા શામીલ થયેલા સંખ્યાબંધ લોકો આ રૂપ.

313

BLANK

હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.)ના મુરીદોમા દાખલ થયેલા કોણ હતા, એની કેટલીક વિગત "તવારીખે ફિરિશ્તા" પરથી જાણી શકાય છે. એ ઇતિહાસ ગ્રંથમા એવું લખવામા આવ્યું છે કે મુરીદ થયેલા સઘળા હિન્દુઓ હતા, જેમા પણ વિશેષ સંખ્યા ચકક લોકોની હતી. વળી લાહોરના અને સિંધના લુહાણાઓ પણ હતા. આ જમાનામા હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. બિન હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ. તરફથી "નુરબક્ષ" ટોળાના મુરીદોમાંથી પીર શમ્સ નામનો એક સખ્સ ઇરાક દેશમાથી કાશ્મીરમા આવ્યો તેણે ઘણા લોકોને પોતાના મુરીદ બનાવ્યા. આ લોકોમા "ચકક" ટોળાઓનો મોટો ભાગ હતો. તેઓએ સૂફી શિયા મઝહબ સ્વિકાર્યો હતો. પરંતુ તે વખતે કેટલાક લોકો પીર શમ્સ (રેહ.)ની હિદાયતની બારીકી સમજતા નહોતા, તેઓ તેમની વફાત પછી બેદીન થઇ ગયા હતા.

કાશ્મીરના ચકક જાતિની જાહોજલાલી અને શુરવિરતા

"તવારીખે ફિરસ્તા" પરથી જણાય છે કે હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.)ની દઅવતથી ઇસમાઇલી ધર્મનો અંગિકાર કરનારાઓનો મોટો ભાગ 'ચકક' જાતિનો હતો. મુસ્લિમ થયા પછી ચકક જાતિની શુરવીરતા અને જાહોજલાલી ઘણી વધવા પામી હતી. એટલુંજ નહિ પણ તેઓ કાશ્મીરના રાજ્યકર્તાઓ પણ થયા હતા, જેની નોંધ ઇતિહાસના પાનાઓ પર જળવાઇ રહેલી જોવામાં આવે છે.

હિજરી સન ૭૧૫થી ૯૯૫ સુધી [illegible] પર્યંત "ચકક" અને "માકરી" સરદારોએ કાશ્મીર-પંજાબમા રાજસત્તા ભોગવી હતી. જો કે અંદરોઅંદરના ઝઘડાઓથી તેઓ કમજોર થઇ પડયા હોવાથી હિજરી સન ૯૯૭માં તેઓની પડતી થઇ ચૂકી હતી. તેઓ શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલી પંથના હોવાથી દિલ્હીપતિ સુલતાનોને આ ઓછું ગમતું હતું; તેથી તેઓએ પોતાના મુફતીઓ અને મૌલવીઓને કાશ્મીરમા ચકક લોકોને પોતાનો ધર્મ બદલાવવા માટે ઉપદેશ કરવા મોકલ્યા હતા. કાશ્મીરના ૨૮મા બાદશાહ અલીશાહ ચકકના સમયમા અકબરશાહ તરફથી કેટલાક મુફતીઓ કાશ્મીર આવ્યા, તેઓને મઝહબી ભેદભાવને અંગે ફતેહશાહ ચકકે મિરઝા મુકતુમના ઉશ્કેરણીથી કતલ કર્યા. જેથી મિરઝા જ્યારે દિલ્હી ગયો ત્યારે અકબરશાહે તેને કત્લ કર્યાં અલીશાહ ચક મરણ પામતાં તેને દફન કરવાની બાબતમા અથડામણ થઇ જેમા અબદલ્લખાન ચક અને સૈયદ મુબારકનો પુત્ર જલાલખાન માર્યા ગયા. આ પછી યુસુફશાહે અલીશાહ ચકને ઇસમાઇલી પધ્ધતિ પ્રમાણે દફન કર્યો અને પોતે રાજગાદીએ બેઠો.

અકબરશાહે અંતે સૈયદ યુસુફખાન મશહદીનને મોટું લશ્કર આપી કાશ્મીર પર ચઢાઇ લઇ જવાનો હુકમ આપતા તેણે ચઢાઇ કરી, જેમા ચકક લોકોની હાર થઇ અને કાશ્મીરનો છેલ્લો ૨૯મો બાદશાહ યુસુફ શાહ ચકક ગિરફતાર થયો. કાશ્મીર કબ્જામા આવતા અકબરશાહે મિરઝા હઇદરને સુબા તરીકે કાશ્મીર મોકલ્યો. જ્યારે તે કાશ્મીરમા દાખલ થયો ત્યારે તેણે જોયું તો સમસ્ત પ્રજા ઇસમાઇલી ધર્મ પાળતી હતી. અંતે બાદશાહ યુસુફસાહ ચકને જાગીરો આપી, તેના પુત્ર યાકુબશાહને દરબારમાં નોકરીએ રાખ્યો અને આ રીતે સુમેળ સાધ્યો. ચકના એક રાજાના ભાઇની પુત્રી સાથે અકબર બાદશાહના પુત્ર સલીમની શાદી પણ કરાવી આપી અને એ રીતે સંબંધ જોડાવાથી ધીમે ધીમે ચક પ્રજાના વિચારોમા પરિવર્તન થવા લાગ્યું.

'અહુતે ફિકકાહ'

જ્યારે "તવારિખે ફરિશ્તા" પરથી જણાય છે કે હિજરી સન ૯૯૫માં સમ્રાટ અકબરના કબજામા કાશ્મીર આવતા, તેણે મિરઝા હઇદરને તેના હાકિમ તરીકે નિમ્યો.

મિરઝા હયદરે જયારે સમસ્ત કાશ્મીરની પ્રજાને ઇસમાઇલી ધર્મ પાળતી જોઇ, તેમજ તેઓની કિતાબ "અહુતે ફિકકાહ" (૧) તેના હાથમા આવતા, સઘળી કિતાબો પોતાને હવાલે કરવા હુકમ બહાર પાડયો. કારણ કે એ પુસ્તકમા અહલેબયતની હકીકત લખેલી હતી. ત્યારપછી તેણે એક પુસ્તક દિલ્હી અને બીજા પુસ્તકો આલિમોના મત લેવા માટે મોકલી આપ્યા. આ ઉપરથી હિંદના ઉલમાઓએ એ કિતાબ માટે કુફરનો ફતવો લખી આપી જણાવ્યું કે આ કિતાબને માનનારા શખ્સોને મારી નાખવામા આવે અને પુસ્તકોનો નાશ કરવો. આને અનુસરીને મિરઝા હયદરે સઘળા પુસ્તકો બાળી નાખી અને તેને માનનારાઓને કતલ કર્યા હતા, જેથી ભયને અંગે કેટલાક હનફી થઇ ગયા અને કેટલાક ધર્મે મઆરિફતના જાણકાર હોવાથી, દરવેશી ધારણ કરી રાજ્યના હદ છોડી ચાલ્યા ગયા. (છતા આજે પંજાબમા શમ્સી ઇસમાઇલીઓની સારી સંખ્યા હસ્તીમા છે. જેઓ ખાસી રીતે ઇસમાઇલી ધર્મ પાળે છે) રાજ્ય ગયું છતા ચકક લોકોની શૂરવીરતા અને બહાદુરી પંજાબ, કાશ્મીર અને તિબેટની પ્રજા હજુ વિસરી નથી.)

ત્યારબાદ પીર શમ્સનો ઇસમાઇલી તરીકો પડી ભાંગ્યો અને શમ્સિયા ખાનદાનનો માર્ગ છૂપો રહયો. પીર શમ્સે બોધેલા આ તરીકાને હિંદુઓ "શમ્સી મત" કહે છે. એ મઝહબવાળાઓ હઝરત અલી અ ને મઝહરે ઝાતે ખુદા તરીકે માને છે.)

"ગુલઝારે શમ્સ" ના કથન અનુસાર હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) લોકોને હિદાયત કરતા કરતા કરાચી અત્રે પધાર્યા. અત્રે તેમને મળવા હજારો લોકો આવવા લાગ્યા. પીર શમ્સ (રેહ) લોકો વચ્ચે બેસીને ઉપદેશ કરતા અને જમાનાના સાહેબ હઝરત ઇમામ કાસમશાહ અ. હોઇ તે બાબી લોકોને દઅવત આપતા હતા. એ પ્રકારે પીર શમ્સ (રેહ.) નો કાફલો મુલતાન જઇ પહોંચ્યો.

મુલતાનની મસ્જિદમા પીર શમ્સ (રેહ.)

મુલતાનમા હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) એ એક જૂની મસ્જિદમા ઉતારો લીધો. ત્યાં બંદગી માટે લોક એકઠા થયા હતા. જમાત સફ સમારી ઊભી થઇ અને પેશ ઇમામે બંદગીની શરૂઆત કરી. હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) પણ સફમા ઊભા રહયા પરંતુ બંદગી વચ્ચે પેશ ઇમામના વિચારો ભમતા હોવાથી તેઓ બંદગી વચ્ચે બેસી ગયા.

બંદગીથી ફારેગ થયા પછી લોકો પીર શમ્સ (રેહ.) ના અંગ ઉપર ધસી ગયા. પીરે તેઓને થોડા વખત થોભી જવાનો સાંકેત કરીને કહયું: "પેશ નમાઝ અલ્લાહની યાદમા હતા ત્યા સુધી અમે તેની સાથે હતા પરંતુ તેનું ચિત્ત ભટકવા લાગતા અમે બંદગીમાંથી ફારેગ થઇને બેસી ગયા." આ સાંભળી સઘળા અજાયબીમા ગરકાવ થઇ ગયા અને એવી રીતે બેપરવાહીથી બોલનાર "ચમત્કારીક પુરુષ" હશે, એવો તેમને ભાસ થવા લાગ્યો, લોકોએ તેમના વિચારથી મળતા થઇને અરજ કરી કે, આપ પેશ નમાઝ થઇને ઊભા રહો અને અમે તમારી પાછળ બંદગી ગુજારીએ. પીરે અરજ કબૂલ કરી સઘળા વઝુ કરવા લાગ્યા. હઝરત શમ્સ વઝુ કરવાને બદલે ખોબે ખોબે પાણી ભરી પીવા લાગ્યા. લોકોને આ જોઇ ક્રોધ ચઢયો અને તેઓ પીરને કાઇ કહેવા જાય તે પહેલા તેઓએ પોતાનું શરીર હલાવીને બધું પાણી ઓકી કાઢી નાખ્યું. તે પછી હાથ

---

(૧) આ પુસ્તક હઝરત પીર શમ્સના પિતાશ્રી પીર સૈયદ સલાહુદ્દીને લખ્યું હતું,

પગ ધોઇને કિબ્લા સામે દસ્તબસ્તા ઊભા રહ્યા. લોકો એમની પૂઠે હારબંધ ગોઠવાયા. બંદગીની શરૂઆત કરતા બધાના દિલમા ઝણુઝણાટી પેદા થઇ અને લોકો જેવા સિજદામા ગયા કે મસજીદના તમામ કાંગરા પણ ઝુકીને સિજદો કરવા લાગ્યા. આ જોતા લોકો ડરીને બંદગીની અધવચ્ચે મસ્જીદમાંથી બહાર નીકળી પડયા. પીર શમ્સ (રેહ.) બંદગીથી ફારેગ થઇ બહાર આવી લોકો સમક્ષ ઊભા રહ્યા. આ ચમત્કાર જોઇને લોકોએ આજીજીભરી વિનંતી કરી કે "આ બિના શું છે?" પીર શમ્સે ઉત્તર આપતા કહ્યું :–

> મન મેરા મુસલ્લા, અલ્લાહ મેરા કાઝી, કાયા હમારી મસીતા
> અંદર બેઠ મેં નમાઝ ગુજારૂં મુર્ખ ક્યા જાને તાઅત હમારી !

ઉપરોકત સૂફી વચનો સાંભળી હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) પ્રત્યે તેઓને ઘણું માન ઉત્પન્ન થયું અને ત્યારપછી લોકો પીરના વધારે ને વધારે સમાગમમા આવવા લાગ્યા.

બહાઉદ્દીન ઝકરિયા દરવીશ –કાગળની કિશ્તી

હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) ની ખ્યાતિ વધવાથી બહાઉદીન ઝકરિયા નામના એક દરવીશને પોતાની કીર્તિ માટે ભય લાગવા માંડયો. 'ગુલઝારે શમ્સ' ના આલેખન મુજબ તેણે પોતાના ખાસ મુરીદ ખાન મુહમ્મદ સૈયદ હાકીમ શહીદને હુકમ કર્યો કે, પીર શમ્સ (રેહ.) મુલતાન શહેર વચ્ચે આવશે તો અમારે પણ તેની આજ્ઞા ઉઠાવવી પડશે, માટે સઘળી કિશ્તીઓને શહેરમા ખેંચી લાવો, જેથી એ સૈયદ શહેરમાં આવી શકે નહિ. બહાઉદીન ઝકરિયાના મુરીદે આ હુકમનો અમલ કર્યો. પીર શમ્સે કિનારા પર આવીને જોયું તો એક પણ કિશ્તી મળી નહિ, આ જોઇ તેઓ ખિન્ન થઇ કાગળની કિશ્તી બનાવી અને તેમાં પોતે બેસી ગયા અને પોતાના સાથીદારોને પોતાની આંગળી પકડવાનું કહ્યું. સઘળાએ તેમ કર્યું. કિશ્તી તરતજ ચાલુ થઇ પરંતુ ડોલવા લાગી. આ સમયે હઝરત પીર શમ્સે ફરમાવ્યું:– "કોઇની સાથે દુનિયાનો માલ છે?"

શાહઝાદા મહમદને તેની માતાએ સફરમાં કામ આવે તે માટે કેટલુંક ઝવેરાત આપ્યું હતું તે તેણે પીરે શમ્સ પાસે રજૂ કર્યું. પીરે તે ઝવેરાતને નદીમાં નખાવી દીધું કે તરતજ કિશ્તી સરળતાથી ચાલવા લાગી. કિશ્તી સાગર વચ્ચે આવતાં બહાઉદીનની નજર તેના ઉપર પડી. તેણે ઇર્ષાભરી દુઆ માંગી, એટલે પેલી કાગળની કિશ્તી ત્યાંજ અટકી પડી. જેથી પીરે ચોમેર જોતાં બહાઉદીન ઝરૂખામાં બેઠેલો દેખાયો. પોતાને અટકાવનાર શખ્સ એ છે એમ જાણવામા આવતા પીરે તેના ભણી નજર ફેંકી કે બહાઉદીનના માથામાં બે શિંગડા ફૂટી નીકળ્યા અને તેનું માથું ઝરૂખામાં અટકી પડયું. પોતાની આવી સ્થિતિ જોઇ તે ઘણો વ્યાકુળ થયો અને પોતાના પુત્ર સદર અને શેખદીનને માફી મેળવવા હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) ની સેવામાં દોડાવ્યા. હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) તે અગાઉ જૂની મસ્જિદમાં જઇ પહોંચ્યા હતા. ત્યાં બહાઉદ્દીનના પુત્રો સાથે પીરનો ભેટો થયો. તેઓએ પોતાના પિતા ઉપર ગુજરેલી મુસીબતોનું વર્ણન કરી ક્ષમાની યાચના કરી. પીરે તેના હકમાં દુઆ ગુજારી એટલે બહાઉદીન મુકત થયો, પરંતુ આજ સુધી આ બંને શિંગડાની નિશાની તેના નર વંશજોમાં રહી જવા પામી છે અને જે ઝરૂખામાં બહાઉદીન બેઠ… તે બારી પણ હસ્તી ધરાવે છે. મુલતાનની મુલાકાત લેનારાં એ વસ્તુઓ જોઇ શકે છે.

બાદશાહના પુત્રની વફાત.

હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) નો નિવાસ મુલતાનમાં હતો, તે દરમ્યાન રાજાનો દીકરો મરણ પામ્યો. મરનાર રાજાનો એકજ પુત્ર હોવાથી શહેરના સઘળા ફકીરો, સુફીઓ અને આલિમોને રાજાએ જણાવ્યું કે તમોએ ખુદાની નજદીકી મેળવી છે, એવો તમારો દાવો છે અને એથી હું તમોને હંમેશા મોટી રકમની ઉદારતાભરી નવાજિશો અને બક્ષીશો આપતો રહું છું. આજે તમો કોઇ પણ ભોગે કે બદલા તરીકે મારા પુત્રને જીવતદાન આપો અને જો તમે ખુદા પ્રત્યે સાચા હશો તો તમે તેમ કરી શકશો, એવી મારી ખાત્રી છે અને જો એ કાર્યમાં નિષ્ફળ જશો તો સઘળાને ઘાણીમાં પીલી નાખીશ, એટલે મારા પુત્ર સાથે તમારી પણ જીવનલીલા પૂર્ણ થઇ જશે.

કુમ બેઇઝનિલ્લાહ કે કુમ બેઇઝની ?—સૂર્ય પૃથ્વી પર ઉતાર્યો.

આ સાંભળીને સઘળા ગભરાયા અને પોતાની જીંદગીની સલામતી અર્થે ઉપાય શોધતા તેઓની નજર હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) તરફ ફરી અને બધાઓએ પીર શમ્સ પાસે આવીને અરજ કરી કે, "અમારા ઉપર મૃત્યુ ઝઝુમે છે, માટે કૃપા કરીને અમોને બચાવો. અને રાજાના પુત્રને જીવતો કરો"

હઝરત પીર શમ્સે તેઓની માગણી કબૂલ કરીને મરણ પામેલા રાજકુંવર ભણી ચાલ્યા. ત્યાં પહોંચતાં રાજકુંવરના શબ ઉપર દ્રષ્ટિ કરી ફરમાવ્યું કે "કુમ બેઇઝનિલ્લાહ" અર્થાત "ખુદાના હુકમથી ઊઠ" પરંતુ રાજકુંવર ઊઠયો નહિ. ફરીથી પીર શમ્સે કહ્યું:—"કુમ બેઇઝની" અર્થાત "મારા હુકમથી ઉઠ" તરતજ તે રાજકુંવર આળસ મરડીને બેઠો થયો. કુંવરને જીવતો થયેલો જોઇ બાદશાહ ઘણો ખુશ થયો પરંતુ, પીર શમ્સનો ઉપકાર માનવાને બદલે મોતના મુખ માંથી બચી ગયેલા એ લોકો બેવફા થયા અને પીર ઉપર આરોપ મૂકયો કે, પોતાના હુકમ વડે રાજકુંવરને જીવતો કરવા બદલ શરાઅ લાગુ પડે છે, તે માટે એમની જીવતી ચામડી ઉતારવી જોઇએ એ ધાર્મિક કાનુન છે. પીરે બધાંને પોતાની વિરુધ્ધ જોયા પછી તેઓએ જાતે પોતાના અંગ ઉપર કાળી કામળી ઓઢી માથા પરની ચોટીને હાથમાં પકડી આખા શરીરની ચામડી ઉતારી ખેંચી કાઢી અને તે ચામડું આલિમો સામે ફેંકી દીધું. આ જોઇને સઘળા વિસ્મય પામ્યા તેઓ દ્રશ્ય જોઇને કંપી ઊઠયા પરંતુ, એકવાર એ પ્રકારે ગુનેગાર ગણેલા મનુષ્ય સાથે સહકાર કરવા મઝહબ ના પાડે છે એમ માનીને નિરૂપાય બની, પ્રજાએ કોઇપણ જાતનો વ્યહવાર પીરથી રાખ્યો નહિં. આવી સ્થિતિમાં ઘણો સમય વિતી ગયો, ત્યારે પીરને ભૂખ લાગતા પ્રજામાં પોતાના ખોરાક પૂરતું માંગવા લાગ્યા, પરંતુ કોઇએ કશું પણ આપ્યું નહિં પરંતુ એક કસાઇને દયા આવવાથી છુપી રીતે માંસનો એક ટુકડો પીરને આપ્યો, પણ તેને પકાવવા માટે ચિંતા થઇ પડી એ સ્થિતિ વચ્ચે પીર શમ્સ (રેહ.) મુલતાન શહેરની બહાર નિકળી ગયા અને સૂર્ય ભણી જોઇ કહેવા લાગ્યા:—

"હે સૂર્ય ! હે સૂર્ય ! તેજી ન કર, તેજી ન કર !
તું સ્વયં એક પળ માટે થંભી જા; હું જૂના યુગથી પ્રેમીજન છું.
હે ઝડંપી ચાલવાળા સૂર્ય ! તેજી ન કર, તેજી ન કર !
મંદ ન થતો ! ધીરે ચાલ ! હું જૂના યુગથી પ્રેમીજન છું"

ગુલઝારે શમ્સની કૃતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) એટલે સુધી બોલી રહ્યા કે, સૂર્ય નીચે ઉતરી આવ્યો અને આખુ મુલતાન શહેર ગરમીથી તરફડવા લાગ્યુ. કેટલાક દોડી આવીને હઝરત શમ્સ (રેહ.) ના પગે પડીને માફી માંગવા લાગ્યા. દરમ્યાન એક પળમાં માંસ પાકી જવાથી સુર્ય તરતજ પોતાની જગ્યાએ ગયો; જે જગ્યાએ સુર્ય ઉતર્યો હતો તે સ્થાન સ્ટેશનની નિકટમાં આવેલુ છે. પ્રતિ વર્ષે ત્યાં મેળો ભરાય છે, આ સ્થળ "સુર્ય કૂંડ"નાં નામથી મશહુર છે, પીર શમ્સ "શમ્સ ચોટ"ના નામે પણ ઓળખાયેલ છે. કારણ તેઓએ પોતાની ચોટલી પકડી શરીરની ચામડી ઉતારી આપી હતી.

શમ્સી સંપ્રદાય.

ઇતિહાસકારો જણાવે છે કે, હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) કાશ્મીરમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાં સૂર્ય પૂજા કરનારાઓનો એક સંપ્રદાય હસ્તી ધરાવતો હતો. તેઓ સૂર્યના અજવાળાના સમયમાં ફરીને ચાલતા હતા અને પ્રાર્થના ઇત્યાદી કર્મો કરવામાં પોતાનો સમય ગાળતા હતા અને સૂર્યાસ્ત થતાં પૃથ્વી ઉપર અંધકાર છવાઇ ગયા પછી તેઓ પાપકર્મો કરવામાં ડરતા નહોતા. તેમની એવી માન્યતા હતી કે અંધકારમાં સૂર્ય દેવતા ઊંઘેલો હોવાથી તે મનુષ્યના પાપાચાર જોઇ શકતો નથી એટલે અંધકારમાં કરેલા પાપોની ગણના પાપ તરીકે થતી નથી. આ અજ્ઞાન સંપ્રદાયને હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) એ હિદાયત કરી મુસ્લિમ સતપંથમાં દાખલ કર્યાં હતા. આ ટોળું પાછળથી "શમ્સી" નામસંજ્ઞાથી ઓળખાવા લાગ્યું, જેમના વંશજો આજસુધી પંજાબમાં હસ્તી ધરાવે છે.

ગુજરાતના "નિઝારી પંથ" અને પંજાબમાં "શમ્સી પંથ" નો સંબંધ ઇસમાઇલીઓ સાથે જોડાયેલો છે. આગળ જતાં હઝરત પીર શમ્સના હાથે ઇસમાઇલી મઝહબમાં દાખલ થયેલા કેટલાક અનુયાયી પોતાના સમયના રાજ્યકર્તાઓના જુલમથી કે પ્રજાની બહુમતીના બળથી ઇસ્ના-અશરી થઇ ગયા હતા, જ્યારે તેઓનો મોટો ભાગ અહેલે સુન્નત જમાતમાં ભળી ગયો હતો.

પીર શમ્સુદીન સબ્ઝવારી મુલતાની-વફાત

હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.)નો જન્મ ઇરાનના સબ્ઝવાર નામના ગામમા થયો હતો. એ સમયે સબ્ઝવારનો રાજ્યકર્તા મિરઝા મહમ્મદ યાદગાર હતો. હઝરત પીર શમ્સુદીનના માતુશ્રી ફાતિમા બિન્તે સૈયદ અબ્દુલ હાદીનઃ નામથી જાણીતા હતા. પીર શમ્સુદીનના લગ્ન પોતાના મામા સૈયદ જલાલુદીનની પુત્રી બીબી હાફિઝા જમાલ સાથે થયા હતા. બે વર્ષ પછી તેમને ત્યા પુત્રનો જન્મ થયો હતો, જેમનું નામ હઝરત નસીરૂદીન રાખવામાં આવ્યું હતું. ત્યારપછી બીજો પુત્ર જનમ્યો, જેઓ સૈયદ અહમદ ઝિન્દાપીર તરીકે ઓળખાય છે.

હઝરત પીર શમ્સ, હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. ની સેવામા ઘણા વખત સુધી તબ્રીઝમા રહયા હતા, જેને અંગે તેમને લોકો 'શમ્સુદીન તબ્રીઝી' પણ કહે છે. વળી તેમનો જન્મ સબ્ઝવારમા થયેલો હોવાથી તેમને હઝરત શમ્સુદીન સબ્ઝવારી પણ કહે છે. શામ તથા મિસરની પ્રજા એમને શમ્સ મધરિબી અને કાશ્મીરમા નિવાસ કર્યા પછી શમ્સુદીન ઇરાકીના નામે પણ તેઓ પ્રસિધ્ધ થયા હતા.

હઝરત પીર શમ્સુદીનની વફાત હિજરી સન ૭૫૭મા મુલતાન ખાતે થઇ હતી. એમની વફાતની તારીખ એક ફારસી કાવ્યપંક્તિમાથી અબજદની ગણના અનુસાર નિકળે છે :-

હિજરત હકત સદો પંજ વ અઝ હકત,
વિસાળે કાસિબા તારીખ દર વકત.

હઝરત પીર શમ્સુદીનની મઝાર મુલતાનમા આવેલી છે. તેના ઉપર એક ભવ્ય મકબરો બાંધવામા આવ્યો છે. મુલતાનની સઘળી પ્રજા એમની દરગાહને માનભરી દ્રષ્ટિએ નિહાળે છે. મુસ્લિમોનો મોટો ભાગ પોતાની માનતાઓ પણ ત્યા ઉતારે છે.

"ગુલઝારે શમ્સ" ના કર્તા લખે છે કે, હઝરત પીર શમ્સુદીન (રેહ.)નો રોઝો પીર સદરૂદીન (રેહ.) એ તથા હઝરત પીર શમ્સના બે ફરઝંદોએ મળીને પોતાના શુભ હસ્તે બંધાવ્યો હતો, જે આજે પણ કાયમ છે. ઇસમાઇલી ખાનદાનના સાદાતો ઇરાનના મુખ્ય ગામોમા વસવાટ કરી રહયા હતા, જેમાથી કેટલાક મહેમુદાબાદ, ઇસ્ફહાન, ખુરાસાન આઝરબાયજાન, અર્દબેલ, સબ્ઝવાર, તબ્રીઝ, જુરજાન અને સર્વમા પણ હતા.

હઝરત ઇમામના નામ પરથી કાસમાબાદ વસાવ્યું

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. એ આપની આખી જિંદગી આઝરબાયજાનમા એક દરવીશ તરીકે ગાળી હતી. આપના વડપણ તળે ઇસમાઇલીઓ ઇશાઅતનું કાર્ય કરી રહયા હતા. ઇસમાઇલી મઝહબના અનુયાયીઓની એક સારી સંખ્યાએ ખ્યાતિ મેળવીને "કાસમાબાદ" નામે એક ગામ વસાવ્યું હતું, જેમા સઘળા ઇસમાઇલીઓ રહેતા હતા. આ શહેરનું નામ હઝરત ઇમામના મુબારક નામ પરથી રાખવામા આવ્યું હતું.

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. એ હિજરી સન ૭૭૧મા જોમો સિધાર્યા. આપે ૬૧ વર્ષ પર્યંત ઇમામત ભોગવી હતી. આપના ફરઝંદોમાથી હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. આપના પિતાની દૈહિક વિદાય બાદ ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજમાન થયા હતા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ISLAM SHAH

(A. H. 771-827)

.........0.........

(૩૦)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ઈસ્લામશાહ અ૦

(હિજરી સન ૭૭૧-૮૨૭)

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. હિજરી સન ૭૭૧મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા. આપનું પૂરું નામ હઝરત સૈયદ અહેમદ ઇસ્લામશાહ હતું. પીર સદરૂદીન (રહે.) અને પીર હસન કબીરૂદીન (રહે.)એ આપને 'શ્રી સલામશાહ' તરીકે પણ ઓળખાવેલ છે. આપના માતુશ્રીનું નામ 'ખલીફા બીબી' હતું. 'ગુલઝારે શમ્સ' નામક કૃતિમા દર્શાવવામા આવ્યું છે કે હઝરત ઇમામ અહેમદ ઇસ્લામશાહ અ.ના સમયમા પીર સદરૂદીન (રહે.) ખલીફા અને પીર હતા, જેઓએ હિંદુસ્તાનમા ઇસમાઇલી દઅવત કરી સિંધ અને પંજાબ પ્રાંતના સંખ્યાબંધ હિંદુઓ અને મુખ્યત્વે કરી લોહાણ઼ા જ્ઞાતિના લોકોને ઇસ્લામમા દાખલ કર્યા હતા. એ સમયે સઘળી ઇસમાઇલી જમાતોને એકત્ર કરીને એકજ નામે ઓળખાય તેવી કોશિશ હઝરત પીર સદરૂદીન (રહે.) એ ઘણીજ ઝહેમતભરી રીતે ચાલુ કરી હતી.

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ઇરાનના 'શહર બાબક' અને 'કેખ્ત' પ્રગણામા નિવાસ કરતા હતા. 'કેખ્ત' નો 'કેક' નગરી અથવા 'વીરચા' શહેર તરીકે પીરોના કથનોમા ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.

હઝરત ઇમામ ઈસ્લામશાહ અ૦ના સમયનું ઈરાન

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ઇરાનમા જે સમયે વસવાટ કરી રહયા હતા, તે સમયે રાજકારણમા અંધાધૂંધી ચાલી રહી હતી. દિન ઉગે નવા નવા રાજાઓ બહાર આવતા હતા. હઝરત ઇમામના લાંબા જીવનકાળ દરમ્યાન ઇરાનના રાજકીય પ્રકરણમા અનેક પરિવર્તનો થયા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ઇમામતની મસનદ ઉપર આવ્યા, ત્યારે કુર્તવંશના ઇરાની રાજાઓ હેરાતમા રાજ્ય કરતા હતા. આ વંશનો રાજ્યધિકાર ખુરાસન પ્રાંત પર ચાલતો હતો. આ સમયમા કુર્તવંશનો છેલ્લો બાદશાહ સુલતાન ગિયાસુદીન પીર અલી બિન મોઇઝ હુસેન

હિજરી સન ૭૭૧મા રાજ્યગાદીએ આવ્યો હતો. હઝરત ઇમામ પણ ઇમામતની મસનદ પર એજ વર્ષમા બિરાજ્યા હતા એ સમયે ફૃત રાજ્યકર્તાનો ભાઇ મુહમ્મદ સરખસમા અને તેનો પુત્ર પીર મુહમ્મદ "સીસ્તાન"મા ગવર્નર તરીકે હતા.

મુઝફ્ફરી વંશ તથા અન્ય ઇરાની વંશોનો અંત.

હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ. ના જીવનકાળમાં મુઝફ્ફરી વંશના રાજ્યકર્તાઓ ફારસ, કેરમાન અને કુર્દિસ્તાન પર રાજ્ય કરતા હતા. સુલતાન જલાલુદીન અને સુલતાન મન્સુર એ વંશના છેલ્લા રાજ્યકર્તાઓ હતા. હિ. સ. ૭૯૫/માં તેમુરલંગે શિરાઝ ફતેહ કરીને મુઝફ્ફરી વંશના છેલ્લા બાદશાહનો વધ કરાવ્યો અને તેમના કુટુંબના કેટલાક આસામીઓને મરાવી નાખ્યા. ત્યારપછી ફારસ વિભાગ તેમુરલંગે પોતાના પુત્ર ઉમરને અને કિરમાનની હકુમત પોતાના અમીર શેખ મિરઝાને સોંપી દીધી. તેમુરનું સામ્રાજ્ય ખંડિત થતાં ફરી ગેરવ્યવસ્થા ઊભી થઇ અને ઇરાનમાં ઇસમાઇલ સફવીએ એક છત્રધારી રાજ્યગાદીની પુનઃ સ્થાપના કરી, ત્યાસુધી એ પ્રમાણેનું અંધેર વ્યાપી રહ્યું હતું. ઇરાનના આ વિખરાયેલા રાજપ્રકરણમાં હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. કંઇપણ દખલ નહિ કરતાં ઇસમાઇલી મઝહબના દઅવતનેજ દ્રષ્ટિ સામે રાખી શાંતિ સાથે આપનું જીવન નિર્ગમન કરતા હતા. (see notes)

yasons of Lorom

મહાન પીર સદરૂદીન (રેહ.).

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ ના સમયમાં દઅવત માટેના મુખ્ય પ્રચારક હઝરત પીર સદરૂદીન સાહેબ (રેહ.) હતા. એ મહાન પીરનો જન્મ હિઝરી સન ૭૦૦મા (1300) રબ્બિયુલ-અવ્વલની તા. ૨૭ ને વાર સોમવારે ઇરાનના સબ્ઝવાર ગામમાં થયો હતો. એમના માતુશ્રીનું નામ નૂર ફાતિમા બિન્તે સૈયદ ઇબ્રાહીમ સબ્ઝવારી હતું. મહાન પીર સદરૂદીન (રેહ.) ની વંશાવળી, 'ગુલઝારે શમ્સ' નામની કૃતિમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યા અનુસાર આ પ્રમાણે છે:—

પીર હાજી સદરૂદીન ~~કહેવાતા [illegible]~~ ઇબ્ને પીર શાહબુદીન ઇબ્ને સૈયદ નસિરૂદીન મુહમ્મદ ઇબ્ને સૈયદુસ્સાદાત આલી દરજાત, ~~[illegible]~~ સૈયદ શમ્સુદીન ઇરાકી મુલતાની સબ્ઝવારી તખીઝી સલાહુદીન ઇબ્ને નુરૂબક્ષ ઇમામદીન ઇબ્ને સૈયદ અબ્દુલ મોમિનશાહ બાદ~~શાહે [illegible]~~ ઇબ્ને સૈયદઅલી ~~[illegible]~~ ખાલિકદીન ઇબ્ને સૈયદ મુહમ્મદ મોહિબદીન ઇબ્ને ~~[illegible]~~ બારી સૈયદ મુહમ્મદ સબ્ઝવારી, ઇબ્ને સૈયદ મુહમ્મદ ઇબ્ને સૈયદ હાશિમ ઇબ્ને સૈયદ એહમદ હાદી ઇબ્ને મુસ્તનસિર બિલ્લાહ ઇબ્ને અબ્દુલ મજીદ ઇબ્ને સૈયદ ગાલિબદીન ઇબ્ને સૈયદ મુહમ્મદ મનસુર ખાકાના ઇબ્ને ઇસમાઇલ સાની અલમુલકકબ ઇમામદીન ઇબ્ને સૈયદ મુહમ્મદ અરીઝી ઇબ્ને સૈયદ ઇસમાઇલ અરીઝી અકબર ઇબ્ને હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ.

દઅવત કાર્ય માટે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ.

મહાન પીર સદરૂદીન (રેહ.) ખુરાસાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા. તેઓ હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.) સાથે રહીને ઇસમાઇલી ધર્મની તાલીમ, સિંધ, પંજાબ અને કાશ્મીરમાં ફરીને લાધી હતી. તેઓએ દઅવતનું કાર્ય આરંભ્યા પહેલા હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રોનો તલસ્પર્શ અભ્યાસ કર્યો અને તેમાંથી આત્મજ્ઞાનની તારવણી કરી ઇસ્લામી ફિલસૂફીનાં સિધ્ધાંત અને અલ્લાહના

ફરમાનો અનુસાર હિકમતથી દઅવત કાર્ય હાથમાં લીધું હતું (નવ અવતાર પછી દશમાં નિ'ક. લંક અર્થાત માસુમ અવતાર તરીકે હઝરત મૌલા મુર્તઝાઅલી અ. ને દેખાડયા છે. જેમની વંશાવળી પૃથ્વીની ઉત્પતિથી એકધારી ચાલતી આવે છે. જયારે ત્રણ યુગના ત્રણ ગુરુ પછી કલિ યુગના જગત ગુરુ તરીકે મહાન) પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ મુસ્તફા રસુલ સ૦ ને દેખાડયા છે, જેની વેદો અને પુરાણો ગવાહી આપે છે; આવી સત્ય હિદાયતથી તેઓએ સત્યપંથ ધર્મ કિંવા "રાહે રાસ્ત" કાયમ કરી સેંકડો જ્ઞાનો કંથાને અલ્લાહ, નબી અને ઇમામની ઓળખાણ કરાવી છે.

પીર સદરૂદીન (રેહ.)ની દઅવત—ખોજા કોમ હસ્તીમાં આવી.

મહાન પીર સદરૂદીન (રેહ) ની આ પ્રમાણેની હિકમત ભરી હિદાયતથી ધાર્મિક વૃતિ-વાળા અને જીજ્ઞાસુ લોકોના ટોળેટોળાં અને કબીલાઓનાં કબીલા કોઇપણ જાતના દબાણ કે બળ જબરી વિના ઇસ્માઇલી ધર્મ અંગિકાર કરવા લાગ્યા અને આ પ્રકારે મુસ્લિમ બનેલા લોકોની કોમને તેમણે ખોજાનો માનવંતો લકબ આપ્યો. "ખોજા" શબ્દ મૂળમાં "ખ્વાજહ" હતો, તે અપભ્રંશ થઇને "ખોજા" બન્યો, જેનો અર્થ "વેપારી", "આબરૂદાર" અથવા "ગૃહસ્થ" થાય છે. હાલમાં એ કોમ સમસ્ત જગતમાં "ખોજા" નામે ઓળખાય છે.

ખોજા જ્ઞાતિમાં મોટે ભાગે લુહાણા અને ભાટિયા છે, જે આજે કોઇપણ જાતના ભેદભાવ વગર એક જમાત બની રહી છે. ખોજાઓ ~~સાંજે, રાતના પહેલા પહોરે અને પરોઢીએ~~ દુઆ માગે છે, તેને કાયમ કરવાવાળા પણ મહાન પીર સદરૂદીન (રેહ.) છે, એમ ઇતિહાસ પરથી જણાઇ આવે છે. પીર સદરૂદીન (રેહ.) ઇસ્માઇલીઓના ૨૬મા પીર છે.

ધર્મ પ્રચારકાર્યમા સંકટો

ટી. ડબ્લ્યુ આરનોલ્ડે પોતાની કૃતિ 'ધી પ્રિચીંગ ઓફ ઇસ્લામ"મા મહાન પીર સદરૂદીન (રેહ.) એ દઅવતનું કાર્ય કેવી રીતે કર્યું તેનો ઉલ્લેખ કરીને જણાવ્યું છે કે, પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ પ્રથમ સિંધના ગામડાઓમા દઅવતનું કાર્ય શરૂ કર્યું હતુ; ત્યારપછી કચ્છ અને પછી ગુજરાત થઇને મુંબઇ તરફ આ સિધ્ધાંતોનો પ્રચાર કર્યો હતો. હાલમા પણ એ કોમ "ખોજા"ના નામે, પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનના અને હિંદુ સમુદ્રના કાંઠાના ગામોમા જોવામા આવે છે.

પીર સદરૂદીન (રેહ.) ના ઝમાનામા દઅવતનું કાર્ય ઘણું જ સખત હતું. જેથી તેમને ધર્મ પ્રચાર કાર્યમા સેંકડો મુસીબતોનો સામનો કરવો પડતો હતો તેઓ દઅવત કાર્ય માટે પગપાળા મુસાફરીઓ કરતા હતા. ભયંકર જંગલો અને ડુંગરાઓ અને ટેકરાઓવાળા પ્રદેશોમા પણ તેઓ એકધારી રીતે પગપાળા મુસાફરીઓ કરતા હતા અને જ્યા પણ માણસોનો સમૂહ નજરે પડતો ત્યા જઇને દઅવતનું કાર્ય કરતા હતા. કોઇને મહેમાનદારીની તકલીફમા ન નાખવા ~~માટે હમેશા~~ પોતાના પેટે લાકડાના રોટલા બાંધીને ફરતા હતા, કે જેથી લોકો તેમને આગ્રહ કરી વધુ સમય રોકી ન શકે. ગરમી, શરદી કે વરસાદની પણ તેઓ પરવા કરતા નહોતા. ઘણીવાર તેમના પગમા ફોલ્લાઓ પડી જતા હતા અને થાકથી લોથપોથ પણ થઇ જતા હતા, છતા તેઓ દઅ-વતનું કાર્ય અટકીને કદીપણ વિસામો લેતા નહિ.

હ૦ ઇમામના જાહેરી દીદાર ઇરાન ભણી માટે પ્રયાણ–વજ્ર ભિંત આડે આવી

હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.) સિંધમા ઇસમાઇલી ધર્મનો પ્રચાર કરી રહયા હતા, એ દરમ્યાન તેઓને હઝરત ઇમામના જાહેરી દિદારની ઇચ્છા થતા તેઓ મુસાફરીએ નીકળ્યા અને ઇરાન ભણી પ્રયાણ કર્યું. આ સમયે, તેમના ફરજંદ પીર હસન કબીરદીનની વય નાની હતી, છતા તેઓએ પણ પવિત્ર ઇમામની હુઝુરમા સાથે જવા માટે પોતાના પિતાશ્રીને કાકલુદીભરી વિનંતી કરી, પરંતુ પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ એમની નાની વય જોતા તેમજ માર્ગમા વિકાળ અને ફાડી ખાનારા પ્રાણીઓનાં ભયથી વિકટ જંગલોની મુસાફરીમા સાથે લેવાનું તેમને ઠીક ન લાગ્યું, તેથી તેમણે પોતાના ફરઝંદને સાથે ન લીધા જેથી પીર હસન કબીરદીનને ઘણોજ આઘાત લાગ્યો. પરિણામે પીરે સ્વરચિત ગ્નાનોમા ઉલ્લેખ કર્યો છે તે પ્રમાણે તેમને મુસાફીરમા "વજ્રની દિવાલ" આડી આવી ગઇ, જેથી તેઓ આગળ જતા અટકી પડયા. આથી પીર 'ઝિક્ર' ના રટણ સાથે અતિ કાકુલદી અને કાલાવાલા સાથે ગીરીયાઝારી કરી. પરિણામે ૭ માસ અને ૭ દિવસ બાદ મજકુર દિવાલ ગળી જતા તેઓએ પોતાની મુસાફરી આગળ વધારી.

પહાડી પ્રદેશમા હઝરત ઇમામની જાહેરી મુલાકાત

હઝરત પીર સદરદીન (રેહ.) આવી રીતે પંથ કાપતા કાપતા, મહિનાઓની મુસાફરી બાદ ઇસ્ફહાન નગર પાસે આવી પહોંચ્યા, જયા "બાબા કુહી" નામના ડુંગરના વિસ્તારમા કેટલાક દરવીશો સાથે તેમની મુલાકાત થઇ. દરવીશોએ પીરને પૂછયું :– "તમે કયાથી આવો છો અને શી ઇચ્છા રાખો છો ?"

પીરે ઉત્તર આપતા કહયું :– "અમે હિંદુસ્તાનથી આવીએ છીએ અને ઝમાનાના ઇમામ હઝરત ઇમામ ઇસ્લામ શાહ અ.ને ભેટવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ," પરંતુ દરવીશોએ પીરને ભેદ આપ્યો નહિ, આટલું છતા પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ દરવીશોનો પીછો છોડયો નહિ. એ દરવી. શોના ટોળામાથી એક સખ્સ થોડા શિષ્યો લઇ હઝરત ઇમામ તરફ જવા નીકળ્યો. આ વખતે પીર સદરૂદીન (રેહ.)ની આગ્રહભરેલી ભકિત જોતા દરવીશોને વિશ્વાસ બેઠો અને વડા દરવીશે પોતાના ભત્રીજા શેખ મુહમ્મદ જોડે પીર સદરદીન (રેહ.)ને રવાના કર્યા. તેઓએ ત્રણ દિવસ પર્યંત વિકટ જંગલોની મુસાફરી પછી એક સ્થળે વિસામો લેવા ઉતારો કર્યો અને રસોઇ પકાવવા લાગ્યા. આ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ. પહાડી પ્રદેશમા શિકાર કરી રહયા હતા. અચાનક હઝરત ઇમાય સાથે પીર સદરૂદીન (રેહ.)નો ભેટો થતા તેમણે હઝરત ઇમામના પવિત્ર દિદાર કરી દસ્તબોસી કરી. ત્યારપછી તૈયાર થયેલી રસોઇ હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ. પીર સદરૂદીન (રેહ.) અને શેખ મુહમ્મદ સાથે બેસીને જમ્યા. આ દરમ્યાન હઝરત ઇમામે હિન્દુસ્તાનના મુરીદોની ખબર અંતર પૂછી ધારણસરના જમાતખાનાઓ અને મુખી કામડીઆઓ કાયમ ત્રાની આજ્ઞા ફરમાવી. ત્યારબાદ હઝરત પીર સદરદીન (રેહ) હિંદુસ્તાન પાછા આવીને સ્વતંત્રપણે ઇસમાઇલી ધર્મની જોશભેર દઅવત કરવા માંડી અને હઝરત ઇમામની આજ્ઞાનુસાર કાર્યમા ગૂંથાયા. "ગુલઝારે શમ્સ" મા જણાવ્યા પ્રમાણે હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.) ઇરાન ગયા અને હઝરત ઇમામના દિદાર કરીને હિંદુસ્તાન પાછા ફરતા એમને એક વર્ષને પાંચ માસ લાગ્યા હતા.

જમાતખાનાઓ સ્થપાયા

હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ પહેલવહેલું જમાતખાનું ~~સિંધમાં કોટરી~~ ગામે કાયમ કર્યું, અને ત્યાંની જમાતના મુખી તરીકે મુખી ત્રિકમની નિમણૂંક કરી. પંજાબ જમાતના મુખી શામદાસ લાહોરી (૧) અને કાશ્મીરની જમાતના મુખી તરીકે શેઠ તુલસીદાસની (૨) પણ નિમણૂંક કરી. આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રાંતોમા ત્રણ જમાતો કાયમ કરી. ત્યારબાદ પીર સદરૂદીની (રેહ) ફરીથી ઇરાન તરફ રવાના થયા. એ સમયે હઝરત ઇમામનું નિવાસસ્થાન ઇરાનમા આવેલા 'શહર બાબક' અને 'ફેમ્ત' નગરમા હતું. આ રીતે તેઓની જીવન કારકીર્દીમા તેઓને હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામ. શાહ અ.ની મુલાકાત જાહેરી રીતે એ વખત થઇ હતી, એ ઇતિહાસ પરથી સિધ્ધ થાય છે.

પીર સદરૂદીન (રેહ.)ના પરિવાર અને ભાયાતો.

હઝરત પીર નૂરદીન ઉર્ફે સતગુરનૂર તથા હઝરત પીર શમ્સુદીન સબ્ઝવારી (રેહ.) એ ધર્મનો પ્રચાર કરીને જે ઇસ્લામી બીજ રોપ્યું હતું, તેને પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ ફળદ્રુપ બનાવવામાં અનહદ મહેનત લીધી હતી. તેમના પ્રયાસો વડે ઇસમાઇલીઓની એક જીવંત કોમ ઘરતીમાં આવી હતી.

પીર સદરૂદીન (રેહ.)ના પાંચ પુત્રો હતા. (૧) સૈયદ ઝાહેરદીન એમની મઝાર જંનતપુરમાં છે. (૨) સૈયદ સલાહૂદીન, એમની મઝાર ગિઝનીમાં છે (૩) પીર તાજદીન એમની મઝાર સિંધના લાડ પ્રગણામાં છે, તેને સિંધી ખોજાઓ 'શાહ તુરેલ'ને નામે ઓળખે છે. (૪) સૈયદ જમાલુદીન એમની મઝાર દિલ્હીમાં છે. (૫) પીર હસન કબીરદીન એમની મઝાર 'ઉચ્છ'માં છે.

હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.)ના બધા મળીને છ ભાઇઓ હતા એક સૈયદ રૂકનુદીન બીજા સૈયદ બદરદીન, ત્રીજા સૈયદ શમ્સુદીન (સાની). ચોથા નસીરૂદીન, પાંચમાં સૈયદ ગિયાસુદીન અને છઠ્ઠા સૈયદ 'નાસિરૂદીન કલંદરશાહ' હતા. જેમાંના છેલ્લા હિજરી સન ૬૬૫માં સબ્ઝવાર છોડીને મુલતાનમાં આવી હઝરત પીર શમ્સ (રેહ.)ની સેવામાં રહયા, જેઓએ એમને ઇસમાઇલી દીનની દઅવત કરવાનો હુકમ આપતાં, તેઓ હિમાલય પર્વતના વિસ્તારમાં સરહદના મુલકોમાં નીકળી જઇને ત્યાં નિવાસ કરીને ઇશાઅતનું કામ હાથ ધર્યું અને પીર નસીરૂદીનના ફરઝંદ સૈયદ કમાલુદીન સબ્ઝવારીએ સિંધમાંના નગરઠઠ્ઠામાં પોતાના પાંચ દિકરાઓ સાથે વસવાટ કર્યો હતો અને ત્યાંના આસપાસના સ્થળોમાં દઅવત કરી હતી. સૈયદ કમાલુદીન સબ્ઝવારીની વફાત થતાં તેમને દેવલપુરમાં દફન કરવામાં આવ્યા છે જ્યાં એમની મઝાર આવેલી છે.

હઝરત પીર શહાબુદીન જેમને પીર સાહેબદીન પણ કહેવામાં આવે છે, તેમના બધા મળી સાત પુત્રો હતા એમાંના પીર સદરૂદીન (રેહ.) ઇસમાઇલીઓના મુખ્ય પીર થવા પામ્યા, ત્યારે બીજા પુત્રોએ ઇસમાઇલી દઅવત પીર શમ્સની દેખરેખમાં રહીને કરી, જેનું વર્ણન ઉપર આવી ગયું છે. પીર સાહેબદીનના બે બીબીઓ હતી, જેમાંના એક જનાબ નૂરફાતિમા પીર સદરૂદીન માતુશ્રી હતા; બીજા જનાબ ખદીજા બિન્તે સૈયદ કાસમ હતા.

(૧-૨) તેઓનો લાહોરમાં મુબિલાહ કરવામાં આવ્યો હતો.

પીર સદરૂદીન (રેહ.)ના લકબો—વફાત.

હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.) હિંદુસ્તાનના ઓલિયાઓમાં "સૈયદ સદરૂદીન અલ-હુસેની" ના નામે ઓળખાય છે. તેઓએ બાર કરોડ (કુળ) જીવોને ધર્મ સમજાવીને ઝમાનાના ઇમામની ઓળખ કરાવી હોવાથી એમને 'બારગુર' પણ કહેવામાં આવે છે. હિંદુઝમના વેદ પુરાણો આદી શાસ્ત્રોના તેઓ બહોળા અભ્યાસી અને અનુભવી હોવાને લીધે 'હરિશ્ચંદ્ર' અર્થાત ખુદાઇ મહતાબ અથવા સોહદેવ કિંવા મહાન દરવીશના નામે પણ સુપ્રસિધ્ધ છે.

હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ સિંધ ઉપરાંત મુલતાન, પંજાબ, કાશ્મીર, ગુજરાત, કચ્છ, અને કાઠિયાવાડ તરફ પણ દઅવતનું કાર્ય કર્યું હતું. ઇસમાઇલી ધર્મ અંગિકાર કરનારાઓમાંના કેટલાક બાહોશ અને જ્ઞાની પુરુષોને પણ તેઓ દઅવત કાર્યમાં સહાયરૂપ થાય એટલા માટે પોતાની સાથે ફેરવતા અને દાઅવત કાર્યની પધ્ધતિઓનું પણ જ્ઞાન આપતા હતાં.

હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.)એ પોતાની દઅવતનું મુખ્ય મથક સિંધમાં આવેલા કોટડા ગામમાં રાખ્યું હતું. આ પ્રમાણે હ. ઇમામના ઘરની એકધારી સેવા કરીને તેઓ હિજરી સન ૮૧૯માં રજબ મહિનાની તા. ૧૨મી ના દિવસે પંજાબમાં ભાવલપૂર રિયાસત તાબે આવેલ 'ઉચ્છ શરીફ' નામના ગામમાં વફાત પામ્યા હતા. જ્યાં એમની મઝાર છે. ત્યાંની એહૃત વસ્તિ એ જગ્યાને સુંદર શહેર ગણે છે. જેના પર સિંધના ઇસમાઇલીઓએ ભવ્ય રોઝો ચણાવ્યો છે.

પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)ની દઅવત.

હઝરત ~~સૈયદુસ્સાદાત~~ પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)નો જન્મ હિજરી સન ૭૪૨માં શાબાન માસની તારીખ ૨૨મી ને બુધવારના દિવસે ભાવલપૂર સ્ટેટમાં આવેલા 'ઉચ્છ શરીફ' નામના ગામમાં થયો હતો. એમને પણ હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ. એ 'પીરાતન'ની નવાજિશ ફરમાવી હતી. તેઓ એક મહાન ફિલસૂફ હતા. તેમનો બોધ ~~અતિ નમ્ર અને ભાવનાપૂર્ણ~~ છે.

"ગુલઝારે શમ્સ" નામની કૃતિમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે ~~સૈયદુસ્સાદાત~~ હસન સમજણા થયા ત્યારથી તેમને બંદગી કરવાની તાલિમ એમના પિતાશ્રી હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.) એ આપી હતી, જેથી તેઓ રાત દિવસ ઇબાદતમાં મશગુલ રહેતા હતા, એટલુંજ નહિ પણ એમણે ચાલીશ વર્ષ પર્યંત એક પગે ઊભા રહી બંદગી કરી હતી. ~~એમની કરામતોમાં મુખ્ય કરામત એ હતી કે ભાવલપૂરની પ્રજાનો એક સંઘ ગંગાસ્નાન કરવા જવાનો હતો, તેમને 'ઉચ્છ શરીફ'માં ગંગા નદીનું પાણી મંગાવીને સ્નાન કરાવ્યું હતું, પરિણામે~~ સેંકડો માણસોએ ઇસ્લામ ધર્મનો અંગિકાર કરીને ઇસમાઇલી ફિરકામાં દાખલ થયા.

દીદારની તમન્ના—"નવ છુગા"ની પાઘડી.

હઝરત પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)ના પિતાશ્રી પીર સદરૂદીન (રેહ.) હ. ઇમામના જાહેરી દીદાર અર્થે ઇરાન તરફ જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા, ત્યારે પીર હસન કબીરદીન (રેહ.) ની ઉમર નાની હતી પરંતુ પોતાના પિતાશ્રીને હ. ઇમામની હુઝુરમાં તેડી જવાની અદબ સહિત વિનંતી કરતાં, પીર સદરૂદીન (રેહ.) એ જવાબ આપ્યો કે 'તમે હજુ નાના છો' પિતાના આ

વચનો સાંભળી તેઓ ઘણાજ દિલગીર થઇ ખામોશી સાથે બેસી રહયા, પરંતુ હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.)ના સિધાવ્યા પછી તેમના અંતરમાં હ. ઇમામના દિદારની તમન્ના જાગૃત થતાં તેઓએ પવિત્ર ઇમામની હુઝુરમાં બહુજ આજીજી અને કાલકુદીભરી વિનંતી નારી સ્વરૂપે કાવ્યમાં રચીને હ. ઇમામની હઝુરમાં મૂકવા માટે, આકડાના ફળ ગોકટા કરી તેમાંથી કપાસ કાઢી, તેને વણીને તેના પર આજીજીભરી વિનંતીની ઇબારતો લખી અને એક 'નવ ચુગા'ની પાઘડી તૈયાર કરી (૧) ? અજ્ઞાત

ઈમામની મુલાકાત–પીરાતનની નવાજિશ

પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)એ પોતાના પિતાશ્રીની રજા મેળવી હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ.ની હુઝુરમાં જવા ઇરાન ભણી પ્રયાણ કર્યું. "કહેક" નગરીમા પહોંચતા તેમને હઝરત ઇમામની મુલાકાતનું માન મળ્યું. હઝરત ઇમામ એક તખ્ત ઉપર ઉઘાડે માથે બિરાજમાન હતા. પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)એ હઝરત ઇમામના ચરણોમા સિરપેચ ધરતા, પવિત્ર ઇમામે પોતાના મુબારક હાથોથી તે ઉપાડીને આનંદ સહિત પોતાના મુબારક માથા પર બાંધી કબૂલ ફરમાવી. આ પ્રસંગનો પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)એ સ્વરચિત પવિત્ર ગ્નાન શરીફમા પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે :— (date if verified) (allegorical)

આશાજી શ્રી ઇસ્લામશાહ તખ્તેજ બેઠા, તારે દીન હુવા રહેમાનજી,
સિરબંધ લઇ ગુરુએ મસ્તકે દીધા, તારે સિર ઉઘાડો કરી નર બેઠા (pt 14)

Note — આ પછી હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ.એ પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)ને "પીરાતન"ની નવાજિશ કરી. ત્યારપછી પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)એ હિન્દુસ્તાન પધારીને એક સત્તાધારી પીર તરીકે દઅવત કરવાનું કાર્ય કર્યું. જેમાં તેમને ઘણીજ ફતેહ મળી.

પ્રચારકાર્યમા સંકટો–અદ્દભૂત પ્રભાવ

પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)ની આ સફળતા ઇર્ષાળુઓને ગમી નહિ, જેથી સંખ્યાબંધ સ્થળોએ પીરની સામે પત્થરા, કચરા અને ધુળ ઉડાડવામાં આવી હતી. એટલુંજ નહિ પણ પીરના પ્રાણ લેવા માટે કેટલાક હિંદુ શત્રુઓએ ચોકઠા પણ ગોઠવ્યા, પરંતુ પીર જ્યારે તેઓની સામે આવતા તો તે લોકોના અંતરમા વેરને બદલે પ્રેમ પ્રગટ થઇ જતો હતો. અને તેઓ પીરને આધિન બની જતા હતા. પ્રોફેસર ટી. ડબલ્યુ. આર્નોલ્ડનું (૨) કથન છે કે "સૈયદ સદરૂદીનના પુત્ર હસન કબીરદીન (રેહ.)ની મઝાર "ઉચ્છ" મા આવેલી છે. પિતા અને પુત્ર બન્નેએ સેંકડો લોકોને ઇસ્લામ ધર્મમાં દાખલ કર્યા હતા. પીર હસન કબીરદીન (રેહ.) માટે તો એવું કહેવામા આવે છે કે કોઇપણ શખ્સ પર તેમની નજર પડતી તો સત્વર તે ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરી લેતો, એવો અજબ તેમનો પ્રભાવ પડતો હતો.

સહનશીલતા અને ધીરજની વ્યાખ્યા

એક દિવસે એક શખ્સે પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)ની પાસે અરજ ગુજારી કે આપ

૧ આ વિનંતીના ગ્નાનને "નવ ચુગા" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જે આજ પર્યંત ઇસ્માઇલીઓમાં વંચાય છે.
૨. ધી પ્રિચીંગ ઓફ ઇસ્લામ પાનું–પાનું–૨૮૨

મુસાફરીઓ કરી કરીને લોથપોથ થઇ જાઓ. જો. સૂર્યથી તપેલી રેતીથી આપના પગોમા છાલા પડી જાય છે, શિયાળાની ઠંડીથી આપના શરીરની ચામડી ફાટી જાય છે. આવું આવું કષ્ટ વેઠતા શું આપને વેદના થતી નથી? પીરે જવાબ આપ્યો કે, હઝરત ઇમામની કૃપા વડે મારા શરીરના હું સમજુ પણ ભોગ એક છું. જેથી મારું શરીર શબ સમાન થઇ ગયું છે, એથી મને વેદના અસર કરતી નથી.

એક દિવસે એક શખ્સે પીર હસન કબીરદીન (રહે.)ને સવાલ પૂછયો કે: "ધીરજ એટલે શું?" પીરે જવાબ આપ્યો કે: "તમારા હાથ, પગ કાપી નાખવામા આવે, જાતજાતના દુઃખો તમારા પર વરસાવવા આવે, તમારા ફવેફવામા કાંડા પડે તો પણ તમારા મોઢેથી ફરિયાદનો એકે શબ્દ ન નીકળે એનું નામ ધીરજ." (૯૫)

વફાત

પીર હસન કબીરદીન (રહે.)એ ઘણા ઉત્તમ બોધદાયક જ્ઞાનો (બોધ કાવ્યો) રચીને ઉપદેશ આપ્યો છે, જેમા હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ. અને તેમની ગાદીએ આવનાર ઇમામોની તાબેદારી કરવાની હિદાયત કરી છે. પવિત્ર જ્ઞાનશાસ્ત્રમાં એક સ્થળે એવું દર્શાવેલું છે કે:-

આશાજી સતિયાના સત શ્રી ઇસ્લામશાહ રાખે, એવાં સોહી નરજી.
એણે ઠામે જે નર બેસે, તેને ધ્યાવો ગતીઉ લોકા.

હઝરત પીર હસન કબીરદીન (રહે.)ની વફાત હિજરી સન ૮૫૩ના સફર માસમા 'ઉચ્છ' ખાતે થઇ હતી. એ સમયે મુલતાનમા સુલતાન હુસેન લંઘા રાજ્ય કરતો હતો. એમની મઝાર "ઉચ્છ શરીફ'મા શહેર બહાર આવેલી છે. કહેવાય છે કે એક ચોર આ રોઝામા ચોરી કરવા આવતા તે અંધ બની ગયો હતો. અને તેનું મૃત્યુ થયું હતું. (૯૬)

પીર હસન કબીરદીન (રેહ.)નો પરિવાર

પીર હસન કબીરદીન (રહે.)ની કુલે સાત બીબીઓ હતી. જેઓને કુખે અઢાર પુત્રો અને એક પુત્રી અવતર્યા હતા. પહેલા બીબી જેવલબાઇ બિન્તે સૈયદ રૂકનુદીનના કુખે ચાર પુત્રો અને એક પુત્રી થઇ (૧) સૈયદ ઓલિયાઅલી, (૨) સૈયદ નસીરૂદીન, (૩) સૈયદ અલી ગૌહર નુર, (૪) સૈયદ આલમશાહ, (૫) બાઇ બુઢાઇ. (not all at one time)

બીબી નૂરબીબી સકીના બિન્તે સૈયદ બદરૂદીનથી ઔલાદ (૬) સૈયદ રહેમતુલ્લાશાહ, (૭) સૈયદ આદિલશાહ (૮) સૈયદ જાફરશાહ થયા.

બીબી ઇઝઝત ખાતુન બિન્તે સૈયદ શમ્સુદીન સાનીના કુખે (૯) સૈયદ ઇસરાઇલ તૈયાર ગાઝી, (૧૦) શાહબાઝ ગાઝી, (૧૧) સબ્ઝઅલી જનમ્યા.

બીબી હુરમત ખાતુન બિન્તે સૈયદ અલાઉદીન ઇબ્ને સૈયદ કમાલુદીનથી ઔલાદ (૧૨) સૈયદ ઇસ્લામશાહ, (૧૩) સૈયદ ઇમામશાહ, (૧૪) સૈયદ ફરમાનશાહ થયા.

બીબી ઝહરી બિન્તે સૈયદ જલાલુદીન ઇબ્ને સૈયદ કમાલુદીનના કુખે, (૧૫) સૈયદ ઇસમાઇલ અને (૧૬) સૈયદ નૂરમુહમ્મદે જન્મ લીધો.

બીબી કુરબાબા બિન્તે સૈયદ ઝેનુલ આબેદીન ઇબ્ને કમાલુદ્દીનના પેટે (૧૭) સૈયદ દુરવેશ-અલી (૧૮) સૈયદ લાલશાહ કલન્દરઅલી જનમ્યા.

બીબી રહેમત ખાતુન બિન્તે સૈયદ જલાલુદ્દીન બિન સૈયદ કમાલુદ્દીનના પેટે (૧૯) સૈયદ બાલાશાહ બુલન્દઅલી જનમ્યા હતા.

પીર હસન કબીરદ્દીન (રેહ.)ના વંશધરો

હઝરત પીર હસન કબીરદ્દીન (રેહ.)ની ઔલાદની વિસ્તારપૂર્વક વિગત "ગુલઝારે શમ્સ"ની કૃતિમા આ પ્રમાણે મળી આવે છે:–

સૈયદ ઔલિયા અલીનો જન્મ 'ઉચ્છ' મુકામે થયો હતો. એમણે ૧૦૨ વર્ષની વય ભોગવી હતી. એમનો રોઝો આગ્રા ખાતે ચૌડી મસજીદ પાસે છે. આ જમાનામા મુહમ્મદ તઘલકના સુબા કવામુલ મુલ્ક એ પ્રદેશ પર રાજ્ય કરતો હતો.

સૈયદ હસીરદ્દીન ઇબ્ને પીર હસન કબીરદ્દીનની ૯૨ વર્ષની વય થઇ હતી. એમની મઝાર "ઉચ્છ"માં છે.

સૈયદઅલી ગોહરનૂર સાબિત ઇબ્ને પીર હસન કબીરદ્દીન રહે. એમને "નર નાસિર કલન્દર" તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે "ઇલ્મે ઝાહિર"માં પરિપૂર્ણ થયા પછી પોતાનાં પિતા પાસેથી "ઇલ્મે મઆરિફત" મેળવી તેમની રજાથી દઅવત કરવા પંજાબના શહેર લાહોરમાં આવ્યા. ત્યાંથી જમ્મુ થઇ કાશ્મીર બાજુ રવાના થયા, જ્યાંથી પાછા ફરતાં "મકામક બુટી" નામક સ્થળે લાહોર પાસે વફાત પામ્યા. મજકુર સ્થળે એમનો રોઝો આવેલો છે.

સૈયદ પીર આલમશાહ બિન પીર હસન કબીરદ્દીન પણ 'સિધ્ધ પુરુષ" હતા. તેમની એ "સિધ્ધિ"ના સબબે એમના દાદાશ્રી હઝરત પીર શમ્સના રોઝામાં તેમને જગ્યા મળી. તેઓ પણ પોતાના પિતાની આજ્ઞાનુસાર ચાલવાથી મોટે દરજ્જે પહોંચ્યા હતા આ સમયે મુલતાનમાં સારંગખાન બાદશાહનો રાજ્ય અમલ ચાલતો હતો.

સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહ ઇબ્ને પીર હસન કબીરદ્દીન પોતાના પિતાશ્રીની ઘણી અદબ રાખતા હતા. "ઇલ્મે ઝાહિરી" અને ઇલ્મે બાતિનમાં પૂરા હતા તેઓ ઘણાજ સુલેહપ્રિય નરવીર હતા. એમના જીવનકાળમાં છેલ્લા તબકકામાં તેઓ ગુજરાત "કડી"માં રહેતા હતા તેમનું કુટુંબ "કડીવાલ" તરીકે ઓળખાયું. આ કુટુંબના વંશજો આજે પણ મૌજુદ છે જે "કડીવાલ સૈયદો" તરીકે ઓળખાય છે.

સૈયદ આદિલશાહ ઇબ્ને પીર હસન કબીરદ્દીનની મઝાર ડેરા ગાઝીખાનમાં આવેલી છે.

સૈયદ નાહરશાહ ઇબ્ને પીર હસન કબીરદ્દીનનો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો. તેઓ પોતાના પિતાની આજ્ઞાનુસાર દખ્ખણ, કાઠિયાવાડ તરફ દઅવત અર્થે ગયા હતા તેઓની મઝાર કાઠિયાવાડ ગણોદમાં છે.

સૈયદ ઇસરાઇલ ગાઝી ઇબ્ને પીર હસન કબીરદ્દીન રહે. નો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો. તેઓ શૂરવીર અને ઉદાર હતા નસીરખાન બલોચની સાથે એમની સારી મિત્રાચારી હતી. દિલ્હીના

Did the fight ?

બાદશાહ સાથે યુધ્ધ થતાં એ બલોચની સહાય અર્થે પોતાના પિતાના હુકમથી તેની સાથે રહયા હતા. આ યુધ્ધ દરમ્યાન તેઓ શહીદ થયા હતા. એમનો રોઝો બાગનાડી, જીલ્લો સિબી સિંધના ઉત્તરે પાંચ માઇલ ઉપર આવેલો છે.

સૈયદ શાહબાઝ અલી ઇબ્ને પીર હસન કબીરદીનનો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો. એમની મઝાર ભાવલપૂર મધે એમના દાદાશ્રીની બાજુમાં આવેલી છે. આ સમયે દિલ્હીના સિંહાસનને નાસિરૂદીન મુહમ્મદ તગલક રાજ્ય કરતો હતો.

સૈયદ સબ્ઝાઅલી ઇબ્ને પીર હસન કબીરદીન ઘણા કરામતી પુરુષ હતા. આ સમયે મુલતાનના હાકમપદે કવામુલ મુલ્ક હતા. એ પીરશ્રીનો રોઝો મોન્ટગોમરી જીલ્લાના "મરતાબાદ"માં આવેલો છે.

સૈયદ ઇસ્લામશાહ ઇબ્ને હસન કબીરદીનનો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો અને કન્દહાર ખાતે ૧૦૩ વર્ષની ઉમરે વફાત થઇ હતી, જ્યાં તેમની મઝાર આવેલી છે. તેઓ ઝાહેરી તથા બાતુની ઇલ્મમાં પરિપૂર્ણ હતા, એમનું કુટુંબ પણ બહુ મોટું હતું. અફઘાન પ્રજામાં તેઓ ઘણા માનનીય હતા.

સૈયદ ઇમામશાહ ઇબ્ને પીર હસન કબીરદીનનો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો અને તેમની વફાત હિજરી સન ૯૧૯/મોહર્રમ માસની ૯મી ને શુક્રવારના દિને થઇ હતી, એમની મઝાર અમદાવાદમાં આવેલા "પીરાણા"માં છે.

સૈયદ ફરમાનશાહ બિન પીર હસન કબીરદીન "ઉચ્છ"માં જનમ્યા હતા. ૯૯ વર્ષની વયે વફાત પામ્યા. એમની મઝાર તેઓના પિતાના રોઝામાં આવેલી છે. એમને ઘણા સંતાનો હતા.

સૈયદ ઇસમાઇલ બિન પીર હસન કબીરદીનનો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો અને તેઓ ૭૨ વર્ષની વગ ભોગવી વફાત પામ્યા હતા. એમની મઝાર વડોદરા પાસે "લખે જંગલ" ખાતે આવેલી છે.

સૈયદ નૂરમુહમ્મદ નુરૂલ હક્ક બિન પીર હસન કબીરદીન "ઉચ્છ"માં જનમ્યા હતા. એમની વફાત ૧૦૬ વર્ષની વયે થઇ હતી. એમની મઝાર નવસારીમાં છે. એમણે પોતાની પાછળ મોટો પરિવાર છોડયો હતો.

સૈયદ દુરવેશઅલી બિન પીર હસન કબીરદીનનો ઉચ્છ મુકામે જન્મ થયો હતો, જે સમયે દિલ્હીના બાદશાહ મુહમ્મદ તઘલક તરફથી "ઉચ્છ"નો સુબો કવામુલ મુલ્ક હતો. એમની વફાત સમયે મુલતાનનો બાદશાહ હુશેન લંઘો હતો. એમનો રોઝો એમના દાદાશ્રી પીર સદરૂદીન (૨૯) ના રોઝામાં આવેલો છે.

સૈયદ બાલશાહ કલન્દર બિન પીર હસન કબીરદીનનો જન્મ "ઉચ્છ" મુકામે થયો હતો. એમણે [illegible] 'કમાલિયત' પ્રાપ્ત કરી હતી. તેઓ પોતાના પિતાશ્રીના ફરમાન અનુસરી દઅવત માટે [illegible]ના પ્રદેશમાં ગયા હતા અને ત્યાં એક દેવીને ગંક કરી નાખી હતી. તેનું માથું આજવેર જમીનની [illegible] છે, [illegible] ભરવામાં આવે છે. (૨)

હઝરત સૈયદ બાલાશાહ બુલંદઅલી બિન પીર હસન કબીરદીનનો જન્મ "ઉચ્છ"માં થયો હતો. તેઓ મોટા દરજ્જાના વલી અને આલિમ હતા. તેઓએ "દઅવત" અર્થે ઘણી મુસાફરીઓ કરી હતી. એમની વફાત ડેરા ગાઝીખાન પાસે આવેલા "ચોટા" મુકામે થઇ હતી. એમનો રોઝો ત્યાં આવેલો છે.

"ગુલઝારે શમ્સ"માં લખવામાં આવ્યું છે કે, પીર હસન કબીરદીન રેહ. ની વફાત બાદ પણ તેમની બુઝુર્ગ ઓલાદ; હિજરી સન ૧૦૯૭ સુધી એટલે લગભગ અઢીસો વર્ષ પર્યંત દઅ. વતનું કામ કરતી રહી હતી. અન્ય ઇતિહાસકારોનું પણ કથન છે કે હિંદુસ્તાનમાં દઅવતનું કાર્ય કરનારાઓ મુખ્યત્વે બની ફાતિમીઓ હતા અને પ્રજાના મોટા ભાગે તેઓનાંજ હાથે ઇસ્લામ ધર્મ અંગિકાર કર્યો હતો.

હિન્દુસ્તાનના પ્રદેશમાં આવી રીતે ઇસ્માઇલી મઝહબનો પ્રચાર થઇ રહયો હતો, તે સમયે હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ઇરાનના "કેહ્ફ"માં વસવાટ કરી ત્યાંથી દઅવતનું કાર્ય કરી રહયા હતા. એ સમયમાં તૈયમુરલંગ તાતારીએ ઇરાન પર પહેલવહેલું આક્રમણ કર્યું હતું. એ હુમલામાં તેણે માઝન્દ્રાન, સીસ્તાન અને ખુરાસાનને પોતાના અધિકાર તળે આણ્યા હતા ત્યાર પછી હિજરી સન ૭૮૬ માં બીજો હુમલો કર્યો, તે સમયે તૈમુરલંગે આઝરબાયજાનથી આગળ વધીને ઇરાકે અજમ અને જયોર્જિયા પણ હાથ કર્યાં હતા. શિરાઝનો કબ્જો આ બીજા હુમલામાં તેણે લીધો હતો. એ સમયના ઇરાક તરીકે ઓળખાતા હ. ઇમામના નિવાસવાળા ઇલાકાના મુખ્ય નગર ઇસ્ફાહનમાં તેણે સિત્તેર હજાર લોકોને કતલ કર્યા હતા. તૈમુરનો ત્રીજો અને છેલ્લો હુમલો હિજરી સન ૭૯૫ માં થયો હતો, જેમાં તેણે ફારસ જીત્યું હતું. તેના હસ્તે મુઝફ્ફરી વંશનો અંત આવ્યો હતો. તેની સાથે સાથે સબ્ઝવારના સરદાર રાજ્યકર્તા અને હેરાતના કુર્તવંશી રાજ્યનો પણ તૈમુરલંગના હાથે આ દરમ્યાન નાશ થયો હતો. એ પ્રકારે સઘળા નાના નાના રાજ્યો નાબુદ થઇ ગયા હતા ૪૫ વર્ષની તૈમુરલંગની કારકીર્દીમાં ઇરાનમાં આ સઘળું બની ગયું હતું.

ઇસ્માઈલીઓ પર તૈમુરલંગના અત્યાચાર.

સર જોન માલકમ હિસ્ટરી ઓફ પરશિયામાં એવો નિર્દેશ કરે છે કે હિજરી, સન ૭૯૫ માં તૈમુરલંગે ઇરાન પર ત્રીજો હુમલો કર્યો તે દરમ્યાન માંઝન્દ્રાંના માર્ગે આવીને તે આગળ વધ્યો હતો. જ્યાં રૂદબારની ગીલાની સરહદ ઉપર આલમુતના પતન પછી હલાકુખાનની કતલ માંથી બચેલા ઇસમાઇલીઓની વસ્તીનો એક ભાગ નિવાસ કરી રહયો હતો. તેમની તેણે ફરીવાર કતલ ચલાવી હતી. સામાન્ય રીતે આ ઘટના પછી ઇસમાઇલીઓનું સંપૂર્ણ નિકંદન કહાડવામાં આવ્યું હતું એમ ઇતિહાસકારો આ બનાવ ઉપરથી કહે છે, પરંતુ ખરી રીતે તો આ રૂદબાર–ગીલાન સરહદના ભોગ બનેલા ઇસમાઇલીઓ સિવાય ખુરાસાન અને કેરમાનનાં સંખ્યાબંધ ઇસ–માઇલીઓ બચી ગયા હતા, જેઓ આજે પણ ઇરાનમાં જીવન ગુજારે છે. આ ઉપરાંત હકીમ હાફીઝ નાસિર ખુસરૂની દઅવતમાં આવેલા બદખશાની ઇસમાઇલીઓ પણ સુરક્ષિત રહયા હતા. તૈમુરલંગે ગીલાનના ઇસમાઇલીઓની ચલાવેલી કતલ હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ના ઇમામતના સમયમાં થઇ હતી જ્યારે આપની ઇમામતનું ૨૪મું વર્ષ ચાલતું હતું.

તૈમુરલંગનું મૃત્યુ.

ઉપર જણાવેલી સર્વ ઘટનાઓની ઐતિહાસિક સંકલના પ્રમાણે મુઝફ્ફરી વંશની સ્થાપના હિજરી સન ૭૪૦થી ગણીએ તો ઇમામતની ગાદીએ હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. આ-વ્યા પછી ત્રીસ વર્ષ રહીને મુઝફ્ફરી વંશ સ્થપાયો. હિજરી સન ૭૭૧માં હઝરત ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. એ જોમો સિફાર્યો એ સમયે પણ ઇરાનના અમુક વિભાગમાં મજકુર વંશ રાજ્ય કરતો હતો મંગોલના ઇલખાની વંશની એક નાની શાખા હસ્તક હ. ઇમામનું મુખ્ય મથક આ-ઝરબાયજાન હતું. હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ના સમયમાં પણ મુઝફ્ફરી વંશનો અમલ ચાલતો હતો. પરંતુ પાછળથી એવણ ઇમામના સમયમાંજ તેનો અંત આવ્યો હતો. હિ-જરી સન ૭૯૫માં ફક્ત વંશનો નાશ થઇ ચૂક્યો હતો. એ સમયે પણ હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ઇમામત પર હતા. તૈમુરનું મૃત્યુ પણ હિજરી સન ૭૯૫માં એવણ ઇમામના અમલમાંજ નીપજ્યું હતું.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ના સમયમાં હિંદમાં દઅવતનો ઘણો પ્રચાર થઇ રહ્યો હતો અને પંજાબ, કાશ્મીર સિંધ, ગુજરાત, દખ્ખણ, કાઠિયાવાડ અને કચ્છ સુધી ઇસમાઇલી દાઇઓ જઇ પહોંચ્યા હતા. આ ઝમાનો હિંદુસ્તાનમાં ઇસમાઇલીઓની ચઢતી કળાનો હતો. ઠેરઠેર ઇસમાઇલી સાદાતો હ. ઇમામના ઘરની ખિદમત કરી ઇસ્લામની તરક્કી કરી રહ્યા હતાં.

હઝરત ઇમામ ઇસ્લામશાહ અ. એ હિજરી સન ૮૨૭માં જોમો સિફાર્યો. ત્યારપછી હ. ઇમામના શાહઝાદા હઝરત મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH MUHAMMED BIN ISLAM SHAH

(A. H. 827-868)

.........O.........

(૩૧)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઈસ્લામશાહ અ०

(હિજરી સન ૮૨૭-૮૬૮) / 1423–1463

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ.ની દૈહિક વિદાય બાદ હિજરી સન ૮૨૭માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા હતા. 'ગુલઝારે શમ્સ'ની કૃતિમા દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ઇરાનના 'શહરબાબક' શહેરમાં નિવાસ કરતા હતા, જેઓએ પીર સદરૂદીન (રેહ) ના પુત્રને 'પીરાતન'ની નવાઝિશ કરી હતી.

હિંદુસ્તાનની જમાતો પર હ. ઇમામના મુબારક તાલિકાઓ-રૂકકા.

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ આપના નિવાસસ્થાન 'શહેર બાબક'થી હિંદુસ્તાન ખાતે "તાલિકાઓ" મોકલી જમાતોના ખબર અંતર પૂછાવી ભલા દુઆઆશિશો 'પીર' મારફત ફરમાવતા હતા, અને 'પીર' તથા તેમના હાથ વળે કામ કરનારા 'વકીલો' દઅવતનું કામ પુર જોશથી ચલાવતા હતા. આ સમયમાં હિંદુસ્તાનના ઘણા મુરીદો હ. ઇમામના દીદાર અર્થે 'શહરબાબક' આવતા હતા. તેઓને હ. ઇમામ નવાઝિસ કરી આપના હાથ મુબારકના 'રૂકકા' (તાલિકા) બક્ષિસ કરતા હતા. ઇરાન જવાનું આ સમયમાં બહુ વિકટ હતું. દરિયા માર્ગે પ્રવાસ થતો હોઇ ૭ મહિના જેટલો સમય તો માર્ગમાંજ લાગી જતો હતો. સામાન્ય રીતે હ. ઇમામના દીદાર કરીને જે મુરીદ એ સમયે હિંદુસ્તાન ખાતેના પોતાના વતને પાછો ફરતો હતો તેને 'દરસ' યાને 'ધરસ'ના મોટા લકબથી વધાવી લેવામાં આવતો હતો.

મુરીદોની દસ્તબોશી.

અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર મેકડોનેલ કીનિયરની કૃતિમાં લખેલું છે કે આલમુત પડયા પછી બિસ્માર થઇ પડેલા એ શહેર આગળ કેટલાક ઇસમાઇલીઓ વસે છે અને તેઓ હુશૈનીને નામે ઓળખાય છે. ઇરાનના ઇસમાઇલીઓ 'કેહ્ફ' આગળ

રહેતા એક પીર મર્દને પોતાના ઇમામ તરીકે માને છે જેઓ હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ.ના પુત્ર હઝરત ઇમામ શાહ ઇસમાઇલ અ. ની ઓલાદથી ઉતરી આવેલા છે. પવિત્ર ગંગા અને સિંધુ નદીના કાંઠા પર વસી રહેલા ઇસમાઇલી મુરીદો હિંદુસ્તાનથી ઇરાન સુધી પોતાના ઇમામના હાથનું 'ચૂંબન' અર્થાત દસ્તબોશી કરવા આવે છે.

હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.)—પીરાતનની નવાજિશ

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ.ના સમયમા હઝરત પીર તાજદીન અથવા પીર તાજુદ્દીન ઇબ્ને પીર સદરદીન ઇબ્ને પીર સાહેબદીન ઇબ્ને પીર નસીરદીન ઇબ્ને પીર શમ્સુદીન સબ્ઝવારી હયાત હતા. ઇતિહાસો પરથી જણાય છે કે તેઓ હઝરત ઇમામની મુલાકાતે ઇરાનમા અમુક વખત ગયા હતા અને તેમને 'પીરાતન' મળી હતી. હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.) હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ની દઅવત કરતા હતા. તેમણે હઝરત ઇમામના ઘરની ઘણી વફાદારીપૂર્વક ખિજમત કરી હતી. હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા, ત્યારે હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.) ૩૩ વર્ષની ભર યુવાનીમાં હતા અને હઝરત ઇમામની હુઝુરમાંથી 'પીરાતન' મેળવી પાછા હિન્દુસ્તાન આવ્યા હતા.

સાદાતો પર પીર તાજદીન (રેહ.)નું વડપણ

હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ના સમયમા સમસ્ત હિંદુસ્તાનમા મોટી સંખ્યાના ઇસમાઇલી સાદાતો દરેક સ્થળોએ ફરી જોશભેર દઅવતનું કાર્ય કરી રહયા હતા. આવા સાદાતોનું મુખ્ય મથક લાહોર-પંજાબમા હતું. જ્યા પીર તાજદીન (રહે.) વસવાટ કરી રહ્યા હતા. ઇરાનમા પણ મોટી સંખ્યામા ઇસમાઇલી સાદાતો વસ્તા હતા, તેમજ જંગલો અને જુદા જુદા પ્રદેશોમા પથરાઇ ગયેલા હતા. હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ના સમયમા સઘળા દઅવત કરનારા ઇસમાઇલી સાદાતો પર હઝરત પીર તાજદીન (રહે.) વડપણ ધરાવતા હતા. તેઓ "શાહ તુરેલ" તરીકે પણ ઓળખાય છે.

સૈયદ ઇમામશાહ

સૈયદ ઇમામશાહ ઇબ્ને પીર હસન કબીરદીન (રહે.)નો જન્મ "ઉચ્છ શરીફ"મા થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીની વફાત સમયે તેમની વય ૨૯ વર્ષની હોવાનું મનાય છે. તેમના પિતાશ્રી હઝરત પીર હસન કબીરદીન (રહે.)ની વફાત સમયે તેમની સઘળી ઓલાદ તેમની સેવામા હાજર હતી, પણ ફકત સૈયદ ઇમામશાહ હાજર નહોતા એ સબબે પોતાના પિતા સાથે તેમની છેલ્લી મુલાકાત થઇ શકી નહોતી.

જનાઝો અટકાવ્યો—સાકર તસ્બીહ મળ્યા

હઝરત પીર હસન કબીરદીન (રેહ) નો જનાઝો અવ્વલ મંજલે લઇ જવામા આવતો હતો, તે સમયે સૈયદ ઇમામશાહને પોતાના પિતાશ્રીની વફાતની જાણ થઇ જતા, તેઓ એકાએક ઉચ્છ શરીફ આવી લાગ્યા અને માર્ગમાજ જનાઝો અટકાવ્યો અને જનાઝા તરફ મુખ કરીને, પોતાના પિતાને સંબોધીને પોતાનો 'હિસ્સો' માગવા લાગ્યા, આ સાંભળીને જનાઝામા ભાગ લેનારા

લોકો હસવા લાગ્યા, કેટલાકો તેમને સમજાવવા લાગ્યા. અંતે રકઝકમા ત્રણ કલાક પસાર થઇ જતા, સૈયદ ઇમામશાહે ફરીવાર વિનંતી કરી, પરિણામે જનાઝામાંથી હાથ બહાર આવ્યો અને સૈયદ ઇમામશાહને 'તરબાહ' અને 'શાકર' આપ્યા.

ઈરાન ભણી પ્રયાણ

હઝરત પીર હસન કબીરદીન (રહે)ની વફાતને ચાલીસ દિવસ પસાર થયા પછી, સૈયદ ઇમામશાહ સિંધ ભણી "જુણુ" નામના ગામમા જઇ 'ખાના'મા ઉતારો કર્યો ત્યાની જમાતે તેમને 'પીર' તરીકે માન્ય રાખવા માટે ઇન્કાર કરવાથી; તેમને અપમાન લાગ્યું અને ત્રણ દિવસના અપવાસ પછી પ્રેમજી નામના એક ખોજા ગૃહસ્થે સૈયદ ઇમામશાહને પોતાને ઘેર લઇ જઇ જમાડયા.

ત્યારપછી સૈયદ ઇમામશાહ ઇરાન ભણી જવા માટે પ્રયાણ કર્યું. અમુક દિવસોની મુસાફરી બાદ તેઓ હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. જયા નિવાસ કરી રહયા હતા, એ 'કહેક' નગરીમા આવી પહોંચ્યા અને બાવા ગુલામ મુહમ્મદ મારફતે હઝરત ઇમામની હુઝુરમા પહોંચી હઝરત ઇમામની મુલાકાત લીધી. પરંતુ તેમને 'પીરાતન' મળી નહિ. હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. એ હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.) ને 'પીરાતન' નવાજિશ કરી હતી. ત્યારપછી સૈયદ ઇમામશાહ હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા, અને ગુજરાત જીલ્લામા આવેલા 'અટુણા' નામના ગામમા આવીને ઇબાદતખાનામા નિવાસ રાખ્યો.

ઈમામશાહી પંથની સ્થાપના

કેટલાકોની માન્યતા પ્રમાણે સૈયદ ઇમામશાહે ગુસ્સાભરી લાગણીને વશ થઇને ઇસમાઇલી ઇમામોની સેવાનો ઇન્કાર કરી, પોતાનો એક જુદો "ઇમામશાહી" નામનો પંથ સ્થાપ્યો હતો. જ્યારે કેટલાક ઇતિહાસકારોના કથન અનુસાર (૧) સૈયદ ઇમામશાહ ઇરાન ગયા હતા. ત્યારે હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. તરફથી તેમને ગુજરાત તરફ ઇસમાઇલી દઅવતનું કાર્ય કરવા માટે આજ્ઞા આપવામા આવી હતી, જેથી તેઓએ હિંદુસ્તાન પાછા આવીને દઅવતનું કાર્ય જોશભેર આરંભ્યું હતુ, જેમા તેમને ઘણી સફળતા પ્રાપ્ત થઇ હતી, પરંતુ સૈયદ ઇમામશાહની વફાત બાદ તેમના પુત્ર મુહમ્મદશાહના સમયમા ફાટફુટ પડી હતી અને 'ઇમામશાહી' નામનો એક પંથ ચાલુ થયો હતો.

સૈયદ ઇમામશાહના પુત્ર મુહમ્મદશાહે, ઇસમાઇલી ઇમામોની સેવાનો ઇન્કાર કરી, પોતાને "નર મુહમ્મદશાહ" તરીકે ઓળખાવી "નર" તરીકેનો મરતબો જાહેર કર્યો અને પોતાનો એક જુદો પંથ સ્થાપ્યો. ત્યારપછી એ નવિન શિક્ષણ પ્રમાણે ચાલનારા "ઇમામશાહી" કહેવાયા અને 'ઝમાનાના ઇમામ'ને બદલે સૈયદ ઇમામશાહના પુત્ર સૈયદ મુહમ્મદશાહને તેઓ "નરમુહમ્મદ શાહ" માનવા લાગ્યા. આ કારણે "ઇમામશાહી" મુરીદોનો સંબંધ ઇરાનમાં બિરાજતા પવિત્ર ઇમામોથી તૂટી જવા પામ્યો. સૈયદ ઇમામશાહ ઘણી બુઝુર્ગ વયે પહોંચી હિજરી સન ૯૨૯ના મહોર્રમ માસની તા ૯મીના દિને વફાત પામ્યા હતા.

૧ જુઓ હંબલુ. ઈવેનોવ કૃત "ગુજરાતમા ઈમામશાહી સંપ્રદાય" પાનું ૪૨

ઇમામશાહનો પરિવાર—સૈયદ નૂરમહમદશાહ. (Verify)

સૈયદ ઇમામશાહના લગ્ન આલમશાહ બાદશાહનાં વંશજ શાહ મુહમ્મદ બુખરીની પુત્રી ખતીજા બીબી વેરે થયા હતા. એ પહેલા તેમને ત્યાં સૈયદ આલમશાહ નામનો એક પુત્ર થયો હતો. ત્યારપછી સૈયદ અલીશાહ, સૈયદ બાકરશાહ અને સૈયદ મુહમ્મદશાહ અને શમ્સખાતુન નામની એક પુત્રી થઇ. એ પુત્રો માંથી સૈયદ મુહમ્મદશાહ સિવાય ત્રણે પુત્રો તેમજ પુત્રી શમ્સખાતુન બાળવયમાં ગુજરી જવાથી સૈયદ મુહમ્મદશાહ સિવાય બીજી કોઇ ઓલાદ રહી નહોતી. સૈયદ આલમશાહ ઉર્ફે ખાલિકશાહનો રોઝો ગુજરાતના "કડી" ગામમાં આવેલો છે. સૈયદ બાકરશાહનો રોઝો અમદાવાદના ચારતોડના કબ્રસ્તાન પાસે છે; તેમાં એક મુસાફરખાનું પણ છે. સૈયદ બાલાશાહની મઝાર ખંભાતના "રંગસર" તળાવ પાસે છે. તેની બાજુમાં તેમના બહેન શમ્સખાતુનની મઝાર આવેલી છે. એ સઘળી મઝારોની માન્યતા ધરાવનારા ટોળાં જુદા જુદા છે અને તેની સઘળી પેદાશ ગુજરાતમાં રહેતા સાદાતો વપરાશમાં લે છે.

સૈયદ મુહમ્મદશાહને નૂરમુહમ્મદશાહ કે નર મુહમ્મદશાહ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જેઓના લગ્ન બાદશાહ મુહમ્મદ બેગડાની પુત્રી બુઝુર્ગખાતુન સાથે થયાં હતા. તેમના કુખે બે પુત્ર (૧) સૈયદ મુસ્તફા તથા (૨) સૈયદ શાહજુદ્દીન થયા. એમની જે ઓલાદ થઇ તે 'ઇમામશાહી' સૈયદોના નામે ઓળખાયછે. સૈયદ મુહમ્મદશાહની મઝાર એમના પિતા સૈયદ ઇમામશાહ સાથે પીરાણાના રોઝામાં છે. X add: ● Pir 2½ Rukhsu

સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહની દઅવત.

સૈયદ ઇમામશાહની વફાત પછી, સૈયદ ઇમામશાહની ધર્મપત્નીએ મુખી બેતાને 'ઉચ્છ' ગામ ભણી મોકલી સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહ અને પીર હસન કબીરદીનને બોલાવી મંગાવી પોતાના વંશની શાહઝાદી વેરે સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહના લગ્ન કરી આપ્યા અને તેમને દહેજમાં મુખી બેતા અને સાથે બસો જણાની જમાત આપી. તે લઇને સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહ અમદાવાદથી વીશ કોશ પર આવેલા 'કડી' ગામમાં વસવાટ કરવા લાગ્યા. અત્રેથી સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહ અને પીર હસન કબીરદીનની ઓલાદ "કડીવાલા" સૈયદ તરીકે ઓળખાવા લાગી. સૈયદ ઇમામશાહની બીબીની મરજી એવી હતી કે ઇમામશાહી ધર્મ પ્રથા સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહ ચાલુ રાખે, પરંતુ તેમ નહિ કરતાં સૈયદ રહેમતુલ્લાહશાહ ઇરાનમાં 'કેહ્ક' મધ્યે નિવાસ કરી રહેલા ઝમાનાના ઇમામ સાથેનો સંબંધ જાળવીને પોતાના વંશજો અને મુરીદોને પણ હ. ઇમામની સેવા કરવાનો બોધ આપ્યો એમના પુત્રો પણ એમનાં પગલે ચાલી, ગુજરાતમાં ઇસમાઇલી દઅવત કરતા હતા. આ કાર્યથી 'ઇમામશાહી' પક્ષને મોટો ફટકો પડ્યો હતો. Rahmatullah's Sin add ... Ind

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ખેતીવાડી કરી એકાંત જીવન પસાર કરતા હતા. પરંતુ હ. ઇમામના ફરઝંદો તેમજ દાઇઓ સમસ્ત ઇરાનમાં ધીમી પરંતુ ખાત્રીપૂર્વકની 'દઅવત' કરી રહ્યા હોવાથી, હ. ઇમામના નિવાસસ્થાન "શહર બાબક" તરફ હ. ઇમામના પવિત્ર દિદાર અને દસ્તબોશી અર્થે સંખ્યાબંધ લોકો આવતાં હતા, તેઓને હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. દિદાર આપી દસ્તબોશી કરાવતા હતા. આપે હિજરી સન ૮૬૮ / 1463 માં જોમો સિફાર્યો. ત્યાર પછી આપનાં શાહઝાદા હઝરત મુસ્તનસિર બિલ્લાહ (બીજા) ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થઇ ઇસમાઇલીઓની રહેબરી હાથ ધરી હતી.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH MUSTANSIR--BILLAH II.

(A. H. 868–880)

............o............

(૩૨)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ મુસ્તનસિરબિલ્લાહ અ० (બીજા)

(હિજરી સન ૮૬૮-૮૮૦) / 1463 - 1475

1463

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. બીજા, હિજરી સન ૮૬૮મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. મિ. જાફર રેહેમતુલ્લાહ બેરિસ્ટર કૃત "ખોજા કોમનો ઇતિહાસ"મા લખેલું છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. "શહરબાબક"મા વસ્તા હતા આપનું મુળ નામ "અલીશાહ" હતું, એવો સંકેત "આસારે મુહમ્મદી"ના પુસ્તકમાંથી નીકળે છે. (P. N0)

સૈયદ મીઠાની દઅવત

હઝરત ઇમામ શાહ મસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના ઝમાનામા, હઝરત પીર હસન કબીરદીનના પુત્ર સૈયદ ઔલિયા અલીના પુત્ર સૈયદ મુહમ્મદ નૂરબક્ષ (બીજા) પોતાના બાળબચ્ચાઓ સહિત દઅવત કાર્ય માટે "ઉચ્છ"થી કાશ્મીર અને જમ્મુમા આવ્યા હતા. એ સમયે કાશ્મીરનો રાજ્યકર્તા અજબદેવ હતો. જમ્મુ (કાશ્મીર)મા જે સ્થળે હાલ એમના પોતાનો તથા એમના પુત્ર ઇસ. માઅલી સાદાત સૈયદ શમ્સુદીન સાનીનો રોઝો આવેલો છે, ત્યા પૃથ્વીનાથ નામનો યોગી રહેતો હતો. તે જાદુ વિદ્યામા નિષ્ણાત હોઇ શહેરની સઘળી પ્રજા અને રાજા સુધ્ધા તેના સેવક હતા. એ યોગીએ સૈયદ નૂરબક્ષને જોતા તેના મનમા દુશ્મનાવટની લાગણી ઉદભવી અને તે પોતાના હરીફને આવેલો જોઇ તેમનો મુકાબલો કરવા આવ્યો અને પોતાની કરામત દેખાડવા તે જાદુના જોરે આકાશમા ઊડી ગયો; જે જોઇને સૈયદે પોતાના પગરખાંને હુકમ કરતા તે પણ ઊડયા અને યોગીને ટપલા મારતા મારતા તેને હેઠળ લઇ આવ્યા. આ કરામત જોઇને યોગીએ પશ્ચતાપ કરી સૈયદ નૂરબક્ષ (બીજા)ની દુશ્મનાવટ મૂકી દીધી. ત્યાર પછી સૈયદ નૂરબક્ષ પોતાના ફરજંદો અને કાકા સૈયદઅલી ગૌહર નૂર સાબિર બિન હસન કબીરદીન સાથે કાશ્મીરમા રહ્યો. એમની પાસે "આહુતે ફિકકાહ" નામક પુસ્તક હતું. તેના સિધ્ધાંતો અનુસાર તેઓ કાશ્મીર ખાતે ધર્મનો પ્રચાર કરતા હતા. [illegible]

(૧)

સૈયદ નૂરબક્ષ (બીજા)ના બે પુત્રો હતા: (૧) સૈયદ મીર શમ્સુદીન સાની (બીજા) અને (૨) સૈયદ ઇસમાઇલ. એમની મઝારો એમના પિતા સૈયદ નૂરબક્ષ ઉર્ફે સૈયદ મીઠાની દરગાહમા આવેલી છે. સૈયદ મીઠા ઘણા ચમત્કારી પુરુષ હતા. આખું કોહિસ્તાન. કાશ્મીર, તિબેટ નાનું, બદખશાન, ગીલગીટ, યારકંદ, વિગેરેમા જે ઇસમાઇલી શીઆ અનુયાયીઓ અત્યાર સુધી મૌજુદ છે, તે તેમના પ્રતાપે છે. ત્યારપછી સૈયદ મીર શમ્સુદીન સાની સાથે "શમ્સિયા" કાફલાઓએ આવીને ઉચ્છમા નિવાસ કર્યો અને ત્યાના આસપાસના મુલકોમા ઘણી ઉતમ રીતે "દઅવત" કાર્ય ચાલુ રાખ્યું હતું, તેથી અસંખ્ય લોકો ભેગા મળીને ઇસ્લામથી મુશર્રફ થઇને ઝમાનાના ઇમામની બયઅત કરતા હતા.

"નૂરબક્ષિયા" પંથ

સૈયદ શમ્સુદીન સાનીની વફાત હિજરી સન ૮૯૦માં થઇ હતી. તેમણે ૧૧૫ વર્ષની વય ભોગવી હતી. એ સમયમા ઇમામતની મસનદ પર હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ઇરાનના "શહર બાબક"મા બિરાજમાન હતા.

"તવારીખે ફિરિશ્તા" મા લખે છે કે બાદશાહ ફતેહખાન બિન આદમખાનના ઝમાનામા સૈયદ મીર શમ્સુદીન સાની ધર્મનો પ્રચાર કરવા કાશ્મીર ખાતે આવ્યા હતા. ત્યા પુષ્કળ લોકો એમના મતમા ભળ્યા હતા. "ગુલઝારે શમ્સ" પરથી જણાય છે કે, આ લોકો ખાન્દાને ઇસમાઇલિયાના હકના માર્ગ તરફના દાઇ હતા અને પોતાને નાયબે ઇમામ અર્થાત પીર કહેવરાવતા હતા. તેમની માન્યતા "ઇમામ સદા કાયમ અને મૌજુદ" હોવાની હતી. સૈયદ મીર શમ્સુદીન સાની કાશ્મીર, હિંદુકુશ તથા કોહિસ્તાનમા સૈયદ કમાલુદીન સાની (બીજા) મૌજુદ દરિયા તથા સૈયદ શાહબુદીન સાની (બીજા) મસ્તદરિયા સાથે મળીને "નૂરબક્ષિયા" તરીકો ચલાવ્યો હતો. એના અનુયાયીઓ ઇસમાઇલી ફીરકાથી સંબંધ રાખતા હતા. જેહલમ જીલ્લામા પંજાબની ચીનાબ નદીના કાંઠેના "રામસર" નામના ગામમા તેમને ઝેર આપીને શહીદ કરવામાં આવ્યા હતા.

પીર તાજદીન (રેહ.) ઈરાનમા—હ૦ ઇમામની મુલાકાત—વફાત

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. એ હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.) ને પીરાતનની નવાજિશ કરી હતી એ આપણે અગાઉ વાંચી ગયા છીએ. હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.), હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. એ જામો સિધાર્યા પછી પણ, એટલે હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ના સમયમા આઠ વર્ષ હયાત હતા. તેઓએ ઇરાન તરફ હઝરત ઇમામ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ ની હુઝુરમા હાજર થઇ હઝરત ઇમામની મુલાકાત લીધી હતી. આ વખતે હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.)એ હઝરત ઇમામની હુઝુરમા હિંદુસ્તાનના અનુયાયીઓએ હ. ઇમામની હુઝુરમા રજુ કરવા માટે આપેલું સિંદની બનાવટનું ઉમદા કાપડ પણ રાખ્યું હતું, હઝરત ઇમામે પીર તાજદીન (રેહ.) ઉપર પ્રસન્ન થઇને મજકુર કાપડનો તાકો તેમને બક્ષિશ આપ્યો. જેની ખિલઅત સિવડાવી પીર પોતે પહેરવા લાગ્યા અને હ. ઇમામની હુઝુરમાંથી પાછા હિંદુસ્તાન આવી પહોંચતા, જે કાપડ હ. ઇમામની હુઝુરમાં મૂકવા આવેલ તેજ પીરે પોતાના ઉપયોગમાં લીધેલું જોઇ, જમાતને શક આવ્યો, અને પીર તાજદીન પર આક્ષેપો કરવા માંડયા. એટલુંજ નહિ પણ પીરને લાકડીઓ વડે માર પણ માર્યો, જેથી પીરને આઘાત થયો અને તેઓ વફાત પામ્યા.

પંદિયાતે જવાંમરદી.

હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ને આ સમાચાર મળતા, આપશ્રી અત્યંત નારાજ થયા અને જમાતને ઠપકો મોકલાવ્યો, સાથે સાથે હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.) પ્રત્યે દિલસોજી દર્શાવવા, તેમજ સર્વ ઇસમાઇલીઓ પૂરતી હિદાયત મેળવી શકે તે માટે એક એવું યાદગાર પુસ્તક "પંદિયાતે જવાંમરદી" આપના મુબારક હાથે લખવા શરૂ કર્યું. એટલુંજ નહિં પણ તેઓ પર દાખલો બેસાડવા ખાતર મજકુર પુસ્તક તૈયાર થયે "પીર" તરીકે દાખલ કરવા હ. ઇમામે આજ્ઞા કરી.

ઇસમાઇલીઓ હ. ઇમામની એ આજ્ઞાનું દીલોજાન પાલન કરે એ તો નિઃશંક હતું. પરંતુ એક ઝિંદા અને હયાત પીર પોતાની વચ્ચે બેસીને બોધ નહિ કરે એવું તેઓને ભાન થતાં તેઓ આ બનાવને "ભૂલની સઝા" માની પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા. આ બાબત ભવિષ્ય માટે ચેતવણી રૂપે ઉપયોગી થઇ પડી અને પીરો પ્રત્યે વિવેકશીલ વર્તન રાખવાનો તેઓને બોધપાઠ મળ્યો.

સૈયદ મુહમ્મદ શાહ ઇબ્ને સૈયદ ઇમામશાહ "સતવેણીની વેલ"માં એ વિષેનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવે છે કે :-

> મુસ્તનસિર બિલ્લાહ પીર હુવા ઇમામ, ઉસને બહોત કીયે જુગમે કામ.
> કિયિયા પંદીયાત અજમી માહે. ઔર જવાંમરદીથી બી કથીઆ તાંહે.

પેરાજ પૌત્રા.

હઝરત પીર તાજદીન (રેહ.)નું હિંદુશાહી નામ પ્રહ્લાદ હતું, તેથી તેમના વંશજો પ્રહ્લાદ (પેરાજ) પૌત્રા કહેવાય છે. તેઓ સોઢા લોકો સાથે વસે છે. એ લોકોનું કહેવું છે કે પીર તાજદીન (રેહ.) સોઢી રાણી સાથે પરણ્યા હતા, તેના વંશમાંથી સોઢાઓ ઉતરી આવ્યા છે. અન્ય હાથ ઉપર ખોજાઓનું કહેવું છે કે સોઢી રાણી પીર ઉપર મોહિત થઇ હતી. પીર તાજદીન (રેહ)ની દરગાહ ઉપર પ્રહ્લાદ પૈત્રા બેસતા, અને 'ચાંદ'ની પેદાશ લેતા હતા; એ પેદાશમાં વધારો થતાં પીરની દરગાહમાં ખાતું બંધાવ્યું હતું. અહિંની સઘળી ઉપજ સમયના ઇમામની હુઝુરમાં ધરવામાં આવતી હતી.

વર્તમાન સમયમાં ઇરાનમાં વસ્તા ઇસમાઇલીઓ.

"ઇસમાઇલીટીકા" નામક અંગ્રેજી રિસાલામાં લખવામાં આવ્યું છે કે. 'આજના ઇરાનમાં ઇસમાઇલીઓ કેરમાન, સીરજાન અને જબલ બરીઝાના વિસ્તારમાં વસે છે, જ્યાં તેઓ ખુરાસાનીઓ તરીકે ઓળખાય છે; તેઓ ફારસી ભાષા બોલે છે. હેરાત અને નિશાપુર પ્રાંતમાં વસતા લોકોના વંશમાંથી ઉતરી આવેલા હોવાનો દાવો કરે છે. નિશાપૂરમાં આજે પણ ઇસમાઇલીઓની મોટી સંખ્યા છે. તેઓ મૂળ અફઘાનિસ્તાનથી આવીને વસેલા છે. સઘળા ખુરાસાનીઓ એકજ જાતના છે છતાં તેઓ સામાન્ય રીતે જુદી જુદી જાતોમાં વહેંચાયેલા છે એ સંઘોઓનું જીવન ધોરણ અન્યોઅન્ય બહુ જુદા પ્રકારનું નથી. આ સઘળા ઇસમાઇલીઓની ૧૪ મુખ્ય શાખાઓ છે,

જેમાં બાવરદી, હારીફ, મીરઝાદા, મીરશાહી, જલાલી, સુખંઝુઝી, જમશીદી, યાકુબી, શીકારી, તાહિરી, માસુમદીહી, સિયાયકોહી, ગીલઅલીકી અને સિયાહ છે. તેઓ મોટે ભાગે ખેડૂતવર્ગના છે. સુલતાનાબાદ પ્રાંતમા પણ એ પ્રકારની રીતભાત ધરાવનારા લોકો મળી આવે છે, તેઓ 'નોમેડ" (સર્વત્ર) ફરતી જાતિના છે અને લુરી લોકોની વચ્ચે રહે છે. ઇસમાઇલીઓની જૂનામાં જૂની વસ્તી ઇરાનમાં કાહીન અને બિજંદ જીલ્લાઓમા વસે છે. ઇરાનનો આ વિસ્તાર વ્યાપારી માર્ગ ઉપર આવેલો છે છતાં ત્યાંના લોકોમાં જૂના જમાનાનું જીવનધોરણ પ્રચલિત છે, જો કે છેલ્લા મહાન યુધ્ધ પછી તેઓમાં ઘણું પરિવર્તન થયું છે.

દઅવતનો સર્વત્ર પ્રચાર—જોમો સિફાર્યો·

હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. શહરબાબકમાં રહીને ઇસ્માઇલી દઅવત કાર્ય પર દેખરેખ રાખતા હતા. એ સમયમાં પણ પીર શમ્સ, પીર સદરદીન અને પીર હસન કબીરદીનના વંશજો ઇરાન, અફઘાનિસ્તાન તેમજ હિંદુસ્તાનમાં દઅવતનું કાર્ય કરી રહ્યા હતા અને વખતોવખત હ. ઇમામની હુઝુરમાં ઇરાન જઇને દીદાર તથા દસ્તબોશીથી મુશર્રફ થતા હતા અને હ. ઇમામ તરફના હુકમો લઇ ઇસ્માઇલી આલમમાં જાહેર કરતા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. એ હિજરી સન ૮૮૦માં ૧૨ વર્ષ ઇમામત ભોગવી "શહર બાબક" ખાતે જોમો સિફાર્યો. ત્યારપછી હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુસ્સલામશાહ અ. ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ABDUSSALAAM SHAH

(A. H. 880-899)

..........O..........

(૩૩)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ અબ્દુસ્સલામશાહ અ૰

(હિજરી સન ૮૮૦-૮૯૯) 1475-149_

હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુરસલામશાહ અ. હિજરી સન ૮૮૦માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા. "અસારે મુહમ્મદી"ની કૃતિમાં દર્શાવેલું છે કે હઝરત ઇમામ અબ્દુરસલામશાહ અ. નું બીજુ નામ "મહેમુદશાહ" હતું. (આપ ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા પછી આપના વડીલના પગલે ચાલી હિદાયતના કાર્યમાં મશગુલ થયા.) જમાતો હ. ઇમામની હુઝુરમાં જમાતી કામ માટે ઇરાન સુધી જતી અને હ. ઇમામ સેવાભાવીઓને વારસ અથવા રાઇના ઇલકાબોની નવાજિશ કરી દુઆ આશિષો સાથે હિંદની જમાતો માટે સંદેશા અતા ફરમાવતા હતા. (૨૯)

(૨૯.) ખાકી ખુરાસાની નામના એક ઇસમાઇલી કવિવર પોતાના રિસાલામાં હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુરસલામશાહ અ. ને "શાહે સલામુલ્લાહ" નામે ઓળખાવતાં ઉલ્લેખ કરે છે કે તેવણ ઇમામ 'અલી' છે જેમનું બીજુ નામ અબ્દુરસલાંમ છે. રશિયન અભ્યાસી મી. ઇવેનોવ જણાવે છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુરસલામશાહ અ. કેરમાન પ્રગણાના "શહરબાબક" ગામમાં રહેતા હતા

દઅવત કાર્ય.

હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. (બીજા)ના મુબારક ~~હસ્તે~~ ફરમાન "પંદિયાતે જવાંમર્દી" લખાય રહ્યા બાદ ઇસમાઇલીઓમાં હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુરસલામશાહ અ. એ પ્રચલિત કરી. આ સમયમા પીર તાજદીનનું અપમાન થવાથી તેઓ દુનિયા તજી પરલોકવાસી થયા હતા, ત્યારપછી સાદાતો તરીકે ઓળખવામાં આવતા પીરોના વંશજો સાધારણ દાઇ તરીકે જમાતોમાં હ. ઇમામના હુકમ અનુસાર દઅવતનું કાર્ય કરી રહયા હતા.

રાજકીય પરિવર્તન.

હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુસ્સલામશાહ અ. ના સમયમાં દીઝબાદ અને કાસિમાબાદમાં પણ ઇસમાઇલીઓ ઘણા જુના વખતથી રહેતા હતા. તેઓ ઘણું સુલેહશાંતિથી રહેનારા અને પાડોશી-ધર્મ પાળનારા હતા. તેઓ કદીપણ ધાર્મિક ઝઘડાઓમાં પડતા નહોતા અને મોટે ભાગે પોલીસ અને લશ્કરમાં તેઓ જોડાયેલા હતા. સુલતાન ઉઝનહુશેને પોતાને ઇરાનના એકલા રાજા તરીકે જાહેર કર્યા પછી તુર્કી ભૂમી તેણે આક્રમણ કર્યું અને તુર્કી સુલતાન મુહમ્મદ બીજાના હાથે તેની હાર થતાં તેની સઘળી આશાઓ પડી ભાંગી. ૧૧ વર્ષ રાજ્યઅમલ ભોગવી ૭૦ વર્ષની વયે તેનું અવસાન થયું. સુલતાન ઉઝનહુસેનના મરણથી ઇસમાઇલ સફવીએ પોતાના વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. તે ગાળા વચ્ચે એવા થોડાકજ બનાવો બનવા પામ્યા હતા કે જે ઇતિહાસમાં નોંધવા લાયક હોય. સુલતાન ઉઝનહુશેન પછી તેના પુત્ર, પૌત્રાઓ અને ભત્રીજાઓ વચ્ચે જાગેલી રાજ્ય મેળવવાની હરીફાઇએ તેઓ સઘળાનો નાશ કર્યો હતો અને બીજા વંશોને રાજ્ય મેળવવાની તકો ઊભી કરી આપી હતી.

હઝરત ઇમામ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. પછીના વંશજો.

ગુલામઅલી બિન મુહમ્મદ બિન આહમદ દખનીએ "લમઆતુ તવારીખ" નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે, જે દિલ્હીના બાદશાહ ઔરંગઝેબને અર્પણ કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક સફીવાદ અને શીઆ સિધ્ધાંતની લાગણીથી પ્રેરાઇને લખવામાં આવ્યું છે. તેની પુરવણીમાં કર્તાએ પોતાના મુરશિદ સૈયદ શાહ પીર મુહમ્મદ મુશર્રફની વંશાવળી આપી છે, જેમાં તેમના પૂર્વજોમાં ઇસમાઇલી ઇમામોના નામો ગણાવ્યા છે. આ નામોમાં કાંઇ ફરક જોવામાં આવે છે, પરંતુ શાહ રૂકનુદીન ખુરશાહ અ. પછી પણ ઇસમાઇલી ઇમામોનો વંશ ચાલુ રહયો હતો, તેની આ આલેખન ઉપરથી સાબિતી મળે છે. આ બિનાનો નિર્દેશ ડૉ. ઇવેનોવે કરેલ છે. (૨)

પંદીઆતે જવાંમર્દીની ફારસી વાણી.

હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુરસલામ અ. ના સમય સુધીમાં પીર સદરદીન (રેહ.)ના વંશમાં જે પીરાતન ચાલતી આવતી હતી, તેનો છેડો આવ્યો હતો અને પીર તાજદીન (રેહ.)ની વફાત પછી એક આગેવાન કપુરા ખોજા જોડે થોડાક ખોજાઓ હ. ઇમામની હુઝુરમાં ઇરાન તરફ ગયા હતા. જ્યાં હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુસ્સલામ શાહ અ. પાસે હિંદુસ્તાનના મુરીદોની સઘળી હકીકત જાહેર કરતાં પીર માટે અરજ કરી, તે ઉપરથી હઝરત ઇમામ શાહ મુસ્તનસિરબિલ્લાહ અ. (બીજા)એ "પંદિયાતે જવામરદી" નામની શિખામણભરી જે કિતાબ લખી હતી, તે આપે મુરીદોને બક્ષિશ કરતાં ફરમાવ્યું કે, "હવે પછી તમે આ કિતાબને પીર તરીકેનું માન આપજો અને તેનો પાઠ કરતા રહેજો." (૩)

આ કિતાબ મૂળ ફારસી ભાષામાં છે. તેના નમૂના તરીકે થોડા ફકરા અત્રે આપવાનું યોગ્ય થઇ પડશે.

મોમિન આન હસ્ત કે સુખનશ યકી બાશદ.

મોમિન આન હસ્ત કે ઝબાનશ હક બાશદ, વ ફુહશ ન ગુયદ વ બિલાફ ન ગુયદ.

(2) See Forgotten Branch of Ismailism.

અર્થ:–મોમિન તે છે કે, જેનું વચન એક હોય.
મોમિન તે છે કે જેની જીભ સત્યવાણી ઉચ્ચારતી હોય, તે બિભરત શબ્દો. ચ્ચાર ન કરે, અને અસત્ય વદે નહિં.

મોમિન આન હસ્ત કે જવાંમર્દ બાશદ, દર હર બાબ કે હસ્ત
મોમિન આન હસ્ત કે હક વ નાહકરા બશનાશદ

અર્થ:–મોમિન તે છે કે જે બહાદુર પુરુષ હોય અને દરેક વિષયમાં તે તેવાજ પ્રકારે વર્તતો હોય. મોમિન તે છે કે જે હક અને નાહકને ઓળખે છે.

મોમિન ઉન હસ્તકે હઝરત ઇમામે ઝમાન હાદિયુલ મહેદી, સાહિબે ઝમાન
ખલીફતુર રહેમાન શરિકતુલ–કુરાન–રા બેશનાસદ ચું હઝરત ઇમામ સાહિબુલ
અમ્ર સાહિબે ઝમાન દર દુનિયા ઝાહિર હસ્ત.

અર્થ:–મોમિન તે છે કે જે "હઝરતે ઇમામે ઝમાન," "હાદિયુલ મહેદી," "સાહેબે ઝમાન," "ખલીફતુર–રહેમાન," "શરિકતુલ–કુરાન"ને ઓળખે, કારણ કે હાઝર ઇમામ, સાહિબુલ અમ્ર સાહેબે ઝમાન દુનિયામાં જાહેર છે.

(પંદીયાતે જવાંમર્દી પાનું ૧૩.)

"પંદીઆતે જવાંમર્દી" નો હિંદુસ્તાનમાં પ્રચાર.

ઉપર ટાંકવામાં આવેલા ફકરાઓ પ્રમાણે 'પંદીઆતેજવાં મર્દી' અનેક પ્રકારની શિખામણોથી ભરપૂર છે. આ કિતાબ હ. ઇમામની હુઝુરમાંથી કપુરા અને ઇરાન ગયેલા સિંધી ખોજાઓએ હિંદુસ્તાનમાં આણીને દરેક જમાતોમાં ફેલાવી હતી. તે સાથે હઝરત ઇમામ શાહ અબદુસ્સલામ શાહ અ. નું ફરમાન મુબારક પણ જમાતોમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું, જેને દરેક ઇસમાઇલી જમાતે આંખો પર ચઢાવીને માન્ય રાખ્યું. ત્યારપછી ઇસમાઇલી સાદાતો અને દાઇઓ પણ 'પંદીઆતે જવાંમર્દી'નું વાંચન કરી તેના પર હિદાયત કરતા હતા.

"પંદીઆતે જવાંમર્દી"નો અર્થ "વર્તારભરી શિખામણ" થાય છે. બીજી ભાષામાં તેના તરજૂમા પણ થયા છે. આ કિતાબનું સઘળા ઇસમાઇલીઓ માન સહિત વાંચન કરે છે.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ અબદુસ્સલામ શાહ અ. ના જમાનામાં હિંદુસ્તાનના ઇસમાઇલી મુરીદોનો સંબંધ હ. ઇમામ સાથે જાહેરી રીતે વધુ ગાઢ બન્યો હતો અને આપની હુઝુરમાં આવવા જવાનો માર્ગ પણ વધુ પ્રમાણમાં મોકળો થયો હતો.

હઝરત ઇમામ શાહ અબદુસ્સલામ શાહ અ. એ હિજરી સન ૮૯૯માં જોમો સિફાર્યો અને આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. હ ઇમામ શાહ અબદુસ્સલામ અ. ની મઝાર 'શહરબાબક'માં આવેલી છે.

(A. H. 899-902)

..................O..................

(૩૪)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ગરીબ મિરઝા

(હિજરી સન ૮૯૯-૯૦૨) / 1493 1496.

હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. હિજરી સન ૮૯૯માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. "ગુલઝારે શમ્સ"ના કર્તા લખે છે કે હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ.નું બીજું નામ હઝરત 'અબ્બાસ' હતું અને આપને ગરીબશાહ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવતા હતા. હઝરત ઇમામે આપના પિતા હઝરત ઇમામ અબ્દુસ્સલામ શાહ અ. નું રહેઠાણ 'શહર બાબક' ખાતે હતું, તેને બદલીને ઇરાનના કાશાન પ્રગણાના ગામ 'અન્જુદાન' ખાતે રાખ્યું હતું. 'અન્જુદાન' પર્વત વાળા પ્રદેશમાં હોઇ 'મહેલાત'થી ૩૪ માઇલના અંતરે આવેલું છે, અને તે મુખ્યત્વે કરીને ખેડૂતોનું ગામડું છે. ત્યાં ખાતે વસ્તા ઇસમાઇલીઓ પણ ખેડ કરી પોતાનો જીવનનિર્વાહ ચલાવે છે. આ સ્થળ આગળ જતાં ઇસમાઇલીઓ માટે માનનીય સ્થાન થઇ પડ્યું હતું.

ઈસમાઇલ સફ્વીનો ગભરાટ—અન્જુદાનમાં હ. ઈમામનો વસવાટ.

હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. ના સમયમાં ઇસમાઇલ સફવી પોતાની સલતનતનો પાયો નાખવાનો પ્રચાર કરી રહ્યો હતો. ઇરાનની પ્રજા ઇસમાઇલ સફવીને એક સારી સંત તરીકે ઓળખતી હતી. તેના લાખો મુરીદો હતા, જેના બળ ઉપર ઇસમાઇલ સફવીને ઘણો વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદીન તેની સત્તા વધતી જતી હતી. પરંતુ ખાનગી રીતે તેને ભય લાગતો હતો કે રાજ્ય મેળવવામાં રખેને હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. તેની આડે આવે. આ વાત હ. ઇમામના કાને પડવાથી ઇસમાઇલ સફવીનો માર્ગ મોકળો કરી આપવા અને ઇસમાઇલીઓ પર કોઇ આપતિ આવી પડે નહિ તે માટે 'અન્જુદાન' જેવા રક્ષણભર્યા સ્થાનમાં આમેના 'મહેલાત'માં

આપે વસવાટ કરવાનું પસંદ કર્યું હતું. 'ગુલઝારે શમ્સ' નામની કૃતિમાં જણાવવામાં આવે છે કે હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. કાશાનના શહેર 'અન્જુદાન'માં જઈને આબાદ થ[illegible] હતા અને 'શાહરબાબક' ખાતેનો નિવાસ છોડી ગયા હતા.

"ખોજા કોમના ઇતિહાસ" નામના પુસ્તકમાં લખેલું છે કે હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. કાશાન પ્રાંતના "અન્જુદાન" ગામમાં જઇ વસ્યા હતા.

અબ્બાસશાહી ખાનકાહ—નૂરાબાદ વસાવ્યું.

'આસારે મુહમ્મદી'ના કર્તા જણાવે છે કે હઝરત ઇમામ શાહ અબ્દુસ્સલામ અ. ના ભલા પુત્ર હઝરત અબ્બાસ શાહે ઇમામતની શતરંજી પર કદમ મુબારક કર્યાં અને આપના ઇકબાલ અને જલાલના સમય દરમ્યાન હ. ઇમામના યુવાન બંધુ હ. નૂરદીને એક નવું નગર વસાવ્યું અને એ નગરમાં કેટલાક કિલ્લાઓ અને ઇમારતો બાંધી તેને પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું. આ સ્થળને "નૂરાબાદ" કહેવામાં આવે છે. 'અન્જુદાન'ના ખેતીવાડીવાળા વિસ્તાર પાસે ઇમારતોવાળું 'નૂરાબાદ' નામનું એક ગામ આવેલું છે. ત્યાં "અબ્બાશાહી ખાનકાહ" એટલે દરવીશોનું નિવાસસ્થાન પણ છે, અને એ સ્થળે દરવીશો એકાંતમાં રહી બંદગીમાં મશગુલ બની શાંતિથી પોતાનું જીવન ગાળતા હતા.

હ. ઈમામની સાદાઈ—'શાહ ગરીબ મિરઝા'નો લકબ.

હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. પણ દુન્યવી કારોબારમાં ઘણું થોડું લક્ષ આપતા હોવાથી અને ગરીબો પ્રત્યે વધુ લક્ષ આપતા હોવાથી આપને "શાહ ગરીબ મિરઝા" કહેતા હતા. એ નામથી આપ ઘણા પ્રસન્ન રહેતા હતા. સામાન્ય દરજ્જાનો એક નોકર પણ આપની ઓઠી જબાનથી પ્રાણ ઓવારવા તૈયાર રહેતો હતો.

હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. ને "ગરીબુલ્લાહ" પણ કહેતા હતા. આ સઘળા લકબ ઉપરથી હ. ઇમામની સાદાઇ અને દરવીશી જીવન જણાઈ આવે છે. અને એજ કારણ છે કે 'અન્જુદાન'ની જનતા હ. ઇમામને જુદા જુદા અર્થસૂચક લકબથી સંબોધતી હતી. તે સમયે આખા પ્રગણામાં હ. ઇમામ ઘણા પ્રિય થઇ પડયા હતા.

હ. ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. નો ઉલ્લેખ કરતાં સૈયદ મુહમ્મદશાહ બિન સૈયદ ઇમામશાહ પોતાની 'સતવેણીની વેલ'માં વર્ણન કરે છે કે :—

ઉસકા ગરીબ મિરઝા હુવા નિરધાર, સો નર ધ્યાવંતે મોહે સંસાર,
તીન બરસ રહા નર અવતાર, આખર સ્વર્ગે પોતા નિરધાર.

અન્જુદાનમાં ઇસમાઇલીઓ.

ઇસમાઇલ સફવીના આશયથી ચેતી જઇને હ. ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. એ 'શહેરબાબક' મૂકીને 'અન્જુદાન'માં વસવાટ કર્યો હતો એવીજ રીતે જે ઇસમાઇલી પ્રજા કાશાન ઇલાકાના "શાહરબાબક"માં વસી હતી તેને બાદશાહ તરફથી બહુ કષ્ટ વેઠવું પડયું હતું. 'અન્જુદાન' કંઇક અપરીચીત સ્થળ હોઇ ત્યાં ઇસમાઇલીઓ સુરક્ષિત જીવન ગાળી રહયા હતા. જો કે 'અન્જુદાન' પણ કાશાન પ્રગણામાં આવેલું હોવા છતાં ત્યાંનું વાતાવરણ ઘણું શાંત હતું.

ઇરાનમાં પુનઃ અવ્યવસ્થા.

"હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા"માં સર જોન માલકમના લખ્યા મુજબ નવમી સદીના અંતમાં એટલે જે સદીમાં હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. વિધમાન હતા, તે સમયમાં ફરીવાર ઇરાનમાં અવ્યવસ્થા પ્રસરી રહી હતી; તુર્ક સરદારોમાં 'કુલુન વંશ'ના દાવેદારો પશ્ચિમ વિભાગમાં લડી રહયા હતા અને પૂર્વ તુર્કસ્તાનના જંગલોમાંથી ઉઝબેકોએ માથું ઊંચકી રહેલા તૈમુરના વંશધરોને ખુરાશાનમાંથી હાંકી કહાડયા હતા

અન્જુદાનનું હરખાનું.

હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. ના સમયમાં હિંદુસ્તાનમાંથી ઘણા ઇસમાઇલી મુરીદો હ. ઇમામના દીદાર અર્થે 'અન્જુદાન' તરફ જતા હતા. તેઓને ખાસ "દરગાહી" તરીકે ના હ. ઇમામની મહોર સાથેના રૂકકાઓની નવાઝિશ કરવામાં આવતી હતી. આ પ્રસંગે ઇરાન અને હિંદુસ્તાનના ઇસમાઇલીઓ વચ્ચે ચાલુ સંબંધ બંધાઇ ગયો હતો, અને હ. ઇમામના દીદાર કરી પાછા વળતી વખતે તેઓ હ. ઇમામ તરફથી હિદાયતના ફરમાન તાલિકા જમાતો પર લઇ જતા હતા, તેનાં વાંચન સમયે હિંદુસ્તાનની જમાતોમાં ઇદ જેવી ખુશાલી કરવામાં આવતી હતી.

જોમો સિધાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. એ ત્રણ વર્ષ ઇમામત ભોગવીને 'અન્જુદાન' ખાતે હિ. સ. ૯૮૨માં જોમો સિધાર્યો. આપનો રોઝો એ ગામમાં આવેલો છે જયાં આજે પણ ઇસ-માઇલીઓ વસવાટ કરે છે. હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. ની પછી આપના શાહઝાદા હઝરત બુઝરઅલી અ. (શાહ બુદરઅલી) ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ABU-ZAR-ALI

(A. H. 902-915)

........0........

(૩૫)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ બુઝર અલી અ૦

(હિજરી સન ૯૦૨-૯૧૫)

હઝરત ઇમામ શાહ બુઝર અલી અ. હિજરી સન ૯૦૨મા ઇમામતની મસનદે બિરાજ્યા હતા કે જે સમયે ઇરાનમા મોટું પરિવર્તન થઇ રહયું હતું. ખરી રીતે કહેતા ઇરાન નવા યુગમા પગલા માંડી રહ્યું હતું.

"આસારે મુહમ્મદી" ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ ગરિબ મિરઝા અ.ના વડા શાહઝાદા હઝરત મુહમ્મદ અબુઝર શાહ આપના પિતાના સ્થાને ઇમામત પર આવ્યા. આપ અતિ ઉચ્ચતમ દરવીશી જીવન ગાળતા હતા, એ કારણે આપનો લકબ 'અબુ ઝર' પડયો હતો.

ખાકી ખુરાસાની પોતાના કસીદામા જણાવે છે કે, "હઝરત ઇમામ શાહ બુઝર અલી અ. નું બીજુ નામ હઝરત નૂરદીન પણ છે." મજકુર કવિવરનો પરિચય આગળ જતા હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી તથા હઝરત ઇમામ શાહ ખલિલુલ્લાહ અ. ના જીવનવૃતાંતમા આવશે.

હઝરત ઇમામ શાહ બુઝર અલી અ. નું નામ અપભ્રંશ રીતે બુઝરઅલી અ. કહેવામા આવે છે; ખરી રીતે તો અબુઝર અલીના નામનું એ અપભ્રંશ હિંદુસ્તાનમાંજ થવા પામેલુ છે.

રાજકીય પરિવર્તન

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ બિન ઇસ્લામશાહ અ. ના જમાનાથી ઇરાનમાં જે રાજકીય અવ્યવસ્થા તેમુરલંગના મરણ પર્યંત પ્રવર્તી રહી હતી, તે હઝરત ઇમામ શાહ ગરીબ મિરઝા અ. ના સમય સુધી આગળ વધી હતી અને હઝરત ઇમામ શાહ બુઝુર અલી અ. ઇમામતની ગાદીએ આવ્યા પછી તો ઇરાનની રાજકીય પરિસ્થિતી બદલાઇ ગઇ, હિંજરી સન ૯૦૭માં સફવી ખાનદાને પોતાની બાદશાહીનો પાયો નાખ્યો હતો તથા ઇરાનના એક છત્રધારી બાદશાહ તરીકે ઇસ્માઇલ સફવી તખ્તે બેઠો. તે સમયે હઝરત ઇમામ શાહ બુઝુર અલી અ. ને ઇમામતની ગાદીએ આવ્યાને પાંચ વર્ષ પસાર થઇ ચૂકયા હતા.

ઇસમાઇલ સફવી શાહબીગને હરાવ્યા પછી થોડા જ વર્ષોમાં પોતાના રાજ્યનો વિસ્તાર 'જયહુન' નદીથી ઇરાની અખાત સુધી વધારી દીધો હતો અને અફઘાનિસ્તાનથી ફુરાત પર્યંત પોતાની સત્તા બેસાડી દીધી હતી. બગદાદ પણ તેણે સર કર્યું હતું અને "આઝરબાયજાન" જીતી લઇ તબ્રીઝને પોતાનું પાટનગર બનાવ્યું હતું.

સફ્વી વંશનો પૂર્વ વૃતાંત

સફ્વી વંશનું મૂળ (૧) હઝરત મુસા કાઝિમ ઇબ્ને હઝરત ઇમામ જાફર સાદિક અ૦ થી છે. એ વંશના લોકો 'અર્દબીલ' નામના સ્થળે લાંબા સમયથી આવી વસ્યા હતા. ઇરાનીઓમાં આ સફવી કુટુંબ માનીતું હતું. એ વંશના આદિ પુરુષ તરીકે સફીઉદ્દીન નામના શખ્સને માનવામાં આવે છે, જેના નામ ઉપરથી એ વંશના રાજ્યનું નામ પાડવામાં આવ્યું છે. સફીઉદ્દીનના પુત્ર સદરૂદ્દીનનો પ્રભાવ પણ સારો હતો. અમીર તેમુરલંગે ક્યારે બંદીમાંથી પકડેલા એક લાખ તુર્કી કેદીઓને છોડી મૂકવાની અરજ સદરૂદ્દીન સફ્વીએ ગુજારતાં તૈમુરલંગે તેમ કર્યું હતું. પાછળથી એ સઘળા કેદીઓ સદરૂદ્દીનના મુરીદ થયા હતા, જેઓ આઝાદ થયા પછી ગીલાનમાં વસતા હતા અને આગળ જતા તેમની ઓલાદે સફ્વી વંશની સત્તા સ્થાપવામાં ઘણી મદદ કરી હતી. સદરૂદ્દીન પછી સફ્વી વંશના વડા ખ્વાજા અલીએ ઘણા રાજ્યકર્તાઓ જોડે પોતાનો સબંધ બાંધ્યો હતો. તેનો પુત્ર હૈદર સફ્વી હતો. તેના પછી સુલતાનઅલી એ વંશનો વડો થયો હતો. સુલતાનઅલી સફ્વી પછી તેનો બીજો ભાઇ ઇબ્રાહીમ મિરઝા મરણ પામતા હૈદર સફ્વીનો ત્રીજો પુત્ર ઇસમાઇલ સફ્વી રહેવા પામ્યો હતો. જેનો ગીલાનમાં ઘણો સારો પ્રભાવ હતો. આ સ્થળે તેણે એક નાનકડું લશ્કર એકઠું કરી શિરમાન પ્રગણાના 'બાકુ' અને 'શામખા' નામના સ્થળો ફતેહ કર્યાં હતા. આ જીત પછી ૧૬૦૦૦ માણસનું લશ્કર તેણે એકઠું કર્યું ત્યારપછી તેણે તબ્રીઝ સર કરી પોતાને બાદશાહ તરીકે જાહેર કર્યો હતો. (૨).

સફ્વી વંશની સ્થાપના

ઇસમાઇલ સફ્વી "ગીલાન" આવી પોતાના વંશનું રાજ્ય સ્થાપવાના ઉદ્દેશથી એક પછી એક દેશો જીતવા લાગ્યો હતો. તેણે તુર્કમાન અને તેમુરના વંશધરોને કચડી નાખીં હિજરી સન ૯૦૭માં સમસ્ત ઇરાનમા અને ખુરાસાનમા સફ્વી વંશની સ્થાપના કરી.

ઇસમાઇલ સફ્વીનો લકબ "શાહે શીઆન" (૩) હતો તે ઇસ્નાઅશરી મઝહબ પાળતો હતો. તે ઇરાનની ગાદી પર આવ્યો ત્યારપછી સુન્ની પ્રજાનું બળ દબાઇ ગયું હતું. કારણ કે તેણે ઇસ્નાઅશરી મઝહબને રાજધર્મનું સ્વરૂપ આપ્યું હતું. (૪) તેનું બળ વધવાથી ઇરાનમાં વસતા અન્ય સંપ્રદાયોના અનુયાયીઓને "તકિયો" ધારણ કરવાની ફરજ પડી હતી, જેમાં ઇસ્માઇલી મઝહબ પણ અપવાદરૂપ રહી શક્યો નહોતો.

---

૧. જુઓ લેફ્ટનંટ કર્નલ સાઇક્સ કૃત "હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા."

૨. જુઓ પ્રોફેસર બ્રાઉન કૃત "લિટરરી હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા" પાનું ૩૭૦.

૩. જુઓ સર જોન માલકમ કૃત ઇરાનનો ઇતિહાસ.

૪. જુઓ લિટરરી હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા પાનું ૩૧૫

સૈયદ મુહમ્મદ તાહિર અલ-હુસેની

હઝરત ઇમામ શાહ શમ્સુદીન મુહમ્મદ અ.ના ફરઝંદ "હઝરત મોમિનશાહ"ના વંશમાંથી ઉતરી આવેલા સૈયદ તાહિરશાહની વંશાવળી "તવારીખે ફરિશ્તા" નામના ઇતિહાસિક ગ્રંથમા આ પ્રમાણે આપવામા આવી છે :—શાહ તાહિર બિન શાહ રઝીયુદીન બિન અલ મોમિનશાહ, બિન મોમિનશાહ બિન મુહમ્મદ ઝરદોઝ શમ્સ તબ્રીઝી બિન ખુરશાહ, પછી અબ્દુલ્લાહ મહેદી અને હઝરત ઇમામ શાહ નિઝારથી લઇ હઝરત ઇમામ શાહ જાફર સાદિક સુધી આ સીલસીલો જાય છે. દરવીશ અને સાદાત તરીકે જાણીતા નબીરાઓએ હિજરી સન ૫૦૭ પછી ગીલાનની સરહદમાં આવેલા કઝવીન પાસેના ખોદ નામના ગામમાં રહેવાસ કર્યો. તેમના વંશમાંથી અહીં જે લોકો થયા તે સાદાતે ખોદીંયા નામે મશહુર થયા. એ પણ જાણવું જોઇએ કે આલમુતનો કિલ્લો રૂદબાર પ્રાંતમાં હતો તેની બાજુમાં 'કઝવીન' આવેલું છે. ૩૦૦ વર્ષ સુધી આ સાદાતે ખોદિંયાનો સીલસીલો ત્યાં જારી રહયો હતો આ સમય દરમ્યાન એ દેશના રાજ્યકર્તાઓ અને સુલતાનોમાં તેઓ ઘણા માનનીય ગણાતા હતા. આ વંશની સત્તા પર જ્યારે શાહ મુહમ્મદ તાહિર અલ-હુસેની આવ્યા અને તેમના જ્ઞાનધ્યાન વિગેરે પોતાના બાપદાદાથી પણ વિશેષ હોવાની લોકોમાં પ્રસિધ્ધી થઇ, તો મિસર, બુખારા, સમરકંદ, કઝવીન વિગેરેનાં શીઆ તેમની મુરીદમા દાખલ થયા. શાહ તાહિર આથી ઘણા મશહુર થયા હતા.

"તવારિખે ફરિશ્તા"ના બીજા ભાગમા બુરહાન નિઝામશાહના અહેવાલમા શાહ તાહિરના સંબંધમાં લખે છે કે શાહ તાહિર મિસર અને ઇફ્રીકીઆ (મધરીબ આફ્રિકા)ના ઇસમાઇલી રાજ્ય કર્તાઓના વંશ માંથી હતા. જેને "અવલિયા" પણ કહે છે. હબીબુસિયરમા લખવામાં આવ્યું છે કે "ઇસમાઇલીઓએ મધરીબના પ્રદેશ અને મિસરમાં ઘણા ગૌરવ સહિત રાજ્ય કર્યું હતું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૨૬૬ વર્ષ પર્યંત આ રાજ્ય અમલ લંબાયો હતો આ વંશના જે પહેલા શખ્સે રાજ્ય લગામ પોતાના હાથમાં ધરી હતી તેમને અબુલ કાસમ મુહમ્મદ બિન અબદુલ્લાહ "અલ-મહેદી" કહેતા હતા, અને એ 'મહેદી' ઘણાઓના જણાવ્યા પ્રમાણે હ. ઇસમાઇલ બિન જાફર સાદિક અ. ના વંશજ હતા,

સૈયદ શાહ મુહમ્મદ તાહિર અલ—હુશેનીની દઅવત.

શાહ તાહિર ધર્મજ્ઞાન અને ફિલસુફીમાં ઘણા પ્રવીણ હતા. તેમની તિક્ષ્ણ બુધ્ધિ અને પ્રતિભાશાળી વ્યકિતત્વને અંગે લોકો તેમના તરફ આકર્ષાઇ આવતા હતા. એમના સમયમાં મિસર, સમરકંદ ને બુખારા તેમજ કઝવીન વિગેરે સ્થળોએ ઇસમાઇલી ધર્મનો ધીમે ધીમે સારા પ્રમાણમાં પ્રચાર થવા પામ્યો હતો એમના ખંતીલા પ્રયાસોથી ઇસમાઇલી "દઅવત" કાર્યને ઘણીજ પુષ્ટિ મળી હતી. આ વખતે ઇરાનની ગાદીએ ઇસમાઇલ સફવી હતો. તેના વઝીર મિરઝાશાહ હુશેન ઇસ્ફહાનીએ ઇસમાઇલી ધર્મ અંગિકાર કર્યા પછી શાહ તાહિર તેમની માંગણી સ્વિકારી "કાશાન" ભણી આવ્યા, જ્યાં ઇસમાઇલીઓ સારી સંખ્યામાં હતા, ઉપરાંત શાહ તાહિરના આ ગમનના સમાચાર સાંભળી તેમની મુલાકાત માટે આજુબાજુમા વસવાટ કરી રહેલા ઇસમાઇલીઓ પણ મોટી સંખ્યામાં "કાશાન" આવી પહોંચ્યા. શાહ તાહિર અતરાફના રાજ્ય અને પ્રજાજનોની ભલાઇ અર્થે 'દઅવત'નું કાર્ય ખાનગીમાં કરવાના યત્ન કરતા હતા તેમજ સઘળા દાઇઓને પણ સંજોગને અનુલક્ષી શાંતપણે 'દઅવત' કરવાની ભલામણ કરી હતી, તેમ છંતા

"કાશાન"ના અમીર ઉમરાવોને આ પ્રચારકાર્યની ખબર પડી જતાં તેઓ ગભરાવા લાગ્યા અને ડેપ્યુટેશનના રૂપમાં ઇરાનના શાહ પાસે જઇને શાહ તાહિરના ધર્મપ્રચાર કાર્ય વિરુદ્ધ વિગતો રજૂ કરી.

સૈયદ શાહ તાહિરની ઇરાનથી હિજરત.

ઇસમાઇલ સફવી પોતે ઇશ્નાઅશરી મઝહબનો અનુયાયી હતો અને તે અન્ય સંપ્રદાયોને ટકવા ન દે એ સ્વભાવિક હોવાથી, ડેપ્યુટેશનની માંગણી લક્ષમાં લઇને તેણે શાહ તાહિરને પકડી લાવવા અને ઇસમાઇલીઓની કત્લ ચલાવવાનો ખાનગીમાં હુકમ કહાડી દેનો અમલ કરવા માટે તે વઝીર મિરઝા ઇસ્ફહાનીને પહોંચાડવામાં આવ્યો. મિરઝા ઇસ્ફહાની શાહ તાહિરના હસ્તક ઇસમાઇલી મઝહબ સ્વીકારી ચૂકયો હોવાથી તેણે બાદશાહના હુકમની શાહ તાહિરને જાણ કરી દીધી શાહ તાહિરે આ વાત જાણી પોતાના કુટુંબીઓ સહિત ઇરાન છોડી જવા "જરદન" બંદરથી કૂચ કરી. સારા નસીબે એ વહાણ હિંદુસ્તાન તરફ જઇ રહયું હતું. આ વહાણમાં તેઓ બેસી ગયા, જેથી તેઓના ઇરાદામાં કંઇ વિઘ્ન નડયુ નહિં અને આઠમે દિવસે "ગોઆ" બંદર ઉપર આવી પહોંચ્યા, જે તે વેળાએ હિંદુસ્તાનનું એક બંદર હતું. શાહ તાહિર પોતાના કુટુંબ સાથે કિનારા પર ઉતરી ત્યાંથી તેઓ બીજાપૂર બાજુ ગયા. તેઓ જ્યારે ઉમાનના બંદરમાં હતા, ત્યારે તેમની શાહ કુદ્રતુલ્લાહ નામના શખ્સ સાથે મુલાકાત થઇ. તે શાહ તાહિરના ઉપદેશથી ઇસમાઇલી મઝહબમા દાખલ થઇ મુરીદ થયો હતો.

સૈયદ શાહ તાહિર હિંદુસ્તાનમાં.

શાહ તાહિર ઇરાનની હદ છોડી ગયા છે એવી ખબર શાહ ઇસમાઇલ સફવીને મળતા તેમને પકડવા માટે તેમની પાછળ જાસુસો છોડી મૂકયા. શાહ તાહિર હિંદ ભણી નીકળી ગયેલા હોઇ શાહના જાસુસો નિરાશ થઇ પાછા ફર્યા. "હયત કૈફિઆ" નામની ફારસી કૃતિમાં એવો ઉલ્લેખ કરેલો જોવામાં આવે છે કે શાહ તાહિરના "તકિયા"ના પરિણામે ઇસમાઇલીઓના મોટા ભાગની કતલ થતી બચી જવા પામી હતી.

શાહ તાહિર હિંદુસ્તાનમાં આવી રહયા પછી તેમણે હંમેશ માટે હિંદમાં રહેવાનું પસંદ કર્યું. હિંદના એક ઉમરાવ ખ્વાજા સુબ્હાન દખનીને શાહ તાહિર વિષેની ખબર પડતાં, એમની મુલાકાત લેવા આવ્યા. ત્યારપછી શાહ તાહિર તેમને ત્યાં રહેવા લાગ્યા. તેમની દરરોજની જ્ઞાન-ચર્ચાના પરીણામે સ્થાનિક જનતામાં તેમની ખ્યાતિ દિન પ્રતિદિન વધવા લાગી. એ પરથી દખ-ખ્ખુના એક મુસ્લિમ બાદશાહ બુરહાન પોતાના ઉસ્તાદ મુહમ્મદ શિરવાનીને પોતાના વકીલ તરીકે ખ્વાજા દખની પાસે રવાના કર્યા અને ત્યાં મુહમ્મદ શિરવાનીએ શાહ તાહિરની મુલાકાત લીધી બે દિવસ પર્યંત રોકાઇને મુહમ્મદ શિરવાની અહમદનગર પાછા આવ્યા. બાદશાહ બુરહાનશાહે તેમને પૂછતા તેમણે જણાવ્યું કે "શાહ તાહિર સઘળી ઝાહેર અને બાતિન વિદ્યામાં માહિતગાર છે, તેમના જેવો વિદ્વાન મેં મારી જીંદગીમાં જોયો કે જાણ્યો નથી."

ખ્વાજા મુહમ્મદ શિરવાનીએ આપેલા પરિચયથી ઉતેજીત થઇને બાદશાહ બુરહાનશાહે શાહ તાહિરને અહમદનગર તેડી લાવવા ખ્વાજા સુબ્હાન દખનીને આમંત્રણ મોકલ્યું. શાહ તાહિર

તેનો સ્વીકાર કરી અહમદનગરમાં આવી પહોંચ્યા, જ્યાં અમીર ઉમરાવો સાથે સુલતાને તેમનું દબદબાભર્યું સ્વાગત કર્યું".

અહમદનગરની નિઝામશાહી–બુરહાનશાહને શાહ તાહિર શીઆ બનાવે છે.

અહમદનગરના એ બાદશાહનું પૂરું નામ બુરહાન નિઝામશાહ બિન અહેમદશાહ બહેરી હતું. તેમના રાજ્ય સાથે ઔરંગાબાદ, પશ્ચિમ બરાડ, મુંબઇ ઇલાકો તથા કોકણ પ્રાંત જોડાયેલા હતા. અહમદનગરના નિઝામશાહી રાજ્યોનો પાયો બુરહાનશાહના પિતા અહમદ નિઝામે નાખ્યો હતો. પોતાના નામ "અહમદ" ઉપરથી "અહમદનગર" શહેરનું નામ આપ્યું અને તેના નામના બીજા ભાગ "નિઝામ" પરથા નિઝામશાહી રાજ્ય નામ પડયું હિજરી સન ૯૧૪માં તે મરણ પામતા તેનો પુત્ર બુરહાનશાહ પહેલાના નામથી ગાદીએ આવ્યો હતો. બુરહાનશાહ ઇસ્નાઅશરી મઝહબ પાળતો હતો. બુરહાનશાહ પહેલાનો રાજ્યઅમલ હિજરી સન ૯૧૪થી ૯૬૧ સુધી લંબાયો હતો. શાહ તાહિર અહમદનગર આવ્યા પછી બાદશાહ બુરહાનશાહ તેમનું ઘણું માન અને મરતબો રાખતા હતા. તેઓ અહલેબૈયતની મોહબતના વિષયમાં ઘણો સારો રસ લેતા હતા, પરંતુ ઇસમાઇલી મઝહબ માટે તકિયો રાખતા હતા.

શૈયદ શાહ તાહિરની વફાત

અહિ પણ ઇરાન જેવી પરિસ્થિતિ ઊભી ન થાય તે માટે શાહ તાહિર ઘણી સાવચેતી રાખતા હતા. ઇતિહસકાર ઝાકિરહુસેન પોતાના "તારીખે ઇસ્લામ" નામના ગ્રંથમા અહમદનગરના નિઝામશાહીના ઇતિહાસમા લખે છે કે, 'શાહ તાહિરે ઇરાનથી આવીને શાહને શીઆ બનાવ્યા હતા અને બાદશાહની સેવામા "તકિયો રાખતા હતા. બુરહાનશાહ ત્યારપછી પાંચ વર્ષ રહીને મરણ પામ્યા હતા. અહમદનગરની નિઝામશાહિમા સઘળા મળી બાર બાદશાહો થયા પછી હિજરી
1607 સન ૧૦૧૬મા નિઝામશાહિનો અંત આવ્યો હતો.

શાહ તાહિર હિજરી સન ૯૫૬મા વફાત પામ્યા અને તેમને અહમદનગરમાં ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યા છે. (Chandbibi was Ismaili clearly)

સફવી રાજ્યમાં ઇસમાઇલીઓ

"હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા" મા જોન માલકમ લખે છે કે, સફીઉદ્દીનના વંશજો ઇરાનમા સફીઓ તરીકે ઘણાખરા જાણીતા થયા હતા. બાદશાહ ઇસમાઇલ સફવીએ ઇસ્નાઅશરી મઝહબને રાજ્યધર્મ તરીકે પ્રચલિત કરવાથી, હઝરત ઇમામ શાહ ગુઝર અલી અ. એ ઇસમાઇલીઓને સાવચેત રહેવાની ભલામણ કરી હતી. જો કે સંજોગોવશાત ઇસમાઇલીઓને સહન કરવું પડતું હતું, છતા અકંદરે સઘળી વસ્તુસ્થિતિ જોતા આગળના રાજકર્તાઓ કરતા, સફવી રાજઅમલની સરખામણીમા એક હકુમત તરીકે તેનું રાજ્ય સુધારા પર હતું અને આગળની પ્રજાની તુલનામાં મુશ્કેલીઓ કંઇક અંશે ઓછી થવા પામી હતી, જો કે ઉલમાઓમા ધર્મઇર્ષા તો કાયમજ રહી હતી અને ઇસમાઇલીઓને આ સમયે ઘણી સંભાળપૂર્વક વર્તવું પડતું હતું.

ઈરાનના શાહથી હઝરત ઇમામનો સંબંધ

હઝરત ઇમામ શાહ ખુઝર અલી અ. ના સમયમા રાજ્ય પરિવર્તન થવાથી હઝરત ઇમામે તેમા રસ લેવાનું શરૂ કર્યું, હઝરત ઇમામનો મુખ્ય હેતુ આ રીતે મુરીદોને રાહત આપવાનો હતો, કારણ કે, ઇસમાઇલ સફવીની કારકિર્દીની શરૂઆતમાં ઇસમાઇલીઓને ધર્માંધ મુલ્લાઓની ઇર્ષાને અંગે બાદશાહ તરફથી દુઃખ વેઠવું પડ્યું હતું. પરિણામે હઝરત ઇમામ શાહ ખુઝર અલી એ. એ બાદશાહથી સીધો સંબંધ કાયમ કર્યો જે પરથી હઝરત ઇમામના ડહાપણ, દિલેરી અને નેકદિલથી આકર્ષાઇને સફવી બાદશાહે તેમને પોતાની એક રાજ્યકન્યા સાથે લગ્નગાંઠથી જોડી દીધા હતા અને એ પ્રકારે સફવી બાદશાહ અને હઝરત ઇમામ વચ્ચે સગપણના સંબંધની શરૂઆત થઇ હતી. આ સમયે હઝરત ઇમામના નિવાસસ્થાન અન્જુદાનમા ઇસમાઇલીઓ ઉભરાઇ જતા હતા, તો પણ મઝહબી દુશ્મનાવટ ધરાવનાર પ્રજાની બહુમતીને અંગે સાવચેતી રાખવાનું ચાલુ રહ્યું હતું. આ સંજોગો વચ્ચે ઇસમાઇલીઓ સુલેહશાંતિમાં રહેવા પામ્યા હતા અને હઝરત ઇમામના હુકમ અનુસાર શાંતપણે અન્જુદાનના અતરાફના પહાડી મુલકોમા દઅવતનું કાર્ય જારી રાખવામાં આવ્યું હતું. એ ઉપરાંત હિંદી મુરીદોનો સંબંધ પણ હઝરત ઇમામ સાથે દિવસે દિવસે વધતો જતો હતો.

જોમા સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ ખુઝુર અલી અ. એ હિજરી સન ૯૧૫મા 'અન્જુદાન ખાતે જોમા સિફાર્યો જ્યાં આપ નામદારનો રોઝો આવેલો છે. આપના પછી હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. ઇમામતની મસનદે બિરાજ્યા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH MURAD MIRZA

(A. H. 915-920)

..........O..........

(૩૬)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ૦

(હિજરી સન ૯૧૫-૯૨૦)

હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. હિજરી સન ૯૧૫મા ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજીને 'ઇમામ' તરીકે રોશન થયા હતા હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. "અન્જુદન" મા રહેતા હતા અને ત્યાંથી આસપાસમા ઇસમાઇલી દઅવતનો પ્રચાર કરી રહયા હતા. ઇરાનમા સફવી બાદશાહ સાથે ઇમામનો પરિચય આપના પિતા હઝરત ઇમામ શાહ ગુઝર અલી અ. થી જોડાવા પામ્યો હતો, એ સબબે રાજકાજમાં પણ હઝરત ઇમામની લાગવગ વધવા લાગી હતી.

હ૦ ઈમામના રાજવંશી માતુશ્રી–અમીરૂલ ઉમરાનો ખિતાબ

"આસારે મુહમ્મદી"ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. ના માન્યવર માતુશ્રી સફવી સુલતાન [illegible]ની નામવર પુત્રીઓમાના એક હતા. હઝરત ઇમામ શાહ ગુઝર અલી અ. ને સફવી સુલતાન તરફથી "અમીરૂલ ઉમરા" નો મહાન ખિતાબ મળ્યો હતો, જે વિષેનો લેખ આપ નામદારની મઝાર પરની આરસપહાણની તખ્તી ઉપર હજી સુધી સચવાયેલો જોવામા આવે છે. હઝરત ઇમામના પૂજનીય પિતા અને મરહુમા માતા સબીરા ખાકીને હઝરત ઇમામનું નામ 'અલીશાહ' રાખ્યું હતું. આ ઉપરાંત આપ નામદાર 'શાહ મુરાદ' અને 'મુરાદઅલી' ના નામે પણ ઓળખાય છે.

ખાકી ખુરાસાની પોતાની કસીદએ ઝુરિંયા (ઇમામોના વંશજોના સ્તવન)મા લખે છે :–

અલી દર જામએ મૌલા મુરાદસ્ત, ખુદાવંદે ઝમીનો અર્શો અરમા.

અર્થાત :–ઝમીન અને આસમાનના સ્વામી હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. એટલે મુરાદના "જામા"મા અલી છે.

સફવી વંશનું વધતું જતું રાજ્ય

હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. ઇમામતની ગાદીએ આવ્યા ત્યારે બાદશાહ ઇસમાઇલ સફવીનો રાજ્યઅમલ હતો. હિજરી સન ૯૧૭માં માવરાઉન્નહરના સુલતાન મુહમ્મદ બિન શયબાની (૧) ખુરાસાન પર મોટા લશ્કર સહિત ચઢી આવ્યો. ઇસમાઇલ સફવીએ તેના ઉપર હુમલો કરતાં તે નાસી જઇને ૭ મહિના સુધી ઘેરામા રહયો. તેના પુષ્કળ ઉઝબેક સિપાઇઓ માર્યા ગયા અને અંતે તે પોતે પણ કત્લ થયો. તેના પછી ખુરાસાન, તુર્કસ્તાન અને તિબ્રિસ્તાનમાં ઇસમાઇલે સફવી વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. આ વિજય પછી અફઘાનિસ્તાન અને બદખશાનના રાજકર્તાઓએ તેના સાથે મિત્રાચારી રાખી. એ સમયમાં બદખશાનના રાજકર્તા ઓવેસ અને કાબુલના રાજકર્તા "બાબર" હતા. તેઓએ પોતાના એલચીઓને ઇસમાઇલ સફવીના દરબારમાં મોકલ્યા હતા.

ઈસમાઇલીઓ રાજ્યના લશ્કરમાં.

ઉઝબેક લશ્કરે ખુરાસાનમાં ફરી માથું ઊચક્યું, પરંતુ ઇસમાઇલ સફવીએ તેમને ફરીવાર દાબી દીધા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝાના હુકમથી એ સમયે મોટી સંખ્યામા ઇસ–માઇલીઓ ઇરાની લશ્કરમાં જોડાયા હતા અને તેઓ પોતાના બાદશાહની કુમકે રહીને વફાદારી સાથે દુશ્મનો સામે મોરચા માંડવામાં મોખરે આવતા હતા. આ વફાદારીને અંગે કેટલાક ઇસમા-ઇલી સિપાઇઓને બાદશાહે મોટા મોટા ઓધ્ધાઓ પણ આપ્યા હતા.

કચ્છમાં ઈસમાઇલી સુમરાઓ.

બાદશાહ મુઝફ્ફરશાહે જે સમયે કચ્છ ઉપર ચઢાઇ કરી તે સમયે કચ્છ ઉપર સોઢા અને સુમરાઓનું રાજ્ય હતું. આ લડાઇમાં બાદશાહનો વિજય થયો, તેણે કેટલાક સુમરાઓને બંદી-વાન બનાવ્યા અને જૂનાગઢ મોકલી આપ્યા જ્યાં બાદશાહના હુકમથી તેઓને હનફી મુલ્લાઓએ સુન્ની સંપ્રદાયમાં દાખલ કર્યા

આ ઉપરાંત બાદશાહ અલાઉદીન ખીલજીએ અલફખાનની સરદારી હેઠળ ગુજરાત ઉપર લશ્કર મોકલ્યું તો ત્યાંથી પણ સુમરાઓને પકડવામાં આવ્યા હતા. આ લડાઇ દરમ્યાન સંખ્યા-બંધ સુમરાઓ શહીદ થયા, કેટલાકોએ જીવ બચાવવા સુન્ની મઝહબ અંગીકાર કર્યો

'રાઈ'નો ખિતાબ.

હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. નો સમય જાહોજલાલીભર્યો હતો. હઝરત ઇમામની પાંચ વર્ષની ઇમામત ઇસમાઇલીઓ માટે કીર્તિવંત નીવડી હતી. હિંદુસ્તાન ખાતે કચ્છ કાઠિયા-વાડ, પંજાબ, ગુજરાત સિંધ અને મુલતાનમાં એ ઝમાનામાં હ. ઇમામ તરફથી નિમાયેલા વકીલ દઅવતનું કામ કરી રહયા હતા અને તેમનો સિધો સંબંધ 'અન્જુદાન"માં હ. ઇમામ સાથે હતો. હિંદુસ્તાનમાં ખોજા ઇસમાઇલી મુરીદો વખતોવખત હ. ઇમામની હુઝુરમાં ઇરાન જતાં

---

૧ જુઓ સર જ્હૉન માલકમ કૃત હિસ્ટરી ઑફ પરશિયા.

હતા અને હ. ઇમામની હુઝુરમાં પહોંચી હ. ઇમામના દીદારથી મુશર્રફ થઇ દુઆ આશિષો મેળવવા ભાગ્યશાળી થતા હતા અને હ. ઇમામ પાસેથી તાલિકા લાવી હિંદની જમાતોમાં વાંચન કરતા હતા, જે ઇસમાઇલીઓ અદબથી સાંભળતા હતા. એ સમયે હ. ઇમામ તરફથી "રાઇ"નો માન્યવર ખિતાબ પણ કેટલાક મુરીદોને નવાજિશ કરવામાં આવ્યો હતો.

જોમો સિધાર્યા

હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. એ હિજરી સન ૯૨૦માં "અન્જુદાન" ખાતે જોમો સિધાર્યા. આપનો રોઝો પણ ત્યાં ખાતે આપના પિતાજીની જોડે આવેલો છે, જ્યાં વફાત પામેલા અન્ય ઇમામોની આરામગાહ પણ હસ્તી ધરાવે છે, જેના ઉપર આજ પર્યંત ઇસમાઇલી સાદાતોનું વડપણ છે. "અન્જુદાન"નો એ મકબરો આખા ઇરાનમાં મશહૂર છે, અને મુસાફરો તેની ખાસ મુલાકાતો લેવા આવે છે.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ZULFIQAR ALI

(A. H. 920-922)

..............o.............

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ઝુલફીકાર અલી અ૦

(હિજરી સન ૯૨૦-૯૨૨) / 1514 - 1516

હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ. હિજરી સન ૯૨૦માં ઇમામતની મસનદ પર જલ્વાગર થયા હતા. હઝરત ઇમામે બે વર્ષ પર્યંત ઇમામત ભોગવી છે, આપનું નિવાસગૃહ પણ 'અન્જુદાન'માં હતું. આ જમાનામાં "અન્જુદાન" સમસ્ત દુનિયાના ઇસમાઇલીઓનું એક મુખ્ય મથક થઇ પડયું હતું. જ્યાં હજારો ઇસમાઇલી મુરીદો હ. ઇમામના દીદાર અર્થે આવ્યા કરતાં હતા.

'આસારે મુહમ્મદી'ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. પછી હ. ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ. ઇમામતની ગાદીએ બિરાજ્યા હતા.)

ઈસમાઈલી કવિ ખાકી ખુરાસાની.

હ, ઇમામોની ઝુર્રિયતનો ઉલ્લેખ કરતાં, ખાકી ખુરાસાની નામના ઇસમાઇલી કવીના "કસીદાએ ઝુર્રિયાહ"માંની કેટલીક કાવ્યપંક્તિઓ પ્રથમ આપણે ટાંકેલી હોવાથી, એ કવિવરનો ટુંક પરિચય અત્રે આપવો રસમય થઇ પડશે.

વર્તમાન જગતના પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાહિત્ય અભ્યાસીઓ તરફથી, મહાન ઇસમાઇલી કવી તરીકે સ્વીકારાએલા, પ્રવાસી અને ધર્મગ્રંથકર્તા, હકીમ દાઇ નાસિર ખુસરૂ અને ફિલસૂફ કવિ નિઝારી કોહિસ્તાની પછી ઇસમાઇલી કવિ ખાકી ખુરાસાનીનું નામ આવે છે. જો કે એમના જીવન વિષે બહુજ ઓછી વિગતો બહાર આવવા પામી છે. (૧) તેનું કારણ

---

૧. 'ઇસ્લામિક રિસર્ચ એસોસીએશન' તરફથી રશિયન અભ્યાસી ડબલ્યુ ઈવેનોવની શોધખોળના પરિણામે 'દિવાને ખાકી ખુરાશાની' નામની કૃતિ બહાર પડી છે. તેમાં કવિના જીવનનો ટુંક પરિચય અને ઉપયોગી વિગતો પણ આપવામાં આવી છે.

એ છે કે ઇરાનમાં ઇસમાઇલી તરીકે ખૂલ્લી રીતે પ્રસિધ્ધ થતી વિદ્વાન વ્યક્તિઓને રંજાડવામાં આવતી હોવાથી, તેઓને પોતાનું સાહિત્ય ગુપ્ત રાખવાની ફરજ પડતી હતી. એ કારણે કવિવર ખાકી ખુરાસાનીને મધ્ય એશિયા, અફઘાનિસ્તાન કે ઇરાનના દક્ષિણ ભાગમા વધુ ખ્યાતિ મળવા પામી નથી. આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી તેમણે રચેલા કાવ્યો તથા તેમના જીવન વિષેની હકીકતો માટે ઇરાનના સદધર્મીઓ તેમજ અન્યધર્મીઓની વિગતો પર આધાર રાખવો પડે છે. જો કે કવિવરની સુપ્રસિધ્ધ કૃતિ 'દીવાને ખાકી ખુરાસાની' તેમજ તેમની અન્ય કૃતિઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કવિવર નિઝારી ઇસમાઇલી શાખાના એક ચૂસ્ત અનુયાયી હતા અને તેઓ, હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ; હઝરત ઇમામ શાહ નુરદીન અલી અ. અને હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. (પહેલા,) એમ ત્રણ ઇમામોનો ઝમાનો જોવા ભાગ્યશાળી થયા હતા.(૧૬)

કવિ ખાકી ખુરાસાનીની કૃતિઓ

કવિવર ખાકી ખુરાસાનીએ હઝરત ઇમામની મુબારક શાનમા સંખ્યાબંધ ગઝલો લખી છે, જેનો સંગ્રહ એક "દીવાન" રૂપે કરવામા આવ્યો છે, કે જે કૃતિ 'દીવાને ખાકી ખુરાસાની' તરીકે સૌથી ઉત્તમ અને સુપ્રસિધ્ધ છે. તેમા વિષયો સંક્ષિપ્તમાં આપવામાં આવ્યા છે. એમની શ્રધ્ધાનું જવલંત દર્શન પણ એમાજ થાય છે. તેમની બીજી કૃતિ 'તુલુઉશ-શમ્સ' અથવા 'તવાલિઉશ-શમ્સ' અર્થાત 'સૂર્યના ઉદયો' નામની એક અત્યંત લાંબી 'મસનવી' છે, જેમા આશરે ૧૩૦૦ પંકિતઓ છે અને તેને સાત ભાગમા વહેંચી નાખવામાં આવી છે. મુખ્યત્વે તેમા 'ઇમામત' ના વિષયની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. કવિવરની ત્રીજી કૃતિ 'નિગારીસ્તાન' છે જેમા સફી ઢબના લાંબા કસીદાઓની હારમાળા છે. કવિવરે તેમા પણ 'ઇમામત, 'તાવિલ' ઇત્યાદી વિષયોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમણે 'બહારિસ્તાન' નામની કૃતિ પણ લખી છે, જેમા ધર્મભકિત અને આત્માની પવિત્રતાની તેમણે ચર્ચા કરી છે. (૧.)

કવિવર ખાકી ખુરાસાની જણાવે છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ. નું મૂળ નામ ખલીલ અર્થાત હઝરત ખલીલુલ્લાહ અ. પણ હતું એ વિષે સંકેત કરતા કહે છે કે:-

"મેં સાંભળ્યું છે કે હઝરત ઝુલફિકાર શાહ અ. મુખ્ય બે રહસ્યો ધરાવતા હતા અને તેમાનું (૧) આપની ઝાતમા કાર્ય કરવાની અખૂટ શકિત ધરાવતા હતા અને (૨) ઇલ્મ આપની ઝબાનમાં હતું. કાર્યની શકિત તેમજ દોઝખનું દુ:ખ આપના હાથમા છે, આપના ઇલ્મ-હુજ્જત અને કૃપા, બહેસ્તમા લઇ જનાર છે. નુરૂદ્દહરશાહ બિન ખલીલ અર્થાત હઝરત ઇમામ શાહ ઝલફિકાર અલી અ.નો અનુયાયી ખાકી છે તે કેવી રીતે મૂર્ખજનો જેવી શ્રધ્ધા ધરાવી શકે ?"

કવિવર એક બીજે સ્થળે પોતાના કસીદામા કહે છે :-

અલી દર જામાએ ઝુલફિકારસ્ત, ખુદાવંદે દુ આલમ આશકાર

અર્થાત :-હઝરત ઇમામ અલી અ. હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ. ના જામામા છે, બન્ને જહાંનનો સ્વામી જગમશહુર છે.

આવા ઘણા સંકેતો કવિવરના દીવાનમાંથી મળી આવે છે. એ કવિનું વિશેષ વર્ણન હઝરત ઇમામ શાહ નુરદીન અલી અ. ના પ્રકરણમાં આગળ જતા જોઇશું.

---

૧. આ કૃતિઓની વિગતો ડબલ્યુ ઇવેનોવ કૃત "ગાઇડ ટુ ઇસમાઇલી લિટરેચર' મા આપવામાં આવી છે

"નર" અને "ગુર" નો સંકેત

સૈયદ મુહમ્મદ શાહ અને સૈયદ ઇમામશાહ, હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ.ની ઇમામતના સમયમા વિદ્વાન હતા. તેમણે રચેલી 'સતવેણી' અને 'સતવેણીની વેલ"મા 'નર મુહમ્મદ શાહ' તરીકે પોતાને દર્શાવેલ છે. પરંતુ ઇસમાઇલી મઝહબના નિયમ અનુસાર ઇમામને 'નર' કહેવામાં આવે છે, જ્યારે 'પીર', ગુર (ગુરુ)ને કહેવાય છે. આ બન્નેમાંથી એક પણ લકબ ઝમાના ઇમામો તરફથી સૈયદ ઇમામશાહ કે તેમના વંશજો ધરાવતા નહોતા.

તેમ છતા સૈયદ ઇમામશાહે ઘણે ઠેકાણે 'પીર'નો દાવો કર્યો હતો. જૂના હસ્ત લિખિત દસ્તાવેજોમાંથી મળી આવેલી વિગતોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે (૧) કે સિંધમા આવેલા 'જીણુ' નામના ગામમા પણ સૈયદ ઇમામશાહે ઇસમાઇલીઓના પીર હોવાનો દાવો કર્યો હતો, જમાતે તેનો અસ્વીકાર કરતા, તેમણે એવી દલીલ રજૂ કરી હતી કે, તેમણે પોતાના મરહુમ પિતા હઝરત પીર હસન કબીરદીન (રે.હ)નો જનાઝો અટકાવ્યો હતો અને તેમની પાસેથી 'તસ્બીહ' અને 'સાકર' મેળવ્યા હતા. તેઓ આનો અર્થ એવો કરતા હતા કે તેમને "પીરાતન" મળી હતી.

પરંતુ જમાતે એ વાતનો અર્થ તેમને સમજાવ્યો કે 'તસ્બીહ' માત્ર બંદગી કરવા અર્થે અને 'સાકર' જ્ઞાનપ્રચાર અર્થે તેમને મળી હતી. 'પીરાતન' તો પીર તાજદીન (રેહ)ને ઇનાયત કરવામાં આવી હતી. આ સાંભળી સૈયદ ઇમામશાહ ઉશ્કેરાઇ ગયા હતા અને અઘટિત વેણ ઉચાર્યા હતા. પરિણામે તેમને શારીરિક હાની સહન કરવી પડી હતી, જેનો ઉલ્લેખ ઇમામ બાવાએ પોતાના જ્ઞાનોમા કર્યો છે.

delete

વળી સૈયદ મુહમ્મદશાહે પણ ઇસમાઇલી મઝહબથી વિરુધ્ધ પોતાની તરફેણમાં લોકોને લેવા માટે પોતાને માનવાનો ઉપદેશ કર્યો છે અને લોકોને એ માર્ગે દોરી જવા માટે એ પ્રમાણેના સાહિત્યની ભેટ સૈયદ મુહમ્મદ શાહે સિંધના ઇસમાઇલીઓને મોકલી. ઇસમાઇલીઓએ આ વિગત હઝરત ઇમામની હુઝુરમા રજૂ કરતા 'અન્જુદાન'થી હઝરત ઇમામે તાલિકો મોકલી સૈયદ મુહમ્મદશાહને નાતબહાર મૂકવાનો અને તેને નહિ અનુસરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો હતો. આ સમયથી ઇસમાઇલીઓ અને 'ઇમામશાહી' ઓ જુદા પડયા છે.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ. ઇસમાઇલ સફવીના રાજ્યકાળમાં ઇમામતની ગાદીએ આવ્યા હતા. સર જોન માલકમ લખે છે કે, આ સમયમા ઇસમાઇલ સફવી પર તુર્કી સુલતાન સલીમે બે લાખ સવારોના લશ્કરી બળ સહિત આઝરબાયજાન પ્રાંતની રાજધાની તબ્રીઝ પર હિજરી સન ૯૨૦મા ચડાઇ કરી હતી. તે સમયે શાહ ઇસમાઇલ સફવી તુર્કોના મજબૂત બળ આગળ ટકી નહિ શકવાથી ઇરાનના અંદરના ભાગોમા નાસી છૂટયો હતો. સુલતાન સલીમ થોડો વખત આઝરબાયજાન રહયા પછી પાછો ઇસ્તમબુલ જતો રહયો.

હઝરત ઇમામ શાહ ઝુલફિકાર અલી અ. એ હિજરી સન ૯૨૨મા (1516) 'અન્જુદાન' ખાતે જોમો સિફાર્યો અને આપની મઝાર પણ આપના પિતાના રોઝામા આવેલી છે. આપના પછી ઇમામતની ગાદીએ હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી અ. બિરાજમાન થયા.

---

૧. જુઓ "જીણુ ગામનો જ્વલંત ઇસમાઇલી ઇતિહાસ" 'નિઝારી' વર્ષ ૧૦ મું અંક ૪થો પાનું ૧૭.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH NUR-DIN ALI

(A. H. 992-957)

.........0.........

(૩૮)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ નુરદીન અલી અ.

(હિજરી સન ૯૨૨-૯૫૭)

હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી અ. હિજરી સન ૯૨૨માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. આપ નામદારને "નૂરદ્દહર" પણ કહેવામાં આવે છે. "ફર્દે હકક" તથા મર્દે હકક" "શાહે ઝમન વઝ ઝમાન" તરીકે પણ આપને સબોધવામાં આવ્યા છે.

કવિવર ખાકીના કસીદએ ઝુરિયામાં લખેલું છે કેઃ-

અલી મૌલાએ નૂરદ્દહર બાશદ, ઝ નૂરશ જુમ્લેહ આશિયાસ્ત બરમા.
"અલી મૌલા હ. શાહ નૂરદીન અ. છે. તેમના નૂરથી સર્વ વસ્તુઓ ઘેરાયેલી છે,"

હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી અ. નો કવિવર ખાકી એક બીજે સ્થળે પોતાના કસીદામાં ઉલ્લેખ કરતાં જણાવે છેઃ—

> "શાહનો શાહ કોણ છે ? એ મને કહે ! શાહે મરદાન હઝરત અલી અ. વિના અન્ય કોઇને એવો બાદશાહ ગણતો ના. હઝરત મૌલા અલી અ. પુજનીય છે અને આપની કૃપા અને અવકૃપાના ફળરૂપે સ્વર્ગ અને નર્ક છે. શાહ નૂરદ-દહર ઇબ્ને ઝુલફિકાર અ. ગરીબોના મૌલા છે અને "ખાકી" નિખાલસ દિલનો, સત્યનો મર્મ સમજી એ માશુકનાં માર્ગમાં પ્રાણ પાથરનારો છે.''

રાજ્યાધિકારીઓ તરફથી કવિવર ખાકીની સતામણી.

ઇરાનની રાજ્યસત્તા જ્યારે સફવી વંશના બાદશાહોના હાથમાં હતી, અને તેઓ સૂફી સંતની ઓલાદના હોઇ, લોકોનો પુજયભાવ જીતી લેવા કોશિશ કરતા હતા, એવા સમયમાં એક ઇસમાઇલીએ કેટલી સાવચેતી રાખવાની જરૂરત પડતી હતી, તેનો ખ્યાલ કવિવર ખાકીના જીવનવૃતાંત ઉપરથી આવી શકતો હોવાથી તેમનાં જીવન વિષેની વધુ માહિતી અત્રે આપીશું.

"દીવાને ખાકી ખુરાસાની"ની કૃતિના, આગલા ભાગમાં તેના કર્તા એમના જીવન વિષે ઉલ્લેખ કરતા આગળ જણાવ્યા મુજબ લખે છે કે એમનું નામ "ઇમામ કુલી" હતું. "કુલી" શબ્દ તુર્કી ભાષાનો છે' છતાં ઇરાનમાં સફવી વંશના રાજ્યઅમલમાં તે ચાલુ વપરાશમા દાખલ થયો હતો અને તે પછી ઇરાનીઓના નામ સાથે ભળી ગયો હતો. તુર્કી સાથે ઇરાનના સમાગમ ની આ એક અસર હતી. "ઇમામ કુલી"નો અર્થ "હ. ઇમામનો ગુલામ" થાય, એ કવિવરનું તખલ્લુસ–કાવ્યનામ "ખાકી" હતું. એ વખતે ઇરાનમાં સફવી વંશનો બાદશાહ શાહ અબ્બાસનો રાજ્યઅમલ હતો. એ રાજ્યના અમલદારો તરફથી કવિવરની ઘણીવાર સતામણી અને કનડગતો કરવામાં આવતી હતી. જેથી તેઓ એક દરવીશ જેવું જીવન ગાળતા હતા. આ રીતની કનડગતો માટે તેમણે શાહ અબ્બાસને એક અરજી પણ મોકલી આપી હતી. આ અરજી એમણે સ્થાનિક ભાષામાં અને પ્રાસયુક્ત ગદ્યમાં લખી હતી. પરંતુ એ અરજીનું પરિણામ શૂન્યમાં આવ્યું હતું.

કવિવર ખાકીનો કારાવાસ.

કવિવર ખાકી પોતાના સમયના શાહ અબ્બાસનું વર્ણન કરે છે પરંતુ, સફવી વંશમા અબ્બાસ નામના બે બાદશાહો થયા છે. સફવી વંશના શાહો તરફથી કવિવર ખાકીને ખમવું પડ્યું હતું શાહ અબ્બાસ બીજાના રાજ્યકાળમાં તેઓ કેદમાં વફાત પામ્યા હતા. એ બાદશાહે મઝહબી ઇર્ષા અંગે તેઓને કેદમાં પૂર્યા હતા. કવિવરના આયુષ્યનો મોટો ભાગ જેલમાંજ પસાર થયો હતો.... એક સ્થળે પોતાના કાવ્યમાં હ. ઇમામની આરઝુ સેવી રહેલા સાચા મુરીદના મન ની ખરી સ્થિતિ વિષેના ઉદગારો કહાડતાં તેઓ લખે છે કે:—

> "ઝમાનાના સાહેબની ખબર મેળવવા ચાહતો હોય તો મેં તેને કહ્યું કે:—"જા અને તેમના નાયબો અર્થાત હ. ઇમામના પીર, વકીલો કે દાઇઓને એ વિષે પુછપરછ કર. હ ઇમામની નિશાનીની ખોજ કરવા માંગતો હોય તો તત્વજ્ઞાનીઓ અર્થાત મઆરિફ઼તવાળા દરવીશોને એ વિષે પુછ!
>
> જો તું સાચો છે અને જુઠો નથી, તો દીનના શાહને "અન્જુદાન"માં જઇને શોધી કાઢ!
>
> હે ખાકી ! તું દીનના સાહેબની તલાશમાં છે, તો અય ઘરઘર શોધનાર, જા અને જેઓ એ ભેદ જાણે છે, તેમની પાસેથી પતો મેળવ!". (Originals).

કવિ પુત્ર 'રકકામી'.

કવિવર ખાકી ખુરાસાની કેદમાં મરણ પામ્યા પછી પોતાની પાછળ અલી કુલી નામનો એક પુત્ર મૂકી ગયા હતા, તે પણ પોતાના પિતા પ્રમાણે કવિ હતા અને તેમનું કાવ્યનામ "રકકામી" હતું.

કવિવર ખાકીના કાવ્યોમાં ઇસમાઇલી સૂફી વિચારો અનેક સ્થળે મળી આવે છે. કવિવર ખાકી પોતાના કાવ્યમા પહેલીવાર હ. ઇમામના નિવાસસ્થળનું નામ "અન્જુદાન" લખે છે, જે મહેલાત જીલ્લામાં આવેલું છે અને આપણે જોઇ ગયા તે પ્રમાણે હઝરત ઇમામ શાહ નુરદીન અલી અ. સફવી વંશના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન "અન્જુદાન"માં રહેતા હતા.

અંતિમ આરામગાહ—દીઝબાદ.

કવિવર ખાકી ખુરાસાનીનું મૂળ વતન ખુરાસાન પ્રાંતમાં આવેલું "દીઝબાદ" હતું, જે મશહદ અને નિશાપૂરની વચ્ચે આવેલા પહાડ ઉપરનું એક ગામ છે. તે ઊંચાણમાં હોવાથી ત્યાં

પણી ઠંડી પડતી હોવાને અંગે તેની જમીન અને ટેકરીઓ બરફથી ઢંકાયેલા રહે છે. કવિવરની અંતિમ આરામગાહ પણ દીઝબાદના એક બગીચામાં આવેલી છે. તેની ઉપર એક મોટી શિલા રાખવામાં આવી છે, જેના પરના કોતરેલા અક્ષરો ઝાંખા પડી ગયા છે. ઘણા ઇસમાઇલી. ઓ અને પ્રવાસીઓ આ સ્થળની મુલાકાત લે છે.

ઇસમાઇલ સફવીનું અવસાન—શાહ તહેમાસ્પ રાજ્ય સિંહાસને.

સર જોન માલકમ હિસ્ટરી ઓફ પર્શિયા નામક પોતાના ઇતિહાસગ્રંથમાં લખે છે કે, ઇ. સમાઇલ સફવીએ પોતાનો સઘળો વખત પોતાના રાજ્યને મજબૂત બનાવવામાં અને રાજ્ય પર આવતા હુમલાઓ ટાળવામાં ગાળ્યો હતો. હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી અ. ના જીવનકાળમાં ઇસમાઇલ સફવી હિઝરી સન ૯૩૦માં ૨૪ વર્ષ પર્યંત રાજ્ય ભોગવી મરણ પામ્યો હતો. એના અવસાન સમયે હઝરત ઇમામની ઇમામતનું આઠમું વર્ષ ચાલતું હતું.

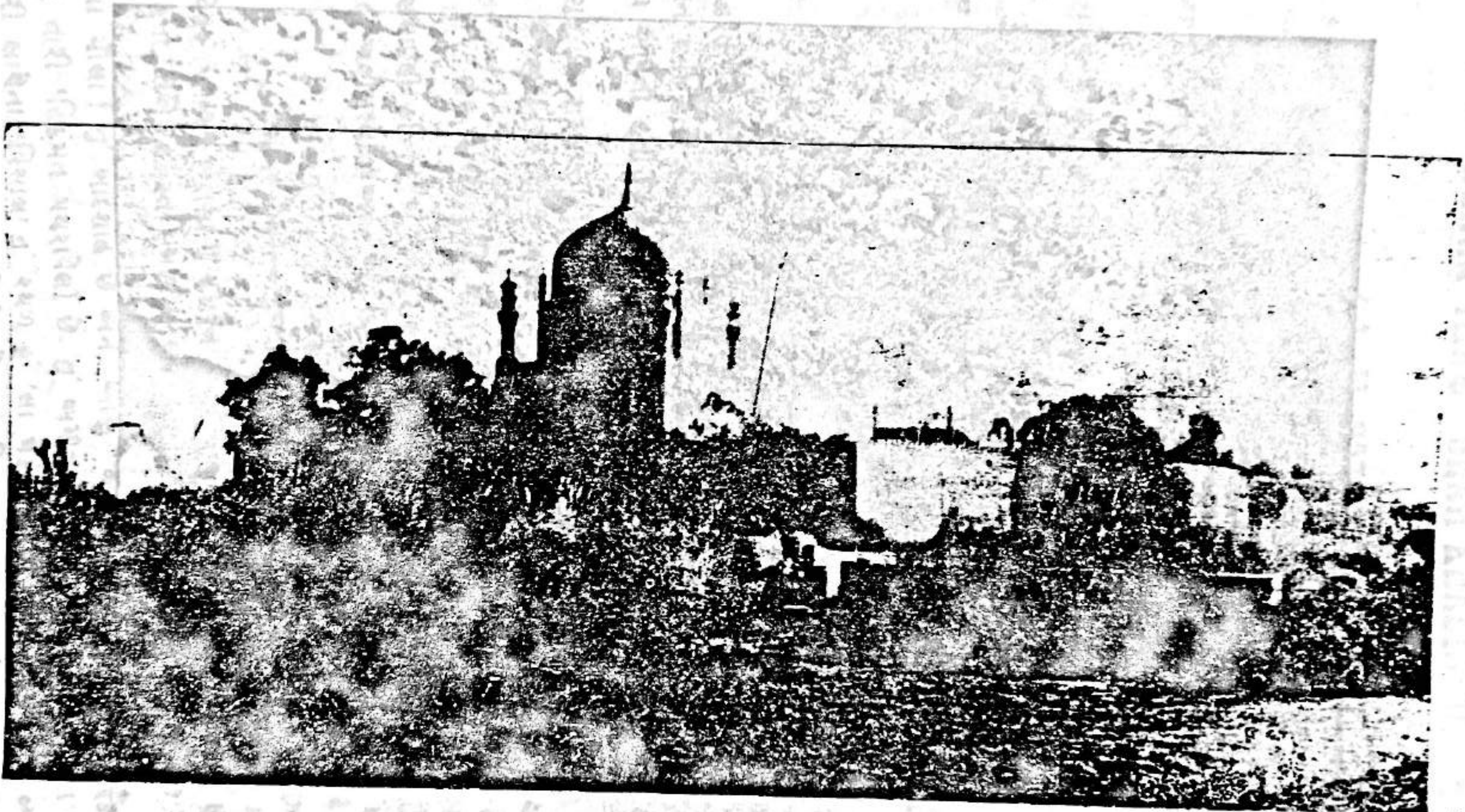
ત્યાર પછી સફવી વંશનો બીજો બાદશાહ શાહ તહેમાસ્પ ૧૧ વર્ષની ઉમરે રાજગાદી પર આવ્યો હતો. તેની વય નાની હોવાથી બાદશાહ પોતાના વઝીરોના હાથમાં રમકડું થઇ પડયો હતો. એ સમયે બાદશાહની નાની વયનો લાભ લઇને ઓબેદુલ્લાહખાન ચઢી આવ્યો હતો, પરંતુ તે કંઇ કરી શકયો નહિ શાહ તહેમાસ્પ સફવી જુવાનીમાં આવ્યા પછી આઝરબાયજાન પ્રાંતના તબ્રીઝ શહેરને પાટનગર તરીકે બદલી કઝવીનને રાજ્ય નગર બનાવ્યું હતું. તેની નાની વયને કારણે રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા પ્રસરી રહી હતી, તે તેણે બંધ કરી બુસ્તામ મુકામે તેણે ઓબેદુલ્લાહ ઉઝબેકને હાર આપી; તે પછી ઓબેદુલાહે તુર્કસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાનના રાજ્યકર્તાની સહાયતા મેળવી ફરી હેરાત પર ચઢાઇ કરી પણ તેમાં તેનું કાંઇ વળ્યું નહિં. ત્રીજી વાર પણ તે ચઢાઇ લઇ આવ્યો પરંતુ આ વખતે પણ તેની હાર થઇ. ઇસ્તમ્બુલના તુર્ક સુલતાન સુલેમાન રૂમીએ પણ શાહ તહેમાસ્પ સફવી પર ચઢાઇ કરી હતી, તેને પણ પાછું જવું પડયું હતું.

શાહ તહેમાસ્પે ત્યારપછી અફઘાન પાસેથી કંદહાર જીતી કાચાર વંશના એક સરદારને ગવર્નર બનાવ્યો. ઓબેદુલ્લાહ ઉઝબેકે તે પછી સુલેહ કરી લીધી. આ વેળાએ સુલેમાને પણ ઇરા. ન પર બીજી ચઢાઇ કરી, પણ તેમાં ન ફાવતાં તેને પાછું જવું પડયું. શાહ તહેમાસ્પની રાજ્ય વ્યવસ્થા આ વિજયથી મજબૂત બનવા પામી. હિજરી સન ૯૫૨માં હિંદુસ્તાનના મોગલ બાદશાહ હુમાયુન પર શેરશાહ સુરીએ આક્રમણ કર્યું પણ નસીબે યારી ન આપતાં હુમાયુને ઇરાન નાસી આવીને શાહ તહેમાસ્પનું શરણ માંગતાં તેણે તેને દસ હજાર લડવૈયાઓનું લશ્કર આપ્યું જેની મદદ વડે ફરીવાર હિંદ જીતી હુમાયુને શેરશાહનો પરાજય કર્યો અને ફરીવાર તે હિંદના સમ્રાટ તરીકે ગાદીએ બેઠો.

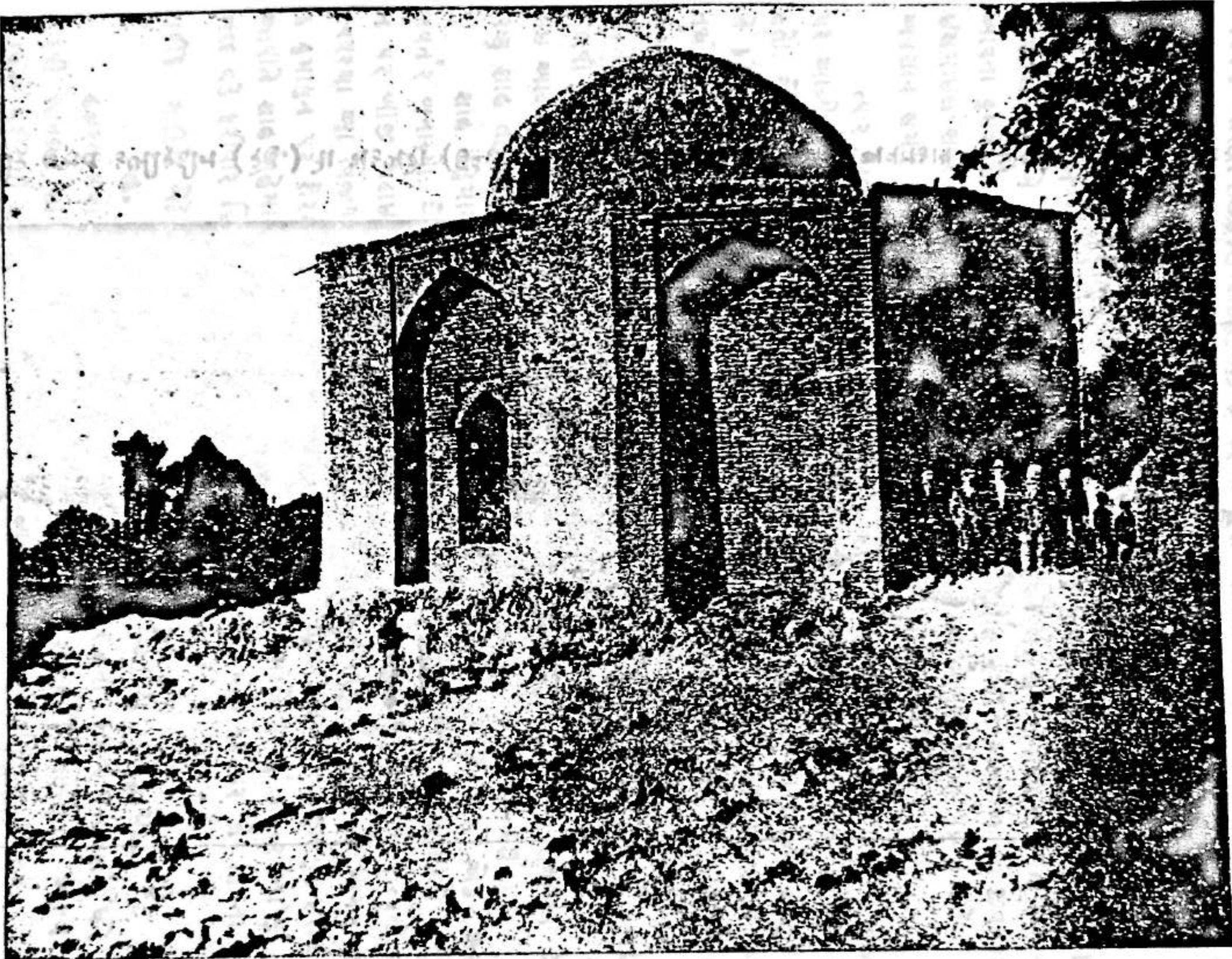
હ. ઇમામના રાજવંશી મહોરદાર—જોમો સિફાર્યો.

હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી અ. ના સફવી વંશની રાજપુત્રીના સંબંધને લઇને સફવી ખાનદાન સાથે સગપણે જોડાયેલા હોવા છતાં આપ રાજદ્વારી બાબતોથી અલગ રહીને આપના મુરીદોની સંભાળ અને દઅવત કાર્યની વ્યવસ્થામાં સમય વ્યતિત કરતા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ નૂરદીન અલી અ. એ હિજરી સન ૯૫૭માં 'અન્જુદાન' ખાતે જોમો સિફાર્યો અને આપના મુબારક જીસ્મને આપના દાદાશ્રી હ. ઇમામ શાહ મુરાદ મિરઝા અ. ના રોઝામાં બૂમિદાહ કરવામાં આવેલ છે. જ્યાં સફવી શાહઝાદીને પણ દફનાવવામાં આવેલ છે. આપના પછી આપ નામદારના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ સૈયદ ખલીલુલ્લાહ અ (પહેલા) ઇમામતની મસનદ ઉપર જલ્વાગર થયા.

હઝરત પીર હસન કબીરદ્દીન (રેહ.) નો મકબરો (ઉચ્છ શરીફ) હિન્દુસ્તાનના ઇસ્માઇલી દઅવતકાર્યમાં એમનો ઘણો મોટો હિસ્સો છે.

૩૨મા ઇસ્માઇલી ઇમામ મૌલાના શાહ મુસ્તન-સિર બિલ્લાહ (અ.) બીજા (હિ. સ. ૮૬૮-૮૮૦) નો અન્જુદાન (ઇરાન) ખાતે આવેલો રોઝો. જેવણ ઇમામે "પંદીયાતે જવાંમર્દી" નામનું પુસ્તક લખ્યું હતું.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH KHALIL-ULLAH ALA I.

(A. H. 957-993)

..........O..........

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. (પહેલા)

(હિજરી સન ૯૫૭-૯૯૩) / 1550-1585

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. હિજરી સન ૯૫૭માં ઇમામતની મસ્નદ પર બિરાજમાન થયા હતા. હિંદુસ્તાનથી ખોજા ઇસ્માઇલી મુરીદોની મોટી સંખ્યા આપના દીદારનો લાભ લેવા આવતી હતી આપનો નિવાસ અન્જુદાનમા હતો.

"ગુલઝારે શમ્સ"ની કૃતિમાં લખવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. અન્જુદાનમાં રહેતા હતા અને આપની અંતિમ આરામગાહ પણ ત્યાં જ આવેલી છે.

૯૦ ઈમામની શાનમા ખાકીશાહનું પ્રશંસા કાવ્ય

ઇસ્માઇલી કવિવર ખાકી ખુરાસાની અથવા "ખાકીશાહ" પોતાની કિતાબમાં હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. વિષે જણાવે છે કે:-

"અલી જાતે શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. છે,
~~અગર તેમને ખુદાવંદ કહેવામાં આવે તો બહેતર છે."~~

કવિવર ખાકી ખુરાસાની હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલીના સમયમાં પણ વિદ્યમાન હતા. તેઓ હઝરત ઇમામના સંબંધમા યુકિતદર્શક સંકેત કરતા કહે છે કે:-

"યા મૌલા! તું બાદશાહ છે અને આખું જગત તારા "આસ્તાના"નો ફકીર છે. દરેક વસ્તુ ઉપર તારી 'હિકમત પથરાયેલી છે. તું અમીર છે, શાહ છે અને બાદશાહોનો બાદશાહ છે.

તારી સાથેના 'વિસાલ'નું સ્થળ હું 'લા મકાન (સ્થળવિહોણું અર્થાત સર્વવ્યાપી) સમજુ છું, પરંતુ ઝાહિર અને બાતિન દ્રષ્ટિએ જોતા બાતિનમાં તું દરેક સ્થળે હાજર છે અને ઝાહિરમા તું ઇરાનમા વસે છે." (૫૬)

અય શાહ ! તું જો કે ઇરાનમાં મકાન ધરાવે છે અને જાહેરમાં તું ઇરાનમાં વસે છે, પરંતુ બાતિનમાં તું ખુરાસાનમાં પણ છે."

હ. ઇમામોના જુદા જુદા નિવાસસ્થળોનું વર્ણન આપતાં એક મુસાફરને કયા કયા સ્થાનકોમાં જવાનું છે, તે પોતાના વતનમાં મશહદ (તુસ)થી શરૂ કરતા સંકેત દર્શક શબ્દોમાં કેટલી ખુબીથી માર્ગ દર્શાવતા કવિવર કહે છે કે:—

"ઓલા મુર્તઝા શાહે મરદાનની આજ્ઞા સિરે ધર અને તારા અહંભાવ તથા જહાલતથી શા માટે દરેક સ્થળે આથડી રહ્યો છે?

જ્યારે તું (મશહદ નગર)થી બહાર નીકળે તો પછી એક મન્ઝિલના ફાસલા પર "નિશાપુર" આવેલું છે; અને તેના પછી "સબ્ઝવાર" અને "મઝીનિયા"નું મઝનિયા ગામ છે, "મઝનિયાણથી વિશ્રામ લીધા પછી તારી મન્ઝિલ "મિયાંદસ્ત" નામનું સ્થળ [illegible] એ સ્થળેથી તારો પ્રવાસમાર્ગ "બુરતામ" અને "ખિરકાન" માંથી થઇને જાય છે.

ત્યારપછી "રય" પ્રતિ તું રૂખ કરે, તો તારે અંદેશો ન કરવો જોઇએ; તેમજ ન તો "દમ્ગાન"ના પ્રદેશને એ પ્રવાસ માર્ગ સર્વાંશે બનાવી દેતો.

તું એ સ્થળે પહોંચી જાય ત્યારે "કુમ"માં નિવાસ કરી રહ્યો શા, "કુમ" અને "કાશાન"માં તું છે પરંતુ એમ ખુલ્લી રીતે કહેવું ભૂલભરેલું છે."

આ પ્રમાણે ખાકી ખુરાશાનીને હ. ઇમામના સંકેત સૂચક સરી કાવ્યો રચવાના સબબે પણ ખમવું પડયું હતું. જેનું વર્ણન આગળ આવી ગયું છે.

તહેમાસ્પ સફવીનો રાજ્યઅમલ.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ના સમયમાં શાહ તહેમાસ્પ સફવીનો રાજ્યકાળ હતો. ~~તે હ. ઇમામના સગપણે આતાબક (નાના) થતા હતા.~~ "હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા"માં સર જોન માલકમ લખે છે કે, તુર્કી સુલતાન સુલેમાન સામે ઇરાનનો શાહ તહેમાસ્પ યુધ્ધમાં ઉતર્યો હતો, અને તેના પરિણામે જ્યોર્જિયા અને એશિયા માઇનરના કેટલાક પ્રદેશ જીતી લીધા હતાં. એરેકસ નદીના પ્રદેશ ભણી તુર્ક સુલતાને ધસારો કરતાં શાહ તહેમાસ્પને પાછું હઠવું પડયું હતું, એવામાં તુર્ક સામ્રાજ્યમાં આ સમયે અવ્યવસ્થા ફેલાઇ ગઇ અને એ વેળાએ શાહ તહેમાસ્પ પોતાના પાટનગર કઝવીનમાં પાછો ફરી ચૂક્યો હતો. શાહ તહેમાસ્પ પાસે તુર્કી સુલતાન સુલેમાનનો પુત્ર બાયઝીદ પોતાના પિતા પાસેથી નાસી જઇ ઇરાનમાં પનાહ લેવા આવતાં પહેલાં શાહે તેની જોડે સારું વર્તન રાખ્યું પરંતુ, પાછળથી બાયઝીદની [illegible] જણાતા શાહે તેને સુલતાન સુલેમાનને સોંપી દીધો.

શાહ તહેમાસ્પનું હિ. સ. ૯૮૪માં અવસાન થયું હતું.

સૈયદ દાદુની "વકીલાત".

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ના સમયમાં સૈયદ દાદુ થઇ ગયા છે; તેમને "પીર"નું સંબોધન માત્ર એક માન તરીકે લગાડવામાં આવે છે જો કે હ. ઇમામના વરસ્થી

તેમને "પીરાતન" મળી નહોતી. સૈયદ દાદુએ હિજરી સન ૯૬૨માં ઇરાનના "અન્જુદાન" ગામમાં જઇને હ. ઇમામની મુલાકાત લીધી હતી, અને ઇમામે તેમની "વકીલ" તરીકે નિમણૂંક કરી. તેઓ પ્રસંગોપાત જમાતોમાં ઉપદેશ પણ કરતા હતા.

"કામા લીમિર બારકર" નામની કૃતિમાં લખેલું છે કે, સિંધમાં સૈયદ દાદુ "પીરદાદા"ના નામે ઓળખાતા હતા. તેઓ ઘણા બાહોશ હતા. તેઓ દરખાનેથા વિકાલયિમી "પાઘડી" બાંધી આવ્યા હતા. તેમના પર ઇસમાઇલી મુરીદોનો બહુ ભાવ હતો તેમણે કેટલાક મુરીદો પણ વધાર્યા હતા. "ભલો" નામનો એક શખ્સ લોહાણામાંથી ખોજો થયો હતો. તેને ઘેર ઓલાદ નહોતી. તે કતેહભાર્ગા ગુલામ હૈદરના ટન્ડા પાસે રહેતો હતો. સૈયદ દાદુ પણ ત્યાના વતની હતા. ભલા લુહાણાએ સૈયદ દાદુ પાસેથી ઓલાદની માંગણી કરી. તેઓએ કહ્યું:—"જો તમે ખોજા થાવ તો અમે દુઆ કરીએ!" તેણે હા પાડી. સૈયદ દાદુએ દુઆ ગુઝારી અને ભલાને ત્યાં પુત્ર થયો. તેનું નામ લાખો રાખ્યું અને ભલા લોહાણાએ ખોજા ઇસમાઇલી મઝહબનો અંગિકાર કર્યો.

સિંધનો રાજ્યકર્તા મહમદ સુમરો સૈયદ દાદુ સાથે ઘણી અદાવત રાખતો હતો, કારણ કહેવાતી "સુમરા" કોમ પ્રથમ ઇસમાઇલી હતી, પરંતુ પાછળથી તેઓ સુન્ની થયા હતા. આ સબબે સૈયદ દાદુને ત્યાં રહેવાનું મુસ્કેલ થઇ પડયું હતું.

સૈયદ દાદુ પીરનો કચ્છનિવાસ

આ સમયે કચ્છ ખાતે ભૂજમા મહારાવ શ્રી ભારમલજી રાજ્ય કરતા હતા તેઓને સૈયદ દાદુ પીરે એક કાગળ લખી કચ્છ આવવા પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી; દરબારે તેમને પોતાના મુરીદો સાથે આવવાની ખુશીથી રજા આપી અને કચ્છમા રહેવાને માટે જગ્યા આપવાનું પણ જણાવ્યું. આ પરવાનગી અનુસાર સૈયદ દાદુ પીર ચાલીસ કુટુંબો સહિત કચ્છ ભૂજ તરફ રવાના થયા. (જેમા 'ભલો' અને તેનો પુત્ર 'લાખો' પણ હતા) દરબારે આ સઘળાનો ઘણો સત્કાર કર્યો અને રહેવા માટેની જગ્યા ભેટ આપી.

ત્યારબાદ ત્યાંથી તેઓ નવાનગર ગયા જ્યાં જામ તમાચીએ તેમનો ઘણોજ સત્કાર કર્યો. જામે સૈયદ દાદુને રહેવા માટે જમીન આપી જ્યાં તેઓ કોટ બાંધીને રહયા હતા. એ કોટનો દરવાજો આજે પણ સૈયદ દાદુના નામ ઉપરથી મૌજુદ છે.

સૈયદ દાદુ પીર બાવા હાશમના વંશમાંથી ઉતરી આવ્યા હતા, બાવા હાશમનું હિંદુશાહી નામ હરિચંદ હતું. બાવા હાશમના પુત્ર ગુલમહમદ થયા અને તેમના પુત્ર મહેરદીન થયા. એમને 'મોરિયા'ના હિંદુ નામે પણ બોલાવતા હતા. તેમના પુત્ર ખયરદીન થયા. એમનું હિંદુ નામ ખેરાજ હતું. તેના પુત્ર આસાર થયા. જેનું હિંદુ નામ 'જેસર' રખાયું. આસારને ત્રણ પુત્ર થયા; એક આસદીન બીજા જમશ્દીન અને ત્રીજા દાઉદ. આ ત્રીજા પુત્રનું નામ દાઉદ પરથી દાદુ થયું અને આ નામે તેઓ જાણીતા થયા.

હ. ઇમામશાહ ખલીલુલ્લાહ (અ.)થી હ. ઇમામ શાહ નિઝાર (અ.) સુધી સેવા

સૈયદ દાદુના પૂર્વજોનો સંબંધ હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. ના વખતથી નિઝારી ઇમામોથી જોડાયેલો જણાય છે. સૈયદ ઇમામશાહના કથનમાં એક ઉલ્લેખ મળી આવે છે કે,

હઝરત ઇમામ નૂરશાહ અ. જેમનું બીજું નામ હઝરત ઇમામ શાહ ઇસ્લામશાહ અ. હતું. તેઓ સાથે સૈયદ દાદુના પૂર્વજ બાવા ગુલમુહમ્મદે સૈયદ ઇમામશાહની મુલાકાત કરાવી હતી. સૈયદ દાદુના ભાઇ આસદીન તથા જમરૂદીનને સિંધ ખાતે 'ફતેહબાગ'મા સુમરાઓએ મારી નાખ્યા. તેઓ બન્નેને ત્યાં ખાતે દફનાવીને તેના ઉપર રોઝો બાંધવામાં આવ્યો છે. આ રોઝો ખોજાઓએ બંધાવ્યો છે.

સૈયદ દાદુની વફાત ભૂજ ખાતે હિજરી સન ૧૦૦૫/1598 મા થઇ ત્યારે હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. બીજાની ઇમામતનું ~~[illegible]~~ ચાલતું હતું. સૈયદ દાદુનો રોઝો કચ્છ ભુજ ખાતે કિલ્લા બહાર ઉત્તર દિશાએ આવેલો છે. જ્યા દર વર્ષે મેળો ભરાય છે અને કચ્છના દરબાર છડી સવારીએ સલામ ભરવા આવે છે. આ રોઝો ઘણો ભવ્ય અને દિપાયમાન છે. નવાનગર નિવાસી ધરમસી નામના ખોજાએ તે બંધાવ્યો હતો. (Check)

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ના સમયમાં ઇસમાઇલી મઝહબનો પ્રચાર ઘણો થયો હતો. આ સમયમા રાજકર્તાઓના દબાણથી કેટલાક "ખ્વાજા" તરીકે ઓળખાતા પંજાબી ઇસમાઇલીઓ (~~એટલે સુન્નતે વલ જમાતમા~~) ભળી ગયા હતા, જ્યારે કેટલાક શીઆ ઇસ્નાઅશરી બન્યા હતા, તેનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે, પંજાબ તથા મુલતાનમાં એ સમયે દઅવતનો પ્રચાર જરા મંદ પડી ગયો હતો. (Check ~~matter~~)

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. એ હિજરી સન ૯૯૩/1586મા જોમો સિફાર્યો. આપની અંતિમ આરામગાહ 'અન્જુદાન' મા આવેલી છે. આપના પછી આપ નામદારના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH NIZAR II

(A. H. 993-1038) 1585 - 1628

.........O.........

(૪૦)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ નિઝાર અ૦ (બીજા)

(હિજરી સન ૯૯૩-૧૦૩૮) 1585-1628

હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ ઇમામતની મસનદ પર હિજરી સન ૯૯૩ મા બિરાજમાન થયા હતા. આપ ઇમામતની મસનદ પર આવ્યા પછી ઇસમાઇલીઓ ઘણા પ્રસિધ્ધિમાં આવ્યા હતા હઝરત ઇમામ ઇરાનના બાદશાહોના સમાગમમા પણ આવવા પામ્યા હતા.

"ગુલઝારે શમ્સ" મા લખે છે કે હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ ને "અતાઉલ્લાહ" પણ કહે છે. આપે કોહબંદી પાસે એક ગામ વસાવ્યું હતું, જે 'કોહકે શાહ નિઝાર"ના નામે જાણીતું છે. એ સ્થળે હિંદુસ્તાનના ખોજા ઇસમાઇલી મુરીદો હઝરત ઇમામની મુલાકાત અર્થે આવતા હતા, એ સમયે એ સ્થાન 'દરખાનુ' કહેવાતું હતું. કેટલાક હિંદુસ્તાની ઇસમાઇલી ખોજાઓ અને ગુર્જિસ્તાનના કેટલાક ઇસમાઇલીઓ ત્યાં ખાતે વસવાટ કરી રહયા હતા, જેઓ 'અતાઉલ્લાહી' ના નામે ઓળ ;ાય છે.

"કુહેક" નગરી–"બાગે તખ્ત"

"આસારે મુહમ્મદી"ની કૃતિમા દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા ... 'કુહબંદી' પાસે જે ગામ વસાવ્યું હતુ, તેમા આરસપહાણની ખાણો આવેલી હતી. આ ગામમા એક નવું ખેતીવાડીનું કેન્દ્ર આબાદ થયું હતું. જે ગામ કુહકે આગા નિઝાર" ના નામથી જાણીતું છે આ ગામમા એકસુંદર બગીચો બનાવવામાં આવ્યો હતો. હાલમા પણ તે હસ્તી ધરાવે છે અને તેનું નામ "બાગે તખ્ત" રાખવામાં આવ્યું છે. આ બગીચામાં આરસપહાણના એકજ પથ્થરનું તખ્ત બનાવવામાં આવેલું હોઇ બાગ સાથે તેનો સંબંધ દર્શાવનારું ઉપલું નામ અપાયું છે. એ પ્રકારની બીજી પણ કેટલીક યાદગીરીઓ ત્યાં ખાતે જળવાઇ રહી છે અને જે જગ્યામાં ખેડુતો ખેતીનું કામ કરે છે, તેને "નિઝારાબાદ" કહેવામાં આવે છે. મોટે ભાગે તે ખંડિયર થઇ પડયું હતું, તેને ખેડુતોએ ફરીથી વસાવ્યું છે.

કહેકના ભવ્ય રોઝાનો ચમત્કાર.

"કહેક"માં એક ભવ્ય રોઝો બાંધવામાં આવ્યો છે, જે ઇમામોનું આખરી વિશ્રામ સ્થળ છે અને તેમાં ઇમામોના બાળબચ્ચાંની મઝાર પણ આવેલી છે. આ રોઝામાં ઘેટીઓના ઘીનો દીવો બાળવાનો રિવાજ છે. બીજા કોઇપણ પ્રકારનું તેલ ભરી દીવો બાળતાં બળી શકતો નથી. આ વાત કાંઇ છુપાએલી નથી; જેઓ એ બીના સ્વીકારવા તૈયાર ન હોય તેઓ ત્યાં જઇને પોતાની આંખે એ ચમત્કાર જોઇ શકે છે હઝરત ઇમામ શાહ નિઝારે કેટલાક હબસી ગુલામોને ખેતીવાડી અર્થે રાખ્યા પોતે પણ ત્યાં વસતા હતા. આ ઇસમાઇલી મુરીદો અર્થાત "અતાઉલ્લાહીઓ" (અતાશાહીઓ) પોતાના આકાની સેવામાં રચ્યા પચ્યા રહેતા હતા અને જાનમાલ કુરબાન કરવામાં પોતાની ખરી ફરજ સમજતા હતા. સઘળા અતાઉલ્લાહીઓ શૂરવીર અને લડવૈયા હતા.

કુહબંદીમાં દરખાનું.

રશિયન મુસાફર ડો. ઇવેનોવ જણાવે છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. (બીજા) હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અ. (પહેલા)ના પુત્ર હતા. હ. ઇમામના છુટા હાથની વિપુળ સખાવતોને કારણે "અતાશાહ" પણ કહેતા હતા, સફવી વંશના રાજ્યના અંત સુધી આપ વિદ્યમાન હતા, સારી જગતમાં આપ અગત્યનું સ્થાન ધરાવતા હતા, ઉત્તર ઇરાનમાં સીરજીન જીલ્લા અને કેરમાન શહેરથી આપનો સંબંધ હતો. દક્ષિણ ઇરાનમાં આવેલા ખુરાસાન પ્રાંતમાંના ચારાપાણીની શોધમાં ફરતાં (નોમેડ) ખાનાબદશો એ જીલ્લામાં આવીને વસ્યા હતા અને તેઓ હજુ પણ ત્યા વસે છે. હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. એ આપના મુરીદો માટે "કુહબંદી" પાસે એક ગામ વસાવ્યું હતું, જ્યાં જુદા જુદા ભાગોમાંથી આવેલા ઇસમાઇલી મુરીદો વસ્યા હતા, અને "દરખાનું" પણ ત્યાં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. એમના મુરીદો એ વિભાગમાં "અતાશાહી"ના નામે પણ ઓળખાય છે.

સમ્રાટ ઔરંગઝેબનો વર્તાવ અને મહત્વનો ચૂકાદો.

હિ. સ. નવમી સદિમા દિલ્હીના તખ્ત ઉપર સમ્રાટ શાહજહાન બિરાજતા હતા અને ગુજરાતમાં દિલ્હીસમ્રાટના સુબા તરીકે શાહઝાદો ઔરંગઝેબ ઘણોજ ધર્માંધ હોઇ ઇસમાઇલીઓ તરફ તેને સારી લાગણી નહોતી. આ સમયે હ. ઇમામ શાહ નિઝાર અ. સ. એ આપના એક સંબંધી કાસમશાહને પીરાતનની નવાજેશ કરી સૈયદ ફાજલશાહ સાથે હિંદભણી મોકલ્યા. અમદાવાદમાં વસતો ગુજરાતનો સુબો શાહઝાદા ઔરંગઝેબે પીર કાસમશાહ, સૈયદ ફાજલશાહ અને ઇસમાઇલીઓની ધરપકડ કરવા મીર શમ્સુદીનને લશ્કર આપી મોકલ્યો પરંતુ પીર કાસમશાહ અને સૈયદ હસન શાહ આ સમયે કાઠિયાવાડ ભણી દઅવતકાર્ય માટે ગયા હતા. મીર શમ્સુદ્દીને ૫૦૦ ઇસમાઇલી કુટુંબોને કેદ કર્યા અને તેમને પાટણના કિલ્લામાં પૂર્યા. પીર કાસમશાહ અને સૈયદ હસનશાહને આની જાણ થતાં તેઓ તુરત અમદાવાદ આવ્યા અને શેખુલ ઇસ્લામ સમક્ષ કેસ દાખલ કર્યો. શેખુલ ઇસ્લામ વિદ્વાન હતા, તેમણે આખાએ બાબતની તપાસ કરી અને ચૂકાદો આપતા જણાવ્યું : 'ઇસમાઇલીઓની ધાર્મિક માન્યતા પાક કુરઆનના આદેશ અનુસારની છે તેથી તમામ ઇસમાઇલીઓને મુક્ત કરવા હુકમ કરું છું.'

પીર કાસમશાહનો રોઝો સિધ્ધપૂરથી બે માઇલ દૂર આવેલો છે. જ્યારે સૈયદ હસનશાહનો રોઝો ગણોદ ગામમાં ભાદર નદીને કાંઠે આવેલો છે.

શાહ અબ્બાસ સફવી રાજ્યગાદીએ.

સફવી વંશમાં પરંપરના કુટુંબી કલહના જમાના દરમ્યાન હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ઇમામતની મસનદ ઉપર આવ્યા હતા. આપના પિતાશ્રીનું "અન્જુદાન" માંનું નિવાસસ્થાન બદલીને "કેક" "કુહક" અથવા "જેપ્ત"માં આપ આવી રહયા હતા. આપના સમયમાં ખુરાસાનમાં સફવી વંશના ઉમરાવોનું બળ વધતા અબ્બાસ મિરઝાનો પક્ષ બળવાન બન્યો હતો. વસ્તુસ્થિતિ સમજી જઇને બાદશાહ મુહમ્મદ મિરઝાએ રાજ્ય પરથી હાથ ઉઠાવીને પોતાનાં પુત્ર અબ્બાસ મિરઝાને હિજરી સન ૯૯૧માં રાજ્યપદ સોંપી પોતે એકાંતવાસ ધારણ કર્યો અને હિજરી સન ૧૦૦૯માં તે મરણ પામ્યો.

ઇસ્માઇલી કવિ કાસિમ અઝી શિરાઝી.

હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના સમયમાં કાસિમ અઝી શિરાઝી નામના એક ઇસમાઇલી કવિ હયાત હતા, જેઓએ ઇમામત અને ઇસમાઇલી ફિલસૂફી પર કાવ્ય લખ્યા છે. કવિ ઉપર મુલહિદ અને નાસ્તિકતાનો આરોપ મૂકી હિજરી સન ૯૯૯માં તેમને શિરાઝ ખાતે ફાંસી દઇને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. એ કવિના આજે પણ કાવ્યો મળી આવે છે. કવિવર ખાકી ખુરાસાનીથી એમની કાવ્ય પધ્ધતિ ઘણી સાવધાનીભરી અને સરળ છે.

દાઇ સૈયદ અબદુલ નબી.

હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના ઝમાનામાં સૈયદ અબદુલ નબી નામના એક દાઇ હતા, જેઓ ઇસમાઇલી જમાતોમાં હિદાયત કરવા અર્થે ગ્નાનો રચી, બોધરૂપે સંભળાવતા હતા અને વાએઝ પણ કરતા હતા. સૈયદ અબદુલ નબી પોતાના એક ગ્નાન (બોધ કાવ્યો)માં કહે છે કેઃ

એજી કાયમ સ્વામી કેકમાં બેઠા, ને અલી રૂપે અવતારજી.
પાત્ર સિતોતેર ઇમામ ચાલીસ, પરતક શાહ નિઝારજી.

ભાવાર્થ :–કાયમ ઇમામ "કેક"માં બેઠા છે, જેઓ અલી સ્વરૂપે છે. હઝરત પીર સદરદીનની ઉપદેશ શ્રેણી અનુસાર સિતોતેર પાત્ર થયા છે જ્યારે આજે ચાલીસમાં ઇમામ પ્રગટ અને મૌજુદ છે, જે હ. ઇમામ શાહ નિઝાર અ. છે.

નિઆમતુલ્લાશાહી સૂફી સંપ્રદાયના વડા–હ. ઇમામ શાહ નિઝાર અ૦

પ્રોફેસર બ્રાઉનની કૃતિ લિટરરી હિસ્ટરી ઓફ પરશિયા તથા લેફટેન્ટ કર્નલ સાયકસના ગ્રંથ "ઇરાનમાં આઠ માસ"ના આધારે જણાય છે કે હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. સફવી વંશના રાજ્ય અમલના છેવટના ભાગ સુધી હયાત હતા. આપ નિઆમતુલ્લાહ શાહના સૂફી સંપ્રદાય

ના એક વડા અધિકારી) હતા, અને અતાઉલ્લાહશાહ નામે ઓળખાતા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. ના અનુયાયીઓ પહેલાં ખુરાસાન પ્રાંતમા વસતા હતા. તેઓ સઘળા હઝરત ઇમામના સમયમા કેરમાન પ્રાંતમા આવી રહ્યા હતા. "કુહકે નિઝાર" નામનું ગામ એમના માટે વસાવવામા આવ્યું હતું. જ્યા "અતાઉલ્લાહીઓ" આવી આબાદ થયા હતા. હવે નિવામતુલ્લાહશાહ સૂફી કોણ હતા તે આપણે જોઇશુ.

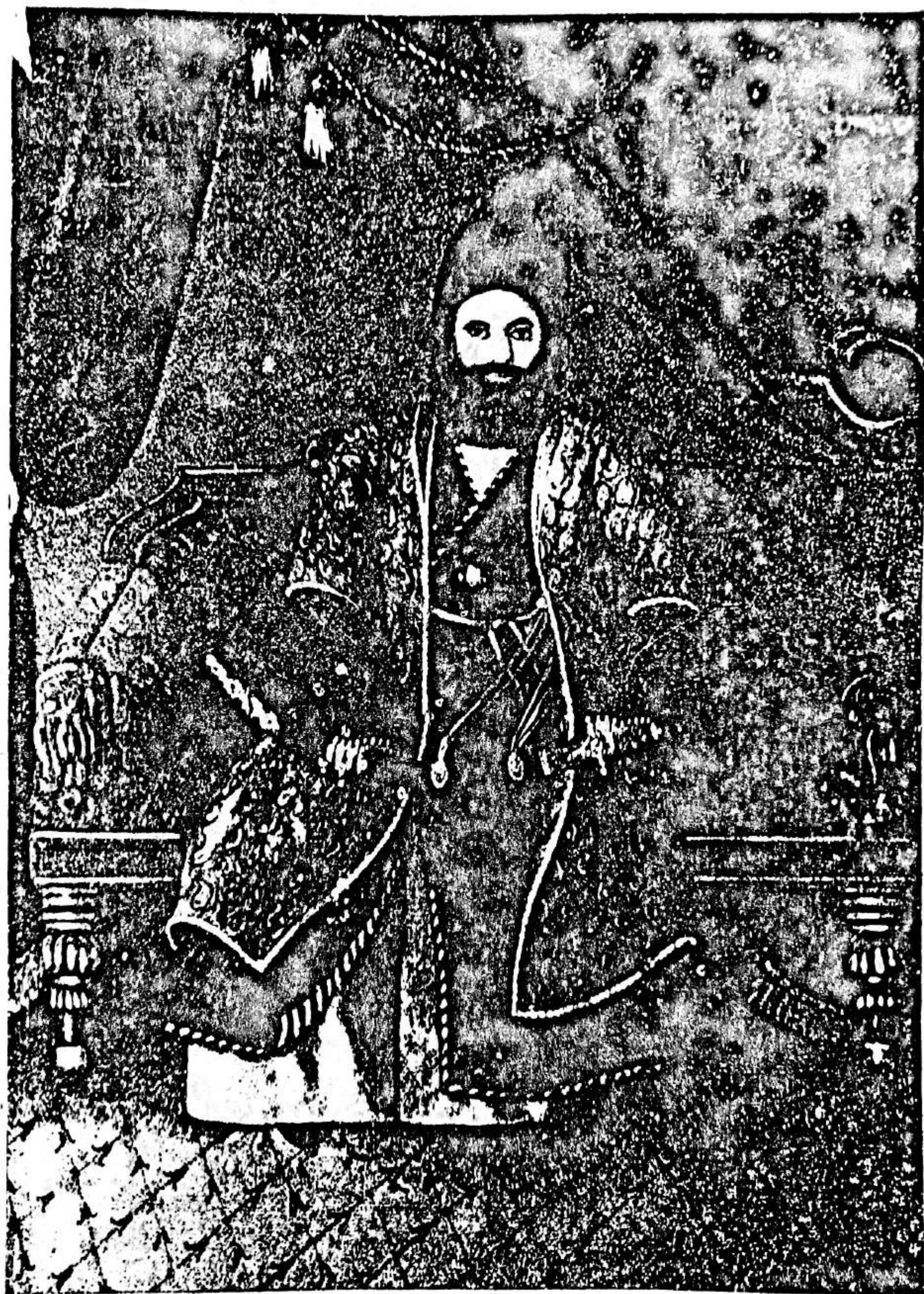
ઇરાનના કવિ સંત નિઆમતુલ્લાહશાહ સૂફી

ઇરાનમા નિઆમતુલ્લાહશાહ સૂફી એક મહાન કવિ, સંત અને ગૂઢવાદી હતા. તેઓનો જન્મ હિ. સ. ૭૩૦ માં હલબ ખાતે થયો હતો. તેમના જીવનનું ટૂંક વૃતાંત મી૦ રિપુએ "પરશિયન કેટલોગ"મા આપેલું છે. તેમનું પૂરું નામ અમીર નૂરદીન નિઆમતુલ્લાહશાહ કેરમાની અને તેમના પિતાનું નામ મીર અબ્દુલ્લાહ છે. તેઓ હઝરત ઇમામ મુહમ્મદ બાકિર અ. ના વંશથી ઉતરી આવેલા હોવાનો દાવો કરતા હતા. તેઓની અટક સૈયદ છે અને તેઓ સૂફી શેખ હોવાથી "શાહ"ના નામે પણ ઓળખાય છે.

સૂફી નિઆમતુલ્લાશાહ કેરમાનીના વફાત હિજરી સન ૮૩૪ના રજબ માસની તા. ૨૨મીએ કેરમાન નજદીકના "માહાન" નામના એક સુંદર ગામડામાં થઇ હતી, જ્યાં તેમનો ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમની મઝાર પાસે એક સુશોભિત "મઠ" બાંધવામાં આવેલો છે, જેમા સૂફી નિઆમતુલ્લાહશાહે સ્થાપેલ "સૂફીઓના સંઘ"ના દરવીશોનું નિવાસસ્થાન છે;

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. એ ઘણાજ ગૌરવ સાથે ~~૫૫ વર્ષ સુધી~~ ઇમામત ભોગવી હિજરી સન ૧૦૩૮મા જોમો સિફાર્યો. આપની મઝાર "કહેક" નગરીમાં આવેલી છે, જેના ઉપર એક ભવ્ય રોઝો બાંધવામાં આવ્યો છે. એક વખતે ઇસમાઇલીઓનું આ મુખ્ય ધામ હતું. આપ નામદાર પછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ સૈયદઅલી અ. ઈમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર (બીજા): ઇસ્માઇલીઓના ૪૦ માં ઇમામ

સૈયદ પીર મુહમ્મદ શાહ દુલા

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH SAYYID ALI

(A. H. 1038-1071)

...............o...............

(૪૧)

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ.

(હિજરી સન ૧૦૩૮-૧૦૭૧)

હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ. હિજરી સન ૧૦૩૮/માં ઇમામતની મસનદ ઉપર બિરાજમાન થયા હતા. એ સમયે ઇમામોનો સંબંધ રાજ્ય સાથે જોડાતા ઇમામોએ રાજકારણમાં ભાગ લેવાની શરૂઆત કરી હતી અને સામાન્ય રીતે એ યુગમા અતાઉલ્લાહીઓ તરીકે ઓળખાતા આપના મુરીદો લશ્કર તથા પોલીસમાં જોડાવા લાગ્યા હતા.

હ૦ ઇમામ કેરમાનના હાકિમ–રાજ્યમાં અસંખ્ય સુધારાવધારા

'ગુલઝારે શમ્સ"મા જણાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ. ને સફવી વંશના શાહ તરફથી કેરમાનના હાકિમ મુકરર કરવામાં આવ્યા હતા.

"આસારે મુહમ્મદી"માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ. ઇમામતની મસનદ ઉપર આવી મુરીદોની રહેબરી કરવા લાગ્યા. આપે બાબક તથા કેરમાનમા રહેઠાણ રાખ્યું હતું. અને સફવી રાજ્ય તરફથી કેરમાનના હાકિમપદે આવ્યા પછી કેરમાન ઘણું આગળ વધવા પામ્યું હતું અને કોમે કોમ વચ્ચે જે વેર ચાલતું હતું, તેને પણ ભૂંસી નાંખવા ઇસમાઇલીઓ તરફથી કોશિશ કરવામાં આવતી હતી. પરિણામે ઇસમાઇલીઓનો કેરમાન ખાતેનો વસવાટ સઘળી પ્રજા માટે ધ્યાન ખેંચનારો થઇ પડયો હતો. તે સમયે હઝરત ઇમામના હાકિમપદના સંબંધમાં અનેક તર્કો બંધાતા હતા અને ઇસમાઇલી પ્રજામા આ બનાવથી સનસનાટી ફેલાઇ ગઇ હતી.

શાહ સફી અને શાહ અબ્બાસ બીજો–રાજ્યમાં હાજરી

હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ. ઇમામતની મસનદે બિરાજ્યા ત્યારે શાહ અબ્બાસ મૃત્યુના બિછાના પર પડયો હતો. તેને તેના વારસ માટે પૂછવામાં આવતા તેણે પોતાના પુત્ર શાહ મિરઝાને રાજ્યપદ આપવાની ભલામણ કરી હતી. શાહ અબ્બાસના પુત્ર સફી મિરઝાનું ખૂન આ પહેલા થઇ ગયું હતું. જેથી હિજરી સન ૧૦૫૨માં શાહ મિરઝા ગાદીએ આવ્યો અને

તેણે શાહ સફીનું નામ ધારણ કર્યું. શાહ સફી ઘણો ઘાતકી સ્વભાવનો હતો અને નશામાં ચકચૂર રહેતો હતો, તેના પરિણામે દેશમા ઘણા બળવાઓ જાગ્યા હતા. નશાની ધૂનમા તેણે ઘણા નિર્દોષ મનુષ્યોને કતલ કરાવ્યા હતા. શાહ અબ્બાસે પોતાના જીવનમા બગદાદ જીત્યું હતું, તે પાછું તુર્કી સુલતાન મુરાદે તેની પાસેથી છીનવી લીધું અને કન્દહારના સફવી ગુવર્નરે હિંદના સમ્રાટ શાહજહાન સાથે મળીને કન્દહાર તેને સોંપી દીધું. હિજરી સન ૧૦૫૨માં શાહ સફી મરણ પામતા શાહ અબ્બાસ બીજો ગાદી પર આવ્યો. આ સમયે હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ.ને ઇમામત પર બિરાજવાને ચૌદમું વર્ષ ચાલતું હતું. એજ મુદત દરમ્યાન કંદહાર પાછું જીતી લેવામા આવ્યું. સમ્રાટ શાહજહાનના શાહઝાદા દારા શિકોહ અને ઔરંગઝેબના સામા હુમલાઓ છતા તેઓનું કાંઇ ચાલ્યું નહિ. આ શાહ અબ્બાસે પોતાના રાજ્યમાં શરાબની બંધી કરી હતી. અને શરાબીને મોત સુધીની સજા કરવામાં તે પાછી પાની કરતો નહોતો તેણે તુર્કસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાન દ્વારા ઇરાન પર હુમલાઓ ન થાય તે માટે પણ ઘણા સાવચેતીભર્યા પગલા લીધા હતા.

અતાઉલ્લાહી ઇસમાઇલીઓની રાજ્યને ઉપયોગી સહાયતા

હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ. હાકિમનો દરજ્જો ધરાવતા હોવાથી આપ નામદારે પણ પોતાના મુરીદો મારફત રાજ્યને ઘણી સહાયતા કરી હતી. આપ નામદારની રાહબરી તળે રાજ્યકારોબાર સુધારા પર હોઇ દરેક જાતના નશાને નાબુદ કરવાનો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હતો. જો કે રાજ્યસત્તા શીઆ ઇસ્નાઅશરી ધર્મ પાળતા શાહ હસ્તક કહેવાતી હતી, પરંતુ મોટા શહેરોમાં જયાં કેળવાયેલા સજ્જનો રહેતા હતા તેઓમા કોઇપણ જાતનો પક્ષપાત નહોતો અને ઇરાન પર ચોમેરથી આક્રમણ આવવાનો સદા ભય રહેતો હોવાથી ઇસમાઇલી 'અતાશાહી' (અતાઉલ્લાહી) તથા 'નોમેડ' ખાનાબદોશની મદદ રાજ્યને ઘણી ઉપયોગી થઇ પડી હતી.

જોમો સિધાર્યો

સફવી શાહે લાંબી દ્રષ્ટિએ હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ.ને હાકિમની પદવિ અર્પણ કરી હતી, છતા પણ જયા અંધશ્રધ્ધાળુઓ વસવાટ કરી રહયા હતા અને જયાં બિનકેળવાયેલા અને ધર્માંધોનું જોર હતું, એવા ખેડામા ઇસમાઇલીઓને પોતાની નાની સંખ્યાને લીધે ખમવું પડયું હતું, તો પણ એકંદરે હઝરત ઇમામં શાહ સૈયદઅલી અ. ના સમયમાં ઇસમાઇલીઓ અમુક અંશે આઝાદી મેળવી શકયા હતા. વળી હિંદુસ્તાનથી પણ ઇસમાઇલીઓના ટોળેટોળા કેરમાન તથા બાબકમાં ઉતરી પડતા હતા, તેની પણ રાજ્યને પેદાશ હતી. હઝરત ઇમામ શાહ સૈયદઅલી અ. ૩૩ વર્ષ પર્યંત જાહોજલાલી સાથે ઇમામત ભોગવી હિજરી સન ૧૦૭૩માં જોમો સિધાર્યો. આપના મુબારક જીસ્મનો કેરમાન ખાતે ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો. આપ નામદાર પછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. (પહેલા) ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH HASSAN ALI SHAH 1st

(A. H. 1071–1106)

........O.........

(૪૨)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ૦ (પહેલા)

(હિજરી સન ૧૦૭૧–૧૧૦૬) / 1660 – 1694

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.(પહેલા) હિજરી સન ૧૦૭૧માં ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. આપનો મુબારક જન્મ કહેકમાં થયો હતો. આપ નામદાર રાજકારણ અને તબ્લીગ માટે ઘણો ચાહ ધરાવતા હતા. આપના સમયમાં ઇસમાઇલી મુરીદોની સંખ્યામાં ઘણો વધારો થવા પામ્યો હતો. હઝરત ઇમામના કુટુંબીઓ તથા સેવકો પણ હઝરત ઇમામની આજ્ઞાનુસાર દઅવત કાર્યને અંગે અતરાફના દેશોમાં ફરી વળ્યા હતા. હિંદુસ્તાનથી આવેલા દાઇઓ પણ ઇરાનના જુદા જુદા પ્રગણામાં દઅવતનું કામ કરી રહ્યા હતા. (verify)

"પીરોની પુઢિયુ" પર પ્રકાશ–વકીલાતનો યુગ

"આસારે મુહમ્મદી" માં એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે, "અતાઉલ્લાહ" અર્થાત હઝરત ઇમામ શાહ નિઝાર અ. કેરમાન પ્રગણામાં વસવાટ કરી રહ્યા હતા, પરંતુ આપના પૌત્ર હઝરત ઇમામ શાહ હસન અલી અ. જેમને હઝરત બાકિરશાહ પણ કહે છે, તેમના સમયમાં કેરમાનનો સંબંધ જુદો પડી ગયો હતો, અને આપે આપના છેલ્લા દિવસો મહલાતમાં ગુજાર્યા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ. ના સમયથી 'પીરોની પુઢિયું' અર્થાત દાઇઓનો સિલસિલો જોતા પીર મહેરાબબેગ, પીર અસગર બેગ, પીર અલી અકબર બેગના નામો મળી આવે છે. આ સઘળા નામો તુર્કી પધ્ધતિના છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે એ ત્રણે પીરોના સમયમાં હઝરત ઇમામનો નિવાસ ઇરાનના વાયવ્ય દિશામાંના પ્રદેશમાં હતો કે જ્યાંના લોકોમાં તુર્કી સંસ્કારની અસર વધારે પ્રમાણમાં જણાતી હતી. વળી પીર મિર્ઝા ... "હાજીબ" તરીકે દેખાય છે, "હાજીબ" નો સામાન્ય અર્થ શાહનો હજુરિયો થાય છે. આ લકબ બીજા પીરોએ વપરાસમાં લીધેલો હોય એવું જોવામાં આવતું નથી. આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે, હઝરત પીર શમ્સથી હિંદમાં શરૂ થયેલો દઅવતનો સિલસિલો પીર તાજદીન સુધી પ્રબળ રહેલો હતો અને તે પછી હિંદુસ્તાનમાં 'સૈયદાત' અને 'વકીલો' એ દઅવતનું કામ ઉપાડી લીધું હતું.

ત્યાર પછી જે પીરો હ. ઇમામ તરફથી મુકરર કરવામાં આવ્યા હતા, તેઓ મોટે ભાગે ઇરાન અને ઇરાનના તુર્કસ્તાનવાળા ભાગમાં દઅવત કરતા હતા. સત્તાધારી પીર તરીકે પીર તાજદીન (રેહ.) પછી હિંદમાં દઅવતનું કાર્ય આગળ વધારવામાં વચ્ચે ગાળો પડયો હતો.

શાહ સુલેમાન સફવીનો રાજયકાળ.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ. નો ઇરાનનો રાજયકર્તા શાહ અબ્બાસ સફવી (બીજો) સમકાલિન હતો. હિજરી સન ૧૦૭૭માં તે મરણ પામતા શાહ સુલેમાન સફવી (પહેલો) ગાદીએ આવ્યો હતો. પરંતુ તે અચાનક બીમારીનો ભોગ થઇ પડતાં તેની તાજપોશી મુલત્વી રહી હતી. બીમારીમાંથી સાજો થયા પછી તાજપોશી કરવામાં આવી હતી. આ શાહ ઘણા નબળા વિચારનો અને વિલાસી હતો. તેના રાજય અમલનો ભાગ્યેજ કોઇ એવો દિવસ ગયો હશે જેમાં કોઇ દરબારી કે ખિજમતગારને દુઃખ પહોંચાડવામાં આવ્યું ન હોય. તેના સમયમાં ઉઝબેકોએ ખુરાશાન ભણી ફરીથી ધાડો પાડવાનું શરૂ કર્યું હતું અને વલંદાઓએ ઇરાનના "કિશ્મ"ના ટાપુ ઉપર કબજો કર્યો હતો. રશિયનો પણ ગીલાન અને માઝન્દ્રામાં ઘૂસી આવ્યા હતા.

શાહ સુલેમાન સફવીના સમયમાં ઇસમાઇલીઓના પડી ભાંગેલા "આલમુત"ના કિલ્લાને રાજદ્વારી કેદખાના તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યો હતો. તાતારી હલાકુખાને અને શાહ તૈમુરે આલમુતમાં કે તેના આજુબાજુના વિસ્તારમાં વસતા ઇસમાઇલીઓનો સર્વાંશે નામો નિશાન મિટાવી દેવાની બિનામાં કેટલું સત્ય છે તે આ બિના ઉપરથી જાણી શકાય છે.

રશિયન અભ્યાસી પ્રોફેસર ડબલ્યુ ઇવેનોવનું કથન છે કે, "તાતારી સરદાર હલાકુખાને ઇસમાઇલીઓની ભયંકર કતલ ચલાવ્યા પછી ઇસમાઇલી પંથનો અંત આવ્યો. એવી માન્યતા આમ જનતા તો શું પણ કેટલાક ઇતિહાસકારોમાં પણ ફેલાયેલી જોવામાં આવે છે, પરંતુ ખરી હકીકત એ માન્યતાને જૂઠી છે."

સદીઓ પર્યંત ઇસમાઇલીઓ પર દુશ્મન-રાજ્યો તરફથી ચાલુ જોર જુલ્મ ગુજારવામાં આવતો હોવાથી ઘણી વખતે પોતે ઇસમાઇલી હોવાની બિના ગુપ્ત રાખવાની તેઓને ફરજ પડતી હતી, ખાસ કરીને આલમુત ઇસમાઇલીઓના હાથમાંથી જવા પછી ઇસમાઇલીઓને કોઇપણ પ્રકારની તકલીફ ન થાય એવા આશયથી ઇસમાઇલીઓ ભારે સાવધાનીથી કામ લેતા હતા. આટલું છતાં તેઓ અત્યંત ગુપ્તપણે તથા સાવચેતીપૂર્વક પોતાના મઝહબનો પ્રચાર કરતા રહ્યા હતા. ઇતિહાસિક પુરાણી નોંધો પરથી જણાઇ આવે છે કે સંજોગો વિપરિત હોવા છતાં ઇસ-માઇલી મઝહબની દિન પ્રતિદિન પ્રગતિ થતી રહી અને જાણે કંઇએ આવરણ આડે ન હોય તેમ તેનો વિકાસ પણ થતો રહયો હતો.

સતત ફાલતું ફુલતું રહેલું ઈસમાઇલી વૃક્ષ—તકિયાની જરૂરીયાત.

પરંતુ જયારે સેંકડો વર્ષ પહેલા ઇસમાઇલી મઝહબનો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે માત્ર આમજનતાજ નહિં પરંતુ કેટલાક દાખલામાં તો રાજયકર્તાઓ સુધ્ધા આ મઝહબ પાળતા થયા હતા. ઇસ્લામી દેશો પરના મંગોલોના ભયંકર આક્રમણ પૂર્વે અનેક અગત્યના પ્રગણાઓ

ઇસમાઇલી સરદારોની છત્રછાયા હેઠળ સ્વતંત્ર હતા અને સંજોગો ઉપરથી જણાય છે કે, ઘણા લાંબા સમય પર્યંત એ નાના સ્વતંત્ર રાજ્યોને વારંવાર પોતાનું ફોડી લેવા પડતા મુકવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ જુદા જુદા રાજ્યકર્તાઓ અને ગવર્નરો–સુબાઓએ જોઇ લીધું હતું કે ઇસ–માઇલી કોમ પ્રતિદિન આબાદ થતી જાય છે. અને તેથી એકાદ નાનું સરખુ બહાનું મળી આવતા તેઓ અવારનવાર ઇસમાઇલીઓ પર અત્યાચારો ગુજારતા. કેટલાક પરગણાઓના કહેવાતા "આબિદો" પોતાની "પરહેઝગારી"ની જાહેરાત કરવાના તથા પોતે કરેલાં સવાબના કાર્યોના બદલામાં જન્નતમાં જગ્યા મેળવવાના આશયથી ઇસમાઇલી પુરુષ, સ્ત્રી કે બાળબચ્ચાઓને રહેંસી નાખતા હતા. (Ismailitica)

આવા દુષ્ટ કૃત્યોથી ઇસમાઇલીઓને ભારે નુકશાન પહોંચતું રહ્યું, તો પણ ઇસમાઇલી કોમ રૂપી વૃક્ષ સતત ફાલતું ફુલતું રહ્યું. જો કે ધર્મ અને પ્રાણની રક્ષા અર્થે તેમને સખ્ત "તકિયા"માં રહેવાની ફરજ પડી અને ઇસ્લામના જુદા જુદા પંથાવલંબીઓમાં ભળી જઇને પોતાના હમદીનોથી અળગા થઇ વસવાટ કરવાની જરૂરીઆત ઉભી થઇ, પરંતુ ઇરાનનું રાજ્યતંત્ર શીઆ પંથના અનુયાયી સફવીની સત્તા તળે આવ્યું ત્યારે ઇસમાઇલીઓને કંઇક રાહત મળી હતી. (૧)

જોમો સિફાર્યો·

1693

"આસારે મુહમ્મદી"ના કથન અનુસાર હિજરી સન ૧૧૦૫માં હુસેન બિન સુલેમાન રાજ્યગાદી પર આવતાં આરંભકાળમાં ઇર્ષાખોર મુલ્લાઓની લખાણુથી સુન્નીઓ પર તે સખ્ત ઝુલમ ગુજારવા લાગ્યો હતો. આટલું છતાં ઇસમાઇલીઓની ભરતી લશ્કર તથા પોલીસમાં હોવાથી તેઓ સાથે પોતાનો સંબંધ સારો રાખવાના તે પ્રયત્ન કરતો હતો. તેણે હ. ઇમામ શાહ હસનઅલી અ. ને કેરમાન પરગણાનું હાકિમપદ અર્પણ કર્યું હતું. ત્યારપછી હઝરત ઇમામે રાજકારણમાં પોતાના પગલા માંડયા હતા. આ હાકિમપદ એક વર્ષ ભોગવી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ. એ હિજરી સન ૧૧૦૬માં જોમો સિફાર્યો. આપના મુબારક જીસ્મને "શાહ નજફ" ખાતે ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યું. આપ નામદાર પછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા.

૧. જુઓ ડબ્લ્યુ. ઇવેનોવનું, "કાર્સ અને ખુરાસાનમાં ઇસમાઇલી" નિઝારી વોલ્યુમ ૮ નંબર ...

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH KASSAM ALI

(A. H. 1106–1143)

............0............

(૪૩)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ કાસમઅલી અલી અ૦

(હિજરી સન ૧૧૦૬-૧૧૪૩)/1694–1730.

હઝરત ઇમામ કાસમઅલી અ. એ હિજરી સન ૧૧૦૬માં ઇમામતની મસનદે બિરાજ્યા પછી મુરીદોના હિત અને દીની બહેતરી કરવાના આશયથી આપશ્રી રાજ્યદ્વારી વિષયોમાં ઘણો રસ લેતા હતા. ઇરાનના સમ્રાટ પર આપનો સારો પ્રભાવ પડતો હતો. ઘણીવાર ઇરાનનો સમ્રાટ રાજ્યના મહત્વના કાર્યોમાં હ. ઇમામ જોડે મંત્રણા કરવાનું અવશ્યનું માનતો હતો. ઇસમાઇલીઓ માટે આ યુગ સુખશાંતિનો હતો.

"આસારે મુહમ્મદી"માં દર્શાવેલું છે કે, આપના પિતાની દૈહિક વિદાય પછી હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. ઇમામતપદે બિરાજ્યા, હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. નો મહોટો પરિવાર હતો. શાહી ખાનદાન સાથે પણ આપ નામદારનો સંબંધ નિકટનો હતો, એટલે કે સફવી સાહાતો સાથે આપના કુટુંબીઓનું જોડાણું થયું હતું. (४०६)

"ગુલઝારે શમ્સ"માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, હ. ઇમામ શાહ કાસમશાહ અ. આપના પિતાશ્રી પછી કેરમાન પરગણાના હાકિમપદ પર આવ્યા હતા, હઝરત ઇમામનો જન્મ કહેકમાં થયો હતો. હ. જાફરઅલીશાહ તરીકે પણ હઝરત ઇમામ શાહ કાશમઅલી અ. ને જણાવવામાં આવ્યા છે. (४४)

વિદ્યાપ્રેમી શાહ હુશેન સફવી—હ. ઈમામ કેરમાનના હાકિમપદે.

"આસારે મુહમ્મદી"ના કથન અનુસાર હઝરત જાફર શાહ અર્થાંત હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. ની માતાજીનું નસબ સયી નિઆમતુલ્લાહશાહ સુધી પહોંચે છે. જેઓ એમના વંશમાંથી ઉતરી આવેલા બાનુ હતા. હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. ના ઝમાનામાં સફવી સુલતાન શાહ હુસેન બિન સુલેમાન હિજરી સન ૧૧૦૫માં (1693–94) ઇરાનના સિંહાસન પર બેઠો, સફવી સમ્રાટ વિદ્યાપ્રેમી હોઇ, એ વિષયમાં તે ઘણો રસ લેતો હતો. એણે બંધાવેલી વિદ્યાપીઠ (કોલેજ):

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ABUL HASSAN ALI

(A. H. 1143–1194)

..........0..........

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ૦

(હિજરી સન ૧૧૪૩-૧૧૯૪)

હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. હિજરી સન ૧૧૪૩મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજયા હતા. હઝરત ઇમામે રાજ્યદ્વારી વિષયમાં આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. ઇરાનમા આ સમયે સફવી વંશના રાજ્યનો અંત આવી ગયો હતો અને નાદિર શાહે ઇરાનની રાજ્યલગામ પોતાના હાથમાં લીધી હતી.

"ગુલઝારે શમ્સ" ના કથન અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ.નો જન્મ "બાબક" શહેરમાં થયો હતો. આપશ્રી હઝરત શાહ મુહમ્મદ હસનશાહ હસનબેગ અથવાં અબુલ હસનઅલી શાહને નામે પણ જાણીતા થયા છે. આપ રૂગાન અને જીન્જાન વચ્ચે આવેલા 'કિયાબ' શહેરમાં રહેતા હતા અને ત્યાંથી નાદિરશાહ સાથે હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા. આપને નાદિરશાહ તરફથી કેરમાનના હાકિમ મુકર્રર કરવામાં આવ્યા હતા.

સૈયદ ફતેહઅલી શાહ એક બોધકાવ્યમાં હઝરત ઇમામ વિષે ઉલ્લેખ કરે છે કે:

શાહ બેઠા પચ્છમ દેશ અજમી રૂપેજી. શાહ બોલે છે ફારસી વાણી સેંતર દીપેજી.
તેનું શહેર બાબકમાં ઠામ પરતક રૂપેજી, તેનું શાહ અબુલ હસનઅલી નામ સુંદર રૂપેજી.

હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. ના સમયમાં ઇરાનથી હિંદુસ્તાન ખાતે દઅવત કરવા ઉકત જ્ઞાન (બોધકાવ્ય) ના રચનાર સૈયદ ફતેહઅલીશાહ આવ્યા હતા. તેમણે ઉપરોકત ચાર કડીઓમાં હઝરત ઇમામની પુરેપુરી ઓળખ આપી છે.

નાદિરશાહના અમલમાં હઝરત ઇમામનું સન્માન- કેરમાનના ગવર્નર

"મઝાહિબુલ ઇસ્લામ" ની કૃતિમા લખેલું છે કે, પાછળથી "આગાખાન" લકબ ધરાવનાર વિભુતિઓ આલમુતના ઇમામોના જાંનશીનો હતા. તેઓ ઇરાનમા વસવાટ કર્યા પછી લાંબી મુદતે

સફવી વંશનો અંત—નાદિરશાહ ઇરાનની ગાદીએ

ઇરાની લશ્કરને નાદિર કુલીના વડપણ તળે મૂકતા તુર્કીના કેન્દ્રસ્થાન સરખું બગદાદ શહેર તેણે જીતી લીધું અને ફારસના ગવર્નર મહમદખાન બલોચને શિક્ષા કરી. 'તારીખે ફરશ્તા'ના કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે બગદાદના વિજય પછી નાદિર કુલીની સૂચનાથી શાહ તહેમાસ્પ સફવીને નાદિરના પુત્ર રઝા કુલીએ મરાવી નાખ્યો. હિજરી સન ૧૧૪૫મા અબ્બાસ સફવી (ત્રીજો) પણ મરણ પામ્યો અને ઇરાનના ઉમરાવોની પસંદગીથી નાદિર કુલી નાદિરશાહનું નામ ધારણ કરી ઇરાનના સિંહાસને બેઠો. હિંદુસ્તાનમાં મહમદશાહ રંગીલાના રાજ્યકાળમાં કત્લે આમ ચલાવનાર નાદિરશાહ ઇરાની, ભાગ્યબળે શાહ બનનાર આ નાદિર કુલી હતો.

કાચારીઓ રાજકારણમાં

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ.ના જીવનકાળમાં સત્તાનશીન સફવી રાજવીઓનો મુગટ ડગમગી રહયો હતો અને રાજ્યસત્તા સર કરવા મથતા કાચારીઓ અને નાદિરી પક્ષો બહાર આવ્યા હતા. આ સમયમાં હઝરત ઇમામ સઘળા પક્ષોના ગાઢ પરિચયમાં આવવા પામ્યા હતા. હઝરત ઇમામના શાહ કાસમઅલી અ. ના યુગમા સફવી વંશનો વાસ્તવિક રીતે અંત આવ્યો હતો. ગિલઝાઇઓએ સફવી વંશને દબાવીને થોડો વખત ઇરાનમા પોતાની આણ વર્તાવી હતી, પરંતુ તેમનો પણ લગભગ અંત આવી લાગ્યો હતો અને નાદિરશાહનું બળ વધતું જતું હોવાથી તેના હાથમા ઇરાનની મધ્યસ્થ સત્તા આવી રહી હતી, હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. મહેલાતમાં વસવાટ કરતા હતા, ત્યારે બીજી તરફ ઇરાનનું રાજકારણ ફરીવાર ડોહળાઇ રહયું હતુ

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ કાસમઅલી અ. એ હિજરી સન ૧૧૪૩મા જોમો સિફાર્યો. આપના મુબારક જીસ્મને મહેલાત ખાતેજ ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યું હતું. આપ નામદાર પછી હઝરત ઇમામના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ.એ ઇમામતની મસનદે બિરાજી મુરીદોની દોરવણીની લગામ હાથ ધરી હતી.

BLANK 377

મિરઝા અબુલ હસનખાન (કુલી) નામે વિખ્યાત થયા. ઝંદ વંશના બાદશાહના સમયથી આગા મુહમ્મદ કાચારે ઇરાનનું રાજ્ય મેળવ્યું. ત્યાં સુધી નામદાર આગાખાન સાહેબના એક વડવા કેરમાનના ગવર્નર તરીકે રહ્યા હતા.

જ્યારે "ધી આગાખાન એન્ડ હીઝ એન્સેસ્ટર્સ" નામની કૃતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે નાદિરશાહના જમાનામાં, હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. શાણપણ અને શૂરવીરતા માટે સુવિખ્યાત હતા. આપશ્રી કિયાબના 'ગવર્નર' તરીકે નિમાયા હતા અને પાછળથી કેરમાનના 'વાયસરૉય' નિયુક્ત થયા હતા.

"આસારે મુહમ્મદી"માં દર્શાવેલું છે કે, હસન બેગ તરીકે આગા મુહમ્મદ હસનશાહ જાણીતા હતા. આપ ચોક્કસ સમય પર્યંત કેરમાનના હાકિમ રહયા હતાં. આપની મઝાર અને મહેલ આજે પણ ત્યાં આવેલા છે. ઇરાન ઉપર અફઘાનોનું ભયંકર આક્રમણ ચાલી રહ્યું હતું, તે સમયે 'ફગાન' અને 'જીન્જાન' વચ્ચે વહેતી 'દિબાંલા' અને 'દેપાઇન' નામની જાણીતી નદીના કાંઠા ઉપર એક મજબૂત કિલ્લાની ઇમારતનો પાયો આપે નાખ્યો હતો. આ ઇમારત તૈયાર થઇ રહેતા હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. એ ત્યાં ખાતે આપનુ નિવાસસ્થાન બનાવ્યું. અફશારી વંશનો ઇરાનમાં પાયો નાખનાર નાદિરશાહ કોઇ રાજ્ય પર ચઢાઇ લઇ જતો, ત્યારે તે હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. ને આપની સાથે રાખતો હતો, કારણ કે હ. ઇમામનાં અનુયાયીઓનાં ઇરાનમા જુદા જુદા તાયફાઓ, જમાતો અને લોકોની મોટી સંખ્યા હતી જેઓની જાહોજલાલીની લોકોના મન ઉપર ઊંડી છાપ પાડતી હતી, તેથી નાદિરશાહના મનમાં ભય રહેતો કે હ. ઇમામ સાથે જાણે અજાણે અથડામણ થતાં હ. ઇમામનો બદલો વાળી આપવાનું ભારે પડી જશે અને તેથી તે હંમેશા સાવચેત રહેતો હતો.

કિરમઝી રંગની અર્થસૂચક ઘટના.

નાદિરશાહ એક સમયે દરબારે બેઠા હતો ત્યા મિત્રાચારીભરી વાતચીત ચાલી રહી હતી. તે દરમ્યાન હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. એ જણાવ્યું કે, "કૂપ"ની આસપાસના પ્રદેશોમાં પાણી સ્થિર રહે છે, તેની પાસે "પંજચાલ" નામક પર્વત પણ છે. આ પર્વતના વિસ્તારમાં આવેલ વૃક્ષો ઉપર કિરમઝી રંગના ફૂલો થાય છે, ત્યારે પહાડ પરનું પાંણી બરફની જેમ જામી જાય છે. અત્રેનો દેખાવ ઘણો રળિયામણો હોય છે. નાદિરશાહે તેના ઉપર વધુ લક્ષ ન આપતા જણાવ્યું કે: "આતો કેવળ વાતો છે."

થોડી મુદત વિત્યા પછી નાદિરી કાફલો પાટનગર ઇસ્ફહાન ભણી પ્રવાસે નિકળ્યો ત્યારે હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. એ વ્યવસ્થા સહિત "કિયાબ"માં નાદિરશાહ તથા બીજાઓને મિજબાની પર નોતર્યાં અને ત્યાંથી થઇને ઇસ્ફહાન જવા કહેણ મોકલાવ્યું

રાજવ્યવસ્થા હ. ઇમામના હાથમાં

હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. જે દિવસે "મવઅદ"માં પૂર આવ્યું હતું, તે સમયે આપના સેવકને હુકમ કર્યો કે, સંખ્યાબંધ શીશાઓમાં આ ગુલાબજળ ભરીને પર્વત પર લઇ જવું, અને આલુબાલુની મોસમ હોવાથી તેઓ કિરમઝી દેખાતા હતા અગાઉથી કરવામાં આવેલી ગોઠવણ અનુસાર ઝિયાફત દરમ્યાન સઘળા શીશાઓ ફોડી નાખી 'શીશાઓમાંનું' પાણી

જામી ગયું હતું તે શરબત અને દહીના પ્યાલામાં નાખવામાં આવ્યું. નાદિરશાહ આ બરફ જોઇને સમજી ગયો કે આ પરોણાગત હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ, એ ફક્ત આપની વાતની ખાત્રી કરાવી આપવા કરી છે. નાદિરશાહે કહ્યું :— "આપે મિજબાનીમાં અમોને આમ ત્રણ આપીને આપના શબ્દો ખરા કરી દેખાડયા છે; આવા શબ્દો મારા જેવા પાસે ઉચ્ચારવા જોઇતા નહોતા કે જે માટે તમોને આટલી બધી તકલીફ લેવી પડી છે,"

ત્યાર પછી નાદિરશાહ ઇસ્ફહાન ભણી રવાના થયો અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી રાજ્યની વરધા હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. ને સોંપી તે પાછો ફર્યો.

"ગુલઝારે શમ્સ"માં વર્ણવેલું છે કે, હઝરત ઇમામ અબુલ હસનઅલી અ. નાદિરશાહ તરફથી હિંદુસ્તાન આવ્યા હતા અને જે રાજવીઓ આપના સાથે હતા, તેઓની સરદારી હ. ઇમામને આપવામાં આવી હતી.

નાદિરશાહની જીવન કારકિર્દી—હિંદ ઉપર ચઢાઈ.

નાદિરશાહે કેવી રીતે અફશારી વંશની સ્થાપના કરી, તેનું વર્ણન નાદિરશાહની ટૂંક જીવનરેખા સાથે એ સમયની ઇરાનની સ્થિતિનું આ સ્થળે આપણે અવલોકન કરીશું.

નાદિરશાહ તુર્કમાનોની એક અફશારી નામની કોમમાંથી ઉતરી આવેલો હતો. એના વડવા પ્રથમ તુર્કસ્તાનમાં રહેતા હતા. મંગોલિયનોના સમયમાં આઝરબાયજાનમાં તેઓ આવ્યા હતા અને મશહદ (તુશ)ની ઉત્તરે "વુર્દ"નામક સ્થળે સ્થાયી થયા હતા.

1100/1688

હિજરી સન ૧૧૦૧માં નાદિર કુલી બેગ ઉર્ફે નાદિરશાહનો જન્મ થયો. પ્રથમ તેણે ધાડપાડુ તરીકે લુટફાટ આરંભી બહારવટિયાની એક ટોળી ઊભી કરી. સંપતિ અને બળ સંપાદન કર્યા પછી સફવી વંશની રાજ્યસત્તા ગિલઝાઇ અફઘાનોના ઉપદ્રવમાં ફસાતાં તેણે સુલતાન હુસૈન સફવી, શાહ તહેમાસ્પ (બીજા) અને શાહ અબ્બાસ (ત્રીજા)ને સહાયતા કરી પોતાની લાગવગ વધારી દીધી અને અનુકૂળતા મળી જતાં તે સફવી રાજ્યમાં સત્તાધિકારી થઇ પડયો. પાછળથી સંજોગ જોઇ સફવી શાહને પદભ્રષ્ટ કરી હિજરી સન ૧૧૪૮માં ઇરાનના સિંહાસને બેઠો. તેણે પ્રથમ કન્દહાર ફતેહ કરી મુહમદ ગિલઝાઇના ભાઇ હુસેનશાહને કેદ કર્યો.

જગમશહુર "તખ્તે તાઉસ"—મયુરાસન ઇરાનમાં.

ત્યારપછી નાદિરશાહે દિલ્હીના બાદશાહ મુહમદશાહ રંગીલાના સુબેદાર પાસેથી કાબુલ છીનવી લીધું અને હિંદ ઉપર ચઢાઇ કરી. કરનાલ આગળ મુહમ્મદશાહને પરાજિત કરી તેણે દિલ્હીના કિલ્લામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારબાદ મોગલ સમ્રાટને ફરી સિંહાસન પર બેસાડી હિંદુસ્તાનની ધનસંપતિ લઇ તે ઇરાન પાછો ફર્યો, જેમાં મોગલ સમ્રાટોનું સિંહાસન "તખ્તે તાઉસ" (મયુરાસન) પણ હતું, અને ત્યારથી ઇરાનના શહેનશાહો મજકુર સિંહાસને બિરાજતા રહયા હતા. ઇરાન જઇને તેણે "મશહદ"ને પોતાનું પાટનગર બનાવ્યું. રશિયનો અને તુર્કીઓ પાસેથી સરહદ ઉપરાંત ઇરાનના અન્ય ઇલાકાઓ કબજે કર્યા. અફઘાનિસ્તાન ઉપર પણ પોતાની સત્તા જમાવી. ખ્વારિઝમ, બુખારા અને દાગિસ્તાન પણ તેણે જીતી લીધા . નાદિરશાહ અત્યંત ગર્વિષ્ટ

અને ઝુલ્મી થવાથી તેની ક્રૂરતાને લઇને માનવજાતનું પુષ્કળ લોહી રેડાયું હતું, તેથી લોકોના અસંતોષનો લાભ લઇ હેરાતના હાકિમ અને નાદિરશાહના ભત્રીજા અલી કુલીખાને ઉમરાવોની સંમતિથી તેનું ખૂન કર્યું. હિજરી સન ૧૧૬૦માં મશહદ નઝદિક પોતાના તંબુમાં તે માર્યો ગયો હતો.

નાદિરશાહના મરણ પછીનું ઈરાન.

નાદિરશાહના મરણ પછી અફઘાન અને તુર્કમાન સૈન્યમાં તેની ધનસંપત્તિ સંબંધી યુધ્ધ જાગ્યું. એ યુધ્ધમાં અહમદશાહ અબ્દાલી નામનો તેનો એક માનીતો અફઘાન સરદાર વિજયી થયો. તેણે સઘળી ખનંદોલત હાથ કરી કન્દહારનો માર્ગ લીધો અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી. તેણે ખુરાસાન અને ઇરાનમાં જુદું રાજ્ય સ્થાપ્યું. આ ઘટના બન્યા પછી આઝાદ નામના એક અફઘાને આઝરબાયજાનમાં, અલી મરદાનખાન બખત્યારીએ ઇરફહાનમાં અને ઇરાની સરદાર મુહમ્મદ હસનખાન કાચારે કાસ્પિયનના પૂર્વ કિનારા પર પોતાની સત્તા સ્થાપી. "અલીશાહ" નામથી થોડાક માસ પર્યંત નાદિરશાહનો ભત્રીજો અલી કુલી ઇરાનના શાહ તરીકે રહયો. ત્યારપછી તેનો ભાઇ ઇબ્રાહિમ શાહ થયો, જેણે પણ થોડા મહિના રાજ્ય ભોગવ્યું. આ દરમ્યાન કેદખાનામાં પડેલા નાદિરશાહના પુત્ર શાહરૂખે મોસી જોઇને ઇબ્રાહિમ શાહ પર ચઢાઇ કરી. ઇબ્રાહિમનું આખું લશ્કર પોતાના બાદશાહથી ફરી ગયું અને તે માર્યો ગયો. પાછળથી અલીશાહનો પણ વધ કરવામાં આવ્યો. અફશારી વંશના ઉકત શાહો પછી શાહરૂખ ગાદીએ આવ્યો. પરંતુ તેનું રાજ્ય પણ ત્રણ ચાર માસથી વધુ લંબાયું નહિ અને ખુરાસાનના સરદારોએ તેને પકડીને આંધળો કરી નાખ્યો.

શાહ હુસેન સફવીના જમાઇ મિરઝા મુહમ્મદ શાહને ઉમરાવોએ ત્યારપછી શાહ બનાવ્યો. પાછળથી તેની પણ આંખો ફોડી નાખવામાં આવી અને ફરીથી શાહરૂખ અફશારીને ગાદી સોંપાઇ. નાદિરશાહના મરણ પછી માત્ર બે વર્ષના ટૂંકા અરસામાં આટલી બધી ઉથલપાથલ થઇ ગઇ હતી. શાહરૂખ અફશારીએ હિજરી સન ૧૨૧૦ સુધી રાજ્ય કર્યું. નાદિરશાહના મરણ પછી ઇરાની કેન્દ્રસ્થાન હકુમત નબળી પડતા ઇરાનમાં પ્રાંતવારી રાજ્યો ફરી ઊભાં થયા.

કરીમખાન ઝંદનો ઉદય—ઝંદ વંશની સ્થાપના

આ જમાનો પણ હઝરત ઇમામ અબુલ હસનઅલી અ.નો હતો આપ આ વખતે "શહેર બાબક"મા વસવાટ કરી રહયા હતા. આ અરાજકતાના જમાનામાં મુહમ્મદ હસન કાચારે અસ્ત્રાબાદથી આઝરબાયજાન સુધીના આખા ઉત્તર ઇરાન પર પોતાની આણ વર્તાવી. દક્ષિણ ઇરાન કરીમખાન ઝંદે પોતાના હસ્તગત કર્યું. હવે માત્ર ખુરાસાન પ્રાંતજ અફશારીઓ અર્થાત નાદિરીઓના હાથમા રહી ગયો. હિજરી સન ૧૧૭૦માં મુહમ્મદ હસન કાચાર માર્યો જતા કરીમખાન ઝંદે આખા ઇરાનનો અધિકાર પોતાના હાથમા લીધો. આ વિજયથી ઇરાનમા ઝંદ વંશનું રાજ્ય સ્થપાયું. ઝંદ લોકોની ઉત્પતિ આ પ્રમાણે કહેવાય છે.

ઇરાની નસલના સંખ્યાબંધ બળવાન કબીલાઓ લુરિસ્તાન અને ખુઝિસ્તાન પ્રાંતમા વસતા હતા, તેમાંના "ફઇલીશ" નામક કોમના બે લાખ જેટલા લોકો કેરમાનથી લઇને શિરાઝ સુધી જે પર્વતમાળા પથરાયેલ છે, ત્યાં આ સમયે આઝાદ જીવન ગુજારતા હતા. મહાન સિકંદર ઝુલ-

કરનેનનો જે પહાડી લોકોએ ભયંકર સામનો કર્યો હતો તેઓની નસલથી તેઓ ઉતરી આવેલા છે, અને ઇરાનમાં બખત્યારી કોમ તરીકે તેઓ મશહુર છે. રુસ્તમ અને ઝાલની ઓલાદના હોવાનો તેઓ દાવો કરે છે અને તેઓ અજીત "સફેદ કિલ્લા" ના માલિક હતા; આ કબીલાઓમાં ઝંદનો પણ એક કબીલો હતો, જેનો કરીમખાન નામનો એક શખ્સ લોકોમા પાછળથી સરદાર તરીકે માનીતો થઇ પડયો હતો અને એક દુર્દશી નરવીર તરીકે અત્યાર પહેલા તેની પ્રસિધ્ધિ થઇ ચૂકી હતી. કરીમખાન ગાદીએ આવતા તેણે ઇસ્ફહાનીઓને અન્યાયમાંથી રક્ષણ આપ્યું. હિજરી સન ૧૧૬૪માં ફારસની હકુમતનો ભાર પણ કરીમખાન પર આવી પડયો. એ સમયે તેના બે મોટા દુશ્મન હતા; એક આઝરબાયજાનનો અફઘાન ગવર્નર અબસદખાન અને બીજો કાચારી સરદાર મહમદ હુસેનખાન હતો.

કરીમખાન ~~હઝરત ઇમામના વકીલ~~ તરીકે

કરીમખાન ઝંદ એક મોટા સૈન્યની સરદારી લઇ ઇરાક અને ફારસમાંથી પસાર થઇ હિજરી સન ૧૧૭૦માં શિરાઝ પર ઘેરો નાખ્યો, પરંતુ ત્યાં આડખીલી ઊભી થતાં ઝંદ સૈનિકો અને બહાદુર ઘોડેસ્વારોને આખું ઇરાન ચીરીને છેક માઝન્દ્રાન સુધી હઠવું પડયું. કરીમખાન ઝંદ પણ તેની સાથે હતો. ઇસ્ફહાનમાં આવી પહોંચતા પ્રજાએ તેને હરખભેર આવકાર આપ્યો. આ દરમ્યાન તેના ગોઠિયા અલીમરદાનખાને ઉત્તર ભણી આગળ વધીને કાચારોને હાર આપી તેના સરદાર મુહમ્મદ હુસેન કાચારને કત્લ કર્યો અને તેનો પુત્ર આગા મુહમ્મદખાન કેદ પકડાયો; પરંતુ ઉદાર દિલના કરીમખાને તેના પ્રત્યે માયા દેખાડી પોતાના મહેલમાં નજરકેદ રાખ્યો.

હઝરત ઇમામ અબુલ હસનઅલી અ. તથા આપના ભાઇ પીર મિરઝા મુહમ્મદ બાકિર સાથે કરીમખાન ઝંદને ઘણી મિત્રાચારી હતી અને ઇસમાઇલીઓ પણ કરીમખાન ઝંદનો પક્ષ કરી રહયા હતા. ઝંદ રાજ્યમાં ઇસમાઇલીઓનો ડંકો વાગતો હતો. ઇસમાઇલી સૈનિકો પોતાના ઝંદ બાદશાહ પર ~~પ્રાણ ઓવારતા~~ હતા.

હિજરી સન ૧૧૭૪માં કરીમખાન ઝંદ ઇરાનનો બિન હરીફ રાજ્યકર્તા થયો હતો. ત્યાર બાદ પ્રજાની પ્રગતિ પ્રત્યે તેણે ધ્યાન આપવા માંડયું. "તારીખે ઇસ્લામ" ના કર્તા ઝાકિર હુસેન લખે છે કે, "કરીમખાન ઝંદ પોતાને કદી બાદશાહ તરીકે નહિ બલ્કે "વકીલે ઇમામુલ અસ્ત્ર" તરીકે એટલે "ઝમાનાના ઇમામના વકીલ" તરીકે ઓળખાવતો હતો. રાજ્યની જવાબદારી બહુ ડહાપણથી સંભાળી સઘળા વર્ગોમાં કરીમખાન ઝંદ પ્રિય થઇ પડયો હતો.

કરીમખાને રાજ્યમાં ઘણા સુધારાવધારા કરી ઇરાનની ખીલવણી કરી હતી. હિજરી સન ૧૧૯૩માં તેનું મરણ થયું.

સૈયદ હસન શાહ

હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. ની ઇમામતના ઝમાનામાં સૈયદ "હસમ (જેઓ હસન પીર તરીકે ઓળખાય છે) થઇ ગયા છે. તેમનું મૂળનામ સૈયદ 'હસનશાહ' છે. તેઓ પીર તરીકે સામાન્ય રીતે ઓળખાય છે, પરંતુ હઝરત ઇમામ તરફથી તેમને સત્તાવાર "પીરાતન" મળી નહોતી અને તેમણે હઝરત ઇમામની "વકીલ" તરીકે જીવન પર્યંત સેવા ચાલુ રાખી

હતી હઝરત ઇમામ તરફથી તાલીકા અર્થાત્ સંદેશાઓ આવતા તે અનુસાર તેઓ દરવર્ષે કામ કરતા હતા. સૈયદ હસન શાહે ગુજરાતમાં વસતા ઇસમાઇલીઓને ગુજરાતથી બહાર કાઢી જુનાગઢ તાબાના થાણા પીપળિયા ગામમાં આણ્યા હતા. એ ઇસમાઇલીઓનો પહેરવેશ મોમિનો જેવો હતો. તેઓ સૈયદ હસન શાહના ઉપદેશથી હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ.ને ઝમાનાના ઇમામ માનતા હતા. હઝરત પીર હસન કબીરદીનના પુત્ર સૈયદ રહેમતુલ્લાહ શાહ, જેઓ કડીવાલ સૈયદ કહેવાય છે, તેમના વંશથી સૈયદ હસન શાહ અને સૈયદ મશાએખશાહ થયા છે, પરંતુ સૈયદ હસન શાહ અને સૈયદ મશાએખશાહ બન્ને જુદા મતના હોવાથી સૈયદ મશાએખશાહને માનનારા અહેલે સુન્ની વલ જમાતમાં શામિલ થઇ ગયા, જ્યારે સૈયદ હસન શાહની હિદાયત પર ચાલનાર ઇસમાઇલી રહયા.

એક સમયે જૂનાગઢ તળપદના ગણોદ ગામ પાસે 'ભાદર' નદીમાં તંબુ ખોડીને સૈયદ હસનશાહે પડાવ નાખ્યો હતો. ત્યાં એકાએક પુર આવ્યું જેમાં સૈયદ શાહ રસાલા સહિત તણાઇ ગયા. તેમનું શબ 'રબારી' અને 'ઘેડીઆ' લોકોને ભાદરમાંથી મળતાં ગણોદની પશ્ચિમ દિશાએ તેને ભૂમિદાહ કરી, ખોજાઓએ તેના ઉપર હિજરી સન ૧૧૯૦માં રોઝો બંધાવ્યો, જ્યાં દર વર્ષે મેળો ભરાય છે. રોશની વિગેરેનો ખર્ચ પહેલે દિવસે રબારી લોકો, બીજે દિવસે મોમિનો અને અને તે પછી ખોજાઓ આપે છે. કચ્છ-મુન્દ્રામાં પણ સૈયદ હસનશાહનો 'આસ્તાનો'છે, જ્યાં પણ દર વર્ષે મેળો ભરાય છે. કચ્છ બિદડા, નાગલપુર, વિઝાણ, રેહા તથા માહિમ (મુંબઇ)મા પણ એમના 'આસ્તાના' છે. સૈયદ હસનશાહ હ. ઇમામની સેવા કરનાર હોવાથી ઇસમાઇલીઓ તેઓને માનભરી નજરે નિહાળે છે.

સૈયદ દાદુના પુત્ર સૈયદ સાદિકજી પણ હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. ના ઝમાનામાં વિદ્યમાન હતા. તેઓ હ. ઇમામના દીદાર અર્થે દરખાને ગયા હતા. એ પ્રસંગે વકીલાતનો વારસો હ. ઇમામે સૈયદ સાદિકજીને ઇનાયત કર્યો હતો અને તેમના પછી પણ સૈયદ દાદુના વંશમાં રહયો હતો.

સૈયદ દાદુના વંશજ બાવા સાદિકજીના પૌત્રો બાવા સાહેબદીન તથા બાવા સાલમદીન જોડિયા અવતર્યા હતા. એ બન્ને ભાઇઓના વંશધરોમાં ગેર સમજૂતી ઊભી થઇ; પરિણામે બાવા સાહેબદીનના વંશજ હાલાર તરફ જતાં રહ્યા અને બાવા સલામદીનનો વંશ કચ્છમાંજ રહયો, જેનાં વંશથી બાવા ઉમેદઅલી ઉતરી આવેલ છે.

જૂના હસ્તલિખિત દસ્તાવેજોમાંથી મળી આવેલી વિગતો પરથી સમજાય છે કે બાવા ઉમેદઅલીએ કચ્છમાં 'પીર'નો દાવો કર્યો હતો, પરંતુ કચ્છના ધર્મપ્રેમી ઇસમાઇલી અનુયાયીઓએ ઘરબાર, માલમિલકત અને જીવનનો ભોગ આપવા છતાં પણ હ. ઇમામ સિવાય કોઇની તાબેદારી સ્વીકારી નહિ. (૧)

સૈયદ દાદુના મારફતે ઇસમાઇલી થયેલ "ભલા" લુહાણાના વંશજ જીવા ખોજાએ દરબારની નવાઝિશની વાત એક સમયે બાવા સલામદીન પાસે કરીને કહ્યું:—"રાજ કંઇ વસ્તુ આપવા

---

૧. જુઓ "જુણ ગામનો જ્વલંત ઇતિહાસ" 'નિઝારી' વર્ષ ૧૦મું અંક ૪થો પાનું ૧૮

ચાહે છે માટે માંગણી કેવા પ્રકારની કરવી જોઇએ ?" બાવા સલામદીને એવી સલાહ આપી કે તમને પૈસા કે જાગીરની પરવા નથી માટે આખી જમાતને લાભ થાય તેવી વસ્તુ માગવી જોઇએ અને મારા વિચાર પ્રમાણે "પાવિયા" અને 'મુઢાઓ'નો કર ઉતરાવી નાખવો જોઇએ; બીજુ કોમના લાવારસ મરનારની મિલકત જમાતને અપાવવી.

આ બંને બાબતો નકી કરી પોતાના પિતા વકીલ ભાણાનું "દશમું" કરી, ખોજો જીવો દરબાર પાસે ગયો, મર્હુમ રાજાએ ભાણા ખોજાની વફાદારીથી રાજી થઇને જીવા ખોજાની માંગણી સ્વીકારી. નાવારસોની મિલકત રાજયે ન્યાતને બક્ષી આપી અને તેનો ન્યાતને નામે પરવાનો લખી આપ્યો. વેરાઓ પણ માફ કરવામાં આવ્યા. આ સમયે કચ્છ દરબાર મહારાજ શ્રી પહેલા ગોણુજી ગાદી પર હતા.

જોમો સિફાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. લગભગ [illegible] વર્ષ પર્યંત ઇમામતની મસનદ ઉપર રહીને હિજરી સન ૧૧૯૪મા જોમો સિફાર્યો. આપના મુબારક જીસ્મને "નજફ" ખાતે મોકલવામાં આવ્યું હતું જયાં 'વાદીઉસ્સલામ'માં ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યું છે, ત્યારપછી આપના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થવા,

384

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH KHALILULLAH ALI II

(A. H. 1194–1233) 1780 — 1817

..........0..........

(૪૫)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ૦ (બીજા)

(હિજરી સન ૧૧૯૪-૧૨૩૩) 1780 — 1817

નામદાર હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી (બીજા)નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૧૧૫૦માં ઇરાનમાં કેરમાન ખાતે થયો હતો. આપ બે વર્ષ બાદ અર્થાત ૧૧૫૫માં આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ સાથે 'મહેલાત' ખાતે રહેવા ગયા હતા અને હિજરી ૧૧૯૪માં હઝરત ઇમામ શાહ અબુલ હસનઅલી અ. ની દૈહિક વિદાય પછી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હતા. બે વર્ષ બાદ અર્થાત ૧૧૫૭માં (1744) આપના કાકાશ્રી, હઝરત પીર મિરઝા મુહમ્મદ બાકિર અ. ના પુત્રી, પીર બીબી સરકાર માતા સલામતનો "મહેલાત" ખાતે મુબારક જન્મ થયો હતો. પાછળથી એમની સાથે હ. ઇમામના લગ્ન થયા હતા. (Pls. explain)

હ. ઈમામની અજોડ ઉદારતા.

"આસારે મુહમ્મદી"ના ઉલ્લેખ અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અ. અજોડ પ્રતાપી વિભૂતિ હતા અને આપની ઉદારતા જગમશહૂર હતી. એક વાર એક દરવીશે હ. ઇમામની સવારીના ઘોડાની લગામ પકડી માંગણી કરતા આપે પેલા દરવીશને ઘોડો આપી દીધો.

"મઝાહિબુલ ઇસ્લામ" નામના પુસ્તકમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. હઝરત ઇમામ ઇસમાઇલ બિન જાફર સાદિક અ. ના વંશજ હોવાના સબબે ઇસમાઇલી ફિરકાના લોકો આપ નામદારને પૂજનીય ઇમામ માનતા હતા.

હ. ઇમામના સમયની ઝંદ હકુમત–ઇરાનમાં પુનઃ અંધાધુંધી.

ઝંદવંશના સ્થાપક કરીમખાનના મરણ પછી એક વર્ષ રહીને હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ઇમામતની મસનદ ઉપર આવ્યા હતા આ સમયે કરીમખાનના ભાઇ ઝકી. ખાને હકુમતની લગામ હાથમાં લઇને શાહઝાદા અબુલ ફતહખાન બિન કરીમખાન ઝંદને શાહ

તરીકે જાહેર કર્યાનો ઢંઢેરો ફેરવ્યો. આ યુગમાં ફરીથી અંધાધુંધી શરૂ થઇ ગઇ ... થયો અને ભયંકર ક્રાંતિ આવી.

બળવામાં ઝકીખાન ઝંદ મરાયો, તેનો ભાઇ સાદિકખાન પણ મરાયો અને તે બાદ સત્તા ઉપર તેનો પુત્ર જાફરખાન આવ્યો પરંતુ તે પણ કાવતરાનો ભોગ થયો. જાફરખાનનો એક પુત્ર લુત્ફઅલીખાન હતો જે ખૂબ શુરવીર અને બહાદુર લડવૈયો હતો.

યુવાન લુત્ફઅલીખાન ઝંદ પોતાના પિતાના મરણના સમાચાર સાંભળી શિરાઝમાં દોડી આવ્યો, જ્યાં પ્રજાએ તેને વધાવી લીધો. આ બહાદુર યોધ્ધાને તેના પિતાની હયાતીમાં "લાર" પરગણુ જીતવાનું કામ સોંપ્યું હતું હાજી ઇબ્રાહિમ તેનો મુખ્ય સલાહકાર બન્યો જે પાછળથી ફરી ગયો હતો. અને શિરાઝના મિરઝા હુશેન નામના એક મૂળ વતનીને વઝીરની પદવિ પર કાયમ કરવામાં આવ્યો.

લુત્ફેઅલીખાન સાથે દગાબાજી–ઝંદ વંશનું પતન–કાચારીઓનો ઉદય.

હિજરી સન ૧૨૦૫માં લુત્ફઅલીખાન ઝંદ પોતાનું લશ્કર એકઠું કરીને ઇસ્ફહાન ભણી કાચારીઓ પર ચઢાઇ લઇ જવા બહાર પડયો, પરંતુ ત્યાં તેનાથી દગો રમાતા તેનું આખું લશ્કર ફરી ગયું; કેવળ તેની સેવામાં ૭૦ વફાદાર સૈનિકો રહી ગયા અને તે પાટનગર શિરાઝમાં પાછો આવ્યો, ત્યારે હાજી ઇબ્રાહિમે તેના માટે શહેરના દરવાજા બંધ કરાવ્યા, કારણ કે આગા મુહમ્મદ કાચાર માટે તે કબજો કરી બેઠો હતો, આ સ્થિતિ જોઇ લુત્ફઅલીખાન ઝંદ બુશહેર તરફ ... યો પણ એ શહેરના શેખે પણ તેનો સામનો કર્યો, ત્યારે લુત્ફઅલીએ પોતાના નાના રસાલા સહિત શહેર પર ધસારો કરી કબ્જો કર્યો, તેની સુંદર રીતભાતથી પ્રજાએ તેને આવકાર આપ્યો. ત્યાર પછી તેણે શિરાઝને ઘેરો નાખ્યો અને હિજરી સન ૧૨૦૬માં કાચારી લશ્કરને પરાજિત કર્યું. હવે આગા મુહમ્મદ કાચાર જાતે લડવા નિકળ્યો અને શિરાઝ નઝદિક "મરદશ્ત"ના મેદાનમાં ૩૦ હજારના લશ્કર સહિત તેણે છાવણી નાંખી. લુત્ફઅલીખાન ઝંદ પોતાના નાના લશ્કર સહિત મધરાતે કાચારી છાવણી પર તૂટી પડયો. આ અચાનક હુમલાથી કાચારીઓ ગભરાઇને નાઠા પણ આગા મુહમ્મદ કાચાર તંબૂમાં સાહસ કરી ભરાઇ બેઠો અને સવારે બંદગી વખતે નિયમિત ધોરણે 'અઝાન આપવાનો હુકમ કર્યો. મુઠ્ઠીભર ઝંદ સવારોએ આ પરથી ધાર્યું કે કાચારી લશ્કર ફરી એકઠું થઇ ગયું છે, આથી તેઓ રણભૂમિ છોડી નાસી ગયા. આગા મુહમ્મદ કાચાર તે પછી શિરાઝમા દાખલ થયો અને તેણે હાજી ઇબ્રાહિમને પોતાનો વઝીર બનાવ્યો. હિજરી સન ૧૨૦૯માં લુત્ફઅલીએ ફરી ઇરાન ભણી કૂચ કરી કેરમાન શહેરનો કબજો લીધો. આ સમયે ગોમ્બ્રુન અને ઓર્મઝ ઇરાનના મુખ્ય બંદર હતા. કેરમાન પણ એ સમયે આબાદ બંદર હતું.

લુત્ફેઅલીખાન ઝંદને ઇસ્માઇલી રક્ષણ–કેરમાનથી પલાયન.

આસારે મુહમ્મદીના જણાવ્યા અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ ના કાકા અને સસરા પીર મિરઝા મુહમ્મદ બાકિર કેરમાન શહેરમાં રહેતા હતા. તેમણે ઝંદ વંશના શાહઝાદા લુત્ફઅલીને કેરમાનના કિલ્લામાં પનાહ આપી અને પોતાના અતાઉલ્લાહી ઇસમાઇલી સૈનિકોને કેરમાનના કિલ્લાની રખેવાળી સોંપી. લુત્ફઅલીના કેરમાનના કિલ્લામાં ભરાવાની માહિતી

આગા મુહમ્મદ કાચારને મળતા એક મોટું લશ્કર લઇ તેણે કેરમાનના કિલ્લા ઉપર ઘેરો નાખ્યો. ૭ મહિના સુધી આ ઘેરો રહયો છતા તે કાંઇ કરી શકયો નહિ.

હિજરી સન ૧૨૧૦માં કાંઇ દગો ફટકો થતાં શહેરના દ્વાર ખોલી નાખવામાં આવ્યા. કાચારી લશ્કરનો હિમત સાથે અતાઉલ્લાહી ઇસમાઇલીઓએ, મુકાબલો કર્યો. ત્રણ કલાક વેર યુવાન શાહઝાદો લુત્ફઅલી પણ વિરતાથી યુધ્ધ કરતો રહયો, પરંતુ કાચારી સૈન્ય મોટી સંખ્યામાં હોવાથી પોતાના બચાવનો કોઇ માર્ગ નહિ રહેતા ફકત ત્રણ સૈનિકો સાથે કાચારી સૈન્ય ચીરતો જઇ તે બહાર નિકળી ગયો. પોતાનો હરીફ છટકી જવાથી આગા મુહમ્મદખાન કાચારે ક્રોધે ભરાઇને કત્લે આમ ચલાવી, તેમા કાઢી લીધેલી ૭૦ હજાર આંખો એક થાળમા ભરી તેની સન્મુખ લાવવામાં આવી. તેણે ખંજરથી ગણત્રી કરીને હાજી ઇબ્રાહિમ વઝીર ભણી જોઇને કહયું: "આમાંથી એક પણ આંખ ઓછી નિકળી હોત તો તારી આંખોથી એ સંખ્યા પૂરી કરવામાં આવત."

પીર મિરઝાં મુહમ્મદ બાકિરખાન મસકતમાં

ત્રણ દિવસ કત્લેઆમ ચાલ્યા પછી લુત્ફઅલીખાન ઝંદના પક્ષકારોને કેદ કરી આગા મુહમ્મદખાન કાચાર સમક્ષ લઇ જવામાં આવ્યા જેમા પીર મિરઝા મુહમ્મદ બાકિર પણ હતા.

"ગુલઝારે શમ્સ" મા જણાવવામાં આવ્યું છે કે, પીર મિરઝા મુહમ્મદ બાકિર કેરમાનના ગવર્નર હતા. તેઓ બાસેક, મહેલાત અને કેરમાનમાં રહેતા હતા. કેરમાન આગા મુહમ્મદ બાકિરના કબજામાં આવ્યા પછી લુત્ફઅલીખાન ઝંદને મદદ કરવા અને તેને રક્ષણ આપવા બદલ તેમની પણ આંખો કાઢી લેવામાં આવી; ત્યારપછી પીર મિરઝા મુહમ્મદ બાકિર પોતાના કુટુંબીઓ સાથે કેરમાન છોડી "મહેલાત" ખાતે જઇ વસ્યા હતા.

"ધી આગાખાન એન્ડ હિઝ એન્સેસટર્સ"મા જણાવ્યા અનુસાર "મહેલાત"થી તેઓ ઇસમાઇલી મુરીદોની મુલાકાત લેવા માટે "મસકત" સિધાવ્યા હતા. જ્યાં તેઓશ્રીની વફાત થતા, તેમને "[illegible] નજફ" ખાતે દફનવિધિ આપવામાં આવ્યો હતો.

અંતિમ યુદ્ધ—લુત્ફઅલીખાનનું મૃત્યુ

કેરમાનથી નાસી જવા પછી લુત્ફઅલીખાન ઝંદે બમ શહેરમાં આશરો લીધો. પરંતુ અત્રેના ગવર્નરે આગા મુહમ્મદ કાચારની કૃપા મેળવવા દગો કરીને તેને ઘેરી લીધો. વીર લુત્ફઅલીએ તેની સાથે પણ ભીષણ યુધ્ધ કર્યું; બમના કિલ્લેદારના લશ્કરની સંખ્યા મોટી હોઇ અંતે લુત્ફઅલીખાન જખ્મી થઇને કેદ પકડાયો. ત્યારપછી તેને કાચારી છાવણીમાં મોકલવામાં આવ્યો. આગા મુહમ્મદખાન કાચારે ઘાતકી રીતે તેને રીબાવ્યા પછી તહેરાન મોકલવામાં આવ્યો, જ્યાં તેનું ખૂન કરવામાં આવ્યું. મરણ વખતે લુત્ફઅલીખાન ઝંદની વય માત્ર ૨૬ વર્ષની હતી. આ અંતિમ જીત પછી આગા મુહમ્મદ કાચારે ઝંદ કુટુંબના એકેક જણને વીણી વીણીને મારી નાખ્યા.

આગા મુહમ્મદ કાચારે ૧૯ વર્ષ લગી રાજ્ય ભોગવ્યા પછી રશિયા પાસે જ્યોર્જિયાનો મુલક મેળવવા યુધ્ધમાં રોકાયો હતો, તે દરમ્યાન તેને હિજરી સન ૧૨૧૩માં કેટલાક ગુલામોએ તંબુમાં મારી નાખ્યો. તેના પછી કાચાર વંશનો બીજો બાદશાહ ફતેહઅલીશાહ ગાદીએ આવ્યો.

હ૦ ઈમામના દીદાર અર્થે મુરીદો ઈરાનમાં-ધારસાઈના રૂક્કા

એક તરફ ઇરાનમાં આ પ્રમાણે અંધાધુંધી વ્યાપી રહી હતી, ત્યારે બીજી તરફ હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અ. ની હુઝુરમાં આ વખતે હિંદુસ્તાનમાં ઘણા ઇસમાઇલી મુરીદો હઝરત ઇમામના પવિત્ર દીદાર અર્થે ભારે મહેનત અને જોખમ ખેડી ૭-સાત મહિનાનો સતત પ્રવાસ કરી ઇરાન ભણી જતા હતા અને હઝરત ઇમામ તરફથી મુબારક તાલિકા મેળવી પોતાને વતને પાછા ફરતા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ; પવિત્ર દિદાર માટે ઇરાન આવતા મુરીદોને "ધારસાઇના રૂક્કા" નવાઝિશ કરતા હતા. એ રૂક્કાઓમાંનો એક રૂક્કો જે હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. એ ધમુ ઉર્ફે ધરમશી પંજુઆણી અને તેમના ધર્મપત્નિ બાઇ મૂલીબાઇને હિજરી સન ૧૨૩૨/ 1816 મા નવાઝિશ ફરમાવ્યો હતો તે આજ સુધી સચવાઇ રહેલો છે.

આ પ્રમાણે એવા અનેક ખોજા કુટુંબો ઇરાને જઇને હ. ઇમામના દીદારથી મુશર્રફ થઇ આવતા હતા, જેઓને 'દરસ'નો માનનીય લકબ આપવામાં આવતો હતો. તેઓ પોતાને વતને પાછા ફરતા હતા ત્યારે સઘળી જમાત તેઓને શહેરના પાદર સુધી આવકાર આપવા આવતી હતી અને પછી એ ભાગ્યશાળી 'દરસ'ને મિજબાનીઓ આપવાનું કાર્ય લગભગ આખા વર્ષ પર્યંત ચાલુ રહેતું હતું.

સૈયદ ગુલામઅલીશાહ અને તેમના વંશધરો

સૈયદ ગુલામઅલી (ગુલમાલી) શાહ "કડીવાલ" સૈયદોમાંથી હતા. કચ્છમા આવેલું કેરા નામનું ગામ તેઓને પ્રિય હોવાથી ત્યાંજ તેઓ નિવાસ કરતા હતા. તેઓ એક દરવીશ તરીકે જીવન ગાળતા હતા. હિંદુઓ પણ તેમને બહુ માન આપતા હતા. સૈયદ ગુલામઅલી શાહ જેમને કેટલાકો 'પીર ગુલામઅલીશાહ' પણ કહે છે તેઓએ ઘણા જ્ઞાનો (બોધ કાવ્યો) પણ રચ્યા છે.

સૈયદ ગુલામઅલીશાહના ધર્મપત્નિ અઝનબીબી પણ હિંદુ પ્રજામાં લોકપ્રિય હતા. હઝરત ઇમામ તરફથી તેઓ પણ દઅવતનું કામ કરતા હતા. તેમના હાથે પણ અનેક શખ્સો પવિત્ર દીન ઇસમાઇલીથી પાવન થયા હતા.

કચ્છ કેરામાં અંતિમ આરામગાહ

સૈયદ ગુલામઅલીશાહની વફાત હિજરી સન ૧૨૦૭માં થઇ હતી, જે સમયે હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ઇરાન મધે "મહેલાત"માં વસવાટ કરતા હતા. આપ નામદાર જોડે સૈયદ ગુલામઅલી શાહનો સીધો સંબંધ હતો. સૈયદ ગુલામઅલીશાહની કરાંચી ખાતે વફાત થઇ હતી પરંતુ કચ્છ મધે પસંદ કરાયેલા એક ટેકરા ઉપર તેમને ભૂમિદાહ આપી તેના ઉપર ભવ્ય રોઝો બાંધવામાં આવેલ છે. સૈયદ ગુલામઅલીશાહના ફરઝંદ "અકબરશાહ" હતા; તેમની વફાત દરિયામાં થયેલી મનાય છે. એમની મઝાર પણ કેરામાં સૈયદ ગુલામઅલીશાહની આરામગાહની દક્ષિણ બાજુના પડથાર પર આવેલી છે. તેમના એક પુત્રી બીબી સાહેબા હતા. તેમની વફાત સિંધના "જોલ ગામ"માં થવાથી પીર તાજદીન (રેહ.)ના "રોઝા"માં સ્ત્રીવર્ગની કબરો પાસે તેમને દફનાવવામાં આવ્યા છે.

287

સૈયદ મુહમ્મદશાહ દુલા.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. એ સૈયદ મુહમ્મદશાહને ત્યારપછી "વઝીરાત" ની નવાજિશ કરી હતી. તેઓ મુસાફરીએ નિકળતા હતા, ત્યારે મોટા રસાલો સાથે લેતા હતા રસાલામાં ઘોડા, ઊંટ, હાથી, ડંકા નિશાન સાથે સવારી કાઢતા હતા. નોકરચાકરોનો પણ એક સમુહ સાથે રહેતો હતો. એકંદરે અમીરી ઠાઠમાઠથી તેઓ રહેતા હતા.

કચ્છના રાવ ઉપર પ્રભાવ.

સૈયદ મુહમ્મદશાહના સમયમા કચ્છની ગાદીએ રાવ રાયધણજી હતા, જેઓ સૈયદ મુહમ્મદશાહના ગાઢ મિત્ર પણ હતા. સૈયદ મુહમ્મદશાહ કચ્છના રાવ સાથે ઇસ્લામની પવિત્ર ફિલસુફી સંબંધી ચર્ચા કરતા જેની રાવના મન ઉપર ઘણીજ અસર થઇ હતી. 'કચ્છ વૃતાંત'માં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે સૈયદ મુહમ્મદશાહના ઉપદેશથી કચ્છના રાવ રાયધણજીએ જાહેરમાં ઇસ્લામ અંગિકાર કર્યો હતો. (+96)

સૈયદ મુહમ્મદશાહનો ઉપદેશ–ઝમાનાના ઇમામની ઓળખાણ.

જમાદાર ફતેહમહમદે કેરા ગામે એક મોટા સૈન્ય સાથે આવી ઇદગાહના ટેકરા પર મોરચા માંડયા ત્યારે કેરાના "જાડેજા" અને "જમાદાર" વચ્ચે સંધી કરાવનાર સૈયદ મુહમ્મદશાહ હતા. સૈયદ મુહમ્મદશાહનો મત સતપંથ પર મજબુત હોઇ રૂહાની ક્રિયાઓ ઉપર તેઓ વધુ ભાર આપતા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ના પોતે ખિદમતગાર હોઇ જમાતોને હ. ઇમામના ફરમાન બરદાર થવા ઉપદેશ આપતા હતા. એમના ઉપદેશથી ઇસમાઇલી મઝહબમા દાખલ થઇ ઘણા લોકો હ. ઇમામની 'શનાખત" મેળવી ઇસ્લામના માર્ગે ચાલવા સદ્‌ભાગી બન્યા હતા.

(એક વાર સૈયદ મુહમ્મદશાહને એક ઇસમાઇલીએ આવીને કહ્યું કે: "હું વહેલી સવારે દુધ લેવા જાઉં છું ત્યારે મને માર્ગમાં ભુત નડે છે."

તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "હવે તું એ માર્ગે જાય ત્યારે હાથે કાળી મેશ લગાડીને જજે અને ભૂત સામે આવે એટલે તેને મોઢે લગાડી દેજે!" તેણે તેજ પ્રમાણે કર્યું. પરંતુ, ઘેર આવીને પોતાનું મુખ આરીસામાં જોતા મેસ પોતાના મોઢે લાગેલી દેખાઇ, અને પોતાનું મોઢું કાળું થયું હતું. તે પરથી સૈયદ મુહમ્મદશાહે તેને સમજાવ્યું કે, "મનુષ્યની ભ્રમણાજ ભૂત છે. વાસ્તવિક રીતે જોતા ભૂતાવળ જેવું કંઇ નથી.")

સૈયદ મુહમ્મદશાહે ઘણા 'જ્ઞાનો'–બોધ કાવ્યો રચ્યા છે તેમાં 'હાઝર જામા'ની ઓળખાણ આપી છે. સૈયદ મુહમ્મશાહે મોમિન જમાતોમાં ઘણું કામ કર્યું હતું. ~~આજેયે સુન્નત જમાત~~. તવાળા કોકણીઓ પણ સૈયદ મુહમ્મદશાહને પોતાના પીર માની મોટું માન આપતા હતા.

સૈયદ મુહમ્મદશાહની દરગાહ.

"ગુલઝારે શમ્સ"ના કર્તાના કથન અનુસાર સૈયદ મુહમ્મદ ઇબ્ને સૈયદ નરશાહ ઇબ્ને સૈયદ સુલતાન અહમદના માતાજી અઝમતખાતુન બિન્તે સૈયદ ચિરાગશાહ હતા. સૈયદ

મુહમ્મદશાહની દરગાહ મુંબઇમાં ભીંડી બજાર નજદીક આવેલ છે. તેઓ ઇસમાઇલી તરીકાના પ્રચારક હતા.

1813
સૈયદ મુહમ્મદશાહની વફાત હિજરી સન ૧૨૨૮માં થઇ હતી, જેઓના દરગાહ મહોલ્લામાં ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો છે તેના પર એક આલીશાન રોઝો ચણવામાં આવ્યો છે.

મહેરઅલી અને સાંઇયા—ઈમામશાહી ભગતો.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ના સમયમાં "મહેરઅલી" અને "સાંઇયા" નામના ખોજાઓએ પોતાને ભગત તરીકે જાહેર કર્યા. તેઓ કચ્છ મુન્દ્રાથી કંઠી ખાતે ગયા જ્યાં પોતાને ચંદ્રભાણ અને સુરભાણના અવતાર તરીકે ઓળખાવવા લાગ્યા; જેઓ હઝરત પીર શમ્સના તબ્રીઝ સબ્જવારીના ચેલામાંથી હતા.

ભગત મહેરઅલી અને સાંઇયાનો હેતુ સૈયદ ઇમામશાહની તરફેણમાં ખોજાઓને દ્રષ્ટિભ્રમ કરવાનો હતો, અને કેટલાક ઇસમાઇલીઓને ભોળવી ઇમામશાહી બનાવવામાં તેઓ ફતેહમંદ પણ થયા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ, એ આ વિષેના સમાચાર સાંભળતાં તેઓ બન્નેને ઇરાનમાં તેડાવી હિદાયત કરી. છતાં તેઓએ હિંદમાં આવીને ઉલ્ટી રીતે એક નવું તુત ઊભું કર્યું કે ઇરાનમાં હ. ઇમામે અમારી જીભ કાપી નાખી છે; અને પોતાના કથનને સિધ્ધ કરવા તેઓએ થોડા વખત સુધી ઢોંગ કરી "મૂંગા" હોવાના ચાળા કર્યા અને પાછળથી જાણે વાચા આવી હોય તેમ બોલવા માંડયું. સૈયદ ઇમામશાહે તેમને જીભ આપી આ ચમત્કાર કર્યો છે, એવું લોકો પર ઠસાવી કેટલાક ખોજાઓને પોતાની માન્યતામા ભેળવી લેવા સાથે પુષ્કળ પૈસા પણ તેઓએ એકઠા કર્યા, જેમાંથી કચ્છ મુંદ્રા ખાતે ઇમામશાહની દરગાહ બંધાવી. હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ને આ બિનાની જાણ થતાં આ બન્ને દાંભિકોને નાતબહાર કરવાનો હુકમ કર્યો, જેનો જમાતોએ અમલ કર્યો. આ બન્ને જણ છેવટ સુધી ઇમામશાહી રહયા. તેઓને નાતબહાર મૂકવામાં આવ્યા પછી તેમના હાથે ઇમામશાહી થયેલા ખોજાઓ પાછા ઇસમાઇલી થઇ ગયા. મહેરઅલી અને સાંઇયાની કબરો મુંદ્રામાં ભૂજવાળા નાકા બહાર સત્તાલીના તળાવના પૂર્વ કીનારા તરફ આવેલી છે.

હ૦ ઇમામ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.–ગરીબોના સાચા ખેરખાહ.

"નામદાર આગાખાનનો ટૂંક ઇતિહાસ"માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે: "હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. કેરમાનની હાકિમી ભોગવતા હતા. આપ નેકીનાં કામો કરવા માટે પ્રખ્યાત હતા, અને તે કારણને અંગે ઇસમાઇલીઓના આ માનવંત સરદારને ઇરાનના શાહ ફતેહ અલીશાહ માનની નજરથી જોતા અને એક વિખ્યાત ધર્મગુરુ તરીકેનો આપનો હક સ્વીકારતા હતા. હિજરી સન ૧૨૩૦માં આપ યઝદ શહેરમાં જઇ વસવાટ કરવા લાગ્યા. હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ઘણાં લોકપ્રિય થયા હતા. દુન્યવી દૌલત ઉપર અને દુન્યવી સ્વાર્થ તરફ આપ ધિક્કારની નજરે જોતા હતા. આપ નામદાર ગરીબોના એક ખરા ખેરખાહ હતા અને લાચાર માણસો માટે બધુ કરી છૂટતા હતા.

યઝદમાં નિવાસ.

"ગુલઝારે શમ્સ"ના કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે હ. ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. મહેલાતના હાકિમ હતા. [illegible] આપે આપના કાકાની દીકરી સાથે લગ્ન કર્યાં હતા [illegible] આગા ઇમાનીખાનની બહેન વેર પરણ્યાં હતા. આપશ્રીએ હિજરી સન ૧૨૩૩માં યઝદ ખાતે જઇને સ્થાયી નિવાસ રાખ્યો હતો.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. યઝદમાં નિવાસ કરી રહ્યા હતા એ સમયે ધર્માંધતાનું વાતાવરણ અત્યંત જોરમાં ફેલાયલું હતું અને મુલ્લા મૌલવીઓનુંજ રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું હતું. આથી ઇસમાઇલીઓનો વસવાટ જોઇ તેઓ ગભરાટમાં પડ્યા અને તેઓને ભય ઉત્પન્ન થયો કે જો અત્રે આ લોકોનો વસવાટ થશે, તો મુલ્લાંશાહી રાજ્યનો અંત આવી જશે. આથી તેઓ પોતાનો માર્ગ મોકળો કરવા બહાના ઊભા કરી અવારનવાર વાતાવરણ કલુષિત કરતા હતા.

આવા વાતાવરણ દરમ્યાન હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.ના સેવકો અને કાર્યકર્તાઓ સાથે કોઇ એક દુકાનદારની તકરાર થતા, દુકાનદારે એ વિષેની ફરિયાદ સદરૂલ મુમાલિક નવાબ મિરઝા સૈયદ જાફર પાસે કરી. નવાબે હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.ના માણસોને શિક્ષા માટે તેડાવ્યા, પરંતુ તેઓ સઘળા પોતાના રક્ષણ અર્થે હઝરત ઇમામની સત્તા તળેના "મહેલ"માં પનાહ મેળવવા માટે છુપાઇ ગયા. નવાબ મિરઝા જાફરને આ વાતની ખબર પડતા તેઓને પકડવા માટે દબાણ કર્યું. પરંતુ હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.એ નોકરોને સોંપવાની ના પાડી જણાવ્યું કે તેઓ મારા આશ્રય તળે છે, તેથી હું તેમને સોંપી શકતો નથી.

યઝદમાં હુલ્લડ–હ૦ ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અ.ની શહાદત

મુલ્લા હુસેન યઝદી નામનો નવાબનો એક હજુરિયો હતો, જે ઘણો ધર્મઝનૂની હતો. તે સરકારી સિપાહીઓ અને ઝનૂની લોકોનું ટોળું લઇને હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.ના નિવાસસ્થાન ઉપર ધસી આવ્યો આ મામલો જોઇ હઝરત ઇમામના માણસોએ મહેલઃ દ્વાર બંધ કર્યાં. આથી તેઓએ હઝરત ઇમામના મકાનની દિવાલો તોડી નાખી અને ઝનૂને ચઢેલ લોકોના ટોળા સાથે મુલ્લાં હુસેને મહેલની અંદર પ્રવેશ કર્યો. પરિણામે હાથોહાથની ઝપાઝપી થઃ જેમા ઘણા જણ માર્યા ગયા અને હઝરત ઇમામ ખલીલુલ્લાહ અલી પણ શહીદ થઇ જોમો સિધાર્યો.

આ બનાવ બન્યા પછી યઝદના ગવર્નર હાજી ઝમનખાને બંડખોરોને કેદ કરી આ બાબતને લગતી સઘળી હકીકતનો અહેવાલ ઇરાનના એ સમયના સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહની હજુરમાં રજૂ કર્યો.

ઝનૂની મુલ્લાં અને તેના સાથીદારોને ફાંસીની સજા

યઝદમાં ભયંકર ખૂનામરકી થતા, ઝનૂનીઓના હાથે હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ની શહાદત થઇ એ સમાચાર ઇરાનમા વિજળી વેગે પ્રસરી જતા ઇસમાઇલીઓમાં આ માઠા બનાવથી ભારે ઉશ્કેરણી ફેલાણી અને પોતાના પવિત્ર ઇમામને શહીદ કરવાથી કોમની

જવાળા તેઓમાં પ્રગટી નીકળી, આનો બદલો લેવા બહાદુર ઇસમાઇલીઓ હથિયાર સજી બહાર પડવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. ઠેકઠેકાણે લડાઇના નાના નાના છમકલા પણ થવા લાગ્યા. ભૂમિ ધરતીકંપ પેઠે કંપવા લાગી. ઇરાનના શાહ ફતેહઅલીશાહને ખબર પડતા, તેની મૂંઝવણનો પાર રહ્યો નહિ. શાહે તરતજ ખૂન કરનાર મુલ્લા હુસેન યઝદી અને તેના સાથીદારોને પકડી મંગાવ્યા અને મુલ્લા હુસેનને હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.ના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પાસે મરજી પડે તે પ્રમાણે સજા કરવા મોકલી આપ્યો. પરંતુ આપ નામદારે એ ખૂનીને બેચાર લાકડીઓ મારીને છોડી મૂકયો. આ છે પવિત્ર ઇમામની મોટાઇ, ધીરજ અને સહનશીલતા !

(પરંતુ સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહે એ મુલ્લાંને રીબાવી રીબાવીને મારી નાંખવાનો હુકમ બહાર પાડયો જેથી તેને નવસ્ત્રો કરી બરફથી બંધાઇ ગયેલા કુંડમા નાખવામાં આવ્યો અને તેનો જીવ નીકળ્યો ત્યાં સુધી કાંટાઓ અને ખીલાની લાકડીઓથી તેને માર મારવામાં આવ્યો. આ પ્રકારે તેને રીબાવી રીબાવીને મારી નાખવામાં આવ્યો. નવાબ મિરઝા જાફરને પણ શાહે પોતાના દરબારમાં તેડાવ્યો પરંતુ તે બહુ મોટી લાગવગ ધરાવતો હોવાથી ભારે દંડ ભરીને છૂટી ગયો.)

વોટસનના ઇરાનના ઇતિહાસ પરથી જણાય છે કે શાહ ફતેહઅલીશાહે ખૂની મુલ્લાને સજા કરી એટલુંજ નહિ પણ તેના એક એક ગોઠિયાઓને પકડી મંગાવી તેમના પાપી કર્મ માટે ફાંસીની સજા ફરમાવી હતી.

"આગાખાન" નો માનનીય લકબ

તેમ છતાં ઇસમાઇલીઓનો ક્રોધ શાંત ન થયો, આથી શાહ ફતેહઅલીશાહને બળવો જાગવાનો ભય લાગ્યો. તેથી તેણે હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.ના શાહઝાદા હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. જેઓની વય એ સમયે (૧૩)વર્ષની હતી, તેમને પોતાના દરબારમાં આવવાનું આમંત્રણ આપી, ભારે માનથી નવાજી અને ઇસમાઇલીઓના ઇમામ તરીકે બાદશાહી દરબારમા આપનો મરતબો વધાર્યો, તેમજ આપશ્રીને વંશપરંપરાગત "આગાખાન" નો માનવંતો લકબ આપ્યો; ઉપરાંત ઘણોજ પ્રેમભાવ દર્શાવી દરબારમાં ઉંચ્ચા ઓધ્ધા પર કાયમ કર્યા, તેમજ "કુમ" અને "મહેલાત" ના ગવર્નર તરીકે પણ આપશ્રીની નિમણુંક કરી. આ પ્રકારે શાહની શુભ નિષ્ટાની ખાત્રી થઇ. ત્યારપછી શાહે આપશ્રીને શાંતિ સ્થાપવા અરજ કરતા હઝરત ઇમામ, સુલેહપ્રિય હોઇ સઘળા મુરીદોને શાંત રહેવા ભલામણ કરી મામલો શાંત પડયો.

હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અ. એ હિજરી સન ૧૨૩૩માં જામો સિફાર્યો હતો. અને આપના જીસ્મ મુબારકને "શાહ નજફ" ખાતે ભૂમિદાહ આપવામાં આવ્યો હતો.

હઝરત ઈમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ૦ (બીજા)

જેમો સિધાર્યા: હિજરી સન ૧૨૩૩/1817

મુહમ્મદ તકીખાન	* હ. ઇ. શાહ હુસનઅલી	સરદાર અબલ	સરદાર મુહમ્મદ	શાહ બીબી	ગોહરતાજ બેગમ
વફાત હિ. સ. ૧૨૪૨ 1826	ઉર્ફે મુહમ્મદ હુસેન અલ-હુસેની જેમો સિધાર્યા હિ. સ. ૧૨૯૮ 1881	હસનખાન વફાત હિ. સ. ૧૨૯૭ 1879	બાકિરખાન વફાત હિ. સ. ૧૨૯૬ 1878		

પરણેતરો :-

(૧) સર્વજહાં ખાનમ, ઈરાનના શાહ ફતેહઅલીશાહના શાહઝાદી સાહેબા વફાત હિ. સ. ૧૨૯૯/1881

(૧) પુત્ર : હ. ઇ. અલીશાહ અ૦ જેમો સિધાર્યા હિ. સ. ૧૩૦૨ 1885 (૨) બીબી હોમા (૩) બીબી તાજમાહા (૪) બીબી મલેકા

(૨) ખાતુન કરમઆરા વફાત હિ. સ. ૧૨૮૨ 1865

(૧) બીબી ગૌહર

(૩) મરિયમ ખાનમ (ખબાજી) વફાત હિ. સ. ૧૩૧૨/1894

(૧) આગા જંગીશાહ વફાત હિ. સ. ૧૩૧૪ 1896 (૨) બીબી સાહેબા

(૪) હાજી બેગમ (મહેબાજી) વફાત હિ. સ. ૧૩૧૩ 1895

(૧) પુત્ર : આગા જલાલ શાહ વફાત હિ. સ. ૧૨૮૮ 1871 (૨) પુત્ર : અકબર શાહ વફાત હિ. સ. ૧૩૨૨ 1904

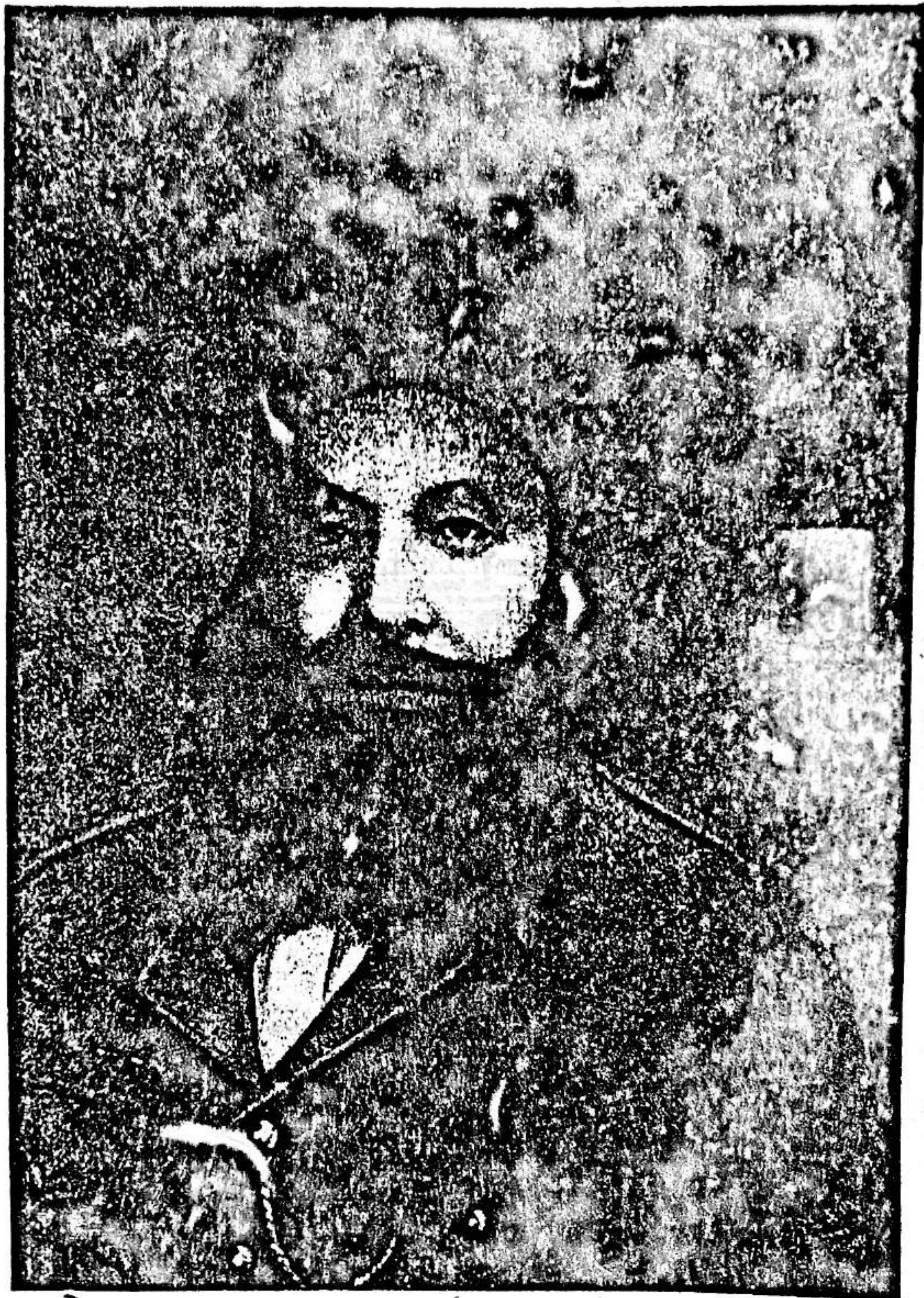
(૫) કંદહારી ખાતુન

(૧) પુત્ર: શાહ શુજાઅ વફાત હિ. સ. ૧૨૭૩ 1856

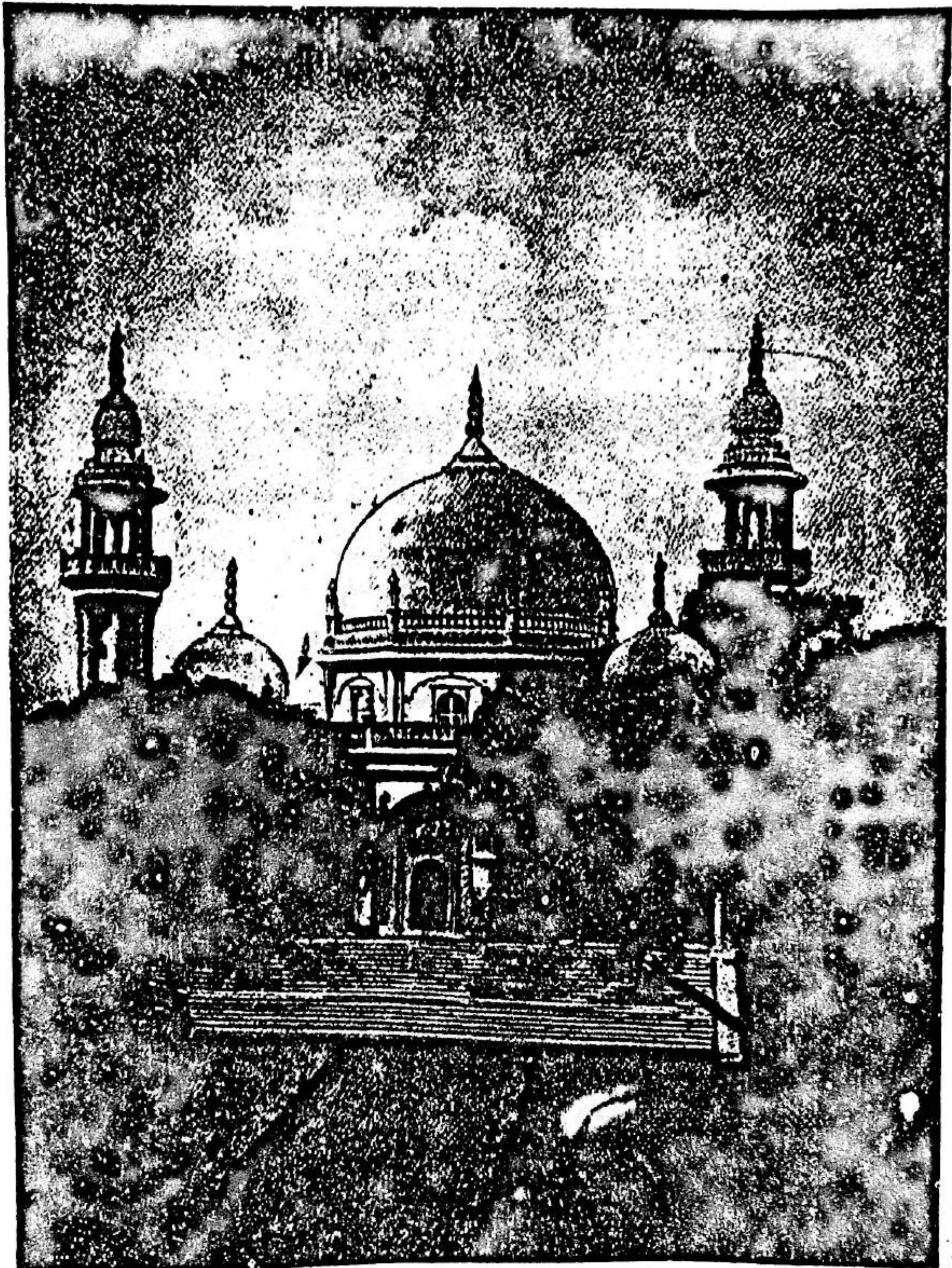
ખાતુન પરીજાન

સુલતાન

* સાત મહોરદારોમાંથી પાંચ પુત્રો અને પાંચ પુત્રીઓ હતી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ (અ.)
ના. આગાખાન પહેલા

હ. ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. સ. (ના. આગાખાન પહેલા) નો મુંબઇ ખાતેનો ઐતિહાસિક રોઝો.
"હસનાબાદ"

Hazrat Mowlana Imam Shah Hassan Ali Shah,
Aga Khan I

" Mowlana Imam Shah Ali Shah, Aga Khan II

" Mowlana Imam, Shah Sir Sultan Muhammed Shah,
His Royal Highness The Prince Aga Khan III

" Mowlana Hazar Imam, Lord of the Age
Shah Karim,
His Royal Highness Aga Khan (IV)

PART VII

INDIA & IMAMAT

ભાગ ૭મો

હિંદુસ્તાન અને ઈમામત

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ, નામદાર આગાખાન (પહેલા)
હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ અલીશાહ, નામદાર આગાખાન (બીજા)
હઝરત મૌલાના ઇમામ સરકાર શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ હિઝ રૅાયલ હાઇનેસ ધી
આગાખાન (ત્રીજા)
હઝરત મૌલાના હાઝર ઇમામ; સાહેબુલ ઝમાન, શાહ કરીમ હાઝર ઇમામ હિઝ રૅાયલ હાઇનેસ ધી
આગાખાન (ચોથા)

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH HASSAN ALI SHAH

The Aga Khan I.

(A. H. 1233-1298)

........0.........

(૪૬)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ૦

ના. આગાખાન પહેલા

(હિજરી સન ૧૨૩૩-૧૨૯૮) /1817–1881

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ., મુહમ્મદ હુસેન અલ-હુસેની "મહેલાતી" તરીકે ઇતિહાસમાં વિખ્યાત છે. આપ નામદારનો જન્મ હિજરી સન ૧૨૧૯માં ઇરાનમાં આવેલ મહેલાત નામના ગામમાં થયો હતો. આપનો લકબ "આગાખાન" હતો, જે નામે આપના ગાદી-વારસો અત્યારે ઓળખાય છે. આપ નામદાર હિજરી સન ૧૨૩૩મા ઇમામતની મસનદ પર બિરાજ્યા હતા.

"ગુલઝારે શમ્સ"માં લખેલું છે કે હ. શાહ મુહમ્મદ હસનશાહ એટલે હ. હુસેન અલ-હુસેની શાહ "આગાખાન"ના નામથી મશહુર છે. આપ કેરમાનના હાકિમ હતા. મહેલાતના માલિક હતા. આપશ્રીનો જન્મ પણ મહેલાત ખાતે થયો હતો.

મુંબઇના એક વેળાના આગેવાન પત્ર "અખબારે સોદાગર"માં હિજરી સન ૧૩૧૩માં પ્રગટ થયેલા એક લેખમા દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ "આલમુત"ની પડી ભાંગેલી જગ્યાએ "હુસેની" લોકો રહે છે. તેઓ નામદાર આગાખાન સાહેબને પોતાના ઇમામ તરીકે માને છે અને તેમના ઇલકાબ સહિત તેમનું નામ "મુહમ્મદ હુસેન અલ-હુસેની" છે, હિંદુસ્તાનથી ઇરાન ખાતે "કેક"ની પાડોશમાં ઇસમાઇલીઓ આપ નામદારની દુઆઆશિષો મેળવવા આવતા હતા, જેઓ સઘળા "ખોજા પંથ"ના હતા.

કેરમાનના ગવર્નર–મહેલાતમાં વસવાટથી "મહેલાતી" તરીકે.

હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદ હુસેન અલ–હુસેની ઉર્ફે ના. આગાખાન મુંબઇ સરકારના દસ્તાવેજોમાં લખવામાં આવ્યું છે તેમ "હિઝ હાઇનેસ આગાખાન મહેલાતી" ઇસ્માઇલીઓના જાહેરાત પામેલા ઇમામ અને પેઢી દર પેઢી ઉતરી આવેલા રૂહાની સરદાર છે. ઇસ્માઇલીઓના હાલના મસનદનશીન, ખુદાના મોકલેલા ઇમામ હઝરત અલી અ. થી છેલ્લા જાહેરાત પામેલા હઝરતઇમામ જાફર સાદિક અ. ના પુત્ર, હઝરત ઇમામ ઇસ્માઇલ અ. ની ઓલાદનો હક ધરાવનાર હાલના નામદાર આગાખાન ઘણાં હિંમતવાન અને દિલાવર છે. તેઓના દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ અબુલ હસનઅલી શાહ અ. કેરમાન જેવા વખણાયેલા શહેરના ઝંદ શાહોના સમયમાં હાકિમ હતા અને હાકિમી છોડયા પછી મહેલાત પરગણામાં જઇ વસ્યા હતા. ત્યાર પછી આપશ્રીના વંશજો મહેલાત ખાતે મોટી જાગીર વધારીને લાંબી મુદ્દત સુધી તેનો ભોગવટો કરતા રહયાથી તેઓ "મહેલાતી" તરીકે ઓળખાય છે.

હ૦ ઇમામના ગુણ દર્શન.

"નામદાર આગાખાનનો ટુંક ઇતિહાસ" એ નામની કૃતિમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે: "હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પહેલા આગાખાન ઇરાનના મહેલાતી પરગણાના માલિક હતા, આપશ્રી નિડર, હિમ્મતવાન, પરહેઝગાર તથા સખત શિસ્તપાલક હતા. આપશ્રીમાં 'ભલમનસાઇ' અને 'મોટાઇ'ના ગુણોનો એવી સાથે સમાવેશ થયેલો હતો. આપશ્રી [illegible] સખાવત કરનાર મહાન સખાવતી હતા. આપશ્રી સેંકડો હાજતમંદ કબીલાઓનું પાલનપોષણ કરતા હતા. અસંખ્ય લોકોને આપશ્રી આશરો આપતા હતા. આપશ્રી એક ઉમદા નિશાનબાજ પણ હતા."

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના પવિત્ર વડવાઓએ પણ ઇરાનના ઇતિહાસમાં એક અદભુત પ્રકરણ ઉમેર્યું છે. જે જુદી જુદી આકર્ષક ઘટનાઓના, હિમત અને સાહસથી ભરપુર કાર્યો, પુખ્ય પરાક્રમો અને અદભુત સામગ્રીઓ અને દ્રષ્ટાંતોથી ભરપુર છે. આપશ્રીના જીવનની અદભૂત કારકિર્દી ઇન્સાન જાતને પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ આશાવાદી બનવા માટેનું ઉમદા શિક્ષણ આપે છે.

મુહમ્મદખાન કાચારનું મૃત્યુ–ફતેહઅલીશાહ ઇરાનના રાજ્યાસને.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના સમયમાં ઝંદ રાજ્યકર્તાઓની સત્તાનો અંત આવી ગયો હતો અને આગા મુહમ્મદખાન કાચાર એકલો સમસ્ત ઇરાનમાં રાજ્યકર્તા બની બેઠો હતો.

1795–96

હિજરી સન ૧૨૧૦માં આગા મુહમ્મદ કાચારે ઇરાન પર સંપૂર્ણપણે કબજો મેળવ્યા પછી રશિયનો પાસેથી જ્યોર્જિયા પાછું લેવા રણે ચડયો હતો, તે દરમ્યાન પોતાની છાવણીમાં નિંદ્રાવશ હતો ત્યારે કેટલાક ગુલામોએ હુમલો કરીને તેને મારી નાખ્યો. આ સમયે ઇરાનનું પાટનગર તહેરાન હતું.

1796

હિજરી સન ૧૨૧૧માં ફતેહઅલીશાહ બિન હસન કુલીખાન બિન મુહમ્મદ હસનખાન કાચાર ઇરાનની રાજ્યગાદીએ આવ્યો. તેઓએ મુહમ્મદખાન કાચારના ખૂનીઓને દેહાંત દંડની

શિક્ષા કરી. તેમના રાજ્યઅમલના આરંભકાળમાં નાદિરશાહનો પૌત્ર મિરઝા નાદિર બિન શાહરૂખે ખુરાસાનમાં બળવો જગાડયો, પરંતુ તે પકડાતા તેનો વધ કરવામાં આવ્યો બીજી તરફ મુહમ્મદ બિન ઝકીખાન ઝંદે શિરાઝમાં અશાંતિ જગાડી, પરંતુ પાછળથી તે પણ પકડાઇ ગયો. આગા મુહમ્મદખાન કાચાર સાથે ઝંદ શાહ લુત્ફઅલીખાનનો દગાખોર વઝીર હાજી ઇબ્રાહીમ મળી જવાથી આગા મુહમ્મદે રાજ્ય જીત્યા પછી તેને પોતાનો વઝીર બનાવ્યો હતો, તે પાછળથી ઉદ્ધત બની રાજ્ય સામે ધૃષ્ટતા કરવા લાગતા તેને પણ કત્લ કરવામાં આવ્યો હતો.

નેપોલિયનનો એલચી ઇરાનમાં—રશિયનો સામે જહાદ.

હિજરી સન ૧૨૨૮ માં રશિયનોએ "તિફ્લીસ" કાબૂમાં આણી "ગંજા" પર ઘેરો નાખ્યો ફતેહઅલી શાહે મુકાબલા માટે લશ્કર મોકલ્યું. આ યુધ્ધમાં જબરજસ્ત સંહાર થયો. હિજરી સન ૧૨૩૨ માં હેરાતના વાલી હાજી ફિરોઝે મશહદ પર હુમલો કર્યો પણ તેમાં તેની હાર થતાં કાચારીઓએ બે વર્ષ લગી તેની ખંડણી કબુલ કર્યા પછી હાજી ફિરોઝને છોડી દેવામાં આવ્યો.

આ વર્ષમાં ફ્રેન્ચ સમ્રાટ નેપોલિયનનો એલચી ઇરાનમાં આવ્યો. તેણે ફતેહઅલી શાહ સાથે એવી સમજૂતી કરી કે પ્રથમ ઇરાની ફ્રેન્ચ લશ્કર બન્ને સાથે મળી રશિયનોને હાંકી કાઢે, ત્યારપછી સંયુકત બળથી હિંદુસ્તાન ઉપર આક્રમણ લઇ જવામાં આવે. આ દરમ્યાન હિજરી સન ૧૨૩૩માં ઇરાન અને રશિયા વચ્ચે સંધિ થઇ જેથી નેપોલિયનની ગોઠવણ ભાંગી પડી. આ વર્ષમાં બ્રિટિશ એલચીએ બ્રિટિશ શહેનશાહ તરફથી એક મોટો હીરો ઇરાનના શાહને નજરાણા તરીકે ભેટ કર્યો અને મિત્રાચારીનો સંબંધ બાંધવા એક કરારનામું કર્યું. હિજરી સન ૧૨૩૮ માં તુર્કી (રૂમ) અને ઇરાન વચ્ચે સંધિ થઇ. આ વર્ષમાં ઇરાની ઉલમાઓની ઉશ્કેરણીથી રશિયનો સામે જહાદ (ધર્મયુધ્ધ) જાહેર કરવામાં આવ્યું. હિજરી સન ૧૨૪૩ માં બન્ને પક્ષો વચ્ચે ફરી સુલેહશાંતિ સ્થપાઇ.

પાંચ હજાર કરબલાઇઓની કતલ—વહાબીઓનો પરાજય.

ફતેહઅલી શાહના રાજ્ય અમલ દરમ્યાન સઉદ બિન અબ્દુલ અઝીઝ વહાબીએ કરબલાનો નાશ કર્યો અને હઝરત ઇમામ હુસેન અ. નો રોઝો તોડી નાંખી પાંચ હજાર કરબલાઇઓને કત્લ કર્યા બાદ પુષ્કળ લૂંટ ચલાવી તે ચાલ્યો ગયો. ફતેહઅલીશાહે વહાબીઓને શિક્ષા કરવા અને લૂંટાયેલો માલ પાછો મેળવવા બગદાદ ખાતે લખ્યું પરંતુ બગદાદનો વાલી સુલેમાન પાશા મરણ પામતાં ઇરાની લશ્કરે વહાબીઓને "મસકત" અને "નજદ" માં હાર આપીને સંખ્યાબંધ નજદીઓને કત્લ કર્યા.

હ૦ ઇમામની બાલ્યાવસ્થા—યઝદમાં વસવાટ—ચાલુ રહેલી સતામણી

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. જીરમાની રીતે ૭ વર્ષની બાળવયમાં હતા ત્યારે નિશાળે બેસાડવામાં આવ્યા, આપને મુલ્લાં અલીમહમદ શિક્ષણ આપતો હતો.

હઝરત ઇમામની ઉમર સાત વર્ષની થતા આપ આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. સાથે યઝદ ખાતે આવી રહ્યા. ઇરાનના શાહ આગા મુહમ્મદ કાચારે કેરમાન શહેર છોડીને યઝદમાં જઇ વસવાટ કરવાની હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ.ને

એહતેમ્રાસ કરી હતી અને હઝરત ઇમામની માલિકીની કેરમાનમાંની જાગીરોના બદલામાં યઝદમાં જાગીરો આપી હતી. હ. ઇમામ અને આપના કુટુંબીઓ એ સબબે યઝદમાં જઇ વસ્યા હતા.

આ વિભાગમાં એ સમયે ઇમાનીખાન ફરહાની રાજ્યનો નાયબ હતો અને મહેલાત પર- ગણામાં મુહમ્મદઅલી નામનો એક શખ્સ રાજ્ય તરફનો અધિકારી હતો, જે ઇમાનીખાનની દર- કાર કરતો નહોતો. બીજી તરફ ઇમાનીખાને પણ મુહમ્મદઅલીને તોડી પાડવા હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ના મહેરદાર અર્થાત પીર સરકાર માતા સલામતને એક રુક્કો લખી તેમને પોતાની પાસે આવવા જણાવ્યું. આ પરથી મુહમ્મદઅલી માટે સલામતીની ખાત્રી મળવા પછી ઇમાનીખાનને ત્યાં રવાના કરવામાં આવ્યો. તેણે વચનનો ભંગ કરી મુહમ્મદઅલીને કેદ કર્યો અને પોતાના સિપાહીઓ મોકલી તેના ઘરબાર લૂંટી લીધા. આ ખબર સાંભળી પીર સરકાર માતા સલામત મુહમ્મદઅલીની કુમકે ફરહાન ખાતે આવીને રહયા. ઇમાનીખાનને આ વાતની જાણ થતા તે પોતાનું નિવાસસ્થાન મુસ્તફાબાદ છોડી બીજે ક્યાંક ચાલ્યો ગયો. એ સબબે પીર સરકાર માતા સલામત મહેલાતનું વતન છોડી કુમ ખાતે પોતાના કુટુંબ સહિત આવી રહયા.

આ સમયે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ ની વય આઠ વર્ષની હતી. કુમમાં પણ દુશ્મનોની સંખ્યા વધી પડવાથી આપને વિશ્રાંતિ મળી નહિ અને હઝરત ઇમામ હસનઅલી- શાહ અ. ની વય તેર વર્ષની થઇ તેવામાં દુશ્મનોએ આપ નામદારના પિતાશ્રીને શહીદ કર્યા. આટલેથી સંતોષ નહિ પામતા સતામણી ચાલુ રહી. ઇર્ષાખોર મુલ્લાંઓની ચડામણીથી કેટલાક રાજ્યકર્મચારીઓના ભેજાંઓ પણ એ વિષયમાં ગંદુ કાર્ય કરી રહયા હતા. આવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના માતુશ્રી પીર સરકાર માતા સલામત કાચાર વંશના પાયતખ્ત તહેરાન ભણી રવાના થયા, અને ત્યાં હરમમાં રાજકુટુંબની બાનુઓએ તેમનો ઘણા માનથી સત્કાર કર્યો, ત્યારપછી આ સઘળી હકીકતની ફતેહઅલીશાહને જાણ થઇ.

ઝિલ્લુસ્સુલતાનના કાવાદાવા

શાહના શાહઝાદા ઝિલુસ્સુલતાનના આ સઘળા છૂપા કાવતરા હતા, એ સાંભળીને શાહ કંપી ઊઠયા અને ક્રોધાયમાન થઇ પોતાની કમરમાંથી ખંજર ખેંચી કાઢી, ઝિલ્લુસ્સુલતાન પર ધસી જઇને ભારે અવાજે કહ્યું :–"આગા મુહમ્મદખાન કાચારે કેરમાનની મિલકત પેટે ચાર પાંચ ગામડાઓ હઝરત ઇમામ શાહ ખલીલુલ્લાહ અલી અ. ને આપ્યા છે, તેમાં કંઇ સત્તાના આધારે તેં દખલ કરી છે ?" ગરમ વાતાવરણ જોઇને પીર બીબી સરકાર માતા સલામતે વચ્ચે પડી આ કાર્ય માટે ઝિલ્લુસ્સુલતાનને માફી આપવાની માંગણી કરી જેના પરિણામે શાહઝાદા ઝિલ્લુસ્સુલતાન મોતના મોઢામાંથી બચી જવા પામ્યો.

ઈરાન સમ્રાટની શાહઝાદી સાથે હ૦ ઇમામના લગ્ન

સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને આપની મિલકતો પાછી આપી અને પોતાની શાહઝાદી સર્વજહાંખાનમના લગ્ન હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. સાથે કરી આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી.

થોડા વખતમાં ભારે ધામધુમ સાથે શાહઝાદીના લગ્ન હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. વેરે થયા, શાહઝાદીને ફતેહઅલીશાહે દહેજમાં એક લાખ ને પંદર હજાર રૂપીઆની રોકડ રકમ આપી. આ ઉપરાંત બીજુ જરઝવેરાત પણ ઘણું આપ્યું. લગ્નથી જોડાયા પછી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને ફતેહઅલીશાહ રાજવંશના સઘળા શાહઝાદાઓ કરતા વધુ માન આપતા હતા અને આલે રસુલના ખાનદાનથી પોતાનો સગપણ સંબંધ જોડાવા માટે ગર્વ લેતા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પણ આપની જાતી ચંચળતા અને ખુબસુરતીથી એટલા તો માનીતા થઇ પડયા કે દરેક જણ આપશ્રીને "આગાખાન" ના લાડકવાયા નામથી સંબોધવા લાગ્યા. ફતેહઅલીશાહ શિકારનો અને રમત ગમતનો બહુજ શોખ ધરાવતા હોવાથી હઝરત ઇમામ હસનઅલીશાહ અ. ની બહાદુરી જોઇને આપશ્રીને હમેશા શિકારગાહે પોતાના સાથે લઇ જતા હતા.

"આગાખાન" લકબની એક યાદ

રશિયન પ્રોફેસર ઇવેનોવ જણાવે છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની ઉમર દશ વર્ષની હતી, ત્યારે ફતેહઅલીશાહ કાચાર રાજ્યગાદી પર આવ્યા હતા. એ સમયે શાહે હઝરત ઇમામનું ઘણું સન્માન કર્યું અને પોતાની શાહઝાદી વેરે આપના લગ્ન કરી આપીને "આગાખાન"નો માનનીય લકબ આપ્યો તેમજ કન્યાદાનમાં એક જાગીર પણ આપીને આપને કેરમાનના હાકિમ બનાવ્યા હતા, પરંતુ કેટલાક રાજદ્વારી કારણને લઇને તેઓ આ ઓધ્ધો વધારે વખત ભોગવી શકયા નહોતા. દરમ્યાન ફતેહઅલીશાહનું અવસાન થયું. પાછળથી મુહમ્મદશાહ કાચાર રાજ્યગાદી પર આવ્યો. આ સમયમાં હઝરત ઇમામને મહેલાતની જાગીરોમાં રહેવા માટે જવું પડયું અને ત્યાંથી મકકાના પ્રવાસે ગયા. પાછા ઇરાન આવતા ઇરાન રાજકારણ ફરી કાળના ચકાવવામાં પડેલું હઝરત ઇમામે જોયું. આ સમયે ફતેહઅલીશાહના એક પુત્ર ઝિલ્લુસ્સુલતાનના પક્ષકારોએ શાહના ગાદીવારસ મુહમ્મદશાહ કાચાર સામે હથિયારબંધ બળવો ઊઠાવ્યો હતો.

પીર સરકાર માતા સલામત મુંબઈ અને મસ્કતની મુલાકાતે

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. હિજરી સન ૧૨૩૭ એટલે ઇસ્વી સન ૧૮૨૯માં ઇરાનમાં વસતા હતા ત્યારે મુંબઇમાં ઇમામનો હક આપવા હબીબ ઇબ્રાહીમે ઇન્કાર કરી અને પોતાના વિચારના કેટલાક બીજા લોકોને ભેળવી પૈસાને બળે એક નાનું ટોળું ઊભું કર્યું હતું. આ બિના ઇસ્માઇલી મઝહબ વિરૂધ્ધ હોઇ હ. ઇમામે ઇરાનથી પીર સરકાર માતા સલામત મરીયમ ખાતુનને, મિરઝા અબુલ કાસિમ સાથે હિંદુસ્તાન મોકલ્યા. ઇરાનથી તેઓ હિંદ ખાતે પધાર્યા ત્યારે પહેલવહેલા "છીરક"માં પધાર્યા હતા.

ત્યાંથી પીર માતા સલામત મુંબઇમાં આવી પહોંચ્યા પછી જમાતખાનાંમાં જમાતને હિદાયત આપવા વાયેઝો કરી જમાતને વધારે વસવસામાંથી બચાવી લીધી. ત્યારપછી પીર સરકાર માતા સલામતે મસ્કત અને બીજા ઇસ્માઇલીઓની વસ્તીવાળા શહેરોની મુલાકાત લઇ જમાતખાનાઓમાં વાયેઝોનો જમાતને લાભ આપ્યો હતો.

સર જોન માલકમ—ઈરાનના સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહનું અવસાન.

ઇરાનના ઇતિહાસમા ફતેહઅલીશાહ ઘણી ખ્યાતી પામ્યા હતા. તેઓ અત્યંત નિખાલસ-વૃતિવાળા, માયાળુ અને લાંબી સમજ ધરાવનારા હતા. ફતેહઅલીશાહના સમયમાં, નેપોલિયનની ઇરાન માર્ગે હિંદ પર ચઢાઇની અફવા ફેલાવાથી હિંદના વાયસરોય લોર્ડ વેલેસ્લીએ, ફ્રેન્ચોને શિકસ્ત આપવા માટેની વાટાઘાટો કરવા પ્રસિધ્ધ ઇતિહાસવેતા "હિસ્ટ્રી ઓફ પરશિયા" નામના ઇતિહાસિક ગ્રંથના કર્તા સર જોન માલકમને ઇરાનના દરબારમાં એલચી તરીકે મોકલાવ્યો હતો. ફતેહઅલીશાહ હિજરી સન ૧૨૫૦માં "ઝાતુલ ઝુનુબ"ની બીમારીથી અવસાન પામ્યા હતા.

મુહમ્મદશાહ ગાદીએ—રાજયમાં અવ્યવસ્થા.

ફતેહઅલીશાહના અવસાન પછી રાજયમાં ફરી પાછી અવ્યવસ્થા પ્રસરી નિકળી. કેટલાકોએ લૂંટફાટ અને ખૂનામરકી પણ ચલાવી. રાજયગાદી પર કોને લાવવો એ સવાલ પ્રજાને મૂંઝવવા લાગ્યો. અંતે ઇરાનના સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહે પોતાની હયાતી દરમ્યાન નિમેલા ગાદીવારસ શાહ અબ્બાસનું મરણ થયેલું હોવાથી મર્હૂમ બાદશાહની ઇચ્છા અનુસાર શાહ અબ્બાસના પુત્ર મુહમ્મદશાહ હિજરી સન ૧૨૫૦માં ઇરાનની ગાદીએ આવ્યો, જેના માટે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ કોશિશ કરતા શાહના શાહઝાદા ઝિલ્લુસ્સુલતાન અને બીજા સઘળા વિરોધીઓના હાથ હેઠા પડયા હતા. રાજયના સેનાપતિ ગુલામહુસેન સાથે હઝરત ઇમામ શાહ હસન-અલીશાહ અ. તાજપોષીની ક્રિયા અર્થે દરબારમાં આવી પહોંચ્યા જે દબદબાથી થઇ અને શાહે ધોરણસર રાજયની લગામ હાથમાં લીધી. ત્યારપછી જે લોકોએ લૂંટફાટ ચલાવી ખૂનો કર્યા હતા તે સઘળા ગુન્હેગારોને પકડીને સજા કરવામાં આવી. અશાંતિના સમયમાં કેટલોક ભાગ "મહેલાત"માં જઇ, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના આશ્રયે આવી રહયો હતો તે પણ પોતાના સ્થળે પાછો ફર્યો હતો.

૪૦ ઈમામ હસનઅલીશાહ અ.—કેરમાનના વિજયની તૈયારી.

બાદશાહે ગાદી પર આવ્યા પછી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પર ઘણા ખુશ થઇ આપશ્રીને દરબારમાં આવવાનું આમત્રણ આપ્યું. આપ નામદાર ત્યાં જતાં ઇરાન સમ્રાટ અને વઝીર મિરઝા અબુલ કાસિમ ફરહેમતુલ્લાહ આકાશી બન્નેએ એકમત થઇ બલુચીઓ અને અફધાનોના તાબામાં આવી પડેલા કેરમાન પરગણાને રાજય હસ્તક આણવાનું કામ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને સોંપતા, શાહે આપશ્રીને કહ્યું:– "કેરમાનની હકુમતથી આપના બાપદાદાઓનો જેવો સંબંધ હતો, તેવો હાલ પણ આપની જોડે છે, માટે આપ લશ્કર અને યુધ્ધ સામગ્રી સાથે કુચ કરી કેરમાન જીતવાની તૈયારી કરો, એવો અમારો ઇરાદો છે."

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઉત્તર આપ્યો કે, "લુત્ફઅલીખાન ઝંદ કેરમાનમાં અમારા આશ્રયમાં હતા ત્યારે મોટું લશ્કર અને પુષ્કળ ખર્ચ કર્યા બાદ મહિનાઓ પછી આગા મુહમ્મદખાન કાચાર એ શહેર જીતી શકયો હતો આ કામ આજે અમોને સોંપવામાં આવ્યું છે તેના બદલામાં અમે એક દીનાર પણ લેવા ચાહતા નથી. અમે પોતે યુધ્ધ લડી દુશ્મનોને પરાજિત કરી કેરમાન જીતીને રાજયને હવાલે કરીશું પછી આપને યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે કરશો."

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ત્યારપછી મહેલાત ભણી રવાના થયા અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી યુધ્ધસામગ્રી એકઠી કરવામાં રોકાયા. સઘળી તૈયારીઓ થઇ જતાં કેરમાન ભણી આપે કૂચ કરી. દુશ્મનોને સમાચાર મળતાંજ તેઓ કેરમાન ખાલી કરી સુરક્ષિત રીતે મુકાબલો કરવાના વિચારથી "બમ" અને "નરમાશીર"ના કિલ્લામાં ભરાઇ બેઠા, દુશ્મનોની બદઇરાદાના તરત કળી જઇને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આપના ભાઇ સરદાર હસનખાનને ખુરાસાનીઓ અને અતાઉલ્લાહીઓના લશ્કરનું વડપણ આપી દુશ્મનો પર ચઢાઇ લઇ જવા હુકમ આપ્યો. ત્યારપછી ઇસમાઇલી લશ્કરે બમ-નરમાશીર ભણી પ્રયાણ કર્યું. તેની ખાતમી સામેની છાવણીમાં મળી જતાં બમ અને નરમાશીર અફઘાન અને બલુચીઓને સોંપી "મુજાહિદે સલતનત"ના શાહઝાદાઓ નાસી છૂટયા.

મહાન ફતેહ-શત્રુઓનો પરાજય.

ફતેહઅલીશાહના રાજ્યઅમલમાં અગિયાર વર્ષથી અફઘાનો અને બલુચીઓ કેરમાન પરગ-ણાની પેદાશ ખાઇ જતા હતા અને વારંવાર બળવો ઉઠાવતા હતા. તેઓને હાંકી કહાડવા રાજ્યને ચાલીશ હજાર તુમાનનું ખર્ચ થઇ ચૂક્યું હતું. રાજ્યના ઘણા લશ્કરીઓ માર્યા ગયા હતાં, છતાં દુશ્મનો કેરમાન છોડી જતા નહોતા. આ સઘળી બિના લક્ષમાં લઇને પૂરતી યુધ્ધસામગ્રી સહિત સરદાર અબુલ હસનખાન ચઢાઇ લઇ ગયા. બમ-નરમાશીરના વિસ્તારમાં આવી પહોંચ્યા પછી બન્ને પક્ષો વચ્ચે ભારે ખૂનખાર યુધ્ધ થયું. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પણ કેરમાન શહેરને વ્યવસ્થિત કરી આપના ભાઇ સરદાર અબુલ હસનખાનની કુમકે બમ તરફ રવાના થયા.

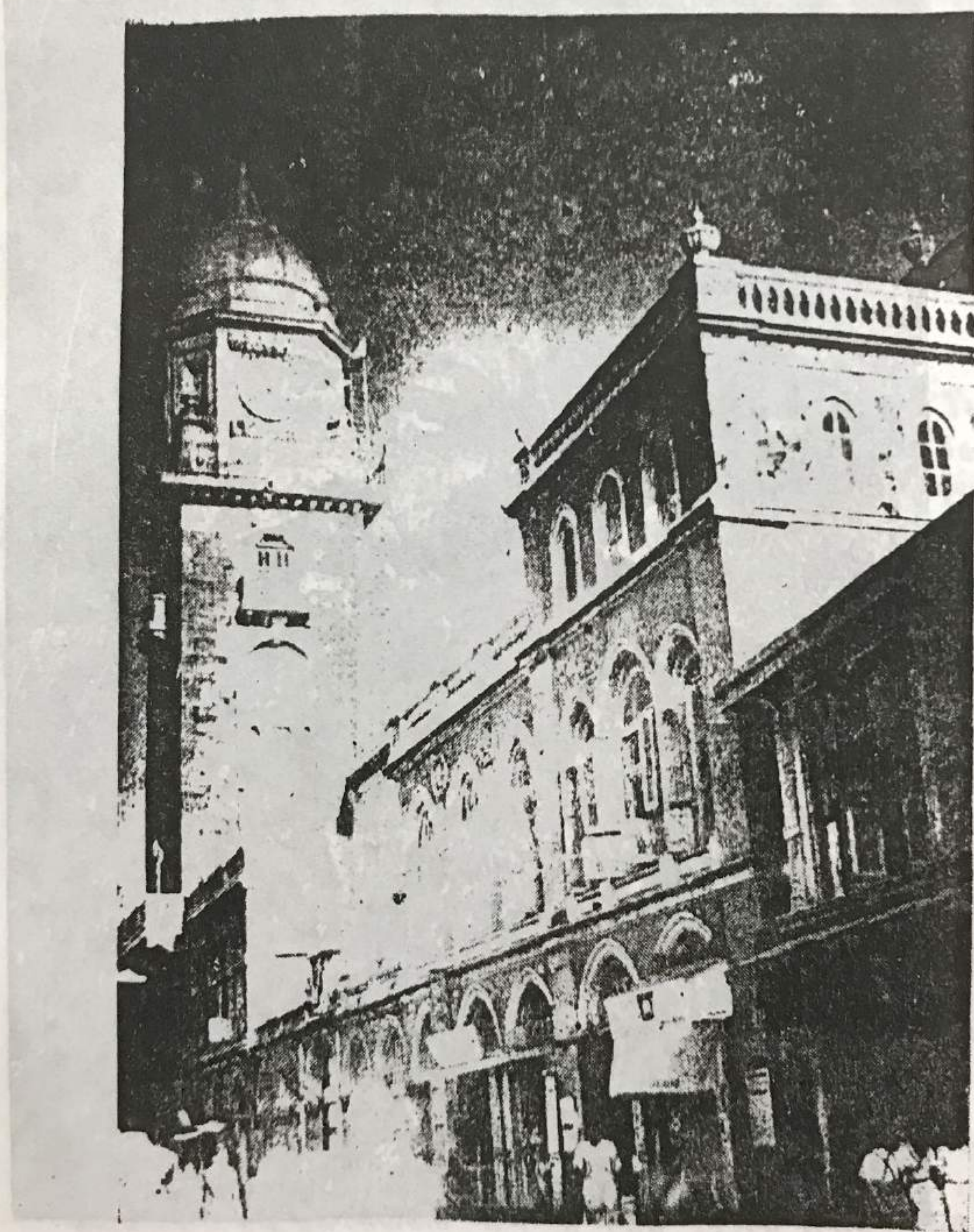
હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઘણીજ બહાદુરીથી યુધ્ધ લડી અફઘાનો અને બલુચીઓને સખત હાર આપી. જો કે તેઓનાં કિલ્લાઓ પુષ્કળ લડાયક સામગ્રી, ખોરાકી અને લશ્કરથી સજ્જ અને મજબુત હતા, છતાં હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આપના થોડાંકજ લશ્કર સાથે ભયંકર દુકાળના વર્ષમાં દુશ્મનોને પરાજિત કરી ખરેખર એક ચમત્કાર જ કરી બતાવ્યો હતો. આપશ્રીએ એક વર્ષ સુધી આરામ અને સુખચેનને તજી દેશાવરથી મોંઘા માં મોંઘું અનાજ મંગાવીને લશ્કરને પૂરું પાડયું હતું. આવા પ્રતિકૂળ સંજોગો ઉપરાંત અફઘાન અને બલુચીઓની મોટી સંખ્યા હોવા છતાં ઇસમાઇલી લશ્કરના હાથે તેઓનો મોટો ભાગ માર્યો ગયો, અને બાકીનાઓ પકડાઇ ગયા. જો કે પાછળથી તેઓને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ રહેમદિલીથી છોડી મૂકયા હતા અને કેટલાકોને દેશનિકાલ કર્યા હતા.

એક દરવીશનો પત્ર.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.એ આ પ્રમાણે બમ તથા નરમાશીર જીતી અને સઘળું વ્યવસ્થિત કર્યાં પછી શાહી પેદાશ તથા યુધ્ધની સઘળી વિગતો શાહના દરબારમાં રજુ કરવા મિરઝા અલી રઝાને તહેરાન મોકલાવ્યો. તહેરાનમાં પહોંચીને તેણે શાહ સન્મુખ અહેવાલ રજૂ કર્યો. બીજી તરફ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. શાહના જવાબની રાહ જોઇ રહ્યા હતા, એટલામાં કોઇ એક દરવીશનો પત્ર આપશ્રીને મળ્યો, જેમાં લખેલું હતું કે "ઇરાની રાજ્યના રંગઢંગ કેવા હોય છે તે આપ સારી રીતે જાણો છો. એક વઝીરના સમયમાં જે કામકાજ થયું હોય તે બીજા વઝીરના વખતમાં ઉલટી જાય છે. આપના વિષયમાં પણ એમ બને તો કોઇ આશ્ચર્યજનક થવાનું

હઝરત ઇમામ અલીશાહ (અ.)
ના. આગાખાન બીજા

૯. ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહના સમયમાં હિંદુસ્તાન ઇમામતનું કેન્દ્ર બન્યુ અને મુંબઇ ખાતે દરખાનુ સ્થાપાયું. આ ઐતિહાસિક ઇમારત મુંબઇમાં આવેલા હિંદના દરખાનાના જમાતખાનાની છે.

નથી. રાજ્યની ઉપર આપનો મોટો ઉપકાર છે; તેનો બદલો પણ સાધારણ રીતે વાળી શકાય એમ નથી, એટલે તેને ટાળી દેવા માટે બહાના શોધવામાં આવે છે." આ કાગળના અંતમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે "વધુ વિગત કાસિદ દ્વારા જાણી શકાશે." (૫૯)

હાજી ઝૈનુલઆબેદીન નિયામતુલ્લાહશાહી શિરવાનીનું જુઠાણું

ફતેહઅલીશાહના જીવનકાળમાં ઇરાનમાં નિયામતુલ્લાહશાહી ફિરકાનો પ્રચાર કરનાર હાજી ઝૈનુલઆબદીન શિરવાની પોતે મુરશિદ હોવાનો દાવો કરતો હતો. તેણે રાજગાદી મળશે એવી ભવિષ્યવાણી ઘણા શાહઝાદાઓના સંબંધમાં ભાંખી હતી. એ સમયના ઇરાની સમ્રાટ મુહમ્મદ. શાહ કાચારનું ભાવી પણ તેણે એ પ્રમાણે ભાખેલું હોવાથી, શાહ પોતે પણ વિશ્વાસ લાવી તેનો મુરીદ બન્યો હતો. શાહનો વઝીર હાજી મિરઝા આકાશી પણ નિયામતુલ્લાહશાહી હતો:, જેને લઇ હાજી ઝૈનુલઆબેદીન શિરવાનીના શિખવેલા કેટલાક વજીફા શાહ પડતો હતો. આવી રીતે હાજી ઝૈનુલઆબેદીન શિરવાનીની લાગવગ વધતા મુહમ્મદશાહના દરબારમાં તે આવજાવ કરવા લાગ્યો અને પાછળથી તો તે ઘણો પ્રબળ પ્રભાવશાળી આસામી થઇ પડયો. મુહમ્મદશાહના પિતા ફતેહઅલીશાહના ઝમાનામાં અવ્યવસ્થા પ્રસરી રહી હતી, ત્યારે શિરવાનીએ પોતાના જાનમાલના રક્ષણ અર્થે હઝરત ઇમામ શાહ હસન. અલીશાહ અ. નું શરણ માગતા હઝરત ઇમામે આપના વસાવેલા દૌલતાબાદ નામના ગામમાં તેને પનાહ આપી હતી અને કેટલાક વર્ષ પછી સઘળું વ્યવસ્થિત થતા તે તહેરાન ખાતે પાછો ફર્યો હતો ત્યારપછી તે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.નો મિત્ર થઇ પડયો હતો.

એક સમયે શાહી સવારી જુરજાનની સરહદ પર આવતા ઇરાન સમ્રાટે હાજી ઝૈનુલઆબે. દીન શિરવાનીને ત્યાં મુકામ કર્યો, આ દરમ્યાન એકાંત મળતા તેણે શાહને કહ્યું : "હું આગાખાન જેવો મુરીદ ધરાવું છું કે જેના મુરીદ ઘણા મુલકોમાં છે." હાજી ઝૈનુલઆબદીન આ વસ્તુ શાહના મન પર ઠસાવીને પોતાનો પ્રભાવ જમાવવા માંગતા હતા, પરંતુ ખરી બીના જુદીજ હતી.

શિરવાનીના કાવતરાં ખૂલ્લા પડયા

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ઇરાન સમ્રાટના દસ્તરખાન પર પાંચસો તુમાન અને વઝીર મિરઝા આકાશીના દસ્તરખાન પર એકસો તુમાન માસિક નવાઝિશ કરતા હતા. એક વેળા છ માસની રકમ આપશ્રીએ શાહરૂખખાન નામના હુઝુરીયા સહિત જુરજાનમા હાજી ઝૈનુલઆબેદીન મારફતે મોકલી અને શાહ તથા વઝીરને પહોંચાડવા ભલામણ કરી. આ સમયે રાજખટપટમાં તે પડી ગયેલો હોવાથી તેણે એ રકમ અટકાવીને પોતાની પાસે રાખી લીધી. વઝીર મિરઝા આકાશીને પોતાનું શસ્ત્ર બનાવી પોતાની ધારણા પાર પાડવા તેનો ઉપયોગ કરવાની વેતરણ કરી અને તે અનુસાર વઝીર તથા ઉમરાવો સાથે મળી જઇ એક દસ્તાવેજ હાજી ઝૈનુલ. આબદીને તૈયાર કરાવી વઝીર મારફતે શાહી હુઝુરમાં પહોંચાડવામાં આવ્યો, જે વાંચી ઇરાનના સમ્રાટે હાજી ઝૈનુલઆબેદીનને પાછો આપવા વઝીરને સોંપ્યો, જેણે વિદેશ ખાતાના વઝીર મિરઝા મસઉદ સાથે ઝિયા સલતનતના કરી આપેલા લગ્નનો ઉલ્લેખ ન હોવા માટેનો કટાક્ષ કર્યો અને હાજી ઝૈનુલઆબેદીનના કાવતરાંઓ ખુલ્લા પડી જતા તેને દરબારમાંથી હાંકી કહાડવામાં આવ્યો. જેની સવારી માટે રાજ્યે એકસો ઘોડા આપ્યા હતા, પરંતુ આ વખતે તો કાંઇપણ સામગ્રી વગર તે જંગલમાં ભટકવા લાગ્યો હતો.

ઇરાનના શાહ પ્રત્યે હ૦ ઇમામની ભલી લાગણી

હાજી ઝૈનુલઆબદીન નિયામતુલ્લાશાહીના મુરીદ હઝરત ઇમામ હસનઅલીશાહ અ. છે, એ બનાવટી વાત વઝીર મિરઝા આકાશીએ સાચી માની; કારણ કે તેણે સુદરાના પૈસા મોકલ્યા નહોતા, એ વઝીરની ખાત્રી માટે પૂરતું હતું, એટલે તેના દિલમા હઝરત ઇમામ શાહ હસન-અલીશાહ અ. વિરુધ્ધ દુશ્મનાઇ પેદા થઇ.

એક પ્રસંગે મુહમ્મદશાહ કાચાર જુરજાનથી હેરાત ઉપર હુમલો લઇ જવા તૈયારી કરી રહ્યો હતો, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.ને તેની ખબર પડતાં શાહ પ્રત્યે સંપૂર્ણ લાગણી અને મહોબત દર્શાવવા ખાતર પત્ર લખી જણાવ્યું કે, "તમે પગની ગંભીર બીમારી ભોગવી રહ્યા છો, માટે તમને મુસાફરીમાં તકલીફ ઉઠાવવી પડશે જો હેરાત જીતવાને મને પાંચ રેજીમેન્ટ સોંપો, તો હું એ પરગણું જીતીને તમારે હવાલે કરીશ."

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. નો આવો શુભ ઇરાદો જાણી ઇરાન સમ્રાટ મુહમ્મદશાહ ખુશ થયો. એક વખતે દરબારમાં જાહેર સલામી ચાલતી હતી તેની વચ્ચે બાદશાહે ખુલ્લું જણાવ્યું કે, "જો આગાખાન જેવા હું એક ભાઇ ધરાવત તો શાંતિથી વિજયધ્વજ ફરકાવત અને સુખચેનમાં જીવન ગુજરત."

વઝીર મિરઝા આકાશીની શત્રુતા-સોહરાબખાનની ચઢાઈ

આ બનાવ પછી વઝીર મિરઝા આકાશીને પોતાની વઝીરાત ચાલી જવાનો ભય પેઠો તેથી તે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને દુર કરવાની તક શોધવા લાગ્યો. હઝરત ઇમામ પ્રત્યે શાહનો પ્રેમ અનહદ હોવાથી કોઇ સંગીન આધાર વગર વઝીર કાંઇ કરી શકે એમ નહોતું. તેણે પોતાની યોજના પાર પાડવા હવે ચોકઠા ગોઠવવા શરૂ કર્યા. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ. તરફથી શાહના દરબારમાં મોકલાવેલા મિરઝા અલી રઝાને વઝીરે હાથ કરીને તેને હથિયાર બનાવી શાહની કાનભંભેરણી કરવામાં તે ફાવી ગયો. તેણે શાહને એવું ઠસાવ્યું કે, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને કેરમાનની ફકત હકુમતજ જોઇતી નથી, બલકે ઇરાન અને તુરાનનું રાજ્ય પણ તેઓ પોતાના અધિકારમાં આણવા ચાહે છે. કાચા કાનના શાહે આ ઉપજાવી કાઢેલી વાતને ખરી માનીને સોહરાબખાનની સરદારી તળે કેરમાન પર લશ્કર મોકલ્યું તેની ખબર હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.ને બમમા મળી, પરંતુ બલુચીઓ દેશની ખાનાખરાબી કરશે એ વિચારીને તેઓ સોહરાબખાનને કેરમાન ખાતે જઇને મળી શકયા નહિ કાસિદો મારફતે તેનો ખુલાસો કરવા પત્રો લખ્યા, પરંતુ તેનું કશું પરિણામ આવ્યું નહિ.

વડા વઝીર મિરઝા આકાશી અદેખાઇ કરીને ઇરાનના શાહની કાનભંભેરણી કરવામાં ફાવ્યો ન હોત અને "નામદાર આગાખાનના ઇતિહાસ"ના કર્તાના જણાવ્યા અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને હેરાત પર ચઢાઇ કરવાનુ કાર્ય, શાહની ઇચ્છાને માન આપીને, સોંપવામાં આવ્યું હોત તો હેરાત તેમજ બલુચીસ્તાન, સીસ્તાન ઉપરાંત અન્ય મુલકો પણ ઇરાનની હકુમત તળે આવી જાત.

હ૦ ઇમામના ભાઈ અને ભત્રીજા કેદખાનામાં-ઈમામ બમના કિલ્લામાં

ત્યારપછી સોહરાબખાન બમ પર ચઢી આવવાના ભણકારા થવા માંડયા ત્યારે હઝરત ઇમામ શાહ હસસઅલીશાહ એ એ આપના ભાઇ સરદાર અબુલ હસનખાનને બલુચીસ્તાનથી અને બીજા ભાઇ

સરદાર મુહમ્મદ બાકર ખાનને "શવર" તેડાવી લીધા. જો કે આપનો લડવાનો ઇરાદો નહોતો, પરંતુ સરદાર મુહમ્મદ બાકર ખાનને શાહી લશ્કરે માર્ગમાં ઘેરી અને તેમને કેદ કર્યા. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના ભત્રીજા મુહમ્મદ જાફરખાન જેમને કેરમાનના નાયબ નિમવામા આવ્યા હતા, તેમને પણ કેદ કરવામાં આવ્યા, ત્યારપછી સોહરાબખાને શાહી લશ્કર સહિત બમ ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો. દુશ્મનોના આવા ગંદા ઇરાદાથી માહિતગાર થઇ હ. ઇમામે રક્ષણ માટે બમના કિલ્લાના દરવાજા બંધ કર્યા ઘેરાને ચૌદ મહિના વિતી ગયા

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની ઇચ્છા આપના ઉપરનો આરોપ દૂર કરવાનો હોવાથી વખતે વખત શાહના દરબારમા જવા દેવા અથવા ઇરાનની સરહદ છોડી બીજે કયાં નિકળી જવાની માંગણી કરી, પરંતુ સોહરાબખાને કોઇપણ માંગણી સ્વીકારવાની ના પાડી અને પ્રતિદિન ઘેરો મજબુત કરવા લાગ્યો. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એમ તો સોહરાબ–ખાનના લશ્કરને છિન્નભિન્ન કરી નાખવાની શકિત ધરાવતા હતા. પરંતુ શાહની મોહબ્બત આપને તેમ કરતાં અટકાવતી હતી, તેમજ આક્ષેપ મૂકનારા પોતાનું ધાર્યું કરી ન જાય તે માટે પણ આપે ધીરજ રાખી હતી. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આ મામલો સુધારવા અર્થે શિરાઝના ગવર્નર જનરલ નવાબ ફરીદુન મિરઝા પાસે સરદારને મોકલી જણાવ્યું કે, 'અમને ફારસ ભણી જવા દેવાની સગવડતા કરી આપવામાં આવે તો અમે શાહ પાસે અમારો કેસ રજૂ કરી શકીએ.'"

પોતાની અન્યાયી વલણ માટે વઝીર આકાશીનો પશ્ચાતાપ.

શિરાઝના ગવર્નરે ઇરાન સમ્રાટના ભત્રીજા મુહમ્મદ સાદિકખાનને મોકલ્યો. સાદિકખાને બમ પાસે આવીને અબ્બાસ કુલીખાન જોડે મસલત કરી કિલ્લામાં દાખલ થયો અને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની મુલાકાત લીધા પછી હ. ઇમામ આપના પરિવાર સાથે ઇરાન છોડી જાયતો તેઓને કાંઇપણ હરકત કરવામાં નહિ આવશે, એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

આ ઉપરથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ કિલ્લો ખાલી કરવાની તૈયારી કરી. ઇસમાઇલી સૈનિકો બહાર નીકળવા લાગ્યા, એવામાં શાહી અમલદારોએ વચન ભંગ કરી, ઇસમાઇલી સૈનિકોને પકડી લઇ તેઓનો માલ અસબાબ લૂંટી લીધો. ત્યારપછી રાત્રીના સમય દરમ્યાન સઘળાને કેરમાન લઇ જવામાં આવ્યા આ ખબર હેરાતમાં મળતાં હાજી ઝેનુલઆબદીન નિયામતુલ્લાશાહીના સહકારી નવાબ મુહમ્મદ રિઝા મિરઝાએ શાહના વડા વઝીર મિરઝા આકાશીને દસ્તરખાનની રકમની ખરી હકીકત કહી સંભળાવી. આ સાંભળીને વઝીરે ધારણ કરેલી પોતાની અન્યાયી વલણ માટે તેને પશ્ચાતાપ થયો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. આપના સાથીદારો સહિત આઠ માસ પર્યંત શાહી લશ્કરની દેખરેખ હેઠળ રહયા. આ દરમ્યાન શાહની સવારી હેરાતથી તહેરાન આવી પહોંચી. ચતા ગવર્નર જનરલ મુહમ્મદ મિરઝાએ તેમને સઘળી વાત કહી; જે ઉપરથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને તેડાવી લેવામાં આવ્યા. વડો વઝીર મિરઝા આકાશી પણ હવે હ. ઇમામને નિર્દોષ માની રહયો હતો તહેરાનમાં હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. આવી પહોંચતા આપ પ્રત્યે માનભર્યું વર્તન રાખ્યું; આટલું છતાં કેરમાનમાં આપના પ્રત્યે અણછાજતું વર્તન

ચલાવવામાં આવ્યું હતું અને ફેરમાનને લગતા જે કરારો થયા હતા તે સંબંધે કાંઇપણ ઉલ્લેખ કર્યા વિના આપશ્રીને માન ભરી વિદાય આપવામાં આવી. (૧૯)

હાજી અબદુલ મુહમ્મદ મહેલાતીની ભંભેરણી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. તહેરાનથી રવાના થઇ હવા બદલ માટે થોડા દિવસ કુમ ખાતે રહયા પછી આપના વતન મહેલાતમાં નિવાસ કર્યો. એ વસવાટ દરમ્યાન હ. ઇમામે આપના એક નોકર હાજી અબ્દુલ મુહમ્મદ મહેલાતીની વડા વઝીર સાથે મુલાકાત કરાવતાં તે વઝીરના પરીચયમાં આવ્યો અને થોડા વખતમાં તો તે તેનો માનીતો બની ગયો. વઝીરના સંબંધને અંગે મુહમ્મદશાહ કાચાર પણ તેના ઉપર ભરોસો રાખવા લાગ્યો જેથી તે રાજ-દરબારની એક જાણીતી વ્યક્તિ બની ગઇ, પરંતુ અંદરખાનેથી તેની ચાલચલગત સારી નહોતી. ત્યારપછી તહેરાનથી તે મહેલાત ખાતે થોડા સમય રહેવા માટે આવ્યો, કારણકે તેનો ઇરાદો હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના પરિવાર જોડે સગપણમાં આવવાનો હતો, પરંતુ તે ઉતરતા દરજ્જાનો હોવાથી તેની ઉમેદ બર ન આવતાં તે નિરાશ થઇને તહેરાન ભણી જતો રહયો, એ કારણે તેણે પોતાના મનમાં દુશ્મનીની ગાંઠ વાળી લીધી હતી અને પ્રસંગ મળી જતાં ઇરાન સમ્રાટ મુહમ્મદશાહ કાચારને કાને વાત નાખી કે 'નામદાર આગાખાન લશ્કર એકઠું કરે છે અને તે હું હાલમાં મારી સગી આંખે જોઇ આવ્યો છું." થોડા વખતમાં એ અફવા આખા ઇરાનમાં પ્રસરી ગઇ. (૨૯)

હ૦ ઇમામની ઇરાનથી હિજરત—રાજ્યની ખૂલ્લી દુશ્મની.

આથી ઇરાન સમ્રાટ મુહમ્મદશાહ કાચાર જાતે ખરી હકીકતની તપાસ કરવા તહેરાનથી મહેલાત ભણી રવાનો થયો. પાંચ ફરસંગ જેટલે અંતરે "દિલીજાન"માં છાવણી નાખી અને ત્યાંથી છડી સવારીએ મહેલાતથી એક ફરસંગ ઉપર આવેલ' 'આબગર્મ' નામના સ્થળે બાદશાહ ખોટી રહયો, પરંતુ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. આ સમયે શિકારે ગયેલા હોવાથી ત્યાં ત્રણ દિવસ રોકાઇને બાદશાહ પાછો "દિલજાન" રવાના થયો. શિકારથી પાછા ફરી આવ્યા પછી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ વડા વઝીર આકાશીને તહેરાન ખાતે એક કાગળ લખી જણાવ્યું કે, "જો અમને ઇરાનમાં રહેવા દેવા ન હોય તો તેની સરહદ છોડી જવા આપો" જેના ઉત્તરમાં વઝીરે જણાવ્યું કે, "તમે કેટલું લશ્કર ધરાવો છો અને શું ઇરાદો રાખો છો એ હું જાણું છું, પરંતુ તમારે જ્યાં જવાનો ઇરાદો હોય ત્યાં જઇ શકો છો." આથી હિજરી સન ૧૨૫૬માં રજબ માસની ૪થી તારીખે હ. ઇમામે કુટુંબ પરિવાર અને ભાઇઓ અને ભત્રીજાઓ સાથે "મક્કા" જવાની તૈયારી કરી. આપને માર્ગમાં અનાજ પાણી પૂરા ન પાડવા માટે ખાનગી હુકમ રાજ્યે કાઢવા હોવાથી રાજ્યની ખૂલ્લી દુશ્મનાવટ હ. ઇમામ પામી ગયા. (૨૯)

શાહી લશ્કરનો ઓચિંતો હુમલો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. જેવા કેરમાન છોડી રાતે યઝદની સરહદ પર આવી પડાવ નાખ્યો, ત્યાં એકાએક શાહી લશ્કરે છાપો માર્યો લડવાના બદલે સુલેહ જાળવવાના શુભ ઇરાદાથી હ. ઇમામે કૂચ કરી. યઝદના "મહેરીઝ" ગામના પાદરે આવી, શહેરમાં પ્રવેશ ન કરતાં બહાર પડાવ નાખ્યો. ત્યાં પણ હ. ઇમામના આવી પહોંચવાના સમાચાર જાણી સ્થાનિક

કાચારી ગવર્નર બહમન મિરઝાએ બે હજાર પાયદળ અને એક હજાર ઘોડેસ્વાર લશ્કર લઇને પઝદમાં પ્રવેશ કર્યો, પરંતુ તેની મતલબ પૂરી થઇ નહિ.

હઝરત ઇમામની હાતિમદિલી

ત્યારબાદ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.એ આપની મુસાફરી આગળ વધારી. આ રાત્રિની મુસાફરી દરમ્યાન, માર્ગમાં એક શહેરના લશ્કરે આપશ્રીના ઉપર બંદુકની ગોળીઓ છોડી. આમ જ્યારે હદ ઉપર જઇને દુશ્મનોએ વધુ સતામણીઓ કરી, ત્યારે નિરૂપાયે હઝરત ઇમામે આપના માણસોને સામનો કરવાનો હુકમ આપ્યો. અર્ધો કલાક ઝપાઝપી ચાલી, તેટલામાં તો દુશ્મનોએ જબરી હાર ખાધી અને શહેરનો કિલ્લો પણ હઝરત ઇમામના હાથમાં આવી ગયો. કેટલાક શાહી લડવૈયાઓ પણ પકડાઇ ગયા, જેઓને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.ની હુઝુરમાં લઇ આવતા તેઓના હાથે ખમવી પડેલી હેરાનગતિનો કાંઇ પણ વિચાર મનમાં લાવ્યા વગર આપના પવિત્ર ખાનદાનની ખાસિયત પ્રમાણે તેઓને મુકત કરવાનો હઝરત ઇમામે હુકમ આપ્યો.

જો કે એ શહેર પણ કિલ્લા સહિત હઝરત ઇમામના કબજામાં આવી ગયું હતું, છતા કોઇપણ સામગ્રીને અડકયા વગર, સઘળું ત્યાંને ત્યાંજ પડતું મૂકીને હઝરત ઇમામ શાહ હસન. અલીશાહ અ. એ મુસાફરી આગળ વધારી, "બામદાદ" થઇને "કાલબંદ" જઇ પહોંચ્યા. "કાલબંદ" નિચાણવાળા ભાગમાં આવેલો હોઇ, તેમજ બે વેરાન બગીચાઓ સિવાય અન્ય કંઇ પણ ત્યાં નહિ હોવાથી જરૂરિયાતની કે ખાધાખોરાકીની સામગ્રી મળી શકે તેમ નહોતું. હઝરત ઇમામના માણસો ચિંતામાં ગરકાવ થયા, તેટલામાં તો અજાયબી રીતે એક કાફલો આવી પહોંચ્યો, જેના પાસેથી હઝરત ઇમામે મોટી કિંમતે ખોરાક સામગ્રી ખરીદ કરી લીધી. (૧૫૪) Ismaili ara

શાહી લશ્કરની દુર્દશા–હ૦ ઇમામની રહેમદિલી

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ઢોળાણવાળા ભાગમાં હોઇ સામે ઊંચાણવાળા ભાગમાં આવેલું આખું જંગલ શાહી લશ્કરથી ભરેલું જોયું તેથી સરદાર મુહમ્મદ બાકરખાન તપાસ કરવા ગયા અને તેઓ શાહી લશ્કરના સરદારને મળે તે પહેલા તો લશ્કરે તોપો અને બંદુકનો મારો ચાલુ કર્યો. મામલો બિચરી ગયેલો જોઇ હઝરત ઇમામના અન્ય બંધુ સરદાર અબુલ હસનખાનની સરદારી તળે શાહી લશ્કરનો મુકાબલો કરવામાં આવ્યો. શાહી લશ્કર ચાર હજાર સૈનિકોનું હતું; તેના ઉપર સરદાર અબુલ હસનખાને વીરતાથી હુમલો કર્યો. શાહી લશ્કર નાસ. ભાગમાં પડયું. આ હુમલામા પાંચસો સૈનિકોને સરદારે કેદ કર્યા. બસો જેટલા ઘોડા અને ઊંટ હાથ આવ્યા. રણભૂમિમાં આ સિવાય જે થોડા સૈનિકો હતા તેઓને ઘેરી લેવામાં આવ્યા અને સાંજ પડતા સુધી હાથોહાથની લડાઇ ચાલુ રહી અને છેવટે સઘળું શાહી સૈન્ય શરણે આવ્યું. જખમી થયેલા શાહી પક્ષના સૈનિકો, તરસથી હેરાન થઇ રહયા હોવાથી, તેઓ પાણી માટે પુકાર કરવા લાગ્યા જે જોઇને હઝરત ઇમામે ઘણીજ કૃપા કરી. તે કેદીઓને તેમના માલ અસબાબ સહિત છોડી મૂકવાનો હુકમ આપ્યો. એટલામાં વડા વઝીર આકાશીનો ભત્રીજો અને "દસ્તગર"નો ગવર્નર અલીમુહમ્મદખાન મિરઝા હુસેન ત્યાં આવી પહોંચ્યો. શાહી લશ્કરની આવી ખરાબ હાલત જોઇ તે ઘણોજ દિલગીર થયો. આ સમયે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ એ જીતેલું લશ્કર તેને પાછું સોંપી દેતા તેને પણ હઝરત ઇમામની હાતિમદિલી માટે માન ઉત્પન્ન થયું.

શાહી લશ્કરે ખોરાક સામગ્રી લૂંટી લીધા

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ત્યારપછી ત્યાંથી પણ રવાના થયા. સવાર પડતા એક કુવા પાસે ઉતારો કર્યો, અને માર્ગમાં ખોરાક સામગ્રી વિના અટકી રહેવું ન પડે તે માટે દૂરંદેશી વાપરી આપના એક હજુરિયા અબ્દુલગનીને કેટલાક સવારો સાથે "અનાર" નામના ગામમાંથી ખોગકી ખરીદવા મોકલાવ્યો. જ્યારે આપશ્રીએ પોતાની મુસાફરી આગળ વધારી.

પરંતુ ચાર દિવસ પછી, "અનાર" ગામ તરફ ગયેલો અબ્દુલગનીએ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને માર્ગમાં મળી કહ્યું. "અમોએ અનાજ વિગેરે સામગ્રી ખરીદ કરી, તેની બીજજ રાત્રીએ શાહી લશ્કરની એક ટોળકીએ અમારા ઉપર હુમલો કરીને અમોને લૂંટી લીધા. હું એકલો તેમાંથી છટકીને આવ્યો છું, જ્યારે બીજા સઘળા માર્યા ગયા છે."

બાબક ભણી પ્રયાણ

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને વિરોધીઓના આવા દુષ્ટ અને હિચકારા કાવ પ્રત્યે અંત્યત તિરસ્કાર છૂટયો. આપશ્રી મુસાફરીનો માર્ગ બદલી આપના વડીલોએ વસાવેલા "શહરબાબક" શહેર ભણી કૂચ કરી. શહરબાબક નઝદીક આવી લાગતા કંદહારી સરદારો કુંદલ-ખાન, ખુદારહેમખાન મહેરદિલખાન, જેઓ બાબક શહેરના કિલ્લામાં અને હઝરત ઇમામની પોતાની માલિકીના જ ઘરોમાં રહેતા હતા, તેઓએ કિલ્લાના દરવાજા ઇમામને દેખતાંજ બંધ કરી દીધા, એટલુંજ નહિ પણ કિલ્લાના બુરજો અને અગાશીઓ પરથી બંદુકોનો મારો શરૂ કર્યો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આ સ્થિતિ જોઇ ત્યારે એ કિલ્લાને ઘેરી લેવાનો હુકમ કર્યો. આથી ત્રણ દિવસમાં તો કંદહારી સરદારો કંટાળી ગયા અને સરદાર કુંદલ-ખાને કહી મોકલાવ્યું કે : "હું ઇસમાઇલીઓ સાથે લડવા માગતો નથી. શાહી દરબારના ઉમરાવોએ મને તથા મારા પુત્ર ઉમરખાનને આપનો માર્ગ રોકવા હુકમ કર્યો હતો, તેથી મને આ કડવી ફરજ બજાવવી પડી છે. શહેર અને ઘરબાર આપના છે અમને મહેમાન તરીકે રહેવા આપશો અને ઘેરો ઉઠાવી તમે ચાલ્યા જશો તો મોટો ઉપકાર થશે."

સિરજાનનું યુદ્ધ– ઇસમાઇલીઓની શુરવીરતા

આથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ તેઓની અરજ માન્ય રાખી ઘેરો તરતજ ઉઠાવી લેવા માટે હુકમ આપ્યો. ત્યાર પછી સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન સાથે મિરઝા અરદાક, આગા મુહમ્મદ બાકિર અનારી, ખાનબાબા ખાન, અબ્બાસ કુલીખાન તથા બીજા કેટ-લાક સવારોને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ સિરજાન ભણી મુસાફરીનો સરસામાન ખરીદવા મોકલ્યા અને આપે આપના પરિવાર સાથે કુમનીનો માર્ગ લીધો. ચાર દહાડા પછી સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન તરફથી સંદેશો આવ્યો કે. "કાચારી સરદાર ફઝલેઅલીએ પાંચ રેજીમેન્ટ પાયદળ અને તોપખાનાના પાંચ રસાલા સહિત અમને ઘેરી લીધા છે, માટે ઉતાવળે મદદ મોકલો."

આ સંદેશો મળતાં, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. આપના કુટુંબીઓને માર્ગમાં મૂકી દઇ, સરદારો અને સૈનિકો સહિત, સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનની કુમકે રવાના થયા અને સવાર પડતાં સિરજાનના 'ઝિંદાબાદ' કિલ્લા પાસે શાહી લશ્કર સામે આવી ઊભા રહ્યા. બન્ને લશ્કર પક્ષો વચ્ચે લડાઇ શરૂ થઇ. લાંબી મુસાફરીનો થાક ચઢયો હોવા છતાં, ઇસમાઇલી લશ્કરે શૂરવીરતાથી યુધ્ધ કરી શાહી સૈન્યને હાર આપી. એ તક સાધીને સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન પણ કિલ્લા બહાર નીકળી આવી ઇસમાઇલી લશ્કર સાથે ભળી ગયા, આ યુધ્ધમાં હ. ઇમામના ભત્રીજા મુહમ્મદ જાફરખાન તથા બીજા કેટલાક સૈનિકો સખત જખમી થઇ ગયા હતા, પરંતુ ઇસમાઇલીઓને ઘેરામાંથી બહાર લાવવાનો હેતુ પૂર્ણ થયેલો હોઇ, હ. ઇમામનું લશ્કર આગળ કુચ કરવા લાગ્યું. શાહી લશ્કરે કેટલાક સમય પર્યંત તેની પૂંઠ પકડી રાખી, પણ પોતાના હેતુમાં નિરાશ થઇ તે પાછું ફર્યું.

ફઝલેઅલીખાન ગીશગુઇની પરોણાગત.

માર્ગમાં એક કિલ્લો આવતા હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ત્યાં આગળ પડાવ નાખ્યો. ખાધખોરાકી અને બીજી જોઇતી વસ્તુઓ ખરીદવા પોતાના માણસો કિલ્લા ભણી મોકલાવ્યા. પરંતુ કિલ્લાવાળાઓએ કિલ્લાના દ્વાર બંધ કર્યા. "પૈસા આપી માલ ખરીદવા માટે મૈત્ર પોતે આવ્યા છે" એમ સમજાવ્યા છતાં તેઓ માન્યા નહિ. અંતે ઇસમાઇલીઓએ લડીને કિલ્લો કબજે કર્યો અને જરૂરી ચીજો કિંમત આપીને ખરીદ કરી લીધી. આ ઝપાઝપીમાં જખમી થયેલાઓને આરામ મળે તે માટે માર્ગ બદલી ફારસ ભણી ઇસમાઇલી સૈનિકોએ કૂચ કરી. અત્રે હાજી ફઝલેઅલી ગીશગુઇ હ. ઇમામને ભાવભીનો આવકાર આપીને પોતાના કિલ્લામાં લઇ ગયો. થોડા દિવસ ત્યાં રહીને ઇસમાઇલીઓએ થાક ઉતાર્યો અને જખમીઓને સારવાર અર્થે બંદર અબ્બાસ ખાતે મોકલાવ્યા.

સોગાનમાં નિવાસ.

અહિંથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ "સોગાન" ભણી પ્રયાણ કર્યું. સોગાનની સરહદ ઉપર પહોંચતા, આપશ્રીને સમાચાર મળ્યા કે કિલ્લેદાર હૈદરખાન કેટલાક બંદુકધારીઓને લઇને કિલ્લાના નાકા બંધ કરી અને માર્ગ રોકી બેઠો છે, તેથી આપશ્રીએ નિરૂપાયે કિલ્લાનો કબજો લઇ લેવાનો હુકમ કર્યો કિલ્લો જીતી લીધા પછી હૈદરખાન તથા તેના માણસોને હ. ઇમામે ઉદાર દિલે માફી બક્ષી અને મહોબત વડે ખુશ કર્યા.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને મુલકમાં ન રહેવા દેવા માટે તેમજ અનાજ પાણી અને કોઇપણ વસ્તુ ન આપવાનો વિરોધીઓનો હુકમ હતો, છતાં દરેક સ્થળે આપશ્રીને જોઇતી વસ્તુઓ પહોંચતી રહેતી હતી, એ પ્રમાણે અહિં પણ જરૂરિયાતની વસ્તુઓ મળી ગઇ.

ઉપરાંત ફઝલેઅલી સવારો અને પાયદળ લશ્કર લઇને બે ફરસંગ ઉપર સામનો કરવા માટે તૈયાર ઊભો હતો. છતાં અહિં પણ ઇસમાઇલીઓને સહાયતા મળી અને સોગાનથી પોતાનો પડાવ ઉઠાવ્યા પહેલાં સરદાર સફેદખાન બલુચી રૂદબારી તરફથી કેટલાક સવારોએ આવીને પોતાના મુલક સુધી સથવારો આપવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. હ. ઇમામે પણ ત્યાંથી કૂચ કરી જવાનું મુનાસિબ સમજી સોગાનથી રવાના થયા અને ગનુ, નીચરત બલુક અને નોસારીની મંજલોની ત્રણ મહિના સુધી મુસાફરી ચાલુ રાખી.

૯૦ ઇમામના કુટુંબીઓ રૂમનીમાં.

પરંતુ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. નો માલ અસબાબ અને સંદુકખાનું આપશ્રીના કુટુંબ સાથે રૂમનીમાં રહી ગયા હતા. હઝરત ઇમામના કુટુંબના માણસો રૂમનીનાજ જંગલમાં પડી રહીને ગુજરો કરતા હતા. તેઓનો માલ અસબાબ પણ ફઝલેઅલીખાને લૂંટી લીધો હતો, પરંતુ હ. ઇમામના લખવા ઉપરથી થોડા મહિનામાંજ સર્વે જરૂરિયાતો માલ અસબાબ મસકત અને બીજા બંદરોથી આવી પહોંચ્યો હતો. આ વખતે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ "નરગીસ બાગ" જે ફારસના મુલકની સરહદ ઉપર રૂદબાર સાથે મળેલો છે, ત્યાં સર્વે કુટુંબીઓને પોતપોતાના માટે, લાકડાના મકાનો બાંધીને તૈયાર કરવાનો હુકમ આપ્યો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ ત્યારપછી "રૂદાન" તરફ રવાના થયા અને કેટલાક દિવસો ત્યાં ખાતે રહીને પુનઃ 'નરગીસબાગ' આવ્યા પરંતુ હ. ઇમામના ખાનદાનમાં કદીમી સમયથી એક એવો રીવાજ છે કે, જ્યાં પણ આપશ્રી વસવાટ કરતા હોય ત્યાં દરેક મુલકોમાંથી હાજતમંદો આવ્યા કરે છે અને તેઓની હાજત પૂરી થયા પછીજ આપ રવાના થાય છે. આ પ્રમાણે અહિં હાજતમંદોની સંખ્યા વધી પડવાથી તેમજ વિરોધીઓએ પણ ચારે બાજુએથી ઘેરી લીધેલ હોવાથી ત્યાં પણ રહેવાનું મુશ્કેલ થતાં ઇમામે આપના કુટુંબ કબીલાને રૂમનીના પહાડી પ્રદેશ તરફ રવાના કરી દીધા.

શાહી લશ્કર સાથે યુદ્ધ-ઈસમાઈલીઓનો વિજય દસ્તાબ ભણી પ્રયાણ.

હિજરી સન ૧૨૫૭માં તોપના બે રસાલા મેળવી, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. દુશ્મનો વચ્ચેથી પસાર થવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા, એટલામાં કેરમાનના બેગલરબેગ (ગવર્નર) ફઝલેઅલીખાનની મદદે અલીખાન લારી કેરમાનમાં આવી પહોંચ્યો છે, એવી બાતમી મળતાં જરા સંકોચ થયો; તો પણ દસ્તાબ ફતેહ કરવા સરદાર અબુલ હસનખાનને ૧૦૦ સવારોની એક ટુકડી આપી હ. ઇમામે રવાના કર્યા. દસ્તબાદ જીતી લેવાના સમાચાર મળતા, હઝરત ઇમામ "અસફંદકા" ભણી રવાના થયા, જેની ખબર સાંભળી ફતેહઅલીખાન નાસી છૂટયો. ત્યાં હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. કિલ્લા પાસેના એક બાગમાં મુકામ કરી, ફતેહઅલીખાનને સમજાવી તેડી લાવવા માણસને મોકલ્યો. એટલામાં ફતેહઅલીનો ભાઇ અસફંદયારખાન ૪૦૦૦ સવાર અને પાયદળ લશ્કર સહિત દસ્તાબ પર હલ્લો લાવે છે, એ વાત જાણી હ. ઇમામ આપના ભાઇની વહારે ધાવા રવાના થયા.

એ સમયે અસફંદિયારે દરબંદ નામનો પહાડી વિસ્તારમાં પડાવ નાખ્યો હતો; એ સ્થળેથી જવાનો માર્ગ ન હોવા છતાં ઇસમાઇલી ટુકડીએ મરદાનગીથી શાહી લશ્કર પર ઉપરાઉપરી પાંચ વાર હુમલો કરી વીરતાથી લડતા હતા, પણ લડાઇવાળો માર્ગ ઊંચાણમાં આવેલો હોઇ નસરૂલ્લાહ અતાઉલ્લાહી, ઇમામ કુલીખાન કાચારી તથા બીજા છ સવારો મળી કુલ્લે આઠ જણા માર્યા ગયા. સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન સખ્ત જખ્મી થયા. આટલી ખુવારી ખમ્યા પછી ઇસમાઇલી લશ્કર પહાડ પર ચઢી ગયું તેઓ માત્ર બત્રીસ જણા હતા, જ્યારે શત્રુ સૈન્યની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી. લડાઇ દરમ્યાન શાહી સૈન્યના સરદાર અસફંદિયારખાનને યુધ્ધમાં ગોળી લાગતા ઘોડા પરથી તે પડી ગયો એ જોતાં પહાડ પરનું શાહી લશ્કર થાણા છોડી નાસી જઇને ત્યાં ભરાઇ બેઠું અને ઇસમાઇલીઓના હાથમાં ઊંચાણવાળો ભાગ આવ્યો, એટલે તેઓ બરાબર મોરચો તૈયાર કરી

બેઠા હતા. થોડા સમય પછી તોપખાનું તથા બીજી સામગ્રી સહિત બીજું ઇસમાઇલી લશ્કર પણ આવી પહોંચ્યું. મધરાતે ગોળા છોડવા માંડ્યા. આ ગોળાઓની વર્ષાથી શાહી લશ્કર જખમી થયેલા સરદાર અસદુલ્લાહખાનને લઇને નાસી છૂટ્યું. આ નાસભાગમાં કેટલાક શાહી સરદારોને પકડી લઇ પાછળથી એ સઘળાને "હરતાબ" લઇ જવામાં આવ્યા. તે દહાડો નવરોઝનો હોવાથી આ સરદારોને માન અકરામ સાથે ઇનામ આપી હઝરત ઇમામ હસનઅલીશાહ અ. એ ખુશ કર્યા.

બજનજાન ભણી આગેકૂચ—હ૦ ઇમામ મશીઝમાં.

થોડો સમય રહીને ફારસના લશ્કર સહિત અલીખાન લારી "હરતાબ" ભણી આવવાના સમાચાર મળ્યા. "બજનજાન" માં કાચારી સરદાર અબદુલ્લાહખાન પડાવ નાખી પડ્યો હતો. તે અલીખાન લારીના લશ્કરને આવીને મળે તે પહેલાં સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનનું રક્ષણ કરવા મિરઝા હુસેનખાન અને મુહમ્મદ સલીમખાનને પચાસ સવારો આપી; એ સ્થળે રોકી રાખી, ઇસમાઇલી સૈનિકોએ કેદીઓ સાથે લઇ, "બજનજાન" ભણી કૂચ કરી અને કિલ્લાના વિસ્તારમાં દાખલ થઇ પકડાયેલા શાહી લશ્કરના સરદારોને ઇસમાઇલીઓએ પોતાના લશ્કરની સરદારી આપી, પહાડના જુદા જુદા સ્થળે મોરચા માંડ્યા. જૂના દુશ્મનોની નવી મિત્રાચારી ઉપર ભરોસો રાખવો એ જોખમભર્યું હોવાથી યુધ્ધનો હુકમ ન મળે ત્યાં સુધી દરેક સરદારને મોરચો સંભાળી રાખવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો હતો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ બીજા સૈનિકો સાથે કિલ્લા સામે મુકામ કર્યો અને ઘોડેસ્વાર તથા પાયદળ સૈનિકોના ત્રણ વિભાગ પાડી કિલ્લાને ત્રણ બાજુથી ધસારો લઇ જવા હુકમ આપ્યો. અબદુલ્લાહખાન તેમની સામે લડાઇના મેદાનમાં બહાર પડ્યો. બન્ને પક્ષો વચ્ચે ખૂનખાર યુધ્ધ થયું, શાહી લશ્કર બંદુક અને તોપોના ગોળાની વર્ષા કરી રહયું હતું. પહાડ પરના ઇસમાઇલી લશ્કરને હુકમ મળતાં તેણે શાહી લશ્કરની પાંખ પર મારો ચલાવ્યો. આ અચાનક હુમલાથી તેઓની મોટી ખુવારી થઇ. ઘણા શાહી સૈનિકો કેદી તરીકે પકડાયા, કેટલાક કિલ્લામાં નાસીને ભરાઇ ગયા.

બીજે દિને સવારમાં શાહી લશ્કરના સરદાર અબદુલ્લાહખાને, હઝરત ઇમામ શાહ હસન-અલીશાહ અ. ને કહેણ મોકલાવ્યું કે, લડાઇ બંધ કરવામાં આવે તો શાહ અને આપ નામદારના પક્ષો વચ્ચ લાભકારક સંધિ કરાવી આપવા માટે તે પોતાની લાગવગ વાપરશે.

કુરાને શરીફના પાના પર સુલેહનું લખાણ—અલીખાન લારીની યાચના.

ત્યારપછી એક દિવસ રહીને મુહમ્મદઅલી બેગ ફરગાનીને "હરતાબ"થી એક કાસિદ તરીકે મિરઝા અલીખાન લારીએ મોકલાવ્યો. તેની સાથે કુરઆન શરીફની એક નકલ હતી, જેના પ્રથમ પૃષ્ઠ પર મિરઝા અલીખાનની સહીવાળી મહોર હતી. જેમાં લખેલું હતું કે, "મારો બાપ પોતાનું વતન છોડીને પોતાના કુટુંબ સહિત આપને શરણે આવ્યો હતો, તે સમયે આપ નામ-દારે પાંચ વર્ષ સુધી ખર્ચ કરીને અમારું પોષણ કર્યું હતું. હું તથા મારો ભાઇ નસીરખાન આપના ઘરમાં જન્મયા હતા. અમોએ આપનું નમક ખાધું છે. આપના આ સઘળા ઉપકારોનો બદલો વાળવાનો કોઇ યોગ્ય પ્રસંગ આવે તેની હું વાટ જોઇ રહયો હતો અને એ તક આજે મને હાથ આવી છે. તમો નામદાર "મશીઝ" આવી સુખચેનથી રહો આપના ઉપર રાજયે જે આવે.

પ મૂકયા છે તે દૂર કરાવવાના કાર્યમાં મારાથી બની શકતી દરેક સહાયતા આપવા હું પાછી પાની કરીશ નહિ. પહેલા હતું તેમ કેરમાનની હકુમત શાહી હુકમથી આપ નામદારના અધિકાર માં સોંપવામાં આવશે. આ બિનામાં તમારી અને મારી વચ્ચે અલ્લાહતઆલા સાક્ષી છે."

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ બીજે દિને મિરઝા અહમદને મિરઝા અલી ખાન લારી પાસે મોકલ્યો અને તેનાં સાથે મુહમ્મદઅલી બેગને "દરતાબ" ભણી રવાના કર્યા, જે જાતે ત્યાં જઇને હ. ઇમામના ભત્રીજા સૈયદ હુસેનખાનને સાથે લઇને, આ વિષે મિરઝા અલી. ખાન લારી સાથે રૂબરૂમાં વાટાઘાટ કરે. બીજી તરફ અબદુલ્લાહખાન સાથેની વ્યવસ્થા અનુસાર હ. ઇમામ "મશીઝ" ભણી રવાના થયા.

અલીખાન લારીની દગાબાજી—એક નવી વ્યૂહરચના.

એ દરમ્યાન અલીખાન લારી પાસે સૈયદ હુસેનખાન અને મિરઝા અહમદ પહોંચી ગયા. બીજે દિને સવારમાં શાહી લશ્કરમાં કૂચનું પડઘમ સાંભળી, મિરઝા અહમદે કવખતની આ લશ્કરી તૈયારીનું કારણ અલીખાન લારીને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે, "લશ્કર કૂચ કરી રહ્યું છે." મિરઝા અહમદે ફરી પુછ્યું: "કઇ તરફ કૂચ છે?" તેણે કહ્યું:—"દરતાબ ભણી." મિરઝા અહમદે કહ્યું:—"દરતાબમાં સરદાર મુહમદ બાકિરખાને એક મોટા ઇસમાઇલી લશ્કર સાથે છાવણી નાખી છે અને તેમના શરીરમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને માર્ગ આપશે નહિ. હારજીત તો કયા પક્ષની થશે તે અત્યારે કહી શકાય નહિ, પરંતુ તમારા કોલ-કરાર અને અલ્લાહ તથા કલામુલ્લાહના સોગંદ પરના ભરોસાનું શું?" અલીખાને જણાવ્યું :—"એ વિષે હું કંઇ કરી શકુ એમ નથી ! અહમદબેગ યુઝબાશી તેનો અધિકારી છે.

આ વર્તાલાપથી મિરઝા અહમદ તેનો પ્રપંચ સમજી ગયા. અલીખાન ૭ હજાર અને અહમદબેગ યુઝબાશી પાસે ૭ હજાર મળી બાર હજારનું શાહી લશ્કર હતું. તોપખાનું પણ સાથે હતું. જયારે "દરતાબ"માં સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનની સરદારી તળે કેવળ પચાસ જ ઇસમાઇલી સૈનિકો હતા.

અલીખાન લારીએ મિરઝા અહમદબેગ ફરગાનીને એક હજાર સૈનિકોનું લશ્કર આપી આગળથી "દરતાબ" ખાલી કરાવવા મોકલ્યો. અત્રે આવી લાગતાં તેને ખબર પડી કે, સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન નરમ તબિયતને લીધે પથારીવશ હોવાથી ઇસમાઇલીઓ મુકાબલો કરી શકે એમ નહોતું; એટલે "દરતાબ" ખાલી કરી તેઓ "મશીઝ" ભણી રવાના થયા અને દશ દિવસની મુસાફરી પછી સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન અને તેના સહકારીઓ "મશીઝ" આવી પહોંચ્યા. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ તેઓને "દરતાબ" ખાલી કરવા ઠપકો આપ્યો. મિરઝા અહમદે જણાવ્યું કે, અલીખાનના મનમાં દગો હોવાથી એમ કરવું પડયું હતું અને પાછળથી એ કારણ ખરું પુરવાર થયું. બમની લડાઇમાં તોપના ગોળાથી એક પગ ગુમાવી બેઠેલાં ઝુલ્ફઅલીએ માર્ગમાં બે શાહી સવારોની જડતી લેતાં, તેમની પાસેથી કાગળો નીકળ્યા. આ બન્ને તેણે હ. ઇમામની હુઝુરમાં રજૂ કર્યા. આ કાગળ વાંચતા જણાયું કે, અહમદબેગ યુઝબાશી તથા અલીખાન લારીએ જનરલ ફઝલઅલીખાનને ખબર આપી હતી કે, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. અને આપના સૈન્યને અમોએ "મશીઝ"માં રોકી રાખ્યા છે, અબદુલ્લાહખાન

અને કંદહારના સરદારો લશ્કર સાથે ત્યાં એકઠા થાય, એવી તજવીજ રાખજો. અમો "મશીઝ" થી એ ફરસંગ ઉપર લશ્કર સહિત પડાવ નાખીશું. ત્યારપછી ત્રણે બાજુથી એકત્ર હલ્લો કરી ઇસમાઇલી સૈનિકોને ઘેરી લઇશું.

પાછા બમના કિલ્લામાં.

આ પ્રમાણેની બાતમી વખતસર મળી જવાથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ રાતનું ખાણું લીધા બાદ આપના સૈનિકોને કુચ કરવાનો હુકમ આપ્યો. બમ પહોંચીને ત્યાં મજબુત કિલ્લેબંદી કરવાનો ઇરાદો હતો બમનો કિલ્લો બે ફરસંગ દૂર રહેતા સરદાર અબુલ હસનખાને પચાસ સવારો સહિત આગળ જઇ સર કર્યો.

બમ-નરમાશીરનો ઇલાકો ૮૦ માઇલ લાંબો અને ૪૦ માઇલ પહોળો છે. તેની દક્ષિણે પર્વતોની હારમાળા આવેલી છે, તેના શિખરો બરફથી ઢંકાયેલા રહે છે. એ ઇલાકાની જમીન ઘણી ફળદ્રુપ છે. પર્વતમાંથી વહેતા ઝરણાઓ એ પ્રદેશને સારી રીતે પાણી પુરૂં પાડે છે. એ ઇલાકાના પાટનગર "બમ" ઉપરાંત ફુરૂક, રીગાન અને અન્ય નાના શહેરો પણ તેમાં આવેલા છે, નગરની ચોમેર ગારાની ભીંતો બાંધેલી છે અને કિલ્લાની દિવાલો ઊંચી છે અને તેની આજુ-બાજુએ કોઠા બાંધવામાં આવ્યા છે. કિલ્લાને ફરતી ઊંડી ખાઇ ખોદવામાં આવી છે. તેનો માત્ર એકજ દરવાજો છે. કિલ્લાની બહાર બજાર આવેલી છે. જ્યાં દુધ, ખજૂર અને અન્ય પ્રકારનો મેવો મળી શકે છે. નરમાશીરનો એ ભાગ ઘણો ફળદ્રુપ હોઇ, ખેડૂતો તેની ખેડ ઘણા ઉમંગથી કરે છે. તેની ચારે બાજુ ઉજ્જડ જંગલો અને પર્વતો આવેલા છે. (૨૫૯)

"રાયગાન"નો કિલ્લો જીતાયો.

સરદાર અબુલ હસનખાને બમનો કિલ્લો સર કર્યા પછી સઘળી વ્યવસ્થા કરી. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પણ કિલ્લામાં આવી પહોંચ્યા. બમના કિલ્લાના પહાડોનો મો. ખરો અરબ અને ઇરાની તોપચીઓના હાથમાં હોઇ, મજબૂતી હતી. હઝરત ઇમામ શાહ હસન-અલીશાહ અ બાવીસ દિવસ "બમ" ખાતે રહ્યા. આ દરમ્યાન આપશ્રીને ખબર મળ્યા કે બે ફરસંગ ઉપર ચોવીશ હજારની સંખ્યા ધરાવતું શાહી લશ્કર છાવણી નાખી પડયું છે. એ જોતાં ઇસમાઇલી સૈનિકોની સંખ્યા ઘણી નાની હોઇ, નરમાશીર ભણી કૂચ કરવામાં આવી નરમાશીર માં પણ ઘણા કિલ્લાઓ આવેલા છે, જે સઘળામાં "રાયગાન" નો કિલ્લો મોટો છે. આ કિલ્લા માં પણ ઘણું શાહી લશ્કર ભરાઇ બેઠેલું હોઇ, ઇસમાઇલી લશ્કર તેમાં દાખલ થઇ શકયું નહિ, એટલે બહાર છાવણી નાખી હુમલો લઇ જવાની તૈયારી કરવા માંડી અને બપોર પછી હુમલો કરી કિલ્લો સર કર્યો. આ હુમલામાં છ ઇસમાઇલી સૈનિકો માર્યા ગયા અને કેટલાક જખમી થયા. આ ઘટના બન્યા પછી સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનને બલોચ આઝાદખાન પાસે રવાના કરવામાં આવ્યા.

"જંગે ગુરીઝ"—ગેરીલા યુદ્ધ.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. નો મુકાબલો કરવા શાહી લશ્કર ચૌદ દિવસ પછી આવી પહોંચ્યું. અર્ધા ફરસંગ જેટલા વિસ્તાર સુધી આગળ આવી ઇસમાઇલી સૈનિકોએ

સામનો કર્યો. એટલે એક તીર પહોંચી શકે એટલે અંતરે બન્ને લશ્કરો આવી જતાં ઝપાઝપી શરૂ થઇ. યુધ્ધ ઘણું ખૂનખાર થયું. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના ઘોડાને ગોળી વાગવાથી તે પડી ગયો અને ઇસમાઇલી સૈન્યના સેનાપતિ સરદાર અબુલ હસનખાન યુધ્ધમાં જુદા પડી ગયા. ઇસમાઇલી સૈનિકો પણ ઘણા માર્યા ગયા. માત્ર સાત જણ હ. ઇમામની સાથે રહ્યા. હ. ઇમામ સાત જણ સહિત ચાલીસ હજારના શાહી લશ્કર સાથે લડી શકે એ સ્વભાવિક નહોતું તેથી એક સ્થળે મોરચો બાંધી લડવાને બદલે તક મળતાં હુમલો કરવાની 'જંગે ગુરીઝ' અથવા 'ગેરીલા' યુધ્ધની પધ્ધતિ ધારણ કરવામાં આવી અને શાહી લશ્કરની સફો ચીરી.

સાંજ પડતાં એક ટેકરા પર હ. ઇમામ આવી પહોંચ્યા જ્યાં સરદાર અબુલ હસનખાન તથા બીજા સવારો છાવણી નાંખી પડયા હતા, ત્યાં ઇસમાઇલી સવારોએ ઘોડા બદલાવ્યા પછી બે ડુંગરો વચ્ચેનો સાંકડો માર્ગ ઇસમાઇલી સૈનિકોએ હાથ કર્યો જેથી શાહી લશ્કર તેમની પુંઠ પકડી શક્યું નહિ અને તેઓએ પણ બે ફરસંગ ઉપર છાવણી નાખી. રાતના ઘણો વરસાદ પડવાથી ઇસમાઇલી સૈનિકો પોતાના રક્ષણ અર્થે વિખરાઇ ગયા. સવારમાં નાસ્તા વખતે ફરી સઘળા એકઠા મળ્યા અને એક ઊંચા તથા વિશાળ કિલ્લાના આશ્રય હેઠળ આવી પહોંચ્યા, ત્યારે દુશ્મનોનું લશ્કર તેમની પાછળ આવતું હતું. (૫૯)

"તંગે શમીલ"ની ઘાટીમાં—ફકીર નુરીએ સામગ્રી પહોંચાડી.

ઇસમાઇલી લશ્કર આગળ વધતાં 'તંગે શમીલ'ના માર્ગે આવી પહોંચ્યું, ત્યારે તેમણે ધાર્યું કે નાની નાની લડાઇઓથી કંઇ પણ નિશ્ચિત પરિણામ આવવાનું નથી. જેથી બંદર અબ્બાસના માર્ગે હિંદુસ્તાન ભણીનો માર્ગ લેવા હ. ઇમામે ઇરાદો કર્યો. શાહી લશ્કર તંગે-શમીલની બહાર પડયું હતું. જ્યારે ઇસમાઇલી લશ્કર તેમાં દાખલ થઇ ચુકયું હતું. 'તગે શમીલ'ના ઘાટીની લંબાઇ છ ફરસંગ જેટલી લાંબી હતી. તેના બન્ને છેડે શાહી લશ્કર ગોઠવાઇ ગયું હતું. આવી સ્થિતિ વચ્ચે ઇસમાઇલી લશ્કર માટે સંકડામણ ઊભી થઇ પડી. છેવટે "તંગે શમીલ"ની ઘાટીમાં ઘેરાઇ ગયેલા ઇસમાઇલીઓ માટે ખાધાખોરાકીની સામગ્રી પણ ઓછી થવા લાગી. સાંજ પડવાને થોડો સમય હતો કે ફકીર નૂરી નામના એક આસામીએ આવીને હ. ઇમામની હુઝુરમાં અરજ ગુજારી કે, "આપને જે કાંઇ વસ્તુની જરૂરત હોય તે મને કહો, એટલે લાવી આપું." આ પરથી જોઇતી ખોરાકી સામગ્રીની ટીપ તૈયાર કરી તેમને આપવામાં આવી. અર્ધા પોણા કલાકમાં તો ફકીર નૂરીએ સઘળી સામગ્રી ખચ્ચરો ઉપર લાવીને હાજર કરી. ઇસમાઇલીઓ આ ઘાટીમાં રહ્યા ત્યાંસુધી ફકીર નૂરી ખાધાખોરાકીનો સામાન પૂરો પાડતો રહ્યો.

હ૦ ઈમામની આશ્ચર્યકારક ભવિષ્યવાણી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના ભાઇ સરદાર અબુલ હસનખાન ઘાટીના નિવાસથી કંટાળી ગયા હતા. તેમણે અરજ કરી કે: "કાં તો શાહી લશ્કરનો જીવ પર આવીને મુકાબલો કરવો અને કાં તો આપણે પહાડમાં વિખરાઇ જવું જોઇએ. આ સિવાય ત્રીજો કોઇ ઉપાય નથી; માટે આપ નામદાર જે હુકમ ફરમાવો તે પ્રમાણે અમલ કરીએ."

હ. ઇમામે ફરમાવ્યું કે: "આ બન્ને વાતો લાભકારી નથી. જો મોરચાઓ તોડવાનો હુકમ આપું તો તમારામાંથી ઘણા જણ માર્યા જશે અને પહાડોમાં વિખરાઇ જવા હુકમ આપીશ તો

તમે નાહક હલાક થશો માટે તમે ધીરજ ધરો. પરમ દહાડે દોઢ ઘડી બાકી રહેશે ત્યારે સવારો કાગળ લઇ આવશે. તેઓ આવ્યા પછીજ આપણે બહાર નીકળશું." આ વાત એક ભવિષ્યવાણી જેવી હતી. જે સાંભળીને સરદાર અબુલ હસનખાન પોતાના તંબૂ ભણી વિદાય થયા.

બે દહાડા વિત્યા બાદ સરદાર અબુલ હસનખાન પોતાના ઘોડાની લગામ હાથમા પકડી હઝરત ઇમામ પાસે આવ્યા. આ જોઇને હઝરત ઇમામે આપના ભાઇને મીઠી ટકોર કરતા કહ્યું: "તમે બરાબર આપેલા વખતસર આવ્યા છો." ત્યારપછી આપશ્રીએ અલીબેગને જણાવ્યું કે, "જરા ઊંચાણ પર ચઢીને જુઓ તો કોઇ સવારો આવતા દેખાય છે?" થોડી પળો વિતી ન હશે કે બે સવારો આવી ઊભા રહયા; તેઓ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને કેટલાક પત્રો આપ્યા. જેમા કેરમાનના સરદારો તથા અન્ય નામાંકિત આગેવાનોએ લખેલું હતું કે: "અમે સઘળા એક દિલ થઇને આપની ખિજમત કરવા કમર બાંધી છે, માટે આપનાથી બને તેટલું જલદી આ તરફ આવો કે જેથી અમે આપની સાથે મળીને ફઝલેઅલીખાન અને અલીખાન લારીના લશ્કર ઉપર ચઢાઇ કરીએ." પરંતુ હઝરત ઇમામે કેરમાનના સરદારોની વાત પર ભરોસો નહિ કરતાં, ખુરાસાન તરફ જવાનું નકકી કર્યું. જો કે મજકુર બાબત હ ઇમામે કોઇ પાસે જાહેર કરી નહિ.

કોબનાનમાં પડાવ.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ સાતમે દિવસે ઘાટી છોડીને 'જરમજ' જઇ પહોંચ્યા; ત્યાં કેટલાક દાહડા રહયા પછી "રાવલ" ભણી ગયા. અલીરઝાખાન રાવલીએ ઇસમાઇલી સૈનિકોને "કોબનાન"માં પડાવ નાખવાની સલાહ આપી. ત્યારપછી સઘળાઓએ "કોબનાન"મા જઇને "થાણા" નાખ્યા. આ દરમ્યાન શાહી લશ્કર તોપખાના સહિત તહેરાનથી ફઝલેઅલીખાનની કુમકે યઝદ ખાતે આવી પહોંચ્યું હોવાથી અલીરઝાખાન અન્ય સરદારો પેઠે ધ્રૂજી રહયો હતો. આથી અલીરઝાખાન રાવલીએ રાવલના રક્ષણાર્થે રાખવામાં આવેલા ત્રણ હજાર સૈનિકો "કોબનાન" તરફ મોકલાવ્યા.

હ૦ ઈમામથી છુટા પડેલાઓ પાછા આવ્યા.

ત્યારપછી દરરોજ થોડા થોડા શાહી સૈનિકો 'કોબનાન' ખાતે આવવા લાગ્યા. આ જોઇને સરદાર અબુલ હસનખાને કહ્યું કે: "આ વાતમાં પ્રપંચ રચાઇ રહેલું મને લાગે છે." પાછળથી આ શક મજબૂત થતાં ઇસમાઇલી લશ્કરે આગળ કૂચ કરી, બીજે દિને સાંજે યઝદની સરહદમાં આવી પહોંચ્યા. માર્ગમાં અલીરઝાખાન રાવલીનો કાસિદ મુલ્લાં હુશેન દોડતે ઘોડે આવી તેમના જતા રહેવા માટે દિલગીરી જાહેર કરવા લાગ્યો. તેની વાત ઉપર ભરોસો આવતાં હ. ઇમામે પાછા 'કોબનાન' જવા ઇચ્છા દર્શાવી. અત્રે મતભેદ પડતાં, હ. ઇમામે ફરમાવ્યું કે: "જેની ઇચ્છા હોય તે મારી સાથે આવે અને જેઓને ત્યાં આવવા માટે ડર લાગતો હોય તેઓ ગમે ત્યાં ચાલ્યા જાય." આ ઉપરથી સઘળા ઇસમાઇલીઓ હ. ઇમામના સાથે રહયા, પરંતુ હ. ઇમામના ભાઇ અબુલ હસનખાન અને કેટલાક અન્ય માણસો જુદા પડી ગયા. તેઓ ચાલ્યા ગયા બાદ હ. ઇમામે ફરમાવ્યું કે, "આ જવાવાળાઓમાં કેટલાક પકડાઇ જશે અને કેટલાક જખ્મી થઇને દશ દિવસમાં પાછા આવી જશે."

ત્યારપછી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ "કોબનાન" ભણી કૂચ કરી, જયાં રાત રહી બીજી સવારે "રાવલ"ના કિલ્લામાં પહોંચ્યા, અને એ સ્થળે અલીરઝાખાન રાવલી આમંત્રણથી તેના પિતા મિરઝા શરીખાનનો નવો બાગ જે "રાવલ"ના કિલ્લાની નજદીકમાંજ ત્યાં જઇ રહ્યા. રાવલીએ હ. ઇમામની ઘણી આગતાસ્વાગતા કરી. અહિં હ. ઇમામે ઇસમાઇલીઓ સાથે ઘણા દિવસો આરામમાં ગાળ્યા. બરાબર દશ દિવસો વિત્યા પછી હ. ઇમામથી છુટા પડેલા સરદાર અબુલ હસનખાન ફક્ત ચાર સાથીદારો સહિત પાછા આવ્યા બાકીના જખમી થઇને શાહી લશ્કરના હાથમાં કેદ પકડાઇ ગયા. તેઓને છોડાવી દઇ, તેમને પાછા આવવાની ફરજ પડી. (૫૪)

બિયાબાન રણની મુસાફરી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ 'કોબનાન'થી 'લુત' નામના બિયાબાન રણ તરફ કુચ કરી. આ રણ ઇરાન અને ખુરાસાન વચ્ચે આવેલું છે. તેની જમીન ખારી હોવાથી ત્યાં મીઠું પાણી મળી શકતું નથી. તબ્બસના સરદારો નાદિરશાહને આ રણના માર્ગે લઇ ગયા હતા, ત્યારે નાદિરશાહના લશ્કરનો એતૃતિયાંશ જેટલો ભાગ પાણી ન મળી શકવાથી પિયાસને લીધે મરણ પામ્યો હતો. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આપના ઇરાદાથી સઘળાઓને વાકેફ કરીને, આપની સાથે ચાલવા કે પોતાના વતન તરફ પાછા ફરવાની સંપૂર્ણ છુટ આપી હતી. આથી કેટલાક સાથીદારો ચાલ્યા ગયા. બીજે દિવસે સવારના હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ રણમાં પ્રવેશ કર્યો. કેટલાક ભોમિયાઓ પણ કાફલા સાથે હતા. કાફલો ઝડપથી રસ્તો કાપવા લાગ્યો, પરંતુ રણની મુસાફરી દરમ્યાન મીઠું પાણી ન મળી શકવાથી કેટલાક જાનવરો મરણ પામવા લાગ્યા અને માણસો પણ તરસથી હેરાન થવા લાગ્યા. સાંજ પહેલાતો કાફલો રણ વટાવી જતાં "નાયબદાન"થી મોકલવામાં આવેલી પાણીની મશકો આવી પહોંચી. લશ્કરને વખતસર પાણી મળતા લશ્કર બચી જવા પામ્યું. એટલુંજ નહિ, પણ તેઓમાં નવું જીવન આવ્યું.

અફઘાનિસ્તાનની સરહદમાં પ્રવેશ-માતૃભૂમિ ઇરાન છોડ્યું.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ અબદુલ્લાહખાન કાઇનીને ત્યાં ઉતરવા વિચાર કર્યો, પરંતુ અબ્દુલ્લાહખાનને શાહી લશ્કરનો ડર હોઇ, કાઇનનો માર્ગ બદલી આપ "સરબીશ" તરફ રવાના થયા. ત્યાં અમીર અબદુલ્લાહખાન કાઇનીની ફોજે હ. ઇમામની અને ઇસમાઇલી કાફલાની ઘણી સારી સરભરા કરી. અત્રે થોડા દહાડા રહીને હ. ઇમામે ખુરાસાન તરફ જવાનો વિચાર બદલીને અફઘાનિસ્તાન જવાનો ઇરાદો કર્યો. અફઘાન સરહદ પાસે આવતા આ મુલકના હાકિમ સરદાર પસંદખાનને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ કાફલા સાથે પોતાના આવવાના સમાચાર મોકલાવ્યા. તેણે જણાવ્યું કે તમે બાર કોશ દૂર હશો ત્યારે ત્યાં તમારી મુલાકાત કરશું. હ. ઇમામે સરદાર પસંદખાનના જણાવ્યા પ્રમાણે બાર ફરસંગ પર આવેલા એની માલિકીના મકાનમાં મુકામ કર્યો. આ ઘણું સુંદર મકાન હતું, સઘળા પ્રકારની સામગ્રીઓ તેમાં તૈયાર રાખવામાં આવી હતી.

હ૦ ઈમામની કંદહારમાં પધરામણી—કંદહારના અમીરો અને સરદારો તરફનું સ્વાગત.

બીજે દિવસે સરદાર પસંદખાને પોતાના સગાવ્હાલાઓ સાથે દબદબાથી આવી ઘણા માન અને અદબ સહિત હ. ઇમામની મુલાકાત કરી. પહાડ પર આવેલા કિલ્લામાં પોતાના રહેવાના બંગલામાં ઉતરવાને આગ્રહ કરતાં હ. ઇમામે ઇસમાઇલીઓ સાથે કિલ્લામાં જઇ નિવાસ કર્યો. બાર દિવસ પર્યંત મહેમાનોની પરોણાગત કરી "જુવીન" સુધી સરદાર પસંદખાન વળાવવા આવ્યો અને હ. ઇમામની હુઝુરમાં નઝરાણા રાખી, માન સહિત વિદાય કર્યા અને પોતાના એક સહકારી અબ્દુલ કાદરખાનને થોડે સુધી વળાવવા સાથે મોકલ્યો. ઇસમાઇલી કાફલો "કરશક" આવી લાગતાં શાહઝાદા મુહમ્મદ તૈમુર અને કંદહારના કલેકટર મેજર રોલિનસનને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આપના આગમનના સમાચાર આપ્યા. શહેરના ચાર ફરસંગ ઉપર કંદહારના અમીરો અને સરદારોએ મોટી સવારી સાથે આપશ્રીનું ભારે માન સહિત સ્વાગત કર્યું. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આપના કાફલા જોડે હિજરી સન ૧૨૫૭ની જીલકાદ માસની તા. ૧૭ મી ના દિવસે કંદહારમાં પધરામણી કરી હતી. અત્રે ઉતારાની ઉત્તમ ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. સ્થાનિક રાજ્ય તરફથી કલન્દરખાનને પરોણાગતના વડા તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા. તેની દેખરેખ તળે ત્રણ દહાડા સુધી મિજબાનીઓ ચાલુ રહી હતી.

1841

અફઘાનિસ્તાનનું રાજકારણ—કાબુલમાં બળવો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઇરાનમાં બનેલી સઘળી બિના શાહઝાદા તૈમુરને કહી સંભળાવતાં તેમણે લોર્ડ મેકનોટન અને કાબુલના અમીર શાહ શુજાને લખીને સર્વ વાતની જાણ કરી. હ. ઇમામે પણ એક પત્ર લખ્યો. આ કાગળનો પ્રત્યુતર ઘણો મિત્રાચારીભર્યો ફરી વળ્યો. ત્યારપછી એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી કે, બ્રિટિશ સૈન્યની સહાયતાથી હેરાતનો કિલ્લો ઇસમાઇલીઓએ જીતી લેવો. આ યોજના તો હજુ આરંભિક તબક્કામાંથી પસાર થતી હતી એટલામાં કાબુલમાં બળવો ફાટી નીકળ્યો અને કંદહારના સરદારો પણ બ્રિટિશોથી ફરી ગયા. આ અવસરે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ અને ઇસમાઇલી લશ્કરે બ્રિટિશોને મદદ કરી હતી.

આ ઘટનાને થોડા દિવસ વિત્યા પછી સફદરજંગ તથા મુહમ્મદ ઉમરખાન પણ બ્રિટિશોથી ફરી ગયા અને અમીરો તથા સરદારોની સહી સાથનું એક નિવેદન પત્ર હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. પર મોકલી પોતાની સાથે બળવામાં જોડાવાની તેમાં માંગણી કરવામાં આવી હતી, પણ હ. ઇમામે બળવાખોરોને કાંઇ પણ મચક આપી નહિ.

આ બળવાના પરિણામે કાબુલના અમીર શાહ શુજા બળવાખોરોને હાથે માર્યો જતાં બ્રિટિશ સેનાપતિએ કંદહાર ખાલી કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને સરસામાન તથા દારૂગોળો સળગાવી દઇ શાહઝાદા સફદરજંગને કંદહાર સોંપી બ્રિટિશ કાફલો શહેર બહાર નીકળી ગયો. ત્યારપછી શાહઝાદાને સલાહ આપવા બ્રિટિશો બહાર છાવણી નાખીને પડયા હતા થોડા દિવસ પછી બ્રિટિશ સેનાપતિ કાબુલ જઇને ત્યાં રહયો. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ કંદહારમાં શેરદિલખાનને ત્યાં રહેવા લાગ્યા. અત્રે શાહઝાદા સફદરજંગ અને બીજા સરદારો હ. ઇમામની દરરોજ

મુલાકાતે આવતા હતા. સરહદનાં ઇસમાઇલી મુરીદો પણ હ. ઇમામની હુઝુરમાં આવતા હતા.

ઇસ્લામની અજોડ સેવા.

"ધી આગાખાન એન્ડ હીઝ એનસેસ્ટર્સ"ના કર્તા લખે છે કે, "હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની ઇરાનની હિજરતથી ઇરાનને નુકશાન થયું, જ્યારે ઇરાનનું નુકશાન બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય માટે ફાયદાકારક નીવડયુ. આપશ્રીએ બ્રિટિશો સાથે એક મિત્રરાજ્યની જેમ અફઘાનિસ્તાનના ખતરનાક બળવામાં, જીવના જોખમે જે ભાગ ભજવ્યો હતો, તે ખરેખર ઇસ્લામના ખાતર ભોગ આપનાર મહાન નરોને શોભે એવું એક મહાન બહાદુરીભર્યું કાર્ય હતું."

"હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. જ્યારે ઇરાનથી હિજરત કરીને અફઘાનિસ્તાન પધાર્યા ત્યારે ઇરાનનો શાહ રશિયા સાથે જોડાઇને રશિયાની લાગવગ અફઘાનિસ્તાન અને ખુરાસાનમાં વધવા પામે તેના માટે સહાયતા આપી રહયો હતો. ઉપરાંત ઇરાનની સરકાર સાથે હેરાતની બાબતમાં બ્રિટિશોનો મતભેદ પણ પડયો હતો. "ઇન્ડીઆ ઓફિસ" ના જૂના દસ્તાવેજોમાંથી, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ., નામદાર આગાખાન (પહેલા)ના મળી આવેલા પત્રવ્યવહાર પરથી હવે એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, બ્રિટિશ એલચી સર જોહન મેકનેઇલે, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. સાથે વાટાઘાટ કરી, સેન્ટ્રલ એશિયામાં રશિયાના કારસ્તાનોને નિષ્ફળ બનાવવા માટે આપશ્રીની સેવા મેળવી લીધી હતી. પરિણામે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને આ કાર્યમાં સંપૂર્ણ ફતેહમંદી પ્રાપ્ત થઇ."

"હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ સૌથી પહેલાં, હિંદુસ્તાનની સરહદમાં ઘુસી આવનાર રશિયાની શતરંજના પ્યાદા બની રહેલા મુસ્લિમ રાજ્યોને બ્રિટિશોના સહવાસમાં લાવીને એક ભારે કિંમતી અને અજોડ મહાન સેવા બજાવી હતી. આપશ્રીએ રશિયાના હેતુને નિષ્ફળ બનાવી, બ્રિટિશોના કાર્યને આગળ ધપાવવા માટે કેવી રીતે પોતાની સર્વશકિત અને લાગવગ વાપરી હતી અને આપશ્રી કેટલી હદ સુધી સફળ થયા હતા તે આ પરિણામ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે."

હ૦ ઈમામની સિંધમાં પધરામણી—સર ચાર્લ્સ નેપિયર.

ત્યારપછી કેટલાક સંજોગોને અનુસરી સરદાર અબુલ હસનખાનને કંદહારના શાહઝાદા પાસે રાખી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. કંદહાર છોડી ગયા. માર્ગમાં આપશ્રી અફઘાન સરદાર સાલુખાનના મહેમાન તરીકે રહયા. ત્રીજે દિન સિયાલકોટ જઇ પહોંચ્યા. જે નસીરખાન કલાતીનો મુલક હતો. તેના નાયબ મુહમ્મદ હુસેનખાન અને બીજા સરદારો હ. ઇમામને આવકાર આપવા આવ્યા અને ઘણા સન્માન સાથે શહેરમાં તેડી ગયા, જ્યાં ઘણી સરસ પરોણાગત કરવામાં આવી. ત્યાંથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ બલુચિસ્તાનના માર્ગે સિંધ ભણી ઇસમાઇલી કાફલા સહિત પંથ કાપવા માંડયો. આ સમયમાં સર ચાર્લ્સ નેપિયર અને મેજર આઉટ્રામ સિંધમાં હતા.

હ ઇમામ સુલેહના દૂત—બલુચીઓનો બળવો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ઇસ્વી સન ૧૮૪૨ ની આખરીમાં સિંધના મુલકમાં પધાર્યા ત્યારે આપશ્રીની મીર નસીરખાને ઘણી સુંદર પરોણાગત કરી. મીર અને અંગ્રેજો

વચ્ચે આ સમયમાં વાટાઘાટ ચાલતી હતી. અંગ્રેજો કરાચી માંગતા હતા, પરંતુ મીર નસીરખાને આ વાત માન્ય રાખી નહિ. એ દરમ્યાન જનરલ ચાર્લ્સ નેપિયરે મીર અલીમુરાદ ખૈરપુરી સાથે ખાનગી ગોઠવણ કરેલી હોવાથી એ વાત બહાર આવતાં મામલો ગંભીર બન્યો. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ. એ બે પક્ષો વચ્ચે સમાધાન થાય એ માટે એવી સુચના કરી કે, "મીર નસીરખાન અંગ્રેજોને કરાચી સોંપે, પરંતુ કરાચીની સઘળી મહેસુલ મીરોને મળે." આ સૂચના ઉપર વાટાઘાટ ચાલી પણ કાંઇ પરીણામ આવ્યું નહિ; મીર નસીરખાન અંગ્રેજો સાથે લડવા હૈદરાબાદમાં છાવણી તૈયારી કરી ત્યાંસુધી સુલેહના સંદેશા ચાલુ હતા.

અંતે મીર નાસીરખાને અંગ્રેજોને છેલ્લો જવાબ દીધો કે, "આવતી કાલે અંગ્રેજો તાલપૂરીઓની તલવારનો રંગ જોશે." આથી સુલેહના સર્વે સંદેશાઓ પડી ભાંગ્યા. આ વખતે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ મીર નસીરખાનને આપના તરફની બનતી સહાયતા આપવા માટે જણાવ્યું કે, "જો હું અને મારા માણસો સહાયતા નહિ કરીએ તો તે ઇસ્લામના કાનૂનથી વિરુધ્ધ ગણાશે." પરંતુ મીર નસીરખાને એ વાત માન્ય રાખી નહિ.

બીજે દિને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. હૈદરાબાદથી 'જીરક' બાજુ રવાના થયા. થોડા દહાડા વિત્યા પછી અંગ્રેજોએ હૈદરાબાદ કબજે કર્યું. આ બનાવથી બલોચ સરદારોએ બળવો ઉઠાવ્યો. એ બળવાખોરોનો સરદાર શેરમહમ્મદ ખાન હતો. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ મીર તથા અંગ્રેજોની વચ્ચે સલાહ કરાવવા એક તટસ્થ આસામી તરીકે ભારે કોશિશ કરી. છેવટે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ મીર શેરમહમ્મદખાન પાસે સમાધાની અર્થે એક ડેપ્યુટેશન મોકલ્યું પરંતુ ડેપ્યુટેશનના બધા સભ્યોને બળવાખોરોએ મારી નાખ્યા, તેમજ અંગ્રેજો ઉપર આક્રમણ કર્યું. જનરલ સર ચાર્લ્સ નેપિયરે તેમનો મુકાબલો કર્યો. હ. ઇમામના બંધુ સરદાર મુહમ્મદ બાકરખાનને પણ એક નાના કાફલા સહિત તેઓ પોતાની સાથે લઇ ગયા. આ દરમ્યાન કરાચીથી જીરક સુધીના વિસ્તારને બળવાથી મુકત રાખવા અર્થે તેમજ પ્રજાની સલામતી ખાતર તેની દેખરેખ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને સોંપવામાં આવી. એ સમયે હ. ઇમામ વીસ સૈનિકો સાથે જીરકમાં રહયા. તે વખતે ઇસમાઇલી જમાતના બે હજાર આસામીઓ પણ જીરકમાં આવ્યા હતા,

સિંતેર ઇસ્માઇલીઓ શહીદ થયા

મીર શેરમહમ્મદખાને બળવાનો ઝંડો ઊંચકેલો હોઇ, સિંધ અને બલુચીસ્તાનના સરદારો ચોમેરથી તેની સહાયતા અર્થે આવી ચડયા. મોટે ભાગે સઘળા મીર શેરમહમ્મદખાનના પક્ષમાં ભળી ગયા.

સઘળી સામગ્રી પૂર્ણ થયા પછી મીર શેરમહમ્મદખાને જીરક ઉપર છાપો માર્યો. બીજી તરફ મહમ્મદખાન ખુરકે બે હજાર લશ્કર સાથે નગરઠઠા પર હલ્લો કર્યો. નગરઠઠા ખાતેની ઝપાઝપીમાં દશ ઇસમાઇલી સૈનિકો માર્યા ગયા. જ્યારે જીરકમાં પણ સિંતેર ઇસમાઇલીઓને બળવાખોરોએ કતલ કર્યા, જે સમયે હ. ઇમામ આરામમાં હતા, પરંતુ ગડબડ થવાથી ચોંકી ઊઠયા અને ઘોડા પર સવાર થઇને દુશ્મનો પર ધસી ગયા. આ વખતે હ. ઇમામના અંગ ઉપર સુતી વખતના પહેરણ સિવાય કશુંએ નહોતું. એવી સ્થિતિ વચ્ચે બહાદુરી સહિત આપના સહકારીઓ

સાથે સામા પક્ષનો મુકાબલો કર્યો. તે જોતા દુશ્મનો કિલ્લા ભણી નાઠા, તેની પુઠે આપ કિલ્લા ઉપર ધસારો લઇ જતાં હતા, એટલામાં આપનો ઘોડો લથડતા જમીન ઉપર આવી પડયો અને પડવા સાથે પાછો આળોટતાં હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના મોઢા ઉપર તેનું દબાણ થયું, જેથી આપશ્રીના ચાર દાંત શહીદ થયા આથી આપ બેહોશ થઇ ગયા; આ વખતે ઇસમા. ઇલી મુરીદો પણ સામા પક્ષ સાથે તલવારો ચલાવી રહયા હતા, તેમને ખબર પડતા હ, ઇમામ પાસે દોડી આવ્યા અને સંભાળભરી રીતે ઉંચકીને "જીરક"થી હૈદરાબાદ લઈ આવ્યા આવા સંજોગો વચ્ચે વિરુધ્ધ પક્ષવાળાઓનો મુકાબલો કરવાનું તેઆએ છોડી દીધું. આ દરમ્યાન બલોચ બળવાખોરો હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. નો ત્રેવીશ લાખનો અવેજ લૂંટી ગયા. ઇસમાઇલી મુરીદો તથા જીરકના વતનીઓને પણ એટલી રકમનું નુકશાન થયું.

આ સઘળું થયું છતાં છેવટે બળવાખોરો ફાવી શકયા નહિ અને અંગ્રેજ લશ્કરના ધસારા સામે પાછળ હઠી ગયા અને મીર શેરમહમ્મદખાન હાર ખાઈને નાસવાનો પ્રયાસ કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી લૂંટનો સઘળો માલ પોતાના વિશ્વાસુ સરદારોને સોંપી તે નાસી છૂટયો. તેજ રાત્રે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. હૈદરાબાદની છાવણીમાં જઇ પહોંચ્યા અને ત્યા કેટલાક દિવસ સુધી સામગ્રી તૈયાર કરવા રોકાયા; એટલામાં સર ચાર્લ્સ નેપિયર પણ યુધ્ધથી પરવારી પાછો ફર્યો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ એ આપના ભત્રીજા મુહમ્મદ જાફરખાન મિરઝા અહમદ તથા કેટલાક સૈનિકોને જીરક ખાતે મોકલી ત્યાની જમાત અને જખમીઓને હૈદરાબાદ લઇ આવ્યા. તેઓ સઘળાની ત્યાં સારવાર કરવામાં આવી. જનરલ સર ચાર્લ્સ નેપિયરે સઘળ લુટાયલા માલઅસબાબની યાદી માગી. જે તેને સોંપવામાં આવી. સર ચાર્લ્સ નેપિયરનો વિચાર હતો કે લૂંટાયેલી મતા બલોચીઓ પાસેથી વસુલ કરવી, પરંતુ પાછળથી એવું ઠર્યું કે બલોચીઓ બ્રિટિશ સરકાર જોડે મિત્રાચારીભર્યો સંબંધ રાખે એવી શરતે એ રકમ માફ કરી દેવામાં આવે અને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને કુંપની સરકાર પાસેથી એ રકમ અપાવી દેવી. અને એ પ્રમાણે સુલેહ નકકી થતાં સિંધ અને બલુચીસ્તાનમાં શાંતિ પ્રસરી પરંતુ અંગ્રેજ સરકારે મજકુર રકમ આપવા ઇન્કાર કર્યો.

પ્રથમ દરખાનું ધરાવનાર ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ "જીરક"

સિંધમાં સૌથી પ્રથમ દરખાનું ધરાવનાર, સિંધનું ઇતિહાસ પ્રસિધ્ધ "જીરક" હઝરત મૌલાના શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઇરાનથી આવીને વસાવ્યું હતું. આપશ્રી સિંધ પધાર્યા ત્યારે 'જીરક'માં ફકત ત્રણસો માણસની વસ્તી હતી. આ રળિયામણું ગામ સિંધુ નદીને કિનારે ડુંગર પર આવેલું છે. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ન રહેવાસ સ્થાન અને અન્ય ઇસમાઇલી યાદગારો આ ગામમાં હજુ પણ મૌજુદ છે. ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં આ 'જીરક' અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે, કારણ કે સિંધમા પહેલવહેલું "દરખાનું" આ "જીરક ગામમાં સ્થપાયું હતું. "જીરક"માં 'મહેલાત" નામની હ ઇમામના નિવાસસ્થાનની જગ્યા તેની યાદગીરી આપી રહી છે. આ ઇમારત ઉચ્ચ પ્રકારની કારીગીરીવાળી છે. એ સમયમાં ગામની સઘળી ઇમારતોથી એ ઉત્તમ હતી. અગાઉ આ "મહેલાતને અડીને વહેતી સિંધુ નદી હાલમાં ચારપાંચ ફરલાંગ જેટલી દુરથી વહે છે. જીરકની આબોહવા સારી હોવાથી ક્ષય રોગના દરદીઓ માટે અહિં હાલમાં સારામાં સારી હોસ્પિટલ બંધાઇ છે.

વિખ્યાત "ગંજે શહીદાન".

જયારે બલુચીઓએ ઇસમાઇલીઓ ઉપર હુમલો કર્યો ત્યારે મુખી વીસાભાઇની સરદારી તળે બહાદુરીથી દુશ્મનોનો મુકાબલો કરનાર અને શહીદનો મરતબો પ્રાપ્ત કરનાર સિંતેર ઇસમાઇલી નવજવાનોને આ ભૂમિએ સમાવી રાખ્યા છે. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના હુકમથી તેઓને એકજ સ્થળે દફન કરવામાં આવ્યા છે. એ જગ્યા "ગંજે શહીદન" તરીકે આજે પણ વિખ્યાત છે.

સિંધુ નદીના વેગવાન પ્રવાહમાં જે સ્થળેથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઘોડાને ચલાવ્યો હતો, એ સ્થળ પણ આજે મોજુદ છે. આપશ્રીના ચાર પાંચ ફિદાઇ મુરીદોએ પણ આપની પાછળ પોતાના ઘોડા એ સિંધુ નદીના પ્રવાહમાં મુકાવ્યા હતા. જાણે સુકી જમીન પર ચાલ્યા જતા હોય તેમ આપશ્રીની સાથે એ પાંચ ફિદાઇઓ સામે પાર સહીસલામત પહોંચ્યા હતા. આ અદભુત ઘટના જોઇ બલુચીઓના હૃદય ધડકી ઉઠયા હતા અને તેથી તેઓએ વધુ ઇસ. માઇલીઓની કતલથી પોતાને રોકી લીધા.

જીરકના આખુંદો–ઉલમાઓનો ધર્મજ્ઞાન પ્રચાર

આ ઇતિહાસ પ્રસિધ્ધ "જીરક" ના ઉલમા–વિદ્વાનો, સિંધ, કચ્છ, કાઠિયવાડ અને પંજા. બમાં મુસાફરીઓ કરીને ઇસમાઇલી ધર્મજ્ઞાનનો પ્રચાર કરતા હતા, ઉપરાંત તેઓ હસ્તલિખિત સાહિત્ય દ્વારા પણ ધર્મજ્ઞાનનો ફેલાવો કરતા હતા. તેઓ પરહેઝગાર અને ધર્મક્રિયામાં પૂરા હોવાથી દરેક સ્થળે વાએઝ નસિહતો કરતા, જેની જમાતો પર સારી અસર પડતી હતી. એ ધર્મપ્રચારક ઉલમાઓના જ્ઞાનદાનને "આખુંદ" તરીકે ઇસમાઇલીઓ ઓળખે છે.

હ૦ ઈમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ૦ની સિંધ માટે ઉપયોગી સહાયતા

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ. એ કંદહાર–અફઘાનિસ્તાન ખાતે બ્રિટિશોને આપેલી સહાયતા કરતા સિંધના વસવાટ દરમ્યાન આપશ્રીએ બ્રિટિશોને આપેલી સહાયતા ઓછી ઉપયોગી નહોતી, કારણ કે સિંધમાંથી પરદેશી વિજેતાઓ અસલથીજ પગપેસારો કરતા આવ્યા છે.

સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન બમના કિલ્લા ભણી

સિંધ–બલુચિસ્તાનનો વિસ્તાર બ્રિટિશોની સત્તામાં આવ્યા પછી બમવાળો મુહમ્મદઅલીખાન બલોચનો નાયબ ફકીરમુહમ્મદ, ચાર્લ્સ નેપિયર અને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ઉપર લખેલા પત્રો લઇ આવ્યો. જેમા લખેલું હતું કે, અત્રેના બલોચ સરદારો મારી સાથે દુશ્મનાવટ રાખે છે માટે નામદાર આગાખાનના કોઇ ભાઇને મોકલવામાં આવે તો તેને બમનો કિલ્લો સ્વાધીન કરી આપું. આ કાગળ લાવનાર મુહમ્મદઅલીખાનના બાપની હકુમત તળે બમનો કિલ્લો હતો. તેના મરણ બાદ મુહમ્મદઅલીખાન તેનો હાકિમ થયો હતો. તેણે ઇરાનની સરકારની કાંઇપણ સેવા કરી નહોતી એટલે મુહમ્મદઅલીખાન બલુચની માંગણી સ્વીકારી કિલ્લાનો કબજો લેવા સરદાર અબુલ હસનખાનને મોકલવામાં આવ્યા. ઇરાની સરકારનું આ બિનાથી કાંઇ નુકસાન જાય એમ નહોતું, બલકે ઇરાનના શાહ વચ્ચે મિત્રાચારી થશે, એ વિચારથી પ્રેરાઇને હઝરત

1844

ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ હિજરી સન ૧૨૬૦માં સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનને યુધ્ધની સામગ્રી સહિત રવાના કર્યા. ત્યાં ખાતે સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનની મુલાકાત મીર મુહમ્મદ અલીખાન સાથે થતા તેણે કહ્યું:–"પહેલે મારા દુશ્મનોને પકડી મારા સ્વાધીન કરો તે પછી તમોને બમપુરનો કિલ્લો સોંપું." તેના અંતરની મુરાદ આ પરથી જણાઇ આપતા સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાન બમપુરથી પાછા ફર્યા.

આ પ્રસંગે સાલારે મુલક અને મીર અહમદખાન બન્નેએ, સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનની તાબેદારી સ્વીકારીને "પીપ"નો કિલ્લો તેમને સોંપ્યો. આ સઘળી હકીકત હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અને લખવામાં આવી; તે ઉપરથી આપ નામદારે આપની સાથે મિત્રાચારી રાખનારા સરદારોને ભેટ સોગાદો આપી પગારો મુકરર કરી આપ્યા. વળી આપના બે મુરીદોને પસંદ કરી એકને કરાચી અને બીજાને 'પીપ' ભણી રવાના કર્યા 'પીપ'ના કિલ્લા ભણી જે ઇસમાઇલી મુરીદને મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેના સાથે હઝરત ઇમામે સરદાર મુહમ્મદ બાકિરખાનને કહી મોકલાવ્યું કે: "દશ લાખ રૂપીઆ સુધી ખર્ચ થતા બમપુરનો કિલ્લો જીતાતો હોય તો પણ અચકાવું નહિ. ૫૪

સરદાર અબુલ હસનખાનની શુરવીરતા અને મુત્સદ્દગીરી

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.ના ભાઇ અબુલ હસનખાન મકરાનના માર્ગે થઇને ચોબાર આવ્યા. તેઓને ત્યાં ખાતે ભારે સત્કાર કરવામાં આવ્યો. મુત્સદ્દગીરીના પ્રતાપે તેમણે "બમપુર"નો કિલ્લો જીત્યો. હિજરી સન ૧૨૬૧માં ઇરાની શાહી લશ્કરે બમ ઉપર ઘેરો નાખ્યો પોતાના મૂઠીભર સવારો સહિત સરદાર અબુલહસને શાહી લશ્કર ઉપર રાત્રિની વેળાએ છાપો માર્યો, જેથી કેટલાક શાહી તોપચીઓ માર્યા ગયા અને કેટલાક જખમી પણ થયા. તેઓ જીત મેળવ્યા પછી કિલ્લામાં આવ્યા ત્યારે ઘણો શોરબકોર સાંભળવામાં આવ્યો, જેથી ફરી શાહી લશ્કર કિલ્લામાં પેસી ગયું છે. એમ ધારી સરદાર અબુલ હસનખાન પોતાના ખિદમતગારો સહિત દક્ષિણ ભણી પ્રયાણ કરી ગયા, પાછળથી તેમને માર્ગમાં ખિદમતગારો પણ તજી ગયા. એવી સ્થિતિમાં સરદાર અબુલ હસનખાનને એક નાના ઇરાની લશ્કરે પકડી લઇને તહેરાનના દરબારમાં રજૂ કર્યા. શાહે તેમની જોડે માનભર્યો વર્તાવ કર્યો. પાછળથી તેઓ શહરબાબક જઇ રહ્યા. પોતાના જીવનનો બાકીનો ભાગ તેમણે ત્યાંજ ગાળ્યો, આજે પણ ઇરાની પ્રજા તેમને "એક વીર સૈનિક તરીકે યાદ કરે છે. તેઓ ગમે તેવી ઋતુ કે મુસ્કેલીથી કદીપણ ગભરાતા ન્હોતા અને પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ હિંમતથી કામ કરતા હતા.(૫૫)

અફઘાન–બલુચ ઘટના પછી

લેફટેનન્ટ કર્નલ સાઇક્સ પોતાની કૃતિ "ઇરાનમાં આઠ હજાર માઇલની મુસાફરી"માં જણાવે છે ., "કંદહાર અને બલુચિસ્તાનનું પ્રકરણ પૂરું થયા પછી સરદાર અબુલ હસનખાન પોતાના વતન પાછા ફર્યા. આ વખતે "શહરબાબક" શહેરમાં ઇસમાઇલીઓ તરફથી મોટી ખુશાલી કરવામાં આવી. નામદાર આગાખાન સાહેબના પૂર્વજોનું "શહરબાબક" માનીતું મથક હતું. એ કૃતિમાં એક અન્ય સ્થળે લખવામાં આવ્યું છે કે શાહ અબુલ હસનઅલી મહેલાતી આલમુતના રાજ્યકર્તાઓના વંશમાંથી ઉતરી આવ્યા હતા. તેઓ કેટલાક વર્ષો પર્યંત કેરમાન પ્રાંતમાં હાકિમી ભોગવતા હતા અને ત્યાં ખાતે એક આલીશાન મહેલ બાંધીને વસવાટ કરી રહ્યા હતા, જે પાછળથી એલચી ખાતાનું મથક થઇ પડયું હતું."(૫૬)

લેફટનન્ટ કર્નલ સાઇકસ આગળ ચાલતા લખે છે કે "નામદાર આગાખાન સાહેબ બલુચિસ્તાનના માર્ગે હિન્દુસ્તાન આવ્યા, તે દરમ્યાન બ્રિટિશોને તેમણે સારો સાથ આપ્યો હોવાથી બ્રિટિશોએ આપશ્રીને "હિઝ હાઇનેસ"નો માનભર્યો પેઢી દર પેઢીનો ઇલકાબ આપ્યો અને વંશપરંપરા સારું પેન્શન પણ બાંધી આપવામાં આવ્યું."

હ૦ ઈમામની કચ્છ–કાઠિયાવાડ ખાતે પધરામણી–મુંબઇમાં નિવાસ

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. હૈદ્રાબાદ સિંધથી કરાંચી આવ્યા અને હિજરી સન ૧૨૬૦મા રમઝાન માસની તા. ૨૬મી અને ગુરુવારના દિને દરિયા માર્ગે કરાંચીથી કચ્છ ભણી રવાના થયા. કચ્છ માંડવી ખાતે ઉતર્યા પછી જમાતની મુલાકાતે ગયા. આ સમયે કચ્છનાં રાજ્યકર્તા મહારાવશ્રી દેશળજી હતા તેઓ ઘણા બુધ્ધિમાન અને વીર યુવાન હતા. પ્રથમ માંડવી આવીને તેમણે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.ની મુલાકાત લીધી અને તે પછી પોતાના પાટનગર ભુજ ખાતે તેડી ગયા, માર્ગમાં જ્યા જ્યા દિદાર અર્થે જમાત આવતી હતી, તેઓને મુલાકાત આપી દુઆઆશિષો ફરમાવતા હઝરત ઇમામ ભુજ ખાતે પધાર્યા. અત્રે પણ આપશ્રીનો ભારે સત્કાર કરવામાં આવ્યો. રાજ્યે એક સામગ્રીપૂર્ણ બંગલામાં ઉતારો આપ્યો અને ઘણી સારી પરોણાગત કરી. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એક માસ પર્યંત ત્યાં રોકાયા અને કચ્છની સઘળી જમાતોને મુલાકાતનો લાભ આપી તેઓના કામકાજ ઉકલાવ્યા ત્યાંથી અંજાર ખાતે પધાર્યા, અહીં પણ મોટી સંખ્યામાં જમાતો એકઠી થઇ હતી. તેઓના જમાતી કામકાજ ઉકલાવ્યા પછી આપશ્રી હાલાર કાઠિયાવાડ ભણી સિધાવ્યા.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. હિજરી સન ૧૨૬૧માં જામનગર ખાતે પધાર્યા. ત્યાં ખાતે નામદાર જામસાહેબ શ્રી રણમલજી પોતાના રાજકુંવરો, વઝીરો તથા સરદારો સાથે "ધુમામ" ગામ સુધી આવકારનું સામૈયું લાવ્યા આ પ્રકારે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.એ મોટી ધામધુમ સાથે જામનગરમાં પ્રવેશ કર્યો, તે સમયે તોપોની સલામીનું માન પણ આપવામાં આવ્યું.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહ અ.એ એક વર્ષ પર્યંત હાલાર તથા કાઠિયાવાડની જમાતોની મુલાકાતો લીધી અને તેઓના કામકાજો ઉકલાવ્યા, હિજરી સન ૧૨૬૨માં સુરત આવી દમણ ભણી સિધાવ્યા. એ સમયે રેલ્વે ગાડીઓ નહિ હોવાથી હઝરત ઇમામ દરિયામાર્ગે આવ્યા હતા. ત્યારપછી મુંબઇ રહેઠાણ કર્યું અને સઘળી ઇસમાઇલી જમાતોની મુલાકાતો લીધી.

હ૦ ઈમામનો મુંબઇમાં નિવાસ–મુંબઇમાં દરખાનું સ્થાપાયું

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. મુહમ્મદશાહ કાચારની તરફેણમાં હોવા છતા આપશ્રી કાવતરાંખોરોના પ્રતાપે ઇરાન છોડી હિંદ ખાતે વસવાટ કરી રહેવા લાગ્યા. આપશ્રીનો નિવાસ હવે હિંદમાં મુંબઇ ખાતે થવાના કારણે હઝરત ઇમામનું નિવાસસ્થાન હમેશા "દરખાના" તરીકે ઓળખાય છે, તે પ્રમાણે હવે મુંબઇ "દરખાનું" થયું.

મુંબઇ ખાતે આપ નામદારે સ્થાયી નિવાસ કર્યા પછી જમાતખાનામાં શનિવારે તેમજ તહેવારના દિવસોએ પધરામણી કરી જમાતોને દિદાર આપી હિદાયત ફરમાવતા અને દસ્તબોશી કરાવતા હતા.

મુંબઇ ખાતે સ્થાયી નિવાસ કર્યા પહેલા, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.એ ઇરાનની સરહદની નઝદીક આવેલા "બનપોર" જવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ ઇરાનના શાહને તેનો ભય લાગતા, બ્રિટિશોની સમજાવટથી શાહનો એ ભય દૂર કરવા પ્રસ્વી સન ૧૮૪૫માં આપશ્રી થોડો વખત કલકતા ખાતે પણ રહયા હતા.

હ૦ ઇમામ કલકત્તામાં

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને સર્વે ઇરાનીઓ તરફથી ઇરાન પધારવા આમંત્રણોના પત્રો આવતા હતા, જેમાના મુખ્ય અધિકારીઓ અને મુલ્લાંઓના પત્રો હઝરત ઇમામે મેકનેગટન અને મેજર રોલીનસનને બતાવ્યા પણ હતા આથી હઝરત ઇમામે ઇરાન જઇ આપની માલિકીની જાગીરો અને મિલકત પાછી મેળવવાના ઇરાદાથી કેટલીક સગવડો માટે આપશ્રીએ તૈયારીઓ શરૂ કરી, પરંતુ પાછળથી આપશ્રીએ ઇરાન પાછા જવાનો ઇરાદો પડતો મૂકાયો હતો. જો કે સમાધાન થતા ખુદ ઇરાનના શાહે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને ઇરાન પાછા આવવાનું આમંત્રણ મોકલાવી, આપશ્રીના પૂર્વજોની જાગીરો અને માલમિલકત પાછી સોંપવાની ખાત્રી આપી હતી, પરંતુ હઝરત ઇમામને એ વાતમાં કંઇ વજુદ જણાયું નહિ. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઇરાનના શાહ મુહમ્મદશાહના અવસાન પર્યંત કલકત્તા ખાતે નિવાસ રાખ્યો હતો.

મુંબઇના નિવાસ દરમ્યાન સરકારને ઉપયોગી સહાયતા

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને અફઘાનિસ્તાનમાં તેમજ સિંધમાં ઉપયોગી સહાયતા આપી હતી. એજ પ્રમાણે "ધી આગાખાન એન્ડ હિઝ એન્સેસટર્સ" નામની કૃતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે "હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આપના મુંબઇ ખાતેના વસવાટ દરમ્યાન પણ સરકારને ઘણીજ ઉપયોગી સહાયતાઓ આપી હતી. જ્યારે સરહદના વિસ્તારોમાં અશાંતિ ફેલાતી હતી ત્યારે આપશ્રી આપની વિશાળ અને અજોડ લાગવગ વડે કન્ટીઅરના તાબાવાળાઓના જુસ્સાને શાંત કરવા માટે સહાયતા આપતા હતા. ખાસ કરીને બળવા અને ફસાદ વખતે તો આપ સરકારના એક "સ્થંભ" સમાન હતા. આપશ્રીનું ફરમાન એજ આપશ્રીના મુરીદોના માટે કાયદો હતો મુંબઇ અને અન્ય સ્થળોએ કોમી હુલ્લડો ફાટી નીકળતા તે વખતે આપશ્રી સુલેહ અને શાંતિ માટે પોતાની લાગવગ વાપરતા હતા.

બ્રિટિશ યારકન્દ મીશનની ખાત્રી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. મુંબઇ પધાર્યા ત્યારે આપશ્રીનો વગવસીલો અત્યંત બહોળા વિસ્તારમાં ફેલાયેલો જણાયો હતો. મર્હુમ વાયસરાય લોર્ડ મેયોએ યારકન્દ (૧) ખાતે મોકલેલા સર ડગલાસ ફોરસીથવાળા મી.ને એ વાતની ખાત્રી કરી હતી કે, "હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ નામદાર આગાખાનને, મોટી સંખ્યાની શીઆ કોમો, પોતાના રૂહાની સરદાર તરીકે સ્વીકારે છે.

૧. "ધી આગાખાન એન્ડ હીઝ એન્સેસટર્સ" પાનુ. ૫૬.

"આ શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલીઓ બદખશાન અને કાફિરીસ્તાનની દૂર દૂર ખાણોમાં, ગીલગીટ, ચિત્રાલ અને "ઓક્ષસ" નદીના કિનારેથી લઇને છેક "બામે દુનિયા" કિંવા "દુનિયાનું છાપરું" તરીકે જગમશહૂર થયેલ "પામિર" સુધીની ખીણમાં પથરાયેલા નજરે પડે છે."

"જયારે ઇરાન, ખુરાસાન અને પશ્ચિમ અફઘાનિસ્તાન અને સિરિયામાં આપશ્રીનાં અનુયાયી ઓ મોટી સંખ્યામાં જોવામાં આવે છે, ઉપરાંત ઇરાનના અખાતમાં, અરબસ્તાનના પૂર્વ શહેરોમા ખાસ કરીને ઓમાનનો તેમજ આફ્રિકાના કાંઠા ઉપર દક્ષિણે છેક મોઝામ્બીક સુધી પણ આપશ્રી ના મુરીદો નજરે પડે છે. આફ્રિકાના મધ્યમાં આવેલા સરવરો અથવા તો મધ્ય એશિયાના, લાલ અને યાકુતની ખાણોની મુલાકાત લેનાર પ્રવાસી, આપ નામદારનો એકજ ભલામણ પત્ર આપના મુરીદો પર મેળવી શકે તો તે ઘણીજ સહેલાઇથી પોતાનો પ્રવાસ ખેડી શકે છે."

આગા જાફરખાન સુલેહ કરાવવા મસ્કતમાં.

1848

હિજરી સન ૧૨૬૫ માં મસ્કતના ખોજાઓમાં ચાંપો પડયો અને બે પક્ષો પડયા. જાણુ હાજીઆણીનો પક્ષ જમાત વિરુધ્ધ પડી જમાતખાનામાંની જમાતના ઉપયોગમાં આવતી કેટલીક વસ્તુઓ ઊંચકી દરિયામાં ચોરી છુપીથી ફેંકી દીધી. આ બન્ને પક્ષો વચ્ચે સુલેહ કરાવવા હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ આગાં જાફરખાનને મસ્કત ખાતે મોકલ્યા. પરંતુ વિરોધીઓ સમજૂતી ઉપર આવ્યા નહિ અને સામે હથિયારો ઊંચકયા જેથી તેઓને કેદ કરવામાં આવ્યા અને તેઓને દંડની સજા થઇ, છતાં તેઓએ પોતાની હઠ ન છોડી અને જમાત સાથેનો સંબંધ તોડી દઇ દીનથી ફરી ગયા હતા.

કચ્છમાં બાવા ઉમેદઅલી—વકીલાત છીનવી લેવાઈ.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના સમયમાં સૈયદ હાશમશાહના વંશમાંથી ઉત. રી આવેલા શખ્સો કચ્છ કાઠિયાવાડમાં "બાવા"ના નામથી ઓળખાતા હતા, તેઓને હ. ઇમામ તરફથી અમુક પ્રકારનું વડપણ મળેલું હોઇ ખોજા-મુરીદોને વ્યવસ્થિત રાખવા તેઓ દેશી રાજ્યો મા લાગવગ ધરાવતા હતા.

1825

હિજરી સન ૧૨૪૧માં કચ્છ દેશ ઉપર ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કુંપનીનો અમલ હતો. એ સમયે મહારાવશ્રી બીજા ભારમલ "ટીલે" હતા. એમના રાજ્યઅમલમાં ખોજા જ્ઞાતિમાં ઝઘડો થતાં હ. ઇમામ તરફથી "વકીલ"નો દાવો કરનાર બાવા ખીઝરખાનથી ખોજાઓ જુદા પડી ગયા, છતાં પણ બાવા સાથે જુજ લોકો રહી ગયા, તેમાં જમાતના કામડીયા માણેક પણ હતા, એટલે જમાતે તેમની પણ વિરુધ્ધતા કરી. અત્રે જમાતથી વિરુધ્ધ પડેલાં ટોળાંએ સુન્ની મુસ્લિમોના કબ્રસ્તાનમાં સૈયદ દાદુની જમીન દાખલ કરવાની વેતરણ કરી અને સુન્ની મુસ્લિમોએ પણ પોતાના કબજામાં લેવા પ્રયત્ન કરવા માંડયો. એ સમયે બાવા ઉમેદઅલીએ બ્રિટિશ એજન્સીમાં દસ્તાવેજ દાખલ કર્યા અને સૈયદ દાદુની હદની જમીન પાછી કબજે કરી લીધી.

1834

હિજરી સન ૧૨૫૦માં જ્યારે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કુંપનીએ પોતાની એજન્સી ઉપાડીને મહા- રાવશ્રી દેશળજીને રાજ્ય સોંપ્યું, ત્યારે બાવા ઉમેદઅલી દરબારમાં ખાસ કારોબારી નિમાયા હતા. તેમણે દરબારી બળથી સમસ્ત કચ્છની ખોજા જમાતો પર પોતાની સત્તા જમાવી જુલમ કર્યા

માંડયો. આ વાતની ખબર હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને પડતાં આપના ભત્રીજા આગા મુહમ્મદ જફરખાનને કચ્છ ખાતે મોકલ્યા. તેમની સાથે બાવા ઉમેદઅલીએ સારી વર્તણુક રાખી નહિ અને રાજય અધિકારી તરીકેની પોતાની સત્તા દેખાડવા માંડી. આવી સ્થિતિ જોઇને હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ કલકત્તા ખાતે રિપોર્ટ કરતાં નામદાર એલનબરોએ કચ્છના પોલિટીકલ એજન્ટ પર પત્ર આપ્યો. આ હુકમને અનુસરી બાવા ઉમેદઅલી પાસે જમાતી હિસાબ કિતાબના ચોપડાઓ હતા, તે સઘળાનો કબજો લેવામાં આવ્યો અને બાવા સાથેનો સઘળો જમાતી વ્યવહાર બંધ કરવામાં આવ્યો અને હ. ઇમામ તરફની વકીલાત બાવા પાસે હતી, તે પણ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ રદ કરી.

હ૦ ઇમામની કચ્છ ખાતે પુનઃ પધરામણી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ હિજરી સન ૧૨૬૯માં બીજી વખત કચ્છ ખાતે, ભૂજમાં કેરા વિરુધ્ધ ચાલતા કેસની તપાસ અર્થે પધારતાં, નામદાર મહારાજાશ્રી દેશળજી સાથે રત્નજડીત ખુરશી પર આસન લીધું હતું.

હ૦ ઇમામની પ્રશંસા કરતા પત્રો.

આ સમયે હિંદના ગવર્નર જનરલ લોર્ડ એલનબરો હતા. તેમની પાસે જનરલ સર ચાર્લ્સ નેપિયરે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની ભારે પ્રશંસા કરી હતી. સિંધની લડાઇ પછી સર ચાર્લ્સ નેપિયરે પોતાના વડીલ બંધુ સર હેનરી નેપિયર ઉપર તા. ૪થી ઓગસ્ટ ૧૮૪૪નાં રોજ એક પત્ર લખ્યો હતો તેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, 'ઇરાની રાજવંશી નામદાર આગાખાન મારા મોટા મિત્ર થઇ પડયા છે. તેઓ મારી કશી પણ સંભાળ કે રક્ષણ હેઠળ રહેતા નથી, તેઓ જાણે એક દેવતાઇ ફરિશ્તા છે."

'હિઝ હાઇનેસ'નો ખિતાબ.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની પ્રશંસા કરતો એક પત્ર જનરલ નોટે પાર્લામેંટના અધિકારીઓને લખ્યો હતો, તે પરથી આપ નામદારની ભારે સેવાઓ બદલ બ્રિટિશ સરકારે 'હિઝ હાઇનેસ'ના બાદશાહી ઇલકાબ સાથે માસિક ત્રણ હજાર રૂપિયાનું પેન્શન વંશપરંપરા બાંધી આપવા હિંદના વાઇસરોયને હુકમ આપ્યો.

શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ હ૦ ઇમામની મુલાકાતે—કીંગ રિચર્ડ લાયન હાર્ટેડ—ઇતિહાસિક ઘટનાનો ઉલ્લેખ.

મરહૂમ મહારાણી વિકટોરીઆના સમયમાં શહેનશાહ સાતમાં એડવર્ડ, "પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ" તરીકે લોર્ડ એડિનબરોની સાથે હિંદુસ્તાનની મુલાકાતે આવ્યા હતા, ત્યારે તેઓએ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ને બંગલે પધારી આપશ્રીને મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું. એ વખતે એ બન્ને શાહી કુટુંબના સભ્યો હ. ઇમામના બંગલામાં, હ. ઇમામના સસરા, ઇરાન સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહની એક મોટી તસ્વીર સામે બેઠક લઇને હિંદના "ટર્ફ" પર હ. ઇમામે જીતેલ 'રેસ-કપ'નું અને આપશ્રીના શાહઝાદાએ જીતેલા હિંદના શિકારોની 'ટ્રોફિઝ'નું નિરિક્ષણ કર્યું હતું.

પીર શાહબુદ્દીન શાહ અલ-હુસેની ઉર્ફે પીર ખલીલુલ્લાહ જેઓ હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ (અ.) ની ઇમામતના સમયમાં ઇસમાઇલીઓના પીર હતા.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના માતુશ્રી નામદાર માતા સલામત
હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ સા. આર.

ત્યારપછી સાત સદી પહેલાં, ઓસ્ટ્રીઆના ડયુક લીઓપોલ્ડના હાથે કેદ પકડાયેલાં, ઇંગ્લાંડના કીંગ રિચર્ડ લાયન હાર્ટના છુટકારા માટે પત્ર લખી આગ્રહ કરનાર હઝરત ઇમામ શાહ હસન અલીશાહ અ. ના વડવા, ઇસમાઇલીઓના ઇમામ, જેવીજ પોતાના જીવનની કેટલીક વિધવિધ અને સાહસિક ઘટનાઓનો હ. ઇમામે ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જે સાંભળી મહારાણી વિકટોરીઆના બન્ને શાહઝાદાઓ અત્યંત હર્ષ પામ્યા હતા. (૧)

ઉપર દર્શાવેલા પત્રના સંબંધે, "નામદાર આગાખાનનો ટૂંક ઇતિહાસ" નામની કૃતિમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે રહાઇમરની કિદ્રામાંથી એક પત્રની નકલ મળી આવી છે કે જે પત્ર એક ઇસમાઇલી ઇમામે ઇ. સ. ૧૧૯૨માં આસ્ટ્રીઆના ડયુક લીઓપોલ્ડ ઉપર તાયરના લોર્ડ અને મોંટ ફેરાટના મારકવિસ કોનરેડના ખૂનમાં, ઇંગ્લાંડના બાદશાહ કીંગ રિચર્ડ લાયન હાર્ટનો કાંઈ પણ હાથ નહોતો એવું દર્શાવી તેને નિર્દોષ ઠરાવી તેના છૂટકારા માટે લખેલો છે, કારણ કે કીંગ રિચર્ડ, લીઓપોલ્ડના હાથે કેદ પકડાયો હતો, આ ઘટના આરબો અને ખ્રિસ્તીઓ વચ્ચેના ધર્મ-યુધ્ધ (ક્રુઝેડ)ના સમયમાં બની હતી. આ બનાવ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની જેમ અંગ્રેજ સરકાર સાથે મિત્રાચારી હતી, તેમ આપશ્રીના પૂર્વજો પણ અંગ્રેજો સાથે ઘણી સારી મિત્રાચારી ધરાવતા હતા.

હ૦ ઈમામ તરફથી બહાર પડેલું ફરમાન.

હિજરી સન ૧૨૭૧માં જમાતોમા એક સડો પેદા થયો, તે પરથી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ એક ફરમાન બહાર પાડયું, તેમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ખોજાઓ અમારા શિયા ઇમામી ઇસમાઇલી મુરીદો હોઇ શાદી ગમીની સઘળી ક્રિયાઓ પણ પોતાના મઝહબના ધોરણે અને ધર્મબંધુઓ હસ્તક કરાવવી જોઇએ. આ ફરમાનનો સઘળા મુરીદોએ સ્વીકાર કર્યો પરંતુ કેટલાકોએ તેની વિરુધ્ધતા કરીને કહ્યું:—"ખોજાઓ અસલ સુન્ની છે, માટે તેમની શાદી ગમીની ક્રિયા સુન્ની મુલ્લાઓને હાથે એટલે સુન્નતના રિવાજ પ્રમાણે કરાવવી જોઇએ." આથી શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલી સ્થળોમાં તેમને પ્રવેશ કરવાની મનાઇ કરવામાં આવી હતી.

કચ્છ ખાતે પણ મજકુર ફરમાનને કચ્છની સઘળી ખોજા જમાતોએ શિરોમાન્ય કર્યો; માત્ર કચ્છ કેરાના ખોજાઓએ વિરોધી વલણ ધારણ કરતાં, હિજરી સન ૧૨૭૪માં શાહઝાદા હઝરત શાહ અલીશાહ અ. આપના પિતાની આજ્ઞાથી આ મતભેદ દૂર કરી સમજૂતી કરાવવા અર્થે કચ્છ પધાર્યા. પરંતુ કેરાવાળાઓનો પક્ષ બળવાન હોઇ તેઓએ ઇર્ષાના અંગે દોરવાઇ જઇ ને સમજૂતી પર ન આવ્યા. હિજરી સન ૧૨૯૧માં હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની હુઝુરમા અંતે સલાહ થઇ.

મજકુર ફરમાનને કાઠિયાવાડના સઘળા ઇસમાઇલી મુરીદોએ પણ માન્ય રાખ્યું માત્ર મહુવાનાં વીસ ખોજા કુટુંબ તેની વિરુધ્ધ ગયા, કારણ કે મુંબઇના બારભાયા ખોજાઓ સાથે તેમનો વ્યાપારી સંબંધ હોવાને અંગે તેઓ હ. ઇમામની ઇચ્છાને અનુસર્યા નહિ અને તેમણે એવો જવાબ આપ્યો કે "અમો શિયા તો છીએ પરંતુ લગ્નની ક્રિયાઓ સુન્ની રૂઢી પ્રમાણે કરીશું."

૧. 'ધી આગાખાન એન્ડ હીઝ એન્સેસટર્સ" પાનુ. ૫૫.

બારભાયાઓ નાતબહાર—૧૮૬૬નો "આગાખાન કેસ."

હિજરી સન ૧૨૭૯ અર્થાત ઈસ્વી સન ૧૮૬૨ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૬ મી એ મુખી અલારખિયાભાઇ સુમાર અને કામડીયા ખાકીભાઇ પદમશીના વડપણ હેઠળ મુંબઇના જમાતખાનામાં જમાતની એક સભા બોલાવવામાં આવી. તેમા હબીબભાઇ ઇબ્રાહીમના પુત્ર આહમદભાઇ તથા જમાતની વિરુધ્ધ ગયેલા બીજા આસામીઓને બોલાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેઓ હાજર ન થવાથી આહમદભાઇ હબીબ તથા બીજાઓ ઉપર નોટીસ મોકલીને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, "જમાતના નિયમો અનુસાર ચાલશો તો તમને જમાતમાં રાખવામાં આવશે અને તે માટે ૨૧ દિવસની મુદત આપવામાં આવે છે." તે મુદત પછી જમાતની સભા ફરી બોલાવવામાં આવી છતાં પણ તેઓ નહિ આવવાથી આહમદભાઇ હબીબ તથા તેમના બીજા સાથીદારોને નાતબહાર મૂકવામાં આવ્યા. આ પરિસ્થિતિ વચ્ચે કચ્છમાં કેરા, કાઠિયાવાડમાં મહુવા અને મસ્કતની જમાતોમાં અમુક ખોજાઓએ હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની નારાજી વહોરી લીધી. જે ઉપરથી ખોજા ઇસમાઇલી જમાતોને ઘણો આઘાત લાગ્યો જે આજ દિન પર્યંત વિસરાયો નથી.

મુંબઇની હાઇકોર્ટમાં સર જોસફ આર્નોલ્ડ સમક્ષ "આગાખાન કેસ" ના નામે જાણીતો થયેલો એક મુકદમો કેટલાક ખોજાઓએ હિજરી સન ૧૨૮૩ અર્થાત ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં દાખલ કર્યો. આ મુકદમો દાખલ કરનારાઓ ડાયા અહમદ, મહમદ સાયા, પીરમામદ કાસમ અને ફાજલ ગુલામહુસેન નામના આસામીઓ હતા. એમનો દાવો હતો કે નામદાર આગાખાન શાહ હસનઅલી શાહ અ. સાથે અમારે કાંઇ લાગતું વળગતું નથી. જમાતની જે મિલકતો અને આવક છે તેમાંથી નામદાર આગાખાન સાહેબને કાંઇ આપવું જોઇએ નહિ. મુખી કામડીઆઓએ જમાતને પૈસાનો હિસાબ આપવો અને તેની વચ્ચે નામદાર આગાખાન સાહેબ આવે તો તેઓને અટકાવવા. હઝરત પીર સદરૂદીન (રેહ.) અમોને ઇસ્લામી બનાવ્યા હતા. તેઓ પોતે સુન્ની હતા અને અમે પણ સુન્ની તરીકે ઇસ્લામમાં વટલાયા છીએ; અમે સુન્ની નથી એમ કહેનારા ખોજાઓને જમાતમાં રહેવાનો કાંઇ હક નથી અને ખોજા જમાતની સાથે તેમને કાંઇ લાગતું વળગતું નથી.

બીજી તરફ જવાબદારોનું કહેવું હતું કે, પીર સદરૂદીન (રેહ) સુન્ની નહોતા, પણ શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલી ધર્મના અનુયાયી હતા અને તેઓ નામદાર આગાખાન સાહેબના વડવાના એક દાઇ હતા. ખોજા જમાત હમેંશા ઇમામી ઇસમાઇલી હતી અને હાલ પણ છે. વળી ખોજા જમાત નામદાર આગાખાન સાહેબના વડીલોને ધર્મગુરુ તરીકે માનતી આવી છે અને તેઓને પોતાના મુરશીદ ગણે છે.

સર જોસફ આર્નોલ્ડનો ચૂકાદો (હ૦ ઈમામ શાહ હસનઅલીશાહની તરફેણમાં ફેંસલો)

બન્ને પક્ષોના દાવાઓની સુનાવણી લાંબી મુદત સુધી ચાલી હતી. અંતે વિદ્વાન જજ સર જોસફ આર્નોલ્ડે હઝરત ઇમામની તરફેણમાં ફેંસલો આપ્યો હતો તેઓ નામદારે પોતાના ફેંસલામાં જણાવ્યું હતું : "ખોજા જમાતના લોકોએ પોતાના ધર્મગુરુના ફરમાનની સતાથી બીજી વધારે સતાનો ઉપયોગ કોઇ વખતે કર્યો નથી એવી સાક્ષીઓ પડી છે તે ઉપરથી દાવેદારોએ માંગેલો હુકમ આપવાને હું ના પાડું છું, અર્થાત જે પ્રમાણે ફરિયાદીઓએ અરજ કરી છે તે મુજબનો હુકમ આપવાનો કોઇપણ પ્રકારનું કારણ મને જણાતું નથી.

"આ મુકદમાં વિષે કોર્ટ કેવું હુકમનામું કરવું એ તદન ખુલ્લું છે અને તે એ છે કે, પહેલા પ્રતિવાદી નામદાર આગાખાન, મુખી અલારખિયા સુમાર અને તેમની સાથેના જવાબદાર પ્રતિવાદી આસુ ગાંગજી ઉપરનો ખર્ચ સાગી ઉપર નાખીને આ મુકદમો કાઢી નાખું છું. જ્યારે બીજા પ્રતિવાદીઓ ઉપરથી પણ આ કેસ વગર ખર્ચ આપના કાઢી નાખું છું."

આ પ્રકારે ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ ની તરફેણમાં સંપૂર્ણ રીતે ફેંસલો આપવામાં આવ્યો હતા આ યાદગાર કેસના આખરી પરિણામમાં આપ નામદારને ઇમામતની ગાદીના હકદાર તરીકે કોર્ટ જાહેર કર્યા અને તેઓ નામદાર ઇસમાઇલી ખોજા કોમના રૂહાની સરદાર હોવાને અંગે આપ નામદારને આપવામાં આવતા, સઘળા ધાર્મિક હકો વિગેરે ઉપર આપશ્રીને એકલાનેજ અધિકારી ઠરાવી આપ નામદારના હકો કાયમ કરવામાં આવ્યા હતા. આ કેસમાં હારી ગયેલા ખોજાઓએ "બારભાયા" નામે બહાર આવીને પોતાની જુદી જમાત બાંધી લીધી.

"બારભાયા" કેસમા પંજેભાઇઓની મહાન સેવા

બારભાયા કેસમા ફિદાઇ પંજેભાઇ ઇસમાઇલ ખેરાજ તથા મહાન પંજેભાઇ શરીફ ગાંગજી તેમજ અન્ય પંજેભાઇઓની હઝરત ઇમામ પ્રત્યેની સેવાઓ મહાન હતી. કારણ કે વિરૂધ્ધ પક્ષ માલદાર હોવાથી પૈસાના બળે વખતોવખત તેઓ જમાતોમાં ઝઘડા ઊભા કરતા હતા, તેમજ મુકદમામાં ભાગ લેનારને ધમકાવવાં કે લાલચો આપવામાં પણ આવતી હતી. એ પ્રસંગે પંજેભાઇઓએ ઇસમાઇલી સૈનિકો તરીકે પોતાની ખરેખરી ફરજ અદા કરી માનભરી રીતે મુકદમાનું પરિણામ લાવવા પોતાની સેવાઓ આપી હતી.

services to merged abridge

મુખી અલારખિયા સુમાર—કામડીઆ ખાકી પદમશી

મુખી અલારખિયા સુમાર સિંધના વતની હતા. હઝરત ઇમામ મૌલાના શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના સમયમાં ઇ. સ. ૧૮૫૪માં તેઓ મુખીની પદવીએ આવ્યા હતા. તેમનો કાપડ અને સાકરનો મોટો વેપાર હતો. ઇ. સ. ૧૮૬૬માં મુંબઇ હાઇકોર્ટમાં ચીફ જસ્ટીસ સમક્ષ "બારભાયા" કેસ ચાલ્યો હતો, તેમા તેમણે મુખ્ય ભાગ લીધો હતો.

કામડીઆ ખાકી પદમશી કચ્છ–મુંદ્રાના વતની હતા. તેઓ મુંબઇ ખાતે ફરનીચર અને ગ્લાસવેરનો મોટો વેપાર કરતા હતા અને મોટી પાર્ટીઓ અને લગ્નોમાં ભાડે પણ મોકલતા હતા. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની ઇમામતના સમયમાં તેઓ કામડીઆ પદે આવ્યા હતા. ઇ. સ. ૧૮૭૫ ના હિરબાઇ–ગોરબાઇ કેસમાં તેઓ જમાત વતી એક અગત્યના સાક્ષી હતા. તેઓ ૨૨ વર્ષ પર્યંત કામડીઆ તરીકેની પદવી ભોગવી ઇ. સ. ૧૮૭૭માં અવસાન પામ્યા હતા.

કીર્તિવંત મુખી લાડક હાજી

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ઇસ્વી સન ૧૮૭૮ માં મુખી લાડકભાઇ હાજીને મુંબઇની દરખાના જમાતના મુખી તરીકે નિમણુંક કરી હતી. તેમની અગાઉ મુખી હસનભાઇ જમાતના મુખી પદે બિરાજમાન હતા. તેમનું કોઇ ઝનૂનીએ ખૂન કર્યું હતું.

મુખી લાડક હાજી કચ્છ-કેરાના રહેવાસી હતા. ગરીબ હાલતમાં કચ્છથી મુંબઇ આવ્યા હતા અને ટૂંક અરસામાં પોતાના બુધ્ધિબળે પૈસો સારી પેઠે ભેગો કરી શકયા હતા. મુંબઇ આસપાસના કોસ્ટા અને અલીબાગના જંગલોમાં લાકડાઓ સરકાર પાસેથી વેચાણ લઇ મુંબઇનો લાકડાનો વેપાર તેમણે હાથ કરી લીધો હતો.

મુખી લાડકભાઇ હાજીએ હસનાબાદ માટે સોળ હજાર વાર જમીન હઝરત ઇમામને અર્પણ કરી હતી. તેઓએ પોતાની જીંદગીના છેલ્લા દમ સુધી જમાતના મુખી તરીકે રહી હઝરત ઇમામની અનહદ સેવા કરી, જમાતની પ્રીતિ મેળવી હતી. હિજરી સન ૧૩૨૫ એટલે ઇ. સ. ૧૯૦૭ માં તેઓ બહેસ્તનશીન થયા; એ સમયે એમની અવસ્થા ૮૦ વર્ષની હતી.

જૂનાગઢના મહાન વઝીર ઈસમાઈલ ગાંગજી

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ ના સમયમાં કાઠિયાવાડ સોરઠ પ્રાંતની રાજધાની જૂનાગઢમાં વારસ ઇસમાઇલભાઇ ગાંગજી રાજ્યમાં જમાદારખાના તથા ટંકશાળ ખાતાના ઉપરી હતા. ઇસમાઇલી જમાતમાં પણ ઘણો સરસ મોભો ધરાવતા હોઇ સમસ્ત કાઠિયાવાડની જમાતો પર એમનું વડપણ હતું. આ સમયે જમાતો ધર્મના કાચા સુતરના તાંતણે બંધાયેલી અને અતિ શ્રધ્ધાવાન હોઇ જમાતો ઉપર વારસ સાહેબની હકુમત પણ હતી. તેઓ મઝહબની સેવામાં મહોબ્બતથી લીન રહેતા હતા, રાજ્યમાં વગ હોવાનો તેમને કદીપણ ગર્વ નહોતો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ઇરાન છોડી આવ્યા પછી હિજરી સન ૧૨૫૯ની સાલમાં પ્રથમ કાઠિયાવાડ પધાર્યા હતા, તે સમયે જૂનાગઢ પધારી ઇસમાઇલભાઇ ગાંગજીને વઝીરની માનવંતી પદવિ ઇનાયત કરી હતી.

મુંબઇ મધે સર જોસફ આર્નોલ્ડ સન્મુખ ચાલેલા "બારભાયા કેસ" તરીકે ના મશહુર મુકદમામાં કામડીયા સબજાઅલી દામાણીએ હ. ઇમામ તરફના એક મુખ્ય સાક્ષી તરીકે જુબાની આપી કોર્ટમાં કાઠીયાવાડની જમાતોના દફતર રજુ કર્યા હતા. વઝીર ઇસમાઇલ ગાંગજી હિજરી સન ૧૩૦૦ની સવાલ અર્થાત ઇ. સ. ૧૮૮૩ના આગસ્ટ માસમાં આ ફાની દુનિયા છોડી ગયા હતા.

ધર્મપ્રેમી વીર મહામંદભાઇ રવજી.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના ઇમામતના ઝમાનામાં મહામદભાઇ રવજી જે. પી. એક ધર્મપ્રેમી પુરુષ હતા. જમાતના કામોમાં તેઓ ઉલટભર્યો ભાગ લેતા હતા. તેમનો જન્મ મુંબઇ ખાતે ઇ, સ. ૧૮૩૦માં થયો હતો. તેઓ ચીન ખાતે વેપાર કરતા હતા, જેમાં તેમને ઘણી સારી પેદાશ થઇ હતી. ઇ સ. ૧૮૮૩માં તેમણે ઘણા જાહેર કોમી ખાતાં ખોલ્યાં હતાં. જેમાંનું એક પોતાના ગરીબ જાતભાઇઓને વગર ભાડે રહેવા માટેનું મકાન હતું. આ મકાનમાં ૫૦ કુટુંબોને રહેવાની સગવડ હતી. ઇ, સ. ૧૮૯૦માં તેઓએ ખોજા અનાથાશ્રમ સ્થાપ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૮૯૬માં પુના ખાતે જ્ઞાતિબંધુઓને હવા બદલ માટે સેનેટોરિયમ બંધાવી હતી. એ માટે સમસ્ત જમાત તરફથી તેમને માન પત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. એ પ્રસંગે હ. ઇમામે તેમને "ખિલઅત" નો ઝભ્ભો અર્પણ કર્યો હતો. તેઓ ઇ. સ. ૧૮૯૮માં મે માસની તારીખ ૧લી ના દિને આ ફાની દુનિયા છોડી ગયા હતા.

વઝીર સર થારીયા ટોપણુ—એક જાણીતા ઈસમાઈલી અમીર

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. હિંદ આવ્યા પછી જમાતના બનાવોમાં મુખ્ય સ્થાન બારભાયા કેસ ધરાવે છે. ઇસમાઇલી જમાતને આ કેસમાં સહન કરવું પડ્યું હતું. આ સમયે જમાતની સેવા બજાવવા ઘણા અગ્રેસરોએ હ. ઇમામની હુઝુરમાં હાજર રહી ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો, જેમાં સર થારીયા ટોપણુનો પણ સારો હિસ્સો હતો. તેઓ સરકાર દરબારમાં પણ માન પામેલા હતા. સરકારે તેમને "સર નાઇટ"નો ખિતાબ આપ્યો હતો. હ. ઇમામે પણ "વઝીર"નો માનવંતો લકબ આપ્યો હતો, તેઓ લાંબા સમય સુધી આફ્રિકા ખાતે વ્યાપાર ખેડી ઘણાજ શ્રીમંત બન્યા હતા. પાછળથી તેઓ મુંબઇ આવી રહયા હતા.

જોમો સિફાર્યો.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ દરેક જમાતોમાં રીતસર વ્યવસ્થા કરીને આપના મુરીદોની વચ્ચે અતિ વહાલભરી રીતે રહેતા હતા અને આપ નામદાર હંમેશાં જમાતો વચ્ચે દરબાર ભરી બેસતા હતા. બ્રિટિશ રાજ્યમાં આપશ્રીની બહોળી લાગવગ હોવાથી આપના મુરીદોને સરકાર દરબારમાં આગળ વધારવામાં ઘણો રસ લેતા હતા, આથી હિંદમાં આપશ્રીના કદમ થયા પછી ખોજા કોમ આગળ વધવા માંડી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. આપની જીસ્માની બુઝુર્ગ વયને લીધે ઉતરાવસ્થામાં આસાએશ લેવા લાગ્યા હતા અને આપનું જીવન નિવૃતિમાં ગાળતા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના જીવનના પાછલા દશથી બાર વર્ષનો સમય વિશ્રાંતિમાં ગયો હતો. બારભાયા છૂટા પડયા પછી જમાતમાં જે કાંઇ નજીવા મતભેદ હતા તે પણ દૂર થવા પામ્યા હતા. જમાત એકત્ર રીતે રહી એકબીજાની દાઝ હૈયે ધરી હ. ઇમામની છત્રછાયા હેઠળ સુખી અને આબાદીભર્યું જીવન ગાળવા લાગી હતી. હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ એપ્રિલ માસની તા. ૧૨ ઇસ્વી સન ૧૮૮૧. હિજરી સન ૧૨૯૮ના રાતે પોણા દશ કલાકે જોમો સિફાર્યો હતો.

"હસનાબાદ" હ૦ ઈમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. નો ભવ્ય રોઝો.

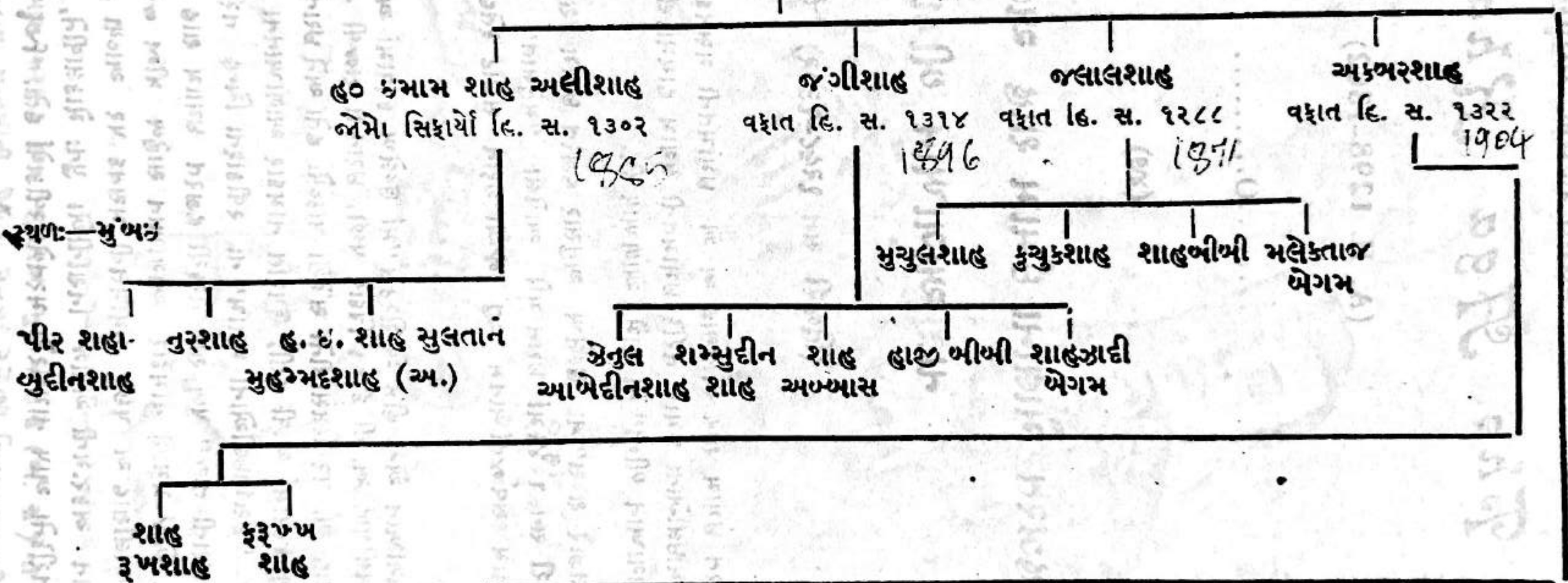
હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના જીસ્મ મુબારકને પ્રથમ કરબલા મોકલવાનું ઠરાવ્યું હતું, પરંતુ કેટલાક મુરીદોની લાગણી અંગે મુંબઇ ખાતેજ ભુમિદાહ કરવાનું નક્કી કરવામા આવતાં "ઇડન હોલ" નામની મઝગામમાં આવેલી જગ્યા ખરીદવામાં આવી. જેની કિંમત ચૂકવવા એક લાખ પચીસ હજારનું ફંડ એકઠું કરવામાં આવ્યું. એક લાખ રૂપીઆ હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. એ આપ્યા. ત્યારપછી "ઇડન હોલ"ની જગ્યામાં "તાજ મહાલ" આકારનો રોઝો બાંધવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી. આ રોઝાનું ઘણુંખરું કામ સંગેમરમરનું કળામય રીતે કરવામાં આવ્યું છે. તેના મિનારાની ઊંચાઇ ૯૦ ફીટ છે. આ રોઝાને તૈયાર થતા લગભગ ત્રણ વર્ષ લાગ્યા હતા અને આશરે ત્રણ લાખ રૂપીયાનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો

હતો. તા. ૧લી જુલાઇના દિને ૭ હજાર માણસની મેદનીવાળા સરઘસ સહિત જમાનખાનામાંથી સદુક આ જગ્યાએ લઇ જવામાં આવી હતી પાછળથી એ રોઝાનું નામ "હસનાબાદ" રાખવામાં આવ્યું. હજરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના મુબારક જીસ્મને છેવટનું માન આપવા ઇરાની અને તુર્કી એલચીઓ ઉપરાંત યુરોપિયન, પારસી, મુસ્લિમ અને અન્ય ભાઇબંધ કોમના અગ્રેસરોએ પણ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

આપશ્રીના પછી ઇમામતની મસનદ ઉપર આપશ્રીના શાહઝાદા હજરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. બિરાજમાન થયા.

હજરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની દૈહિક વિદાય પછી એક વર્ષ બાદ ઇ. સ. ૧૮૮૨ હિજરી સન ૧૨૯૯માં આપશ્રીના મહેરદાર અને ઇરાન સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહ કાચારના પુત્રી સર્વજહાં બેગમ મુંબઇ ખાતે વફાત પામ્યા હતા.

હઝરત ઈમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ૦

HAZRAT MOWLANA IMAM SHAH ALI SHAH

The Aga Khan II.

(A. H. 1298–1302)

.........0.........

(૪૭)

હઝરત મૌલાના ઈમામ શાહ અલીશાહ અ૦

ના. આગાખાન બીજા

(હિજરી સન ૧૨૯૮–૧૩૦૨) 1881 — 1885

1881

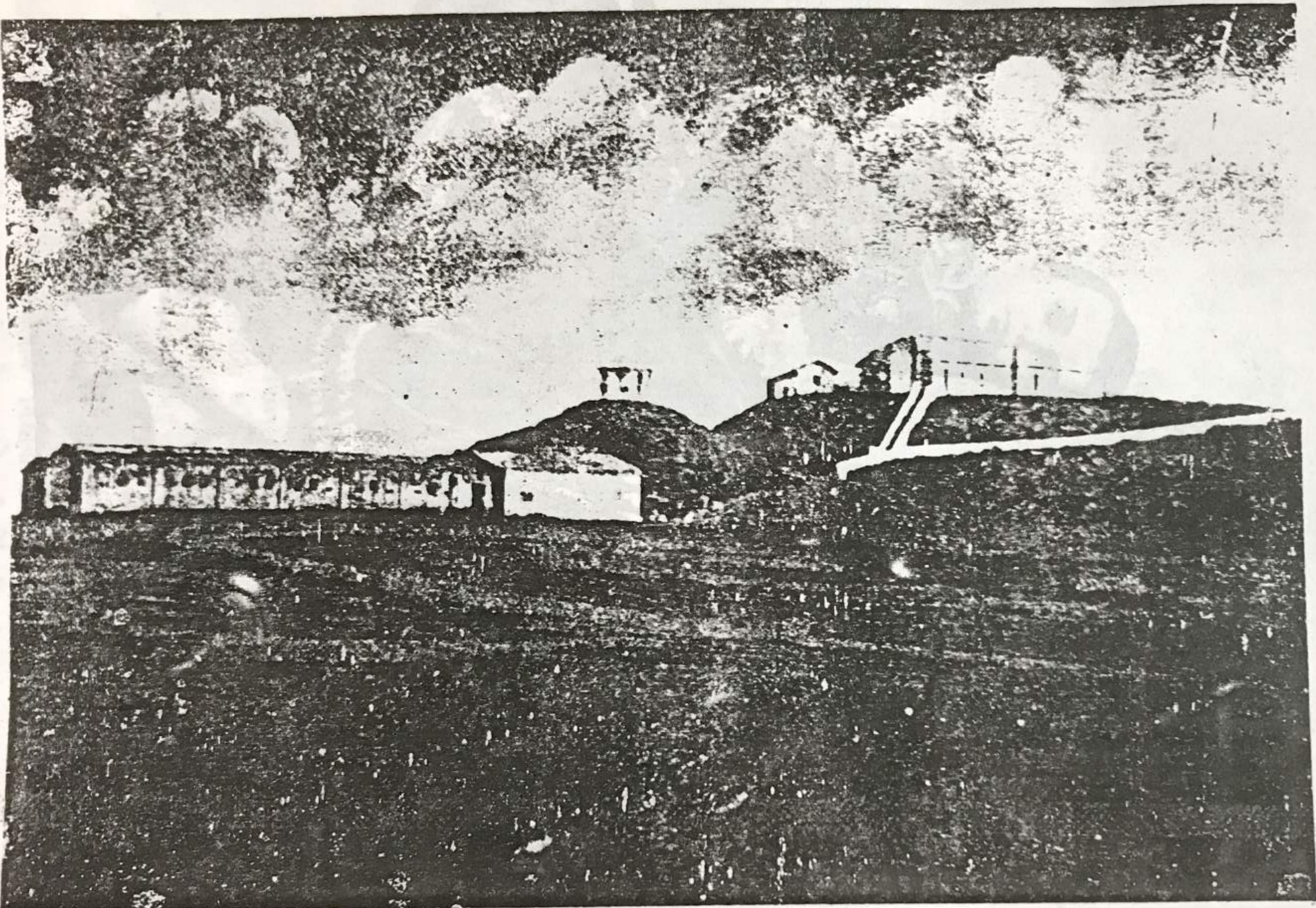
હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ એ ઇમામતની મસનદ ઉપર હિજરી સન ૧૨૯૮માં બિરાજી ઇસમાઇલીઓના ઇમામ તરીકે ઇમામતની લગામ હાથમાં લીધી. આપશ્રી "હીઝ હાઇનેસ નામદાર આગાખાન બીજા" ના નામે ઓળખાય છે.

"ગુલઝારે શમ્સ" ના ઉલ્લેખ અનુસાર હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. નો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૧૨૪૬માં ઇરાન મધ્યે આવેલા "મહેલાત" ખાતે થયો હતો. આપશ્રીના માતાજીનું નામ સર્વજહાંખાનમ હતું જેઓ ઇરાન સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહ કાચારના શાહઝાદી થતા હતા.

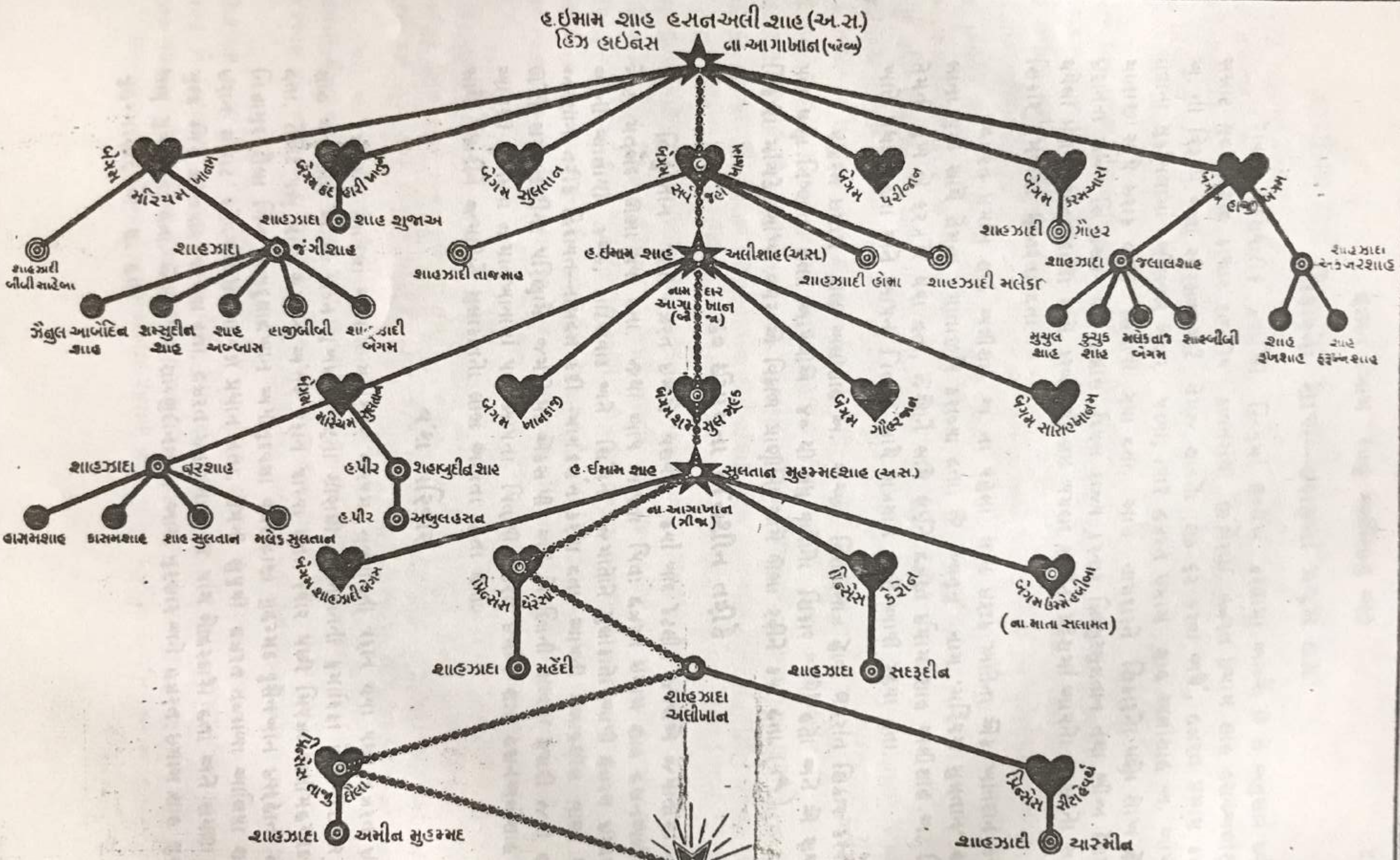
"આગાખાન એન્ડ હીઝ એન્સેસ્ટર્સ"માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે : "હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની દૈહિક વિદાય પછી, ઇરાનના રાજવી શાહ નસરૂદ્દીને, હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. પર દિલસોઝીનો સંદેશો પાઠવ્યો હતો અને ઇરાની રિતરસમ અનુસાર ધાર્મિક વિધિઓ પણ કરવામાં આવી હતી, ઉપરાંત નામદાર આગાખાનના કુટુંબ સાથેના પોતાના સગ. પણના અને "ઇસમાઇલીઓના ઇમામ" ના સ્વીકારના ચિન્હ તરીકે "ખિલઅત" અને એક "રત્નજડિત ઇરાની તાજ" પણ શાહ તરફથી હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. ને મોકલવામાં આવ્યા હતા. એજ પ્રમાણે નામદાર આગાખાન સાહેબ ત્રીજા જ્યારે આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ પછી ઇમામતની મસનદ પર આવ્યા ત્યારે આપશ્રીને પણ ઇરાનના રાજવીએ માન અકરામની એવીજ નિશાનીઓ પુનઃ મોકલાવીને, ઇરાનના રાજવંશી કુટુંબના "પ્રિન્સ" તરીકેનો આપ નામદારનો મરતબો સ્વીકાર્યો હતો.

પરમ પ્રતિભાવંત ૪૮ માં ઇમામ સરકાર શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ. સ.) ના બાલ્યકાળનું એક સંભારણું. વહાલાં માતુશ્રીની પ્રેમાળ ગોદમાં તેઓશ્રી બિરાજમાન છે.

"મુહમ્મદ ટેકરી" કરાંચી: હઝરત ઇમામ સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. નું જન્મસ્થળ.

હ.ઈમામ શાહ હસનઅલી શાહ (અ.સ.)
હિઝ હાઈનેસ ના આગાખાન (પહેલા)
શાહઝાદા શાહ શુજાઅ
શાહઝાદા જંગીશાહ
શાહઝાદી બીબી સારેબા
બેગમ સુલતાન
બેગમ પરીજાન
શાહઝાદી ગૌહર
શાહઝાદા જલાલશાહ
શાહઝાદી તાજમાહ
હ.ઈમામ શાહ અલીશાહ (અ.સ.)
શાહઝાદી હોમા
શાહઝાદી મલેકા
ઝૈનુલ આબેદીન શાહ
શમ્સુદીન શાહ
શાહ અબ્બાસ
હાજીબીબી
શાહઝાદી બેગમ
મુગુલ શાહ
ફુરુક શાહ
મલેકતાજ બેગમ
શાહઝાદા નૂરશાહ
હ.પીર શહાબુદીન શાહ
હ.ઈમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ.સ.)
ના.આગાખાન (ત્રીજા)
હ.પીર અબુલહસન
કાસમશાહ
શાહ સુલતાન
મલેક સુલતાન
બેગમ શાહઝાદી બેગમ
પ્રિન્સેસ કેરોન
(ના.માતા સલામત)
શાહઝાદા મહેદી
શાહઝાદા સદરુદીન
શાહઝાદા અલીખાન
શાહઝાદા અમીન મુહમ્મદ
શાહઝાદી યાસ્મીન
નૂર મૌલાના હાઝર ઈમામ શાહ કરીમ અલહુસેની
(ના. આગાખાન ચોથા)
હ. ઈમામ શાહ હસનઅલી શાહ(અ.સ.)
હિઝ હાઈનેસ ના. આગાખાન પહેલાનો
વંશવેલો

શિકારનો શોખ—ઇરાકમાં પ્રથમ લગ્ન

રોયલ અશિયાટીક કવાર્ટલી રિવ્યુમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે અનુસાર ઇરાન સમ્રાટ મુહમ્મદશાહ કાચાર રાજકીય કાવતરાંથી ભંભેરાઇ, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની વિરૂધ્ધ જતાં સ્વરક્ષણ માટે તેમજ શાહનો શક દૂર કરવા અર્થે, હઝરત ઇમામ કાવા-દાવાના મુકાબલામાં બીજીવાર બહાર પડયા, ત્યારે હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. આપના માતાજી સાથે ઇરાક ભણી સિધાવી ગયા હતા. આપ નામદારને શિકારનો ઘણો શોખ હોઇ, ઇરાનના રાજ્ય સિંહાસન પર ચાલીસ દિવસ રાજ્ય કરનાર ઝિલ્લુસ્સુલતાન તથા બીજા દેશપાર થયેલા ઇરાની શાહઝાદાઓ સાથે કરબલાથી લઇ બગદાદ સુધીના પ્રદેશમાં આપનો ફુરસદનો સમય શિકાર રમવામાં ગુજારતા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. ના પહેલા લગ્ન ઇરાક ખાતેના એક ખાનદાન કબીલાના પુત્રી સાથે તેમના માતાજીએ કરાવ્યા હતા, જે બાનુનું નામ 'મરિયમ સુલતાન' હતું. તેમની કુખે બે ફરઝંદો થયા હતા, જેઓને સાથે લઇને હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. હિંદ ખાતે પધાર્યા હતા અને આપના પિતાજી સાથે મઝગામ ખાતે આવી રહયા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. અચ્છા નિશાનબાઝ હોવા ઉપરાંત શિકાર કરવામાં પણ ઘણા નિષ્ણાત હતા. આપશ્રીએ ૪૦ થી વધુ વાઘોનો શિકાર કર્યો હતો અને એ સઘળા શિકારો માંચડો બાંધ્યા વગર એ વિકાળ પ્રાણીઓ સામે ઊભા રહીને કર્યા હતા. (૫૪)

હ૦ ઇમામના જાંનશીન તરીકે

હિંદુસ્તાન ખાતે હઝરત ઇમામે વસવાટ કર્યા બાદ કેટલીક જગ્યાએ જમાતોમા નાના મોટા મતભેદ ઊભા થયા હતા. જથી આપ આપના પિતા હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ.ની આજ્ઞાથી કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને સિંધની જમાતોને મુલાકાતો આપી હઝરત ઇમામના જાનશીન તરીકે હિદાયત–નસિહત કરી માર્ગદર્શન કરતા હતા. આપની પ્રભાવશીલ વાણી અને ઊંડી સમજદારીના પરિણામે જમાતોમાં એકસંપી અને એકદિલની ભાવના પ્રસરી જતી હતી. આપશ્રી મુંબઇના જમાતખાનામાં પણ આપના પિતાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. સાથે પધારીને જમાતોને મુલાકાતનો લાભ આપતા રહેતા હતા.

વંશ પરિવાર

ઇરાકથી આવેલા આપના મોહરદાર મરિયમ સુલતાનની વફાત થયા પછી હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. ના લગ્ન મુંબઇમાં રહેતા શીરાઝી ખાનદાનની કુમારિકા વેરે બીજીવાર થયા હતા. તેઓ પણ થોડા સમયને અંતરે વફાત પામ્યા હતા, ત્યાર પછી મિરઝા અલીમહમ્મદખાન નિઝામુદ-દૌલા બિન અબ્દુલ્લાહખાન અમીનુદવલા વલદ હાજી મુહમ્મદ હુસેનખાન ઇસ્ફહાની જેઓ ઇરાન સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહના વડા પ્રધાન હતા, તેમની સુપુત્રી હઝરત નવ્વાબા આલિયા શમ્સુલ મુલ્ક જોડે ત્રીજીવાર પરણ્યા હતા. હઝરત ઇમામના કુલ્લ પાંચ મોહરદારો હતા અને સઘળા મળી ત્રણ પુત્રો થયા હતા. જેમા પીર શાહબુદીનશાહ, આગા નુરશાહ અને હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. હતા.

નામદાર માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. ના મહોરદાર નવ્વાબા સાહેબા, શમશુલ મુલ્ક, હર હાઇનેસ નામદાર લેડી અલીશાહ, ઇરાનના શાહ ફતેહઅલીશાહના દોહિત્રી અને એકાંતવાસ ધારણ કરી દરવેશી જીવન ગાળનાર પ્રખ્યાત સૂફી અને ફતેહઅલીશાહના વડા પ્રધાન નિઝામુલ-દૌલાના સુપુત્રી થતા હતા, કે જેમણે હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અને ઇરાનના દરબારમાં સુંદર સત્કાર આપ્યો હતો.

નામદાર માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ પ્રતાપી ગુણબળોવાળા અને અત્યંત દિલસોઝ બાનુ હતા. તેઓ ઘણી ઊંડી બુધ્ધિમતા ધરાવતા હતા. હિંદુસ્તાનની અનેક મહારાણીઓને મુશ્કેલીના સમયમાં તેઓશ્રી સલાહ સુચના આપતા હતા. ભોપાલના બેગમ સાહેબા સાથે તેઓને ઘણો ગાઢ સંબંધ હતો. તેઓ સમસ્ત ઇસમાઇલી આલમમા ઘણાજ જાણીતા હતા.

નામદાર લેડી અલીશાહ હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. સાથે લગ્નથી જોડાયા પછી કેટલોક વખત બગદાદ ખાતે રહ્યા હતા. ત્યારબાદ તેઓ નામદાર કરાંચી ખાતે પધાર્યા હતા, જ્યાં તેઓની કુખે શાહઝાદા હઝરત સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.નો મુબારક જન્મ થયો હતો. મુંબઇ ખાતે ૧૯૦૮માં હાજીબીબીવાળા "આગાખાન કેસ"માં નામદાર માતા સલામતે પોતાની અસાધારણ યાદગીરીનો પ્રતાપે એવી સરસ જુબાની આપી હતી કે જસ્ટીસ રસલ પણ અચંબો પામ્યા હતા.

વિશ્વ યુધ્ધ વખતે, નામદાર લેડી અલીશાહે, લોર્ડ અને લેડી વીલીંગ્ટનને પોતાની સેવા આપવા માટે ખુશી દર્શાવી હતી. તેઓની દોરવણી હેઠળ ખોજા બાનુઓએ મેસોપોટેમીઆ અને અન્ય યુધ્ધ મોરચેથી આવતા જખમી સૈનિકો માટે મહાન સેવાઓ અપી હતી. એ ઉપરાંત તેઓ નામદારે જરૂરિયાતની સામગ્રીઓ ખરીદવા માટે મોટી રકમનું ફંડ પણ એકઠું કર્યું હતું.

નામદાર લેડી અલીશાહ, માતા સલામતે યુરોપ, અરબસ્તા, સીરિયા વિગેરે દેશોની ઘણી મુસાફરીઓ કરી હતી. એક વેળા, જ્યાર તેઓ નામદાર સીરિયાના પ્રવાસે ગયા હતા, ત્યારે તેમના પૌત્રા શાહઝાદ ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ પણ સાથે હતા. તેઓ નામદાર જયારે ઇરાનની મુસાફરીએ ગયા હતા ત્યારે રિઝાશાહ પહેલવી કમાન્ડર ઇન ચીફ અને વઝીર પદે હતા. તેમના હુકમ અનુસાર ઇરાન સમ્રાટ ફતેહઅલીશાહની દોહિત્રીને લાયક આવે એવું બગદાદથી તહેરાન સુધી ભવ્ય બાદશાહી માન આપવામાં આવ્યું હતું.

ઇ. સ. ૧૯૩૨માં હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ નામદાર માતા સલામત યુરોપની મુસાફરીએ ગયા હતા, એ વખતે શહેનશાહ પંચમ જ્યોર્જ, શહેનશાહ બાનુ અને અન્ય શાહી કુટુંબના સભ્યોની મુલાકાતનું માન તેઓ નામદારને મળ્યું હતું, ઉપરાંત સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ, સર સેમ્યુ. અલ હોરે પણ નામદારનું સ્વાગત કર્યું હતું.

આ વર્ષ દરમ્યાન ના. માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહને લંડન ખાતે નામદાર શહેનશાહે એક દરબાર ભરી તેની સન્મુખ પોતાના હાથે "ક્રાઉન ઓફ ઇન્ડીઆ"નો માનવંતો ખિતાબ અર્પણ કર્યો હતો.

ના. માતા સલામતની બગદાદ ખાતે તા. ૫મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ મા વફાત થઇ હતી. હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ એજ દિને બપોરે બગદાદ પહોંચ્યા હતા અને બે કલાક બાદ ના. માતા સલામતની વફાત થઇ હતી. હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહની બાજુમા નજફ માં આપના મુબારક જીસ્મને જમીનદાર આપવામાં આવ્યા હતો.

હ૦ પીર શાહબુદ્દીનશાહ અલ-હુસેની

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ.ના સર્વથી વડીલ શાહઝાદા હઝરત પીર શાહબુદીનશાહ (રેહ.) હતા. જેમને હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. તરફથી "પીરાતન" ઇનાયત કરવામાં આવી હતી. તેઓ પણા વિદ્વાન અને મહાન ફિલસુફ હતા. તેઓએ ઘણા પુસ્તકો લખ્યા જેમાં "રિસાલા દર હકીકતે દીન" નામનું પુસ્તક અત્યંત ઘણું મહિમાવાન અને ઉત્તમ દરજ્જાનું છે. આજ પર્યંત ઇસમાઇલીઓ તેનું માનસહિત વાંચન કરે છે. (૧)

હઝરત પીર શાહબુદીનશાહ (રેહ.) એ હઝરત ઇમામની આજ્ઞાનુસાર ઇસમાઇલી જમાતોમાં પઢવામાં આવતી (વખતની) દુઆ-બંદગીમાં, મુખ્ય ઉચ્ચારોના ઉચ્ચારણ કરી સુધારો પણ કર્યો હતો. આ દુઆ-બંદગી અસલ પીર સદરૂદીન (રેહ.)ની રચેલી છે. અને તે આજ દિન પર્યંત સમસ્ત ઇસમાઇલીઓમાં પઢાય છે. મુંબઇના વસવાટ દરમ્યાન પીર શાહબુદીન શાહની વખતોવખત મોટા મોટા આલિમો મુલાકાત લેતા હતા. કેટલાક મુસ્લિમ બંધુઓ પણ તેમના જ્ઞાનનો લાભ મેળવતા હતા. તેઓ ૩૩ વર્ષની યુવાન વયમાં હિજરી સન ૧૩૦૨ના રજબ માસ અર્થાત ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ના મે માસમા પૂના ખાતે વફાત પામ્યા હતા. હઝરત પીર શાહબુદીન શાહના મુબારક જીસ્મને પૂનાથી મુંબઇ ખાતે લાવવામાં આવ્યા પછી થોડા દિવસ સુધી હસનાબાદમાં રાખી કરબલા ભણી રવાના કરવામાં આવ્યું હતું અને ત્યાંજ ભુમિદાહ આપવામાં આવ્યો હતો.

આગા નૂરશાહનું અવસાન

આગા નુરશાહ હઝરત ઇમામ અલીશાહ અ. ના બીજા પુત્ર હતા. તેઓ હઝરત પીર શાહબુદીન શાહથી ઉમરમાં આસરે ત્રણ વર્ષ નાના હતા તેઓ ઘણા ચતુર અને પોતાના પિતાશ્રીની પેઠે મહાન શિકારી હતા. એક સમયે તેઓ ઘોડા પર સ્વાર થઇ બહાર ગયા હતા, જ્યા અકસ્માત નડતા ગંભીર ઇજા થવાથી તેમની વફાત થઇ હતી, પીર શાહબુદીનશાહની વફાતથી ત્રણ માસ પહેલા ત્રીસ વર્ષની ભરયુવાન વયે એમનું અવસાન થયું હતું.

રાજદરબારમાં હ૦ ઇમામનું સન્માન

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. મુંબઇના નામદાર ગવર્નર રાઇટ ઓનરેબલ સર જેમ્સ ફરગ્યુશન (ઇ. સ. ૧૮૮૦–૮૫)ના સમયમાં હિંદના કારોબારમાં સલાહ માટે નવીન સ્થપાયલી ઇમ્પીરિયલ કાઉન્સીલ નામની રાજસભાના એક માનવંત સભાસદ તરીકે બિરાજતા હતા. આપ નામદાર આપના ઉમદા ગુણોને લઇને કાઉન્સીલના એક આગેવાન સભાસદ થઇ પડયા હતા. મુંબઇની મુસ્લિમ નેશનલ એસોસીએશન (મુસ્લિમ રાષ્ટ્રિય સભા)ના આપ સરનશીન પણ હતા અને આપની જીંદગી પર્યંત આ ઓધ્ધા ઉપર રહી મુંબઇના મુસ્લિમ સમાજની આપ નામદારે દોરવણી કરી હતી.

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. પોતે પશ્ચિમની કેળવણીમાં ઘણો રસ લેતા હતા અને છૂટે હાથે મદદ પણ આપતા હતા.

---

૧ આ પુસ્તક અસલ ફારસી ભાષામાં છે. તેનો અંગ્રેજી તરજુમો, ફારસી ઇબારત સાથે, ઇસ્લામીક રિસર્ચ એસોસીએશન હસ્તક, રશિયન પ્રોફેસર ડબલ્યુ ઇવેનોવે પ્રગટ કર્યો છે અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ ઇસમાઇલી સોસાયટી વતી મી વી. એન હુદાએ બહાર પાડયો છે.

મુરીદોના હિતમાં રસ-પહેલીવહેલી સ્કૂલની સ્થાપના

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. આપના અનુયાયીઓની કેળવણી અને સામાજિક જીવનની પ્રગતિ અર્થે ઘણી ઉલટ ધરાવતા હતા. હઝરત ઇમામના જમાનામાં ખોજા ઇસમાઇલી બાળકોને કેળવણી આપવા અર્થે પહેલવહેલી સ્કૂલ સ્થાપવામાં આવી હતી. હાજતમંદ મુરીદોને આપશ્રી છૂટથી મદદ કરતા હતા. હિંદુસ્તાનના મૌલાઇઓના સંબંધમાં આપ નામદારની અનહદ કોશિશથી, જે શોધખોળ આપશ્રીના જીવન કાળ દરમ્યાન થઇ રહી હતી, તેના પરિણામે મૌલાઇઓ હ. ઇમામના દીદારથી કૃતાર્થ થવા પામ્યા હતા.

જોમો સિધાર્યો

હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. એ ચાર વર્ષ જેટલા સમય પર્યંત ઇમામત ભોગવી હતી, છતાં મુરીદોની પ્રગતિ અર્થે આપ નામદારે સતત કાર્ય કર્યું હતું. મુંબઇમાં મુસ્લિમોમાં તેમજ રાજ દરબારમાં અને જાહેર જીવનમાં પણ આપની કારકિર્દી ઝળકતી બનાવી હતી. ઇસ્વી સન ૧૮૮૫માં આપ નામદાર પૂના ખાતે વસતા હતા. જ્યાં આપશ્રીની જીસ્માની તબીયત એકાએક બગડી જવાના સમાચાર મુંબઇમા ફરી વળતા ઘણા ઇસમાઇલી અમલદારો પૂને ગયા હતા. હિજરી સન ૧૩૦૨ અર્થાત ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ના આગસ્ટ માસની ૧૭મી તારીખે ને સોમવારના દિને સાંજના ૫-૧૦ કલાકે પૂના ખાતેના આપના બંગલામાં આપે જોમો સિધાર્યો હતો.

આપ નામદારના મુબારક જીસ્મને તા. ૨૮ મીએ મંગળવારના દિને સ્પેશિયલ ટ્રેન મારફતે મુંબઇ લાવવામાં આવ્યું હતું. હસનાબાદ ખાતે "સંદુક" ૬૪ દિવસ રાખ્યા પછી કરબલા ભણી મોકલવામાં આવ્યું હતું જ્યાં ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો.

આપ નામદાર આપના પાછળ આપના મહોરદાર નવ્વાબા આલિયા શમ્સુલ મુલ્ક ના. માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ અને આઠ વર્ષની વયના એક શાહઝાદા હ. સુલતાન મુહમ્મદશાહ છોડી ગયા હતા, જેઓ આપશ્રીના પછી ઇમામતની મસનદ પર બિરાજી સમસ્ત ઇસમાઇલી આલમના મહાન ઇમામ તરીકે આલમ પ્રસિધ્ધ થયા હતા.

હઝરત ઈમામ શાહ અલીશાહ અ૦

જેઓ સિધાર્યા હિજરી સન ૧૩૦૨

હ૦ પીર શહાબુદ્દીન શાહ ઉર્ફે પીર ખલીલુલ્લાહશાહ — હિજરી સન ૧૩૦૨માં વફાત
- ૭ પુત્રીઓ થઇ
- હ૦ પીર અબુલ હસન — ૭ માસની ઉંમરે ૧૩૦૨ માં વફાત

આગા નુરશાહ — હિજરી સન ૧૩૦૨માં વફાત
- હાસમશાહ
- કાસમશાહ
- શાહ સુલતાન બેગમ
- મલેક સુલતાન બેગમ

*** હ૦ ઈમામ સરકાર શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ**
- પ્રિન્સ મહેદી — જેઓ બાળવયમાં વફાત પામ્યા હતા.
- નામ૦ શાહજાદા અલીખાન (વફાત : ૧૨મી મે ૧૯૬૦)
  - મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન
    - Princess Zahra
    - Prince Rahim
    - Prince Hussain
  - નામ૦ શાહઝાદા અમીન મુહમ્મદ
  - નામ૦ પ્રિન્સેસ યાસમીન
- પ્રિન્સ સદરૂદ્દીન (ત્રીજા મહોરદારથી)

હ૦ ઇમામ અલીશાહની

* પરણેતરો :—

(૧) મરિયમ સુલતાન પીર શહાબુદ્દીશાહ અને આગા નુરશાહના માતુશ્રી
(૨) શમ્સુલ મુલ્ક હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ૦ ના માતુશ્રી
(૩) સારાહ ખાનમ
(૪) ગૌહરજાન
(૫) ખાન કાજી

હ. ઇ. સુલતાન મુહમ્મદશાહની

* પરણેતરો :—

(૧) શાહઝાદી બેગમ લગ્ન પુના ૧૮૯૭
(૨) પ્રિન્સેસ થેરેસા લગ્ન મિસર ૧૯૦૮
(૩) આન્દ્રી એસેકાઇન કેરોન લગ્ન ફ્રાંસ ઇ. સ. ૧૯૩૦
(૪) નામ૦ ઉમ્મે હબીબા માતા સલામત લગ્ન ફ્રાંસ ૧૯૪૪

HAZRAT IMAM SARKAR SHAH

SIR SULTAN MUHAMMED SHAH

HIS ROYAL HIGHNESS THE RT. HON'BLE

The Aga Khan III.

(A. H. 1302-1376)

.........()..........

(૪૮)

હઝરત ઈમામ સરકાર શાહ સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦

હિઝ રોયલ હાઇનેસ, ધી રાઈટ ઓનરેબલ

ના. આગાખાન ત્રીજા

(હિજરી સન ૧૩૦૨-૧૩૭૬) 1885-1957

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હિઝ રોયલ હાઇનેસ ધિ રાઇટ ઓનરેબલ, ના. આગાખાન સાહેબ ત્રીજાનો મુબારક જન્મ હિજરી સન ૧૨૯૪નો સવ્વાલ માસની તા. ૨૫મી ઇસ્વી સન ૧૮૭૭ના નવેમ્બર માસની તા. ૨૭ ને શુક્રવારના દિને સિંધના પાટનગર કરાંચી શહેરમાં, "મુહમ્મદ ટેકરી" અથવા "સુલતાન ટેકરી" ના નામે વિખ્યાત પામેલા સ્થળે થયો હતો. આ જન્મસ્થળને "હનીમૂન લોજ" તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, અને આ સ્થળના મુલાકાત પ્રવાસીઓ આજ સુધી લઇ રહયા હોવાથી એ' સ્થળ ઇતિહાસિક થઇ પડયું છે.(૧) F.N.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હિજરી સન ૧૩૦૨ ઝિલકાદ માસની તા. ૬ઠ્ઠીએ અર્થાત ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ના ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૧૭મીને સોમવારના દિને ઇમામતપદે બિરાજ્યાં સમસ્ત ઇસ્માઇલી આલમના ઇમામ થવા પામ્યા. આ સમયે આપ નામદારનું વય જીસ્માની રીતે માત્ર સાત વર્ષ, નવ માસ અને સોળ દિવસનું હતું. આપશ્રી "નામદાર આગાખાન સાહેબ" ત્રીજા તરીકે જગમશહુર થયા હતા.

હ૦ ઈમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ની અદભૂત ભવિષ્યવાણી.

જૂના હસ્તલિખિત દસ્તાવેજોમાંથી મળી આવેલી વિગતો પરથી જણાય છે કે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નો ઇ. સ. ૧૮૭૭ના નવેમ્બર મહિનાની તા. ૨૭ અર્થાત હિજરી સન ૧૨૯૪ના સવ્વાલ માસની તા. ૨૫મી ને વાર શુક્રવારના શુભ દિને સાંજના પા કલાકે કરાંચી

મા મુબારક જન્મ થયો ત્યારે હ. ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. નો ઇમામતકાળ હતો અને આપશ્રી મુંબઇ ખાતે વસવાટ કરી રહેલા હોવાથી બાપ નામદારને હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. એ કરાંચીથી આ મુબારક શુભ સમાચાર તાર મારફતે મોકલાવ્યા હતા, જેના જ. વાબમાં, હઝરત ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ નીચે મુજબ તાર કરીને એક મહાન અદ્‌ભૂત ભવિષ્યવાણી ફરમાવી હતી.

"એનું નામ 'મુહમ્મદ સુલતાન' રાખો દુનિયામાં એ સુલતાન થશે અને એના ઝમાનામાં અજાયબ ચમત્કારિક બનાવો બનશે અને તે સમસ્ત આલમમાં મશહુર થશે." ( )

જગત સમગ્રના સુલતાન

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના વહાલા દાદાશ્રી, હ. ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. એ ભાંખેલી આ ભવિષ્યવાણી અદ્‌ભૂત હતી અને જ્યારે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નો દિવ્ય ઇમામતકાળ શરૂ થયો ત્યારે જગત આખાએ આ અદ્‌ભૂત ભવિષ્યવાણીને અક્ષરસ સાચી પડેલી જોઇ હતી.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આપના તમામ પુર્વજો, અગાઉના સઘળા ઇમામો કરતાં સહુથી વધુ સમય ઇમામત ભોગવી હતી. ૭૩ વરસ જેટલો ઘણો લાંબો સમય આપશ્રી ઇમામતપદે રહયા હતા અને આ સમય દરમ્યાન ઇસમાઇલી મઝહબ જગત આખામાં પુર્ણકળાએ પ્રકાશ્યો હતો ઇસમાઇલી ઇમામોની શાન જગતભરમાં ભવ્યતાથી રોશન થઇ હતી. ઇસમાઇલીઓ ભૌતિક અને આત્મિક એમ બન્ને દિશાએથી ઉન્નતિની ઊંચામાં ઊંચી ટોચે પહોંચ્યા હતા. અગાઉ ઇસમાઇલી ઇમામો પાસે રાજય હતું, જયારે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ના સમયમાં એવું કોઇ દુન્યવી રાજય ન હોવા છતાં આપશ્રી જગતના સુલતાન હતા, સુલતાનોના સુલતાન હતા. આખાએ જગતના મહાન સમ્રાટો આપની સલાહના મોહતાજ રહયા હતા. આપનું જીવન અને જીવનકાર્ય ખૂબ ભવ્ય હતું જેનો ઉલ્લેખ હજારો પાનાઓ માંગી લ્યે છે.

બાળવયની રમતગમત.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની બે વર્ષ ની વય થતાંજ ઘણા ઉમંગથી જુદી જુદી રમતગમતોમાં ભાગ લેતા હતા. તેઓ નામદાર બાળવયથી ઘોડા પ્રત્યે ઘણો ચાહ ધરાવતા હતા, અને લાકડાના ઘોડા પર સ્વારી કરી ઘણા ખુશ થતા હતા. ઉપરાંત બાળ સંગાથીઓને એકઠા કરી જાતે તેઓના સરદાર બનતા અને જાત જાતની બાળરમત ગોઠવતા. આપ નામદાર આપના પાસે નાનકડી પિસ્તોલ, બંદુક કે તલવાર વિગેરે ખાંધે રાખી કે કમરે બાંધીને આપના દાદાશ્રી હઝરત ~~અલી અ. ના શાહ નૂરાની ઠાઠની ઝાંખી કરાવતા હતા.~~

તખ્તનશીનીની ક્રિયા—પ્રથમ દસ્તબોસી.

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇમામત પર આવ્યા પછી હિજરી સન ૧૩૦૩ ઝિલકાદ મહિનાની તા. ૧૯મી અર્થાત ઇસ્વી સન ૧૮૮૬ ના સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૧૮ મીને વાર શનિવારના દિને આપશ્રીની જમાતો વચ્ચે તખ્તનશીનીની મુબારક જાહેરી ક્રિયા

નેરબીટ રોડ–મઝગામ પર આવેલા "શ્રી વાડી" તરીકે પ્રસિધ્ધ પામેલા "આગા હોલ"માં થઇ હતી અને જમાતોએ હ. ઇમામના દસ્ત મુબારકની "પ્રથમ દસ્તબોસી" કરી હતી. આપશ્રી હિજરી સન ૧૩૦૩ ના ઝિલહજ મહિનાની તા. ૪થીને વાર શનિવારના દિને પહેલી વાર એકલા શ્રી મુંબઇ દરખાના જમાતખાને મુબારક પધરામણી કરી, તખ્ત પર બિરાજી સમસ્ત જમાતને પવિત્ર દિદાર આપી મુબારક ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા. આપે આ પ્રસંગે ફરમાવ્યું

"હું આલે રસુલ છું."

"હે જમાતો, તમે અમને નાના નહિ સમજજો, અમે આલે રસુલ છીએ અને અમારા દાદા હઝરત અમીરૂલ મોઅમનિન છે અને અમારી દાદી ખાતુને જન્નત હઝરત બીબી ફાતિમા છે. અમે અલી અને નબી બન્નેના નૂર છીએ. ઉમરમાં જો કે નાના છીએ પણ બુઝુર્ગીમાં મોટા છીએ."

"હઝરત ઝયનુલઆબેદીન પણ ઉમરમાં નાના હતા, પરંતુ કુવ્વત અને ઇલ્મમાં મુર્તઝાઅલી જેવા હતા. અમારૂ નૂર પણ તેઓથી ચાલતું આવે છે અને અલીનું નૂર હંમેશા દુનિયામાં કાયમ રહે છે."

"જાહેરીમાં અમે દરવીશી અખત્યાર કરી બેઠા છીએ પણ ખુદાની દરગાહમાં બુઝુર્ગી પામેલા છીએ; સબબ કે અમે પયગમ્બરની આલ છીએ. અમારી ઘરની તારીફો અને કુદરતો જેઓ ઇલ્મમાં વાકિફગાર હશે તેઓ સમજશે."

આ પ્રમાણે તેઓ નામદારે લગભગ બે કલાક સુધી ફરમાનો કર્યા હતા. આ સમયે આપશ્રીની વય માત્ર નવ વર્ષની હતી.

એકજ સમયે ગમગીની અને ખુશાલી.

આ પ્રસંગે હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. ની યાદ સંભારતા કેટલાકો દિલગીર થયેલા દેખાતા હતા. આ જોઇને હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ફરમાવ્યું :–

"તમો જમાતને દિલગીર થવાનું કોઇ કારણ નથી. તમો જમાતનો ઇમામ તમારી વચ્ચે બેસીને તમારા કામ કરી રહેલ છે. આ દુનિયામાં અમે "જામો" પહેરીએ છીએ અને ઉતારીએ છીએ. શાહ અલીશાહ અને અમારા દાદા તથા વડવાઓમાં એકજ અલીનું નૂર હતું અને અમારામાં પણ એજ નૂર ઉતરી આવેલું છે."

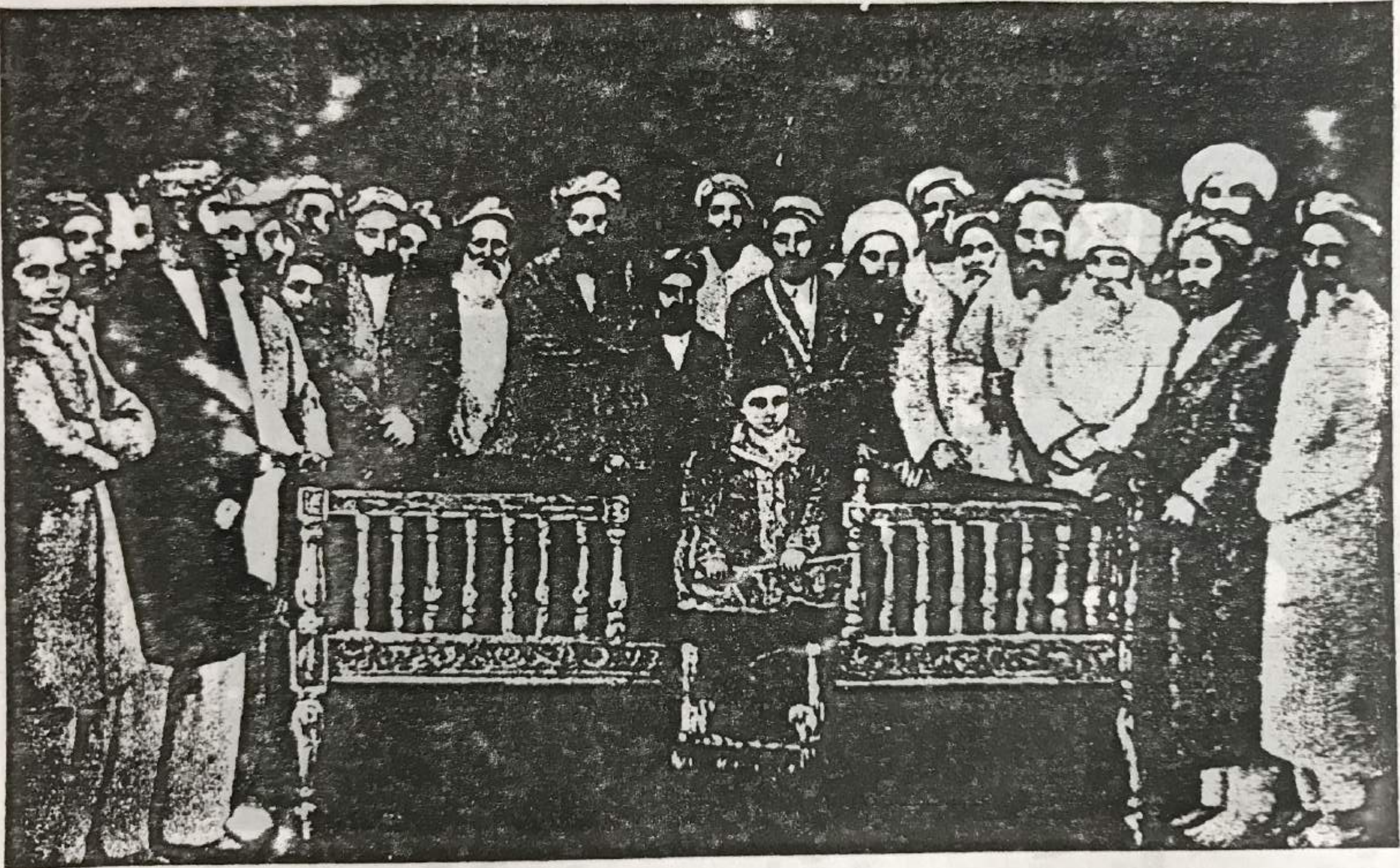
મહાન ઇસમાઇલી દાઇ હકીમ નાસિર ખુસરૂનું કથન છે કે દુન્યાની સપાટી ઉપર એવી એકજ કોમ વસે છે, જેની સામે એકજ સમયે ગમગીની અને ખુશાલી હોય છે. એક ઇમામ "લિબાસ" બદલાવે તેની ગમગીની અને તેજ પળે બીજી વ્યકિત ઇમામનો "જામો" પહેરી મુરીદો વચ્ચે આવે તેની ખુશાલી થાય છે. આ મનુષ્ય લાગણીનુ કુદરતે કરેલું એક અનેરુ નિર્માણ છે.

"તારો પ્રકાશ તારા દિવસો પ્રમાણે વધશે."—એક મહાન ભવિષ્યવાણી.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. લગભગ દર શનિવારના જમાતખાને મુબારક પધરામણી કરી ફરમાનો ફરમાવતા હતા.

હઝરત ઈમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ. સ.) અલ-હુસૈની હિઝ
રોયલ હાઈનેસ ધી રાઈટ ઓનરેબલ પ્રિન્સ આગાખાન ત્રીજા

સમાજ [illegible] સંકલીય સમાજ.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ નામદાર આગાખાન સાહેબનો મુંબઈ ખાતે "આગા હોલ" માં ઇમામતની મસનદ ઉપર જાહેર રીતે અભિષેક થયો ત્યારનું તવારીખ દ્રશ્ય.

હઝરત ઇમામ સર સુલતાન મહુમ્મદશાહ નામદાર આગાખાન સાહેબ અને ના. પ્રિન્સેસ થેરેસા: પોતાના પહેલા ફરઝંદ શાહઝાદા મહેદી સાથે—જેઓ વાળવયમાંજ વફાત પામ્યા હતા.

હ. ઇમામની આ કિશોરવયમાં, આપ નામદારના મુબારક હસ્તે [redacted] અને બુઝુર્ગીભર્યા ધાર્મિક કાર્યો પણ થતા હતા. એટલુંજ નહિ પણ હઝરત ઇમામ શાહ અલીશાહ અ. એ પણ જમાત વચ્ચે પધારીને પોતાની રૂબરૂમા કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયાઓ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહ-મ્મદશાહ અ. ને મુબારક હાથે કરાવીને ફરમાવ્યું હતું કે, "તારો પ્રકાશ તારા દિવસો પ્રમાણે વધશે." આ આગાહીએ તે સમયની જમાતોમાં અમીજીવન રેડયું અને દિવસે દિવસે તે પ્રકાશ વધુને વધુ ઝળકવા લાગ્યો.

શિક્ષણ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આપના માતુશ્રીની કાળજી હેઠળ અરબી; ફારસી તેમજ અંગ્રેજીની કેળવણી લીધી હતી.

ઉપરાંત ઇટાલિયન અને ફ્રેન્ચ ભાષાઓ આપ નામદારના કંઠે રમી રહી હતી. સાથે સાથે અન્ય યુરોપિયન ભાષાઓ આપ નામદાર સારી રીતે જાણતા હતા

હિઝ હાઇનેસનો ખિતાબ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને "હિઝ હાઇનેસ"નો માનવંતો ખિતાબ બ્રિટિશ સરકાર તરફથી અર્પણ કરવામાં આવ્યો. એ વખતે આપ નામદારની વય માત્ર નવ વર્ષની હતી. આટલી બાળવયમાં આવો માનનીય ખિતાબ અર્પણ થવાનો બનાવ ઇતિહાસમાં અજોડ છે.

સ્પોર્ટિંગનો શોખ— નિર્દોષ રમતોની ખીલવણી માટે યત્નો.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ્પોર્ટસના શોખીન હતા. આપ નામદાર "ગોલ્ફ" અને "હોકી"માં ઘણા પ્રવીણ હતા. હિંદુસ્તાનના લોકોમાં આ રમત પ્રત્યેનો રસ ઉત્પન્ન કરાવવા દર વર્ષે ખેલાડીઓને બે "કપ" આપ નામદાર તરફથી હજી પણ ભેટ અપાય છે. એક કપ વિદ્યાર્થીઓને અને બીજો કપ સિવિલ-મીલીટરીને આપવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમાં જે નિર્દોષ રમતોની વધારે ખિલવણી થવા પામી છે, તે આપ નામદારને આભારી છે.

સાહિત્ય પ્રેમ—સર્વદેશીય સાહિત્યનું ઊંડું જ્ઞાન.

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મુસાફરીનો ઘણો શોખ ધરાવતા હતા. આપશ્રીએ જગતના સતત પ્રવાસો કર્યા હતા. સાહિત્યનું વાંચન પણ આપ નામદારને અતિ પ્રિય હતું. ખાસ કરીને ઇતિહાસ, ફિલસૂફી, બ્રહ્મવિદ્યા અને સાયન્સનું ઊંડું જ્ઞાન ધરાવતા હતા.

રાજકારણ પણ આપ નામદારનો વિષય હતો અને આપના સમયના જગતના રાજકરણમાં આપે અદ્ભૂત અને અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો.

હ૦ ઇમામની નિર્મળ સાદાઇ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અતિ સાદુ જીવન જીવતા હતા અને કરકસર કરવા ઇસમાઇલીઓને પણ ફરમાવતા હતા.

જંગબારની હિંદી પ્રજામાં કસરત અને રમતગમતોને ઉત્તેજન.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. કસરતના પણ શોખીન હતા. આફ્રિકાની પહેલી મુસાફરી પ્રસંગે હ. ઇમામને જંગબારની પ્રજા ઘણી નબળી અને નંખાઇ ગયેલી દેખાઇ અને તેમાં પણ હિંદીઓને તો ત્યાંની આબોહવા બાળી નાખતી હોય તેમ તેઓના શરીરો ઘણાજ કમજોર દેખાયા, આપ નામદારે આપની સુંદર વાડી સાથેની એક ઇમારત તત્કાળ જંગબારની પ્રજાના વપરાશ માટે આપવાની કૃપા ફરમાવી અને એ પ્રકારે આપ નામદારે કસરત માટે તેઓમાં શોખ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ક્રિકેટ ટીમને ટેકો—મોટર ઉદ્યોગની ખિલવણીને ઉત્તેજન.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ સિલોનની મુલાકાત લીધી હતી ત્યારે ઇંગ્લેંડ જનારી ક્રિકેટ ટીમને ટેકો આપતા જામિનગીરી ફંડમા ત્રણસો ને ત્રીસ પૌંડ ભરી આપવા ખુશાલી પ્રગટ કરી, તેમજ મુંબઇની મોટરીસ્ટોની રેસ હરિફાઇમાં જીતનારને એક "કપ" આપવા ઇચ્છા પ્રગટ કરતા કહ્યું હતું કે: "હિંદુસ્તાનમાં મોટર એ તદન નવી વસ્તુ છે. તેની ખીલવણી માટે ઇનામ જાહેર કરવાથી લોકોમાં તે પ્રત્યે ઉત્સાહ પ્રેરાશે અને તેને અંગે દેશમાં એક નવા ઉદ્યોગ નો પાયો પડશે."

બંદગી વડે રૂહાની શકિતની ખિલવણી.

હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હંમેશા ફરમાવતા હતા કે :

"અંગ કસરતના પ્રયોગો વડે શરીરને બળવાન બનાવો. બહોળા વાંચન વડે મગજની ખીલવણી કરો; તેમજ બંદગી અને સત્યતા વડે "રૂહાની શકિત"ને ઉંચે લઇ જાઓ."

"પયગમ્બર સાહેબનું લોહી મારી રગોમાં વહે છે."

દર જુમ્માના દિવસે બંદગી ગુજારતી વખતે તે પળ પોતાના "જીવનની ધન્ય ઘડી" હોય છે, એ વિષે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આપના રહસ્યપૂર્ણ વિચારો દર્શાવી જણાવ્યું હતું કે:—

"ઇસ્લામના પયગમ્બર સાહેબનો હું સીધો વંશજ છું. એ કરોડ ઇસ્લામીઓ મને ઇમામ તરીકે માન્ય રાખે છે તેઓ મને પૂજે છે ભેટ સોગાદો પણ આપે છે, કારણ કે હ. પયગમ્બરનું લોહી મારી રગોમાં વહે છે."

ઈસ્લામી સંસ્કૃતિ—ઇમામ અને ઈતરત.

ઇસ્લામી ભાવના પ્રગટ કરતાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ગંભીર અવાજે એક પ્રસંગે ફરમાવ્યું હતું કે:

"અમે તેટલો બીજાઓ ઉપર આધાર રાખો પરંતુ તે ઇસ્લામને મદદગાર થશે નહિ. આપણે આપણા પગ ઉપર ઊભા રહેવું જોઇએ. આપણે હંમેશ યાદ રાખવું જોઇએ કે આપણી પાછળ

આપણાં પોતાની સંસ્કૃતિ છે. ફૂલોના ઝુમખા તરફ નજર કરો, તેની ઉપર નજર નાખો તો આ ફૂલો ખુબસુરતી અને લાગણી સુખા ધરાવે છે, પરંતુ એ કુમળા મરી જાય છે. આ ફૂલોના અંતિમ અંતના અપવાદ સિવાયની ઇસ્લામની ભાવનામાં તે પણ મળતા આવે છે. આ ફૂલો મરી જાય છે, પરંતુ ઇસ્લામ અને તેની સંસ્કૃતિ કદી મરશે નહિ અને જેઓ એમ માને છે કે ઇસ્લામી સંસ્કૃતિ મરે છે, તેઓ ઇસ્લામી પ્રગતિનો ઇતિહાસ અને પ્રાચિન વિગતો તથા મઝહબના મૂળ ઝરણાથી અજ્ઞાન છે. એના ઝરણા તરીકે દુનિયાની સપાટી ઉપર વસતા તમામ ઇસમાઇલી મુરીદો "ઇમામ" અને તેની "ઇતરત"થી મુરાદ લે છે."

પારસી કોમને દિલશોઝીપૂર્વકની સહાયતા.

ઇરાનમાં જ્યારે મોલવી મુલ્લાંઓનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહયું હતું, અને ત્યા ઇરાનના મૂળ વતની પારસી–જરથોસ્તીઓની સતામણી થતી હતી ત્યારે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ ની લંડન ખાતે ઇરાનના શાહ અહેમદશાહ સાથે મુલાકાત થતા, શાહને આપ નામદારે ઇરાનમાં પારસી પ્રજાની દયાજનક સ્થિતિ માટે વિગતો આપી શાહને ખુદા અને રસુલ સ૦ના હુકમો યાદ દેવડાવી સમજાવ્યા હતા.

ઇરાનના શાહે એ વિષે પોતાની અજાણતા દેખાડી, ઇરાન પહોંચી આ બાબતની સખતી નાબુદ કરવા હ. ઇમામને વચન આપ્યું. શાહ ઇરાન પાછા ગયા ત્યારે સર્વ હકીકતની બારીકાઇથી તપાસ કરી પારસી કોમની સ્થિતિ સુધારવા અને તેઓ સાથે સુલેહસંપથી ચાલવા શાહે હુકમો બહાર પાડયા.

હ. ઇમામના આ ઉપકાર બદલ પારસી મંડળના સરનશીન સર દિનશાહ માણેકજી પીટીટે હ. ઇમામને એક પત્ર લખ્યો હતો. હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ જરથોસ્તી કોમ માટે કેટલીક શાળાઓ સ્થાપી અને પોતાના ખર્ચે તેનો નભાવ કર્યો હતો.

પારસી કોમનો આભાર પત્ર.

પીટીટ હોલ, મલબાર હીલ,
મુંબઇ તા. ૨૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૦

નામદાર આગાખાન, કે. સી. આઇ. ઇ.
શમ્સુલ હુમાયુન જોગ, લંડન.

નામદાર સાહેબ,

લંડન ખાતે અમારા હમદીનો તરફથી અમોને ખબર મળી છે કે ઇરાન તથા હિંદુસ્તાન તરફથી મળેલા માનપત્રો ઇરાનના નામદાર શાહ આગળ રજૂ કરતા આપ નામદારે તેઓની મુલાકાત આલા હઝરત હુમાયુન સાથ કરાવી આપવામાં આટલી બધી મહેરબાની અને મમતાભરી મદદ આપી હતી અને ખુદ તે મુલાકાત દરમ્યાન બન્ને બાજુના વિચારો પરસ્પર ખુલાસાથી રજૂ

કરવામાં આપે આપેલી મદદ બેહદ કિંમતી થઇ પડી હતી. તેટલા માટે આપ હજરતે અમો તરફથી ઉઠાવેલી આ ઝહેમત બાબે અમો આપ નામદારના ભારે અહેસાનમંદ થયા છીએ અને અમારા જીગરથી આપનો આભાર માનીએ છીએ.

હું છું
આપ નામદારનો અતિ તાબેદાર
સેવક
(સહી) દીનશાહ માણેકજી પીટીટ

મુંબઈમાં હુલ્લડ અને દુકાળ વખતે સેવા.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ જમાતની તથા ધાર્મિક કાર્યોની લગામ હાથમાં લીધા પછી આપ નામદારે જાહેર જીવનમાં પણ પ્રવેશ કર્યો. અલ્પ સમયમાં આપશ્રી એક અગ્રગણ્ય વ્યક્તિ તરીકે જાણીતા થયા હતા, ઇ. સ. ૧૮૯૩ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૧મી એ કમનસીબે કોમી હુલ્લડ ફાટી નીકળ્યું. આ હુલ્લડની નાપસંદ કરવા જોગ ચિનગારીઓને આગળ વધતી અટકાવવા તથા બન્ને કોમો વચ્ચે શાંતિનું વાતાવરણ પુનઃ સ્થાપવા આપ નામદારે મોટી સહાયતા આપી હતી.

ઇસ્વી સન ૧૮૯૭–હિજરી સન ૧૩૧૫માં દુકાળનું વાદળ ફરી વળતા લોકો ભયાનક સંકટમાં સપડાઇ ગયા. તે વખતે દુષ્કાળ પિડીત લોકોને અનાજ અને વસ્ત્રો નાતજાતના ભેદભાવ વગર આપ નામદારે પુરા પાડયા હતા. સંકટગ્રસ્ત ખેડૂતોને બીયાં, ઢોર, ખેતી માટેના ઓજારો વિગેરે પોતાના ખર્ચે અપાવ્યા હતા. મુંબઈના હસનાબાદ તથા પુનામાં આપ નામદાર તરફથી મહિનાઓ સુધી સદાવ્રત ચાલુ રહ્યા હતા. શહેરના દુષ્કાળ ફંડમાં પણ આપશ્રીએ મોટી રકમ ભરી હતી. એ ઉપરાંત પૂના ખાતેના યરોડાના વિશાળ વિસ્તારવાળા ભવ્ય "યરોડા પેલેસ"નું બાંધકામ દુકાળિયાઓને સહાયતા આપવા માટે ખાસ હાથ ધરવામા આવ્યું હતું, જેથી સેંકડો સ્ત્રી, પુરુષો અને બચ્ચાંઓનું પોષણ એ રીતે થવાં પામ્યું હતું. (add) —

પ્લેગનો ઉપદ્રવ—પ્રો. હાફકીનને સહાય.

દુષ્કાળ પછી, પ્રથમ મુંબઇમાં અને ત્યારપછી હિંદના અન્ય ભાગોમાં પ્લેગનો ઉપદ્રવ થયો. આ આપત્તિના સમયે મશહુર વૈજ્ઞાનિક પ્રોફેસર હાફકીનને હિંદી સરકારે મુંબઇ મોકલ્યા. ત્યા. તેમણે પ્લેગની રસીઓ તૈયાર કરી પરંતુ લોકો ભય પામીને અચકાવા લાગ્યાં, એટલુંજ નહિ પણ એ રસી મરણ નિપજાવનારી છે એવા વહેમને અંગે તેના સામે વિરોધ પણ ઉઠાવ્યો. ઇસમાઇલી કોમમાં પણ એ શંકાની અસર થતા, હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આપના મુરીદોની એક સભા બોલાવી તેઓને રસી મૂકાવવા ફાયદાઓ સમજાવ્યા અને તેઓની સમક્ષ પોતે પણ રસી મૂકાવી ઉત્તેજન આપ્યું, જે જોઇને આપ નામદારના મુરીદો ઉપરાંત પ્રજા વર્ગના લોકોનો પણ ધસારો થવા માંડયો અને તેને પહોંચી વળવા માટે આગા હોલ–વાડીની બાજુમાં આવેલા "ખુશરૂ લોજ" નામની આપની માલિકીનો બંગલો પ્રોફેસર હાફકીનને આપશ્રી

એ વ્યવસ્થા કરવા આપ્યો, જેમાં પ્રોફેસરે પોતાની પ્રયોગશાળા પણ સ્થાપી હતી. બ્રિટિશ સરકારે આપ નામદારની મુસ્લિમ જાતિ પ્રત્યેની આવી ઉદાર લાગણીની પ્રશંસા કરી હતી.

ડૉ. વોનલેસને આર્થિક મદદ.

મીરજની સુપ્રસિધ્ધ હોસ્પીટલ સ્થાપી હિંદી જનતાની નિઃસ્વાર્થ સેવા બજાવનાર ડૉ. વિલિયમ વોલનેસના કાર્યમાં પણ આપ નામદારે આર્થિક સહાયતા આપી હતી.

આપ નામદારની આ પ્રકારની ઉત્તમ સેવાઓને સમક્ષ રાખીને મુંબઇની જનતા તરફથી આપશ્રીના માનમાં એક જાહેર "ડીનર પાર્ટી" યોજવા માટે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો પરંતુ એ બાબતની જ્યારે આપ નામદારને જાણ કરવામાં આવી ત્યારે આપશ્રીએ સ્વાગત સમિતીના સેક્રેટરીને જણાવ્યું કે:

"જ્યારે હજારો માણસો ભુખમરાથી પીડાય છે, ત્યારે હું તમારૂ આમંત્રણ સ્વીકારી શકુ તેમ નથી. ભભકાદાર ભોજન સમારંભો અને મિજબાનીઓ પર નાણાં ખર્ચવા કરતા બચાવી શકાય એવો એક રૂપિયો પણ દુકાળની આફતમાં સપડાયેલાઓની મદદ માટે ખર્ચવો જોઇએ." (૧)

મહારાણી વિકટોરિયાની ડાયમંડ જ્યુબિલી–મુઝફ્ફરાબાદ હોલમાં ભવ્ય સભા

ઇસ્વી સન ૧૮૯૭–હિજરી સન ૧૩૧૫માં મહારાણી વિકટોરિયાની ડાયમંડ જ્યુબિલી થઇ હતી એ પ્રસંગે એ કાર્યને પાર પાડવા મુંબઇના શહેરીઓએ પોતાના નેતા તરીકે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને પસંદ કર્યા હતા અને આપશ્રીના પ્રમુખપદે મુંબઇના "મુઝફ્ફરાબાદ" નામના હોલમાં મુંબઇના શહેરીઓની એક ભવ્ય સભા ભરાઇ હતી. સભામાં મહારાણી વિકટોરિયા ઉપર એક માનપત્ર મોકલવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. તે વેળાએ હિંદના નામદાર વાઇસરોય લોર્ડ એલગીનને સુપરત કરવા માટે પણ આપ નામદારને જનતાના પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હોઇ, માનપત્ર પહોંચાડવા આપશ્રી સીમલા ગયા હતા. આ પ્રસંગે આપશ્રી વાયસરોયના માનવંતા પરોણા તરીકે રહયા હતા. એ સમયે હ. ઇમામની વય માત્ર ૧૯ વર્ષની હતી.

આ પ્રસંગે, એક બીજું માનપત્ર, ઇસમાઇલી કોમ તરફથી, તેના રૂહાની સરદાર તરીકે, હાથીના આકારની સુંદર કારીગીરીવાળા સોનાના કાસકેટમાં નાખીને આપશ્રીએ મહારાણી વિકટોરિઆને અર્પણ કર્યું હતું, આ બન્ને માનપત્રો માટે મહારાણી વિકટોરિયાએ આપ નામદારનો આભાર માન્યો હતો.

પ્રથમ લગ્ન.

ઇ. સ. ૧૮૯૭ના જાન્યુઆરી માસમાં હ. ઇમામના પ્રથમ લગ્ન પુના ખાતે આપ નામદારના કાકા આગા જંગીશાહના પુત્રી શાહઝાદી બેગમ સાથે થયા હતા આ માસની તા. ૧૬થી ૨૧મી સુધી પાંચ દિવસ પર્યંત લગ્નોત્સવ ઉજવાયો હતો.

---

(૧) "ધી આગાખાન એન્ડ હિઝ એન્સેસ્ટર્સ" પાનું ૮૭

યુરોપની પહેલી મુસાફરી—મહારાણી વિકટોરીયાના માનીતા મહેમાન.

ઇસ્વી સન ૧૮૯૮-હિજરી સન ૧૩૧૫માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. યુરોપની પહેલી મુસાફરીએ સિધાવ્યા હતા. આપશ્રી યુરોપના જે ભાગમાં ગયા હતા ત્યાં શાહી માન સહિત આપ નામદારને વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. વિદ્વાન અને રાજપુરૂષોના મંડળોમાં પોતાના ઉંડા જ્ઞાન તથા ઉમદા ગુણોને અંગે આપશ્રીએ મહત્વનું સ્થાન સંપાદન કરી લીધું હતું. મહારાણી વિકટોરિયાએ આપશ્રીને પોતાના "વિન્ડસર કેસલ" નામના રાજમહેલમાં અનેક વખત પરોણા તરીકે નોતર્યા હતા, એટલુંજ નહિ પણ આમ દરબારમાં આમંત્રણ આપી, પોતાની જમણી બાજુની ખુરશી કે જે એક માનનીય બેઠક છે, તેના પર આસન આપી, સન્માન કરી આપશ્રીના ઉચ્ચ પદની પ્રશંસા કરી હતી.

ઉપરાંત મહારાણી વિકટોરિયાએ આપ નામદારને પોતાની સાથે ખાણું લેવા અને "વિન્ડસર કેસલ" ના રાજમહેલમાં એક દિવસ રહેવા માટે આમંત્રણ આપ્યું હતું, આ સમયે તેઓ નામદારની વય વીશ વર્ષની હતી અને મહારાણી વિકટોરિયાની વય ૮૦ વર્ષની હતી. આટલી તરૂણાવસ્થામાં પણ જગતના મહાન અને બળવાન રાજ્યનાં મહારાણીના મન ઉપર આપ નામદારે જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો તે બિના ઇતિહાસમા સોનેરી અક્ષરોએ નોંધાઇ રહી છે.

કે. સી. આઇ. ઇ. નો ખિતાબ.

મહારાણી વિકટોરીયાએ આપ નામદારને, આપશ્રીની હુલ્લડ, દુકાળ અને પ્લેગ વેળાની કિમતી સેવાઓની પ્રશંસા કરી, કે. સી. આઇ. ઇ. (નાઇટ કમાન્ડર ઓફ ઇન્ડીયન એમ્પાયર) નો માનવંત ખિતાબ અર્પણ કર્યો હતો.

આફ્રિકાની પહેલી મુસાફરી.

ઇ. સ. ૧૮૯૯-હિ. સ. ૧૩૧૭ માં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. આફ્રિકાની પહેલી મુસાફરીએ રવાના થયા હતા. ઇસમાઇલીઓ ઉપરાંત બિન ઇસમાઇલીઓ તરફથી આપનું શાનદાર સ્વાગત થયું હતું.

મહાન રાજ્યકર્તાઓની મુલાકાતે—શહેનશાહ સાતમાં એડવર્ડ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ને યુવાવસ્થામાં મોટા મોટા માન અકરામો અને ખિતાબો જુદા જુદા રાજ્યકર્તાઓ તરફથી અર્પણ થયા હતા, અને આપ નામદારે દુનિયા પરના મહાન રાજ્યકર્તાઓની મુલાકાતો લીધી હતી.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની નામદાર શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ સાથેની પ્રથમ મુલાકાત ઇસ્વી સન ૧૮૯૮માં "એપસમ"ની ઘોડદોડની શરત વેળાએ થઇ હતી. એ પ્રસંગે નામદાર શહેનશાહની ઇચ્છા અનુસાર આપશ્રી "માર્લબરો કલબ"ના એક સભ્ય તરીકે દાખલ થયા હતા, કે જેમાં એ વખતે ફકત શહેનશાહની પસંદગી પામેલાઓ અને શહેનશાહનાં નિકટના સંબંધીઓનેજ દાખલ થવા દેવામાં આવતા હતા.

આર્કડયુક—મિકાડો—રશિયાના ઝાર.

યુરોપની મુસાફરી દરમ્યાન આપ નામદારની આર્કડયુક ફ્રાન્સીસ ફર્ડીનન્ડની "રીવાએરા" ખાતે મુલાકાત થઇ હતી. જાપાનની મુલાકાત વખતે આપ નામદાર જાપાનના માજી શહેનશાહ મિકાડોને પણ મળ્યા હતા. રોબર્ટ એલ. બેકર પોતાની 'આર્ટીકલ'માં જણાવે છે કે "નામદાર આગાખાન સાહેબે આટલાંન્ટીક મહાસાગર ઓળંગી, અમેરીકાના પ્રેસિડેન્ટ થિયેડોર રૂઝવેલ્ટની મુલાકાત લઇને, ચીનાઇ સમુદ્ર પાસે ફિલીપાઇન ટાપુઓમાં વસતા મુસ્લિમોના પ્રશ્ન માટે સલાહ આપી હતી."

ઇસ્વી સન ૧૯૧૨માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ રશિયાની મુસાફરી કરી ત્યારે રશિયાના ઝાર અને ઝારીનાના મોસ્કો ખાતેના શાહી મહેલમાં શાહી પરોણા તરીકે રહયા હતા. અત્રેથી તેઓ નામદારે નિરાધાર તુર્કીઓને "બ્રિટિશ રેડ ક્રેસંટ સોસાયટી" મારફતે રૂા. ૩૦,૦૦૦ મોકલાવ્યા હતા અને હિંદ ખાતેના મુસ્લિમોને પોતાના સહધર્મીઓને મદદ કરવા માટે અપીલ કરી હતી.

"બ્રિલિયન્ટ સ્ટાર ઓફ ઝાંઝીબાર" અને "શમ્સુલ હુમાયુન."

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની આફ્રિકાની મુસાફરી વખતે જંગબારના નામદાર સુલતાને આપ નામદારને "બ્રિલિયન્ટ સ્ટાર ઓફ ઝાંઝીબાર" નો ખિતાબ અર્પણ કર્યો હતો.

ઉપરાંત ઇરાનના નામદાર શાહ તરફથી પણ 'શમ્સુલ હુમાયુન' અર્થાત 'સ્ટાર ઓફ પરશિયા'નો માનવંતો ખિતાબ હ. ઇમામને અર્પણ થયો હતો.

જર્મન શહેનશાહ વિલયમ કયસર તરફથી સન્માન.

ઇસ્વી સન ૧૯૦૦ની શિયાળાની ઋતુમાં પોસ્ટડામ ખાતેના 'ન્યુ પેલેસ'માં આપશ્રીએ જર્મના શહેનશાહ વિલીયમ કયસરની મુલાકાત લીધી ત્યારે આપ નામદારનું અદ્ભૂત સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું. અને આપ નામદારને "ફર્સ્ટ કલાસ પ્રુશિયન ઓડર ઓફ ધી રોયલ કાઉન" નો પહેલા દરજ્જાનો ખિતાબ ઇનાયત કરવામાં આવ્યો હતો. આ ખિતાબ જર્મન રાજકુટુંબીઓને અપાતા ટાઇટલોમાંનો એક છે કે જે વિલીયમ કયસરે આપ નામદારને અર્પણ કર્યો હતો. જર્મન રાજ્ય તરફથી એશિયાના વતનીઓમાં આવુ માન મેળવનાર હ. ઇમામ પહેલાજ હતા.

"સ્ટાર ઓફ ટર્કી"

આજ વર્ષમાં તુર્કીના ના. સુલતાન અબ્દુલ હમીદની મુલાકાત હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહે કોન્સટેન્ટીનોપલમાં લીધી હતી. આ મુલાકાતને ઇસ્લામી જગતે અર્થસુચક માની હતી. તુર્કીના આ પ્રવાસ દરમ્યાન નામદાર સુલતાને, હ. ઇમામને 'સ્ટાર ઓફ ટર્કી'નો માનવંતો ખિતાબ અર્પણ કર્યો હતો.

સિંધ, કાઠિયાવાડનો પ્રવાસ'

ઇસ્વી સન ૧૯૦૦ના ફેબ્રુઆરી માસમાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સિંધની મુસાફરીએ સિધાવ્યા હતા. વળતા એપ્રિલ મહિનામાં કાઠિયાવાડ ખાતે જામનગરમાં જામ સાહેબના માનનીય પરોણા તરીકે રહ્યા હતા અને પોતાના મુરીદોને મુલાકાતો આપી ધાર્મિક કામકાજો ઉકેલ્યા હતા.

મહારાણી વિકટોરિયાનું અવસાન.

ઇસ્વી સન ૧૯૦૧ના જાન્યુઆરી માસની તા. ૨૨મીએ નામદાર મહારાણી વિકટોરીયાનું અવસાન થતાં આપ નામદાર તરતજ લંડન પહોંચી નામદાર મહારાણીની પાયદસ્તની ક્રિયા જે તા. ૨ જી ફેબ્રુઆરીના દિને કરવામાં આવી હતી. તેમા શામિલ થયા હતા'

જમાતમાં મતભેદ.

ખોજા જમાતોમાં એ સમયે કેટલાક પક્ષમીંઓએ મતભેદ ઊભા કરવાથી બેદીલી પ્રસરી; પરિણામે ઇ. સ. ૧૯૦૧માં કેટલાક ખોજા કુટુંબો જુદા પડી નવી જમાત ઊભી કરી, મૂળ ઇસમાઇલી જમાત સાથેનો વહેવાર તોડી નાખ્યો હતો. બારભાયા જમાત હસ્તીમાં આવ્યા પછી આશરે ત્રીસ વર્ષે આ બીજો ફાંટો પડયો હતો.

શહેનશાહની તાજપોષી.

મહારાણી વિક્ટોરીયા પછી નામદાર શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમા ગાદી પર આવ્યા અને ઇ. સ. ૧૯૦૨ ના ઓગસ્ટની ૨ જી તારીખે તેમના તાજપોષીની ક્રિયા થઇ હતી, તેમાં આપ નામદાર ખાસ પરોણા હતા.

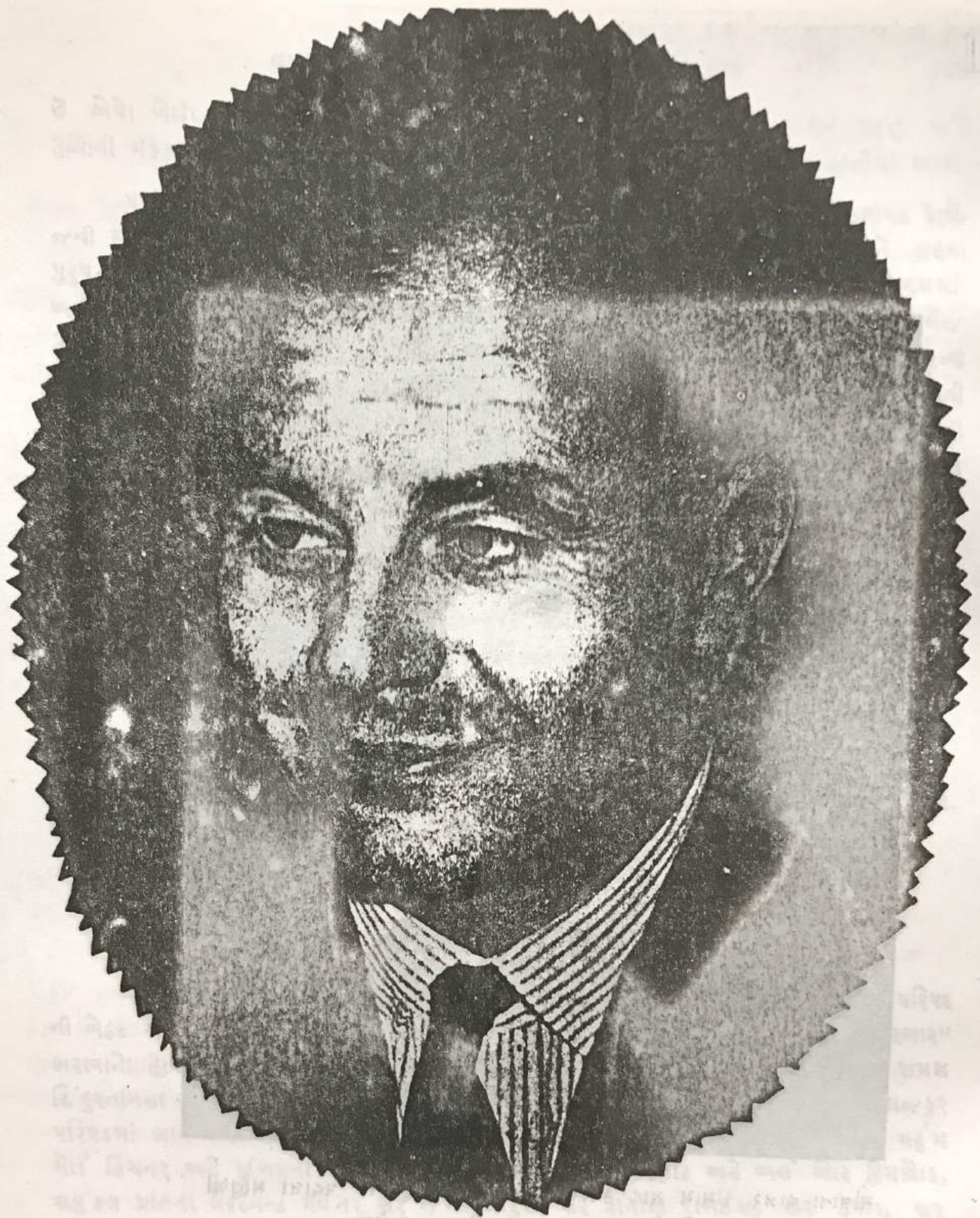
ના. શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમાના રાજ્યાભિષેક સમયે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહે ઇંગ્લેન્ડની ત્રીજી વાર મુલાકાત લીધી હતી. તાજપોષીની ક્રિયામાં ભાગ લેવા માટે આપ નામદારને ના. શહેનશાહનું ખાસ આમંત્રણ મળ્યું હતું. હ. ઇમામે ના. શહેનશાહને ઇસમાઇલી કોમ તરફથી માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું.

જી. સી. આઇ. ઇ. નો ખિતાબ.

ઇ. સ. ૧૯૦૨ના જુન માસની તા. ૨૬ મીના દિને આપ નામદારને "ગ્રાન્ડ ક્રોસ ઓફ ધી ઇન્ડિયન એમ્પાયર" (જી. સી. આઇ. ઇ.) નો માનવંતો ખિતાબ ના બ્રિટિશ સરકારે અર્પણ કર્યો હતો.

નવાબ મુહસિનુલ મુલ્ક અને અલીગઢ કોલેજની પૂર્વસ્થિતિ.

મહાન કેળવણીકાર સર સૈયદ એહમદ ઉચ્ચ કેળવણીનો મુસ્લિમોમાં ફેલાવો થાય તે માટે સખ્ત પરિશ્રમ ઉઠાવતા હતા. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં આ હેતુસર, તેમના જીવન દરમ્યાન એક વગદાર કમીટી બનાવવામાં આવી હતી. કહેવાય છે કે અંગ્રેજી શિક્ષણની અસરથી ઇમાન જતું રહે

હિઝ એક્ષેલેન્સી લેફ્. કર્નલ ના. પ્રિન્સ અલી સલમાનખાન

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ ના દિલેર શાહઝાદા અને મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ અલ-હુંસેનીના પ્રતાપી પિતાશ્રી. હ. અલીના પવિત્ર ઘરાનાની શુરવીરતા અને દિલેરીના જેઓ અજોડ પ્રતીક સમાન હતા એ વહાલા શાહઝાદા ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના પ્રેમ અને વાત્સલ્યને વરસો સુધી ઇસમાઇલીઓએ માણીને એક પ્રેમાળ શાહઝાદાની પ્રેમભરી હુંફ મેળવી હતી. તા ૧૨ મી મે ૧૯૬૦ ની એ કમનસીબ રાતના પેરિસ નજીક મોટર અકસ્માતમાં આપની વફાત થઇ અને ઇસમાઇલીઓ સહિત સમગ્ર જગતને વર્તમાન સમયની એક વિરલ વિભુતિની કપરી ખોટ પડી.

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબના વહાલા માતુશ્રી
ના. પ્રિન્સેસ તાજુદ્દવલા અલીખાન સાહેબા.
ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના તેઓશ્રી પ્રથમ મહોરદાર હતા.

છે એવા ખોટા વહેમ લોકોમાં ઘૂસી જવાથી પ્રથમ તેઓની ઘણીજ વિરુધ્ધતા થઈ, પરંતુ અંતે તેઓની મક્કમતા અને ધીરજના પરિણામે ઇ. સ. ૧૮૭૫ માં "અલીગઢ કોલેજ" હસ્તીમાં આવી.

પરંતુ જ્યારે સર સૈયદ અહેમદની જગ્યાએ મુહસિનુલ મુલ્ક આવ્યા ત્યારે અલીગઢ કોલેજની આર્થિક સ્થિતિ કફોડીભરેલી હતી. નવાબ મુહસિનુલ મુલ્ક ઘણાજ વિદ્વાન અને ડાહ્યા પુરુષ હતા, પરંતુ જે ઉદ્દેશો ખાતર અલીગઢ કોલેજની સ્થાપના થઈ હતી તે ઉદ્દેશો જોખમમાં આવી પડયા હોવાથી, નવાબ મુહસિનુલ મુલ્ક પોતાથી બનતા સઘળા ઇલાજો વડે અલીગઢ કોલેજને નવા બંધારણ પર મૂકવા સતત પ્રયાસો કરી રહયા હતા. મુસ્લિમ એજ્યુકેશનલ કોન્ફરન્સ તેમને ઘણી સહાયક થઇ પડી અને બધા જરૂરી પ્રસંગો વખતે, આ કોન્ફરન્સ તેમને મદદ કરતી હતી. પરંતુ જ્યારે આ કોન્ફરન્સ રાજધાનીના શહેર દિલ્હીમાં ઇ. સ. ૧૯૦૩ના રાજ્યાભિષેકના દરબાર વખતે મળવાની હતી, ત્યારે નવાબ મુહસિનુલ મુલ્કની નજર હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. તરફ ગઇ અને તેમણે આપ નામદારને પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારવા માટેનું આમંત્રણ આપ્યું.

આ એક એવો વખત હતો કે જે વેળા રૂઢીચૂસ્તો ખૂબ જોર પર હતા, છતાં એ વખતના મુસ્લિમોના મુખ્ય આગેવાનો, નવાબ વિકારૂલ-મુલ્ક અને મોહસિનુલ-મુલ્કે હિમ્મત કરી હતી. હ. ઇમામે મજકુર કોન્ફરન્સમાં પ્રમુખ તરીકે નિડરતાભર્યું પ્રવચન કર્યું અને મુસ્લિમોમાં શિક્ષણ માટે પ્રેમ પ્રગટયો.

સર સૈયદ અહેમદના આત્મોદગાર.

અલીગઢ કોલેજના સ્થાપક સર સૈયદ એહમદ હંમેશાં કહેતાં હતા કે એક વીર પુરુષ ગયબમાંથી આવશે તે કાર્ય સંપૂર્ણ કરશે. એ અર્થસૂચક શએર આ પ્રમાણે છે.:—

મર્દી અઝ ગયબ બીરૂન આયદ વ કારી કુનદ.

અખિલ હિંદ મુસ્લિમ કેળવણી પરિષદ.

આ વર્ષની ઓલ ઇન્ડીયા મુસ્લિમ એજ્યુકેશનલ કોન્ફરન્સ-અખિલ હિંદ કેળવણી પરિષદની બેઠક એક ઘણાજ શુભ પ્રસંગે ભરવામાં આવી હતી, કારણકે એ સમયે "દીલ્હી દરબાર" ભરાવાનો હોવાથી એક માનનીય પરોણા તરીકે હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ તથા સમગ્ર હિંદુસ્તાનના નવાબો તથા નામાંકિત પુરુષોની એ સમયે હાજરી હતી. જેઓ સઘળા મજકુર પરિષદમાં ભાગ લેવા શકિતમાન થયા હતા. આ પરિષદમાં એ સમયના હિંદના સેનાપતિ મર્હુમ લોર્ડ કિચનર અને મુંબઇના એ વખતના ના. ગવર્નર લોર્ડ નોર્થકોટ અને અર્લ ઓફ પ્રેમબ્રોક, સયુંકત પ્રાંતના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સર જેમ્સ લાટુશ, સર ડોનાલ્ડ રોબર્ટસ, સર ડેવીડ, સર મનચેરજી ભાવનગરી વિગેરે હતા. બીજા ખાસ અંગ્રેજ અધિકારીઓ ઉપરાંત ઇસ્લામી શાએર મૌલવી અલતાફ હુશેન તથા મશહુર ઇતિહાસકાર શમ્સુલ ઉલ્મા મૌલવી શિબલી નોઅમાની તથા ઘણા મોટા મોટા અને નામાંકિત મુસ્લિમો હાજર રહયા હતા.

આ પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી હ. ઇમામે મુસ્લિમ યુનિવર્સિટીની હિલચાલને સફળ બનાવવા અને તેને વ્હેવારુ સ્વરૂપ આપવા અનહદ પ્રયાસો કર્યા હતા. આપ નામદારે એ પ્રસંગે પ્રમુખ તરીકે ઘણુંજ સરસ અને મનનીય ભાષણ કર્યું હતું.

યુનિવર્સિટિ સ્થાપવાનો હેતુ પાર પાડવા હ૦ ઈમામની તાકીદ.

આપ નામદારે પ્રમુખસ્થાનેથી અત્યંત છટાદાર ભાષણમાં મુસ્લિમો કેવી સ્થિતિમાં આવી પડેલા છે તે તરફ લોકોનું લક્ષ ખેંચતા જણાવ્યું કે :—

"જે લોકોએ યુરોપના મધ્યભાગમાં કેળવણીનો દીપક પ્રગટાવ્યો હતો અને કાર્ડોવા તથા બગદાદમાં ઉચ્ચ કેળવણીનો પાયો નાખ્યો હતો તેજ લોકોના વંશજો આજે અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં ડૂબેલા પડ્યા છે." એ સુસ્તી અને બેદરકારીમાંથી જાગૃત થઇને સત્વર એક જુદીજ યુનિવર્સિટી સ્થાપવાનો આદર્શ જલ્દી પાર પાડવાની જરૂરિયાત દર્શાવી, આપ નામદારે અલીગઢના મોટેરાઓને પોતાના ભાષણમાં તાકીદ કરી હતી.

મુસ્લિમ યુનિવર્સિટીના આદર્શની રૂપરેખા

વધુમા આપ નામદારે, પરદાની હાનીકારક રૂઢીને વખોડી કાઢી, કેટલાક ધર્મયુધ્ધોમાં ઇસ્લામી સ્ત્રીઓએ ઘવાયેલાઓની સારવાર કરવા માટે જાહેર ભાગ લીધો હતો તેની યાદ ભાષણમાં અપાવી હતી. શહીદોના સ્મારકો જાળવવા માટે અને હજ પાછળ રોકવામાં આવતા નાણા અને સમયમાંથી બચાવ કરી યુવાન મુસ્લિમોની કેળવણીના કાર્યમાં ખર્ચવા, તેમજ સાચા મુસ્લિમોનું પહેલું કર્તવ્ય, ફકત એકાંતવાસમાં બંદગી ગુજારવામાં નહિ પણ પોતાના દેશની સેવા બજાવવામાં સમાયેલું છે, એ હઝરત પયગમ્બર સ૦, ખલીફ હઝરત અબુબકર, હઝરત ઉમર અને હઝરત અલીના દ્રષ્ટાંતો તરફ ઇશારો કરી ખાત્રી કરાવી હતી.

ત્યારપછી આપ નામદારે ઇસ્લામની બુધ્ધિવિષયક અને નૈતિક પડતીના કારણો દર્શાવીને, મુસ્લિમોની વધતી જતી અધોગતિ અટકાવવા અને ઇસ્લામનો જીર્ણોધ્ધાર કરવાના સાધન માટે એક કરોડ રૂપિયાની જરૂરિયાત દર્શાવી હતી કે જે વડે એક નમૂનેદાર યુનિવર્સિટી સ્થાપી આ સઘળી ખામીઓ દૂર કરી શકાય.

છેવટે આપ નામદારે કહ્યું: જો આપણો એક આદર્શ પૂરો ન પડે તો તેમ થવાનું પહેલું કારણ આપણી અંદર રહેલો સ્વાર્થરૂપી શયતાન પરમાર્થરૂપી ફિરસ્તાને હજમ કરી ગયો છે અને બીજું આપણા ધર્મ અને પ્યારા નબી માટે પૂજ્યભાવ આપણે ધરાવીએ છીએ તે માત્ર આપણી જીભનીજ વફાદારી છે. શું આપણા નામાંકિત ઇસ્લામ ધર્મને ગઇ જાહોજલાલીવાળી સ્થિતિમાં પાછો લાવવા માટે આવો નાના સરખો પણ ભોગ આપણે ન આપી શકીએ ?"

મુસ્લિમ યુનિવર્સિટિજ મુસ્લિમ આદર્શો ઘડી શકે

આ ઇસ્લામી વિદ્યાલયની સ્વતંત્ર હિલચાલથી અલગ રહેવાનું પરિણામ હાનિકર્તા નીવડશે એવો ભય બતાવી જેઓ સામે પડયા હતા, તેમને મુસ્લિમ પ્રતિનિધિ તરીકે ઇ. સ. ૧૯૦૩—હિ. સ. ૧૩૨૧માં મુંબઇ ખાતે ડીસેમ્બરમાં મળેલી ઓલ ઇન્ડીઆ મહોમેડન એજ્યુકેશનલ કોનફરન્સની રિસેપશન કમિટી (સ્વાગત સમિતી) ના સરનશીન તરીકે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. એ આપના ભાષણમાં અસરકારક દલીલો સહિત સચોટ જવાબ આપ્યો હતો.

બીજું કારણ આપ નામદારે એ પણ દર્શાવ્યું હતું કે; "ઇસ્લામનો ઇતિહાસ એવો ગૌરવ ભર્યો છે કે તેમા ઉદાર સ્વભાવવાળા પાત્રો ઘણા છે અને ભૂતકાળની જહોજલાલી શૂરવીરતાના

ચિત્રોથી એટલી બધી ભરપૂર છે કે જેનાથી મુસ્લિમ બાળકોને સ્વાર્થત્યાગ, આત્મપરાયણતા અને ચારિત્રની સ્વતંત્રતાની જરૂર સમજણ નાનપણથીજ મળવા પામશે અને તેવી સમજણ વિનાની કેળવણી અને જ્ઞાન કોઇ પણ પ્રજા માટે નકામા છે.

વધુમાં આપશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે :–"આપણા લોકોને નુકશાન કરનારા રિવાજો ધાર્મિક ક્રિયાઓ સાથે સેંકડો વર્ષથી એવા તો મળી ગયા છે કે ઘણા કેળવાયેલા મુસલમાનો પણ હઝરત મુહમ્મદ સ. ના હુકમો અને દુન્યવી રિવાજોમા કાંઇ ભેદ સમજી શકતા નથી અને તેને અંગે ઇસ્લામને એ રિવાજો માટે ખોટી રીતે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવ્યો છે."

હિંદુ–મુસ્લિમ એકતાના નમૂના તરીકે આપ નામદારે બનારસની હિંદુ યુનિવર્સિટિને રૂપિયા ૫,૦૦૦ ની એક નાદર રકમ દરભંગાના મહારાજા હસ્તક ભેટ કરી, તે પછી રૂપિયા ૫,૦૦૦ની બીજી રકમ મુંબઇ ખાતે માધવબાગની સભામાં પધારીને જાહેર કરી હતી.

અલીગઢ યુનિવર્સિટિ માટે આર્થિક મદદ

ઇ. સ. ૧૯૧૧માં અલીગઢ કોલેજને મુસ્લિમ યુનિવર્સિટીમાં ફેરવી નાંખવાની હિલચાલ વખતે તેના ફંડની શરૂઆતમાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે રૂા. ૧,૨૫,૦૦૦ (સવાલાખ રૂપીયા) ની બાદશાહી રકમ આપી હતી. એટલુંજ નહિ પણ ઇસ્લામના હિમાયતી તરીકે હિંદુસ્તાનના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી ઘેરે ઘેર એક દરવીશ તરીકે "સાદ" નાખી રૂા. ૩૦,૦૦,૦૦૦ (ત્રીસ લાખ રૂપીઆ)ની ગંજાવર રકમ મેળવી આપી હતી.

અલીગઢ કોલેજને અદભૂત સહાયતા

અલીગઢ કોલેજમાં ભવિષ્યમાં મહાન નરો પેદા થશે એવા આશયથી હઝરત ઇમામ તેને વાર્ષિક ૬,૦૦૦ ની ગ્રાંટ આપતા હતા, તે વધારીને ૧૨,૦૦૦ની કરી આપી હતી અને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ તરીકે શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમ હિંદમાં પધાર્યા ત્યારે આપ નામદારે "પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ સ્કુલ ઓફ સાયન્સ" નો પાયો નાખીને રૂા. ૩૫,૦૦૦ ની નાદર રકમ બક્ષિસ કરી હતી. આ ઉપરાંત આપના મુરીદો પાસેથી પણ એક લાખ રૂપીયા મેળવી આપ્યા હતા વળી આ સંસ્થામાંથી ઉચ્ચ કેળવણી લેવા જે વિદ્યાર્થીઓ યુરોપ જાય તેને સહાયતા આપવા અર્થે વાર્ષિક રૂપીયા ૩,૦૦૦ (ત્રણ હજારનું) વર્ષાસન પણ બાંધી આપ્યું હતું જેમાંથી પહેલવહેલી સહાયતા હિંદની વડી ધારાસભાના એક વખતના મુસ્લિમ સભાસદ ડો. ઝિયાઉદીન એહમદે મેળવી હતી.

ગુજરાત–કચ્છ કાઠિયાવાડની જમાતોની મુલાકાતે

ઇ. સ. ૧૯૦૩–હિજરી સન ૧૩૨૧ માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. આપના મુરીદોની મુલાકાત લેવા મુસાફરીએ રવાના થયા હતા. આપશ્રી સુરત, અમદાવાદ, વઢવાણ, સિધ્ધપુર, રાજકોટ, મંજેવડી, જામનગર અને ત્યાંથી કચ્છ ખાતે સિધાવ્યા. કચ્છ, મુંદ્રા, ભદેસર, નાગલપુર, કેરા વિગેરેની મુસાફરી ઓકટોબર માસથી શરૂ કરીને ડીસેમ્બર માસમા પૂર્ણ કરી હતી આ પ્રસંગે રાજારજવાડાઓએ આપશ્રીને ઘણું માન આપી દિલોજાનથી સત્કાર કર્યો હતો.

ઇમ્પીરીયલ લેજીસ્લેટીવ કાઉન્સીલમાં નિમણુંક–નિમક પરના કર માટે લડત–નિરક્ષરતા નાબુદ કરવા અને ભણુતર પ્રથા માટે ઝુંબેશ

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ની ઇ. સ. ૧૯૦૨માં ઇમ્પીરિયલ લેજીસ્લેટીવ કાન્ઉસીલના મેમ્બર તરીકે નિમણુંક કરવામાં આવી હતી એ સમયે ના. વાયસરૉયની કાઉન્સીલમાં સૌથી યુવાન સભ્ય આપ નામદાર હતા. આપ નામદારે રજવાડાઓમાં રોકાયલા ઇમ્પીરિયલ સરવીસના સૈનિકોને સરખા હક આપવાની યોજના ધારાસભામાં રજૂ કરી હતી. નિમક પરના કર માટે લડત ચલાવી તેમા ઘટાડો કરાવ્યો હતો અને ભવિષ્યમાં એ કર તદન કહાડી નાખવા માટેની હિમાયત કરી હતી. ઇન્કમટેક્ષ (આવક વેરા)ની લડતમા આપ નામદારે મધ્યમ વર્ગને રૂપીઆ હજારની આવક પર વેરા કાયમ રાખવાથી સહન કરવું પડશે. તે માટે તેનાથી વધારે આવક પર કર નાખવા માટે ભાર મૂકયો હતો. આપ નામદાર 'ફરજિયાત કેળવણી' અને 'હાલની ભણુતરની પ્રથા નાબૂદ કરવા' માટે ઝુંબેશ ચલાવી હતી અને એ વિષે કાઉન્સીલમાં આપ નામદારે ભાષણ પણ કર્યું હતું. જે નિખાલસ ઉદગારોવાળું હતું, જેમાં વિચારોની ગંભીરતા અને મધ્યમતા એ બે ખાસ ચિન્હ હોવાથી સરકાર અને જનતામાં અતિ ઘણું પ્રશંસા પામ્યું હતું. "ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા"એ આપ નામદારના એ ઉમદા ભાષણ માટે પ્રશંસાના શબ્દો લખ્યા હતા અને એ વખતના વાયસરૉયે આપશ્રીને મુબારકબાદી આપી હતી.

આફ્રિકાના મુરીદો માટે લડત

આફ્રિકામાંના એક ફ્રેંચ સંસ્થાના માડાગાસ્કરમાં ઇસમાઇલીઓ મોટી સંખ્યામાં વસે છે. ઇ. સ. ૧૯૦૫માં ત્યાંની ન્યાયની અદાલતમાં ખોજા આગાખાનીઓનો દાવો ચાલતા મુંબઇની હાઇકોર્ટ (વરિષ્ઠ અદાલત) ના પહેલા મુસ્લિમ ન્યાયાધિશ ઓન. મી. જસ્ટીસ બદરૂદીન તૈયબજીએ મુંબઇના ફ્રેંચ કોનસલ ઉપર નીચે પ્રમાણે પ્રમાણપત્ર લખી આપી ઇસમાઇલી ખોજાઓના સંબંધમાં ત્યાં ખાતે ફેલાયેલી ગેરસમજૂતિ દૂર કરી હતી.

સમરસેટ હાઉસ,
ખંબાલા હીલ, મુંબઇ, તા. ૫મી માર્ચ ૧૯૦૫
મોનસ્યોં લુઇ પીયેર વોશોંઇ, ફ્રેન્ચ કોનસલ, મુંબઇ

વહાલા સાહેબ,

હિઝ હાઇનેસ સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ આગાખાનના પક્ષને લગતા ખોજાઓનાં ધર્મ સંબંધી એક અગત્યનો સવાલ માડાગાસ્કરમાં ઊભો થયો છે એમ મારા જાણવામાં આવ્યું છે. મને થોડી એવી પણ ખબર આપવામાં આવી છે કે મજકુર લોકો મુસલમાન નથી પણ હિંદુ અથવા બૌદ્ધ મતના છે એમ કેટલીક જગ્યાએ ચોકસ રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું છે; જેથી કરીને ઘણી ખુશીની સાથે હું સર્ટીફીકેટ આપું છું કે, મજકુર ખોજાઓ હિંદુ પણ નથી, તેમ બૌધ્ધ મતના પણ નથી, પણ તેઓ શીઆ ઇસમાઇલીઆ સંપ્રદાયના ખરા મુસલમાન છે, અને નામદાર સુલતાન મુહમ્મદ આગાખાન જે આ સંપ્રદાયના ઉપરી છે તે હ. નબી મુહમ્મદ મુસ્તફાના જમાઇ અને ખલીફ હઝરત અલીના વંશમાંથી સીધી નસલે ઉતરી આવેલા છે.

એટલું તો ખરું છે કે ખોજાઓ કેટલાક સેંકડો વર્ષ પહેલા ઇસ્લામ ધર્મમાં આવ્યા તે અગાઉના રીત રિવાજોમાંના કેટલાક રીત રિવાજો તેઓના ઇસ્લામ ધર્મમાં આવ્યા પછી પણ તેઓમાં ચાલુ હતા, પણ આ રીત રિવાજ અને ખાસ કરીને વારસાહીસ્સાને લગતા રિવાજો સિવાય તેઓ દરેક રીતે ઇસ્લામ ધર્મને ખરી રીતે માનનારાઓ છે.

લિ૦ હું છું,

આપનો આજ્ઞાંકિત

(સહી) બદરુદીન તૈયબજી

પરશિયન ગલ્ફની મુસાફરી

ઈ. સ. ૧૯૦૫–હિ. સ. ૧૩૨૩ માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. પરશિયન ગલ્ફની મુસાફરીએ સિધાવ્યા હતા. એ સમયે ગુવાદરની જમાતની મુલાકાત લઇ તેઓને બોધ આપતા ફરમાવ્યું હતું કે, "તમે ઇબાદત બરાબર કરતા રહો; કદાચ તમે બીમારીના બિછાના ઉપર પડયા હો તો પણ બંદગી છોડતા નહિ.

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ અલીગઢની કોલેજની મુલાકાતે

હિઝ રોયલ હાઇનેસ પ્રિન્સ અને પ્રિન્સેસ ઓફ વેલ્સ, જેવણુ ઇ. સ ૧૯૧૦ માં પાંચમા જયોર્જ તરીકે ગાદીપર આવ્યા હતા, તેઓ ઇ. સ. ૧૯૦૫–૬ ના શિયાળામાં હિંદુસ્તાનના પ્રવાસે નીકળ્યા હતા અને તા. ૮મી માર્ચ ૧૯૦૬ ના અલીગઢ કોલેજ જોવા પધાર્યા હતા. તેઓ નામદારોની અલીગઢ કોલેજની મુલાકાત હઝરત ઇમામ નામદાર સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને આભારી હતી કારણ કે તેઓશ્રીએ તેઓ બન્ને નામદારોને આમંત્રણ આપ્યું હતું. નામદાર પ્રિન્સ અને પ્રિન્સેસ ઓફ વેલ્સના "ઓફિશીયલ પ્રોગ્રામ" માં અલીગઢની મુલાકાતનો સમાવેશ થયેલ નહોતો, પરંતુ હઝરત ઇમામે તેઓ નામદારોને પરબારો એક પત્ર લખ્યો, જેથી તેઓ નામદારોએ ઘણીજ ખુશીથી આમંત્રણ સ્વીકારી કવેટા તરફનો પોતાનો મુસાફરીનો માર્ગ બદલીને ખાસ અલીગઢ પધાર્યા. (૧)

નવાબ મુહસિનુલ મુલ્કનું ભાષણ હઝરત ઇમામની સેવાઓનો ઉલ્લેખ

રાત્રે ખાણા પછી નવાબ મુહસિનુલ મુલ્કે જે ભાષણ કર્યું હતું તેનો એકએક શબ્દ નોંધવા લાયક હતો. સર સૈયદના ગૌરવનું એમણે વર્ણન કર્યું. સર સૈયદના અવસાન પછી અલીગઢ કોલેજને યુનિવર્સિટીના દરજ્જે પહોંચાડવાનો જે ઉત્સાહ દેશના ખુણેખુણામાં વ્યાપ્યો હતો તેનો ગર્વથી ઉલ્લેખ કર્યા પછી હઝરત ઇમામે તન, મન અને ધનથી જે સેવાઓ આપી હતી તેનું તેમણે સુંદર ચિત્ર દોર્યું હતું.

"ધી આગાખાન એન્ડ હિઝ એન્સેસ્ટર્સ" પાનું ૧૮૩

"યાર અઝ મન—માશુક મારા કારણે છે."

નવાબ મોહસિનુલ મુલ્ક જેવાની જાદુભરી વાણીએ એવું ચિત્ર દોર્યું હતું કે જેઓ એ પ્રસંગે હાજર હતા તેઓ એને જીંદગી સુધી ભુલી શકશે નહિ. ભાષણ વચ્ચે, તાળીઓના ગગડાટ થતા. એમણે પોતાના વિવેચનમાં હ. ઇમામને ઉદ્દેશીને આ કાવ્યપંક્તિ રજુ કરી હતી.

નમી ગુયમ દર ઇન ગુલશન, ગુલે બાગો બહાર અઝ મન;
બહાર અઝ યારો, બાગ અઝ યારો, ગુલ અઝ યારો, યાર અઝ મન.

અર્થાત:— હું એમ નથી કહેતો કે આ બગીચો, બગીચાના પુષ્પ અને વસંત મારા કારણે છે; વસંત માશુકના કારણે છે, બગીચો માશુકના કારણે છે, પુષ્પ માશુકના કારણે છે, પરંતુ માશુક મારા કારણે છે.

"યાર" નો શબ્દ આવતો હતો, ત્યાં ત્યાં તે રજૂ કરતા હ. ઇમામ તરફ તેઓ હાથ વડે સંકેત કરતા હતા અને "યાર અઝ મન" ઉચ્ચાર્યું ત્યારે તેમણે પોતાની છાતીએ હાથ રાખ્યો હતો (૧.)

મુસ્લિમોની રાજકીય ઉન્નતિની ભવ્ય શરૂઆત.

જ્યારથી મોગલ સામ્રાજ્યનું પતન થયું ત્યારથીજ મુસ્લિમો રાજકરણથી દુર થઇ ગયા હતા. ઇ. સ. ૧૮૮૫ થી ૧૯૦૬ ના સમય દરમ્યાન હિંદુસ્તાનની અન્ય કોમો સામાજિક અને રાજકીય ક્ષેત્રોમાં ઝડપભેર આગળ વધી રહી હતી. જ્યારે મુસ્લિમો આ વિષયમાં પછાત રહી જવા પામ્યા હતા. દેશ આગળ વધતો જતો હતો, સમય અને સંજોગ પલટાયા હતા. મુસલમાનો જો પલટાયેલા સમય અને સંજોગોમાં દેશની આગેકુચ સાથે સુમેળ નસાંધે તો તેમને ભયંકર નુકશાન થનાર હોઇ હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે મુસ્લિમોને હિંદુસ્તાનની બાબતોમાં રચનાત્મક ભાગ લેવાનો અનુરોધ કર્યો અને મુસ્લિમોની રાજકીય પ્રગતિ માટે અન્ય મુસ્લિમ નેતાંઓનો સહકાર અને સાથ મેળવ્યો. ૧૯૦૬નું વરસ આ સમયે હતું.

ઇ. સ. ૧૯૦૬માં હ. ઇમામ ના શુભ હસ્તે ઓલ ઇન્ડિયા મુસ્લિમ લીગની સ્થાપના થઇ. મુસ્લિમ લીગની સ્થાપના એવી રીતે થવા પામી કે, ઇ. સ. ૧૯૦૬માં આપ નામદારે અલીગઢની મુલાકાત લીધી ત્યારે દેશના રાજકરણમાં મુસ્લિમોનો અવાજ રજુ કરવાના આશયથી એક મુસ્લિમ રાજદ્વારી મંડળ સ્થાપવાની અગત્યતા જણાઇ હતી. અલીગઢ ખાતે નવાબ મોહસિનુલ મુલ્કને પોતાનો એ વિચાર આપશ્રીએ જણાવ્યો. નવાબ મોહસિનુલ મુલ્ક સર સૈયદની હિલચાલના મોટા સમર્થક હતા અને તેમના મરણ પછી અલીગઢ કોલેજની અને તેને અંગેની સર્વ પ્રવૃતિના સંચાલક બન્યા હતા નવાબ મોહસિનુલ મુલ્કને આ વિચાર પસંદ પડવાથી તેને પાર પાડવાનો

---

૧. સર રઝાઅલીની ઉર્દૂ કૃતિ "આલમ નામા" પાનું ૨૧૨.

પ્રયાસ શરૂ કર્યો. આ દરમ્યાન હિંદના વાઇસરોય લોર્ડ મિન્ટો પાસે મુસ્લિમોની રાજદારી માંગણીઓ રજૂ કરવા એક ડેપ્યુટેશન હ. ઇમામના વડપણ હેઠળ ગયુ હતું લોર્ડ મિન્ટો ઉપર તેની ઊંડી અસર થઇ અને મુસ્લિમોનો રાજ્ય વહિવટમાંનો હક તેમણે સ્વીકાર્યો. આ સમય મોર્લી-મિન્ટો સુધારાનો હતો. હિંદને રાજકીય સુધારા મળવાનો આરંભિક યુગ હતો. અંતે લીગ હસ્તીમાં આવી અને કરાંચી ખાતે તેની બેઠક મળી ત્યારે તેના પ્રમુખ તરીકે હ. ઇમામને ચૂંટવામાં આવ્યા. આ સમયથી હિંદની ધારાસભામાં મુસ્લિમો માટેનું ખાસ પ્રતિનિધિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું આ પ્રમાણે મુસ્લિમોએ રાજકરણમાં વ્યવસ્થિત પ્રવેશ કર્યો.

ઇસમાઈલી કાઉન્સીલની સ્થાપના.

ઇસમાઇલી જમાતમાં અગાઉ જમાતી કામકાજ કે જમાતને લગતા કજીયાનો નિવેડો લાવવા "જુરતી" ભરાતી હતી. હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ "જુરતીઓ" બર. ખાસ્ત કરીને ઇ. સ. ૧૯૦૬-હિજરી સન ૧૩૨૪માં "શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલી કાઉન્સીલ"ની સ્થાપના કરી, જેને જમાતનું કામકાજ કે ઘરસંસારી કજીયાઓનો બહુમતી વડે નીકાલ કરવાનું કાર્ય સુપ્રત થયું. ઇ. સ. ૧૯૧૦ના જાન્યુઆરી માસમાં-હિજરી સન ૧૩૨૭માં તેનું બંધારણ ઘડવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રમાણે કાઉન્સીલની સ્થાપના થવાથી આમ અદાલત પ્રમાણે ધોરણસર ન્યાયખાતુ કોમને મળ્યું.

હાજી બીબી કેસ.

ઇ. સ. ૧૯૦૮-હિજરી સન ૧૩૨૬માં આગા મુચુલશાહના વિધવા હાજીબીબીએ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને બીજા ૧૩ જણા ઉપર મુંબઇની હાઇકોર્ટમાં વારસાહિસ્સા વિષે મુકદમો દાખલ કર્યો. નામદાર જસ્ટીસ રસલની કોર્ટમાં તા. ૪થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૮ એટલે હિજરી સન ૧૩૨૬ના તા. ૧લા મોહર્રમના દિને આ મુકદમો નીકળ્યો હતો હાજી બીબીનો એવો દાવો હતો કે, નામદાર પહેલા આગાખાન સાહેબની વફાત પછી તેમના વંશવારસો એકત્ર કુટુંબના સભાસદો છે અને વારસાહિસ્સાના કાયદા મુજબ માલમિલ્કતમાં વ્હેંચાયલા નથી અને તેમાંના કોઇપણ વારસે વારસ તરીકે કાંઇપણ જુદી મિલ્કત મેળવી નથી ઘટતુ જણાય ત્યાંસુધી મજકુર મિલ્કતનો વહિવટ આ કોર્ટ કરવો અને દાવામાં જે દાવેદારો છે, તેમના ભાગો અને હકો નકકી કરવા અને તેનો તેમને કબજો અપાવવો; ત્યાંસુધી વચગાળની મુદતમા નામદાર આગાખાન સાહેબને જણાવવું કે તેણીને માસિક લવાજમ, નોકરોના પગાર, ખોરાક, ફરનીચર, રહેવાનું મકાન, ગાડીઓ વિગેરે આપવાનું ચાલુ રાખવું અને દર વર્ષે ૭ ટકાના હિસાબે રૂા. ૯,૦૧૦ની રકમ આપવી અને આ દાવાના ખર્ચની ગોઠવણ કરવી.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ કોર્ટને જણાવ્યું હતું કે ફરીયાદ દ્વેષભાવથી કરવામાં આવી છે. ફરિયાદીનામામાં જે કારણો દેખાડેલા છે. તે એક બીજાથી ઉલ્ટી વિગતો રજૂ કરનારા છે. તેઓ અરજ કરે છે કે ફરિયાદીને આગા જંગીશાહના વારસ તરીકે ફરિયાદ લાવવાનો હક નથી કેમકે જંગીશાહની મિલકત એડમિનીસ્ટ્રેટરના હાથમાં છે નામદાર પહેલા આગાખાન ઇમામ તરીકે સીધા વારસ અને કુટુંબના વડવા છે. તેઓ એક મુસલમાન પિતાના સઘળા હકો ભોગવતા હતા. "ટીટયુલર" તરીકે તેમને જણાવવામાં શી મતલબ છે તે તેઓ સમજી સકતા નથી.

નામદાર પહેલા આગાખાન સાહેબને તેમનો મુરીદો તરફથી રાજીખુશીથી ભેટ સોગાદો મળતી હતી અને નામદાર હિંદી સરકાર તરફથી પહેલાં ત્રણ હજાર અને પાછળથી એક હજાર રૂપિયા અંગત લવાજમ તરીકે અપાતા હતા. આ રકમોની આવક કુટુંબી મિલકતનો એક ભાગ છે એ કબૂલવા હું ના પાડું છું અને તે ઉપર ફરિયાદીને કાંઇ પણ હકક નથી.

ફરિયાદીનો કાંઇપણ હકક નથી.

હું જે મિલકત ધરાવું છું તેનો મોટો ભાગ મારા મુરીદોની ભેટોનો બનેલો છે. નામદાર બ્રિટિશ સરકાર તરફથી મને પેન્શન મળે છે. મારા પિતા નામદાર અલીશાહ પોતાની મિલકત ધરાવતા હતા. પહેલા આગાખાન સાહેબની હૈયાતી દરમ્યાન તેઓ ઇસમાઇલીઓનું વડપણ ધરાવતા હતા અને તેમને ભેટ મળતી હતી. મારા તથા મારા પિતાની મિલકતમાં ફરિયાદીનો કાંઇ પણ હક નથી.

તેઓ નામદારે વધુમાં એ.જા કોમ શી રીતે હસ્તીમાં આવી તેની વિગતો પણ રજૂ કરી હતી.

જસ્ટીસ રસલનો યાદગાર ચુકાદો.

નામદાર જસ્ટીસ રસલ શનીવાર તા. ૧૧મી એપ્રીલ ૧૯૦૮ (હિજરી સન ૧૩૨૬)ના દિને જણાવ્યું કે કમિશનથી લેવામાં આવેલી જુબાની તથા કોર્ટમાં પડેલી જુબાનીનો ભાગ મેં બે વાર ધ્યાનથી વાંચ્યો છે અને બીજા સવાલો બાજુ ઉપર મુકતા હું તેના સંબંધમાં એવા અભિપ્રાય ઉપર આવવા તૈયાર છું કે જે ~~એક~~ સોગાદો કરવામાં આવતી હતી તે ફકત નામદાર આગાખાન સાહેબના લાભ માટે કરવામાં આવતી હતી; તે કુટુંબના લાભ માટે કરવામાં ન્હોતી આવતી.

નામદાર આગાખાન સાહેબના ધારાશાસ્ત્રી મિ. ઇનવેરારીટીએ જણાવ્યું કે, હું એ સવાલનો એકવાર છેવટનો નિર્ણય કરવા માંગું છું અને તે માટે હું એ વિષે બધો નહિ તો સારો જેવો જથ્થો રજૂ કરવાની ખાહેશ ધરાવું છું.

આ મુકદમો લાંબી મુદત સુધી ચાલ્યો હતો અને બન્ને પક્ષોના મોટી સંખ્યામાં સાક્ષિઓએ જુબાની આપી હતી. તે દરમ્યાન હાજી બીબીના ધારાશાસ્ત્રી મિ. બહાદુરજી કોર્ટ છોડી ચાલ્યા ગયા હતા. ના. જસ્ટીસ રસલે તા ૩જી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૮-હિજરી સન ૧૩૨૬ ગુરુવાર તા. ૬ઠ્ઠી શાબાનના દિને ચૂકાદો આપ્યો હતો.

રજૂ કરવામાં આવેલા મજબુત દસ્તાવેજી પુરાવા ઉપરથી નામદાર જજે જણાવ્યું કે:—"હું આ નિર્ણય ઉપર આવ્યા વગર રહી શકતો નથી કે અમુક વખતમાં નામદાર આગાખાનને તેમના મુરીદો તરફથી જે નઝરો આપવામાં આવતી હતી તે તેમના ઉપયોગ અને લાભ માટેજ હતી અને એ નઝરો તેમના તરફથી મોટી પૂજ્યભાવની લાગણી અને માનને ખાતર આપવામાં આવે છે અને તે નઝરોં આપવામાં તેમનો હેતુ એ છે ~~કે જે નઝરો તેમણે લેવા બદલામાં~~

language to improve

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ ઓલ ઇન્ડીયા મુસ્લિમ કોન્ફરન્સ (દિલ્હી) ના પ્રમુખ તરીકે ભાષણ આપી રહ્યા છે.

રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સની એક યાદ: હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ નામદાર આગાખાન સાહેબ મહાત્મા ગાંધીજી અને શ્રીમતિ સરોજીની નાઇડુ સાથે.

તેઓને "રૂહાની" અથવા દુન્યવી સુખ મળે. જો હું એથી ઉલટાજ નિર્ણય ઉપર આવું તો આખા પુર્વમાં પથરાઇ ગયેલા એક ગાદી કોમના ધર્મને ફટકો મારવાનું કામ કરેલું ગણાશે અને તેનું પરિણામ કલ્પી નહિ શકાય એવું આવશે; જો કે તે સંબંધમાં નિર્ણય આપવા માટે પૂરતી જુબાની પણ નથી.

ચૂકાદાને અંતે નામદાર જજે જણાવ્યું કે: આ મુકદમો હું ખર્ચ સહિત રદ કરું છું અને મુકદમાનો સઘળો ખર્ચ ફરીયાદી હાજીબીબી, કુચુકશાહ અને શાહબીબી ઉપર નાખું છું. આ ખર્ચમાં જુદા જુદા કમિશન દરમ્યાન થયેલો ખર્ચ અને મિ. મુસના ખર્ચનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

ના૦ પ્રિન્સેસ થેરેસા સાથે લગ્ન

ઇ. સ. ૧૯૦૮–હિજરી સન ૧૩૨૬ માં મિસરમાં હાઈ કમિશનરનો હોદ્દો લોર્ડ કિચનર ભોગવતા હતા તે સમયે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના બીજા લગ્ન નામદાર પ્રન્સેસ થેરેસા સાથે ત્યાં ખાતેજ થયા હતા. ના પ્રિન્સેસ થેરેસા શિલ્પકળામાં અત્યંત કુશળતા ધરાવતા હતા. આ સમયે તેઓ નામદારની વય ૩૨ વર્ષની હતી.

ના૦ શહેનશાહ એડવર્ડની સાલગ્રેહની ઉજવણી

ઇ. સ. ૧૯૦૯ના જુન માસની ૫મી તારીખ–તા. ૧૬મી જમાદીલ અવ્વલ હિજરી સન ૧૩૨૭ ના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ને નામદાર પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સે ખાણા ઉપર નોતર્યા હતા. તા. ૨૫મી જૂનના મહાન શહેનશાહ એડવર્ડની સાલગ્રેહ ઉજવવા લેડી લેન્સડાઉને એક ભવ્ય મેળાવડો કર્યો હતો, તેમા આપ નામદાર એક ધ્યાન ખેંચનારા પરોણા હતા.

એજ વર્ષમાં આપ નામદારે ઓલ ઇન્ડીઆ મુસ્લિમ લીગના ફંડમાં રૂપિયા ૧૫૦૦ ભર્યા હતા. મુંબઇના 'ડીપ્રેસડ કલાસીઝ–દલિત વર્ગ' ના મિશનના લાભાર્થે મિસ કલાર્કે એક કોન્સર્ટ કર્યો હતો, તેમા આપ નામદારે રૂપિયા ૫૦૦ આપ્યા હતા.

વેસ્ટ મિનિસ્ટરના કેક્ષટન હોલમાં જંગી સભાના પ્રમુખસ્થાને

લંડન ખાતેની ઓલ ઇન્ડીઆ મુસ્લિમ લીગની વાર્ષિક સભા તા. ૨૪મી જુન ૧૯૦૯ માં 'કેસલ હોલ'માં મળી હતી. તેના પ્રમુખપદે બિરાજી હ. ઇમામે અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું. એજ વર્ષમાં ૬ઠી જુલાઇના દિને વેસ્ટ મિનિસ્ટરના કેક્ષટન હોલમાં સર કરઝન વાયલી અને ડો. લાલ. કાકાના ખુનીઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર જાહેર કરવા જંગી સભા મળી હતી, તેના પ્રમુખપદે પણ આપ નામદાર બિરાજયા હતા.

હિંદમાં પધરામણી–મુસ્લિમો તરફથી આવકાર

ઇ. સ. ૧૯૦૯ ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૩૧ મીના–હિજરી સન ૧૩૨૭ ઝિલહજ તા. ૧૭ મી દિને યુરોપથી હિંદ પધારતા આપ નામદારને આવકાર આપવા ઇસમાઇલી આગેવાનો ઉપરાંત અલીગઢ કોલેજના અને અન્જુમને ઇસ્લામના ડેપ્યુટેશનો હાજર રહયા હતા. આ સમયે આપ નામદારે ઓલ ઇન્ડીઆ મુસ્લિમ લીગના ફંડમાં રૂપિયા ૪,૦૦૦ આપ્યા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇ. સ. ૧૯૧૦ના જાન્યુઆરી માસની પહેલી તારીખે-હિજરી સન ૧૩૨૭ના દરખાના જમાતખાને પધારી "ગદીર ખુમ"ની ઇદની સઘળી જમાતને મુબારકી આપી દુઆઆશિષ ફરમાવી દરખાના જમાતના નવા મુખી તરીકે શેઠ પીરભાઇ રહીમ પેનવાળા તથા કામડીઆ તરીકે શેઠ જાફરભાઇ પ્રધાન જે. પી. ની નિમણુંક કરી હતી.

પુના મિજલસ—અલીગઢ કોલેજના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી માનપત્ર

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. તા. ૭મી જાન્યુઆરીના પુના ખાતે પધાર્યા હતા. ત્યારપછી તા. ૨૩ મીએ આપશ્રી અલીગઢ રવાના થયા હતા; આ પ્રસંગે અલીગઢ કોલેજના ટ્રસ્ટીઓએ આપ નામદારને એક માનપત્ર ઇનાયત કર્યું હતું. આપ નામદારે કોલેજની વાર્ષિક ગ્રાન્ટ વધારીને રૂપિયા દશ હજારની જાહેર કરી હતી. આપશ્રીએ તા. ૨૭મીના દિને દિલ્હી ખાતે ઓલ ઇન્ડિયા મુસ્લિમ લીગની વાર્ષિક સભા ખુલ્લી મૂકી હતી.

હબીબભાઇ કાસમ વઝીરપદે

કાઠિયાવાડના જૂનાગઢ ખાતે વારસ કાસમભાઇ વારસ ઇસમાઇલનું અવસાન થતા હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ તેમના પુત્ર હબીબભાઇ કાસમને કાઠિયાવાડના રાજકોટ મુકામે વઝીરપદની નવાઝિશ કરી હતી.

અન્જુમને ઇસ્લામનું માનપત્ર

ઇસ્વી સન ૧૯૧૦ના જાન્યુઆરી માસની ૧૦મી તારીખે-હિજરી સન ૧૩૨૭ના હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને એક વગદાર મેળાવડા સમક્ષ મુંબઇની અન્જુમને ઇસ્લામના હોલમા એક માનપત્ર ઇનાયત કરવામાં આવ્યું હતું.

આપ નામદારને, દેશની બજાવેલી મહાન સેવાઓની યાદી તરીકે, તેમજ ઇસ્લામી નેતા તરીકે શીઆ અને સુન્ની બેન્ને કોમોના નામે, માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

મુસ્લિમોની જ ફકત ઉન્નતિ માટે નહિ પરંતુ આપ નામદારે હિંદીઓનો દરજ્જો વધારવા માટે પણ જે કાર્યો કર્યા છે તેના સમર્થનમા દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓની તકલીફો દૂર કરવા માટે આપ નામદારે જે ઉત્સુકતાપૂર્વક ભાગ લીધો હતો, તેનો તથા આપ નામદારની ઉદારતાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો.

'ઇસ્લામ કેળવણીની વિરૂધ્ધ નથી'

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ માનપત્રનો જવાબ આપતા જણાવ્યું કે, "મુસ્લિમોએ અંગ્રેજી, અરબી, ઉપરાંત સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરવાની જરૂરત છે. ઇસ્લામ કેળવણીની વિરુધ્ધ નથી. આપણા પયગમ્બર સાહેબે પોતાના અનુયાયીઓને અરબસ્તાનમાંથી રૂમ, ચીન જેવા દૂરદરાજના મુલ્કોમાંની રાહરસમ જાણવા અને તે સંબંધી જ્ઞાન મેળવવા મોકલ્યા હતા.

વધુમાં આપશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે : ફક્ત ઇંગ્લાંડજ નહિ પણ પ્રકૃતિવાદી ફ્રાન્સ અને વિશાળ જર્મનીમાં પણ જાતિ ભોગ આપનારા ઘણા છે. એ ભોગ આપવાનું બળ કેવળ ખ્રિસ્તીઓ કે યહૂદીઓમાં છે એમ નથી, ઇસ્લામીઓમાં પણ એ ગુણનો ભંડાર ભર્યો છે; પરંતુ, જો જુસ્સાને જાગૃત કરવામાં આવે તો આજ ઇસ્લામીઓ જે કાઇ સ્થિતિ ભોગવે છે તે કરતા જુદીજ સ્થિતિ થવા પામે."

શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડનું અવસાન

ઇ. સ. ૧૯૧૦ ના મે માસની ૭મી રબીઉલ આખર તા ૨૬ હિજરી સને ૧૩૨૮ના રોજ ના. શહેશાહ સાતમા એડવર્ડ અવસાન પામ્યા. આપ નામદારે સઘળી જમાતોને એ શોકક્રિયામાં સહાનુભૂતિ દર્શાવવા ધંધોરોજગાર બંધ રાખી, ધાર્મિક ક્રિયા કરવા અને નવા શહેનશાહ જ્યોર્જને આશિર્વાદ મળે તેવી દુઆ ગુજારવા હુકમ ફરમાવ્યો હતો. મરહુમ સાતમા એડવર્ડની પાયદસ્તની ક્રિયામાં આપ નામદારે જાતે ભાગ લીધો હતો.

ઇસ્લામી જુસ્સો

જે સમયે મોર્લિ–મિન્ટો સુધારાની ચર્ચા ચાલતી હતી એ સમયે હિન્દુસ્તાનથી એક મુસ્લિમ ડેપ્યુટેશન હિંદી વઝીરની મુલાકાતે લંડન ગયું હતું. પરંતુ ડેપ્યુટેશનને હિંદી વઝીર તરફથી મુલાકાતનો સમય મળી શક્યો નહી. આથી ડેપ્યુટેશને હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની મુલાકાત લીધી. આ સમયે આપ નામદારને તાવની શીકાયત હતી પરંતુ ડેપ્યુટેશનની સઘળી વિગત સાંભળી એકદમ ઊભા થઇ જઇને ઓવરકોટ પહેરી બહાર નીકળવાની તૈયારી કરી. ડોકટરે બહાર નીકળતા શરીરનો હુમલાનો ભય દેખાડયો, "આ મારા ધર્મનું કામ છે. તેની સામે હું જીંદગીની દરકાર કરતો નથી!" એમ કહીને ડેપ્યુટેશન સાથે રવાના થયા. હિંદી પ્રધાન લોર્ડ મોર્લિ સાથે ડેપ્યુટેશનની મુલાકાત કરાવી આપી હતી.

મુસ્લિમોને ચેતવણી

ઉપરાંત "મોર્લિ–મિન્ટો સુધારા" ની ચર્ચા દેશભરમાં ચાલી રહી હતી. ત્યારે મુસ્લિમ ડેપ્યુટેશનના આગેવાન તરીકે, તે સમયના વાયસરોય લોર્ડ મિન્ટોની મુલાકાત લઇ, હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ મુસ્લિમોના હક્કોની હિમાયત કરી હતી અને તેઓના એકત્ર પ્રયાસોના પરિણામે સુધારામાં મુસ્લિમોને ઘટતા રાજ્યદ્વારી હક્કો અને ધારાસભામાં અને લોકલ કાઉન્સીલોમાં પ્રતિનિધિત્વ મળવા પામ્યું હતું. આથી કેટલીક ચર્ચાઓ થતા, ઇસ્વી સન ૧૯૧૦ મા દિલ્હી ખાતે મુસ્લિમ લીગની બેઠક ભરવામાં આવી, ત્યારે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ સુધારાની યોજના વિષે શુધ્ધ હૃદયના વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

આપે ફરમાવ્યું : "વફાદાર પ્રજા અને હિંદના વતનીઓ તરીકે આ યોજનાનું સર્વોતમ પરિણામ લાવવા પ્રયત્નો કરવા જોઇએ. મને ખાત્રીપૂર્વક કહેવા દો કે થયેલા સુધારાને શુધ્ધ અંત:કરણથી સ્વીકારવા એ હિંદુ, પારસી, મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તિ અને એકંદરે સઘળા હિંદીઓનું શુભ કાર્ય છે. સુજ્ઞ શહેરીઓ તરીકે સરકાર તથા કાઉન્સીલમાં આપણા પ્રતિનિધિઓ સાથે મળીને હિંદના શુભ કાર્ય અર્થે કામ કરવું એ આપણું કર્તવ્ય હોવુ જોઇએ. આ તકનો સારો લાભ

બઇશું તો ભવિષ્યમાં સ્વરાજ્ય માટેના આપણને વધારે હકકો મળી શકશે. સ્વરાજ આપણી પાસે આવતું જાય છે. સઘળા દેશોમાં પ્રજાકિય ઉન્નતિ અર્થે જે મહત્વના વિષયો "કોન્ઝરવેશન"-રક્ષણ અને "ડેવલપમેન્ટ"-સુધારાની બહોળી સત્તા આપણા હાથમાં મૂકવામાં આવી છે. તેનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય હાલ કરેલા સુધારાને આપણી એકતા માટે બોધકારક ગણીશું. તો જેમ દિવસ પછી રાત આવે છે તેમ નિઃસંદેહ આપણો ઉચ્ચ ઉદેશ પુર્ણ કરવા તરફ ઘસડી જનાર પવનને બીજી ઉલ્ટી દિશામાં ફેરવીશું."

વધુ સખાવતો

ઇ. સ. ૧૯૧૦ હિજરી સન ૧૩૨૮ માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ જસ્ટીસ સૈયદ અમીરઅલીના નામે અલીગઢ કોલેજમાં ઇકોનોમિક તથા સાયન્સના વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ માટેના સ્કોલરશિપ ફંડમાં રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ ની નાદર રકમ ભેટ કરી હતી. એજ વર્ષમાં દેશભકત ગોખલે મારફત ટ્રાન્સવાલ ફંડમા રૂપિયા ૪૦૦૦ મોકલ્યા હતા બોમ્બે પ્રેસીડન્સી મુસ્લિમ લીગના ફંડમા રૂપિયા ૧૫૦૦, નુદવતુલ ઉલમાના ફંડમાં રૂપિયા ૫૦૦, હિંદથી ઇંગ્લેંડ રમવા જતી હિંદી ક્રિકેટ ટીમના ખર્ચ માટે રૂપિયા ૧૦૦૦ બક્ષિશ કર્યા હતા. આપ નામદારની સખાવતોએ બની ફાતિમી ખલીફાઓની ઝળકતી જાહોજલાલીની યાદ તાજી કરી હતી.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાનનો મુબારક જન્મ

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના મહેરદાર ના. પ્રિન્સેસ થેરેસાએ ઇ. સ. ૧૯૧૧ ના જૂન માસની તા. ૧૩મી સોમવાર-હિજરી સન ૧૩૨૮ ના જમાદીલ આખરની તા. ૫ મીના દિને ઇટાલીમાં આવેલા "ટુરીન" ગામમાં એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. જેમનું લાડલુ નામ "અલી" રાખવામાં આવ્યું. નામદાર શાહઝાદાનું પૂરું નામ ના. પ્રિન્સ અલી સલમાનખાન રાખવામાં આવ્યું હતું. ના. પ્રિન્સ અલીના જન્મ પહેલા એક શાહઝાદા "મહેદી" નો જન્મ થયો હતો જેઓની બાળવયેજ વફાત થઇ હતી.

જી. સી. એસ. આઇ. નો ખિતાબ

ઇ. સ. ૧૯૧૧-હિજરી ૧૩૩૦ માં નામદાર બ્રિટિશ સરકાર તરફથી હઝરત ઇમામને આપશ્રીની સેવાની યાદમાં જી. સી. એસ આઇ. નો માનભર્યો ઇલકાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

આજ વરસમાં જર્મન ક્રાઉન પ્રિન્સ વિલ્હેલ્મના હિંદ ખાતેના આગમન દરમ્યાન હઝરત ઇમામ સાથે બિલિયર્ડની રમત કરતા જર્મન પ્રિન્સે મગરૂરીથી નામદારને કહ્યું :-"અમે બ્રિટિશ સાથે લડીશું ત્યારે તમે અને હિંદી રજવાડાઓ શું કરશો ?" આપ નામદારે તરતજ કહ્યું : "અમે તમારી સાથે લડીશું. સાહેબ! અને અમારા લશ્કર સાથે તમારા દેશમાં દાખલ થઇશું." જર્મન શાહઝાદો આ જવાબ સાંભળી ચૂપ થઇ ગયો.

એ વરસમાં જ મરહૂમ શહેનશાહ સાતમાં એડવર્ડની યાદગીરીમાં લંડનમાં બંધાતી મસ્જિદના ફંડમાં રૂપિયા ૭૫,૦૦૦ હઝરત ઇમામે બક્ષિસ કર્યા હતા. ઉપરાંત આફ્રિકામાં જંગબાર માટે નામદાર શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જના રાજ્યાભિષેકની યાદગીરી જાળવવાના આશયથી રૂપિયા ૩,૦૦૦ ની બક્ષિશ કરી હતી. ટ્રિપોલીમાંના રેડ ક્રેસન્ટ ફંડમાં મુસ્લિમ લીગ મારફત રૂપિયા ૬,૦૦૦ ની નવાઝિશ કરી હતી અને મુંબઇ રેડ ક્રેસન્ટ સોસાઇટી મારફત તુર્કી રેડ ક્રેસન્ટ ફંડમાં રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ આપ નામદારે ભર્યા હતા.

અલ્લાહબાદ હિંદુ-મુસ્લિમ કોન્ફરન્સ

ઇ. સ. ૧૯૧૧-હિજરી સન ૧૩૨૯ માં અલ્લાહબાદ ખાતે મળેલી હિન્દુ-મુસ્લિમ કોન્ફરન્સ પણ હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના શુભ પ્રયાસોના પરિણામ રૂપે જ હતી. હઝરત ઇમામ નાગપૂર મુસ્લિમ એજ્યુકેશનલ કોન્ફરન્સનું કાર્ય ઉકેલી પોતાના ખર્ચે એક સ્પેશિયલ ટ્રેનનો બંદોબસ્ત કરી, હિંદના જુદા જુદા ભાગોમાંથી મુસ્લિમ આગેવાનોને સાથે લઇ અલ્લાહબાદ પધાર્યા હતા. આ કોન્ફરન્સમાં સર વિલિયમ વેડરબર્ન કે જેઓ ઇન્ડીયન નેશનલ કોંગ્રેસની સેશનનું પ્રમુખસ્થાન લેવા હિંદ આવ્યા હતા તેમણે એકયતા પર ખાસ ભાર મૂકયો હતો. તેના ઉપરાંત હિંદુ-મુસ્લિમ નેતાઓ એકઠા મળ્યા હતા. શ્રી સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, પંડિત મનમોહન માલવિયા, સર ઇબ્રાહિમ રેમતુલ્લાહ, નવાબ વિકારુલ મુલ્ક, સૈયદ હસન ઇમામ, જ. મઝહરુલહક્ક અને કાઇદે આઝમ મુહમ્મદઅલી ઝીણા ભાગ લેનારાઓમાં મુખ્ય હતા. એકયતાના સવાલનો તોડ આણવા એક કમિટી નીમવામાં આવી હતી.

હિંદુ-મુસ્લિમ કોકડાનો ઉકેલ કરવામાં હઝરત ઇમામે સઘળાથી વધુ ઉદારતા અને દિર્ઘદ્રષ્ટિથી કામ લીધું હતું એ વિષે ઉલ્લેખ કરતા સર રઝાઅલી લખે છે કે, હિંદુ મુસ્લિમો વચ્ચે કોઇ પણ રીતે એકયતા સ્થપાય એની ચિંતામાં નામદાર આગાખાન સાહેબ રહેતા હતા અને લાંબા સમય સુધી પોતાની એ કોશિશો ચાલુ રાખી હતી. તા. ૧-૧-૧૯૧૧ ના અલ્લાહબાદમાં હિંદુ-મુસ્લિમ લીડરોની કોન્ફરન્સ ભરી. જો આ કોન્ફરન્સનો હેતુ પાર પડયો હોત તો આવતી કાલના ઇતિહાસકારો હિન્દુ-મુસ્લિમ સંબંધોનું એક સોનેરી પ્રકરણ લખી શકતે. (૧)

બંગાળના ભાગલા

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે મુસ્લિમોના જુદા મતાધિકાર માટે ખાસ જરૂર જણાવી હતી. આપશ્રી રાજ્યદ્વારી મામલામાં કદી પણ હઠાગ્રહી જણાયા નહોતા.

લોર્ડ કરઝને બંગાલના ભાગલા પાડવાની રાજનીતિ ધારણ કરી; પરંતુ તેથી મતભેદ થતા ઇ. સ. ૧૯૧૨-હિજરી સન ૧૩૩૧ માં બંગાળના ભાગલાની નીતિ રદ કરવામાં આવી ત્યારે મુસ્લિમ લાગણી તિવ્ર બની હતી. તે સમયે આપ નામદારે ઉદારતાભરી સહનશીલતાથી આ નવી નીતિને સ્વીકારવા મુસ્લિમોને સમજાવ્યા હતા.

નામદાર શહેનશાહની મનવાર પર મુલાકાત.

નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ ઇ. સ. ૧૯૧૧-૧૯૧૨માં હિંદ ખાતે પધાર્યા તે સમયે હ. ઇમામ કરાંચી (સિંધ) ખાતે હતા અને નામદાર શહેનશાહની રવાનગી વખતે આપ નામદારને કરાંચી સંદેશો મોકલવામાં આવ્યો હતો. આપશ્રી નામદાર શહેનશાહની મુલાકાતે મુંબઇ ખાતે પધાર્યા અને સીધા શાહી "મનવાર" પર સીધાવી ગયા હતા, જ્યાં નામદાર શહેનશાહ સાથે મુલાકાત થઇ હતી.

---

૧. સર રઝાઅલીની ઉર્દૂ કૃતિ "આમાલ નામા" પાનું ૨૭૭.

ઇ. સ. ૧૯૧૨–હિજરી સન ૧૩૩૦માં આપશ્રી યુરોપની મુસાફરીમાં હતા તે સમયે લંડનમાં કેટલાંક અગત્યના મેળાવડાઓમાં માનનીય પરોણા તરીકે બીરાજી, ઓગસ્ટ માસની તા. ૨૧ મી ના ફ્રાંસના એક્ષ–લે–બેન ખાતે સિધાવી ગયા હતા.

હિંદમાં મુબારક પધરામણી—વધુ સખાવતોની હારમાળા.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇ. સ. ૧૯૧૨ ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૨૦ મી અર્થાત હિજરી સન ૧૩૩૧માં મુંબઇ પધાર્યા હતા. તે પછી તા ૨૬મી એ મુસ્લિમ લીગના પ્રમુખ તરીકે લખનઉ સિધાવ્યા હતા અને ઓલ ઇન્ડિયા મુસ્લિમ લીગ કોનફરન્સમાં આપશ્રીએ ભાગ લીધો હતો. મુસ્લિમ યુનિવર્સિટિના સવાલના સંબંધમાં નામદાર વાઇસરોયની મુલાકાત માટે મુસ્લિમ ડેપ્યુટેશન ગયું હતું, જેના વડા આપ નામદાર હતા, એજ વર્ષમાં લેડી હાર્ડિંજ જનરલ હોસ્પિટલ ચેરીટેબલ ફંડમાં રૂપિયા ૪,૦૦૦ની નાદાર રકમ આપ નામદારે ભરી હતી. લંડન રેડ ક્રેસંટ સોસાયટી મારફત રૂપિયા ૧,૦૦૦ ટ્રીપોલીમાં ઘાયલ થયેલા સિપાહીઓના ફંડમાં આપશ્રીએ ભર્યા હતા. પૂના ખાતેની ફરગ્યુસન કોલેજના અંગ્રેજી થીએટર બિલડીંગ ફંડમાં પણ આપ નામદારે રૂપિયા ૫,૦૦૦ ભર્યા હતા.

બનારસની હિંદુ યુનિવર્સિટિને સહાય

ઇ. સ. ૧૯૧૩ના ફેબ્રુઆરી માસની તા. ૧૩ મીના મુંબઇના માધવબાગમાં એક જંગી સભા મળી હતી આ પ્રસંગે હિંદુ યુનિવર્સિટિ ડેપ્યુટેશનમાં આવેલા દરભંગાના મહારાજા સર રામેશ્વર. સિંહજી બહાદુર અને પંડિત મદનમોહન માલવિયાએ મજકુર સભામાં નાણાં ભરવા અપીલ કરી હતી. હઝરત ઈમામે આ સભામાં ખાસ હાજરી આપીને હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં રૂ. ૫૦૦૦, પૂના ફરગ્યુસન કોલેજને રૂ ૫,૦૦૦ તથા સિડેનહામ કોલેજને રૂ. ૧૦,૦૦૦ ભેટ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું.

સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસ માટે સ્કોલરશીપ

હિંદુ સાહિત્ય, સંસ્કૃત ભાષા તથા હિંદુ સંસ્કૃતિથી મુસ્લિમો જાણીતા થાય અને દેશમાં એ બન્નેનો એકતાભર્યો સંબંધ સારા પાયા પર રચાય તે માટે આપ નામદારે સ્કોલરશીપ સ્થાપી હતી. જેનો લાભ યુનિવર્સિટિમાં સંસ્કૃત ભાષા શિખવા ઇચ્છનાર મુસ્લિમ વિદ્યાર્થીઓ ઉઠાવે છે.

પછાત વર્ગના ઉધ્ધાર માટે સલાહ.

આપ નામદારે ઇ. સ. ૧૯૧૩–હિજરી સન ૧૩૩૧માં ઇસમાઇલી ધાર્મિક ફ્રી લાયબ્રેરીની મુલાકાત વખતે ફરમાવ્યું કે "પછાત પડી ગયેલા ડિપ્રેસ્ડ કલાસને હિંદુ સમાજ અડકતી નથી. તેમના પ્રત્યે મનુષ્ય ધર્મ દાખવીને તેમનો હાથ પકડી તેમને ઊભા કરવાની ભલામણ કરું છું." આ પછી ખ્રિસ્તિઓ, હિંદુઓ અને મુસ્લિમોમાં આ વિષય ચર્ચાનો થઇ પડયો હતો અને ઘેરઘેર અછૂતોના ઉધ્ધારની વાતો થવા લાગી હતી.

હિંદની મુસાફરીઓ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇ. સ. ૧૯૧૩ના જાન્યુઆરી માસમાં અર્થાત હિજરી સન ૧૩૩૧માં હિંદની જમાતોની મુલાકાતે રવાના થઇ બપોરે સુરત પહોંચ્યા હતા. ત્યાં સ્ટેશને સચીનના નામદાર નવાબ તરફથી શાહી ગાડી અને ઘોડેસ્વારો મોકલવામાં આવ્યા હતા. જેમાં બેસી તેઓ નામદાર રવાના થઇ જમાતોમાં મુલાકાત લીધી હતી. સાંજે ઓન. સરદાર સૈયદ અલી એદરૂસે એટ–હોમનો મેળાવડો કર્યો હતો.

સુરતથી રવાના થઇ સિધ્ધપૂર પધાર્યા હતા, જ્યાં બે દિવસ રોકાઇ લિંબડી તરફ સિધાવ્યા હતા. લિંબડી સ્ટેશને નામદાર ઠાકોર સાહેબ, રાજકુમારો, દીવાન સાહેબ અને બીજા રાજ્યકર્મચારીઓએ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને આવકાર આપ્યો હતો અને નામદાર ઠાકોર સાહેબ પ્રતાપસિંહજીના રાજ્યમહેલમાં મહેમાન તરીકે રહયા હતા. બીજે દિને લિંબડી મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી આપ નામદારને માનપત્ર અર્પવામાં આવ્યું હતું. લિંબડીના નામદાર ઠાકોર સાહેબે આ પ્રસંગે વિવેચન કરતાં જણાવ્યુ હતું કે "નામદાર આગાખાન સાહેબ માત્ર ખોજા અથવા મુસલમાનોનાજ આગેવાન તરીકે નહિ પરંતુ સમસ્ત હિંદુસ્તાનના એક બાહોશ આગેવાન છે. એમ હું માનું છું." તેઓ નામદારની મુબારક પધરામણીની યાદગીરીમા નામદાર ઠાકોર સાહેબે હિંદુ અને મુસ્લિમ યુનિવર્સિટિના વિદ્યાર્થીઓ માટે રૂપિયા ૫૦૦૦ની સ્કોલરશીપની જાહેરાત કરી હતી.

લિંબડીથી તા. ૨૧મી જાન્યુઆરીએ આપ નામદાર વીરપુર પધાર્યા હતા, જ્યાં નામદાર ઠાકોર સાહેબ સુરસિંહજી, પાટવી કુમાર હમીરસિંહજી તથા બીજા કુમારો ઉપરાંત દીવાન સાહેબ અને રાજ્યનો સ્ટાફ આપ નામદારને આવકાર આપવા સ્ટેશન પર હાજર રહયા હતા. ત્યારપછી ઢળીયાના દરબાર મુળુવાળાએ હ. ઇમામને પોતાના સ્ટેટમાં પધારવા અરજ કરી હતી જે સ્વીકારી આપ ત્યાં પધાર્યા હતા. ત્યાંથી જામજોધપૂર રવાના થયા હતા. સ્ટેશન ઉપર જૂનાગઢ સ્ટેટની સુશોભિત ગાડી આપ નામદારને લેવા આવી હતી. પોરબંદર સ્ટેટના બેન્ડે સલામી આપી હતી. સ્ટેશને આપશ્રીનું જમાતે હર્ષભેર સન્માન કર્યું હતું. આપશ્રીએ મિજલસ હોલની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાથી ધોરાજી તેમજ સુપેડી સ્ટેશને આવી પહોંચતા, જમાતોને મુલાકાત આપી હતી.

ત્યાંથી આપ નામદાર વિરમગામ તરફ રવાના થઇને તા. ૧લી ફેબ્રુઆરીના દિને અમદાવાદ પધાર્યા હતા, જ્યાં "પ્રેમાભાઇ હોલ'માં સર ચીનુભાઇ માધવલાલ બેરોનેટના પ્રમુખપદે એક જંગી સભા મળી હતી, જેમાં અન્જુમને ઇસ્લામ અને યંગમેન્સ મહોમેડન એસોસિએશન તરફથી માનપત્રો અપર્ણ કરવામાં આવ્યા હતા. ત્યારપછી વડોદરા ખાતે પધારતાં આપ નામદારને સ્ટેટ બેન્ડે આવકાર આપ્યો હતો અને રાજ્ય તરફથી છડી સવારી કહાડવાના ઉદેશથી હાથી, ઘોડા, ડંકા, નિશાન, લશ્કર વિગેરે સ્ટેશન ઉપર હાજર રાખવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ આ જાહેર ધામધુમ આપશ્રીને પસંદ ન હોવાથી મોટરમાં બિરાજીને ઉતારે સિધાવી ગયા હતા. બીજે દિને રાજમહેલના બગીચામાં ભવ્ય ગાર્ડન પાર્ટી અપાઇ હતી, તેમા આપ નામદાર પધાર્યા હતા. નામદાર મહારાજા ગાયકવાડ આવતા મિત્રાચારીનો મીઠો લાભ મળી શકયો હતો. આ મુસાફરીમાં દરેક જમાતોની મુલાકાત લઇને તેઓના જમાતી કામકાજ ઉકેલ્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૯૧૩ના માર્ચ માસની તા ૮મી, અર્થાત હિજરી સન ૧૩૩૧ તા ૨૯મી રબીઉલ અવ્વલને શનિવારે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અપોલો બંદર પરથી સ્ટીમર "પરશિયા" મારફત યુરોપ તરફ સિધાવી ગયા હતા.

દક્ષિણ આફ્રિકાના હીંદીઓનો પ્રશ્ન—ટાઉન હોલમાં જંગી સભા

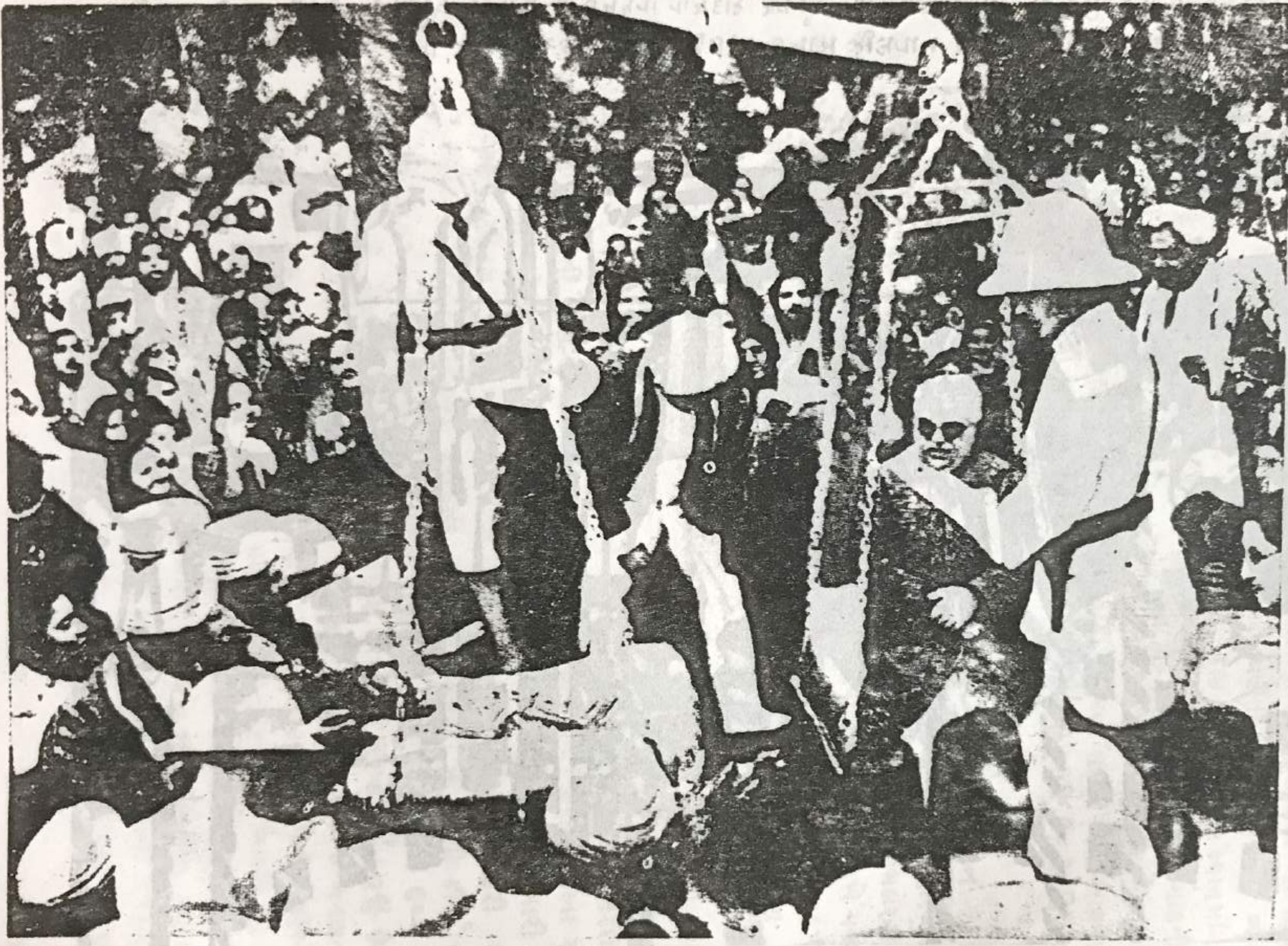
પોતાના સ્વદેશ બંધુઓનું હિત કરવાની આપ નામદારની કોશિશો ફકત હિંદમાં જ મર્યાદિત નહોતી, પરંતુ દક્ષિણ અને પૂર્વ આફ્રિકા અને અન્ય સંસ્થાનો અને દરિયાપાર વસતા હિંદીઓ માટે પણ આપશ્રીએ અંતઃકરણપૂર્વક પ્રયાસો કર્યા હતા.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ. યુરોપની લાંબી મુસાફરી કરી ઇ. સ. ૧૯૧૩ના ડીસેમ્બર માસની તા. ૫ મીના દિને મુંબઇ પધાર્યા પછી તા ૧૦ મીના મુંબઇના "ટાઉન હોલ" માં દક્ષિણ આફ્રિકાના સવાલ વિષે ભરાયેલી સભાના પ્રમુખપદે બિરાજ્યા હતા. આ જંગી સભામાં ઓન. સર ફિરોઝશાહ મહેતા, સર જમશેદજી જીજીભાઇ બેરોનેટ. સર દોરાબ અને લેડી તાતા, સર દીનશાહ પીટીટ, સર કાવસજી, સર એન. જી. ચંદાવરકર, ઓન. સર ઇબ્રાહીમ રહેમતુલ્લા, સર પી. ડી. ઠાકરશી, સર સ્ટેનલી રીડ અને મિ. દીનશાહ વાચ્છા, રેવરંડ ડો સ્કોટ, ઓ. વિઠ્ઠલભાઇ પટેલ, ઓન. સર લલ્લુભાઇ શામળદાસ, શેઠ મનમોહનદાસ રામજી, શેઠ હાજી યુસુફ ઇસમાઇલ અને બીજાઓએ પણ ભાગ લીધો હતો. હોલ શ્રોતાજનોથી ખીચોખીચ ભરાઇ ગયો હતો.

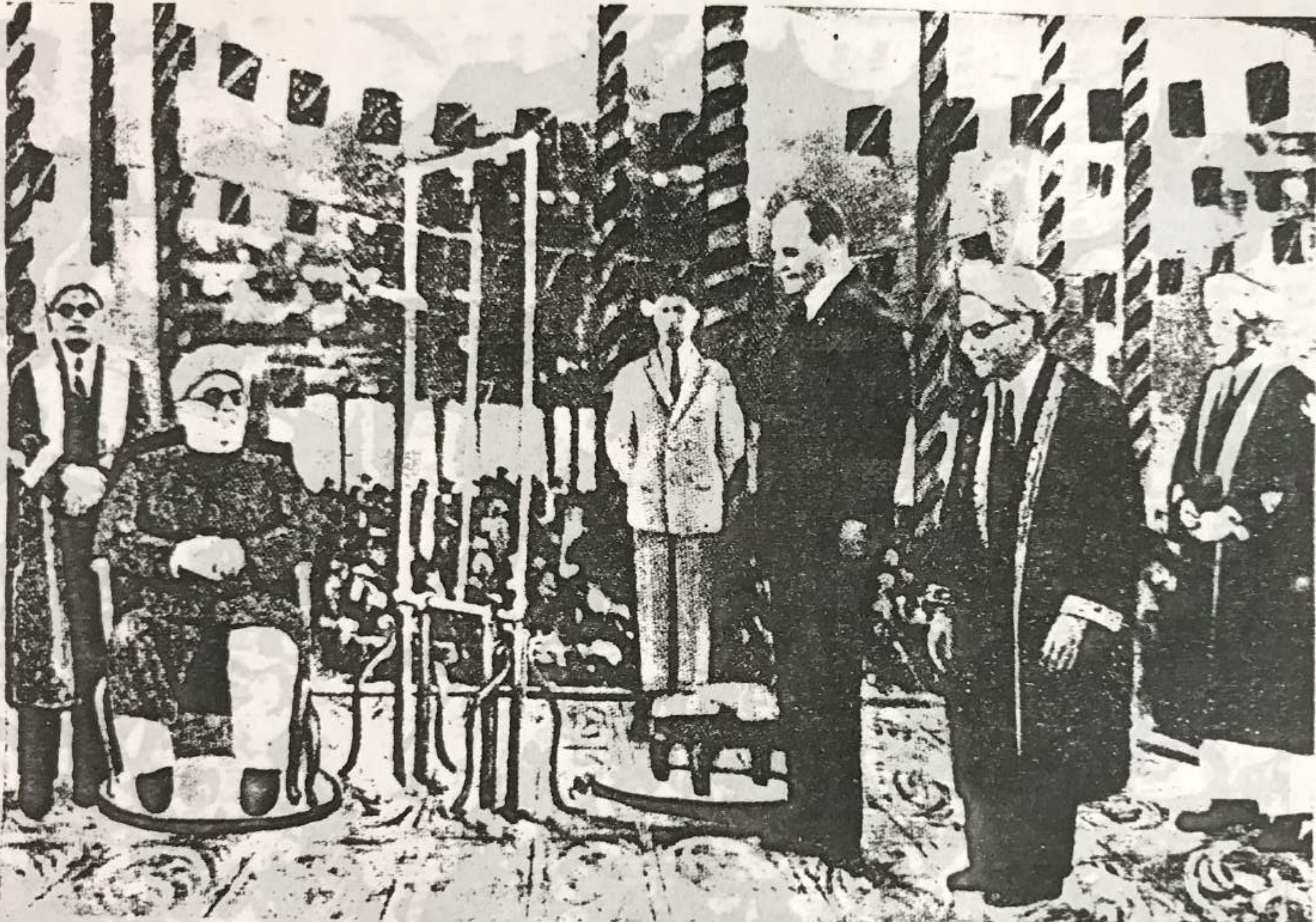
હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ જાહેર કર્યું હતું કે: નામદાર ગાયકવાડે દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓ માટેના ફંડમાં રૂા. ૫,૦૦ ભર્યા છે. અત્રે સર ફિરોઝશાહ મહેતાએ સભાના પ્રમુખ નામદાર આગાખાન સાહેબે મજકુર ફંડમાં રૂપીયા ૧૦,૦૦૦ની નવાજિશ કરેલી હોવાનું જાહેર કર્યું હતું. કુચબિહારના નામદાર મહારાજા અને ભાવનગરના નામદાર મહારાજા દરેકે રૂપિયા ૧૦૦૦ ફંડમાં ભરવાનું જાહેર કર્યું હતું અને વાંસદાના નામદાર ઠાકોર સાહેબે રૂપિયા ૫,૦૦૦ નો ફાળો આપ્યો હતો.

પ્રમુખસ્થાનેથી હ. ઇમામનું ભાષણ

ત્યારબાદ આપ નામદારે પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપતા જણાવ્યું કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે આફતો હિંદીઓ પર વરસી રહી છે તેને શહેનશાહતના એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી લોકોમાં અસંતોષની લાગણી જન્મી છે, તેનો પડઘો પાડવાનું કામ આ જાહેર સભાના પ્રમુખ તરીકે મારે ફાળે આવ્યું છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં બનેલા દુઃખદાયક બનાવોથી હિંદીઓની જેટલી લાગણી ઉશ્કેરાઇ છે તેનું પ્રમાણ વર્તમાન તવારીખમાં મળી આવવું મુશ્કેલ છે, એમ કહેવામાં જરાએ અતિશ્યોકિત નથી. આ સર્વથી કઠણ અને ખેદજનક સવાલના વિષયમાં જાહેર મતની જે સંગીનતા આપણે જોઇએ છીએ, તે ખચિત ધ્યાન ખેંચનારી બિના છે. આ સભા બોલાવવા માટે મુંબઇના શેરીફે કરેલી અરજ ઉપર સઘળી કોમના પ્રતિનિધિઓએ સહી કરી છે. એ હકીકત દક્ષિણ આફ્રિકામાં આપણા દેશબંધુઓ સાથે જે અન્યાયી અને સખ્ત વર્તન ચલાવવામાં આવ્યુ છે, તે વિષે હિંદમાં સંપૂર્ણ એકમતી છે, તેની સુંદર સાક્ષી પુરે છે.

૬. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની મુંબઇ ના હસનાબાદ ખાતે ૧૯૩૬ ના જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૧૯ મો એ તવારીખ સુવર્ણ તુલાવિધિ કરવામાં આવી હતી એ પ્રસંગનું અમર દ્રશ્ય.

આફ્રિકા-નાઈરોબી ખાતે તા. ૧ લી માચ ૧૯૩૭ ના દિને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ નામદાર આગાખાન સાહેબની દ્વિતીય સુવર્ણ તુલાવિધિ કેન્યાના તે સમયના નામદાર ગવર્નર મી. એ. ડી. વી. વેડ કરી હતી તે સમયનું, ઐતિહાસિક સંભારણું

"કોઈ અંગ્રેજ સાથે એવી ચાલ ચલાવવામાં આવે તો તે લડાઇના એક કારણ તરીકે ગણવામાં આવત. ડિઝરાઇલી, ગ્લેડસ્ટન, પામરસ્ટન કે બ્રાઇટન આજે હૈયાત હોત તો ન્યાય માટે વખણાયલા ઇંગ્લાંડના સુંદર નામને કલંક ન લાગે તે માટે આગ્રહભરી લડતથી આખા ઇંગ્લાંડને હચમચાવી નાખત વફાદારી, ધીરજવાન અને મૂંગે મોઢે વહીતરું કરતા હિંદીઓ આશા રાખે છે કે, નામદાર શહેનશાહની તેઓ રૈયત છે, એ વાતજ કોઇ પણ બ્રિટિશ સંસ્થાનમાંના શહેરી તરીકેના તેઓના હકકોના રક્ષણ માટે પુરતી છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની અને શહેનશાહની સરકાર વચ્ચેના સંબંધની નાજુકતા સ્વીકારવા દક્ષિણ આફ્રિકામાંના હિંદી આગેવાનો તૈયાર છે, છતા મનુષ્ય તરીકે ન્યાય આપવામાં આવે એ માર્ગમાં મુશ્કેલીનો કોઇપણ સવાલ આડે આવવો જોઇતો નથી. આ વિષયમાં શહેનશાહની સરકાર નિરાધાર છે એમ કહેવામાં આવે છે, તે હિંદનો જાહેર મત માની શકતો નથી."

લાહોરમાં ભવ્ય સત્કાર—મુસ્લિમ લીગમાં શુભાગમન

ઇ. સ. ૧૯૧૪–હિજરી સન ૧૩૩૨ માં આપ નામદારને, પંજાબ ખાતે મુસ્લિમ લીગમાં ભાગ લેવા પધારતા અનહદ માન આપવામાં આવ્યું હતું અને લાહોરમાં આપ નામદારની ગાડીના ઘોડા છોડીને પ્રજાજનો ગાડી ખેંચીને પેન્ડાલ સુધી લઇ ગયા હતા. ગાડી ખેંચનારાઓમાં આંતરરાષ્ટ્રિય અદાલતના ન્યાયમૂર્તિ, જેઓ તે સમયે વિદ્યાર્થી હતા એ સર ઝફરૂલ્લાહખાન પણ હતા. માર્ગોને શણગારવામાં આવ્યા હતા અને નાકે નાકે ભવ્ય આર્કોના દરવાજા ઊભા કરવામાં આવ્યા હતા.

ઓલ ઇન્ડીઆ મુસ્લિમ લીગમાં હઝરત ઇમામના શુભાગમન માટે હર્ષ દર્શાવતા, આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરવામાં આવી હતી:–

"ભલે પધારો, અમારા દિલોને જીતી લેનાર, ઓ દબદબાવાળા સરદાર તમો આ સૃષ્ટિની ભૂમિ ઉપર સૂર્યસમાન પ્રકાશિત રહયાં છો! ઇસ્લામીઓના રક્ષણહાર, નામાંકિત નરોના આગેવાન, દીનદારોના રહેબર, ઇમાનદારોની આશા, તમારી સહાયતા અને રહેતુમાઇ માટે ઇસ્લામી ટોળા તમારે દરવાજે આશ્રયસ્થાન કરી રહયા છે. મહાન શાહઝાદા તમારી હસ્તીની ઇસ્લામને મગરૂરી છે. દેશની કીર્તિ વધારનાર ઓ બુઝુર્ગ! જૂના સંકટો અને મુસીબતોનો ઉપાય કરનાર, માનનીય ઉચ્ચ ખાનદાન અને ઊંચી નસલના ભલા શાહઝાદા, તમારા પર હિંદ કુરબાન થઇ રહ્યું છે. તમારા મુબારક પગની ખાકના સુરમામાંથી દેખતાની આંખોને તેજસ્વી બનાવનાર, ભલે પધારો, શુભ કાર્યોનું માર્ગદર્શન કરનાર, ધર્મના ફિરકાઓ વચ્ચેની મતફેરને ઉખેડી નાખનાર, ભલે પધારો. તમારૂં દિલ મહોબ્બત અને એકદિલીની આરસી છે. એકતાના માર્ગ ભણી દોરવનાર તમો અમારા ભોમિયા છો. અજ્ઞાનતા અને દુઃખનું અંધારૂં ટાંકી કહાડી યુનિવર્સિટિને આદર્શમય બનાવવામાં તમો ફતેહ મેળવશો. આકાશ પરથી ભલે પધાર્યાના અવાજો સંભળાઇ રહ્યા છે. આખું હિંદુસ્તાન તમારો ઉપકાર તળે છે. તમારું નામ કયામત સુધી અમર રહેશે. તમારી પનાહ દુનિયામાં કદીપણ ઓછી થનાર નથી. આગાખાન તું સદાકાળ જીવતો રહેજે."

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે આ વર્ષમાં લંડનના મુસ્લિમ કબ્રસ્તાન માટે ૬૦૦ પૌંડ ભર્યા હતા અને કન્ડીગલ શહેરની મુસ્લિમ ઓફ઼નજને રૂપિયા ૨,૦૦૦ ની નવાઝિશ કરી હતી. રંગુન અને બરમા ઇન્ટર ઇસ્લામિક ફંડ માટે રૂપિયા ૫,૦૦૦ ની રકમ જાહેર કરી હતી.

પહેલું વિશ્વયુદ્ધ

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં "નેશનલ રિવ્યું" નામના પત્રમાં એક લેખ લખીને આગાહી કરી હતી, તે મુજબ બરાબર ત્રણ વર્ષે ઇ. સ. ૧૯૧૪ના ઓગસ્ટ માસની એક રાત્રીએ પ્રથમ વિશ્વયુધ્ધ ફાટી નીકળ્યું. આ વખતે આપ નામદાર પૂર્વ આફ્રિકામાં જંગબાર ખાતે હતા. યુધ્ધના સમાચાર મળતાજ જર્મનીના ખિતાબ અને માનચાંદ આપશ્રીએ પાછા વાળ્યા હતા અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં વસતા પોતાના મુરીદોને બ્રિટિશ સત્તાવાળાઓને બનતી સહાય આપવા માટે અને વફાદાર રહેવા માટે તાર મારફતે આજ્ઞા કરી.

આ વિશ્વયુધ્ધ ફાટી નીકળતા, ઇંગ્લેંડ ખાતેથી આપ નામદારને સેંકડો સંદેશાઓ મળતા બ્રિટિશ શહેનશાહતની મદદે દોડી ગયા હતા અને જંગબારથી સાઉથ આફ્રિકાના માર્ગે સપ્ટેમ્બરની અધવચમાં ઇંગ્લેંડ જઇ પહોંચ્યા હતા અને એ વખતના સેક્રેટરી ઓફ ઇન્ડીઆ, લોર્ડ ક્રીવને પોતાની સેવા આપવા માટે લખી જણાવ્યું હતું.

વિશ્વયુદ્ધ દરમ્યાન અજોડ સેવા

આપ નામદારે પોતાની સેવા આપવા માટેની ઉત્સુકતા દર્શાવતા રોયટરના પ્રતિનિધિને જણાવ્યું હતું કે, "દિલગીર છું કે લડાઇની તાલીમ મને બિલકુલ મળી નથી, પણ વોર ઓફિસ (યુધ્ધ સંચાલકો) મારી સેવા કબુલ રાખે તો ઘણી ખુશી સાથે લડાઇ પર જવા તૈયાર છું. હું કયા પણ જવા અને કોઇપણ કામ કરવા ખુશી થઇશ. જો તેઓ મને કોઇપણ તક આપે તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય માટે લોહીનું છેલ્લામાં છેલ્લું ટીપું રેડીશ."

લડાઇના સમય દરમ્યાન આપ નામદાર સામ્રાજ્યમાં લશ્કરીઓને પ્રોત્સાહન આપીને આગળ ધપવા પ્રેરણા આપતા હતા અને ખૂબ શ્રમ ઊઠાવતા હતા અંતે અતિશય શ્રમ લેવાથી આપ નામદારની જીસ્માની તબીઅત ઉપર ગંભીર અસર થવા લાગી હતી, જેથી તબીબોએ આપશ્રીને અસાએશની ભલામણ કરી.

યુરોપના પત્રોમાં પ્રશંસાની પુષ્પવર્ષા

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ યુધ્ધ વખતે મિત્ર રાજ્યોને અજોડ સહાયતા આપી હોવાથી યુરોપના છાપાઓમાં આપ નામદાર માટે જે તારીફ લાયક શબ્દો લખી પ્રશંશા કરવામાં આવી હતી તેમાંના "લંડન મેઇલ" અને "વિંડસર મેગેઝીન" માં નોંધવા લાયક ઉલ્લેખો કરવામાં આવ્યા હતા જે આ પ્રમાણે છે :-

"લંડન મેઇલ" નામના અંગ્રેજી વર્તમાનપત્રે લખ્યું હતું કે, "નામદાર બ્રિટિશ રાજ્યને અત્યંત વફાદાર છે. જે વ્યક્તિ આંખના એક ઇશારામાં બે કરોડની જન સંખ્યાને તાબામાં રાખી શકે છે, એ વાત ધ્યાનમાં લેતા એવી વ્યકિતની વફાદારીનું વજન પડી શકે છે. આપ હઝરત મુહમ્મદ પયગમ્બર (સ) થી પેઢી દર પેઢીએ સીધા વંશજ તરીકે ઉતરી આવેલા છે."

"વિન્ડસર મેગેઝીને" લખ્યું હતું કે: "પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચે જે અંતર છે. તેને પૂરી દેવા સમર્થ વ્યકિત નામદાર આગાખાન સાહેબ એકલાજ છે. આપણને આપ નામદાર તરફથી અણધારી અને અસાધારણ મદદ મળી છે."

સ્વીટઝરલેન્ડમાં કાવતરું !

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને સહાયતા આપી રહયા હતા, તેથી જર્મન રાજપુરુષો ખિજવાયા હતા. હ ઇમામ સ્વીટઝરલેન્ડમાં આપના મહેરદાર અને શાહઝાદા સાથે ઝુરીચમા જે મકાનમાં નિવાસ કરી રહયા હતા ત્યાં બોમ્બ ગોઠવી એક કાવતરું કરવામાં આવ્યું હતું પરંતુ "સીક્રેટ સરવીસ ડિપાર્ટમેન્ટ" તરફથી સમયસર જાણ કરી દેવામાં આવતા એ કાવતરું સદંતર નિષ્ફળ નીવડયું હતું. સ્વીટઝરલેન્ડની સરકારે કાવતરાખોરોને એ હિચકારા કૃત્ય માટે પકડીને તપાસ ચલાવી તેઓને લાંબા સમયની કેદની સજા કરી હતી.

આ કાવતરાની તપાસ દરમ્યાન આપ નામદાર ઇ. સ. ૧૯૧૫-હિ. સ. ૧૩૩૩માં લ્યુસર્ન ખાતે સ્વીઝરહોફ નામની હોટલમાં રહેતા હતા ત્યારે ડૉ. હાફિઝની હિંદી બળવાખોર ટોળી તરફથી કોફીમા ઝેર ભેળવી પ્રાણ હરવાની બાજી રચવામાં આવેલી હતી પરંતુ હ. ઇમામે એ કોફી પીધીજ નહોય કાવતરું નિષ્ફળ નીવડયું હતું.

ઇટાલીમાં જર્મનીનો ભય દાખલ કરવાના હેતુવાળાઓની ટુકડી તરફથી પૂરા પાડવામાં આવેલા સાહિત્યથી કામ કરતા બરટોની અને બીજા ફિતુરીઓ જર્મન કાવાદાવાના ભોગ થઇ પડેલા જણાતા હતા અને બન્ને હિંદી ફિતુરી ડૉ હાફિઝ અને ચટ્ટોપાધ્યાય જર્મન આડતિયા હોવાનું ખાત્રીપૂર્વક જણાયાથી તેમને અનુક્રમે ચાર વર્ષની સખ્ત કેદ અને ૬૦ પૌંડ દંડ અને બીજાને સવા બે વર્ષની કેદ અને ૪૦ પૌંડ દંડની સજા કરવામાં આવી હતી. એ કેદીઓને સ્વીઝરલેન્ડથી દેશપાર કરવામાં આવ્યા હતા. તેમની સાથે બેગોમેોરીનોને પણ અઢાર માસની સજા થઇ હતી. એનો નિકાલ ઝુરીચ ખાતે બોમ્બ કાવતરા કેસની તપાસમાં આવ્યો હતો. આ કેસમાં સાબિત થયું હતું કે જર્મન જનરલનો સ્ટાફ ફિતુરીઓ સાથે સંબંધ ધરાવતો હતો. અને બળવાખોરોને કામે લગાડવામાં આવ્યા હતા અને જર્મન દોર જમાવવા ફાટી ઉઠે તેવા પદાર્થો અને વસ્તુઓ સ્વીઝરલેન્ડમાંના જર્મન એલચી ખાતાને ખેપિયા મારફતે પહોંચાડવામાં આવતા હતા.

મુંબઇના નવા જમાતખાનાની—ઉદઘાટન ક્રિયા.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇ. સ. ૧૯૧૫ ના જાન્યુઆરી માસની શુક્રવાર તા ૨૨મી-હિજરી સન ૧૩૩૩ના સફરની તા. ૫ મીના દિને યુરોપથી હિંદ ખાતે પધારતા મુંબઇમા કદમ મુબારક કર્યા હતા. આ દરમ્યાન દરખાનાનો કેટલોક નવો ભાગ બંધાવીને આલીશાન જમાતખાનું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. આ કામ મરહૂમ વઝીર મુખી મેઘજીભાઇ મૂળજીની દેખરેખ તળે તૈયાર થયું હતું. જમાતના એક જંગી દબદબાભર્યા મેળાવડા સન્મુખ હ. ઇમામે તેની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એજ વર્ષમાં સ્વ ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે મેમોરિયલ ફંડમાં રૂપિયા ૮૦૦૦ અને ઓલ ઇન્ડીયા મેમોરિયલ ફંડમાં રૂપિયા ૩૦૦૦ ભર્યા હતા.

અગિયાર તોપની સલામીનું માન.

ઇસ્વી સન ૧૯૧૬ ના એપ્રિલ મહિનામાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને, વિશ્વયુધ્ધ વખતે બજાવેલી અગત્યની સેવાઓ માટે ફર્સ્ટ કલાસ પ્રિન્સ ઓફ ધી બોમ્બે પ્રેસીડે-

-સીનો અને હિંદમાં હકુમત કરતા સુલતાનો અને રાજવીઓ જેવો દરજ્જો અને પદવી ઇનાયત કરવાની સાથે અગિયાર તોપોની સલામીનું માન નામદાર શહેનશાહે ઇનાયત કર્યું, જેની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. આવું માન મેળવનાર બ્રિટિશ શહેનશાહતમાં આપ નામદાર એકલાજ હતા.

સુલતાનના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે મિસર ભણી પ્રયાણ.

યુધ્ધકાળે દરિયામાં ટારપીડો અને સબ-મરીનોનો ત્રાસ ફેલાઇ રહયો હતો, રાતે સ્ટીમરો કે "કાર્ગો બોટ"ને પણ અંધારામાં મુસાફરી કરવી પડતી હતી, એવા ધારતીભર્યા સમયમાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. જ. અબ્બાસ અલી બેગને લઇને મિસર ભણી રવાના થયા. એ સમયે મિસરના હાકિમ ખેદિવ અબ્બાસ હિલ્મી પાસા પદભ્રષ્ટ થતાં, તેઓ તુર્કસ્તાન ચાલ્યા ગયા હતા. જે પછી પ્રિન્સ હુસેન કમાલ પાશાને મિસરના સુલતાન મુકરર કરવામાં આવ્યા તેમની ગાદીનશીનીની ક્રિયા પ્રસંગે આપ નામદારે હાજરી આપી હતી, જ્યાંથી પાછા વળતાં "ઇસમાઇલિયા" શહેરમાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ લશ્કરની કવાયત જોઇ હતી અને સુએઝ કેનાલ પર બ્રિટિશ હિંદી લશ્કર ટ્રેન્ચીસ (ખંદકો) માં તકેદારી રાખી રહયું હતું તેની ખાઇમાં ઉતરી આપશ્રીએ નિરીક્ષણ કર્યું હતું.

પયગમ્બર સાહેબ માટે લોઇડ જ્યોર્જની ટીકાનો વિરોધ—વધુ સખાવતો

યુદ્ધ કાળે બ્રિટનના માજી વડાપ્રધાન મિ. લોઇડ જ્યોર્જ બ્રિટિશ લડવૈયાઓને શૂરે ચઢાવવા ભાષણ કરી રહયા હતા. એ દરમ્યાન હઝરત મુહમ્મદ (સ.) માટે ટીકા કરી ; આથી ઇસ્લામી આલમ ખળભળી ઉઠી હતી. હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એક સભામાં ટીકાનો જવાબ નિડરતાથી આપતા કહ્યું "જોખમદાર બ્રિટિશ વ્યકિતએ બહુ સંભાળીને બોલવું અને કટોકટીના વખતમાં દુશ્મનોના હથિયાર થઇ પડવાથી બહુ સાવચેત રહેવું જોઇએ. હઝરત મુહમ્મદ સ. વિષે જે ટીકા કરવામાં આવી છે તે અણછાજતી છે. સઘળા મુસ્લિમો હઝરત મુહમ્મદ સ. ને પોતાના પયગમ્બર માને છે. તેઓની લાગણીનો ખ્યાલ કરી મિ. જ્યોર્જે પોતાના શબ્દો પાછા ખેંચી લઇ દિલગીરી જાહેર કરવી જોઇએ." થોડા વખત પછી આ ભાષણની અસર થઇ અને વડા પ્રધાન મિ. એસ્કવીથના વડપણ તળે એમજ કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓ નામદારની આ સેવા જોઇને ઇસ્લામી આલમ પર ઊંડી અસર થઇ હતી.

એજ વર્ષમાં આપ નામદારે લંડન ખાતે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ રિલીફ ફંડમાં રૂપિયા ૧૫,૦૦૦, કવિન્સ ફંડમાં રૂપીયા ૭.૫૦૦ અને ધી ઇન્ડીયન ફિલ્ડ એમબ્યુલન્સ ફંડમાં રૂપિયા ૩૦૦૦ બક્ષિશ કર્યા હતા.

સ્વ. ગોખલે અને સર ફિરોઝશાહ મહેતાને અંજલિ.

સર ફિરોઝશાહ મહેતાની યાદગીરીમાં ભરાયલી લંડનની એક સભામાં તેમને હ. ઇમામે અંજલિ આપી હતી. આપ નામદારે હિંદી યુવકો જ્યારે ઇંગ્લેંડથી પોતાની માતૃભૂમિ તરફ પાછા જાય છે ત્યારે તેઓના મનમાં રાજદ્વારી વિષયોમાં ભાગ લેવાની, ધારાસભામાં માન મેળવવાની તથા દેશના આગેવાન થવાની મહત્વાકાંક્ષાઓ હોય છે તે કેવી રીતે નિષ્ફળ જાય છે તે

પ્રત્યે પોતાના ભાષણમાં ઇશારો કરતા જણાવ્યું હતું કે અંગ્રેજ પ્રજાના જીવનને જે લોકો બારીકાઇથી જુએ છે તેઓને જણાય આવે છે કે તેઓ દેશસેવાની પ્રવૃતિ મફત કરે છે. આ રીતે મફત દેશ સેવા કરવાનો બોધપાઠ સ્વ. ગોખલે અને સર ફિરોઝશાહ મહેતાના જીવન વૃતાંતમાં મોટે અક્ષરે લખાયેલા છે.

ઇન્ડિઆ—ઇન—ટ્રાન્ઝીશન—'બદલાતું હિંદ.'

ઇસ્વી સન ૧૯૧૮–હિજરી સન ૧૩૩૬માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની જીસ્માની તબીયત નાદુરસ્ત થઇ જવાથી, યુરોપમાં આરામ કરવાની તબીબોની સલાહ મુજબ આપશ્રી બ્રિટનના નામદાર શહેનશાહના રાજમહેલ "બકીંગહામ પેલેસ"મા રહયા હતા. થોડા વખત પછી નિષ્ણાંત તબીબોની સલાહ મેળવી "પરિવર્તનકાળમાં હિંદ" નામે એક પુસ્તક લખવાનું શરૂ કર્યું. આજે પણ એ પૂસ્તક જગમશહુર છે. આ પુસ્તક ખુબ લોકપ્રિય થઇ પડયું હતું. આ પુસ્તક વિદ્વતાપૂર્વક લખાયેલ હોઇ, અત્યંત મનનીય છે, આપ નામદારે હિંદના ભાવી રાજતંત્ર માટે સ્ટેટોના કોન્ફીડરેશનની યોજના આલેખી હતી. પુસ્તકે હિંદના બંધારણના પ્રશ્ન પર રચનાત્મક વિચારોનો ફાળો આપ્યો હતો. હ. ઇમામની રાજદ્વારી કુનેહ અને મુત્સદ્દીગીરીની એ પુસ્તકે પ્રતીતિ કરાવી.

આ પુસ્તકમાં રાજકારણના જુદા જુદા વિષયો પર એકત્રીશ પ્રકરણો લખવામાં આવ્યા છે જેમાં જુદા જુદા રાજયોના બંધારણો અને હિંદની અનુકુળતાની કરેલી સચોટ ચર્ચાએ યુરોપ અને હિંદમાં ખ્યાતિ મેળવી લીધી હતી. પુસ્તકમાં હિંદની અછૂત પછાત અને અત્યંજ ગણાતી જાતિઓનો ઉધ્ધાર કરવાંની ચર્ચા કરી દલીલોસર તેઓના મનુષ્ય તરીકેના અધિકાર માટે પણ સુંદર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે.

એજ વર્ષમાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહને ઓક્ષફોર્ડ યુનિવર્સિટિ તરફથી એલ. એલ. ડી. ની ઓનરરી ડીગ્રી અર્પણ કરવામાં આવી હતી.

હિંદના હકની હિમાયત

ઇ. સ. ૧૯૨૦–હિજરી સન ૧૩૩૯ માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. તુર્કીની સુલેહની શરતો પર આપનો સઘળો વખત રોકી મહાન કાર્ય કરી રહયા હતા; જે જોઇને દુનિયા ચકિત બની ગઇ હતી. એશિયા માઇનર મધેની બ્રિટિશ રાજનીતિના સંબંધમાં પોતાના વિચાર રજૂ કરતા "ઇશર રિપોર્ટ" વિષે આપ નામદારે જણાવ્યું કે "અખત્યાર કરવામાં આવેલો હાલનો માર્ગ હિંદને અંતે સંસ્થાનના જેવા હકકો આપશે અને બ્રિટને તેને જે વચન આપ્યુ છે તેથી હિંદમાં વિશ્વાસ પેદા થશે. મેસોપોટેમિયાના સંબંધમાં બ્રિટને તટસ્થ રહેવું જોઇએ અને તે મુલકોનો બ્રિટિશ અને હિંદી લશ્કરે કબજો લીધો છે તેમાંથી તેને મુક્તિ આપવી જોઇએ. ઇરાનના સંબંધમાં પણ બ્રિટિશ હિંદી લશ્કરની મદદ સાથે વચમાં પડે છે, તેમ બિલકુલ બનવું જોઇએ નહિ."

હિંદની આઝાદીના મહાન લડવૈયા

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ હિંદી હકકોના સરંક્ષણ માટે મધ્યમતા

જાળવી પ્રમાણસર હિમાયત કરતા રહયા હતા હિંદની આઝાદી માટે તેઓશ્રીએ એટલી નિડરતાથી લડત ચલાવી હતી કે રાજયકર્તાઓની હિંદ પ્રત્યેની રાજનીતિના સંબંધમાં ખુલ્લા શબ્દોમાં ચીમકી લગાડવામાં જરાયે પાછીપાની કરી નથી. ૧૯૨૦ નું વર્ષ હિંદના રાજકીય સુધારાનું યાદગાર વર્ષ હતું એ ભાગ્યેજ કહેવાની આવશ્યકતા છે. એ વર્ષની લડત પછી હિંદની પરિસ્થિતિનું જાતે અવલોકન કરી તેઓ નામદાર જ્યારે યુરોપ પહોંચ્યા, ત્યારે ઇસ્વી સન ૧૯૨૧ના મે માસની તા. ૬ઠી અર્થાત હિજરી સન ૧૩૩૯ ના શાબાન મહિનાની તા. ૨૭ મીના દિવસે ફ્રાંસમાં "ડેલી એક્ષપ્રેસ" ના પ્રતિનિધિને આપેલી મુલાકાતમાં તેઓ નામદારે હિંદુસ્તાનમાં બ્રિટિશ રાજનીતિના સંબંધમાં જે વિચારો દર્શાવ્યા હતા તે હિંદની આઝાદી ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે નોંધાયેલા રહેશે.

તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે, નોર્થ સીમા આવેલો એક નાનકડો ટાપુ (બ્રીટન) સાત હજાર માઇલ ઉપર આવેલા બત્રીસ કરોડની વસ્તીવાળા દેશ પર સામ્રાજ્ય ભોગવે છે એજ દેખાડી આપે છે કે બ્રિટિશોએ હિંદ સાથે મિત્રાચારી રાખવી જોઇએ. હિંદમાં મુસ્લિમ વસ્તી સાત કરોડની છે, તેઓ રાજ્યના ખાસ મિત્ર છે. હિંદમાં તેઓ લઘુમતિમા છે એ ખરું છે, પરંતુ હિંદમાં તેઓ બ્રિટિશ રાજ્યના સ્થંભરૂપ છે; પણ હવે બ્રિટિશની રાજનીતિના કારણે જુદા પડી ગયા છે. હિંદની ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધીજ તમો (અંગ્રેજો) ત્યાં રહી શકો છો પણ એકને ઇલકાબ આપીને અને બીજાને જેલમાં પુરીને હિંદમાં રાજ્ય ચલાવી શકવાના નથી. ઇંગ્લાંડમાં સરકાર જો તમારી વિરૂધ્ધ જાય તો તેને તમો હાંકી કાઢી શકો છો, જયારે હિંદમાં અપ્રિય સરકારને દૂર કરવાનો ઉપાય માત્ર બળવોજ છે."

તુર્કી બાબત બોલતા તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે: "તુર્કી અને ગ્રિક સવાલનો ફડચો તુર્કીને એડ્રિયાનોપલ આપ્યાથીજ થઇ શકશે."

ખિલાફત કમિટીના પ્રમુખને સંદેશો

હિંદની ખિલાફત કમિટીના પ્રમુખ ઉપર તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧–મોહર્રમ તા. ૧૭મી હિજરી સન ૧૩૪૦ ના દિને લંડનથી હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એક સંદેશો રવાના કર્યો હતો; જેમાં તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે: "તમો અત્રેથી ગયા પછી મામલો ફેરવાઇ ગયો છે. તે વખતે આપણે હાર પામતા લોકોની વિધવા અને યતીમો માટે નાણાંની મોટી જરૂર માનતા હતા પણ તે પછી બીજી એક ફતેહ આપણી હમકોમને મળી છે. ગ્રીકો એકદમ પાછળ હટે છે. તેઓ મિત્રરાજ્યો કે લીગ ઓફ નેશન્સ મારફત સુલેહની માંગણી કરશે મોસ્યો ગુનારિસ લંડન આવવા વકી છે. અત્રે શેર બજાર તથા નાણાં બજારમાં પણ સુલેહની વકી રખાય છે. મારી આખી જીંદગી દરમ્યાન મેં જે બાબતનો અભ્યાસ રાખ્યો છે તે ઉપરથી હું એક ઇસ્લામી તરીકે મારા કોમી બંધુઓને સહકારી કે અસહકારી હોય, તેમજ આપણા સઘળા શુભેચ્છક હિંદુઓને પણ અરજ કરીશ કે તેઓ પોતાની સઘળી લાગવગ અને દબાણ હિંદી સરકાર પર લાવે કે લીગમાં અથવા મિત્રરાજ્યોની કાઉન્સીલમા આ સુલેહ માટેના ફેંસલા વખતે ઓછામાં ઓછો એક હિંદુ અને એક મુસલમાન કાયમ રાખવા. આપણે છેલ્લી મોટી લડાઇમાં જે ભોગ આપ્યો છે તે જોતા આટલું તો આપણને મળવું જોઇએ. આ વિષે તરત લાંબી દ્રષ્ટિથી પગલા ભરવા જોઇએ."

હિંદના સાત કરોડ મુસ્લિમોના હિત માટે સેવા–મોન્ટેગુ–ચેમ્સફર્ડ સુધારા

હિંદને ઉદાર સુધારા આપવામાં મી૦ મોર્લિના મન ઉપર અસર કરવામાં મિ. ગોખલે મુખ્યત્વે કરી કારણભૂત હતા, પરંતુ મિ. મોન્ટેગુ ઉપર હ. ઇમામની લાગવગ અધિક ઊંડી અને વધારે બળવાળી હતી તુર્કી સવાલ વિષેના નિર્ણયમાં મિ. મોન્ટેગ્યુએ કરેલા સમર્થનમાં તેઓશ્રીની વગનો અભ્યાસ મળી આવે છે કે જે સમર્થનના પરિણામે હિંદના એ મહાન મિત્રની કમનસીબે પડતી થઇ હતી. લોર્ડ હાર્ડિંજ, લોર્ડ વિલીંગડન અને મિ. મોન્ટેગ્યુને હઝરત ઇમામે જે પત્રો લખ્યા હતા, તે અમુલ્ય દસ્તાવેજ તરીકે પંકાશે, હિંદી બંધારણ વિષે જ્યારે તેઓ વિલાયતમાં હતા ત્યારે ગોખલેએ ઘડી કઢાડેલા રાજકીય કરારની સાથેજ તેઓ નામદારનો દસ્તાવેજ હતો, જે પ્રગટ કરવામાં નહિ આવે ત્યાંસુધી તેઓશ્રીના જ્ઞાન અને નિખાલસતાના મુલ્ય જનતા જાણી શકશે નહિ. S.C.

અલીગઢ યુનિવર્સિટીના પહેલા ચાન્સેલર—બરમાના મુસ્લિમોનું માનપત્ર.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને ઇ. સ. ૧૯૨૧ ના એપ્રિલ અર્થાત હિજરી સન ૧૩૩૯ ના રજબ માસમાં અલીગઢ યુનિવર્સિટીના પહેલા વાઇસ ચાન્સેલર નિમવામાં આવ્યા હતા. E-3

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ઇ. સ. ૧૯૨૨ના ડિસેમ્બર માસની ૧૨મી તારીખે–હિજરી સન ૧૩૪૧ રબીઉલ આખિરની તા. ૨૭ના રોજ કલકત્તા ખાતે પધરામણી કરી હતી. જમાતોની મુલાકાતો લીધા પછી તા. ૨૪ મીએ રંગુન ખાતે સીધાવી જમાતોના કામકાજ ઉકલાવ્યા હતા. આ દરમ્યાન સમસ્ત બરમાના મુસ્લિમો તરફથી એક જંગી સભા સન્મુખ માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેઓ નામદારની ભારે પ્રશંસા કરતા જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, "બ્રિટિશ રાજસભામાં આપ હિંદીઓના એલચી છો."

લોનાવલા સેનેટોરિયમ.

ઇ. સ. ૧૯૨૨ના માર્ચ માસમાં–હિજરી સન ૧૩૪૦ના "લોનાવલા" (લાનોલી) ખાતે પધારી મુખી મેઘજી મુરજીના ધર્મપતિન અજબાઇના નામની સેનેટોરિયમને ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા કરી, ત્યાંથી દખ્ખણ હૈદરાબાદ સિધાવી ગયા હતા. પાછા ફરતા અહમદનગર અને પુનાની જમાતોની મુલાકાત લઇને ૯ની માર્ચના દિને મુંબઇ પધાર્યા હતા અને તા. ૧૫ મીએ સ્ટીમર "લાસા" મારફતે સિંધ તરફ સિધાવી ગયા ; ત્યાં કરાચી ખાતે સઘળી જમાતોને મુલાકાતો આપી કામકાજે ઉકલાવ્યા હતા અને મુંબઇ પાછા આવ્યા હતા. X

ના૦ પ્રિન્સેસ થેરેસા હિંદમાં

ઇ. સ. ૧૯૨૩–હિજરી સન ૧૩૪૧ ની શરૂઆતમાં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ની હિંદની પધરામણી દરમ્યાન તેઓ નામદારના મહેરદાર ના. પ્રિન્સેસ થેરેસા તથા હિઝ સીરીન હાઇનેસ પ્રિન્સ અલી સલમાનખાન જાન્યુઆરી માસમાં મુંબઇ ખાતે પધાર્યા હતા અને એક પખવાડીયા સુધી મુંબઇ તથા પુનામાં વસવાટ કરી ના. પ્રિન્સેસ થેરેસા અને ના. પ્રિન્સ અલીખાન ફેબ્રુઆરી માસની ૨ જી તારીખે યુરોપ સિધાવી ગયા હતા.

સૌરાષ્ટ્રનો પ્રવાસ

તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરીના દિને હ. ઇમામે આણંદ આશ્રમમાંના પોતાના નવા મુરીદોની મુલાકાત લીધી હતી. તે સમયે ખેડા જીલ્લાનાં સમસ્ત મુસ્લિમો તરફથી તેઓશ્રીને માન પત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. માનપત્રના જવાબમાં તેઓ નામદારે અછૂત વર્ગના બાળકોને કેળવણીની જરૂરત જણાવી હતી. ત્યાર પછી ખેડા જીલ્લાના મુસ્લિમ વિદ્યાર્થીઓ માટે રૂા. ૧૫, ૧૦, ૭ અને ૫ ની માસિક ચાર સ્કોલરશિપો આપવા તેઓ નામદારે ઇચ્છા દેખાડી હતી.

તા. ૬ઠી ફેબ્રુઆરીના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. રાજકોટ પધાર્યા જ્યાં જમાતોનો મોટો મેળો ભરાયો હતો, અને ૩૦,૦૦૦ મુરીદોએ હાજરી આપી હતી. આ મેળા દરમ્યાન કાઠિયાવાડની નામદાર સુપ્રિમ કાઉન્સીલ અને ડિસ્ટ્રીકટ-લોકલ કાઉન્સીલોને બોલાવી તેમની સાથે મસલત ચલાવી તેઓશ્રીએ કાઉન્સીલમાંના કામકાજમાં સગવડ પડે તે માટે સુધારા વધારા કરી આપ્યા હતા. રાજકોટ ખાતે મુસ્લિમ યતીમખાનાની મુલાકાત લઇ રૂા. ૨૦૦૦ની બક્ષિસ કરી હતી. ત્યાંથી તેઓશ્રી ઉપલેટા પધાર્યા હતા, જ્યાં મુસ્લિમ બંધુઓ તરફથી મુસ્લિમ મદરેસામાં એક માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. ભાયાવદર અને જામજોધપુરની જમાતોને મુલાકાતનો લાભ સ્ટેશન પર અર્પી મોટી પાનેલી જમાતખાને જમાતને મુલાકાતનો લાભ આપ્યો હતો; ત્યાંથી પોરબંદર પધારતા રાજ્ય તરફથી તોપોની સલામી આપવામાં આવી હતી. અત્રે તેઓ નામદાર રાજ્યના મહેમાન તરીકે રહયા હતા. કેટલાક મહાજનોની અરજને માન આપી તેઓ નામદાર પાંજરાપોળની મુલાકાત લઇ જીવદયા મંડળીને રૂપીયા ૫૦૦૦ ભેટ આપ્યા હતા.

તા. ૨૧ મી ફેબ્રુઆરીના દિને તેઓ નામદાર લિંબડી પધારતાં ઠાકોર સાહેબે તેઓ નામદારનો સત્કાર કર્યો હતો અને તોપોની સલામી આપી હતી. અત્રે પણ રાજ્યના મહેમાન તરીકે રહયા હતા. જમાતોના કામકાજ ઉકલાવી તેઓશ્રી તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરીના દિને મુંબઇ પધાર્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૯૨૩ના માર્ચની તા. ૩ જી હિજરી સન ૧૩૪૧ ના રજબની તા. ૧૪ મીના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મદ્રાસ ખાતે પધાર્યા હતા. સ્થાનિક શહેરીઓ તરફથી એક માનપત્ર ખલીલ શિરાઝીના "ખલીલાબાદ"માં આપવામાં આવ્યું હતું બીજુ માનપત્ર ખોજાની પ્રજા તરફથી અપાયું હતું.

ગાઝી કમાલપાશાને પત્ર.

તુર્કસ્તાનમાં જે ખળભળાટ થયો હતો, તે સમાવવા હ. ઇમામ અને જસ્ટીસ અમીર-અલીએ તુર્કસ્તાનના વડા પ્રધાન ગાઝી કમાલપાશા ઉપર એક પત્ર મોકલાવ્યો હતો, જેનું ભાષાતર આ પ્રમાણે છે :

તુર્કીના સાચા મિત્ર અને તેના ઉપર અતિશય પ્રસન્નતાથી પ્રાણ અર્પનાર રાષ્ટ્રિય રાજસભાના સભાસદો અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પ્રમુખ જોગ.

'ઘણી સભ્યતાથી અમારી અરજ ભણી ધ્યાન આપવાની અરજ કરીએ છીએ. અમો એ વાતની સંપૂર્ણ પિછાન કરીએ છીએ કે, તુર્કી તરફથી ખિલાફતનો હક કાઢી નાખવાથી

ઇસ્લામને પણ મોટું ધાર્મિક નુકશાન થશે. અમો કેટલાક કારણુસર અહીં તેના દાખલાઓ આપવા માંગતા નથી, પરંતુ આ માત્ર કલ્પનાજ નથી બલ્કે નક્કર હકીકત છે."

આ પત્ર છાપવા માટે પાંચ તુર્કી પત્રકારોને તુર્કસ્તાનમાં કેદની સજા કરવામાં આવી હતી.

ખિલાફતની હિમાયત વિષે વધુ સ્પષ્ટીકરણ.

આ પત્રના વિષયમાં વધુ સ્ફોટ કરતાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ જણાવ્યું હતું કે "ઇસ્તમબુલમાંના અચોક્કસ મામલાના સબબથી કેટલાક વધુ પડતા ઉમંગી આસામીઓ ખિલાફત ઉપર નવા દાવેદારોને બેસાડવા માંગે છે, એવી વાતો અમારા સાંભળવામાં આવી છે અને તે વાતને ખરી માની અમોએ અસમત પાશાને એક પત્ર લખ્યો હતો. એક મુસ. લમાન તરીકે તો અમારો ઇતેકાદ એવોજ છે કે તુર્કીમાં એક મજબૂત ખિલાફત સમસ્ત દુનિયા ના દિન માટે જરૂરી છે. આ પદ માટે કોઇપણ અમુક વ્યક્તિનું નામ દર્શાવવાની મારી પોતાની તેમજ અમીરઅલીની ઇચ્છા છેજ નહિ; વળી અમો સુન્ની નહિ હોવાથી કોઇપણ સ્વતંત્ર સુચના કરી શકીએ નહિ; તે છતાં તુર્કીના જુના અને સાચા મિત્રો તરીકે તો એક મજબુત ખિલાફતની હિમાયત કરવાની અમારી ફરજ છે. ઇટાલીયન પોપનો સવાલ ઇટાલીયનો પોતેજ ડેરવી લે છે, તેમ ખિલાફતની રચના સાથે મુખ્યત્વે તુર્કી નેશનલ એસેમ્બલીને લાગેવળગે છે. એ પત્ર તુર્કી છાપાઓમાં પ્રગટ થયો હતો. કારણ કે અમારા સઘળા પત્રો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે છાપા ઉપર મોકલવામાં આવે છે. આ પત્ર રવાના થયો તે વખતે હું લંડનમાં ગેરહાજર હોવાથી તેને બ્રિટીશ શીખવણીનું રૂપ મળવા પામ્યું હતું. અમારો મુખ્ય હેતુ ત્રણ શબ્દોમાંજ સમાઇ જાય છે, કે "તુર્કોને સાવચેત કરવા."

ખિલાફત કમિટી તરફથી માનપત્ર.

આ રીતે તેઓ નામદારે ખિલાફતનો દરજ્જો કાયમ રહે તેના માટે ઘણી કોશિશો કરી હતી. છેવટે હિંદની 'જમીયતુલ ઉલમા' એ પણ અંતિમ પ્રયાસો આદર્યા, પરંતુ મુસ્તફા કમાલ. પાશાએ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેનો અંત આણ્યો હતો. ખિલાફત પ્રકરણ માટે મુસ્લિમોની તેઓ નામદારે કરેલી રહેબરીની પિછાણમાં મુંબઇમાં "સેન્ટ્રલ ખિલાફત કમિટી ઓફ ઇન્ડીઆ" તરફથી તેઓ નામદારને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું, જે વખતે હઝારો મુસ્લિમોની લોકમેદની હાજર રહી હતી.

જી. સી. વી. ઓ. નો ખિતાબ.

ઇ. સ. ૧૯૨૩ ના એપ્રિલ માસની તા ૭ મીએ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. યુરોપ તરફ રવાના થતી વખતે ઇન્ટરવ્યુ આપતાં જણાવ્યું હતું કે, મેકસિકો, બલગેરીયા, બ્રાઝીલ અને અફઘાનિસ્તાન પ્રમાણે તુર્કી પણ એક સ્વતંત્ર દેશ છે. સદભાગ્યે બ્રિટિશોની આંખ ઉઘાડવામાં આવી છે અને આપણા નામદાર વાયસરોયે કેસ બરાબર રજૂ કર્યો છે. હિંદુ-મુસ્લિમ એકત, વિષે તેઓશ્રીએ ઉમેર્યું હતું કે, મારી હિંદુ આગેવાનોને સલાહ છે કે તેઓ મુસ્લિમ સવાલને મિ. ગોખલે અને મિ. ગાંધીની માફક જુએ, ત્યારે મુસ્લિમો હિંદુસ્તાનને જસ્ટીસ બદ. રૂદીન તૈયબજીની માફક જૂએ તો બન્ને કોમો વચ્ચે ઝઘડાનું કારણ રહેશે નહિ.

ઇ. સ. ૧૯૨૩ની તા. ૩૧ મી મે-હિજરી સન ૧૩૪૧ ના ૧૪ મી સવ્વાલના દિને ઇ, ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ એ લંડનમાં નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાનુની મુલાકાત લીધી હતી. તેઓ નામદારને શહેનશાહના જન્મ દિવસની ખુશાલી પ્રસંગે જી. સી. વી. ઓ. (નાઇટ ગ્રાંડ ક્રોસ ઓફ ધી વિકટોરીયન ઓર્ડર)નો માનવંતો લકબ અર્પવામાં આવ્યો હતો.

"તલવાર લઇને જઇશ અને ગ્રીકોને હાંકી કહાડીશ"—વડા પ્રધાન લોઇડ જ્યોર્જને જવાબ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇસ્લામી દેશો માટે કેવી ધગશ ધરાવે છે તેના વિષે શેખ મુશીર હુશેન કીડવાઇએ નીચે મુજબના બે દ્રષ્ટાંતો ટાંકી જણાવ્યું છે કે :—

"સ્મીરના અને થ્રેસ તુર્કીને પાછા સોંપવા માટે બ્રિટીશ કેબીનેટ સાથે વાટાઘાટો કરવા એક મુસ્લિમ ડેપ્યુટેશન માટે, હિંદની સરકાર તરફથી નામદાર આગાખાન સાહેબ, મી. છોટાણી, સૈયદ હસન ઇમામ અને ડૉ. અન્સારીની પસંદગી કરવામાં આવી હતી, પાછળથી મી. મોન્ટેગુએ મારી નિમણુંક કરી હોવાથી અમો સઘળાએ વડા પ્રધાન લોઇડ જ્યોર્જની લંડનમાં મુલાકાત લીધી. અમો અમારો કેસ રજુ કરતા હતા તે દરમ્યાન મી. લોઇડ જ્યોર્જ બરાબર તક સાધી બોલી ઉઠયા; "હવે તો ગ્રીકો થ્રેસનો લશ્કરી બળ વડે કબજો ધરાવે છે, તેને થ્રેસમાંથી કોણ કાઢી શકે એમ છે ?" અમારામાંથી આ વખતે કોઇ પણ બોલી શકયું નહિ, પરંતુ તેઓ નામદાર જોશમા ઉભા થઇ, પોતાની આંગળી ઉંચી કરી કહયું, "વારૂ, મી. પ્રાઇમ મીનીસ્ટર ગ્રીકોને અમારા ઉપર છોડી દો, જો કે હું વયોવૃધ્ધ છું, પરંતુ તલવાર લઇને જઇશ અને ગ્રીકોને હાંકી કહાડીશ. અમો પોતે અમારા વહાણોની વ્યવસ્થા કરી લેશું." આ જવાબ સાભળી મી. લોઇડ જ્યોર્જ સ્તબ્ધ બની ગયા.

"તેઓ નામદારના આ શબ્દો મારા હૃદયમાં ઉંડા ઉતરી ગયા. અત્યાર પર્યંત હું એ પ્રત્યેક શબ્દ યાદ કરૂં છું. મને એમ થાય છે કે આવા શબ્દો મારા મોઢેથી નીકળ્યા હોત તો ! પરંતુ એ શબ્દો તેઓ નામદારના હૃદયમાં ઉછળી રહેલો ઇસ્લામ પ્રત્યેનો નિખાલસ, શુધ્ધ અને પ્રબળ પ્રેમ જાહેર કરે છે. આ શબ્દો બોલાવનાર તેઓ નામદારની રગોમાં વહી રહેલું હઝરત નબી સાહેબનું લોહી છે. હું ફરીવાર કહું છું કે ખરેખર એ શબ્દો અદભૂત હતા. હું તો દિગમુઢ જ બની ગયો હતો. એ સમયથી મારૂં હૃદય તેમનું જ છે.

"હું ઇસ્લામના ગૌરવશાળી બંધુત્વ માટે મગરૂર છું"

"બીજા એ પ્રસંગે હું છક્ક થઇ ગયો હતો કે, જ્યારે ૧૯૩૫ માં અફઘાનિસ્તાન પ્રજા-સંઘમાં દાખલ થયું. આ વખતે તેઓ નામદાર હિંદથી જીનીવા ગયેલ ડેલીગેશનના વડા હતા. આ વખતે તેઓ નામદારે જણાવ્યું કે :-

"હિંદ પોતાની સંસ્કૃતિ, પ્રણાલિકા, ભાષા અને સુધારણા માટે મગરર છે અને અફઘાનિ-સ્તાન સાથે હિંદના આઠ કરોડ મુસ્લિમો મગરર છે કે જેમ હું પોતે પણ ઇસ્લામના ગૌરવશાળી બંધુત્વ માટે મગરર છું."

"નસીબજોગે હું પોતે આ પ્રસંગે હાજર હતો. જુદા જુદા ધર્મો પાળતા, જુદા જુદા રાષ્ટ્રોના લોકોથી હોલ ચિકાર ભરાઇ ગયેલા હતો. જુદા જુદા રાષ્ટ્રોના લગભગ પચાસથી પણ વધારે તો સંઘના સભ્યો હતા. તેઓ બધા, પોતાની સરકાર વતી સુશિક્ષિત. સંસ્કારી અને બુધ્ધિમાન સભ્યો હતા. એવા લોકોની વચ્ચે તેઓ નામદારે આ શબ્દો ઉચ્ચારીને, ઇસ્લામ માટે ખોટા વિચારોથી દોરવાઇ ગયેલાઓમાં ઇસ્લામનું ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠા વધારી છે."

"હું તો આ શબ્દો સાંભળી આનંદમાં ગરકાવ થઇ ગયો. હું એવો શખ્સ છું કે ભાગ્યેજ કોઇની આગળ નમન કરું છું—અરે બાદશાહ આગળ પણ નહિ. હા, પરંતુ જે વ્યકિતએ પોતાના અંતઃકરણમાંથી આવા અદભુત શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તેની આગળ હું ખુશી સાથે નમન કરવા તૈયાર છું."

ઇસ્લામી દેશોની આઝાદી અને હકકો માટેની લડત—લોઝેનના કરારો

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ, તુર્કીને યુરોપીય પંજાનું ભોગ બનતું અટકાવી, તેને સ્વતંત્ર મુસ્લિમ રાજ્ય તરીકે જીવતું રાખવા અને તેના સાથેનું બીજું યુધ્ધ નિવારવા અને લોઝેનના કરારો લખતે પશ્ચિમની સત્તાઓ અને ઇસ્લામી દેશો વચ્ચે સુલેહસંપ સ્થાપવા જે અથાક પ્રયાસો કરી ઇસ્લામી દેશોની મહાન સેવાઓ બજાવી છે તે ઇતિહાસના પાને સુવર્ણાક્ષરે નોંધાઇ રહેલી અગત્યની બીના છે.

આરબોની વહારે

એજ પ્રમાણે તેઓ નામદાર આરબોની આઝાદી માટે પણ એક મહાન "ચેમ્પીયન" હતા. તેઓશ્રી આરબોના હકકોના મહાન હિમાયતી હોવાને અંગે આરબોના દાવાઓ માટે યુરોપના પત્રોમાં જોરદાર હિમાયત કરી હતી. ઇ. સ. ૧૯૨૩ ના ઓકટોબર માસમા "એડીનબરો રિવ્યુ" નામના છાપામાં તેઓ નામદારે એક યાદગાર લેખ લખીને પશ્ચિમની સત્તાઓ અને મુસ્લિમ દેશો વચ્ચે વધુ સ્નેહભર્યા સંબંધ માટે અને વધુ સારી સમજુતિ પર આવવા યુરોપિયન વાંચકોને આગ્રહ કર્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૯૨૩ હિજરી સન ૧૩૪૧ માં તેઓ નામદારે સીમલાની લેડી રિડીંગ હોસ્પીટલ ફંડમાં રૂા. ૫,૦૦૦ ભેટ આપ્યા હતા.

મુખપત્ર "ઇસ્માઇલી"

એ સમયમાં ઇસમાઇલીઓએ સામાજિક, આર્થિક, ધાર્મિક અને કેળવણીના વિષયોમાં આગેકુચ કરી જે પ્રગતિ કરી હતી, એ તેઓ નામદારની સુંદર દોરવણીનો પ્રતાપ હતો. તેઓ નામદારે પોતાના અનુયાયીઓમાં "અખબાર" અને "સાહિત્ય" પ્રત્યે શોખ ઉત્પન્ન થાય તેટલા માટે પણ દોરવણી આપી જણાવ્યું છે કે: "અખબાર છે તે ઝબાન છે."

આ દોરવણીને અનુલક્ષીને ઇસ્વી સન ૧૯૨૩ ના ઓકટોબર માસમા, ધી રિક્રીએશન કલબ ઇન્સ્ટીટયુટ (હાલ ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન ફોર ઇન્ડિયા) ના આશ્રારા હેઠળ કોમનું માનીતું અને સુપ્રસિધ્ધ મુખપત્ર "ઇસમાઇલી" અઠવાડીક ઇસમાઇલીઓની ધાર્મિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રગતિને વેગ આપવાના શુભ હેતુસર ચાલુ થયું હતું, જે દેશપરદેશના ઇસમાઇલીઓમાં અત્યંત માનીતું થઇ પડયું હોવાથી આજ પર્યંત આતુરતાપૂર્વક વંચાય છે.

સાહિત્યપ્રેમી મુખી લાલજીભાઇ દેવરાજ—સિંધી પ્રેસની સ્થાપના

સમાજ અને પંથના નિઃસ્વાર્થ સેવક મુખી લાલજીભાઇ દેવરાજ પણ એક સાહિત્યપ્રેમી અને કેળવણીકાર હતા. તેમણે "સિંધી પ્રેસ" સ્થાપી, ખાસ 'સિંધી ખોજકી" ટાઇપ બનાવી, સિંધી ખોજકી અને ગુજરાતી લિપીમાં ઇસમાઇલી પીરોના પવિત્ર જ્ઞાનો—બોધશાસ્ત્રો, મઝહબી હકીકતો અને ઇસમાઇલી સાહિત્યના પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં હતા. ઇમામના મુબારક ફરમાનો સિંધી ખોજકી લિપીમાં અને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ કરવાની પણ તેમણે શરૂઆત કરી હતી. અગાઉ સાધનોના અભાવે જમાતોને ફરમાનો અને જ્ઞાનશાસ્ત્રો વાંચવાનો પુરેપુરો લાભ મળી શકતો નહોતો, કારણ કે હસ્તલિખિત ધાર્મિક સાહિત્ય બહુ મોંઘી કિંમતે અને ઘણીજ મુશ્કેલીએ અને જુજ અંશે મેળવી શકાતું હતું. આ ખોટ સિંધી પ્રેસની સ્થાપના પછી પુરાઇ ગઇ હતી. એટલું જ નહિ પણ મુખી લાલજીભાઇ દેવરાજના અણથક પ્રયાસોના પરિણામે આ મહત્વનો લાભ દેશપરદેશની ઇસમાઇલી કોમને મળી શકયો હતો.

સુલેહનું નોબલ પ્રાઇઝ.

ઇસ્વી સન ૧૯૨૪ના ફેબ્રુઆરી મહિનાની તા. ૫ મીના દિને હિંદની ધારાસભામાં આવી મતલબનો એક ઠરાવ રજુ કરવામા આવ્યો હતો, જે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. જેમાં હિંદી સરકારને અરજ કરવામાં આવી હતી કે : "તુર્કી અને પશ્ચિમની સત્તાઓ વચ્ચે, છેલ્લા યુધ્ધ વિશ્રામ પછી સુલેહ શાંતિ સ્થાપવા માટે હિઝ હાઇનેસ સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ આગાખાન જી. સી. એસ. આઇ. જી. સી. વી. ઓ., એલ. એલ. ડી., એ જે મહાન, ભગીરથ અને સફળ પ્રયાસો કર્યા છે. એ દ્રષ્ટિએ આ વર્ષનું "સુલેહનું નોબલ પ્રાઇઝ" મેળવવા તેઓ નામદાર ખરે. ખરા હકદાર છે." એવી રીતનું આ સભાનું દ્રષ્ટિબિંદુ નોરવેની પાર્લામેન્ટ સમક્ષ તે રજુ કરે.

આ ઠરાવ ખાસ નોંધવા લાયક હતો અને હિંદની ધારાસભાના અપર હાઉસ તરફથી તેઓ નામદાર માટે અંજલિ રૂપે હતો, એટલુંજ નહિ પણ "નોબલ પ્રાઇઝ"ની સ્થાપના થઇ ત્યારપછી ધારા–સભામાં આવી રીતનો ઠરાવ તેઓ નામદાર માટે ખાસ પહેલીજવાર સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. જો કે સૌથી પહેલા નોરવે અને સ્વીઝ ખાતેના વર્તમાનપત્રોમાં આ જાતનુ સુચન કરવામાં આવ્યું હતું અને "નોબલ પ્રાઇઝ" માંટે હ. ઇમામજ ખરેખરા હકદાર છે, એવી હિમાયત કરવામાં આવી હતી.

નવાનગર સ્કૂલને સ્કોલરશિપો.

એજ વર્ષમાં નવાનગર સ્કુલના મેળાવડાના પ્રમુખપદેથી હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. એ વાર્ષિક રા. ૧૦૦૦ની સ્કોલરશિપોની જાહેરાત કરી હતી.

ઇ. સ. ૧૯૨૪ના ફેબ્રુઆરી માસની તા. ૬ ઠીએ તેઓ નામદારે સિધ્ધપુર પધારામણી કરી મોમીન જમાતોને મુલાકાત આપી હતી.

હ૦ ઇમામ કચ્છ ભુજમાં

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. કચ્છની મુસાફરીએ સિધાવ્યા હતા. અત્રે હ. ઇમામ રાજ્યના બંગલામાં પરોણા તરીકે રહ્યા હતા. ચાર દિવસ કચ્છ ખાતે રોકાઇને હ. ઇમામ પાછા મુંબઇ પધાર્યા હતા.

જેરૂસ્સલેમની મસ્જિદુલ—અકસા માટેનું ડેપ્યુટેશન.

ઇ. સ. ૧૯૨૪ માર્ચ ૨ જી હિજરી સન ૧૩૪૨ના રજબની તા. ૨૫ મીના દિને પેલેસ્ટાઇનનું પવિત્ર સ્થળ જેરૂસલેમ બયતુલ મુકદસની મસ્જિદુલ અકસાના સમારકામ અર્થે ઇરાકથી એક ડેપ્યુટેશન આવ્યું હતું. જેને તેઓ નામદારે પોતાને બંગલે મુલાકાત આપી હતી. અંજુમને ઇસ્લામ હોલમાં આ બાબત માટે એક જંગી સભા મળી, જેના પ્રમુખપદેથી તેઓ નામદારે પોતાના તરફથી રૂા. ૪૦,૦૦૦ની નાદર રકમ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

"વર્ક નો વર્ડઝ"

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એજ વર્ષમાં તા. ૧૨ મી માર્ચના દિવસે ધી રિક્રીએશન ક્લબ ઇન્સ્ટીટયુટ (હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન)ની મુલાકાત લીધી હતી. આ પ્રસંગે તેઓ નામદારે ફરમાવ્યું કે:' 'ગયા વર્ષે અમોએ તમોને ફારસીમાં એક મુદ્રાલેખ આપ્યો હતો. આજે અમો તમોને બીજો એક નાનકડો મુદ્રાલેખ આપીએ છીએ કે, 'Work No Words' અર્થાત "વાતો નહિ પણ કાર્ય કરો." બીજાઓના ભલાર્થે પ્રયત્ન કરવો એજ આત્મોન્નતિનો માર્ગ છે, કારણ કે તેના પરિણામો ચોક્કસ અને ખાત્રીપૂર્ણ છે. જો તમે તમારા પોતાના સ્વાર્થ માટે કાર્ય કરશો તો તમોને કદીપણ સુખ મળશે નહિ. આ કંઇ નવીન વિચારો નથી પરંતુ હઝારો વર્ષોના ઇતિહાસિક અનુભવથી બહાર આવેલા છે."

બાળાઓની કેળવણી માટે ભલામણ.

એજ મહિનામાં આગાખાન સેન્ટ્રલ ફ્રી સ્કુલની મુલાકાત લેતાં તેઓ નામદારે ફરમાવ્યું હતું કે:–"અમોને ત્યારેજ સંતોષ થશે કે જ્યારે બધી ઇસમાઇલી બાળાઓ મહેનત કરીને પોતાના ગુજરાન પુરતું કમાવી શકે તેટલી કેળવણી સંપાદન કરે. છોકરા તો ધંધાર્થે બહાર જશે, પણ છોકરીઓને ઘરમાંજ રહેવાનું હોય છે એટલે તમો છોકરીઓને બરાબર કેળવણી નહિ આપો તો ભવિષ્યમાં તેમને અગવડો ભોગવવી પડશે, કારણ કે ઉમરમાં આવ્યા પછી તેમને શીખવાની તક મળશે નહિ. છોકરીઓને આ સંસ્થામા નરસીંગ અને ફર્સ્ટએઇડની તાલીમ મળે છે તે હું પસંદ કરૂં છું; જેથી વિપરિત સંજોગોમા તે પોતાનું અને પોતાના બચ્ચાઓની સારી રીતે સંભાળ લઇ શકશે." આ સ્કુલને તેઓ નામદાર દર વર્ષે ૪૨૦૦૦ રૂપીયાની ગ્રાંટ ચાલુ આપતા હતા. આ સ્કુલ માટે, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ ઉપર, આશરે રૂાં. દોઢ લાખના ખર્ચે ત્રણ માળાનું ભવ્ય સુંદર મકાન બાંધવામાં આવ્યું હતું જેને ખુલ્લુ મુકવાની ક્રિયા મુંબઇના ના ગવર્નર સર લેસ્લી વિલ્સને ઇ. સ. ૧૯૨૫ ના માર્ચ મહિનામાં કરી હતી.

હ૦ ઇમામ આફ્રિકામાં.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇ. સ. ૧૯૨૫ના ફેબ્રુઆરી માસની તા. ૯ મી હિજરી સન ૧૩૪૩ ના રજબની તા. ૧૪ મીના દિને સવારમાં ૬–૩૦ કલાકે જંગબાર ખાતે પધરામણી કરી હતી.

જંગબાર ખાતે તેઓ બે અઠવાડિયા રોકાયા હતા. તા. ૧૯ મીના જંગબારના નામદાર સુલતાનના પ્રમુખપદે જંગબારના હિંદીઓની સંસ્થા ઇન્ડીયન એશોસીએશન તરફથી હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. હિંદીઓ, [illegible] યુરોપિયનો અને સરકારી અમલદારો એકજ વખતે ભેગા મળ્યા હોય તેવો આ પહેલવહેલો પ્રસંગ હતો.

તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરીના તેઓ નામદાર માડાગારકર સિધાવ્યા હતા. ચાર દિવસ માડાગારકરની જમાતો વચ્ચે રહી દારેસ્સલામ પધાર્યા હતા.

દારેસ્સલામથી તેઓશ્રી ડોડોમાં સિધાવ્યા હતા. માર્ગમાં આવતા સ્ટેશનો પર જમાતો તથા શહેરી હિંદી આગેવાનોને મુલાકાતો આપતા રહયા હતા. ત્યાંથી ફ્રેંચ મેલ "દંબીયા"માં રવાના થયા હતા. તેઓ નામદાર મોમ્બાસા ઉતરવાના હતા પણ તાવ આવી જવાથી યુરોપ ભણી વિદાય થયા હતા.

મારસેલ્સ ખાતે પહોંચ્યા પછી તેઓ નામદારે છાપાવાળાને એક ઇન્ટરવ્યુમાં જણાવ્યું હતું કે; "ફ્રેંચ સંસ્થાનમાં મારા મુરીદો સાતસો વર્ષથી વસે છે. ફ્રેંચ સરકાર હિંદી વસાહતીઓનો સત્કાર કરવા આતુર છે, એ ઘણું ખુશી થવા જેવું છે. લોકો અત્રે આવી વસે તો શ્રીમંત બની શકે છે પરંતુ હુંડિયામણ સ્થિર નહિ થાય ત્યાંસુધી દેશાંતર થવાનો સંભવ બહુ ઓછો જણાય છે." તા. ૩ જી મે ના દિને અત્રેથી તેઓશ્રી "નીસ" તરફ સિધાવ્યા હતા.

વઝીર રહીમભાઇ બસરીયા.

વઝીર રહીમભાઇ વઝીર બસરીયા ક્રડુ એક જાણીતા લક્ષાધિપતિ હતા છતાં તેમને પોતાની દોલતનું જરાય અભિમાન નહોતું. તેઓ હંમેશા સાદાઇને ચાહનારા હતા. ઇમામની ખિજમત એજ એમના જીવનનું ધ્યેય હતું. સેવાની ધુનમાં રાત દિન શરદી, ગરમી કે દેશપરદેશ એમના માટે એક સરખા હતા. પવિત્ર ઇમામની પ્રસન્નતા એમના પર હતી. પોતાની બહોળી સંપતિની પરવા ન કરતા, હાઝર ઇમામની સેવા અર્થે સ્વજીવન અર્પણ કર્યું હતું અને તેઓ નામદારના નાણાંખાતાના ઉપરી તથા પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી હોવાથી, તેની સુવ્યવસ્થા અર્થે પોતાની જન્મભુમિ કરાચી ત્યજી કેટલાક વર્ષો સુધી મુંબઇમાં વસવાટ રાખ્યો હતો.

તેમણે પોતાના પિતાશ્રીના નામે કરાંચીમાં મુસાફરખાનું બંધાવ્યું હતું. હઝરત ઇમામે તેમની તથા તેમના પિતાશ્રીની "મહોબ્બતની યાદગીરી" તરીકે કરાંચી ખાતે એક આલીશાન બોર્ડીંગ અને ઓફનેજ સ્થાપી હતી જે અત્યારપર્યંત ચાલુ છે. તેમની વફાત ઇ. સ. ૧૯૨૭ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં મુંબઇ ખાતે થઇ હતી.

આફ્રિકાના ઈસ્માઇલી શહીદો

ઇસ્વી સન ૧૯૨૫ ના ડિસેમ્બર મહિનાની તા. ૧૦ મીના દિને અમલદાર કરમઅલી ડાયા, મિશનરી ખુદાબક્ષ તાલિબ ગુવાદરી અને લાલજીભાઇ લધાની એક ત્રિપુટી પોતાની ધાર્મિક ફરજ બજાવવા, કિસોસાથી ઇરીંગા જતા માર્ગમાં મોટરકારના અકસ્માતના પરિણામે ખુદાની રહેમતે

પહોંચ્યા હતા. હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ, મઝહબ અને માલિક માટે અમુલ્ય પ્રાણની કુરબાની કરનાર એ ત્રણે વીરનરોને "શહીદ" નો ખિતાબ આપી તેમની રૂહાનીઓને આશિર્વાદો ફરમાવ્યા હતા. આ શહીદોની યાદ જાળવવા માટે આફ્રિકાના દારેસલામ ખાતેના કબ્રસ્તાનમાં કિર્તીસ્થંભ ચણવામાં આવ્યો છે.

જાપાનની ઉદ્યોગનીતિ વિષે અભિપ્રાય

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ એ ઇસ્વી સન ૧૯૨૫ ના ડિસેમ્બર મહિનાની તા. ૩૦ મીના, એટલે હિજરી સન ૧૩૪૪ના ઇંગ્લેંડના વડા પ્રધાન મી. રામ્સે મેકડોનેલ્ડ સાથે મિસરના મશહુર "ઇસમાઇલીઆ" ની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાંથી તેઓશ્રી ઇસ્વી સન ૧૯૨૬ ના જાન્યુઆરી માસની તા ૮મી ને શુક્રવારના મુંબઇ ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા.

ઇરાનના રિઝાશાહને મુબારકીનો સંદેશ

ઇરાનના નામદાર રિઝાશાહ પહેલવી રાજ્ય સિંહાસને આવ્યા ત્યારે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ મુબારકીનો સંદેશો પાઠવ્યો હતો કે: કરીમખાન ઝંડ પ્રમાણે પ્રજાનો પ્રેમ જીતવા અને મહાન અબ્બાસ માફક રાજ્યકુનેહથી ઇરાનનું રાજ્ય ચલાવવા તમે શક્તિમાન થાઓ."

દક્ષિણ આફ્રિકાનો પ્રશ્ન—એક્ષલસીયર થીએટરમાં જંગી સભા

ઇ. સ. ૧૯૨૬ ના જાન્યુઆરી માસની ૧૫ મી તારીખે—હિજરી સન ૧૩૪૪ જમાદીલ આખર તા. ૨૯મી ને શુક્રવારના મુંબઇના એક્ષેલસીયર થીએટરમાં એક જંગી સભા દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓ ઉપર નખાતા અંકુશ સામે વિરોધ દર્શાવવા મળી હતી. તેના પ્રમુખપદે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. બિરાજ્યા હતા.

આ સભામાં એરીયાઝ રિઝરવેશન, ઇમીગ્રેશન અને રજીસ્ટ્રેશન બીલ, જે સ્વદેશ ખાતાના પ્રધાન ડૉ. મિલાને જાહેર કર્યું હતું, તે પ્રમાણે ૧૯૧૯ માં થયેલી સમજુતીનો ભંગ કરનારા અને જેનો હેતુ હિંદીઓને ફરજીયાત જુદા રાખી, તેમના વેપાર ધંધા તથા જમીન માલેકીના હક્કો છુંચવી લેવાનો હતો, તે તરફ હિંદની સમસ્ત પ્રજા ગંભીર ધાસ્તીભરી નજરે જુએ છે એવી મતલબના ઠરાવ સભામાં પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

નઇરોબીની ભવ્ય મસ્જિદ

ઇ. સ. ૧૯૨૬ ના માર્ચ માસ—હિજરી સન ૧૩૪૪ માં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. આફ્રિકાની મુલાકાતે પધાર્યા તે પ્રસંગે તેઓશ્રીએ નઇરોબીમાં એક ભવ્ય મસ્જિદનો પાયો નાખ્યો હતો અને તેના ફંડમાં શીલીંગ ૩૦,૦૦૦ નવાજિશ કર્યા હતા. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૩૦ ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૧લી ના તાર સંદેશા મારફત બીજા શી. ૫,૦૦૦ આપવાનું પણ જાહેર કર્યું હતું.

ના૦ પ્રિન્સેસ થેરેસાની વફાત

ઇ સ. ૧૯૨૬ માં હઝરત ઇમામના મહોરદાર હર હાઇનેસ ના. પ્રિન્સેસ થેરેસાની તબીયત

નાદુરસ્ત થતા તેમને ફ્રાન્સ નોપાના નરસિંગ હોમમાં રાખવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં ઇ. સ. ૧૯૨૬ની તા. ૨૭ ડીસેમ્બર અર્થાત હિજરી ૧૩૪૫ના જમાદીલ અવ્વલની તા. ૨૫મી ના તેમની દુઃખદ વફાત થઇ. મરહૂમાના શબને ભૂમિદાહ માટે મોનેકા ખાતે લઇ જવામાં આવ્યું. "જાર્ડીન ડેસ પ્લાન્ટરો" ની સામેની મુસ્લિમ મસ્જિદમાં ધાર્મિક ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. ઇસમાઇલી-ઓમાં સર્વત્ર શોકની લાગણી ફેલાઇ ગઇ હતી અને તેઓએ ધંધોરોજગાર બંધ રાખ્યા હતા.

હિંદમાં મુબારક પધરામણી–દબાદબભર્યું સ્વાગત

ઇ. સ. ૧૯૨૭ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૯ મીના હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે યુરોપથી બે વર્ષ પછી મુંબઇ ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી.

ધાર્મિક કેળવણીની અગત્યતા

મુંબઇની મુલાકાત દરમિયાન હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ડિસેમ્બરની તા. ૧૫મીને રવિવારે સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ એજ્યુકેશન તરફથી યોજવામાં આવેલ એક શાનદાર મેળાવડામાં હાજરી આપી ધાર્મિક શિક્ષણની અગત્યતા પર ભાર મુકી ફરમાવ્યું હતું કે:

"શાળામાં મેળવેલી ધર્મભાવના એ ચારિત્રના ઘડતરમાં અતિ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. યુવાન અને વૃધ્ધ બન્નેના રૂહાની જીવનના મુલ્ય કદીયે આંકી શકાતા નથી." ત્યારપછી તેઓ નામદારે બાળાઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર બને શકે એવી કેળવણી તેઓને આપવા વિષે ભારપૂર્વક ભલામણ કરી હતી.

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનું બાવલું—મુંબઇના નાગરિકોને ભેટ.

ઇ. સ. ૧૯૨૭ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૨૦–હિજરી સન ૧૩૪૬ જમાદીલ આખરની તા. ૨૫મીના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પોતાના ખર્ચે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનું બાવલું તૈયાર કરાવીને, મુંબઇના નાગરિકોને ભેટ કર્યું હતું. તેને ખુલ્લુ મુકવાની ક્રિયા મુંબઇના નામદાર ગવર્નર સર લેસ્લી વિલ્સને બેન્ડસ્ટેન્ડ પાસે, કુપરેજના મેદાનમાં કરી હતી.

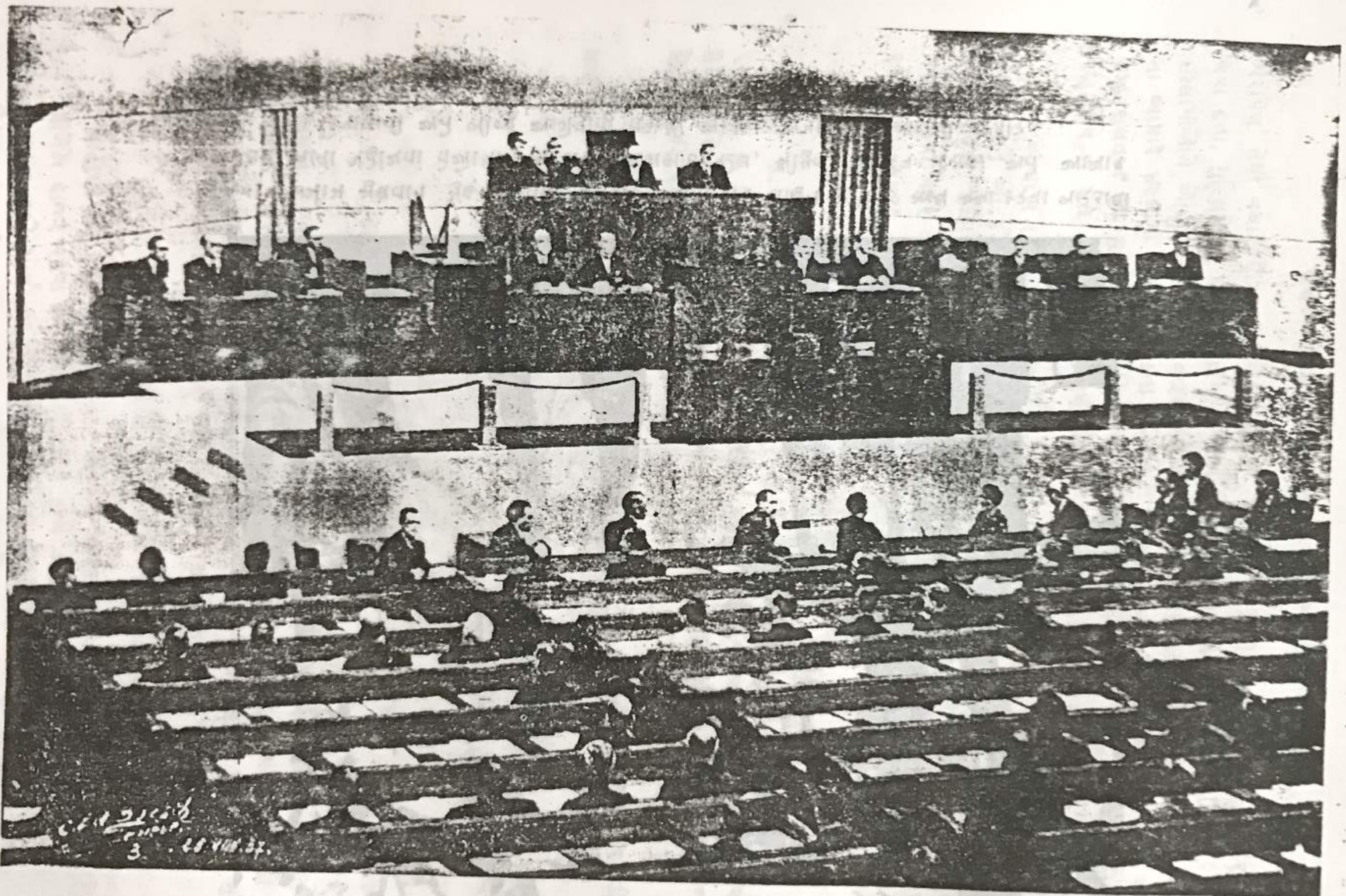
એજ વર્ષમાં હિંદ અને આફ્રિકામાં ઠેર ઠેર જમાતખાનાઓ પર મૌલાના હાઝર ઇમામનો ધ્વજ "My Flag–માઇ ફ્લેગ" ફરકાવવાની ક્રિયાઓ થઇ હતી.

ઉર્દુ સાહિત્ય અને હિંદી પત્રકારિત્વને ઉત્તેજન.

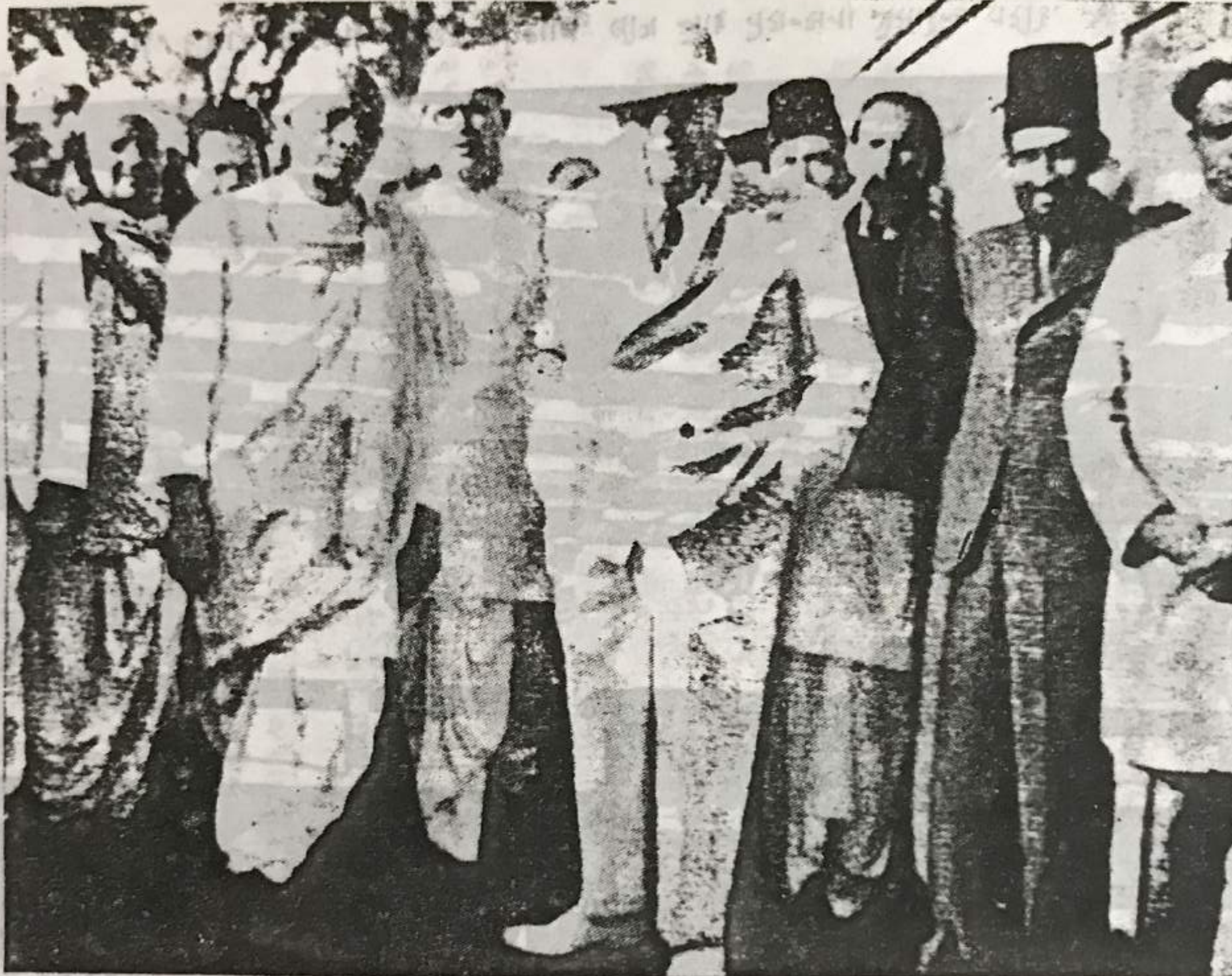
હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઇ. સ. ૧૯૨૮ના ફેબ્રુઆરી–હિજરી સન ૧૩-૪૬ના શાબાન માસમાં અન્જૂમને ઇખ્વતે ઇસ્લામીયા ઇરાનીયાની મળેલી એક ખાસ સભામાં મુસ્લિમ કેળવણી સાહિત્ય વિગેરેના પ્રચાર અને મુસ્લિમ જગતની ઉન્નતિ માટે સ્થપાયેલી ઔરંગાબાદ (દખ્ખણ)ની અન્જુમને તરક્કીએ ઉર્દુને સાહિત્યના વધારા સુધારા માટે રૂા. ૧૦,૦૦૦ ભેટ આપ્યા હતા. ઉપરાંત જર્નાલિસ્ટ એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડીઆને પણ વાર્ષિક રૂા. ૧૫૦૦ની ગ્રાંટ આપવાની તેઓ નામદારે ઉદારતા દેખાડી હતી.

હિંદના મુસ્લિમો માટે કટોકટીનો સમય.

ઇ. સ. ૧૯૨૮ માં હિંદના ઇતિહાસમા, હિંદનું રાજકીય આકાશ અગાઉ કદીએ નહોતું

હ. ઈમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ, લીગ ઑફ નેશન્સના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ નામદાર આગાખાન સાહેબ ગાંધીજી સાથે ચર્ચા કરવા બારડોલી સ્ટેશને આવી પહોંચતાં તેઓશ્રીને સરદાર વલ્લભભાઇ પટેલ, શ્રીયુત મહાદેવ દેસાઇ, અને આચાર્ય ક્રિપાલાની અને બીજા આગેવાનો તરફથી આવકાર અપાયો હતો ત્યારની તસ્વીર.

ઘેરાયેલું તેથી વધારે ઘોર વાદળાઓથી છવાઇ ગયું હતું. કોમી મતભેદો વધારે ગંભીર બની ગયા હતા. મુસ્લિમોમાં પણ રાજકીય બાબતમાં તડ પડી ગયા હતા. એવી કટોકટીની ઘડીએ ઇસ્લામીઓને એવા માર્ગદર્શકની જરૂર પડી હતી કે જેના રાજદ્વારી અનુભવ અને બુધ્ધિમત્તાના આધારે ઇસ્લામી જગતની એકતા અને હિતો જાળવી શકાય. કાર્યવાહકોની નજર હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. પ્રતિ ખેંચાણી કે જેના આંતરરાષ્ટ્રિય જ્ઞાન, અનુભવ અને ડહાપણ વિષે બે મત નહોતા અને જેમની ઇસ્લામ માટેની હમદર્દી પણ જગપ્રસિધ્ધ હતી.

"આગાખન એન્ડ હિઝ એન્સેસ્ટર્સ"માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, "સૌને લાગ્યું કે મુસલમાનોને આ કટોકટીના વખતમાં એકજ પુરૂષ બચાવી શકે તેમ છે—અને તે નામદાર આગાખાન સાહેબ. તેઓશ્રીને સંદેશાઓ મોકલવામાં આવતા તેઓ પણ પોતાની નાદુરસ્ત તબિયતની પરવાહ કર્યા વગર તબીબો અને સલાહકારો સલાહની અવગણના કરી, હિંદુસ્તાન આવવા માટે રવાના થઇ ગયા"

હ૦ ઈમામનું દિલ્હીમાં આગમન.

ઇ. સ. ૧૯૨૮ના ડિસેમ્બરની તા. ૨૮ મી અર્થાત હિજરી સન ૧૩૪૭ના રજબની તા. ૧૫ મીએ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મુંબઇ આવી પહોંચ્યા અને તા. ૨૯ મીએ તેઓશ્રી દિલ્હી ભણી રવાના થયા હતા. દિલ્હી સ્ટેશને તેઓ નામદારને આવકાર આપવા હજારો લોકો ઉતરી પડયા હતા,

આ પ્રસંગે હ. ઇમામની શાનમાં "ખલીક" નામનો એક કવિ નીચે મુજબની પંકતીઓ ગાઇ રહયો હતો :—

દર વતન સર આગાખાન આયદ હમી
દર બદન રૂહે રવાન આયદ હમી
ગુલગુલા ઇં બર ઝમીન ગસ્તા બુલંદ
આફતાબ અઝ આસમાન આયદ હમી
તુ મુસલમાનરા બદેહ મુઝદે "ખલીક"
રાહતે આરામે જાન આયદ હમી.

અર્થાત : "વતનમાં નામદાર આગાખાન સાહેબ પધારે છે, તેથી શરીરની અંદર ચેતનવંતો આત્મા ફુંકાયો છે. આ ભુમી ઉપર ઘણી જોશભેર ધામધુમ થઇ રહી છે કારણ કે આકાશમાંથી સુર્ય જમીન ઉપર નીચે આવે છે. હે ખાલીક તું મુસલમાનોને ખુશ ખબર આપ કે દિલની શાંતિ અને આરામ પધારે છે."

ઓલ ઈન્ડીયા મુસ્લિમ કોન્ફરન્સ.

દિલ્હીમાં આ વર્ષે ઓલ ઇન્ડીયા મુસ્લિમ કોન્ફરન્સ યોજાઇ હતી. આ કોન્ફરન્સમાં ૬૦૦ ડેલીગેટો હાજર રહયા હતા. વિઝીટરો સાથે કુલ્લે ૬૦૦૦ માણસો એકઠા મળ્યા હતા, જ્યારે પેંડાલની બહાર અને માર્ગ પર લાખોની માનવમેદની એકઠી થઇ ગઇ હતી. આ કોન્ફરન્સમાં સમગ્ર હિંદુસ્તાનના દરેક પક્ષના મહાન મુસ્લિમ આગેવાનો હાજર રહયા હતા. [illegible]

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નામદાર આગાખાન સાહેબને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કહાડવાની, મૌલાના મુહમ્મદ શફી દાઉદની દરખાસ્તને વડી ધારાસભાના નાયબ પ્રેસીડેન્ટ મૌલવી મુહમ્મદ યાકુબ (એમ. એલ.)એ અનુમોદન આપ્યું હતું.

"અમારે નામદાર આગાખાન સાહેબજ જોઇએ."

મજકુર કોન્ફરન્સમાં સર મૌલવી મહમ્મદ યાકુબે એક ઘરડી સ્ત્રીની કથા સંભળાવી હતી કે ખલીફ મામુનની દરબારમાં કિંમતી વસ્તુઓ ગોઠવી રાખવામાં આવી હતી, તેમાં જેને જે વસ્તુ પસંદ પડે તે ઉપાડી જવાની છુટ આપવામાં આવી હતી. હાજર રહેલા સઘળાઓ બધી વસ્તુઓ ઉઠાવી ચાલતા થઇ ગયા હતા પરંતુ, છેલ્લે એક ઘરડી સ્ત્રીજ બાકી રહી ગઇ. તેને ખલીફે પુછ્યું :—"તું કેમ ઉભી છે?" તેણીએ ઉત્તર આપ્યો :—"મને આ અમુલ્ય ચીજોમાંથી કોઇ વસ્તુ જોઇતી નથી; પણ તું મને ખપે છે." આજે અમે પણ તેમ કહી રહયા છીએ કે, "નામદાર આગાખાન સાહેબ તમોજ અમોને ખપો છો." અને આ કથાની પુર્ણાહુતીમાં ઉમેર્યું કે:

આફાક હા ગરદીદે અમ મિહરે બુતાને વર્ઝીદે અમ
બિસ્યાર ખુબાંન દીદે અમ હકકા તુ ચીઝી દીગરી

ભાવાર્થ :—હું પુષ્કળ સ્થળોમાં ફર્યો છું. પ્રિતીપાત્રોની કૃપાઓ અનુભવી છે અને ઘણાં સૌંદર્યશાળીઓને જોયા છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તુ તો કોઇ જુદીજ વસ્તુ છે.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પ્રમુખપદેથી પ્રવચન કરી મુસ્લિમો માટે કેવું બંધારણ હોવું જોઇએ, મુસ્લિમોની કેવી રાજનીતિ હોવી જોઇએ, તેના ભૂત-વર્તમાન ઇતિહાસના દ્રષ્ટાંતો ટાંકી અસરકારક અને જીવન પ્રેરક વિવેચન કર્યું હતું.

તેઓ નામદારે પોતાના ભાષણમાં કોમી એકતા સ્થાપાય તેમજ કચવાટ તથા વેરની લાગણી દુર થાય તેના માટે ભલામણ કરતા ગાયની કુરબાનીનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે : "હઝરત ઇબ્રાહીમ પયગમ્બરે ન તો ગાયની કુરબાની કરી હતી કે ન તો ધાર્મિક પુસ્તકોમાં તે વિષે ખાસ કોઇ ફરમાન છે, માટે આ બાબતમાં કંઇ ઇલાજ શોધી કાઢવો જોઇએ." શહેનશાહ બાબરે અને અમીર હબીબુલ્લાહખાને ગાયની કુરબાનીને ઉત્તેજન આપ્યું ન્હોતું તેના દ્રષ્ટાંતો આપી, "જાનવરોનું માસ અને લોહી અલ્લાહને પહોંચતા નથી" એ કુરાને શરીફની આયાત ટાંકી દેશની સુલેહ અને આબાદી માટે કિંમતી અને મહત્વની સેવા બજાવવા માટે આ બાબત પર ગંભીર વિચારણા કરવા મુસ્લિમોને તેઓ નામદારે આગ્રહ કર્યો હતો.

હ. ઇમામે કોન્ફરન્સના પ્રમુખપદેથી હિંદુ-મુસ્લિમ એકતા સ્થાપવા માટે ગૌવધ અટકાવવા વિષે ઇશારો કર્યો તે સંબંધે શ્રી મહાજન એસોસિએશન તથા મુંબઇની જીવદયા અને પશુ રક્ષક મંડળ તરફથી તેઓ નામદારને આભાર અને સંતોષ દર્શાવતા તારો કરવામાં આવ્યાં હતા અને નિખાલસ સલાહના સ્મરણ ચિન્હ તરીકે પશુ રક્ષક મંડળે મુંબઇમાં પાયધુની લતામાં મુસ્લિમ બાળકોને મફત દુધ આપવાનું શરુ કર્યું હતું.

આ કોન્ફરન્સનું કાર્ય ત્રણ દિવસ ચાલ્યુ હતું. કોન્ફરન્સનું કાર્ય પૂર્ણ થયું એજ રાત્રે તેઓશ્રી મુંબઇ રવાના થયા હતા. રવાનગી વખતે, જનરલ સેક્રેટરી મી. ફાજલભાઇ ઇબ્રાહીમ

રહેમતુલાહ મારફતે દિલ્હીના ગરીબોને વહેંચી આપવા રૂા. ૨૦૦૦ તેઓશ્રીએ આપ્યા હતા. મુંબઇ પધાર્યા પછી તેઓશ્રી ડોક્ટરની તાકીદે સલાહ અનુસાર, ત્રીજે દિવસે એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૯ ના જાન્યુઆરી માસની તા. ૫મી ને શનીવારના દિને સ્ટીમર મારફત યુરોપ ભણી સિધાવી ગયા હતા. આ વખતે તેઓશ્રી હિંદ ખાતે આઠજ દિવસ રોકાયા હતા.

આર્શિવાદરૂપ યુરોપનો નિવાસ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નો યુરોપનો નિવાસ, ત્યાંના અને ઇસ્લામી દેશોના મુસ્લિમો તેમજ હિંદીઓ માટે આશિર્વાદરૂપ થઇ પડયો હતો. ઇસ્લામી દેશોના મુસ્લિમો તેમજ હિંદીઓ, વેપાર, કેળવણી કે એવા અન્ય હેતુઓ માટે યુરોપ જનારને તેઓ નામદાર યોગ્ય સલાહ સુચનાઓ આપી અનેક પ્રકારે સહાયતાઓ આપી રહયા હતા.

ફ્રાંસમાં વસવાટ કરતા મુસ્લિમો, જેઓ ફ્રેંચ રાજયની પ્રજા ગણાય છે, તેઓને સમાન અધિકાર આપવા માટે તેઓ નામદારે મોટી લડત ચલાવી હતી. "લંડન ટાઇમ્સ"માં ઇ. સ. ૧૯૨૨ના ઓકટોબર માસની તા. ૧૦ મીના તે સંબંધે તેઓશ્રીએ એક અગત્યનો પત્ર લખ્યો હતો.

રેડ ક્રેઝંટ સોસાયટી.

બ્રિટિશ રેડ ક્રેઝંટ સોસાયટી, કુદરતી કોપ, યુધ્ધ અથવા એવી અન્ય આફતોના સમયે જગતભરના મુસ્લિમોને અમુલ્ય સહાયતા આપવાનું તેમજ નિરાધારોનો સાધનો પહોચાડવાનું, ઘાયલો અને માંદાઓની સારવાર કરવાનું પરગજુ કાર્ય કરનાર માનવદાઝવાળી એક ઉત્તમ સંસ્થા છે. જે હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. અને રાઇટ ઓનરેબલ જસ્ટીસ અમીરઅલીના પ્રશં-સનીય પ્રયાસોથી ઇસ્વી સન ૧૯૧૧ માં સ્થાપવામાં આવી હતી. મુસ્લિમો અને બ્રિટિશ સ્ત્રી પુરૂષોએ આ દયાના કાયમાં પોતાનો સુંદર સહકાર આપ્યો છે. આ સંસ્થાનો દર વર્ષે હ. ઇમામ પાઉંડ ૧૦૦ની ગ્રાંટ બક્ષિસ આપતા હતા. મુસ્લિમ દુનિયા ઉપર જ્યારે કોઇ આફત આવી પડતી ત્યારે તેઓ નામદાર જાતે નાણાં આપવા ઉપરાંત સંસ્થા વતી અપીલ પણ બહાર પાડી મુસ્લિમ હાજતમંદોને અને નિરાધારોની વહારે ચડી સહાયતા કરતા હતા.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. આ સંસ્થાના કાયમી પ્રમુખ હતા. અને નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને લોર્ડ લેમિંગટન ઉપપ્રમુખ હતા. મીસીસ ઇસાબેલ અમીરઅલી, કરનલ નવાબ મલિક ઉમર સર હયાતખાન ટીવાના, વારિસ અમીરઅલી, વાઇસ ચેરમેનો અને એ. એસ. એમ. અનિક ઓ. ખજાનચી, એ પ્રમાણેની કારોબારી કમિટિ ઇ. સ. ૧૯૨૯માં બનેલી હતી. યુરોપિય યુધ્ધ, બાલકનની લડાઇ, તથા ટ્રિપોલીમાં માર્યા ગયેલા મુસ્લિમ સૈનિકો તથા નિરાધારોને સારી મદદ આ સંસ્થાએ કરી હતી, ફ્રેંચો સામેની લડાઇમાં ઘાયલ થયેલા સૈનિકો તથા તેમના નિરાધાર બાળબચ્ચાઓને રાહત આપવા હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. તરફથી એક "મેડીકલ મિશન" તા. ૧૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૪ ના મોકલવામાં આવ્યું હતું.

નિરાધાર મુસ્લિમો માટે "બેરિયલ ફંડ,"

એ ઉપરાંત એવાજ એક પરગજુ કાર્યની પ્રવૃત્તિ "ઇન્ડીજન્ટ મુસ્લિમ બેરિયલ ફંડ" અર્થાત નિરાધાર મુસ્લિમોને અવ્વલ મંઝીલે પહોંચાડવાના ફંડ સાથે આપ નામદાર આ રીતે જોડાયેલા હતા. અને વાર્ષિક પાઉંડ ૫૦ તેઓ નામદાર તરફથી આ ફંડને માટે મળતી હતી. ઇંગ્લેન્ડનાં બંદરોમાં વસ્તા તથા વહાણોમાં આવતા જતા મુસ્લિમ ખલાસીઓમાંથી નસીબ જોગે કોઇનું મરણ થાય તો તેના માટે કોઇ વ્યવસ્થા ન હોવાથી, ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં સૈયદ અમીર-અલી અને એ. એસ. અનિકના સહકારથી આ ફંડ સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. કબ્રસ્તાન માટેની વ્યવસ્થા "બ્રુકવુડ સીમેટરી"માં કરવામાં આવી હતી. આ પહેલી મુસ્લિમ આરામગાહ છે.

ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ વેપારની મહત્વતા.

યુરોપથી પ્રગટ થતાં "ધી ઇસ્લામિક એન્ડ ટ્રેડ ટાઇમ્સ" નામનાં માસિકમાં તેઓ નામ-દારે ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ વેપારી મહત્વતા સમજાવતા જણાવ્યું હતું કે: "પવિત્ર પયગમ્બર જાતે વેપારમાં મનુષ્ય જાતિને રસ લેવા માટેના એક દાખલા રૂપ હતા. અને જગતના મોટામાં મોટી મનુષ્યજાતિના સદભાગ્યમાના એક તરીકે તેને હંમેશા ઉત્તેજન આપ્યું હતું."

સકકર બેરેજ

ઇ. સ. ૧૯૨૯ માં ઓગસ્ટ માસની તા. ૨૩-હિજરી સન ૧૩૪૮ ના રબીઉલ અવ્વલની તા. ૧૭ મીના હઝરત ઇમામે ડીનાવીલેથી સકકર બેરેજની ભાવી ખિલવણીના સંબંધમાં જણાવ્યું કે, નહેરોની ખિલવણીથી રાષ્ટ્રિય સંપતિમાં સુધારો થશે એ ભુલી ન જવા ઇસમાઇલીઓને ભારપૂર્વક જણાવીએ છીએ. સિંધમાં નવી ભરણી કરવાની જમાતની શકયતાઓ ઇસમાઇલીઓએ વિસરવી ન જોઇએ.

અમેરિકા ખાતે બ્રોડકાસ્ટ

લંડનથી એજ વર્ષના સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૨૮ મીના દિને અમેરિકા ખાતે તેઓ નામદારે "બ્રોડકાસ્ટ" વાયુ પ્રવચન કર્યું હતું, જેમા જણાવ્યુ હતું કે, મુસ્લિમો હિંદમાં વિદેશી છે એવું તમે ધારી લેશો નહિ. તેઓ સદીઓથી આ દેશ (હિંદ) માં રહેતા આવ્યા છે અને તેમાંના નેવું ટકા તો "નોર્મન્સો" ને ઇંગ્લાંડમાં જેટલો લાંબો યુગ થયો છે તેટલા જુના જમાનાથી હિંદમાં વસતા આવ્યા છે, પરંતુ જનતાના એક સમુહને બીજાથી અલગ પાડે એવા અનેક વિષયોમાં હિંદી મુસ્લિમો અન્યોથી નિરાળા છે. રિવાજોમાં, ટેવમાં, કાનુનોમાં અને એ ઉપરાંત ખોરાક પોશાકમાં પણ એક બીજાથી જુદા પડે છે. વળી તેઓ પોતાના "સંસ્કૃતિ" તથા આર્થિક આદર્શોમાં પણ જુદા પડે છે.

"અસ્પૃશ્યતા જેવી વસ્તુ હિંદમાં છે, જ્યારે 'સઘળા માનવીને સમાન સર્જવામાં આવ્યા છે.' એવું શિક્ષણ ઇસ્લામ આપે છે; એટલે તેમના સમક્ષ કોઇપણ મનુષ્યને અછુત સમજવું પાપ છે. ઇસ્લામ ધર્મ દરેક મનુષ્યને એક સરખી રીતે ખુદાના જગત પર સીધા ચાલવાનો અધિકાર આપે છે એમ અમે માનીએ છીએ. તેમજ સ્ત્રી પુરૂષ બન્નેને અમારો મઝહબ સરખો હક્ક આપે છે.

પેલેસ્ટાઈનમાં અરબો પ્રત્યે સહાનુભુતિ

મહાયુધ્ધ પછી પેલેસ્ટાઇન બ્રિટનના "મેન્ડેટ" હેઠળ મુકાયું ત્યારથી ત્યાં અરબો અને યહુદીઓ વચ્ચે સંઘર્ષણના સંજોગો ઉત્પન્ન થયા હતા. યહુદીઓની તરફેણમા "બાલફર ડિકલેરેશન" ની જાહેરાત પછી તો અરબો પોતાના હકો માટે તદન નિરાશ બન્યા હતા. અંતે "વેલીંગ વોલ" ના ધાર્મિક ઝઘડાના સ્વરૂપમાં રાજકીય હિતોની અથડામણને અંગે અરબ–યહુદી રમખાણ જાગ્યું; જેમા મોટી સંખ્યાના નિર્દોષ અરબો માર્યા ગયા અને ઘણા નિરાધાર બન્યા હતા, જેઓને આર્થિક સહાયતા આપવા બ્રિટીશ રેડ ક્રેસંટ સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ સંકટ નિવારણ ફંડ માટે અપીલ કરી હતી.

લંડનમાં પણ તેઓ નામદારના પ્રમુખપદે મુસ્લિમોની એક જંગી સભા ભરવામાં આવી હતી. જેમા ડૉ. સુહરાવર્દી અને સર ઝુલફીકારઅલીખાને પણ જુસ્સાદાર ભાષણો કર્યા હતા લીગ ઓફ નેશન્સમાં પણ અરબ કેસ રજુ કરવા માટે તેઓશ્રી જીનીવા પધાર્યા હતા.

એજ વરસમાં હઝરત ઇમામે ઓલ ઇન્ડીઆ મુસ્લિમ કોનફરન્સને ૧૦,૦૦૦ રૂપીયા બક્ષિસ કર્યા હતા.

ફ્રાન્સના એક્ષ લે–બેન્સમાં લગ્ન

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના શુભ લગ્ન ઇસ્વી સન ૧૯૨૯ ની આખરીએ હિજરી સન ૧૩૪૮ ના ફ્રાન્સના એક્ષ–લે–બેન્સમાં, મેડમોઇઝલ એન્ડ્રી જોસેફાઇન મેરી લિયોની કેરોન સાથે ઘણીજ સાદાઇથી થયા હતા. ઇસ્લામી ધારા ધોરણ અનુસાર મુસ્લિમ આલિમોના હાથે એ માંગલિક લગ્નની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં આવી હતી. જે ક્રિયાઓ હજારો અન્ય ધર્મીઓએ પણ ઘણીજ શાંતિ અને ચુપકીદી ધારણ કરી સાંભળી હતી. જેમા અલ્લાહ એક, હઝરત મુહમ્મદ સ૦ તેમના પયગમ્બર અને પ્રતિનિધી તરીકે મૌલાના હાઝર ઇમામ, એ શબ્દો મોટે સાદે અરબી ભાષામાં ઉચ્ચારવામાં આવ્યા હતા અને હાજર રહેલી જનતા સમજી શકે એ માટે એક મુસ્લિમ આલિમે તેનો ફ્રેંચ ભાષામાં સ્પષ્ટ તરજુમો કરી સંભળાવ્યો હતો. એ જાહેરાત "આમીન" શબ્દો વડે હર્ષ સાથે વધાવી લેવામાં આવી હતી. યુરોપખંડના પ્રતિષ્ઠિત લોકો ઉપરાંત અમેરિકાથી પણ કેટલાકોએ એરોપ્લેનમાં આવીને લગ્નમાં ભાગ લીધો હતો.

આ પ્રસંગે હઝરત ઇમામે "મેયર" મારફતે બે લાખ ને પચીસ હજાર ફ્રાંક એક્ષ–લે–બેનને સખાવતના કાર્યમાં ઉપયોગ કરવા ભેટ આપ્યા હતા. ત્યારપછી તેઓ નામદારને "ફ્રિમેન ઓફ ધી સીટી" ના હકો આપવામાં આવ્યા હતા.

ઇસ્માઇલી આલમમાં લગ્નોત્સવની ઉજવણી

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના મુબારક લગ્ન પ્રસંગે ઇસમાઇલી આલમ આનંદમાં ગરકાવ થઇ ગઇ હતી અને હિંદ, આફ્રિકા, બરમા અને ઇરાકના તેઓ નામદારના કરોડો મુરીદોએ લગ્નોત્સવ ભારે ધામધુમથી ઉજવ્યો હતો

વિમાની કળાને ઉત્તેજન—ઈનામોની જાહેરાત

જગતના સઘળા રાજ્યો વિમાની કળાને ઉતેજન આપવા પ્રયાસો કરી રહ્યા હતા એ સમયે

હિંદમાં પણ વિમાના કળાને ઉત્તેજન આપવા, રાષ્ટ્રિય મહત્વતામાં વૃધ્ધિ કરી, દેશનું ભાવિ ઉજવળ બનાવવા, ઇતિહાસમાં સદા યાદ રહી જનારી યોજના તેઓ નામદારે હાથ ધરી હતી. આ વિષયના વિદ્યાર્થીઓ આ ધંધામાં પડી જીવન નિર્વાહનું નવું સાધન હાથ કરે અને તેમા બીજા પણ જે હિતો સમાયલા છે તે સમજાવવા તેઓશ્રીએ આર્થિક સહાયથી ઉતેજન આપ્યું હતું.

તેઓ નામદારે એક ઇન્ટરવ્યુમાં તેની અગત્યતા સમજાવી હતી. જેમા હિંદથી ઇગ્લેંડ અથવાં ઇગ્લેંડથી હિંદ ૭ અઠવાડીયામાં અમુક શરતો પાળી પાર કરનાર દેશના કોઇપણ વિમાનીને પાઉંડ ૫૦૦૦ નું ઇનામ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું. આ જાહેરાત ઇ. સ. ૧૯૩૦ ની તા. ૧લી જુન-હિજરી સન ૧૩૪૯ ના રોઇટરના સંદેશાગાં જણાવવામાં આવી હતી.

આ હરિફાઇમાં ભાગ લેવા માટે મનમોહનસિંગ, કોરાટકર, એસ્પી ઇન્જીનીયર અને ચાવલાએ ઉમેદવારી કરી હતી. જેમાં એસ્પી ભારે રસાકસી પછી લંડનના કોયડનના હવાઇ મથક ઉપર એક દિવસ આગળ આવી પહોંચવાથી ઇનામ જીતી ગયા હતા. કરાચીના આ પારસી યુવાનને જનતાએ ભારે માન આપ્યું હતું. આ ઇનામ વિજેતા અસ્પી ઇન્જીનિયર ૧૯૬૦ માં હિંદી વિમાની દળના સર સેનાપતિ બન્યા હતા.

બીજા ઇનામની જાહેરાત—'બ્લેનહિમ' ની જીત—આગાખાન મોસ્ક

ત્યારપછી હઝરત ઇમામે એક બીજું ઇનામ પણ બહાર પાડયું હતું જેમા દક્ષિણ આફ્રિકાના કેપટાઉનથી હિંદ અને હિંદથી એજ શરતે કેપટાઉન ચાર અઠવાડીઆમાં હવાઇ મુસાફરી પુરી કરી પ્રથમ આવનાર દેશના કોઇપણ વિમાનીને પાઉંડ ૫૦૦ નું ઇનામ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

આ બીજા ઇનામે પણ હિંદુસ્તાનના વિમાનીઓમાં ભારે ઉલટ પેદા કરી હતી અને દેશની ઉગતી વિમાની કળાને ખીલવવામાં ઘણીજ ઉપયોગી થઇ પડી હતી. વિમાની કળાને ઉતેજન આપનારા આવા ઇનામો હિંદના ઇતિહ.સમાં પહેલીજવાર જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા.

"ડરબી" ની રેસમાં તેઓ નામદારનો ઘોડો "બ્લેનહિમ" જીતવાથી નામદાર શહેનશાહે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની મુલાકાત લઇને તેઓ નામદારને મુબારકી આપી પોતાની ખુશી જાહેર કરી હતી. આ શરત લંડનમાં જુન માસની તા. ૪થી એ દોડી હતી.

વેસ્ટર્ન મુસ્લીમિક એસોસીએશને કારડીફમાં જે ઇબાદતગાહ બાંધવાની ધારણા રાખી હતી, તેના એક શુભ ચિન્હ તરીકે તેનું નામ "આગાખાન મોસ્ક" રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સીરીયા ભણી

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ઇ. સ. ૧૯૩૦ ના ઓગસ્ટ-હિજરી સન ૧૩૪૯ ના રબ્બીઉલ અવ્વલ માસમા આપના વડા શાહઝાદા નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને સીરીયા (શામ) ખાતે મોકલ્યા હતા.

ના. પ્રિન્સ અલીખાનને 'બેરુત' બંદર પર સલમીયાના ગવર્નર, સરકારી ઓફીસરો, શાહ વેપારીઓ, અમીર ઉમરાવો અને ઉલમાઓ, ઉપરાંત મોટી સંખ્યામાં અરબ ઇસમાઇલીઓએ દિલોજાનીભર્યો આવકાર આપ્યો હતો.

ઈતિહાસિક ભુમિ સલમીયામાં

હઝરત ઇમામ જાફર સાદિકના શાહઝાદા મૌલાના શાહ ઇસમાઈલ અ. થી, મૌલાના શાહ રઝી અબ્દુલ્લાહ અ. સુધીના ઇમામોનું રહેઠાણ સલમીયા હતું. મૌલાના શાહ ઇસમાઇલ અ. એ સલમીયામાં જ પોતાનું આખું જીવન શાંતિથી ગાળ્યું હતું. તેઓશ્રી સોદાગરના વેષમા રહેતા હતા. તેઓશ્રીની મઝાર અને નિવાસસ્થાનના ખંડીયરો હજી એ પુરાણા ઇતિહાસની યાદગીરી આપતા ઉભા છે. મસીયાફનો મશહુર કિલ્લો, જે મૌલાના શાહ વફી અહમદ અ. નું નિવાસસ્થાન હતું તે પણ આ ભૂમિમાં આવેલું છે. પાંચ પેઢી સુધીના આ સ્થાનના શાંત રહેવાસ પછી કાહેરવાનમાં ઇસમાઇલી રાજ્યધ્વજ ઉડતો થયો હતો. જેના મધ્યસ્થ કેંદ્રનું માન પણ આ મુલક ધરાવે છે. ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં "સલમીયા" નું નામ આટલી બધી કીર્તિ સાથે સદા માટે જળવાઇ રહેલું છે. ફાતિમી યાદગારની આ ઇતિહાસિક ભુમિ "સલમીયા" માં રોકાઓ પછી ફાતિમી વંશનો એક સિતારો પાછો ઝગમગતો દાખલ થયો ત્યારે ત્યાંની અરબ ઇસમાઇલી જનતાની ખુશીનો કોઇ પાર નહોતો.

ઇસ્વી સન ૧૯૩૧ ના ઓગસ્ટ માસ–હિજરી સન ૧૩૪૯ માં નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સીરીયા (શામ) ખાતે જ્યારે બીજી વાર પધાર્યા હતા ત્યારે સઘળી અરબ જમાતોને પોતાના પિતાશ્રી તરફથી દુઆઆશિષો ફરમાવ્યા હતા, અને "ખ્વાબી" ખાતે એક અઠવાડિયું રોકાઇ હઝરત ઇમામે એક જંગી ઇમારત બંધાવી ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી આપવા જે એક સ્કુલની સ્થાપના કરવાનું નક્કી કર્યું હતું, તેને ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા નામદાર પ્રિન્સે કરી હતી. આ વિદ્યાગૃહનો સમસ્ત મુસ્લિમ કોમ લાભ લઇ રહી છે.

આગાખાન પોલીસ કલબ

૧૯૩૧ ના એપ્રિલ માસની તા. ૨૬ મી–હિજરી સન ૧૩૪૯ ના ઝિલહજની તા. ૭મીએ મુંબઇના નામદાર ગવર્નર સર ફ્રેડરીક સાઇકસે મુંબઇની આગાખાન કલબના એક વગદાર મેળાવડા સન્મુખ મેદાનની પોલીસ કોર્ટના ચોગાનમાં 'ધી આગાખાન કલબ' નામે પોલીસો માટે એક કલબ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા કરી હતી, જે અવસરે તેમણે હઝરત ઇમામની પ્રસંશા કરી હતી.

ઇ. સ. ૧૯૩૧ ના એપ્રિલ માસમા નામદાર વાયસરોય લોર્ડ વિલીંગ્ડન હિંદ આવ્યા ત્યારે લોર્ડ અને લેડી વિલીંગ્ડન બન્ને હઝરત ઇમામના માતુશ્રી સરકાર માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહને મળવા ગયા હતા.

ઐતિહાસિક રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ

ઇ. સ. ૧૯૩૧ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૧૭ અર્થાત હિજરી સન ૧૩૫૦ના રબ્બીઉલ આખિર મહિનાની તા. ૨૩ મીના દિને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ–ગોળમેજી પરિષદમાં ભાગ લેવા લંડન આવી પહોંચ્યા હતા. ભોપાલના નામદાર નવાબ સાહેબ, સર અકબર હયદરી, સર મુહમ્મદ શફી, સર સુલતાન અહેમદ, ડો. શફાઅત અહેમદ, સર માણેકજી દાદાભાઇ, ડો, આંબેડકર, મી. લતીફી અને બીજાઓએ તેઓશ્રીને આવકાર આપ્યો હતો.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. લંડન ખાતે "રિટઝ હોટલ" માં રહેતા હતા, ત્યા મહાત્મા ગાંધીજી અને શ્રીમતી સરોજની નાયડુ સાથે મુસ્લિમ ડેલીગેટોની એક કોન્ફરન્સ તા. ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર–જમાદિલ અવ્વલ તા. ૧૫ મીના દિને ભરવામાં આવી હતી. તે સમયે ડૉ. અન્સારીને લઘુમતિ કમિટીમાં દાખલ કરવાના સવાલ ઉપર ચર્ચા થઇ હતી.

નામદાર શહેનશાહ તરફથી પાર્ટી.

નવેમ્બરની તા. ૫–જમાદિલ આખિર તા. ૨૩ મીને ગુરવારના દિને નામદાર શહેનશાહના બકીંગહેમ પેલેસમાં રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સના ડેલીગેટો અને બીજાઓને એક "આફટરનુન" પાર્ટી નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાનુ તરફથી આપવામાં આવી હતી. જેમાં જાણીતા પરોણાઓને પણ નોતરવામાં આવ્યા હતા. હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ., હર હાઇનેસ બેગમ નામદાર આગાખાન અને નામદાર પ્રિન્સ અલી સલમાનખાન પણ ખાસ પરોણા હતા. નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સના કામકાજમાં હ. ઇમામના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી તરીકે ઘણું ઉમદા કામકાજ બજાવ્યું હતું

બીજી રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ વખતે લંડનમાં લવાદો તરીકે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. તથા ગાંધીજીના નામો સુચવવામાં આવ્યા હતા. તેઓનો નિર્ણય આખું હિંદ સ્વીકારશે એવી ધારણા રાખવામાં આવતી હતી.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાનની હિંદમાં પધરામણી.

નવેમ્બર માસની તા. ૨૧ મીને શુક્રવારના દિને ના પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે મુંબઇમાં કદમ મુબારક કર્યા હતા. તેઓ નામદારને જમાતે દિલોજાન આવકાર આપ્યો હતો. તેઓશ્રી હિંદની મુસાફરીએ પણ સિધાવ્યા હતા. કપુરથલા, ઇંદોર, ધરમપુર, ગ્વાલીયર વિગેરે સ્થળોએ તેઓ નામદારને અજોડ માન આપવામાં આવ્યું હતું. "અન્જુમને ઇતેહાદે ઇસ્લામ"ના આશરા હેઠળ પુનાની મુસ્લિમ જનતા તરફથી તેઓશ્રીને માનપત્ર ઇનાયત કરવામાં આવ્યું હતું.

ઇતિહાસીક રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સોમાં અજોડ સેવા.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ જુદા જુદા અનેક ક્ષેત્રોમાં સક્રિય ભાગ લઇ જે ખ્યાતિ મેળવી હતી તેવીજ રીતે ઇ. સ. ૧૯૩૦ના સત્યાગ્રહ દરમ્યાન અને ત્યારપછી લંડનમાં મળેલી ત્રણ કોન્ફરન્સમાં તેઓશ્રીએ સુંદર અને સફળ ભાગ ભજવી, હિંદી ડેલીગેટોની જે ડહાપણ ભરેલી રહેબરી કરી હતી તે હિંદના બંધારણિય ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે નોંધાઇ રહેલ છે. રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ અને જોઇન્ટ સિલેકટ કમિટીના બ્રિટિશ હિંદના ડેલીગેટોના પ્રમુખ તરીકે મહાન ઝુંબેશવાળા ચાર વર્ષો દરમ્યાન તેઓશ્રીએ પોતાના વ્યકિતત્વની પ્રતિભા એટલી હદ પર્યંત દેખાડી હતી કે ઇંગ્લેંડ અને હિંદના સર્વથી વધુ અનુભવી રાજનીતિજ્ઞો પણ દિંગ થઇ ગયા હતા.

હ. ઇમામને જોઇન્ટ સિલેકટ કમિટીના હિંદી ડેલીગેટોના નેતા તરીકે સર્વાનુમતે પસંદ કરવામા આવ્યા હતા. તેઓશ્રીએ કુનેહવાળા રાજદ્વારી અને મહાન મુત્સદી તરીકેજ ફકત નહિ પરંતુ પક્ષપાત વગરના સમદર્શી સરનશીન તરીકે સર્વ કોમના માનભાવ અને વફાદારી જીતી લીધાં હતા.

ના. પ્રિન્સ સદરૂદ્દીન આગાખાન અને ના. પ્રિન્સેસ શિરીન સદરૂદ્દીન

ના. પ્રિન્સ અમીનમહુમદ આગાખાન સાહેબ

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ અલ-હુસેનીનાં નાનાભાઇ અને હિઝ એક્સેલેન્સી લેફ. કર્નલ ના. પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબના નાના શાહઝાદા.

વળી રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સમાં તેઓશ્રી માત્ર મુસ્લિમોનાજ નહિ પરંતુ આખાય બ્રિટિશ હિંદના ડેલીગેટોના સ્વીકારાયેલા નેતા હતા અને તેથી તેઓશ્રીએ પોતાના દેશની રાષ્ટ્રિયતા માટેની અચલિત વફાદારીથી હિંદના દાવાઓ માટેની મજબુત હિમાયત કરી હતી.

જોઇન્ટ પાર્લામેન્ટરી કમિટી સન્મુખ તેઓ નામદારની નેતાગીરી તળે હિંદી રાજદ્વારીઓના મોડરેટ "ગ્રુપ" જે જોઇન્ટ મેમોરેન્ડમ રજુ કર્યું હતું, તેમાં તેઓશ્રીના સમર્થ વ્યક્તિત્વનો પ્રભાવ સર્વત્ર દેખાઇ આવ્યો હતો, કે જે "મેમોરન્ડમ" ભવિષ્યની ઓલાદના વારસામાં એક ઇતિહાસિક દસ્તાવેજ તરીકે રહેશે, કારણ કે તેમાં બ્રિટિશ જનતા સમક્ષ હિંદનો દાવો અતિશય કટોકટીના તબક્કે સ્પષ્ટતાથી અને ખુલ્લા દિલે રજુ કરાયો હતો. આ "મેમોરેન્ડમ" સઘળી કોમોના પ્રતિનિધિઓ વચ્ચે એકતા સ્થાપવા માટેના અણુથક પ્રયાસોના એક "યાદગાર ચિન્હ" તરીકે લેખાશે એમાં કંઇપણ શંકા નથી.

કોન્ફરંસ પછી તેઓશ્રી પારીસ પાછા સિધાવે તેની પહેલાં કોન્ફરંસના મુસ્લિમ ડેલીગેટોની એક સભા મળી હતી, જેમાં કોન્ફરંસના આખા કામકાજ દરમ્યાન પ્રશંસાપાત્ર કાર્યથી પોતાના દેશ અને કોમની તેઓ નામદારે જે અજોડ સેવા કરી હતી, તે માટે આભારની ઉંડી લાગણી દર્શાવનારો સર મુહમ્મદ શફીનો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

દેશી રાજ્યો અને કોન્ફરન્સના હિંદી ડેલીગેટો તરફથી મેળાવડો.

રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરંસ અને સિલેકટ કમિટીમાં હ. ઇમામે સફળતાથી બજાવેલ કામકાજ બદલ દેશી રાજ્યો અને બ્રિટિશ હિંદના સિલેક્ટ કમિટીના હિંદી ડેલીગેટો તરફથી હ. ઇમામના માનમાં ડોરચેસ્ટર હોટલમાં એક મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે દેશી રાજ્યો વતી સર અકબર હયદરી તથા હિંદી ડેલીગેટો તરફથી સર તેજ બહાદુર સપરૂએ તેઓ નામદારની પ્રશંસા કરી હતી.

લંડનમાં સાલગ્રેહની શાનદાર ઉજવણી.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની મુબારક સાલગ્રેહ, નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે તા. ૨જી નવેમ્બરના દિને લંડન ખાતે ઉજવી હતી અને તેની ખુશાલીમાં એક શાનદાર "ડીનર પાર્ટી" સ્ટ્રેટન સ્ટ્રીટમાં આવેલા "ગાલમેરા" નામના એક ભવ્ય મકાનમાં યોજવામાં આવી હતી. જેમાં મુખ્ય મહેમાન હ. ઇમામ અને બેગમ સાહેબા ઉપરાંત કાઇદે-આઝમ જ. જિન્ના ભોપાલના નવાબ, સારીલાના રાજા, સાંગલીના ચીફ, ના. નિઝામના વલીઅહદ શાહઝાદા આઝમજાહ. માજી નાયબ હિંદી પ્રધાન અર્લ પીલ, હિંદી પ્રધાન સર સેમ્યુઅલ હોર અને કુમીનીયમ લેડી હોર, સેક્રેટરી જે. આર. થોમસ, માજી હિંદી પ્રધાન મિ. વેજવુડબેન, સર મુહમ્મદ શફી, લેડી ડાયના કુપર, ના. નિઝામના ફિનાન્સ મેમ્બર સર અકબર હયદરી, મહિસુર રાજ્યના દીવાન મીરઝા ઇસમાઇલ, અને મીસ ઝીણા વિગેરે ઘણી જાણિતી અને વિખ્યાત વ્યક્તિઓએ હાજરી આપી હતી.

જો હું જગતનો સરમુખત્યાર (ડીકટેટર) હોઉં તો હું શું કરૂં !

ઇ. સ. ૧૯૩૧ના નવેમ્બર માસની તા. ૫ મીની રાત્રે "જો હું જગતનો સરમુખત્યાર

(ડીરેક્ટર) હોઉં તો હું શું કરું ?" એ વિષય ઉપર હ. ઇમામ નામદાર સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ એ ઐતિહાસિક વાયુપ્રવચન કર્યું હતું. જેમાં ફરજીયાત શિક્ષણ, નિશસ્ત્રીકરણ અને જગત શાંતિ ઉપર આપે વિચારો પ્રદર્શિત કર્યા હતા.

હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે શસ્ત્રબંધી કોન્ફરન્સમાં

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. જીનીવા ખાતે ૧૯૩૨ માં મળેલી શસ્ત્રબંધી કોન્ફરન્સમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે બિરાજ્યા હતા.

હથિયારબંધી કોન્ફરન્સની જનરલ કમિટીની સભા સન્મુખ હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હથિયારબંધીની બ્રિટીશ યોજનાને હિંદ વતી ટેકો આપતા જણાવ્યું હતું કે, "માનવજાતના સદ્દગુણોમાં હિંસાનો નિષેધ હિંદીઓ પ્રથમ દરજ્જે મુકે છે, આંતરદેશીય આફત ઉભી થવાનું જોખમ બલ્કે એ એક ચોકકસ વાત છે, તે કરવાનો નિશ્ચય કરવા હું કોન્ફરન્સને અરજ કરું છું. પૂર્વની પ્રજા નૈતિક તેમજ આધ્યાત્મિક વિષયમાં ચડીયાતી હોવાનું પશ્ચિમની પ્રજા માન્ય રાખતી નથી. હવે યુરોપની સામે બે પ્રકારની સ્થિતિ આવી ઉભી રહી છે. કાંતો તે મનુષ્યની નૈતિક સ્થિતિ કેમ સુધારી શકાય તે શિખવવામાં એશિયાનું ગુરુ બને, કાંતો તેનો નાશ કેમ કરવો તેનું શિક્ષણ આપનાર તરીકે પોતાનું નામ ઈતિહાસમાં નોંધાવે."

હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે લીગ ઓફ નેશન્સમાં

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ઈ. સ. ૧૯૩૨ થી લીગ ઓફ નેશન્સ–પ્રજા સંઘમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે બિરાજ્યા હતા. પ્રજાસંઘ દ્વારા તેઓ નામદારે વિશ્વના રાજકારણમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હતી. તેઓ નામદારે રેડીઓ પરથી કરેલા વાયુ પ્રવચનોમાં અનેક વેળાએ ચર્ચેલા વિશ્વના અગત્યના પ્રશ્નોના કારણે તેઓશ્રી જગતભરમાં વિખ્યાત થઇ જવા પામ્યા હતા. ચિન જાપાન વચ્ચેના ઝઘડાઓ અંગે તપાસ કરવા માટે જે ખાસ સભા બોલાવવામાં આવી હતી, તેમા ગયેલા હિંદી પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ હઝરત ઇમામે સંભાળ્યું હતું. ચીન જપાનની લડાઇનું બારીક નજરે અવલોકન કરી, તેઓ નામદાર લીગ ઓફ નેશન્સને લડાઇનો અંત આણવા, આગ્રહ કર્યો હતો.

જમાતોને સંદેશો—નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન હિંદમાં

આ વરસમાં ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ હિંદ પધાર્યા હતા ના. પ્રિન્સ દ્વારા હ ઇમામે જમાતો જોગ મોકલેલા સંદેશામાં જણાવ્યું "હું હિંદ આવવા ઘણો રાજી છું પણ મારા બદલે મારા પ્યારા ફરજંદને મોકલું છું, કારણ કે ઇસ્લામનું ભાવિ તકરારમાં છે અને ઇસ્લામ સાથે મુસમાઇલીઓનું ભવિષ્ય પણ જોડાયલું છે. એવા વખતમાં એક પણ પગલું ભરવામાં ભુલ થશે, તો તે પણ જોખમ ભરેલું થશે. જેમ હઝરત પયગમ્બર સ. ની વફાત પછી હઝરત અલી અ. એ

ભોગ આપ્યો હતો તેમ હું પણ ઇસ્લામ માટે ભોગ આપું છું. મનુષ્ય જાત સારી હાલતમાં આવી શકે તે માટે છેવટની કોશિશમાં છું." ઇ. સ. ૧૯૩૨ ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૫ મીને સોમવારના દિને નામદાર પ્રિન્સ હિંદ ખાતે પધાર્યા હતા.

નામદાર પ્રિન્સ કરાચીમાં—સિંધ માટે સારો વખત આવે છે

નામદાર પ્રિન્સ મુંબઇથી હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રવાસો કરી, જમાતોની મુલાકાતો લીધી હતી. તેઓશ્રીએ કલકત્તા, પિનાંગ, સિંગાપુર અને બરમા–રંગુનની મુલાકાતો પણ લીધી હતી. બરમી પ્રજા તરફથી તેઓ નામદારનો ભારે સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો અને માન. પત્ર પણ ઇનાયત કરવામાં આવ્યું હતું.

તેઓશ્રી ડીસેમ્બર મહિનાની તારીખ ૨૫ મીના દિને કરાચી ખાતે પધાર્યા ત્યારે ફરમાવ્યું હતું કે : "મારા પ્યારા પિતાની જન્મભૂમિ કરાચીમાં આવ્યો છું. એથી મને વધારે ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે. મારા વ્હાલા પિતાશ્રી દુનિયાની ભલાઇ માટે જીનીવામાં મહેનત લઇ રહયા છે. દુનિયાની ઉન્નતિની શરૂઆત સિંધ માંથી થશે. મારા પિતાશ્રીએ દુનિયાની બહેતરી માટે ઘણાં કામો હાથ માં લીધા છે, જેમા સિંધનું કામ ઘણું મોટું છે, જેની ખુશ વધાઇ તમો થોડા દિવસમાં સાંભળશો. સિંધ મુંબઇથી છુટું પડશે ત્યારે સિંધ માટે ઘણું સારૂ થશે, સિંધમાં સારો વખત આવે છે. તમો સંપસલાહથી વર્તજો, કરકસર કરજો." તેઓ નામદારને જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી ઘણા માનપત્રો અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા.

વડા મુલ્લાંજી સાહેબ તરફથી સન્માન.

તેઓ નામદાર પુનઃ મુંબઇ પધારતા, વહોરાઓના વડા મુલ્લાંજી સૈયદના તાહેર સૈફુદીન સાહેબે, વોર્ડનરોડ પર આવેલા પોતાના "વેસ્ટ ફિલ્ડ" નામના બંગલામાં પાર્ટી આપી હતી. આ પ્રસાંગે ઇસમાઇલીઓ અને દાઉદી વહોરા કોમના આગેવાનો પણ હાજર રહયા હતા.

ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદ્દીનનો જન્મ.

ઇ. સ. ૧૯૩૩ના જાન્યુઆરીની તા. ૧૭ મી એટલે હિજરી સન ૧૩૫૧ ના રમઝાનની તા. ૪ થીના પેરીસ ખાતે ના. પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબનો જન્મ થયો હતો.

ઇસ્લામનો વેપાર ઉદ્યોગનો આદર્શ.

ઇ. સ. ૧૯૩૩ના ઓગસ્ટ એટલે હિજરી સન ૧૩૫૨ના રબીઉલ આખિરમાં હ. ઇમામે નેશનલ લીગના એક મેળાવડામાં ઇસ્લામ અને વેપારના સંબંધમાં વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે, "અમારા પયગમ્બર સાહેબે પણ પોતાનું જીવન એક ધંધાદારી અને વેપારી તરીકે શરૂ કર્યું હતું અને ઇલાહી સદેશો મળ્યો તે ઘડી સુધી તેઓ મક્કાના એક આગેવાન વેપારી હતા, એ બિના સામાન્ય રીતે જણાયલી નથી, પરંતુ કુરઆને શરીફમાં સંખ્યાબંધ એવા વાકયો છે જેમાં ઇમાનદાર અને મોમિનોના મન ઉપર વેપાર ઉદ્યોગ અને હુન્નરની સંગીન મહત્વતાજ નહિ પણ તેમના લાભો દર્શાવવામાં આવ્યા છે."

"રેસમાં દાવ લગાડતા નથી."

હ. ઇમામ ઘોડદોડની રેસ પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવતા હતા. યુરોપના સર્વથી સુંદર ઘોડાઓ રાખવા અને પોતાના હસ્તક ઉછેરવાનો તેઓશ્રીને શોખ હતો. યુરોપના રેસીંગના મેદાનમા દરેક જીતવા લાયક 'કલાસિક' શરત તેઓશ્રી જીતી ચુકયા હતા આમ છતાં તેઓ નામદાર જાતે કદી પણ દાવ લગાડતા નહોતા.

હ૦ ઇમામની હિંદમાં પધરામણી

૧૯૩૩ ના ડિસેમ્બરની તા. ૧૪ મી અર્થાત હિજરી સન ૧૩૫૨ ના શાબાન તા. ૧૮ મીને ગુરૂવારના દિને હઝરત ઇમામ અને હર હાઇનેસ બેગમ આગાખાન તેમજ હિઝ સીરીન હાઇનેસ પ્રિન્સ અલી સલમાન ખાન યુરોપથી હિંદ આવી પહોંચ્યા હતા.

હ૦ ઇમામના મહાન કાર્યને અંજલિ

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પોતાના ત્રણ વર્ષના યુરોપના વસવાટ દરમ્યાન હિંદ અને બ્રિટન વચ્ચે કાયમની માનભરી સમજુતિ કરાવવાના સંબંધમાં મસલત ચલાવવા લંડન ખાતે મળેલી ત્રણ રાઉન્ડ ટેબલ કોનફરન્સોમાં કિર્તીવંત ભાગ ભજવ્યો હતો અને પાંત્રીસ કરોડ હિંદી પ્રજાની આઝાદી માટે અને આઠ કરોડ મુસ્લિમોના હકકો સાચવવા માટે તેઓશ્રીએ મોટી લડતો ચલાવી, ડેલીગેશનના લીડર તરીકે તન, મન એને ધનથી કિંમતી સેવાઓ બજાવી મહાન કાર્ય કર્યું હતું, તેના માટે હિંદના કેટલાક વર્તમાનપત્રોએ તેઓ નામદારના ખુબજ વખાણ કર્યા હતા.

"નેશનાલીસ્ટ" નામના એક પ્રગતિય અખબારે જણાવ્યું હતું કે, "છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં નામદાર આગાખાન સાહેબે પહેલીજ વાર હિંદના વર્તમાન ઇતિહાસમા હિંદુઓ, મુસ્લિમો, શીખો એને બીજી કોમના સઘળા ડેલીગેટોને જોડી નાખ્યા છે અને ડેલીગેટોએ પોતાના પ્રમુખ તરીકે તેઓ નામદારને પસંદ કરી તેમનામાં પોતાનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ દેખાડયો છે."

એજ પ્રમાણે "ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીઆ" નામના સુપ્રસિધ્ધ અંગ્રેજી વર્તમાનપત્રનાં એક લેખમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે :—"યુરોપના ચાર વર્ષના વસવાટ પછી નામદાર આગાખાન સાહેબ ગઇ તા. ૧૪મી ગુરૂવારે મુંબઇ ખાતે આવી પહોંચ્યા છે. હથિયારબંધીની કોન્ફરન્સમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકેની તેઓશ્રીની જીનીવા ખાતેની પ્રવૃત્તિથી અને રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સની જુદી જુદી બેઠકોમાં અને પાર્લામેન્ટરી જોઇન્ટ સિલેકટ કમિટીમાં કરેલા કાર્યથી તેઓ નામદારનો યુરોપ ખાતેનો આ વસવાટ ખાસ નોંધવા લાયક થઇ પડયો હતો."

હિંદની ભાવિ હકુમત માટેની યોજના

વધુમાં એ વર્તમાનપત્રમાં દર્શાવ્યું હતું કે, "સર્વ બાજુએથી એ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે હિંદની ભાવિ હકુમત માટેની યોજના ઘડી કહાડવામાં નામદાર આગાખાન સાહેબે જે ભાગ ભજવ્યો છે તે દરેક રીતે એક મહાન રાષ્ટ્રિય નેતાને છાજતો છે. શ્રી ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે તથા નામદાર આગાખાન સાહેબને હિંદી રાજકીય સુધારા માટેની એક યોજના તૈયાર કરવા સદગત

સર ફિરોઝશાહ મહેતાએ પોતાના અવસાનની સહેજ આગમજ અરજ કરી હતી. એ મહાન હિન્દી સ્વદેશાભિમાનીના અવસાન પછી ગોખલેના "વીલ" તરીકે નામદાર આગાખાન સાહેબ તરફથી આ "જોઇન્ટ યાદી" (જેનું ફળ મોન્ટેગ્યુ-ચેમ્સફર્ડ સુધારાઓમાં આવ્યું હતું) ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રગટ કરવામાં આવી હતી."

"પડછાયા માટે મુળ વસ્તુને ફેંકી દેતા ના !"

આ પધરામણી પ્રસંગે એક અખબારી મુલાકાતમાં હઝરત ઇમામે જણાવ્યું કે : "યુરોપમાં એકથી વધુ દેશો એવો બોધપાઠ શીખી રહયા છે કે રાજ્ય ચલાવનાર પ્રજાના અનુભવીઓને એકાએક પદભ્રષ્ટ કરીને તેમની જગ્યાએ લાયક આસામીઓ શોધી કાઢવા, પણ એ મુશ્કિલ છે. "હું મારા દેશબંધુઓને આ આગ્રહપૂર્વક અપીલ કરૂં છું કે, તેઓએ પડછાયા માટે મુળ વસ્તુને ફેંકી દેવી જોઇતી નથી. દરખાસ્તોમાં સુધારા કરાવવા ભાર દઇને ચળવળ કરો. તમારા રાજકીય હકકો માટે ઉભા રહો અને વ્હાઇટ પેપર (શ્વેતપત્ર) માંની ખામીઓ મોભાભરી અને મકકમ રીતે દર્શાવો અને દલીલ સામે દલીલથી મુકાબલો કરો. જો તમો હિંદ માટે ચાહ રાખતા હો—તમારા હૈયે તેનું હિત હોય તો ખુદા ખાતર પ્રગતિને ન રૂંધો અને બીજાનો વધ ન કરો. શાંતિભરી પ્રગતિના માર્ગને ચીવટાઇથી વળગી રહો, ભુતકાળને ભુલી જાઓ, ભવિષ્ય ભણી નજર રાખો. દેશ સન્મુખ રાખવામાં આવેલી ફેડરેશનની યોજનામાં નબળાઇઓ છે, ખામીઓ છે, પણ યાદ રાખો કે હિંદના ઇતિહાસમાં અતિશય નાજુક અને અપૂર્વ રાજકીય સંક્રમણનો આ સમય છે. જે તાજ હેઠળની પ્રજાઓનો સંઘ (Commonwealth) મળી આવે છે તેની છત્રછાયામાં ઓછામાં ઓછા વિરોધવાળી લાઇન દોરીએ હિંદની રાજકીય પ્રગતિ માટે અને હિંદની એકતા માટે મેં મારી આખી જીંદગીભર લડત ચલાવી છે. હું દાવો કરૂં છું કે ત્રીસ વર્ષની મુદતવેરની રાજકીય પ્રગતિ માટેની મારી મહેનત વ્યર્થ ગઇ નથી."

ઉજજવળ ભવિષ્યની આગાહી

ઓલ ઇન્ડીઆ રિક્રીએશન કલબ ઇન્સ્ટીટયુટ (ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન ફોર ઇન્ડિયા) તરફથી ઇ. સ. ૧૯૩૩ ના ડિસેમ્બર મહિનાની ૨૧ મી તારીખે, કરીમાબાદના કમ્પાઉંડમાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ને માનપત્ર અર્પણ કરવાનો એક શાનદાર મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો. માનપત્રના જવાબમાં તેઓ નામદારે ફરમાવ્યું કે: "રિક્રીએશન કલબ (ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન) માટે ઉજજવળ ભવિષ્ય સામે પડયું છે અને તેનો આત્મિક ઝંડો અહિંથી આખી દુનિયામાં ફરકતો થશે." આ અદભુત આગાહી અનુસાર આજે સમગ્ર જગતમાં ઇસમાઇલીઆ એસોશીએશનો હસ્તી ધરાવે છે અને મહાન મઝહબી કાર્ય થઇ રહયું છે.

જંગબાર—મોશીની શાળાઓ

હઝરત ઇમામની બાદશાહી ઉદારતા વડે શી. ૧,૩૦,૦૦૦ ના ખર્ચે જંગબાર ખાતે બંધાવેલું "આગાખાન બોયઝ સ્કુલ" નું ભવ્ય અને સુંદર મકાન, એજ વર્ષમાં જંગબારના નામદાર સુલતાને પોતાના શુભ હસ્તે ખુલ્લું મુકયું હતું. આ પ્રસંગે નામદાર સુલતાનના પ્રિન્સ અબ્દુલ્લાહ, નામદાર રેસીડેન્ટ અને લેડી રેન્કીગ ખાસ આમ ત્રણથી હાજર રહયા હતા. એજ પ્રમાણે હઝરત ઇમામની કરમબક્ષિશથી બાળાઓ માટે પણ એક સ્કુલ જંગબાર ખાતે ચાલે છે. એજ વર્ષમાં

આફ્રિકાના મોશી ખાતે રૂા. ૨૫૦૦૦ ની બાદશાહી ગ્રાન્ટથી તૈયાર થયેલું સ્કુલનું મકાન પ્રોવિન્શીયલ કમીશનર મી. લોગલેન્ડે ખુલ્લું મુકયું હતું.

જંગબાર–મોશીની શાળાઓ

હઝરત ઇમામની બાદશાહી ઉદારત્તા વડે રૂા. ૧,૩૦,૦૦૦ ના ખર્ચે જંગબાર ખાતે બંધાયેલું "આગાખાન બોયઝ સ્કુલ" નું ભવ્ય અને સુંદર મકાન એજ વર્ષમાં જંગબારના નામદાર સુલતાને પોતાના શુભ હસ્તે ખુલ્લું મુકયુ હતું. આ પ્રસંગે નામદાર સુલતાન પ્રિન્સ અબ્દુલ્લાહ નામદાર રેસીડેન્ટ અને લેડી રેન્કીગ ખાસ આમંત્રણથી હાજર રહયા હતા. એજ પ્રમાણે હઝરત ઇમામની કરમબક્ષિસથી બાળાંઓ માટે પણ એક સ્કુલ જંગબાર ખાતે ચાલે છે. એજ વર્ષમાં આફ્રિકાના મોશી ખાતે રૂા. ૨૫૦૦૦ ની બાદશાહી ગ્રાન્ટથી તૈયાર થયેલું સ્કુલનું મકાન પ્રોવિન્શીયલ કમીશનર મી. લોગલેન્ડે ખુલ્લું મુકયું હતું.

હિંદમાં બાદશાહી સ્વાગત

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. બિકાનેરના નામદાર મહારાજાના આમંત્રણથી ઇ. સ. ૧૯૩૪ ના જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૧૮ મી એ બિકાનેર તરફ સિધાવ્યા હતા. જયાં તેઓ નામદારને અગીયાર તોપોની સલામીનું માન આપવામાં આવ્યું હતું. અને નામદાર મહારાજાના મહેલમાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો હતો તેઓ નામદાર બિકાનેરથી તા. ૨૧ મીના કપુરથલા તરફ સિધાવી ગયા હતા. જયાં માર્ગમાં જાલંદર સ્ટેશને તેઓશ્રીના સ્વાગત માટે આગેવાન મુસ્લિમોનું એક ડેપ્યુટેશન આવ્યું હતું.

કપુરથલા ખાતે મહારાજા સાહેબના ટિકાયત રાજકુમાર, મહારાજ કુમાર મેજર અમરચિતસીંગ, મહારાજ કુમાર, જીતસીંગ, વડા પ્રધાન સર અબ્દુલહમીદ અને અન્ય મોટા મોટા રાજકર્મચારીઓ અને શહેરના નામાંકિત ગૃહસ્થો સ્ટેશન ઉપર સ્વાગત કરવા હાજર રહયા હતા.

હઝરત ઇમામે પોતાના માટે દર્શાવેલી ભલી લાગણી વિષે બોલતા જણાવ્યું હતું કે "મહારાજા કપુરથલા એક કુશળ રાજયકર્તા તેમજ એક ચાલાક રાજદ્વારી નર છે. હું મહારાજાનો એટલા માટે આભાર માનું છું કે છેલ્લી લડાઇ વખતે દુશ્મનોની સામે થઇને આફ્રિકા ખાતે નઇરોબીમાં રહેતા મારા મુરીદોને જર્મનોના હાથથી બચાવ્યા હતા અને તેમની ઘણી સંભાળ લીધી હતી. મને સમ્રાટ ઓરંગઝેબનો સમય અત્રે યાદ આવે છે. કેટલાક કહે છે કે તેઓ હિંદુઓના દુશ્મન હતા પરંતુ એ વાત ખોટી છે, કારણ કે ઔરંગઝેબે પોતાના હિંદુ રાજપુત સેનાપતિઓને ગોલકોન્ડા અને બીજાપુર સર કરવા મોકલ્યા હતા. જો તેઓ હિંદુઓના વિરોધી હોત તો એમ બનતેજ નહિં. તેમજ તેમણે રાજકારણને લઇને મુસ્લિમ રાજયો ઉપર ચઢાઇ પણ કરી હતી.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. જુમાનાં દિવસે જયારે કપુરથલાની વડી ઇબાદતગાહમાં નમાઝ માટે પધાર્યા ત્યારે થયેલો સત્કાર ઐતિહાસિક હતો

આ પ્રસંગે મસ્જિદમાં પેશ ઇમામે વિવેચન કરતાં કહ્યું કે, "આજે આપણી વચ્ચે આવ. નાર વ્યક્તિ મહાન મરતબો ધરાવનાર નામદાર આગાખાન સાહેબ છે. જેઓશ્રીના કરોડો મુરીદો આખા એશિયામાં પ્રસરેલા છે. કોઇ એવી જગ્યા નહિં હશે કે જ્યાં એમના મુરીદો ન હોય. મૌલાના હઝરત અલીના ૪૮માં વારસાથી તેઓ નામદાર એમના ફરઝંદ અને ઇમામ છે.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. એ ફરમાવ્યું કે, "હું તમોને ઘણા ભાર–પૂર્વક ભલામણ કરૂં છું કે તમે સઘળા ઇલ્મ શીખો દરેક મુસલમાન ઉપર ઇલ્મ શીખવું નમાઝથી પણ વધારે વાજબ છે. ધ્યાન આપીને ઇલ્મ નહિં શીખો તો મુસ્લિમોની તરક્કી થવાની નથી. ઇલ્મ એજ કોમની આબાદી અને સલામતીનું ઘર છે માટે આ વિષે દરેક મુસલ–માનોએ ચાંપતા ઇલાજો લેવા જોઇએ."

"હઝરત રસુલે કરીમ મુહમ્મદ સ. એ ફરમાવ્યું છે કે:–"અત્લુબુલ ઇલ્મો હત્તા ફીસ્શીન" અર્થાત "અગર ચીનમાં ઇલ્મ મળે તો ત્યાં પણ જાઓ." એ હદીસ શરીફ જોતાં, ઇલ્મ પર પયગમ્બર સાહેબે કેટલો બધો ભાર મુકયો છે, એ જણાઇ આવે છે. અલહમ્દોલિલ્લાહ આજે તો ઇલ્મ મેળવવા માટે ઘર આંગણે સાધનો મૌજુદ છે અને કયાં દુરદરાજ દેશોમાં જવું પડતું નથી ઇસ્લામમાં ઇલ્મ હાંસલ કરવાની જે પહેલી વાજેબાત છે તેને હરગીઝ પડતી મેલો નહિ. હું દુઆ કરૂં છું કે તમો બધાને ખુદા નેક તૌફિક અતા કરે."

ફેબ્રુઆરીની તા. ૩જી ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. દિલ્હી પધા–રતા સ્ટેશન ઉપર આગેવાન શહેરીઓએ તેમજ શાહી પ્રતિનિધિઓએ તેઓ નામદારનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું.

૧૯૩૪ના ફેબ્રુઆરી માસમા તા.૧૫–હિજરી સન ૧૩૫૨ના સવાલના ન્યુ દિલ્હી ખાતે ઓલ ઇન્ડીઆ મુસ્લિમ કોન્ફરંસની કારોબારી મંડળીની એક સભા મળી હતી. જેમાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ને "ડીકરેટર" તરીકે કબુલ રાખવામાં આવ્યા હતા.

પ્રીવી કાઉન્સીલર.

એજ વર્ષમાં હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ ને "પ્રીવી કાઉન્સીલર" તરીકે નામદાર શહેનશાહે નિમણુંક કરી માન ઇનાયત કર્યું હતું. પ્રીવી કાઉન્સીલના સભાસદોના નામ સામે માનવાચક શબ્દ "રાઇટ ઓનરેબલ" લગાડવામાં આવે છે.

કલકતામાં મુબારક પધરામણી.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૨મી ના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મુંબઇથી ભોપાલ તરફ સિધાવ્યા હતા. જ્યાં તેઓ નામદાર રાજયના મહેમાન તરીકે ત્રણ દિવસ રહીને કલકત્તા ખાતે ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૭મી ના દિને મુબારક પધરામણી કરી હતી. તેઓ નામદાર બંગાળના ગવર્નરના ત્રણ દિવસ સુધી માનવંત પરોણા તરીકે ગવર્નમેન્ટ હાઉસમાં રહયા હતા. "હાવરા" સ્ટેશન પર તેઓ નામદારનો ભવ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો; અને "ગાર્ડ ઓફ ઓનર"ની સલામી આપવામાં આવી હતી.

બંગાળના ધારાસભાના સભાસદો તરફથી તેઓ નામદારના માનમાં ખાણાનો એક મેળાવડો પણ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં એક સભાસદ મિ. કાસિમે બોલતા જણાવ્યું હતું કે:—દુનિયાના પ્રદેશ ઉપર ફેલાયલી શહેનશાહતના "તાજ વિનાના બાદશાહ" તરીકેનું અજોડ સ્થાન નામદાર આગાખાન સાહેબ ધરાવતા હોવાથી તેઓ સઘળા હિંદી મુસ્લિમોના સ્વીકારાયલા લીડર ફીલસુફ અને મિત્ર છે.

રંગુનમાં દબદબાભર્યું સન્માન.

૧૯૩૪ના માર્ચ માસની તા. ૯મી એ સવારના ૮–૩૦ કલાકે અર્થાત હિજરી સન ૧૩૫૨ ના ઝિલકાદમાં હ. ઇમામે રંગુનની ભુમિપર કદમ મુબારક કર્યાં હતા જે વખતે તેઓશ્રીને જાહેર આવકાર આપવામાં આવ્યા હતો. તેઓ નામદારને રંગુનના શહેરીઓ તરફથી એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧૬મી માર્ચના દિને સ્ટીમર "ગ્લુસ્ટરશાયર" મારફતે રંગુનથી તેઓશ્રી વિદાય થયા હતા.

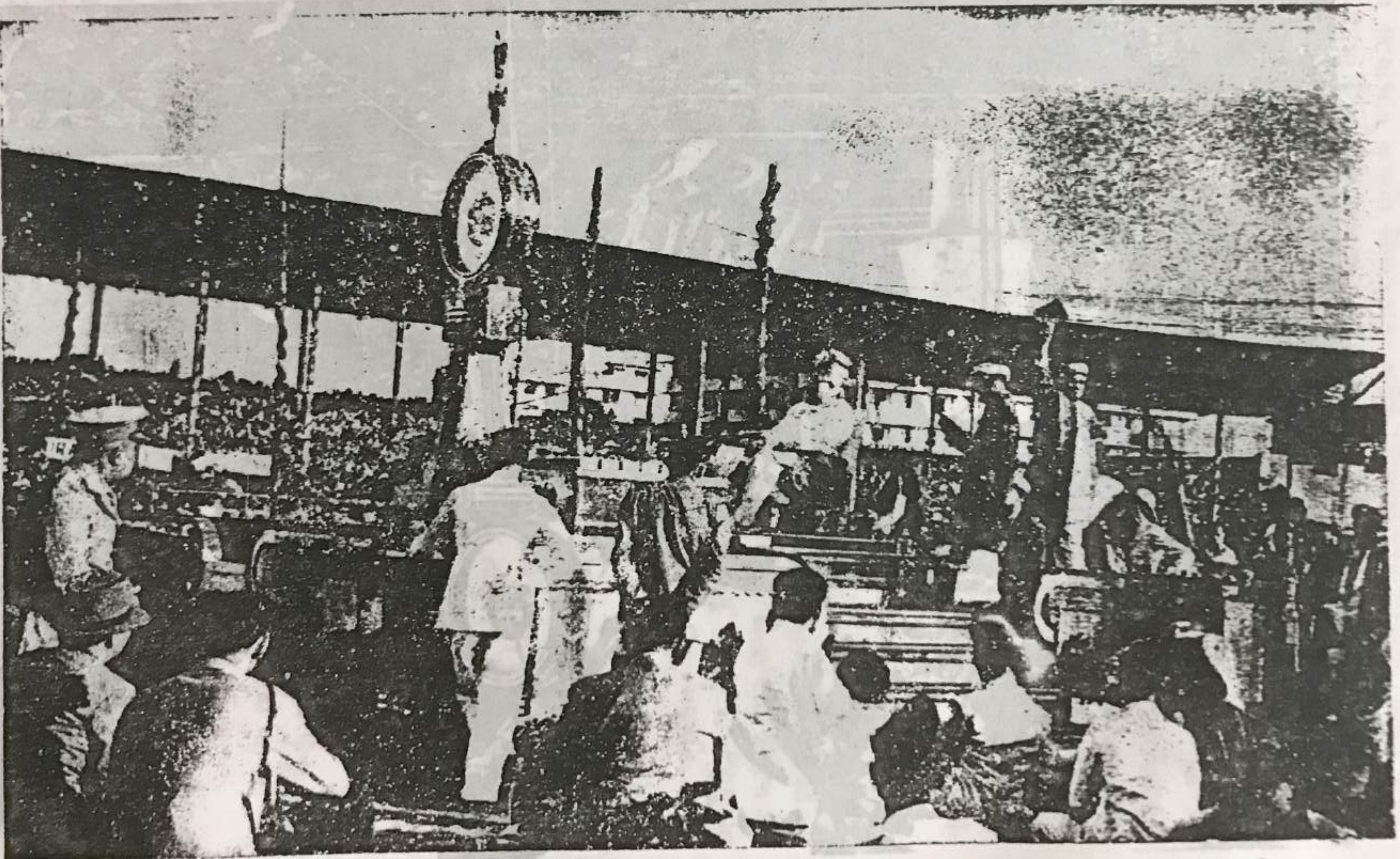
કોલમ્બોમાં પધરામણી

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને હર હાઇનેસ બેગમ આગાખાન સાહેબા માર્ચ માસની તા. ૨૦મી ના દિને કોલમ્બો ખાતે પધાર્યા હતા. આ અવસરે "સિલોન"ના શહેરીઓ તરફથી તેઓ નામદારના માનમા "એટ હોમ"નો મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો. તેઓ નામદારે એ પ્રસંગે બોલતા જણાવ્યું હતું કે "સિંહાલી મુસ્લિમો" એ શબ્દો અમોએ ખાસ કરીને એટલા માટે વાપર્યાં છે કે તમે હિંદ કે અરબસ્તાન ગમે ત્યાંથી આવ્યા હો પરંતુ, તમે સિંહાલી પણ છો એમ તમારા મનમા લાગે એમ હું ઇચ્છું છું. જે દેશમાં આજે તમો વસી રહયા છો તેના માટે તમારે મગરૂર થવું જોઇએ."

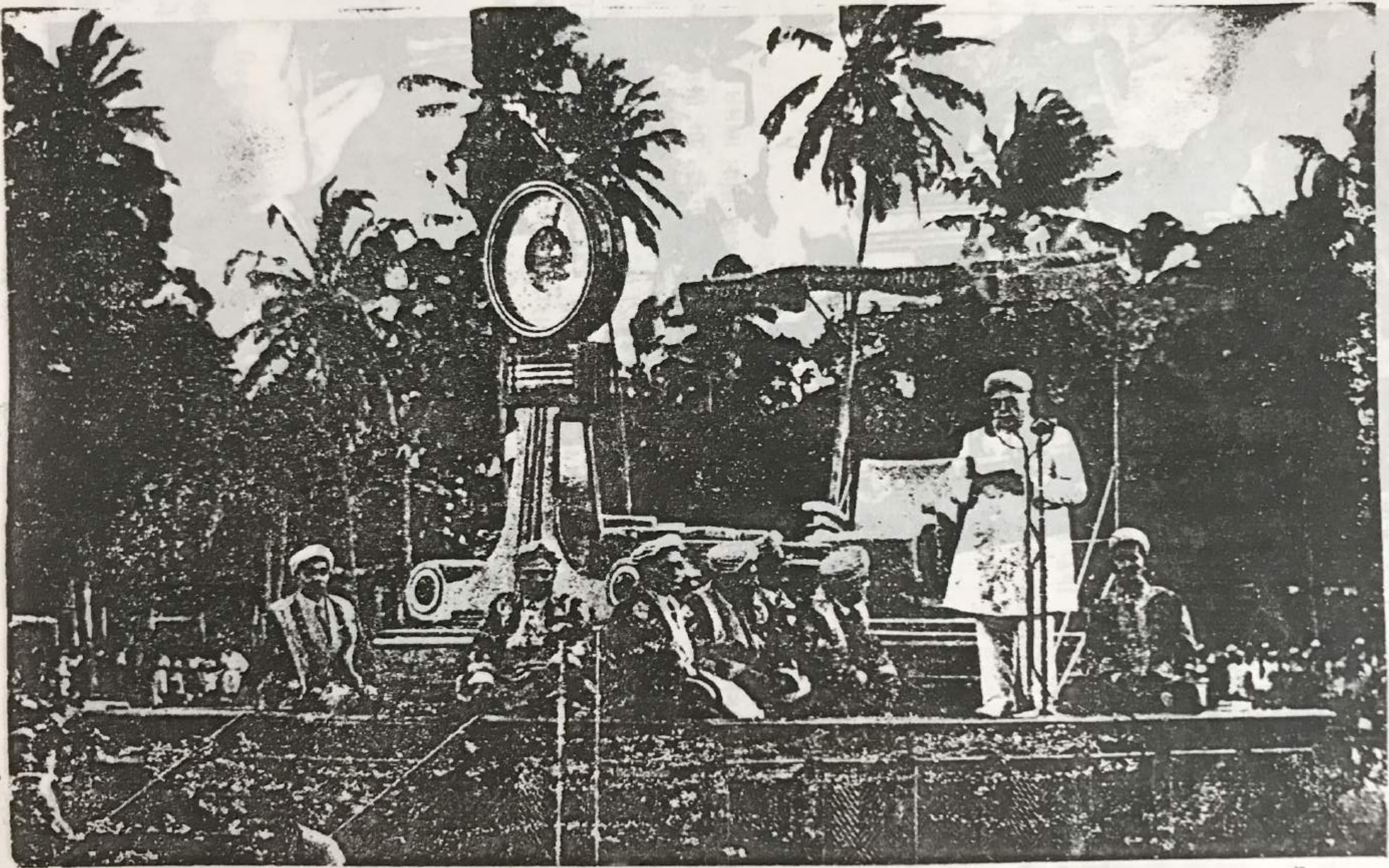
હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ એ કોલમ્બોની મુસ્લિમ એસોસિએશનને રૂા. ૫૦૦ બક્ષિશ કર્યા હતા અને બિહાર ધરતીકંપ ફંડમાં રૂપીઆ ૫૦૦૦ ની નવાઝિશ કરી હતી.

હ૦ ઇમામનું રેખાચિત્ર—ખ્વાજા હસન નિઝામી.

દિલ્હીવાળા જાણીતા સૂફી સંત ખ્વાજા હસન નિઝામીએ હ. ઇમામની શારીરિક તેમજ લાક્ષણિક રૂપરેખા દોરતા મુનાદી પત્રમાં લખેલા હુલ્લીયા–રૂપરંગ ગુણવર્ણનમાં આ પ્રમાણે તેઓશ્રીને લગતી વિગત આપી છે:—"નામ મુહમ્મદશાહ; લકબ હિઝ હાઇનેસ હાઝર ઇમામ, ધણી સર આગાખાન; નસલ હુસેની સૈયદ; કોમ મુસલમાન; ઊમર પચાસથી વધારે; કદ મધ્યમ; રંગ રાતો; સફેદ, ખુબ ગોરા, શરીર મોટું અને ભારી; ચહેરા ગોળ; આંખો મોટી અને ચમકદાર; અવાજ બુલંદ અને ગરજદાર,

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની ૬૦ વરસની ઇમામતની ઉજવણી પ્રસંગે તેઓશ્રીની મુંબઇ ખાતે હિરક તુલાવિધિ થઇ હતી ત્યારની તવારીખી તસ્વીર.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની ૬૦ વરસની ઇમામતની ઇસ્ટ આફ્રિકા–દારેસલામ ખાતે તા. ૧૦ મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૬ ના હિરક તુલાવિધિ દ્વારા બીજી ઉજવણી થઇ તે સમયનું દ્રશ્ય.

"સર આગાખાન જમાનો ઓળખવામાં અંગ્રેજ, દોલતમંદીમાં અમેરિકન, નિશ્ચય બળમાં જર્મન, સુખચેનમાં ફ્રેન્ચ, હેતુ સાધવામાં ઇટાલીયન, વિરતામાં તુર્ક, સ્વભોગમાં અફઘાન, વિનોદ વૃતિમાં ઇરાની, ચળવળમાં રશિયન. ફિરકાબંદીમાં હિન્દુસ્તાની અને ગરજમંદીમાં અરબ છે.

"તેઓ નામદાર જોવામાં વિદેશી યુરોપિયન, રીતભાતમાં સ્વદેશી મુસલમાન, પોતાની હિંદુ ઉમ્મત માટે વિષ્ણુનો અવતાર, શામ મુલકના દરૂઝીઓ માટે ખુદા; ઇરાન, તુર્કસ્તાન, આફ્રિકા, અરબ અને હિંદુસ્તાનના ઇસમાઇલીઓના હાઝર ઇમામ."

"હિંદી મુસ્લિમોના રાજદ્વારી સંગઠન માટે મુસોલિની અને હેર હીટલર, ભરતી બ્રિટાનીયા માટે અસાએ પીર (વૃધ્ધની લાકડી), યુરોપની હોટલો માટે સોનેરી મહેમાન, ઘોડદોડની શરત માટે ફતેહમંદ સરદાર અને પોતાની યુરોપિયન બેગમ માટે પ્રેમમુર્તિ. પોતાના અનુયાયીઓ અને બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટ માટે ગમે તે હોય પણ મુસ્લિમોની વેરવિખેર પડેલી કોમને એકજ કેન્દ્ર ઉપર એકઠી કરવાનો ઝમાના-જુનો શોખ છે. દરેક વખતે ખુશમિજાજ, અને હસમુખા તેઓ જોવામા આવે છે. દુનિયાના સઘળા ગમ તેમનું હસતું મોઢું જોઇને કહે છે કે અહીં અમે નથી, પરંતુ, અહીં તો ખુશીજ બસ ખુશીજ છે."

લઘુમતિ કરારના પિતા.

ઈ. સ. ૧૯૩૪ના જુલાઇ માસની તા. ૫મી ના દિને મદ્રાસમાં ડવટન કોલેજમાં એંગ્લો ઇન્ડીએનોની સભામાં ભાષણ કરતા, સર હેનરી ગીડનીએ રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરંસનો ઉલ્લેખ કરી ને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની પ્રશંસા કરતા જણાવ્યું હતું કે, "લઘુમતિ કરારના નામદાર આગાખાન સાહેબ પિતા હતા. એંગ્લો ઇન્ડીઅન સુધ્ધાં દરેક લઘુમતિ કોમને સર્વદેશીય રક્ષણની તેથી ખાત્રી મળવા પામી હતી."

ફારસીના અભ્યાસ માટે શિષ્યવૃત્તિ

ઓકટોબરની તા. ૩૦ મીના ઇરાનના મહાન કવિ ફિરદોસીની હઝારમી જયંતી પ્રસંગની ઉજવણીમાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને બીજા નામાંકિત પુરૂષોએ ભાગ લીધો હતો. આ મેળાવડામાં સર હારકોર્ટ બટલરે જાહેર કર્યું હતુ કે, "નામદાર આગાખાન સાહેબે ફારસી ભાષાની સ્કોલરશીપ માટે પાઉંડ ૨૦૦ એટલે રૂપિયા ત્રણ હજારની રકમ આપી છે."

ઈસ્લામી જગતની પુનર્રચના—એક યાદગાર સંદેશો

૧૯૩૪ ની તા ૨૩ મી નવેમ્બર-હિજરી સન ૧૩૫૩ ના શાબાનની તા. ૧૫ મીના હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નામદાર શહેનશાહના પુત્ર ડયુક ઓફ કેન્ટના લગ્નમાં ભાગ લેવા લંડન સિધાવ્યા હતા.

તેઓ નામદારે ઇસ્લામી જગતની પુનર્રચના વિષે ઇસ્લામી દુનિયા જોગ એક અગત્યનો સંદેશો આપતા જણાવ્યું હતું કે : "ઇસ્લામી જગત પોતાના ઇતિહાસના પરિવર્તન કાળે આવી પહોંચ્યું છે. હવે કાં તો ઇસ્લામને આગળ વધવું જોઇએ અથવા પૃથ્વીપટ ઉપર ઇતિહાસમાં પડી ગયેલી બીજી પ્રજાઓમાં સ્થાન લેવું પડશે. મુસ્લિમોએ જાગૃત થવું જોઇએ. હઝરત પયગમ્બર સાહેબના ગૌરવભર્યા જીવનના અદભૂત શિક્ષણનો હવે દાખલો લઇ ઇસ્લામી ઉપદેશ પર

પોતાની આધ્યાત્મિક અને ધાર્મિક ભાવના બાંધવી જોઇએ અને વિજ્ઞાન, જ્ઞાન અને રાજકારણની ખિલવણી કરી માનવજાતની સર્વશ્રેષ્ટ પ્રગતિમાન પ્રજાઓના ધોરણે સામાજિક પ્રગતિ સાધવી જોઇએ સર્વશકિતમાન અલ્લાહના ઇલાહી સંદેશાને આપણી એકતાના ઝરણ તરીકે સ્વીકારવો જોઇએ અને એકવાર સંગીનતાથી આપણી આધ્યાત્મિક ભાવનાની સ્થાપના થયા પછી સ્વભોગ, હિંમત અને વહેવારૂ કાર્ય વડે નિડરતાથી આગળ વધી ખ્રિસ્તિ, યુરોપ અને અમેરિકાના સમાન ધોરણે વૈજ્ઞાનિક, આર્થિક રાજકારણ અને સામાજિક વિષયમાં ઉચ્ચ દરજ્જો પ્રાપ્ત કરવો જોઇએ.

ધર્મવાદનો ઇસ્લામી આદર્શ—ખ્રિસ્તી જગતને મહત્વપૂર્ણ સંદેશ

ખ્રિસ્તીવાદ ધર્મને જુદીજ વસ્તુ માને છે, તે ઉપર હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એક સંદેશામાં નિર્દેશ કર્યો હતો કે, "ધર્મ એ કાંઇ ખાસ અને સાધારણ જીંદગીથી અલગ છે, એવું કાંઇક ઇંગ્લાંડના ખ્રિસ્તી સંપ્રદાયો શીખવે છે. તેને અંગે ધર્મભાવનાવાળો મનુષ્ય પણ તેને ખાસ પ્રસંગ માટે જુદો મુકી દે છે અને દરરોજનો સામાજિક વ્યવહાર ધર્મથી જુદો માની પસાર કરે છે જ્યારે ઇસ્લામ મઝહબને હંમેશા હરપળ શ્વાસોશ્વાસની માફક જોડાયેલો રાખે છે અને તેમાંજ એક મુસ્લિમ પોતાનું જીવન જીવે છે અને હલનચલન કરે છે. અલ્લાહ પાલનહાર છે અને તે નિરંતર અને દરેક સ્થળે અમારી સંભાળ લે છે. ઇસ્લામનો વફાદાર ભાવિક પુત્ર આ સત્યને કદીપણ વિસરતો નથી અને પોતાના વ્યવહારમાંથી સમય મેળવી સર્વ શકિતમાનના સીધા સમાગમમાં આવે છે અને તેનું રટણ કરે છે. "અધર્મીઓ માટે જે કમનસીબી જેવું લાગે તેમાં પણ "પરવરદીગારની ઇચ્છા" અને જે બને છે તે સારાને માટે છે એમ આનંદપૂર્વક માનવું જોઇએ. જગતમાં માનવી આવી પોતાની ખરી આંખોએ જુએ છે, તેને જગત એક કેદખાનું નહી પણ એક બગીચા–ખુદાના બગીચા સમાન લાગે છે. પરંતુ આંખો સ્વચ્છ અને નિર્મળ હોવી જોઇએ. હાથો અને જીગર મજબુત હોવા જોઇએ. તંદુરસ્ત રહેવાની સંપૂર્ણ જરૂરતની ઉંડી છાપ હું બેસાડું છું."

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન જે. પી.

મુંબઇની નામદાર સરકાર તરફથી નામદાર શાહ્ઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને જે. પી "જસ્ટીસ ઓફ પીસ"–સુલેહના અમલદાર તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા. જેની ૧૯૩૪ ના નવેમ્બર મહિનાની તા. ૯મી ના દિને "ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ" માં જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. નામદાર પ્રિન્સ ડિસેમ્બરની તા. ૧૪મીએ યુરોપથી હિંદ પધાર્યા હતા. તેઓશ્રી કરાચી તેમજ હિંદના અન્ય ભાગોમાં પ્રવાસ કરી ૧૯૩૫ ના જાન્યુઆરી મહિનાની તા ૧૫મીએ જુહુના હવાઇ મથક ઉપરથી પાછા યુરોપ સિધાવી ગયા હતા.

હઝરત ઈમામ મુંબઇમાં

ઇ. સ. ૧૯૩૫ ના જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૪થીના દિને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. એ મુંબઇ ખાતે કદમ મુબારક કર્યા હતા. જાન્યુઆરીની તા. ૭ મીના રમઝાન ઇદનો મુબારક તહેવારનો પ્રસંગ હોઇ તેઓ નામદારે ખડક દરખાના જમાતખાને પધારી "ઇદ નમાઝ" પઢાવી જમાતોને મુબારકીઓ આપી હતી. આ પ્રસંગે નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ પણ હાજર હતા.

હિંદનો પ્રવાસ.

૧૯૩૫ ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૨જીના હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. દિલ્હી ભણી રવાના થયા ત્યારે વચ્ચે વડોદરા ખાતે ઉતર્યા હતા. જ્યાં રાજમહેલમાં રાજવના પરોણા તરીકે રહયા હતા. વડોદરા મુસ્લિમ કોન્ફરંસ અને અન્જુમને ઇસ્લામ તરફના માનપત્રો સ્વીકાર્યા હતા. સાંજે નડીયાદ સિધાવ્યા હતા. જ્યાં મ્યુનિસિપાલીટી તથા નડીયાદના મુસ્લિમોના માનપત્રો "વિક્ટોરીયા ગાર્ડન"માં સ્વીકારી નવમુસ્લિમોની મુલાકાત લીધી હતી. અને તેમના બચ્ચાઓને દર વર્ષે રૂા. ૧૦૦૦ સ્કોલરશીપ આપવાનું તેઓ નામદારે ફરમાવ્યું હતું. ત્યાંથી તેઓશ્રી દિલ્હી તરફ સિધાવી ગયા હતા.

તા. ૪થી ના હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. દિલ્હી ખાતે પધાર્યા હતા. અને ના. વાયસરોયના મહેમાન થયા હતા. દિલ્હી ખાતે આપના માનમાં સંખ્યાબંધ સમારંભો યોજાયા હતા.

અર્થસુચક પ્રશ્નોતર.

દિલ્હીના જાણીતા સૂફી સંત ખાજા હસન નિઝામીને હ. ઇમામે "વાઇસરોય લોજ"માં મળવાનો સમય આપ્યો હતો, પરંતુ રોકાણને સબબે તેઓ મળી શકયા નહોતા. રાત્રે ડીનરમાં બન્નેની મુલાકાત થતાં તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે. "આજે તમોને મળવાનું ઘણું અવશ્યનું સમજતો હતો, પરંતુ કામકાજ એટલું બધું હતું કે દિવસ આથમી ગયો અને મુલાકાત થઇ શકી નહિ. આ વખતે મારા મનમાં એમ થયું કે જો ખુદા સૂર્યને બે કલાક પર્યંત આથમવા ન દે તો હું બાકીના કામ પુરા કરી લઉ અને તમારી મુલાકાત પણ થઇ જાય"

ખાજા સાહેબે જવાબ આપ્યો કે "આપના દાદાશ્રી હઝરત અલી અ. એ સૂર્યને આથમતાં અટકાવી દીધો હતો તેમ આપ પણ દુઆ માંગત તો તેમ બની શકત અને સૂર્ય બે કલાક મોડો આથમત." (૧)

ઇસ્લામિક સંસ્કૃતિનો પુનરોદ્ધાર.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૫મી ના દિને મુંબઇના ટાઉન હોલમાં આવેલા રોયલ એશિયાટીક સોસાયટી-મુંબઇની શાખાના હોલમાં ઇસ્લામિક રિસર્ચ એસોસિએશનની હ. ઇમામે મુલાકાત લીધી હતી. અહિં તેઓ નામદારે વિવેચનમાં જણાવ્યું કે, "ઇસ્લામી સંસ્કૃતિ, જ્ઞાન, ઇતિહાસ અને ફિલસૂફીનું યોગ્ય પુનર્જીવન આખા જગતમાં થતું જોવાની મારી જીવનભરની અભિલાષા છે. સઘળા મહાન સુધારાઓને અંધકારના યુગમાંથી પસાર થવું પડયું છે. ગ્રિક, મિસર અને અન્ય પ્રજાઓના સુધારાનો માઠો યુગ આવ્યો હતો. કમનસીબે આપણે લોકો પણ એવા માઠા જમાનાના આસામીઓ છીએ કે જે એક ઇસ્લામના અંધકાર યુગના મધ્ય દરિયે જીવન ગુજારે છે. આજનું પુનર્જીવન પશ્ચિમના દેશો સાથના સંબંધથી થઇ શકયું છે. કમભાગ્યે તેના આરંભના તબક્કામાં પશ્ચિમના દેશોના અને અન્ય ઇસ્લામના અભ્યાસીઓ એ મહાન સંસ્કૃતિના ખરા જીરસાના સંબંધ

---

૧. જુઓ તા. ૮-૨-૩૫નું "મુનાદી" પત્ર

માં કાંઇપણ જાણતા નહોતા." આ સંસ્થાના ખર્ચ માટે તેઓ નામદારે શ. ૧૦૦ની વાર્ષિક ગ્રાંટ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

હિંદથી તેઓ નામદાર ઇ. સ. ૧૯૩૫ના માર્ચની તા. ૨૭ ના યુરોપ તરફ સિધાવી ગયા હતા.

બકીંગહામ પેલેસમાં ખાણાનો મેળાવડો.

૧૯૩૫ના જુન માસની તા. ૫મી એટલે હિજરી સન ૧૩૫૪ના રબીઉલ અવ્વલ તા. ૩ જી ના ડરબી રેસમાં "બહેરામ"નો વિજય થયો હતો. આ ઇતિહાસિક અને કિર્તીવંત જીત હતી આ જીતના માનમા હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ને ના. શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમે પોતાના રાજમહેલ બકીંગહામ પેલેસમાં એક ખાણું આપ્યું હતું.

ઓગસ્ટ માસની ૨૫ની તારીખે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના માનમાં લંડનની નેશનલ લીગ તરફથી એક ખાણાનો મેળાવડો કરવામા આવ્યો હતો. અહિં હઝરત ઇમામે જણાવ્યું હતું કે, લંડનમાં પૂર્વના દેશોનું જ્ઞાન, તેઓની ફિલસુફી અને તેઓની સંસ્કૃતિનો ફેલાવો કરવા માટે એક કેન્દ્ર (સેન્ટર) ખોલવું જોઇએ. તેઓના સાહિત્યના બહોળા ક્ષેત્રો આજે યુરોપિયનો માટે બંધ છે. હું આશા રાખુ છું કે એક દિવસ એવો આવશે જ્યારે પૂર્વની હાલની બંધ ચોપડીઓ યુરોપમાં જાણીતી થશે. ભારેમાં ભારે આનંદ સાથે બુધ્ધિગત અને આત્મિક સુમેહ શાંતિ યુરોપમાં ફેલાશે."

સિંધ અલગ

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ સિંધને મુંબઇ ઇલાકાથી છુટું પાડવા ઘણી મહેનત લીધી હતી. અને તેના પરિણામે તેને છુટું પાડવાનું નક્કી થયું હતું.

આદર્શ ઇસમાઇલી કોલોની—"સુલતાનાબાદ"

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ની વખતોવખત સિંધવસી અનુયાયીઓને કરેલી ભલામણ અનુસાર, સિંધના ઇસમાઇલી આગેવાનોની કોશિશોથી ૧૯૩૨ માં સિંધના સખ્ખર બેરેજના વિસ્તાર પર સાતસો એકર જમીન ઇસમાઇલીઓને ના. સરકારે મંજુર કરીને આપી હતી. ઇ. સ. ૧૯૩૫ માં ત્યાં આશે આઠસો જીવની ઇસમાઇલી વસ્તી થઇ હોવાથી તેમજ તેઓ ધીમે ધીમે પરંતુ મક્કમ રીતે પ્રગતિ કરતા હોઇ, કાઉન્સીલ–ન્યાયખાતું અને સ્કુલ બોર્ડની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. હઝરત ઇમામના મુબારક નામ ઉપરથી આ કોલોનીનું નામ "સુલતાનાબાદ" રાખવામાં આવ્યું છે.

ઈમામતના કિર્તીવંત પચ્ચાસ વર્ષ—ઈસમાઇલીઓએ સાધેલી સુંદર પ્રગતિ

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના પૂર્વજોએ ૬૦૦ વર્ષ પૂર્વે ઇરાનથી દાઇઓ અને પીરોને હિંદુસ્તાન મોકલાવીને ઇસમાઇલી ખોજાઓના વડવાઓને પાક ઇસ્લામ ધર્મમાં

દાખલ કરી અને "હકીકત મઝ્હબ" બતાવ્યો ત્યારથી ઇસમાઇલી ખોજા કોમ હસ્તીમાં આવી અને હઝરત ઇમામના દાદાશ્રી શાહ હસનઅલીશાહ ઇરાનથી સિંધ, મુંબઇ, કલકત્તા ખાતે પધારી હિંદમાં કાયમી નિવાસ રાખ્યા પછી ઇસમાઇલી ખોજાઓની ઉન્નતિની શરૂઆત થવા પામી; પરંતુ હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ઇમામતના અમલ દરમ્યાન તો ઇસમાઇલીઓ ફુદકે અને ભુસકે આગળ વધવા પામ્યા હતા.

ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ, ઇસમાઇલીઓ નીતિ જ્ઞાનથી લઇને, ભુતકાળમાં થઇ ગયેલા, મૌલાના જલાલુદીન રૂમી, હઝરત શમ્સ તબ્રીઝ, વડા દાઇ હકીમ નાસિર ખુસરૂ અને ઇબ્નુલ અરબી જેવા મહાન સુફીઓ અને આરિફોના શિક્ષણ અનુસારનું ઇલ્મે તસવ્વુફ અથવા બ્રહ્મજ્ઞાન સુધીના સઘળા વિષયો મારેની ઉત્તમ હિદાયત મેળવી "મખફી ઇબાદત"ની ખુબીઓથી સારી જેવી રૂહાની પ્રગતિ સાધી શકયા જયારે દુન્યવી દ્રષ્ટિએ જીવનના સામાજિક, આર્થિક અને કેળવણીના વિષયોમાં પ્રગતિ સાધી તે ઇસમાઇલીઓના ૬૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં એક અજોડ અને ગૌરવભરી ખાના છે. રાજદરબારે અગ્રસ્થાન મેળવી, જાહેર જીવનમાં અને અમુક અંશે રાજદ્વારી ક્ષેત્રોમાં અને લોકસેવાના કાર્યમાં પણ તેઓ નામદારના મુરીદોએ ઓછી પ્રગતિ સાધી નહોતી. સર, નાઇટ, બેરોનેટ, મેજીસ્ટ્રેટો, જજો, ધારાસભાના સભ્યો અને પ્રમુખો, શેરીફો અને કોરપોરેશનના મેયરો અને સભ્યો તેમજ સુલેહના અમલદારો તરીકે દેશના ભલા માટે નોંધવાલાયક ફાળો આપવા પણ ઇસમાઇલીઓ શક્તિમાન થયા. તેઓ નામદારની ભારપૂર્વકની ભલામણોથી ઇસમાઇલીઓ આફ્રિકા અને માડાગાસ્કર જેવા કુદરતી મુલકોમાં દેશાટન કરી, સાહસિક વેપારીઓ તરીકે પણ ખુબ નામના મેળવી શકયા.

ગોલ્ડન જ્યુબિલીની ઉજવણી માટેની પૂર્વ તૈયારીઓ

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પોતાની ઇમામતના પચાસ વર્ષનાં ગૌરવ-ભર્યા અમલ દરમ્યાન પોતાના મુરીદોને દીન અને દુનિયામાં આબાદ બનાવવામાટે સતત ઝહેમત લીધી અને જે મહાન ઉપકારો કર્યા તેની આભારદર્શક યાદ કાયમ કરવાની સુંદર તક ઇસમા-ઇલીઓએ તા. ૧૭મી ઓગસ્ટના શુભ દિને અર્થાત તેઓ નામદારની "ગોલ્ડન જ્યુબિલી-સુવર્ણ મહોત્સવ"ના શુભ પ્રસંગે ઝડપી લેવાનો ઇરાદો કર્યો, કારણ કે તેઓ નામદાર ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૭મી ના મુબારક દિને ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા હોઇ, તા. ૧૭મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૫ના રોજ તેઓ નામદારની ઇમામતને બરાબર પચ્ચાસ વર્ષ થતા હતા.

ઉપરાંત એજ વર્ષમાં, ઇસ્લામી જગતની કેળવણીનું કેન્દ્ર કેરોની "જામ-એ-અઝહર" યુનિવર્સિટી, કે જે હ. ઇમામના નામાંકિત પૂર્વજો. મિસરના રાજ્યકર્તા-ફાતિમી ખલીફાઓએ કાયમ કરી હતી, એ યુનિવર્સિટીની ૧૦૦૦ વર્ષની જયંતિ (Millinery) પણ તેઓ નામદારની ઇમામતની ગોલ્ડન જ્યુબિલીના જ વર્ષમાં આવતી હોવાથી એ પણ એક શુભ ચિન્હ હતું.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની મુબારક "ગોલ્ડન જ્યુબિલી"ની ઉજવણી માટે હ. ઇમામની પવિત્ર હુઝુરમાં અતિ નમ્રતાપૂર્વક અરજ ગુજારવામાં આવી હતી. જેના જવા-બમાં તેઓ નામદારે મહેરબાનીની રાહે મંજુરી આપતો ના. કાઉન્સીલ ઉપર જુલાઇની તા. ૨જી ના લંડનથી એક સંદેશો મોકલાવી, ગોલ્ડન જ્યુબિલીની ઉજવણી માટે તા. ૨૧મી જાન્યુઆરીનો

દિવસ એશિયા માટે અનુકુળ હોવાનું ફરમાવ્યું હતું. આ મુબારક સંદેશો મળતાં સમસ્ત ઇસ્માઇલી આલમમાં બારે ખુશાલી પ્રગટી નીકળી હતી.

આ માટે ધી આગાખાન્સ ઓલ ઇન્ડીઆ ગોલ્ડન જ્યુબિલી કમિટીની નિમણુંક કરવામાં આવી હતી. આ કમિટીની અકટોબર માસની તા ૧૬મી ના રોજે "આગા હોલ"ની વાડીમાં પહેલી જનરલ સભા ભરવામાં આવી હતી, જેને ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના માતુશ્રી હર હાઇનેશ લેડી અલીશાહ નામદાર માતા સલામતે ખાસ પુનાથી પધારીને કરી હતી'

હ૦ ઇમામને સુવર્ણથી તોળવાનો મકકમ નિરધાર.

ગોલ્ડન જ્યુબિલી માટેનું પ્રચારકાર્ય ઇત્માદી પીર સબજાઅલીભાઇ રમજાનઅલીને સુપરત થયેલું હોઇ, અખિલ હિંદના પ્રવાસે તેઓ રવાના થયા હતા, જ્યા તેમને સઘળે સ્થળે સુંદર આદરભાવ મળવા પામ્યો હતો.

મુંબઇ, કચ્છ, કાઠિયાવાડ, સિંધ, પંજાબ-ફ્રન્ટીયર, મદ્રાસ, દખ્ખણ, યુ. પી., સી. પી. બિરાર, સિદ્ધપુર, ગુજરાત, માણસા બંગાળ-ઓરિસા અને પરશીયન ગલ્ફ, પીનાંગ, સિંગાપુર, કોલમ્બો સિલોન અને રંગુન-બરમાની જમાતોમાંથી તેમજ અન્ય જમાતોમાંથી જોતજોતામાં રૂપિયા પાંચ લાખ જ્યુબિલી ફંડમાં ભરાઇ ગયા હતા અને હઝરત ઇમામને સોનાથી તોલવાનો મકકમ નિર્ણય લેવાયો હતો.

ગોલ્ડન જ્યુબિલી પ્રોગ્રામની જાહેરાત

ઇ. સ. ૧૯૩૬ ના જાન્યુઆરીની તા. ૧૯ મી રવિવારથી તા. ૨૩ મી ગુરુવાર સુધી પાંચ દિવસનો ભરચક કાર્યક્રમ સહિત એક પ્રોગ્રામ ઘડી કહાડયો હતો જેને હઝરત ઇમામ તરફથી સમંતિ મળતા સમગ્ર હિંદમાં તેની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

અલીગઢ યુનિવરસિટિના પ્રો. વાઇસ ચાન્સેલર

નવેમ્બર મહિનાની તા. ૧૭મી ના દિને અલીગઢ યુનિવરસિટિ કોર્ટની ખાસ સભામા હઝરત ઇમામને અલીગઢ યુનિવરસિટિના પ્રો. ચાન્સેલર તરીકે એકમતે ચુંટી કહાડવામાં આવ્યા હતા,

આફ્રિકામાં ઉજવણીની તૈયારીઓ

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ગોલ્ડન જ્યુબિલીનો બખ્તાવર મહોત્સવ સમસ્ત એશિયામાં ઉજવવા માટે તૈયારીઓ થઇ રહી હતી. તેમ આફ્રિકા ખાતે તેઓ નામદારની ઇ. સ. ૧૯૩૭ માં પધારવાની વકી હોવાથી એ સમયે ત્યાં ખાતે પણ આ અનેરો અવસર ઉજવવા માટે બે વર્ષ આગળથીજ તૈયારીઓ કરવાનું કાર્ય શરૂ થઇ ગયું હતું.

હઝરત ઈમામની હિંદમાં મુબારક પધરામણી

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ૧૯૩૬ ના તા. ૧૦ મીને શુક્રવારના શુભ દિને

હર હાઇનેસ બેગમ આગાખાન સાહેબા સાથે હિંદ ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા મુંબઇ ખાતે આપનો અપૂર્વ સત્કાર થયો હતો.

બંગાળના પચરંગી હિંદી દેશજનોનો અજબ ચાહ

જાન્યુઆરીની તા ૫મી એ કલકતા રોયલ એક્ષચેન્જ પેલેસમાં કલકતાના શહેરીઓની સભા, સર અબ્દુલ હલીમ ગઝનવીના પ્રમુખપદે મળી હતી, જેમાં હ. ઇમામની ગોલ્ડન જ્યુબિલી ની ઉજ્વણી કલકતા ખાતે યોગ્ય રીતે ઉજવવા અને તેને લગતા પગલા ભરવા ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતાં. ઉજવણીના કાર્યક્રમ તથા ફંડ એકઠું કરવા રાજા મહારાજા નવાબો અને આગેવાન શહેરીઓની એક વગદાર કમિટી નિમવામાં આવી હતી, જેમાં દરભંગાના મહારાજાધીરાજ, બર્દવાનના મહારાજાધીરાજ, મહારાજા સર પી. સી. ટાગોર, સર જી. આર. કેમ્પબેલ અને કરનલ સી. જી. આર્થર વાઇસ પેટ્રનો તરીકે હતા. કારોબારી કમિટીમાં પેટ્રન, વાઇસ પેટ્રનો અને પ્રેસીડેન્ટ સર અબ્દુલ હલીમ ગઝનવી, વાઇસ પ્રે. લેફટેન્ટ કરનલ સર હસન સુહરાવર્દી, આદમજી હાજી દાઉદ, મિ. ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. કે. પેજ, કરનલ સર હેનરી ગીડની અને રાય રામદેવ ચોખાની બહાદુર ઉપરાંત હિંદુ–મુસ્લિમ યુરોપિયન, ઇસાઇ, તેમજ અન્ય કોમના મોટા મોટા આગેવાનો મળીને કુલ્લે ૧૦૦ સભાસદો નિમવામાં આવ્યા હતા.

"હસનાબાદ"માં ચાલીસ હજારની માનવ મેદની વચ્ચે થયેલો શાનદાર

ઈતિહાસિક સુવર્ણ તુલાવિધિ

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નો પવિત્ર સુવર્ણ તુલાવિધિ જાન્યુઆરી ની તા: ૨૧મી ના દિને નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો પરંતુ શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમની ગંભીર માંદગીના કારણે તેઓ નામદારની પવિત્ર આજ્ઞાનુસાર, બે દિવસ પહેલા અર્થાત તા. ૧૯મી ને રવિવારના શુભ દિને મુકરર કરવામાં આવ્યો. આ અજોડ ક્રિયા શાનદાર રીતે ઉજવી શકાય તેટલા માટે તેઓ નામદારના દાદાશ્રી હ, ઇમામ શાહ હસનઅલીશાહ અ. ના મુબારક નામે ઇતિહાસમાં વિખ્યાત થયેલ "હસનાબાદ"ના વિશાળ ચોગાનમાં ઉત્તમ પ્રકારની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. નામદાર માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ સી. આઇ. પણ આ અવસરે હાજર રહયા હતા. હિંદભરના લગભગ ૪૦ હજાર ઇસમાઇલીઓ આ પ્રસંગે મુંબઇમાં એકઠા થયા હતા.

ઓલ ઇન્ડીયા ગોલ્ડન જ્યુબિલી કમિટીના વા. પ્રેસીડન્ટ વઝીર ગુલામઅલી જી. મરચન્ટ બી. એ. એલ. એલ. બી. એડવોકેટે સઘળી જમાતો વતી તેઓ નામદારને ઉદ્દેશીને અંગ્રેજીમાં હેઠળ મુજબ વિવેચન કર્યું હતું.

ખુશ રહો આપ નામદાર,

આપ નામદારના અખિલ હિંદના મુરીદો વતી સમસ્ત હિંદની આપ નામદારની ગોલ્ડન જ્યુબિલી કમિટીના વાઇસ પ્રેસીડન્ટ તરીકે અતિશય પુજ્યભાવ અને માનપુર્વક અરજ ગુજારું છું કે, આજના સુખકારી બખ્તાવર પ્રસંગે આપ નામદારને સોનાથી તોળવા અને ઉલ્લા ૫૦

વર્ષ આપ નામદારની ઇમામત દરમ્યાન જે અનહદ ન્યામતો તથા લાભો આપ નામદારના મુરીદોએ ઉઠાવ્યા છે, તે માટેની અમારા મહોબ્બત, ભકિતભાવ, અને આભારના એક અદના ચિન્હ તરીકે એ સોનું સ્વીકારવાની કૃપા ફરમાવશો.

હઝરત ઇમામનો જવાબ

મૌલાના હાજર ઇમામે તેનો વળતો જવાબ અંગ્રેજીમાં આપતા જણાવ્યું હતું કે : "મારા વ્હાલા રુહાની બચ્ચાંઓએ મને અર્પણ કરેલું સોનું હું ખુશી સાથે સ્વીકારું છું અને પિતા તરીકેના વ્હાલભર્યા દુઆઆશિષો ફરમાવું છું."

"મારા રુહાની બચ્ચાઓની ઉન્નતિ માટે આ સોનાનો ઉપયોગ કરવાનો મે નિર્ણય કર્યો છે અને મારા રુહાની બચ્ચાંઓની જનસંખ્યાના ઉન્નતિ કાર્ય માટે ખાસ કરીને સઘળી જાતની સ્કોલરશીપો, ગીચ વસવાટવાળા ઇલાકાઓમાંથી દેશાટન કરાવી, રાહત આપવા માટે, બાળહિત અને જનહિતકારી કાર્ય માટે આ સોનું જ માત્ર નહિ પણ વધારાને પણ કવી રીતે ઉપયોગમાં લેવો, તે માટેના ઉત્તમ સાધનો યોજી કાઢવા માટેની આ પ્રમાણેની કમિટીની નિમણુંક કરું છું. મી. ગુલામઅલી મરચન્ટ, મી. રહેમતુલ્લાહ એમ. સીનાઇ, મી. કાસમઅલી મનજી નથુભાઇ, મી. અલીમાહમદ મકલાઇ અને મી. ઇસ્માઇલ જાફર."

સુવર્ણ તુલાવિધિ માટે તખ્તની સામે એક સુંદર સુવર્ણરંગી ત્રાજવું રાખવામાં આવ્યું હતું, જેના બન્ને પલ્લામાં રેશમી ગાદીઓ મુકવામાં આવી હતી. હઝરત ઇમામ તુલાવિધિ માટે ત્રાજવાના એક પલ્લામાં બિરાજ્યા હતા. બીજા પલ્લામાં સોનાના બાર મુકીને વિધિનો આરંભ કરવામાં આવ્યો હતો. તુલાવિધિ પૂર્ણ થયા પછી વજન જાહેર કરવામાં આવ્યું, જે ૯૫૦૦ તોલા હતું. જેની કિંમત રૂપિયા ૩,૩૫,૦૦૦ ની થઇ હતી, આ સોનું મુંબઇની સેન્ટ્રલ બેન્ક ઓફ ઇન્ડીયાએ પુરું પાડયું હતું.

ના૦ શહેનશાહનો મુબારકીનો સંદેશો

આ ઐતિહાસિક અવસરે બ્રિટનના ના. શહેનશાહ જયોર્જ પંચમ તરફનો મુબારકી ઇચ્છનારો હેઠળ મુજબનો સંદેશો મળ્યો હતો :—

સેન્ડ્રીંગ હામ, તા. ૧૮–૧–૩૬
ટાઇમ ૬–૧૫ સાંજના

ધી આગાખાન,

નામદાર શહેનશાહે પોતાની નાદુરસ્ત તબીયત અગાઉ મને આપની ગોલ્ડન જ્યુબિલી માટે તેઓ નામદાર તરફની અંતઃકરણપુર્વક મુબારકબાદી આપવા અને ભવિષ્ય માટે દરેક ભલી ઇચ્છાઓ દર્શાવવાનો ઇરાદો જણાવ્યો છે.

વીગ્રામ.
(ના. શહેનશાહના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી)

અલ-હાજીએ ના. માતા સલામત હર રૉયલ હાઇનેસ ઉમ્મે હબીબા બેગમ
સુલતાન મુહમ્મદશાહ આગાખાન.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના સમયમાં નુરાની પરિવારની લેવાએલી એક ઐતિહાસિક તસ્વીર. ડાબી બાજુથી અનુક્રમે મૌલાના હાઝર ઇમામ, ના. પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબ, ના. પ્રિન્સ સદરૂદીનસાહેબ, અલ–હાજીએ ના. માતા સલામત ઉમ્મે હબીબ અને ના. પ્રિન્સ અમીનમહંમદ ઉભેલા છે.

ના. પ્રિન્સસાહેબ જેમના ખાંધે હાથમુબારક રાખી ઉભા છે તે છે તેઓશ્રીના વહાલા શાહઝાદી ના. પ્રિન્સેસ યાસ્મીન અલીખાન.

નામદાર શહેનશાહની ગંભીર માંદગીના સબબે ગોલ્ડન જ્યુબિલીની ઉજવણી માત્ર ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરતી મર્યાદિત કરાઇ હતી અને બીજો કાર્યક્રમ મુલત્વી રખાયો હતો.

આ અવસરે કચ્છના નામદાર મહારાવશ્રી ખેંગારજી સવાઇ બહાદુર તરફથી મુંબઇ ખાતે આવેલા ડેપ્યુટેશને હઝરત ઇમામને કિંમતી પોશાક તથા રૂા. ૧૦૦૦ નું નઝરાણું અર્પણ કર્યું હતું તેમજ લુણાવાડાના નરેશ હિઝ હાઇનેસ મહારાણાશ્રી વીર ભદ્રસિંહજી તરફથી ચાંદીનો 'ટી સેટ' પણ લુણાવાડા સ્ટેટના તરફથી અર્પણ કરવામા આવ્યો હતો.

શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમનું અવસાન

જાન્યુઆરીની તા. ૨૦ મી ને સોમવારના દિને લંડનથી બહાર પડેલા સત્તાધારી "બુલેટીન" અનુસાર શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમનું રાત્રે ૧૧–૫૫ કલાકે અવસાન થયું હતું. હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને, નામદાર શહેનશાહના ખેદજનક અવસાનના સમાચાર મળતા, તેઓ નામદારે પોતાની ગોલ્ડન જ્યુબિલીનો ભવ્ય કાર્યક્રમ, ધાર્મિક ક્રિયાઓના અપવાદ સિવાય, રદ કરવા પોતાના મુરીદો જોગ ફરમાન બહાર પાડ્યું હતું.

જાન્યુઆરીની તા. ૨૮ મીના દિને, ના. શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમની પાયદસ્તની ક્રિયા થઇ હતી. એ દિને સમસ્ત હિંદુસ્તાનના જુદી જુદી કોમોએ સદગત શહેનશાહના આત્માની શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરી હતી. મુંબઇની ઇસમાઇલી કોમે પણ હઝરત ઇમામની આગેવાની હેઠળ બંદગી ગુજારી હતી.

બાળહિત માટે અનેરો પ્રેમ—સેન્ટ્રલ ફ્રી સ્કુલનો ભવ્ય મેળાવડો.

જાન્યુઆરીની તા ૨૯મી ના દિને મુંબઇ અને પરાંની ઇસ્માઇલી સ્કુલ તથા કન્યાશાળાના વિદ્યાર્થીઓ તથા વિદ્યાર્થીનીઓનો એક ભવ્ય મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો. જેમાં હ. ઇમામે ધાર્મિક કેળવણીની અગત્યતા ઉપર ભાર મુકતા ફરમાવ્યું હતું કે: " એ તદન ખરૂ છે કે કોઇ–પણ માનવજાતિ માટે ધાર્મિક કેળવણી ભારે મહત્વની છે અને બની શકે તેટલી હદ સુધી આ સવાલને વધારવાની હું તક લઉં છું અને મને ખાત્રી છે કે હવે પછીના ચાર પાંચ વર્ષોમા બાળ. બાળાઓની મન પર તેની અસર વધારે થયેલી દેખાશે અને એ અસર બચ્ચાઓના ભલા માટેજ હશે. ધર્મજ છે કે જે ઇન્સાન અને હેવાન વચ્ચે ફરક પાડી દેખાડે છે. ખાસ કરીને ધાર્મિક શિક્ષણમાં બાળબાળાઓ હાજરી આપતા ન અટકે એ આશય ફળીભુત કરવા માટે મહેનત કર–વાની જરૂરિયાત છે."

1936 કરાંચીમાં મુબારક પધરમાણી.

ફેબ્રુઆરી મહિનાની તા. ૧લી ને શનિવારના રોજે હ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. કરાચી ખાતે મુબારક પધરામણી કરી હતી.

સિંધના મુસ્લિમોનું માનપત્ર.

તા. ૨૭ ફેબ્રુઆરીના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને સિંધના મુસ્લિમો

તરફથી માનપત્ર અર્પણ કરવાનો એક શાનદાર મેળાવડો ખાલકદીના હોલમાં યોજવામાં આવ્યો હતો

રૂપીયા બાર લાખના ખર્ચે બાંધવા ધારેલી "મુહમ્મદી મસ્જિદ" કે જેનું નામ હ. ઇમામે પોતાની ઇચ્છાથી પયગમ્બર સાહેબ હઝરત મુહમ્મદ (સ૦)ના નામ પરથી આપ્યુ હતું, ને માટે તેઓ નામદારે રૂપીયા ૨૫,૦૦૦ (પચીસ હજાર) આપવા જાહેરાત કરી હતી.

કરાંચી મ્યુનિસિપાલીટી તરફનું માનપત્ર.

ફેબ્રુઆરી મહિનાની તા. ૪થી ના રોજે કરાચીની મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશન તરફથી કાઉન્સીલ હોલમાં શહેરીઓ તરફથી હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની કરાચી ખાતે એક અઠવાડીઆ જેટલી પણ રોકાણ ન્હોતી પરંતુ તે દરમ્યાન જમાતો તથા જાહેર જનતાને મુલાકાતો આપવાનો પ્રોગ્રામ મણોજ ભરચક હતો અને અઢાર અઢાર કલાક પર્યંત તેઓશ્રીએ અણથક કાર્યો કર્યા હતા આ પછી ફરી મુંબઇ પધાર્યા હતા.

સદગત શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમ માટે ટાઉન હોલમાં ગંજાવર શોક સભા.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૧મી ને મંગળવારના દિને સદગત શહેનશાહ જ્યોર્જ પંચમના અવસાન માટે શોક દર્શાવવા તેમજ તેવણની યોગ્ય યાદગીરી જાળવવા મુંબઇના શેરીફ તરફથી બોલાવવામાં આવેલી મુંબઇના શહેરીઓની એક મોટી વગવાળી બધી કોમો અને વર્ગોની ગંજાવર જાહેર સભા મુંબઇના ટાઉન હોલમાં હ. ઇમામના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી.

સદગત શહેનશાહની સેવાઓની યાદ જાળવી રાખવા એક યોગ્ય 'મેમોરિયલ' ઉભું કરવા માટે તેઓશ્રીએ જરૂરિયાત દર્શાવી હતી અને તેના માટે નાણાં એકઠા કરવા માટે કમિટી નિમવામાં આવી હતી

મુંબઇથી તેઓ નામદાર દિલ્હી તરફ સિધાવી ગયા હતા. વચ્ચે આગ્રામા તેઓ નામદારે પધરામણી કરી તાજમહાલની મુલાકાત પણ લીધી હતી.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૫મી નાં રોજે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને અલીગઢ ખાતે યુનિવર્સિટિ તરફથી માનપત્ર અર્પણ થયું હતું.

દિલ્હીમાં મુસ્લિમ રાજ્યદ્વારી આગેવાનોની સભા.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૬મી ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના પ્રમુખપદે દિલ્હી ખાતે એક સભા મળી હતી, જેમાં આગેવાન મુસ્લિમોએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

1936.

દિલ્હીમાં ભવ્ય ડીનર પાર્ટી—સર ઝફરૂલ્લાહખાનનું વિવેચન.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૭મી ના દિને ન્યુ દિલ્હી ખાતે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના માનમાં વડી ધારા સભાના મુસ્લિમ મેમ્બરો તરફથી એક ભવ્ય ડીનર પાર્ટી આપવામાં આવી હતી. વાઇસરોયની કારોબારી કાઉન્સીલના કોમર્સ મેમ્બર સર મુહમ્મદ ઝફરૂલ્લાહખાન ચૌધરીએ ખાણાના મુખ્ય મહેમાન હ. ઇમામની સલામતીનો જામ નોશ કરાવતાં, પોતાની યુવાન અવસ્થાની યાદી આપી હતી કે "આજથી લગભગ ૨૫ વર્ષ પૂર્વે લાહોર ખાતે તેઓ નામદારની ગાડી ખેંચી લઇ જવામાં અન્ય વિદ્યાર્થીઓ સાથે ત્યાંની ગવર્નમેન્ટ કોલેજના એક વિદ્યાર્થી તરીકે કેટલી ઉલટથી હું જોડાયો હતો, તે ઉપરથી એ સમયે લોકોનો ઉત્સાહ કેટલો બધો હતો તે પુરવાર થાય છે."

આગળ ચાલતા તેઓએ જણાવ્યું હતું કે: "દુન્યવી તેમજ ધાર્મિક બાજુએથી જોતાં ઇસ્લામના એક બાદશાહ–માનવીઓમાં શહેનશાહ અને યુરોપ એશિયાના રાજવીઓના સાથી અને પૂર્વ અને પશ્ચિમના એક એલચી તરીકે આપ નામદાર જે ઉંચો દરજ્જો ધરાવો છો, તેવું સ્થાન અત્યારે કોઇપણ ધરાવતો હોય તે સોધી કાઢવું મુશ્કીલ છે. આપશ્રીનો મરતબો અજોડ છે અને આપની જુમ્મેદારી આપશ્રીએ યોગ્ય રીતે અદા કરી છે. આ દેશના મહાન વતનીઓ તરીકે અમો આપ નામદારના કારણે ફખ્ર કરીએ છીએ. વર્તમાન જગતમાં એવી એકેય જગ્યા કે ઓધ્ધો નથી કે જેને આપ સંપૂર્ણ યોગ્યતાથી દિપાવી ન શકો."

હ૦ ઇમામ લખનૌમાં

ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૦ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ લગભગ ૨૫ વર્ષના ગાળા પછી લખનૌની મુલાકાત લીધી હતી. તેમજ લખનૌ મ્યુનિસિપાલીટી તરફથી તેઓ નામદારને માન પત્ર અર્પવામાં આવ્યું હતું.

હ. ઇમામના પ્રમુખપદે ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૧મી ના દિને રામપુર ખાતે ઓલ ઇન્ડીઆ, મુસ્લિમ એજ્યુકેશન કોન્ફરંસ–અખિલ હિંદ મુસ્લિમ કેળવણી પરિષદની ૪૭મી બેઠક મળી હતી.

સમસ્ત હિંદના ઇસમાઇલી મુરીદો તરફથી માનપત્ર અર્પવાનો સાર્વજનિક મેળાવડો

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને સમસ્ત હિંદના ઇસમાઇલી મુરીદો વતી, માર્ચ મહિનાની તા. ૬ ઠ્ઠીના દિને મુંબઇના "રેસકોર્સ લોન" ઉપર માનપત્ર આપવાનો એક સાર્વજનિક અને વગદાર મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો.

બાદશાહી કાસ્કેટ—કળાનો એક સુંદર નમુનો

આ માનપત્ર જે કાસ્કેટમાં મુકીને અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું તે શ્રી ખડક ઉપરના દરખાના જમાતખાનાની આકૃતિની બનાવેલી હતી. આ સોના અને ચાંદીની બનાવેલી કાસ્કેટ ૨૭ઇંચ પહોળી અને ૩૩ઇંચ લાંબી છે. જેની જમણી બાજુ પર કરાંચીની "મુહમ્મદ ટેકરી" ડાબી બાજુએ જમાતખાનાની ઇમારત અને પાછળની બાજુએ "યરોડા પેલેસ" ના ચિત્ર કોતરેલા હતા. જમાતખાનાની

આખી છત અને ચાંદીની સાચી ઘડીયાળ સાથેની ભવ્ય ટાવર સોનાની અને તેના પર લાઇટ વિગેરે ગોઠવી હતી. કાસ્કેટનું આખું સ્ટેન્ડ સુખડનું હતું. તેના દર્શનના ભાગમાં "ઇમામત" શબ્દ સામે તેની વ્યાપકતા દર્શાવનારા ચિન્હ તરીકે પૃથ્વીનો ગોળો મુકવામાં આવ્યો છે. સ્ટેન્ડની એક બાજુએ 'દઅવત' નું ચિન્હ, બીજી બાજુએ "શુજાઅત" દર્શક ઝુલફિકાર અને "સખાવત" શબ્દ સાથે તેની ભાવના દર્શાવનારો અશરફીવાળો હાથ ચિતરેલો હતો.

કાસકેટના ઢાંકણ તરીકે કાચનો ભવ્ય "ડોમ" (ગુમ્બજ) હતું. તેના ચારે ખુણા પર હઝરત ઇમામના ઇરાની ઢબના ચાર સુવર્ણના તાજ મુકવામાં આવ્યા હતા. આ દમામદાર અને દેખાવડી કાસકેટનું વજન ૪૦૦૦ તોલા હતું.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ માનપત્રોને જવાબ આપતા જણાવ્યું હતું કે, "મારા મુરીદો તરફથી મારી ગોલ્ડન જ્યુબિલી ઘણાજ પ્રેમથી ઉજવવામાં આવી છે, તેથી તેઓ સઘળાને હું ધન્યવાદ આપું છું. મને જણાવતા ઘણો આનંદ થાય છે કે મારા મુરીદો સાથેનો સંબંધ પિતા અને બચ્ચાંઓ જેવો છે. હું એમનો "રુહાની પિતા" છું જ્યારે મારા સઘળા મુરીદો મારા "રુહાની બચ્ચાઓ" છે. જેઓ મારી પચાસ વર્ષ દરમ્યાન ઓજા કોમે ભારે પ્રગતિ કરી છે. પરંતુ આજે જમાનો "લાયકનેજ જીવવા દેવાનો" છે અને એટલા માટે હું તમોને ભારપૂર્વક ભલામણ કરું છું કે જમાનાની જોડાજોડ તમો લોકો પણ રહો."

ભુતકાળના કીર્તિકળશો ઉપર આધાર રાખી બેસી ન રહો

વધુમાં તેઓશ્રીએ ઉમેર્યું હતું કે : "ઇસમાઇલી કોમના સભ્યો માત્ર હિંદુસ્તાનના સઘળા ભાગોમાંજ મળી આવતા નથી, પણ જગતની સર્વ દિશાઓમાં જડી આવે છે. પોતાની બુધ્ધિ ચકોરતા અને પોતાના સાહસ ખેડવા માટે ઇસમાઇલી કોમે પોતાને જાણીતી કરી છે. પરંતુ યાદ રાખો કે ભુતકાળના કીર્તિકળશો ઉપર આધાર રાખી તમારે બેસી રહેવાનું નથી. બલ્કે ભવિષ્યની પ્રગતિ માટે તમારે સખ્ત મંથન કરવાની જરૂર છે. કોમની સર્વ દિશામાં સંગીન વૃધ્ધિ થાય તે પ્રત્યે સઘળું લક્ષ તમારે કેન્દ્રસ્થ કરવું જોઇએ અને તે માટે મારી તમોને ભારપૂર્વક સલાહ છે કે "તમારા બાળકોને કેળવણી આપો, કેળવણી આપો અને બસ કેળવણી આપો," જેથી કોમમાંથી સારા અને વફાદાર શહેરીઓ ઉત્પન્ન થાય અને જેઓ ઇન્સાન જાતના ફાયદા માટે કાર્ય કરવા તૈયાર થાય. આપણી કેળવણીનો ઉદ્દેશ સરકારી ખાતાઓમાં નોકરી મેળવવાનો નહિ પરંતુ બહેતર પ્રકારના મનુષ્ય બનાવે એ હોવા જોઇએ."

રોયલ સોસાયટી ઓફ આર્ટસના ફેલો—નામદાર પ્રિન્સની શાદી

લંડનથી મે મહિનાની તા. ૧૩ મીના સંદેશામાં જણાવ્યા અનુસાર હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ને નામદાર શહેનશાહ આઠમા એડવર્ડે મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું. એજ દિને તેઓ નામદારને "રોયલ સોસાયટી ઓફ આર્ટસ"ના ફેલો તરીકે ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

મે મહિનાની તા. ૧૮ મીના દિને નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના લગ્ન મર્હુમ ચોથા બેરન ચર્ટનના બહેન ઓન. જોઆન યાર્ડ-બુલર સાથે પેરિસની મસ્જિદમાં થયા હતા. લગ્ન અગાઉ કન્યાએ ઇસ્લામ ધર્મનો અંગીકાર કર્યો હતો અને એક મુસ્લિમ તરીકે પોતાના

લગ્ન કર્યા હતા. લગ્નની ક્રિયા સમયે હઝરત ઇમામ તથા (લેડી ચર્ટન) મીસીસ વેસલ, પેરીસના મેયર, અને બીજા શહેરીજનો હાજર રહયા હતા. નામદાર પ્રિન્સ સદરૂદીને "પેજ" તરીકે કાર્ય કર્યું હતું.

"મહેમુદ" નો વિજય—ડરબીની રેસમાં ત્રીજીવાર કિર્તીવંત જીત

મે માસની તા. ૨૭ મીના દિનની જગમશહૂર 'એપસમ' ખાતે યુરોપની મોટામાં મોટી રેસમાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ત્રીજીવાર કિર્તીવંત જીત થઇ હતી. તેઓ નામદારના પાણીદાર ઘોડા "મહેમુદે" જીત મેળવી હતી.

તેઓ નામદારની "ડરબી" મા આ જીત ત્રીજી વાર હતી. ૧૯૩૦ માં બ્લેનહિમ, ૧૯૩૫ માં બહેરામ અને ૧૯૩૬ માં મહેમુદ. ત્રણવાર ડરબીની રેસમા જીત મેળવનાર જગતભરમાં હઝરત ઇમામ એકલાજ હતા. એટલુંજ નહિ પરંતુ ઇંગ્લેંડમાં સાતવાર જીત મેળવી "ઓનરોના વીનીંગ લીસ્ટ" ના મથાળે આવનાર પણ તેઓ એકલાજ હતા.

૪૯ ઇમામના પૌત્ર શાહઝાદા કરીમ (ઇમામે ઝમાન) નો મુબારક જન્મ

પેરિસ ખાતે ડિસેમ્બર મહિનાની તા. ૧૩ મીના હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના વડા શાહઝાદા ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના મહોરદાર ના. પ્રિન્સેસ અલીખાને પુત્ર રત્નનો જન્મ આપ્યો હતો. શાહઝાદાનું નામ કરીમ રાખવામાં આવ્યું હતું. શાહઝાદા કરીમના જન્મ મુબારકના ખુશાલીભર્યા સમાચાર મળતા ઇસમાઇલી આલમમાં આનંદની લાગણી પ્રસરી હતી અને હઝરત ઇમામને, તેમજ નામદાર પ્રિન્સને મુબારકીઓના સંખ્યાબંધ સંદેશાઓ મોકલવામાં આવ્યા હતા.

આફ્રિકામાં ગોલ્ડન જ્યુબિલી માટેની આતુરતા

આફ્રિકા ખાતેના ઇસમાઇલીઓ હઝરત ઇમામની ૫૦ વર્ષની ઇમામતની ગોલ્ડન જ્યુબિલી હિંદુસ્તાન ખાતે ઉજવવામાં આવી, તેમ આફ્રિકા ખાતે પણ ઉજવવા ભારે આતુરતા સેવી રહયા હતા.

આફ્રિકાની સમસ્ત જમાતોએ પોતાના પવિત્ર ઇમામ પ્રત્યે ભકિતભાવ અને ફિદાગીરી દર્શાવી ફકત એકજ માસમા ૭ લાખ શીલીંગની ગંજાવર રકમ ભરી દિલોજાન સહકાર આપ્યો હતો. ના. સુપ્રિમ કાઉન્સીલ મારફતે હઝરત ઇમામ હુઝુરમાં વિધિ માટેની તેમજ તેને સ્વીકારવા માટેની અરજ તાર દ્વારા કરવામાં આવી હતી, જે તેઓ નામદારે એન્ટીબસથી ડિસેમ્બરની તા. ૫ મીના તાર મારફતે કબુલ ફરમાવી, વજનનું સોનું ભેટ બક્ષિસ તરીકે મહેરબાની રાહે સ્વીકાર્યું હતું અને સુવર્ણ તુલાવિધિ નાઇરોબી ખાતે કરવામાં આવે એવી ઇચ્છા દર્શાવી હતી. આ સંદેશા અનુસાર ઇ. સ. ૧૯૩૭ ના માર્ચ મહિનાની તા. ૧લીના શુભ દિને નઇરોબી ખાતે સુવર્ણ તુલાવિધિ કરવા નકી થયું હતું.

૪૮ ઇમામ મિસરમાં

આ સમય દરમિયાન હઝરત ઇમામે મિસરમાં પધરામણી કરતા મિસરના બાદશાહ તે સમયના સુલતાન ફારૂક વતી, સુલતાનના વકીલ અને સિંકદ્રીયાના હાકમ આગા અબ્દુલરહેમાને

સિકંદ્રીયા ખાતે ભારે માનપૂર્વક ઇસ્તેકબાલ કર્યો હતો.

તેઓ નામદારની કેરો ખાતે પધરામણી થતા તેઓશ્રીને શાહી ફુદ અો ઇજીપ્તના માજી હાઇ કમિશ્નર અને ઇજીપ્તના બ્રિટીશ એલચીએ હરખભર્યો આવકાર આપ્યો હતો. તેઓ નામદારે ઇજીપ્તના કેટલાક જોવાલાયક સ્થળોની મુલાકાત લીધી હતી. યુરોપથી નઇરોબી જતા ઇ. સ. ૧૯૩૭ની જાન્યુઆરીની તા. ૧૫ મીના દિને તેઓશ્રી એરોપ્લેન મારફત ખાર્તુમ ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા અને સુદાન ગવર્નમેન્ટના માનવંત પરોણા તરીકે રહ્યા હતા.

હ૦ ઇમામનું આફ્રિકામાં શુભાગમન

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ કેરોથી તા. ૧૪મી ના રવાના થઇ "આરવાન" એક રાત રોકાઇ તા. ૧૫ મીના "ખારટુમ" પધાર્યા હતા જ્યાં એક દિવસ નિવાસ રાખી તેઓશ્રી યુગાન્ડાના પાટનગર એન્ટેબે આવી પહોંચતા, તેઓ નામદારનું સન્માન થયું હતું, ત્યાંથી તેઓ નામદારે તા. ૧૮મી ના બપોરના એક વાગે કિસુમુ ખાતે કદમ મુબારક કર્યાં હતા.

જાન્યુઆરીની તાા ૧૮મી ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. લગભગ અગ્યાર વર્ષના લાંબા ગાળા પછી ઇમામતનો પચાસ વર્ષનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવવાના પ્રસંગે નાઇરોબી ખાતે પધાર્યા હતા.

જાન્યુઆરીની તા. ૧૯મી ના હ. ઇમામ નઇરોબીથી રવાના થઇ, તા. ૨૦મી ના સવારના ૮-૧૭ કલાકે મોમ્બાસા પધાર્યા હતા.

આગાખાન ગોલ્ડન જ્યુબિલી હોલ.

ઇમામતના પચાસ વર્ષના સુવર્ણ મહોત્સવની યાદગીરીમાં બંધાવેલ વિશાળ "એચ. એચ. ધી આગાખાન્સ ગોલ્ડન જ્યુબિલી હોલ" તેઓ નામદારે પોતાના મુબારક હસ્તે ખુલ્લો મુકી તેમાં કદમ મુબારક કર્યાં હતા, મોમ્બાસા ખાતે હ. ઇમામના માનમાં સંખ્યાબંધ સમારંભો થયા હતા અને માનપત્રો અપાયા હતા.

તા. ૨૩ના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ટાંગા પધાર્યાં હતા. ટાંગાથી તેઓ નામદાર ૨૪મી ની સવારે જંગબાર આવી પહોંચ્યા હતા.

જંગબાર ખાતે જાન્યુઆરીની તા. ૨૯ના આગાખાન કલબમા એક શાનદાર દરબાર ભર-વામા આવ્યો હતો. આ અનુપમ મેળાવડામાં ઇસમાઇલીઆ સુપ્રીમ કાઉન્સીલ તરફથી તેઓ નામ-દારને એક સોનાની કળીઓવાળી એબેનીના કાસ્કેટમાં મુકી એક માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

હ. ઇમામે માનપત્રના જવાબમા ઘણા મનનીય ઉદગારો ફરમાવ્યા હતા, તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે: "તમે મારા રૂહાની મુરીદો છો કેવળ તે દ્રષ્ટિ પ્રમાણેજ નહિ પણ જાણે તમો મારા બચ્ચા હો તે પ્રમાણે વર્તવાની હું સદા કોશિષ કરતો રહ્યો છું અને તે પ્રમાણે આપણો ધાર્મિક સબંધ અલાહેદો રાખી તમો મારી સલાહ માનો યા ન માનો તો પણ-દોરવણી કરતા.

રહીને અને વિકાસ માટેનું દ્વાર તમારા માટે ખુલ્લું મુકીને,–તમારી ઉપર, કોઇ પણ પ્રકારનું દબાણ કર્યા વિના તમારા દુન્યવી કામકાજમાં તમારી રહેબરી કરી, મોખરેની હરોળમાં રાખવાની જરૂરિયાતને હું હંમેશા અગત્યની માનતા આવ્યા છું. વૈદક, જ્ઞાન શરીર સુખાકારીશાસ્ત્ર, યોગ્ય પરવરિશ વિષેની મારાથી બની શકે તેટલી કેળવણી અને બીજી ચીજોના અંકુરો તમારા હૃદયમાં રોપવા મેં કોશિષ કરી છે. મારી ગોલ્ડન જ્યુબિલીની ભેટ તરીકે સુવર્ણતુલાનું સોનું તમોને પાછું આપવાનો મારો ઇરાદો છે અને તેનો ઉપયોગ નઇરોબી ખાતે હું તમોને સમજાવીશ."

આફ્રિકાના ઇસમાઈલી મુરીદો.

વધુમાં તેઓ નામદારે ઉમેર્યું હતું કે:– 'પૂર્વ આફ્રિકામાં ઇસમાઇલીઓએ પોતાના મૂળ હવે ઉંડા રોપેલા હોવાથી એ દેશમા ઇસમાઇલીઝમનું ભાવી એક ધર્મ તરીકે અને પ્રજા તરીકે તેમજ એક મંડળ તરીકે, એટલુંજ ફળદાયી અને ફતેહમંદ થશે કે નહિ તેનો મોટો આધાર તમો મારી શિખામણના શબ્દો ઉપરજ નહિ, પણ તેના જુસ્સા મુજબ અનુસરણ કરો છો કે નહિ તેની ઉપર અવલંબેલો રહેશે, અત્યંત મહત્વની પુષ્કળ રોકાણોમાં મશ્ગુલ રહેવું પડતું હોવાથી અહિં ખાતે વારંવાર આવવા માટેની ગોઠવણ કરવી મુશ્કિલ છે, તમો જાણો છો તેમ મારા મુરીદો પૂર્વ–પશ્ચિમ, ઉત્તર–દક્ષિણ ચૌદિશે દુર દુરના મુલ્કોમાં ફેલાયેલા છે, પરંતુ આશા રાખુ છુ અને મારી ખાત્રી છે કે એ સઘળાઓમાં પૂર્વ આફ્રિકા એક પ્રકાશિત રોશન તારા સમાન છે, જેના માટે દુનિયોભરના સઘળા ઇસમાઇલીઓ મગરૂર છે અને આખા પૂર્વ આફ્રિકા અને દક્ષિણ આફ્રિકા, માડાગાસ્કર અને સેન્ટ્રલ આફ્રિકામાંના મારા વફાદાર, સાચા અને સ્નેહાળ મુરીદો માટે હું ઘણો મગરૂર છું. આ ખંડના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી તેઓ ફેલાયલા છે.

"હું તમોને અભિનંદન આપું છું અને પૂર્વ આફ્રિકાને તમારા વતન તરીકે સમજવા ભારપૂર્વક ભલામણ કરું છું. તમારા મૂળ–તમારા મઝહબના, ઇસમાઇલી તરીકના મૂળ–તમારી આશાઓના–તમારી આબાદીના મૂળ આફ્રિકામાં ઉંડા મુકી જાઓ અને દુન્યવી ભાવમાં માતા જેમ દુધનું પાન કરાવે છે, તેજ પ્રમાણેની ભાવનામાં પણ આ દેશને તમારી માતા–સદા માટેના ઇસમાઇલીઓનુ વતન બનાવો."

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ફેબ્રુઆરીની તા. ૧લી ના દારેસલામ પધાર્યા હતા. અહિંપણ આપના માનમાં અસંખ્ય સમારંભો યોજાયા હતા.

ફેબ્રુઆરીની તા ૧૨મી ના રોજે દારેસ્સલામથી રવાના થઇ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ટેંગામા પધાર્યા હતા.

ઇકોનોમિક કોન્ફરન્સ.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૫મી ના હ. ઇમામે મોશીની મુલાકાત લીધી હતી, અને ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૬મી ના સાંજે "યાદગાર પ્રવાસ" પૂર્ણ કરી તેઓ નાઇરોબી ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા.

હઝરત ઇમામે આ પ્રવાસનો મોમ્બાસાથી આરંભ કર્યો હતો. એ પ્રવાસમા એક ખાસ વિશેષતા એ હતી. તેઓ નામદાર જે સ્થળોએ મુબારક પધરામણી કરી હતી ત્યાંની ઇસમાઇલી, મુસ્લિમ, હિંદી અને યુરોપિયન પ્રજાઓ તરફથી એક સગનવંતા મોંઘેરા મહેમાન તરીકે તેઓશ્રીને વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા, આવકાર, માનપત્રો અને પાર્ટીઓનો જાણે વરસાદ વર્ષવા માંડયો હતો.

નાઇરોબી પધારતા તેઓ નામદારે સમસ્ત આફ્રિકાની બહેતરી માટે ઈકોનોમિક કોન્ફરંસમાં અવારનવાર પધારી અગત્યની સુચનાઓ આપી હતી. આ યાદગાર કોન્ફરંસની બેઠકો નાઇરોબી ઇસમાઇલીયા કાઉન્સીલની "સેક્રેટરીએટ"મા મળી હતી જેમાં આફ્રિકાના જુદા જુદા ભાગમાંથી આવેલા ડેલીગેટોએ ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. વઝીર અલીમહમદ મકલાઇને પ્રમુખપદે બિરાજવાનું અને તેમની ગેરહાજરીમાં ઇત્માદી પીર સબજાઅલી રમજાનઅલીને કાર્ય કરવાનું તેઓ નામદારે ફરમાવ્યું હતું. આ કોન્ફરંસમા જમાતી બંધારણ, સામાજિક અને કેળવણી વિષયક અને આર્થિક તેમજ મીશનને લગતા સુધારા પાસ કરવામાં આવ્યા ઉપરાંત આફ્રિકાના જુદા જુદા ભાગોમાં કો-ઓપરેટીવ સોસાયટીઓ-સહકારી મંડળો અને વિમા કંપનીઓ સ્થાપવા માટે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો.

દેશને વફાદાર રહો.

ફેબ્રુઆરીની તા, ૧૭મી ના રોજે નાઇરોબીના ભવ્ય એમ્પાયર થીએટરમાં, ઇસમાઇલીઆ કાઉન્સીલ, ઇસ્ટ આફ્રિકા અન્જુમને હિમાયતે ઇસ્લામ તથા ઇન્ડીયન એસોસિએશન તરફથી હ. ઇમામને, માનપત્ર અર્પણ કરવાનો એક શાનદાર સયુંકત સમારંભ, યોજવામાં આવ્યો હતો.

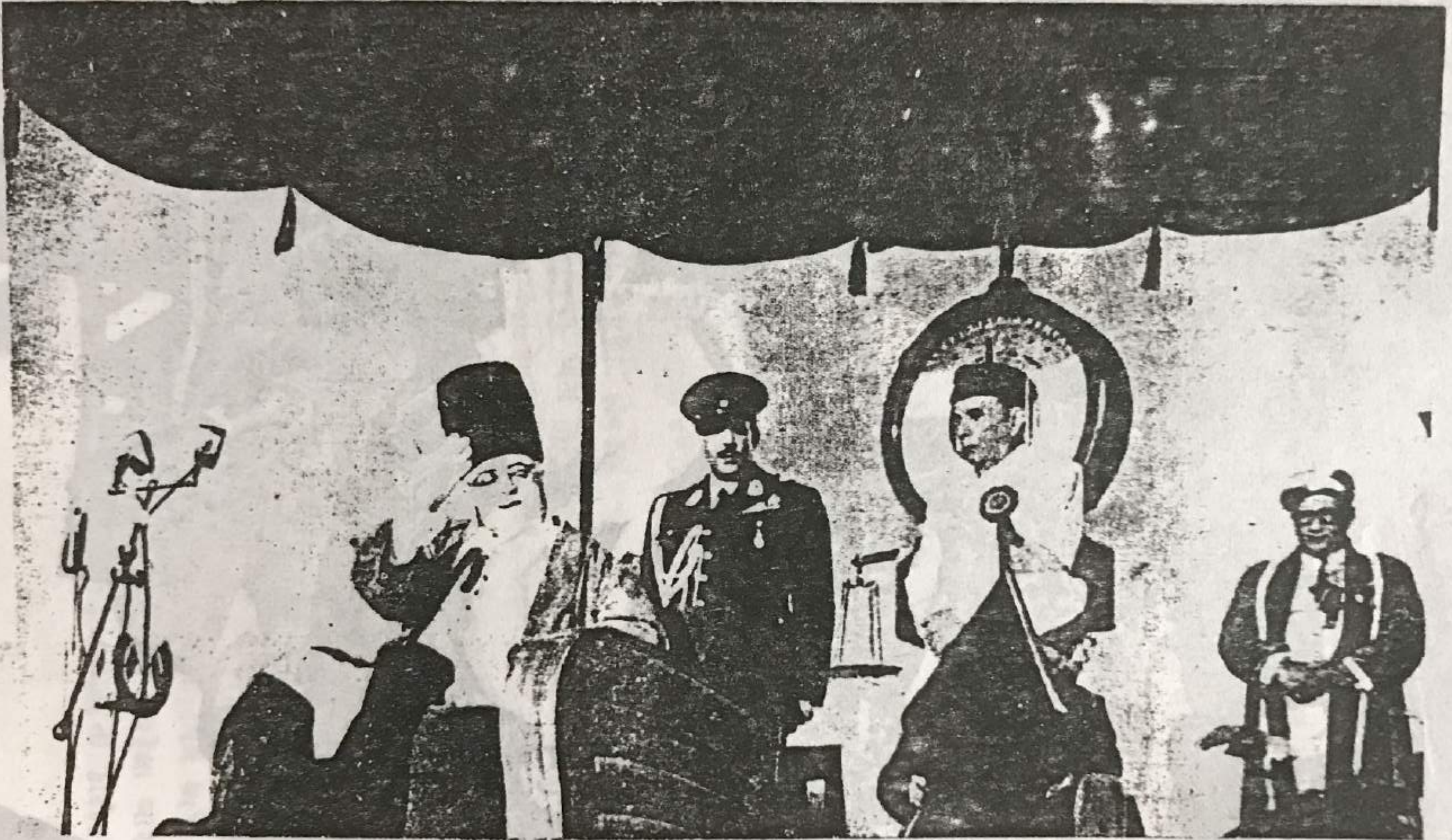
હ. ઇમામે અત્રે ઇસમાઇલીઓને ફરમાવ્યું "તમો કાંઇ રસ્તાના પક્ષીઓ નથી. તમારા મૂળીયાઓ અહિંયા છે, એ તમોને કેન્યા ટાંગાન્યીકા, જંગબાર, યુગાન્ડાની ભલાઇ સાથે એકરૂપ થઇ સાબિત કરી આપવું જોઇએ . તમોએ જે દેશને અપનાવ્યો હોય તે દેશના સાચા દેશભકતો થવા હું તમોને ફરમાવું છું.

કેસ્થના યુવાનો કે જે નિશાળ મૂકયા પછી નોકરીઓ તરફ ઢળતા જાય છે. તે માટે તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે: "વધુ આસાન નોકરીના છુટાપણાવાળા ધંધાને વળગી રહીને બીજા કાર્ય ક્ષેત્રો શોધવાના જુસ્સાને ગુમાવશો તો તમારી પડતીના દિવસ નજીક સમજજો અને જે દેશને તમોએ વતન બનાવેલ છે તે દેશના હિસાબમાં નજીવી કિંમતના થઇ જશો "

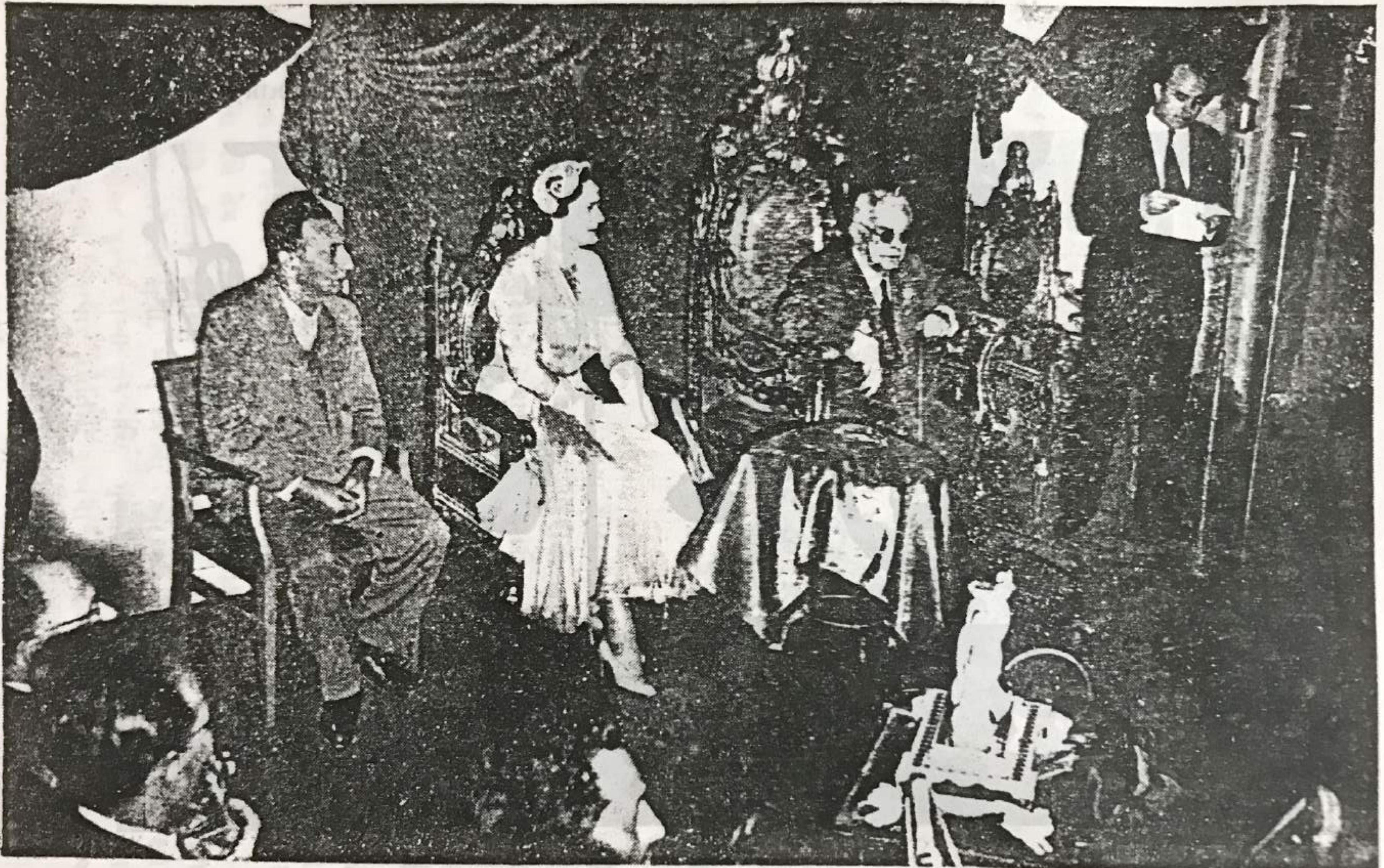
મુસ્લિમ કન્યાશાળા—પાયો નાંખવાની ક્રિયા—સ્ત્રી કેળવણીની હિમાયત

ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૨મીના દિને સાંજના હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ નાઇરોબીની મુસ્લિમ કન્યાશાળાના નવા મકાનનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી. હઝરત ઇમામે એ પ્રસંગે વિવેચન કરતા જણાવ્યું હતું કે : આર્થિક કારણો એવા છે કે પૂર્વના દેશોમાંના પુષ્કળ માણસો ગમે તેમ કરીને ઠીકઠાક સુખમય તાત્કાલિક જીવન ગાળતા હોય છે, પરંતું સ્ત્રીઓ ખાસ કરીને મુસ્લિમ સ્ત્રીઓ પોતાની આજીવીકા મેળવી શકે તેટલી હદે (કેળવણીથી) સજજ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, એવી સ્ત્રીઓ આ ગમે તેવી તાત્કાલિક જીવન રૂઢી અખત્યાર કરાશે, એવી આશા પૂરો રાખી શકે નહિ. મુસલમાનોએ પોતાની સ્ત્રી વર્ગને આર્થિક રીતે ઉપર જણાવ્યા મુજબની નિરાધાર સ્થિતિમાં રાખવો ન જોઇએ. કન્યાઓને પોતાના ભરણપોષણ માટે પોતે બંદોબસ્ત કરી શકે તેવી કેળવણી આપવી જોઇએ."

ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૨ મીએ હઝરત ઇમામે સુવર્ણ તુલાવિધિ માટે બંધાવેલ ભવ્ય મંડપમાં પધારી જમાતોને ઇદ નમાઝ પઢાવી ઇદની મુબારકીઓ આપી હતી.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની સિતેર વરસની ઇમામતની પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની પહેલી ઉજવણી કરાંચી ખાતે તા. ૩-૨-૧૯૫૪ ના થઇ જે વખતે હ. ઇમામની પ્લેટીનમ વડે તુલાવિધિ કરવામાં આવી હતી. આ તસ્વીર એ તવારીખી પ્રસંગની છે.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની સિતેર વરસની ઇમામતની પ્લેટીનમ જ્યુબિલી બીજી ઉજવણી આફ્રિકાવાસીઓએ કેરો ખાતે પ્રતીક ઉજવણી વડે કરી હતી. તા. ૨૦-૨-૧૯૫૫ ના થયેલી આ સાદી પરંતુ સ્મરણીય ઉજવણીના અવસરે હ. ઇમામ વતી ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સન્માનપત્રનો ઉત્તર આપી રહ્યા છે.

આફ્રિકાના આંગણે મહાન ઈતિહાસિક અવસર

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ઇમામતની ગોલ્ડન જ્યુબિલી હિંદુસ્તાનના ઇસમાઇલીઓએ મુંબઇ ખાતે ઇસ્વી સન ૧૯૩૬ ની જાન્યુઆરીની તા. ૧૯ મીના રોજ ઘણીજ ધામધુમથી ઉજવી, તેઓ નામદારને સોનાથી જોખ્યા હતા અને એ વિધિમાં રૂા. ૩,૩૫૦૦૦ ની કિંમતના સોનાનો ઉપયોગ થયો હતો, કે જે સોનું પવિત્ર ઇમામે પોતાની કરમબક્ષિશથી પોતાના મુરીદોની ભલાઇ અને ઉન્નતિના કાર્યો માટે ભેટ આપ્યું હતું.

એવીજ રીતે હઝરત ઇમામની ઇમામતનો ગોલ્ડન જ્યુબિલીનો મહાન ઇતિહાસિક અવસર આફ્રિકાના ઇસમાઇલીઓએ ઇસ્વી સન ૧૯૩૭ના માર્ચ મહિનાની તા. ૧ લીના શુભ દિને ઉજવ્યો હતો. હઝરત ઇમામની ઇમામતની પચાસ વર્ષની ગૌરવભરી છત્રછાયા, સિધ્ધીસિધ્ધી સહિત આફ્રિકાના ઇસમાઇલીઓને ભોગવવાનું સુભાગ્ય પ્રાપ્ત થયેલું હોઇ, પવિત્ર ઇમામ પ્રત્યેના ભક્તિભાવના આદર્શ તરીકે તેઓ નામદારને સોના બારોબાર જોખવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

હર્ષરંગે રંગાયલું નાઇરોબી

આફ્રિકાના ઇસમાઇલીઓના ઇતિહાસમાં આ એક યાદગાર દિવસ હતો. આ પ્રસંગે કેન્યા, યુગાન્ડા, ટાંગાનીકા, જંગબાર, બેલ્જીયમ કોંગો, માડાગારકર, પોર્ટુગીઝ ઇસ્ટ આફ્રિકા અને સાઉથ આફ્રિકાથી હજારોની સંખ્યામાં ઇસમાઇલીઓ નાઇરોબીમાં ઉતરી પડયા હતા.

રેલ્વે સત્તાવાળાઓ તરફથી "આગાખાન સ્પેશીયલ" ટ્રેનો દોડાવામાં આવી હતી.

મુબારક સુવર્ણ તુલાવિધિનો સઘળો કાર્યક્રમ ૧૮૦૦૦ માણસો સહેલાઇથી નિહાળી શકે તેટલા માટે શીલીંગ ૪૫૦૦૦ ના ગંજાવર ખર્ચે પુરતી સગવડવાળો એક ભવ્ય મંડપ "આગાખાન કલબ"ના વિશાળ મેદાનમાં બાંધવામાં આવ્યો હતો. એવો જબરદસ્ત મંડપ કદી જોવામાં આવ્યો ન્હોતો. બરાબર મધ્ય ભાગમાં એક સુસજ્જિત પ્લેટફોર્મ ઉપર હઝરત ઇમામને સોનાથી તોળવા માટે સુધરેલી ઢબનું એક અતિ સુંદર ત્રાજવું રાખવામાં આવ્યું હતું.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહંમદશાહ અ. ચાર વાગે ના. બેગમ સાહેબા સાથે મંડપમાં પધાર્યા હતા. આ પ્રસંગે તેઓ નામદારે રાતા રંગની શેરવાની અને ઝરીનની સુવર્ણીય ઇસમાઇલી પાઘડી પહેરી હતી, બેગમ સાહેબાએ "માઇફ્લેગ"ના રંગની સુંદર સાડી પહેરી હતી.

આ ઐતિહાસિક અવસરે સમસ્ત ઇસમાઇલી મુરીદો વતી માનપત્ર અપાયું હતું. આ માનપત્ર મંડપમાંથી આખી દુનિયામાં "બ્રોડકાસ્ટ" થયું હતું. સોને મઢેલા ચારે હાથીદાંતના હાથીઓ ઉપર ભવ્ય કલાકામ અને સુંદર આકાર અને મોહક બનાવટની કાસ્કેટમાં મુકીને તે હઝરત ઇમામને અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

કેનિયાના એકટીંગ ગવર્નર હિઝ એક્ષેલન્સી એ. ડી. વી. વેડે સોનાની લગડીઓ મુકી તુલાવિધિ કરી હતી. તેઓ નામદારની સુવર્ણતુલાના સોનાનું વજન ૩૨૦૦ આઉંસ એટલે ૯૩૦૦ તોલા થયું હતું અને તેની કિંમત પાઉંડ ૨૨,૯૦૦ની થઇ હતી.

મુરીદોની ઉન્નતિ માટે સોનાની ભેટ.

હ. ઇમામે આ અમર અવસરે જણાવ્યું હતું "જે મોહબ્બત અને ભક્તિભાવને અંગે સમસ્ત આફ્રિકામાંથી તમો મારા વ્હાલા બચ્ચાઓ અહિં આવ્યા છો અને જેના લીધે આજની વિધિનો મુખ્ય પાત્ર મને બનાવવામાં આવ્યો છે, તેની હું કદર કરૂં છું. આજે તમોએ મને સોનાની જે ભેટ આપી છે જેને હું અત્યંત મહત્વની સમજુ છુ અને તે મહા હર્ષ અને ખુશાલી સાથે પુરેપુરી હું મંજુર રાખું છું.

"હિંદમાં કરવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે આખાએ આફ્રિકાના મારા વ્હાલા બાળકોની ઉન્નતિ માટે આ સઘળુ સોનુ અને તેમાં થનારો વધારો આવતા પાંચ કે ૭ વર્ષ દરમ્યાન વપરાશમાં લેવાની મારી ઇચ્છા અને ખાહીશ છે. દરિયાપારના દેશોમાં ઉચ્ચતર સર્વ પ્રકારના અભ્યાસ માટેની સ્કોલરશીપ, માધ્યામિક શાળાઓ, શાળાના મકાન, બાળહિત અને નર્સીંગ હોમ્સ અને બની શકે તો દવાખાના, તેમજ અન્ય આમ ભલાઇના કાર્યો, એ આ સોનું વાપરવા માટેની થોડી બાબતો છે. હિંદ પ્રમાણેજ એક ખાસ કમિટિ મારી આમ સુચનાઓ અને આજ્ઞા પ્રમાણેજ આ કાર્યો કરશે. જે કમિટિ મારી ઇચ્છાઓ નિયમિતપણે-અને હું આશા રાખું છું કે, ધોરણસર અમલમાં મુકશે."

બે વાર સુવર્ણતુલા.

ભૂતકાળમાં બનાવ પામેલા અનેક ગૌરવભર્યા પ્રસંગો અને પવિત્ર ઇમામોના કિર્તીભર્યા જ્વલંત કાર્યો તેમજ મુરીદોની ફિદાગીરી અને ભક્તિભાવના વર્ણનો ઇતિહાસના પાનાઓ પર સુવર્ણાક્ષરે જળવાઇ રહયા છે, તેજ પ્રમાણે હ. ઇમામની ઇમામતની ગોલ્ડન જ્યુબિલી પ્રસંગે બે વાર થયેલ સુવર્ણ તુલાઓ ઇતિહાસના પાનાઓ પર સદાના માટે યાદગાર રહી જવા પામેલ છે, કારણ કે આવી રીતે કોઇપણ રાજવી કે ધાર્મિક વડાની જ્યુબિલીની ઉજવણીમા બે વાર સુવર્ણતુલા થઇ હોય એવો દાખલો આખા જગતના ઇતિહાસમાં નોંધાયો નથી. તેઓ નામદારના ઇસમાઇલી મુરીદોની ફિદાગીરીનો આ એક જ્વલંત પુરાવો છે. એટલુંજ નહિં પણ આ મહાન ઐતિહાસિક પ્રસંગે હ. ઇમામે પોતાના મુરીદો પ્રત્યે દર્શાવેલી મહોબ્બત અને ચાહનાએ પણ લોકોને અજાયબીમાં ગરકાવ કર્યા હતા. હિંદ ખાતે થયેલી સુવર્ણતુલાનું સોનું ૯૦૨૯ તોલા થયું હતુ જ્યારે આફ્રિકાની સુવર્ણ તુલાનું સોનું ૯૩૦૦ તોલા થયું હતું. આ સઘળુ સોનું પોતાના મુરીદોની ભલાઇ માટે તેઓ નામદારે ભેટ આપ્યું હતું. જગતભરના મહત્વના અખબારોએ હ. ઇમામની પ્રશંસા કરતા લેખો લખ્યા હતા.

હ૦ ઇમામ કિસુમુ અને કંપાલા ખાતે.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ઇમામતની મસનદે બિરાજવાના પચાસ વર્ષની ગોલ્ડન જ્યુબિલીની ઉજવણીની મુખ્ય ક્રિયા માર્ચ માસની તા. ૧લી ના દિને બારે હજ્જારો લોકોની હાજરી વચ્ચે નાઇરોબી ખાતે પરિપૂર્ણ થયા પછી લગભગ ૧૨ વર્ષના ગાળા બાદ તેઓ નામદારે આફ્રિકામા કદમ મુબારક કરેલા હતા, જેથી એ મુદત દરમ્યાન ચાલુ ઝમાના પ્રમાણે પોતાના મુરીદોએ પ્રગતિ કરી હોય એ જોવાની તેઓ નામદારને નિરંતર ઇચ્છા હોઇને એ કાર્ય માટે થોડો વધુ વખત તેઓશ્રી નાઇરોબી રોકાઇ રહયા હતા, આ દરમ્યાન તેઓ નામ-

દારની હાજરીમા કેળવણી વિષયક, રિફોર્મ્સ તેમજ ઇકોનોમિક વિગેરે કેટલીક કોન્ફરંસ ભરવા- મા આવી હતી. તેમાં ચોક્કસ કાર્યક્રમ નક્કી કર્યા પછી બીજુ કામકાજ પતાવી તેઓ નામદાર બેગમ સાહેબા સાથે યુરોપ વિદાય થવા પહેલા કિસુમુ અને કમ્પાલાની મુલાકાત લેવા નાઇરોબીથી માર્ચના તા. ૧૧મી ના વિદાય થયા હતા.

J.V

હ. ઇમામને કિસુમુ ખાતે ટાઉનશીપ કમિટી, મુસ્લિમ એસોસિએશન અને ઇસ્માઇલીઆ કાઉન્સીલે માનપત્રો અર્પણ કર્યા હતા.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. કિસુમુ ખાતેનો પ્રોગ્રામ પૂર્ણ કર્યા પછી ખાસ એરોપ્લેન દ્વારા કમ્પાલાની મુલાકાત લીધી હતી.

૩૨ વર્ષ જેટલા લાંબા ગાળા પછી હ. ઇમામની કમ્પાલા ખાતે મુબારક પધ- રામણી થઇ હોવાથી આખુંએ કમ્પાલા તેઓ નામદારનું શાનદાર સ્વાગત કરવા માટે આનંદમાં ગરકાવ થઇ ગયું હતું.

આફ્રિકામાં હઝરત ઇમામની ગંજાવર સખાવતો

C.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ઉદાર સખાવતોનો ઝરો હમેશા ધોધમાર રહેતો રહયો હતો. આફ્રિકા ખાતે ચાલતી શાળાઓ, કલબો, દવાખાનાઓ, પ્રસુતિગૃહો, મુસાફરખાનાઓ, અનાથાશ્રમો, બોર્ડીંગ હાઉસો, વિધવાશ્રમો અને લાઇબ્રેરીઓ વિગેરે જુદી જુદી સંસ્થાઓ તેઓ નામદારની લાખો શીલીંગોની વાર્ષિક ગ્રાન્ટોથી ચાલતી હતી. તેઓ નામદાર પોતાના મુરીદોની બહેતરી માટે તેમજ આમ જનતાના ફાયદાઓ માટે પણ વારંવાર લાખોની સખાવતો કરતા રહયા હતા. તેઓ નામદારે પોતાની કરમબખ્શિશથી નવાઝિશ કરેલી ઉદાર બક્ષિ- શોનો આંકડો પણ ઘણો ગંજાવર છે.

હ. ઇમામની એ સખાવતોમાં જાહેર થયેલી રકમોમાં શીલીંગ ૫૦,૦૦૦ આગાખાન્સ બોયઝ સ્કુલ બિલ્ડીંગ માટે, ૨૫,૦૦૦ ગર્લ્સ સ્કુલ માટે, ૨૫,૦૦૦ નરસરી સ્કુલ માટે, ૩૫,૦૦૦ કલબો માટે, ૨,૦૦૦ ટાંગાનીકા પોલીસ ફંડમાં, ૨૦૦૦ અંજુમને ઇસ્લામીયાને, ૫૦૦ આફ્રિકન એસોસિએશનને, ૫૦૦ અલજામીયા ઉમુમીયા એસોસિએશનને, ૫૦૦ જામેઅ મસ્જિદને, ૧,૦૦૦ શહેનશાહ પંચમ જ્યોર્જ મેમોરિયલ ફંડમાં આપેલી બક્ષિશોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

નાઇરોબી ખાતે ઇસ્ટ આફ્રિકન વેલ્ફેર સોસાયટીને શીલીંગ ૨૦,૦૦૦ અને મોમ્બાસાની મુસ્લિમ એસોસિએશનને શીલીંગ ૨,૦૦૦ અને 'લીગ ઓફ મરસી–માનવદયા સંઘ' ને ૧,૦૦૦ અર્પવાની નવાઝિશ ફરમાવી હતી. નાઇરોબીથી સિધાવતી વેળાએ કેન્યાના મુસ્લિમોની માંગણીથી તેઓ નામદારે શીલીંગ ૨૦,૦૦૦ તબ્લીગ માટે આપ્યા હતા. કોમની કેળવણીનું ધોરણ ઉંચુ બનાવવા પૂર્વ આફ્રિકાને આપવામાં આવતી ૧૧,૫૦૦ પાઉંડની ગ્રાન્ટ વધારીને પાઉંડ ૧૫,૦૦૦ (શીલીંગ ત્રણ લાખ) ની ગ્રાન્ટ આપવાની તેઓ નામદારે નવાઝિશ ફરમાવી હતી. તા. ૧૭ મી માર્ચના તેઓશ્રી યુરોપ તરફ સિધાવ્યા હતા.

Check & Document

નામદાર પ્રિન્સની મુંબઈમાં પધરામણી

હઝરત ઇમામના વડા શાહઝાદા નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને ના. પ્રિન્સેસ અલીખાન ઇ. સ. ૧૯૩૮ ના જાન્યુઆરીની તા. ૨૬ મીના દિને ગ્વાદર પધાર્યા હતા. અહિ તેઓ નામદારને માનપત્ર પણ અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. જેના જવાબમાં તેઓ નામદારે કેળવણી, કરકસર વિગેરે બાબતો પર કેટલીક વ્યવહાર કિંમતી સુચનાઓ આપી હતી.

એજ દિને બપોરના તેઓશ્રી કરાચી પધાર્યા હતા અને જાન્યુઆરીની તા. ૨૭ મીના દિને પ્રિન્સ અને પ્રિન્સેસ અલીખાને મુંબઇ ખાતે પધરામણી કરી હતી.

માર્ચ મહિનાની તા. ૧૪ મીના દિને એક વગદાર મેળાવડા સન્મુખ તેઓ નામદારે હઝરત ઇમામની મુબારક ગોલ્ડન જ્યુબિલીની યાદગીરીમાં બંધાવવામાં આવેલ, ઇસ્માઇલીઓના ગીવ. ૨૨૫ મનાતી ઇસમાઇલીઆ કો-ઓપરેટીવ બેન્કની ભવ્ય ઇમારતની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી.

નામદાર શહેનશાહનું ખાસ આમત્રંણ.

બ્રિટનના નામદાર શહેનશાહની તાજપોષી સમયે દરેક દેશનો એક પ્રતિનિધિ મોકલવામાં આવે એમ નક્કી થયુ હતું, જયારે શાહી ખાનદાનના વંશજોને નામદાર શહેનશાહ તરફથી અંગત આમંત્રણ આપવામાં આવ્યા હતા જેમાં હ. ઇમામને ઓફિશીયલી આમંત્રણ આપવામા આવ્યું હતું.

લીગ ઓફ નેશન્સ એસેમ્બલીની સભા—હ૦ ઇમામ પ્રમુખ.

સપ્ટેમ્બર મહિનાની તા. ૧૩મી ના લીગ ઓફ નેશન્સ એસેમ્બલીની ૧૮મી સામાન્ય બેઠક જનરલ કાઉન્સીલ હોલમાં મળી હતી.

આ સભામા પ્રમુખની બેલેટ પેપરની ચૂંટણી થતા મતગણત્રીનું પરિણામ આ પ્રમાણે આવ્યું હતું: મત આપેલા રાજ્યોની સંખ્યા ૫૦, છેકછાકવાળા અથવા કોરા મતપત્રકો ૪૯, હિંદના ડેલીગેટ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અં. એ ૪૯ મત મેળવ્યા હતા અને તેટલા માટે તેઓ નામદારને એસેમ્બલીના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે હર્ષોલ્લાસ વચ્ચે જાહેર કરવામા આવ્યા હતા. ચેરમેને તેઓ નામદારને એ માટે અભિનંદન અર્પતા પોતાને થયેલ ખાસ આનંદ જાહેર કરી ઉમેર્યું હતું કે "આવા એક જગવિખ્યાત પુરૂષ જેઓ એક એવા દેશના પ્રતિનિધિ છે કે જે યુરોપિયન અને અન્ય સભ્યતા (Culture) ઉપર સંસ્કૃતિ વિષયક અસર ધરાવે છે, તેને પોતાના પ્રેસિડન્ટ તરીકે ધરાવવા માટે એસેમ્બલી પોતાને માન મળેલું સમજે છે." ત્યારપછી ચેરમેને તેઓ નામદારની દરેક ફતેહ ઇચ્છી પ્રેસીડન્ટની ખુરશીએ બીરાજવાની અરજ ગુજારતા હ. ઇમામ પ્રેસીડન્ટની ખુરશી ઉપર બિરાજયા હતા.

હ૦ ઇમામનું પ્રેસીડેન્ટ તરીકેનું યાદગાર ભાષણ.

આ પ્રસંગે પ્રવચન કરતાં હ. ઇમામે જણાવ્યું હતું કે:—

"શબ્દોમાં ન દર્શાવી શકાય એવી હ્રદયની ઉંડી લાગણીથી હું તમારો આભાર માનું છું.

તમોએ મારા દેશ હિંદને મોટું માન આપ્યું છે, અને એ માટેનો મારો હર્ષ નિર્ભેળ છે. આ માન એ દેશને આપવામાં આવ્યું છે કે જેની જીવનની ફિલસુફી લીગ–રાષ્ટ્રસંઘના મુળભુત સિધ્ધાંતો સાથે એકસુર ધરાવે છે અને અનાદીકાળથી ગમે તે સંપ્રદાય અને સંસ્કારના જે દેશના મહાન વિચારકોએ પાશવીક બળની અરાજકતામાંથી મુક્તિનું એક માત્ર દ્વાર કાયદાના આધિપત્યમાં જોયું છે. અત્યારે મારા ઉપર જે ભાર મુકવામાં આવ્યો છે તેનાથી હું સંપૂર્ણ માહિતગાર છું. તમારી શુભેચ્છાઓ તેમજ પ્રજાસંઘ તરફની મારી ભાવભરી સેવાવૃતિથી પ્રેરાઇને હું એ જવાબદારીનો અંગીકાર કરું છું અને તમારા સહકારથી એ જવાબદારી આનંદ સહિત અદા કરીશ. જ્યારે હું એ જવાબદારીમાંથી મુક્ત થાઉં, ત્યારે હું ઇચ્છું છું કે મારા પ્રત્યે તમારી શુભેચ્છાઓ એવીજ ભાવભીની રહે."

સપ્ટેમ્બરની તા. ૨૮મી ના લીગ ઓફ નેશન્સ–અખિલ જગત રાજ્ય મંડળનું નવું મકાન ખુલ્લુ મુકવાની ક્રિયા હ. ઇમામે પોતાના મુબારક હાથે કરી હતી.

હ. ઇમામની લીગ ઓફ નેશન્સની એસેમ્બલીના પ્રેસીડેન્ટ તરીકેની ચુંટણીને જગતભરનાં વર્તમાનપત્રોએ હર્ષ સહિત વધાવી લીધી હતી.

હ૦ ઇમામ જરમનની મુલાકાતે.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અખિલ જગત રાષ્ટ્રસંઘ–લીગ ઓફ નેશન્સનું નાવ જીનીવા ખાતે મળેલી બેઠકોમાં ફતેહમંદીથી દોરવ્યા પછી બીજી લડાઇનાં કારણુ રૂપ લેખાતા ઇટલી અને જરમનીને વિશ્વશાતિના માર્ગે દોરવણી કરવાના હેતુસર તેઓ નામદારે જરમન સરમુખત્યાર હેર હિટલરની બચરેસ્ટ ગાર્ડન મધેના નિવાસગૃહમાં મુલાકાત લીધી હતી. આ વેળા બરલીનની શાનદાર મસ્જિદમાં પણુ તેઓ નામદારે પધરામણી કરી હતી. તેઓશ્રીએ ઇગ્લેંડના માજી શહેનશાહ આઠમા એડવર્ડ હાલના ડયુક અને ડચેસ ઓફ વિન્ડસરની મુલાકાત પણુ લીધી હતી અને જરમનીના જાણીતા મથકોની મુલાકાતે પણુ ગયા હતા.

નવેમ્બરની તા. ૪થી ના હ. ઇમામ લંડન ખાતે પધારતા તેઓ નામદારને બ્રિટીશ સમ્રાટ છઠ્ઠા જ્યોર્જે લીગ ઓફ નેશન્સ એસેમ્બલીના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું.

હ૦ ઇમામ હિંદમા.

નવેમ્બર મહિનાની તા. ૨૩મી ને મંગળવારના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. વિમાન મારફતે જોધપુર અને તા. ૨૪મી ના જોધપુરથી સ્પેશીયલ ટ્રેન મારફતે મુંબઇ આવી પહોંચ્યા હતા.

ક્ષય રોગ સામે લડત.

એ સમયે ૩ થી ૬ લાખ જેટલા મા વી ક્ષય જેવા ભયંકર રોગના દર વર્ષે હિંદમાં ભોગ બનતા હોઇ તે સામે લડત ચલાવવાના દિંદના વાઇસરોય હિઝ એક્ષલન્સી લોર્ડ લીનલીથગોના સમર્થન સહિત નામદાર વાઇસરીન લેડી લીન્લીથગોના ફંડમાં હ. ઇમામે રૂા. ૩૦,૦૦૦ ભર્યા હતા.

વડા મુલ્લાજી સાહેબ તરફની મિજબાની.

ડીસેમ્બરની તા. ૧૨મી ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને દાઉદી વ્હોરાઓના વડા નામદાર વડા મુલ્લાંજી સાહેબ સૈયદના તાહેર સયફુદીન તરફથી તેમના પોતાના બંગલે ચા પાર્ટી આપવામાં આવી હતી.

અહમદનગરમાં મુબારક પધરામણી.

ઇ. સ. ૧૯૩૮ના જાન્યુઆરીની તા. ૧૦મી ના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અહમદનગર ખાતે મુબારક પધરામણી કરી હતી. હ. ઇમામે બોર્ડિંગની મુલાકાત પછી મર્હુમ વઝીર ડાબાભાઇ વેલજીની સમાધિસ્થળ પાસે આવીને, તેમના તબ્લીગના કાર્યની પ્રશંસા કરી સમાધિસ્થળ સામે "ગુલાબ"નું એક ઝાડ રોપવા ભલામણ કરતા ફરમાવ્યું હતું કે "તબ્લીગનું કાર્ય નૂરે મુહમ્મદી છે," ગુલાબના ફુલને "ગુલે મુહમ્મદી" કહે છે, ત્યાર પછી તેઓ નામદાર પુના તરફ વિદાય થયા હતા.

અલીગઢ યુનિવર્સિટીને રૂપીયા એક લાખની વધુ સખાવત.

જાન્યુઆરીની તા. ૨૩મી એ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પ્રો૦ ચાન્સેલર તરીકે અલીગઢ યુનિવર્સીટીની મુલાકાત લીધી હતી જે વેળાએ તેઓ નામદારને દિલોજાન આવકાર આપવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે હ. ઇમામના પ્રમુખપણા હેઠળ યુનિવર્સિટીનુ વાર્ષિક કોનવોકેશન ભરવામાં આવ્યું હતું. ટેકનોલોજીક ઇન્સ્ટીટયુટ, ખેતીવાડી તથા મીલીટરી કોલેજ સ્થાપવાની યોજનાના ફંડ માટે હ. ઇમામ તરફથી રૂપીયા એક લાખની સખાવતની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી

સરકાર માતા સલામતની વફાત—૪૦ વર્ષ પૂર્વે કરેલી આગાહી.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના માતુશ્રી સરકાર માતા સલામત હર હાઇનેસ લેડી અલીશાહ સી આઇ.ની બગદાદ ખાતે ફેબ્રુઆરીની તા. ૫મી ના સાંજના ૫-૧૫ કલાકે વફાત થઇ હતી. હ. ઇમામ તા. ૫મી ના ૩ વાગે વિમાન દ્વારા બગદાદ પહોંચ્યા હતા અને "માતા-પુત્ર"નો મેળાપ થયો હતો. એજ દિને પાંચ વાગે સરકાર માતા સલામતની વફાત થઇ તે સમયે તેઓ નામદારનું માથું મુબારક હ. ઇમામના ખોળામાં હતું. ઓગણીસ વર્ષની વયે હ. ઇમામ જ્યારે યુરોપના પ્રથમ પ્રવાસે સિધાવ્યા અને તે પછી તેઓ નામદારનો યુરોપ ખાતે વધુ નિવાસ થતો રહેવાથી સરકાર માતા સલામતને વહાલા પુત્રનો વિયોગ ઘણોજ લાગી આવતો હતો તેથી તેઓ નામદારે એક વેળા એજ સબંધમાં પોતાના ફરઝંદને જણાવ્યું કે "મૃત્યુ બરહક છે, પરંતુ તમારી ગેરહાજરીમાં થશે તો મારા માટે અસહ્ય થઇ પડશે." જે સાંભળી હ. ઇમામે ફરમાવ્યું કે "તમો ફિકર કરો નહિ એ સમયે તમારૂ માથુ મારા ખોળામાં હશે." આ આગાહી લગભગ ૪૦ વર્ષના ગાળા પછી પુરી થઇ અને સરકાર માતા સલામત ફકત એક દિનની મુલાકાતે સાથે પોતાના પુત્રના ખોળામાં માથું મુકી "પરમ સંગાથ"ને પામ્યા હતા.

લાહોરની બાદશાહી મસ્જિદ માટે હ૦ ઇમામની સખાવત.

લાહોરની બાદશાહી મસ્જિદ સૌથી સુંદર અને મોટી છે. તેની પ્રાચીનતા, શિલ્પની કળા કારીગારીની દ્રષ્ટિએ મોગલ જમાનાની આ મહાન અને ભવ્ય મસ્જિદનું રક્ષણ અત્યંત આવશ્યક હોઇ, તેના સમારકામ માટે હ. ઇમામે રૂપીયા ૨૦,૦૦૦ (વીશ હજાર) આપવાનું જાહેર કર્યું હતું.

ડીસેમ્બરની તા. ૯મી ના રોજે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મુંબઇ ખાતે પધરામણી કરી હતી.

ઇતમાદી પીર સબજાઅલી રમઝાનઅલી.

ઇતમાદી પીર સબજાઅલીભાઇ રમઝાનઅલી ઇસમાઇલીઓના એક મહાન મિશનરી હતા. તેઓ મુંબઇના એક શ્રીમંત ખાનદાનના નબીરા હતા. તેમનો જન્મ મુંબઇ ખાતે થયો હતો. પરંતુ વધુ સમય ગુઆદરના એક મહાન આબીદ અને લક્ષાધિપતિ ફિદાઇ વઝીર માહમદભાઇ રેમુ માવજી ના સહવાસમાં આવવાથી તેમનો જીવન પલ્ટો થયો હતો અને તેથી તેઓ જમાતોને વાએઝ-ઉપદેશનો લાભ આપી સતત ભલાઇના કાર્યો કરતા રહયા હતા. પીર સબજાઅલી વેપારી કુનેહ ધરાવતા હોઇ એ ક્ષેત્રમા તેઓએ સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી. જો કે તેઓ કોમની ખિદમત કરવાની ભારે ઉલટ ધરાવતા હોવાથી, પોતાના ધંધા પ્રત્યે ઓછું ધ્યાન આપી શકતા હતા, એટલુંજ નહિ પણ અંતે તેઓ સર્વ કામકાજ મુકીને વફાદારી સાથે ઇમામના ઘરની ખિજમત કરવા માટે તત્પર થયા હતા.

ઇતમાદી સબજાઅલી રમઝાનઅલી ઘણાંજ હિંમતવાન હતા અને ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ એકલા ઝઝુમતા હતા. હ. ઇમામના ફરમાન અનુસાર પંજાબ અને ફ્રન્ટીયર જમાતોની ઉત્તમ દોરવણી કરી વર્ષો સુધી તેઓએ અતિ ઉત્તમ કામગીરી બજાવી હતી. એ ઉપરાંત હ. ઇમામના "સફીર" તરીકે તેઓ નામદારના ફરમાન અનુસાર મધ્ય એશિયા; સિરીયા, મિસર, બલુચિસ્તાન, બદક્શાન વિગેરે દુરદરાજ મુલકોમાં હ. ઇમામના લાખો મુરીદોની મુલાકાત લઇને તેઓને હ. ઇમામનો મુબારક સંદેશો પહોંચાડી તેઓમાં નવુ જીવન લાવવા શકિતમાન થયા હતા.

હ. ઇમામની ગોલ્ડન જ્યુબિલી પ્રસંગે હિંદુસ્તાનના ઘણા ભાગોમા મુસાફરી કરી, ફતેહમંદી મેળવી હતી. છેલ્લે આફ્રિકા ખાતે હ ઇમામના "સ્પેશીયલ કમિશ્નર" તરીકે અનુપમ સેવા બજાવી હતી.

ડીસેમ્બર મહિનાની તા. ૧૩મી ના રોજે ઇતમાદી સબજાઅલીભાઇનું અવસાન થયું હતું. હ. ઇમામે શ્રી દરખાના જમાતખાને પધારી ફરમાવ્યું હતું કે: "ઇતમાદી સબજાઅલીનું નામ તવારિખમાં કાયમ રહી જશે અગાઉ જેઓ દાઇ થઇ ગયા છે, તેની માફક હાલની જમાતમા તે "દાઇઉલ અકબર" મોટા દાઇ હતો. આફ્રિકા, સિંધ, પંજાબ, ગુવાદર અને હિંદુસ્તાનમાં ઇસમાઇલી મઝહબને તેણે રોશન કરેલ છે. ઇતમાદી સબજાઅલીએ પોતાની રૂહાની શકિત હજારો મા.

ખસોને તેમજ બહારના માણસોને પણ દેખાડેલ છે. આપણા મઝહબની રૂહાની ભાવના બીજી કોમને દેખાડેલ છે. ગોલ્ડન જ્યુબિલીના વખતમાં ગામોગામ ફરીને આપણી કોમ તેમજ બીજી કોમોને નસિહત કરેલ છે. ઇતમાદી સબજાઅલી હકીકતી મોમીનોનો અમલદાર હતો. એ દુનિયામાંથી રહેલત કરી ગયો છે, તેથી દુનિયાને ઘણું નુકશાન થયું છે પણ પોતાની રૂહાનીને ઘણોજ ફાયદો થયો છે." ધી રિક્રીએશન કલબ ઇન્સ્ટીટયુટના વિશાળ હોલમાં ઇતમાદી મિશનરી સબજાઅલીભાઇની સુંદર તસવીર ખુલ્લી મુકતાં હ. ઇમામે તેમને "પીર"ના સર્વથી ઉચ્ચ દરજ્જાના ખિતાબની નવાજિશ કરી હતી.

હ૦ ઇમામ બારડોલી આશ્રમમાં.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. દરિયાપારના અને ખાસ કરીને આફ્રિકામા વસતા હિંદીઓના સવાલમાં ઘણા લાંબા સમયથી રસ ધરાવતા હોઇ, દરિયાપારના હિંદીઓને પોતાની સલાહ અને સહાયતા આપતા હતા.

ડીસેમ્બરની તા. ૧૪મી ના દિને પૂર્વ આફ્રિકાના હિંદીઓને તેઓ નામદારે જે વચન આપ્યું હતું, તેને અમલ કરવા બારડોલી ભણી સિધાવ્યા હતા. તેઓ નામદારે સ્ટેશન પર કદમ મુબારક કરતાં, સરદાર વલ્લભભાઇ પટેલ, મહાત્મા ગાંધીજીના પુત્ર દેવીદાસ ગાંધી, ગાંધીજીના સેક્રેટરી મી. મહાદેવ દેસાઇ, શ્રી પ્યારેલાલ (મંત્રી), આચાર્ય ક્રિપલાની, મીસીસ ક્રિપાલની તથા મણીબેન પટેલ વિગેરેએ તેઓશ્રીનું હર્ષ સહિત સ્વાગત કર્યું હતું.

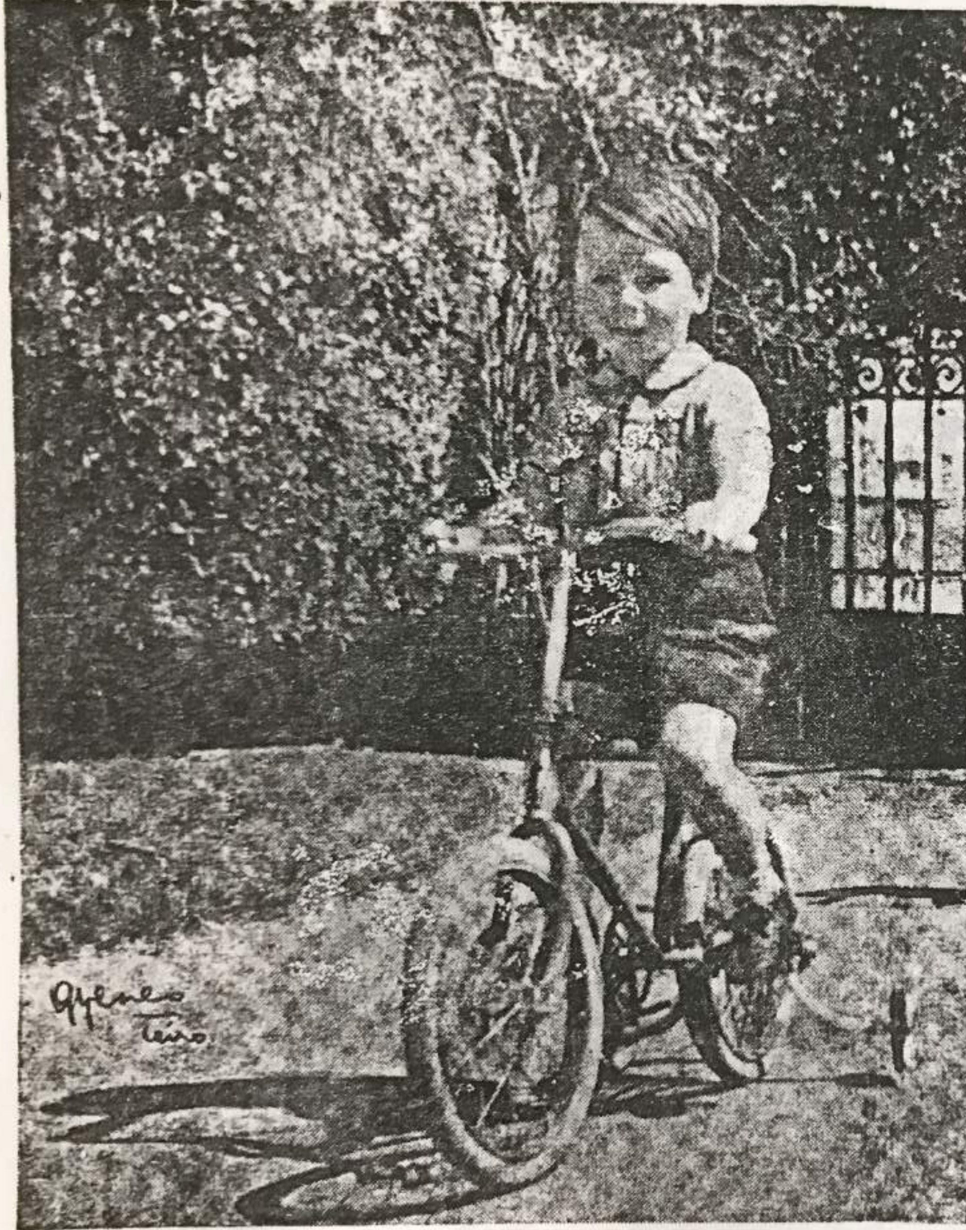
વર્કીંગ કમિટીના ઇતિહાસિક હોલમાં તેઓ નામદાર અને મહાત્મા ગાંધીજી તેમજ સરદાર પટેલ વચ્ચે લગભગ બે કલાક સુધી મંત્રણા ચાલી હતી. પૂર્વ આફ્રિકાથી આવેલું ડેપ્યુટેશન પણ તેઓ નામદાર સાથે હતું.

કોમી એકતામા વિશ્વાસ ધરાવતી બે વ્યકિતઓ–નામદાર આગાખાન સાહેબ અને મહાત્મા ગાંધીજી.

ઇ. સ. ૧૯૩૯ના જાન્યુઆરીની તા. ૨૫મી ના રોજે મુંબઇના દેશી વેપારી મંડળની ૩૧ મી વાર્ષિક સભા મળી હતી, જ્યારે મુંબઇના મુખ્ય પ્રધાન મી. બી. જી. ખેર હાજર હતા. આ અવસરે નવા પ્રમુખ શ્રી જે. સી. સેતલવડે જણાવ્યું હતું કે "હિંદ આજે હિંદુ–મુસ્લિમ પ્રશ્નનો સંતોષકારક ઉકેલ લાવવા તત્પર થઇ રહ્યું છે, પણ એ અંગેની પરિસ્થિતિ વધુ ને વધુ બગડતી ગઇ છે. દરેક નેતા કહી રહયો છે કે હિંદમાં સ્વરાજ્યનું સ્થાપન એ પ્રશ્નના ઉકેલ પરજ અવલંબી રહ્યુ છે. હિંદુ–મુસ્લિમ એકતામાં વિશ્વાસ ધરાવનાર તરીકે બે વ્યકિતઓ–હિઝ હાઇનેસ નામદાર આગાખાન સાહેબ અને મહાત્મા ગાંધીજીને હું ગણું છું"

ચેમ્બુર ખાતેના બાલગૃહો માટે ફાળો.

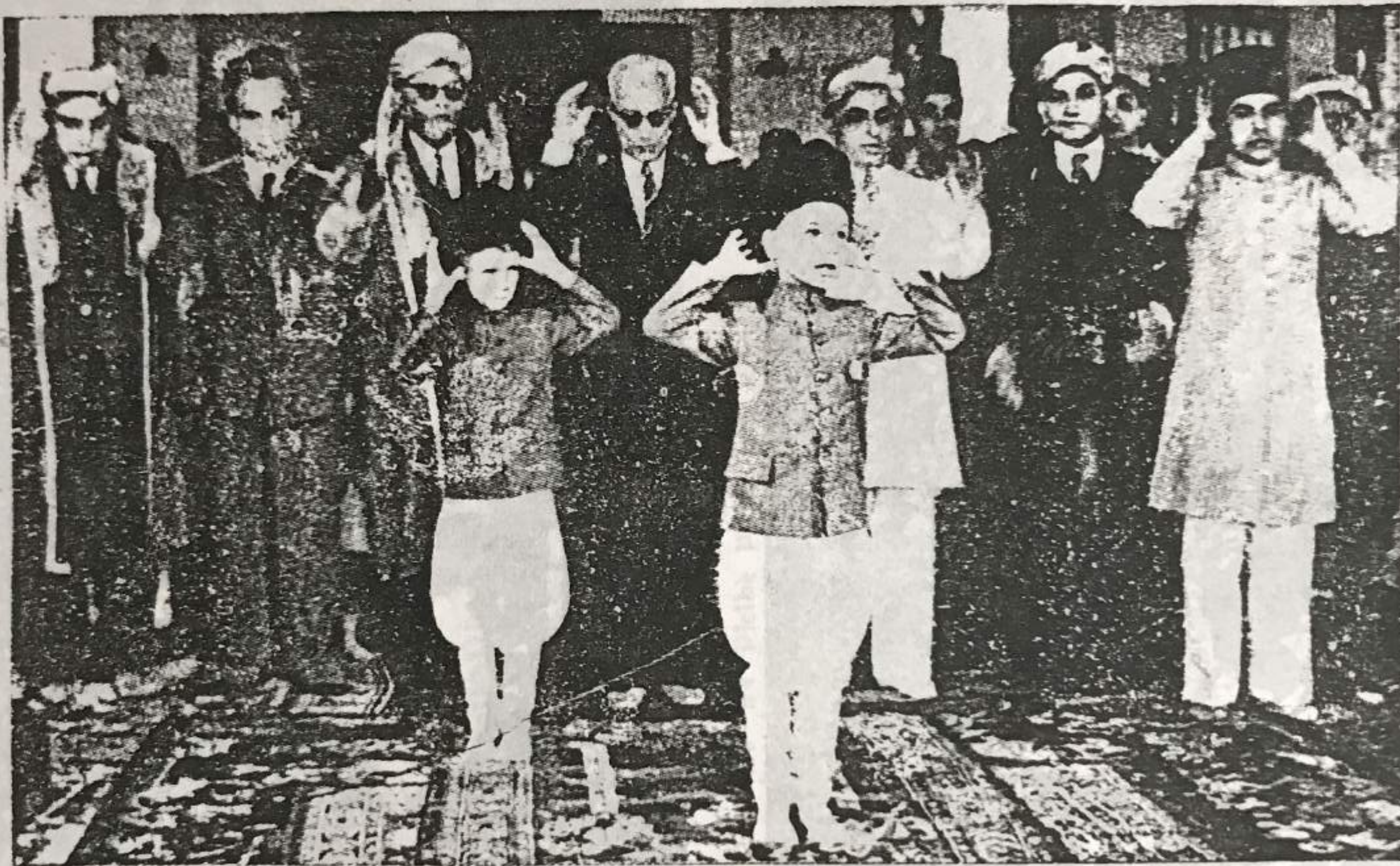
ચિલ્ડ્રન્સ એઇડ સોસાયટી તરફથી ચેમ્બુર ખાતેના બાલગૃહ માટેના ફંડમાં હ. ઇમામે રૂા. ૧૦૦૧ અર્પણ કર્યા હતા.

સાઇકલીંગના શોખીન મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ બાલ્યવયે સાઇ-કલ સવારીની મૌજ માણી રહયા છે.

ઇસ્લામની વાડીના આજના રખેવાળ મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ પોતાના તેજસ્વી બાલ્યકાળે નાના બંધુ પ્રિન્સ અમીન મહમદને પુષ્પ ભેટ આપી રહયા છે.

મૌલાના હાઝર ઇમામે નયરોબીના ભવ્ય જમાતખાનામાં તા. ૧-૧૦-૪૩ના ઇદુલ-ફિતરની નમાઝ પઢાવી હતી ત્યારનું તવારીખી દ્રશ્ય., બાજુમાં નામદાર પ્રિન્સ અમીન મુહમ્મદ છે.

કાઠિયાવાડનો યાદગાર મેળો.

હ. ઇમામની એજ વર્ષની પધરામણી દરમ્યાન તેઓ નામદારે કાઠિયાવાડની જમાતોની પણ મુલાકાત લીધી હતી. ૧૬ વર્ષના લાંબા ગાળા પછી કાઠિયાવાડ ખાતેની પધરામણીથી સમસ્ત કાઠિયાવાડના ઇસમાઇલીઓના હૃદયો હર્ષની લાગણીથી નાચી રહ્યા હતા. લીંબડી, જામનગર, જુનાગઢ અને પોરબંદર ખાતે ભવ્ય 'કેમ્પ' ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા. સમસ્ત કાઠિયાવાડમાં જ્યાં જ્યાં તેઓ નામદારે પધરામણી કરી હતી. ત્યાં ત્યાં રાજ અને પ્રજા તરફથી તેઓ નામદારનું બાદશાહી સન્માન થયુ હતું. આ મેળા કાઠિયાવાડના ઇસમાઇલીઓના ઇતિહાસમાં યાદગાર રહી જવા પામ્યો છે.

હ. ઇમામે કાઠિયાવાડના એ મેળાઓમાં પોતાના મુરીદોને કેળવણી, ધાર્મિક, આર્થિક અને સામાજિક સુધારણા અર્થે ઉત્તમ દોરવણીરૂપ ફરમાનો કર્યા હતા. દેશાટન અને તંદુરસ્તીના વિષય ઉપર તેઓ નામદારે ખુબજ ભારપૂર્વક ભલામણો કરી હતી. સમગ્ર કાઠિયાવાડમાં "બાળ ઉછેર પ્રવૃતિ" માટે ૧૬ કેન્દ્રો–હેલ્થ સેન્ટરો સ્થાપવાનુ ફરમાવી રૂપીઆ ૧૬,૦૦૦ (સોળ હજાર) ની બાદશાહી ગ્રાન્ટ આપવાની તેઓશ્રીએ કરમ બક્ષીશ કરી હતી અને ગામડે ગામડે ફરી, વર્તમાનપત્રોમાં લખાણુ કરી, કાર્યક્રમો દેખાડીને આ હિલચાલને જોશભેર ઉપાડી લેવા માટે પણ આજ્ઞાઓ આપી હતી.

બીજું વિશ્વ યુદ્ધ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એક મહાન શાંતિવાદી તરીકે આંતરરાષ્ટ્રિય ખ્યાતિ ધરાવતા હતા. તેઓ નામદારે એક રાજપુરૂષ તરીકે લીગ ઓફ નેશન્સ દ્વારા જગતમા શાંતિની સ્થાપના માટે તેમજ યુધ્ધ અટકાવવા પુષ્કળ પ્રયત્નો કર્યા હતા. તેઓશ્રીએ એ માટે જર્મની જઇ જર્મન સરમુખત્યારની પણ મુલાકાત લીધી હતી. એ પછી પણ એ દિશામાં તેઓશ્રીએ પોતાના પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા હતા. છતાં યુધ્ધ અટક્યું નહિ. અંતે ઇસ્વી સન ૧૯૩૯ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં બીજુ વિશ્વયુધ્ધ ફાટી નીકળતાં, તેઓ નામદારે ફરી પોતાની સઘળી સેવાઓ, હિંદ સરકારને અર્પવાની જાહેરાત કરી હતી.

ઉપરાંત સપ્ટેમ્બરની તા. ૨૮મી એ હ. ઇમામે એક સંદેશો બહાર પાડી હિંદ અને બ્રિટીશ સંસ્થાનમાં વસ્તા સઘળા ઇસ્લામીઓને નામદાર શહેનશાહની ફતેહમંદી માટે અંતઃકરણપૂર્વક સહકાર આપવા અપીલ કરી હતી.

જુદી જુદી શરતોની વિજયકથા.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ, લડાઇને અંગે રેસીંગ પ્રવૃતિ ઓછી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોઇ, એવો અડસટ્ટો કરવામાં આવ્યો હતો કે, લડાઇ પહેલા ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ અને આયરલેન્ડમાંના તેઓ નામદારના ઘોડાઓની કિંમત ઓછામાં ઓછી પાઉંડ ૪૦૦,૦૦૦ની હતી. તેઓ નામદારની ૧૯૨૧થી ઇંગ્લાંડની શરતમાં ભાગ લઇ રહયા હતા. અને ઇંગ્લાંડની ૧૯૩૮ની રેસીંગ સીઝન પુરી થઇ ત્યાંસુધીમાં તેઓ નામદારના ઘોડાઓ પાઉંડ ૫૫૮,૮૭૫ જીત્યા હતા.

તેઓ નામદાર ઇંગ્લાંડમાં ૪૧૪ શરત જીત્યા અને એ ઉપરાંત ઘોડાના માલિક તથા ઉછેરનાર તરીકે ફ્રાંસમાં તેઓ નામદારે ઘણીજ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. આર્થિક દ્રષ્ટીએ તેઓ નામદારને ઇંગ્લાંડમાં ૧૯૩૪ની સીઝન ઉત્તમ પુરવાર થઇ હતી. એ વર્ષની રેસીંગ સીઝનમાં તેઓ નામદાર-ના ઘોડાઓ પાઉંડ ૬૪,૯૫૭ તથા ૧૯૩૨માં પાઉંડ ૫૭,૭૭૮ જીત્યા હતા.

અલીગઢ યુનિવર્સિટિમાં હ૦ ઇમામની તસ્વીર.

નવેમ્બર મહિનાની તા. ૩૦મી ના અલીગઢ યુનિવર્સિટિના ઉધ્ધારક હ. ઇમામની તસ્વીર નામદાર નિઝામ સરકારના પાટવી કુમાર પ્રિન્સ ઓફ બિરાર નામદાર આઝમજાહ બહાદુરે ખુલ્લી મુકી હતી. તેઓ નામદારની ઇસ્લામી વિદ્યા અને સંસ્કૃતિની સેવાની યાદગીરીમાં મુંબઇના માજી મેયર સર સુલતાન ચિનાઇએ આ તસ્વીર અલીગઢ યુનિવર્સિટિને ભેટ આપી હતી.

નામદાર પ્રિન્સ કરીમ ઈદ નમાઝ પઢાવે છે.

હ. ઈમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના પ્યારા પૌત્રા અને નામદાર પ્રિન્સ અલી. ખાન સાહેબના વડા પુત્ર નામદાર પ્રિન્સ કરીમે તા. ૧-૧૦-૪૩ના 'ઇદુલ ફિત્ર''ના શુભ દિને પોતાના નાના બંધુ ના. પ્રિન્સ અમીન મુહમ્મદ સાથે નાઇરોબી જમાતખાનામાં ''ઇદુલ ફિત્ર''ની નમાઝ પઢાવી હતી. નાઇરોબીના ઇસમાઇલીઓના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ ચિરસ્મરણીય રહેવા પામ્યો છે.

નામદાર પ્રિન્સને મદ્રાસ કોરપોરેશને અર્પણ કરેલું માનપત્ર

ઇ. સ. ૧૯૪૪ના જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૨૧ મીં ના દિને નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ હિંદ ખાતે પધાર્યા હતા. આગાખાન લિજ્યનની સેન્ટ્રલ કમિટીની વાર્ષિક બેઠકમા તેઓ નામદારે હાજરી આપી હતી, એ ઉપરાંત તેઓ નામદારની શુભ હાજરીમાં ''આગા હોલ'' વાડી ખાતેના વિશાળ ચોગાનમાં એક ભવ્ય સંયુકત સાલગ્રેહનો દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેઓ નામદારે એક મનનીય વિવેચન કર્યું હતું, જેમા ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય ઉન્નતિ વિષે ઘણાજ અર્થસુચક વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૬મી ના તેઓ નામદારે મદ્રાસ ખાતે પધરામણી કરી હતી અને ૧૭ મીના દિને મદ્રાસની મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશને તેઓ નામદારને મદ્રાસના શહેરીઓ તરફથી માન-પત્ર અર્પણ કર્યું હતુ.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે માન પત્રના જવાબમાં શહેરના નિરાશ્રિતો અને ગરીબો માટે એક આશ્રિતગૃહ સ્થાપવાના મદ્રાસ કોરપોરેશનના કાર્યને વખાણી આશ્રિતગૃહના ફાળામાં પોતાના તરફથી રૂા. ૫,૦૦૦ની નાદર રકમની જાહેરાત કરતાં નવા શહેરી સાહસની દરેક સફળતા ઇચ્છી હતી.

મદ્રાસથી તેઓ નામદાર તા. ૧૮ મીના સિકન્દ્રાબાદ પધારી નવા જમાતખાનાને ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા પોતાના શુભ હસ્તે કરી હતી.

અલી નર્સરીઝ

ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની ઇચ્છાને અનુસરીને સાલગ્રહ પ્રસંગે નાના બાળકો માટે બાળગૃહની એક યોજના તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને તેમા ઇસમાઇલી જનતાએ ઉત્સાહપૂર્વક સાથ પુરાવ્યો હતો. આ કાર્યને વ્યવસ્થિત સ્વરૂપ આપવા ફેબ્રુઆરીની તારીખ ૨૩ મીના દિને સાંજના હસનાબાદ ખાતે એક ભવ્ય મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો. હ. ઇમામે બાળગૃહનું "અલી નર્સરીઝ" નામ આપી વાર્ષિક રૂ. ૧૨,૦૦૦ની ગ્રાંટ પોતાની કરમબક્ષિશથી નવાઝિશ કરી હતી. નામદાર પ્રિન્સે એ સંસ્થાના પેટ્રનપદ અને પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યાં હતા. આ દિનથી ઇસમાઇલી કોમમાં નર્સરી સ્કૂલોની શરૂઆત થઇ હતી.

નામદાર પ્રિન્સ લેફ્ટનન્ટ કર્નલ

ઇસ્વી સન ૧૯૪૪ ના ઓકટોબર માસની તા. ૧૦ મીના દિને હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ના મે. સ્વેટ લેપ્રોઝ-ઉમ્મે હબીબા (ના. હાજીએ માતા સલામત) સાથે વીવી-સ્વીટઝરલેન્ડ ખાતે શુભ લગ્ન થયા હતા. ના. બેગમે ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. આ સમય દરમિયાન નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને લેફ્ટનન્ટ કર્નલની લશ્કરી પદવી અર્પણ કરવામાં આવી હતી, તેની પણ જાહેરાત થઇ હતી.

લેફ્ટનન્ટ કર્નલ પ્રિન્સ અલીખાનને અર્પણ થયેલો બ્રોન્ઝ સ્ટાર મેડલ.

લેફ્ટનન્ટ-કર્નલ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને, તેમની મહાન સેવાઓ માટે છઠ્ઠા લશ્કરના કમાન્ડીંગ જનરલ, જનરલ જેકબ એલ. ડેવર્સ તરફથી બ્રોન્ઝ સ્ટાર મેડલ અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો.

લશ્કરી આદેશપત્રના એક ભાગમાં એ વિષે એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે "લેફ્ટનન્ટ-કર્નલ "ખાને" અણથક બુધ્ધિશકિત, નોંધવાપાત્ર મહેનત અને કોઇપણ પ્રકારનું કામ પોતાના હાથમાં લેવાની સતત ઇચ્છા, પછી તે કાર્ય ગમે તેટલું વિકટ કે કંટાળાભરેલું કાં ન હોય તેમની કુનેહ મુતસદીગીરી, યુધ્ધના વિસ્તારમાં આખી રાતની ટ્રીપ લેવાનું કામ ઉપાડવાની ઉત્કટ ઇચ્છા, અણધારેલી તાત્કાલિક વ્યુહને પહોંચી વળવાની કલ્પના અને શરૂઆતથી છેવટ સુધી પહોંચી વળવાની એમની શકિત, ફ્રેન્ચ અને અમેરિકન લશ્કર વચ્ચે સારી સમજ જાળવવામાં આપેલો ફાળો અને અને તેમના હાથ તળે જેઓએ કામ કર્યું છે તેનો વહાલથી સહકાર જીતી લેવામાં તેઓએ બુધ્ધિચાતુર્ય દાખવ્યું છે." નામદાર પ્રિન્સ જે છઠ્ઠા લશ્કરમાં હતા તે અમેરિકન સાતમા લશ્કર અને પહેલા ફ્રેન્ચ લશ્કરનું બનેલું હતું. અમેરિકનો સામે યુરોપમાં લડતી સઘળી જર્મન સેના આ છઠ્ઠા લશ્કરી ગ્રુપને તા. ૫મી મે ૧૯૪૫ ના બિન શરતે શરણે આવી હતી.

હ૦ ઇમામનું આફ્રિકા ખાતે શુભાગમન

માર્ચ મહિનાની તા. ૧૮ મીના દિને હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. આફ્રિકા ખાતે પધાર્યા હતા.

માર્ચની તા. ૩૧મી ના દિને હઝરત ઇમામે ઇસમાઇલીઓની આર્થિક ઉન્નતિના સવાલોની ચર્ચા કરવા માટે એક આર્થિક પરિષદનું ઉદઘાટન કર્યું હતું. એપ્રિલની તા. ૧૯ મીના ઇસમાઇલી કેળવણી પરિષદનું પણ તેઓ નામદારે ઉદઘાટન કર્યું હતું.

"શરીર—ખુદાનું ઘર"

હ. ઇમામે નાઇરોબીના ઇસમાઇલી વિદ્યાર્થીઓની રેલી પ્રસંગે એક પ્રેરક સંદેશો આપ્યો હતો, જેમા જણાવવામાં આવ્યું હતું કે: "આપણા ઇસમાઇલી મઝહબ અનુસાર આ ખાકી શરીર 'ખાને ખુદા' છે, એ યાદ રાખવું જોઇએ, કારણ કે તે આત્મા–રૂહનું નિવાસસ્થાન છે, જે નુર પ્રાપ્ત કરે છે. તેની તંદુરસ્તી અને મોઢું, આંખો કાનોની સ્વચ્છતા જાળવવાની જરૂર છે અને તેના ઉપર રોગના ચિન્હની પહેલી અસર જણાવા માંડે કે તરતજ તેની સારવાર દવાખાનામાં કરાવવી જોઇએ છે. જીંદગીના પાછળના સમયમાં સ્પોટર્સ તમારા માટે મુશ્કિલ–ભારે બની જશે, પરંતુ તમારા વ્યાપાર ધંધાના ગયકે કે ખરીદી વિગેરે પ્રસંગે તમારે જાતે પગપાળા જઇને તમે તમારી તંદુરસ્તી માટે ઘણું કરી શકો અને ટટાર થઇને તમે ચાલી શકો છો. બંદગી કરવાનો સમય પણ તમારે ભુલી જવો જોઇએ નહિ. જેથી તમારા સ્વચ્છ શરીરમાં તમારા આત્માને સ્વચ્છ રાખી શકાય."

મોમ્બાસામાં મુસ્લિમોની કોન્ફરન્સ

જુન મહિનાની તા. ૧૬ મીના દિને પૂર્વ આફ્રિકાના મુસ્લિમ ઇતિહાસમાં પહેલવહેલી મુસ્લિમ પબ્લીક વર્કસની એક પરિષદ મોમ્બાસા ખાતે મુસ્લિમ હોલમાં, હ. ઇમામના પ્રમુખ-સ્થાને મળી હતી. આ પરિષદમાં મુસ્લિમ, અરબ, સોમાલી, સ્વાહિલી તથા આફ્રિકનો માટેની સામાજિક, ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક આબાદી અને ઉન્નતિ માટેની સંસ્થા સ્થાપવાની ઇચ્છાથી મુસ્લિમ વેલફેર સોસાયટીની સ્થાપના કરતા, સંસ્થાના નવા બંધારણના મુખ્ય હેતુઓ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. તેઓશ્રીએ આફ્રિકન મુસ્લિમોના ફંડ માટે શીલીંગ ૧૦,૦૦૦ આપવાની ઉદારતા દાખવી હતી.

ઇસમાઇલી મિશન કોન્ફરન્સ

જુલાઇ મહિનાની તા. ૨૧ મીના દિને દારેસલામ ખાતે હ. ઇમામના પ્રમુખપદે ઇસમાઇલીઓની એક મિશન કોન્ફરન્સ ભરવામાં આવી હતી, જેમા તેઓ નામદારે હાજર રહી આફ્રિકામાં મુંબઇ જેવી "ઇસમાઇલીઆ એસોસિએશન" ની સ્થાપના થવાની જરૂર દર્શાવી હતી.

દક્ષિણ આફ્રિકાનો પ્રવાસ—હિંદીઓને સમાન હકકો આપવાની ભલામણ

ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૩જી ના હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ દારેસલામથી દક્ષિણ આફ્રિકા બાજી રવાના થયા હતા.

તા. ૫મીના રોજે તેઓ નામદારને લોરેન્ઝો માર્કવિસના ટાઉન હોલમાં હિંદીઓ, મુસ્લિમો અને ઇસમાઇલીઓ તરફથી એમ ત્રણ માનપત્રો અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા. જેના જવાબમાં હ. ઇમામે અંગ્રેજો અને પોર્ટુગીઝોના સંબંધનો ઉલ્લેખ કરી, હિંદીઓને સમાન હકકો આપવાની ભલામણ કરી હતી. તેઓશ્રીએ પ્રિટોરિયા, જોહાનિસબર્ગ અને ડરબનની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

ઐતિહાસિક ડાયમંડ જ્યુબિલીની તૈયારીઓ

ઇસ્વી સન ૧૯૩૬ માં હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને હિંદના ઇસમાઇલીઓએ હિંદમાં તેમજ ઇસ્વી સન ૧૯૩૭ માં આફ્રિકાવાસી ઇસમાઇલીઓએ આફ્રિકામાં તેઓ નામદારની ઇમામતની ગોલ્ડન જ્યુબિલી પ્રસંગે બે વાર સુવર્ણતુલા વિધિ કરી, પોતાના પવિત્ર ઇમામ પ્રત્યે જાનફિશાની અને વફાદારીનું અમર દ્રષ્ટાંત પેશ કર્યું હતું. આજ ઇસમાઇલીઓએ હ. ઇમામની ઇમામની સાઠ વર્ષની ડાયમંડ જ્યુબિલી ઉજવવાનો ઐતિહાસિક નિર્ણય કર્યો. આ પછી હઝરત ઇમામની હુઝુરમાં નમ્રતાપૂર્વક અરજ રજુ કરવામાં આવતા તેઓ નામદારે પોતાની સંમતિ સાથે ભલી દુઆઓ મોકલી હતી.

દુનિયાની સપાટી ઉપર, દુનિયાની શરૂઆતથી લઇને આજ સુધી એવા કોઇપણ રાજા, મહારાજા, શહેનશાહ કે ધર્મગુરૂની તુલાવિધિ હિરાથી થઇ હોય એવું પ્રમાણ મળી આવતું નથી. પરંતુ ઇસમાઇલીઓએ આવું અજોડ કાર્ય કરવા નિર્ણય લીધો.

નામદાર પ્રિન્સે "આગાખાન લિજિયન" ની કરેલી સ્થાપના

ઇ. સ. ૧૯૪૦ના ડીસેમ્બર મહિનાની તા. ૧૫ મીના રોજ નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે "આગાખાન લિયજિન"ની સ્થાપના કરી હતી અને આ પછી ડાયમંડ જ્યુબિલીની ઉજવણીની આ સંસ્થા હસ્તક તૈયારી થવા લાગી હતી.

સત્તરમી ઓગસ્ટ

ઇસ્વી સન ૧૯૪૫ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૨૨ મીના, આગાખાન લિયજિનના પ્રેસીડન્ટ પરના એક તારના સંદેશામાં હ. ઇમામે સઘળા સભાસદોને આશિર્વાદો ફરમાવી જણાવ્યું હતું કે "૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૫નો દિવસ ડાયમંડ જ્યુબિલીના વાર્ષિક દિવસની યાદગીરી તરીકે ગણવો જોઇએ અને ઉજવણીના દિવસ તરીકે નહિ. જ્યારે તે ઉજવાય ત્યારે સઘળાઓએ આ યાદ રાખવું જોઇએ."

તુલાવિધિ માટેના તથા યાદગીરીના મુબારક હિરા

હિરક મહોત્સવની ઉજવણી માટે જે સર્વ પ્રકારની તડામાર તૈયારીઓ થઇ રહી હતી તેજ પ્રમાણે એ મહાન અવસર માટે હિરાઓ હિંદ ખાતે સમયસર આવી પહોંચે એવી રીતની દરેક કોશિષો આગાખાન લિજિયનની એક્ઝેક્યુટિવ કમિટી તરફથી કરવામાં આવી હતી. આ હિરાઓ ડાયમંડ સીન્ડીકેટ મારફતે બ્રિટીશ અને હિંદી સરકારની ભલામણથી મેળવવામાં આવ્યા હતા અને તે પારદર્શક "બુલેટ પ્રુફ" પ્લાસ્ટીક દાબડાઓમાં, ખાસ રોકવામાં આવેલા વિમાન મારફતે પુરેપુરી તકેદારીથી મુંબઇ આવી પહોંચ્યા હતા. કાચા હિરાઓ સાથે તુલાવિધીમાં ૩૦ લાખ રૂપીયાના પહેલ પાડેલા હિરાઓ પણ વાપરવામાં આવ્યા હતા. આ હિરા કોમના સભાસદોએ ખરીદ કરી "જ્યુબિલી સુવેનીર" (યાદગીરી) ના હિરા તરીકે પોતા પાસે રાખ્યા હતા.

હિરક મહોત્સવ એ વિશ્વની વિખ્યાત વિરલ વિભુતિ અને રૂહાની રહેબર પ્રત્યેના તેઓ નામદારના અનુયાયીઓના અનહદ પ્રેમ, ભકિતભાવ અને પુજ્યભાવની લાગણીના એક અદના

ચિન્હ રૂપેજ હતો. હિરક મહોત્સવ માટે જે નાણા એકઠા કરવામાં આવ્યા હતા તે કોમના હિતના કાર્યમાં ખર્ચવા માટે ઉજવણીથી કેટલાક સમય અગાઉ તેઓ નામદારે પાછા સુપરત કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો.

હ૦ ઇમામનું હિંદમાં શુભાગમન

નવેમ્બરની તા. ૮મી ને ગુરૂવારના સાંજના હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ નામદાર માતા સલામત ઉમ્મે હબીબા સાથે કેરોથી કરાંચી ખાતે મુબારક પધરામણી કરી હતી. પાંચ વર્ષ જેટલા લાંબા ગાળા પછી થયેલ પધરામણીથી સમસ્ત હિંદના ઇસમાઇલીઓમાં પાર વાર આનંદ છવાઇ ગયો હતો. તેઓ નામદાર તા. ૯મીના શુક્રવારના કલકતા તરફ રવાના થયા હતા.

હ૦ ઇમામે રાજકારણમાં ઉપર દર્શાવેલા વિચારો

એસોસિએટેડ પ્રેસ ઓફ ઇન્ડીયાના પ્રતિનિધિને ઇન્ટરવ્યુ આપતા હઝરત ઇમામે જણાવ્યું હતું કે, "પેલેસ્ટાઇનના કોયડાનો ગમે તે સ્વરૂપે ઉકેલ કરવામાં આવશે, પણ વિશાળ અરબી ભાષા સમજનારા રાષ્ટ્ર અને બુધ્ધિમાન યહુદી લોકોમાં ભવિષ્ય માટે મોટા કોયડાઓ ઉભા કરશે." દક્ષિણ પૂર્વ એશિયામાં અને ખાસ કરીને જાવામાં જે બનાવો બનવા પામ્યા હતા તેના માટે તેઓ નામદારે ખેદ પ્રદર્શિત કરતા જણાવ્યું હતું કે "બહાદુર ઇન્ડોનેશિયન તરફ મારી દરેક સહાનુભુતિ છે અને હોલેન્ડ પાસેથી ઓછામાં ઓછું સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય મેળવવાને તેઓ ખચીત લાયક છે."

નવેમ્બરની તા. ૧૧ મીના રોજે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નામદાર બેગમ સાહેબા સાથે કલકત્તાથી દાર્જિલીંગ ખાતે સિધાવ્યા હતા. તેઓ નામદારે માઉન્ટ એવરેસ્ટના અદભુત રમણીય દૃષ્યો અને "ઓબઝરવેટરી હીલ" ઉપર આથમતા સુર્ય (સનસેટ) ને જોયા હતા.

બીજે દિવસે હ. ઇમામ અને નામદાર બેગમ સાહેબા "નેચરલ હિસ્ટ્રી મ્યુઝીયમ"ની મુલાકાતે ગયા હતા, જ્યાંથી "લામા મોનેસ્ટ્રી" (લામાઓના મઠ) માં પધારી તેઓને મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું, જ્યાં લામા અને તેના સાધુઓએ તેઓ નામદારને ભારે આવકાર આપ્યો હતો અને ધાર્મિક દુઆ ગુજારી હતી.

દાર્જિલીંગની અન્જુમને ઇસ્લામ તરફથી બંધાનારી ન્યુ મુસ્લિમ સેનેટોરિયમનો હઝરત ઇમામના મુબારક હાથે પાયો નાખવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. તેઓ નામદારે સેનેટોરિયમ માટે રૂા. ૫,૦૦૦ (પાંચ હજાર) ભેટ આપ્યા હતા.

આગાખાન લિજિયનની સેન્ટ્રલ કમિટીની ભવ્ય વાર્ષિક સભા

ડિસેમ્બરની તા. ૨૯ મીના ૩ વાગે "આગાખાન લિજિયન"ની સેન્ટ્રલ કમિટીની ઐતિહાસિક સભા, આગા હોલના વિશાળ ચોગાનમાં મળી હતી. આ પ્રસંગે હઝરત ઇમામે સેશન ખુલ્લી મુકતા જણાવ્યું હતું કે:

"તમે જાણુતા હશો કે આજે પળે પળે માનવીનું જીવન અને જગત પલટાતા જાય છે, દરેક વસ્તુ બદલાતી રહે છે, જેમા ખરી દોરવણી હાઝર ઇમામજ આપી શકે. ઇસમાઇલીઓ પાસે દોરવણી માટે કોઇ લખેલું પુસ્તક નથી પણ "હયાત ઇમામ" છે."

"અમારી ઇમામતની ગાદીનશીનને ૬૦ વર્ષ પુરા થાય છે, તેનો આ અપૂર્વ પ્રસંગ છે, સમસ્ત જગતનો આ અજોડ પ્રસંગ છે, આખી દુનિયાની તવારીખમાં આવો પ્રસંગ કદી બન્યો નથી. નાની કોમ આવું મોટું કામ પુરૂં કરે અને પોતાના "હાઝર ઇમામ"ની બે વખત તુલા. વિધિ કરે, એ આશ્ચર્યજનક અદ્ભુત બાબત છે. આ કામથી આખી દુનિયામાં તમારી કિર્તી પ્રસરી જશે. જાતી સ્વમાનની વૃધ્ધિ થવા પામશે."

હ૦ ઈમામનો ઇન્ટરવ્યુ

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એસોસીએટેડ પ્રેસ ઓફ ઇન્ડીઆના પ્રતિનિધિને ખાસ મુલાકાત દરમ્યાન જણાવ્યું કે :—

"મારા હિંદ અને આફ્રિકા ખાતેના મુરીદોએ આ અપૂર્વ રીતે પોતાની વફાદારી બતાવ. વાનો નિર્ણય કર્યો છે એથી હું ખુશી થાઉં છું. મને વધારે તો એ ખુશી થાય છે કે ઇસમાઇ. લીઓ એક કોમ તરીકે કંઇક નવું ઘડતર કરી રહયા છે. આફ્રિકામાં તેઓ હિરાઓમાંથી ઉપજ. નારા પંદર લાખ પાઉન્ડ તથા બીજી ભેટોમાંથી ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટ રચવાના છે. હિંદમા એક કરોડની રકમ સાથે તેને "ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રસ્ટ" અથવા ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટ" નામ આપનાર છે. આમા નવીનતા એ છે કે મોટો ભાગ શેર હોલ્ડરોના ખીસામાં નહિ જતા ઇસમાઇલીઓના ઉધ્ધાર માટે વપરાશે. જો એક કોમ આ કરી શકે તો બીજી કોમો પણ તેના પગલે ચાલશે અને જો તે સફળ થાય તો હિંદુઓ તથા મુસ્લિમો બન્ને કોમો માટે એક નવીજ પધ્ધતિ શરૂ થાય. આને હું વેપારી કોમી સખાવત કહું છું."

હ૦ ઇમામના ખુશી અને લાગણીભર્યા યાદગાર ઉદ્ગારો

ફેબ્રુઆરી તા. ૨૮ મીના દિને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ હસનાબાદ ખાતે પધાર્યા હતા. નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન, નામદાર બેગમ સાહેબા અને નામદાર શાહઝાદા સદરૂદીન પણ પધાર્યા હતા. આ પ્રસંગે તેઓ નામદારે અતિ મહત્વનું ફરમાન કરતા જણાવ્યું :—

"અમારી આખી જીંદગીમાં અમે એટલા કદી ખુશી થયા નથી કે જેટલા આ મોકા ઉપર થયા છીએ. અમારા આખા જીવનમાં આવો બીજો પ્રસંગ આવેલ નથી. અમારી ૬૦ વર્ષની ઇમામતના સમય દરમ્યાન આવો મહાન પ્રસંગ આવેલ નથી. આ પ્રસંગ મને ભારે સુખ આપનારો અને ખુશી ઉપજાવનારો છે. આ પ્રસંગથી તમે તમારા ઇમામને જગતમાં આશકારા કરો છો અને ઇમામ તરફની તમારી વફાદારી અને મહોબ્બતનો પુરાવો તમે આપ્યો છે. આવા અનોખા અને અજોડ પ્રસંગ માટે જમા થયેલી રકમ તમે જાણીને ખુશી થશો અને મને જણા. વતા હર્ષ થાય છે અને મગરૂરી ઉપજે છે કે તમે એ રકમ ૭૩ લાખની કરી છે. બુધ્ધિમાન ઇસ્લામી આગેવાનો આવું ફંડ કરે એનો તમે દાખલો પુરો પાડયો છે. તમે એ રકમનો કોમની ઉન્નતિ અને કેળવણી માટે ખર્ચ કરો. મદદ માટે રકમ ખર્ચવાનું મને પસંદ નથી, કારણ કે તેથી સુસ્તી અને ગરીબી આવે છે. એવી મદદ આપવાથી તો ઇસ્લામીઓમાં ગરીબી મોટા પ્રમા. ણમાં છે, માટે એ રકમ કેળવણી પાછળ કે જેમા હું ભારે રસ લઉં છું તેમા ખર્ચજો."

અલીગઢ મુસ્લિમ યુનિવર્સિટિ તરફનું આનપત્ર

માર્ચ માસની તા. ૯ મીના દિને મુંબઇના સર કાવસજી જહાંગીર હોલમાં, અલીગઢ

મુસ્લિમ યુનિવર્સિટિના કોર્ટના સભાસદો તરફથી હઝરત ઇમામને માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

હઝરત ઇમામે માનપત્રના જવાબમાં જણાવ્યું કે :—"ભવિષ્યની દુનિયાનો આધાર સાયન્સ વિજ્ઞાન ઉપર રહેવાનો છે. વિજ્ઞાનની શકયતાની કશી સીમા કે મર્યાદા હોઇ શકતી નથી. મુસ્લિમો પોતાના યુગમાં વિજ્ઞાનમાં આગળ વધેલા હતા. આજે તેઓ પછાત પડી ગયા છે. તેઓને આજે એક મહાન રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટયુટની જરૂરત છે. આવી ઇન્સ્ટીટયુટ કરાચીમાં હોય તો અમે વધારે પસંદ કરીશું. કારણ કે તે હિંદની પશ્ચિમ સરહદ પરના મુસ્લિમ દેશોનો તેના વડે હંમેશા સમાગમ રહી શકશે. દક્ષિણ ઇરાન, પૂર્વ આફ્રિકા, અફઘાનિસ્તાન, અને બલુચિસ્તાનમાં વસતા લોકો માટે તે લાભકારક થઇ પડશે. આ ભુમિ વિસ્તારોના કુદરતી સાધનો તે માટે મિરાસ સમાન થઇ પડશે."

હિરક મહોત્સવ સપ્તાહ

રોશનીથી જગમગી રહેલા ઇસમાઇલીઓના લતાઓ

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ની ડાયમંડ જયુબિલીનો તા. ૫ મી માર્ચથી તા. ૧૧ મી સુધી ભારે ધામધુમ સાથે "હિરક મહોત્સવ સપ્તાહ" ઉજવવામાં આવ્યો હતો. પ્રદર્શનો, રોશની, આતશબાજી અને શાનદાર ગંજાવર સરઘસના આકર્ષક પ્રોગ્રામો અને કાર્યક્રમોનો સમાવેશ થતો હતો.

મુંબઇમાં થયેલી સુંદર અને ભભુકાદાર રોશની નિહાળવા અઠવાડીયા સુધી માત્ર મુંબઇ તથા પરદેશથી હિરક મહોત્સવ નિમિતે પધારેલા હજારો પરોણાઓજ નહિ પણ મુંબઇની પચરંગી કોમોના લોકો ઘણી મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડયા હતા.

હિરક મહોત્સવની રોશની હ. ઇમામ, નામદાર બેગમ સાહેબા, નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન અને નામદાર પ્રિન્સ સદરૂદ્દીને પણ નિહાળી હતી. ડાયમંડ જયુબિલીની આ ભભુકાદાર રોશની અને ઝાકઝમાળ મુંબઇના ઇતિહાસમાં પોતાની અજોડતા અને ગૌરવના સંભારણા પાછળ મુકતી ગઇ છે અને વર્ષો સુધી તે મુંબઇની પચરંગી પ્રજાઓના સ્મરણમાં તાજી રહેશે.

માર્ચની તા. ૮મીને શુક્રવારના દિને બપોરના મુંબઇ મઝગામ ઉપર આવેલ નેસ્બીટ રોડ ઉપરની "આગા હોલ" વાડીથી ડાયમંડ જયુબિલીનું ભવ્ય સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. આ સરઘસ ડાયમંડ જયુબિલીના કાર્યક્રમના એક ભાગ રૂપેજ હતું. આ સરઘસના દેખાવોની સામગ્રી ખુબજ આકર્ષક બનાવવા અર્થે કેટલાક વખતથી તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી અને તેમા દ્રવ્ય અને શ્રમની મણા રાખવામાં આવી નહોતી. આ સરઘસ વાડીમાંથી બહાર પડીને, નુરબાગ મઝગામને રસ્તે આગળ વધ્યું હતું અને ત્યાંથી ડુંગરી ભીમપુરામાં દાખલ થયું હતું. ત્યાંથી પાલખી મહોલ્લા, કરીમાબાદ, મહમદઅલી રોડ વિગેરે ફરીને ક્રોસના મેદાનમાં (બોરીબંદર પાસે) વિખરાયું હતું. સરઘસની રચના અત્યંત આકર્ષક હતી.

આ સરઘસે ચાર માઇલ જેટલો લાંબો વિસ્તાર પસાર કર્યો હતો અને સરઘસ એક માઇલ જેટલું લાંબુ હતું આ સરઘસને ફરતા બરાબર પાંચ કલાક લાગ્યા હતા. હ. ઇમામે તથા તેઓશ્રીના

હિંદ ખાતે થયેલી પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઉજવણી પણ પ્રતીક ઉજવણીજ હતી. હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. દુન્યવી રીતે નાદુરસ્ત તબિયતના કારણે હિંદ પધારી શકયા નહોતા અને ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ હ. ઇમામ વતી પધાર્યા હતા. મુંબઇ ખાતે તા. ૧૫-૨-૧૯૫૭ ના થયેલી પ્રતીક ઉજવણી પ્રસંગે ના. પ્રિન્સ સાહેબ પ્લેટીનમતું પ્રતીક સ્વીકારી રહ્યા છે.

હિંદના જુદા જુદા કેન્દ્રોમાં આજ પ્રમાણે ઉજવણી થઈ હતી. ના. પ્રિન્સ સાહેબની એ સમયની હિંદની એ પધરામણી એ છેલ્લી પધરામણી હતી.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. નો મકબરો.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.સ.ના આસવાન ખાતે, નાઇલ નદીના કિનારે આવેલા મકબરાનું દ્રશ્ય.

કુટુંબીઓએ "રમોલ કોઝિઝ" કોર્ટની ગલેરીમાંથી તેનું નિરિક્ષણ કર્યું હતું. ડાયમંડ જયુબિલીની ઉજવણીમાં આ સરઘસ ખુબજ પ્રશંસા પામ્યું હતું.

માર્ચની તા. ૯ મીના ચોપાટીના દરિયા કિનારે આતશબાજીનો કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. મુંબઇની આશરે ત્રણ લાખની કોસ્મોપોલિટન મેદની એકઠી થઇ હતી.

હઝરત ઇમામ અને તેઓશ્રીના કુટુંબે "હેન્ગીંગ ગાર્ડન" પરના કોઠામાંથી આ આતશબાજીનો ભવ્ય કાર્યક્રમ નિહાળ્યો હતો.

મુંબઇમાં એકઠા થયેલા એક લાખ ઇસ્માઇલીઓ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ૬૦ વર્ષની ઇમામતની હિરક તુલાવિધિ ઇસ્વી સન ૧૯૪૬ના માર્ચ મહિનાની તા. ૧૦મી ના દિને મુંબઇમાં ચર્ચગેટ સ્ટેશન પાસે આવેલા "બ્રેબોર્ન સ્ટેડીયમ"માં કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે એક લાખથી પણ વધુ ઇસ્માઇલીઓ એકઠા થયા હતા.

દુનિયાએ કદી ન જોયેલ, ન અનુભવેલ કે સાંભળેલ એવો એક અનોખો, અનુપમ અને જીવનમાં સદા યાદગાર રહી જનારો આ મહાન શુભ દિવસ અતિ ઘણો મહત્વનો, અતિ ઘણો ખુશીનો હતો.

પરોણાઓમા રાજા-મહારાજાઓ અને અગ્રણ્ય નામાંકિત લોકોએ પણ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

આ ઐતિહાસિક સમારંભમાં ભાગ લેવા માટે દુર દેશાવરોથી પણ ઘણા નામાંકિત પરોણાઓ આવી પહોંચ્યા હતા. ઇરાક, ઇરાન, મધ્ય એશિયા, બરમા, માડાગાસ્કર, સિલોન ઉપરાંત આફ્રિકા તથા સમસ્ત હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોના હજારો ઇસમાઇલી ભાઇઓ અને બહેનો હાજર રહ્યા હતા. મહાન મહેમાનોનું સ્વાગત ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે કર્યું હતું તેમજ તમામ વ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ પણ રાખી હતી.

આ અજોડ અવસરે નામાંકિત વ્યકિતઓ તરફથી હ. ઇમામ પર મોટા પ્રમાણમાં સંદેશાઓ આવ્યા હતા, જેમાં તે સમયના હિંદના વાઇસરોય લોર્ડ વેવલ. હિંદના રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી, મિસરના શાહ ફારૂક, ઇરાનના શાહ, ઇરાકના રિજંટ અને સીરીયાના પ્રજાસત્તાકના પ્રેસીડન્ટ તરફના સંદેશાઓ મુખ્ય હતા.

તુલાવિધિ માટે એક કાષ્ટનો સાદો છતા સોહમણો વ્યાસપીઠ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો, જેના ઉપર આધુનિક કાંટો જોડાયેલો હતો. આ કાંટો અને વ્યાસપીઠ ખાસ તુલાવિધિ માટે બનાવવામાં આવ્યા હતા અને તેની પાછળ રૂા. ૪૦,૦૦૦નો ખર્ચ થયો હતો. તેઓ નામદાર એ સોહામણા વ્યાસપીઠ ઉપર ગોઠવવામાં આવેલ એક ફરતી સુંદર ખુરશી પર બિરાજ્યા હતા. તેઓ નામદારનું કુલ વજન ૨૪૩ાા રતલ થયું હતું જેની કિંમત ૩,૪૦,૦૦૦ (પાઉન્ડ) થઇ હતી.

હ૦ ઇમામનું વિવેચન.

તુલાવિધિનો કાયક્રમ પૂર્ણ થયા પછી હ. ઇમામને નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે નમન કર્યું હતું. હ. ઇમામે વિવેચન કરતા જણાવ્યું હતું કે: "સૌથી પહેલા મારા રુહાની બચ્ચાંઓને મારા ઉત્તમમાં ઉત્તમ દુઆ આશિશો સાથે ધન્યવાદ આપું છું. આ સમારંભને સફળ બનાવવા માટે ડાયમંડ જ્યુબિલી સેલીબ્રેશન કમિટિને સહકાર આપવા માટે નામદાર વાઇસરોય, મુંબઇની ના. સરકાર,, પોલીસ સતાવાળાઓ, ચાર્ટર્ડ બેન્ક ઓફ ઇન્ડીયાના મેનેજર, અને ડાયમંડ સીન્ડીકેટનો હું આભાર માનું છું. તેમજ સંદેશાઓ મોકલવા માટે નામદાર વાઇસરોય, દેશી રાજ્ય-કર્તાઓ ગાંધીજી તથા બીજા મિત્રોનો પણ આભાર માનું છુ., મિસરના નામદાર રિજન્ટ અબ્દુ-લ્લાહ ઇલાહ, સીરીયાના પ્રજાસતાકના પ્રેસીડેન્ટ અને ઇરાનના ના. શાહનો પણ સ્નેહાળ સંદેશા-ઓ મોકલવા માટે હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું અને તેઓની સ્નેહભરી ઊંડી લાગણીઓની હું ઉંડી કદર બુજું છું.

'આ મહોત્સવમાં ભાગ લેતા નામદાર રાજા મહારાજાઓને તેમજ અન્ય સંભવિત પરો-ણાઓને કોઇપણ જાતની અગવડ ભોગવવી પડી હોય તો તે માટે હું મારા પોતા તરફથી તેમજ ઇસમાઇલી કોમ તરફથી દરગુજર ચાહુ છું. આજ મહિનાઓ થયા લિજિયનના સભાસદો આ કામને સફળ બનાવવા રાતદહાડો રોકાઇ ગયા હતા અને તેઓએ તેમજ વોલન્ટીયરોએ જે મોટો શ્રમ ઉઠાવ્યો છે, તેની પણ કદર કરું છું. આ પ્રસંગે અંતમાં હું મારા રુહાની બચ્ચાઓને દુઆઆ-શિશો ફરમાવું છું."

હ૦ ઇમામની મુંબઇથી વિદાય

દુનિયાને અજાયબીમાં ગરકાવ કરી નાખનારો ઇતિહાસમાં અજોડ એવો ડાયમંડ જ્યુબિ-લીનો મહાન ઉત્સવ સફળતાપૂર્વક પુરો કરી, હ૦ ઇમામ, નામદાર બેગમ સાહેબા અને નામદાર પ્રિન્સ સદરૂદીન સાથે માર્ચની તા. ૧૧ મીને સોમવારના દિને દિલ્હી તરફ સિધાવી ગયા હતા. તેઓ નામદારે નામદાર પ્રિન્સ સાહેબ સાથે ઇસમાઇલી જમાતોને દુઆઆશિશો ફરમાવ્યા હતા.

આ ઇતિહાસિક અનોખા અવસરે, દેશપરદેશના અંગ્રેજી, ગુજરાતી અને ઉર્દુ વર્તમાન પત્રોએ પણ ઘણો રસ લીધો હતો.

માર્ચ મહિનાની તા. ૧૨ મીના દિને, દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી પ્રતિનિધિઓની આગેવાની હ. ઇમામે સ્વીકારી હિંદના વાયસરોય લોર્ડ વેવલની મુલાકાત દિલ્હી ખાતે લીધી હતી. આ પ્રતિ-નિધિ મંડળ સાથે જાણીતા રાજદ્વારીઓ જોડાયા હતા.

આફ્રિકામાં ડાયમંડ જ્યુબિલી માટેનો ઉત્સાહ.

ઇ. સ. ૧૯૪૬ના માર્ચ મહિનાની તા. ૧૦મી ના મુબારક દિવસે હિંદની બલ્કે એશિયા ખંડની ઇસમાઇલી આલમે હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની ઇમામતની ડાયમંડ જ્યુબિલીનો મહોત્સવ ઉજવ્યા પછી દુનિયાનો એક બીજો ખંડ કે જ્યાં ઇસમાઇલી ઇમામોએ પોતાનો અનુપમ વાવટો ગૌરવ સાથે વર્ષો સુધી ફરકાવ્યો હતો, એ આફ્રિકા ખંડમાં આ અવસર ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૦મી ના શુભ દિને અપૂર્વ રીતે ઉજવવાની તૈયારીઓ થવા લાગી હતી.

આફ્રિકા—દારેસ્સલામ ખાતે ઉજવાયેલો ઇતિહાસિક હિરક મહોત્સવ.

હ. ઇમામે નામદાર બેગમ સાથે કમ્પાલા અને કિસુમુ થઇને નાઇરોબી ખાતે મુબારક પધ-રામણી કરી હતી. સર્વ સ્થળોએ તેઓ નામદારનું અપૂર્વ સન્માન થયું હતું.

હ. ઇમામની હિરક તુલાવિધિ ટાંગાનીકાના પાટનગર દારેસ્સલામ ખાતે કરવા માટેનો સત્તાવાર નિર્ણય થયો હતો.

ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૬ઠ્ઠી થી ડાયમંડ જ્યુબિલીના મહોત્સવના ભવ્ય કાર્યક્રમનો આરંભ થયો હતો. એ દિને ભવ્ય દરબાર પણ ભરવામાં આવ્યો હતો. તા. ૭ મીના દારેસલામના આગા-ખાન કલબમાં એક ભવ્ય સમ્મેલનમાં આફ્રિકાની ઇસમાઇલી કોમના બંધારણને લગતા કાયદા કાનુનો જમાત સમક્ષ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે તા ૮ મીના સાંજે ૫ કલાકે જમાત-ખાનામાંથી હિરક મહોત્સવનું ગંજાવર અને શાનદાર સરઘસ નીકળ્યું હતું.

ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૯મીના સમસ્ત આફ્રિકાના વોલન્ટીયરો, સ્કાઉટસો, ગર્લ્સ ગાઇડસોની એક ભવ્ય સયુંકત રેલી થઇ હતી.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની ૬૦ વરસની ઇમામતની હિરક તુલાવિધિ આફ્રિકા ખાતે "આગાખાન જ્યુબિલી પાર્ક" માં, ઇ. સ. ૧૯૪૬ ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૦ મીના શુભ દિને પૂર્ણ ઉત્સાહ અને આનંદ વચ્ચે કરવામાં આવી હતી. આ અજોડ અવસરે કોમ પર કોમની મળીને સીંતેર હજારની લોકમેદનીએ ભાગ લીધો હતો.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને શાહઝાદા સદરૂદીન પણ હાજર હતા.

ટાંગાનિકાના નામદાર ગવરનર, કેન્યાના નામદાર ગવરનર, યુગાન્ડાના નામદાર ગવરનર, માડાગાસ્કારના નામદાર ગવરનર જનરલ, જંગબારના નામદાર સુલતાનના પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રિન્સ અબ્દુલ્લાહ, સંસ્થાન ખાતાના પ્રધાન મી. એ. ક્રિય જોન્સ એમ. પી; જંગબારના માજી બ્રિટીશ રેસીડન્ટ સર ગાય પીલીંગ, ઉપરાંત ફ્રાન્સ, બેલ્જીયમ, પોર્ટુગલ અને હિંદી સરકારના પ્રતિનિધિઓ હાજર રહયા હતા.

આ મહાન શુભ પ્રસંગને અંગે તેઓ નામદારને સંખ્યાબંધ મુબારકીઓના સંદેશાઓ મળ્યા હતા જેમાં મિસરના નામદાર સુલતાન ફારૂક અને રાણી ફરીદા, મિસરના રાજકુમાર પ્રિન્સ મહેમુદ, ગ્રેટબ્રિટનના વડા પ્રધાન મી. કલેમેન્ટ એટલી અને મીસીસ એટલી અને દક્ષિણ આફ્રિકાના વડા પ્રધાન ફિલ્ડ માર્શલ સ્મટસના સંદેશાઓ મુખ્ય હતા.

હિરક તુલાવિધિમાં તેઓ નામદારનું વજન ૨૪૩ રતલ થયું હતું. જેની કિંમત પાઉંડ ૧,૫૦,૦૦૦ જેટલી થઇ હતી.

હ૦ ઈમામનું યાદગાર પ્રવચન

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આ ઐતિહાસિક અવસરે પ્રવચન કરતા ફરમાવ્યું :

"સાઠ વર્ષ પછી મારા નિકટના કદાચ કુટુંબપ્રેમ અને સંબંધથી પણ વધારે નિકટના સંબંધ માટે હું અંતઃકરણપૂર્વક મારા સઘળા રૂહાની બચ્ચાંઓને અત્યંત પ્રેમ સહિત, ધન્યવાદ આપું છું અને દુઆઆશિષો ફરમાવું છું. આફ્રિકાની આ ગૌરવશીલ ઉજવણી માટે હું મારા રૂહાની બચ્ચાંઓને ધન્યવાદ આપું અને દુઆઆશિષો ફરમાવું છું. હું હમણા એક ટુકું વાકય કહું છું—"પિતા તરીકેના દુઆઆશિષો, પ્યાર અને હંમેશના વહાલ" જો આ ઉજવણીઓને ગૌરવશીલતા તરીકે નિહાળવામાં આવે અથવા મારી ૬૦ વર્ષની ઇમામતની શુક્રગુજારી કહેવામાં આવે તો ૫૦,૦૦૦ જેટલા લોકોએ જે ભારે અગવડતા ખમીને ખર્ચ કર્યો છે અને સ્વભોગ આપ્યો છે તેનું મુલ્ય આંકી શકાય નહિ.

"મારા રૂહાની બચ્ચાઓ માટે, આર્થિક ક્ષેત્રમાં જે મૂળગત પરિવર્તન આણવા માટે જેની ઓછામાં ઓછી દશ વર્ષથી હું રાહ જોઇ રહયો હતો તેની આ ઉજવણીએ મને તક આપી છે. છેલ્લા દશ વર્ષથી મને એમ લાગ્યા કરતું હતું કે જીવન પધ્ધતિઓને તેના પ્રત્યેક જડ સ્વરૂપમાં જો વળગી રહેવામાં આવે તો સઘળા ઇસમાઇલીઓ અનિવાર્ય રીતે પીછેહઠના પ્રવાહ ભણી દોરવાઇ જાય. બહુમતી માટે જીંદગીનું હિત શેમાં હતું અને હજું શેમાં છે, એની વિચારણા થવી ઘટે છે. વ્યકિતગત પ્રયાસને હું હંમેશા 'મનુષ્યથી-મનુષ્યની અને દરેક સમાજથી અલગ કહેતો આવ્યો છું. દુકાનદારી, એજન્સી અને વ્યાપાર રોજગાર એ બધું ભુતકાળમાં ઠીક હતું. પણ જો તેને ભવિષ્યમાં પણ ગુલામીથી અનુસરવામાં આવે તો, તે તેઓને જોઇએ એ કરતા વધુ હરિફાઇ, કંગાલિયત અને સહાસ ખેડવા માટે જોઇતી મુડીની અછત કે જેને હું કાયદેસરનો સટ્ટો કહું છું તેની તરફ દોરવી લઇ જશે.

આર્થિક પરિષદ.

મારા વિચારોને અનુસરીને આફ્રિકાની જુદી જુદી સમિતિઓ કાર્ય કરે અને હું આફ્રિકા આવું ત્યારે કોમમાં હસ્તી ધરાવનારી બુધ્ધિશાળી વ્યકતિઓ અને આગેવાન લોકોની એક આર્થિક પરિષદ બોલાવું, જેઓ વિશાળ દ્રષ્ટિબિંદુથી આવશ્યક પરિવર્તન આણી શકે અને એ માટે પ્રય. ત્ન કરી શકે એવી મારી ઇચ્છા હતી આવી આર્થિક પરિષદ નઇરોબીમાં મળી હતી અને ઠરાવો પસાર કર્યા હતા. જેને સાધારણ સુધારા વધારા સાથે આપણે આજે બપોરે એક બીજા મહાન પગલા તરીકે આગળ લઇ ગયા છીએ. ટાંગાનીકાની સરકારની સહાયતા સાથે દશ લાખ પાઉંડની મુડીથી-જે ઘણી જ ઝડપથી ભરાઇ ગયા હતા, આપણે દારેસલામ ખાતે એક ડાયમંડ જ્યુબિલી ટ્રસ્ટ સ્થાપ્યું હતું.

બિન શરતી ભેટ.

"દરેક જણ જાણે છે કે આ હિરાઓના નાણા આ અવસરે મને બિન શરતે અર્પણ કર. વામાં આવ્યા છે. હું એ નાણાને મારા પોતાના માટે રાખવાની ઇચ્છા ધરાવતો નથી, પરંતુ મારા

રેહાની બાબતો માટે જે વસ્તુ હું ઉત્તમ માનું છું, તેમાં એ ખર્ચવાનો છું. હું તેનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપયોગ કરી શકું એવી રીતે, ઉજવણીનો ખર્ચ—આ શબ્દના વિશાળ અર્થમાં—બાદ કરતાં, બાકી રકમ ડાયમંડ જ્યુબિલી ટ્રસ્ટને કેવળ ભેટ તરીકે આપવાનો નિર્ણય લાંબી વિચારણા પછી મેં કર્યો છે."

તિરસ્કાર અને ભય.

તેઓ નામદારે બિલ્ડીંગ સોસાયટીઓ, ડેન્ટલ અને મેડિકલ રાહત અને શિક્ષણના પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી જણાવ્યું હતું કે "જો મને કહેવામાં આવે તો હું અહિંના રહેવાસીઓને પછી તે ગમે તે જાતી, રંગ કે ધર્મના હોય, હું સામાન્ય સલાહનો એક વધુ શબ્દ કહેવાની ઇચ્છા રાખું છું. સંઘર્ષણનાં કારણોનો મને અનુભવ મળ્યો છે. હું સાત વર્ષ સુધી હથિયારબંધી પરિષદ અને રાષ્ટ્રસંઘનો કાર્યશીલ સભાસદ હતો. તે શા માટે નિષ્ફળ ગઇ? માત્ર તિરસ્કારનાજ કારણે એને નિષ્ફળતા વરી હતી. હજુ સુધી પ્રજાઓ અરસપરસમાં શા માટે તિરસ્કારની લાગણી ધરાવે છે? ભયને અંગે. જ્યાં ભય હોય છે ત્યાં પ્રેમ હોતો નથી. જો બારણા બંધ કરવામાં આવ્યા હોય તો પણ તિરસ્કાર બારી વાટે સરળતાથી પ્રવેશી શકે છે.

"હું તમો આફ્રિકનો, યુરોપિયનો, હિંદીઓ અને સઘળાઓને એક બીજાથી ભય નહિ પામવાની અપીલ કરું છું. એક સાથે મળીને આપણે કાર્ય કરવું જોઇએ. આ દેશ પુરતો વિશાળ છે, જેની જુમી ભાગ્યેજ ખેડવામાં આવી છે. ચીન, હિંદ અને યુરોપના પ્રમાણમાં અત્રે ઘણી નાની વસ્તી છે. ઓછામાં ઓછા એક સૈકા સુધી આપણે જીંદગી ટકાવી રાખવા માટે અત્રે લડત કરવી પડે એવી જરૂર નથી. ત્યારે તમારા પૌત્રાઓ માટે તમારે શા કારણે અગાઉથ જ મુશ્કિલીમાં મુકાવવાની કલ્પના કરવી જોઇએ? અહિં એવું કાંઇ જ નથી. આ સઘળું યુધ્ધ, માથે ચઢેલી પરિસ્થિતિ, જ્ઞાનના વિકાસ, એટમ બોંબ અને સાયન્સને આભારી છે. પરંતુ જો આ પરિસ્થિતિ પલ્ટો લીયે અને તે અનિષ્ટનાબદલે ઇષ્ટમાં ફેરવાય જાય, તો ખચીત તે મનુષ્ય બુધ્ધિને હળવી બનાવે અને બધાને જ સલામતી મળી રહે."

નામદાર બેગમ સાહેબા ઉમ્મે હબીબાને ઇલ્કાબ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પોતાના મોહરદાર નામદાર બેગમ સાહેબા ઉમ્મે હબીબા આગાખાનને "માતા સલામત"ના ઇલ્કાબની નવાઝિશ કરી અત્યંત મોટું માન આપ્યું હતું.

ત્રીજા વિશ્વયુધ્ધની ભયંકરતા.

મુંબઇથી પ્રગટ થતાં "સન્ડે ન્યુઝ"માં હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ "ત્રીજું વિશ્વયુધ્ધ નિવારી શકાશે?" એ શિર્ષક હેઠળના એક મહત્વના લેખમાં જણાવ્યું હતું કે:—

"પૂર્વેના યુધ્ધોએ જન્માવ્યું છે, તે ઉપરથી આવતા વિશ્વયુધ્ધની આફતનું અનુમાન તેઓ વ્યાજબી રીતે કાઢીને એવો અંદાજો કરે છે કે છેલ્લા યુધ્ધ કરતાં આવતું ત્રીજું વિશ્વયુધ્ધ હજા

રગણું વધારે નાશકારક થઇ પડશે. જેના પરિણામે વિશાળ વિસ્તારો, શહેરો, સમસ્ત દેશો અને રાજ્યો અરણ્ય સમાન થઇ પડશે અને વહેલે મોડે મોટા દુશ્મનોજ માત્ર નહિ પણ તેની સાથે આખું વિશ્વ એક પક્ષે કે અન્ય પક્ષે યુધ્ધમાં ઝુકાવશે. લશ્કરી બળ જે કંઇ કમી રાખી હશે, તેની પુરવણી સંભવિત રાજક્રાંતિઓ અને પાંચમી કતારોના કાર્ય દ્વારા નાશ પામશે.

એનો કંઈ ઉપાય છે?—"પીસ લીગ"

"હું પુછું છું એનો ઉપાય શું છે? માત્ર એકજ ઉપાય છે—જેને અસરકારક અને ન્યાયી કહી શકાય. હિટલરવાદી જર્મની સામે જેવી રીતે રાષ્ટ્રો લડયા એ પ્રકારે સઘળા સુલેહશાંતિ પ્રિય રાષ્ટ્રો—સઘળા રાષ્ટ્રો પોતાના મતભેદનો નિકાલ યુધ્ધદ્વારા નહિ પરંતુ લવાદી અને ન્યાયના પ્રકારથી જેઓ પોતાના મતભેદનો નિકાલ આણવા માંગે છે, એવા સઘળા રાષ્ટ્રોને એ માટેની પોતાની ઇચ્છાઓ દર્શાવવા દેવી જોઇએ.

"આ માટે તેઓએ થોભવું જોઇતું નથી કે પાછળ જોવુ જોઇતું નથી. પરંતુ અહિં કે તહિં એક સર્વોપરી "પીસ લીગ" નો આરંભ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઇએ છે. જેના હાથમાં રાષ્ટ્રોનું હક્કપત્ર હોય, જેણે "વીટો" ની સત્તાને હવામાં ઉરાડી નાખી હોય અને આક્રમણકારને કચડી નાખવા, માટે પોતાના સઘળા બળનો ઉપયોગ કરવા હમેંશા તૈયાર હોય, પછી તે ગમે તો નાના હોય કે મોટા, અને સયંકત રાષ્ટ્રોના ન્યાય ઉપર રચાયેલા બંધારણને માન આપવાની ફરજ પાડવાની સત્તા ધરાવતા હોય."

આફ્રિકા ખાતે પ્રાણી વનસ્પતિની શોધખોળ—કેલીફોર્નિયા યુનિવર્સિટીને ડોનેશન

અમેરિકામાં આવેલી કેલીફોર્નિયાની યુનિવર્સિટિ માટે આફ્રિકામાં વધુ શોધખોળ કરવા વિજ્ઞાનિઓની એક મંડળીને મોકલવાનું હ. ઇમામના ડોનેશનથી શકય બન્યું હતું.

૬૦ ઇમામની લાંબામાં લાંબી ઇમામત—ઇસમાઈલી ઈમામોના ઈતિહાસમાં એક અજોડ બનાવ

હઝરત મૌલા મુર્તઝાઅલી અ. ના બુઝુર્ગવાર પિતા હઝરત અબુતાલિબે પોતાનો જોમો બદલાવ્યો ત્યારબાદ હઝરત મૌલા મુર્તઝાઅલી અ. હિજરી સન પુર્વે ત્રણ વર્ષ પહેલા ઇમામતની મસનદ પર જલ્વા અફરોઝ થયા હતા. જેથી હિજરી સન ૧૩૬૮ સુધી આ દૌરને ૧૩૭૧ વર્ષ થયા હતા.

આ સઘળા સમય દરમિયાન થયેલા ઇમામોમાં ૧૮ માં ઇમામ હઝરત મૌલાના શાહ મુસ્તનસિર બિલ્લાહ અ. ની ઇમામતનો કિર્તીવંત અમલ ૬૦ વર્ષનો હતો. ૨૯ માં ઇમામ શાહ કાસમશાહની ઇમામતનો કિર્તીવંત અમલ ૬૧ વર્ષનો હતો અને ઇરાનથી હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમ પધરામણી કરનાર ૪૬ માં ઇમામ હઝરત મૌલાના ઇમામ શાહ હસનઅલી શાહની ઇમામતનો અમલ ૬૫ વર્ષનો હતો.

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હિજરી સન ૧૩૦૨ ના ઝિલકાદ મહિનાની તા. ૬ ઠી ને સોમવારના દિને ઇમામતની મસનદ પર બિરાજમાન થયા અને હિજરી સન ૧૩૬૮ ના

સફર માસની તા. ૧૫મીને જુમ્માના દિને હ. ઇમામને ઇમામતની મસનદ પર બિરાજે પાંસઠ વર્ષ અને નવ દિવસ થયા. જ્યારે અંગ્રેજી વર્ષની ગણત્રી પ્રમાણે હઝરત ઇમામ ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ના ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૧૭મીને સોમવારના મુબારક દિને ઇમામતની મસનદ પર જલ્વાગર થયા હોવાથી ઇસ્વી સન ૧૯૪૮ના ડિસેમ્બર મહિનાની તા. ૧૭મીના તેઓ નામદારની ઇમામતના કિર્તિવંત અમલને ૬૩–૪–ત્રેસઠ વર્ષ અને ચાર મહિના થયા. જેથી અડતાલીસ ઇમામોમાં લાંબામાં લાંબી ઇમામત ભોગવનાર હ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હતા. જે ઇસમાઇલી ઇમામોના જવલંત ઇતિહાસમાં એક અજોડ અને ગૌરવભર્યો બનાવ હોઇ સમસ્ત ઇસમાઇલી આલમે ભારે ધામધુમ સાથે ડિસેમ્બરની તા. ૨૬મીને રવિવારના શુભ દિને સમસ્ત એશિયામાં શાનદાર ઉજવણીઓ કરી હતી.

આ પ્રસંગે આપશ્રીએ યાદગાર સંદેશો પાઠવ્યો હતો, જેમા જણાવ્યું હતું કે: "ભુતકાળમાં ઇમામોને આધિન રહીને ઇસમાઇલીઓ મહાન કાર્યો કરી ગયા છે. જો તેવીજ સેવાવૃતિ, ઐક્યતા, તાબેદારી અને શિસ્તપાલન (ડીસીપ્લીન) કરી અંગત હસદને દુર કરવામાં આવે તો એવાજ બીજા મહાન કાર્યો માટે પ્રસંગો ઉભા થવાના છે."

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના વડા ફરજંદ ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની બીજી શાદી, ઇસ્વી સન ૧૯૪૯ના મે માસની તા. ૨૭મીને શુક્રવારના મશહુર ફિલ્મી સ્ટાર રીટા હેવર્થ સાથે, ફ્રાન્સના કેન્સ નજદીક આવેલા વેલોરિસના ટાઉન હોલમા થઇ હતી. આ પ્રસંગે હ૦ ઇમામ અને નામદાર માતા સલામત બેગમ ઉમ્મે હબીબાએ તેમજ નામદાર પ્રિન્સ સદરૂદીન અને નામદાર પ્રિન્સ કરીમ (મૌલાના હાઝર ઇમામ) તેમજ ના. પ્રિન્સ અમીન મુહમ્મદે પણ હાજરી આપી હતી.

હિઝ રોયલ હાઇનેસ—ઇરાને અર્પેલો શાહી ઇલ્કાબ

આ વરસ દરમિયાન હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને ઇરાનના પ્રજાજન જાહેર કરાયા હતા અને તેની ખુશાલીમાં ઇરાનના ના. શાહે તેઓ નામદારને "હિઝ રોયલ હાઇનેસ"નો બાદશાહી ઇલ્કાબ ઇનાયત કર્યો હતો. આ પૂર્વે ઇરાનના શહેનશાહો તરફથી હઝરત ઇમામને "શમ્શુલ હુમાયુન" અને "સ્ટાર ઓફ પરશિયા" વિગેરે માનવંતા ઇલ્કાબો ઇનાયત થયા હતાં. હઝરત ઇમામે પોતાની માતૃભૂમિ ઇરાનની ધર્માદા સંસ્થાઓને સાઠ લાખ ફ્રાંક ભેટ કર્યા હતા.

ઇસ્માઇલી રાજ્યકર્તાઓ

મધ્ય એશિયાના "હુન્ઝા"ના મુલકના રાજ્યકર્તા મીરની અગાઉ ઓળખાણ આપવામાં આવી છે. તેમના સિવાય ગીલગીટમાં પણ મુહમ્મદ મુઝફ્ફર અલીખાન નામના ઇસમાઇલી રાજ્યકર્તાની હકુમત છે. "પિયાલ"ના સરદાર મહમ્મદ અનવરખાન "યાસીન"માં સરદાર અબ્દુર્રેહમાનખાન અને "સરીકુલ"માં સરદાર મહમ્મદ કરીમ બેગની આણ વર્તે છે. ચીનાઇ સરહદ ઉપરના ઇસમાઇલીઓ શાહઝાદા લયસની પ્રજા હોવાનો ગર્વ ધરાવે છે, જ્યારે બદખશાનીઓ હકીમશાહ અબ્દુલ મઆલીના મુરબ્બીપણાનો દમ ભરે છે.

લાખોની ઝવેરાતની લુંટ—હ૦ ઇમામની મુબારક શાન

ફરવી સન ૧૯૪૯ ના ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૩જીના દિને, હઝરત ઇમામ, નામદાર માતા સલામત સાથે, નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન અને પ્રિન્સેસ અલીખાનને મળવા પોતાના "વીલા યાકીમુર" થી મોટરમાં વિદાય થતા હતા તે વેળાએ (તેઓ નામદારની મોટરને ચાર હથિયારબંધ ધાડપાડુઓએ અટકાવી લાખોની કિંમતનું ઝવેરાત ઉઠાવી ગયા હતા. આ સદીની આ એક મોટી ધાડ હતી.

વીમાવાળાઓએ લુંટાઇ ગયેલા ઝવેરાતની કિંમત ૭ લાખ ૮૫ હજાર ડોલરની આંકી હતી. લોઇડઝ ઍંડ ઓફ લંડનના પેરીસ ખાતેના મુખ્ય પ્રતિનિધિ જોન બ્રુએલન્સે જણાવ્યું હતું કે આ લુંટ લોઇડઝની તવારિખમાં સૌથી મોટી છે.

આ બનાવ સબંધમાં ઓગસ્ટ માસની તા. ૮મી ના દિને હ. ઇમામે હિંદુસ્તાનની જમાતો જોગ એક તારના સંદેશામાં જણાવ્યું હતું કે:-

"હિંદની સર્વે જમાતોએ ધાડની બીના સાંભળી હશે જ. તેઓને જણાવો કે જેવી રીતે ખોરાકમાં નિમકનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે તેવી રીતે અમે આ ઘટનાને આ જીંદગીના નિમક સમાન ગણીએ છીએ. અમે આશા રાખીએ છીએ કે અમારો આ દાખલો રૂહાની બચ્ચાઓને સામાન્ય રીતે (સંકટ સમયે) મદદકર્તા થઇ પડશે."

આ પછી બે લાખ પાઉન્ડનું ઝવેરાત જાન્યુઆરીની તા. ૨૮મીએ પાછું મળી આવ્યું હતું. ફેબ્રુઆરીની તા. ૨ જીના રોજે નામદાર માતા સલામતે કરાચી ખાતે પત્રકારોની મુલાકાત દરમ્યાન જણાવ્યું હતું કે અમોને અમારા ઝવેરાતની ફિકર નથી કેમકે એ ઝવેરાતનો બે લાખ પાઉન્ડનો વીમો ઉતરાવવામાં આવ્યો હતો.

આ અમુલ્ય જવાહિરોની ઝડપી લુંટના બનાવે આખી દુનિયામાં ભારે સનસનાટી મચાવી હતી. ધાડપાડુઓને શોધવા ફ્રેન્ચ પોલીસ ખાતાએ ભારે હિંમત અને બાહોશીભર્યું કાર્ય કર્યું હતું.

આફ્રિકાની કેળવણી સંસ્થાઓને એક લાખ પાઉન્ડની બાદશાહી સખાવત

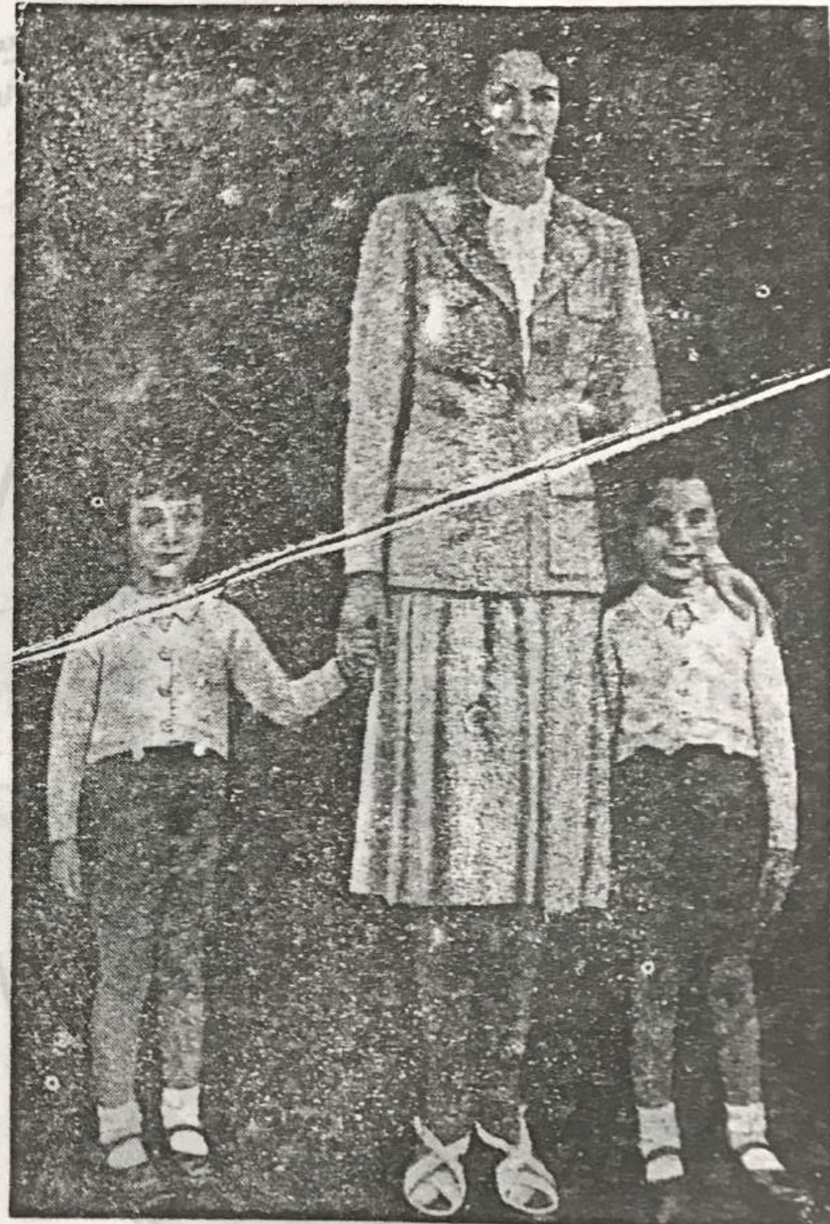
મોમ્બાસા (આફ્રિકા) ની મુસ્લિમ એજ્યુકેશન ઇન્સ્ટીટ્યુટના મકાનના ચણતર કાર્ય માટે હઝરત ઇમામે પાઉન્ડ એક લાખની વ્યકિતગત ભેટ આપી હતી. Technical Institute
Miomi Mans Called

હ૦ ઇમામને ઇરાનનું શહેરીપણું—ઇરાનની પાર્લામેન્ટની જાહેરાત

ઓકટોબર મહિનાની તા. ૧૦ મીના તહેરાનના એક સંદેશામાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ઇસમાઇલી કોમના રૂહાની સરદાર નામદાર આગાખાન સાહેબ, ઇરાનનું શહેરીપણું ધરાવતા હોવાથી અને તે તેઓ નામદારના કુટુંબે કદીયે ગુમાવ્યું ન હોવાની ઇરાનીયન પાર્લામેન્ટે જાહેરાત કરી છે. આ જાહેરાત તેઓ નામદારની સંમતિથી કરવામાં આવી હતી.

મૌલાનાં હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ અલહુસેની પોતાના દિલેર પિતા ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની પ્રેમાળ ગોદમાં બાલ્યવયે બિરાજેલા છે.

ના પ્રિન્સેસ તાજુદવલા અલીખાન સાહેબાની તેમના બે શાહઝાદાઓ: મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ અને ના. પ્રિન્સ અમીનમહમદ સાથે બાલ્યકાળે લેવાએલી યાદગાર તસ્વીર

અલીના પવિત્ર ઘરાનાને દિલેરી અને સાહસના ગુણો પહેલેથીજ વર્યા છે જેનો આ જીવંત પુરાવો છે. બરફ ઉપરથી લપસવાની સહાસિક રમતના ઇમામે ઝમાન પણ બાલ્ય વયથીજ ચાહક હતા એ આ તસ્વીર પુરવાર કરે છે.

બાળવયે આવું સૌમ્ય સ્મિત વેરનાર મૌલાના હાઝર ઇમામ આજે ઇસમાઇલીઓને અનેરા લાડ લડાવી સદા હસાવી રહ્યા છે.

આ સંબંધે પેરીસમા ઇન્ટરવ્યુ આપતા હ. ઇમામે જણાવ્યું હતું કે "મારૂં કુટુંબ હંમેશા ઇરાનિયનજ છે. હુ બ્રિટિશ છું અને ઇરાનિયન પણ છું. આમ શા માટે ન હોય? એક માણસ વીશ જેટલા શહેરીપણાં ધરાવી શકે છે."

ના૦ શાહઝાદી યાસ્મીનનો જન્મ.

ડીસેમ્બર માસની તા. ૨૭મી ને બુધવારના, નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના મહોરદાર ના પ્રિન્સેસ રીટાએ લોઝાં ખાતેની "મોન્ટ ચોઇસી કલીનીક"માં એક શાહઝાદીનો જન્મ આપ્યો હતો. શાહઝાદીનું નામ "યાસ્મીન" રાખવામાં આવ્યું હતું. F.

૯૦ ઈમામની હિંદમાં પધરામણી.

ઈ. સ. ૧૯૫૦ ના જાન્યુઆરી માસની તા. ૩જી ને વાર મંગળવારના શુભ દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મુંબઇ પધાર્યા હતા. ચાર વર્ષના લાંબા ગાળા પછી પોતાના રૂહાની પિતાની મુબારક પધરામણી માટે ઇસમાઇલીઓમાં અપુર્વ ઉત્સાહ પ્રગટયો હતો. બીજા દિને મુંબઇના ના. ગવર્નર સર મહારાજસિંગે તેઓશ્રીના માનમાં ભોજન સમારંભ યોજ્યો હતો. J.V.

બરમાના વડા પ્રધાનના હાથે રંગુનના જમાતખાનાની ભવ્ય ઇમારતની ઉદ્દઘાટન ક્રિયા.

J.V.

ઇ. સ. ૧૯૫૦ના જાન્યુઆરીની તા. ૫મી ના રંગુનના નામાંકિત ઇસમાઇલી આગેવાન વઝીર ઉ. કાનજી નાનજીએ અઢી લાખ રૂપીયાના ખર્ચે, મોગલ સ્ટ્રીટમાં બંધાવી આપેલ જમાતખાનાની સુંદર ઇમારતને ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા, બરમાના વડા પ્રધાન થકીન નુનાં હાથે કરવામા આવી હતી.

અલીગઢ યુનિવરસિટીનું માનપત્ર—રૂપિયા પચીસ હજારની ભેટ. દ૨.

જાન્યુઆરીની તા. ૩૧મી ના દિને અલીગઢ યુનિવરસિટી તરફથી હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને અર્પવામાં આવેલ માનપત્રના જવાબમાં તેઓ નામદારે હિંદી મુસ્લિમોને પલટાએલી પરિસ્થિયિને અનુકુળ થઇ જવાની અને સરકારનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવાની ભલામણ કરીને વધુમાં જણાવ્યું હતું કે "જો મુસલમાનો શારિરીક અને માનસિક ગુણો ખીલવશે તો હિંદની પ્રણાલિકાથી તેમને અલગા રાખશે નહિ." તેઓ નામદારે અલીગઢ યુનિવરસિટીને રૂ. ૨૫ હજાર ભેટ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું.

એશિયાની આઝાદીની તમન્ના.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧લી ના નવી દિલ્હીથી હ. ઇમામે ફારસી (પરશીયન) ભાષામાં ઓલ ઇન્ડીયા રેડીયોની પરદેશ ખાતેની સરવીસમાં કરેલા બ્રોડકાસ્ટમાં જણાવ્યુ હતું કે "હિંદ, પાકિસ્તાન અને ઇન્ડોનેશિયાએ મેળવેલી આઝાદી દરેક એશિયાવાસી માટે ખુશાલી પેદા કરનારી બાબત છે. આઝાદી માટેની લોકોની તમન્ના દુનિયાના શાહીવાદી દેશોને પોતાનું વર્ચસ્વ વધારતા અટકાવશે બધી પ્રજાઓ પોતાને મનપસંદ માર્ગે પોતાની પ્રગતિનું કાર્ય કરી શકે અને પોતાની મરજી

મુજબ પોતાનું જીવન ગાળી શકે તે માટે સ્વતંત્રતા હોવી જોઇએ." હ. ઇમામે તે દિને પ્રજાસત્તાક ભારતના પ્રેસીડન્ટ ડો. રાજેન્દ્રપ્રસાદની મુલાકાત લીધી હતી. વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરૂએ પણ સમારંભ યોજયો હતો.

હ૦ ઇમામ પાકિસ્તાનમાં.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧લી ના રોજે નવી દિલ્હીથી લાહોર ખાતે, હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની પધરામણી થતાં, પાકીસ્તાન સરકારના અમલદારો અને ઇસમાઇલી જમાત-ના આગેવાનો તરફથી તેઓ નામદારનો ભવ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૨જી ના તેઓશ્રી પાકીસ્તાનના તે સમયના પાયતખ્ત કરાંચી ખાતે પધાર્યાં હતા.

ત્રણ લાખની બાદશાહી સખાવત.

હ. ઇમામે મુસ્લિમ દેશો માટે એક ઇકોનોમી રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટયુટ સ્થપવારૂપીયા ત્રણ લાખની ભેટ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

ઇસ્લામ ચેતનવંતો મઝહબ છે.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ કરાંચી ખાતે ઇસ્લામી રાજયોની તવારિખ --એમની ચઢતી પડતી અને તેમના ભાવીની આશાઓ" એ વિષય ઉપર "ઇન્સ્ટીટયુટ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ અફેર્સ"ના આશરા હેઠળ એક ઘણુંજ અભ્યાસપૂર્ણ તવારિખી ભાષણ આપ્યું હતું.

હ. ઇમામે જણાવ્યું હતું કે, "આપણને ભવિષ્ય માટે દરેક વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ. અને ખાતરી છે કે તમે તમારી પાર્થિવ મુશ્કેલીઓ દુર કરી શકશો, પરંતુ લોકોના આત્મા અને જુસ્સાથી ખબરદાર રહેજો. ઇસ્લામી ઇતિહાસની ત્રીજી સદી નહિ પરંતુ પહેલી સદી તરફ નજર કરો. સાચો ઇસ્લામ સ્થિર નહિ પરંતુ ચેતનવંતો છે. ઉમૈયાઓના ભવ્ય જમાનામાં એ ચેતન-વંતો, સાદો અને સમજી શકાય એવો સ્પષ્ટ હતો. એ વખતે ઇસ્લામની જડ એટલી ઉંડી અને વિશાળ હતી કે મોંગલોના ભયંકર આક્રમણો અને પાછળથી યુરોપની એથી વધુ ખતરનાક દુશ્મ-નાવટમાં પણ તેની હસ્તી રહેવા પામી.

ઇસ્લામી ઇતિહાસની પહેલી સદીમા જે તંદુરસ્ત વચલો માર્ગ હસ્તી ધરાવતો હતો, તેવો માર્ગ શોધી નહિ શકાય તો જહાઝ પાછું ખડક સાથે અથડાશે. પાકિસ્તાન, જેના ઘડવૈયા કાઇદે આઝમ એક આધુનિક પુરૂષ હતા તે મુસ્લિમ દુનિયા વચ્ચેની રૂહાની અને બૌધિક એકતા લાવવા-માં સરજત બનો, એવી મારી આશા અને દુઆ છે. મુસ્લિમ રાજયોની રાજકીય એકતા અત્યારે શકય નથી.

તમારી બધી સામગ્રીની સંભાળ રાખો, પરંતુ તેમાં મોટામા મોટી સામગ્રી માણસનું મન અને આત્મા છે."

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૨ મીના દિને, કરાંચી એજ્યુકેશન બોર્ડને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ આ. એ ફરમાવ્યું "અમારી ખાસ ભલામણ છે કે ઇલ્મ હાંસલ કરજો. બીજાઓથી પાછળ રહી જશો નહિ. ઇસમાઇલીઓ બીજાઓ કરતા ઇલ્મમાં આગળ હોવા જોઇએ. અલહમ્દો-લિલ્લાહ, ઇસમાઇલી સ્ત્રીઓ બીજા કરતા ૧૦૦ વર્ષ આગળ વધી શકી છે; તેજ પ્રમાણે પુરૂષોએ પણ થવું જોઇએ. બાઇઓની ફરજ છે કે મઝહબ ઉપર મુસ્તકીમ રહી તરક્કી કરે, આપણો મઝહબ ૧૦૦ વર્ષ આગળ છે. બાઇઓ ઉપર મઝહબમાં પાબંદમાં રહેવાની બેવડી ફરજ છે જેઓ મહેનત કરે છે તેમને આખેરતમાં અવશ્ય બદલો મળશે."

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૪ મીના દિને હઝરત ઇમામને કરાચીના શહેરીઓ વતી મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશને માનપત્ર આપ્યું હતું. વળતા જવાબમા તેઓ નામદારે પાકિસ્તાનના વિદ્યાર્થીઓ યુનાઇટેડ કીંગડમ, ફ્રાંસ અને બની શકે તો રશિયામાં વિજ્ઞાનિક અભ્યાસ કરી શકે તે માટે ચાર સ્કોલરશિપો આપી હતી. ઉપરાંત હઝરત ઇમામ અને ના. માતા સલામતે સખાવત તથા બીજા સામાજિક ભલાના કાર્યો માટે બેગમ લિયાકતઅલીખાનને રૂપિયા ૨૫ હજાર ભેટ આપ્યા હતા.

પાકિસ્તાન રેડીયો સ્ટેશનેથી બ્રોડકાસ્ટ સંદેશો

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૯ મીના દિને હઝરત ઇમામનો 'રેકોર્ડ' કરેલો સંદેશો પાકિસ્તાનના રેડીયો સ્ટેશનેથી બ્રોડકાસ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો. આ સંદેશામાં તેઓ નામદારે રૂઢીચુસ્તો અને નવ વિચારવાળાઓ વચ્ચેની અથડામણોને અટકાવવા એક મધ્યમ માર્ગ શોધી કાઢવાનો આગ્રહ કરી જણાવ્યું હતું કે "સાચા ઇસ્લામી બનો, ઇસ્લામને અનુસરો અને ઇસ્લામને સમજવા કોશિશ કરો."

ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૯ મીના દિને હઝરત ઇમામ કરાંચીથી યુરોપ તરફ વિદાય થયા હતા. માર્ગમાં કેરો ખાતે બે અઠવાડીઆ સુધી તેઓ નામદાર રોકાયા હતા. જ્યાં ઇજીપ્તના વડા પ્રધાન નહાસપાશાએ તેઓ નામદારને અને ના. બેગમ સાહેબાને એક દબદબાભરી ટી પાર્ટી આપી હતી.

નાઇરોબીમાં "આગાખાન હોલ"

હઝરત ઇમામે કેન્યાના કોરીન્ડન મેમોરિયલ મ્યુઝીમનાં બિલ્ડીંગ ફંડમાં આઠ હજારની જે ઉદાર ભેટ આપી હતી. તેમાંથી એક "એક્ઝીબીશન હોલ" બાંધીને તેનું નામ "આગાખાન હોલ" આપવા નક્કી થયું હતું.

મહત્વના ઇસ્લામી સિધ્ધાંત વિષે હ૦ ઇમામની ચોખવટ

હઝરત ઇમામે, ઇસ્લામી સિધ્ધાંતના સંબંધમાં ઇસમાઇલીઓની વલણ વિષે ચોખવટ કરતા એક સંદેશામાં જણાવ્યું હતું કે : દેખીતી રીતે ઇસમાઇલીઓની સ્થિતિ અંગે કંઇ પણ ગેર-સમજણ છે એટલે આ મુદાની ચોખવટ કરવાનું મને જરૂરી લાગે છે. સ્વભાવિક રીતે હ૦ પયગમ્બર સાહેબની વફાત પછી મુસલમાનો સંગઠિત હતા અને ખલીફા ઉસમાનના મૃત્યુ સુધી "શીઆ" અને "સુન્ની"નો સવાલ ઉભો થયો ન્હોતો. પછી ઇસ્લામી જગત બે શાખાઓમાં વ્હેંચાઇ ગયું, જેને અરબી અર્થમાં "બે શીઆઓ" એટલે કે બે વિભાગો કહેવામાં આવે છે

તેમાંનો એક ભાગ "હઝરત અલીના શીઆઓ" અને બીજો "મુઆવિયાના શીઆઓ" તરીકે ઓળખાયા. આ બન્ને વિભાગો હ. ઈમામ હસને મુઆવિયા સાથે સંધિ કરી ત્યાં સુધી રહયા. જ્યારે મુઆવિયા ત્યાર બાદ ખલીફા થયા અને મુઆવિયાના શીઆઓ બહુમતિમાં આવ્યા અને ઈસ્લામના મહાન મજબતીનું કારણ થયા ત્યારે હ૦ અલીના શીઆઓ બીજા વિભાગ તરીકે રહયા. હ૦ અલીના શીઆઓના આ વિભાગમાંથી ઈસ્માઈલીઓ ઉતરી આવેલા છે.

"તેઓ એવી માન્યતા પકડે છે કે હ૦ અલી, કે જેઓએ પહેલા ત્રણ ખલીફાઓ સાથે સહકાર કર્યો હતો, ત્યારે હવે આપણું કામ પહેલા ત્રણ ખલીફાઓનો ન્યાય કરવાનું નથી, પણ ઈરાનના ઈતિહાસકારોએ પણ દર્શાવ્યું છે તેમ હ૦ અલીએ પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન જેમ કર્યું તેમ તેઓની યાદગીરીને માન આપવાનું છે.

"આપણે માનીએ છીએ કે ઈમામત હ૦ પયગમ્બરના ઘરથી ચાલી આવે છે, પરંતુ એ કારણો કે જે હ૦ અલી સારામાં સારી રીતે જાણતા હતા, છતા તેઓશ્રીએ પહેલા ત્રણ ખલીફાનો પ્રશ્ન પોતાની જીંદગી દરમ્યાન ઉઠાવ્યો નહોતો અને તેથીજ તેઓએ પોતે જે પ્રશ્ન ન ઉઠાવ્યો તે આપણે પણ ન ઉઠાવીએ એ આપણા માટે ઘણું સારું છે.

"આ રીતે આપણે હ૦ અલીના શીઆઓ એવી જીંદગીમાં શામેલ થઈએ કે મહાન અલ્લાહ પોતાથી અખુટ રહેમત ઉતારે અને બધા મુસલમાનોના પાપોની માફી બક્ષે"—આગાખાન.

ઈરાનના શાહના બહેન પ્રિન્સેસ ફાતીમાના લગ્નમાં હ. ઈમામે આપેલો સહકાર.

મે મહિનાની તા. ૧૦મી ના દિને, ઈરાનના ના૦ શાહના બહેન પ્રિન્સેસ ફાતિમા અને કેલીફોર્નિયા–અમેરિકાના ડોકટરના બેટા વિન્સેન્ટ લી હીલીયરના લગ્નની ક્રિયા મુસ્લિમ વિધિ પ્રમાણે ત્યાના ઈરાની એલચી ખાતામાં કરવામાં આવી હતી. જે વખતે હ. ઈમામે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આ લગ્નના બનાવે એક અગત્યનો મઝહબી મુદ્દો ઉભો કર્યો હતો, કારણ કે ઈસ્લામ એક પુરૂષને એક બિન-મુસ્લિમ સ્ત્રી, જે "અહેલે કિતાબ"માંની હોય, તેણીને પરણવાની છુટ આપે છે અને તેણી પોતાનો ધર્મ પાળી શકે છે, તો પણ એક મુસ્લિમ સ્ત્રીને પોતાના મઝહબની બહાર લગ્ન કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે. તેટલા માટે મી. હીલીયરને ઈસ્લામમાં દાખલ કરવાની જરૂરીયાત ઉભી થઈ હતી. પરંતુ પેરીસની મસ્જિદના પેશ ઈમામ સી કાદોર બેન-ઘેબ્રીટે મજકુર અમેરીકન વિદ્યાર્થિને ઈસ્લામમાં દાખલ કરવાની ના પાડી અને તેના ટેકામાં એવી દલીલ કરી કે "તેને મુસ્લિમ બનાવવાની વિધિ લાંબી અને ગુંચવણભરી છે અને એક મુસ્લિમ સ્ત્રીને પરણવાની ઈચ્છા ધરાવવાના માત્રથી કારણસર તેવી વિધિ કરાવી શકાય નહિ."

પણ હ. ઈમામ વચ્ચે પડયા અને પેરિસની મસ્જિદના ઈમામના ફતવાનો અસ્વીકાર કરી તેઓ નામદારે જણાવ્યું કે "જો એક શખ્સ મુસ્લિમ છે, તો તેને એમ પુછવાની મને સત્તા છે કે તે મુસ્લિમ છે કે કેમ? અને જો તે "હા"માં જવાબ આપે તો હું તેનું કહેવું માનીશ, કારણ કે હું માનું છું કે એક શખ્સના અંતઃકરણમાં શું છે તે ખરી રીતે તો ફકત ખુદા જ જાણે છે. આનો અર્થ એટલોજ થાય છે કે જો એક માણસ કહે કે "તે ફકત એકજ ખુદાને માને છે અને મુહમ્મદ તેના પયગમ્બર છે" યાને "કલેમો" પડે તો પછી તેને મુસ્લિમ તરીકે ગણવાનો હક છે. તેની પ્રમાણિક નિષ્ઠા વિષે કોઈપણ સવાલ ઉઠાવી શકે નહી.

પેરિસની મસ્જિદના પેશ ઇમામ, હ. ઇમામના મત સાથે એકમત થયા હતા અને મી. ફીલીયરે ઉપર જણાવેલા શબ્દોમાં એકરાર કરવાથી તેને તુરતજ મુસ્લિમ ધર્મમાં લેવામાં આવ્યો. વરરાજન તરફથી સાક્ષી તરીકે હ. ઇમામ હતા.

પૂર્વ આફ્રિકાની વેલફેર સોસાયટીને રૂા. ૧૩ લાખની ઉદાર ગ્રાન્ટ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ના પ્રમુખપદે ઇ. સ. ૧૯૩૪માં મોમ્બાસા ખાતે ગજેલી મુસ્લિમ કોન્ફરંસના પરિણામે, ખાસ કરીને આફ્રિકન અને અરબ મુસ્લિમોની ધાર્મિક તથા સામાજિક કેળવણી અને સાંસ્કૃતિક પ્રગતિના ઉદ્દેશો સાથે, ઇસ્ટ આફ્રિકન વેલફેર સોસાયટીની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. જેમાં આફ્રિકાના દરેક ભાગના મુસ્લિમો શામિલ છે.

ઇ. સ. ૧૯૪૯માં સોસાયટીએ શીલીંગ ૧૩૮૬૯૭૭નો ફાળો કર્યો હતો અને હ. ઇમામે તે સામે શીલીંગ ૨૩૧૨૯૮૩ની ઉદાર ગ્રાંટ બક્ષિશ આપી હતી. એ ઉપરાંત બિન-ઇસમાઇલીઓ તરફથી જેટલી મદદ સોસાયટી મેળવે, તેટલીજ રકમની ગ્રાંટ આપ્યા કરવાની તેઓ નામદારે મુબારક ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી.

ના૦ પ્રિન્સને "લિજિયન ઓફ ઓનર"ની પદવી.

ઇ. સ. ૧૯૪૪ના ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૧૫મી એ મિત્રરાજ્યોના લશ્કરો દક્ષિણ ફ્રાંસમાં ઉતર્યા ત્યારે તારીફલાયક સેવા બજાવવા માટે નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને "લિજિયન ઓફ ઓનર"ના ઓફિસરની પદવી અર્પણ કરવામાં આવી હતી. નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન આ ઉતરાણ દરમ્યાન એક કેપ્ટન તરીકે બ્રિટીશ ફોજ સાથે "લાએઝાં ઓફિસર" તરીકે ગયા હતા.

આ પદવી ઇનાયત કરવાની ક્રિયા પારિસ ખાતે ઇન્વેલીડસ મીલીટરી મ્યુઝીયમમાં ઓક્ટોબરની તા. ૧૪મી ના દિને જનરલ ડાયેમીડ કાટાક્ષે કરી હતી.

પાકીસ્તાનના વડા પ્રધાન જનાબ લીઆકતઅલીખાન પોતાના અમેરિકાના પ્રવાસથી પાછા ફરતા લંડન ખાતે રોકાણા એ દરમ્યાન હ. ઇમામે તેમને પોતાની મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું.

ઇસ્લામી એકતા વિષે સંદેશો.

ઓગસ્ટ મહિનાની તા. ૧૭મી ના દિને હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની મસનદ નશીનીના મુબારક દિવસે કરાંચીથી પ્રગટ થતા "અલ-ઇસ્લામ" મારફત હ. ઇમામે એક સંદેસાની નવાજિશ કરી ફરમાવ્યું.

"ઇસ્લામીઓમાં એકતા ફકત તો જ શકય બને જો સઘળા ફિરકાઓ એકબીજા સાથે માનભર્યું વર્તન રાખે, જેવી રીતે અમો ઇસમાઇલીઓ હઝરત અલી અ. નો માર્ગ ગ્રહણ કરી, અહલે સુન્નતને માન આપીએ છીએ."

પાકીસ્તાનના ઈસમાઇલી યુવાનોને ના૦ શાહઝાદા સદરૂદીનનો પ્રેરક સંદેશો.

ના. શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબે પણ પાકિસ્તાનના ઇસમાઇલી યુવાનોને સંદેશા મારફત જણાવ્યું.

"ઇસમાઇલી ધર્મનું ભાવિ તમારી અને મારી ઉમરનાઓ ઉપર આધાર રાખે છે, શું આપણે એમના દાખલા પ્રમાણે અનુસરશું કે જેઓએ પોતાના ઇમાન અને ફિદાગીરીથી મીસર, ઇરાન અને સિંધમાં જુદા જુદા પ્રસંગોએ હાઝર ઇમામનો ઝંડો આખી દુનિયાએ તેની રોશની જોઈ ત્યાંસુધી બુલંદ રાખ્યો હતો.? હું કહું છું કે હા–કેમકે આપણા વડવાઓએ જયા આટલી શાનદાર સફળતા મેળવી, ત્યાં આપણે યુવાનોને નિષ્ફળ જવું જોઇએ નહિ."

હ૦ ઈમામનું હિંદમાં શુભાગમન.

ડીસેમ્બર મહિનાની તા. ૨૪મી ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ, નામદાર માતા સલામત સાથે મુંબઇ પધાર્યા હતા.

ના૦ માતા સલામતની રૂા. એક લાખની બક્ષિશ.

કરાંચી ખાતે બંધાનારા મહિલા ઉદ્યોગગૃહ માટે નામદાર માતા સલામત ઉર્ફે હબીબા બેગમ આગાખાન સાહેબાએ, એક લાખ રૂપિયાની નાદર રકમ અર્પણ કરી હતી.

જનરલ મિશન એસેમ્બલીમાં અગત્યના ફરમાન.

ડીસેમ્બર મહિનાની તા. ૩૧મી ના મુંબઇ ખાતે હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશને બોલાવેલી ઓલ ઇન્ડીઆ જનરલ મિશન અસેમ્બલીની એક ખાસ બેઠકમાં હ. ઇમામે પધરામણી કરી હતી.

તેઓ નામદારે હોનહાર મિશનરીઓને ફરમાવ્યું કે: "અમારી પાસે બીમારી બાબતની જે ફરિયાદો આવે છે તેમાંથી એંસી ટકા જેટલી બીમારીઓ ખાનપાનમાં ધ્યાન ન રાખવાથીજ થયેની હોય છે, માટે જમાતોને એ બાબત વયેઝમાં સમજાવો." ત્યારબાદ તેઓ નામદારે હસતાં હસતાં ફરમાવ્યું કે "જો ખાણીપીણીમાં ધ્યાન ન આપવાથી "અઝરાઇલ" (મોતનો ફિરસ્તો) આવે તો તેમાં કોનો વાંક? તાજાં ફળ તરકારી વગેરે ખાવાની ભલામણો કરો.

હ૦ ઈમામ સૌરાષ્ટ્રમાં

જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૪થી ના હ૦ ઇમામ અને ના. માતા સલામત રાજકોટ પધાર્યા હતા. તેઓશ્રીએ સમય અને સંજોગોને પારખીને તેને અનુકુળ રહેલા અને તંદુરસ્તીના ઉપયોગી ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા સૌરાષ્ટ્રના હેલ્થ સેન્ટરને દર વર્ષે અપાતી ગ્રાંટોમાં સંગીન વધારો કરી આપવાની તેઓ નામદારે કરમબક્ષિશ કરી હતી.

જાન્યુઆરીની તા. ૫મીને શુક્રવારના દિને હ૦ ઇમામ અને ના. માતા સલામતના માનમાં મુંબઇની પોલીસ ક્લબ તરફથી ટીપાર્ટી યોજવામાં આવી હતી.

આ કલબનું ભવ્ય મકાન હ૦ ઇમામે અર્ધા લાખ રૂપીયાની આપેલી ઉદાર મદદથી બાંધવામાં આવ્યું છે. અને તેની સાથે તેઓ નામદારનું નામ જોડવામાં આવ્યું છે. આ મકાન ઇસ્વી સન ૧૯૪૧ માં બાંધવામાં આવ્યું હતું.

સાલગ્રેહની શાનદાર ઉજવણી

સને ૧૯૫૧ ના જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૭ મીના હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.,

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને ના. પ્રિન્સ કરીમ આગાખાનની સયુંકત મુબારક સાલ. ગ્રેહની શાનદાર ઉજવણી, ઘણીજ ધામધુમ સહિત થઇ હતી. હસનાબાદમાં સાલગ્રેહનો ભવ્ય દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો. જેમા હ૦ ઇમામે યુવાનોની કેળવણી સરકારના કેળવણી ખાતાના વિચારોને અનુસરતી હોવી જોઇએ, તેમજ ઇસમાઇલી વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક શિક્ષણ અને ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે ઉત્તેજન આપવા વિષે અગત્યના ફરમાનો કર્યા હતા.

જાન્યુઆરી તા. ૧૨ મીના હ૦ ઇમામે, ના. માતા સલામત સાથે પુના ખાતે પધરામણી કરી હતી. તા. ૧૪ મીના તેઓ નામદારે "એંગ્લો-ઉર્દુ ગર્લ્સ હાઇસ્કુલ"નો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી આ પ્રસંગે હ૦ ઇમામે જણાવ્યું હતું કે "જે કોમ સંજોગો પ્રમાણે પોતાનું વર્તન ફેરવતી નથી તે પછાત રહી જાય છે. આપણને સમયની સાથેજ બદલતા રહેવું જોઇએ."

હ૦ ઇમામનો ભારતનો પ્રવાસ

જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૧૬ મીના દિને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના. માતા સલામત હૈદ્રાબાદ (દખ્ખણ) ખાતે પધાર્યા હતા.

જાન્યુઆરીની તા. ૧૭ મીના હ૦ ઇમામ અને ના. માતા સલામત નાગપુર પધાર્યા હતા.

જયારે જાન્યુઆરીની તા. ૧૭ મીના દિને કલકતા ખાતે મુબારક પધરામણી કરી હતી. તેઓ નામદારને પશ્ચિમ બંગાળના ગવરનર ડૉ. કૈલાસનાથ કાતજુએ માનવંત પરોણા તરીકે ગવર્નમેન્ટ હાઉસમાં ઉતારો આપ્યો હતો. ત્યાંથી તેઓ નામદારો તા. ૨૦ મીના વિમાન મારફતે રંગુન તરફ સિધાવી ગયા હતા. હ૦ ઇમામે આ પ્રવાસ દરમિયાન હિંદની જમાતોની લીધેલી મુલાકાત એ જેમા દરમિયાનની છેલ્લી મુલાકાત હતી.

ઉદાર ભેટ

કલકતાની મુસ્લિમ સ્પોર્ટીંગ યુનિયને યોજેલા મેળાવડામાં તેઓશ્રીએ રૂ. ૧૦,૦૦૦ ગવરનર ફંડમાં ભેટ આપ્યા હતા. જેમાંથી અર્ધી રકમ મુસ્લિમો અને અર્ધી રકમ બિન-મુસ્લિમોના લાભાર્થે વાપરવામાં આવે એવી તેઓ નામદારે ઇચ્છા દર્શાવી હતી.

હ૦ ઈમામને બરમાનું અપૂર્વ માન

જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૨૦ ના બપોરે ૩-૩૦ કલાકે, હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના. માતા સલામતે, રંગુનના મીગ્લાડોનના વિમાની મથક ઉપર કદમ મુબારક કર્યા હતા. તેઓ નામદારોનું સ્વાગત કરવા બરમાના વડા પ્રધાન માનનીય થકીન નું તેવણના ધર્મપત્નિ ઉમ્યારાી કોમર્સ તેમજ બીજા પ્રધાનો, રંગુનના મેયર ઉ તેં આઉ, ડીપલોમેટીક કોરના પ્રતિનિધિઓ અને જુદી જુદી કોમના તેમજ ઇસમાઇલી આગેવાનો સારી સંખ્યામાં હાજર રહયા હતા.

હ૦ ઇમામ સ્ટેટ ગેસ્ટ તરીકે બરમાની સરકારના મહેમાન રહયા હતા. રંગુન ખાતે તેઓશ્રીના માનમાં યાદગાર એવા અનેક શાહી સમારંભ યોજાયા હતા.

બરમાની પ્રજાને સંદેશો.

હ. ઇમામે વિદાય સંદેશો આપતા સ્ટ્રેંડ હોટલમાં તા. ૨૧ના દિને જણાવ્યું હતું કે "મેં

બરમાને પોતાની આઝાદી ગુમાવતાં અને પોતાની આઝાદી પાછી જીતતાં જોયું છે. આજથી ૫૧ વર્ષ પહેલા મેં બરમાની પહેલી મુલાકાત લીધી હતી. જે વેળાએ બ્રિટીશો અપર બરમાનો કબજો જનરલ પ્રેન્ડગાસ્ટની સરદારી હેઠળ લેવામાં રોકાએલા હતા. એ પછી મેં રાજા થીબોને રત્નાગીરી લઇ જવામાં આવતા જોયા હતા. હું અહીં પાંચ વાર આવ્યો છું અને જુની તથા નવી ગાઢ સાથે બરમા તરફ પ્રેમની લાગણીથી જોઉં છું."

"મેં બરમાને પોતાની આઝાદી મેળવતા એવી રીતે જોયું છે કે જાણે એક ગુમાએલો આત્મા પાછો જીતી લીધો છે. એ બાદ બરમા બેશક વધારે ગંભીર બન્યું છે. હાલની કામચલાઉ જંજાળો છતાં આજના બર્માનો વધારે તેજસ્વી અને પોતાના ઉપર વધારે વિશ્વાસ ધરાવતા જોવામાં આવે છે." છેલ્લે હ. ઇમામે જણાવ્યું કે "તમો અહિ બરમામાં તેલ, સાગ, ખનિજ પદાર્થો અને ચોખા પુષ્કળ પ્રમાણમાં ધરાવો છો. તમો આ ચીજો નિકાશ કરી દુનિયાના સૌથી સુખીમાં સુખી દેશમાંના એક બની શકો છો. હું આ દેશમાં ખુદાતઆલાએ બક્ષેલી શાંતિ જોઉ છું. ખુદાએ તમોને જે આટલું બધુ પુષ્કળ આપ્યું છે તેનો લાભ બન્ને હાથો ભરીને કેમ ઉઠાવવો તે બરમીઝ પ્રજાએ પોતે સમજી આગળ વધવાનું છે."

રંગુનથી ઢાકા વિદાય થતી વખતે હ. ઇમામે બરમાના વડા પ્રધાન થકીન નુને રૂા. ૩૦,૦૦૦ (ત્રીસ હજાર) સખાવતી કાર્યોમાં વાપરવા માટે ભેટ મોકલાવ્યા હતા. ઉપરાંત હ. ઇમામ અને ના. માતા સલામત તરફથી રંગુનના પોલીસ વેલ્ફેર ફંડમાં રૂા. ૫૦૦૦) ભેટ આપવામાં આવ્યા હતા.

હ૦ ઇમામ ઢાકા ખાતે.

જાન્યુઆરીની તા. ૨૬મી ના દિને હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના૦ માતા સલામતે પૂર્વ પાકીસ્તાનના પાયતખ્ત ઢાકા ખાતે મુબારક પધરામણી કરી હતી. તા. ૨૮ ના ઢાકાની યુનિવરસિટી તરફથી હ. ઇમામને, એલ. એલ. ડી. અથાત "ડોકટર ઓફ લોઝ"ની ઓનરરી ડીગ્રી, યુનિવરસિટીના ચાન્સેલર મલીક ફિરોઝખાન નુને પ્રનાયત કરી હતી.

જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૨૮ મીના દિને, સાંજના, હ૦ ઇમામે, ઢાકા ખાતે એક વિરાટ સભામાં ભાષણ કરતા જણાવ્યું હતું કે, "હઝરત મુહમ્મદ પયગમ્બર પછીની પહેલી સદીમાં ઇસ્લામી મુલકોની જે જાહોજલાલી હતી તેને પાકીસ્તાને પોતાની નજર સમક્ષ એક આદર્શ તરીકે રાખવી જોઇએ. એ સમયે ઇસ્લામની દરેક રીતે ચડતી કળા થઇ હતી, એટલું જ નહિ પણ તે વખતે ઇસ્લામી દેશોમાં ઇસ્લામના ઉમદા સિધ્ધાંતોનું પાલન પણ બરાબર થતું હતું. ખરેખરા ઇસ્લામી દેશ હોય તેમાં કોમી ભેદભાવ જેવું કશું હોયજ નહિ અને ભાઇચારો તથા સઘળાઓ સાથે સમાન વર્તાવ જ જોઇએ."

હ૦ ઇમામે આગળ ચાલતા જણાવ્યું હતું કે "ઇસ્લામનો અર્થ શાંતિ થાય છે અને બુખારી શરીફ અનુસાર શાંતિ પ્રાણી જગત સુધી પણ ફેલાયલી છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એક સાચા મુસ્લિમ બનવા માટે કોઇના તરફ પણ ખરાબ લાગણી ધરાવવી જોઇએ નહિ અને દરેકની સાથે દયા-રહેમ અને ઉદારતા બતાવવી જોઇએ. ઇસ્લામનું આ તત્વજ્ઞાન અને સાચા મુસ્લિમોનું એ દ્રષ્ટિબિંદુ છે."

ઢાકા ખાતે હ૦ ઇમામના માનમાં ભારતી હાઇ કમિશનરે તેમજ પૂર્વ પાકિસ્તાનના તે સમયના ગવરનર મલીક ફિરોઝખાન નુને સત્કાર સમારંભો યોજ્યા હતા.

જેમની પ્રેમાળ હૂંફ હેઠળ મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાનસાહેબે ભૌતિક રીતે ઇસમાઇલીઓનાં નેતાગીરી માટેનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું એ હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ પોતાના બે પ્યારા પૌત્રાઓ–મૌલાના હાઝર ઇમામ અને ના. પ્રિન્સ અમીનમહમદને પ્યારથી ગોદમાં લઇને પ્રેમની વર્ષા કરી રહયા છે.

ક્રાંતિમાના લાભ તેને ચાહનારાઓનું રક્ષણ કરવા સદા આ પૃથ્વી ઉપર કાયમ રહયા છે. અહિં ઝમાનાના ઇમામ શાહ કરીમ બાલ્યકાળે આ પોષાકમા ઇસ્લામના શુરવીર સરદારની શાન દાખવી રહયા છે તેઓશ્રીની જોડમાં નાના ભાઇ ના. પ્રિન્સ અમીનમહમદસાહેબ છે.

ઇસ્લામ અને ઇસ્માઇલીઓની રહેબરી માટે 'પ્રિન્સ કરીમ' ને પોતાના સમયમાં તૈયાર કરનાર હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ પોતાના વ્હાલા પૌત્રાઓ મૌલાના હાઝર ઇમામ અને ના. પ્રિન્સ અમીનમહમદ સાથે અહિં બિરાજમાન છે.

૧૩ મી માર્ચ ૧૯૫૮ ના મુંબઇ ખાતે એક
મામે ઝગાન ખુશ શુકરાના કર્યું રહયો છે.

તેઓ નામદારે પૂર્વ બંગાળના ના. ગવરનરને સખાવતમા વાપરવા માટે રૂા. ૫૦,૦૦૦ પચાસ હજાર આપ્યા હતા.

જાન્યુઆરીની તા. ૩૦મી ના દિને આગ્રાથી દિલ્હી ખાતે હ. ઇમામ અને ના. માતા સલામતે પધરામણી કરી હતી. જ્યાં તેઓ નામદારે બ્રાઝીલના એલચીના માનવંતા પરોણા તરીકે રહ્યા હતા. બ્રાઝીલના એલચીએ યોજેલા લંચ-સમારંભમાં તેઓ નામદારની ભારતના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરૂ સાથે મુલાકાત થઇ હતી

કરાંચીમાં મુબારક પધરામણી.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૪થી ના હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના. માતા સલામતે, દિલ્હીથી ખાસ વિમાનમા કરાચી ખાતે કદમ મુબારક કર્યા હતા. આ પ્રસંગે વિમાની મથક પર પાકીસ્તાનના ના. ગવરનર જનરલ અને સિંધના ના. ગવરનરના પ્રતિનિધિઓ, ઇરાનના એલચી, હુંઝાના મીર સાહેબ અને ઇસમાઇલી આગેવાનોએ તેમજ નામાંકિત શહેરીઓએ તેઓ નામદારનો ભવ્ય સત્કાર કર્યો હતો.

પાકીસ્તાનની રાષ્ટ્રભાષા તરીકે અરબીને અપનાવવાનો અનુરોધ.

હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. મોતમરે આલમે ઇસ્લામી–વિશ્વની ઇસ્લામી પરિષદને સંદેશો મોકલી જણાવ્યું હતું કે "મારા ઇસ્લામી બંધુઓ! હું તમને અપીલ કરું છું કે, પાકિસ્તાનની રાષ્ટ્રભાષા તરીકે અરબી ભાષાને પસંદગી આપજો

"અરબીને રાષ્ટ્રભાષા તરીકે અપનાવવાથી તમે અરબી ભાષા બોલતી વિશાળ ઇસ્લામી જનતા સાથે સંપર્ક સાધી શકશો. ઉત્તરમાં માત્ર આટલાંટીક સુધીજ નહિ, પરંતુ દક્ષિણમાં નાઇજીરીયા અને ગોલ્ડ કોસ્ટ સુધી ઉપલા વર્ગોમા અરબી બોલાય છે. આખા સુદાન અને પોર્ચુગીઝ, પશ્ચિમ આફ્રિકાની સરહદો સુધી અરબીનો મહાવરો જોવાય છે. પૂર્વ આફ્રિકામાં માત્ર ઝંગબારમાં જ નહિ પરંતુ માડાગાસ્કર અને પોર્ચુગીઝ, પૂર્વ આફ્રિકામાં અરબી જાણીતી ભાષા છે. ઇન્ડોનેશીયા, મલાયા અને ફિલીપાઇન્સમાં પણ અરબી ભાષાના આધારે ઇસ્લામ ખિલ્યો છે. સીલોનમાં અમીર કુટુંબોના મુસ્લિમ બાળકો અરબી ભાષાનું કાંઇક જ્ઞાન મેળવે છે. મુસ્લિમોની વિશ્વ ભાષા તરીકે અરબી ભાષા આખી મુસ્લિમ આલમને એકત્ર કરશે.

હ૦ ઇમામની ઉદાર સખાવતો.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ, ઓલ પાકીસ્તાન વિમેન્સ એસોસીએશનને રૂપીયા ૫૦,૦૦૦ (પચાસ હજાર) ની ભેટ અર્પણ કરી હતી.

પાકીસ્તાનની સ્થાપના થયા પછી હ૦ ઇમામે કુલ્લે ૧૪ લાખની સખાવત કરી હતી. રૂા. ૫ લાખ આંતરરાષ્ટ્રિય ઇસ્લામી પરિષદને, રૂા. ૪ લાખ પરદેશમાં અભ્યાસ માટે જતા વિદ્યાર્થીઓની સ્કોલરશીપ માટે, રૂા. ૩ લાખ કાઇદે આઝમ ફંડમાં અને રૂા. ૧ લાખ કરાચીની પાક મહિલા ઔદ્યોગિક કેન્દ્રને આપવામાં આવ્યા હતા, આ ઉપરાંત બીજા કેટલાય મહિલાઓના ઉદ્યોગ કેન્દ્રને નાની નાની નાણાંકિય સહાય આપ નામદારે આપી હતી.

નામદાર પ્રિન્સ આફ્રિકામાં

જાન્યુઆરી મહિનાની તા. ૧૦ મીના હિઝ સીરીન હાઇનેસ ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ, પ્રિન્સેસ રીટા સાથે નાઇરોબી પધાર્યા હતા.

જાન્યુઆરીની તા. ૧૨ મીના દિને, ડાયમન્ડ જ્યુબિલીની યાદગીરીમાં બંધાયેલ "ડાયમન્ડ જ્યુબિલી હોલ" ની તેઓ નામદારે ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી. જાન્યુઆરીની તા. ૧૩ મીના દિને આગાખાન પ્રાઇમરી સ્કુલનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી.

જાન્યુઆરીની તા. ૧૮ મીના મોમ્બાસા ખાતે નામદાર પ્રિન્સ સાહેબે, નવી બોયઝ હાઇ સ્કુલનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી. તા. ૧૯ મીના સાંજે જ્યુબિલી બિલ્ડીંગ કો-ઓપરેટીવ સોસાયટીના ફલેટોના બ્લોકનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી.

જાન્યુઆરીની તા. ૨૯ મીના દિને દારેસ્સલામ ખાતે નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે દારેસ્સલામના આફ્રિકન્ વિભાગમાં ઇલાલા ખાતે આફ્રિકનો માટેની મસ્જીદનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને પ્રિન્સેસ સાહેબાનો આફ્રિકા ખાતેનો છ થી સાત અઠવાડીઆનો પ્રોગ્રામ હતો. તેઓ નામદારે કેન્યા, યુગાન્ડા, ટાંગાનીકા, ઝાંઝીબાર, માડાગાસ્કર, પોર્ચુંગીઝ આફ્રિકા, રોડેશીઆ, બેલ્જીયમ કોંગો, એડીસ અબાબા વગેરેની મુલાકાત લીધી હતી. આ આખો પ્રવાસ તેઓ નામદારોએ પોતાના વિમાનમાંજ કર્યો હતો.

નામદાર પ્રિન્સે કમ્પાલાના પ્રવાસ દરમ્યાન કીબુલી હીલ ઉપરની "કિબુલી મસ્જિદ" ની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી કે જેનો પાયો હ૦ ઇમામે પોતાના મુબારક હાથે નાખ્યો હતો. મસ્જિદના બાંધકામ પાછળ શીલીંગ ૪૦૦,૦૦૦ (ચાર લાખ) નો ખર્ચ થયો હતો, જેમાનો અર્ધો હિસ્સો હઝરત ઇમામે અર્પણ કર્યો હતો.

ફેબ્રુઆરીની તા. ૯ મીના નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ લોરેન્ઝો માર્કવીસ ખાતે પધાર્યા હતા.

હ૦ ઇમામનો ઇરાનમાં અપૂર્વ આવકાર

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આ પછી કરેલો ઇરાનનો પ્રવાસ તેઓશ્રી માટે ઇતિહાસિક હતો. મહેરાબાદના વિમાની મથક ઉપર તેઓશ્રીને માન આપવા સીતેર વર્ષની બુઝુર્ગ સ્ત્રીઓથી માંડી યુવાનો અને બાળકો સુધ્ધાં મોટી મેદની હાજર થઇ હતી. વઝીરે દરબાર હઝીમુલ-મુલ્ક પણ ત્યાં હાજર હતા. હ૦ ઇમામની નજર ઇરાનના સાફ બ્લુ રંગના આસમાન ઉપર પડતા તેઓ નામદાર ખુશાલીથી પોકારી ઉઠયા, "ચે મમલેકત અઝીઝ વ ઝીબાઇ દારમ, સાલાહા આરઝુયે દીદારે ખાકે મીહને અઝીઝમ રા દાસ્તમ." અર્થાત "કેવો પ્યારો અને સુંદર દેશ ધરાવું છું. વર્ષો સુધી વહાલા વતનને જોવાની ઉમેદ હતી."

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. રિઝાશાહ પહેલવીની આરામગાહમાં જઇ ઇરાનના આ એક મહાન શહેનશાહની કબ્ર પર પોતાના હાથે ફુલ મુકી બે મીનીટ ચુપકીદીથી ઉભા રહીને બોલ્યા : "ઇરાન હરચે દારદ અઝીન મર્દ દારદ વમા બાયરતી અઝ દાશ્તને ચુનીન બાદશાહી મુબાહાત કુનીમ" અર્થાત ઇરાન જે કાંઇ ધરાવે છે તે આ મર્દને આભારી છે. આવો પાદશાહ ધરાવવા માટે આપણે ગૌરવ લેવું જોઇએ.

ઇરાનના શાહના લગ્ન પ્રસંગે કિંમતી ભેટોની કરેલી નવાજિશ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ નામદાર શાહની સાઝવારી માટે એક સો ટચ સોનાનો સીગારેટ કેસ ભેટ આપ્યો હતો. ઉપરાંત મલેકહ સુરૈયાને સો ટચ સોનાની એક મોટી પર્સ ભેટ અર્પણ કરવામાં આવી હતી.

સીરીયામાં શુભાગમન અને ઉમળકાભર્યો સત્કાર

માર્ચ મહિનાની તા. ૧લી ના દિને હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના. માતા સલામત દમિશ્કના "મઝઝા" વિમાની મથક પર બપોરના ૧૨-૪૦ કલાકે કદમ મુબારક કર્યા હતા. તેઓ નામદારનું સ્વાગત કરવા માટે વિમાની મથક ઉપર સીરીયન પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ વતી જનરલ સેક્રેટરી ડોકટર ખાલીદ શનીલા, દમિશ્કના ગવરનર અને નાણા ખાતાના વઝીર ડો. ફરહાન અલ-જદોલ, પોલીસના વડા, અને સરંક્ષણ ખાતા વતી પહેલા બ્રિગેડના સેનાપતિ જનરલ અબુ આસફ વગેરે હાજર રહયા હતા.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના. માતા સલામતના માનમા સીરીયન પ્રજાસત્તાકના પ્રેસીડેન્ટ તરફથી એક લંચ પાર્ટી યોજવામાં આવી હતી.

માર્ચ મહિનાની તા. ૩જીના દિને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને સીરીયન સરકારે "ઓર્ડર ઓફ ઓમય્યદ"નો ગૌરવભર્યો ઇલ્કાબ અર્પણ કર્યો હતો.

માર્ચ મહિનાની તા. ૪થીના દિને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સીરીયાથી વિદાય થયા હતા.

સીરીયન સરકાર તરફથી હ૦ ઇમામને ઉમૈયાહની શમશીર પણ અર્પણ કરવામાં આવી હતી. વઝીર અલ-કુદસીએ તેઓશ્રીના સલુનમાં પધારી એ ઇતિહાસિક તલવાર તેઓ નામદારની હુઝુરમાં પેશ કરી હતી.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પોતાની સીરીયાની મુલાકાત પ્રસંગે પેલેસ્ટાઇનના નિરાશ્રીતો માટે સીરીયન પાઉન્ડ ૧૬,૦૦૦ નું ડોનેશન આપ્યું હતું અને મદીના શરીફમાંના પયગમ્બર હઝરત મુહમ્મદ સ૦ ના રોઝાના સમારકામના ખર્ચમાં પોતાનો ફાળો આપવાની પણ જાહેરાત કરી હતી.

પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની તૈયારીઓ

૫૦ વરસની ઇમામતની ગોલ્ડન જ્યુબિલી અને ૬૦ વરસની ઇમામતની ડાયમંડ જ્યુબિલી ઉજવાયા પછી હવે ઇસમાઇલીઓએ પોતાના વહાલા ઇમામની ૭૦ વરસની ઇમામતની પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઉજવવા નિર્ણય કર્યો હતો.

આ માટે હઝરત ઇમામે કેરો (મીસર) ખાતે આફ્રિકા, બરમા, ભારત અને પુર્વ તેમજ પશ્ચિમ પાકિસ્તાનના ડેપ્યુટેશનોને માર્ચ માસની તા. ૧૫ મીને ગુરવારના દિને "સેમીરામીસ" હોટલમાં મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું.

હઝરત ઇમામે દરેક ડેપ્યુટેશનોને જ્યુબિલીની ઉજવણીને લગતા તેમજ ત્યારપછીને લગતા સવાલોની પુછપરછ કરી હતી અને એ સંબંધમાં સંમતિ સહિત મુબારક દોરવણી આપી હતી.

મીસરના શાહ ફારૂકની શાદીમાં હાજરી

મીસરના માજી શાહ ફારૂકની શાદીમાં હ૦ ઇમામે ખાસ હાજરી આપી હતી. તેઓ નામદાર "આબેદીન મહેલ"માં યોજવામાં આવેલ રીસેપ્શનના પ્રમુખ હતા અને મીસરના શાહ. શાહબાનુ તથા મીસરના પ્રધાનોએ તેઓ નામદારની હાજરી માટે પોતાનો આનંદ દર્શાવ્યો હતો.

"દેશને વફાદાર રહેજો"

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની મુબારક "ડાયમન્ડ જ્યુબિલી ડે" ની પાંચમી વાર્ષિક ઉજવણી ૧૯૫૧ ના જુન મહિનાની ૧૦ મી તારીખે લંડન ખાતે શાનદાર રીતે કરવામાં આવી હતી. જેમાં હ૦ ઇમામે પણ પધરામણી કરી હતી. આ પ્રસંગે તેઓ નામદારે જણાવ્યું હતું કે "ઇસમાઇલીઓએ જે દેશમાં વસવાનું પસંદ કર્યું હોય, તે દેશને તેઓએ વફાદાર રહેવું જોઇએ અને જો તેઓ આબાદ થવા માગતા હોય તો તેઓએ એ દેશ સાથે એકરૂપ બની જવું જોઇએ." આફ્રિકન ઇસમાઇલીઓને ખાસ ફરમાવ્યું કે. "આફ્રિકન લોકોનો ચાહ મેળવ્યા વગર ત્યાં રહેવાનું ચાલુ રાખવાની આશા તેઓ રાખી શકે નહિ. આફ્રિકામાં એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે ત્યાંના લોકો "પરદેશીઓ કોણ છે ?" એ જાણવા માગશે જેઓએ ત્યાં જ પોતાનું વતન બનાવ્યું છે તેઓને જ ત્યાં ઉત્તમ તકો મળશે. તમે જે દેશમાં રહો તેને ખાતર કામ કરો, ત્યાંના લોકો સાથે ભળી જાઓ અને ધર્મને તેની યોગ્ય જગ્યા–તમારા આત્મમાં જ રાખો. એમ કરશો તો તમારા ઘણા સવાલો ઉકેલાઇ જશે."

કેળવણી, કરકસર અને શિક્ષણ સંબંધી બરમાને અમૂલ્ય દોરવણી

રોજિંદા જીવનમાં કરકસર અપનાવવા, બાળકોને મુસ્લિમ અથવા સરકારી નિશાળોમાં જ મોકલવા અને યોગ્ય ઉમરે લગ્ન કરી લેવા માટે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે અવાર-નવાર માર્ગદર્શનની નવાજેશ ફરમાવી હતી. આ સંબંધી ફરી એક વખત દિવ્ય દોરવણી આપતા બરમાની ના. સુપ્રીમ કાઉન્સીલ ઉપરના તા. ૯–૧૦–૫૧ ના તાલીકા દ્વારા ફરમાવ્યું :–

"અમારે ફરી એકવાર અમારા પ્રિય રૂહાની બચ્ચાઓને જણાવવું જોઇએ કે આપણા મઝ. હબના એક ભાગ તરીકે રોજિંદા જીવનમાં કરકસર કરવી જરૂરી છે. તમારે જુગાર પાછળ, ઘોડાઓ ઉપરની બેટિંગમાં, બિનજરૂરી કિંમતી પોષાકો પાછળ અને બનાવટી ઝવેરાતમાં નાણા વેડફી નહિ નાખવા જોઇએ. તમારું એકધારું ધ્યાન જીવનમાં કરકસર પ્રત્યે રાખવું જોઇએ, અગર તમે શ્રીમંત હો તો પણ બીજાઓ ઉપર શ્રેષ્ઠતા દાખવવા ખાતર જરૂરીયાત કરતા વધુ ખર્ચ કરશો નહિ.

બીજી બાબત એ છે કે બચ્ચાંઓને બિન–મુસ્લીમ ધાર્મિક શાળાઓમાં મોકલવા તે ઘણું ખોટું છે. આ સઘળા મુસ્લીમો માટે અતિશય દુઃખજનક છે. આપણા બચ્ચાંઓએ સરકારી શાળાઓમાં જવું જોઇએ. ગવર્નમેન્ટ આપણી પોતાની છે. કારણ કે તમે બર્મિઝ છો.

પરદેશી મિશનરીઓ એ તમારા નથી એમ ભારપૂર્વક ફરમાવીએ છીએ સરકારી નિશાળોમાં અથવા મુસ્લિમ નિશાળોમાં જવું જોઇએ અને કિંડરગાર્ટનની, ઉત્તમ ધોરણ યોગ્ય સ્કીમ કાઉન્સીલે તુરત જ દાખલ કરવી. રાત્રીની ધાર્મિક નિશાળો પણ સાવધાનપણે સ્થાપિત કરવી જોઇએ. મગરીબની દુઆઓ પણ એવા સમયે રાખવી જોઇએ કે જ્યારે દરેક જણ હાજર થઇ શકે.

ઉંમર લાયક છોકરીઓ અને છોકરાઓ વચ્ચેના લગ્નો જેમ બને તેમ અવારનવાર થવા જોઇએ. કાઉન્સીલ અને આગેવાનોએ "કો-ઓપરેટીવ મોનેટરી હેલ્પીંગ સોસાયટી" સંબંધી સંભાળપૂર્વક અભ્યાસ કરી આફ્રિકાના જેમ (બરમા ખાતે) સ્થાપિન કરવી. આ સર્વ જરૂરી બાબત છે."

પાક વડા પ્રધાનના અવસાન બદલ દર્શાવેલો શોક

પાકિસ્તાનના વડા પ્રધાન કાઇદે મિલ્લત જ. લિયાકતઅલીખાનની તા. ૧૬ મી ઓક્ટોમ્બર ૧૯૫૧ ના રાવલપીંડી ખાતે કરૂણ હત્યા થઇ હતી. મરહૂમ લિયાકતઅલીખાન હ૦ ઇમામના ગાઢ મિત્ર હતા. હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે આ પ્રસંગે શોક સંદેશો પાઠવ્યો હતો.

આ અંજલિ ઉપરાંત આપ નામદારે આલેખેલા પોતાના જીવન સંસ્મરણોના ઐતિહાસિક પુસ્તક "આગાખાનના સંસ્મરણો" માં પણ મરહૂમ લિયાકતઅલીખાન માટે આપે ઉચ્ચ ભાવનાયુક્ત ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

હિંદમાં સામાન્ય ચૂંટણી પ્રસંગે અનોખુ રાજદ્વારી માર્ગદર્શન

ઇ. સ. ૧૯૫૨ ના જાન્યુઆરી માસના શરૂઆતના અઠવાડીયામાં હિંદભરમાં સામાન્ય ચૂંટણીઓ યોજવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે અખિલ હિંદના ઇસમાઇલીઓ જોગ એક સંદેશો પાઠવી ફરમાવ્યું :

"તમે જાણો છો તેમ ઇસમાઇલીઓ સાથેનો અમારો સંબંધ રૂહાની બચ્ચાઓના રૂહાની પિતા તરીકેનો તદન-ચોખ્ખો ધાર્મિક છે અને તમારા રાજદ્વારી વિચારો ઉપર કોઇપણ રીતે લાગવગ વાપરવાની અમારી ઇચ્છા કે ઇરાદો નથી, પણ અમને એટલું તો અવશ્ય લાગે છે કે હવે હિંદ સદભાગ્યે એક સ્વતંત્ર દેશ બન્યો છે ત્યારે જેઓને મત આપવાનો હક છે તેવા સઘળા શહેરીઓની ફરજ એ મતાધિકારનો ઉપયોગ કરવાની છે. તેઓ સઘળાઓને અમે મજબૂત આગ્રહ કરીએ છીએ કે ગફલતચૂકથી મત આપવાનું વિસરશો નહિ બલ્કે જવાનું પણ ચૂકશો નહિ અને તમારા રાજકીય સમૂહનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા જેને તમે સહુથી વધુ લાયક ધારો તેને તમારો મત આપજો. મ્યુનિસિપાલ તેમજ બીજી રાજકીય ચૂંટણીઓમાં પણ આવીજ રીતે વર્તજો."

પાકીસ્તાન ખાતે કદમ મુબારક

૧૯૫૨ ના જાન્યુઆરી માસની તા. ૧૩ મીએ હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે ના. માતા સલામત સાથે પેરીસથી પાકીસ્તાનના પાટનગર કરાંચી ખાતે કદમ મુબારક ફરમાવ્યા હતા.

પાકિસ્તાનના તે સમયના ના. ગવર્નર જનરલ જ. ગુલામમહમદ અને પાકિસ્તાન સરકાર તરફથી તેમજ અન્ય કોમો તરફથી હ૦ ઇમામનો અપૂર્વ સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આ મુલાકાત પ્રસંગે આપશ્રીની ઉમરમાની તબિયત નાદુરસ્ત હોઇ કેટલાક પ્રસંગે આપશ્રી 'વકીલ ચેર"માં બિરાજી પધાર્યા હતા.

પાકિસ્તાનના મહાન રાજપુરુષો તેમજ પાકિસ્તાન ખાતેના વિદેશોના પ્રતિનિધિઓએ હઝરત ઇમામની આ પધરામણી પ્રસંગે મુલાકાતો લીધી હતી અને આપના માનમાં અનેક સમારંભો યોજાયા હતા.

મુરીદોને માયાળુ માર્ગદર્શન

આ પધરામણી પ્રસંગે હ૦ ઇમામે પરદેશથી પાકિસ્તાન આવેલા ઇસમાઇલીઓને બલુચિસ્તાનથી પરશિયન ગલ્ફ સુધી વેપાર અર્થે જવા ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા.

હુન્નરઉદ્યોગ અને ગૃહઉદ્યોગની તાલીમ લેવા પણ આપ નામદારે દોરવણી આપી હતી. ઉપરાંત ઇન્ડસ્ટ્રીયલ હોમ અને કેન્ટીન જેવી પ્રવૃત્તિને વૈજ્ઞાનિક ઢબે ચલાવવા ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા.

તંદુરસ્તી માટે ખાસ સંભાળ રાખવા અને તંદુરસ્તીના નિયમો પાળવા આપ નામદારે મજબુત આજ્ઞા ફરમાવી સાથે સાથે લગ્ન અને એવાજ બીજા પ્રસંગોએ કરકસરને અપનાવવા આપશ્રીએ માયાળુની દોરવણી નવાજેશ કરી હતી.

તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીના હિંદના પ્રજાસત્તાક દિન નિમિત્તે હિંદી હાઇ કમિશ્નર ડૉ૦ મોહનસિંહ મહેતાએ યોજેલા એક સમારંભમાં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે હાજરી આપી હતી.

શહેનશાહ જ્યોર્જ ૬ ઠાનું દુઃખદ અવસાન

ઇંગ્લેંડના લોકપ્રિય શહેનશાહ જ્યોર્જ ૬ઠાનું તા. ૬ ઠી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨ ના અવસાન થતા સમગ્ર સામ્રાજ્યમાં તેમજ આખા વિશ્વમાં શોકની લાગણી પ્રસરી ગઇ હતી.

ઇંગ્લેંડના શાહી કુટુંબ સાથે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહનો સંબંધ સદી એથી નિકટનો રહયો હોઇ આપશ્રીએ પણ અંગત રીતે ભારે આઘાત અનુભવ્યો હતો.

મરહુમ શહેનશાહને અંજલિ આપતા હ૦ ઇમામે કરાંચી ખાતેના એક્ષચેંજ ટેલીગ્રાફના ખબરપત્રીને જણાવ્યું કે :– "અમે શહેનશાહ જ્યોર્જને નાનપણથી ઓળખતા હતા. રાણી મેરીની સહી સાથેનો મરહુમ શહેનશાહ જ્યોર્જ ત્રણ વર્ષના હતા ત્યારનો ફોટો અમારા પાસે જે. જે અમે સાથે રાખશું. અમે અમારા તરફથી અને અમ.રા મુરીદો તરફથી નવા મહારાણી, રાજમાતા અને રાણી મેરી તરફ દિલસોજી દર્શાવીએ છીએ."

મરહુમ શહેનશાહના અવસાન બાદ ઇંગ્લેંડની રાજગાદીએ તેમના વડા શાહઝાદી આવ્યા જેઓ ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજા તરીકે જાહેર થયા.

ઢાકા ખાતે પધરામણી

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અને ના૦ માતા સલામત કરાચીથી તા. ૧૨મી ફેબ્રુઆરીએ રવાના થયા હતા અને લાહોર તેમજ નવી દિલ્હી થઇ તા. ૧૩ મીના ઢાકા ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

પૂર્વ પાકિસ્તાનની સરકારે અને ઇસમાઇલી તેમજ બિન ઇસમાઇલીઓએ આપ નામદારનો અદ્ભૂત સત્કાર કર્યો હતો.

હ૦ ઇમામે આ મુલાકાત પ્રસંગે રૂ. ૫૦,૦૦૦ ની એક ખાસ સખાવતની જાહેરાત કરી હતી. "આગાખાન ચેરેટી એકાઉન્ટ" ના નામે નેશનલ બેંક ઓફ પાકિસ્તાનમાં રહેલી આ રકમનો ઉપયોગ પૂર્વ બંગાળના ના. ગવર્નરની ઇચ્છા મુજબ થાય એવી ખ્વાહેશ આપશ્રીએ જાહેર કરી હતી.

આ સિવાય પૂર્વ બંગાળ માટે સાતસો ઓસ્ટ્રેલીઅન પાઉન્ડની ત્રણ વરસ માટેની ચાર સ્કોલરશીપો પણ આપશ્રીએ જાહેર કરી હતી. ઉમેદવારોની પસંદગી ના૦ ગવર્નર તરફથી નિમાએલી એડહોક કમિટી કરે એવી આપે ઇચ્છા બતાવી હતી.

ઢાકા ખાતે આપ તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી પર્યંત રહ્યા હતા અને પોતાના રૂહાની ફરજંદોને માયાળુ માર્ગદર્શન આપી તેમના ધાર્મિક કાર્યો ઉકલાવ્યા હતા.

હિંદની અંતિમ મુલાકાત

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અને ના૦ માતા સલામત ઢાકાથી તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨ ના રવાના થઇ તેજ દિવસે કલકતા ખાતે પધાર્યા હતા.

ઢાકાથી કલકત્તા સુધીના હવાઇ પ્રવાસ દરમ્યાન આપ નામદાર ઉપર જીસ્માની રીતે હ્રદય રોગનો હુમલો થતા તબિયત ખરાબ થઇ હતી. આથી હિંદના બીજા શહેરોની મુલાકાત લેવાનો આપનો કાર્યક્રમ રદ થયો હતો.

કલકત્તા ખાતેની ટુંક રોકાણ દરમિયાન તેઓ નામદાર પશ્ચિમ બંગાળના ના૦ ગવર્નર ડો૦ મુકરજીના મહેમાન તરીકે રહયા હતા.

કલકત્તાથી નવી દિલ્હી થઇ તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરીના યુરોપથી ખાસ મંગાવેલ ચાર્ટર્ડ પ્લેનમાં નીસ (ફ્રાંસ) ભણી જવા રવાના થયા હતા. હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની જીસ્માની રીતે હિંદની આ અંતિમ મુલાકાત હતી.

ના૦ શાહઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની હિંદમાં પધરામણી

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની ફ્રાંસ ભણી રવાનગી થયા બાદ આપશ્રીના વડા શાહઝાદા નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે તા. ૭-૩-૧૯૫૨ ના હિંદની ભુમિ ઉપર કદમ મુબારક ફરમાવ્યા હતા.

તેઓ નામદારે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની ફરમાની તબિયત હવે સુધારા ઉપર હોવાના શુભ સમાચારો આપ્યા હતા.

મુંબઇ ખાતે નામદાર શાહઝાદાએ મુંબઇના તે વખતના નામદાર ગવર્નર રાજા મહારાજ. સિંહ સાથે ભોજન લીધુ હતું.

હિંદની આ મુલાકાત પ્રસંગે નામદાર શાહઝાદાએ મુંબઇ અને પરાંઓની જમાતો ઉપરાંત પુના, હૈદ્રાબાદ, નાગપુર, અને સૌરાષ્ટ્રની જમાતોની પણ મુલાકાતો લીધી હતી.

આ પ્રસંગે મુબારક નવરોજના દિન હસનાબાદ ખાતે એક ભવ્ય દરબાર યોજવામાં આવ્યો હતો જેમા નામદાર શાહઝાદાએ પધરામણી ફરમાવી કોમ હિતમા કાર્ય કરવા સંસ્થાઓને સહકાર આપવા હાકલ કરી હતી.

તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૫૨ ના રાતના તેઓશ્રી યુરોપ જવા મુંબઇથી સિધાવી ગયા હતા.

રાજ કરતી કોમ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ એ આફ્રિકાના આગેવાન ઇસમાઇલી કાઉન્ટ અબ્દુલ્લાભાઇ હાશમ ગાંગજીને કેન્સ ખાતે તા. ૫ મી માર્ચથી તા. ૧૦ મી માર્ચ સુધી જે મુલાકાતો આપી હતી તે પ્રસંગે કાઉન્ટ સાહેબ મારફત હિંદ-પાકિસ્તાનની જમાતોને ફરમાવ્યું કે : "જમાતે એક બીજામાં મોટા પાયા ઉપર વેપાર કરવો જોઇએ. આ રીતે આર્થિક ઉન્નતિ સાધી શકાશે. અમારી ઇચ્છા છે કે તમે "નુરમ મુબીન" માં વાંચો છો તેમ અમારી હૈયાતીમાં જ અમે તમને રાજ કરતી કોમ તરીકે જોઇને ઘણા ખુશી થઇશું".

પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઇનવેસ્ટમેન્ટસ લિમિટેડની સ્થાપના

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની સિતેર વરસની ઇમામતની પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઉજવણી અર્થે ભારતની જમાતો તરફથી એકત્ર થનાર નાણાનો લાભ સમાજની આર્થિક ઉન્નતિ અર્થે જ કરવામાં આવે એવી હ૦ ઇમામની પવિત્ર ઇચ્છા હોઇ આ ઇચ્છાને બર લાવવા મુંબઇ ખાતે ધી પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઇન્વેસ્ટમેન્ટ લિમીટેડની સ્થાપના કરવામાં આવી.

આ કંપની દ્વારા હિંદની ઇસમાઇલી સહકારી સંસ્થાઓને નજીવા નફે નાણા ધીરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. મોટા પાયાઓ ઉપર મુખ્ય કેન્દ્રોમાં સહકારી સંસ્થાઓ સ્થાપવાની પ્રવૃતિ પણ શરૂ કરવામાં આવી અને સહકારી સંસ્થાઓ દ્વારા ઇસમાઇલીઓને વેપારના વિકાસ માટે આર્થિક મદદ આપવાની યોજના ઘડી કાઢવામાં આવી.

આ યોજના દ્વારા ઇસમાઇલીઓએ આર્થિક વિકાસ ભણી વધુ કુચ આદરી. આજે પણ આ કંપની દ્વારા સહકારી સંસ્થાઓને અને તે દ્વારા ઇસમાઇલીઓને વેપારના વિકાસ માટે આર્થિક મદદ મળતી રહે છે. આવીજ કંપની પાકિસ્તાન ખાતે પણ ઉભી કરવામાં આવી.

"ડરબી" માં એક વધુ વિજય

તા૦ ૨૮-૫-૫૨ ના એપ્સમ ખાતે ૧૭૩ મી ડરબી રેસ યોજાઇ હતી. જેમા હ૦ ઇમામ

મૌલાના હાઝર ઇમામે જ્યારે મુંબઇમાં જુમાની નમાઝ અદા કરી હતી

મૌલાના હાઝર ઇમામે શુક્રવાર તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૫૮ ના મુંબઇની જુમ્મા મસ્જિદમાં જુમ્માની નમાઝ અદા કરી હતી

એ પ્રસંગનું સ્મરણીય દૃશ્ય

મૌલાના હાઝર ઈમામ મહારાષ્ટ્રના મુખ્ય પ્રધાન સાથે

મૌલાના [illegible]

સુલતાન મુહમ્મદશાહના ઘોડા "તુલિયારે" વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. આ વિજયથી હ૦ ઇમામને ૨૦૫૮૭ પૌંડનું પહેલું ઇનામ મળ્યું હતું.

"ડરબી"ની આ જીત હ૦ ઇમામની પાંચમી જીત હતી, જ્યારે રેસિંગ જીવનમાં "તુલિયા-રની" પંદરમી જીત હતી.

ફાનિમી સખાવત

"ડરબી" વિજયમાં હઝરત ઇમામને જે લાખો રૂપિયાની રકમ હતી તે હઝરત ઇમામે પોતાના તબેલાના સ્ટાફમાં બક્ષીસ તરીકે આપી દઇ વિશ્વને ફાનિમી સખાવતની ઝાંખી કરાવી હતી.

"હસદ અને અદેખાઈ"

ફ્રાંસના પાટનગર પેરિસ ખાતે તા. ૩૦-૬-૫૨ ના હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે નવા જમાતખાનાની ઉદઘાટન ક્રિયા કરવાની કરમબક્ષેસ ફરમાવી હતી.

સમાજની સિધ્ધીઓ વિષે ઉલ્લેખ કરતા આપે ફરમાવ્યું "તમે અત્યાર સુધી અમારી સલાહ મુજબ બરાબર ચાલ્યા નથી, છતાં આટલી સિધ્ધી મેળવી છે. જો અમારા ફરમાનો મુજબ પરસ્પર સલાહ સંપથી ચાલ્યા હોત તો અત્યાર કરતા વધુ સિધ્ધીઓ પ્રાપ્ત કરી હોત. પરંતુ અફસોસ છે કે તમારામાં હસદ અને અદેખાઇ બહુજ છે. તમારામાં હિંમત છે, તમારામાં કામ કરવાની યોગ્યતા છે જેને લીધે તમોએ આ સિધ્ધીઓ મેળવી છે પણ જો અમારા ફરમાન મુજબ હસદ અને અદેખાઇ કાઢી નાખો તો આખી દુનિયાનો કાબુ તમારા હાથમાં હોય. આ માટે હજુ પણ બહુ મોડું થયું નથી."

દુનિયા અને શેતાન

ઈર્ષાના સંબંધમાં વધુમાં હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું "ખુદાવંદતઆલાએ જ્યારે દુનિયા બનાવી ત્યારેજ વિચાર્યું કે શેતાન વગર દુનિયા સરખી નહિજ ચાલે, જેથી દુનિયા સાથે શેતાનને પણ પેદા કર્યો. પરંતુ તમે બંદગીથી વિચાર કરી શેતાનને કાઢી શકો છો અને આખી દુનિયાને તમારા હાથમાં રાખી શકો છો. તમારામાં જ્યાં બે ત્રણ ધરો હોય, છે ત્યાં પણ કુસંપ છે. આવી રીતે હસદ અને અદેખાઇ રાખવી જોઇએ નહિ.

ઇસમાઇલીઓ માટે કોઇપણ જગ્યા દૂર નથી. તમારામાંથી જો હસદ અને અદેખાઇ કાઢી નાંખો તો આજે પેરિસ કાલે લંડન અને ટોકીયો જેવા દૂર દેશોમાં પણ આપણા પાયા ન નંખાય એવું કોઇ કારણ નથી."

દિલ અને બંદગી

જમાતખાનાની ઉદઘાટન ક્રિયા પછી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે ફરમાવ્યું :— "આ પત્થરનું જમાતખાનું એટલા માટે બનાવવામાં આવેલ કે તમો વધુ માણસો ભેગા મળી કામ કરી શકો. બાકી બંદગી તો તમારા દિલમાં પણ કરી શકો છો જમાતખાનું તમારું દિલ છે અને બંદગી તમારું મગજ છે. આ તમારા મગજમાં રાખો તો બંદગી કબુલ થાય. પરંતુ એનો અર્થ એમ નથી થતો કે જમાતખાનાની જરૂર નથી."

જમાતખાનાની જરૂરત તો છે જ કે જેથી તમો એકથી વધુ માણસો સાથે મળી બંદગી તેમજ સામાજિક બાબતો ઉપર વિચારણા કરી શકો."

આ ભવ્ય પ્રસંગે ના૦ માતા સલામત, ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબે પણ હાજરી આપી હતી.

એંવિયા કોન્ફરન્સ

જુલાઇ ૧૯૫૨ માં એંવિયા ખાતે આફ્રિકન ઇસમાઇલી પરિષદ યોજવામાં આવી હતી જેમા હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

આ પરિષદમા શિક્ષણ, આરોગ્ય તેમજ આફ્રિકાના ઇસમાઇલીઓની ઉન્નતિને લગતા સવાલોની છણાવટ કરવામા આવી હતી.

આરોગ્ય રક્ષણ માટે નૈરોબી ખાતે એક લાખ પાઉન્ડના ખર્ચે એક આધુનિક હોસ્પીટલ બાંધવાનું પણ નક્કી થયું હતું.

સરકાર તરફ વફાદારી રાખો

મુંબઇથી પ્રગટ થતા ઇસમાઇલી કોમના મુખપત્ર "ઇસમાઇલી" એ ત્રીસમાં વરસમાં કદમ મુકયો એ પ્રસંગે "ઇસમાઇલી"ને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ તા. ૨૯-૯-૫૨ ના એક ખાસ સંદેશાની નવાજેશ કરી ફરમાવ્યું :-

'છેલ્લા ત્રીસ વર્ષોમાં ભારતમાં ઘણા ફેરફારો આવ્યા છે પણ અમે આશા રાખીએ છીએ કે અમારા રૂહાની બચ્ચાઓના અંતઃકરણોમાં કશો ફેરફાર નહિ થયો હોય.

પોતાની સરકાર પ્રત્યેની સંપૂર્ણ વફાદારી જે પોતાના મઝહબનો પાયો છે તેવી જ સંપૂર્ણ વફાદારી તેઓએ દેખાડવી જોઇએ.

"સંસ્મરણો" લખવાની જાહેરાત

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પેરિસ ખાતે તા. ૨૯ મી ઓકટોબ્બર ૧૯૫૨ ના જાહેરાત કરતા જણાવ્યું કે :-"અમે અમારી આત્મકથા લખવાના છીએ જેથી લોકો અમારી જીવન પ્રવૃતિઓની સાચી હકીકત જાણી શકે."

પેરિસથી પ્રકટ થતી "ન્યુયોર્ક હેરોલ્ડ ટ્રિબ્યુન" ની આવૃતિમાં તેમણે આ જાહેરાત કરી હતી.

ના૦ માતા સલામતે તા૦ ૭મી નવેમ્બરના ભારતના શ્રી દરખાના જમાતના મુખી સાહેબ ઇત્માદી રાઇ મહેદીભાઇ રજબઅલી ઉપરના એક પત્રમાં પણ "સંસ્મરણો" લખવાની બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

પાકિસ્તાનના વડા પ્રધાન હ૦ ઇમામના મહેમાન તરીકે

પાકિસ્તાનના તે સમયના વડા પ્રધાન અલહાજ ખ્વાજા નાઝિમુદીન તા૦ ૧૪ મી ડિસેમ્બર ૧૯૫૨ ના નીસ ખાતે આવી પહોંચતા હ૦ ઇમામે તેમનું સ્વાગત કર્યું હતું. ના૦ શાહજાદા પ્રિન્સ

અલીખાન અને ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદ્દીન સાહેબ પણ આ પ્રસંગે હાજર હતા. પાક વડા પ્રધાન બે દિવસ પર્યંત હ૦ ઇમામના મહેમાન તરીકે રહયા હતા હ૦ ઇમામે આં મુલાકાત અંગે પત્રકારોને જણાવ્યું હતું કે "પાક વડા પ્રધાન એક મિત્ર તરીકે મારી મુલાકાતે આવ્યા છે. આ મુલાકાતને રાજદ્વારી કે મઝહબી બાબતો સાથે સંબંધ નથી."

હઝરત ઇમામે પોતાની આત્મકથા સંબંધમાં વધુ જાહેરાત કરતા જણાવ્યું કે: "ત્રીજી જાન્યુઆરીથી આત્મકથા લખવાની શરૂઆત કરીશ."

પ્લેટીનમ જ્યુબિલી

હિંદ, પાકિસ્તાન અને આફ્રિકામાં જોરશોર તૈયારીઓ

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની સિત્તેર વર્ષની લાંબામાં લાંબી ઇમામતની ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જ્યુબિલીનો અવસર નજીક આવતો હોઇ ૧૯૫૩ ના વરસમાં હિંદ, પાકિસ્તાન અને આફ્રિકામાં આના લગતી તૈયારીઓમાં ભારે જોશ આવ્યું હતું. દરેક દેશમાં ઠેર ઠેર પ્રતિનિધિઓ જવા લાગ્યા અને ઝડપથી રકમ એકત્ર કરવા પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા. હ૦ ઇમામની ઇચ્છા અનુસાર આ રકમનો ઉપયોગ ઇસમાઇલીઓની આર્થિક ઉન્નતિ માટે કરવામાં આવનાર હોઇ તેના લાભાલાભ અને ફાયદાઓની દીનદારોને માહિતીઓ આપવા મેળાવડાઓ અને સમારંભો યોજવામા આવતા હતા તેમજ સંખ્યાબંધ પ્રવાસો ખેડવામાં આવ્યા હતા. આનું સુંદર પરીણામ આવતું ગયું. ઠેર ઠેર અગાઉ નોંધાએલી રકમમાં અનેક ગણો વધારો થવા માંડયો.

ના૦ શાહઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની હિંદમાં મુબારક પધરામણી

ના૦ શાહઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે તા૦ ૧૨-૩-૫૩ ના કેરોથી હિંદની ભૂમિ ઉપર પધરામણી ફરમાવી હતી. તેઓશ્રીએ ફરમાવ્યું કે: "અમારા પિતાશ્રીની તબિયત સારી છે અને તેઓશ્રી પોતાની આત્મકથા લખી રહયા છે."

મુંબઇની રોકાણ દરમ્યાન તેઓશ્રીએ મુંબઇની, તેમજ પરાંઓની જમાતોની મુલાકાત લઇ પોતાના પિતાશ્રી વતી દુઆઆશિષો ફરમાવ્યા હતા. મુંબઇની ઘણીએ ઇસમાઇલી સંસ્થાઓની મુલાકાત લઇ દોરવણી આપી હતી. પૂના, મદ્રાસ અને કલકત્તા ખાતે પણ તેઓ નામદારે પધરામણી ફરમાવી હતી.

નવરોજનો સંદેશો

તા૦ ૨૧ મી માર્ચના નવરોજ પ્રસંગે "ઇસમાઇલી" ને પોતાનો ખાસ સંદેશો આપતા ફરમાવ્યું :-

"દરેક ઇસમાઇલી, પુરુષ, સ્ત્રી કે બાળકે એવી લાગણી અને ચોકકસ જ્ઞાન સાથે વિકસવું જોઇએ કે તેઓ આખી પૃથ્વી ઉપર પથરાએલ એક માન પામેલ અને શકિતશાળી મહાન કુટુંબના સભ્ય છે અને, પહાડો અને સમુદ્રોની પેલી તરફ આજ કુટુંબના મિત્ર સભ્ય વસેલા છે અને તેઓ ફકત એકલી હસ્તીજ નથી.

જો દરેક જણ આ ખરી બિનાથી વાકેફગાર બને તો એ બાબત તેમનામાં વધારે હિંમત અને આત્મવિશ્વાસ પેદા કરશે".

તા૦ ૨૩-૩-૫૩ ના તેઓ નામદાર મુંબઈથી કોલંબો તરફ સિધાવી ગયા હતા. કોલંબોથી તા૦ ૩૦ મી માર્ચના ઢાકા ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. ત્યાંથી ચિતાગોંગની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

કરાંચીમાં કદમ મુબારક

ના૦ શાહજાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે તા૦ ૨-૪-૫૩ ના ઢાકાથી કરાંચી ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. આ પ્રસંગે પાકિસ્તાન સરકાર અને ઇસમાઇલીઓ તરફથી ઉમળકાભર્યો સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

કરાંચીથી તેઓ નામદાર સિંધના પ્રવાસે ગયા હતા. દરેક સ્થળે જમાતોને હઝરત ઇમામ વતી દુઆઆશિષો ફરમાવી અમુલ્ય દોરવણી આપી હતી. કરાંચીથી તેઓ નામદાર કેરો તરફ સિધાવી ગયા હતા.

"દગાબાજ મિત્રો"થી ચેતવણી

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આફ્રિકાની જમાતોને કેન્સથી તા. ૭મી એપ્રીલ ૧૯૫૩ ના એક લાંબા તાલીકા મુબારકની નવાજેશ ફરમાવી હતી. કેટલીક બાબતોમાં દિવ્ય દોરવણીની નવાજેશ ફરમાવી હતી. જેમાં તકલીફોથી ન ડરવા ભલામણ કરી હતી.

શરાબ અને તમાકુને "દગાબાજ મિત્રો" તરીકે વર્ણવી. આ વ્યસનોથી દૂર રહેવા ફરમાવ્યું હતું.

ઇંગ્લેંડના ના૦ મહારાણીની તાજપોષીના ઉત્સવમાં આમંત્રણ

ઇંગ્લેંડના ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજાની તાજપોષીની ભવ્ય ક્રિયા લંડન ખાતે તા. ૨જી જુન ૧૯૫૩ ના દિને કરવામાં આવી હતી.

આ મહાન અને ઐતિહાસીક અવસરે હાજરી આપવા હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ને ખાસ શાહી આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ જીરમાની રીતે આપશ્રીની તબિયત નાદુરસ્ત હોઇ આપ નામદાર હાજરી આપી શકયા નહોતા.

ના૦ મહારાણી તરફથી મળેલું ઐતિહાસિક માન

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને નામદાર માતા સલામત ૧૯૫૩ ના જુન માસમા લંડન પધાર્યા હતા. આ પ્રસંગે યોજાએલી રોયલ એસ્કોટ મિટીંગમાં આપશ્રીએ પધરામણી કરી હતી.

એસ્કોટ ખાતે હઝરત ઇમામને ઇંગ્લેંડના ના. મહારાણી એલિઝાબેથ બીજાએ અપૂર્વ અને ઐતિહાસિક માન આપ્યું હતું. ના. મહારાણીએ હઝરત ઇમામને શાહી ફેમેલી સાથે રોયલ

બોક્ષમાં, ચાહ લેવાનું માનભર્યું આમંત્રણ આપી અપૂર્વ સન્માન કર્યું હતું. હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન અ. ના૦ મહારાણીની જમણી બાજુએ બેઠા હતા. આ પ્રસંગ આપ નામદાર માટે અને ઇતિહાસ માટે ખૂબજ અગત્યનો હતો. તે સમયથી લગભગ પચાસ વર્ષો પહેલા હ૦ ઇમામને ઇંગ્લેંડના વિખ્યાત મહારાણી વિકટોરીયાએ આવું જ માન આપ્યું હતું અને પચાસ વર્ષો પછી એટલે મહારાણી વિકટોરીયા બાદ ઇંગ્લેંડની ગાદીએ આવનાર ત્રણ રાજવીઓ પછીના ચોથા ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથે આ રીતેજ હ૦ ઇમામનું અપૂર્વ સન્માન કર્યું હતું. એ સમયમાં જૂના અને નવાયુગના એક માત્ર હૈયાત સાક્ષી હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. જ હતા.

ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ આફ્રિકા ખાતે

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ના નાના શાહઝાદા ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ ઓગસ્ટ ૧૯૫૩ માં આફ્રિકાની મુલાકાતે પધાર્યા હતા.

તા૦ ૭ મી ઓગસ્ટના તેઓ નામદારે નૈરોબી ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. નૈરોબીથી તેઓશ્રી મોમ્બાસા થઇ દારેસલામ પધાર્યા હતા. ત્યાંથી જંગબાર પધાર્યા હતા અને જંગબારથી તા૦ ૧૩ ના ટાંગા પહોંચ્યા હતા. એજ દિને ફરી મોમ્બાસા પધાર્યા હતા અને મકુપા જમાત ખાનાનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી.

તા૦ ૧૪ મી ઓગસ્ટના તેઓશ્રી નૈરોબી જવા વિદાય થયા હતા અને નૈરોબીથી તા૦ ૧૬ ઓગસ્ટના યુરોપ જવા વિદાય થયા હતા.

ના૦ શાહઝાદાએ દારેસલામ ખાતે આફ્રિકન મુસ્લિમો માટેની મસ્જિદનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી.

આફ્રિકામાં ઉપરના દરેક સ્થળોએ તેઓશ્રીના માનમા અનેક સરકારી અને બિનસરકારી સમારંભો યોજવામાં આવ્યા હતા.

આફ્રિકન જમાતોને પોતા તરફથી આ પ્રસંગે સંદેશો આપતા ફરમાવ્યું :—

"આફ્રિકાના ઇસમાઇલી યુવાનોને અમારો પ્યારભર્યો સંદેશો એ છે કે, તેઓએ મુસ્લીમ પ્રવૃતિઓમાં સંપૂર્ણ ભાગ લેવો જોઇએ અને પોતાના અપનાવેલ આ વતન માટેની સઘળી જવાબદારીઓ અદા કરવી જોઇએ. આમા ફતેહમંદ થવા માટે તેઓએ જાત અને રંગના ભેદભાવ વિના બીજા મુસ્લીમ યુવાનો સાથે સહકાર કરવો જોઇએ.

પોતાના આધુનિક જમાનાની વલણને અનુકુળ બનાવીને અને પોતાના રૂહાની વારસા તરફ કદિપણ બેદરકારી બતાવ્યા વિના નવી દ્રષ્ટિથી તેઓએ ભૂતકાળના ઇસમાઇલી નેતાઓની પ્રણાલિકાને જાળવી રાખવી જોઇએ. આજ માત્ર ઇસ્લામનું સાચુ શિક્ષણ છે.

તેઓએ આફ્રિકાનોના સામાજિક, ઉદ્યોગિક અને આર્થિક ક્ષેત્રોની પ્રગતિ માટે સખત પરિશ્રમ કરવો જોઇએ."

એકયતાથી જીવો

તા૦ ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૪ ના "તખ્તનશીની દિન" ની ઉજવણી પ્રસંગે હઝરત ઇમામ શાહ મુહમ્મદશાહ અ. એ મુંબઇની ના. કાઉન્સીલ ઉપર નવાજેશ કરેલા તાલીકા મુબારકમાં ફરમાવ્યું :– "અમે ખરા દિલથી આશા રાખીએ છીએ કે રહાની બચ્ચાઓ તેઓના મતભેદોમાં એકદમ સખત થશે નહી પણ એક બીજાને ભાઇચારાના જુસ્સાથી મળી સમજુતી કરશે અને સઘળા પ્રસંગે આપલેની નિતી અખત્યાર કરશે.

તંદુરસ્તી માટે ગ્રાંટમાં વધારો

આ ખુશાલીના અવસરે આપ નામદારે મુંબઇના હેલ્થ સેન્ટરને રૂા. ૧૦,૦૦૦ (દશ હજારનો) ખાસ નિયમિત ગ્રાંટ વધારો નવાજેશ કર્યો હતો આજ પ્રમાણે સૌરાષ્ટ્રના હેલ્થ સેન્ટરને પણ રૂા. ૧૦,૦૦૦ (દસ હજાર) ના ગ્રાંટ વધારાની નવાજેશ ફરમાવી હતી.

પ્લેટીનમ જ્યુબિલીના ભંડોળમાં મોટા પ્રમાણમાં ફાળો આપવા ફરમાન

આ પ્રસંગે ભારતની પ્લેટીનમ જ્યુબિલી મહોત્સવ કમિટી ઉપર નવાજેશ કરેલા મુબારક તાલીકા દ્વારા ફરમાવ્યું :–

"આ રકમ (જ્યુબિલી માટેની) ભેગી કરવાનું કામ ચાલુ રાખવામાં આવશે અને અમે જાણીએ છીએ કે કુટુંબીજનો મોટા પ્રમાણમાં પોતાનો ફાળો એમા આપશે. સહુથી અગત્યની એ યોજના પ્રમાણે સઘળી રકમો એકઠી કરવામાં આવી છે અને ભવિષ્યમાં એકઠી કરવામાં આવે. તેનો ઉપયોગ આફ્રિકાના ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટ જેવા જ ધોરણ, બજારના દર કરતા ઓછા દરે ઇસમાઇલી વેપારીઓ દુકાનદારો અને નાના ધંધાદારીઓને નાણા ધીરવા માટેની કંપની કે તેવીજ કાયદેસરની સંસ્થા તરીકે કરવામાં આવે. સારું બંધારણ હોય એ પૈસા કરતા સહુથી વધારે અગત્યનુ છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે ડાયમંડ જ્યુબિલીના કાયદાની મુશ્કેલીઓ ઉપરથી ઇસમાઇલીઓ બોધપાઠ શીખયા છે"

જ્યુબિલીના ફાળામાં હજારોનો વધારો

"તખ્તનશીની દિનની" ઉજવણી પ્રસંગે મુંબઇની સેન્ટ્રલ પંજેભાઇ કમિટી તરફથી યોજાએલા એક મેળાવડામાં મુંબઇના આગેવાન અગ્રેસરોએ પ્લેટીમ જ્યુબિલીની મહત્તા અને મહાનતા ઉપર પ્રવચનો કર્યા હતા.

આ અવસરે અગાઉ નોંધએલા ફાળામાં રૂા. ૪૫૦૦૦ (પીસ્તાલીસ હજારનો) વધારો થયો હતો.

પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની હિંદ ખાતેની ઉજવણી માટે અંકાએલી રૂપિયા વીસ લાખની રકમ હવે પુરી થઇ હતી, એટલું જ નહિ એ રકમ વીસ લાખના આંકડાને પણ કુદાવી ગઇ હતી.

હિંદ ઉપરાંત પાકિસ્તાન અને આફ્રિકામાં પણ ઉજવણી અંગે ઉત્સાહપૂર્વક તૈયારીઓ થવા માંડી હતી.

હ૦ ઈમામ ઈટલી ખાતે

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના૦ માતા સલામત તા. ૧લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩ ના ઇટાલીના વેનિસ શહેરમાં પધાર્યા હતા. ના. શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબ પણ સાથે હતા.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ મોરક્કો અને ટયુનિશિયાની પ્રજાને તેમની મુક્તિ અર્થેની ચળવળ અંગે અદ્દભુત પ્રેરણાત્મક સદેશો પાઠવી ફરમાવ્યું :—"મુસ્લીમ દેશો જ્યારે જ્યારે પણ દુઃખ અને સંકટોમાં મૂકાયા છે તો તે કેવળ તેમની પરસ્પરની ફૂટના કારણેજ મૂકાયા છે. જો તેઓ સંગઠીત બની મયદાનમાં આવે તો અવશ્ય કામયાબ થશે. તેઓની રાજકીય તેમજ આર્થિક મુશ્કેલીઓનો પણ અંત આવી જશે."

સ્વાહિલી ભાષામાં રોજિંદી દુઆ

આફ્રિકાના સ્વાહિલી ભાષા જાણતા ઇસમાઇલીઓ માટે કેનિયાની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન તરફથી પુર્વ આફ્રિકાની ત્રણે એસોસીએશનના નામે સ્વાહિલી ભાષામાં રોજિંદી બંદગીનું પુસ્તક પણ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું.

કરાંચીમાં "મહેંદી કોન્વેલસેન્ટ હોમ"-પાક વડા પ્રધાને કરેલું ઉદઘાટન

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.નો કરાંચી ખાતેના જન્મ સ્થળ મહમદ ટેકરી ઉપર આવેલો આપશ્રીનો બંગલો જે "હનીમૂન લોજ" તરીકે ઓળખાતો હતો તેને હઝરત ઇમામની ઇચ્છાથી સુંદર કોન્વેલસેન્ટ હોમમાં ફેરવી નાંખવામાં અવ્યો હતો.

આ માટે તેઓશ્રીએ રૂપિયા અઢી લાખની બાદશાહી મદદ આપી હતી.

અહિ, લાંબી બીમારી અથવા મોટા ઓપરેશન પછી દર્દીને પુનઃ આરોગ્ય પ્રાપ્તી અર્થે રાખવાની આધુનિક ઢબે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

પાકિસ્તાનના તે સમયના વડા પ્રધાન જ. મુહમ્મદઅલી બોગરાએ તા. ૧૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩ ના આ હોમની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હઝરત ઇમામની અસંખ્ય સેવાઓને અંજલી આપી હતી.

ડાયમંડ જ્યુબિલી ટ્રસ્ટ માટે મુંબઇ હાઇકોર્ટનો ચૂકાદો

મુંબઇનું ડાયમંડ જ્યુબિલી ટ્રસ્ટ કે જેને અગાઉ કોર્ટ તરફથી "નોન ચેરીટેબલ અને ગેરકાયદેસર" જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું તે માટે કરાએલી અપીલનો મુંબઇ હાઇકોર્ટના ના. ચીફ જસ્ટીશ શ્રી એમ. સી ચાગલા અને ના૦ જસ્ટીસ શ્રી ટેન્ડુલકરે તા૦ ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩ ના ચુકાદો આપી મજકુર ટ્રસ્ટને "ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ" તરીકે જાહેર કર્યું. આ ચુકાદાથી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ને અતિ હર્ષ થયો હતો.

પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની અતિહાસિક ઉજવણીનો પાકિસ્તાનને મળેલો પ્રથમ લાભ

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. હિઝ રોયલ હાઇનેસ ધી આગાખાન સાહેબે

૪૮ ઇમામોમાં લાંબામાં લાંબી ઇમામત ભોગવી હતી. આપ નામદારની સિત્તેર વરસની ઝળકતી ઇમામતની ઐતિહાસિક યાદગીરીમાં "પ્લેટીનમ જ્યુબિલી" ની ઉજવણી કરવાની હિંદ, પાકિસ્તાન અને આફ્રિકા ખાતે આ પુર્વેજ તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી અને ઉજવણી અર્થે નાણાં એકત્ર કરવાનું કાર્ય દિનપ્રતિદિન વધુને વધુ ઉત્સાહથી આગળ ધપી રહયું હતું, ત્રણે દેશોના ઇસ્માઇલીઓ પોતાના રહાની પિતાની જ્યુબિલી ઉજવવા ઝંખી રહયા હતા સર્વત્ર ઉલ્લાસ અને આનંદ વ્યાપી રહયા હતા.

આવા આનંદ વચ્ચે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પાકિસ્તાનને "પ્લેટીનમ જ્યુબિલી" ની ઉજવણી કરવાની પ્રથમ તક આપવા નવાજેશ ફરમાવી.

પાકિસ્તાનને આ ઉજવણી માટેના ફંડને એકઠું કરવાની ત્રણ વર્ષ પૂર્વે શરૂઆત કરી હતી. પશ્ચિમ પાકિસ્તાનમાં રૂા. ત્રીસ લાખની રકમ એકઠી થઇ હતી. આ રકમની વ્યવસ્થા હઝરત ઇમામની ઇચ્છા અનુસાર નાણાંકીય કોરપોરેશન સ્થાપી તે દ્વારા સહકારી ધોરણે સમાજના આર્થિક વિકાસ અર્થે મદદ કરવા માટે કરવામાં આવી છે.

પ્લેટીનમ જ્યુબિલી પ્રસંગે તુલાવિધી માટે ૧૯૫૪ના ફેબ્રુઆરી માસને હઝરત ઇમામે મંજુરી આપ્યાના સમાચાર પ્રાપ્ત થતા સમગ્ર પાકિસ્તાનમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ સાથે આ ઐતિહાસિક અવસરને લગતી દમામદાર તૈયારીઓ થવા માંડી હતી.

ઇસમાઇલીઓ ઉપરાંત બિન ઇસમાઇલીઓ પણ આ અવસર અંગે ભારે હર્ષિત બની ગયા હતા. સમગ્ર ઇસ્લામના મહાન સરદાર અને ઉદ્ધારક હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જ્યુબિલી આપશ્રીની જન્મભૂમિ કરાંચી ખાતે વિશ્વભરમાં પ્રથમ ઉજવનાર હોવાથી આમ ઇસ્લામીઓ પણ અતિ ઉત્સાહય બની ગયા હતા. પાકિસ્તાન સરકારે પણ આ માટે દરેક સહકાર આપ્યો હતો.

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના૦માતા સલામત સાથે તા. ૨૯-૧૨-૫૩ ના નીસથી કેરો પધાર્યા હતા. પ્લેટીનમ જ્યુબિલી માટે કરાંચી પધારવા પૂર્વે આપ તાસફાર રજાઓ ગાળવા કેરો પધાર્યા હતા.

નામદાર રાજા જયોર્જ છઠ્ઠા ના અવસાન વખતે નામદાર રાણી ઇલીઝાબેથ જે વિમાનમાં યુરોપ પાછા ફર્યા હતા તેજ વિમાનને ખાસ ચાર્ટર કરવામાં આવ્યું હતું.

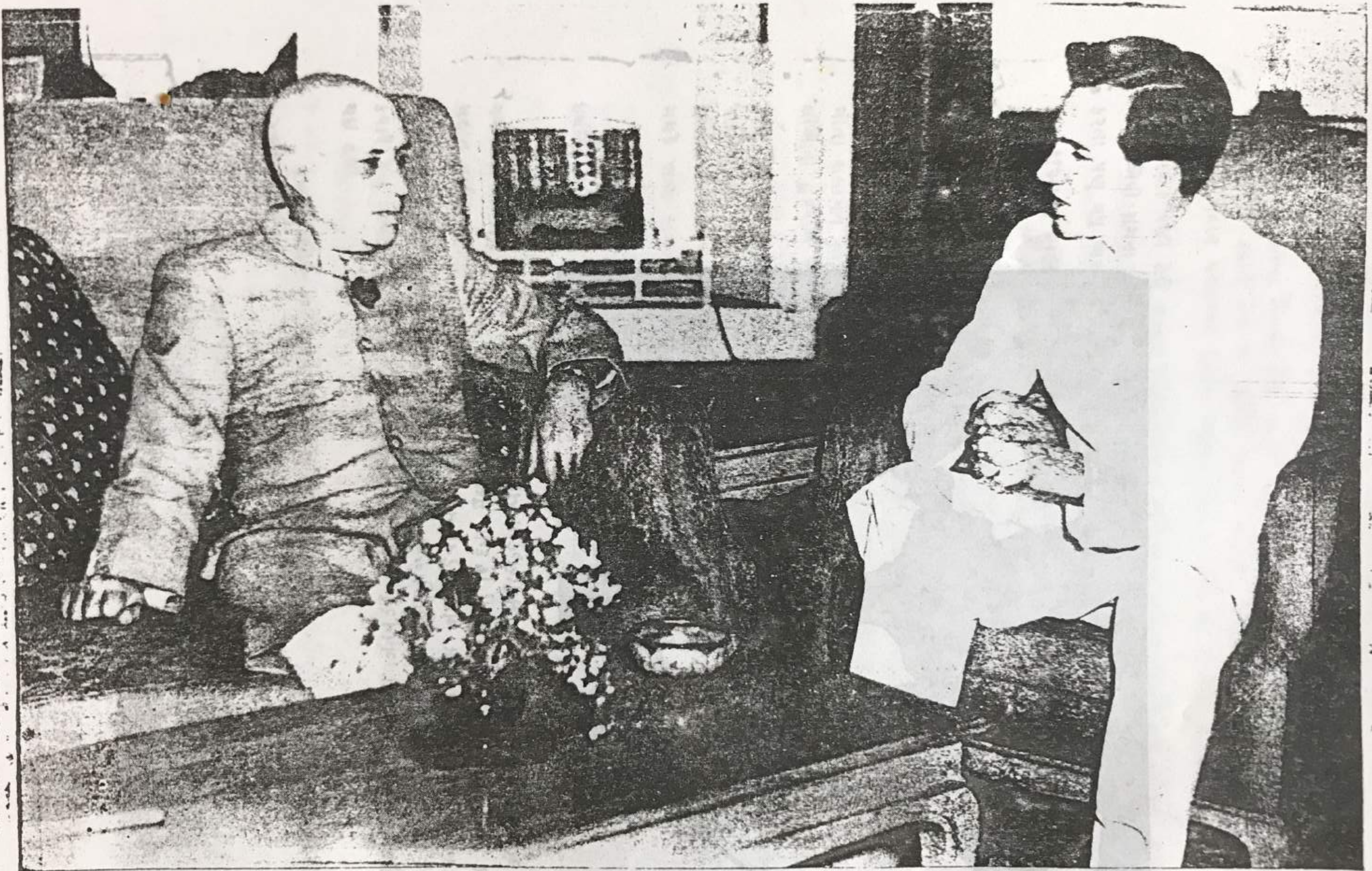
ઐતિહાસિક ઉજવણી માટેના સ્થળ તરીકે આગાખાન જીમખાનાની પસંદગી કરવામાં આવી અને ત્યાં પચાસ હજાર માણસોને બેસવાની ખાસ સગવડ કરવામાં આવી.

તુલાવીધી માટે ખાસ કાંટો બનાવવામાં આવ્યો. આખો કાંટો કિંમતી અને સોહામણા હાથીદાંતથી ખાસ તૈયાર કરવામાં આવ્યો જે પાછળ રૂપિયા દશ હજાર ખર્ચ થયાં હતા.

તા. ૭મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૪ ના તુલાવિધિની ક્રિયા કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્લેટીનમથી પણ મૂલ્યવાન વસ્તુ વડે તુલાવિધિ કરો

કરાંચી ખાતે ઉજવાતારી પ્લેટીનમ જ્યુબિલી પ્રસંગે મુંબઇના જાણીતા અંગ્રેજી દૈનિક

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન અને હિંદના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરૂ

માર્ચ ૧૯૫૮ માં ઇમામે ઝમાને લીધેલી હિંદની મુલાકાત પ્રસંગે નવી દિલ્હીમાં હિંદ સરકારના તેઓશ્રી પરોણા બન્યા હતા. અને તા. ૧૦ મી માર્ચના શ્રી નહેરૂએ તેઓશ્રીના માનમાં ભોજન સમારંભ યોજ્યો હતો તે પ્રસંગે ઝડપાએલી યાદગાર તસ્વીર.

મૌલાના હાઝર ઇમામ અને મહારાષ્ટ્રના ના. ગર્વનર

મૌલાના હાઝર ઇમામે ૧૯૫૮ ના માર્ચ માસમાં હિંદની મુલાકાત દરમિયાન મુંબઇ ખાતે તે સમયના મુંબઈ રાજ્યના-હાલ મહારાષ્ટ્રના-ના. ગર્વનર શ્રી શ્રીપ્રકાશના માનમાં એક સમારભ યોજયો હતો.

મૌલાના હાઝર ઇમામ ના. ગર્વનરનું સ્વાગત કરી રહયા છે.

"ફ્રી પ્રેસ જનરલે" એક લેખ લખી હઝરત ઇમામને ભવ્ય અંજલી આપી હતી.

પોતાના લાંબા લેખમાં તેણે લખ્યું ::–"તેઓ આબાદી ભોગવતી પ્રગતિમાન ઇસમાઇલી ખોજા કોમના રૂહાની નેતા છે. દુનિયા આપનું ઘર છે. તેઓ સર્વત્રકોમી મહાન માનવી છે. ઇસ્લામના મહાન પયગમ્બર હઝરત મહમદ (સ.) ના તેઓ ૪૮ માં સીધા વંશજ છે."

આ પછી તેણે હઝરત ઇમામના જીવન અને જીવન કાર્યની પ્રશસ્તિ કરી અંતમાં લખ્યું:– "અમે એવી સૂચના કરીએ છીએ કે નામદાર આગાખાન સાહેબના અનુયાયીઓએ પ્લેટીનમ કરતા પણ વધુ અસાધારણ અને મુલ્યવાન વસ્તુની કોશિષ કરવી જોઇએ !"

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ની કરાંચી ખાતે મુબારક પધરામણી

ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં જ નહી પણ જગતના ઇતિહાસમાં જે અપુર્વ પ્રસંગ સદા માટે અમર બની ગયો છે તે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ની ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની આખરી તૈયારીઓમાં જ્યારે પુરું કરાંચી મગ્ન અને મસ્ત હતું એવા ઉલ્લાસભર્યા સુખદ દિનો દરમિયાન તા૦ ૬ઠ્ઠી જાન્યુઆરીએ ઇસમાઇલીઓના ઉધ્ધારક અને પરમ પ્રતાપી ૪૮ માં ઇમામ તેમજ ઇસ્લામના સરદાર હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ના૦ માતા સલામત સાથે વહેલી સવારે કૈરોથી કરાંચી ખાતે કદમ મુબારક ફરમાવ્યા સાથે ઇસમાઇલીઓના હ્રદયોએ અનહદ આનંદ અનુભવ્યો.

હઝરત ઇમામનું આ પ્રસંગે બાદશાહી સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. વિશાળ ઇસ્લામી રાષ્ટ્ર પાકિસ્તાનના તે સમયના વડા પ્રધાન જ. મુહમ્મદઅલી અને બેગમ મુહમ્મદઅલી તેમજ સિંધ પ્રાંતના તે સમયના ઇસમાઇલી ગવર્નર જ. હબીબ આઇ. રહેમતુલ્લા તેમજ તેમના બેગમે વિમાની મથકે ખાસ હાજરી આપી એ વિશ્વ વિભુતિનો સત્કાર કર્યો હતો.

ઇસમાઇલી અમેસરોની એક મોટી ફોજ પણ ઇસમાઇલી ગણવેષમાં હાજર હતી. ઇસમાઇલીઓ સહિત ભાઇબંધ કોમના મળી પાંચ હજાર માણસો હવાઇ મથકે એકત્ર થયા હતા.

"અલ્લાહો અકબર" "હાઝર ઇમામ ઝિંદાબાદ" "પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઝિંદાબાદ" ના ગગનભેદી નારાઓથી લોકોએ હઝરત પયગમ્બર (સ.) અને હ૦ અલી (અ. સ.)ના ખાનદાનના આ મહાન નબીરાનું સ્વાગત કર્યું.

૧૯૪૯ માં જયારે ઇરાનના ના૦ શાહ કરાંચી પધાર્યા હતા તે પ્રસંગ સિવાય આટલી મેદની કયારે પણ વિમાની મથકે એકઠી થઇ નહોતી જેટલી હઝરત ઇમામની પધરામણી પ્રસંગે એકઠી થઇ હતી.

હઝરત ઇમામ અને ના૦ માતા સલામત તે સમયના ગવર્નર જનરલ જ. ગુલામમહમદના મહેમાન બન્યા હતા.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબનું આગમન

તા૦ :–૨–૫૪ ના સાંજના ના૦ શાહઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબનું કરાંચી ખાતે

મુબારક આગમન થયું હતું. હજારો ઇસમાઇલીઓએ હવાઇ મથકે આપનો સત્કાર કર્યો હતો. આપના સાથે પ્રખ્યાત "લંડન ટાઇમ્સ" ના પ્રકાશક લોર્ડ એસ્ટર પણ આવ્યા હતા.

નામ પ્રિન્સ સિંધના ગવર્નર જ. હબીબ આઇ રહેમતુલ્લાના માનવંતા મહેમાન બન્યા હતા.

વિશ્વે નિહાળી મહાન ઈમામની મહાનતા અને શાન

સરવરે કાયનાત પયગમ્બર હઝરત નબી મહમદ (સ.) એ સ્થાપેલા મહાન મઝહબ ઇસ્લામ દ્વારા અલ્લાહના નૂરની ઓળખાણ અને સાચા ધર્મની શનાખત સૃષ્ટિને મળી આ પછી અલ્લાહના હિદાયતી નૂરના ચિરાગો ઇમામ રૂપે સૃષ્ટી ઉપર આવ્યા. ગદીરે ખુમ્મના ઇતિહાસિક મેદાનમાં અલ્લાહના પવિત્ર હુકમથી હઝરત પયગમ્બરે પોતાના મહાન વારસદાર અને અવ્વલ ઇમામ તરીકે હઝરત અલી (અ. સ) ની જાહેરાત કરી.

હઝરત ઇમામ અલી (અ. સ.) થી એક પછી એક ઇમામ સૃષ્ટી ઉપર આવતા ગયા. આ સિલસિલાના ૪૮મા જેમાધારી, ૪૮ ઇસમાઇલી ઇમામોમાં સહુથી વધુ સમય સુધી, લાંબામાં લાંબી ઇમામત ભોગવનાર હ૦ ઇમામ સુલતાન મહમદશાહ અ૦ની સિતેર વરસની લાંબી ઇમામતની ઉજવણી અર્થેનો પ્લેટીનમ જ્યુબિલીનો દિન કરાંચી ખાતે તા૦ ૩જી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૪ ના નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો અને તે દિન અંતે આવી પહોંચ્યો.

જેની દિવ્યતાથી, જેના ઇશ્વરી તેજથી, જેની શાન અને મહાનતાથી વિશ્વ અંજાઇ ચૂકયું હતું એ દૈવી વિભૂતિના પ્યારા રૂહાની બાળકો આ દિને અપૂર્વ આનંદમાં મગ્ન અને મસ્ત બન્યા હતા.

આ અમર અવસરે જગતભરના મહાન રાષ્ટ્રોના પ્રતિનિધિઓએ પણ હાજરી આપી હ૦ ઇમામ પ્રત્યેની પોતાની પ્રેમભરી લાગણી દર્શાવી હતી.

વાત્સલ્ય મૂર્તિ પિતાના તેજવંતા ફરઝંદ નામદાર શાહઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ આ અવસરે સૌમ્ય સ્મિત વેરતા હાજર હતા તો પાકિસ્તાનના વડા પ્રધાન જ. મુહમ્મદઅલી અને બેગમ મુહમ્મદઅલી, સિંધના નામદાર ગવર્નર અને તેમના બેગમ, મધ્યસ્થ સરકારના પ્રધાનો પ્રાંતિક સરકારના પ્રધાનો, ઉંચ્ચ મુલ્કી અને લશ્કરી અધિકારીઓની હાજરી ખાસ નોંધપાત્ર હતી

સિલોન, મલાયા, ઇરાક, ફ્રાંસ, બ્રિટન, સ્પેન, મધ્ય એશિયા, ઇરાન, હિંદ, સીરિયા, આફ્રિકા અને બરમાથી પણ ઇસમાઇલીઓ આ પ્રસંગે હાજર રહયા હતા.

માનપત્ર

જે મહાન ઇમામે ઇસમાઇલીઓને, ઇસ્લામને અને સામાન્ય રીતે સારીએ ખલ્કતને કલ્યાણ પંથના દર્શન કરાવ્યા, જે પ્રતાપી ઇમામે પોતાનું આખુંએ મહાન, દિવ્ય અને કિંમતી જીવન ઇસમાઇલીઓની સર્વાંગી ઉન્નતી માટે અર્પણ કર્યું, જે રૂહાની પિતાએ ઇસમાઇલીઓને પ્રગતિની ઉંચમાં ઉંચી ટોચે મુકયા તે ફાતિમી ખાનદાનના આ પૂર્ણકલાએ પ્રકાશતા દિવ્ય આફતાબના અગણિત ઋણો અને ઉપકારોની આજના પ્રસંગે ભક્તિપૂર્ણ હ્રદયે યાદી કરવામાં આવી. બે હજાર શબ્દોવાળુ માનપત્ર આપને અર્પણ થયું જેમા આપશ્રીના બેસુમાર અહેસાનોને ઋણી હ્રદયે સંભારવામાં આવ્યા હતા.

ઐતિહાસિક ક્રિયા

બાદ તુલાવિધિની ઐતિહાસિક અને ગંભીર ક્રિયા કરવામાં આવી.

તુલાવિધિ માટે ખાસ કાંટો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો જેની એક તરફ હઝરત ઇમામ બિરાજમાન હતા અને બીજી તરફ પ્લેટીનમ નાંખવામાં આવતું હતું. કાંટાની રચના એવા પ્રકારની હતી કે એક ઔંસ પ્લેટીનમ નખાતા તે ચૌદ રતલ વજન બતાવતો હતો.

હઝરત ઇમામનું વજન ૨૧૫ રતલ થયું અને જ્યારે તુલાવિધિ પુરી થઇ ત્યારે 'અલ્લાહો અકબર" અને "હાઝર ઇમામ ઝિંદાબાદ" ના ગગનભેદી નારાઓથી વાતાવરણ ગુંજી ઉઠયું હતું.

હઝરત ઇમામે પોતાના બન્ને મુબારક હાથો ઉંચા કરી પોતાના વહાલા રૂહાની ફરજંદોને દુઆઆશિષોની નવાજેશ ફરમાવી હતી.

હ૦ ઇમામનું ઐતિહાસિક ભાષણ

આ પછી હઝરત ઇમામે ઐતિહાસિક ભાષણ કર્યું હતું. પોતાની યાદગાર તકરીરમાં હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું :—

"સૌથા પહેલા બધી ઇસમાઇલી પ્રજા વતી અમારે પાકિસ્તાનના ગવર્નર જનરલ અને પાકિસ્તાન સરકારે, કરાંચી ખાતે પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની સફળ ઉજવણી કરવામાં પ્રત્યક્ષ અને અને પરોક્ષ રીતે જે મદદ અને સહકાર આપ્યો છે તે માટે તેઓનો આભાર માનવો જોઇએ. દરેક ઇસમાઇલી આ માટે તેઓનો ઋણી છે અને અમે પણ ખરા દિલથી તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

જેઓના પ્રદેશોમાં સંખ્યાબંધ ઇસમાઇલીઓ સુખચેનથી રહે છે એ બેલ્જીયમના નામદાર રાજા અને ફ્રાંસના માનનિય પ્રેસીડેન્ટના મુબારકબાદીના માયાળુ સંદેશાઓ માટે તેઓનો દિલના ઉંડાણથી અમે પોતે તેમજ અમારા મુરીદો વતી આભાર માનીએ છીએ. વળી દારેસ્સલામમાં પ્લેટીનમ જ્યુબીલીની ઉજવણી કરવા માટે આપેલા આમંત્રણ બદલ અમે ટાંગાનિકાના ના૦ ગવર્નરનો આભાર માનીએ છીએ.

પાકિસ્તાનના અમારા વહાલા રૂહાની ફરજંદો, તમારાં તરફથી આ ઉજવણી માટે જે ગોઠવણ કરવામાં આવી અને તમારા પ્રતિનિધિઓએ અમોને આજે જે માયાળુ સન્માનપત્ર આપ્યું તે માટે તેમને અને તમારી કમિટીઓને પણ ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

મઝહબનો મૂળભૂત સિધ્ધાંત

તમે ઇસમાઇલીઓ એ સારી રીતે જાણો છો કે તમારા મઝહબનો મૂળભૂત સિધ્ધાંત એ છે કે તમે જ્યા પણ રહેતા હો અને જ્યા તમારા જીવન અને સન્માનની સલામતી જળવાતી હોય, એ કોઇપણ રાજ્યમાં તમારે એ દેશની ભલાઇ અને સેવા માટે સંપૂર્ણ વફાદારી અને દેશભક્તિ બતાવી જોઇએ.

સ્વદેશભાવના અને વફાદારી ક્રિયાશીલ અને ફળવંત હોવા જોઇએ. ધ્યેયપૂર્વકની કાર્યશીલતા એ ખુદા અને વતનની સેવારૂપ છે. ગમે તેવું સખત હોય પણ પ્રેમપૂર્વક કાર્ય કરો—કાર્યશીલ રહો. પ્રાંતિક નજરે નહી પણ આખાયે દેશની ભલાઇ અને સાર્વત્રિક ઉન્નતિને નજર

સમીપ રાખી કાર્ય કરો. જો એક દેશની પ્રજા સંગઠીત અને કુરબાનીની ભાવના ધરાવનારી હોય તો એવી કોઇ મુશ્કેલીઓ કે કમનસીબીઓ નથી કે જે પાર ન થઇ શકે. આપણે જોયું છે કે સદીની અંધાધુંધી અને સળગતા પ્રશ્નો વચ્ચેથી પણ ટર્કી આજે કદીયે ન હતું તેવું મજબુત બનીને બહાર આવી શક્યું છે. જર્મની અને જાપાને પણ ઇતિહાસમાં નોંધાઇ ગએલી એક મોટી હાર ખમીને પણ સ્વદેશાભાવના તથા સખત પરીશ્રમ કરીને આજે દુનિયાની મહાન સત્તાઓમાં પોતાનું માનભર્યું સ્થાન મેળવી લીધું છે. આ બે દાખલા પણ એવા છે કે તે યાદ રાખવા જોઇએ, કારણ કે મુશ્કેલીઓમાંથી પાર ઉતરવા એમાંથી પ્રેરણા મળી જાય છે.

ધાર્મિક નજરે જોઇએ તો તમારા મઝહબને ચૂસ્તપણે વળગી રહેવું જોઇએ, તો પણ જેને અમે બધી મુસ્લિમ બંદગીઓના એક સુંદરમાં સુંદર વસ્તુ હમેશા ગણતા આવ્યા છીએ એ "મહાન શક્તિશાળી ખુદા તેની અપાર રહેમતથી બધા મુસ્લીમોના ગુન્હાઓની માફી આપે" એ તમારે વિસરી જવું જોઇએ નહી.

આટલું કરો

પાકિસ્તાનના અમારા વહાલા રૂહાની ફરજંદો, આ પ્રસંગે તમે ગણનાપાત્ર રકમ એકઠી કરી છે તેને વેરવિખેર કરવી જોઇએ નહિ. એ આફ્રિકાના ઇન્વેસ્ટમેન્ટસ ટ્રસ્ટ જેવી એક ચોકખી નાણાકિય સંસ્થાની શરૂઆત જેવી હોવી જોઇએ કે જેનું બંધારણ એવું હોય કે જેનાથી ૧૯૬૦ જેવી એક મુકરર મુદત સુધીમાં તમે એવી હાલતમાં આવી શકો કે પૂર્વ અને પશ્ચિમ પાકિસ્તાનમાં ઇસમાઇલીઓ માટે તમે કંઇ નહિ તો રોજીના સવાલનું પણ નિરાકરણ કરવા જેટલું પણ કરી શકો.

દરેક સમાજમાં કાં તો તંદુરસ્તી અને શક્તિના અભાવે અને કાં તો કુદરતની અવકૃપાથી, નિયમિત રોજી મેળવા માટેના સવાલનો સફળ ઉકેલ થઇ શકતો નથી. કમનસીબે એવાઓ પણ હશે કે જેઓ રોજી મેળવવા માટે અને પોતાની તંદુરસ્તી બચાવવા અને નસીબ ફેરવી નાંખવા પુરતુ પણ મેળવવા માટે કામની શોધમાં હોય છે, છતા સમાજમાં જોઇતા ઉદ્યોગના અભાવે કે જોઇતી જરૂરી નાની મુડીના અભાવે પોતાને જોઇએ તેટલું પુરું મેળવી શકતા નથી. જો તમે આફ્રિકા તરફ નજર કરો તો ત્યાં ખાસ કરીને કોન્ગો અને માડાગાસ્કરમાં તમે જોઇ શકશો કે ત્યાં સમાજની ઉન્નતિ માટેની એવી સંસ્થા ઉભી કરી શકાઇ છે, કે જેથી તેઓ સહકાર અને સ્વાશ્રયથી, બધીયે પ્રજા ઉપર જે ખરાબ ફટકાઓ પડે છે, તેના પવન સામે સ્વરક્ષણ કરી શકે છે. પ્લેટીનમ જયુબિલી માટે જેઓએ મધ્યસ્થ સહકારી નાણાકિય સંસ્થા ઉભી કરી છે તેઓએ આનો અભ્યાસ કરીને પાકિસ્તાનના ઇસમાઇલીઓ માટેના એક સાધન તરીકે તેને બનાવવી જોઇએ.

કરાંચીના બધા શહેરીઓ કે જેઓએ આ ઉજવણી પ્રત્યે તેમજ અમારા પોતાના તરફ મિત્રતાભરી માયાળુ લાગણી બતાવી છે તે માટે એ બધાને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને પાકિસ્તાનની પ્રજાની આબાદી અને શાંતિ માટેની દુઆ ગુજારીએ છીએ.'

બાદશાહી સખાવતો

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ આ ભવ્ય પ્રસંગે પાકિસ્તાનની જુદી જુદી સંસ્થાઓને બાદશાહી સખાવતોની નવાજેશ કરી ફાતિમી સખાવતનો જગતને પરચો આપ્યો હતો.

આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતોની પાકિસ્તાનની સંસ્થાને હઝરત ઇમામે રૂ. ૨૦,૦૦૦ (વીસ હજાર) ની ઉદાર ભેટ આપી હતી. આ માટે પાકિસ્તાનના તે સમયના વિદેશ પ્રધાન જ. ઝફરૂલ્લાખાનના પ્રમુખપદે એક સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો.

આ સમારંભ માટેની હ૦ ઇમામની યાદગાર તકરીર ના૦ માતા સલામતે વાંચી સંભળાવી હતી. હાજરી ન આપી શકવા બદલ ખેદ વ્યકત કરતા હઝરત ઇમામે ફરમાવ્યું "ભૌતિક શરીરથી હું રૂહાની અને માનસિક શકિતને વધુ ઉંચ ગણું છું અને તેથી મારૂં પ્રથમ સંબોધન જ્યારે ઇસ્લામમાં ઇરાનીઓ પાસેથી અબ્બાસીઓએ ઉધાર લીધેલી રૂઢીઓ અને રિવાજોની ભેળસેળ થઇ નહતી. તેની પહેલા, ઇસ્લામની પ્રથમ સદિના મહાન ઉમ્મયાદ યુગનો અભ્યાસ કરી તેની પરથી દાખલો લેવાની મુસ્લીમ જગતને હાકલ કરું છું.

મારું બીજું સંબોધન તમારી દુન્યવી આબાદી ઉપરાંત એવી વસ્તુઓને સ્પર્શે છે કે જેના વગર આધુનિક જગતમાં જીવતા રહેવું અશકય છે. દા. ત. વિજ્ઞાનની આધુનિક અને પ્રગતિવાદી શોધોના પાયા ઉપર રચાએલા સાધનો મારફત ઉત્પાદન વધારવાનો ગંભીર પ્રયાસ કરવો."

વિજ્ઞાનના વિકાસાર્થે સહાય

પાકિસ્તાનમાં વિજ્ઞાનના વિકાસ માટે હઝરત ઇમામે જંગી સ્કોલરશીપોની પણ નવાઝશ ફરમાવી હતી. રૂ. ત્રીસ હજારની એક એવી વધુ બાર સ્કોલરશીપોની જાહેરાત આપે કરી હતી. ત્રણ ત્રણ વરસ માટેની આ બાર સ્કોલરશીપોની રકમ રૂ. ૩,૬૦,૦૦૦ (ત્રણ લાખ સાઠ હજાર) જેટલી થતી હતી.

આ બાર સ્કોલરશીપોમાંથી બે શુધ્ધ વિજ્ઞાનના અભ્યાસ માટે અને દશ ટેકનોલોજીની ઉંચ પદવી માટે રહે એવી ઇચ્છા આપે દર્શાવી હતી.

પાકિસ્તાનની મહિલાઓને પ્રેરણાદાઈ અમર સંદેશો

કરાંચી ખાતે તા. ૬-૨-૫૪ ના ઓલ પાકિસ્તાન વિમેન્સ એસોસીએશન તરફથી એક ભવ્ય સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો 'અપવા'' ના આ સમારંભમાં હઝરત ઇમામ તબિયતના કારણે પધારી નહોતા શકયા. નામદાર માતા સલામતે હઝરત ઇમામ વતી ''અપવા''ને વીસ હજારની ઉદાર ભેટની જાહેરાત કરી હતી.

પાકિસ્તાનની સ્ત્રીઓને તેમના મઝહબી અને ભૌતિક જીવનમાં કાંતિ આણવા આ પ્રસંગે હ૦ ઇમામે પ્રેરણાદાઇ સંદેશો મોકલ્યો હતો. ના૦ માતા સલામતે હ૦ ઇમામની એ ઐતિહાસિક તકરીરનું વાંચન કર્યું હતું. હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું હતું કે :

"મને લાગતું નથી કે તમને તમારા મહત્વની સાચી ખબર હોય અને મને એ કહેતા અફસોસ થાય છે કે દેશની આબાદીમાં, સામાન્ય પ્રવૃતિઓમાં, સરકાર અને જાહેર હીતના કાર્યોમાં સ્ત્રીઓ પણ પુરૂષોની સમાન રહીને કામ કરે એ વાતનું મહત્વ પાકિસ્તાનના પુરૂષો તો ચોકકસપણે જાણુતા નથીજ. હજી થોડા દિવસ પહેલાં જ મિસરના આગેવાન ઉલેમાઓમાંના એક કે જે વકફ અને મઝહબી બાબતોના પ્રધાન પણ છે તેઓ મને કહી રહયા હતા કે દેશ એક ઇન્સાનના શરીર

જેવો છે અને સ્ત્રી અને પુરુષ તેના બે ફેફસા છે. જો તમે સ્ત્રીઓની શકિત ઘટાડશો, પુરૂષની ઉચ્ચતર શારીરીક તાકાતના પાયા પર આધાર રાખીને સ્ત્રીઓ ઉપર રહીઓ અને કલ્પીત પ્રતિબંધો નાખીને તેમને કચડી નાખશે તો એ દેશની હાલત એવા ઇન્સાની શરીર જેવી થઇ જશે જેનું એક ફેફસુ અથવા ખરાબ થયું હોય અને ફકત એકજ ફેફસુ કામ કામ કરી રહ્યું હોય।

બાનુઓ, જો પાકિસ્તાન સ્ત્રીઓના સમાન સ્થાનના આધુનિક વિચારને નહી અપનાવે તો તમો જોશો કે ફકત એકલા યુરોપ જ નહી પરંતુ એશિયાના બીજા બધા દેશો પણ તમાગથી આગળ વધી ગયા છે, દેશની ભૌતિક અને નૈતિક આબાદી અને સુખમાં સ્ત્રીઓ જે ફાળો આપી શકે છે એની સરખામણીમા અત્યારે તેઓનો ફાળો કેટલો નજીવો છે અને આપણા મોંટા ભાગના પુરૂષોમાંથી કેટલા પુરૂષો આ વાતને બહુજ ઓછું સમજી શકે છે એ જોઇને મારૂં દીલ તુટી ગયું છે.

અહીંની સ્ત્રીઓ માટે મને એ જાણીને ભારે આંચકો લાગ્યો છે કે તેમના ઉપર દેશના મઝહબી જીવનમાં ભાગ લેવા પર પ્રતિબંધો છે. દરેક મુસ્લીમ દેશમાં સ્ત્રીઓને જુમ્માની નમાઝ માટે મસ્જીદમાં જવાની છુટ છે અને તેઓ પુરૂષોથી અલગ રહીને જુમાની નમાઝ અદા કરી શકે એ માટે તેમા પરદાની અલગ કરાએલી ખાસ "વીંગ" રાખવામાં આવી હોય છે. પાકિસ્તાન પરનો મોટામાં મોટો ધબ્બો કદાચ મુસ્લીમોની સામાન્ય પણે જુમ્માની નમાઝની અવગણનાનો છે પરંતુ એથી પણ વધુ મોટો ધબ્બો સ્ત્રીઓને આ અતિ મહત્વની ઇબાદતમાં ભાગ લેવાનો મોકો ન આપવાનો છે.

જો તમે ઇબાદત કરો એના પર પ્રતિબંધ મુકી દેવામાં આવ્યો છે તો પછી તમે બીજા શેની આશા રાખી શકો છો ? તમારે ચળવળ ચલાવવાની પહેલી વસ્તુ તમારો ઇબાદત માટેનો હકક મેળવવાની છે કે જે હકકને બધાજ મુસ્લીમ દેશોની સ્ત્રીઓ માણી રહી છે. કેરોમાં મહમ્મદઅલી મસ્જીદ જેવી ખાસ મસ્જીદો છે, જયાં સ્ત્રીઓ માટે અલગ ગેલેરીઓ છે. ઉત્તર આફ્રિકામાં પેરીસ મસ્જીદમાં, વોકીંગની લંડન મસ્જીદમાં, ઇરાન અને તુર્કીમાં જુમ્માની નમાઝ માટે સ્ત્રીઓ માટે અલગ ખાસ જગાઓ છે. જો તમે સ્ત્રીઓને ઇબાદત પણ કરવા નથી દેતા તો પછી દેશની કોઇ ખીદમત કરી શકશે એવી આશા કેવી રીતે રાખી શકો છો ?

સૌથી પહેલા તો તમારે ઇબાદતનો હક મેળવવાનો છે અને એ પછી ઉત્પાદન, ઉદ્યોગીક સર્વિસો અને ઓફીસ કામકાજમાં સમાનતાનો અધિકાર જીતવાનો છે. હું એક વૃધ્ધ માણસ છું અને હું આ જગત પાસે બહુજ ઓછી આશા રાખું છું પરંતુ મારો તમે સ્ત્રીઓને આ સદેશો છે કે સંગઠન સાધો પ્રતિકાર કરો અને તમારા હકો માટે લડત ચલાવો.

એક વધુ શબ્દ. રૂઢીવાદના કેટલાક હિમાયતીયોને ડર છે કે આઝાદી જાતીય અનિતી તરફ દોરી જશે. મારું માનો જયારે સ્ત્રીઓ બચપણ અને કિશોરવસ્થાથી જ પુરુષોને જ જોતી આવતી હોય છે ત્યારે એની બહુજ ઓછી શકયતા છે સિવાય કે કુદરતી રીતે જ ખરાબ ચારિત્ર ધરાવતી વ્યકિત કે જેઓ આઝાદી હોય કે પ્રતિબંધો હોય પણ દરેક હાલતમાં ખરાબ રહેવાની જ છે.

હું મોટા ભાગના યુરોપીયન અને અમેરીકન દેશોમાં રહેલો છું અને હું એમ કહેતાં સહેજ પણ અચકાતો નથી કે એક હજાર કુટુંબમાંથી ફકત એક કુટુંબ જાતિય દુરાચરણને લીધે

તુટી પડે છે અને બાજ નવસો નવાણું કુટુંબો છોકરાઓ ઉછેરવામાં સુખી જીવન અનુભવે છે અને સંપૂર્ણ નૈતિક જીવન ગુજારે છે જેમા જાતિય સંબંધને બહુજ ઓછો વિચાર આપવામાં આવે છે. અને પૂરું જીવન બાળકો, કુટુંબ પતિ અને દેશની ખિદમતમાં વાપરવામાં આવે છે.

મારી વહાલી મુસ્લીમ બહેનો, આનુ એક પરીણામ એ આવે છે કે તમારા કેટલાક પુરુષો જેઓ તેમની સ્ત્રીઓને તાળામાં બંધ રાખે છે તેઓ જ્યારે પેરીસ જાય છે ત્યારે તેમના ભયાનક ખ્યાલોમાં ઘસાતા જાય છે અને એ માટે એવા સ્થળોએ જાય છે કે જ્યાં (દરેક મોટા શહેરની જેમ અને મુસ્લીમ દેશોમાં પણ) વૈશ્યાઓ તેમના જાતિય વાસના ઉશ્કેરતા તમાસાઓ હોય છે. પરંતુ આ ત્યાંની પ્રજાનું જીવન નથી. મોટા ભાગના લોકોનું જીવન સુખી કૌટુમ્બીક સંબંધોથી અને તમે પડદાનસીન પાસેથી મેળવી શકો એનાથી બહુજ વધારે બાળકો પ્રત્યેના સ્નેહથી ભરપૂર છે.

ઓ મારી બહેનો! ચળવળ કરો, પુરુષોને કોઇપણ રીતે ચેન લેવા ન દયો જ્યાં સુધી કે તે પુરુષોની સાથે નહી પણ દરેક મસ્જીદ સાથે જોડાએલી અલગ જગ્યામાં ઇબાદત કરવા મસ્જીદો ખુલ્લી મુકીને તમને મઝહબી આઝાદી આપે અને જેથી સ્ત્રીઓમાં જાહેરમાં ઇબાદત કરવાની આદત અને આત્મભાન અને આત્મવિશ્વાસ સામાન્ય બનતા જાય. મઝહબી સમાનતાના આ પાયા પર તમે એ પછી પુરુષો સાથે સામાજિક, આર્થિક અને રાજદ્વારી સમાનતા પણ બાંધી શકો છો.

મને તમારી એસોસીએશન માટે ૨૦,૦૦૦ હજાર રૂપિયાનો ફાળો આપતા બહુજ આનંદ થાય છે અને હું ખાસ વિનંતી કરું કે તેને "અપવા" ના વધુ સારા વહીવટ માટે વાપરવામાં આવે. હું સર્વશકિતમાન અલ્લાહને આપણા અજ્ઞાન પુરુષો અને તેથી પણ વધારે અજ્ઞાન કેટલીક સ્ત્રીઓની આંખો ખોલી દેવાને દુઆ કરું છું.

ના૦ માતા સલામતની સખાવત

નામદાર માતા સલામતે અખિલ પાકિસ્તાન મહિલા મંડળની કરાંચી શાખા તરફથી યોજાએલા "મીના બાજાર"નું ઉદઘાટન કરી એ સંસ્થાને રૂ. દશ હજારની ભેટ આપી હતી.

ડિગ રોડ પર બંધાએલી ૧૫૦ મકાનોવાળી "ઉમ્મે હબીબા" કોલોનીનું પણ ના૦ માતા સલામતે ઉદઘાટન કર્યું હતું. વડા પ્રધાનનું ઝુંપડી ફંડ કે જેમા ના૦ માતા સલામતે આ પૂર્વેજ રૂ. એક લાખની ભેટ આપી હતી. તેમાંથી આ કોલોની બાંધવામાં આવી હતી. ના૦ માતા સલામતે આ પ્રસંગે પચાસ હજારની વધુ રકમ ભેટ આપી હતી.

કરાંચીની વિવિધ ઇસમાઇલી સંસ્થાઓને ના૦ માતા સલામતે રૂ. ૩૫૦૦૦ હજાર (પાત્રીસ હજાર) ની ભેટ આપી હતી. (૧) ઇસમાઇલી મહિલા મંડળ (૨) એ ઉદ્યોગ ગૃહો (૩) આગાખાન સ્ટુડન્ટ યુનિયન અને (૪) ઇસમાઇલીઆ વિદ્યાર્થી સહાયક સોસાયટીને આ રકમો મળી હતી.

હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ની તબિયત જીસ્માની રીતે નાદુરસ્ત રહેતી હોઇ આપ તા. ૭ થી તા. ૧૦ સુધી જમાતો વચ્ચે પધારી શકયા ન હતા. ના૦ માતા સલામત અને ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ પધરામણી ફરમાવતા હતા. લગ્નના કામકાજે ના૦ પ્રિન્સ સાહેબ ઉકલાવતા હતા.

ગુરુવાર તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૪ ના હઝરત ઇમામ કરાંચીથી કેરો જવા સિધાવી ગયા. આ પૂર્વે આગાખાન જીમખાના સ્ટેડિયમ ખાતે આપ નામદારે પધરામણી ફરમાવી હતી.

હઝરત ઇમામે મોટરમાં બેસી જમાતોને દિદાર નવાજેશ કર્યા હતા. ના૦ માતા સલામતે હ૦ ઇમામના ફરમાનો સંભળાવ્યા હતા.

તેજ રાતના આપ નામદાર કેરો ભણી સિધાવી ગયા હતા. હ૦ ઇમામની તેમના ૪૮ માં જોમા દરમિયાનની પાકિસ્તાનની આ છેલ્લી જાહેરી પધરામણી હતી.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની મુંબઈમાં પધરામણી

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. અને ના૦ માતા સલામત જે દિને કરાંચીથી કેરો ભણી વિદાય થયા તે દિને તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૪ ના બપોરના ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે મુંબઇ ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી. આપના સાથે લોર્ડ એરફર પણ આવ્યા હતા.

તેઓશ્રીએ જમાતોને પોતાના પિતાશ્રી વતી દુઆઆશિષો ફરમાવી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નો હિંદની જમાતો જોગ ખાસ ફરમાનનું વાંચન કર્યું હતું. હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું હતું : "અમે ઘણા દિલગીર છીએ કે આ વખતે હિન્દુસ્તાન આવી શક્યા નથી. પ્લેટીનમ જ્યુબિલીનું મુંબઇનું ડેપ્યુટેશન અમને કરાંચીમાં મળ્યું હતું. તેઓનો રિપોર્ટ સાંભળી અમે ખુશી થયા છીએ. મુંબઇની પ્લેટીનમ જ્યુબિલીનું ફંડ પુરું થઇ ગયાનું સાંભળી અમે ખુશી થયા છીએ. આ ફંડમાં જે ઉઘરાણી બાકી છે તે બધી રકમ જલ્દી આવી જશે. જેણે રકમો લખાવી છે તેમણે જેમ બને તેમ જલ્દી રકમ ભરી આપવી. પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઇન્વેસ્ટમેન્ટના ડાયરેકટરો ઘણીજ સાવચેતીથી કામ લેશે કે જેથી ફંડને આંચ ન આવે.

આ જ્યુબિલી ફંડમાંથી ભારતમાં દરેક ઠેકાણે ઘણી કો–ઓપરેટીવ સોસાયટીઓ ઉભી થશે અને આ ફંડમાંથી સારો લાભ લેશે. તમે દરેક ગામેગામમાં કો–ઓપરેટીવ સોસાયટીઓ ઉભી કરો, ફંડમાંથી મદદ મળશે અને ગરીબ માણસોને લાભ મળશે અને પોતાનો ધંધો કરી શકશે. મજકુર પૈસા લોન તરીકે આપવામાં આવશે કે જેથી કરીને ઇસમાઇલીઓની પ્રગતિ થાય અને તેઓ ધંધામાં સફળતા મેળવે.

આવી રીતે કો–ઓપરેટીવ સોસાયટીઓને મદદ કરવામાં અને ફંડમાં પણ વધારો થશે.

ઈસ્માઈલી જનરલ હોસ્પીટલ માટે અપીલ

મુંબઇની ઇસમાઇલીઆ જનરલ હોસ્પીટલને મદદ કરવા આ પ્રસંગે ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે જમાતોને ભારપૂર્વક ભલામણ કરી હતી.

આપ નામદારે ફરમાવ્યું : "આપણી ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલને એક જબરદસ્ત અને પ્રથમ કક્ષાની આધુનિક પધ્ધતિએ બનાવવાની ખાસ અગત્યતા છે. ડાયમંડ જ્યુબિલી ટ્રસ્ટ કે જે પાછું ચાલું થવાનું છે તેના તેમજ જમાતના સહકારથી હોસ્પીટલને એવી નમુનેદાર બનાવો કે તેની જોડ ક્યાંય ન મળે. એકદમ આધુનિક બનાવો.

વર્તમાન સમયમાં ઇસ્લામી સંસ્કૃતિના અલમબરદાર ઇમામે ઝમાન શાહ કરીમ અલ-હુસેની વહાલા દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ સાથે.

ના. પ્રિન્સ સદરૂદ્દીનસાહેબ અને ના. પ્રિન્સ અમીનમહમદસાહેબ પણ તસ્વીરમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

આવી દિવ્યદ્રષ્ટિના સ્વામી મૌલાના હાઝર ઈમામની દિવ્યદ્રષ્ટિની ઝાંખી કરાવનાર તેઓશ્રીની બાલ્યાવસ્થાના એક તસ્વીર.

હોસ્પીટલ એવી નમૂનેદાર અને આધુનિક બાંધો કે બીજાઓ તેની નકલ કરે. તમે કોઇની નકલ નહિ કરતા પણ બીજા તમારી નકલ કરે એવું કરજો.

હોસ્પીટલ માટે ફંડ એકઠું કરવા "ફ્લેગ ડે" "એક્ઝીબીશન શો" "બઝાર" "હોસ્પીટલ વીક" વગેરે ગોઠવશો.

હોસ્પીટલ માટે ફંડ એકઠું કરો અને સખ્ત કામ કરો. ફંડ સહિતનું દરેક કામ ૫૦ નહિ, ૧૦૦ નહિ પણ ૧૫૦ ટકા કરી બતાવો. જ્યાં સુધી નવી હોસ્પીટલ નહિ થાય ત્યાં સુધી અમને ચેન પડવાનું નથી."

તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીના તેઓશ્રીએ હૈદ્રાબાદ ખાતે અને તા. ૧૭ ના પુના ખાતે પધરામણી કરી હતી.

પુનાથી મુંબઇ પધારી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ તા. ૧૮ ના દિલ્હી થઇ લાહોર પધાર્યા હતા. લાહોર ખાતે આપશ્રી પશ્ચિમ પંજાબના તે સમયના મુખ્ય પ્રધાન મલિક ફિરોજ ખાન નૂનના મહેમાન બન્યા હતા.

તા. ૨૨-૨-૫૪ ના લાહોરથી કરાંચી પધાર્યા હતા અને ત્યાંથી કેરો જવા સિધાવી ગયા હતા.

પાકીસ્તાનની મહિલાઓમાં જાગૃતિ

કરાંચી ખાતે તા. ૬-૨-૫૪ ના "આપવા" ની સભા સમક્ષ હઝરત ઇમામના રજુ થએલા ક્રાંતીકારી પ્રવચન પછી પાકિસ્તાનમાં મહિલાઓના હકો માટે ચમત્કારિક જાગૃતિ આવી હતી. સુરતના 'મુસ્લીમ ગુજરાત" ના વિદ્વાન તંત્રીએ એક ખાસ લેખ લખી હ૦ ઇમામના વિચારોને મજબુત ટેકો આપ્યો હતો.

કરાંચીની સંસ્થાઓના વડાઓએ પણ આ બાબતને ટેકો આપ્યો હતો. ઘણાંઓએ આ માટે સ્થાનિક અખબારોમાં લેખો પણ લખ્યા હતા.

તા૦ ૨-૩-૫૪ ના હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ કેરોથી નીસ ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. પાકિસ્તાનના પ્રવાસ પછી કેરો ખાતે રોકાઇ આપ નિસ પધાર્યા હતા. બે માસના પ્રવાસ પછી નીસ પધારેલા હ૦ ઇમામની જીસ્માની તબિયત આ સમયે સુધરી ગઇ હતી.

અને બરાબર આજ સમય દરમિયાન હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઉજવણી આફ્રિકા ખાતે કરવા ભવ્ય તૈયારીઓ થવા માંડી હતી. કોન્ફરન્સો યોજીને ઉજવણી અંગે છેલ્લી તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી અને યોજનાને આખરી સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું હતું.

હ૦ ઇમામની બાદશાહી સખાવત

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે મુંબઇની ઇસમાઇલીઆ જનરલ હોસ્પીટલને રૂપિયા એક લાખની બક્ષીશ નવાઝીશ ફરમાવી હતી. જ્યારે ના૦ માતા સલામતે રૂપિયા વીસ હજારની ભેટ આપી હતી.

તા૦ ૨૧ મી માર્ચે હઝરત ઇમામે નવાજેશ કરેલા તાલીકામાં આ ભેટ સંબંધી જાહેરાત કરી હતી ઉપરાંત તા. ૩૧ ના તાલીકામાં હઝરત ઇમામે ફરમાવ્યું કે, "બધી બાનુઓને માતા સલામત યાદ અપાવે છે કે તેઓ બીમારોની મુલાકાતો લ્યે. જેઓ નાના કુટુંબમાંથી હોય તેમના માટે પુશી લઇ જાય. સામાન્ય રીતે બધાનું ભલું થાય તે માટે બનતું બધું કરે."

ના૦ પ્રિન્સ કરીમ આગાખાન સાહેબની મુંબઇમાં મુબારક પધરામણી

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહના જમાના દરમિયાન, ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના પ્યારા વડા ફરઝંદ ના. શાહઝાદા પ્રિન્સ કરીમ આગાખાન સાહેબે (મૌલાના હાઝર ઇમામે) તા૦ ૯ મી એપ્રીલ ૧૯૫૪ ના પ્રથમ વખત હિંદના મુંબઇ શહેર ખાતે કેરોથી મુબારક પધારામણી ફરમાવતા હિંદની જમાતોમાં અપાર આનંદ વ્યાપી ગયો.

ના૦ શાહઝાદાનું મુંબઇ જમાત તરફથી દમામદાર સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. કેરોથી એર ઇન્ડીયા ઇન્ટરનેશનલના વિમાન "હિમાલયન પ્રિન્સેસ" દ્વારા આપે મુંબઇના વિમાની મથકે કદમ મુબારક ફરમાવતા મુંબઇ જમાતના અગ્રેસરોએ આપશ્રીનો ભવ્ય સત્કાર કર્યો હતો.

શાહઝાદા તરીકેની આપની હિંદની આ પ્રથમ મુબારક મુલાકાત હતી.

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબની પધરામણીને બીજા દિને તા૦ ૧૦-૪-૫૪ ના બપોરના ૧૨ કલાકે આપશ્રીના નાના બંધુ ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબે પણ મુંબઇ ખાતે પ્રથમ વખત મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

હ૦ ઇમામના આ લાડકવાયા પૌત્રાઓની પધરામણીથી હિંદભરમાં અનેરો ઉત્સાહ વ્યાપી ગયો હતો.

ના૦ શાહઝાદાઓની પધરામણી માટે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે તા૦ ૬-૪-૫૪ ના મુંબઇની ના૦ કાઉન્સીલ ઉપર નવાજેશ કરેલા તાલીકા મુબારકમાં ફરમાવ્યું : "અમે અમારા પૌત્રાઓ કરીમ અને અમીનને મુંબઇ, પરાંઓ તથા પૂનાની જમાતો માટે પ્યાર અને દુઆઆશિષોના ખાસ સંદેશા સાથે કરાંચી જવા અગાઉ તમારી તરફ બે ત્રણ દિવસ રહેવા માટે મોકલાવીએ છીએ."

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબ અને ના. પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબે જમાતોની મુલાકાત લઇ હ૦ ઇમામ વતી દુઆઆશિષો ફરમાવ્યા હતા.

દિલ્હી ભણી રવાનગી

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબ અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબ મુંબઇ અને પુનાની ટુંકી મુલાકાતો લઇ તા૦ ૧૩-૪-૫૪ ના મુંબઇથી દિલ્હી જવા સિધાવી ગયા હતા. ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબ સવારના પ્લેનથી દિલ્હી સિધાવ્યા, જ્યારે નામદાર પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબ સાંજના પ્લેનથી રવાના થયા હતા.

બન્ને શાહઝાદા સાહેબોને ભવ્ય વિદાયમાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ ટુંકી મુલાકાત માટે બન્ને શાહઝાદા સાહેબોએ પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો હતો.

તા૦ ૧૭-૪-૫૪ ના ના૦ શાહઝાદા સાહેબોએ દિલ્હીથી આગ્રા ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. આ પ્રસંગે કાનપુર, લખનૌ અને બનારસ જમાતો પણ આગ્રા ખાતે એકઠી થઇ હતી. સાંજના પાંચ વાગે ના૦ શાહઝાદા સાહેબોએ જમાતની મુલાકાત લીધી હતી.

આગ્રા ખાતેની રોકાણ દરમ્યાન નામદારોએ આગ્રાના ઐતિહાસિક સ્થળોની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

કરાંચી ખાતે પધરામણી

ના૦ શાહઝાદા સાહેબોએ તા૦ ૨૧-૪-૫૪ ના કરાંચી ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી. પાકિસ્તાનના ઇસમાઇલી આગેવાનોએ આપ નામદારોનો ભવ્ય સત્કાર કર્યો હતો આપ સિંધના ના૦ ગવર્નરના મહેમાન બન્યા હતા.

ના૦ શાહઝાદા સાહેબોએ જમાતખાનાઓમાં પધરામણી ફરમાવી હ૦ ઇમામ વતી દુઆ-આશિષો ફરમાવી ઉર્દુ ભાષામાં ફરમાન ફરમાવ્યું હતું. કરાંચીની રોકાણ દરમ્યાન આપ નામ-દારોએ મહેંદી કોન્વેન્ટસેન્ટ હોમની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

હ૦ ઈમામની વધુ જંગી સખાવત

આંતરરાષ્ટ્રીય ઇસ્લામી આર્થિક સંઘની ત્રીજી પરિષદનું કરાંચી ખાતે ઉદઘાટન કરતા પાકિસ્તાનના તે સમયના ગવર્નર જનરલ જ. ગુલામમુહમ્મદે જાહેરાત કરતા જણાવ્યું કે, "અભ્યાસ કેન્દ્રની સ્થાપના માટે ના૦ આગાખાન સાહેબે રૂપિયા દસ લાખનો ફાળો આપ્યો છે, જેમાંથી રૂપિયા ત્રણ લાખ સંઘને મળી ચૂકયા છે અને એ અભ્યાસ કેન્દ્ર આ વરસના અંતે કે આવતા વરસના અંત લગીમાં ચાલુ થવાની વકી છે.

"અલ્લાહે કોઈ પણ પ્રજાને "સંદેશા" થી વંચિત રાખી નથી"

માસ મે ૧૯૫૪ દરમિયાન બરમા ખાતે બુધ્ધિસ્ટ કાઉન્સીલની છઠી બેઠક મળી હતી. આ પ્રસંગે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ બરમાના વડા પ્રધાન ઉ નૂ ને એક સંદેશો પાઠવી મહાન ઇસમાઇલી મઝહબની અન્યો ધર્મો પ્રત્યેની ઉચ્ચ ભાવના દર્શાવી હતી.

તા૦ ૧૩ મી મે ૧૯૫૪ ના સંદેશા મુબારકમાં હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું :—

"મહાન આત્મા બુધ્ધના માનમાં યોજાએલી આ બેઠક પ્રસંગે એક સાચા મુસ્લિમ તરીકે અને પાક કુરાનના શિક્ષણ અનુસાર મને જણાવતા આનંદ થાય છે કે અલ્લાહે કોઇ પણ પ્રજાને સંદેશાથી (હિદાયતથી) વંચિત રાખી નથી અને હું દ્રઢતાપૂર્વક માનુ છું કે મહાત્મા બુદ્ધ પણ મહાન પયગમ્બરોમાંના એક હતા અને જ્યાં સુધી મને અને ઇસમાઇલીઓને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી અમે તેમનો આ રીતે સ્વીકાર કરીએ છીએ. તેઓ એ સમયમાં જે મહાન સંદેશો લાવ્યા હતા તેનો અમે આદર કરીએ છીએ.

મારે જણાવવું જોઇએ કે મારા સંસ્મરણોમાં પણ મહાત્મા બુધ્ધને મેં આ રીતે જ દર્શાવ્યા છે."

"ખુદાએ સર્જેલી બધી સારી વસ્તુઓનો આપણે ઉપભોગ કરવો જોઇએ"

લંડન ખાતે તા૦ ૨૨ મી જુન ૧૯૫૪ ના હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ બ્રિટીશ પત્રકારોને ટેલીવીઝન ઉપર મુલાકાત આપી હતી.

અખબારનવેશોના એક પ્રશ્ન જવાબમાં હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું : "દુનિયાના શ્રીમંતોમાં મારો સમાવેશ થતો નથી. જગતના ધનાઢયોમાં છઠા, સાઠમાં કે છસોમાં સ્થાને પણ હું આવતો નથી! આટલા બધા શ્રીમંત હોવું તેને પણ હું અપમાન ગણું છું!"

લશ્કરી નર્સિંગમાં ક્રાંતિકારી પરિવર્તન આણનાર અંગ્રેજ મહિલા ફ્લોરેન્સ નાઇટીંગેલ અને મહાત્મા ગાંધી સાથેની મુલાકાતને આપે આ વખતે સંભારી હતી.

પોતાના પરિચયમાં આવેલી વિશ્વભરની વિખ્યાત વ્યકિતઓમાં સહુથી વધુ નોંધપાત્ર વ્યકિત તરીકે કેટલીક રીતે ના૦ મહારાણી વિકટોરીયાને ગણાવી આપે ફરમાવ્યું : "તેઓ ૧૯ મી સદીના સ્મારકરૂપ હતા.",

ના૦ શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડને યાદ કરતા આપે ફરમાવ્યું : "તેઓ ખરેખર પ્રતિભાશાળી, દયાળુ અને પરોપકારી હતા. "વધુમાં આપે ફરમાવ્યું : "રંગભેદનો હું કટ્ટર વિરોધી છું"

હિંદના ભાગલા વિષે આપે જણાવ્યું : "હિંદના ભાગલા સાચી રીતેજ કરાયા છે. જ્યારે તેઓ સાથે હતા ત્યારે તેઓ તેમના આદર્શો સાથે આગેકુચ કરી શકયા નહોતા. અત્યારે તેઓ બન્ને પ્રગતિ કરી શકે છે."

મુલાકાતના અંતે પૂછાએલા એક સવાલના જવાબમાં આપે ફરમાવ્યું : "જ્યાં સુધી તમે કોઇનું કંઇપણ અનિષ્ટ ન કરો ત્યાં સુધી ખુદાએ સર્જેલી બધી સારી વસ્તુઓનો આપણે ઉપભોગ કરવો જોઇએ. આપણે શા માટે એમ માની લેવું જોઇએ કે ખુદાએ બધીજ સારી વસ્તુઓ દુષ્ટ માણસો માટેજ સર્જી છે?"

પુનઃ જન્મ વિષે

"ઇસમાઇલી" અઠવાડીકના તા૦ ૪થી જુલાઇ ૧૯૫૪ ના અંકમા હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. નો પુન જન્મ" વિષે નીચેનો ખુલાસો પ્રગટ થયો હતો.

હ૦ ઇમામે પુન જન્મ વિષે ફરમાવ્યું : "દેખતી રીતે પુન જન્મ એટલે આ પૃથ્વી કરતા કોઇ ઉચ્ચ કક્ષાના વર્તુળમાં જન્મ લેવો.

છેવટના રૂહાની વર્તુળને પામ્યા પૂર્વે, ઉચ્ચતમ કક્ષાઓએ પહોચ્યા પહેલા, કેટલીક વધુ સફળતા મેળવવાની રહે છે. સિવાય કે તે ઉચ્ચતમ કક્ષાએ આ દુનિયામાં અને આ જગતમાં ઇસમાઇલી મઝહબના સામાન્ય નીતિનિયમો જે માયાળુતા, નમ્રતા વિગેરેથી શરૂ થઇ અને ઇમામ સાથેના ઉચ્ચતમ પ્રેમપૂર્વકના મિલન વડે પહોંચાયું હોય."

ના૦ માતા સલામતનો હજ પ્રવાસ

ના૦ માતા સલામતને મક્કા ખાતે આવવા સઉદી અરેબિયાના રાજા ઇબ્ને સઉદે ખાસ આમંત્રણ પાઠવ્યું હતું.

આ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરતા ના૦ માતા સલામતે ઓગસ્ટ ૧૯૫૪ માં મક્કા જવા નક્કી કર્યું હતું. પાકિસ્તાનના ગવર્નર જનરલ જ૦ ગુલામ મહમદે પણ એજ વખતે રાજા સઉદના આમંત્રણથી મક્કા જવાનું નક્કી કર્યું હતું. ના૦ માતા સલામત અને પાક ગવર્નર જનરલ જેદાહ ખાતે મળે એવો કાર્યક્રમ ઘડવામાં આવ્યો હતો.

કાર્યક્રમ અનુસાર ના૦ માતા સલામતે ઓગસ્ટમાં મક્કાની મુલાકાત લીધી હતી.

તા૦ ૧૫ મી ઓગસ્ટે તેઓ નામદાર નીસ પાછા ફર્યા હતા. ના૦ માતા સલામતે પોતાના આ "હજ પ્રવાસ"ને યાદગાર અને હૃદયસ્પર્શી જણાવ્યો હતો.

કાબા શરીફમાં દાખલ થનાર ના૦ માતા સલામત પ્રથમ મહિલા છે.

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબની પૂર્વ આફ્રિકા ખાતે પધરામણી

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબે ઓગસ્ટ ૧૯૫૪ માં પૂર્વ આફ્રિકાનો પ્રવાસ કરી જમાતોને હ૦ ઇમામ વતી દુઆઆશિષો ફરમાવ્યા હતા.

પૂર્વ આફ્રિકાના પ્રવાસ દરમિયાન ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબે મુખી કામડીયાઓની નિમણુંક, ના૦ કાઉન્સીલોની નિમણુંક અને ટાઇટલોની નવાજેશો ફરમાવી હતી. ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ ઉકલાવી હતી.

પૂર્વ આફ્રિકાના પ્રવાસ દરમ્યાન નામદારોએ, કમ્પાલા, જીન્જા, મસાકા, કીસુમુ નૈરોબી, મોશી, મોમ્બાસા, ડોડોમાં અને એન્ટેબે ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી.

નામદારના માનમાં કેનિયાના ના૦ ગવર્નરે તેમજ કેટલીક સંસ્થાઓએ શાનદાર સમારંભો પણ યોજ્યા હતા. પૂર્વ આફ્રિકાના તે સમયના પાક હાઇ કમિશનર નવાબ સિદીકઅલીખાને પણ સમારંભ યોજ્યો હતો.

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન તા૦ ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૪ ના અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ તા૦ ૨૧ મી ઓગસ્ટના યુરોપ ભણી નૈરોબીથી સિધાવી ગયા હતા.

પૂર્વ આફ્રિકાના મુસ્લીમોને ઐતિહાસિક સંદેશો

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના ઓગસ્ટ માસમાં ઉજવાએલા "ઇમામત દિન" પ્રસંગે પૂર્વ આફ્રિકાના મુસ્લિમો તરફથી આપને મુબારકી ઇચ્છવામાં આવી હતી. આ મુબારકીના

જવાબમાં હઝરત ઇમામે પૂર્વ આફ્રિકાના સઘળાએ મુસ્લિમોને યાદગાર સંદેશો આપતા ફરમાવ્યું : "મુસ્લિમોએ સહુથી પહેલો અને મહત્વનો એ સિધ્ધાંત યાદ રાખવાનો છે કે "લા ઇલાહા ઇલ્લલાહ મુહમ્મદ રસુલિલ્લાહ" એ કલમો પઢનાર તમામ લોકોની સર્વાંગી બિરાદરીમાં દરેક ફિરકા અને પેટા ફિરકાનો સમાવેશ થાય છે. ઇસ્લામીઝમનો એ અર્થ નથી કે કોઇએ ઇસ્લામ વિષેના તેના ઐતિહાસિક અર્થ નિરૂપણનો ત્યાગ કરવો પણ એનો એજ અર્થ છે કે બીજા મુસ્લિમ બિરાદરોને પણ અલ્લાહ અને તેના રસુલ (સ.) પર ઇમાન રાખીને અમલ કરવાના પ્રયાસોમાં પણ સરખાજ પ્રમાણિક સમજવા જોઇએ. આ ઇમાન તમામ મુસ્લિમોના આત્માને પ્રકાશિત કરે છે અને આપણે એવી આશા રાખીએ કે તમામ મુસ્લિમોને રૂહાની રીતે એ બચાવી લેશે."

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ના "સંસ્મરણો" નું પુસ્તક

૧૯૫૪ ના વરસ દરમ્યાન અનેક અવનવા ઐતિહાસિક પ્રસંગો નોંધાયા જેમા એક પ્રસંગ એ પણ હતો કે આ વરસે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ પોતાના જીવન સંસ્મરણોનું પુસ્તક પ્રગટ કર્યું હતું.

જગતના સાહિત્યમાં આ પુસ્તકે પોતાનું વિરલ અને અનોખું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. સાહિત્ય જગતના એક અનોખા અને મહાન પુસ્તક તરીકે તેનો ઉલ્લેખ થયો હતો.

પોતાના તેજવંતા બાલ્યકાળથી માંડીને નૂતન યુગ પર્યંતના છેલ્લી પોણી સદીના જગતભરના બનાવોને આ પુસ્તકમાં હઝરત ઇમામે અનોખા રીતે આલેખ્યા હતા. નામદાર મહારાણી વિકટોરીયાથી માંડીને હાલના નામદાર મહારાણી એલિઝાબેથ બીજા સુધીના એક લાંબા યુગ દરમિયાન જગતમાં જે કંઇ પણ બની ગયું તેના એક અવલોકનકાર અને કેટલાક ઐતિહાસિક બનાવોના નિર્માતા કે સાક્ષી તરીકે આપે આ સઘળાએ પ્રસંગોને આ પુસ્તકમાં અદભુત રીતે સાંકળી લીધા. ઇગ્લેંડના છ મહાન રાજકર્તાઓ, જગતના શાસકો, સમ્રાટો, સરમુખત્યારો અને પૂર્વ તેમજ પશ્ચિમની દુનિયાના મહાન નેતાઓ–જેના જેના સંપર્કમાં હ૦ ઇમામ આવ્યા તેઓ સહૂને તેમણે આ પુસ્તકમાં યાદ કર્યા અને તેમના વિષે અનોખી શૈલીમાં વર્ણનો લખ્યા છે.

સમ્રાટો અને નેતાઓ ઉપરાંત તત્વજ્ઞાનીઓ, સંગીતકારો, કેળવણીકારો, તબીબો, વિદ્વાનો, સાહિત્યકારો, અભીનેતાઓ અને રમતગમતના કે સ્પોર્ટસના વિશારદો વિષે આપે નોંધપાત્ર ઉલ્લેખો કર્યા, પોણી સદીના વિશ્વના રાજકારણની, વિશ્વના વાતાવરણ અને બનાવોની પણ આપે ચર્ચા કરી.

પોતાના પૂર્વજોના મહાન ધર્મ ઇસ્લામ અને જેના તેઓ ઇમામ હતા તે ઇસમાઇલી મઝહબની વિચારસરણી અને ફિલ્સુફી વિષે એક જુદુ પ્રકરણ આલેખી આપે ઇસ્લામના પ્રફુલ્લિત ઉદય, તેની જરૂરત અને ઇમામની મહાનતા તેમજ દિવ્યતાના જગતને દર્શન કરાવ્યા. કુલ્લે ચાર વિભાગ અને સોલ પ્રકરણમાં વહેંચાએલા આ મહાન પુસ્તકની પ્રસ્તાવના વિખ્યાત લેખક સમરસેટ મોમે લખી છે.

ન્યુયોર્કની સાયમન એન્ડ શુસ્ટર કંપનીએ પુસ્તકના વિશ્વભરના અધિકારો મેળવ્યા. અમેરીકામાં પ્રથમ આ પુસ્તક પ્રગટ થયું અને હજારોની સંખ્યામાં તેની પ્રતો ઉપડી ગઇ.

આ પછી ફ્રેન્ચ, ઉર્દુ અને ગુજરાતી તેમજ અન્ય ભાષામાં તેના અનુવાદો કરવાની તૈયારીઓ થવા લાગી.

હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશને ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કરવાનું કાર્ય ઉપાડી લીધું અને તે ઝડપથી અમલમાં મૂક્યું.

આ પુસ્તકનું મૂળ અંગ્રેજી નામ "Memoirs of Aga Khan" રાખવામાં આવ્યું.

આ પુસ્તકની લોક માંગણી સંબંધમાં નવેમ્બર ૧૯૫૪ માં પ્રગટ થએલા પાકિસ્તાનના એક સમાચાર મુજબ પાકિસ્તાનમાં આ પુસ્તકની ૭૫,૮૦૦ નકલો માટે માગણી હતી.

જી. સી. એમ. જી. ના ઉચ્ચત્તમ ઇલકાબનું અનુપમ માન

૧૯૫૫ ના વરસની શરૂઆતમાં ખ્રિસ્તી નવા વરસના દિને ઇંગ્લેંડના ના૦ મહારાણી ઇલી. ઝાબેથ બીજાએ હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને "જી. સી. એમ. જી." (નાઇટ ગ્રાન્ડ ક્રોસ ઓફ ધી ઓર્ડર ઓફ સેંટ માઇકલ એન્ડ સેન્ટ જ્યોર્જ)નો બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનો ઉચ્ચત્તમ ઇલકાબ અર્પણ કરી ભવ્યત્તમ સન્માન કરી અનુપમ માન આપ્યું હતું.

પૂર્વ આફ્રિકાના ઇસ્લામીઓની હ૦ ઇમામે જે મહાન સેવાઓ બજાવી તેની કદરદાનીમા આ ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની મુંબઈ ખાતે પધરામણી

૧૯૫૫ ના વરસની શરૂઆત જ ઇસમાઇલીઓ માટે ભવ્ય રીતે થઇ હતી. હઝરત ઇમામને ના૦ બ્રિટીશ સરકાર તરફથી અનુપમ માન મળ્યા બાદ તુરતજ મુંબઇ ખાતે તા૦ ૧૩–૧–૫૫ ના આપના વડા ફરજંદ નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની મુબારક પધરામણી થઇ હતી.

ઈસ્માઈલી જનરલ હોસ્પીટલના નવા મકાનનો પાયો નાંખવાની કરેલી ક્રિયા

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે ગયા વરસની પોતાની પધરામણી દરમ્યાન મુંબઇની ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલને નમૂનેદાર અને આધુનિક બનાવવા અને આ મહત્વના કાર્યમાં મગ્ન બનવા ફરમાન ફરમાવ્યું હતું. આ ફરમાન અનુસાર આખી કોમે આ પ્રશ્નમાં રસ લીધો હોઇ આ વરસે તેનું સુંદર પરિણામ આવ્યું હતું અને નામદાર પ્રિન્સની ઇચ્છાને બર આણવાનું શક્ય બન્યું હતું.

હોસ્પીટલ માટે એક વિશાળ મકાન "આગા હોલ" ખાતે ઉભું કરવાની જંગી યોજના તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને આ સ્થળે ઉભા થનારા મકાનનો પાયો નાંખવાની ક્રિયા નામદાર પ્રિન્સ સાહેબે અપૂર્વ આનંદ વચ્ચે કરી હતી.

આ પ્રસંગે આપે ફરમાવ્યું : "ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલના નવા મકાનનો પાયો નાંખ. વાની ક્રિયા કરતા આજે મને અપૂર્વ આનંદ થાય છે. આ અમારું જીવન પ્રર્યંતનું એક સ્વપ્ન હતું અને આ સ્વપ્ન સિધ્ધિના માર્ગે આપણે પ્રથમ કદમ માંડીએ છીએ તેથી આ પ્રસંગે અંગત રીતે મને બેહદ ખુશી થાય છે.

અમે અમારા વ્યકિતગત વિચારો અહિં પ્રદર્શિત કરતા જણાવીએ છીએ કે આ હોસ્પીટલ ખૂબ મોટી બને એ કંઇ જરૂરી નથી પરંતુ ખરેખર જરૂરનું તો એ છે કે તે આખા મુંબઇની એક અતિ આધુનિક અને નમૂનેદાર હોસ્પીટલ બનવી જોઇએ. અમે સહૃદયતાપૂર્વક આશા રાખીએ છીએ કે તમારા સઘળા વિચારોને તમે આજ બાબત ઉપર કેન્દ્રીત કરશો અને આ હોસ્પીટલ તબીબી વિજ્ઞાનની અતિ આધુનિક સાધન સામગ્રીથી સજ્જ બને એ વસ્તુને સિધ્ધ કરી બતાવશો.

ભવિષ્યના વરસોમાં આ હોસ્પીટલ આપણા લોકોના જીવનમાં ફકત મુંબઇ માટેજ નહિ પણ હિંદના સઘળા ભાગના ઇસમાઇલીઓ માટે ભારે અગત્યની બની રહેશે જે માટે અમે ખાત્રી રાખીએ છીએ."

આપે મુંબઇની આ રોકાણ દરમિયાન જમાતોની તેમજ મુંબઇની અનેક સંસ્થાઓની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

તા. ૧૯-૧-૫૫ ના ના૦ પ્રિન્સ મુંબઇથી મદ્રાસ જવા રવાના થયા હતા અને મદ્રાસથી તા. ૨૦ ના હૈદ્રાબાદ જવા રવાના થયા હતા.

તા. ૨૧-૧-૫૫ ના ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે હૈદ્રાબાદથી નિઝામાબાદ ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી અને નિઝામાબાદ જમાતખાનાની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી.

ના. પ્રિન્સ સાહેબની પધરામણી પ્રસંગે હૈદ્રાબાદ સ્ટેટની પ્રથમ વાર્ષિક મિજલસ પણ નિઝામાબાદ ખાતે યોજાઇ હતી. અને આ પછી દર વરસે આ રાજ્યમાં વાર્ષિક મિજલસ યોજવાની પ્રથા શરૂ થઇ હતી.'

સંયુકત સાલગ્રેહની ભવ્ય ઉજવણી

ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની હિંદની આ વરસની પધરામણી પ્રસંગે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની મંજુરીથી તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ સયુંકત સાલગ્રેહની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી.

કરાંચીમાં પધરામણી

૧૯૫૫ માં ૧૩ દિવસો સુધી હિંદમાં રોકાઇ ના પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ તા. ૨૭-૧-૫૫ ના મુંબઇથી કરાંચી ખાતે પધાર્યા હતા.

કરાંચીની આ પધરામણી દરમ્યાન તેઓશ્રીએ જમાતો વચ્ચે પધરામણી કરવા ઉપરાંત અનેવિધ સંસ્થાઓની પણ મુલાકાતો લઇ અમૂલ્ય દોરવણી આપી હતી.

તા. ૩૧-૧-૫૫ ના હૈદ્રાબાદ (સિંધ) ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી.

કરાચી ખાતે પાંચ દિવસ રોકાઇ તેઓશ્રી કેરો જવા સિધાવી ગયા હતા.

આફ્રિકાએ ઉજવેલી ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જયુબિલી

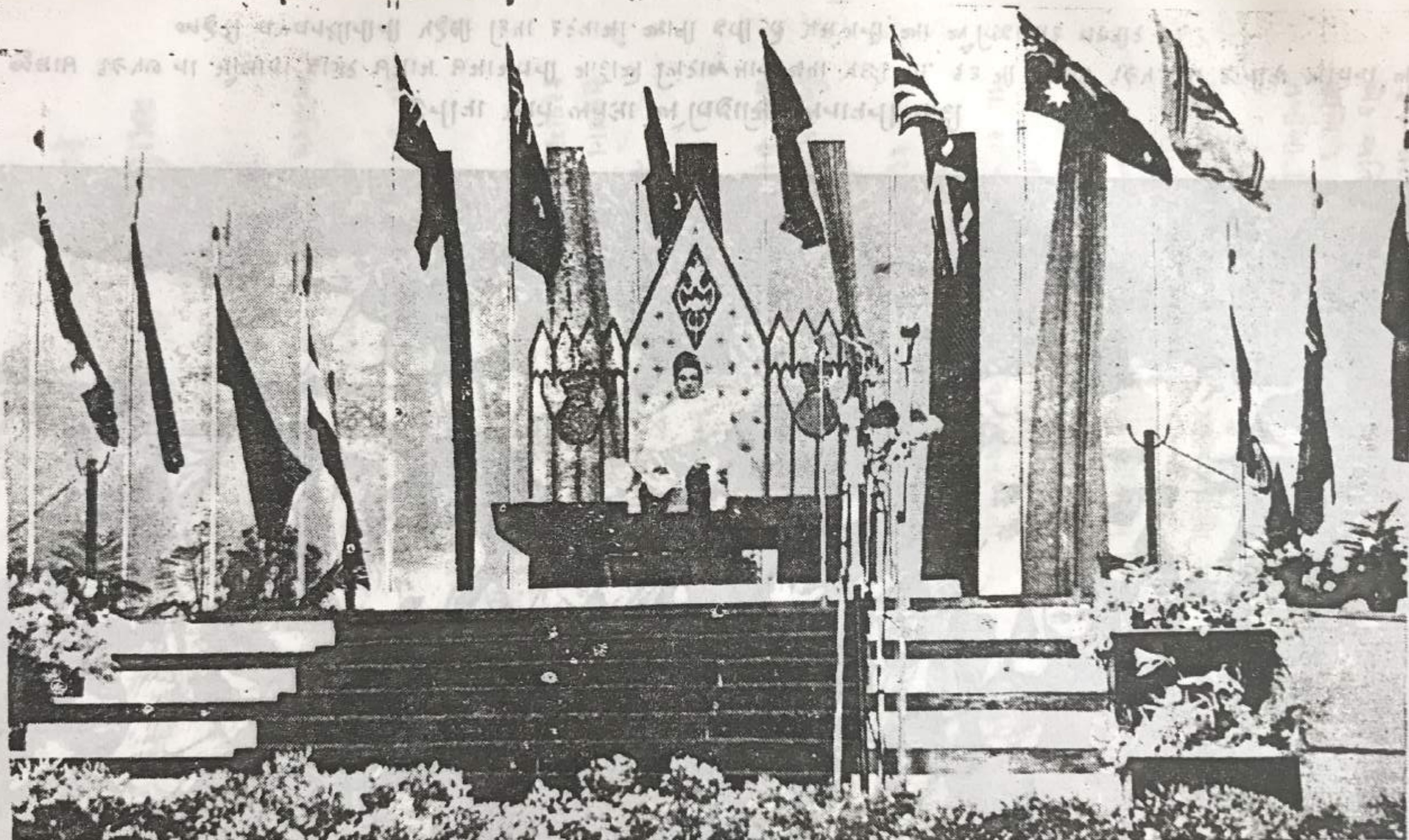
ઇજિપ્તના મહાન શહેર કેરોમાં સાદી પરંતુ સ્મરણીય ઉજવણી

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની સીતેર વરસની લાંબામાં લાંબી ઇમામતની યાદગીરીમાં પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની તવારીખી ઉજવણી પાકિસ્તાનના પાટનગર કરાંચી ખાતે

જીનીવા ખાતે બનેલા ઐતિહાસિક બનાવની યાદી

ગુરૂવાર તા. ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના મૌલાના હાઝર ઇમામ ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા પછી તા. ૧૩ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના જીનીવા ખાતેના બરકત વીલામાં જાહેરી તખ્તનશીનીની પહેલી ક્રિયા કરવામાં આવી હતી તે પ્રસંગની આ ઐતિહાસિક તસ્વીર છે.

આફ્રિકામાં થયેલી તખ્તનશીની પ્રસંગનું અમર દ્રશ્ય

મૌલાના હાઝર ઇમામ ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા પછી પુર્વ આફ્રિકામાં દારેસલામ, નૈરોબી અને કંપાલા ખાતે ઓક્ટોબર ૧૯૫૭ માં તખ્તનશીનીની ઉજવણીઓ કરવામાં આવી હતી. આફ્રિકામાં થયેલી આ અપુર્વ ઉજવણીઓ પ્રસંગનું આ એક યાદગાર દ્રશ્ય છે.

૧૯૫૪ ના ફેબ્રુઆરીની તા૦ ૩જી એ ઉજવાયા પછી આફ્રિકા અને હિંદુસ્તાન પણ પોતાના આંગણે પોતાના વહાલા રહાની પિતાની ઉજવણી કરવા આતુર હતા અને આ બન્ને દેશોમાં એ માટે ભવ્ય તૈયારીઓ થઇ રહી હતી. આવા સમયમાં આફ્રિકાવાસીઓના ભાગ્ય ઉઘડયા. આફ્રિકાને પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઉજવણી કરવા હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ મંજૂરી આપતા સમગ્ર આફ્રિકામાં અને સામાન્ય રીતે પૂરા ઇસમાઇલી આલમમાં અપૂર્વ આનંદ વ્યાપી ગયો.

હ૦ ઇમામની હીરમાની તબિયત પ્રવાસ માટે અનુકુળ ન હોવાથી કેરો ખાતે પ્રતીક ઉજવણી કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની આજ્ઞા અનુસાર આફ્રિકાના સાત પ્રદેશો-કેન્યા, ટાંગાનિકા, યુગાન્ડા, ઝાંઝીબાર, માડાગાસ્કર, લોરેન્સ માર્કસ (દક્ષિણ આફ્રિકા) ને બેલ્જિયમ કોન્ગોના એક એક પ્રતિનિધિને હાજર રહેવા કહેવામાં આવ્યું હતું.

આ સિવાય હિંદ, પૂર્વ પાકિસ્તાન, બર્મા, બદક્શાન, ચિત્રાલ, હુંઝા અને રશિયન તુર્કસ્તાનના એક એક પ્રતિનિધિ ઉપરાંત સીરીયા, લેબેનોન અને ઝ્વાબીના ચાર ચાર પ્રતિનિધિઓને આમંત્રણો આપવામાં આવ્યા હતા.

"સેમિરામિસ" હોટલ ઉજવણીના સ્થળ તરીકે નક્કી કરવામાં આવી હતી જ્યાં હઝરત ઇમામ રહેલા હતા.

તા૦ ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૫ ના આ યાદગાર ઉજવણી કરવા નક્કી થયું. ઉજવણીનો સમય સાંજનો હતો. આ અવસરે સેમિરામિસ હોટલના "કલીઓ પેટ્રા" હોલને શણગાર કરવામાં આવ્યો હતો. બેઠકોમાં આગલી ત્રણ હરોળમાં જે દેશની ઉજવણી હતી તે આફ્રિકાના પ્રતિનિધિઓ બેઠા હતા. તેની પાછલી હરોળમાં અન્ય દેશોના પ્રતિનિધિઓ હતા.

હ૦ ઇમામની ઇચ્છા અનુસાર વિધિ ટુંકી હોવાની ખાસ કાળજી લેવામાં આવી હતી કુલ્લ ૬૨ ઇસમાઇલીઓ આ પ્રસંગે હાજર હતા.

આકર્ષક સ્ટેજ ઉપર ત્રણ ખુરશીઓ રાખવામાં આવી હતી જે ઉપર હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ., હાજીએ ના૦ માતા સલામત અને ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ બિરાજમાન થયા હતા.

પ્રતિક ઉજવણીની વિધિ પૂર્વે હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને આફ્રિકાની લિજિયન અને મુસ્લીમ વેલફેર ઇન્સ્ટીટ્યુટ તરફના માનપત્રો અર્પણ થયા હતા.

મુરીદોને દિવ્ય દોરવણી

આ પ્રસંગે મિસરની ગરીબ જનતાના લાભાર્થે હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ એક હજાર પાઉન્ડની સખાવત જાહેર કરી પોતાના વહાલા રહાની ફરજંદોને બન્ને જહાની આબાદી માટે દિવ્ય દોરવણી બક્ષીસ ફરમાવી હતી.

આપના દોરવણી રૂપી ફરમાનો ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે વાંચ્યા હતા. ૯૦ ઇમામે ફરમાવ્યું :

"આજના આ અપૂર્વ પ્રસંગે જ્યારે તમે પ્લેટીનમની અદભૂત ભેટ અને તેની બરોબરીની રકમ બિનશરતી ભેટ આપી રહયા છો તે વખતે અમારા તમને તુર્ત કહેવું જોઇએ કે અમે તે ડાયમંડ જ્યુબીલી ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટને તેની થાપણમાંના વધારા તરીકે આપીએ છીએ. તમોએ અમારી સીતેર વર્ષની ઇમામતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે જે ઇમામત ૪૮ ઇસમાઇલી ઇમામોના ઇતિહાસમાં સૌથી લાંબી મુદતની હોવાનું સ્થાન ધરાવે છે, એટલું જ નહી પણ તેનો અગાઉની દુનિયામાં આરંભ થયો હતો જે દુનિયા અશ્વની ગાડીઓ અને મીણબતીની રોશનીવાળી હતી. જ્યારે આજે આપણે અણુશક્તિ, પદાર્થ, વિજ્ઞાન, હવાઇ સફર અને આપણે કેવી રીતે અને ક્યારે તારામંડળ અને ચંદ્રમા ઉપર પહોંચી શકીશું તેની ગંભીર ચર્ચા કરતા મહાવિદ્વાનોના વિશ્વમાં વસીએ છીએ.

અમે અમારા સંસ્મરણોમાં અખિલ બ્રહ્માંડમાં રહેલા બે વિશ્વો વિષે સમજવાનું જણાવ્યું છે જેમા એક જડવાદી બુધ્ધીમતાનું અને બીજું રૂહાની રોશનીવાળું જગત છે. રૂહાની રોશનીવાળી દુનિયા બુધ્ધીમતાની આલમ કરતા મુળભુત ભિન્ન છે અને ઇસમાઇલીઓનું એ ગૌરવ છે અને આપણી એ મુસ્તકીમ માન્યતા છે કે, ઇમામતની આત્મિક પ્રભાવવાળી દુનિયા ઇસ્લામના આરંભ કાળથી આજ દીન સુધી એક સત્ય તરીકે આવેલ છે અને તે સર્વ મુસ્લીમભાઇઓ અને બહેનો માટે પહેલા પ્રેમ, દયા અને નમ્રતાના જરૂરી લક્ષણો ધરાવે છે અને પછી જેઓ માણસજાત પ્રત્યે પ્રમાણીકતા, સહૃદયતા અને ન્યાયથી રહે છે, તેમના તરફ એવી વલણ ધરાવે છે. ઇસ્લામીઝમના આ સિધ્ધાંતો તમોને સુવિદિત છે, કેમ કે, તમોએ તે અમારી પાસેથી સાંભળ્યા છે, તમારા પિતાઓ અને પિતામહો પાસેથી અને અમારા પિતાશ્રી અને અમારા દાદાશ્રી પાસેથી પણ સાંભળ્યા છે. પરંતુ મને ભય છે કે આ શિક્ષણ સાથેના તમારા લાંબા પરીચયથી તમારામાંના કેટલાકો તમારા હૃદયની અને તમારા મઝહબી અનુભવની ફરી તપાસ કરવાની જરૂર ભુલી ગયા છે.

પરંતુ અમે તમને કહેવાની શરૂઆત કરી હતી તેમ, દલીલ અને પૃથકરણ શક્તિવાળી જડ અને બૌધ્ધિક દુનિયા પણ છે. આથી તમોએ તમારા માનપત્રમાં જણાવ્યું છે તેમ જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં લગી તમે જે વિસ્તારમાં રહો છો અને જીવનનાં કપરા સંજોગો અને દરિદ્રાઇને પહોંચી વળવા માટે તમે લાયક બની શકો તે માટે શાળાઓ અને વિદ્યાપીઠો, બાળકો અને સુવાવડી સ્ત્રીઓની બહેતરી માટેની સંસ્થાઓ અને તમો ધરાવી શકો તેવી વધુ અને વધુ આધુનિક સગવડોને ઉત્તેજન આપવા માટે અમે કદી બેપરવાહી બતાવી નથી."

આ પ્રવચનમાં હ૦ ઇમામે એવી ઇચ્છા જાહેર કરી હતી કે આફ્રિકામાં દરેક ઇસમાઇલી કુટુંબનું પોતાનું ઘર હોવું જોઇએ. જો એ કુટુંબ ગરીબ હોય તો તેનો પોતાનો એક ખંડ અથવા એક ઓરડો હોવો જોઇએ, પરંતુ તે પોતાનો હોવો જોઇએ. આ કાર્ય હસ્તીમાં લાવવા માટે બિલ્ડીંગ સોસાયટીઓ શરૂ કરવા આપે ભલામણ કરી હતી.

સીતેર વરસની ઇમામતના પ્રતિક તરીકે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને પ્લેટીનમનાં સિત્તેર સિક્કાઓની ભેટ ધરવામાં આવી હતી અને આ રીતે થોડીજ મીનીટોમાં આ

સાદા પરંતુ સહારમરણીય વિધિ પુરી થઇ હતી. આખીએ ક્રિયાને વીસ મિનીટ જેટલો સમય લાગ્યો હતો.

ના. માતા સલામત અને ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને યાદગીરીરૂપે પાંચ પાંચ પ્લેટી. નમના સિકકાઓની ભેટ આપવામાં આવી હતી. જ્યારે દરેક દેશના પ્રતિનિધિઓને એક એક સિકકો આપવામાં આવ્યો હતો.

આ ઐતિહાસિક વિધિ પુરી થયા પછી તેજ ખંડમા તુરતજ એક સમારંભ યોજાયો હતો જેમા ના૦ માતા સલામત અને ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે હાજરી આપી હતી.

ઉજવણી પ્રસંગે વિશ્વના ખૂણેખૂણેથી મુબારકબાદીના સંદેશાઓ મળ્યા હતા. જેમા સહુથી લાંબો સંદેશો મિસરના વડા પ્રધાનનો હતો.

આમ ક્રાંતિમી યુગના આ ઐતિહાસિક નગર કેરો ખાતે આફ્રિકાવાસીઓએ ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઉજવણી કરી, તવારીખમાં એક વધુ સુવર્ણ પૃષ્ઠનો ઉમેરો કર્યો હતો.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની પ્રવૃતિ

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ કરાંચીથી કેરો પધાર્યા હતા. ત્યાંથી તા૦ ૧૫ મી માર્ચના બૈરૂત તથા તા૦ ૧૬ અને ૧૭ ના સલમિયા પધાર્યા હતા. તા૦ ૧૮ ના આપ ફરી કેરો પધારી આફ્રિકાની જ્યુબિલી ઉજવણીમાં ભાગ લીધો હતો.

તા૦ ૨૨ મી માર્ચના પેરિસ જવા રવાના થયા હતા અને પેરિસથી તા૦ ૨૪ મી માર્ચના દક્ષિણ અમેરિકા ભણી રવાના થયા હતા.

પેમ્બાના હિંદી બાળકોના શિક્ષણ માટે ઉદાર સખાવત

જંગબાર સલતનતના પેમ્બા ટાપુના હિંદી બાળકોના શિક્ષણ અર્થે હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ૧૭૦૦૦ પાઉન્ડની ઉદાર રકમ આપી હતી. આ રકમ વડે શાળાનું મકાન બાંધવામાં આવ્યું અને શાળાને "એચ. એચ. ધી આગાખાન સ્કુલ" નું નામ આપવામાં આવ્યું.

"ઇમામને આકાશ કે ધરતી તરફ નહિ પણ મનુષ્યો તરફ જોવાનું છે

લંડન ખાતે તા૦ ૨૨ મી ૧૯૫૫ ના દિને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ ઇસ. માઇલી દીનદારોને મુલાકાત આપી હતી. આ પ્રસંગે નાના બાળકોને અમૂલ્ય દોરવણી આપતા ફરમાવ્યું : "તમો સઘળા ઘણીજ નાની ઉમરના છો. તમારામાંના ઘણા વિદ્યાર્થીઓ છે તમારે હમેશા યાદ રાખવું જોઇએ કે તમે હમેશા તમારી નજર સ્વર્ગ માટે ઉંચે આકાશ તરફ અગર નીચે જમીન પર માંડો છો. પરંતુ તમે જોશો અને સઘળા ઇસમાઇલીઓને યાદ રાખવાનું છે કે ઇમામ જમીન ઉપર છે, તેને માણસો સાથે વ્યવહાર કરવાનો હોય છે એટલુંજ નહિ તેને દરેક પ્રકારના માણસો સાથે વ્યવહાર કરવાનો હોય છે અને તેણે માણસોની સામે બોલવાનું હોય છે. તેથી (ઇમામ) ઉપર પણ નથી જોતા તેમ નીચે પણ નથી જોતા પણ જ્યાં માણસો છે ત્યાજ જુવે છે

Message Imam Eid

સઘળા માણુસો સાથે તેને વહેવાર કરવાનો હોય તે ફકત સામે જ જુવે છે. તે ઉપર પણ નથી જોતા, તેમ નીચે પણ નથી જોતા કારણ કે અહિ માણુસો વચ્ચે વ્યવહાર છે. મનુષ્યોને દોરવણી આપવા, મનુષ્યોની ભલાઇ કરવા, તેઓના ઉપર તેવી અસર પાડવા અને તેઓને મળવાનું હોય છે.

દરેક માનવીઓ એક બીજાથી જુદા પ્રકારના હોય છે તેથી ઇમામે સદા સામેજ જોવું જોઇએ. જેથી આગળ ઉપર તમે એમ જુવો કે ઇમામ ઉપર પણ નથી જોતા તેમ નીચે પણ નથી જોતા ત્યારે યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી તે દુનિયા ઉપર છે ત્યાં સુધી તે સ્વર્ગ કે ધરતી તરફ નહિ પણ માણુસો તરફ દ્રષ્ટિ રાખે છે. સંસારમાં ઘણા પ્રકારના માણુસો છે. કેટલાંક મોટા છે તો કેટલાંક નાના છે અને ધરતી ઉપર સઘળા માણુસો સરખા નથી પણ ઇમામે દરેક પ્રકારના માણુસો સાથે સંપર્ક રાખવાનો હોય છે.

અમારો આ સંદેશો તમે યાદ રાખજો, સઘળા ઇસમાઇલીઓએ આ યાદ રાખવાનું છે."

પ્લેટીનમ જ્યુબિલી દિનની લંડન ખાતે ભવ્ય ઉજવણી

૯૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની મુબારક પ્લેટીનમ જ્યુબિલીઓની ઉજવણીની યાદગીરીમાં લંડન ખાતે ગ્રેટ બ્રિટનની નાં૦ કાઉન્સીલ તરફથી તા૦ ૧૯મી જુલાઇ ૧૯૫૫ ના "જ્યુબિલી દિન"ના ઉજવણી કરવામાં આવી હતી આ પ્રસંગે એક ભવ્ય ભોજન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો.

આ સમારંભમાં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ., નાં૦ માતા સલામત, નાં. પ્રિન્સ અલીખાન અને નાં. પ્રિન્સ કરીમ આગાખાન સાહેબ તેમજ નાં. પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબે પધરામણી કરી હતી.

સમારંભના મુખ્ય મહેમાન હિંદી હાઇ કમિશનર શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત હતા.

આ સમારંભમાં નાં૦ બ્રિટીશ સરકાર વતી સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ફોર કોલોનીઝે હાજરી આપી હતી.

હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે સમારંભના મુખ્ય પરોણા શ્રીમતી પંડિતની અને તેમના પિતાના-નહેરૂ-કુટુંબની મહાન સેવાઓને અંજલિ આપી હતી.

શ્રીમતી પંડિતે પોતાના પ્રવચનમાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની વિશાળ વિશ્વ સેવાને દિલ છૂટી દાદ આપી જણાવ્યું : "નાં. આગાખાન એક મહાન વ્યક્તિ છે. વિશ્વના ખૂણે ખૂણે એમની ખ્યાતિ પ્રસરેલી છે. તેઓએ પોતાનું આખું જીવન નેકી અને માનવતાભર્યા કાર્યોમાં પસાર કર્યું છે યુવાનવયથી જ તેઓ રાજકારણમાં પડયા છે અને આજે વૃધ્ધાવસ્થાએ પણ યુવાનોથી પણ વધીને સતત કામકાજ કરતા રહે છે. વિશ્વભરમાં એમનો મરતબો ઉંચો છે."

તા. ૨૦-૭-૫૫ ના હઝરત ઇમામ લંડનથી જીનીવા જવા રવાના થયા હતા.

ઈમામત દિન પ્રસંગે હિંદુસ્તાનના મુસ્લીમોને રાજકીય દોરવણી

૧૯૫૫ના ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૭મીએ વિશ્વભરમાં ૪૮ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના 'ઇમામત દિન" ની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી.

આ પ્રસંગે હિંદના ચાર કરોડ મુસલમાનોને રાજકીય દોરવણી આપતા ઇસ્લામના મહાન ઉદ્ધારક હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે "ઇસમાઇલી" ના તા. ૭મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૫ના ખાસ અંક માટે સંદેશો નવાજેશ કરી ફરમાવ્યું : "હિન્દુસ્તાનમાં હજુ રહેલા ચાર કરોડ જેટલા મુસ્લીમોએ પોતાની નાગરિક તરીકેની જવાબદારીઓ અને શહેરીઓ તરીકેના પોતાના સંપૂર્ણ અધિકારો સમજવા જોઇએ અને એ અધિકારોનો ભોગવટો પોતે કેવી રીતે કરે છે તે વિષે ખૂબ ખબરદાર રહેવું જોઇએ. જેથી અત્યારે જેનું સ્વરૂપ ઘડાઇ રહ્યું છે, તેવા હિંદુસ્તાનના મહાન બિન-મઝહબી રાજ્યને એના મુસ્લીમ શહેરીઓના સક્રિય સહકારથી ફાયદો મળે. દેશ પ્રત્યેની પોતાની ફરજો વિષે અને જાતિ તેમજ ધર્મના ભેદભાવ વિના એના તમામ શહેરીઓના હિત અર્થે દેશના શાંતિમય વિકાસ સંબંધી, દરેક મુસ્લીમે વ્યકિતગત રીતે કાળજીભરી વિચારણા કરવી જોઇએ."

સઉદી અરેબિયાના રાજવીનો હ૦ ઇમામ અને ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન વતી મુંબઇમાં સત્કાર

ના૦ માતા સલામતને હજજનું આમંત્રણ આપી સઉદી અરેબિયામાં તેઓશ્રીનું અપૂર્વ સન્માન કરનાર મહાન ઇસ્લામી દેશ અરેબિયાના રાજવી ના૦ સુલતાન સઉદ બિન અબ્દુલઅઝીઝ તા. ૨૬-૧૧-૫૫ ના ભારતની મુલાકાતે આવ્યા હતા.

ના૦ શાહની મુંબઇની રોકાણ દરમિયાન તા. ૧૧-૨-૫૫ ના તેમના માનમાં હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ અને ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ વતી મુંબઇની ઇસમાઇલીઆ કાઉન્સીલ અને જમાતે મઝગામ ઉપરના 'આગા હોલ" ખાતે એક ભવ્ય સમારંભ યોજ્યો હતો

આ સમારંભમાં ના. શાહ પોતાના વિશાળ રસાલા સાથે પધાર્યા હતા. મુંબઇના તે સમયના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી મોરારજી દેશાઇ અને મધ્યસ્થ સરકારના વિદેશી બાબતોને લગતા એક પ્રધાન ડૉ૦ સૈયદ મહેમૂદે પણ હાજરી આપી હતી.

માનપત્રનો ઉત્તર વાળતા ના૦ શાહે જણાવ્યું : "ના૦ આગાખાન સાહેબ તરફથી આજે જે ભવ્ય સમારંભ યોજવામાં આવ્યો છે તેથી અમે પ્રભાવિત થયા છીએ અને અમારા દિલ ઉપર તેની અસર પડી છે.

ના૦ આગાખાન સાથેના અમારા સબંધો ઘણા જુના છે. ના૦ આગાખાન સાહેબની ઉમર આજે મોટી છે, છતા વૃધ્ધાવસ્થામાં પણ તેઓ નામદાર ઇસ્લામની ઉન્નતિ માટે ખૂબ કાર્ય કરી રહ્યા છે.

અમે પણ તેઓ નામદારની મુલાકાત લઇએ છીએ અને ઇસ્લામની ઉન્નતિ માટે ચર્ચા કરીએ છીએ. ઇસમાઇલી કોમે હિંદની એક પ્રજા તરીકે ભારતની કિંમતી સેવાઓ કરી છે, જે માટે હું આપને મુબારકીઓ આપું છું."

કેરો ખાતે પધરામણી

૧૯૫૫ ના ડિસેમ્બર માસમા હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે કેરો ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

ત્યાંથી તેઓ નામદાર આરવાન ભણી રવાના થયા હતા. આપશ્રીની હજરમાની તબિયત આ વખતે ઘણી સારી હતી.

"આગાખાનનાં સંસ્મરણો" ગુજરાતીમાં પ્રગટ થએલો અનુવાદ

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ લખેલા પોતાના સંસ્મરણોના વિશ્વવિખ્યાત પુસ્તકનો ભારતીય ભાષામાં અનુવાદ કરવાના હકો હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશને આ પૂર્વેજ મેળવી લીધા હતા.

ગુજરાતી ભાષી જનતા અને ઇસમાઇલીઓ માટે આ પુસ્તકનું ગુજરાતી અનુવાદ કાર્ય છેલ્લા બે વર્ષ જેટલા સમયથી સતત ઝહેમત અને કાળજી સાથે કરવામાં આવતું હતું. બે વર્ષની ઝહેમત પછી આ મહાન પુસ્તકને ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. અને તા ૯ મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૬ ના સંયુક્ત સાલગ્રેહના મંગળ દિને આ પુસ્તકની પ્રકાશનવિધિ કરવામાં આવી હતી.

પ્રકાશનવિધિ માટે હિન્દની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશન તરફથી એક સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. આ સમારંભમાં મહાગુજરાતના જાણીતા લેખક અને મુંબઇ સરકારના ઓરીએન્ટલ ટ્રાન્સલેટર શ્રી જયોતિન્દ્ર હ. દવે એમ. એ. કે જેઓએ અનુવાદકાર્યમાં અનુવાદ સમિતિના ઇસમાઇલી લેખકોને શરૂથી અંત સુધી સક્રિય સહકાર આપ્યો હતો. તેમણે નોંધપાત્ર પ્રવચન કરી હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહને વિદ્વતાપૂર્વક અંજલિ આપી હતી.

આ ગુજરાતી પુસ્તકની ચાર હજાર નકલો પ્રગટ થઇ હતી અને દુનિયાભરમાં ફેલાઇ ગઇ હતી. શ્રી દવે ઉપરાંત ત્રણ ઇસમાઇલી લેખકો આલીજાહ ઇસમાઇલ પંજુભાઇ "સહર" આલીજાહ હબીબભાઇ એલ. વાડીવાલા અને આલીજાહ સુલતાન વી. નૂરમહમદે પુસ્તકના અનુવાદ કાર્યમાં સહકાર આપ્યો હતો.

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અને નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે આ પુસ્તકનું નિરીક્ષણ કરી પોતાનો રાજીપો દાખવ્યો હતો અને પુસ્તકની પ્રત ઉપર પોતાના હસ્તાક્ષરો આપ્યા હતા.

પાકિસ્તાનની એસોસીએશને પુસ્તકનો ઉર્દુ અનુવાદ પ્રગટ કર્યો હતો.

હિન્દની વાએઝીન પ્રવૃતિથી ઇસમાઇલીઓના ધાર્મિક જીવનમાં આવેલી જાગૃતિ

ઇસમાઇલીઓને મઝહબ અને ઇમામની શનાખત મળતી રહે. તેઓ મઝહબમાં પૂરા પાવરધા રહે અને મઝહબને અકકલથી અને સંપૂર્ણ સત્યથી ઓળખી શકે તે માટે ઇસમાઇલી ઇમામો તરફથી હમેશા દાઅવત કાર્ય કરવામાં આવતું રહયું છે.

અગાઉના સમયમાં આ કાર્ય મહાન પીરો અને દાઇઓ તરફથી કરવામાં આવતું; આજે તેજ કાર્ય જુદા જુદા દેશોની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશનો ઇમામે ઝમાનની દોરવણી મુજબ કરી રહી છે.

આ મહત્વના અને અતિ અગત્યના ધાર્મિક કાર્યમાં ૧૯૫૦ થી નવજાગૃતિ આવી હતી. ૧૯૫૦ માં હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે મુંબઇ ખાતે હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસે સી. એશનને "વોલીન્ટીયર વાએઝીન" ઉભા કરવાની પ્રવૃતિ આરંભવા ફરમાવ્યું અને તે દિનથી હિંદમાં અને તે પછી સમગ્ર વિશ્વમાં આ પ્રવૃતિ પ્રસરી ગઇ.

હિંદમાં વાએઝીન પ્રવૃતિના વિકાસ અર્થે સુંદર કાર્ય થયું. દેશના મોટા મોટા કેન્દ્રોમાં વાએઝીનને લગતી તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા થઇ. હિંદના વાએઝીનને સમયસરની દોરવણી મળી રહે તે માટે ૧૯૫૪ માં વાએઝીન માટેના એક માસિક પત્ર "વાએઝીન"ની શરૂઆત પણ કરવ માં આવી હતી.

"વાએઝીન" ના ૧૯૫૫ ના અંક માટે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે એક સંદેશાની પણ નવાજેશ કરી હતી.

આ પછી ૧૯૫૬ માં એક વધુ સંદેશાની નવાજેશ ફરમાવી આપે આ કાર્યને ભૂતકાળ કરતા અત્યારે સહુથી વધુ જરૂરી જણાવ્યું હતું.

તા. ૬ઠી ફેબ્રુઆરીએ કેરો ખાતેથી નવાજેશ કરેલા આ યાદગાર સંદેશામાં આપે ફરમાવ્યું : "વાએઝીને એમનું પોતાનું પત્ર ચાલુ કર્યું છે એ જાણી અમે ઘણુંજ ખુશી થયા છીએ. પવિત્ર પયગંબર સાહેબ આ નાશવંત જગતનો ત્યાગ કરી પરમ સંગાથને પામ્યા એ સમયનું તથા ત્યારપછીનું તુરતનું જ અસહાબનું મહાન કાર્ય જે વાએઝીન કરી રહ્યા છે, એ મહાન કાર્ય તેઓ આધુનિક જગતના દબાણ હેઠળ કરી રહયા છે એ ઘણુંજ અગત્યનું છે, તથા તે કાર્ય ભૂતકાળમાં કયારેય જેટલું જરૂરી હતું તેના કરતા (અત્યારે) વધુ જરૂરી છે. અને અમે તેમને દરેક સફળતા ઇચ્છીએ છીએ. યુવાન વાએઝીને દરેકે માનવ આત્માને મહાસાગરની જેમ ઇલાહી અકકલ અને શકિત સાથે જોડી રાખવા માટે વિકાશની સઘળી શાખાઓની શોધો પર આધાર રાખતી નવી દલીલો આપવી જોઇએ અને (તે માટેના) પ્રયાસો કરવા જોઇએ.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની કરાંચી ખાતે મુબારક પધરામણી

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની જીસ્માની તબિયત પ્રવાસ માટે અનુકુળ ન હોવાથી આપ નામદાર પોતાના વહાલા રૂહાની ફરઝંદોની જાહેરી મુલાકાતે જુદા જુદા દેશોમાં પધારી શકતા ન હતા. કિંતુ આપશ્રી વતી આપના વડા ફરઝંદ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ દરેક વર્ષે હિંદ-પાકિસ્તાન ખાતે પધરામણી ફરમાવતા હતા અને જમાતને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. વતી દુઆઃઆશિષોની નવાજેશ ફરમાવી અમૂલ્ય દોરવણી પણ આપતા હતા.

૧૯૫૬ ના વર્ષમાં પણ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે હિંદ-પાકિસ્તાન ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

તા. ૨૨-૨-૫૬ ના ના૦ પ્રિન્સ સાહેબે પાક પાટનગર કરાંચી ખાતે કેરોથી પધરામણી ફરમાવતા જમાત તરફથી ભવ્ય સતકાર કરવામાં આવ્યો હતો. તા. ૨૩-૨-૫૬ ના લાહોર ખાતે પધરામણી કરી હતી અને તા. ૨૭-૨-૫૬ ના ફરી કરાંચી પધાર્યા હતા.

મુંબઈ ખાતે પધરામણી

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ કરાંચીથી તા. ૨૯-૨-૫૬ ના મુંબઈ ખાતે પધરામણી ફરમાવતા આપનો ભવ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આ વર્ષની રોકાણ ઘણી ટુંકી હતી પણ આપે ભરચક કાર્યક્રમ વચ્ચે પ્રવૃત રહી અનેક આગેવાન સંસ્થાને મુલાકાતો આપી દોરવણી આપી હતી.

તા. ૨-૩-૫૬ ના આપ નામદારે ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલના નવા મકાનના બાંધકામનું નિરીક્ષણ કર્યું હતું.

આપે આ પ્રસંગે ફરમાવ્યું: "આ બિલ્ડીંગ તૈયાર થઇ જશે, ત્યારે દુનિયામાં બીજા કરતા સહુથી વધુ ખુશી અમને થશે." તા. ૩-૩-૫૬ ના આપે પૂના ખાતે પધરામણી કરી હતી. તા. ૫ ના આપ કલકત્તા જવા રવાના થયા હતા. કલકત્તાથી તેજ દિને ઢાકા જવા રવાના થયા હતા.

ઢાકા અને ખુલના અને પુનઃ કરાંચી ખાતે

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે તા. ૬-૩-૫૬ ના ઢાકાથી ખુલના ખાતે પધરામણી કરી હતી.

પૂર્વ પાકિસ્તાનનો ટુંકો પ્રવાસ કરી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે તા. ૬-૩-૫૬ ના કરાંચી ખાતે પુનઃ પધરામણી ફરમાવી હતી.

તા. ૬-૩-૫૬ ના રાતના આપ અપર સિંધના પ્રવાસે ખાસ ટ્રેન દ્વારા રવાના થયા હતા. આ ખાસ એક્ષપ્રેસ ટ્રેનને "પ્રિન્સ અલીખાન એક્ષપ્રેસ ટ્રેન" નું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ ટ્રેનમા પહેલા અને બીજા વર્ગની ૪૮ બોગીઓ જોડવામાં આવી હતી. ગાડીની મધ્યમાં ના૦ ગવર્નર જનરલનું ખાસ સેલુન હતું જેમા ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે પ્રવાસ કર્યો હતો, ના૦ પ્રિન્સ સાહેબ સાથે ૮૦૦ જેટલા આગેવાનોએ પ્રવાસ કર્યો હતો.

આ પ્રવાસમાં તેઓશ્રીએ સક્કર, નવાબશાહ, હૈદ્રાબાદ (સિંધ), ટંડો આદમ, ત્યાંથી ફરી હૈદ્રાબાદ આ પછી માર્ગમાં જ ગુશાહી અને દાજીબે ખાતે જમાતોને મુલાકાત આપી હતી અને ત્યાથી કરાંચી પધાર્યા હતા.

કરાંચીની આ મુલાકાત દરમિયાન આપે ઇરાનના ના૦ શાહની મુલાકાત લીધી હતી.

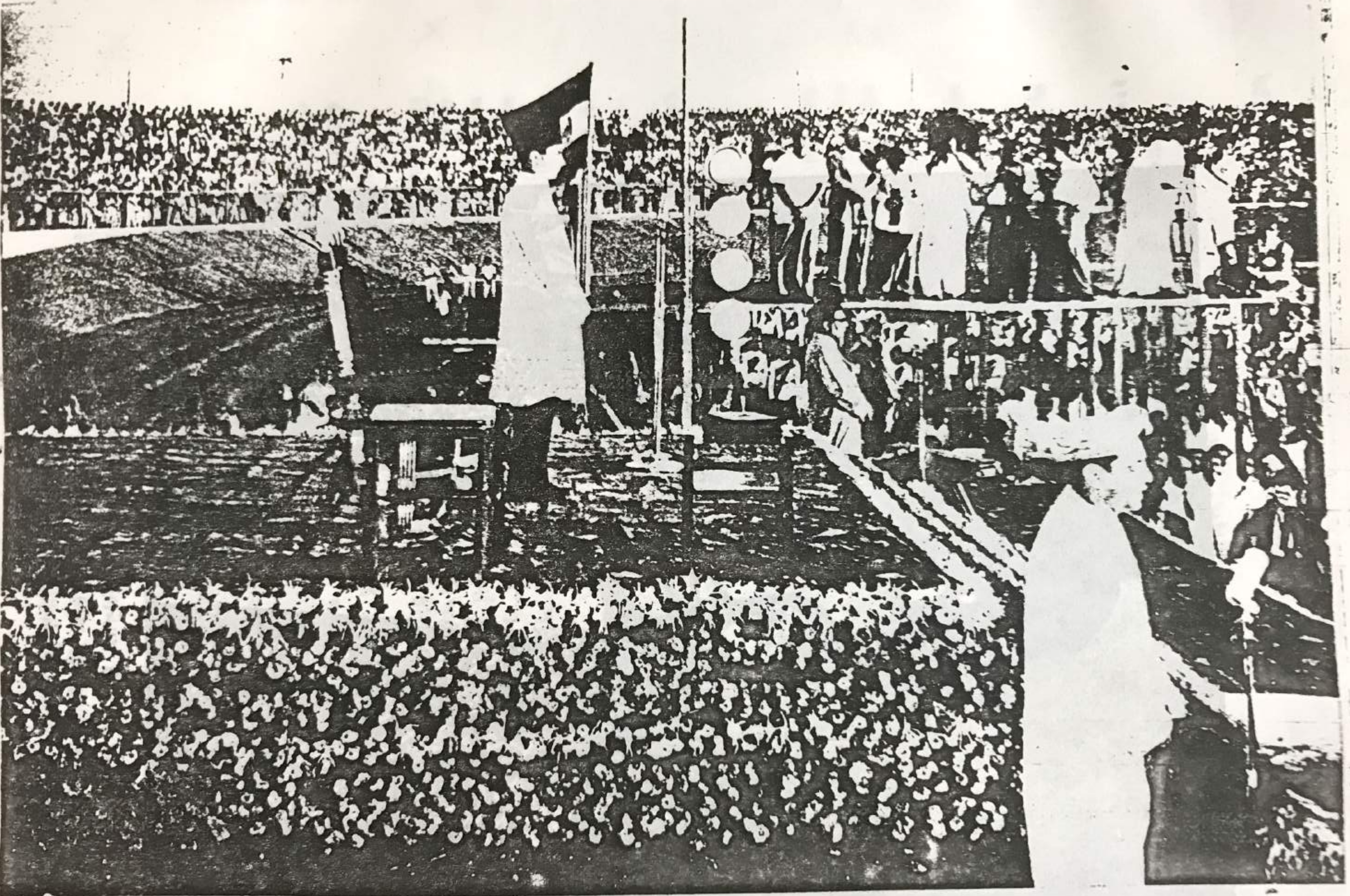
આફ્રિકા ભણી રવાનગી

તા. ૧૦-૩-૫૬ ના ના૦ પ્રિન્સ સાહેબ કરાંચીથી કુવેટ પધાર્યા હતા અને ત્યાથી આફ્રિકા ભણી જવા રવાના થયા હતા.

આફ્રિકાનો તેઓશ્રીએ એક મહિના ઉપર પ્રવાસ કરી જુદા જુદા પ્રદેશોની મુલાકાત લીધી હતી અને દરેક સ્થળે જમાતોને પોતાના પિતાશ્રી વતી [illegible] જમાતોને

ઝમાનાના ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ અલ-હુસેન ના. આગાખાન ૧૯૫૮ના માર્ચ માસમાં મુંબઇ ખાતે થયેલી તખ્તનશીની પ્રસંગે ખાસ પોષાકમાં લેવાએલી ખાસ તસ્વીર

મુંબઇમાં જ્યારે તખ્તનશીનીની ઉજવણી થઇ હતી

તા. ૧૧ મી માર્ચ ૧૯૫૮ ના મુંબઇ ખાતે મૌલાના હાઝર ઇમામની તખ્તનશીનીની ઉજવણી થઇ હતી ત્યારની એક અમર યાદી.

આપે સમય અને સંજોગો અનુસારની દરેક ક્ષેત્રની પ્રગતિ માટે દોરવણી આપી હતી. ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, શૈક્ષણિક, સંસારિક અને તંદુરસ્તીની બાબતમાં આપે અમૂલ્ય ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા.

મઝહબની અગત્યતા

નૈરોબી ખાતે આપે મઝહબી દોરવણી આપતા તા ૫-૪-૫૬ ના ફરમાવ્યું : "આ દુનિયામાં આપણે દરેક રીતે આગળ વધવું જોઇએ પરંતુ તેની સાથે જો મઝહબની અગત્યતા ન સમજીએ અને મઝહબ થકી આપણામાં જુસ્સો પેદા ન થાય તો આપણે જિંદગીમાં સફળ બનીશું નહિ. જો મઝહબની ધગશ ન હોય તો જાહેરી કે બાતુની ક્ષેત્રમાં સફળતા મળશે નહી.

આખી દુનિયાની વસતિની સરખામણીમાં ઇસમાઇલીઓની વસતિ બહુજ ઓછી હોઇ શકે, છતા સરખામણીમાં થોડી એવી ઇસમાઇલી કોમે પોતાની મઝહબી એકતા અને પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખી છે.

આપણા બાપદાદાઓની જે જાતિ હતી અને મઝહબ પ્રત્યે તેઓનું જે ઇમાન હતું તે જાળવી રાખવાની જવાબદારી ભવિષ્યમાં આજના નાના બાળકો ઉપર આવશે.

આ દુનિયામાં તમે પોતના ધર્મને સંભાળી રાખજો અને તમારું સ્વમાન અને શ્રધ્ધા ગુમાવશો નહિ. ઇન્સાન ગમે તેટલી પ્રગતિ કરે પણ મઝહબ અને ઇમામે ઝમાન ઉપર ભરોસો ન હોય તો તેનો કશો અર્થ નથી. ઇમાન વગરનો ઇન્સાન જડ જેવો છે."

સ્ત્રી પ્રગતિ

આપણી મહિલાઓની પ્રગતિ માટે આનંદ વ્યકત કરતા આપે ફરમાવ્યું : "સહુથી વધુ પ્રગતિ આપણી મહિલાઓએ કરી છે. માત્ર મુસ્લીમ દેશોજ નહિ પરંતુ યુરોપ, અમેરિકા અને બીજા જે જે દેશોમાં અમોએ મુસાફરી કરી છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં ઇસમાઇલી બાનુની પ્રગતિ જોઇ અમને ઘણોજ આનંદ થાય છે."

ઉદ્યોગીક પ્રગતિ

ઉદ્યોગ તરફ લક્ષ આપવાનું ફરમાવતા આપે ફરમાવ્યું : "વેપારમાં પ્રગતિ થઇ છે છતા ઉદ્યોગમાં આપણે હવે ધ્યાન આપવું જોઇએ. ઉદ્યોગો વધતા જાય છે. વ્યકિતગત રીતે પહોંચી ન શકાય તો સહકારી સંસ્થાઓ ઉભી કરી તેનો લાભ લેવો જોઇએ."

આફ્રિકાનો પ્રવાસ પુરો કરી ના૦ પ્રિન્સ સાહેબ તા. ૨૦-૪-૫૬ ના લંડન ભણી સિધાવી ગયા હતા.

ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબની માડાગાસ્કર ખાતે પધરામણી

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહના વહાલા પૌત્ર અને ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના પ્યારા વડા ફરઝંદ ના૦ પ્રિન્સ કરીમ આગાખાન સાહેબે (મૌલાના હાઝર ઇમામ) તા. ૧લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૬ ના માડાગાસ્કર ખાતે પધરામણી ફરમાવતા જમાતો આનંદમગ્ન બની ગઇ હતી.

યુરોપથી માડાગાસ્કર જતા માર્ગમા નૈરોબી હવાઇ મથકે આપ ટુંક સમય માટે રોભ્યા હતા. તા. ૩જી સપ્ટેમ્બરે ના૦ પ્રિન્સ અમીનમહમદે પણ પધરામણી ફરમાવી હતી.

"બંદગી એ પરમ સુખની ચાવી છે"

તા. ૩જી સપ્ટેમ્બરે ના૦ શાહઝાદા કરીમ આગાખાન સાહેબે માડાગાસ્કરની જમાતોને હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. વતી દુઆઆશિષો આપી ફરમાવ્યું :

"મૌલાના હાઝર ઇમામ (હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ) ની એક બહુજ મોટી ઇચ્છા છે કે જે હાલમાં પરિપૂર્ણ થવા ઉપર છે. આપણી પવિત્ર દુઆનો તરજુમો બહુજ ટુંક સમયમાં અરબી ભાષામાં થશે. ધર્મની ઉત્પતિથી, ઇસ્લામ ધર્મની ભાષા અરબી છે, કે જે આજે બોલાતી તમામ ભાષાઓમાંની સુંદર અને સૌથી સંપૂર્ણ ભાષા છે. આજ કારણથી હાઝર ઇમામની અંતઃકરણપૂર્વકની ઇચ્છા છે કે જ્યારે દુઆ તૈયાર થાય ત્યાં તમે અરબી ભાષામાં દુઆ પડજો."

આ પછી આપશ્રીએ હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહનો સંદેશો વાંચ્યો હતો. સંદેશામાં હ૦ ઇમામે ફરમાવ્યું હતું :

"તમારે એ ખાસ જાણવાની જરૂર છે કે આ દુનિયામાં કે જ્યાં સહુ જંજાળમા પડેલા છે અને જ્યાં દરેક માનવી સારા કે નરસા રસ્તાઓએથી સુખમય જીવન જીવવાની શોધમાં છે, ત્યાં તમારે એ ભુલી નહિ જવું જોઇએ કે બંદગી એ પરમ સુખની ચાવી છે.

ખાસ કરીને જમાતમાં ભેગા થઇને તમે નિયમિત રીતે ખરા દિલથી અને શુધ્ધ ભાવનાથી બંદગી કરો. વેપારમાં કે તમારા અંગત જીવનમાં સફળતા માટે ફકત એક જ રસ્તો છે અને તે એ છે કે બંદગી કરો અને ભાલાઓની માફક રહો. હરીફાઇથી તમે કદિપણ સફળ થશો નહિ, પરંતુ તેનું પરિણામ હમેશા દુઃખદાયક નીવડશે.

દુઆ છે તે આપણા મઝહબનો પાયો છે, માટે તમે નિયમિત રીતે સાંજે અને સવારે પણ દુઆ પડવાને જમાતખાને આવજો.

ઇસમાઇલીઓ તમે તમારા બચ્ચાઓની સંભાળ રાખો. તેઓને આત્મા અને હ્રદયની કેળવણી આપો. તેઓને સંપુર્ણ ધાર્મિક શિક્ષણથી માહિતગાર બનાવો અને તેઓની તંદુરસ્તી પ્રત્યે પણ ધ્યાન રાખો.

તમારા બચ્ચાઓના શરીરો સ્પોર્ટસથી વિકસે છે કે જેથી કરીને તેઓના હ્રદયો ખુલે છે અને શ્રધ્ધાળુ આત્મા અને નિર્મળ જુસ્સાથી તેઓ સુખ મેળવી શકે છે.

છેલ્લે, અમે તમને એક સલાહ એ આપીએ છીએ કે તમે તમારી સરકાર પ્રત્યે વફાદાર રહેજો, સાથે સાથે અત્રેના મૂળ મલગાંસ વતનીઓ સાથે ભાઇઓની માફક ભળતા રહેજો."

પ્રવાસ

તા. ૫-૯-૫૬ ના શાહઝાદા સાહેબોએ ફેનારંબ્રહ્મુઆની, તા. ૬ ના મોજુમાની અને તા. ૮ ના ગુલિયારની મુલાકાત લીધી હતી.

તા. ૯ ના ના૦ શાહઝાદા સાહેબો તાનાનારીવથી એન્ટેબે પધાર્યા હતા. ત્યાં જમાતોને લાભ આપી પેરિસ જવા સિધાવી ગયા હતા. માર્ગમાં આપે નૈરોબી જમાતની મુલાકાત લીધી હતી.

૮૦ માં જન્મ દિનની યાદગાર અને ભવ્ય ઉજવણી

ઇસમાઇલીઓના પરમ પ્રતાપી ૪૮ માં ઇમામ અને સમગ્ર માનવજાતિના મહાન ઉધ્ધારક હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના ૮૦ માં જન્મ દિનની અખિલ વિશ્વના ઇસમાઇલીઓએ ૧૯૫૬ ના તા. ૨જી નવેમ્બર અને શુક્રવારના દિને ભારે દબદબા, ઉત્સાહ અને શાનથી ઉજવણી કરી હતી.

આ પ્રસંગે હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે વિશ્વભરના સેવાધારી ઇસમાઇલીઓને ટાઇટલોની નવાજેશ કરી હતી.

"ઐક્યતાથી કાર્ય કરો"

આ પ્રસંગે હિંદની ના. ફેડરલ કાઉન્સીલને નવાજેશ કરેલા તા. ૨૦ મી ઓક્ટોબરના યાદગાર તાલીકા મુબારકમાં હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે જણાવ્યું :

'અમારા ૮૦ માં જન્મદિન પ્રસંગે, તમારી વચ્ચે લાંબો સમય રહેવાની અમને શક્તિ આંપવા માટે અમે ખુદાતઆલાના શુક્રાના અદા કરીએ છીએ. અલબત્ત દુન્યવી દ્રષ્ટી બિન્દુથી તમે અમારાથી દુર છો. પરંતુ ખાસ કરીને આજના દિવસે રુહાની અને વાત્સલ્યભાવથી અમારા દિલ અને વિચારોની ઘણા જ નજીક છો. જેઓએ પોતાના ઇમામની સેવા કરી છે અને જમાત માટે પોતાના સમયનો ભોગ આપ્યો છે તેમને અમે ઘણીજ ખુશીથી ટાઇટલો આપીએ છીએ. પણ જો કોઇ રહી ગયા હોય તો તે માટે કોઇ પણ રુહાની ફરજંદને કાંઇપણ લાગી આવવુ જોઇએ નહિ. કારણ કે અમારા અતિશય વહાલભર્યા જે ઉત્તમ દુઆઆશિષોની તેમને નવાજેશ કરીએ છીએ એજ સાચા રુહાની ટાઇટલો છે કે જે માટે તેમણે ખરી રીતે યાચના કરવી જોઇએ.

અમારી આખી જીંદગી અમે તમારા માટે ખર્ચી નાખી છે અને અમોએ જે તમને ઘણી વખત ફરમાવ્યું છે તેનુ આજના પ્રસંગે પુનઃ ઉચ્ચારણ કરીએ છીએ કે બધાની ઉન્નતિ અને ભલાઇ માટે ભાઇચારા અને ઐક્યતાથી તમને કાર્ય કરતા જોવા કરતા બીજી કોઇપણ વસ્તુ અમને વધારે આનંદ આપી શકશે નહિ. ઉપરાંત વર્ણ કે જાતિના ભેદભાવ વગર તમારા બીજા દેશબંધુઓ સાથે પણ હ્રદયથી સહકાર કરજો."

"આત્મિક હાલતો આ જીવન પુરતી મર્યાદિત નથી"

આ મહાન પ્રસંગે "ઇસમાઇલી"ના પ્રગટ થએલા ખાસ અંકને આપેલા મુબારક સંદેશામાં હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે ફરમાવ્યું :

"જુદા જુદા સમયે નવી નવી મુશ્કેલીઓ આવા પડે છે અને અમારા ૮૦ માં જન્મ દિન પ્રસંગે અમારા વહાલા રૂહાની બચ્ચાઓ, તમારા પાછળ લાંબુ જીવન ખર્ચી નાંખ્યા પછી અમે તમને ફરી યાદ અપાવીએ છીએ કે જીવન એક મહાન લડત છે અને તમારે આટીઘુટીઓનો સામનો કરવા શકિતમાન બનવું જોઇએ.

ગમે તેમ પણ તમારે એ કદિ પણ ભુલવુ ન જોઇએ કે, ભૌતિક હાલતો જો કે બદલાય છે પણ આત્મિક હાલતો આ જીવન પુરતી જ મર્યાદિત નથી. અને તમારે આત્મિક પ્રગતિમાં ખુબ આગળ વધવાની જરૂર છે. પરિણામે તમને જણાશે કે તમારી દુન્યવી બાબતોમાં જે તમને મદદકર્તા થાય છે તે તમે આખરત માટે જે કામ કર્યા હોય તે જ છે."

હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીની આપેલી સ્કોલરશીપ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહે અમેરીકાની હાવર્ડ યુનિવરસીટીને એક અગત્યની સ્કોલરશીપ આપવાની નવાજેશ ફરમાવી હતી.

"ધી આગાખાન પ્રોફેસરશીપ ઓન ઇરાનિયન હિસ્ટ્રી" ના નામે ઓળખાતી આ સ્કોલરશીપની લંડન ખાતે જાહેરાત કરતા નાં૦ શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબે જણાવ્યું કે, "હાવર્ડ યુનિવરસિટીમાં ઇરાનના ઇતિહાસનો વિષય લેનાર એક ઇસમાઇલી વિદ્યાર્થીને દર ચાર વર્ષે સ્કોલરશીપ આપવાની એક કાયમી યોજના સાથેનું ફંડ અમારા પિતાશ્રીએ મુકરર કર્યું છે. આ સ્કોલરશીપની પહેલી તક ઇસમાઇલી વિદ્યાર્થીને માટે પણ તે મળે જો કોઇ ઇસમાઇલી ઉમેદવાર ન હોય તો પછી મુસ્લીમ વિદ્યાર્થીને તેનો લાભ આપવાની જોગવાઇ કરવામાં આવી છે."

જે યુનિવર્સિટીને આ સ્કોલરશિપ આપવામાં આવી તે હાવર્ડમાં નાં૦ પ્રિન્સ કરીમ આગાખાન સાહેબ (મૌલાના હાઝર ઇમામ) અને નાં૦ શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

નાં૦ સદરૂદીન સાહેબની શિષ્યવૃતિ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. એ હાવર્ડ વિદ્યાપીઠને ઇરાનના ઇતિહાસના અભ્યાસ માટેની શિષ્યવૃતિ આપ્યા પછી નાં૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબે પણ "ધી ઇસમાઇલી ફેલોશીપ"ના નામે પોતા તરફથી એક શિષ્યવૃતિ હાવર્ડને આપી હતી અને એ. બી. ની ડિગ્રી ધરાવનાર અને ઇસ્લામી ઇતિહાસ અને સમાજ તેમજ મધ્યપૂર્વ સાથે સંબંધ ધરાવતો અભ્યાસ હાવર્ડમાં આગળ વધાવવા ઇચ્છનાર ઇસમાઇલીને એનો લાભ મળે એવી તેમાં ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. ઉમેદવારની યોગ્યતા હાવર્ડના નિર્ણય ઉપર નક્કી થાય એવી જોગવાઇ કરવામાં આવી હતી.

આ અભ્યાસમાં વધુ રસ અને શકિત બતાવનારને "ડોકટોરેટ" ની પણ તક મળે એવી વધુ જોગવાઇ કરવામાં આવી.

હ૦ ઇમામે તા૦ ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૯૫૬ ના તાલીકા દ્વારા આ શિષ્યવૃતિની જમાતોને જાણ કરી હતી.

ભારતમાં પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ભવ્ય તૈયારીઓ

પાકિસ્તાન અને આફ્રિકાએ હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની સિતેર વર્ષની ઇમામતની

પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઐતિહાસિક ઉજવણીઓ કર્યા પછી હિંદમાં પણ આ માટે તૈયારીઓ થઇ રહી હતી. આખું ઇસમાઇલી હિંદ આ મહાન પર્વને ઉજવવા આતુર બન્યું હતું.

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ તા. ૨૭–૧૨–૫૬ ના તાલીકા દ્વારા નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની હાજરીમાં હિંદના જુદા જુદા કેન્દ્રોમાં પ્રતીક ઉજવણી કરવા ફરમાવ્યું.

આનંદમગ્ન હિન્દુસ્તાન

જ્યુબિલીની ઉજવણી કરવાની આ રીતે આજ્ઞા મળતા સમગ્ર હિન્દુસ્તાન આનંદઘેલું બની ગયું હતું.

મુંબઇ ખાતે વલ્લભભાઇ પટેલ સ્ટેડિયમમાં ઉજવણી કરવા નક્કી કરવામાં આવ્યું. દમામદાર સરઘસ યોજવાનું પણ નક્કી થયું. આજ પ્રમાણે જુદી જુદી ડિસ્ટ્રીક્ટો જ્યાં ઉજવણી થનાર હતી તેના કાર્યક્રમો ઘડવા લાગ્યા હતા.

સીરિયાના પ્રેસીડેન્ટ હિંદમાં—મુંબઇ ખાતે સમારંભ

ઇસમાઇલી ઇમામોના એક સમયના નિવાસસ્થળ સીરીયાના નાં૦ પ્રેસીડેન્ટ હિઝ એક્ષેલેન્સી કુવાટલી હિંદના પ્રવાસે પધાર્યા હતા. મુંબઇની તેમની મુલાકાત દરમિયાન ઇસમાઇલી કાઉન્સીલોના પ્રેસીડેન્ટો અને મુખી કામડીયાઓ તરફથી તા. ૨૫–૧–૫૭ ના સાંજના મુંબઇની ક્રિકેટ ક્લબ ઓફ ઇન્ડીયા ખાતે સિરીયાના પ્રેસીડેન્ટના માનમાં એક ભવ્ય સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો.

સમારંભમાં નાં૦ પ્રેસીડેન્ટને ઇસમાઇલીઓ વતી માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

માનપત્રનો જવાબ આપતા પ્રેસીડેન્ટે જણાવ્યું :

"સિરીયામાં વસતા તમારા ભાઇઓ સિરીયાના વફાદાર પ્રજાજનો છે, તેઓ સિરીયાના આત્મા અને હૃદય છે. ઇસમાઇલીઓ સીરીયાના ઉત્તમ શહેરીઓ છે. ઇસમાઇલીઓની વફાદારી માટે સિરીયાને ગર્વ છે અને તમારા જેવા વફાદાર પ્રજાજનો માટે તમારો દેશ હિંદને પણ ગર્વ છે.

સિરીયામાં ઇસમાઇલીઓ પોતાના દેશ પ્રત્યેના કર્તવ્યમાં પુરા અને વફાદાર છે. આથી મારી સરકારને તેનું ઘણું અભિમાન છે."

નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની મુંબઇ ખાતે પધરામણી

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની હિંદની જુદી જુદી ડીસ્ટ્રીક્ટોમાં પ્રતીક ઉજવણીની ક્રિયામાં હ૦ ઇમામ વતી ભાગ લેવા નાં. શાહઝાદા પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે રોમથી તા૦ ૭–૨–૫૭ ના મુંબઇ ખાતે પધરામણી ફરમાવતા હિંદવાસી ઇસમાઇલીઓના આનંદની સીમા નહોતી રહી.

ઐતિહાસિક પ્રસંગે અમર સંદેશો

હવાઇ મથકે આપ નામદારે જ્યુબિલી પ્રસંગે પ્રગટ થનારા "ઇસમાઇલી" ના ખાસ અંકને યાદગાર સંદેશો આપ્યો હતો સંદેશામાં આપે ફરમાવ્યું :

"અમારા વહાલા પિતાશ્રીની પ્લેટીનમ જ્યુબિલિની ભારતમાં પ્રતિક ઉજવણીના આ મહાન અવસરે પોતાની ઇમામતના ૭૦ વર્ષો દરમ્યાન આપણા ઇમામની મહાન સરદારી હેઠળ જગત-ભરમાં ઇસમાઇલીઓના નવસર્જન અને ઉન્નતિ પ્રતિ અમોને પ્રસંશા અને ગર્વની ઉંડી લાગણી વ્યકત કરતા આનંદ થાય છે. ભૌધિક પ્રગતિ અને આર્થિક વિકાસનો આ મહાઝુવાળ જ્યાં જ્યાં ઇસમાઇલીઓ વસેલા છે તે સઘળા દેશોમાં અને માનવપ્રવૃતિના સઘળાએ ક્ષેત્રોમાં વહયો છે. અત્યારે તો આપણી કોમના નામાંકિતજનો સઘળાએ વ્યવસાયમાં છે. રાજ્યના વડાઓ, ઘણા પોત પોતના દેશોમાં સરકારી પ્રધાનો, લશ્કરના બહાદુર અફસરો ન્યાયધિશો, ડોકટરો, ઉદ્યોગપતિઓ અને જગતના શાહ સોદાગરો છે.

આપણા ઇમામ હવે પછીના ઘણાય વર્ષોસુધી આપણને આપણા ઉજ્જવળ માર્ગે ગૌરવ-ભરી રીતે આગળ દોરતા રહો.

મુંબઇથી કોલંબો અને પુનઃ મુંબઇમાં

તેજ રાતના પ્લેનથી તેઓશ્રી કોલંબો સિધાવ્યા હતા અને કોલંબોની ટુંકી મુલાકાત લઇ આપ ફરી મુંબઇ ખાતે પધારતા આપનું ગૌરવભર્યું સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રતિક ઉજવણીના કેન્દ્રો

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની પવિત્ર આજ્ઞા અનુસાર આ ઉજવણી પ્રસંગે ઇસમાઇલીઓને બિનજરૂરી ખર્ચ ન થાય તે માટે ઉજવણીના જુદા જુદા કેન્દ્રો નકકી કરવામાં આવ્યા હતા.

પસંદ કરાએલા કેન્દ્રોમાં પૂના, મુંબઇ, હૈદ્રાબાદ, મદ્રાસ, કલકતા, નાગપૂર, ભુજ, રાજકોટ, અમદાવાદ, સિધ્ધપુર અને આગ્રાનો સમાવેશ થતો હતો.

હ૦ ઇમામ અલી (અ. સ.)ની ૧૪૦૦મી જન્મ જયંતિની ભવ્ય ઉજવણી

એક બાજુથી ઇસમાઇલીઓ હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઉજવવામાં મગ્ન હતા તો બીજી બાજુથી આમ મુસ્લીમો, ફિરકાના ભેદભાવ વગર એકજ મંચ ઉપર એકત્ર થઇ હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના પવિત્ર પૂર્વજ અવ્વલ ઇમામ હ૦ મૌલા મુરતઝાઅલી (અ. સ.) ની ૧૪૦૦ મી જન્મ જયંતિની ઉજવણીમાં મગ્ન હતા.

જ્યુબિલીના અવસરે ઇસમાઇલી લત્તાઓએ ઝળહળતા વિજળીના દીવાઓ અને રંગબેરંગી પત્તાકાઓથી શણગાર સજયો હતો તો મુંબઇના મુસ્લીમ લત્તાઓએ ૪૮ માં જમાના પૂર્વજ, હ૦ ઇમામ અલી (અ. સ.) ની જન્મ જયંતિની ઉજવણી માટે પણ બેશુમાર રોશનીનો અનોખો શણગાર કર્યો હોઇ મુંબઇના તમામ ઇસમાઇલી અને સઘળા ફિરકાના મુસ્લીમ લત્તાઓ આ અપૂર્વ પ્રસંગે મુંબઇવાસી લાખો શહેરીઓનું આકર્ષણ બની ગયા હતા.

હ૦ ઇમામ અલી (અ. સ.) ની જન્મ જયંતિ પ્રસંગે મુંબઇના તમામ ફિરકાઓના મુસ્લીમો તરફથી એક સયુંકત સભા તા. ૧૩-૨-૫૭ ના મુંબઇના ક્રોસ મેદાનમાં યોજવામાં આવી હતી. હિંદ સરકારના ખોરાક ખાતાના પ્રધાન શ્રી એસ. કે. પાટીલ સભાના પ્રમુખસ્થાને હતા.

હિંદમાં થએલી પ્લેટીનમ જયુબિલીની ઐતિહાસિક ઉજવણી

P. J.

જે મહાદિનની ઇસમાઇલીઓ વર્ષોથી રાહ જોઇ રહયા હતા તે ઐતિહાસિક પ્લેટીનમ જયુબિલીની ઉજવણીની ઘડી અતે આવી પહોંચી. આ ઐતિહાસિક ઉજવણીની શરૂઆત પણ એજ દિને થઇ જે દિને મુસ્લીમો ફિરકાના ભેદો ભૂલી પહેલા ઇમામ હ૦ અલી (અ. સ) ની ૪૦૦ મી જન્મજયંતિની ઉજવણી કરી રહયા હતા.

હ૦ અલી (અ. સ.) ની જન્મજયંતિની ઉજવણી પણ તા૦ ૧૩-૨-૫૭ ના થઇ જ્યારે હ૦ અલી (અ. સ.) ના સીધા ૪૮ માં વંશજ હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ. સ.) ની સિતેર વર્ષની ઇમામતની અજોડ પ્લેટીનમ જયુબિલીની હિંદની ઉજવણીની શરૂઆત પણ તા. ૧૩-૨-૫૭ થી થઇ હતી. જે ખૂબ સુચક અને ઐતિહાસિક છે.

પૂનાને ઉજવણીની પ્રથમ તક મળી. તા. ૧૩-૨-૫૭ ના સાંજના ના૦ પ્રિન્સ સાહેબની હાજરીમાં આ ઉજવણીની શરૂઆત થઇ હતી.

મુંબઈમાં ભવ્ય દરબાર અને સરઘસ

તા. ૧૪-૨-૫૭ ના મુંબઇમાં શ્રી દરખાના ખાતે સયુંકત સાલગ્રેહની ઉજવણીનો ભવ્ય દરબાર યોજવામાં આવ્યો હતો.

તે દિને બપોરે જયુબિલીની ઉજવણીનું વિરાટ સરઘસ યોજવામાં આવ્યું હતું. શ્રી આગા હોલ મઝગાવ ખાતેથી બપોરે શરૂ થએલું આ એક માઇલ લાંબુ સરઘસ જે. જે. હોસ્પીટલ અને કરીમઆબાદ થઇ જયારે સરદાર વલ્લભાઇ પટેલ રોડ ઉપર આવેલી અલી નર્સરીના મકાન પાસે પહોંચ્યું ત્યારે ત્યાં હાજર રહેલા વહાલા ના૦ પ્રિન્સ સાહેબે સલામી ઝીલી હતી.

સિતેર વરસના ઇમામતકાળ દરમિયાનની ઇસમાઇલીઓની પ્રગતિની ઝખી કરાવતા મોડલો સરઘસનું મુખ્ય આકર્ષણ હતું. જયારે ક્રાતિમિ ગૌરવની ઝાંખી કરાવતા કેટલાક મોડલો ઇસમાઇલીઓના ભવ્ય ભૂતકાળ ઉપર પ્રકાશ પાથરતા હતા.

મુંબઇના લાખો શહેરીઓએ ડાયમંડ જ્યુબિલી પછી આ પ્રસંગે એક વધુ શાનદાર સરઘસ નીહાળ્યું હતું.

મહા પર્વની મુંબઈમાં દમામદાર ઉજવણી

હિંદનું આગેવાન શહેર મુંબઇ કે જયા દરખાનું છે ત્યાં તા. ૧૫-૨-૫૭ ના સાંજના વરલી ખાતે સરદાર વલ્લભભાઇ પટેલ સ્ટેડિયમમાં પ્લેટીનમ જયુબિલીની પ્રતીક ઉજવણી કરવામાં આવી.

આ પ્રસંગે સુંદર અને કળાંમય મંચ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. બર્મા, મલાયા, સિંગાપુર અને પાકિસ્તાનના પ્રતિનિધિઓ પણ આ સમયે હાજર હતા.

જુદા જુદા દેશોની સરકારના એલચીઓ અને પ્રતિનિધિઓ તેમજ મુંબઈના આગેવાન નાગરિકો પણ શામિલ થયા હતા.

સાંજના ૫-૪૫ કલાકે નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી. આપે ભારતીય પોષાક પરિધાન કર્યો હતો. આપની ટોપી ઉપર ફાતિમી રાજ્યચિન્હ શોભતું હતું.

ઉજવણીની શરૂઆત

પાક કુરાને શરીફની તિલાવત અને પવિત્ર ગીનાન શરીફના પાઠથી ઉજવણીની શરૂઆત કરવામાં આવી.

આ પછી નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને આવકાર આપતું પ્રવચન કરવામાં આવ્યું જેમાં આપના મહાન્ જીવન કાર્યને યાદ કરી ઇસ્માઇલીઓ તરફના આપના સતત પ્રેમનું સ્મરણ કરવામાં આવ્યું.

ત્યારબાદ ૪૮ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહને અર્પણ કરવાના માનપત્રનું વાંચન થયું. માનપત્રમાં આપની સિત્તેર વરસની ઇમામત દરમિયાનની ઇસ્માઇલીઓની થયેલી સર્વાંગી આબાદી અર્થેની આપની ભવ્ય જીવન સિધ્ધીઓને ૠણી હૃદયે સંભારવામાં આવી અને આ ઉજવણીની તક આપવા માટે અહેસાન અદા કરવામાં આવ્યો.

હ૦ ઇમામની અમી વર્ષા

આ પછી આ ઐતિહાસિક અવસરે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. એ નવાજેશ કરેલા તાલીકા મુબારકનું વાંચન થયું હઝરત ઇમામે ફરમાવ્યું હતું કે, 'અમે અમારા વહાલા ફરઝંદને તમારી તરફ મોકલીએ છીએ જેઓ અમારી પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઉજવણીના પ્રસંગે હિંદુસ્તાનના તમો સઘળા અતિ વહાલા રૂહાની ફરજંદોને અમારા અતિશય પ્યારભર્યા ઉત્તમ દુઆ આશિષો ફરમાવશે.

કમનસીબે, મોટી વય અને તબિયતના કારણે દુન્યવી રીતે અમે તમારી વચ્ચે હાજર નથી પણ આ દિવસો દરમિયાન રૂહાની રીતે અને વાત્સલ્યભાવથી તમે હમેશ કરતા વિશેષ અમારા હૃદય અને વિચારોમાં છો. અમારી આખી જીંદગી તમારા પાછળ આપવામાં આવી છે અને અમારી દુઆ છે કે તમારા રૂહાની પિતા પ્રત્યેના પ્રેમ અને શ્રધ્ધા સાથે તમે સુખી રહો.'

વિધિની શરૂઆત અને નાં૦ પ્રિન્સનું પ્રવચન

આ પછી પ્રણીક અર્પણ વિધિ થઇ હતી. ત્યારબાદ નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે પ્રવચન કરતા ફરમાવ્યું :

"અમારા વહાલા પિતાશ્રીના પ્રતિનિધિ તરીકે આજે તમો સહુની વચ્ચે બીરાજવું એ અમારા માટે ખરેખર ગૌરવભરી ઘડી છે, જો કે અમારી અહિંની હાજરી તેઓશ્રીની હાજરી બરાબર તો બિલકુલ નથી, પરંતુ અમે જાણીયે છીએ કે વિચારો, આત્મા અને હૃદયથી હમેશાની જેમ આજે પણ તેઓ નામદાર તમારી સાથેજ છે.

મોટી ઉમર અને નાદુરસ્ત તબીયતને કારણે કમનસીબે તેઓ નામદારને માટે આ અજોડ સમારંભમાં પધારવાનું બની શક્યું નથી પણ તેઓ નામદારે અમારા મારફત તમો બધા આજે

શાહે ઝમાં, ઇમામે મોબીન મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થતા ઉજવાએલી તખ્તનશીનીઓમાં આફ્રિકાની ઉજવણી પ્રસંગે શાહી પોષાકમાં લેવાએલી શાનદાર તસ્વીર

એક સમયે નવયુવાન બનનાર જગત માટે નવયુવાન ઇમામ તરીકે જેઓ પ્યારા દાદાશ્રી હ. ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ પાસેથી ભૌતિક રીતે તાલીમ લઇ રહયા હતા એ ઇમામે ઝમાન અહિં ના. પ્રિન્સ અમીનમહમદસાહેબ સહિત દાદાશ્રી સાથે નજરે પડે છે.

અહિ આવેલા સઘળી જમાતોના હોદેદારો અને સભ્યોને આ મહાન દેશ હિંદમાં તમારા ભવિષ્યની આબાદી, આર્થીક ઉન્નતિ અને શાંતિ માટે, માતા પિતા તરીકેના તેઓ નામદારના હાર્દિક સતત વહાલભર્યા દુઆઆશિષો અને શુભેચ્છાઓ ફરમાવ્યા છે.

તેઓ નામદાર પ્રત્યે, માનપત્રમાં તમોએ જે સઘળી લાગણીઓ જાહેર કરી છે, તે માટે તેઓ નામદાર વતી અમે તમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને આપણા ઇમામે ઇમામતના સીતેર વર્ષ દરમ્યાન દુનિયાના દેશોમાં વિશાળ રીતે આપણને આપણા દિવ્ય ભવિષ્ય તરફ જે ઘણીજ નોંધપાત્ર રીતે દોર્યા છે તે માટે અમે પણ અંગત રીતે અમારી પોતાની ઊંડી અને અગાધ આનંદની લાગણી પ્રદર્શીત કરીએ છીએ.

જો કે આ સમય દરમ્યાન જગત ઘણા પલટાઓમાંથી પસાર થયું છે અને બે વિશ્વ યુધ્ધો સહન કર્યા છે. પણ ઇસમાઇલીઓ માટે તો પૃથ્વીની ચારે દીશામાં કિતી અને સંપતિના એ યુગનું નીમાર્ણ થયું છે કે જેવો સમય આપણે ઘણા દશકાઓથી જોયો નથી.

તમારા સન્માન પત્રમાં અમારા માટે તમોએ જે માયાળુ શબ્દો દર્શાવ્યા છે તે અમને ઘણીજ અસર કરી ગયા છે. અને તમોએ અમારામાં હમેશા જે શ્રધ્ધા અને વિશ્વાસ રાખ્યા છે, તેની ખુબજ કદર કરીએ છીએ."

હિંદી રાષ્ટ્રીય ગીત અને ઇસમાઇલી સલામી સાથે આ ઐતિહાસિક ઉજવણી પુરી થઇ હતી.

હિન્દના જુદા જુદા કેન્દ્રોમાં ઉજવણી

તા. ૧૫ ના મુંબઇ ખાતે ઉજવણી થયા પછી તા. ૨૦–૨–૫૭ ના વરંગલ અને હૈદ્રાબાદ તા. ૨૧ ના મદ્રાસ, તા. ૨૧ ના કલકતા (રાતના), તા. ૨૩ ના નાગપુર, તા. ૨૪ ના માળીયા હાટીના (સવારના), ભુજ કચ્છ (બપોરના) અને રાજકોટ (સાંજના), તા. ૨૫ ના અમદાવાદ (સવારના) અને સિધ્ધપુર સાંજના તેમજ તા. ૨૬–૨–૫૭ ના આગ્રા ખાતે પ્રતિક ઉજવણી થઇ હતી. દરેક સ્થળે નકકી થએલા કાર્યક્રમ અનુસાર વિધિપુર્વકની ઉજવણી થઇ હતી.

ઉજવણી અંગે ના૦ પ્રિન્સે જેટલા કેન્દ્રોમાં પધરામણી ફરમાવી ત્યાં એકઠી થએલી ડિસ્ટ્રીકટોની જમાતોના અન્ય કામકાજો પણ ઉકેલ્યા હતા. સંસ્થાઓની મુલાકાતો લઇ દોરવણી પણ આપી હતી.

જુદા જુદા કેન્દ્રોની ઉજવણી અર્થે ના૦ પ્રિન્સ તા. ૧૮–૨–૫૭ ના મુંબઇથી રવાના થયા હતા.

આ પૂર્વે આપે ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલના નવા મકાનની ઉદઘાટન વિધિ કરી હતી.

વર્ષોની સ્વપ્ન સિધ્ધિ

મુંબઇના આગા હોલના વિશાળ કમ્પાઉન્ડમાં ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની મધુર સ્વપ્ન સિધ્ધિ જેવી ઇસમાઇલીઆ જનરલ હોસ્પીટલની નવી આલીશાન હોસ્પીટલ બિલ્ડીંગની ઉદઘાટન ક્રિયા તા. ૧૬–૨–૫૭ ના સાંજના ના૦ પ્રિન્સ સાહેબના મુબારક હસ્તે કરવામાં આવી હતી અને આ રીતે ના૦ પ્રિન્સની એક મહાન ઇચ્છા પુરી થઇ હતી.

ના૦ પ્રિન્સને આથી અપૂર્વ હર્ષ થયો હતો. આપશ્રીએ આપનો હર્ષ વ્યક્ત કરતાં ફરમાવ્યું : "આજનો દિન ખરેખર આનંદથી ભરપુર દિન છે, કેમકે વરસોથી અમે એક અપ્રતિમ અને આધુનિક હોસ્પીટલનું સ્વપ્ન સેવી રહયા હતા, આજે અમે તેની સમક્ષ ઉભા છીએ.

અમે હમેશા માનતા હતા કે, આપણે આપણા ધ્યેય સુધી પહોંચવા માટે સમયની મર્યાદા વિના સ્થિરતાથી કામ કરવું જોઇએ અને એક એવી આધુનિક, દરેક જાતની સગવડ અને સામગ્રી સહિતની છેલ્લી ઢબની આધુનિક હોસ્પીટલ યોગ્ય વિસ્તારમાં બાંધવી જોઇએ કે જ્યાં ઉત્તમ દાકતરી સારવાર મળી શકે.

આખરે આજે આપણે આપણા ધ્યેયને પહોંચ્યા છીએ અને હવે જે કરવાનુ રહે છે તે એ છે કે આ આપણી હોસ્પીટલ ઘણીજ આધુનિક સામગ્રીથી સજ્જ હોય."

મુંબઇની આ હોસ્પીટલ સાથે ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબનું મુબારક નામ આપના પ્રેમની સ્મૃતિમાં જોડવામાં આવ્યું.

"પ્રિન્સ અલીખાન ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલ" તરીકે ઓળખાતી આ હોસ્પિટલની રૂપિયા પાંચ લાખના ખર્ચે નવી ઇમારત ઉભી કરવામાં આવી હતી.

ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પીટલના નવા મકાનની ઉદઘાટન ક્રિયા જે દિવસે, જે સ્થળે થઇ તેજ દિવસે, તે સ્થળેથી થોડાક સો વારના અંતરે, આગા હોલ ખાતે ઇસમાઇલી બાળકોની શૈક્ષણીક સંસ્થા "ડાયમંડ જ્યુબિલી હાઇ સ્કુલ ફોર બોયઝ" નો નવા આલીશાન મકાનનો પાયો નાંખવાની ક્રિયા પણ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના મુબારક હસ્તે કરવામાં આવી હતી.

આમ "આગા હોલ" માં આરોગ્ય અને શિક્ષણના બે કેન્દ્રો ઉભા થયા

જમાતોની મુલાકાત

તા. ૧૭-૨-૫૭ ના ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે જમાતેની મુલાકાત લીધી હતી. કાંડીમોહલ્લા જમાત, જેનું નવું નામ હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ તરફથી "કરીમઆબાદ" નવાજેશ થયું હતું. તેનું બોર્ડ ખુલ્લું મૂકવાની આપે આ દિને વિધિ કરી હતી.

તા. ૧૮ ના આપ નામદાર જુદા જુદા કેન્દ્રોની ઉજવણી માટે મુંબઇથી રવાના થયા હતા.

લંડનમાં નવા જમાતખાના અને કલબ માટેની વિશાળ જગ્યા

લંડન ખાતે દુનિયાભરના ઇસમાઇલીઓ વેપાર, શિક્ષણ, તબીબી સારવાર કે પર્યટન અર્થે મોટી સંખ્યામા આવજા કરતા રહે છે. લંડન ઇસમાઇલીઓનું એક મુખ્ય કેન્દ્ર બની ગયું હોઇ ત્યાંનું જમાતખાનું તેમજ રહેઠાણ અને કલબની જગ્યા અપૂરતી અને નાની થવા લાગી હતી.

આથી ગ્રેટ બ્રિટનની ના૦ કાઉન્સીલે જમાતખાના અને કલબ માટે એક વિશાળ જગ્યા લેવાની યોજના તૈયાર કરી. આ યોજનાને હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે મંજુર રાખી પોતાના દુઆઆશિષો ફરમાવ્યા.

આ યોજના આકાર લેતી હતી તે સમયે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરીએ વિશ્વભરની ઇસમાઇલી કાઉન્સીલોને એક તાલીકા મુબારકની નવાજેશ કરી આ કાર્યમાં સહકાર આપવા સહુને ફરમાવ્યું.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબનો પાકિસ્તાનનો ટુંકો પ્રવાસ

ભારતના જુદા જુદા કેન્દ્રોમાં પ્લેટીનમ જયુબિલીની પ્રતિક ઉજવણીમાં ભાગ લઇ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ તા ૧-૩-૫૭ ના જયપૂરથી દિલ્હી થઇ લાહોર પધાર્યા હતા. તા. ૩ સુધી લાહોર રોકાઇ તા. ૪ ના પેશાવર અને ખયબરઘાટના મુલાકાત લઇ ફરી લાહોર થઇ ગતના કરાંચી પધાર્યા હતા.

તા. ૫ ના આપે કરાંચી જમાતની મુલાકાત લીધી હતી તા. ૬ ના આપશ્રીએ મકરાન અને ગ્વાધરની મુલાકાત લીધી હતી. તા. ૮-૩-૫૭ ના આપ કરાંચીથી ફરી મુબઇ પધાર્યા હતા અને ત્યાંથી આફ્રિકા ભણી સિધાવી ગયા હતા. ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે હિંદની લાધેલી આ છેલ્લી જ મુલાકાત હતી.

યુવાનોને દોરવણી

કરાંચી ખાતે ના૦ પ્રિન્સ સાહેબે યુવાનોને ઉત્તમ નસિહત આપતા ફરમાવ્યું "માનવી એટલે માત્ર શરીર અને મનજ નથી પણ જીરસાદાર આત્મા પણ છે. શુધ્ધ ચારિત્ર્ય વિના કયારે પણ ઉંડી અસર પાડી શકાતી નથી. યુવાનોને અમારો આદેશ છે કે તમારું આ ચારિત્ર્ય કેળવો અને દેશને વધારેને વધારે સુખી અને સન્માનપાત્ર બનાવવા માટે વધુ સારા અને ઉપયોગી શહેરીજન બનવાનું શિક્ષણ સંપાદન કરો."

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ આફ્રિકા ખાતે

હિંદ અને પાકિસ્તાનનો પ્રવાસ પુરો કરી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ મુંબઇથી તા ૮-૩-૫૭ ના આફ્રિકાના પ્રવાસે રવાના થયા હતા.

આફ્રિકામાં આપે નૈરોબી, દારેસલામ, જંગબાર, લોરેન્સો માર્કસ જેવા મુખ્ય શહેરો અને તેના આંતરિક ભાગોનો ઝડપી પ્રવાસ કરી જમાતોને આપના વ્હાલા પિતાશ્રી વતી દુંઆઆશિષો ફરમાવ્યા હતા.

અસંખ્ય સંસ્થાઓની મુલાકાતો લઇ આપે અમૂલ્ય દોરવણી આપી હતી.

"આત્મબળ નથી તો પ્રગતિપણુ નથી"

લોરેન્સ માર્કસ ખાતે તા૦ ૧૨-૩-૫૭ ના ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે યુવાનોને અમર અને સદા પ્રેરણાદાઈ એવો અમૂલ્ય સંદેશો આપતા ફરમાવ્યું :

"આજે યુવાનો ઓછુ કામ કરવા માંગે છે અને વધુ સમય એશઆરામમાં ગાળવા માગે છે. સો થી દોઢસો વરસ પહેલાનો ઇસમાઇલી ઇતિહાસ તપાસીને જુવો તો જણાશે કે તમારા બાપદાદાઓએ જે તકલીફ ઉપાડી છે તેનો લાભ આજે તમને મળી રહયો છે.

તમારામાં જે હિંમત હોવી જોઇએ તે શા માટે નથી? તમારા વડવાઓ જે કાર્યો કરી ગયા છે તે ઇસ્માઇલી ઇતિહાસમાં અમર રહી જશે. યુવાનોની ફરજ છે કે ઇસ્માઇલીઓના ભૂતકાળના ઇતિહાસ ઉપર ગર્વ રાખી બેસી ન રહેતા તેનું અનુકરણ કરી, હિમ્મતથી આગળ વધવાની કોશિશ કરે. તમારા બાપદાદાઓ તમારા માટે જે વારસો મૂકી ગયા છે તેનાથી પણ વધુ વારસો તમારી ભવિષ્યની પ્રજા માટે તમારે મૂકી જવો જોઇએ. એશઆરામમાં વખત ન ગુમાવતા આર્થિક દિશામાં પ્રગતિ સાધવી જોઇએ. એશઆરામમાં વખત ગાળશો તો બરબાદ થઇ જશો.

ઇમાન, ભરોસો અને આત્મબળ નહિ હોય તો આગળ નહી વધી શકો. આત્મબળ નહિ હોય તો ઇસ્માઇલી થયા તો પણ શું અને ન થયા તો પણ શું! તમને તમારા ઉપર વિશ્વાસ નહિ હોય અને બીજાઓ તમારા ઉપર વિશ્વાસ રાખે તેથી શું ફાયદો?

આફ્રિકાની આ મુલાકાત વખતે નામ૰ પ્રિન્સ સાહેબે ટાંગાનિકાના મટવારા ખાતે પ્રથમ વખત પધરામણી ફરમાવી નવા જમાતખાનાનો પાયો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની નાદુરસ્ત તબિયત

૧૯૫૭ના એપ્રીલ માસ દરમિયાન હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૰ની જીસ્માની તબિયત ફરી નાદુરસ્ત થતા જમાતોમાં ગંભીર ચિંતા પ્રસરી ગઇ હતી.

ઇસ્માઇલીઓને આપ નામદારને વધુ પત્રો ન મોકલવા આપના અંગત મંત્રીએ જણાવ્યું હતું. આમ છતા હમેશા જમાતો ઉપર હ૰ ઇમામની કુદરતથી દોરવણી અને દુઆઆશિષોના તાલીકાઓની નવાજેશ થતી હતી.

મે ૧૯૫૭માં તબિયત સુધારા ઉપર હતી અને ઇસ્માઇલીઓને દોરવણી માંગતા પત્રો મોકલવા ફરી આદેશ અપાયો હતો.

સારી તબિયતના સમાચારો મળતા જમાતની ચિંતા ઓછી થઇ હતી અને સર્વત્ર રાહતની લાગણી પ્રસરી હતી. આ સમયે હ૦ ઇમામ ફ્રાંસ ખાતે બિરાજમાન હતા.

પરંતુ જુન ૧૯૫૭માં આપની જીસ્માની તબિયત ફરી નાદુરસ્ત થઇ હોવાના સમાચારો મળતા જમાતોની ચિંતા વધવા માંડી હતી.

ના૰ શાહઝાદા સદરૂદ્દીન સાહેબનું સગપણ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૰ના નાના શાહઝાદા ના૰ પ્રિન્સ સદરૂદ્દીન સાહેબનું સગપણ મીસ નીના ડાયર સાથે થયાના સમાચારો હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહના તા. ૨૯-૫-૫૭ના તાલીકા દ્વારા જમાતોને મળ્યા હતા.

મિસ નીના ડાયરે પવિત્ર ઇસ્માઇલી મઝહબ અંગિકાર કર્યો હતો. આપનું ઇસ્લામી નામ શિરીન રાખવામાં આવ્યું.

પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની પૂર્ણાહુતિની ક્રિયાની ઉજવણી

ભારતની જુદી જુદી ડિસ્ટ્રીકટોમાં ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૭ દરમિયાન હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહ. મ્મદશાહ અ૦ ની સિતેર વરસની ઇમામતની પ્લેટીનમ જ્યુબિલીની ઐતિહાસિક પ્રતિક ઉજવણી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની હાજરીમાં થયા બાદ એ પર્વની પૂર્ણાહુતિની ક્રિયા પેરિસ ખાતે જમાતખાનામાં તા. ૧૪-૬-૫૭ ના સાંજના ભારે દબદબા સહિત કરવામાં આવી હતી.

આ ઉજવણીમાં સહભાગી બનવા હિંદના કેટલાક આગેવાનો ફ્રાંસ ગયા હતા. ઉપરાંત યુરોપ, આફ્રિકા અને પાકિસ્તાનના મળી ૧૦૦ જેટલા દીનદારો આ પ્રસંગે હાજર હતા.

જીસ્માની રીતે હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ ની૦ની તબિયત ખુબ નાજુક હોવા છતા જે મહાન, દયાળુ અને કૃપાળુ ઇમામે પોતાની આખી જિંદગી પોતાના વહાલા રૂહાની ફરજંદોને અર્પણ કરી હતી, તેઓ ઘણીજ કૃપા ફરમાવી, આવી જીસ્માની તબિયત છતા પધાર્યા હતા પધાર્યા હતા અને રૂહાની બાળકોને રાજી કર્યા હતા.

આપશ્રી મોટરમાંજ બિરાજમાન રહયા હતા. આપ જીસ્માની રીતે અશકત દેખાતા હતા. ના૦ માતા સલામત, ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને ના૦ શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબે પણ પધરામણી કરી હતી.

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ને ભારતની ઉજવણીની યાદમાં અર્પણ કરવાનું ખાસ પ્રતિક ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે ભારતની જમાતો વતી વહાલા રૂહાની પિતાની હુઝુરમાં અર્પણ કર્યું હતું.

ભારતમાં જ્યુબિલી પ્રસંગે અર્પણ થએલું પ્રતિક પણ વહાલા ઇમામ અ૦ની હુઝુરમાં પેશ કરવામાં આવ્યું હતું.

"સઘળા ઇમામોમાં ફકત અમારીજ પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઉજવાઇ છે"

પ્રતિકનો સ્વીકાર કરતા હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ એ ફરમાવ્યું :

"એક હજાર વરસોમાં કોઇપણ ઇમામની પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઉજવાઇ નથી, ફકત અમારી જ પ્લેટીનમ જ્યુબિલી ઉજવાઇ છે. અમે હમેશા તમારા નજીક છીએ અને તમને દોરવણી આપતા રહીએ છીએ."

જાહેરમાં આપ ન પધારી શકતા હોવા બદલ આપે દુઃખ વ્યકત કર્યું હતું. આ પછી હઝરત ઇમામ સિધાવી ગયા હતા. આપના ઇમામતકાળ દરમિયાનનો આ અંતિમ પ્રસંગ હતો, છેલ્લી ઉજવણી હતી.

આ પ્રસંગે રાત્રીના એક સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. જેમા ના૦ માતા સલામત, ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને ના. શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબે પધરામણી કરી હતી.

જીનીવા ભણી રવાનગી—અતિ નાજુક તબિયત

હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ની છેલ્લેલ્લી જીરમાની તબિયત આ પછી પ્રતિદિન વધુ ને વધુ નાજુક અને ચિંતામય થવા લાગી હતી. આપ અસ્વસ્થ તબિયતના કારણે પેરિસથી જીનિવા ખાતે પધાર્યા. આવી અતિ ચિંતામય તબિયત છતા આપ સદા વિશ્વભરના મુરીદોના લાભાર્થે નિયમિત કાર્ય કરતા અને જમાતોને દિવ્ય દુઆઆશિષોની નવાજતા કરતા રહેતા. જમાતોમાં ઠેર ઠેર દુઆ ગુજારીઓ કરવામાં આવતી હતી.

(ઈલાહી નૂરે યુવાન જીસમમાં પ્રવેશ કર્યો)

ક્યારે હ૦ ઈમામ શાહ સુલત'ન મુહમ્મદશાહે જોમો સિફાર્યો

ઇસ્લામીઓનો એ હજનો મહિનો હતો. હિ. સ. ૧૩૭૬ નું એ ઇસ્લામી વરસ હતું અને ઇ. સ. ૧૯૫૭ નું એ વરસ અને જુલાઇ મહિનો હતો. આ વરસે, આ માસમા, એક ભવ્ય, અતિ કીર્તિવંત, અતિ ગૌરવભર્યા અને સદિઓ સુધી ન કલ્પી શકાય એવા જાહોજલાલીભર્યા કાળની અંતે સમાપ્તી થઇ.

એ દિન હતો તા. ૧૧ મી જુલાઇનો; ગુરૂવારનો અને ઇસ્લામી તારીખ હતી ૧૨ મી જીલ. હજ ૧૩૭૬.

એ દિને જીનીવા ખાતે વેરસોઇક્સ ખાતે આવેલા "બરકત" વિલામાં હ. અલી (અ. સ.)ના ૪૮ માં વંશજ, ખાતુને જન્નત હ. ફાતિમા ઝહેરાના પૌત્રા, પયગમ્બર હ. નબી મુહમ્મદ મુસ્તફા રસુલ (સ.) ની સીધી આલમાંથી ઉતરી આવેલા, શાહોના શાહ અને ઇસમાઇલીઓના વહાલામાં વહાલા રૂહાની પિતા અને સરદારે ઇસ્લામ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.એ હિંદી સમય સાંજના ૫-૩૦ કલાકે જોમો સિફાર્યો, સાથેજ એક મહાન યુગની પુર્ણાહુતિ થઇ.

જગતભરમાં પળવારમાં તો આ દર્દનાક અને ભૌતિક રીતે જીગર ચીરી મુકે એવા સમાચારો રેડીયો, ટેલીફોન અને તાર દ્વારા પહોંચી ગયા સાથેજ જગત ચીસ પાડી ઉઠયું. ઇસમાઇલીઓના દિલોની હાલત તો વર્ણન કરવાની શકિતની બહાર હતી.

રાતના દરેક જમાતખાનાઓમાં જમાતો એકત્ર થઇ હતી. કોઇએ તે રાતનું વાળુ પણ નહોતું કર્યું. જમાતમાં ચોમેર સન્નાટો વ્યાપી ગયો હતો.

અને મોડી રાતે સત્તાવાર સમાચારો મેળવાયા પછી જમાતોમાં જાહેરાત થઇ કે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ સાહેબે જોમો સિફાર્યો છે ત્યારે કોઇના હોંશ હાથ રહ્યા નહી.

મા૦ માતા સલામતનો સંદેશો

એજ વેળાએ, મધ્યરાત્રીએ મા૦ માતા સલામત તરફથી આ જમાતોને દર્દનાક સંદેશો મળ્યો :—

"આપણા વહાલા ઇમામ (૯૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ. સ.) જીસ્માની રીતે હવે આપણી વચ્ચે નથી. આજે સવારે તેઓશ્રીએ પોતાની નિદ્રાવસ્થામાં આ જગતનો ત્યાગ કર્યો છે."

ઇસમાઇલીઓ માટે ભૌતિક રીતે આ કદી ન સહી શકાય એવા સમાચારો હતા પણ સત્પંથી મારફતી દ્રષ્ટિ જે મઝહબમાં છે અને જ્યાં ઇમામ સદા હાજર રહે છે તે મહાન કોમે એ રાત ઇબાદતમાં પસાર કરી. ૯૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ના સિતેર વરસ દરમિયાનના અસંખ્ય ઉપકારોને આ પ્રસંગે ભક્તિપૂર્ણ અને રૂણી હ્રદયે યાદ કરી રહાની ફરઝંદોએ બંદગીમાં ધ્યાન કેન્દ્રીત કર્યું.

૯૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સોમવાર તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૮૫ ના આઠ વર્ષની બાળ વયે ઇમામતપદે બિરાજ્યા હતા. એ દિને ઇસ્લામી તારીખ ૬ઠી ઝિલકાદ હતી. ૧૩૦૨ નું એ ઇસ્લામી વરસ હતું. ઇસ્લામી વરસ અનુસાર આપે ૭૪ વર્ષો સુધી–૪૮ ઇમામોમાં સહુથી લાંબામાં લાંબા સમય સુધી–ઇમામત ભોગવી હતી.

આપના દિવ્ય અને પ્રતાપી ઇમામતકાળ દરમિયાન ઇસમાઇલીઓ માટે એક નવા યુગની શરૂઆત થઇ હતી. જીવનની પળે પળ પોતાના રૂહાની બાળકોને અર્પણ કરી આપે ઇસમાઇલી-ઓને આબાદીની ટોચે મૂકયા હતા. જેનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં ઠેર ઠેર નોંધએલું પડયું છે. આજ સુધીના ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં એ સમય સહુથી વધુ જાહોજલાલી ભર્યો હતો.

આપની દૈહીક વિદાયથી એક મહાન યુગની પૂર્ણાહુતિ થઇ સાથે એક નવાજ યુગની શરૂ-આત થઇ. આપના પછી આપના પ્રતાપી પૌત્ર, આપના વડા ફરજંદ ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહે-બના વડા શાહઝાદા, ઇમામ અલ હાદીયુલ મહેંદી, સાહેબુલ અસ્ર, નુરે ખુદાવીંદ હઝરત ઇમામ શાહ કરીમ હાઝર ઇમામ ઇમામતની ગાદીએ ૪૯ માં ઇમામ તરીકે ૨૧ વર્ષની વયે, ૯૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ.ની મુકમ્મિલ વસિયત મુજબ બિરાજમાન થયા અને ચોથા આગા-ખાન તરીકે જાહેર થયા. આ રીતે ઇલાહી કાનૂન મુજબ સૃષ્ટિની ઉત્પતિથી પ્રકાશિત રહેલા ઇલાહી નુરે તા. ૧૧ મી જુલાઇની એ સંધ્યાએ યુવાન જીસ્મમાં પ્રવેશ કર્યો. ?

૯૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહના નુરાની પરિવારમાં આપના વ્હાલા મોહાદાર હાજીએ ના૦ માતા સલામત, બે પુત્રો. ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને ના૦ શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબ અને અને આપના બે પૌત્રાઓ મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબ તેમજ એક પૌત્રી ના૦ પ્રિન્સેસ યાસ્મીન અલીખાન સાહેબા આ દિને આપના પાસે હાજર હતા.

ના૦ પ્રિન્સનો કરૂણ સંદેશો

વહાલા પિતાશ્રીની દૈહિક વિદાયથી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ હ્રદયભગ્ન બની ગયા હતા. આપે આ પ્રસંગે જમાતજોગ સંદેશો ગોકલતા ફરમાવ્યું :

"સઘળી જમાતોને ખબર આપો કે અમારા વહાલા પિતાશ્રીએ આજે ૧૧ જુલાઇના સવારના ૧૨-૩૦ કલાકે (હિંદી સમય સાંજના ૫-૩૦) દૈહિક રીતે, શાંતિપૂર્વક આ જગતનો ત્યાગ કર્યો છે. તેઓ નામદારના સતત પ્રેમ, સદાની દોરવણી અને નેતાગીરીની આપણને પડેલી ન ખમી શકાય તેવી ખોટથી અમે હ્રદયભગ્ન થયા છીએ. તમો સહુ પ્રત્યે અમારા લાગણી-ભર્યાં અને સદાના પ્રેમાળ વિચારો પાઠવીએ છીએ.

વિશ્વભરમાં બંદગીઓ

ત્રણ દિવસ સુધી જમાતોએ ધંધો રોજગાર બંધ રાખ્યો હતો અને સતત બંદગીઓ ગુજારી હતી. ભૌતિક શરીરની જાહેરી ક્રિયાઓ, ફાતેહા અને જ્યારતના કાર્યક્રમો રાખવામાં આવ્યા હતા. મુંબઇ ખાતે જ્યારતની ક્રિયામાં બિન ઇસમાઇલીઓ જેમા નેતાઓ પણ હતા તેઓએ પણ હાજરી આપી હતી.

જગતનો શોક અને આસુંભરી અંજલીઓ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. માનવજાતિના મહાન નેતા હતા; ઇન્સાન માત્રના ઉધ્ધારક હતા. આપની દૈહિક વિદાયથી માનવસંસારે એક મહાન્ માર્ગદર્શકની કદિ ન પુરી શકાય તેવી ખોટ અનુભવી હતી.

આપને જગતભરમાંથી આસુંભરી અંજલીઓ આપવામાં આવી. તા. ૧૨મી જુલાઇના દુનિયાભરના સવારના અખબારોમાં પહેલા પાના ઉપર મોટા મોટા હેડીંગો સાથે આ સમાચારો છાપવામાં આવ્યા હતા. અને પાનાઓ ભરી આપનું જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું. દરેક કોમ, દરેક પક્ષ અને જુદી જુદી વિચારસરણી અને જાતિ ધરાવતાં પત્રોએ અગ્રલેખો લખી મહાન ઇમામના મહાન્ જીવન કાર્યને રૂણી હૃદયે સંભાર્યું હતું.

વ્યક્તિગત અંજલીઓમાં ગ્રેટ બ્રિટનના ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજાથી માંડી દુનિયા-ભરના રાજદ્વારી નેતાઓ, મુત્સદીઓ, શાસકો, કલારસિકો, વિદ્વાનો, કેળવણીકારો, વૈજ્ઞાનિકો, રમતગમતના ક્ષેત્રોના વિશારદો, કલાકારો, અને ફિલસુફોએ આપ નામદારને ઉંચામાં ઉંચી અંજલીઓ આપી હતી. દુનિયામાં ભિન્ન ભિન્ન વિચારશ્રેણી, જાતિ અને ઉદ્દેશો ધરાવતા માનવી-ઓએ એક દિલથી આવી ભવ્ય અંજલી કોઇને ભાગ્યેજ આપી હશે. સર્વપક્ષો અને વિચારશ્રેણીઓ તરફથી હ૦ ઇમામની મહાનતા અને દિવ્યતાને માનભેર અર્ધ્ય કરવામાં આવી. અંજલીઓની સંખ્યા એટલી બધી હતી કે તેનું એક દળદાર સ્વતંત્ર પુસ્તક થઇ જાય.

તા. ૧૨મી જુલાઇએ જીનીવામાં અનેક મહાન પુરુષોએ જાતે જઇ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સમક્ષ શોક વ્યક્ત કર્યો હતો. આ સમયે દુનિયાભરના કેટલાક ઇસમાઇલી અગ્રેસરો પણ જીનીવામાં હાજર હતા.

મુંબઇની મ્યુનિસિપલ કોરપરેશનની તા. ૧૫-૭-૫૭ ની સભામાં હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદ શાહને ભવ્ય અંજલી આપવામાં આવી હતી. મુંબઇના મેયર શ્રી એમ. વી. દોંડેએ હ૦ ઇમામના જીવન્ કાર્ય વિષે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. સભામાં સર્વપક્ષના સભ્યોએ હ૦ ઇમામના અદ્દભુત જીવનકાર્યને યાદ કરી અંજલીઓ આપી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામ અને ઇરાનના ના. શાહ

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે ઓકટોબર ૧૯૫૯ માં ઇરાનની પહેલી મુલાકાત લીધી હતી ત્યારનું ઐતિહાસિક સંભારણું. ઇરાનના ના. શાહ સાથે તેઓશ્રી ખુશ ગુફતેગુ કરી રહયા છે.

મૌલાના હાઝર ઇમામ અને હુંઝાના ના. મીર

મોલાના હાઝર ઇમામે ઓક્ટોબર ૧૯૬૦ માં પહેલી વખતે હુંઝ.ની મુલાકાત લીધી હતી. હુંઝાં ઇસમાઇલી રાજ્યકર્તાનું રાજ્ય છે.

આ તસ્વીરમાં ઇમામે ઝમાન હુંઝાના ઇસ્માઇલી રાજ્યકર્તા સાથે નજરે પડે છે.

સભાએ માનભેર ઉભા થઇ શોક ઠરાવ પસાર કર્યો હતો અને સભા વધુ કામકાજ કર્યા વિના મુલ્તવી રહી હતી.

૧૫-૭ દિને મુંબઇમાં ઇન્ડો અરબ સોસાયટીના આશ્રયે મુંબઇના આગેવાન નાગરિકોની સભા યોજાઇ હતી. અગાઉના મધ્ય પ્રદેશના માજી ગવર્નર શ્રી મંગળદાસ પકવાસા સભાના પ્રમુખસ્થાને હતા.

વિવિધ પક્ષના સભ્યોએ આ સભામાં ભારે માન સહિત હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. ને સંભાર્યા હતા અને અંજલી આપી શોક ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

homage

જગતભરની માનભરી અંજલીઓ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ને જગતભરમાંથી એક પુસ્તક ભરાય તેટલી અંજલીઓ આપવામાં આવી હતી. જેમા ખાસ અંજલીઓ નીચે પ્રમાણે હતી :

ગ્રેટ બ્રિટનના ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજાએ ના૦ માતા સલામતને પાઠવેલા સંદેશા દ્વારા અંજલિ આપતા જણાવ્યું : 'હિઝ હાઇનેસ ના૦ આગાખાનના દુઃખદ અવસાનના સમાચાર સાંભળી મને ઘણું જ દુઃખ થયું છે. મેં અને મારા પૂર્વના પુરોગામી શાસકોએ ઘણા વરસો સુધી હિઝ હાઇનેસની વફાદારી અને સેવા મેળવ્યા છે અને જ્યારે જ્યારે તેઓ બ્રિટનની મુલાકાતે આવ્યા છે ત્યારે ત્યારે ઘણા શુભ પ્રસંગોએ એમને સહર્ષ આવકાર્યા છે. મરહુમની ખોટ તેમના અનુયાયીઓ અને મિત્રો તેમજ શુભેચ્છકોને ન પૂરાય તેવી છે. હું અને મારા પતિ (ડયુક ઓફ એડીનબરો, પ્રિન્સ ફિલીપ માઉન્ટ બેટન) આપના ઉપર આવી પડેલા દુઃખમાં ભાગ લઇએ છીએ અને સહાનુભૂતિ વ્યક્ત કરીએ છીએ.

હિંદના મહાન વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુએ પોતાની ભાવભરી અંજલિમાં જણાવ્યું: "દિવસોના સતત પ્રવાસ પછી હું હમણા જ દિલ્હી પાછો ફર્યો છું અને શિઘ્ર હિઝ હાઇનેસ ધી આગાખાનના અવસાન માટે મારી ઉંડી દિલસોઝી આપને (ના૦ માતા સલામતને) પાઠવું છું. ના૦ આગાખાન પોતાના લાંબા અને ઝળકતા જાહેર જીવન દરમિયાન આંતરરાષ્ટ્રીય જગતમાં પોતાનું વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવતા હતા અને તેઓ પોતાના વિશાળ વિવિધ પ્રકારના સંબંધોથી ઘણા દેશોનાં અને જાતિઓના માણસોમાં પ્રીતિપાત્ર થઇ પડયા હતા, એમના અવસાનથી વર્તમાન સમયની વિશેષતાભરી વ્યક્તિ વિદાય થઇ છે કે જેની ખોટ વિશાળ પ્રમાણમાં ઉંડી રીતે સાલશે"

પાકિસ્તાનના તે સમયના પ્રમુખ મેજર જનરલ ઇસ્કંદર મિરઝાએ પોતાની અંજલિમાં જણાવ્યુ: "મને ના૦ આગાખાન, જેમનો મુસ્લિમ ધ્યેય પ્રત્યેનો ફાળો અપૂર્વ અને અમૂલ્ય હતો એમના દુઃખદ ઇન્તેકાલના સમાચાર સાંભળીને ખૂબ અફસોસ થયો છે. મારા માટે આ ખોટ અંગત પણ છે. કારણ કે તેમના કુટુંબ સાથેના મારા કુટુંબના સંબંધો બહુ જૂના છે. તેમના અનુગામી બહું જીવો."

મુંબઇ રાજયના ના૦ ગવર્નર હિઝ એક્ષેલેન્સી શ્રી શ્રીપ્રકાશે જણાવ્યું કે "હિઝ હાઇનેસ ના૦ આગાખાન જન્નતનશીન થયા એ સાંભળી ઉંડો ખેદ થયો છે. મુંબઇની ખોજા કોમના બધા સભ્યોને મારો હૃદયપૂર્વકનો દિલાસો પહોંચાડશો."

પાકિસ્તાનના તે સમયના વડા પ્રધાન જ. એચ. એસ. સુહરાવર્દીએ ભાવભરી અંજલિ આપતા જણાવ્યું : "ના. આગાખાન એક મહાન આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યક્તિ હતા. જેમની સલાહ જગતભરની સરકારો લેતી હતી. તેઓ અત્યારે આપણી વચ્ચેથી વિદાય થયા છે પણ તેમની સાથે કામ કરવાનો અને તેમને જાણવાનો લાભ ઉઠાવી ચૂકેલા સર્વેના દિલોમાં તેમની સન્માનભરી યાદ લાંબા સમય સુધી રહેશે."

મુંબઇ રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન માનનીય શ્રી યશવંતરાવ બી. ચૌહાણે ૪૦ ઇમામને ભાવભરી અંજલિ આપતા જણાવ્યું : "આ સમાચાર સાંભળી મને અત્યંત દુઃખ થયું છે. ના૦ આગાખાન તેમની કોમના એક મહાન નેતા હતા. તેમની કોમના મુંબઇ અને ભારતમાં વસતા પ્રાનજનોના દુઃખમાં હું સાથ પૂરાવું છું અને તેમને મારી સહાનુભૂતિ પાઠવું છું."

આ ઉપરાંત સઉદી અરેબિયાના હિંદ ખાતેના એલચી હિઝ એક્ષેલેન્સી શેખ યુસુફ અલ ફોઝાન, હિંદના પેરિસ ખાતેના એલચી હિઝ એક્ષેલેન્સી સરદાર કે. એમ. પાણીકર, કેનિયા, ટાંગાનિકા અને યુગાન્ડાના ના૦ ગવર્નરો, કેન્સ અને કેનેટના નગરપતિઓ, ના૦ નવાબસાહેબ, ઉપરાંત સેંકડો અન્ય મહાન વ્યક્તિઓએ ભાવભરી અંજલીઓ આપી હતી.

ઇન્ડો—અરબ સોસાયટીની સભામાં અંજલિઓ

૪૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની દૈહિક વિદાય માટે મુંબઇના સર્વકોમના આગેવાનો તરફથી ઇન્ડો-અરબ સોસાયટીના આશ્રયે તા. ૧૫ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના યોજાએલી સભામાં આગેવાન વ્યક્તિઓએ અંજલિઓ આપી હતી અગાઉના મધ્ય પ્રદેશના માજી ગવર્નર શ્રી મંગળદાસ પકવાસાના પ્રમુખપદે યોજાએલી આ સભાને સંદેશો મોકલતા મુંબઇના તે સમયના ના૦ મેયર શ્રી એમ વી. દોંદેએ જણાવ્યું : "ના૦ આગાખાનના અવસાનથી આપણો દેશ, ભારે આંતરરાષ્ટ્રીય કીર્તિ ધરાવતી હસ્તી ગુમાવી છે. તેઓ નામદારનું જીવન ઝળકતા અને મહત્વના બનાવોથી ભરચક છે અને હિંદના જાહેર જીવનમાં તેઓશ્રીએ અતિ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. તેઓ નામદારના અવસાનથી હિંદ ખૂબ ગરીબ બન્યું છે. આપણા ઇસમાઇલી પંથના શિયા મુસ્લિમ ભાઇઓએ અસાધારણ રૂહાની નેતા ગુમાવ્યા છે અને એમને પડેલી ખોટ ખરેખર ન પૂરી શકાય તેવી છે."

શોક ઠરાવ

સભામાં શરૂઆતમાં પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રીમંગળદાસ પકવાસાએ નીચે મુજબનો શોક ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો : "ઇન્ડો અરબ સોસાયટીના આશરા હેઠળ મુંબઇના શહેરીઓની મળેલી આ જાહેર સભા ના૦ સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ આગાખાનના અવસાન માટે ભારે ખોટ અને દુઃખની લાગણી રજૂ કરે છે.

મરહુમ આગાખાન પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં માત્ર ખ્યાતનામ અને માનનીય વ્યક્તિ જ ન હતા, પરંતુ તેઓશ્રી હિંદની પ્રગતિના મહાન હિમાયતી હતા. તેઓ નામદારે હિંદીઓ અને એશિયા અને આફ્રિકાના લોકો ખાસ કરીને મધ્યપૂર્વના લોકોને એકત્ર કરવા અદ્દભુત કાર્ય બજાવ્યું હતું અને તેઓ નામદારની મિસર (ઇજીપ્ત) માં આરામગાહ બનાવવામાં આવશે એ તેમના માટે એક લાયક અંજલિ છે.

તેઓ નામદારના અવસાનથી હિંદ અને આલમે ઇસ્લામ બન્નેને એક સાચા રાહબર, મિત્ર અને ફિલસુફની ખોટ ગઇ છે."

આ ઠરાવને અનુમોદન આપતા સંખ્યાબંધ આગેવાન નાગરિકોએ પ્રવર્થમીરકરી પરમ પ્રતાપી ઇમામ હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહને ભવ્ય અંજલિઓ આપી હતી.

નામાંકિત વકતાઓના પ્રવચનો પછી પ્રમુખ શ્રી મંગળદાસ પકવાસાએ યાદગાર પ્રવચન કરતા જણાવ્યું:-

"મારા કાર્ય ક્ષેત્ર અંગે અસંખ્ય આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતનામ વ્યકિતઓના સંપર્કમાં આવ્યો છું. પરંતુ હું ખાતરીપૂર્વક કહી શકુ છું કે મારા સંપર્કમાં આવેલી અસંખ્ય વ્યકિતઓમાંથી બહુજ જુજ વ્યકિતઓએ મારા સ્મરણપટ અને અંતર ઉપર કાયમી અસર બેસાડી છે. જેમા ના૦ આગાખાન મુખ્ય વ્યકિત છે. પશ્ચિમના દેશમાંની એવી એક વ્યકિત લોર્ડ માઉન્ટબેટન અને પૂર્વની એક વ્યકિત ના૦ આગાખાનને હું કદિયે વિસરી શકીશ નહિ. જગતે ના૦ આગાખાન જેવા જુજ માણુસો જોયા છે. ના૦ આગાખાન કરોડો ઇન્સાનોના ચાહ, ભકિતભાવ અને પ્રેમ સંપાદન કરી શકયા હતા અને અજોડ નેતા બન્યા હતા. તેનું કારણ તેઓશ્રીની સ્નેહ, ઉદારતા, દિર્ઘદ્રષ્ટિ, વિશાળ જ્ઞાન અને કાબેલિયત હતા. બે વરસ પૂર્વે ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન પાસેથી પણ એમના મહાન પિતાશ્રી વિષે ઘણું જાણવાનું મળ્યું હતું. જગતમાં અનેક સંપ્રદાયોના અનેક ધર્મગુરૂઓ છે, પોપ છે, પણ મનુષ્યોના દિલ ઉપર આટલું પ્રભુત્વ અને સ્વામીત્વ કોઇ નથી મેળવી શકયું જેટલું ના૦ આગાખાન મેળવી શકયા હતા.

મનુષ્ય દેહ ક્ષણભંગુર છે પરંતુ આત્મા અમર છે. ના૦ આગાખાનનો આત્મા સદા માર્ગદર્શન આપશેજ. ઇન્સાને એમના દાખવેલા માર્ગે ચાલવું જોઇએ અને એમના માર્ગદર્શનને અનુસરવું જોઇએ."

જાહેર સભામાં પાક રાજપુરુષોની અંજલિઓ

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ને ટોચના પાકિસ્તાની રાજપુરુષોએ પણ ભાવભરી અંજલિઓ આપી હતી. આ માટે તા. ૨૫-૮-૫૭ ના મળેલી મુસ્લીમ રાજકારણના ઇતિહાસમાં અમર અને અનોખી વિશેષતા પ્રાપ્ત કરનાર સભામાં ૧૯૨૮ પછી પ્રથમ વખત સઘળાએ પક્ષોના રાજપુરુષો એક જ મંચ ઉપર એકઠા થયા હતા. પાકિસ્તાનના તે સમયના પ્રમુખ મેજર જન. ૨લ ઇસ્કંદર મિરઝા સભાના પ્રમુખસ્થાને હતા.

સુપ્રસિધ્ધ વિશ્વ અખબારોની અદભૂત અંજલિઓ

ગુરૂવાર તા૦ ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ના હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦એ જેમો સિધાર્યો અને તેના બીજા દિને, તા. ૧૨ મી જુલાઇના પ્રભાતે જગતભરમાંથી પ્રસિધ્ધ થતા વિખ્યાત આગેવાન અખબારો કાળી બોર્ડરો સાથે, હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની દૈહિક વિદાયના સમાચારોને પહેલે પાને ચમકાવતા પ્રગટ થયા હતાં. મુખપૃષ્ટ ઉપર સમાચાર અને જીવન ઝરમર તેમજ સાથે સાથે અગ્રલેખો લખી આ અખબારોએ મહાન ઇમામને અદભૂત અંજલિઓ આપી હતી. જગતભરના અખબારોની આ અંજલિઓનું પણ એક જુદુ પુસ્તક

ભરાય પણ અહિં કેટલાક ખૂબજ ખ્યાતનામ અખબારોની અંજલિ આપી જે છે તેઓના અગ્ર લેખોમાંથી ખાસ કરીને તારવી છે.

લંડનના વિખ્યાત પત્ર "ટાઇમ્સે" લખ્યું : "પચાસ વરસો પર્યંત તેઓ પૂર્વ અને પશ્ચિમની સાંકળરૂપ રહયા હતા. પહેલા વિશ્વયુધ્ધ પછીની ખાનાખરાબીમાંથી પુનઃ ઉભુ થવા માટે તુર્કસ્તાન તેમનુ ૠણી છે. ભારત, અરબસ્તાન અને પરશિયાને આપના ડહાપણનો લાભ મળ્યો છે."

બીજા એક પ્રસિધ્ધ અખબાર "ડેલી મિરરે" જણાવ્યું "નામ૦ આગાખાનનો પૂર્વ-પશ્ચિમ જગતની વિભૂતિ હતા.

મિસરના અખબાર "ઇજિપ્શિયન ગેઝેટ" જણાવ્યું નામ૦ આગાખાનના ઇન્તેકાલથી પૂર્વ અને પશ્ચિમના સંબંધોમાંનો એક યુગ પૂરો થયો છે.

મુંબઇના સહુથી વધુ લોકપ્રિય અને પ્રતિષ્ઠિત અંગ્રેજી દૈનિક "ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા"એ ભવ્ય અંજલિ આપતા પોતાના અગ્રલેખમાં લખ્યું : "નામ૦ આગાખાનનું કુટુંબ હ૦ મહંમદ પયગંમબરસાહેબથી તેમના પુત્રી હ૦ ફાતિમા અને જમાઇ હ૦ અલી (અ૦) દ્વારા સીધી નરનસલે ઉતરી આવેલુ છે. તેઓ ઇજિપ્તના ફાતિમી ખલીફાઓના પણ વંશજ છે.

બ્રિટિશ અમલ દરમિયાન તેઓ નામદારે હિન્દના રાજકારણમાં અસ્પષ્ટ નહિ તેવો ભાગ ભજવ્યો હતો. ખચ્ચીત જ તેઓશ્રી "દુનિયાના શહેરી" હતા.

ગુજરાતી ભાષાના મુંબઇના જૂના અને લબ્ધપ્રતિષ્ઠિત દૈનિક "મુંબઇ સમાચારે" લખ્યું : "તેઓશ્રી હિંદના રાજકારણમાં પણ ભાગ લેતા હતા અને હિંદુઓ તેમજ મુસ્લિમ વચ્ચે એકસંપી કરાવવા માટે ૧૯૨૯ માં મળેલી લખનવ ખાતેની હિંદુ અને મુસ્લિમ આગેવાનોની પરિષદમાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લઇ બન્ને કોમોને એક બીજાની વધુ સમિપ લાવવાના પ્રયત્નો કર્યા હતા."

નામ૦ આગાખાનના અવસાનથી હિંદે એક મહાન ધર્મગુરુ અને નેતા તેમજ રાજદ્વારી પુરુષ ગુમાવ્યો છે. તેમની જગ્યા પૂરાવી મુશ્કેલ છે. હિંદના ભાગલા પડયા અને પાકિસ્તાનની રચના થઇ તે પ્રસંગે તેમણે પોતાના મુરીદોને તેઓ જે જે રાજ્યોમાં રહેતા હોય તેને વફાદાર રહેવાની આજ્ઞા કરી હતી."

કરાંચીના મોખરેના ગુજરાતી દૈનિક "ડોન" માં પ્રગટ થયેલા અગ્રલેખમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે? 'ઇસ્લામી આલમની રૂહાની અને દુન્યવી તરક્કી માટે નામ૦ આગાખાન જેવા દૂરદેશ, અસામાન્ય પ્રતિભાશાળી અને તમસ્પર્શી વિચારનેતાની ખોટ પૂરાવી અશક્ય છે.

જગતભરના મુસ્લિમોને નામ૦ આગાખાનની પ્રેરક વાણી એટલી બધી ઉપયોગી નીવડી છે કે એમના વિના ઇસ્લામી નવજાગૃતિના ઇતિહાસની કલ્પના કરવી પણ અશક્ય છે. આધુનિક વિજ્ઞાન ઇસ્લામની વિરુધ્ધ હોવાની ભ્રમ ભરેલી માન્યતાના ખંડન માટે નામ૦ આગાખાને સ્પષ્ટપણે દર્શાવેલા હિંમતભર્યા વિચારો, આખરી પૃથ્થકરણમાં સત્ય નીવડયા છે.

નામ૦ આગાખાન ઇસ્માઇલીઓના જ નહિ પણ સમસ્ત ઇસ્લામી આલમના મહાન નેતા હતા. એમની વિદાયથી મુસ્લિમ જગતે એક ટોચનો નેતા ગુમાવ્યો છે."

કરાંચીના એક બીજા લોકપ્રિય અને બહોળી ખ્યાતી ધરાવનાર ગુજરાતી દૈનિક 'મિલ્લતે" વેદના ઠાલવતા લખ્યું : "મુસલમાનોના એક દબદબાભર્યા સરદારની આંખો મીંચાઇ ગઇ છે. ઇસ્લામીસ્તાનના મહાન ઇન્સાન ના૦ આગાખાન આ ધરતી ઉપરથી ઉઠી ગયા છે. ઇસ્લામીસ્તાનની એ ગઇ કાલ સુધી તેઓશ્રી એકલા જ જીવંત ઐતિહાસિક પુરુષ હતા.

એક પ્રખર સમાજ સુધારક, શાનદાર રાજકીય નેતા, દિર્ઘ દ્રષ્ટિના મુત્સદ્દી, ખુલ્લા દિલના હિમતવાન પુરુષ, સજ્જનતામાં શ્રેષ્ઠ, ભવ્યતામાં અજોડ, ખેલદિલીમાં અનુપમ, ઇસ્લામના પ્રખર અભ્યાસી, કેળવણીના પિતા, ઉદારતામા અલૌકિક, ગણતરીમાં પૂરા, વાત્સલ્યમાં અનોખા, પ્રેમાળ પિતા, શિસ્તમાં કડક, વિવેકના શણગાર, સાચા મિત્ર, સ્પષ્ટ દોરક, પ્રભાત મધ્યાનહ, અને સંધ્યા ત્રણે પ્રહરોમાં અદભુત ઓજસ ધરાવનારા, જૂના અને નવા જગતને સાંધી દેનારી કડી સમાન મહાન હમદર્દનું સ્થાન ખાલી પડયું છે. આ ખોટ સમસ્ત જગતની ખોટ છે.

આ આંખોએ આકાશ કાળુ થતું જોયું છે, સિતારાને બુઝતા દીઠા છે, પણ જગતને પ્રકાશિત રાખનાર ચાંદ અને સૂરજને બૂઝાતા જોઇને અંધારા અનુભવ્યા નથી. ના૦ આગાખાન ચાંદ અને સૂરજની ઝલકવાળા ઇન્સાન હતા. મુસલમાનોજ નહિ, ધરતી ગર્વ કરે એવા નરપુરુષ હતા!"

મુંબઇના એક અઠવાડિક "પારસ" માં કરુણતાભરી પરંતુ ખૂબ દબદબાભરી શૈલીમાં અંજલિ આપતા તેના તંત્રીએ લખ્યું : "બુધ્ધિએ માથુ પટકયું કારણ કે એનો વારસદાર વિદાય થયો હતો!

કરુણાએ આંસુ ઢાલ્યા અને તે જમીન ઉપર રોળાયા કારણ કે એનો ઝીલનારો ચાલ્યો ગયો હતો! રાજકારણે કાળા વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા કારણ એનો સોહાગ એનાથી રીસાયો હતો! અમીરીએ આંખો નીચી કરી કારણ કે એનો સાચો દોરક અદ્રશ્ય થયો હતો.

ચુમાલીસ કરોડ ઇસ્લામી જનતાએ અરેરાટી અનુભવી કારણ કે એનું શિરછત્ર લૂંટાયું હતું. ના૦ આગાખાન સર સુલતાન મુહમ્મદશાહ તા. ૧૧ મી જુલાઇએ આ ફાની જહાંન તજીને રેહલત ફરમાવી ગયા હતા.

એમના ઉપકારો સમાનતાના તોરણ હતા. રાજકારણમાં, એમણે કદી જુદાઇના વાડા બાંધ્યા ન હતા. એમની સહૃદયતા અને કરુણા ઇસ્લામી જનતા પૂરતીજ મર્યાદિત ન હતી. એ પહેલા મુસલમાન હતા. ઇસ્લામ માંની એમની રવાદારી, ભકિત, પ્રેમ, અને કુરબાનીના દાખલા ટાંકવાની જરૂર નથી."

"ના૦ આગાખાનના વૈભવ એ પરમાત્માનો વૈભવ હતો"

હિન્દુસ્તાનના ગુજરાત રાજ્યના પાટનગર અમદાવાદથી પ્રગટ થતા દૈનિક "સંદેશ" ના તા. ૧૪ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના અંકમાં "સરી જતી કલમ"ની કટારમાં તેના કટાર લેખક શ્રી યશોધર મહેતાએ હ. ઇમામના દિવ્ય જીવન વિષે અનોખા પ્રકારનો એક લાંબો લેખ લખ્યો હતો. તેમના આ લેખમાંથી ખાસ ભાગ આ પ્રમાણે હતો. તેઓએ લખ્યું : "હ૦ મહમદપયગમ્બર સાહેબના પ્રિય

પુત્રી હ૦ ફાતિમા અને તેમના પતિ હ૦ અલીના વંશજ નામ૦ આગાખાનના મૃત્યુથી દુનિયામાંથી એક પ્રતિભાશાળી અને અજોડ વ્યક્તિ ચાલી ગઇ છે. નામ૦ આગાખાનના વ્યક્તિત્વમાં ચમક હતી. જ્યાં સુધી જીવીએ ત્યાં સુધી સુખેથી જીવવું અને ઇશ્વરે રચેલા આ સંસારમાંથી મધુરા સ્મરણો સાથે ચાલ્યા જવું એવી ફિલસુફીમાં માનનારાઓના નામ૦ આગાખાન અગ્રેસર હતા.

નામદાર એક સુંવાળા આત્મા હતા. મનુષ્યને સુધારવા સારુ એમણે દુકાન ખોલી ન હતી. લાખો માણસો એમને ચાહતા. અને એ ચાહનાનું મૂળ પણ ઊંડું છે કેમ કે નામદાર પોતે પાક પયગંબરસાહેબના વંશના હતા. એમના સ્થુળ શરીર દ્વારા એમના પ્રેમીજનો (અનુયાયીઓ) પાક પયગંબરસાહેબના અણુ પરમાણુનું દર્શન કરતા.

તેઓ અન્તરરાષ્ટ્રીય વાદી હતા. એમના રસોડામાં આંતરરાષ્ટ્રીય વાનગીઓ સદા સરખુ સ્થાન ભોગવતી તેઓને સુંદર વસ્ત્રોનો, પુષ્પો અને ખુશ્બુનો અત્યંત શોખ હતો. ઇશ્વરની સત્તા, તેની અનંત માયા જે અનુભવે છે તેનાથી વધારે સાચી રીતે સમજી શકાય છે. આ વાત પણ સ્વીકારવી ઘટે. માયાના પૂરા અને પાકા જ્ઞાન વગર માયાવીનું જ્ઞાન થઇ શકતું નથી. પરમાત્મા એ કંઇ લુખ્ખો, સુકો ઘુઘ સન્યાસી નથી; ભવ્ય શહેનશાહ પણ છે. નામદારના ભવ્ય જીવનમાંથી પરમાત્માની ભવ્યતાની મને ઝાંખી થાય છે. શ્રી કૃષ્ણનું જીવન કયા હિંદુને મન ભવ્ય નથી? શ્રી કૃષ્ણ કયાં રાજપુરુષ નહોતા? શ્રી કૃષ્ણ કયાં વસ્ત્રો અને અલંકારોના પ્રેમી નહોતા? શ્રી કૃષ્ણ કયાં અનેક પત્નીઓથી વિંટળાએલા નહોતા? શ્રી કૃષ્ણમાં એક આસ્થ હિંદુ તરીકે હું પરમાત્માનો સંપૂર્ણ વૈભવ જોઇ શકયો છું. એજ પરમાત્માના વૈભવ નામ૦ આગાખાનમાં ના જોવાને હું તૈયાર નથી."

આસવાન લઇ જવાએલું જીસ્મ મુબારક

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ ની ઇચ્છા અનુસાર આપના જીસ્મે મુબારકને આસવાન ખાતે લઇ જવામાં આવ્યું હતું.

આ પહેલા તા. ૧૬ અને ૧૭ મી જુલાઇના બે દિવસો સુધી આપના મુબારક જીસ્મને જોવા માટે "બરકત" વિલામાં જાહેરમાં રાખવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧૬ ની રાત બંદગીમાં ગુજારવામાં આવી. તા. ૧૭ ના રાતના મુબારક જીસ્મને ખાસ ચાર્ટર્ડ પ્લેન દ્વારા આસ્વાન લઇ જવામાં આવ્યું. જે પ્લેનમાં હ૦ ઇમામનું મુબારક જીસ્મ હતું તે પ્લેનમાં મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ, નામ૦ માતા સલામત અને નામ૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ ઉપરાંત કેટલાક ઇસમાઇલી આગેવાનો પણ હતા. તે પછી રવાના થએલા બીજા પ્લેનમાં નામ૦ પ્રિન્સ સદરદીન સાહેબ અને નામ૦ પ્રિન્સ અમીનમહમદ સાહેબ ઉપરાંત વધુ ઇસમાઇલીઓ હતા.

તા. ૧૮ ના પ્લેન કૈરોના હવાઇ મથકે પહોચ્યું ત્યારે મિસરની સરકાર તરફથી મુબારક જીસ્મને ગંભીર માન આપવામાં આવ્યું. આ સમયે કૈરોમાં હિંદ, પાકિસ્તાન, આફ્રિકા, સિરીયા અને અન્ય દેશોથી આવેલા સેંકડો ઇસમાઇલીઓ હાજર હતા. આ સમયનો દેખાવ હ્રદયદ્રાવક અને અતિશય કરૂણ હતો.

કેરોથી બીજા ખાસ પ્લેનમાં જીસ્મ મુબારક આસવાન પહોંચ્યું. આસ્વાનમાં વહાલા ઇમામના દેહને આપના નિલ નદીની પેલે પાર આવેલા નિવાસસ્થાન "નૂર-અલ-સલામ" ખાતે રાખવામાં આવ્યું.

તા. ૧૯ ના 'નૂર-અલ-સલામ" ખાતેની ધાર્મિક વિધિમાં મૌલાના હાઝર ઇમામે નમાઝ પડાવી હતી. ઇસમાઇલીઓએ વહાલા ઇમામને વંદનાઓ કરી હતી. ના૦ બ્રિટીશ સરકાર તરફથી ટાંગાનિકાના ગવર્નર સર એડવર્ડ ટવીનીંગે પ્રતિનિધિત્વ કર્યું હતું.

મૌલાના હાઝર ઇમામ અને તુરાની કુટુંબ આ વિધિ પૂરી થયા પછી આસ્વાનં સિધાવી ગયા હતા.

ચહેલુમની ક્રિયા

તા. ૨૧ મી ઓગષ્ટ ૧૯૫૭ ના હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ની "ચહેલુમ" ની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. જગતભરના ઇસમાઇલીઓએ એ દિને ધંધો રોજગાર બંધ રાખી બંદગીમાં દિન પસાર કર્યો હતો.

લંડન ખાતે થએલી આ ક્રિયામાં મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ, ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ, ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબે હાજરી આપી હતી. ઇમામે ઝમાનના માતુશ્રી ના૦ પ્રિન્સેસ તાજુદવલા અલીખાન ઉપરાંત ૩૦૦ જેટલા લોકો હાજર હતા. બ્રિટનના ના૦ મહારાણી વતી અર્લ ઓફ સ્કારબરો અને ઇરાનના ના૦ શાહ વતી તેમના પ્રતિનિધિ હતા.

લંડનની શાહજહા મસ્જિદમાં આ ગંભીર ક્રિયા કરવામાં આવી હતી.

દુનિયાભરમાં સભાઓ

દુનિયાભરમાં આ દિવસો દરમિયાન ઠેર ઠેર અસંખ્ય સભાઓ યોજવામાં આવી હતી. મુસ્લિમોએ મસ્જીદમાં એકઠા થઇ દુઆ ગુજારીઓ કરી હતી હિંદમાં તો અનેક સ્થળોએ આખા ગામના વેપારીઓએ ધંધો રોજગાર બંધ રાખ્યો હતો.

જીસ્મ મુબારકની અંતિમ ક્રિયા

હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના જીસ્મ મુબારકની અંતિમ ક્રિયા આસ્વાન ખાતે શુક્રવાર તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૯ ના ખૂબજ ગંભીરતાપૂર્વક કરવામાં આવી હતી. આ દિને વિશ્વભરમાં ઇસમાઇલીઓએ કામકાજ બંધ રાખી બંદગી કરી હતી.

તા. ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના જીનીવા ખાતે આપશ્રીએ જ્યારે સિધાર્યા પછી આપના મુબારક જીસ્મને આસ્વાન લાવવામાં આવ્યું હતું અને ત્યાં ખાતેના આપના નિવાસસ્થાન "નૂર અલ સલામ" ખાતે રાખવામાં આવ્યું હતું.

આ પછી હ૦ ઇમામની વસિયત મુજબ "નુર અલ સલામ" ની પાછળની બાજુએ આવેલા ડુંગરની એક ટેકરી ઉપર ભવ્ય મકબરો બાંધવાનું કામકાજ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

આખો મકબરો લાલ પત્થરોથી બાંધવામાં આવ્યો જેનું બાંધકામ દોઢ વરસે પુરું થયું. કારીગીરી અને કળાના નમૂનારૂપ આ મકબરામાં પહોંચવા માટે નાઇલ નદીથી આઠ ફુટનો મોટો રસ્તો પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યો. મકબરાની પૂર્વ દિશાએ જીરમ મુબારકની આરામગાહ છે જે સંગેમરમરના શ્વેત પથ્થરોની બનાવવામાં આવી છે. આસવાનના કાઇપણ ભાગમાંથી નાઇલ નદીના કિનારે ઉભા રહી મકબરો જોઇ શકાય એવા સ્થળે મકબરો બાંધવામાં આવ્યો છે. ના૦ માતા સલામતે બાંધકામ પાછળ સતત દેખરેખ રાખી હતી.

નાઇલ નદીને પશ્ચિમ કાંઠે નદીથી ૪૮ મિટરની ઉંચાઇએ આવેલી ટેકરી ઉપર બંધાએલો મહાન ઇમામનો આ મકબરો જમીનની સપાટીથા ૧૧ મિટર ઉંચો છે. ઘુમટ સાથેની તેની ઉંચાઇ ૧૮ મિટર છે. મકબરાની લંબાઇ ૨૫ મિટર છે. આખા મકબરામાં દાખલ થવાનું એકજ પ્રવેશદ્વાર છે.

મકબરાની બાંધણીની પ્રેરણા કેરોની ગ્યુશી મસ્જિદ, સય્યેદા. રૂકય્યા અને યાહયા સબી. હાના મકબરાઓ ઉપરાંત આસ્વાન પાસેના ફાતિમિકાળના કેટલાક મકબરાઓ ઉપરથી લેવામાં આવી છે.

આખા મકબારામાં ઠેર ઠેર પવિત્ર કુરાને શરીફની આયાતો કોતરવામાં આવી છે. આરામગાહના ગણુતરની ચોતરફ સુરતુલ બકર, આયાત ૨૫૫મી, દિવાલોની વચ્ચે ચાર ફ્રિઝ ઉપર ઉપરાંત મહેરાબની ચોતરફ સુરે નૂરની ૩૬ મી, ૩૭મી અને ૩૮ મી આયાતો કોતરવામાં આવી છે.

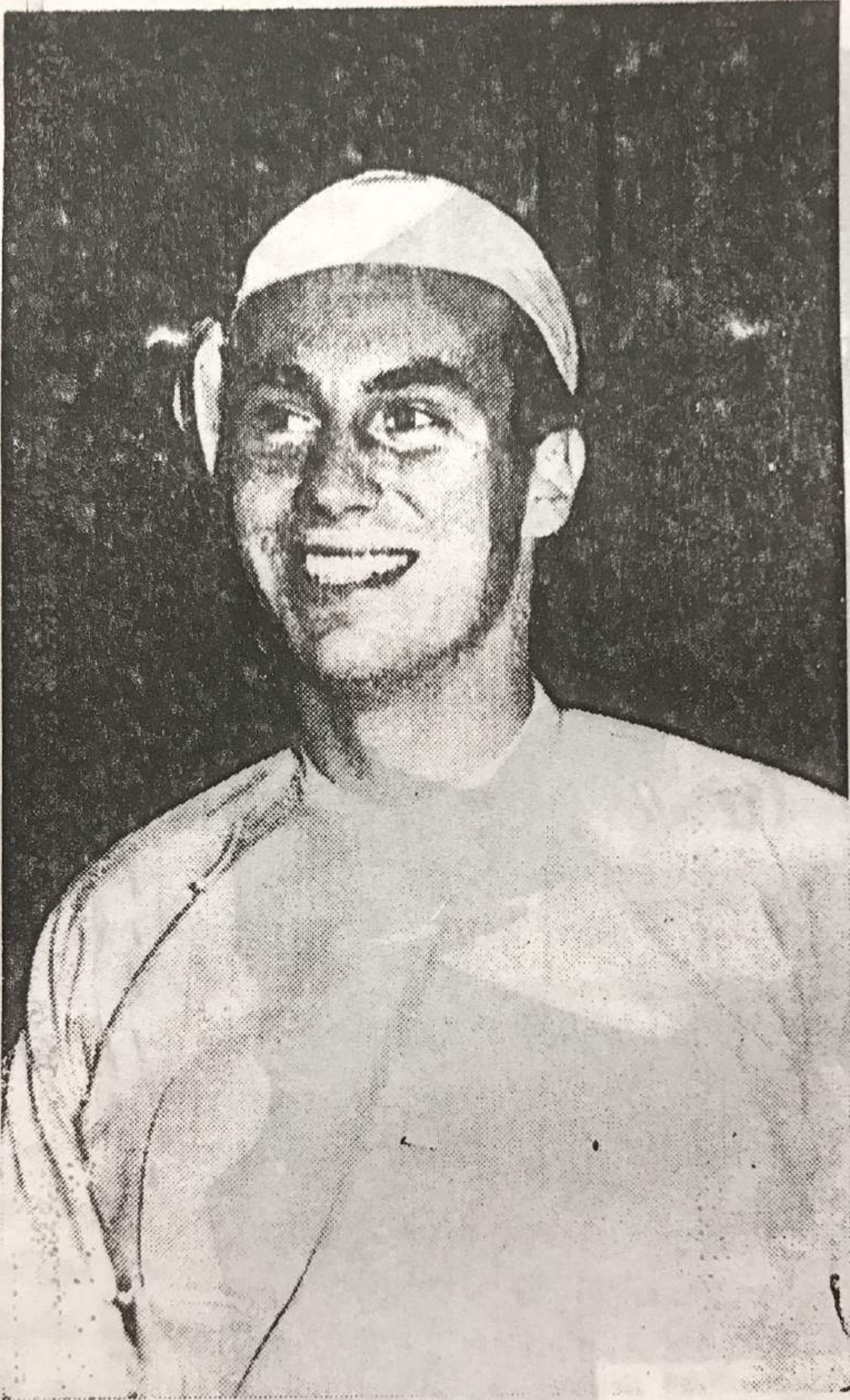
કમાનની ટોચ પાસેથી સુરતન તૌબાની ૧૨૮મી આયાત શરૂ થાય છે જ્યારે મહેરાબની જમણી બાજુની ઉભી ફ્રિઝ ઉપર સુરતુલ ફુરકાનની ૧૦ મી આયાત કોતરવામાં આવી છે.

દુનિયાભરના ઈસમાઇલીઓની હાજરી

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમની ઇચ્છા અનુસાર આ ગંભીર દિને આસ્વાન ખાતે દુનિયાભરની ઇસમાઇલીઆ કાઉન્સીલના સભ્યોએ તેમજ અન્ય ઇસમાઇલીઓએ હાજરી આપી હતી. દુનિયાના વીસ જેટલા દેશો : હિંદ, પાકિસ્તાન, આફ્રિકા, બરમા, ઇરાન, મલાયા, સિંગાપુર, ઇજિપ્ત, કુવેત, સ્પેન, ઇંગ્લેંડ, ફ્રાંસ, સિરીયા, લેબેનોન, સુદાન વિગેરેના [illegible] જેટલા ઇસમાઇલીઓ હાજર હતા. ઇસમાઇલીઓ માટે આ પ્રસંગે નિમાએલી ખાસ સમિતિએ તંબુઓ ઉભા કર્યા હતા. તા. ૧૯ની મોડી સાંજે મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ, ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ અને તેમના મોહરદાર ના. પ્રિન્સેસ શીરીન તેમજ ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ આસ્વાન ખાતે પધાર્યા હતા.

તા. ૨૦ ના સવારના પ્રથમ બહેનોએ હ. ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહના મુબારક જીરમના આખરી દર્શન કર્યા પછી ભાઇઓને આ તક મળી હતી. ઇસમાઇલીઓએ ઇમામે ઝમાનના ફરમાન અનુસાર સફેદ વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા હતા.

આ પ્રસંગે દુનિયાના ઘણા દેશોના પ્રતિનિધિઓ હાજર થયા હતા. હિંદ સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે કેરો ખાતેના એલચી શ્રી કૌલે હાજરી આપી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન
માર્ચ ૧૯૬૦ માં તેઓશ્રીએ બરમાની પહેલી મુલાકાત લીધી હતી
ત્યારે બરમીઝ પોષાકમાં તેઓશ્રીએ આપેલો ખાસ પોઝ

મૌલાના હાઝર ઇમામ બરમાના પ્રમુખ સાથે

મૌલાના હાઝર ઇમામે જ્યારે માર્ચ ૧૯૬૦ માં બરમાની પહેલી મુલાકાત લીધી હતી ત્યારે યુનિયન ઓફ બરમાના પ્રમુખ યુ વીન મેંગ સાથે એક સમારંભ દરમિયાન લેવાએલી તસ્વીર.

બપોરે ત્રણ વાગે મૌલાના હાઝર ઇમામે નૂરાની કુટુંબ સાથે બંગલાખી પધારી છેલ્લી ક્રિયા કરી હતી. ત્યારબાદ મુબારક જીસ્મની સંદુકને ઇમામે ઝમાન સહિત આપના કાકાશ્રી ના૦ સદરદીન સાહેબ અને નાનાભાઇ ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબે ઉંચકી હતી.

મકબરામાં સંદુક પહોંચ્યા પછી જીસ્મ મુબારકની ધાર્મિક ક્રિયાઓ થઇ હતી.

હિંદી સમય સાંજના ૭–૧૫ કલાકે આ અંતિમ ક્રિયા પુરી થઇ અને ઇમામે ઝમાને પોતાના નિવાસસ્થાને સિધાવી ગયા હતા.

તા, ૨૧ ના જમાતોને દિદાર આપી મૌલાના હાઝર ઇમામ આસ્વાનથી સિધાવી ગયા હતા.

આ અંતિમ ક્રિયા સાથેજ પયગંબર હ૦ નબી મુહમ્મદ મુસ્તફા રસુલ (સ) ના ખાનદાનના નબીરા અને હ૦ ઇમામ અલી (અ. સ.) ના સીધા ૪૮ માં વંશજ, ઇસમાઇલી ઇમામોમાં લાંબામાં લાંબી ઇમામત ભોગવનાર, મુરીદોને મહાનતાના પંથે દોરવી જનાર, પ્રરમ પ્રતાપી ઇમામ હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ, ધી રાઇટ ઓનરેબલ હિઝ રોયલ હાઇનેસ ના૦ આગાખાન સાહેબ (ત્રીજા) ના ભવ્ય અને ભાતિગળ જીવન ઇતિહાસની પૂર્ણાહુતિ થાય છે.

આપના ઇમામતકાળ દરમિયાન ઇસમાઇલીઓ ધરતી ઉપરથી આકાશની ઉંચાઇને આંબ્યા, સિધ્ધીના ઉંચામાં ઉંચા શિખરને સર કર્યું. પ્રગતિની એક એક દિશાઓને પકડી પાંડી કામયાબીના કિલ્લાઓ સર કર્યા. આજે ઇસમાઇલીઓ આબાદ, સમૃધ્ધ અને સામર્થ્યવાન છે તેનું કારણ એજ છે કે ૧૮૮૫ ની તા. ૧૭ મી ઓગષ્ટથી આઠ વરસની બાલ્યવયે ઇમામતની ગાદીએ આવનાર હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ (અ.) એ ૭૪ વરસના ઇમામતકાળ દરમિયાન તા. ૧૧મી જુલાઇના જોમો સિદ્ધાર્યો તે સમય સુધી એકધારું, અવિરતપણે અને સતત રીતે પોતાના રૂહાની ફરજંદોની ઉન્નતિ માટે જ કાર્ય કર્યું હતું.

આપે તા. ૧૧મી જુલાઇના જોમો સિધાર્યો એ પહેલા આપની જીસ્માની તબિયત ખૂબજ નાદુરસ્ત હતી છતા જેઓને ઇસમાઇલીઓના ઉધ્ધારની લગની હતી તે પ્રતાપી ઇમામ છેવટ સુધી આ કાર્યમાંજ મગ્ન રહયા હતા. તા. ૮મી જુલાઇ સુધીના આપના તરફથી નવાજેશ થએલા મુબારક તાલીકાઓ તો પ્રગટ પણ થયા છે. તા. ૪થી ઓગષ્ટ ૧૯૫૭ ના "ઇસમાઇલી"માં આપના એ તાલીકાઓ પ્રકાશિત થયા છે જે આ વાત્સલ્ય અને પ્રેમના સ્વામી, સરકારે દોજહાં હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહના અપાર પ્રેમની ઐતિહાસિક યાદી રૂપ છે.

જીવનમાં આપે વિવિધ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કર્યું હતું. અનેક પ્રકારના કાર્યોમાં રસ લીધો હતો છતા આપનું મુખ્ય કાર્ય રૂહાની ફરજંદોની દોરવણી હતું. આપના "સંસ્મરણો"માં આપે લખ્યું છે :

"મારે ભારપૂર્વક જણાવવું જોઇએ કે હિન્દુસ્તાનમાં કે અન્યત્ર થએલા રાજકીય વિકાસમાં તેમજ જાહેર જીવનમાં મેં જે કંઇ પણ ભાગ ભજવ્યો હોય તેમાનું કંઇએ પણ મારું મુખ્ય કર્તવ્ય કે ફરજરૂપ નહોતું. મુસ્લીમોના શિયા સંપ્રદાયની ઇસમાઇલી શાખાના ઇમામ તરીકે મને મળેલા મહાન વારસાની ફરજો અદા કરવી, એજ મારા આખાએ જીવન દરમિયાન, નાનપણથી, મારો મુખ્ય ઉદેશ, મારી મુખ્ય જવાબદારી રહયાં છે. આ વાકય વડે હું શું કહેવા માગું છું તેનું આ પુસ્તકમાં અન્ય સ્થળે વિસ્તારથી વર્ણન કરીશ. અહિં તો ફકત મારે એટલુંજ ભારપૂર્વક જણાવવાનું છે કે આ કાર્ય માટેની ફરજો પ્રત્યે મારું વિશેષ ધ્યાન રહયું છે દરેકે દરેક સ્વરૂપમાં; જેમ કે વિવિધ પ્રકારનો અને બહોળા પ્રમાણનો પત્રવ્યવહાર તેમજ અંગત ને ધાર્મિક વફાદારી ને પ્રેમભાવની અગણિત કડીઓની જાળવણી. મારા જીવનના દરેક દિવસનો વિશેષ ભાગ આમા ખર્ચાયો છે."

His contribution towards the formation of Ismaili Community on modern lines must be described.

Aly Khan in Britain
Family Salo's marriage etc.
divorce and — m &

Title Dalie Shortened

(Imam al-Hadiyu'l Mahdi, Sahib'ul-àmr Nuri-Khudawand, Dhani Salaamat Sarkar) Nur Mowlana Shah Karim Hazar Imam

HIS ROYAL HIGHNESS THE AGAKHAN IV

Hazrat Noor Mowlana Shah Karim al Hussaini Hazar Imam

..........O.......... Agakhan IV

ઇમામ અલ હાદિયુલ મહેદી, સાહેબૂલ અમ્ર, નૂરે ખુદાવિંદ, ધણી સલામત સરકાર નૂર મૌલાના શાહ કરીમ હાઝર ઇમામ

હિઝ રોયલ હાઈનેસ ના૦ આગાખાન ચોથા

શિયા ઇમામી સતપંથી નિઝારી ઇસમાઇલીઓના ૪૯ માં ઇમામ, ઇમામ અલ હાદિયુલ મહેદી. સાહેબુલ અમ્ર, નૂરે ખુદાવિંદ, ધણી સલામત સરકાર નૂર મૌલાના શાહ કરીમ હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ ના૦ આગાખાનસાહેબ ચોથાનો મુબારક જન્મ ~~દુનિયાના મહાન સુંદર શહેરોમાં~~ મનોહર અને પ્રખ્યાત ~~પાટનગર પારીસ~~ ખાતે રવિવાર તા. ૧૩ મી ડિસેમ્બર ૧૯૩૬, ના મુબારક અને પવિત્ર ઇસ્લામી માસ રમજાન શરીફની તા. ૨૮ મી હિ. સ. ૧૩૧૫ના દિને થતા વિશ્વભરમાં વસ્તા ઇસમાઇલીઓમાં અપૂર્વ આનંદ અને અનેરી ખુશાલી વ્યાપી ગઇ. આ મુબારક સમાચારો મળતા દુનિયાભરમાં ઇસમાઇલીઓએ દિવસો સુધી આનંદ મનાવ્યો હતો અને) આપના વહાલા દાદાશ્રી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અને પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને સંખ્યાબંધ મુબારકીઓના તારો મોકલ્યા હતા. હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહના માતૃશ્રી ના૦ માતા સલામત લેડી અલીશાહે આપનું મુબારક નામ "કરીમ" રાખ્યું હતું.

આપના માતા અને પિતા

મૌલાના હાઝર ઇમામના પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલી સલમાનખાન જેઓ ઇસમાઇલીઓના પરમપ્રતાપી પવિત્ર ૪૮ માં ઇમામ સરકાર શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. ના વડા ફરજંદ હતા. અને આપના વહાલા માતુશ્રી ના૦ પ્રિન્સેસ તાજુદ્દવલા અલીખાનસાહેબા છે જેઓ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબના પ્રથમ મોહરદાર હતા.

પયગંબર સાહેબ અને હ૦ અલી અ. સ. ના સીધા વંશજ

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ ઇસ્લામના મહાન સ્થાપક અને જગતના આખરી પયગંબર સરવરે કાયનાત પયગંબર હ૦ નબી મુહમ્મદ મુહમ્મદ મુસ્તફા રસુલ સ. અને અવ્વલ ઇમામ હ૦ મૌલા મુરતઝાઅલી અ. સ. ના સીધા વંશજ છે. આપના પવિત્ર ખાનદાનને જગત

આખું 'ફાતિમિ ખાનદાન' તરીકે ઓળખે છે. આપ ફાતિમિ ખાનદાનના પવિત્ર નબીરા છો. જ્યારે બાળવયે આપે પૂર્વ આફ્રિકાના નેરોબીના જમાતખાનામાં પધરામણી ફરમાવી હતી તે પ્રસંગે જમાતો આપના દિદાર કરી સલવાતો પડતી હતી. આથી મૌલાના હાઝર ઇમામે એ તેજસ્વી બાળવયે ફરમાવ્યું: "જમાત અમારા દિદાર કરી સલવાતો પડે છે કારણ અમે હ૦ પયગંબર સ. ના વંશજ છીએ."

બ્રિટિશ રાજ્ય કુટુંબ સાથેનું સગપણ

મૌલાના હાઝર ઇમામ પયગંબર સાહેબ અને તેમ વારસદાર અવ્વલ ઇમામ હ૦ અલી અ. સ. ના સીધા વંશજ અને ફાતિમિ ખાનદાનના પાક નબીરા હોવા ઉપરાંત જગતના આગેવાન અને બળવાન બ્રિટિશ રાજ્યના શાહી કુટુંબ સાથે પણ સગપણ ધરાવે છે. વંશવેલો શોધવાના કાર્યમાં નિષ્ણાત અને વિદ્વાન કેપ્ટન ઇએશન મોન્કેઇફે લંડનના મશહુર અખબાર "ડેલી મેલ"માં આના સંબંધમાં રસદાયક વિગતો લખી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામનું બ્રિટિશ રાજ્ય. કુટુંબ સાથેનું સગપણ આપના વહાલા માતુશ્રી ના૦ પ્રિન્સેસ તાજુદ્દવલા અલીખાન સાહેબા જેઓ બ્રિટિશ ઉમરાવ લોર્ડ ચર્ટનના સુપુત્રી છે તેમના સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

ના૦ પ્રિન્સેસ તાજુદ્દવલા અલીખાન સાહેબના પિતાશ્રી લોર્ડ ચર્ટન શાહી કુટુંબ સાથે સંબંધ ધરાવતા બ્રિટિશ ઉમરાવ છે. તેઓ ગ્રેટ બ્રિટનના શહેનશાહ ના૦ એડવર્ડ ત્રીજાના સગપણમાં થાય છે કે જેઓ વેસ્ટમોરલેન્ડના પહેલા ઉમરાવ અને નોર્થમ્બલેન્ડના બીજા ઉમરાવ જોન ઓફ ગાઉન્ટ તેમજ શ્રેષ્ઠ રૂધિના વંશપરંપરાગત ઉમરાવો સાથે સગપણ ધરાવે છે. માતુશ્રીના આ શાહી રાજ્ય કુટુંબ સાથેના કૌટુંબિક સગપણે આ રીતે મૌલાના હાઝર ઇમામ મહાન ફાતિમિ ખાનદાનના પવિત્ર નબીરા હોવા ઉપરાંત મહાન રાષ્ટ્ર બ્રિટનના શાહી કુટુંબ સાથે પણ સગપણે જોડાએલા છે.

ઇમામતની ગાદિએ

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ આપના વહાલા દાદાશ્રી હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ગુરુવાર તા. ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ના જીનીવા ખાતે જોમો સિધાર્યા પછી, વહાલા ૪૮ મા ઇમામની મુકદ્દસ વસિયત મુજબ એજ દિને, એજ પળે ૪૯ માં ઇમામ–ઇમામે ઝમાન તરીકે ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા. ગુરુવાર તા. ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ના ઇસ્લામી તારીખ ૧૨મી હતી. હજનો એ પવિત્ર જીલહજ માસ હતો અને હિજરીનું ૧૩૭૬ મું વરસ હતું. આપની ઉમર આ સમયે ૨૧ વરસની હતી.

દાદાશ્રીની ઐતિહાસિક વસિયત

મૌલાના હાઝર ઇમામની ૪૯ માં ઇમામ તરીકે, પોતાનાં વારસદાર તરીકે નિમણૂંક કરતા હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે પોતાની ઐતિહાસિક વસિયતમાં ફરમાવ્યું: "એટમિક સાયન્સની શોધ સાથે જગતની પરિસ્થિતિમાં, તાજેતરના વરસો દરમિયાન જે મૂળભૂત વિરાટ ફેરફારો થયા છે તેથી અમને ખાતરી થઇ છે કે શિયા મુસ્લિમ ઇસમાઇલી કોમના શ્રેષ્ઠ હિતાર્થે અમારે અમારા અનુગામી તરીકે એવી યુવાન વ્યકિતની પસંદગી કરવી જોઇએ કે જે નવા યુગમાં

ઉછરી હોય અને તાજેતરના વરસોમાં તેમજ આ નવા યુગની વચ્ચે જેનો વિકાસ થયો હોય અને જે પોતાના ઇમામતના સમય દરમિયાન જીવનમાં નવી દ્રષ્ટિ આપી શકે."

હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની આ વસિયત વિશ્વની ઇસ્માઇલી જમાતોને તા. ૧૩ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના જીનીવાથી તાર દ્વારા મોકલવામાં આવી હતી. આ વસિયત વિશ્વની જમાતોને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની વસિયતના વહીવટકર્તાઓ મેસર્સ લોઇડઝ બેન્ક ફોરેન લિમિટેડ ઉપરાંત ના૦ માતા સલામત બેગમ ઉમ્મે હબીબા આગાખાન સાહેબા, ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ, ના૦ પ્રિન્સ સદરુદ્દીન સાહેબ, મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ સાહેબ અને ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબના સયુંકત નામે મોકલવામાં આવી હતી. મજકુર તારમાં વસિયતના ઉપરના ઐતિહાસિક શબ્દો ટાંકવામાં આવ્યા હતા. તારની શરૂઆતમાં સહુએ સયુંકત રીતે જાહેર કર્યું હતું 'આગાખાન સાહેબે પોતાના વિલમાં ના૦ કરીમ આગાખાન સાહેબને ઇમામતની ગાદીનાં અને 'આગાખાન' ટાઇટલના વારસદાર તરીકે નિયુકત કર્યા છે. આ પછી વસિયતના મૂળ શબ્દો ટાંકવામાં આવ્યા હતા.

મહાન દાદાશ્રીનું ભવ્ય ભવિષ્યદર્શન

મૌલાના હાઝર ઇમામના મહાન દાદાશ્રી, ૪૮ માં ઇમામ હ૦ ઇમામ સરકાર શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ કે જેઓશ્રીએ પોતાના લાંબામાં લાંબા ઇમામતકાળ દરમિયાન ઇસ્માઇલીઓને અનેરા લાડ લડાવ્યા હતા તેઓ નામદારે મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ માટે કેટલાક ઇસ્માઇલી આગેવાનો સમક્ષ ભવ્ય ભવિષ્યવાણી ભાખી હતી. હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદ શાહ અ. સ. ના અપાર હેત અને દિવ્ય વાત્સલ્યને જ્યારે આગેવાનોએ રૂણી હ્રદયે સંભાર્યું ત્યારે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે ફરમાવ્યું હતું કે : 'અમારા ઇમામતકાળ દરમિયાન તમને જે લાડો લડાવવામાં આવ્યા છે તેથી વિશેષ લાહવાઓ કરીમના જમાનામાં તમને ભુંટવા મળશે.'

તેજસ્વી બાલ્યકાળ

મૌલાના હાઝર ઇમામનું બાલ્યકાળ આપના વહાલા માતા પિતાના હેત અને અતિ વહાલા દાદાશ્રીની ખાસ અંગત દેખરેખ હેઠળ પસાર થયું છે. આપ બાળવયે હતા એ સમયે બીજું વિશ્વ યુધ્ધ ફાટી નીકળ્યું. આપના પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે લશ્કરમાં જોડાઇ પોતાની સેવાઓ મિત્રરાજ્યોને આપી અને આપના દાદાશ્રી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ સ્વીટઝરલેન્ડમાં હતા. આવા પ્રસંગે આપ આપના માતુશ્રી અને નાના ભઇ ના૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબ સાથે ડેરા થઇ તા. ૨૭મી મે ૧૯૪૧ ના બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકામાં આવેલા કેનિયા પ્રદેશના પાટનગર નૈરોબી ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી અને ચાર વરસો સુધી અહિં જ વસવાટ રાખ્યો હતો. અહિં આપ નામદારની મુલાકાત લેવા અવાર નવાર આપના પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ પધરામણી ફરમાવતા હતા.

રમતગમતના રસિયા

મૌલાના હાઝર ઇમામ શરીર વિકાસ અર્થે રમતગમતને ભારે મહત્વ આપે છે. આપશ્રી નાનપણથીજ આવી રમતગમતોમાં રસ લેતા હતા. બરફ ઉપરથી લપસવાની રમત આપની એક પ્રિય રમત છે. બે વરસની અતિ બાળવયથી આપને આ રમત પ્રત્યે રસ જાગ્યો હતો. આ

સિવાય તરવાની રમત, ઘોડેસવારી, સાઇકલીંગ અને ટેનિસની રમતોના પણ આપ નામદાર શોખીન છે. નાનપણમાં બાગબાનીના કાર્ય પ્રત્યે તેમજ હસ્તકળા જેમા ખાસ કરીને સુથારકામ પ્રત્યે આપનું આકર્ષણ રહયું હતું. કુદરતી સૌંદર્યના દર્શન કરવાના પણ આપ નાનપણથી ચાહક છે.

જમાતો પ્રત્યે અદ્દભૂત લાગણી

મૌલાના હાઝર ઇમામની જમાતો પ્રત્યે પણ નાનપણથી પ્રેમભરી લાગણી રહી છે. આપશ્રી જ્યારે બાળવયે નૈરોબી ખાતે ~~બિરાજમાન~~ ઉછરતા થયા ત્યારે આપની મુલાકાતે જે પણ ઇસમાઇલી આવતા તેઓને આપ હમેશા મળતા અને તેઓ સાથે બેસી ~~તેમને લાભ આપતા. જમાતખાનામાં પણ અવારનવાર પધરામણી કરવામાં આવતી હતા.~~ રસપૂર્વક વાતચીત કરતા. જમાતની [illegible] પણ અવારનવાર મુલાકાત લેતા રહેતા.

~~બાળવયે ઈદ નમાઝ પડાવી છે~~

મૌલાના હાઝર ઇમામની વય જ્યારે ~~ફકત સાતજ વરસની હતી ત્યારે આપશ્રીએ~~ નૈરોબીના જમાતખાનામાં તા. [illegible] ના ઈદ-ઉલ-ફિતરના શુભ દિને જમાત વચ્ચે ઇદનમાઝ પડાવી હતી. આ આનંદભર્યા સમાચારોથી ઇસમાઇલી આલમમાં હર્ષ પ્રગટી ઉઠયો હતો.

દુન્યવી અને મઝહબી શિક્ષણ — [illegible]

આફ્રિકામાં ચાર વરસના વસવાટ બાદ મૌલાના હાઝર ઇમામ અને આપના નાના બંધુ નાં૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબ ૧૯૪૫ના મે મહિનામાં યુરોપ ખાતે પધાર્યા સ્વીટઝરલેન્ડની પ્રખ્યાત "લી રોઝી" સ્કુલમાં આપ નામદારને દાખલ કરવામાં આવ્યા અહિં આપ નામદારે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું આ શાળામા આપના અભ્યાસકાળ દરમિયાનની બ્રિટનના નાં૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજાના પિત્રાઈ ડયુક ઓફ કેન્ટ સાથે આપની ગાઢ મિત્રાચારી થઇ. આ શાળામાં શિક્ષણ પુરું થયા પછી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની આજ્ઞાથી આપ નામદાર અમેરિકાની પ્રખ્યાત હાવર્ડ યુનિવર્સિટીમાં જોડાયા. અહિંનો અભ્યાસ આપશ્રી પૂરો કરે તે પહેલાં જ આપના વહાલા દાદાશ્રીએ જોમો સિધાર્યો અને આપ નામદાર ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા તેથી થોડો સમય અભ્યાસમાં વિક્ષેપ પડયો હતો.

હાવર્ડ ખાતે આપ સહુના પ્રિય થઇ પડયા હતા. શિક્ષકો, પ્રોફેસરો અને વિદ્યાર્થીઓના આપ લાડકા હતા. હાવર્ડના લેવરેટ હાઉસના મુખ્ય શિક્ષક મિ૦ રિચાર્ડ ટી. ગીલે આપ નામદાર માટે ખૂબજ ઉંચ અભિપ્રાય વ્યકત કર્યો છે. મિ૦ રિચાર્ડે પોતાના અભિપ્રાયમાં જણાવ્યું છે કે

"હિઝ હાઇનેસ હાવર્ડમાં એક સારા વિદ્યાર્થી અને અસાધારણ વ્યકિતત્વના ગુણો ધરાવનારા યુવાન હતા. તેઓ પોતાનો અભ્યાસ ગંભીરતાપૂર્વક કરવા છતાંએ અભ્યાસક્રમની બહારની પ્રવૃતિઓ જેવી કે ઇસ્લામિક એસોસીએશન, ફ્રેન્ચ કલબ, ઉપરાંત ક્રયુ, હોકી, ફુટબોલ અને સ્કીઇંગ જેવી રમતો માટે સમય મેળવી લેતા. આ પ્રવૃતિઓમાં પૂર્ણ જુસ્સાથી હિસ્સો લેતા પરંતુ વિદ્યાલયના અભ્યાસના મુખ્ય ધ્યેયમા એને અંતરાયરૂપ થવા દેતા નહિ. હાવર્ડની અંતિમ ટર્મની હિઝ હાઇનેસની કાર્યનોંધે તેમના માટે ડિનના લીસ્ટમાં પોતાનું નામ ઉમેરવાનું સંસ્થાનિક વિશિષ્ટ માન મેળવેલ.

હિઝ હાઇનેસે સંસ્થા અને વિદ્યાર્થીઓ ઉપર બેસાડેલ પ્રભાવ સર્વોત્કૃષ્ટ હતો. પ્રત્યેક પ્રકારની પાશ્ચાદભૂમિકા ધરાવનાર વિદ્યાર્થિ સાથે એવણ સહેલાઇથી ભળી જતા અને કોલેજમાં સામાન્ય જીવનથી પોતાને જરાપણ વિમુખ રાખતા નહિ. એમને બોલાવનાર સર્વે ઉપર એમણે નેતૃત્વને યોગ્ય માનસિક અને નૈતિક વ્યકિતત્વ ધરાવનાર ચંચળ અને બુધ્ધિમાન યુવાન તરીકે પ્રભાવ પાડેલ. મૂળ દેખાવે ગંભીર પણ સાથે સાથે મન જીતી લે એવી રમૂજવૃતિ ધરાવનાર મળતાવડા અને મજાના ગોઠિયા હતા. એવણ ખરા અર્થમાં હાર્વડના એક વિશિષ્ઠ નાગરિક હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામના સ્વભાવ અને શિક્ષણ પ્રેમનું આ સચોટ દર્શન છે. આપશ્રી એક મહાન કોમના રૂહાની સરદાર હોવા છતા રહેણીકરણીમાં તદન સાદાઇ ધરાવે છે જે તેમના વિશિષ્ટ પ્રકારના સ્વભાવનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ છે. અભ્યાસકાળ દરમિયાન પણ આપે કદિ ખોટો દેખાવ કર્યો નહોતો. આપ પ્રખ્યાત અમેરિકન રાજપુરુષ એડલાઇ ઇ. સ્ટીવન્સના સુપુત્ર જોન ફેલ સ્ટીવન્સ કે જેઓ પણ અહિં અભ્યાસ કરતા હતા તેમના સાથે ભાગીદારીમાં એક જ ઓરડામાં રહેતા હતા. શાળાએ જવા માટે આપે કદિ મોટરનો ઉપયોગ સ્વઇચ્છાથી કર્યો નથી, હમેશા ટ્રેનમા મુસાફરી કરતા હતા. જીવનની બીજી વસ્તુઓમાં પણ આપ સદા કરકસરથી રહે છે.

"લિ રોઝી' સ્કૂલ અને હાવર્ડ વિદ્યાપીઠમાં શિક્ષણ મેળવવા ઉપરાંત આપ નામદારે અરબી, ઇસ્લામી ઇતિહાસ અને ઉર્દુનું શિક્ષણ પણ પ્રાપ્ત કર્યું છે. આ માટે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહે ખાસ ગોઠવણ કરી હતી. અલીગઢ મુસ્લિમ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર જ૦ મુસ્તફા કામિલ પાસેથી આપને આ શિક્ષણ આપવાનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો હતો. ઇસ્લામનો અભ્યાસ આપે ઘણોજ બારીકાઇથી અને તલસ્પર્શી કર્યો હોઇ આ વિષયનું આપનું જ્ઞાન ઉંડુ અને અગાધ છે. હાવર્ડમાં ઇસ્લામી ઇતિહાસના નિષ્ણાંત પ્રોફેસરો પાસેથી પણ આપને ઇસ્લામી ઇતિહાસનું શિક્ષણ મળ્યું હતું. હાવર્ડમાં આપે લખેલા બે નિબંધો "ઇસ્લામી ફિરકાઓ અને સૂફીવાદ" તેમજ 'નિઝારીઓનો ઉદય અને હિંદ-પાકમાં દા'વાના આરંભ" ખૂબ પ્રશંસા પામ્યા હતા. આ નિબંધો એટલા તો અભ્યાસી દ્રષ્ટિએ લખાયા હતા કે જે ખૂબ દાદપાત્ર પૂરવાર થયા. 'મુકત વિચારો અને ઇસ્લામનું પૂર્વ ભાવિ' આ વિષય ઉપરતો આપનો એક વિશેષ નિબંધ આપના ઉપર આવી પડેલી મહાન જવાબદારીને કારણે અભ્યાસમાં વિક્ષેપ પડવથી અધુરો રહયો હતો.

ઇસમાઇલી મઝહબને લગતી બાબતોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપને આપના વહાલા દાદાશ્રી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ પાસેથી પ્રાપ્ત થયું હતું: વહાલા દાદાશ્રી અને તેમના વહાલા પૌત્રા ઇમામે ઝમાન શાહ કરીમ એક બીજામાં એટલા બધા ઓતપ્રોત થઇ ગયા હતા કે જેથી આપ નામદારે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ખૂબજ સરળતાથી પ્રાપ્ત કરી લીધું. એક વખતે આપના માતુશ્રીએ આ બાબતનો ઉલ્લેખ કરતા જણાવ્યું હતું કે: "મારો કરીમ પોતાના દાદાશ્રી પાસેથી પોતાનો પ્રશ્નો એવી રીતે ઉકેલે છે જેવી રીતે કોઇ પોતાના સમોવડિયા પાસેથી પોતાના પ્રશ્નો અને ગુંચો ઉકલાવે."

અંગ્રેજી, અરબી અને ઉર્દુ ઉપરાંત મૌલાના હાઝર ઇમામ ફ્રેન્ચ ભાષા ઉપર પણ સુંદર કાબૂ ધરાવે છે. રજાઓનો સમય આપ લંડનમાં આપના માતુશ્રી સાથે તથા ફ્રેન્ચ રિવેરા ઉપર આવેલા આપના પિતાશ્રીના વિલા 'શેટો દ લા હોરાઇઝન' ખાતે ગુજારતા હતા. આ ઉપરાંત આપના વહાલા દાદાશ્રીની મુલાકાતે પણ જતા. હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના રજિસ્ટરમા સત્તાવાર રીતે આપનું મુબારક નામ "કરીમખાન" નોંધાએલું હતું.

જાનોબોદી તારીખ

દાદાશ્રીના સમયમાં હિંદ-પાક અને માડાગાસ્કરમાં પધરામણી

મૌલાના હાઝર ઇમામે આપના વહાલા દાદાશ્રી હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહના ઇમામતકાળ દરમિયાન દાદાશ્રીની આજ્ઞાથી નાના ભાઇ નાં૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદ સાહેબ સાથે ૧૯૫૪ માં હિંદ અને પાકિસ્તાનની ટૂંકી મુલાકાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. શાહઝાદાઓ તરીકેની આપ નામદારોની આ પ્રથમ પધરામણી હતી અને આ મુબારક પ્રસંગે જમાતો ખુશીજ આનંદમગ્ન બની ગઇ હતી. ૧૯૫૬ માં આપે માડાગાસ્કર ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી અને ત્યાં ખાતે અરબી દુઆ વિશે જાહેરાત કરી હતી. આપે માડાગાસ્કર ખાતે ધાર્મિક કામકાજો પણ ઉકેલ્યા હતા.

જીનીવા ખાતે જાહેરી તખ્તનશીનીની ક્રિયા

તા. ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ.એ જીનીવા ખાતે જેમો સિધાર્યા અને નવાં યુગના, અણુ વિજ્ઞાનના ઝડપથી વિકાસ પામતા સમયમાં નવી યુગમાં નવી દ્રષ્ટિ આપનારા યુવાન ઇમામ તરીકે મૌલાના હાઝર ઇમામ ઇમામતની ગાદિએ બિરાજમાન થયા. આ પછી શનિવાર તા. ૧૩ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ના જીનીવા ખાતેના 'બરકત વિલા'માં સ્વીસ સમય સવારના ૧૦-૩૦ કલાકે-હિંદી સમય બપોરના ૩-૩૦ કલાકે આપની તખ્તનશીનીની જાહેરી ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. આપ નામદાર ઇસમાઇલીઓના ૪૯ માં જાહેર ઇમામ હતા અને આ પ્રસંગે જુદા જુદા દેશોમાંથી આવેલા ઇસમાઇલીઓ કે જેઓ આ ક્રિયા પ્રસંગે હાજર હતા તેમની સંખ્યા પણ ૪૯ હતી જે ખૂબ સૂચક છે. પાછળથી આ યાદગાર પ્રસંગની તસ્વીર લેવામાં આવી તે સમયે એક વધુ ઇસમાઇલી આવતાં તેઓ તસ્વીરમાં શામિલ થય હતા, આથી તસ્વીરમાં ઇસમાઇલીઓની સંખ્યા ૫૦ ની થઇ હતી.

આ અમર ઐતિહાસિક ક્રિયા પ્રસંગે આપના દાદીશ્રી નાં૦ માતા સલામત અને નાનાભાઇ નાં૦ પ્રિન્સ અમીનમહમદ સાહેબ પણ હાજર હતા. હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહની વસિયતના વાંચન પછી ત્યાં ખાતે તે સમયે હાજર રહેલા ઇસમાઇલીઓએ મૌલાના હાઝર ઇમામની બૈયત કરી હતી. "યા અલી ખૂબ મીજાલસ" નું [redacted] પણ બોલવામાં આવ્યું હતું.

જાહેરાત

(દાદાશ્રીના જેમ અમે પણ અમારું જીવન ઇસમાઇલીઓને અર્પણ કરીએ છીએ)

આ પ્રસંગે મૌલાના હાઝર ઇમામે વિશ્વના સઘળા ઇસમાઇલીઓને માતા પિતા તરીકેના પ્રથમ દુઆઆશિષોની નવાજેશ ફરમાવી ફરમાવ્યું 'અમારા વહાલા દાદાશ્રીએ પોતાના વહાલા રૂહાની ફરજંદોની ભલાઇ માટે પોતાનું જીવન અર્પણ કર્યું હતું, તેમ, અમે પણ તેજ રીતે, અમારા વહાલા રૂહાની ફરજંદોની ભલાઇ માટે અમારું જીવન અર્પણ કરીશું.

વિશ્વની જમાતોને પહેલા તાલીકાની નવાજેશ

આ મુબારક દિને આપે વિશ્વની સઘળીએ ઇસમાઇલી જમાતોને પોતાના પ્રથમ મુબારક તાલીકાની નવાજેશ ફરમાવી હતી. એ પહેલા મુબારક તાલીકામાં આપ નામદારે ફરમાવ્યું

…ઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ જગતના એક તાજા બનાવ વિષે પ્યારા પૌત્રાઓ મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ અને ન
પ્રિન્સ અમીન મહમદને માહિતી આપી રહ્યા છે.

મૌલાના હાઝર ઇમામની વહાલા પિતાશ્રી સાથેની એક અમર તસ્વીર

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ પોતાના વહાલ પિતાશ્રી હિઝ એક્ષેલેન્સી લેફ. કર્નલ ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સાથે આ તસ્વીરમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. ઇમામે ઝમાનની ના. પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સાથે એક સમારંભ દરમિયાન લેવાએલી આ તસ્વીર એક ઐતિહાસિક સ્મરણ છે.

"પવિત્ર સ્મૃતિમાં અમારા વહાલા દાદાશ્રીની મુબારક વસિયત અને નિમણુંક મુજબ ઇમામતની ગાદીએ અમારા બિરાજવાના પ્રસંગે અખિલ વિશ્વના સઘળા વહાલા રૂહાની ફરજંદોને માતા પિતા તરીકેના અમારા ઉત્તમ દુઆઆશિષો ફરમાવીએ છીએ."

દાદાશ્રીના જીસ્મ મુબારકની ક્રિયાઓ

મૌલાના હાઝર ઇમામ આ દિવસોમાં પોતાના વહાલા દાદાશ્રીની જીસ્મ મુબારકની ક્રિયાના કાર્યમાં રોકાએલા હતા. મુબારક જીસ્મ સાથે આપ આપના દાદીશ્રી અને પિતાશ્રી સાથે તા૦ ૧૭ મી જુલાઇના આસવાન ભણી રવાના થયા. તા૦ ૧૯ મી જુલાઇના મુબારક જીસ્મને 'નૂર-અલ-સલામ' ખાતે મૂકયા પછી આપ યુરોપ ભણી રવાના થયા હતા.

હિંદ, પાક અને આફ્રિકામાં પ્રથમ પધરામણી

પવિત્ર ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા પછી મૌલાના હાઝર ઇમામે તુરત જ ઓગસ્ટ માસમા હિંદ, પાકિસ્તાન અને આફ્રિકાનો ઝડપી પ્રવાસ કર્યો હતો. ઝમાનાના ઇમામ તરીકેની આપની જમાતો વચ્ચેની આ પ્રથમ પધરામણી હતી. આ મુબારક પધરામણી પ્રસંગે ઇસમાઇલીઓના આનંદોની કોઇ સીમા રહી નહોતી. સહુથી પ્રથમ આપ નામદારે તા૦ ૪-૮-૫૭ ના લંડનથી કરાંચી ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી. લંડનથી કરાંચીના પ્રવાસ દરમિયાન આપશ્રી તા. ૪ ના સવારના લેબેનોનના પાટનગર બયરૂતના હવાઇ મથકે પોણો કલાક રોકાયા હતા અને ઇસમાઇલીઓને દિદાર આપ્યા હતા. લેબેનોન અને સીરિયાની સરકારે ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું. કરાંચી ખાતે આપ નામદારનો સરકાર અને ઇસમાઇલીઓ તરફથી સત્કાર કરવામાં આવ્યો પાકિસ્તાનના પ્રમુખના આપ નામદાર મહેમાન રહયા હતા.

અમારા મહાન દાદાશ્રી

(તેજ) રાતના આપે જમાતોને દિદાર આપવાની નવાજેશ ફરમાવી હતી. આપે પાકિસ્તાનની જમાતોને દુઆઆશિષોની નવાજેશ ફરમાવી વહાલા દાદાશ્રીની પવિત્ર સ્મૃતિમાં લીન થઇ જતા ફરમાવ્યું : "અમારા વહાલા દાદાશ્રીનું જીવન કેટલું ભવ્ય અને પ્રભાવશાળી હતું તે તેઓશ્રી માટે મળેલી અંજલિઓ ઉપરથી જાણી શકાય છે. અમારા વહાલા દાદાશ્રીના ઇમામતકાળ દરમિયાન ઇસમાઇલીઓએ ભવ્ય પ્રગતિ કરી હતી. તેઓશ્રીનું મહાન અને દિવ્ય જીવન અમારા માટે સદા પ્રેરણાદાઇ રહેશે. અમે પણ અમારા વહાલા દાદાશ્રીના પગલે ચાલી ઇસમાઇલીઓની બહેતરી માટે કાર્ય કરીશું. વિશ્વભરના ઇસમાઇલીઓની પ્રગતિ અને કલ્યાણ માટે અમે આખું જીવન કાર્ય કરીશું."

આ મુબારક પધરામણી પ્રસંગે પાકિસ્તાનના લાખો ઇસમાઇલીઓએ ઝમાનાના ઇમામની ઝીયરત કરી હતી. કરાંચી ખાતે ઇમામે ઝમાન તા. ૬-૮-૫૭ સુધી રોકાયા હતા. તા. ૫ ના આપે પાકિસ્તાનના રાષ્ટ્રપિતા કાઇદે આઝમ જ૦ મુહમ્મદઅલી જિન્નાહ અને પ્રથમ વડા પ્રધાન કાઇદે મિલ્લત જ૦ લિયાકતઅલીખાનની મઝારોની મુલાકાત લઇ ફાતેહા પડયા હતા. તા. ૭-૮-૫૭ ના આપ ઢાકા જવા સીધાવી ગયા હતા. પાક પ્રમુખે ઇમામે ઝમાનના માનમાં એક સમારંભ યોજયો હતો.

ઢાકા ખાતે પધરામણી

તા. ૭-૮-૫૭ ના ઇમામે ઝમાને ઢાકા ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. અહિં ખાતે આપને સરકાર અને ઇસમાઇલીઓ તરફથી શાનદાર સત્કાર થયો હતો. ના૦ ગવર્નરના આપ મહેમાન થયા હતા. ઇસમાઇલીઓએ આ પ્રસંગે મૌલાના હાઝર ઇમામની ઝીયત કરી હતી. ના૦ ગવર્નરે ઇમામે ઝમાનના માનમા એક સમારંભ યોજ્યો હતો.

તા૦ ૯-૮-૫૭ ના મૌલાના હાઝર ઇમામ મુંબઇ જવા માટે કરાચી તરફ સિધાવી ગયા હતા.

મુંબઇમાં શુભાગમન

તા૦ ૯-૮-૫૭ ના સાંજના મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમે મુંબઇ ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવતા હિંદવાસી ઇસમાઇલીઓ ૭ વરસના લાંબા ગાળા પછી ફરી એક વખત જાહેર નૂરના દિદાર કરવા ભાગ્યશાળી થયા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામે કૃપા કરી તેજ રાતના જમાતો વચ્ચે પધારામણી ફરમાવી. આ પ્રસંગે હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની પવિત્ર યાદ સહુના હૃદયો ભીના કરી રહી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામે જમાતોને ફરમાવ્યું: "અમારા વહાલા દાદાશ્રી હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની પવિત્ર સ્મૃતિને અમે અમારો આદરભાવ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ અને જ્યારે પણ આપણને તેઓ નામદારની યાદ આવે છે ત્યારે ઘણીએ વસ્તુઓ આપણા સ્મરણમાં આવે છે. સામાન્ય રીતે જે કાર્ય કરતા ઘણીએ પેઢીઓ લાગે તેવું વિરાટ કાર્ય તેઓ નામદારે પોતાના જીવન દરમિયાન કર્યું હતું. જગતે તેઓ નામદારને જે અંજલિઓ આપી તે તેઓશ્રીના મહાન જીવન અને કાર્ય માટે પ્રમાણિક મત છે. તેઓ નામદાર હમેશા અમારા માટે આદર્શ અને દ્રષ્ટાંતરૂપ રહેશે અમે તેઓ નામદારને પગલે ચાલવા અમે હમેશા પ્રયત્નશીલ રહેશું.

જગતભરના ઇસમાઇલીઓની ઉન્નતિ અને વિકાસ માટે અમોએ અમારું જીવન અર્પણ કર્યું છે અને તમારા સુખ અને સફળતા માટે અમે દુઆ ફરમાવીએ છીએ"

બંદગી, કસરત અને સહકાર: સફળતાની ચાવી

આ દિને સદા સ્મરણીય એવા યાદગાર વચનો ફરમાવતા ફરમાવ્યું: "આત્મા માટે બંદગી અને શરીર માટે વ્યાયામ કરવા સાથે શુભેચ્છા અને સહકારની ભાવના કેળવશો તો તમને હમેશા સફળતા મળશે."

ઈમામે ઝમાનની ઝીયત

હિંદવાસી ઇસમાઇલીઓ આ અમર અવસરે પોતાના વહાલા રૂહાની પિતાની ઝીયત કરી પાવન થયા હતા. આ ટૂંકી મુલાકાત પ્રસંગે મુંબઇની આગેવાન ઇસમાઇલી સંસ્થાઓના અધિકારીઓને પોતાના નિવાસસ્થાને મુલાકાત આપી હતી. મુંબઇની પ્રિન્સ અલીખાન ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પિટલની તા. ૧૧-૮-૫૭ ના ખાસ મુલાકાત લીધી હતી.

નાણાની બચત કરો

તા. ૧૨-૮-૫૭ ના મૌલાના હાઝર ઇમામ મુંબઇથી આફ્રિકા ભણી સિધાવી ગયા હતા. આ પહેલા જમાતોને ફરમાન ફરમાવતા ફરમાવ્યું : "તમોએ જે સુંદર અને તંદુરસ્ત બાળકોનો જન્મ આપ્યો છે તે માટે અમારી ઇચ્છા છે કે તમે પોતે પણ તેઓના ભવિષ્ય માટે ધ્યાન આપો અને જેઓ થોડા ઘણા નાણાની બચત કરવા શકિતવાન હોય અને જેઓ માટે આ શક્ય છે એ લોકોને અમે સલાહ આપીએ છીએ કે તેઓ થોડા ઘણા નાણા બચાવે, કે જેથી તેઓના બાળકો જ્યારે પોતાનો વેપાર અથવા કામકાજ શરૂ કરે ત્યારે તેને ઉપયોગમાં લઇ શકે."

આપ નામદારે દરેક જમાતોના મુખી કામડિયાઓ, કાઉન્સીલો, એસોસીએશન, સંસ્થા, કમિટી અને બોર્ડની તે સમયે સેવા આપનારાઓની ફરી નિમણુંક ફરમાવી હતી.

એડન ખાતે ઇમામે ઝમાન

મૌલાના હાઝર ઇમામ મુંબઇથી આફ્રિકા જતા માર્ગમા તા. ૧૩-૮-૫૭ ના એડન ખાતે હવાઇ મથકે જમાતોને દિદારની નવાજેશ ફરમાવી હતી. જમાતોએ આ પ્રસંગે ઇમામે ઝમાનની બૈયત કરી હતી.

આફ્રિકામાં પધરામણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાનસાહેબે હિંદ અને પાકિસ્તાનનો પ્રથમ અને ઝડપી પ્રવાસ પુરો કરી, માર્ગમા એડન અને બયરૂતની જમાતોને પણ દિદારની નવાજેશ ફરમાવી મુંબઇથી કરાંચી થઇ તા. ૧૩-૮-૫૭ ના કેનિયાના પાટનગર નૈરોબી ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

નૈરોબી ખાતે બૈયતની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. નૈરોબી ઉપરાંત બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાના કેટલાક વધુ શહેરો, મોમ્બાસા, દારેસલ્લામ ઉપરાંત જંગબાર ખાતે પણ ઇમામે ઝમાને પધરામણી ફરમાવી હતી. દરેક સ્થળે લાખો મુસલમાનોએ પોતાના ઇમામે ઝમાનની બૈયત કરી હતી.

તંદુરસ્તી માટે લક્ષ આપવા ફરમાનો

આફ્રિકાની આ પ્રથમ મુલાકાત વખતે ઇમામે ઝમાને મોમ્બાસા ખાતે તા. ૧૭ મી ઓગષ્ટ ૧૯૫૭ ના તંદુરસ્તી વિષે ફરમાવ્યું : "જો ડાકતર તમને એક ગોળી ચાર વાગે લેવાનુ કહે તો તેનો અર્થ પાંચ વાગે કે સાડા ત્રણ વાગે એમ નથી પરંતુ ચાર વાગ્યાનો જ છે. જો એ તમને ચોક્કસ વસ્તુ ન ખાવાનું કહે તો એ ખાઓ જ નહિ. અમારા દાદાશ્રીએ તમારા માટે હોસ્પિટલો, હેલ્થ સેન્ટરો અને મેટરનિટી હોમોની નવાજેશ ફરમાવી છે, એ તમારા આરોગ્યની ભલાઇ માટે છે અને તમારે એનો પુરો લાભ ઉઠાવવો જોઇએ. વિજ્ઞાનના આજના પ્રગતિમય જમાનામાં તમારે એવી રીતે ન વર્તવું જોઇએ કે જાણે વિજ્ઞાને તમારે આજ્ઞા પાળવાનું છે, કારણ એમ બની શકે નહિ."

આફ્રિકન પ્રજાઓ સાથેના ઈસ્માઇલીઓના સંબંધો

જંગબાર ખાતે તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ ના ઇમામે ઝમાને આફ્રિકન પ્રજાઓ સાથેના ઇસ્માઇલીઓના ગાઢ મિત્રાચારીભર્યા સંબંધો તેમ જંગબાર રાજ્ય સાથેના પોતાના પૂર્વજોના સ્નેહભર્યા સંબંધો વિષે ઉલ્લેખ કરતા ફરમાવ્યું : "જંગબારના અણુસઇદ અને અમારા કુટુંબ વચ્ચે અમારા દાદાશ્રીના દાદાશ્રીના વખતથી નિકટના અને ગાઢ મિત્રતાભર્યા સંબંધો રહેલ છે, કે જેને અમારા દાદાશ્રીએ વધુ દ્દઢ બનાવ્યા હતા. અમે પણ એને વધુ ગાઢ બનાવવાની ઉમેદ રાખીએ છીએ.

અમને એ જાણીને આનંદ થાય છે કે જંગબારના ઇસ્માઇલીઓ બસોથી વધુ વરસો થયા નાo સુલતાનોના અમલ તળે સુખ, શાંતિમાં રહેતા આવ્યા છે અને સલતનતની ગાદી તરફ વફાદારી તથા સરકાર સાથે સહકાર બતાવતા આવ્યા છે."

આફ્રિકાનો પ્રવાસ પૂરો કરી મૌલાના હાઝર ઇમામે લંડન ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. તા. ૨૧ચે ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ ના લંડનની શાહજહાંન મસ્જિદમાં ઉજવેલી ૪૮ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ.ની ચહેલૂમ-જીરમ મુબારકના ચાલીસમાની-ક્રિયામાં આપે હાજરી આપી હતી. આપના પિતાશ્રી, કાકાશ્રી અને નાનાભાઇ પણ આ પ્રસંગે હાજર હતા.

"અમારા દાદાશ્રીના છત્રથી વંચિત નથી થયા"

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૨૬મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ ના ઝમાનાના ઇમામ તરીકે પ્રથમ વખત લંડનના જમાતખાનામાં મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી. આ પ્રસંગે આપે જમાતોને ફરમાવ્યું : આજે અમારા માટે શોક તેમજ સાથે સાથે ખુશીનો પ્રસંગ પણ છે. અમારા વહાલા દાદાશ્રીની જીરમાની રીતે આ દુનિયામાંથી વિદાય થયા પછી અમે પહેલી વાર તમને મળીએ છીએ. આપણે એક અતિ મહાન ઇમામને ખોયા છે અને જેવા કોઇના પણ દાદાશ્રી ન હોય એવા અત્યંત પૂજનિય દાદાશ્રીને અમોએ ગુમાવ્યા છે.

પરંતુ દૈહિક રીતે તેઓશ્રી આપણા વચ્ચે ન હોવાથી તેઓશ્રીના છત્રથી તમે વંચિત થઇ ગયા છો એવું વિચારશો નહિ. અમારા જેમા દરમિયાન અમારી જગ્યાને સંપૂર્ણપણે અનુરૂપ થવા માટે અમારી શકિત અનુસાર તમારા માટે સઘળું કરીશું અને અમારા દાદાશ્રી તમારા માટે જે માર્ગદર્શન આપી ગયા છે તે ઉપરજ કોમની ઉન્નતિ સધાતી રહે તેની અમે તકેદારી રાખશું.

સાથે સાથે અમારા માટે આ બહુ ખુશીનો પ્રસંગ છે. ઇમામ તરીકે આજે અમે પ્રથમ-વાર તમને મળીએ છીએ અને અમે તમને માતા પિતા તરીકેના અમારા ઉત્તમ દુઆઆશિષો ફરમાવીએ છીએ." Delivered 16 August 1957, London

નાo શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબના મુબારક લગ્ન

મૌલાના હાઝર ઇમામના વહાલા કાકાશ્રી નાo શાહઝાદા સદરૂદીન આગાખાન સાહેબના મુબારક લગ્ન તા. ૨૭-૮-૫૭ ના જીનીવા ખાતે નાo પ્રિન્સેસ શિરીન સાથે થયા હતા. મૌલાના હાઝર ઇમામ, આપના પિતાશ્રી નાo પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને નાનાભાઇ નાo પ્રિન્સ અમીન

મહમદ સાહેબે આ પ્રસંગે હાજરી આપી હતી. અગાઉ મિસ નીના ડાયર તરીકે ઓળખાતા ના૦ પ્રિન્સેસ શિરીને લગ્ન પૂર્વે પવિત્ર ઇસમાઇલી મઝહબ અંગિકાર કર્યો હતો. લગ્નની બે વિધિઓ થઇ હતી. પ્રથમ સ્વીસ મ્યુનિસિપાલટીની ઓફિસમાં ના૦ મેયરે સીવીલ વિધિ કરાવી હતી, ત્યાર પછી ના૦ સદરૂદીન સાહેબના નિવાસસ્થાને ધાર્મિક વિધિ અનુસાર લગ્નની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી.

તા. ૨૮ ના ઇમામે ઝમાને ફરી લંડનના જમાતખાનામાં જમાતો વચ્ચે પધરામણી ફરમાવી અણુયુગમાં કેળવણીની મહત્તા અને તેના સ્વરૂપ વિષે પ્રગતિશીલ દોરવણી આપતા ફરમાવ્યું : "ઝડપથી વિકાસ પામી રહેલા દેશોમાં આપણે ઇસમાઇલીઓ રહેતા હોઇ આપણને હમણા અમુક હદે એવા લોકોની જરૂરત રહેશે કે જેઓ પોતાની કોમને દોરવણી આપી શકે. વિદ્યાર્થીઓ તરીકે તમારે તેમાંથી જરૂર ફાયદો મેળવવાની કોશિશ કરવી જોઇએ. જેમ અમારા દાદાશ્રીએ તમને ફરમાન ફરમાવ્યા હતા તેમ, તમે બધા કેળવણીના એકજ ક્ષેત્રમાં, એકજ જાતની દિશાએ ઝંપલાવશો નહિ. તમારૂં શિક્ષણ જુદી જુદી દિશાનું હોવું જોઇએ એવી અમારી સલાહ છે. આથી લગભગ બધા જરૂરી વિષયોનો તેમા સમાવેશ થઇ જશે. અલબત, તમારે એ પણ ધ્યાન રાખવું કે એવી કેળવણી તમારે સંપાદન કરવી જોઇએ કે જે તમારી ભાવિ જીંદગીમાં ઉપયોગી નીવડી શકે. અલબત, હાલમાં તમે આ દેશમાં રહો છો પરંતુ તમે અહિ જે શિક્ષણ મેળવો તેનો લાભ તમારે કોમને આપવાનો છે. તેમ તેમાંથી અમુક જ્ઞાન કોમને આપવાને બદલે જિંદગીભર અહિ બેસી રહો તે અમે જોવા માંગતા નથી. આ બાબત અમે તમને ખાસ જણાવીએ છીએ. અમને લાગે છે કે જવાબદાર વિદ્યાર્થીઓ તરીકે તમે સેવા અર્થે બહાર પડશો જે તમારી ફરજ છે."

ઈમામે ઝમાનની તખ્તનશીનીની ઉજવણી અને ૪૮ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહનું સ્મારક

મૌલાના હાઝર ઇમામની આફ્રિકા ખાતે તખ્તનશીનીની ઉજવણી કરવા તેમજ વહાલા ૪૮ માં ઇમામ ૪૮ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની પવિત્ર યાદ સમુ એક સ્મારક આફ્રિકા ખાતે સ્થાપવા માટે આફ્રિકાના આગેવાનોની એક પરિષદ મળી હતી. પરિષદમાં દારેસલ્લામ, નૈરોબી અને કંપાલા ખાતે તખ્તનીશીની ઉજવણી કરવા નકી કરવામાં આવ્યું હતું.

ઉપરાંત ૪૮ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહની પવિત્ર યાદમાં બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકા ખાતે એક સ્મારક ઉભું કરવાનો નિર્ણય લેતા પરિષદે આ માટે "એચ. એચ. ધી આગાખાન ધી થર્ડ મેમોરિયલ કમીટી" ના નામે એક સમિતિ રચવાનો નિર્ણય પણ લીધો હતો.

"હિઝ હાઇનેસ" ના ઉચ્ચ ઇલ્કાબનું સન્માન

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા પછી તુરતજ વિશ્વ આખું આપશ્રીની દિવ્ય પ્રતિભા અને ભવ્ય શાનથી અંજાઇ ચૂક્યું હતું. મહાન દેશો અને તેના શાસનકર્તાઓ તરફથી આપશ્રીનું શાનદાર સન્માન થયું છે જેના પૂરાવા રૂપે ઇમામતની ગાદીએ બિરાજમાન થયા પછી તરતજ, માસ ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ માં મહાન રાષ્ટ્ર ગ્રેટ બ્રિટનના ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજાએ આપશ્રીને "હિઝ હાઇનેસ" નો ઉચ્ચ ઇલ્કાબ અર્પણ કરી સન્માન કર્યું.

દારેસલામ ખાતે તખ્તનશીનીની ભવ્ય ઉજવણી

૧૯૫૭ ના ઓકટોબરમાં માસમા બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાના ઇસમાઇલીઓ મૌલાના હાઝર ઇમામની તખ્તનશીનીની ઉજવણીના કાર્યમાં મગ્ન બની ગયા હતા. ઇમામે ઝમાન, ઇમામતના તખ્ત ઉપર બિરાજમાન થયા પછી, તખ્તનશીનીની ઉજવણીનું પ્રથમ માન પૂર્વ આફ્રિકાને મળ્યું હોઇ આફ્રિકાવાસીઓ આ માટે પૂરઝડપે તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા હતા. આ અજોડ ઉત્સવ પ્રસંગે ઝમાનાના ઇમામે તા. ૭-૧૦-૫૭ના દારેસલ્લામ ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી. આપના દાદીશ્રી નામ૦ માતા સલામત, પિતાશ્રી નામ૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ અને માતુશ્રી નામ૦ પ્રિન્સેસ તાજુદવલા અલીખાન સાહેબ પણ આ પ્રસંગે પધાર્યા હતા. ટાંગાનિકાના નામ૦ ગવર્નર સર એડવર્ડ ટવીનીંગ અને લેડી ટવીનીંગ સહિત ઇસમાઇલીઓ અને બિન ઇસમાઇલીઓએ અદ્દભૂત સત્કાર કર્યો.

પૂર્વ આફ્રિકાના દારેસલ્લામ ખાતે શનિવાર તા. ૧૯ મી ઓકટોબર ૧૯૫૭, ઇસ્લામી તા ૨૪મી રબીઉલ અવ્વલ, હિ. સ. ૧૩૭૭ના સાંજના ત્રીસ હજારની જંગી હાજરી વચ્ચે તખ્તનશીનીની પહેલી ઉજવણી થઇ. નામ૦ બ્રિટિશ સરકારના સેક્રેટરી ફોર કોલોનીઝ મી૦ લિનોક્ષ બોયડ, ટાંગાનિકાના, નામ૦ ગવર્નર સર એડવર્ડ ટવીનીંગ અને લેડી ટવીનીંગ, જંગબારના નામ૦ પ્રિન્સ અબ્દુલ્લા, સરકારના આગેવાન અધિકારીઓ અને પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો પણ આ અવસરે હાજર હતા. મૌલાના હાઝર ઇમામના કુટુંબીજનોમાં આપના દાદીશ્રી, આપના પિતાશ્રી અને માતુશ્રીએ પણ મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

ઇમામે ઝમાનની હુઝુરમાં 'શમશેર', 'ચેન', 'પાઘડી' વિગેરે પેશ કરવામાં આવ્યા હતા. ટાંગાનિકાના ઇસમાઇલીઓ, દારેસલ્લામ મ્યુનિસિપાલટી અને ટાંગાનિકાના મુસ્લિમો વતી માનપત્રો પેશ કરવામાં આવ્યા હતા. ઝમાનાના ઇમામે દોરવણી આપતું ઐતિહાસિક પ્રવચન કર્યું હતું.

અણુયુગ, માનવી અને માનવપ્રગતિ

મૌલાના હાઝર ઇમામે ફરમાવ્યું : "અણુયુગ વિષે સહુથી મહત્વની બાબત માનવજાતના ઉપયોગ માટે મુકત કરવામાં આવેલા શકિતના નવા અને હદવગરના ખજાના છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં એવા પાવર સ્ટેશનો સ્થપાય છે કે જેને ચલાવવા કોલસા, તેલ કે પાણીની જરૂર રહેતી નથી. એ આપમેળેજ પોતામાં શકિત પૂરે છે, અવિરત ગતિના ભેદને આ વસ્તુ સ્પર્શે છે.'

"અમારા જીવન દરમિયાન આવા અણુ સ્ટેશનોની ટાંગાનિકા જેવા મુલ્કોમાં નિકાસ થાય એ ચોકકસ બનવાજોગ છે તેમાંથી એવી શકિત વહેવા માંડશે કે જેથી નવા શહેરો, રેલમાર્ગો, કારખાના અને આધુનિક, ઔદ્યોગિક પ્રગતિના બધા પાયા નખાશે. આ વસ્તુ જો કે હજુ દૂર છે. પણ તે આવવાની છે. આવતી અર્ધી સદિમાં તમારા બધાના જીવનને એ સ્પર્શ કરશે. આ ભૌતિક પ્રગતિની સાથે સાથે જેમ ઘણી મુશ્કેલીઓ તેમ ઘણી આશીર્વાદરૂપ વસ્તુઓ આવશે અને માત્ર ઇસમાઇલીઓને જ નહિ, પણ આ દેશમાં રહેતા સઘળાને, કદાચ સારાએ આફ્રિકાને અસર કરશે, આ ઝડપી પરિવર્તન કાળમાં જે બધા કોયડા ઉભા થશે તેમાં અમારી કોમને દોરવણી આપવા અમે અમારું આખું જીવન ખચીશું."

ઇમામે ઝમાન વધુમાં ફરમાવ્યું : "એમ તો નથીજ માનવાનું કે ભૌતિક પ્રગતિમાં જ બધુ સમાઇ જાય છે. ઘણા પ્રગતિકારક દેશો પોતાના ભોગે જોઇ રહયા છે કે સ્થુળ શકિતઓ ઉપરના માનવીના અંકુશથી માનવીએ પોતાના ઉપરના અંકુશને કયારે ગુમાવી દીધો છે અને તેણે જે ગૂંચવણો ઉત્પન્ન કરી છે, તેનું મન આંબી શકતું નથી આજ એ કારણ છે કે જે માટે અમારા દાદાશ્રી કોમમા કેળવણીને આટલું બધુ મહત્વ આપતા હતા."

"અમે માનીએ છીએ કે કેળવણીનું મહત્વ કદિયે નહોતું એટલું આજે, વધારે છે. પણ યાદ રાખો કે કેળવણી માત્ર શાળાના ઓરડામાં અટકી જતી નથી એ તો અખબારો, રેડિયો, ફિલ્મો અને મુખ્યત્વે ટેલિવીઝન દ્વારા પણ ચાલુજ રહે છે. ટેલિવીઝન સેટ દ્વારા એકજ શિક્ષક લાખો વિદ્યાર્થીઓનો સંપર્ક સાધી શકે છે. વહેલે યા મોડે આ વસ્તુ અહિં–ટાંગાનિકામાં બનવાની છે. આટલી હદના પરિવર્તન માટે ઇસમાઇલી કોમે પોતેજ પોતાને તૈયાર કરવી જોઇએ. આપણે પોતાને ટાંગાનિકા સાથેજ ઓળખાવા જોઇએ અને ઝડપથી આગળ વધતા આ મુલકની બીજી કોમો સાથે પ્રગતિ કરવી જોઇએ.

અમે નથી ધારતા કે જે મહાન પ્રગતિ વિષે અમે અહિં ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ, તેથી ભૂતકાળની આપણી જિંદગી હતી તેનાથી તે ઓછી સુખમય નીવડે.

જે શ્રધ્ધાથી આપણે જીવી રહયા છીએ તેજ આપણા માટે એક ચોકકસ ખાતરી છે કે આપણે આપણા કોયડાઓ ઉપર વિજય મેળવશું. તમારામાંના યુવાનવર્ગે આ વસ્તુ ખાસ લક્ષમાં લેવી જોઇએ કે ફકત તમારા વડવાઓનો ધર્મજ તમને શાંતિમય જીવન જીવવા શકિતવાન બનાવશે."

કેનિયાના પાટનગરમાં ઐતિહાસિક ઉજવણી

ટાંગાનિકાના પાટનગર દારેસલ્લામ ખાતે પ્રથમ ઉજવણી થયા પછી બીજી ઉજવણી કેનિયાના પાટનગર નૈરોબી ખાતે તા. ૨૨મી ઓકટોબર ૧૯૫૭ ના કરવામાં આવી હતી.

આ ઉજવણી પ્રસંગે પણ મૌલાના હાઝર ઇમામના દાદીશ્રી, પિતાશ્રી અને માતુશ્રીએ હાજરી આપી હતી. નૈરોબીમાં અઢાર હજાર જેટલી હાજરી હતી કેનિયાના નામ૦ ગવર્નર સર એવેલીન બેરિંગ ઉપરાંત આગેવાન સરકારી અને બિન સરકારી અધિકારીઓ આ અવસરે હાજર હતા.

ઇમામે ઝમાનની હજુરમાં 'પાઘડી' 'ચેન', 'સીલ' અને 'વીંટી' પેશ કરવામાં આવ્યા હતા. કેનિયાના ઇસમાઇલીઓ ઉપરાંત, આફ્રિકન મુસ્લિમ લીગ, ઇસ્ટ આફ્રિકન મુસ્લિમ વેલફેર સોસાયટી, અને આફ્રિકન મુસ્લિમ સોસાયટી તરફથી સન્માનપત્રો અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામે માનપત્રનો ઉત્તર વાળતા ફરમાવ્યું હતું કે: "માનવીના ઇતિહાસમાં કદિયે નહિ એવી ઔદ્યોગિક પ્રગતિ આ યુગમાં થઇ રહી છે. માત્ર ત્રીસેક વરસો પહેલા વિમાનમાં ઉડવું એક સહાસ ગણાતું હતું, આજે એવા વિમાનો છે કે જે અવાજ કરતાયે વધુ ઝડપે ઉડી રહયા છે અને લાંબો સમય વિતે એ પહેલા દરિયાની સપાટી ઉપર અને નીચે, અણુશકિતથી

ચાલતા જહાજો ફરતા હશે. વ ા ન અને બીજા વ્યવહારમાં પણ સ્વપ્ને નહિ જોયેલા અને નવા પરિવર્તન નજીકના ભવિષ્યમાં આવશે.

આ બધાથી આફ્રિકા માટે નવા બન્તરો અને નવા ક્ષેત્રો ખૂલશે અને તેઓના શિક્ષણમાં નવી દ્રષ્ટિ અને અગમ્ય અસરો ભળશે. એટલે આ મુલ્ક માટે એ ઘણું જ અગત્યનું છે કે જુદા જુદા સમાજો, આ પરિવર્તન માટે, સાથે મળીને અરસપરસની સમજણથી ઉભા રહે.

ઇસમાઇલીઓએ આમા કેવો ભાગ ભજવવાનો છે? આપણો મઝહબ આપણને એક સંગઠિત કોમ રાખે છે. આ આપણી આધ્યાત્મિક ભલાઇ માટે જરૂરી છે, પણ બીજી બધી રીતે તમારે એ યાદ રાખવું જોઇએ કે તમે કેનિયાના શહેરીઓ છો. આ મુલ્ક અને તેની સરકાર પ્રત્યેજ તમારી વફાદારી હોવી જોઇએ.

જો કે એક કોમ તરીકે ઇસમાઇલીઓ કદિયે રાજકારણમાં સંડોવાશે નહિ, પરંતુ વ્યકિતગત રીતે તેઓએ તેના દેશના રાજદ્વારી વિકાસમાં રચનાત્મક ભાગ, સારી રીતે લેવો જોઇએ."

વધુમાં ફરમાવ્યું: "વિકાસના અને પરિવર્તનના જે વરસો આવી રહયા છે તેથી ચોકકસ જ ઘણા નવા કોયડા ઉભા થશે, પરંતુ આપણે એથી ડરવું જોઇએ નહિ. જો તમે તમારા ધર્મમાં ચૂસ્ત રહેશો અને સહિષ્ણુતા તથા માનવતાના જુસ્સાના તમારા મઝહબના શિક્ષણને અનુસરશો તો જરૂર તમે એ કોયડાઓને પહોંચી વળી શકશો.

ભવિષ્યનો બોજો જેઓના શિરે પડવાનો છે એ યુવાનવર્ગ માટે આ ખાસ અગત્યનું છે. તમારા વડવાઓનો ધર્મ જ તમને ટકાવી રાખશે. અને અહિંયા તેમજ પેલી દુનિયામાં શાંતિમય જીવન અર્પશે."

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ જંગબાર ખાતે

દારેસલ્લામ ખાતેની ઉજવણી પછી અને નૈરોબીની ઉજવણી પૂર્વે, મૌલાના હાઝર ઇમામના વહાલા પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ જંગબારની ટૂંકી મુલાકાત માટે તા. ૨૦ મી ઓકટોબરના જંગબાર પધારતા આપનું શાનદાર સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. તા. ૨૨ ના તેઓશ્રી રીધાવ્યા હતા. નૈરોબી ખાતે તા. ૨૨ ના ઉજવણી થયા બાદ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ તા. ૨૩ ના નૈરોબીથી લંડન ભણી સીધાવી ગયા હતા, જયારે મૌલાના હાઝર ઇમામે આપના માતુશ્રી સાથે તા. ૨૩ ના કંપાલા ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની આફ્રિકાની આ છેલ્લી મુલાકાત હતી.

કંપાલા ખાતે થયેલી ઉજવણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબની તખ્તનશી-નીની ત્રીજી ઉજવણી આફ્રિકામાં યુગાન્ડાના મુખ્ય શહેર કંપાલા ખાતે તા. ૨૫ મી ઓકટોબર ૧૯૫૭ ના સાંજના કરવામાં આવી. પંદર હજાર પ્રેક્ષકો અહિં હાજર હતા. આફ્રિકન પ્રજાઓમાં ભારે સન્માનપાત્ર એવા ના૦ કબાકા અને યુગાન્ડાના ના૦ ગવર્નર સર કાફડ અને લેડી કાફડ ખાસ પરોણાઓ હતા.

ઇમામ અલ હાદિયુલ મહેદી, સાહેબુલ અમ્ર નુરે ખુદાવિંદ સરકાર શાહ કરીમ હાઝર ઇમામ
કરાંચી ખાતે તા. ૩-૨-૫૮ ના યોજાએલા ઐતિહાસિક દરબાર પ્રસંગે દરબારી પોષાકમાં લેવાએલી યાદગાર તસ્વીર

મૌલાના હાઝર ઇમામ અને પ્રેસીડેન્ટ અયુબખાન

મૌલાના હાઝર ઇમામે જ્યારે ૧૯૬૦ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં પાકિસ્તાનની મુલાકાત લીધી હતી ત્યારે પાકિસ્તાનના પ્રમુખ ફિલ્ડ માર્શલ મોહમ્મદ અયુબખાને તેઓશ્રીના માનમાં એક શાનદાર સમારંભ યોજ્યો હતો.

આ તસ્વીરમાં ઇમામે ઝમાન પ્રમુખ અૈયુબખાન સાથે દ્રશ્યમાન થાય છે. પાછળ ઉભેલા જનરલ બુરકી છે.

મૌલાના હાઝર ઇમામને યુગાન્ડાની ઇસમાઇલી જમાતો, કંપાલાની મ્યુનિસિપાલટી, ઇસ્ટ આફ્રિકન મુસ્લિમ વેલફેર સોસાયટી અને મુસ્લિમ એસોસીએશની સેન્ટ્રલ કાઉન્સીલ તરફથી માનપત્રો અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા.

અહિં ઇમામે ઝમાને ફરમાવ્યું : "આજની ક્રિયા ઘણાજ અનોખા પ્રકારની છે. પવિત્ર જમાતખાનાના ચોગાનમાં આજે જે ક્રિયા કરવામાં આવી છે તે સદંતર ધાર્મિક ક્રિયા જ છે. આખીયે દુનિયાનાં વિવિધ મુલકો અને જુદી જુદી સરકાર ધરાવતા રાજ્યો તેમજ યુગાન્ડામાં વસી રહેલા શિયા ઇમામી ઇસમાઇલીઓના ઇમામ તરીકેનો જે દરજ્જો અમે ધરાવીએ છીએ તે રાજદ્વારી નથી અને કોઇ દિવસ તેમ હશે પણ નહિ.

યુગાન્ડાની ઇસમાઇલી કોમ સંગઠિત છે. તેઓની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે આ અગત્યનું છે, પણ મઝહબ ઉપરના તમારા ઇમાન સિવાય, બીજી બધી બાબતોમા સ્થાનિક તેમજ પ્રાંતિક સત્તાવાળાઓ તેમજ તેઓની મારફત સામાન્ય રીતે યુગાન્ડાની સરકાર પ્રત્યે તેઓની વફાદારી હોવી જોઇએ.

ઇસમાઇલી કોમ સિવાય દશ લાખ કે તેનાથી વધુ આફ્રિકન મુસ્લિમો આ મુલકમાં રહે છે. તેઓની સામાજિક તથા આધ્યાત્મિક તરક્કી માટે અમારા દાદાશ્રીએ મુસ્લિમ વેલફેર સોસાયટી દ્વારા ઉંડો રસ લીધો હતો અને શિયા ઇમામી ઇસમાઇલી કોમના ઇમામ તરીકે અમે પણ આ અગત્યનું કામ શકય તેટલું ચાલુ રાખવાની ખાતરી આપીએ છીએ."

ઇમામે ઝમાને વધુમાં ફરમાવ્યું : "યુગાન્ડા મુખ્યત્વે આફ્રિકનોનો મુલક છે અને અમને ખ્યાલ છે ત્યાં સુધી, આ દેશ આઝાદ થશે ત્યારે તેની સરકારમા મુખ્યત્વે આફ્રિકનો હશે. જો આ વસ્તુ બીજી કોમો તરફથી સ્વીકારવામાં આવે અને તેઓને તે કોમને આ દેશના વિકાસ માટે, તે સરકાર તરફથી કાયદેસર ભાગ ભજવવા દેવામાં આવે તો અગાઉ કદિયે નહિ કરેલી એવી આબાદીને યુગાન્ડા વરશે, પણ જો આનાથી ઉલ્ટુ જુદી જુદી કોમો અલગ થઇ જશે અને ઝઘડા થશે તો આ મુલક અવિશ્વાસ ગણાશે અને તેથી પરદેશીઓ અહિં મુડી રોકવા માટે આકર્ષાશે નહિ, જેથી દેશની પ્રગતિકૂચમાં મંદતા આવી જશે અને બધી રીતે આ મુલકની પ્રગતિને ધક્કો લાગશે અને તેથીજ અમે બીજી કોમો સાથે હાથ મીલાવીને સહકારથી કાર્ય કરવા ઇસમાઇલી કોમને ભારપૂર્વક ભલામણ કરીએ છીએ."

પ્રવચનના અંતે ફરમાવ્યું : "ફકત દૌલતમાંજ બધુ સમાઇ નથી જતું, આપણો મઝહબ આપણને એ શીખવે છે કે માનવતા અને ભકિતભાવના જુસ્સાની સૌ પ્રથમ જરૂર છે. તમારે બીજાઓ સાથે અરસપરસની ઉદારતા અને માનની લાગણી ધરાવીને કાર્ય કરવું જોઇએ. આપણી સાચી પ્રગતિ માટે જે આવશ્યક છે તે સુખ અને શાંતિ આવી રીતેજ પ્રાપ્ત થઇ શકશે."

આફ્રિકાનો લંબાણુ પ્રવાસ

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ તખ્તનીશી-નીની ઉજવણીમાં ભાગ લીધા પછી આફ્રિકાના પ્રવાસે રવાના થયા હતા. લગભગ બે મહિનાના આ

પ્રવાસ દરમિયાન ઇમામે ઝમાને દેશના આંતરિક ભાગોની પણ મુલાકાત લીધી હતી. કેટલાક સ્થળોએ પગપાળા પ્રવાસ કર્યો હતો. હરમાની રીતે આ પ્રવાસ દરમિયાન આપ નામદારે ૧૮ રતલ જેટલું આપનું વજન ગુમાવ્યું હતું. આ પ્રવાસ દરમિયાન ઇમામે ઝમાને ખાસ કરીને શિક્ષણ અને આરોગ્ય વિષે મહત્વના ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા.

પૂરી જિંદગી શિક્ષણમાં પસાર કરો

શિક્ષણના વિષયમાં નૈરોબી ખાતે તા. ૧૧-૧૧-૫૭ના ફરમાવ્યું : "તમારે સમજવું જોઇએ કે હાલમાં કેળવણીની શરૂઆત ત્રણ વરસથી થાય છે અને તે બાવીસ, ત્રેવીસ, અગર ચોવીસ વરસની ઉમર સુધી રહે છે અને જયારે કેળવણી લેવાનો આ ખાસ સમય પૂર્ણ થઇ જાય ત્યાર પછી તમારી બાકીની જિંદગી પણ કેળવણીમાં જ પસાર થવી જોઇએ."

શિક્ષણ એટલે શું ?

ઇસ્ટ આફ્રિકન મુસ્લિમ વેલફેર સોસાયટીની તા. ૧૬મી નવેમ્બર ૧૯૫૭ ના મોમ્બાસા ખાતે મળેલી વાર્ષિક સભામા મૌલાના હાઝર ઇમામે શિક્ષણનો સાચો અર્થ સમજાવ્યો હતો. આપ નામદારે ફરમાવ્યું : "શિક્ષણનો અર્થ જ્ઞાનસંગ્રહ કરતાય વધુ, પુસ્તકો, ચિત્રો અને વાસ્તવિકતા કરતાય વધુ થાય છે શિક્ષણ એ તો જિંદગી પર્યંતનો એવો અનુભવ બની રહે છે કે જેમાંથી નિર્મળતા, માનવતા, માનસિક શિસ્ત અને પ્રમાણિકતા જેવા સદગુણોનો ખાસ કરીને ઉધરતી અવસ્થામાં ઉદભવ થાય.

લાયકાત વગરના શિક્ષકોવાલી સ્કૂલ તળિયા વિનાના બૂટ જેવી છે અને લાયકાતવાળા શિક્ષકો પણ બિનઅનુકૂળ વિદ્યાર્થીઓ ધરાવતી સ્કૂલો દોરી વિનાના બૂટ જેવી છે, એટલે કે બન્ને અપૂર્ણ છે.

યોગ્ય સાંસારિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ વિનાનું ઇસ્લામી આધ્યાત્મવાદનું શિક્ષણ મુસ્લિમ બાળકો માટે સંતોષકારક લેખાય એમ અમે માનતા નથી. આ બન્ને વસ્તુ એક સાથે જ થવી જોઇએ."

શિક્ષક આગેવાન છે

શિક્ષકો માટે ફરમાવ્યું : "હવે પછી તમે આ વાતને ખ્યાલમા રાખો કે જે લોકો શિક્ષક તરીકેનું કાર્ય કરે છે તેઓને અમે કોમમાં આગેવાનો તરીકે ગણીએ છીએ. શિક્ષક તરીકેનો ધંધો એ ઘણોજ ઉપયોગી અને બીજા ધંધાઓ કરતા સૌથી વધુ માનનીય છે."

બાળ આરોગ્ય

શિક્ષણ ઉપરાંત બાળ આરોગ્ય માટે પણ ઇમામે ઝમાને દોરવણી આપતા ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા. બાળકોને મોડામા મોડુ સાંજના સાડા સાતે સવડાવી દેવા તેમજ તેના શરીર વિકાસ પ્રત્યે જરાપણ બેદરકાર ન રહેવા ફરમાવ્યું હતું. બાળકને કંઇપણ તકલીફ થાય તો તુરત પૂરતી કાળજી રાખવા ફરમાવી બીમારી વધી ન જાય તેની તકેદારી રાખવા ફરમાવ્યું હતું.

'બ્રિલિયન્ટ સ્ટાર ઓફ ઝાંઝીબાર' નો ઇલ્કાબ

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબને માસ ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ મા ગ્રેટ બ્રિટનના ના૦ મહારાણીએ "હિઝ હાઇનેસ" ના ઇલ્કાબથી સન્માન આપ્યા પછી ત્રણ માસ બાદ જંગબારની મુલાકાત પ્રસંગે જંગબારના ના૦ સુલતાને 'બ્રિલિયન્ટ સ્ટાર ઓફ ઝાંઝીબાર"-ફર્સ્ટ કલાસનો ટાઇટલ અર્પણ કરી શાનદાર સન્માન કર્યું હતું.

કલ્ચરલ સોસાયટીમાં ઐતિહાસિક પ્રવચન

મૌલાના હાઝર ઇમામ હીઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૨૫ મી નવેમ્બર ૯૫૭ના દારેસલામ ખાતે કલચરલ સોસાયટીના આશ્રયે યોજાએલી એક સભામાં ૩૫ મિનિટો સુધી મધ્ય પૂર્વના ઇતિહાસ સંબંધી તવારીખી ભાષણ આપ્યું હતું. આપશ્રીએ આપના લંબાણ ભાષણમાં ધર્મના વિષયથી માંડીને મધ્યપુર્વના પુર્વકાલિન ઇતિહાસની એટલી તો આધુનિક ઢબે છણાવટ કરી હતી કે ઘણાય આગેવાન અખબારોએ આ ભાષણને પ્રગટ કરી તેને ખૂબ મહત્વ આપ્યું હતું.

પાકિસ્તાનમાં તખ્તનશીની માટે તૈયારીઓ

આફ્રિકા પછી પાકિસ્તાનમાં તખ્તનશીનીની ઉજવણી માટેની તૈયારીઓ થવા લાગી હતી. કરાંચીથી છ માઇલ દૂર આવેલા નેશનલ સ્ટેડિયમની ઉજવણીના સ્થળ તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી અને એક લાખ માણસો બેસી શકે તેવી વ્યવસ્થા કરાઇ હતી. ૨૫૦૦૦ ઇસમાઇલીઓ રહી શકે તેવી જગ્યા માટે હાજી કેમ્પ ઉપર પસંદગી ઉતારવામાં આવી. તા. ૨૩ મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૮ના દિનને પશ્ચિમ પાકિસ્તાની ઉજવણી દિનના તરીકે મંજૂરી પ્રાપ્ત થઇ.

મૌલાના હાઝર ઈમામની કરાંચી ખાતે પધરામણી

તા. ૨૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૮ના સાંજના કરાંચીના હવાઇ મથકે મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે આપના વહાલા માતુશ્રી સાથે મુબારક પધરામણી ફરમાવી. પાકિસ્તાનના પ્રમુખ વતી તેમના લશ્કરી મંત્રી, મીર ગુલામઅલીખાન તાલપૂર, હુંઝાના મિર અને ઇસમાઇલી અગ્રેસરોએ આપશ્રીનો દબદબાભર્યો સત્કાર કર્યો હતો.

મૌલાના હાઝર ઇમામની મુબારક પધરામણીના મંગળ દિનેજ, થોડીવાર પહેલા આપશ્રીના વહાલા કાકાશ્રી ના૦ શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબ અને ના૦ પ્રિન્સેસ શિરીન સાહેબાએ પણ કરાંચી ખાતે પધરામણી કરી હતી.

ઐતિહાસિક ઉજવણી

ગુરૂવાર તા. ૨૩મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૮ના દિને કરાંચી ખાતે નેશનલ સ્ટેડિયમમાં દોઢ લાખ પ્રેક્ષકોની હાજરી હતી. યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાંસ, હિંદ, અફઘાનિસ્તાન, ફ્રેંચ આફ્રિકા, બ્રિટિશ આફ્રિકા, લેબેનોન, પોર્ટુગીઝ ઇન્ડિયા, મલાયા, સિલોન, એડન, મસકત, કોંગો, પોર્ટુગીઝ આફ્રિકા, ઇરાન, ઇરાક અને પૂર્વ પાકિસ્તાનથી પણ આ પ્રસંગે હજારોની સંખ્યામાં ઇસમાઇલીઓ હાજર થયા હતા.

૪૦૦ જેટલા પત્રકારો, મુવી કેમેરામેનો, ફોટોગ્રાફરો અને ટેલિવીઝનના પ્રતિનિધિઓ કે જેઓમાં વિદેશોથી આવનારાઓ પણ હતા તેમણે આ ઐતિહાસિક પ્રસંગને ઝડપી લેવા પડાપડી કરી હતી. રેડિયો પાકિસ્તાને રનીંગ કોમેન્ટ્રી દ્વારા નજરે જોયેલો અહેવાલ પ્રસારિત કર્યો હતો. પાકિસ્તાનના પ્રમુખની અંગરક્ષક દળની એક ખાસ ટુકડી વહાલા ઇમામે ઝમાનને માન અપવા ખાસ હાજર રહી હતી

મૌલાના હાઝર ઇમામની સ્ટેડિયમમાં પધરામણી પૂર્વે નાo પ્રિન્સ સદરુદીને આપના મહોરદાર સાથે પધરામણી કરી હતી. ઇમામે ઝમાનના માતુશ્રી પણ પધાર્યા હતા.

સાંજના ૪-૧૫ કલાકે મૌલાના હાઝર ઇમામ પધારતા પાક પ્રમુખના અંગરક્ષક દળની ખાસ ટુકડીએ બ્યુગલનો નાદ કરી સલામી આપી હતી. પાકિસ્તાનના મહાન ઇસ્લામી રાષ્ટ્રના તે સમયના સર્વોપરી સત્તાધીશ પ્રમુખ મેજર જનરલ ઇસ્કંદર મિરઝા અને બેગમ મિરઝા ઇમામે ઝમાનના સાથે હતા. ઉપરાંત તે સમયના વડા પ્રધાન મલિક ફિરોજખાન નૂન, માજી વડા પ્રધાનો જo સુહરાવર્દી અને જo ચુંદરીગર તેમજ જo અમજાદઅલી અને જo ગુલામઅલી તાલપૂર તેમજ પીઢ રાજપુરુષ જo ફઝલુલ રહેમાન પણ હાજર હતા.

કુરાને શરીફની તીલાવત સાથે ઉજવણીની શરૂઆત થઇ. અહિં ઇમામે ઝમાનને ત્રણસો વરસો પૂર્વે બુખારાના એક હાજીએ મદિના શરીફમાં તૈયાર કરેલી પવિત્ર કુરાને શરીફની એક પ્રત અર્પણ કરવામાં આવી હતી. ઉપરાંત હુઝુરમાં ઝબ્બો, પાઘડી, ૪૯ હિરાનો હાર, ફાતમિ મોહર, વિગેરે પણ અર્પણ થયા હતા. આ પછી આપને સન્માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

મૌલાના હાઝર ઇમામે પોતાના ઐતિહાસિક પ્રવચનમાં ફરમાવ્યું : "આજે અમે જે દેશ અને જે શહેરમાંથી તમને સંબોધી રહયા છીએ તે અમારા માટે અને અમારા કુટુંબ માટે ખાસ મહત્વ ધરાવે છે. ૧૮૭૭ ના નવેમ્બરની બીજી તારીખે, અમારા દાદાશ્રી અહિં કરાંચીમાં જન્મ્યા હતા અને ઇમામતના બોતેર વરસો દરમિયાન તેઓશ્રીએ પોતાના રૂહાની ફરઝંદોને સુખ અને સમૃધ્ધિના પંથે દોરવ્યા હતા. તેઓશ્રીએ દશેક વરસ પહેલા એક નૂતન મુસ્લિમ રાષ્ટ્રને જન્મતા જોયું હતું અને તેઓશ્રી પાકિસ્તાનના ભવિષ્ય માટે મજબુત રીતે ખાતરી ધરાવતા હતા. આજે ઇસમાઇલીઓ ઘણી મોટી સંખ્યામાં સુખેથી અહિં વસી રહયા છે.

૧૯૫૪ ની અમારી અહિંની પધરામણી પછી, આ મૂલ્કે જે પ્રગતિ સાધી છે તે આશ્ચર્ય જનક છે અને એ વિશ્વના રાજકારણના મૂળભુત પરિવર્તન અને નૂતન એશિયન મુલ્કોની વધતી જતી અસરનું સ્મરણ કરવે છે.

લાખો અને કરોડો લોકોએ આઝાદીના હકો મેળવ્યા છે તેઓની અસર દરરોજ વિશ્વના રાજકારણમાં પ્રબળ બનતી જાય છે અને પશ્ચિમના પુરાતન દેશો એનો અવાજ વધતા જતા માનપૂર્વક સાંભળી રહયા છે.

મુસ્લિમ રાષ્ટ્રો અને સમગ્ર રીતે જોતા એશિયન મુલકોમાં પાકિસ્તાનનો દરજ્જો બહુજ ધ્યાન ખેંચે તેવો અને અગત્યનો છે. આ નવું જન્મેલું રાષ્ટ્ર, ઘણી બધી જૂની પ્રણાલિકાઓની અસરમાં નથી એથી કરીને એ પોતાનું ભાવિ અને પોતનું જીવન ધોરણ સુધારવા પોતાના નૈતિક

ધોરણો નકી કરવા માટે મુક્ત છે. તે એવું મુસ્લિમ રાષ્ટ્ર છે કે જેણે ઝડપથી પલટાતા વિશ્વને અનુરૂપ બનવું જોઇએ. તેના પાસે મહાન ભાવિ માટેની શકયતા રહેલી છે અને અમે દુઆ ફરમાવીએ છીએ કે તે પાર પડે.

પાકિસ્તાનનનું કાર્ય એ છે કે નૂતન યુગના પ્રવાહો અને પલટાતા સમાજના દબાણોને મૂળભૂત ઇસ્લામી આદર્શોને અનુરૂપ બનાવવા અને આધુનિક લોકશાહીને ઇસ્લામી સ્વરૂપ આપવું. જો કે આ સહેલું નથી પણ તે સફળતા મેળવશે.

અમારી પોતાની કોમને અમે ફરમાવશું કે આપણે સંખ્યાની દ્રષ્ટિએ ભલે થોડા હોઇએ પરંતુ આપણી અસર મહાન છે અને તમારી એ ફરજ છે કે આ અસરનો ઉપયોગ વ્યકિતગત રીતે તમારી પોતાની કે માત્ર બધા ઇસમાઇલીઓની પ્રગતિ માટેજ નહિ, પણ પાકિસ્તાનની ભલાઇ માટે કરવો જોઇએ. એક કોમ તરીકે આપણી ખાસ વિશિષ્ઠતા હમેશા આપણા ઇમાનથી રક્ષિત રહેશે પરંતુ તમે જે કરો તે તમારા માટે ખાસ હોવું જોઇએ નહિ. આ મુલકના વિકાસમાં સમગ્ર રીતે હિસ્સો આપવો જોઇએ. જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અમારા રૂહાની ફરજંદો પ્રસરી જાય એવું જોવાની અમે આશા રાખીએ છીએ. બધા ક્ષેત્રો તમારા માટે ખુલ્લા છે અને બી વાવીને તેના ફળો મેળવવાનુ તમારા હાથમાં છે."

કરાંચી પૂર્વે બહેરીનમાં પધરામણી

મૌલાના હાઝર ઇમામે કરાંચી ખાતે પધરામણી ફરમાવી તે પૂર્વે લંડનથી કરાંચી આવતા માર્ગમાં તા. ૨૧-૧-૫૮ ના બહેરીન ખાતે પધાર્યા હતા. પોલીટીકલ એજન્ટ, સરકારી ઓફીસરો અને ઇસમાઇલી જમાતે આપશ્રીનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું.

ઈમાન વગર ઈન્સાનના કોઇ મૂલ્યો નથી.

મૌલાના હાઝર ઇમામે કરાંચી ખાતેની રોકાણ દરમિયાન સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓની મુલાકાતો લીધી હતી.

તા. ૨૫-૧-૫૮ ના પાકિસ્તાનની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશનની મુલાકાત પ્રસંગે ફરમાવ્યું: "અમે તમને એ સમજવાનું ફરમાવશું કે આ દુનિયામાં જો ઇમાન ન હોય તો માણસની જિંદગીની કિંમત ધૂળ કરતા વધારે નથી. જો ઇમાન નહિ હોય તો તેનું સ્થાન કયાંયે રહેશે નહિ અને કદાચ જીવનમાં સ્થાન મળશે તો પણ તે પાછળથી દુ:ખી થશે. કારણ કે ઇમાન વગરના તમારા જીવનનો કોઇ અર્થ નથી."

ફેડરેશન ઓફ ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સે યોજેલો ભોજન સમારંભ

કરાંચીના વેપારીઓની આગેવાન સંસ્થા ફેડરેશન ઓફ ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સે તા. ૨૭મી જાન્યુઆરીએ મૌલાના હાઝર ઇમામના માનમાં એક ભવ્ય ભોજન સમારંભ યોજી કરાંચીના સઘળાયે વેપારીઓ વતી ઇમામે ઝમાનનો સતકાર કર્યો હતો. આ સમારંભમાં નામ૦ શાહઝાદા સદરૂદીન સાહેબ અને આપના મોહરદાર ઉપરાંત ઇમામે ઝમાનના માતુશ્રી અને કરાંચીના આગેવાન વેપારીઓ તેમજ સરકારી અમલદારો હાજર હતા. ફેડરેશનના પ્રમુખ જ૦ રંગૂનવાલાએ

માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું. માનપત્રમાં ૯૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહના જીવન અને કાર્યને પણ સંભારવામાં આવ્યું હતું અને આપની પવિત્ર યાદમાં એક સંપૂર્ણ સાધન સંપન્ન ટેકનિકલ સંસ્થા સ્થાપવાની માંગણી રજૂ કરવામાં આવી હતી. જો આવી દિલચાલ ઉપાડવામાં આવે તો કરાંચીના વેપારીઓ તેને સંપૂર્ણ ટેકો આપશે એવી પણ ખાતરી આપવામાં આવી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામે માનપત્રનો જવાબ વાળતા ફરમાવ્યું: "કોઇપણ દેશની વેપારી અને ઉદ્યોગિક કોમ પર ભારે જવાબદારી લદાયેલી હોય છે અને એક નવા દેશ માટે તો એ બહુજ જરૂરી છે. આ જવાબદારી માત્ર ભૌતિક લાભમાં ફાળો આપીને નહિ પરંતુ નૈતિક ધોરણ પર રચાએલી હોવી જોઇએ."

તમે વેપાર અને ઉદ્યોગના સફળ થયેલા સભ્યો છો, તમારે એ જોવું જોઇએ કે આ દેશના વિકાસના ફળ અમુક પસંદગી પામેલાઓ જ ન ખાય, પરંતુ એમા આખાયે રાષ્ટ્રનો યોગ્ય હિસ્સો હોય. આ દેશનો ઉદ્યોગિક વિકાસ જેવી રીતે દેખાય છે એ રીતે તેની અસર પણ થવી જોઇએ અને દેશના દૂર દૂરના ખૂણે બેઠેલા સામાન્ય માનવીને પણ એનો લાભ મળવો જોઇએ.

આમા તમે નિર્ણયાત્મક ભાગ ભજવી શકો છો. એક વાર તમે આ પ્રમાણે કરશો તો તમે આ દેશે પ્રાપ્ત કરેલી સિધ્ધિ માટે યોગ્ય ગર્વ લઇ શકશો. આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર ક્ષેત્રમાં પાકિસ્તાનના વેપારીનો અર્થ સંગીન વેપારી સોદાઓનો થવો જોઇએ. વ્યાજબી વર્તાવ માટે તમે વિશ્વ વ્યાપી પ્રતિષ્ઠા મેળવશો એવી અમને આશા છે. આથી તમે તમારી જાતને જ સહાય કરશો એટલું નહિ પરંતુ તમે તમારા દેશ માટે શુભેચ્છા કેળવશો.

આ મહત્વના વિષય પર અમે એટલા માટે ભાર આપી રહયા છીએ કે તમામ મોટા વેપારી ઉપર દેશની સમૃધ્ધિનો પાયો રહેલો છે.

અમારા દાદાશ્રીની યાદમાં એક ટેકનિકલ સંસ્થા સ્થાપવાની તમે માંગણી કરી છે. સ્વાભાવિક રીતે આ પ્રશ્ન એવો છે જેના પર અમે આ પહેલા થોડોક વિચાર કર્યો છે અને અત્રેની વેપારી કોમ પણ એજ વિચારી રહી છે એ જાણીને અમને અત્યંત આનંદ ઉપજે છે. પરંતુ આવા પ્રકારની યોજના પૂરેપૂરી વિચારણા અને તૈયારી વિના હાથ નહિ ધરવી જોઇએ.

પ્રથમ તો આપણે એ ખાતરી કરી લેવી જોઇએ કે એ આખા દેશની સાચી અને ચાલુ જરૂરિયાતને પૂરી કરશે? જો એ કોઇ તાલીમી સંસ્થાનુ અથવા સ્કોલરશીપ ફંડનું સ્વરૂપ લેવાની હોય તો આપણને એ સ્પષ્ટ થવું જોઇએ કે રાષ્ટ્રીય તાલીમી નીતિના સામાન્ય પ્રવાહને એ અનુરૂપ છે કે કેમ?

આજે સવારના અખબારમાં અમે વાંચ્યું છે કે તાલીમી નીતિ હજુ એના ઘડતરના સ્વરૂપમા છે અને આપણે એ સ્પષ્ટ રીતે ખાતરી કરી લેવી જોઇએ કે આવું સ્મારક ઉભુ કરવા માટે જરૂરી ફંડ મળી શકે એટલું જ નહિ, પણ ભવિષ્યના વરસોમાં પણ એ ટકી શકશે.

તમે ખાતરી રાખજો કે આ બધા પ્રશ્નો પર અમે ગંભીર પણે વિચાર કરશું અને જ્યારે એ અસ્તિત્વમાં આવશે ત્યારે આવી શક્તિશાળી સંસ્થા પોતાનો ટેકો આપવા તૈયાર છે એ જાણીને અમને ઘણુ પ્રોત્સાહન મળશે."

ઇસ્લામની જૂની પ્રણાલિકાઓને આજના સંજોગોને અનુકૂળ બનાવો

મૌલાના હાઝર ઇમામના માનમાં કરાચી ખાતે યોજાએલા સંખ્યાબંધ સમારંભોમાં તા. ૨૯–૧–૫૮ ના મેટ્રોપોલ હોટલ ખાતે કરાંચીના ઇન્ટીટયુટ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ એફેર્સ યોજેલો સમારંભ પણ મુખ્ય હતો. આ સમારંભમાં ઇમામે ઝમાને ફરમાવ્યું: "જો ઇસ્લામે પોતાનું ભૂતકાલિન ગૌરવ પાછું મેળવવું હોય તો તેણે પોનાની જૂની પ્રણાલિકાઓને આજના સદંતર જુદા સંજોગો માટે અનુકૂળ બનાવવી જોઇએ. જો આપણે આમ કરવામાં નિષ્ફળ જઇશું તો આપણે આપણી પોતાની તરક્કી માટે નિષ્ફળ જઇશું એટલું જ નહિ, પરંતુ યુવાન પેઢી ભ્રમણાગ્ન બનીને એવા વિદેશી તેમજ જડવાદી માર્ગનો શિકાર બની જશે જેને ઇસ્લામ સાથે કશું સામ્ય નહિ હોય.

રાજદ્વારી આઝાદી પ્રાપ્ત કર્યા પછી બીજું બધું જ મળી રહેશે એમ માની લેવું એ પાકિસ્તાન માટે વિઘાતક હશે. આધુનિક જગતમાં પોતાનું સ્થાન જાળવવા માટે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના છેલ્લામાં છેલ્લા વિકાસ સાથે કદમ મિલાવવા માટે મૂળભૂત નવો માર્ગ જરૂરી બનશે.

પૂર્વ આફ્રિકાના મુસ્લિમો, આફ્રિકન, હિંદી અને અરબ એમ ત્રણ વર્ગોમાં વહેંચાએલા છે અને ત્યાં માત્ર વર્ગવાર જ વિકાસ થયો છે. જેમા દરેક વર્ગ સરકારી નાણાંકીય સહાયનો અને તેટલો મોટો હિસ્સો મેળવવાનો પ્રયાસ કરે છે. સયુંકત મુસ્લિમ તરક્કી માટે કોઇ પ્રયાસ થયો નથી. પરંતુ તાજેતરમાં આ પરિસ્થિતિ બદલવા માંડી છે અને જુદા જુદા વર્ગના નેતાઓ એ પીછાણવા લાગ્યા છે કે પ્રણાલિકા અને નિષ્ક્રિયતાના બેવડા દબાણથી ઇસ્લામ ગૂંગળાઇ જવાનો ભય છે."

પ્રવચનના અંતે ફરમાવ્યું: "આ નેતાઓએ કંઇક કરી છૂટવાનો નિર્ધાર કરતા મુસ્લિમ વેલફેર સોસાયટી અને પૂર્વ આફ્રિકન મુસ્લિમ સંસ્થાની સ્થાપના થઇ છે જે ત્રણ મુખ્ય વર્ગો વચ્ચે સાંકળરૂપ બની છે. પહેલીજ વાર હિંદીઓ, આફ્રિકનો અને અરબોએ ઇસ્લામના સમાન ઉદ્દેશ સાથે મળીને કાર્ય શરૂ કર્યું છે જેની ભારે અસર થઇ છે."

કરાંચી મ્યુનિસિપાલટીનો સત્કાર સમારંભ

મૌલાના હાઝર ઇમામનો કરાંચીના શહેરીઓ વતી સત્કાર કરવાનો એક સમારંભ મ્યુનિસિપાલટી તરફથી ૩૦–૧–૫૮ ના યોજવામાં આવ્યો હતો. જેમાં મૌલાના હાઝર ઇમામને શહેરીઓ તરફનું માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

ઇમામે ઝમાને માનપત્રના ઉત્તરમાં નિર્વાસિતોના પ્રશ્નો ઉપર કાળજી લેવા અનુરોધ કર્યો હતો. આપે જણાવ્યું: "નિર્વાસિતો માટે મુખ્ય આવશ્યકતા એ છે કે દેશમાં પૂરેપૂરા ઓતપ્રોત બની જાય અને દેશના જીવનમાં રચનાત્મક હિસ્સો લેવાની તાલીમ મેળવે. અમને આશા છે કે આ શહેર તેની ઉગતી પેઢીને પૂરતી સગવડોની જોગવાઇ આપવા પૂરતી શકિતઓનો ઉપયોગ કરશે. શાળાઓ અને એથી વિશેષ તો યોગ્ય શિક્ષકોની જરૂરત સૌથી મોટી છે, જે ઉપર તમે લક્ષ આપી રહયા છો એ અમે જાણીએ છીએ."

અમે પોતે થોડા વખત પહેલા વિદ્યાર્થી હતા. જો બીજી પ્રવૃતિ માટે પણ તકો રહેતી હોય તો વિદ્યાર્થીઓ રાજકારણમાં સક્રીય હિસ્સો લે એ સામે અમને ખાસ વાંધો લાગતો નહોતો. પણ ભય એ છે કે વિદ્યાર્થી માત્ર રાજકારણ માટે જ જીવતો હોય એવું થઇ જશે અંતે બીજી કોઇ વસ્તુ માટે નહિ. બીજી ગણતરીને બાજુએ મૂકતા આથી વિદ્યાર્થી બહુજ ફીરસ વ્યક્તિ બની જશે.

મનોરંજન અને રમતના મેદાનોની જરૂરત ઘણી વાર પીછાણવામાં આવે છે એ કરતા વધારે છે. શાળાની સંગીન કેળવણી તેમજ આપણા મઝહબ ઇસ્લામની પ્રગતિશીલ તાલીમની સાથે સાથે આ વસ્તુઓ યુવાન પેઢીના ઘડતરમાં સહાય કરી શકે છે જે જીવન જીવવાની કલાને એના સૌથી ભરપૂર અર્થમાં સમજી શકે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ પ્રશ્ન પ્રત્યે પણ યોગ્ય લક્ષ અપાશે કારણ કે એનો જે પ્રત્યુતર તમે આપશો એના ઉપર આ મહાન દેશના ભાવિનો આધાર રહેલો છે."

પાક–ભારત વચ્ચે સહકાર જરૂરી છે

આ સમારંભમાં જ મૌલાના હાઝર ઇમામે ફરમાવ્યું કે: પાક–ભારત એ બન્ને દેશોના પ્રશ્નો લગભગ સરખા છે અને તેમની મુશ્કેલીઓ વધારવી ન હોય તો બન્ને વચ્ચે સહકાર જરૂરી છે."

~~ઇમામે ઝમાન જુમ્માની નમાઝ અદા કરે છે~~

કરાંચીની રોકાણ દરમિયાન ઇમામે ઝમાને તા. ૩૧–૧–૫૮ ના જુમ્માની નમાજ અદા કરી હતી. કરાંચીની બોલ્ટન માર્કેટ ખાતેની મેમણ મસ્જિદમાં આપ નમાજ અદા કરવા પધાર્યા ત્યારે ત્યાં હાજર રહેલા હજારો ઇસ્લામીઓએ 'અલ્લાહો અકબર" અને "ઇસ્લામ જિંદાબાદ" તેમજ "આગાખાન જિંદાબાદ" ના ગગનભેદી નારાઓથી ભવ્ય સત્કાર કર્યો હતો.

વિશ્વભરમાં રજૂ થયેલી તખ્તનશીનીની ફિલ્મ

મૌલાના હાઝર ઇમામની કરાંચી ખાતેની તખ્તનશીનીની ફિલ્મની વિશ્વભરમાં રજૂઆત થઇ હતી પાકિસ્તાન સરકારના ફિલ્મસ ડિવીઝને ઉતારેલી આ ફિલ્મને બ્રિટને તા. ૨૬મી જાન્યુઆરીએ ટેલિવીઝન ઉપર રજૂ થઇ હતી. અમેરિકામાં પણ તે ટેલિવીઝન ઉપર રજૂ થઇ હતી. આ ઉપરાંત બ્રિટિશ ન્યુઝ રીલમાં પણ આ પ્રસંગનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. બ્રિટનમાં ન્યુઝ રીલો બતાવતી ત્રણ મુખ્ય કંપનીઓ બ્રિટિશ મુવીટોન ન્યુઝ, પાથે અને ગેમન્ડ બ્રિટિશ તખ્તનશીની પ્રસંગની ફિલ્મ ઝડપી હતી અને વિશ્વભરમાં તેની તુરત રજૂઆત પણ કરી હતી.

પૂર્વ પાકિસ્તાનમાં તખ્તનશીની માટે તૈયારીઓ

પશ્ચિમ પાકિસ્તાનમાં કરાંચી ખાતે તખ્તનશીનીની ઉજવણી થયા પછી પૂર્વ પાકિસ્તાનના મુખ્ય શહેર ઢાકા ખાતે તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૮ ના એક વધુ ઉજવણી કરવાની મંજૂરી મળી હોઇ આ માટેની પુરજોશ તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી.

સીરિયાની મુલાકાતનું સંભારણું

મૌલાના હાઝર ઇમામે જુલાઇ ૧૯૫૭ માં લેબેનોન અને સીરિયાની મુલાકાત લીધી હતી. આ તસ્વીર સીરિયાની મુલાકાત વખતે લેવામાં આવી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામ અને પ્રમુખ નાસર

મૌલાના હાઝર ઇમામે સંયુક્ત આરબ પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ જ. નાસરની કેરો ખાતે તા. ૧૯–૨–૫૯ના મુલાકાત લીધી હતી. પ્રમુખ નાસર એ પ્રસંગે ઇમામે ઝમાનને આવકારી રહ્યા છે.

પૂર્વ પાકિસ્તાનમાં તખ્તનશીની માટે તૈયારીઓ

T.N.

પશ્ચિમ પાકિસ્તાનમાં કરાંચી ખાતે તખ્તનશીનીની ઉજવણી થયા પછી પૂર્વ પાકિસ્તાનના મુખ્ય શહેર ઢાકા ખાતે તા. ૧૨મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૮ ના એક વધુ ઉજવણી કરવાની મંજૂરી મળી હોય આ માટેની પૂરજોશ તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી.

નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની કરાંચી ખાતે પધરામણી

F.T

૧૯૫૮ નું વરસ પાકિસ્તાન માટે ખૂબ યાદગાર અને ઐતિહાસિક રહેશે. આ વરસે અહિં મૌલાના હાઝર ઇમામની તખ્તનશીનીની ઉજવણી થઇ હોવા ઉપરાંત આ પ્રસંગે મૌલાના હાઝર ઇમામ સહિત આપના નૂરાની પરિવારના સભ્યોએ પણ મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી. આ પહેલા જ મૌલાના હાઝર ઇમામ સાથે આપના માતુશ્રી પધાર્યા હતા. ઉપરાંત નાં૦ શાહઝાદા સદરૂદ્દીન સાહેબ પણ આપના મહોરદાર સાથે પધાર્યા હતા આ આનંદમાં વધારો કરવા તા. ૩જી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૮ ના મૌલાના હાઝર ઇમામના વહાલા પિતાશ્રી નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે કરાંચી ખાતે પધરામણી ફરમાવી. હવાઇ મથકે નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને આવકારવા મૌલાના હાઝર ઇમામ આપના માતુશ્રી સાથે જાતે પધાર્યા હતા. પિતા-પુત્રનું અહિં અદભૂત મિલન થયું હતું. કરાંચીના ઇસમાઇલીઓ તેમજ પાક વડા પ્રધાન વતી તેમના એ. ડી. સી. એ. પણ નાં૦ પ્રિન્સ સાહેબનો ભવ્ય સત્કાર કર્યો હતો.

આ પહેલા નાં૦ શાહઝાદા સદરૂદ્દીન સાહેબ કરાંચીથી રવાના થયા હતા.

કરાંચી ખાતે તા. ૩-૨-૫૮ ના એક ભવ્ય દરબાર આગાખાન જીમખાના ખાતે યોજવામાં આવ્યો હતો. સફેદ શેરવાની અને લીલા રંગનો જરિયાન સાફો પહેરી મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન પોતાના પિતાશ્રી નાં૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સાથે દરબારમાં પધાર્યા હતા.

Western wing

મૌલાના હાઝર ઇમામનો પશ્ચિમ પાંખનો પ્રવાસ

J.A

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ કરાંચી ખાતે તખ્તનશીની ઉજવી, કેટલાક દિવસો અહિં ખાતે રોકાઇ સિંધ અને સરહદના પ્રવાસે રવાના થયા હતા. સિંધના મુખ્ય કેન્દ્રોમા પધરામણી ફરમાવવા ઉપરાંત પેશાવર અને ખયબર ઘાટ સુધીનો પ્રવાસ પણ કર્યો હતો.. આપશ્રીએ દરેક સ્થળોએ જમાતોને દિદાર અને દુઆઆશિષોની નવાજેશ ફરમાવી અનેક વિષયો ઉપર દોરવણી આપતાં ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા. આ સંધળો પ્રવાસ પૂરો કરી લાહોર પધાર્યા અને લાહોરથી ઢાકા જવા રવાના થયા હતા.

ઢાકા ખાતે શુભાગમન

મૌલાના હાઝર ઇમામ તા. ૧૧-૨-૫૮ ના ઢાકા પધારતા હવાઇ મથકે નાં૦ ગવર્નરના લશ્કરી મંત્રી સ્વાગત માટે હાજર રહયા હતા, ઇસ્માઇલી અગ્રેસરોએ પણ દબદબાભર્યો સત્કાર કર્યો. જીરમાની રીતે મુસાફરીના થાકને ન ગણકારતા ૧૧ વાગે જમાતખાનામાં પધરામણી ફરમાવી હતી. બપોર પછી આપ પુનઃ પધાર્યા અને રાતના આઠ વાગ્યા સુધી બિરાજી જમાતોના ધાર્મિક કાર્યો ઉકેલ્યા હતા. બીજા દિવસે તખ્તનશીની હતી છતા એ દિને પણ સવારના પધરામણી ફરમાવી ધાર્મિક કાર્યો ઉકેલ્યા હતા.

ઢાકાને આંગણે ઉજવાયો મહામહોત્સવ

તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૮ ની સાંજના ઢાકા ખાતે ત્રીસ હજારની જનમેદની સમક્ષ મૌલાના હાઝર ઇમામની તખ્તનશીનીની પાકિસ્તાનમાં બીજી અને દુનિયામાં પાંચમી ઉજવણી કરવામાં આવી.

ઢાકાની આ ઉજવણી પ્રસંગે પૂર્વ પાકિસ્તાનના ના૦ ગવર્નર જ૦ એ. કે. ફઝલુલ હક, મુખ્ય પ્રધાન જ૦ અતા ઉર રહેમાન અને પ્રધાન મંડળના સભ્યો, સરકારી અમલદારો, હુંઝાના ના૦ મિર અને તેમના બેગમ સાહિબા તેમજ પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકોએ હાજરી આપી હતી.

પાક કુરાને શરીફની તિલાવત સાથે ઉજવણી શરૂ થઇ હતી. અહિં પણ આપશ્રીની હુઝુરમાં પાક કુરાને શરીફ, ઝભ્ભો, પાઘડી, ચેન, સમશેર અને વીંટી પેશ કરવામાં આવ્યા હતા. આ વિધિ પૂરી થયા બાદ પૂર્વ પાકિસ્તાનના ઇસમાઇલીઓ વતી સન્માનપત્ર પેશ કરવામાં આવ્યું હતું.

"આ એક એવો મઝહબ છે અને તેનું બંધન એવું છે જેને કોઇ તોડી શકશે નહિ !"

માનપત્રનું વાંચન પૂર્ણ થયા બાદ ઇમામે ઝમાને પોતાનું ઐતિહાસિક પ્રવચન કર્યું હતું. આપના લંબાણ પ્રવચન દરમિયાન આપે મહાન મઝહબ ઇસ્લામની ચેતનવંતી શક્તિ વિષે જણાવ્યું :—"આ પ્રવાસ પરથી એક વસ્તુ અમને દેખાઇ છે કે પાકિસ્તાનના બે અરધા ભાગોને સાંકળી રહેલી ભૌતિક વસ્તુઓ કેટલી મુશ્કેલ છે ? માત્ર થોડા, વિમાનો, થોડા જહાજો અને રેડિયો સંપર્ક એના પર બારસો માઇલનું આ અંતર સાધવા માટે તમારે આધાર રાખવાનો છે એમ અમને લાગે છે. પરંતુ આતો એક બાહ્ય મંતવ્ય જ છે, કારણ કે આ સપાટીની નીચે એકજ મઝહબનું અગાધ ઊંડાણ છે અને એ પણ એવા મઝહબનું કે જેના માટે એક સમાન જીવનનો રાહ અગત્યનો છે. આ બંધન એવું છે કે જે કોઇ માનવીથી તૂટવું મુશ્કેલ છે. આ બંધન કાળના અંત સુધી ટકવાનું છે."

વધુમાં ફરમાવ્યું : "આ બારસો માઇલનું અંતર મોટું લાગે છે અને તે મોટું છે પણ ખરું. અણુશક્તિવાળા જહાજો, ઝડપી જેટ વિમાનો અને ટેલિવીઝન જેવા વ્યવહારના આધુનિક સાધનોના ચમત્કારથી રોજ રોજ અંતર ઘટતું રહે છે. આ પ્રમાણે ચાલુ રહેશે અને એની ગતિમાં મંદતા આવવાનું કોઇ કારણ અમે જોતા નથી. આથી કરીને તમો બધાયે, ખાસ કરીને યુવાન પેઢીએ એ વિચારવું જોઇએ કે તમારો દેશ માત્ર જન્મ લેવા કે મોટા થવા, પૈસા કમાવવા, લગ્નો કરવા, સંતાનો પેદા કરવા અને મૃત્યુ પામવાના સ્થાન કરતાંયે કંઇક વિશેષતા ધરાવે છે."

આગળ ચાલતા ફરમાવ્યું : "દેશની પ્રગતિ યા અધોગતિમાં કોઇપણ વ્યક્તિના વર્તનનું પ્રતિબિંબ ઝીલાય છે. એટલે કે રાષ્ટ્રના બધાજ સવાલો તમારા પ્રશ્નો છે. જો રાષ્ટ્રની પ્રગતિ પ્રત્યે એના લોકો જાગતા ન રહે તો રાષ્ટ્રની પ્રગતી થઇ શકે નહિ અને ખરેખર તો નેતાઓ, શિક્ષકો, માવીત્રો અને યુવાનો એને દ્રઢતાથી વળગી ન રહે તો કોઇ મુસ્લિમ રાષ્ટ્ર ટકી શકે નહિ."

"શાળાઓમાં ફરજિયાત ઇસ્લામી શિક્ષણ એ ડહાપણભર્યું હશે, એમ અમે માનીએ છીએ. પરંતુ જો એ મઝહબી શિક્ષણ ભૂતકાળની રૂઢિઓમાં વધુ પડતું જકડાઇ રહેશે તો એનો પુરતો ફાયદો ઉઠાવી શકાશે નહિ.

આપણા મઝહબની મહાન પ્રણાલિકાઓની ઉપેક્ષા કરવાની કોઇ આવશ્યકતા નથી. પરંતુ એને આજના તદ્દન નિરાલા સંજોગોના પ્રકાશને અનુરૂપ અને વધુ ચેતનવંતી બનાવવાની જરૂર છે. ભૌતિક પ્રગતિથી આપણે ડરવાનું નથી.

ઓછા વિકસિત એવા દેશોને ગરીબી, અને રોગચાળા સામેની તેઓની લડતમાં આ પ્રગતિના ફળોની પૂરતી જરૂર છે અને મુસ્લિમો જો આ અગત્યતાને સ્વીકારે અને સાથે સાથે તેના મઝહબનું ચેતનવંતુ સત્વ ઇન્સાનની પ્રવૃતિના દરેક કણમાં સિંચાય તો તમે ઇસ્લામનું ભૂતકાળનું ગૌરવ પુનઃ મેળવી શકશો !"

'ડેલી મેલ' ની અંજલિ

મૌલાના હાઝર ઇમામની પ્રતિભાને અંજલિ આપતો એક લેખ લંડનના પ્રખ્યાત અખબાર 'ડેલી મેલ' માં પ્રગટ થયો હતો. આ પત્રે પોતાના લેખમાં મૌલાના હાઝર ઇમામને મહાન મઝહબી નેતાની શક્તિ ધરાવતા યુગપુરુષ તરીકે ઓળખાવી લખ્યું કે "તેઓશ્રી અત્યારે મજબૂત ઇરાદાઓ સાથે તેમના અનુયાયીઓની અણુયુગમાં દોરવણી કરવા તૈયાર થઇ રહયા છે."

લેખમાં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, "નામદાર આગાખાન કે જેમણે પોતાનો યૌવનકાળ યુરોપમાં વિતાવ્યો છે તેઓ સદા ચૂસ્ત મઝહબી માન્યતાઓ ધરાવતા હતા અને તેમના માટે આમોદપ્રમોદ કોઇ મહત્વના નથી."

હવે હિંદને મળે છે તખ્તનશીનીની અણમોલ તક

પૂર્વ આફ્રિકા અને પાકિસ્તાનમાં તખ્તનશીનીની ઉજવણી થવા પછી હિંદમાં મુંબઇ ખાતે ઉજવણી કરવા માટે મંજૂરી બક્ષવાની અરજ કરવા [મુંબઇથી કોમના અગ્રેસરોના એક વગદાર પ્રતિનિધિ મંડળે ઢાકા ખાતે ઇમામે ઝમાનની મુલાકાત લઇ અરજ મૂકતા ઇમામે ઝમાને એ અરજને કૃપા કરી મંજૂર ફરમાવી અને તા. ૧૧ મી માર્ચ ૧૯૫૮ નાં તખ્તનશીનીની ઉજવણી મુંબઇ ખાતે કરવાનું નકી થયું. આ માટે તડામાર તૈયારીઓ મુંબઇ ખાતે થવા લાગી હતી, અને એક વગદાર ઉજવણી સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામને હિંદની સરકારે પોતાના પરોણા તરીકે નવી દિલ્હી પધારવા આમંત્રણ આપ્યું હતું જેનો ઇમામે ઝમાને સ્વીકાર કર્યો હતો.

ખૂલના અને ચીતાગોંગની મુલાકાત અને લંડન ભણી રવાનગી

ઇમામે ઝમાનનો પૂર્વ પાકિસ્તાનનો પ્રવાસ ટૂંકો હતો. તા. ૧૨ ના ઢાકા ખાતે તખ્તનશીની ઉજવાયા પછી આપશ્રી તા. ૧૩ ના ખૂલના ખાતે અને તા. ૧૪ ના ચીતાગોંગ ખાતે પધાર્યા હતા. તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીના આપશ્રી કરાંચી જવા રવાના થયા હતા અને તેજ દિને કરાચીથી લંડન ભણી સિધાવી ગયા હતા.

'યુનો' ખાતેના પાકિસ્તાનના પ્રતિનિધિ તરીકે નાo પ્રિન્સ અલીખાન

'યુનો'–યુનાઇટેડ નેશન્સ ઓરગેનાઇઝેશનમાં પાકિસ્તાનના કાયમી પ્રતિનિધિ તરીકે પાકિસ્તાન સરકારે મૌલાના હાઝર ઇમામના વહાલા પિતાશ્રી નાo પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની નિમણુંક કરી હતી. ૪૮ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. જેવા મહાન પિતાના આ તેજવંતા પુત્રના રાજકારણમાં થયેલ પ્રવેશની ભવ્ય સફળતાઓ ઇચ્છવામાં આવી હતી. નાo પ્રિન્સ અલીખાન-સાહેબ કે જેઓ તા. ૭જી ફેબ્રુઆરીએ કરાંચી ખાતે પધાર્યા હતા તેઓશ્રી તા. ૧૪મી ફેબ્રુઆરીએ કરાંચીથી પેરિસ જવા સિધાવી ગયા હતા.

હિંદમાં મુબારક પધરામણી—સરકાર તરફથી ભવ્ય સત્કાર

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ રવિવાર તા. ૯મી માર્ચ ૧૯૫૮ ના હિંદના પાટનગર નવી દિલ્હી ખાતે પધાર્યા હતા.

સાંજના ૭ વાગે ઇમામે ઝમાને આપના માતુશ્રી સાથે પાટનગરના પાલમ વિમાની મથકે પધરામણી કરમાતા હિંદ સરકારના અધિકારીઓ અને મુંબઇના આગેવાન ઇસમાઇલીઓએ આપનો દબદબાભર્યો સત્કાર કર્યો હતો.

આ પ્રસંગે હવાઇ મથકે હાજર રહેલ સંખ્યાબંધ પત્રકારોને ઇમામે ઝમાને જણાવ્યું : "શિયા ઇમામી ઇસમાઇલીઓના ઓગણપચાસમાં ઇમામ તરીકેની આ દેશમાં ઉજવાનારી અમારી તખ્તનશીની પ્રસંગે ભારતમાં પધારવા ખચિતજ અમે આતુર હતા. મંગળવારે મુંબઇમા થનારી ઉજવણી માટે રવાના થતા પહેલા તમારા રાષ્ટ્રપતિએ અમને દિલ્હીની મુલાકાત લેવાનું ઘણુંજ માયાળુ આમંત્રણ આપ્યું."

વધુમાં જણાવ્યું : "તમારા મહાન નેતા અને વડા પ્રધાન જવાહરલાલ નહેરુની મુલાકાત લેવાની અમને પ્રથમવાર તક મળે છે, તે ખાસ ખુશીની બાબત છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની તેમની ઉંડી સમજણથી છેલ્લા દસ વરસમાં ભારતે વિશ્વના રાજ કારણના મહાન નૈતિક બળોમાંના એક તરીકે પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે."

નવી દિલ્હી ખાતે ઇમામે ઝમાન સરકારી પરોણા તરીકે હૈદ્રાબાદ હાઉસમાં રહયા હતા.

મહાત્મા ગાંધીજીની સમાધિની મુલાકાત

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૧૦ મી માર્ચના નવી દિલ્હી ખાતે મહાત્મા ગાંધીની રાજઘાટ ખાતેની સમાધીની મુલાકાત લીધી હતી. દિલ્હીની ઐતિહાસિક જુમ્મા મસ્જિદની પણ આપશ્રીએ મુલાકાત લીધી હતી.

વડા પ્રધાન શ્રી નહેરુ તરફથી ભોજન સમારંભ

તેજ દિને બપોરના હિંદના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુએ ઇમામે ઝમાનના માનમાં તેમના નિવાસસ્થાને એક ભોજન સમારંભ યોજયો હતો. સાંજના યુનાઇટેડ કિંગ્ડમના હાઇ કમિશનર તરફથી એક વિશેષ સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. દિલ્હી યુનિવર્સિટીની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામે આપના માતુશ્રી સાથે નવી દિલ્હીથી મુંબઇ ખાતે તા. ૧૧-૩-૫૮ ના મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી.

મુંબઇમાં ઉજવાએલો ઐતિહાસિક મહામહોત્સવ

ઇસમાઇલી ઇતિહાસમાં મહામહત્વ ધરાવતા મુંબઇ શહેરમાં નૂર મૌલાનાં હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ હિઝ રૉયલ હાઇનેસ નાo આગાખાન સાહેબની ઐતિહાસિક તખ્તનશીનીની ઉજવણી જે દુનિયામાં છઠી અને અંતિમ હતી તે મંગળવાર તા. ૧૧ મી માર્ચ ઇ. સ. ૧૯૫૮ ના સાંજના વરલી ખાતે આવેલા સરદાર વલ્લભભાઇ પટેલ સ્ટેડિયમમાં ઉજવવામાં આવી હતી.

૮૦ હજાર પ્રેક્ષકો જેમા હિંદના ખૂણે ખૂણેથી આવેલા ઇસમાઇલીઓ ઉપરાંત આફ્રિકા, બરમા, મલાયા, સિંગાપુર, પાકિસ્તાન, માડાગાસ્કર, સીરિયા અને મધ્યપૂર્વથી આવેલા ઇસમાઇલીઓનો સમાવેશ થતો હતો તેનાથી સ્ટેડિયમ ખીચોખીચ ભરાઇ ગયું હતું.

અનેક માનવંતા મહેમાનો પણ આ અવસરે હાજર રહ્યા હતા જેમા મુંબઇના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી યશવંતરાવ ચૌહાણ અને તેમના પ્રધાનમંડળના સભ્યો, મુંબઇના તે સમયના ઇસમાઇલી ચીફ જસ્ટીસ શ્રી મહમદઅલી સી. ચાગલા અને તેમના ધર્મપત્ની, મુંબઇ રાજ્યની વિધાન સભાના માનનીય સ્પીકર શ્રી સીલમ, મુંબઇના મેયર અને શરીફ, ઉપરાંત દેશ પરદેશના એલચીઓ અને એલચી ખાતાના અધિકારીઓ, મુંબઇના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાન નાગરિકો, મુંબઇના પોલિસ કમિશ્નર તેમજ નવી દિલ્હીથી આ પ્રસંગે હાજર રહેવા ખાસ આવેલા હિંદ ખાતેના તે સમયના પાકિસ્તાનના હાઇ કમિશ્નર મિયા ઝિયાઉદીન, હુંઝાના નાo મિર, તેમના બેગમ સાહેબા અને શાહઝાદાઓ ખાસ ધ્યાન ખેંચતા હતા.

પાક કુરાને શરીફની તિલાવત અને ગીનાન શરીફના પાઠથી ઉજવણીની શરૂઆત કરવામાં આવી. મૌલાના હાઝર ઇમામની હુઝુરમાં જુદા જુદા આગેવાનોએ કુરાને શરીફ, ઝભ્ભો, પાઘડી, ઇમામતની સાંકળવાલી ચેન, શમશેર અને વીટી અર્પણ કર્યાં હતા. આ વિધિ પૂરી થયા બાદ હિંદના ઇસમાઇલીઓ વતી ઇમામે ઝમાનની હુઝુરમાં ભક્તિભાવ અને વફાદારીના પ્રતીકરૂપ માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું.

હિંદુસ્તાન અને ઇસમાઇલીઓ, ઇમામે ઝમાનનું પ્રવચન

માનપત્રનું વાંચન પૂરું થયા બાદ અને પૃથ્વીના ગોળાકારમાં દુનિયાના ચાલીસ જેટલા દેશો જ્યા ઇસમાઇલીઓ વસે છે તેના ચિન્હો દર્શાવતા ફાતમિ ધ્વજના પ્રતિક સાથેના અદભુત કાસ્કેટમાં તે અર્પણ થયા બાદ આ પ્રસંગે ઇમામે ઝમાને ઐતિહાસિક પ્રવચન કર્યું હતું. પ્રવચનમાં આપે જણાવ્યું :-

"અમને ખાતરીપૂર્વક લાગે છે કે આ દેશમાં તમારા માટે મહાન તકો રહેલી છે જ્યારે એ હકીકત છે કે હિંદે પોતે જેમ પ્રગતિ અને વિકાસ સાધ્યા છે તેમા છેલ્લા એંસી વરસમાં ઇસમાઇલીઓએ પણ વિકાસ અને પ્રગતિ સાધ્યા છે. એશિયાના દેશોમાં હિંદ જ એક એવો મહાન દેશ છે કે જે આઝાદી પ્રાપ્ત કરી અને મરજિયાત રીતે રાષ્ટ્રસમૂહમાં જોડાએલો છે. ઉપરાંત વ્યક્તિગત સ્વાતંત્રતા અને રાજકીય આઝાદીને અંતઃકરણથી સ્વીકારનાર પણ આજ પહેલો દેશ છે.

જે પ્રમાણે તમારી સરકારે ખાતરી આપી છે અને અપનાવ્યું છે કે, ફક્ત બંધારણના સામાન્ય નિયમોનું પાલન કરી, દરેક પુરુષ અને સ્ત્રીને, તેને ઉત્તમ લાગે તે પ્રમાણે બોલવાના, લખવાના, મત આપવાના અને મઝહબ પાળવાના અધિકારો હોવા જોઈએ. તે કોઈ પણ રાષ્ટ્ર માટે એક અદ્ભુત સાહસરૂપ છે. પાંત્રીસ કરોડથી વધુ વસતિ ધરાવતો આ દેશ કે જેની સંસ્કૃતિ જૂની છે અને સરકારી માળખું નવું છે, કે જેને વારંવાર ગરીબી અને નિરક્ષરતાનો બોજો સહન કરવો પડે છે, તે વિશ્વે કદિયે નહિ જોયેલા એક હિંમતિ રાજકીય અખતરા સમાન છે. હિંદે જે પ્રમાણે આર્થિક અને રાજકીય કાર્ય આરંભ્યું છે, તેણે દરેક સ્થળની વિચારશીલ પ્રજાની કલ્પનાને વશ કરી છે.

જો કે આ કંઈ એક સરખો ઝળકતો ચિતાર નથી, એમ હોઈ પણ શકે નહિ. ભૂતકાળમા જન્મેલા પડછાયાઓ પડી રહયા છે અને ભવિષ્યમાં પણ એવું જ થશે. પરંતુ એ અનિવાર્ય છે અને એ બધુ હિંદના વર્તમાન અને ભવિષ્યના નેતાઓની દિર્ઘદ્રષ્ટિ, ઉત્સાહ અને હિંમતને પડકારરૂપ છે.

પણ અમે સર્વભાવે કહીશું કે જો, આ દેશ વર્તમાન સમયના સ્વતંત્ર સિધ્ધાંતો પ્રમાણે ખડો રહેશે તો તે આ પડકારને ઝીલી શકશે અને તેમાંથી પાર ઉતરી શકશે. જો હિંદ, વ્યક્તિના સામાન્ય હકોને જાળવી રાખશે અને બહુમતીના દ્રષ્ટિબિંદુથી લઘુમતીનો ખ્યાલ રાખશે, માનવ યાતના અને ગરીબાઈ નાબુદ કરવાના શકય એટલા પ્રયત્નો કરવાના તેના નિર્ણયમાંથી ચલિત થશે નહિ તો અમને ખાતરી છે કે તે પોતાની મુશ્કેલીઓ વટાવી શકશે અને આવા પ્રશ્નો ધરાવતા બીજા રાષ્ટ્રો માટે એક દ્રષ્ટાંત પુરું પાડી શકશે.

ઇસમાઇલીઓ, જો કે આધુનિક હિંદમાં સિંધુની સરખામણીમા એક બિંદુ સમાન છે, પરંતુ અમે માનીએ છીએ કે તેઓ આ દેશના ભાવિ વિકાસમાં પૂરો અને કોઈપણ રીતે ઓછો અગત્યનો નહિ એવો ભાગ ભજવશે.

આજે અહિં આવેલા બધા ઇસમાઇલીઓને અમે ફરમાવશું કે તમારા માટે ખાસ કંઈ નથી. જયારે તમારું મઝહબ ઉપરનું ઇમાન એ હમેશા તમારા પરિચયરૂપ છે. તમારી દુન્યવી વફાદારી સંપૂર્ણ રીતે હિંદ અને તેની ચૂંટાએલી સરકાર પ્રત્યે છે. આ વસ્તુ સતત રીતે મનમા રાખવા અમારી કોમને અમે ફરમાવીએ છીએ. છતા તેઓએ હજુ વધુ કરી બતાવવું જોઈએ. ઇસમાઇલીઓને તેના ઉચ્ચ રીતે વિકાસ પામેલા સામાજિક ઘડતર ઉપર હમેશા ગર્વ રહયો છે. આપણો મઝહબ આપણને એ શિખવે છે કે આપણા પોતાના કે આપણા કુટુંબોના હિત કરતાયે આપણું કાર્ય વધુ હોવું જોઈએ. જો તમે સંગઠિત રહેશો, સામાજિક પ્રગતિ અર્થે કાર્ય કરશો, તમારા નેતાઓને માન આપશો, તો અમને ખાતરી કે તમે આગળ વધી શકશો. હિંદ રાષ્ટ્રના એક ભાગ તરીકે તેની પ્રગતિકુચમાં તમારે તમારો હિસ્સો આપવો જોઈએ.

પરસ્પરની સદભાવના, સહિષ્ણુતા અને સન્માન, પ્રમાણિક કાર્ય તેમજ નિખાલસ વર્તનથી તમે તમારા સાથીદારોની ખરી મિત્રતા પ્રાપ્ત કરી શકશો. તમે શ્રીમંત હો કે ગરીબ, વેપારી હો કે નોકરિયાત હો શારીરિક શ્રમ કરતા હો કે દિમાગી કાર્ય, એનો કંઈ પ્રશ્ન જ નથી; તમારું આત્મિક ઋણ સરખું જ છે.

તમે જે રીતે તમારું રોજિંદુ જીવન જીવતા હો, તમારા સાથીદાર સ્ત્રી કે પુરુષ પ્રત્યે જેવો વર્તાવ રાખતા હો અને સૌથી વધુ તો મહાન અલ્લાહમાં તમારો વિશ્વાસ હોય એ રીતથી તમે અંતિમ ઇન્સાફ મેળવશો."

નાo ગવર્નર તરફથી ભોજન સમારંભ

એજ રાતના મૌલાના હાઝર ઇમામના માનમા મુંબઇના નાo ગવર્નર શ્રી શ્રીપ્રકાશે મુંબઇના રાજભવન ખાતે એક ભવ્ય ભોજન સમારંભ યોજ્યો હતો. મુંબઇ રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી ચવ્હાણે યજમાન તરીકે કાર્ય બજાવી ઇમામે ઝમાન અને આપના માતુશ્રીનો સત્કાર કર્યો હતો.

એકયતા જાળવવા ફરમાન

ઐતિહાસિક તખ્તનશીની પછી ઇમામે ઝમાન મુંબઈ ખાતે તા. ૧૬ પર્યંત રોકાયા હતા અને આ દિવસો દરમિયાન સવારના અને ત્યારબાદ બપોરના પણ જમાતખાને પધારતા હતા. સાત વરસના લાંબા ગાળા પછી ઇમામે ઝમાને હિંદના ઇસમાઇલીઓના ધાર્મિક કાર્યો ઉકેલ્યા હતા.

તા. ૧૬ મી માર્ચના ઇમામે ઝમાને જમાતખાનાઓમાં પધરામણી ફરમાવી તે પ્રસંગે એકયતાથી જીવવા ફરમાવ્યું કે, "તમે એક બીજા આપસમાં રૂહાની ભાઇઓ છો, તેથી એક બીજાના કામકાજો પોતાના સમજીને કરજો પરસ્પર. ઐયકતા, સંપ, પ્રેમ અને સહકાર રાખશો તો અમને ઘણીજ ખુશી થશે, બાળકોને સારામાં સારું, ઉત્તમ શિક્ષણ આપવાની કાળજી રાખશો."

મૌલાના હાઝર ઇમામે યોજેલા સમારંભો

મુંબઇ ખાતે ઇમામે ઝમાનના માનમા જેમ અનેક શાનદાર સમારંભો યોજાયા હતા તેમ ઇમામે ઝમાને પણ મુંબઇના નાo ગવર્નર, મુંબઇ રાજ્યના પ્રધાનમંડળના સભ્યો અને પરદેશના એલચીઓના માનમા દરેક જુદા જુદા સમારંભો યોજયા હતા. તા. ૧૬-૩-૫૮ ના આપશ્રી રાજકોટ જવા રવાના થયા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામના માતુશ્રી નાo પ્રિન્સેસ નાજુદવલા અલીખાનસાહેબા મુંબઇથી તા. ૧૩-૩-૫૮ ના લંડનભણી રવાના થયા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામની રાજકોટ ખાતે પધરામણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૧૬મી માર્ચ ૧૯૫૮ ના રાજકોટ ખાતે મુબારક પધરામણી ફરમાવી હતી. ઇમામે ઝમાનની સૌરાષ્ટ્રની આ પ્રથમ પધરામણી હતી અને આ પ્રસંગે અખિલ સૌરાષ્ટ્રમાંથી રાજકોટ ખાતે પચીસ હજાર ઇસમાઇલીઓ એકઠા થયા હતા. રાજકોટ ખાતે ઇમામે ઝમાન તા. ૧૯ સુધી રોકાયા હતા અને આ રોકાણ દરમિયાન દરરોજ દિવસના બે વખત પધારી, કલાકો સુધી જમાતો વચ્ચે બિરાજી જમાતોના ધાર્મિક કાર્યો ઉકેલ્યા હતા.

ઐકયતા, કેળવણી અને ધંધો

રાજકોટ ખાતે તા. ૧૯ મી માર્ચના ઇમામે ઝમાને મહત્વના ફરમાનો ફરમાવ્યા હતા. ઐકયતા વિષે ફરમાવ્યું : 'તમારે દરેકે યાદ રાખવું જોઇએ કે તમે દરેક રૂહાની ભાઇ બહેનો છો, તમારે, દરેકે સંપ સલાહથી રહેવું જોઇએ અને કોમની ભલાઇના કામકાજો સંપ સલાહથી કરવા જોઇએ."

શિક્ષણ માટે દોરવણી આપતા ફરમાવ્યું : "બચ્ચાઓ માટે બાર વરસથી લઇને ત્રીસ વરસ સુધીનો સમય કેળવણી લેવા માટેનો છે અમે માબાપોને ફરમાવીએ છીએ કે બાળકોને સારામાં સારું શિક્ષણ આપે. સાથે સાથે માત્રિઓએ એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે બચ્ચાઓ સારા અને સ્વચ્છ કપડા પહેરે છે કે નહિ. ઉપરાંત તેઓની તંદુરસ્તી માટે પણ પૂરતું ધ્યાન આપવું. બચ્ચાઓ બીમાર ન થાય એની પૂરતી કાળજી રાખવી.

જેઓ કેળવણી લ્યે છે તેણે બાપદાદાના ધંધામાં ધ્યાન રાખવું. એવું ન બને કે ખેતીવાડી, વેપાર મૂકી સાયન્સમાં આગળ વધી બાપદાદાના ધંધાને છોડી આપે."

તા. ૯ ના સાંજના ઇમામે ઝમાનના માનમા રાજકોટના શહેરીઓ તરફથી સરદાર બાગમા એક સન્માન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો જેમા સુધરાઇના ધારાસભાના સભ્યો તેમજ આગેવાન નાગરિકો હાજર રહ્યા હતા. તા. ૧૯ ના આપશ્રી રાજકોટથી પુનઃ મુંબઇ પધાર્યા હતા.

નવરોજનો ભવ્ય દરબાર

તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૫૮, નવરોજના મુંબઇ ખાતે હસનાબાદમાં ભવ્ય દરબાર યોજવામાં આવ્યો હતો. ઇમામે ઝમાને આજના દિને જમાતોને ઐકયતા માટે ખાસ ભલામણ કરી ફરમાવ્યું : "આવતા વરસ માટે તમે બધી જમાતો સુખ અને આબાદી મેળવો એવી દુઆ ફરમાવીએ છીએ."

નવરોજના શુક્રવાર પણ હતો અને ઇમામે ઝમાન આ દિને જુમ્માની નમાજ અદા કરવા મુંબઇની જુમ્મા મસ્જિદ ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. હજારો ઇસ્લામી સાથે ઇમામે ઝમાને નમાજ અદા કરી હતી અને જયારે આપ સીધાવ્યા ત્યારે રસ્તા ઉપર એકઠા થયેલા હજારો ઇસ્લામીઓએ "અલ્લાહો અકબર" અને "ઇસ્લામ જિંદાબાદ"ના નારાઓથી વાતાવરણ ગજાવી મૂકયું હતુ.

'સમગ્ર ઇસ્લામનું જ્ઞાન જરૂરી છે'

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાને તા. ૨૨ મી માર્ચના દિલ્હીની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશનની મુલાકાત લઇ મઝહબી માર્ગદર્શન આપ્યું હતું. આપે આ મુલાકાત વખતે ફરમાવ્યું : "તમારે સમગ્ર ઇસ્લામ વિષે જ્ઞાન સંપાદન કરવુ જોઇએ. આથી કોઇ બાબત ઉપસ્થિત થાય તો તેનો જવાબ આપી શકાય. કુરાને શરીફને તેની સામાન્ય સમજૂતી સાથે સમજવું જોઇએ. તમારે એ પણ જાણવું જોઇએ કે બીજા મુસ્લિમો સાથે આપણને શું સંબંધ છે? કુરાને શરીફના કેટલાક પ્રકરણોને તો તમારે સામાન્ય અર્થ સહિત જાણવા જ જોઇએ.

આ પ્રકરણો સાથે કોઇ સંબંધ છે કે નહિ એ જાણવાની પણ જરૂર છે. ઇસ્લામના ઘડતરમાં મહાન ભાગ ભજવનારાઓ વિષે તમારે જાણવું જોઇએ. ઇમામત અને ખિલાફત એટલે શું અને ઇમામને શા માટે માનવા જોઇએ એ હકીકતનો બુધ્ધિગમ્ય રીતે અભ્યાસ કરવો જોઇએ. ભાવિ પ્રજા જો આપણને આવા પ્રશ્નો કરે તો તેમને આપણા જ્ઞાન થકી જવાબો આપી શકાય તે માટે આ જ્ઞાન જરૂરી છે."

તા. ૨૪ના આપે પ્રિન્સ અલીખાન ઇસમાઇલી જનરલ હોસ્પિટલની મુલાકાત લીધી હતી અને હોસ્પિટલની બંધાનારી એક બીજી ઈમારતનો પાયો નાંખવાની ક્રિયા કરી હતી.

લંડન ભણી રવાનગી

એક પખવાડિયાથી વધુ સમય હિંદ ખાતે રોકાઇ, મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન તા. ૨૮ મી માર્ચના મુંબઇથી લંડન ભણી સીધાવી ગયા હતા. માર્ગમાં આપે કરાંચી ખાતે ટૂંકી રોકાણ કરી હતી. કરાંચીની ટૂંકી રોકાણ દરમિયાન પણ આપે જમાતોને દિદારનો લાભ આપ્યો હતો.

મુંબઈની રોટરી કલબમાં પ્રવચન

મૌલાના હાઝર ઇમામ મુંબઇથી તા. ૨૮ના સિધાવ્યા તે પૂર્વે તા. ૨૫ મી માર્ચની મુંબઇની રોટરી કલબમાં રોટરિયનો સમક્ષ "ઇસમાઇલીઓ અને આફ્રિકાના વિકાસમાં એશિયન પ્રજાનો હિસ્સો" એ વિષય ઉપર મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું. આ પ્રવચનમાં આજના આફ્રિકાનો ચિતાર આપવા ઉપરાંત નેટીવ પ્રજામાં આવેલી જાગૃતિનો અને આફ્રિકામાં રહેલી વિકાસની તકોનો આપે ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

કોંગો ખાતે ઈમામે ઝમાન

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન હિંદનો પ્રવાસ પૂરો કરી, લંડન ખાતે આવી ફરી કોંગોના પ્રવાસે રવાના થયા હતા અને તા. ૬ઠી મે ૧૯૫૮ના કોંગો ખાતે પધાર્યા હતા. અહિં આપશ્રીએ નવા જમાતખાનાની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરી હતી. ઇમામે ઝમાને આ દેશના ઈસમાઇલીઓને વેપાર અને નોકરીના જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં ઝંપલાવવા ફરમાવ્યું હતું. ઇબાદત વિષે આપે ફરમાવ્યું : "તમારી બંદગી અને ધાર્મિક ફરજોનું પણ તમારા બચ્ચાઓ અનુકરણ કરી આગળ વધશે. તમે જો સાથે રહીને તમારી બંદગી સમયસર ગુજારશો અને તમારી બીજી ધાર્મિક ફરજોને સંભાળશો તો અમને ખાતરી છે કે જિંદગીના દરેક કાર્યને તમારી પસંદગી મુજબ પાર પાડી શકશો."

પોર્ટુગીઝ આફ્રિકા ખાતે પધરામણી

આ પ્રવાસ દરમિયાન પોર્ટુગીઝ આફ્રિકાની પણ મુલાકાત લીધી હતી. તા. ૧૯મી માર્ચની આ પ્રદેશના મોઝામ્બીક શહેરની મુલાકાત વખતે આપનો ઇસમાઇલીઓ ઉપરાંત બિન ઇસમાઇલીઓએ અદભૂત સત્કાર કર્યો હતો. સુન્ની મુસ્લિમ બિરાદરોની એસોસીએશને આપશ્રીને માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું.

"આપસના ઝઘડાથી અમને ખૂબ વેદના થાય છે."

તા. ૨૯–૫–૫૮ ના ઇમામે ઝમાને તાનાનારીવ ખાતે ફરમાવ્યું: "અમે તમને ખુલ્લી રીતે કહી દેવા માંગીએ છીએ કે જો તમે અંદરોઅંદર ઝઘડા કરશો, જો તમે અંદરોઅંદર એક બીજાને મદદ નહિ કરો તો તમે કશુ કરી શકશો નહિ એટલું નથી, પરંતુ તમારા વેપારને પણ એકદમ નુકશાન પહોંચશે.

હ० નબી સાહેબે જે ફરમાવેલ છે તે તમને દિવસની દરેક મિનિટે તમારા મગજમાં રાખવા ફરમાવીએ છીએ કે: 'તમે સઘળા ભાઇઓ અને બહેનો છો.'

એ યાદ રાખજો કે અમારા દાદાશ્રીએ તમને એક વખત ફરમાવેલ છે–અને અમે ધારીએ છીએ કે ઘણી વખતે ફરમાવેલ છે કે દરેક વખતે જ્યારે તમે પોતપોતામાં ઝઘડા કરતા ત્યારે તેમને તકલીફ થતી હતી. અમે પણ તમને ખાતરીપૂર્વક ફરમાવીએ છીએ કે તેનાથી અમને પણ બહુજ તકલીફ થાય છે. દરેક વખતે જ્યારે તમારામાંથી એકબીજાના માટે દુષ્ટ એવો દ્વેષભાવ, ખરાબ કે પાપી વર્તુણુક રાખો છો અને ચાડી ચૂગલી કરતા રહો છો એમ અમે સાંભળીએ છીએ તો અમને બહુજ દુઃખ થાય છે અને તેથી તમને પણ નુકશાન થાય છે કે જે તમે પોતે જોઇ શકતા નથી. આજથી ભાઇ બહેનની માફક જીવવાની શરૂઆત કરો."

તાનાનારીવ ખાતે પધારતા પૂર્વે તા. ૨૭મી મેના તુલિયાર ખાતે પધરામણી કરી હતી. તુલિયારના પ્રોવીન્શીઅલ કમિશ્નર તરફથી એક ભવ્ય ભોજન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો.

'ઇમામ દુનિયાની સર્વે રચનાનું મૂળ છે.'

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાનની લંડન ખાતે ૨૭ મે ૧૯૫૮ના દિને ઇંગ્લેંડના ચાર આગેવાન અખબારો, 'ડેલી એક્ષપ્રેસ', ઇવનીંગ ન્યુઝ', 'ડેલી મેલ', અને 'ન્યુ સ્ટેટસમેન' ના ચાર પત્રકારો અનુક્રમે, રેની મેકડોલ, જોન ડોન્નેલ, માર્શલ પુઘ, અને જોન ફ્રિમેને ખાસ મુલાકાત લઇ ઇમામે ઝમાનને અનેક વિષયો ઉપર કુલ્લ ૧૧૫ પ્રશ્નો પુછ્યા હતા. ઇમામે ઝમાન એટલે શું, તેનું રૂહાની અને દુન્યવી કામ શું હોય છે, આપશ્રીની જીવન પ્રવૃતિ શું છે, ભાવિ જીવનનો ધ્યેય શું છે વિગેરે પ્રશ્નોના આપે ઉતરો આપ્યા હતા. આ પ્રશ્નોની હારમાળામાં આપને ૮૮ મો પ્રશ્ન એ પુછવામાં આવ્યો હતો 'આપની કોમના મનમાં આપ એક મનુષ્ય તરીકે તો ખરાને ?"

આ પ્રશ્નનો સચોટ ઉતર આપતા ઝમાનાના ઇમામે ફરમાવ્યું: "ના, તેઓના હૃદયમાં અમારૂં સ્થાન ઇમામ તરીકેનું છે કે જે સર્વે રચનાનું મૂળ છે."

છેલ્લા પ્રશ્નનો ઉતર આપતા ફરમાવ્યું હતું કે "મારા મુરીદોના જીવન તથા રહેણીકરણીને ઘડવી અને તેમને દુન્યવી તથા ધાર્મિક દોરવણી આપી મદદ કરવી એમા મને આનંદ મળે છે."

દક્ષિણ આફ્રિકાના પત્રકારને એક વધુ મુલાકાત

ઇંગ્લંડ ખાતેની આ અખબારી મુલાકાત બાદ કેટલાક સમય પછી આપે દક્ષિણ આફ્રિકાના જોહન્સબર્ગથી પ્રગટ થતા 'ડ્રમ' માસિકને મુલાકાત આપી હતી. આ મુલાકાત લેનાર એ સામયિકના તંત્રીએ ઇમામે ઝમાનને સાત પ્રશ્નો પુછ્યા હતા. આ અખબારી મુલાકાત પ્રસંગે, પહેલાજ

પ્રશ્નના ઉતરમાં આપશ્રીએ ફરમાવ્યું: "મારા દાદાશ્રીના અવસાન બાદ મારે સતત મુસાફરીઓ કરવાની રહે છે. આફ્રિકાની મારી આ મુસાફરી શરૂ કર્યા પહેલા મેં મધ્યપૂર્વ તેમજ પાકિસ્તાનના મુલકોની લાંબી મુસાફરી કરી હતી. હાલમા મને મુસાફરીનો બહુજ થાક લાગ્યો છે. પાકિસ્તાનમાં મને ફક્ત ચાલીસ મિનિટ જ આરામ માટે મળતી."

પ્રશ્ન બીજાના જવાબમાં ફરમાવ્યું, "ઇમામ તરીકે હું નિર્ણય આપુ છુ તેમજ ઝઘડાઓની પતાવટ કરું છું. ઇમામ અધિકારપૂર્વક મક્કમતા સાથે પોતાનો નિર્ણય આપી શકે છે અને તેમના નિર્ણયને માન્ય રાખવાજ જોઇએ."

પ્રશ્ન ચોથાનો જવાબ આપતા ફરમાવ્યું, 'આ દુનિયામાં સુખ અને શાંતિ હોય એમ હું ઇચ્છું છું. તે એવી રીતે કે આ તથા પેલી દુનિયામાં લોકો સુખી થઇ શકે.'

ઇમામત દિનની પહેલી ઉજવણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન ઇમામતની ગાદીએ બિરાજ્યા તેને જુલાઇ ૧૯૫૮ માં એક વરસ પુરું થતું હતું. મૌલાના હાઝર ઇમામે આ વરસે તા. ૧૧ મી જુલાઇના બદલે તા. ૧૨મી જુલાઇના ઉજવણી કરવા ફરમાવ્યું. આ માટે ફરમાન મોકલતા ફરમાવ્યું: "અમારા વહાલા દાદાશ્રીએ જોમો સિધાર્યાનું આ પહેલું વરસ હોવાથી આ વરસે તા. ૧૨મી જુલાઇના ઉજવણી કરવા ફરમાવીએ છીએ."

મૌલાના હાઝર ઇમામની અજ્ઞા અનુસાર વિશ્વના ઇસમાઇલીઓએ તા. ૧૨ મી જુલાઇ ૧૯૫૮ ના ઇમામત દિનની ઉજવણી કરી હતી

વાર્તા માટેનું 'આગાખાન પ્રાઇઝ'

ફ્રાન્સના સાહિત્યક ત્રિમાસિક 'પેરિસ રિવ્યુ' માટે ૧૯૫૬ માં નામ૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે "આગાખાન પ્રાઇઝ" ના નામે એક ઇનામ મુકરર કર્યું હતું. ૫૦૦ ડોલરનું આ ઇનામ 'એપ્સી. રીના' નામની વાર્તા લખવા બદલ મિ૦ ફિલીપ રોથ નામના એક અમેરિકન લેખકે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. પેરિસ ખાતે ના. પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબે લેખકને આ ઇનામ આપ્યું હતું.

"આગાખાન હોસ્પિટલ"નું ઇમામે ઝમાને કરેલું ઉદઘાટન

૯૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના ભવ્ય સ્મારક તરીકે પૂર્વ આફ્રિકામાં શિલીંગ એક કરોડના ખર્ચે એક જંગી અને આધુનિક તબીબી સગવડોવાળી હોસ્પિટલ ઉભી કરવામાં આવી. મૌલાના હાઝર ઇમામે આ હોસ્પિટલને તદન આધુનિક બનાવવા માટેની બાબતમાં ખુબજ ઉંડો રસ લીધો હતો અને લંડનની સેંટ જ્યોર્જ હોસ્પિટલનો સંપર્ક સાધી આ હોસ્પિટલ માટે મિ૦ આર. જી. એ. બ્યુમોન્ટ અને મિસ જીન લીપરની સેવાઓ મેળવી હતી.

નાત જાત કે વર્ગના કશા પણ ભેદભાવ વગર, ઇમામે ઝમાનના ફરમાન અનુસાર દરેક કોમો માટે ખુલ્લી એવી આધુનિક અને જંગી હોસ્પિટલનું ઉદઘાટન કરવા મૌલાના હાઝર ઇમામ ખાસ નૈરોબી પધાર્યા હતા. તા. ૧૦મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૮ ના પાંચ હજાર જેટલા મહેમાનોની હાજરી સમક્ષ આપશ્રીએ આ હોસ્પિટલનું ઉદઘાટન કર્યું હતું.

આ પ્રસંગે હ૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહને અંજલિ આપતા કેનિયાના નાએ ગવર્નર કે જેઓ પણ આ અવસરે ખાસ હાજર હતા તેમણે જણાવ્યું : 'તેઓશ્રી મહાન ચિંતક અને નેતા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામે હોસ્પિટલનું ઉદઘાટન કરી આ હોસ્પિટલની ભાવિ પ્રગતિમાં ખૂબ લક્ષ આપવા ફરમાવ્યું હતું. આપે ફરમાવ્યું : "ઇસમાઇલી કોમની તંદુરસ્તી તેમજ ઇસમાઇલી ડોકટરો અને નર્સો તૈયાર કરવામાં આ હોસ્પિટલ જરૂર આર્શીવાદરૂપ નીવડશે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આફ્રિકા, ભારત, પાકિસ્તાન, કોન્ગો માડાગાસ્કર તથા જગતના બીજા ભાગોમાંથી ઇસમાઇલી યુવતીઓ અહિં આવી નર્સ તરીકેની તાલીમ લેશે."

આપના કુટુંબે આપેલા સહકારનો ઉલ્લેખ કરતા ફરમાવ્યું : 'ના૦ માતા સલામતે તથા અમારા પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબે સારી જેવી રકમ આપી છે જ્યારે અમારા માતુશ્રી પ્રિન્સેસ તાજુદવલા, ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન અને પ્રિન્સ અમીનમહમદે પણ સારી રકમ આપવાનું વચન આપેલ છે."

હોસ્પિટલની ઉદઘાટન ક્રિયા કરવા પૂર્વે જે દિને એટલે તા. ૯મી સપ્ટેમ્બરે નૈરોબી પધાર્યા, તેજ દિને ઇસ્લામિયા પ્રાયમરી સ્કુલનું પણ ઉદઘાટન કર્યું હતું. સાંજના જમાતખાને પધરામણી ફરમાવી લગ્નના કાર્યો ઉકેલ્યા હતા.

તખ્તનશીની વાર્ષિક સ્મરણોત્સવ

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાનની તખ્તનશીનીનો વાર્ષિક સ્મરણોત્સવ લંડન ખાતે તા. ૧૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૮ ના સેવોય હોટલ ખાતે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ અવસરે મૌલાના હાઝર ઇમામે હાજરી આપી હતી. આ સિવાય આપના દાદીશ્રી ના૦ માતા સલામત, માતુશ્રી ના૦ પ્રિન્સેસ તાજુદવલા અલીખાનસાહેબા, કાકાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન અને કાકીશ્રી પ્રિન્સેસ શિરીન સદરૂદીન અને નાના ભાઇ ના૦ પ્રિન્સ અમીન-મહમદસાહેબે પણ હાજરી આપી હતી.

આ ઉત્સવ સમારંભના મુખ્ય મહેમાન તરીકે ના૦ મહારાણીના કોલોનિયલ સેક્રેટરી ધી રાઇટ ઓનરેબલ એલન લીનોક્ષ-બોયડ હતા.

ખાસ મહેમાનોમાં લેબેનોન, ઇજિપ્ત, સિલોન, ઇરાન, રોહડેશિયા, ન્યુઝીલેન્ડના એલચીઓ અને તેમના ધર્મપત્નીઓ તેમજ જયપુરના ના૦ મહારાજા હતા.

જમાતખાનામાં પધરામણી

આ ઉજવણીના દિને સવારના મૌલાના હાઝર ઇમામે લંડનના જમાતખાનામાં પધરામણી ફરમાવી હતી. આપના દાદીશ્રી અને આપશ્રીના ભાઇ ના૦ પ્રિન્સ અમીનમહમદસાહેબ પણ આ વખતે હાજર હતા. આ પ્રસંગે એક મહત્વની જાહેરાત કરતા ફરમાવ્યું : ૧૯૫૯ ના ફેબ્રુઆરી માસમા અમારા દાદાશ્રીના જીરમ મુબારકની અંતિમ ક્રિયા કરવામાં આવશે. અમારી ઇચ્છા છે કે

બધી ફેડરલ કાઉન્સીલો અને સુપ્રીમ કાઉન્સીલોના સભ્યો આ ક્રિયામાં ભાગ લેવા અવશ્ય આવે. તે ઉપરાંત જેઓ સાધન સંપન્ન હોય તેઓ પોતાની કાઉન્સીલોને જણાવે તેથી તેઓની સગવડ માટેની અમારા તરફથી વ્યવસ્થા થઇ શકે." આસવાન ખાતે આ ક્રિયા કરવામાં આવશે એવું પણ ફરમાવ્યું હતું.

મૌલાના હાઝર ઇમામ હાવર્ડ ખાતે

મૌલાના હાઝર ઇમામ ઇમામતની ગાદિએ બિરાજ્યા પછી તુરત ઉપાડી લીધેલી મહાન કાર્યની જવાબદારીના કારણે એક વરસ સુધી અભ્યાસ મુલત્વી રાખ્યો હતો. દુન્યવી રીતે અભ્યાસનું છેલ્લું વરસ પૂરું કરવા સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૮ માં પુનઃ હાવર્ડ યુનિવર્સિટીમાં જોડાયા. અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત મોડી રાત સુધી આપના ખાસ મંત્રી સાથે બેસી દુનિયાભરમાંથી મુરીદો તરફથી આવેલા પત્રવહેવાર ઉપર સતત લક્ષ આપતા હતા. હાવર્ડ ખાતે એક વિદ્યાર્થી તરીકે, મહાન ઇમામે સાદાઇભર્યું જીવનધોરણ રાખ્યું હતું. 'લાઇફ' નામના સામયિકમાં આપનાં વિદ્યાર્થી જીવનના અંતિમ વરસના ચિત્રો અને હકીકતો પ્રગટ થયા હતા જેમાં આપે વિદ્યાર્થી તરીકે સ્વઇચ્છાથી કદિ મોટરનો ઉપયોગ ન કર્યો હોવાનું પણ રેલ માર્ગેજ પ્રવાસ કર્યો હોવાનું જણા-વવામાં આવ્યું હતું. અભ્યાસકાળ દરમિયાન પણ મુરીદોના હિતાર્થે આપ મોડી રાત સુધી આપના મંત્રી સાથે બેસી કાર્ય કરો છો એના પૂરાવા રૂપે ચિત્રો પણ પ્રગટ થયા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામે માસ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૮ માં હિંદુસ્તાન ખાતે સંસ્થાઓમાં નવી નિમણુંકો કરી હતી.

'મઝહબનું ઉંડુ જ્ઞાન અને સાચી સમજદારી'—ઇમામે ઝમાનનો સંદેશો

પાકિસ્તાનની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશનને ઇમામે ઝમાને તા. ૨૯ મી ઓકટોબર ૧૯૫૯ ના એક સંદેશા દ્વારા મઝહબી દોરવણી આપતા ફરમાવ્યું : "તમારામાના દરેક જણે પોતાના મઝહબ સંબંધી ઉંડુ જ્ઞાન અને સાચી સમજદારી ધરાવવા જોઇએ. જેઓ આ જ્ઞાનની પ્રાપ્તી અને બીજાઓ માટેની સમજમાં ફાળો આપે છે અને જેઓનો ઉદેશ પોતાના મઝહબ વિષે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો છે તેમને અમારા ઉત્તમ દુઆઆશિષો ફરમાવીએ છીએ."

'ભૂતકાળના દાઇઓને લાયક બનો' સાલગ્રેહનો સંદેશો

મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબની ૨૨ મી સાલગ્રેહની ઉજવણી ૧૯૫૮ ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૧૩ મીએ વિશ્વભરમાં ભારે આનંદ સહિત ઇસમાઇલી જગતે ઉજવી હતી. આ મુબારક પ્રસંગે હિંદની ઇસમાઇલીઆ એસોસીએશનને 'ઇસમાઇલી' અઠવાડિકના ખાસ અંક માટે સંદેશાની નવાજેશ ફરમાવતા એસોસીએશનના મહાન કાર્યના બે પાસાઓ વિષે દોરવણી આપી હતી. ઇમામે ઝમાને ફરમાવ્યું : "તમારે દરેકે, તમારા વર્તન અને રહેણીકરણીથી ભુતકાળના દાઇઓને લાયક બનવું જોઇએ. તમારે, અમારા રૂહાની ફરજંદોને તેઓની દુન્યવી મુશ્કેલીઓમાં સહાય કરવી જોઇએ અને તે ઉપરાંત જેઓને સહાયતાની જરૂર છે તેઓને મદદરૂપ થાઓ અને શક્તિશાળી બનો."

૪૦ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના જીસ્મ મુબારકની અંતિમ ક્રિયા તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૯ ના કરવામાં આવશે એમ ઇમામે ઝમાને આપશ્રીના તા. ૫મી ડિસેમ્બરના મુબારક તાલીકા દ્વારા જમાતોને જણાવ્યું હતું.

વિદ્યાર્થીઓને વેપાર વિષયક નૂતન દોરવણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૬ઠી જાન્યુઆરી ૧૯ ૯ ના લંડન જમાતખાનામાં પધરામણી ફરમાવી આફ્રિકાના વિદ્યાર્થીઓને વેપાર વિષયક દોરવણી આપી હતી. વિદ્યાથીઓને ફરમાવ્યું : "તમોએ કેનિયા, ટાંગાનિકા, યુગાન્ડા કે જંગબારનો વિચાર કરતા રહેવું જોઇએ નહિ. પરંતુ આજના વખતમાં આખા આફ્રિકા ખંડનો વધારે ખ્યાલ રાખવો જોઇએ. તમારે હવે છૂટાછવાયા દેશોનો વિચાર કરવો જોઇએ નહિ, હવે એવું રહ્યું નથી તમારે અને ખાસ કરીને તમારામાંના યુવાન માણસોએ ઘણા દેશોમાં કામ કરવાની રીતે અભ્યાસ કરવો જોઇએ."

આસવાન ખાતે ૪૮ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહના જીસ્મ મુબારકની થયેલી અંતિમ ક્રિયા

૪૮ ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ૦ સ૦ ધી રાઇટ ઓનરેબલ હિઝ રોયલ હાઇનેસ પ્રિન્સ આગાખાનસાહેબ ત્રીજાના જીસમની અંતિમ ક્રિયા આસવાન ખાતે શુક્રવાર તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૯, ઇસ્લામી તા. ૧૧મી શાબાન હિ. સ. ૧૩૭૮ ના બપોરના કરવામાં આવી હતી. આ ગંભીર ક્રિયામાં ભાગ લેવા મૌલાના હાઝર ઇમામે તા. ૧૯ ના સાંજે આસવાન ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. આ ઉપરાંત ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન અને તેમના મોહતરમા ના૦ પ્રિન્સેસ શિરીન સાહેબા તેમજ ના૦ પ્રિન્સ અમીનમહમદસાહેબે પણ એજ દિને આસવાન ખાતે પધરામણી કરી હતી. ના૦ માતા સલામત તો આસવાન ખાતેજ બિરાજમાન હતા. દુનિયાના જુદા જુદા દેશોમાંથી આવેલા ૩૦૦૦ ઇસમાઇલી-ભાઇઓ અને બહેનો સફેદ વસ્ત્રોમાં ગંભીર વદને હાજર હતા.

તા. ૨૦ ના સવારે ઇમામે ઝમાન કેમ્પમાં જમાતો વચ્ચે પધાર્યાં હતા. એ દિન શુક્રવારનો હોઇ મૌલાના હાઝર ઇમામે આસવાનની જામે મસ્જિદમાં જુમ્માની નમાજ અદા કરી હતી. આ પછી મૌલાના હાઝર ઇમામ સહિત નૂરાની કુટુંબે બપોરે જીસ્મની અંતિમ ક્રિયા કરી હતી અને બપોરે સાડાત્રણ વાગે મહાન ઇમામના જીસ્મની સંદુકને નાઇલ નદીના પશ્ચિમ કાંઠે આવેલી ટેકરી ઉપર બંધાએલા મકબરામાં મૂકવામાં આવી હતી અને સાથેજ ક્રિયા પૂરી થઇ હતી.

રાતના કેટરેક્ટ હોટલમાં ઇમામે ઝમાને જુદા જુદા દેશોના પ્રતિનિધિઓને મુલાકાત આપી હતી. તા. ૨૧ ના સવારના કેમ્પમાં જમાતો વચ્ચે પધારી દુઆઆશિષો ફરમાવ્યા હતા. એજ દિને આપશ્રી સિધાવી ગયા હતા. વિશ્વની જમાતોએ તા. ૨૦ના કામકાજ બંધ રાખી બંદગી ગુજારી હતી.

પ્રમુખ નાસર સાથે મુલાકાત

તા. ૨૦ ના આસવાન પધારવા પૂર્વે ઇમામે ઝમાને તા. ૧૯મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૯ ના કેરો

ખાતે સયુંકત આરબ પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ જન. ગેમલ અબ્દુલ નાસરની શુભેચ્છા મુલાકાત લીધી હતી અને કેટલોક વખત ત્યાં રોકાઇ તેમની સાથે ખુશગુફતેગુ કરી હતી.

નામ૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ પાકિસ્તાન ખાતે

મૌલાના હાઝર ઇમામનાં કાકાશ્રી નામ૦ પ્રિન્સ સદરૂદીનસાહેબે માર્ચ એપ્રિલ ૧૯૫૯ માં કરાંચી ખાતે પધરામણી કરી હતી. કરાંચીની રોકાણ દરમિયાન તેઓશ્રીએ કેટલીક આગેવાન ઇસમાઇલી સંસ્થાઓની પણ મુલાકાત લીધી હતી. ઉપરાંત પૂર્વ પાકિસ્તાનમાં આવેલા ઢાકા ખાતે પણ કરાંચીથી પધરામણી કરી હતી.

આ પહેલા ફેબ્રુઆરી માસમા ઇમામે ઝમાનના પિતાશ્રી અને યુનો ખાતેના પાકિસ્તાની પ્રતિનિધિ નામ૦ પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબ પણ રાજકીય કાર્ય અંગે કરાંચી પધાર્યા હતા.

ઇદ—ઉલ—અઝહા પ્રસંગે બન્ને જહાંની આબાદીનો સંદેશો

હિ. સ. ૧૩૭૮ ના ઝીલહજ માસમા, ઇ. સ. ૧૯૫૯ ના જૂન માસમાં ઉજવાયેલી ઇદ-ઉલ-અઝહા-બકરી ઇદ પ્રસંગે ઇમામે ઝમાને હિંદના પોતાના વહાલા રૂહાની ફરજંદો જોગ એક સંદેશાની નવાજેશ કરી ફરમાવ્યું : "યાદ રાખો કે તમારા ભાઇઓ અને બહેનો પ્રત્યે ચાહના રાખવા માટે અને દરેક પ્રસંગે એક બીજાને મદદરૂપ થવા માટે, આ અને આવતી—બન્ને જહાંમાં તમને મોટો બદલો મળશે."

મૌલાના હાઝર ઇમામે પ્રાપ્ત કરેલી ઓનર્સ સહિત બી. એ. ની પદવિ

મૌલાના હાઝર ઇમામનો હાર્વર્ડ ખાતેનો અભ્યાસ જૂન ૧૯૫૯ માં પૂરો થયો અને ઓરિએન્ટ હિસ્ટ્રીમાં ઓનર્સ સહિત બી. એ. ની પદવિ પ્રાપ્ત કરી. તા. ૧૧-૬-૫૯ ના યોજાએલા પદવિદાન સમારંભમાં આપને આ પદવિ અર્પણ કરવામાં આવી હતી જે વખતે આપના પિતાશ્રી નામ૦ પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબ, માતુશ્રી નામ૦ પ્રિન્સેસ તાજુદવલા સાહેબા અને નાનાભાઇ નામ૦ પ્રિન્સ અમીન મહમદસાહેબ પણ હાજર હતા.

૫૦,૦૦૦ ડોલરની આગાખાન સ્કોલરશીપ

મૌલાના હાઝર ઇમામે હાવર્ડ યુનિવર્સિટીને પોતા તરફથી "આગાખાન સ્કોલરશીપ" ના નામે પચાસ હજાર ડોલરની એક સ્કોલરશીપ અર્પણ કરી હતી. હિંદ, પાકિસ્તાન, સયુંકત આરબ પ્રજાસતાક, ઇરાક, સઉદી આરબ, લેબેનોન અને જોરડનના દેશો સહિત મધ્ય પૂર્વ, પર્શિયા અને કેનિયા, ટાંગાનિકા, યુગાન્ડા અને ઝંગબારના પ્રદેશો સહિતના આફ્રિકાના દેશના ખાસ કરીને મુસ્લિમ અન્ડર ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીઓ માટે દસ વરસ સુધી આ સ્કોલરશીપ આપવામાં આવે એવી જોગવાઇ કરવામાં આવી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામે આપેલા ડોલર પચાસ હજાર સામે એટલીજ રકમ હાવર્ડના ફંડમાંથી ઉમેરી કુલ્લ ડોલર એક લાખની બનેલી આ સ્કોલરશીપનો લાભ દસ વરસ સુધી ચાલીસથી પચાસ અન્ડરગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીને આપવાની યોજના કરવામાં આવી હતી.

'ઈમામત દિન' ની બીજી ઉજવણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ ઇમામતની ગાદિએ બિરાજમાન થયા તેને તા. ૧૧મી જુલાઇ ૧૯૫૯ માં બે વરસ પૂરાં થતાં હતાં. આ દિવસો દરમિયાન મહોરમ માસ હોઇ તા. ૧૧ જુલાઇને બદલે તા. ૪ થા જુલાઇ ૧૯૫૯ ને શનિવારના ઇમામત દિનની ઉજવણી કરવા ઇમામે ઝમાને ફરમાવ્યું હતું.

આ અવસરે "ઇસમાઇલી" અઠવાડિકના ખાસ અંક દ્વારા સદેશાની નવાજેશ કરતાં ઇમામે ઝમાને ફરમાવ્યું : "અમોએ તમને જે પ્રમાણે હમેશા ફરમાવ્યું છે તે પ્રમાણે તમે વધારે ઐક્ય. સંપીથી ભાઇઓ અને બહેનો તરીકે રહેતા હશો. જ્યારે પણ આપત્તિનો સામનો કરવો પડે ત્યારે પરસ્પર સહાયતા અને પ્રોત્સાહન સાથે, તેમજ મદદ દ્વારા અને ખરી શ્રધ્ધાથી તમારું જીવન આ દુનિયામાં અત્યંત યોગ્યતાભર્યું થશે."

લેબેનોન અને સીરિયા ખાતે ઇમામે ઝમાનની પધરામણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ લેબેનોન અને સીરિયા ખાતે વસેલા ઇસમાઇલીઓની મુલાકાત લેવા તા. ૨૫ મી જુલાઇ ૧૯૫૯ ના લેબેનોનના પાટનગર બૈરૂત ખાતે પધરામણી ફરમાવી હતી. ત્યાંથી બીજાજ દિને, એટલે તા. ૨૬ મી જુલાઇના સીરિયાના પાટનગર દમાસ્કસ ખાતે પધરામણી કરી હતી.

સીરિયાના સરકાર તરફથી ઇમામે ઝમાનનું બાદશાહી સન્માન કરવામાં આવ્યું. તેઓશ્રી રાજ્યના શાહી પરોણા તરીકે રહયા હતા. જગતના કોઇપણ દેશના મહાન રાજપુરૂષ કે સમ્રાટને આપવામાં આવે તેવું માન સીરિયામાં ઇમામે ઝમાનને આપવામાં આવ્યું. આપના માનમા દબદબાભર્યા શાહી સમારંભો યોજવામાં આવ્યા હતા.

સલમિયા ખાતે પધરામણી

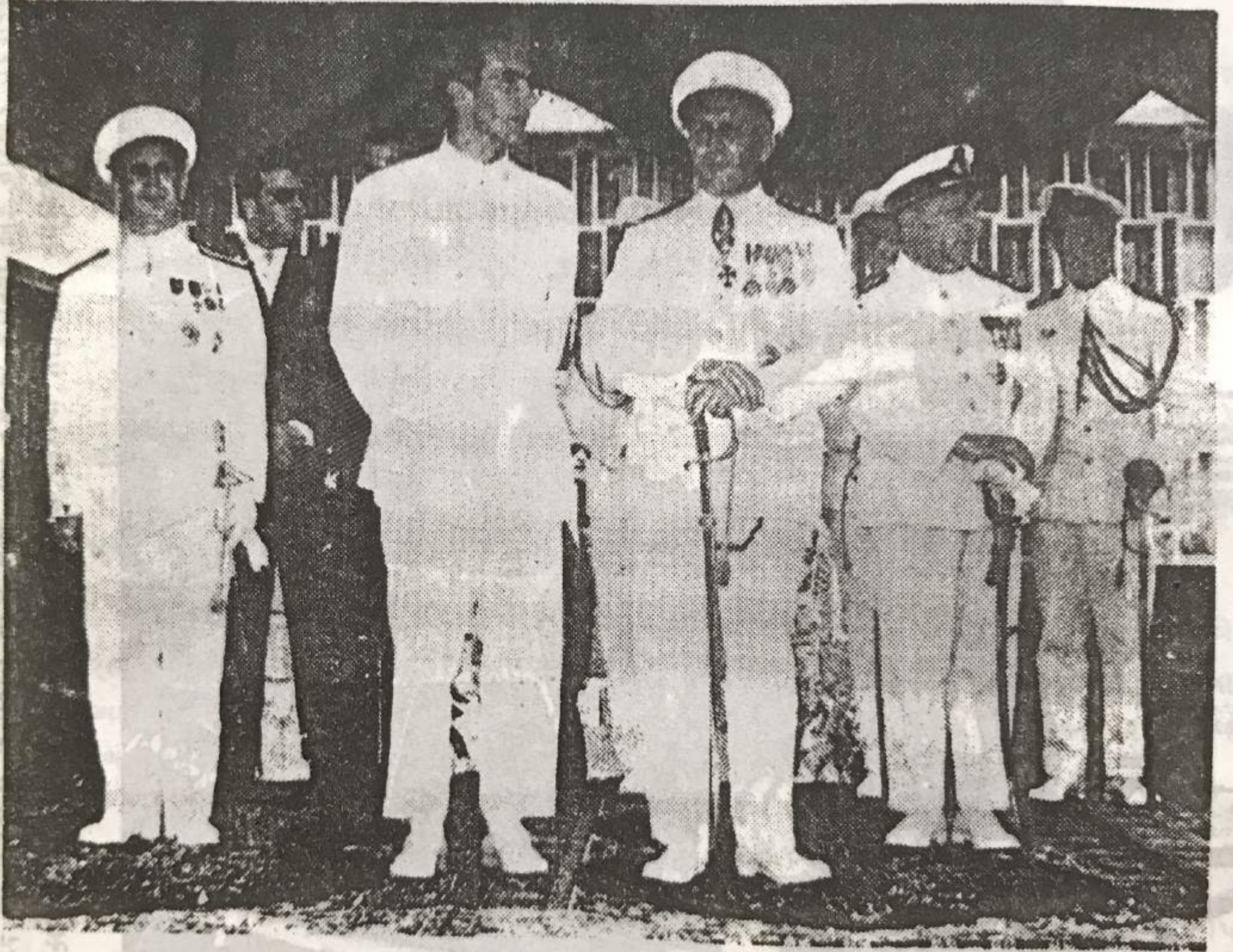
તા. ૨૯ મી જુલાઇના ઇમામે ઝમાન સલમિયા ખાતે પધાર્યા. સલમિયા ખાતે આપશ્રી ત્રણ દિવસો પર્યંત રોકાયા હતા. તા. ૩૧ મી જુલાઇના ઇમામે ઝમાન સલમિયાથી રવાના થયા. સલમિયાથી ખ્વાબી ખાતે પધારવા માટે સીરિયાના ડુંગરાળ પ્રદેશનો આપે પ્રવાસ કર્યો જીપ ગાડીમાં સફર કરી રહેલા ઝમાનાના ઇમામ મિસાફ, ખાદમૂસ અને ટરટુસ થઇ રાતના ખ્વાબી પધાર્યા. ખ્વાબીમાં ૬૦૦૦ જેટલા ઇસમાઇલીઓ વસી રહયા છે. તેઓને ઇમામે ઝમાને દોરવણી આપી.

લેબેનોનની સરહદે શાહી સન્માન

બીજા દિવસે તા. ૧લી ઓગસ્ટ ૧૯૫૯ ના ઇમામે ઝમાને ખ્વાબીથી રવાના થઇ લેબેનોનના પાટનગર બૈરૂત તરફ પ્રયાણ કર્યું. ટ્રીપોલી ખાતે, લેબેનોનની સરહદે ટ્રીપોલીના નામ૦ ગવર્નરે આપનું બાદશાહી સન્માન કર્યું. લેબેનોનના પોલીસ દળની એક સુસજ્જ ટુકડી તરફથી ભવ્ય ગાર્ડ ઓફ ઓનર આપવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે ટ્રીપોલીના ના૦ ગવર્નરે ઇમામે ઝમાનના માનમા એક શાહી ભોજન સમારંભ પણ યોજયો હતો.

મૌલાના હાઝર ઈમામ અમેરિકાના પ્રમુખ કેનેડી સાથે: તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૯૬૧ના અમેરિકાના પાટનગર વોશિંગ્ટન ખાતેના વ્હાઈટ હાઉસમાં મૌલાના હાઝર ઇમામે અમેરિકાના પ્રેસીડેન્ટ શ્રી કેનેડીની મુલાકાત લીધી હતી. તેનું સ્મરણ કરાવતી એક યાદગાર તસ્વીર.

મૌલાના હાઝર ઇમામ ગોવાના ના. ગવર્નર જનરલ સાથે

ઓકટોબર ૧૯૬૦ દરમિયાન પહેલીજ વખત પોર્ટુગીઝ સરકારના ખાસ આમંત્રણથી ઇમામે ઝમાને ગોવાની મુલાકાત લીધી હતી. ગોવાના ના. ગવર્નર જનરલે સરકાર તરફથી કરેલા શાનદાર સ્વાગતના જીવંત પુરાવા સમી આ તસ્વીરમાં ઇમામે ઝમાન ગોવાના ના. ગવર્નર જનરલ અને અન્ય સરકારી અને લશ્કરી અધિકારીઓ સાથે નજરે પડે છે.

બૈરૂત ખાતે પધરામણી

ટ્રીપોલીથી ભોજન લઇ બપોરે ૫-૩૫ કલાકે આપશ્રી બૈરૂત ખાતે પધાર્યા. અહિ આપશ્રી લેબેનોનની સરકારના શાહી પરોણા તરીકે રહયા હતા. લેબેનોનમાં જુજ સંખ્યામાં ઇસમાઇલીઓ વસતા હોવા છતા રાજ્ય તરફથી આપશ્રીના માનમા એટલો તો ભરચક કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો કે આપશ્રી સતત કાર્યમગ્ન રહેતા હતા. જગતના કોઇ મહાન રાજપુરુષનેજ પ્રજા અને રાજા તરફથી આવું દબદબાભર્યું સન્માન મળે છે જે ઇસમાઇલીઓના ૪૯ માં ઇમામને મળ્યું હતું. તા. ૭મી ઓગષ્ટના આપશ્રી યુરોપ ભણી સીધાવ્યા હતા.

ઉદાર સખાવત

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાનસાહેબે સીરિયાની આ પધરામણી પ્રસંગે દમાસ્કની યુનિવર્સિટીને વૈજ્ઞાનિક સંશોધન માટે એક લાખ સીરિયન પાઉન્ડ- આશરે ૬૭,૦૦૦ ડોલરની ઉદાર ભેટ અર્પણ કરી હતી.

લંડન ખાતે યોજાએલો ઈસિમાઈલી બોલ

change the heading

ગ્રેટ બ્રિટનની ના કાઉન્સીલ તરફથી લંડન ખાતે સેવોય હોટલમાં તા. ૨૦મી ઓગષ્ટ ૧૯૫૯ ના ઇસમાઇલી બોલના નામે એક ઉત્સવની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાનસાહેબે આ અવસરે પધરામણી કરી હતી. દેશ વિદેશના લંડન ખાતેના એલચીઓ પણ હાજર રહયા હતા. મૌલાના હાઝર ઇમામના પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ તે દિવસે એકાએક લંડન ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા અને ઇમામે ઝમાન પધારે તે પહેલા સેવોય હોટલ પહોંચી જઇ પ્રવેશદ્વાર પર ઉભા રહયા હતા. મૌલાના હાઝર ઇમામ પધારતા ના૦ પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબ તેમને ભેટી પડયા અને ચૂંબનોથી નવરાવી નાંખી પૂછયું: 'વહાલા ફરજંદ કેમ છો.'

મૌલાના હાઝર ઇમામે સ્મિત વેરતા ફરમાવ્યું: 'ખૂબ મજામા.'

લંડનમાં યોજાએલા આ સમારંભની આ ખાસ વિશેષતા હતી. ના૦ પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબે પત્રકારોને જણાવ્યું: 'મારો વહાલો પુત્ર મઝહબી કામકાજ અને અભ્યાસમાં મગ્ન રહે છે, બીજા કોઇ કાર્ય માટે તેને જરા પણ સમય મળતો નથી.'

More detail

મૌલાના હાઝર ઇમામ આફ્રિકા ખાતે

J.V.

ઇ. સ. ૧૯૫૯ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ પુનઃ આફ્રિકા ખાતે પધાર્યા. આફ્રિકાનો આ પ્રવાસ એક માસનો હતો જે સમય દરમિયાન મૌલાના હાઝર ઇમામે કંપાલા, મસાકા, મ્બાલે, કિસુમુ, નૈરોબી, મોશી, મોમ્બાસા, ઝંગબાર, દારેસલામ, ડોડોમા અને મ્વાન્ઝાની મુલાકાત લીધી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામે આ વખતે આફ્રિકા માટે કેટલીક વધારાની સ્કોલરશીપોની નવાજેશ કરી સેકન્ડરી સ્કુલો માટે શિક્ષકો તૈયાર કરવા, તેમજ એન્જીનિયરીંગ, ઇકોનોમીક્સ, એકાઉન્ટન્સી અને ટેકનિકલ તેમજ વેપારની તાલીમ મેળવવા ૨૬ શિષ્યવૃતિઓ જાહેર કરી જેમા ૧૦ ટાંગાનિકા માટે, ૮ યુગાન્ડા માટે અને ૮ કેનિયા માટે હતી. આ માટે દર વરસે બે લાખ શિલીંગ મંજૂર કર્યા.

આ ઉપરાંત પૂર્વ આફ્રિકાની સઘળાયે આગાખાન સ્કૂલોમાં શિક્ષક તરીકે સેવા કરતા ઇસ. માઇલી તેમજ બિન-ઇસમાઇલી શિક્ષકોના પાંચ વરસની મુદત માટેના વીમાઓ મૌલાના હાઝર ઇમામના તેમજ ના૦ પ્રિન્સ અમીનમહંમદ સાહેબના ખર્ચે ઉતારી આપવાની પણ ઉદારતાભરી જાહેરાત થઇ.

વાન્ડેગ્યા મસ્જિદની ઉદઘાટન ક્રિયા

તા. ૧૭મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૯ના મૌલાના હાઝર ઇમામે દસ હજાર પ્રેક્ષકોની હાજરી વચ્ચે કંપાલા ખાતે વાન્ડેગ્યા મસ્જિદની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી. યુગાન્ડાના ના૦ ગવર્નર અને લેડી ક્રાફડ, યુગાન્ડાના ના૦ કબાકા, યુગાન્ડાના ના૦ ચીફ જસ્ટીસ સર ઓડલી મેકકીસાક, ના૦ કબાકાના કાકા પ્રિન્સ બદરૂ કકુન્ગુલુ, તેમજ યુગાન્ડાના ના૦ રેસીડેન્ટ મિ૦ સી એ. એલ રીચર્ડઝ પણ હાજર હતા.

પ્રિન્સ બદરૂએ આ અવસરે હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના મહાન કાર્યને ભવ્ય અંજલિઓ આપી આફ્રિકન મુસ્લિમોની પ્રગતિ તેઓશ્રીનેજ આભારી હોવાનું જણાવ્યું હતું.

મૌલાના હાઝર ઇમામે ત્રણ લાખ શિલીંગના ખર્ચે બંધાએલ આ ભવ્ય મસ્જિદની ઉદ. ઘાટન ક્રિયા કર્યા પછી ફરમાવ્યું: "આજે વિજ્ઞાન બેહદ પ્રગતિ કરી રહેલ છે અને જ્યારે યુગાન્ડા પણ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે ઝડપભેર પ્રગતિ કરી રહેલ છે ત્યારે તેણે વિજ્ઞાનિક પ્રગતિની નજીક આવવું જોઇએ.

યુગાન્ડાને ટેકનિકલ રીતે આગળ વધેલા બીજા દેશો સાથે હરીફાઇ કરવી પડશે પરંતુ સહુથી મહત્વનું તો એ છે કે આ નવી શોધો થકી તેણે ફાયદો ઉઠાવવો જોઇએ. આ દેશના સંતાનોએ એવી ટેકનિકલ કેળવણી સંપાદન કરવી જોઇએ કે જેથી આધુનિક ઉદ્યોગમાં વપરાતી શકિત તથા રસાયણોનો તેઓ ઉપયોગ કરી શકે.

દેશની કેળવણીમાં નાણાના અભાવે અગર બીજા કોઇ કારણસર-દેશના કરવેરામા ખામી પડવાના અંગે-પ્રગતિ નહી થઇ શકે તો આ દેશના બાળકોને બેહદ નુકશાન થશે કારણ કે તે બાળકો સમક્ષ મહાન તકો હોવા છતા નાણાના અભાવે તેનો લાભ ઉઠાવી શકશે નહી."

માનવબંધુત્વનું શિક્ષણ ક્યાંથી મળશે?

મૌલાના હાઝર ઇમામે આ પ્રવચનમાં આગળ ચાલતા ફરમાવ્યું: "ચંદ્ર ઉપર જે રોકેટ ઉતારવામાં આવ્યું છે તેથી એવા પ્રશ્નો ઉભા થયા છે કે અંતરિક્ષના તેમજ બહારના જગતમાં મનુષ્યની વર્તણુક માટે તેમજ પોતાના માનવબંધુઓ સાથે શાંતિથી રહેવા માટે કયા નિયમો લાગુ

પડશે ? મુસ્લિમોએ આ નવા વિશાળ ક્ષેત્રમાં એક બંધુ તરીકે રહેવું જોઇએ. આ માટે આપણે કયા નિયમો ગ્રહણ કરવા એ એક પ્રશ્ન છે. મુસ્લિમોને હમેશા આ બાબતની દોરવણી ઇસ્લામમાંથી મળી શકશે. આ ઉપરાંત સહિષ્ણુતા તેમજ કોમ કે જાતના ભેદભાવ વગર એક બીજાના સામાન્ય હકકો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ બતાવવી જોઇએ કે જે જગતના સઘળા મહાન ધર્મોનો મૂળભૂત સિધ્ધાંત છે."

ઇસ્લામ સહુને સમજાય તેવો મઝહબ છે

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે કંપાલા ખાતે તા. ૧૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૯ના 'સન્ડે પોસ્ટ' નામના એક અખબારના પ્રતિનિધિને એક મુલાકાત આપતા કહયું "ઇસ્લામમાં એવી કોઇ વસ્તુ નથી કે જેને સાધારણ બુધ્ધિ ધરાવતો માણસ ન સમજી શકે અને આથીજ માનવી ઇસ્લામને સહેલાઇથી સમજી શકે છે. આજના સમયમાં ઇન્સાને ધર્મને સમજવાનો છે."

આ અખબારના પ્રતિનિધિએ આ મુલાકાત દરમિયાન એક પ્રશ્ન પૂછયો: "જો પૂર્વ આફ્રિકાની કોઇ સરકાર ઇસ્લામી સિધ્ધાંત સાથે અથડામણમાં આવે તો ?"

મૌલાના હાઝર ઇમામે આ સવાલનો જવાબ આપતા જણાવ્યુ: "જો સરકાર નાસ્તિક હોય તોજ આવું બની શકે. અમારા મુરીદો ઘણા દેશોમાં રહે છે અને ખૂબ સફળતાપૂર્વક તેઓ પોતાના દેશની સરકારો સાથે હળીમળી રહી શકે છે."

ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ પાકિસ્તાન ખાતે

યુનાઇટેડ નેશન્સ ઓરગેનાઇઝેશનના નિરાશ્રીતો માટેના પંચના પ્રતિનિધિ તરીકે મધ્યપૂર્વના મુલ્કોનો પ્રવાસ પૂરો કરી ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૯ના કરાંચી પધાર્યા હતા. ચાર દિવસ કરાંચી ખાતે રોકાઇ તેઓશ્રી તા. ૨૯ મી સપ્ટેમ્બરના રંગૂન તરફ રવાના થયા હતા. તેઓશ્રીએ રંગુન ઉપરાંત સિંગાપૂરની પણ મુલાકાત લીધી હતી. અહીં તેઓ નામદાર જમાતોને પણ મળ્યા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામ ઇરાન ખાતે

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૨૪ મી ઓકટોબર ૧૯૫૯ના ઇરાન ખાતે કદમ મુબારક કર્યા હતા. મહેરાબાદ હવાઇ મથકે ઇરાનના ના૦ શાહના પ્રતિનિધિ તેમજ સરકારી, લશ્કરી અને ઇસમાઇલી આગેવાનોએ સત્કાર કર્યો હતો. મૌલાના હાઝર ઇમામને ઇરાનના ના૦ શાહના એક ખાસ પરોણા તરીકે બાગશાહ અફસરાન મહેલ ખાતે ઉતારો આપવામાં આવ્યો હતો. મૌલાના હાઝર ઇમામે આ મુલાકાત માટે આનંદ વ્યકત કરતા જણાવ્યું : 'અમારા પૂર્વજો સૈકાઓ પહેલા હિંદુસ્તાન ગયા તેમની પહેલાના તેમના માદરે વતન ઇરાનની મુલાકાત લેવાનો અમારો હમેશાનો ઇરાદો હતો. અહિ પધારતા અમે ઘણા ખુશી થયા છીએ."

તા. ૨૫મી ઓક્ટોબરના મૌલાના હાઝર ઇમામે માર્બલ પેલેસના દરબારી દફતરમાં સહી કરી હતી. આધુનિક ઇરાનના નિર્માતા મહાન શહેનશાહ મરહૂમ રઝાશાહ પહેલવીના મકબર ની પણ તે દિવસે મુલાકાત લીધી હતી.

તા. ૨૬ મી ઓક્ટોબરના મૌલાના હાઝર ઇમામે ઇરાનના ના૦ શાહ સાથે ભોજન લીધું હતું.

ઇરાનના શાહની સાલગ્રેહ

તા. ૨૬ મી ઓક્ટોબરની સાંજ ના૦ શાહની સાલગ્રેહની સાંજ હતી અને તે સાંજના ગુલિસ્તાન મહેલમાં યોજાએલા એક બાદશાહી સમારંભના શાહી પરોણા તરીકે ઇમામે ઝમાન હતા. તા. ૨૭ મી ઓક્ટોબરના ના૦ શાહની સાલગ્રેહ ઉજવાઇ હતી જેના સમારંભમાં પણ મૌલાના હાઝર ઇમામ રાજવંશી પરોણા તરીકે હાજર રહયા હતા. *

મુરીદોની મુલાકાત

મૌલાના હાઝર ઇમામે બિરજંદ અને ઇસ્ફાન ખાતે પધરામણી કરી અહિં ઉભી કરાએલી છાવણીઓમાં એકત્ર થયેલા ૪૦,૦૦૦ ઇરાની ઇસમાઇલીઓની મુલાકાત લીધી હતી. કેરમાન, બલ્ખ, શીરજાનન, શેર બાબેખ અને યઝદથી આ મુરીદો આવ્યા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામે ફરમાવ્યું: "ઇસમાઇલીઓ દુનિયામાં પોતાના બે કરોડ ભાઇ-બહેનો ધરાવે છે જેઓ હમેશા પોતાના ઇમામની યાદમાં રહે છે અને તેમની પ્રગતિ માટે ઉત્તમ પ્રયાસો કરાય છે."

તા. ૧લી નવેમ્બરના ઓફિસર્સ કલબ ખાતે યોજાએલી એક પત્રકાર પરિષદમાં મૌલાના હાઝર ઇમામે જણાવ્યું: 'ઇરાનમાંના ઇસમાઇલીઓમાં મોટે ભાગે ખેડૂતો છે અને બીજા કારીગરો છે જેમના માટે કંઇક કરવું જોઇએ. સરકારે અનેક કાર્યો કર્યા છે પરંતુ અમે તેમને જરૂરી સહાય કરવા ઇચ્છીએ છીએ. ઇરાનમાં લગભગ ૪૦,૦૦૦ ઇસમાઇલીઓ છે."

ઇમામે ઝમાને વધુમાં જણાવ્યું: "અમારા દદાશ્રીના જેમ અમે પણ ઇરાનના શહેરી છીએ. અમારો ઘણો ખરો વખત પ્રવાસમાં પસાર થાય છે."

તહેરાન યુનિવર્સિટીને સખાવત

તહેરાન ખાતે અભ્યાસ માટે આવતા વિદ્યાર્થીઓને રહેવા માટે એક મકાન બાંધવા મૌલાના હાઝર ઇમામે તહેરાન યુનિવર્સિટીને ૫૦,૦૦૦ પાઉન્ડ આપેલ હતા. આમાંથી જે રકમ બચે તેનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપવા માટે કરવા જણાવ્યું હતું. આ ઉપરાંત આવતા પાચ વરસો સુધી રેડ લાયન એન્ડ સન સોસાયટીને પણ વાર્ષિક ૨૦૦૦ પાઉન્ડ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

આ સખાવતની જાહેરાત પણ મજકુર પત્રકાર પરિષદમાં કરવામાં આવી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામે આ મુલાકાત દરમિયાન શિરાઝની પણ મુલાકાત લીધી હતી અને તખ્તે જમશેદ ખાતે પણ પધાર્યા હતા.

'હિઝ રોયલ હાઈનેસ'નો સર્વોતમ ઇલ્કાબ

ઇરાનની આ મુલાકાત પ્રસંગે ઇરાનના નામદાર શાહે મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબને ઇરાનના શાહી કુટુંબનો સર્વોતમ ઇલ્કાબ "હિઝ રોયલ હાઇનેસ" અર્પણ કરી શાહી સન્માન આપ્યુ હતું. તા. ૧લી નવેમ્બર ૧૯૫૯ના જ્યારે મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહે ઇરાનની વિદાય લેવા ગયા ત્યારે આ મહાન ઇલ્કાબ અર્પણ થયો હતો.

મૌલાના હાઝર ઇમામ અમેરિકા ખાતે

આફ્રિકામાં કેન્સરના રોગનો ઉપાય શોધી કાઢવા સ્થપાએલી "આફ્રિકા રિસર્ચ ફાઉન્ડેશન" નામની માનવકલ્યાણની એક આદર્શ સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે આ પછી અમેરિકાની મુલાકાત લીધી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામે અમેરિકાના તે સમયના ઉપ-પ્રમુખ શ્રી રિચાર્ડ નિક્ષનની પણ મુલાકાત લઇ દક્ષિણ આફ્રિકામાં પ્રવર્તતી રંગભેદની નીતિ માટે તેઓ સાથે ચર્ચા કરી હતી.

સાલગ્રેહની ઉજવણી

તા. ૧૩મી ડિસેમ્બર ૧૯૫૯ના મૌલાના હાઝર ઇમામની ૨૩મી સાલગ્રેહની ઉજવણી કરવામાં આવી. આ પ્રસંગે સંદેશો આપતા ઇમામે ઝમાતને જણાવ્યુ: 'અમારા સઘળા રૂહાની ફરજંદો સાથે મળીને, જીવનના સર્વ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે અને દરેક રીતે એક બીજાને સહાયભૂત બને. ઉપરાંત તમારે હમેશાં તમારા દેશના પ્રથમ વર્ગના શહેરીઓ બનવું જોઇએ.'

કરાંચી ખાતે આલીશાન યુનિવર્સિટી માટે તૈયારીઓ

કરાંચી ખાતે કન્ટરી ક્લબ રોડ ઉપર કરાંચી વિશ્વ વિદ્યાલયની ભવ્ય બિલ્ડીંગ બાંધવાનું કાર્ય શરૂ કરવામાં આવ્યું. વિદ્યાલયની મુખ્ય ઇમારત ઉપરાંત રહેવા માટે હોસ્ટેલ, પ્લે ગ્રાઉન્ડ વિગેરેની પણ યોજના કરવામાં આવી. આ માટે એક વગદાર સમિતીની ડિસેમ્બર ૧૯૫૯માં રચના કરવામાં આવી. આ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે હિઝ એક્ષેલેન્સી નામદાર પ્રિન્સ અલી એસ. ખાનસાહેબની વરણી થઇ. નામદાર પ્રિન્સ અલીખાનસાહેબે આ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે આ મહાન કાર્યમાં દેશપરદેશમાંથી મદદો મેળવી આપવા પોતાની બહોળી લાગવગનો ઉપયોગ કર્યો હતો. આ યુનિવર્સિટી માટે કાર્ય કરવું એ તેઓશ્રીનું એક ખાસ કાર્ય આ પછી થઇ પડયું હતું.

નામદાર પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ કરાંચી ખાતે

હિઝ એક્ષેલેન્સી લેફ. કર્નલ નામદાર પ્રિન્સ અલી એસ. ખાનસાહેબ તા. ૨૨મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૦ના કરાંચી પધાર્યા હતા. વહાલા શાહઝાદાએ લીધેલી કરાંચીની આ અંતિમ મુલાકાત હતી. આ પ્રસંગે તેઓશ્રી કેટલાક દિવસો પાકિસ્તાન ખાતે રોકાયા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામની રંગુન ખાતે પધરામણી

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૧૬મી

માર્ચ ૧૯૬૦ ના રંગૂન ખાતે પધરામણી કરી હતી. સરકાર અને ઇસમાઇલીઓ તેમજ ભાઇબંધ કોમો તરફથી તેઓશ્રીનું શાનદાર સ્વાગત થયું હતું.

તેજ સાંજના યુનિયન ઓફ બર્માના પ્રમુખ તરફથી ઇમામે ઝમાનના માનમાં એક સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે રાતના મૌલાના હાઝર ઇમામ તરફથી બરમાના પ્રમુખના માનમાં એક ભોજન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો.

મૌલાના હાઝર ઇમામ રંગૂન ખાતે એક અઠવાડિયું રોકાયા હતા. તા. ૨૧ મી માર્ચના નવરોઝ પ્રસંગે દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો જેમાં ઇમામે ઝમાને સેવાભાવીઓને પહેલી વખત ટાઇટલોની નવાજેશ કરી હતી.

ટાઇટલો આપતા ઇમામે ઝમાને ફરમાવ્યું: "આ ટાઇટલો દુન્યવી છે. જે રૂહાની ફરજંદોએ દુન્યવી રીતે અમારા રૂહાની ફરજંદોની અને અમારી ચોકકસ સેવાઓ કરી છે તે માટેના આ ટાઇટલો છે. પરંતુ તમારામાંથી દરેક અને એક એક જણ આ બાબતને યાદ રાખે કે આ દુન્યવી ટાઇટલો એ દુન્યવી કાર્યના પ્રતીકરૂપ છે. પરંતુ તમારામાંથી જેઓ જમાતખાનાની હાજરીમાં નિયમિત છે, જેઓ પોતાની બંદગીમાં નિયમિત છે, જે અમે ફરમાવીએ છીએ તે દરેક બાબતને જેઓ સમજે છે અને તે પ્રમાણે અમલ કરે છે તે એવીજ સુંદર સેવા સમાન છે કે જે પ્રમાણે અમારા બીજા રૂહાની ફરજંદોએ દુન્યવી સેવાઓ કરી છે. આ પ્રમાણેનું અમલી જીવન જીવવું અને દુન્યવી ખિદમત બજાવવી એ અમારા મતથી ઘણુંજ અગત્યનું છે."

બરમાની આ મુલાકાત વખતે રંગૂન ખાતે એક આધુનિક અને સુંદર સગવડો સહિતની શાળા સ્થાપવા ઇમામે ઝમાને જમાતોને ફરમાવતા ત્યાં આ કાર્ય તુરત ઉપાડી લેવામાં આવ્યું હતું અને ઇમામે ઝમાનની હાજરીમાં આ માટે સારી રકમ એકત્ર થઇ હતી.

ઇમામે ઝમાને રંગૂનના મુસ્લિમ દવાખાનાને કે. ૨૫,૦૦૦ ની ભેટ આપી હતી. તા. ૨૪-૩-૬૧ ના મૌલાના હાઝર ઇમામ કરાંચી થઇ યુરોપ જવા રવાના થયા હતા. યુરોપથી રંગૂન આવતા પણ તેઓશ્રી કેટલાક કલાકો કરાંચી હવાઇ મથકે રોકાયા હતા અને અગ્રેસરોને મુલાકાત આપી હતી જ્યારે રંગૂનથી યુરોપ સિધાવતા પણ કરાંચી રોકાયા હતા અને જમાતોને દિદારનો લાભ આપ્યો હતો.

હિંદ—પાકિસ્તાન ખાતે ટાઇટલોની નવાજેશ

તા. ૨૧ મી માર્ચના નવરોઝ પ્રસંગે મૌલાના હાઝર ઇમામે હિંદ અને પાકિસ્તાનના સંખ્યાબંધ સેવાભાવીઓને પહેલી વખત ટાઇટલોની નવાજેશ કરી હતી. આ પ્રસંગે હિંદની ના૦ ફેડરલ કાઉન્સીલ મારફત જમાતજોગ એક સંદેશો મોકલતા તેઓશ્રીએ ફરમાવ્યું: "તમારી આખી જિંદગી દરમિયાન તમને એમ લાગવું જોઇએ કે જે ટાઇટલો મળે તેના માટે તમે પૂરેપૂરા લાયક છો. જો તમે આ ટાઇટલોને યોગ્ય નથી તો પછી ટાઇટલ તમારા માટે અર્થ વગરના છે.

બીજો મુદ્દો કે જે ઘણોજ અગત્યનો છે અને જેને તમારે હમેશા યાદ રાખવાનો છે તે એ છે કે દરેક નાના ભાગનું કાર્ય કે જેવું કાર્ય તમે અમારા રૂહાની ફરજંદો માટે, સામાન્ય રીતે, એક બીજાને મદદરૂપ બનવા માટે અથવા અમારા પોતાના માટે કરો છો તેનો પૂરો બદલો તો ટાઇટલો અને દુન્યવી લાભની બાબતો સિવાય પણ મળે છે."

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની કરૂણ વફાત ૪.

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબના અતિ વહાલા પિતાશ્રી અને હઝરત ઇમામ શાહ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. જેવા મહાન પિતાના પુત્ર, પાકિસ્તાનના યુનો ખાતેના કાયમી પ્રતિનિધિ હિઝ એક્ષેલેન્સી લેફ. કર્નલ ના૦ પ્રિન્સ અલી એસ. ખાનસાહેબની તા. ૧૨મી મે ૧૯૬૦ ના ફ્રાંસના પાટનગર પેરિસ નજીકના એક પરાં ખાતે મોટર અકસ્માતથી કરુણ વફાત થઇ હતી.

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબ સ્થાનિક સમય રાતના ૧૦-૧૦ કલાકે ૭૭ માઇલની ઝડપે પોતાની મોટરમાં જઇ રહયા હતાં. તેઓશ્રી જાતે ડ્રાઇવીંગ કરતા હતા. એક વળાંક નજીક સામેથી આવતી એક બીજી મોટર સાથે ટક્કર થઇ અને ના૦ પ્રિન્સ સખ્ત ઘાયલ થયા. આપને હોસ્પિટલમાં લઇ જવાનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો પરંતુ માર્ગમાંજ આપની કરુણ વફાત થઇ.

મૌલાના હાઝર ઇમામ હીઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન એ સમયે લંડનમાં હતા. એ સમયે લંડન ખાતે રાષ્ટ્રસમૂહના દેશોના વડા પ્રધાનોની પરિષદ યોજાઇ હતી તેથી હિંદના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુ પણ લંડન ખાતે હતા અને ઇમામે ઝમાન તા. ૧૩ ના સવારના શ્રી નહેરુ સાથે નાસ્તો લેનાર હતા. આ હ્રદયદ્રાવક બનાવ બનતા એ કાર્યક્રમ રદ થયો હતો અને ઇમામે ઝમાન તુરત પેરિસ ભણી ઉપડી ગયા હતા. ત્યાંથી આપે જમાતોજોગ એક તાલીકો મોકલી આ ગમખ્વાર સમાચારોની જમાતને જાણ કરી હતી.

ઇસમાઇલી જગતમાં આ બનાવથી શોકની ઘેરી લાગણી વ્યાપી ગઇ હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામના ફરમાન અનુસાર જમાતે ત્રણ દિવસ સુધી ધંધો રોજગાર બંધ રાખી એ દિવસોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરી બંદગીઓ ગુજારી હતી.

જગતભરમાંથી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને અંજલિઓ આપવામાં આવી અને આપના જવાંમર્દી ભર્યા મહાન જીવન અને ખેલદિલી ભરપૂર માનવકલ્યાણના કાર્યને યાદ કરવામાં આવ્યું. ૪૮ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના ઇમામતકાળ દરમિયાન ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે જગતભરના ઇસમાઇલીઓની ઉન્નતિ માટે જે અથાક પ્રયાસો કર્યા હતા તેને સંભારીને ઇસમાઇલીઓએ ભીના હ્રદયે મહાન શાહઝાદાને અંજલિઓ આપી. યુનોની ખાસ સભામાં પણ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબને ભાવભરી અંજલિ અપાઇ હતી.

તા. ૨૦ મી મેના ના૦ પ્રિન્સના રીવેરા ખાતેના બંગલા 'શ ટુ દ લાહેરાઇઝન' ખાતે જીસ્મને વચગાળાના સમય પૂરતુ સુપુર્દે ખાક કરવામાં આવ્યું. આ સમયે મૌલાના હાઝર ઇમામ, ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીન સાહેબ, ના૦ પ્રિન્સ અમીનમહમદ સાહેબ, હાજીએ ના૦ માતા સલામત, ના૦ પ્રિન્સેસ તાજુદ્દવલા અલીખાન સાહેબા, ના૦ પ્રિન્સ સદરૂદીનના માતુશ્રી ના૦ પ્રિન્સેસ ડેરીન ઉપરાંત પાકિસ્તાન, ઇરાન, ન્યુ ઝીલેન્ડ, તુર્કી, સ્પેન અને પોર્ટુગલના રાજદૂતો હાજર રહયા હતા.

તા. ૧૯મી જૂનના ચહેલુમની ક્રિયા કરવામાં આવી. ના૦ પ્રિન્સના જીસ્મને સીરિયામાં સલમિયા ખાતે એક મકબરો બાંધી ત્યા કાયમી આરામગાહ બનાવી મુકવામાં આવશે એવી ઇમામે ઝમાને જાહેરાત કરી હતી.

ના૦ પ્રિન્સ સાહેબની વફાત પછીના તુરતનાજ સમયમાં, સ્ટાડ, સ્વીટઝરલેન્ડ ખાતે ઇમામે ઝમાને 'ધી નેશન' નામના એક અખબારને મુલકાત આપતા ના૦ પ્રિન્સ માટે જણાવ્યું : 'અમારા પિતાશ્રી કંઇ જૂનવાણી વિચારસરણી ધરાવતા નહોતા. તેમણે અમને સ્કીઇંગ, ટેનિસ અને તરવાની રમતોમાં રસ લેતા કર્યા હતા. હાવર્ડમાં પાછા જોડાવા માટે પણ તેમણેજ ઉત્સાહ પૂર્યો હતો. પૌર્વાત્ય વિષયોનો અભ્યાસ આગળ વધારવા અને જીવનની ગંભીર બાબતોને વળગી રહેવા સલાહ આપી હતી. અમારા દાદાશ્રી તેમજ અમારા પિતાશ્રી જિંદગીની સુંદર વસ્તુઓ પ્રત્યે જબ્બર આકર્ષણ ધરાવતા હતા."

ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબે ૧૯૨૩-૨૪ ના વરસમાં માત્ર ૧૨ વરસની બાળવયે પોતાના પિતાશ્રી અને માતુશ્રી સાથે હિંદની પહેલી મુલાકાત લીધી હતી. જમાતો વચ્ચે પધારવાની શરૂઆત ૧૯૩૦ થી સીરિયા ખાતેથી કરી હતી. હ૦ ઇમામના પ્રતિનિધિ તરીકે આ સમયથી જમાતો વચ્ચે પધારવાનું તેમણે છેક ૧૯૫૭ સુધી, સતત ૨૭ વરસો સુધી ચાલુ રાખ્યું હતું. હિંદની છેલ્લી મુલાકાત ૧૯૫૭ માં લીધી હતી. આફ્રિકાની છેલ્લી મુલાકાત ૧૯૫૮ માં અને પાકિસ્તાનની છેલ્લી મુલાકાત ૧૯૬૦ માં લીધી હતી.

માડાગાસ્કર ખાતે આગમન

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે માડાગાસ્કરની આઝાદી ઉજવણીમાં ભાગ લેવા ખાસ ત્યાંની આઝાદ માલગાશ સરકારના આમંત્રણથી માડાગાસ્કરની ટુંકી મુલાકાત લીધી હતી.

તા. ૨૯ મી જુલાઇ ૧૯૬૦ ના મૌલાના હાઝર ઇમામે તાનાનારીવ ખાતે કદમ મુબારક કર્યા હતા. અહિં તેઓશ્રી તા. ૩૧ સુધી રોકાયા હતા જેમા જમાતોની પણ મુલાકાત લીધી હતી અને સરકારી સમારંભોમાં પણ હાજર રહયા હતા. મૌલાના હાઝર ઇમામે ત્યાંના ઇસમાઇલીઓને આ અવસરે ફરમાવ્યું : "મલગાશી ઇતિહાસના સહુથી મહાન ત્રણ દિવસોમાં તમોએ ભાગ લીધેલ છે અને આજથી તમે માલગાશ છો. જો કે અગાઉ તમે માલગાશ હતા પણ આજથી, ગઇ કાલથી અને આવતી કાલથી તમારે અગાઉ કરતા પણ વધુ માલગાશ થઇ જવું જોઇએ. તમારી દરરોજની જિંદગીમાં તમે માલગાશ છો અને તમારા મઝહબમાં તમે ઇસમાઇલી છો."

આ પ્રસંગે સરકારને અનોખી ભેટ આપતા ઇમામે ઝમાને માડાગાસ્કરના દસ ગ્રેજ્યુએટ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને બ્રિટન, ફ્રાંસ કે અમેરિકા ખાતે, જ્યાં પણ સરકાર ઇચ્છે ત્યાં, ઉચ્ચ કેળવણી માટે પોતા તરફથી સ્કોલરશીપ આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

ઇસમાઇલી યુવાનોને ઇમામે ઝમાને ધંધાના નવા ક્ષેત્રો શોધવા થોડા સમયનો ઉપયોગ કરવા સલાહ આપી હતી. આપસના ઝઘડાઓથી દૂર રહેવા પણ સલાહ આપી હતી અને વિદ્યાર્થીઓને દરેક પરીક્ષાઓમાં પાસ થવા ભલામણ કરી હતી. તા. ૩. મી જુલાઇના લંડન ભણી સિધાવી ગયા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામ કરાંચી ખાતે

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ મંગળવાર તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૦ ના સવારના લંડનથી પાકિસ્તાનના એક મહિના ઉપરના પ્રવાસે કરાંચી

આલે અલીની અપુર્વ શાન

હિઝ એક્ષલેન્સી લેફ. કર્નલ ના. પ્રિન્સ અલી એસ. ખાન

પાકિસ્તાન લશ્કરના અમલદારના દબદબાભર્યા પોષાકમાં લેવાએલી ખાસ તસ્વીર

મૌલાના હાઝર ઈમામ ટાંગાનિકાના વડા પ્રધાન સાથે

મૌલાના હાઝર ઈમામ મે ૧૯૬૧ દરમિયાન લીધેલી આફ્રિકાની મુલાકાત પ્રસંગે ટાંગાનિકાના વડા પ્રધાન મિ. જુલીઅસ ન્યેરેર સાથે એક સમારંભ દરમિયાન તેઓશ્રી નજરે પડે છે.

ખાતે પધાર્યા હતા. પાકિસ્તાન સરકારના અધિકારીઓ, વિદેશી રાજદૂતો, જાણીતા શહેરીજનો અને ઇસમાઇલી અધ્યક્ષો તરફથી ઇમામે ઝમાનનું સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું.

આ સમયે હિંદના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુ પણ કરાંચી ખાતે હતા. હિંદ–પાક નહેર કરાર ઉપર સહી કરવા તેઓ આગલા દિવસે કરાંચી આવ્યા હતા. તા. ૨૦ ના તેઓ રાવલપીંડી જનાર હતા અને તેઓ રાવલપીંડી માટે રવાના થાય તે અગાઉ મૌલાના હાઝર ઇમામે શ્રી નહેરુની મુલાકાત લીધી હતી. પાક પ્રમુખ ફિલ્ડ માર્શલ એયુબખાન સાથે પણ ઇમામે ઝમાને મુલાકાત કરી હતી.

સાંજના મૌલાના હાઝર ઇમામે જમાતોની મુલાકાત લીધી હતી. આ પ્રસંગે ઇમામે ઝમાને એક ઘણીજ અગત્યની જાહેરાત કરતા જણાવ્યું : "આ મુલાકાત પ્રસંગે અમે કેટલીક નવી યોજનાઓ અમલમાં મૂકવા માંગીએ છીએ અને આ નવી યોજનાઓનું સંચાલન અમે નવી નેતાગીરીને હસ્તક સુપ્રત કરીશું જેથી જ્યારે આવતાં વરસે અમે અહિં પુનઃ પધારીએ તે સમય દરમિયાન એ નવી યોજનાઓ ઉપર અમલ થઇ ચૂકયો હોય અને તેનો વિકાસ પણ થયો હોય અને તે સફળ પણ સાબિત થઇ હોય."

મૌલાના હાઝર ઇમામ કરાંચી ખાતે તા. ૨૭ ઓકટોબર સુધી રોકાયા હતા જે સમય દરમિયાન ઇસમાઇલીઓ માટે સારી અને સગવડભરી કેટલીક કોલોનીઓની ઉદઘાટન ક્રિયા કરી હતી. અહિં વસવાટ કરવા આવેલા ઇસમાઇલીઓને કોલોનીઓ સ્વચ્છ રાખવા ભલામણ કરી હતી. હપ્તાઓની રકમ પણ નિયમિત ભરવા અને કરજથી શકય એટલા વહેલા મુકત બનવા ભલામણ કરી હતી. આ ઉપરાંત કેટલીક કોલોનીઓના પાયાઓ નાંખવાની પણ ક્રિયા કરી હતી.

મહાન સખાવત

કરાંચીના લાલુખેત વિસ્તારમાં વસતા નિરાશ્રીતોના ગરીબ બાળકો માટે મૌલાના હાઝર ઇમામે રૂપિયા પાંચ લાખના ખર્ચે એક શાળા બંધાવી આપી સરકારને અર્પણ કરી હતી. આ અર્પણ વિધિ માટે યોજાએલા એક સમારંભમાં પાકિસ્તાનના શિક્ષણ પ્રધાન જ૦ હબીબુર રહેમાન હાજર રહયા હતા. જેમણે સરકાર વતી શાળાના સ્વીકાર કર્યો હતો અને ઇમામે ઝમાનનો આ અપૂર્વ સખાવત માટે આભાર વ્યકત કર્યો હતો.

મૌલાના હાઝર ઇમામે આ મુલાકાત વખતે ઇસમાઇલીઓને આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના ક્ષેત્રે પ્રગતિ કરવા સલાહ આપી હતી. પાકિસ્તાન ખાતે ભવિષ્યમાં થનાર મહાન કાર્યોનો ઇમામે ઝમાને આ મુલાકાત પ્રસંગે પત્રકારોને આછો ખ્યાલ આપ્યો હતો. કરાંચી ખાતે એક અદ્યતન હોસ્પિટલ ખારાધર અને બગીચા વિસ્તારમાં અદ્યતન શાળાઓ, આરોગ્ય વીમા યોજના, વિગેરે વિગેરે બાબતો ભવિષ્યમાં અહિ અમલમાં આવશે એમ તેઓશ્રીએ જણાવ્યું હતું.

ઉર્દૂ વિદ્યાપીઠની કરેલી સ્થાપના

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૨૭ ઓકટોબર ૧૯૬૦ ના કરાંચી ખાતે ઉર્દૂ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી હતી. આ ઉર્દૂ વિદ્યાપીઠ જગતભરમાં પહેલી વિદ્યાપીઠ છે. આ પ્રસંગે બાબે ઉર્દૂ ડૉ૦ અબ્દુલ હકે ઘણી મહત્વની

બાબતો રજૂ કરી હતી. તેમણે જણાવ્યું : "અલીગઢ વિદ્યાપીઠના સ્થાપક સર સૈયદ એહમદે જ્યારે ૧૮૯૬ માં હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ને માનપત્ર આપ્યું હતું ત્યારે સર સૈયદની ઉંમર ૮૨ વરસની અને હ૦ ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની ઉંમર ૧૯ વરસની હતી. આ પછી આજે ૬૦ વરસો બાદ હું મરહુમ આગાખાન સાહેબના પ્યારા પૌત્રા નામ૦ કરીમ આગાખાનને ઉર્દૂ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરવા બદલ માનપત્ર આપી રહયો છું ત્યારે નામ૦ આગાખાનની વય અને મારી વય વચ્ચે એટલોજ તફાવત છે જેટલો સર સૈયદ અને મરહુમ નામ૦ આગાખાનની વય વચ્ચે હતો. આ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરવાનો પ્રથમ વિચાર સર સૈયદને આવ્યો હતો પરંતુ પ્રતિકૂળ સંજોગોના કારણે તે વિચાર અમલમાં મૂકાયો નહોતો.

ચાર વરસ પહેલા "પાકિસ્તાનમાં ઉર્દૂની સ્થિતિ" એ વિષય ઉપર મેં જે લેખ લખ્યો હતો તેમા જણાવ્યું હતું કે, "પાકિસ્તાનમાં ઉર્દૂ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના એક એવી મોતેબર હસ્તીના મુબારક હાથે થશે જેમના આગમનનો અમને ઇંતેજાર છે. આજે એ આગાહીને સાચી પડતી આપણે જોઇ રહયા છીએ અને આ માટે અમે ગર્વ અને ખુશી અનુભવીએ છીએ."

મૌલાના હાઝર ઇમામે માનપત્રના જવાબમાં જણાવ્યું : "અનેક સદીઓથી અમારું કુટુંબ વિદ્યાપીઠો સાથે સંકળાએલું રહયું છે અમે ખાતરી આપીએ છીએ કે અમારા પૂર્વજોની જેમ અમે પણ વિદ્યાપીઠો સાથે સંકળાએલા રહેશું."

સ્પેશિયલ ટ્રેનમાં પ્રવાસ

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રૉયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબની પાકિસ્તાનની આ મુલાકાત વખતે પશ્ચિમ પાકિસ્તાનના આંતરિક પ્રદેશોમાં વસતા ઇસ્માઇલીઓને પણ ઇમામે ઝમાનના દિદાર અને દોરવણીનો લાભ મળી શકે તે માટે એક ખાસ પ્રવાસ યોજવામાં આવ્યો હતો. આ માટે 'આગાખાન સ્પેશિયલ' નામની એક ખાસ ગાડી રોકવામાં આવી હતી જે ૧૯ ડબ્બાની હતી અને હિંદ-પાક ઉપખંડના ઇતિહાસમાં તે લાંબામાં લાંબી ટ્રેન હોવાનું કહેવાયું હતું.

તા. ૩જી ઓકટોબરના સવારના આ ટ્રેન કરાંચીથી ઉપડી હતી. ઇમામે ઝમાન માટે ખાસ સેલૂન હતું. આ ટ્રેનમાં ૩૫૦ અન્ય ઇસ્માઇલી મુસાફરો પણ હતા.

તા. ૩જી ઓકટોબરથી તા. ૭મી ઓકટોબર સુધી ઇમામે ઝમાને સિંધનો પ્રવાસ કર્યો જેમા જુંગશાહી, ટીમ્પીર, હૈદ્રાબાદ, તલહાર, સુલતાનાબાદ, દાદુ, મોહન-જો દરો, લારખાના, શિકારપુર અને સકકર ખાતે ટ્રેન રોકાઇ હતી અને અહિં એકઠી થયેલ સ્થાનિક તેમજ અતરાફની જમાતોને મૌલાના હાઝર ઇમામે દીદાર અને દોરવણી આપ્યા હતા.

પશ્ચિમ પંજાબની આ પછી ઇમામે ઝમાને મુલાકાત લીધી હતી અને પછી લાહોર થઇ મૌલાના હાઝર ઇમામ ઢાકા પધાર્યા હતા.

પૂર્વ પાકિસ્તાનની મુલાકાત

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રૉયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે સોમવાર

તા. ૧૦મી ઓકટોબરના સવારના લાહોરથી ઢાકા ખાતે પધરામણી કરી હતી. પૂર્વ પાકિસ્તાન ખાતે ઇમામે ઝમાન એક અઠવાડિયા પર્યંત રોકાયા હતા અને ઢાકા ઉપરાંત ચિતાગોંગ, ખુલના અને જેસોરની મુલાકાત લીધી. અહિં ઇમામે ઝમાનના માનમા સરકાર તેમજ ઇસમાઇલીઓ તરફથી સખ્યાબંધ સમારંભો યોજવામાં આવ્યા હતા. નોઆખલી તરફ થએલ વાવાઝોડાના રાહત ફંડમાં ઇમામે ઝમાને પોતા તરફથી રૂા. ૩૦,૦૦૦ ની સખાવત જાહેર કરી હતી. મૌલાના હાઝર ઇમામે પૂર્વ પાકિસ્તાનના ઇસમાઇલીઓને જીવનમાં પ્રગતિ કરવા માટેની બાબતો વિષે અગત્યની દોરવણી આપી હતી.

ગીલગીટ અને હુંઝા ખાતે

1960.

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ તા. ૨૦ મી ઓકટોબરના કારાકોરમ પહાડોની વચ્ચે આવેલ રમણીય શહેર ગીલગીટ કે જે દરિયાની સપાટીથી ચાર હજાર ફીટની ઉંચાઇએ આવેલ છે ત્યાં પધરામણી કરી હતી. ચાલીસ હજાર ઇસમાઇલીઓ આ પ્રદેશમાં વસી રહયા છે કે જ્યાં ૪૯ જોમા દરમિયાન પધારનાર મૌલાના હાઝર ઇમામે પહેલા ઇમામ હતા. આ પ્રદેશના ઇસમાઇલીઓએ ઇમામે ઝમાનના પ્રવાસમાં કોઇ તકલીફ ન થાય તે માટે જાત મહેનત કરીને હુંઝા નદી ઉપર એક પુલ બાંધ્યો હતો. આ પદેશમાં ઇસમાઇલીઓના ૩૦૦ જમાતખાનાઓ છે. અહિંની ખાસ વિશેષતા એ છે કે જે ગામમાં દશ ઇસમાઇલીના ઘરો છે ત્યાં એક જમાતખાનુ તો છે જ પણ સાથે સાથે એક સ્કૂલ પણ છે.

ગીલગીટ એજન્સીના પ્રવાસ દરમિયાન ઇમામે ઝમાને દસ જીપ ગાડીઓના કાફલા સાથે પાડોશના એક રાજ્ય ગુપીસ્તની મુલાકાત પણ લીધી હતી અને ત્યાંથી પાછા ફરતા માર્ગમાં ઝમરૂદ, સઇદપુર અને યાસીન રાજ્યમાં વસતા ઇસમાઇલીઓની પણ મુલાકાત લીધી હતી. ચિતોડખંડ ખાતે પણ પાચ હજાર જેટલા ઇસમાઇલીઓ એકઠા થયા હતા જેમની ઇમામે ઝમાને મુલાકાત લીધી હતી.

જ્યાં રશિયા અને ચીનની સરહદો મળે છે, જ્યાં ૨૦,૦૦૦ જેટલા ઇસમાઇલીઓ વસે છે જ્યાંના શાસક પોતે ઇસમાઇલી છે અને જેને દુનિયાના છાપરા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તે હુંઝાની મુલાકાતે મોલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન તા. ૨૩મી ઓકટોબર ૧૯૬૦ ના પધાર્યાં હતા. હુંઝાના મીર જમાલખાને પોતાના વહાલા ઇમામનું અદબભેર સન્માન કર્યું હતું. ૪૯ ઇસમાઇલી ઇમામોમાં હુંઝાની ઇસમાઇલી ભૂમિને પાવન કરનાર મૌલાના હાઝર ઇમામ પહેલા ઇમામ છે. અહિં પણ લોકોએ પખવાડિયા સુધી જાતે શ્રમ કરીને રસ્તો તૈયાર કર્યો હતો અને પહાડી ઓળંગવા માટે ઝુલો બાંધ્યો હતો.

તા. ૨૫ મી ઓકટોબરના ઇમામે ઝમાન ફરી ગીલગીટ આવ્યા હતા અને ત્યાંથી બીજા દિને રાવલપીંડી જવા રવાના થયા. રાવલપીંડી ખાતે મૌલાના હાઝર ઇમામ પાકિસ્તાનના પ્રમુખ ફિલ્ડ માર્શલ અયુબખાનના ખાસ મહેમાન તરીકે રહયા હતા.

ગોવા ખાતે આનંદોત્સવ

ગીલગીટ અને હુંઝા ખાતે પધારનાર મૌલાના હાઝર ઇમામ પહેલા ઇમામ છે તેજ પ્રમાણે ગોવાની

મુલાકાત લેનાર પણ તેઓશ્રીજ પહેલા ઇમામ છે. પોર્ટુગીઝ સરકારના ખાસ આમંત્રણથી મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે કરાંચીથી તા. ર૭મી નોવેમ્બરના ગોવા ખાતે પધરામણી કરી હતી. ગોવાના નામ૦ ગવર્નર જનરલ, ઉચ્ચ લશ્કરી અને મુલ્કી અધિકારીઓ, ગોવાના પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો, ઇસમાઇલી અગ્રેસરો અને જાહેર જનતાએ મૌલાના હાઝર ઇમામનું દબદબાભર્યું સન્માન કર્યું હતું. મૌલાના હાઝર ઇમામને આગમન પ્રસંગે ૧૯ તોપોની સલામીનું શાહી માન આપવામાં આવ્યું હતું.

ગોવા ખાતે મૌલાના હાઝર ઇમામ બે દિવસ જ રોકાયા હતા પરંતુ આ બે દિવસો દરમિયાન જમાતોની મુલાકાતો લેવા ઉપરાંત અનેક સમારંભોમાં તેઓશ્રીએ હાજરી આપી હતી. બે દિવસો સુધી ખૂબ પ્રવૃતિમય રહ્યા હતા. મડગામ ખાતે એક આલીશાન જમાતખાનાની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા પણ કરી હતી. નામ૦ ગવર્નર જનરલના તેઓશ્રી મહેમાન રહ્યા હતા અને દરેક પ્રસંગે નામ૦ ગવર્નર જનરલ ઇમામે ઝમાનના સાથેજ રહ્યા હતા.

સરકાર તરફથી શાહી ઇલ્કાબ

તા. ર૭ના મૌલાના હાઝર ઇમામના માનમાં નામ૦ ગવર્નર જનરલ તરફથી સરકારી ગૃહે યોજાએલા એક સમારંભમાં નામ૦ ગવર્નર જનરલે મૌલાના હાઝર ઇમામને "ગ્રાન્ડે કુઝ ડા ઓરડમ ડો ઇન્ફાટે હેન્રીક" (ગ્રાન્ડ ક્રોસ ઓફ ધી ઓર્ડર ઓફ ધી ઇન્ફન્ટ હેન્રી ધી નેવીગેટર) નો પોર્ટુગલનો સર્વોતમ ઇલ્કાબ અર્પણ કર્યો હતો. લીસ્બનથી પ્રગટ થયેલ તા. ૧૫ મી નવેમ્બરના સતાવાર સરકારી ગેઝેટમાં આની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામ તા. ર૯ના કરાંચી તરફ વિદાય થયા ત્યારે નામ૦ ગવર્નર જનરલ, સરકારી અને મુલ્કી અધિકારીઓ તેમજ ઇસમાઇલીઓએ ભવ્ય વિદાયમાન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે ફરી ૧૯ તોપોની સલામીનું માન આપવામાં આવ્યું હતું.

ગોવાથી કરાંચી થઇ મૌલાના હાઝર ઇમામ આ યાદગાર પ્રવાસ પૂરો કરી લંડન બાજુ સીધાવી ગયા હતા.

નામ૦ મહારાણી એલિઝાબેથનું ઇસમાઇલીઓ તરફથી સન્માન

ગ્રેટ બ્રિટનના નામ૦ મહારાણી એલિઝાબેથ બીજા અને તેમના પતિ ડયુક ઓફ એડીનબરો જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૧ માં હિંદ-પાકિસ્તાનની મુલાકાત આવ્યા હતા. આ અવસરે રાષ્ટ્રસમૂહના દેશોમાં વસતા ઇસમાઇલીઓ તરફથી નામ૦ મહારાણીનું સન્માન કરવાની તકને ઝડપી લેવામાં આવી હતી. કરાંચી ખાતે તા. ૩જી ફેબ્રુઆરીના પાકિસ્તાનના પ્રમુખગૃહે નામ૦ મહારાણીને રાષ્ટ્રસમૂહના દેશોમાં વસતા ઇસમાઇલીઓ તરફથી સન્માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું જે સમયે હિંદ, પાકિસ્તાન અને આફ્રિકાના ઇસમાઇલી નેતાઓ હાજર હતા.

આ પ્રસંગે નામ૦ મહારાણીએ હઝરત ઇમામ સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ની ભવ્ય પ્રતિભાને અંજલિ આપી હતી અને મહાન ઇમામે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની જે સેવાઓ બજાવી હતી તેને યાદ કરી હતી આ ઉપરાંત મૌલાના હાઝર ઇમામ શાહ કરીમ દુન્યવી રીતે નાની વય છતા જે કુનેહથી ઇસમાઇલીઓની રહેબરી કરી રહ્યા છે તેની પણ તારીફ કરી હતી.

હિંદના વડા પ્રધાન સાથે લંડનમાં મુલાકાત

માર્ચ ૧૯૬૧ મા લંડન ખાતે રાષ્ટ્રસમૂહના દેશોના વડાઓની પરિષદ યોજાઇ હતી. આ પરિષદ વખતે હિંદના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરૂ પણ લંડન ગયા હતા. પાકિસ્તાનના પ્રમુખ ફિલ્ડ માર્શલ ઐયુબખાન પણ આ સમયે લંડન આવ્યા હતા.

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે તા. ૮મી માર્ચ ૧૯૬૧ ના સવારના હિંદના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુને નાસ્તા માટે આમંત્ર્યા હતા અને બાદ તેઓ બન્નેની મુલાકાત થઇ હતી. ગયા વરસે પણ આવાજ પ્રસંગે, આજ પ્રકારની મુલાકાત યોજાઇ હતી પરંતુ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબની થયેલી કરૂણ વફાતને કારણે એ કાર્યક્રમ રદ થયો હતો.

મૌલાના હાઝર ઇમામ સાથે પાકિસ્તાનના પ્રમુખ ફિલ્ડ માર્શલ ઐયુબખાનની પણ તેજ દિને મુલાકાત થઇ હતી.

અમેરિકાના પ્રેસીડેન્ટ કેનેડી સાથે મુલાકાત

અમેરિકા જેવા જગતના સહુથી પહેલા નંબરના બળવાન અને સમૃધ્ધ દેશના પ્રમુખપદે જાન્યુઆરી ૧૯૬૧ થી બિરાજનાર નવયુવાન પ્રમુખ સાથે મૌલાના હાઝર ઇમામની આ પછી વોશિંગ્ટન ખાતેના વ્હાઇટ હાઉસમાં મુલાકાત થઇ હતી.

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ માસ માર્ચ ૧૯૬૧ દરમિયાન અમેરિકાની મુલાકાતે ગયા હતા અને આ પ્રવાસ પ્રસંગે તા. ૧૬મી માર્ચ ૧૯૬૧ ના વ્હાઇટ હાઉસ ખાતે અમેરિકાના નવયુવાન પ્રેસીડેન્ટ જોન કેનેડીએ મૌલાના હાઝર ઇમામને મુલાકાત આપી હતી. આના આગલા દિવસે ઇમામે ઝમાને અમેરિકાના પરદેશ પ્રધાન શ્રી ડીન રસ્કની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

પ્રમુખ કેનેડી સાથેની આ મુલાકાત દરમિયાન ઇમામે ઝમાને ખુશગુફતેગુ કરી હતી. જગતના જુદા જુદા ભાગોમાં રહેતા મૌલાના હાઝર ઇમામના ઇસ્માઇલી મુરીદોના વિકાસને લગતા પ્રશ્નોમાં પ્રેસીડેન્ટ કેનેડીએ ભારે રસ દાખવ્યો હતો. મૌલાના હાઝર ઇમામે જેમ હાવર્ડ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરેલ છે તેમ પ્રેસીડેન્ટ કેનેડી પણ આ વિદ્યાપીઠના જ વિદ્યાર્થી છે.

મૌલાના હાઝર ઇમામે પત્રકારોને જણાવ્યું : "પ્રેસીડેન્ટ કેનેડી અમારા પિતાશ્રી ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબથી સારી રીતે પરિચિત હતા."

પાકિસ્તાન ખાતે જબ્બર ફેરફારો

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબે પાકિસ્તાનની છેલ્લી મુલાકાત વખતે જેમ જાહેર કર્યું હતું તેમ માર્ચ ૧૯૬૧ ના નવરોજ પ્રસંગે પાકિસ્તાનના જમાતી મંડળોમાં જબરદસ્ત ફેરફારો કરવામાં આવ્યા હતા, નવી નેતાગીરીને હસ્તક જમાતી બાબતો સોંપવામાં આવી. અખિલ પાકિસ્તાન માટેની એક વરિષ્ઠ ફેડરલ કાઉન્સીલની પહેલી વખતે રચના થઇ તેમ બહોળા પ્રમાણમાં થતા સામાજિક કાર્યોમાં માર્ગદર્શન આપવા, નિર્દેશન

કરવા અને યોજનાઓ ઘડવા માટે એક નવી આર્થિક, પ્લાનીંગ અને ગ્રાન્ટસ કાઉન્સીલની પણ રચના કરવામાં આવી. સમગ્ર પૂર્વ અને પશ્ચિમ પાકિસ્તાનની જુદી જુદી કાઉન્સીલોમાં પણ નવા નેતાઓ આવ્યા અને જમાતોના હોદ્દેદારોમાં પણ ફેરફાર કરવામાં આવ્યા.

ઇમામે ઝમાનનું આફ્રિકા ખાતે આગમન

મૌલાના હાઝર ઇમામ હિઝ રોયલ હાઇનેસ શાહ કરીમ આગાખાન સાહેબ તા. ૫મી મે ૧૯૬૧ ના ત્રણ અઠવાડિયાથી વધુ દિવસોના પ્રવાસ માટે પૂર્વ આફ્રિકા ખાતે પધાર્યા હતા. નૈરોબીથી આ પ્રવાસની શરૂઆત થઇ હતી. આ પ્રવાસ દરમિયાન ઇમામે ઝમાને નૈરોબી ઉપરાંત મોશી, મોમ્બાસા, ટાંગા, જંગબાર, દારેસલામ, ડોડોમા, ત્યોબા, ટબોરા, મ્વાન્ઝા, કંપાલા, મસાકા, કીસુમુ વિગેરે શહેરોની મુલાકાત લીધી હતી.

નૂતન આફ્રિકાના થઇ રહેલા ઘડતરકાળમાં ઇસમાઇલીઓના વિકાસ સંબંધી આપશ્રીએ ઇસમાઇલીઓને દોરવણી આપી હતી. આ ઉપરાંત નૂતન આફ્રિકાના નેતાઓ સાથે પણ ઇસમાઇલીઓ અને ઇસ્લામીઓના જીવન સંબંધી વાટાઘાટો કરી હતી. ઘણીએ સંસ્થાઓની ઉદઘાટન ક્રિયાઓ ઇમામે ઝમાનના મુબારક હસ્તે કરવામાં આવી હતી.

આજના સમયના આફ્રિકાની સ્થિતિને અનુરૂપ મૌલાના હાઝર ઇમામે પોતાના રૂહાની ફરજંદોને ફરમાનો દ્વારા દોરવણી આપી હતી. શિક્ષણ, આરોગ્ય, વેપાર અને આર્થિક બાબતો અંગે ઇમામે ઝમાને ખાસ કરીને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

સતત ચાલુ રહેલી દોરવણી

ગુરૂવાર તા૦ ૧૧ મી જુલાઇ ૧૯૫૭ ના સાંજના જીનીવા ખાતેના બરકત વિલામાં પરમ પ્રતિભાશાળી અને મહાન ઇમામ, ૪૮ ઇમામોમાં લાંબામાં લાંબો સમય ઇમામત ભોગવી ઇસમાઇલીઓને રિધ્ધિ અને સિધ્ધિના શીખરે લઇ જનાર હઝરત ઇમામ સરકાર શાહ સુલતાન મુહમદશાહ રાઇટ ઓનરેબલ હીઝ રોઝલ હાઇનેસ ના૦ આગાખાન સાહેબ ત્રીજાએ જેમો સિધાવ્યા અને મહાન ઇમામની મુકકમિલ વસિયત મુજબ ૪૯ માં ઇમામ તરીકે, અણુયુગના યુવાન સમયના નવયુવાન ઇમામ તરીકે, લેફ. કર્નલ હિઝ સારીન હાઇનેસ ના૦ પ્રિન્સ અલીખાન સાહેબના વડા શાહઝાદા અને સરકાર સુલતાન મુહમ્મદશાહ અ. સ. ના વડા પૌત્રા ઇમામ અલ હાદિયુલ મહેદી, સાહેબુલ અસ્ર, નૂરે ખુદાવીંદ સરકાર નૂર મૌલાના શાહ કરીમ હાઝર ઇમામ અલ-હુસેની ઇમામતની મસનદે બિરાજમાન થયા અને ના૦ આગાખાન ચોથા તરીકે જાહેર થયા પછી તુરત આપે ફરમાવ્યું : "અમારા પ્યારા દાદાશ્રીના જેમ અમે પણ ઇસમાઇલીઓની ઉન્નતિ માટે અમારૂં જીવન અર્પણ કરીશું."

મૌલાના હાઝર ઇમામે ઇમામતકાળના તુરતનાજ સમયમાં કરેલી આ જાહેરાત અનુસાર આપે ઇસમાઇલીઓની સર્વક્ષેત્રની બહેતરી માટે ચાર વરસના આ સમય દરમિયાન જે અણથક કાર્ય કર્યું છે તેને આજે પૂરું જગત ભારે પ્રેમ અને શ્રધ્ધાથી અંજલિ આપી રહેલ છે. જગતના પ્રથમ વર્ગના મહાન રાષ્ટ્ર બ્રિટનના ના૦ મહારાણી એલિઝાબેથ જેવા પ્રતાપી સામ્રાજ્ઞીથી માંડીને પ્રેસીડેન્ટ કેનેડી જેવાઓએ મહાન ઇમામના મહાન કાર્યને દિલભરી દાદ આપી છે. જગતભરના શાસકો, સંચાલકો અને સમ્રાટો તરફથી ઇમામે ઝમાનનું બાદશાહી સન્માન થયું છે કે જેવું સન્માન આજ સુધી કોઇ પણ ધર્મગુરુનું થયું હોવાનુ ઇતિહાસના કોઇ પાના ઉપર નથી.

ઇસમાઇલીઓએ વિજ્ઞાનની બેહદ પ્રગતિથી પળે પળ પલટાતા આ સમયમાં મૌલાના હાઝર ઇમામની દોરવણી હેઠળ જે પ્રગતિ કરી છે તેની નોંધ આવતી કાલનો ઇતિહાસકાર સગર્વ લેશે. હિંદ અને પાકિસ્તાન, બરમા અને આફ્રિકા, સીરિયા અને ઇરાન, હુંઝા, ગીલગીટ, ગોવા અને મલાયા તેમજ દૂર દૂર યુરોપ અને પૂર્વ-પશ્ચિમના અન્ય મુલકોમાં વસતા ઇસમાઇલીઓના ધાર્મિક અને સામાજિક જીવનમાં આજે જે નવા નવા પરિવર્તનો આવી રહેલ છે અને દરેક દેશના ઇસમાઇલીઓ જે સંગીન અને નોંધપાત્ર પ્રગતિ કરી રહેલ છે તે સઘળો પ્રતાપ મૌલાના હાઝર ઇમામનો છે.

આજે દરેક દેશમાં વસતા ઇસમાઇલીઓ જાતે વિકસી રહયા છે તેમ ઇમામે ઝમાનની તેમજ ઇસમાઇલી ઇમામોની દોરવણી અનુસાર પોતાનાં દેશ અને રાજ્ય તરફ સંપૂર્ણ વફાદારી બતાવીને દેશ અને દેશજનોના વિકાસમાં પણ નાત, જાત કે વર્ગના ભેદભાવ સિવાય કાર્ય કરી રહયા છે.

આજે ચાર વરસના ટૂંક સમયમાં જે કાર્ય થયું છે, સિધ્ધિના જે શીખરે ઇસમાઇલીઓ પહોંચ્યા છે તેથી વધુ કાર્ય અને વધુ સિધ્ધિઓ ભવિષ્યના આવતા ઘણા વરસો દરમિયાન પ્રાપ્ત થનાર છે. વિકાસ અને સિધ્ધિની મંઝીલે મંડાએલા આ કદમો ઇમામે ઝમાનની રહેબરી હેઠળ બમણા વેગથી રોજબરોજ ઉપડી રહયા છે અને આના પરિણામે જે મહાન ભવિષ્યનું ઘડતર થશે તેના વડે ઇસમાઇલીઓની હવે પછીની પેઢી વધુ સુખી, વધુ આબાદ અને વધુ સમૃધ્ધ હશે. આવતી કાલની આપણી સમૃધ્ધિની નોંધ આવતી કાલનો ઇતિહાસકાર સગર્વ લેનાર છે.

